
Henry Labouchere

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ ΡΟΔΙΟΥ

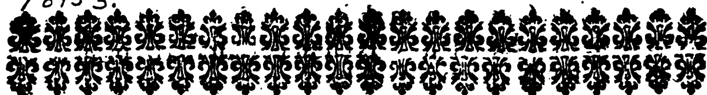
Περιπατητικοῦ φιλοσόφου Παράφρασις τῶν Ἠθικῶν
ΝΙΚΟΜΑΧΕΙ΄ΩΝ.

ANDRONICI RHODII
Ethicorum Nichomacheorum PARAPHRASIS.

Cum Interpretatione DANIELIS HEINSII, Cui ſubjungitur ejuſdem Libellus ΠΕΡΙ' ΠΑΘΩ'Ν, id eſt, de *Animi Affectionibus.*

CANTABRIGIÆ,
Excudebat *Johannes Hayes*, celeberrimæ Academiæ Typographus, 1679.
Impenſis *Johannis Creed*, Bibliopolæ *Cantab.*

PRÆFATIO.

Xhibemus Tibi (Lector Benevole) antiquiſſimum, in libros Nicomachios, Paraphraſten, *Andronicum Rhodium*, qualem, eum, ante aliquot annos, exhibuit doctiſſimus *Heinſius*, ad ipſius exemplar ſummâ fide & religione expreſſum; neque enim auſi ſumus immutare quidquam, niſi ſemel, aut etiam iterum forſan, haud amplius, opinor, ubi apud omnes in confeſſo, atque adeo ad oram libri, quo uſi fuimus, annotatum, quod dormitaverit Vir Clariſſimus. Quis autem hic noſter *Paraphraſtes* fuerit, altum apud *Heinſium* ſilentium, niſi quod nos ad Veteres amandare videatur. Viſum itaq; nobis veteres excutere, & quo commendatior prodeat, & auctior, exponere quàm breviſſimè, Quis hic eſſet; Qui ejus meminerint; Quo tempore floruerit; Cui addictus diſciplinæ; Quâ apud ſuos; apud poſteriores, famâ fuerit, & exiſtimatione.

Erat autem ei patria *Rhodus*, *Rhodius* haud dubiè inde dictus, de quo, ſiquid dubitas, ſcrupulum eximet *Strabo* Geographus, qui libro ſuo decimo quarto, de viris, quos *Rhodus* dederat, Bello egregiis, locutus, ſubdit, Τῶν δὲ πολιτικῶν, καὶ τῶν περὶ λόγους καὶ φιλοσοφίας, ὅ, τε Παναίτιος αὐτὸς, καὶ Στρατοκλῆς, καὶ Ἀνδρόνικος ὁ ἐκ τῶν περιπάτων. Porrò, *Philoſophus*, profeſſione, & quidem *Secta Peripatetica*, ejuſdemque, ſuo ſeculo, *Princeps*: floruit autem circa tempora *Syllana*, haud longè ante *Chriſtum* natum, apud æquales eximius

imius in scholis *Philosophicis*, præsertim *Peripateticis*, per habitus. Illi debemus *Aristotelica* omnia, ut & *phrasti* etiam Opera, nam absq; eo esset, periissent fo saltem diutius latuissent: Is enim eorum libros primu ornavit; suum quemque in locum primus reposuit; i dices distribuit; illustravit Commentariis; atque den publici juris primus fecit, cum antea inter κειμήλια ἰδι jam inde ab Auctorum seculo ferè delituissent: Huj rei luculentissimos habemus testes, modò dictum *Strabon* & *Plutarchum*: illum, in libro suo decimo tertio, Ἀριστοτέλης (inquit) τὴν ἑαυτοῦ (βιβλιοθήκην) Θεοφράστῳ π δωκεν, & quæ sequuntur, Summa eorum hæc est, *Ari telem* testamento legasse Bibliothecam suam *Theophras Theophrastum* eandem, atque suam insuper *Neleo*, *Nele* posteris suis, ἰδιώταις ἀνθρώποις, Qui præ metu Regum *A talicorum*, libros ad instruendam *Pergami* Bibliotheca conquirentium, eos κατὰ γῆς ἔκρυψαν ἐν διώρυγί τινι· horu posteros, eos, in ista fossâ diu malè habitos, *Apellicon* cuidam vendisse; hujus autem libros, Athenis à *Sylla* captis (erat enim Atheniensis) Romam delatos, ibique iis insu dâsse *Tyrannionem* Grammaticum, hactenus *Strabo*, cu *Plutarchum* addas velim, Qui in Syllâ hæc habet, λέγετα (inquit) κομισθείσης αὐτῆς (βιβλιοθήκης, iterum) εἰς Ῥώμην, Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐνσκευάσασθαι τὰ πολλὰ, καὶ παρ' αὐτο τὸν Ῥόδιον Ἀνδρόνικον εὐπορήσαντα τῶν ἀντιγράφων εἰς μέσον θεῖναι, καὶ ἀναγράψαι τοὺς νῦν φερομένους πίνακας. Habes ex hisce quod ad *Andronicum* devenerint; & quo pacto id factum; quódque is eos, Indicibus additis, evulgaverit: Quod autem eos, aut eorum saltem nonnullos, Commentationibus ornaverit, præterquam quod invictissimum tibi præstò est ad manum, atque ob oculos Argumentum, multis id modis manifestum: Quod ad Catagorias, audiamus *Simplicium*, qui hunc iterum & sæpius inducit, ταῦτα δ' ἐπισήσαντες ἤτοι (inquit *Simplicius*, loquitur autem de nonnullis, quorum sententiam ipse impugnabat) τοὺς παλαιοὺς τῶν κατηγοριῶν ἐξηγητὰς αἰτιῶνται deinde inter istos ἐξηγητὰς *Andronicum* nominat: item rursus, διὸ Ἀνδρόνικος παραφράζων τὸ τῶν κατηγοριῶν

χειρῶν βιβλίον, atque alibi haud semel. *Ammonius* item de libro isto περὶ ἑρμηνείας disputans, eumque Aristoteli Auctori vindicans, asserit, id neminem unquam in dubium vocasse τῶν περὶ τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἐσπουδακότων —— πλὴν Ἀνδρονίκου τοῦ Ῥοδίου, ὃς ἑνδέκατος μὲν ἦν ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους. Unde nobis duo, quæ ad propositum nostrum faciunt plurimum, Alterum disertè dictum, implicitè Alterum; *Illud, Andronicum* fuisse ab *Aristotele* undecimum, περιπάτου nempe *Rectorem*, & *Moderatorem*, Quod sane haud absimile, nam ratio temporis, si supputas, constabit optimè: *Hoc* autem, istum *Andronicum* iis accensendum, qui *Aristotelis* scripta accurârunt, id quod disertissime omnium adfirmat impius ille *Porphyrius* in vita *Plotini*, μιμησάμενος δ' Ἀπολλόδωρον τὸν Ἀθηναῖον (loquitur autem de ratione, quam in libb. *Plotini* disponendis, initurus esset) καὶ Ἀνδρόνικον τὸν περιπατητικὸν, ὧν ὁ μὲν —— ὁ δὲ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου βιβλία εἰς πραγματείας διεῖλε, τὰς οἰκείας ὑποθέσεις εἰς ταυτὸ συναγαγών, οὕτω δὴ καὶ ἐγώ. Cæterum, quem locum inter Philosophos tum sui, tum sequiorum temporum habuerit, inde liquet, quod eum omnes ut *Judicem, vindicemque Aristotelicorum* libb. prædicârint; quod *Sectatores* habuit celebres admodum atque insignes; quod eum τὸν περιπατητικὸν appellaverint, idq; κατ' ἐξοχὴν, est enim ubi non alio nomine notus, ὁ Ἄρίστων (inquit *Geographus*) ὁ ἀκροασάμενος τοῦ περιπατητικοῦ, quo loco designat nostrum. Meminit hujus, & honorificè quidem, summus *Medicus* atque *Philosophus Galenus*, in dissertatione ista sua, ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἕπεται, laudat etiam, quod nemini mancipatus, nemini in servitium addictus, palam, uti decuit Philosophum, quid de Anima sentiret, dixerit, Ἀνδρόνικον δὲ (inquit) τὸν περιπατητικὸν, ὅτι μὲν ὅλως ἐτόλμησεν ἀποφήνασθαι τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς, ἀνδ' τοῦ περιπλέκειν ἀσαφῶς, ἐπαινῶ τε πάνυ, καὶ ἀποδέχομαι τὴν φράσιν τοῦ ἀνδρός, subjungens ulterius in ipsius laudem, εὑρίσκω αὐτὸν καὶ κατ' ἄλλα πολλὰ τοιοῦτον, rejicit ille quidem sententiam *Andronici*, uti patet ex subsequentibus, amplexus interim ingenuos hominis mores, & philosophicam παρρησίαν· denique hujus

 meminit,

meminit, ut alios taceam, *A. Gellius*, ut nonnullis videtur, atque nobis etiam, ait enim se Epistolam illam querulam, & expostulatoriam, quam *Alexander* ad *Aristotelem* dederat, ipsiusque responsum, è libb. *Andronici* Philosophi desumpsisse.

Hæc de *Andronico*: Quod ad ipsam *Paraphrasin* attinet, de ea non multum litigabimus, sitne Auctori suo rectè assignata, an alii cuipiam debeatur; Quum enim veteres (uti modo vidimus) nobis fidem fecerint, *Andronicum* in *Aristotelem* commentasse; cumque hæc ipsa, teste *Heinsio*, licèt serò comparens, id nomen tamen præ se tulerit, non video, quid esse possit in causa, cur ei litem moveret quisquam, aut cur ei sit possidentis jure excidendum. De libris, quos Παραφράζει, res non est, fateor, adeò liquida; Agebatur olim, sed adhuc incompertum, cujus sint, utrum à *Nicomacho*, an ad *Nicomachum* scripti: utraque sententia suos habuit patronos, prior ista, inter Veteres *Ciceronem*, in libro 5to de Finibus, inter modernos autem (ut nè de aliis dicam.) *Fr. Patricium*, qui de scriptis *Aristotelis* justo disserit Volumine, quique magno conatu contendit hosce *Filio*, non *Patri* deberi: Huic ex professo respondet *Picolomineus*, ut videre est apud *Riccobonum*, in Præfatione ipsius ad hunc ipsum, de quo agimus, librum; suffragatur & ipse *Riccobonus*, & hæc quidem sententia magis hactenus invaluit, cui confirmandæ addi potest, quod perhibuerint ex Antiquioribus plurimi *Andronicum* Aristotelem explicasse, idque Παραφραστικῶς, at ab eodem de *Nicomacho* idem factum, nullus perhibet; licèt ipse etiam Libros scripserit, eosque *Ethicos*, siqua fides *Suidæ*, quem vide *in Nicomacho*. Cujuscunque autem sint nostra non refert multum, habent ex sese, unde censeri debeant, nec iis opus, ut à *magno Nomine* mutuentur quidquam: Quamvis (ut nunc sunt res Mortalium) si constaret de *Aristotele Auctore*, nescio an eo nomine gratiores essent, aut acceptiores; Dudum est, ex quo is cœpit evilescere, tantam adeptus apud retro acta secula

gratiam,

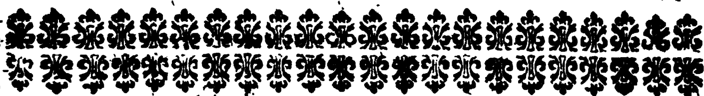
gratiam, ut, si is comparuisset uspiam, haud secus, ac si Deus aliquis in terras descenderat, illicò conticuerint omnes, nemo obmutire ausus, aliter spretæ Religionis, reus penè Numinis postulandus: At alia nunc rerum facies, alii mores: profer, sôdes, *Philosophum*, magnum *Aristotelem*; nequicquam moves, poteris *Magistrum* in peram condere, atque abire, si tamen id absque sannis licet. Enimvero sic sumus homines, nimii ferè in alteram partem, quâcunque ducimur affectione. Cæterum, Commentati sunt & *Alii* in eosdem libb. Extant *Aspasii* σχόλια in 4^{m}, & 8^{m}. *Eustratii* etiam *Præsulis Niceni* ἐξηγήσεις in 1^{m}, 6^{m}, 9^{m}, & 10^{m}. Ἐξηγήσεις item *Michaelis Ephesii* in 5^{m}, una cum *Anonymo* quodam in 2^{m}, & 3^{m}. Omnes græcè editi *Venetiis*, typis *Aldinis*. At hisce omnibus ut Antiquior, ita longe præstantior *Andronicus*, siquid *Heinsio* judicii: Cui vacat, conferat.

Habes insuper huic subnexum ejusdem *Andronici* libellum Περὶ παθῶν, opus elegans atque celebratissimum, sed imperfectum, sed aliquoties abruptum, aut dubium, prorsus uti id *Heinsius* edidit, neque enim potuimus desiderata supplere, omni ad id ope destituti, conjecturis autem post tantum Virum, non nostrum nimium indulgere. Denique monendus es (Erudite Lector) nos omnes, quotquot literis operam damus, magnam fecisse jacturam, quod, qui Auctor fuerat hujus denuo excudendi, *Vir Nobilissimus*, atque idem cum aliàs, tum imprimis Græcè *Doctissimus*, operi, quod in se susceperat humaniter, præesse non poterat per valetudinem: Næ, tu alia hic merito expectaveris, atque adeo habueris, nisi gravissimo correptus morbo destitisset incepto *Vir Amplissimus*. Nos quod potuimus, quodque per negotia licuit, præstitimus, Tu autem fave benevolus, & ipse manum medicam adhibe, si quæ adverteris Typothetæ σφάλματα, nam video nonnulla irrepsisse, qualia, τοὺς pro τοῦ, & è contra, pro τοὺς, τοῦ, pag. 2da, mox. 3a, περὶ τιμιώτερον, divisim, pro περιτιμιώτερον; ἀποστήμη alicubi pro ἐπιστήμη, aliaque ejusmodi,

modi, præter apices accentuantes subinde mutatos, aut etiam perperam positos; quos quidem præproperæ manus lapsus, in Tabellam Indicem conjici, Libroque ad calcem, pro more, subjici volueram, At hoc *Typographo* nequaquam gratum, cui præli (si placet) honos cordi. *VALE.*

Coll. Joh.
Octob. 15°. 1678.

INDEX

INDEX CAPITUM, quæ singulis libris continentur.

LIBER I.

LIB. II.

LIB. III.

LIB. IV.

LIB.

LIB. VIII.

De

LIB. IX.

LIB. X.

ANDRONICI RHODII Ethicorum Nichomacheorum PARAPHRASIS.

Interprete V. C. DAN. HEINSIO.

ΚΕΦ. α΄.

Ὅτι ἔστιν ἔσχατον τέλος, πρὸς ὃ πᾶσαι τάττονται αἱ ἀνθρώπιναι πράξεις.

ΕΝ πάσῃ τέχνῃ καὶ μεθόδῳ ἀγαθόν τι ζητοῦμεν· καὶ προαιρούμεθα δὲ καὶ πράττομεν ἐκεῖνα, ὅθεν ἀγαθόν τι προσδοκῶμεν λαβεῖν. Διὰ τοῦτο καλῶς ἀπεφήναντο ἐκεῖνο εἶναι τὸ ἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίενται. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ λογισμῷ κινούμενα ἕνεκά τινος ἀγαθοῦ κινεῖται, ἀλλὰ καὶ τὰ φύσει κινούμενα, πρός τι φέρεται τέλος ἀγαθὸν ἀλόγως, καθάπερ τὸ βέλος εἰς τὸν σκοπόν. Ἔστι μὲν οὖν πάσης πράξεως καὶ κινήσεως τέλος.

CAP. I.

Aliquem extremum esse finem, ad quem omnes humanæ actiones referantur.

IN omni tam arte quam docendi ratione bonum aliquod quærimus: quia & præ reliquis eligere illa & agere solemus, unde bonum aliquod consecuturos nos putamus. Quare recte nonnulli, bonum id pronunciarunt esse, quod omnia appetunt. Et profecto, non ea tantum quæ movetur ratione, ob boni alicujus causam moveri videmus: sed & ea, quæ natura sua moventur, ad bonum aliquem finem, licet sine ratione, ferri; quemadmodũ sagitta ad scopum. Quamobrem & actio omnis finem suũ habet, & motus.

Ad Arist. l. 1. cap. 1. Πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶσα μέθοδος, &c.

Aristot. l. 1. c. 1. Διαφορὰ δέ τις, &c.

Aliqua tamen finium videtur esse differentia. Actionis enim finis, opus est; sicut naupegicæ, navis. Rursus actionis finis alia est actio: sicut equestris, equitare.

Ὧν δ' εἰσὶ τέλη τινὰ, &c.

Jam vero in quibus non actio finis est sed opus, in iis melius actione opus est. Actiones autem cum sint multæ, multi etiam sunt fines. Medicinæ enim finis est sanitas, naupegicæ navis, imperatoriæ victoria, œconomicæ opes. Sed & frequenter actiones multæ ac artes uni alicui vel facultati subjiciuntur vel arti: quoties nimirum artis illius finis causa, illæ quæruntur. Sicut ea, quæ in conficiendis ars frænis occupatur, ut & equestris omnisque militaris, finem imperatoriæ quærunt. Omnes enim victoriæ causa exercentur. Ac propterea illæ quidem sub imperatoria esse dicuntur: ipsa vero imperatoria respectu earum architectonica dicitur: idem enim potest, quod inter fabros reliquos architectus. Etenim ut ille ad formam respiciens domus, facere ea fabros jubet reliquos, quæ requirit forma illa, ita imperatoria & si quæ alia est hujusmodi, ex fine suo reliquis normam præfigit. Nam & qui frænum facit, ita facit illud, ut ad victoriam respiciat tanquam ad normam: ita nimirum ut convenire possit ei & servire, qui ad victoriam tendit. Alius eodem modo sagulum, & quisquis denique equestria arma fabricat. Sed & eques ita se præparat, ut possit vincere, & miles alius: om

Διαφορὰ δέ τις φαίνεται τῶν τελῶν. Ἔστι γὰρ πράξεως τέλος, ἔργον, ὥσπερ τῆς ναυπηγικῆς τὸ πλοῖον· ἔστι δὲ πάλιν πράξεως τέλος ἄλλη πρᾶξις, ὥσπερ τῆς ἱππικῆς τὸ ἱππεύειν.

Ἐφ' ὧν δὲ οὐχ ἡ πρᾶξις τέλος, ἀλλὰ ἔργον, ἐπ' ἐκείνων βέλτιον τὸ ἔργον τῆς πράξεως. Πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν, πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη. Ἰατρικῆς μὲν γὰρ τέλος ὑγίεια, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον, στρατηγικῆς δὲ νίκη, οἰκονομικῆς δὲ πλοῦτος. Συμβαίνει δὲ πολλὰς πράξεις καὶ τέχνας ὑπὸ μίαν δύναμιν εἶναι καὶ τέχνην πολλάκις, ἥτις ἐστὶ διὰ τὸ τέλος ἐκείνης τῆς τέχνης ἐκεῖναι ζητοῦνται. Οἷον ἡ χαλινοποιητικὴ, καὶ ἡ ἱππικὴ, καὶ πᾶσα πολεμικὴ πρᾶξις, τὸ τέλος ζητοῦσι τῆς στρατηγικῆς· πᾶσαι γὰρ ἕνεκα τῆς νίκης ἐπιτήδειοί εἰσι. Καὶ διὰ τοῦτο αἱ μὲν, ὑπὸ τὴν στρατηγικὴν λέγονται εἶναι· ἡ δὲ στρατηγικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ πρὸς αὐτὰς καλεῖται· δύναται γὰρ ὅπερ ὁ ἀρχιτέκτων ἐν τοῖς τέκτοσι. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀποβλέπων εἰς τὸ εἶδος τῆς οἰκίας ἐκεῖνα κελεύει ποιεῖν τοὺς τέκτονας, ἃ πρὸς ἐκεῖνο φέρει τὸ εἶδος, οὕτω καὶ ἡ στρατηγικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη τοιαύτη, ἀπὸ τοῦ ἰδίου τέλους ταῖς ἄλλαις δίδωσι τοὺς κανόνας. Καὶ γὰρ καὶ τὸν χαλινὸν ὁ χαλινοποιὸς, πρὸς τὴν νίκην, ὥσπερ εἰς κανόνα, ἀποβλέπων, τοιοῦτον ἐποίησεν, ὥστε ἁρμόττειν καὶ ἐπιτήδειον εἶναι. τῷ ἐπειγομένῳ νικᾶν, καὶ τὴν ἐφεσείδα ἕτερος, καὶ ἄλλοι ὅσοι τεχνῖται τῶν ἱππικῶν ὀργάνων εἰσί· καὶ ὁ ἱππικὸς

ἱππικὸς ὑπὸ διάθηκεν ἑαυτὴν, ὥστε δυνηθῆναι νικᾷν, καὶ ὁ στρατιώτης· καὶ ὅλως πάσας τὰς ὑπὸ τὴν στρατηγικὴν, τὸ τέλος αὐτῆς διατίθησιν. Ἔστι μὲν οὖν ἑκάστῃ τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τέλος, καθάπερ χαλινοποιητικῇ χαλινὸς, καὶ ἱππικῇ ἱππεύειν, καὶ ταῖς ἄλλαις ἄλλό τι. Ἔστι δὲ καὶ τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τέλος, καθάπερ τῇ στρατηγικῇ ἡ νίκη· ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς βέλτιον, καὶ παρὰ τιμιώτερον τῶν ἄλλων τελῶν. Διότι καὶ τὰ τῶν ἄλλων τ[illegible] τῶν ὑπ' αὐτὴν διὰ τὸ ταύτ[illegible]λος ζητεῖται, καθάπερ εἴρηται. Εἰ δὲ καὶ μὴ πράξεις εἶεν τὰ τέλη τῶν πράξεων, ἀλλὰ ἔργα, οὐδὲν κωλύει βέλτιον εἶναι καὶ αἱρετώτερον καὶ αὐτῶν τῶν ἔργων τὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέλος, καὶ πρᾶξις ὄν. Ὥσπερ χαλινοποιητικῆς μὲν τέλος ἔργον· χαλινὸς γάρ· στρατηγικῆς δὲ τέλος πρᾶξις· νίκη γάρ. καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν νίκην βελτίω εἶναι καὶ αἱρετωτέραν τοῦ χαλινοῦ· τὸ γὰρ ἔργον βέλτιον τῆς πράξεως, οὐ πάσης, ἀλλὰ μόνης ἐκείνης, ἧς ἀποτέλεσμά ἐστι, διότι τέλος ἐκείνης ἐστί· τὸ δὲ τέλος ἀεὶ τιμιώτερον τοῦ πρὸς αὐτὸ τεταγμένου. ἔστι δὲ πολλαῖς ἓν τέλος τὸ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν· ἔστι δὲ καὶ πάσαις ὁμοῦ τέλος ἓν ἔσχατον, δι' ὃ τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητοῦνται, καὶ οὐκ ἔστι ἐκεῖνο δι' ἄλλο, ἀλλὰ αὐτὸ δι' ἑαυτό.

Καὶ γὰρ εἰ μὴ ἕν τι εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ ἀεί τι δι' ἕτερον αἱρούμεθα καὶ ἐκεῖνο δι' ἄλλο, καὶ ἀεὶ ἐν τῷ

pes denique quæ sub imperatoria sunt, ipsius imperatoriæ finis regit. Aristot. l. 1. c. 2. Habent ergo quæ sub architectonica sunt finem suum singulæ: quemadmodum quæ frænis incumbit faciendis frænum ipsum, quæ equestri studio, equitare, aliæ denique alium. Habet & finem suum architectonica, quemadmodum imperatoria, victoriam. Cæterum finis hujus & præstantior & majori dignus honore est reliquis. Quare & aliarum, ut jam dictum est, quæ sub ea sunt fines, hujus finis causa petuntur. Porro licet non actiones, sed opera sint actionum fines, nihil tamen obstat, quo minus præstantior sit, magisque eligendus architectonicæ finis, quamvis sit actio tantum. Sicut artis quæ frænum fabricat, finis est opus: est enim frænum; imperatoriæ actio: est enim victoria. Neque quicquam obstat propte ea, quin præstantior fræno longeque præferenda sit victoria. Opus enim actione quidem est præstantius; non omni tamen; sed ea tantum, à qua perficitur hoc opus: quippe cum finis actionis sit illius. Finis autem eo quod ad finem refertur, semper est præstantior. Est autem finis unus multorum, sicut ille quem in architectonicis videmus. Sed & omnium reliquarum finis unus extremus est, cujus causa reliquarum fines quæruntur: cum ipse nullius causa alterius, sed ipse propter se petatur.

Etenim nisi unus aliquis extremus finis esset, sed semper aliquid alterius causa peteremus, Cap. 2. εἰ δή τι τέλος &c.

Aristot. l. 1. c. 2.

& hoc rursus alterius, atque ita aliud in singulis, nunquam id quod peteremus consecuturi essemus: sed contra vanum & sine ullo effectu esset hoc desiderium: cum nihil haberet, ubi possit consistere. Quod certe absurdum est: quia nulla naturalis cupiditas est frustra. Quare necesse erit, unum esse finem extremum. Is autem erit, id quod bonum dicimus & optimum. Itaque & cognitio illius, magno nobis in vita est futura subsidio. Sic enim fiet, ut, quemadmodum sagittarii solent qui scopum proponunt sibi, magis id quod oportet consequamur.

παρόντι ἄλλο ζητήσομεν, οὐ δέ ποτε ἐπιδεξόμεθα οὗ ἐφιέμεθα, καὶ οὕτω συμβαίνει ματαίαν καὶ κενὴν τὴν ὄρεξιν εἶναι, οὐκ ὄντος ἐφ' οὗ στήσεται φερομένη. Τοῦτο δὲ ἄτοπον· οὐδεμία γὰρ φυσικὴ ὄρεξις μάτην. Ἀνάγκη τοίνυν ἕν τι ἔσχατον εἶναι τέλος· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον. Ὥστε καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλη ἡμῖν πρὸς τὸν βίον ἔσται βοήθεια· συμβήσεται γὰρ τοῦ δέοντος μᾶλλον ἐπιτυγχάνειν καθάπερ τοξόταις, εἰς τὸν σκοπὸν βλέπουσιν.

CAP. II.

ΚΕΦ. β'.

Finem scientiæ civilis esse extremum finem.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς ἐστὶ τέλος, τὸ ἔσχατον τέλος.

Εἰ δ᾽ οὕτω πειρατέον, &c.

QUod si ita se habet, danda est opera, ut rudi quasi Minerva, quis extremus ille finis, quarum item scientiarum proprie actionumque sit, delineemus. Omnis enim artis & facultatis communis est finis. Sed & unius alicujus facultatis, peculiaris est· sicut finis architectonicæ. Ille etenim & omnium simul quæ architectonicæ subjiciuntur, & ipsius peculiariter est architectonicæ. Quare & artis ejus, quæ præcipua maximeque est architectonica, finem esse aliquem, sit verisimile. Talis autem est civilis scientia: ut pote quæ aliis ordinē suum tempusque præscribit artibus. Etenim & quas esse in urbibus, & quas à quibus hominibus disciplinas, &

ΕΙ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, πειρατέον ὁρίσασθαι ὡς ἐν τύπῳ, τί ποτέ ἐστι τοῦτο τὸ ἔσχατον τέλος, καὶ τίνος ἐστὶ προσεχῶς τῶν ἐπιστημῶν, καὶ τῶν πράξεων. Ἔστι μὲν γὰρ ἁπάσης τέχνης καὶ δυνάμεως, κοινὸν τέλος. Ἔστι δὲ καὶ προσεχῶς μιᾶς τινος δυνάμεως· καθάπερ τὸ τέλος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐστὶ μὲν καὶ πασῶν τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικήν· ἐστὶ δὲ καὶ προσεχῶς αὐτῆς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Δοκεῖ τοίνυν εἶναι τέλος τῆς κυριωτάτης τῶν τεχνῶν καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς· τοιαύτη δὲ ἡ πολιτική· ταῖς γὰρ ἄλλαις τέχναις τὴν τάξιν καὶ τὸν καιρὸν αὐτὴ δίδωσι. Τίνας γὰρ ἐπιστήμας ἐν ταῖς πόλεσιν εἶναι προσήκει, καὶ τίνας ἀνθρώπους

ποίας

ποίας ἐπιστήμας δέον μανθάνειν, καὶ μέχρι τίνος, μόνης τῆς πολιτικῆς ἐστὶ σκοπεῖν· μόνη γὰρ ἡ πολιτικὴ τὰς μὲν πονηρὰς τῶν τεχνῶν τῆς πόλεως ἀπελαύνει, τὰς δὲ λυσιτελούσας οὐ συγχωρεῖ πάντας μανθάνειν, ἢ μαθόντας ἀεὶ μεταχειρίζεσθαι. Οὐ γὰρ εἴ τις δυνάμενος στρατηγεῖν καὶ σώσειν τὴν πόλιν, τοῦτον ἐᾷ σκυτοτομεῖν· οὐδὲ στρατιώτην εἶναι δίκαιον ἔτι ὄντα, στρατηγὸν ἐποίησε. Τῷ δὲ προσήκοντι τῇ τέχνῃ τοὺς καιροὺς ἀποδίδωσιν· ὥστε μὴ στρατηγεῖν, ὅτι ἡσυχίαν ἄγειν προσήκεν. Ὁ γὰρ πολιτικὸς πέμψει μὲν τὸν στρατηγὸν ὁπόταν δέῃ· κελεύσει δὲ ἡσυχίαν ἄγειν ὅτε τούτου καιρός. Εἰ γὰρ καὶ ὁ στρατηγὸς πολλάκις ἑαυτῷ δίδωσι τὸν καιρὸν, ἀλλ' οὐ τῇ στρατηγικῇ τέχνῃ. Πάντες γὰρ οἱ τῆς τέχνης κανόνες τὸ τέλος τῆς τέχνης ἐκείνης μόνον σκοποῦσιν· ὃς δὲ πρὸς τοὐναντίον ἢ πρὸς ἄλλο φέρεται, οὐκ ἔστι τῆς τέχνης ἐκείνης κανών. Ὥστε ὁ στρατηγὸς σκοπῶν, ὁπότε δεῖ πολεμεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἡσυχάζων πολλάκις, καὶ περὶ εἰρήνης διαπρεσβευόμενος, δῆλός ἐστιν οὐ τῷ κανόνι τῆς στρατηγικῆς κεχρημένος, ἀλλ' ἑτέρας τινὸς τέχνης μείζονος καὶ κυριωτέρας, ἥτις ἐστὶν ἡ πολιτική. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὰς τιμιωτάτας τῶν τεχνῶν ὑφ' ἑαυτὴν ἡ πολιτικὴ ποιεῖται· λέγω δὴ στρατηγικὴν, οἰκονομικὴν, καὶ ῥητορικὴν, καὶ ταῖς λοιπαῖς τῶν πρακτικῶν χρῆται πρὸς τὸ οἰκεῖον δηλαδὴ τέλος· πάσας γὰρ ταύτας πρὸς τὸ

quousque dici oporteat inspicere, unius civilis est scientiæ. Sola etenim civilis scientia & inutiles ex urbe ejicit, nec eas quæ sunt utiles, ut discantur ab omnibus ut exerceantur, permittit. Si quidem nec eum qui imperare potest aut servare remp. coriarium esse sinit: nec eum qui melius inter milites versatur, ad imperatorium munus vocat. Sed & tempora maxime exercendis idonea artibus designat: ne quis, exempli gratia, cum præstat quiescere, ducat exercitum. Etenim & cum opus est imperatorem mittere, mittet eum politicus: & cum præstabit quiescere, hoc quoque imperabit. Quamvis enim non raro ipse sibi tempus præscribit imperator, non tamen ipsi propterea arti præscribit. Si quidem omnes alicujus artis regulæ, solum illius artis finem spectant: quæ vero vel contrarium spectat vel aliud, artis illius non est regula. Imperator idcirco cum considerat, quando bellum gerere oporteat, ac propterea sæpe à bello abstinet, aut pacis causa legatores mittit, manifeste non amplius ex imperatoriæ artis norma agit, sed alterius alicujus, quæ & major sit & superior, ipsius videlicet civilis scientiæ. Cum ergo etiam artes illas, quæ præstantissimæ habentur ac præcipuæ, sibi civilis subjiciat scientia, (qualis imperatoria, & œconomica & rhetorica) reliquasque quæ in actione versantur disciplinas ad finem suum referre soleat: (omnes etenim ad

Aristot. l. 1. c. 2.

Aristot. l. 1. c. 3

commune reip. dirigit bonum, ac propterea de eo vel quod agendum vel fugiendum est leges præscribit) necesse est finem ejus reliquarum fines sub se comprehendere. Quoniam vero reliquarum fines omnes boni humani causa petuntur: is aut finis est civilis scientiæ, cujus causa aliarum fines petuntur, manifeste apparet, hoc esse humanum bonum. Neque vero dubium, quin idem bonum & ab uno petatur homine & ab urbe tota: majus nihilominus, tum ad consequendum, tum ad conservandum, videtur & perfectius, urbis totius bonum. Non enim negari potest, quin uni quoque homini (sive id in alio aliquo, sive in se faciat aliquis) bonum conservare suum, res sit non contemnenda: tanto tamen in urbe tota id posse vel populo, tum divinius est, tum præstantius, quanto multorum felicitas unius præferenda est felicitati. Quare multo magis merebitur finis civilis scientiæ, & extremus finis & extremum dici bonum: cum ea non unum tantum finem, sed reliquarum etiam omnium, tanquam proprios, consideret; ut pote communis disciplina, & civitatis.

κοινὸν τῆς πόλεως ἀγαθόν· καὶ διὰ τοῦτο νομοθετεῖ, τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι· τὸ ταύτης τέλος περιέχοι ἂν τὰ τῶν ἄλλων· ἐπεὶ δὲ πάντα τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητεῖται, διὰ τὸ εὖ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ δὲ τέλος ἐστὶ τῆς πολιτικῆς, δι' ὃ τὰ τῶν ἄλλων τέλη ζητοῦνται, φανερὸν ὅτι τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. Καὶ δῆλον μὲν, ὅτι τὸ αὐτὸ ἀγαθὸν ζητεῖται καὶ παρὰ ἑνὸς ἀνθρώπου, καὶ παρὰ πόλεως· ἀλλ' ὅμως μεῖζον καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται ἀγαθὸν, καὶ λαβεῖν καὶ λαβόντα διασῶσαι. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ τὸ ἐν ἑνὶ ἀνθρώπῳ τὸ ἀγαθὸν διασῶσαι, ἀγαπητὸν, ἄντε ἐν ἑτέρῳ τις, ἄντε ἐν ἑαυτῷ δυνηθῇ φυλάξαι· κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν, ὅσον ἡ τῶν πλειόνων εὐδαιμονία τῆς ἑνὸς ἀμείνων ἐστίν. Ὥστε δικαιότερον ἂν εἴη τὸ τῆς πολιτικῆς τέλος ἔσχατον εἶναι τέλος καὶ ἔσχατον ἀγαθόν· εἴ τις, οὐχ ἓν μόνον τέλος, ἀλλὰ τῶν ἄλλων πασῶν σκοπεῖ ὡς οἰκεῖα, κοινή τις ἐστὶ τέχνη καὶ πολιτική.

CAP. III.

In tradenda civili scientia, non agendum esse demonstrationibus accuratis: quia id subjectum ejus non permittit.

ΚΕΦ. γ'.

Ὅτι οὐ δεῖ ἀκριβεστάτην ἀπόδειξιν ἐν τοῖς περὶ τῆς πολιτικῆς λόγοις ζητεῖν, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ἡ κατ' αὐτὴν ὕλη.

Cap. 3. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, &c.

IIS vero qui de hoc fine agere instituunt, sufficiet talis a-

ΛΕγειν δὲ περὶ τούτου τοῦ τέλους προτεθυμημένοις ἱκανῶς

γος ἂν γένοιτο περὶ αὐτοῦ λόγος ὁ τῇ ὑποκειμένῃ ὕλῃ προσήκων. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐν πᾶσι λόγοις τὸ ἀκριβὲς ζητήσομεν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπὶ πάσης ὕλης ὁμοίως τὴν ἀκριβεστάτην ἀλήθειαν εὑρεῖν. Ἀλλ᾽ ἐν μὲν τοῖς μαθηματικοῖς ἅτε ἀναγκαίαν ἔχουσιν ὕλην καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν ἀμιγὴς ἡ ἀλήθεια καὶ οὐδὲν ἡ ὕλη κωλύει τὸ ἀκριβές· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις, ἐν οἷς τὰ ὑποκείμενα οὐκ ἀναγκαῖα, οὐδὲ ἀεὶ ὁμοίως ἔχει, ἀρκετός ἐστι λόγος, ὁ ἀπὸ τῶν ὡς ἐπιτοπλεῖστον συνάγων· οὕτω δὲ ἐπὶ τῶν δημιουργικῶν τεχνῶν ἔχει. τὸ γὰρ τεχνητὸν εἶδος οὐχ ὁμοίως ἐφαρμόσει ταῖς ὕλαις. ἀλλ᾽ ἐν μὲν ταῖς ἐπιτηδειοτέραις, ἀκριβέστερον, ἐν δὲ ταῖς ἑτέρως ἐχούσαις, οὐχ ὁμοίως. Τὸ γὰρ ἀνθρώπινον εἶδος οὐχ ὁμοίως ἐφαρμόσει ταῖς ὕλαις, ὅ, τε πλάστης καὶ ὁ ζωγράφος· ὁ μὲν γὰρ ζωγράφος, καὶ τὸ χρῶμα προστίθησι, καὶ ὄγκον τινὰ δοκεῖ μιμεῖσθαι, καὶ διάστασιν· ἡ γὰρ ὕλη συγχωρεῖ. Ὁ δὲ πλάστης τὸν μὲν ὄγκον ἐφαρμόσει τῇ ὕλῃ τὸ χρῶμα δὲ ἀπὸ τῆς ὕλης οὐκ ἔχει δεῖξαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν. διὰ τοῦτο οὐ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν παρὰ πάσης τέχνης ἀπαιτεῖν δεῖ, ἀλλ᾽ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσι. τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἡ τῆς πολιτικῆς ὕλη πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τὰ γὰρ καλὰ, καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖ, καὶ ἅπερ ὕλην ποιεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην ὥστε καὶ δοκεῖν

gendi ratio, quæ subjecto convenire videatur. Nec n. æque in omnibus necesse est disciplinis, accuratissimam tradendi rationem sequi. Quia fieri non potest, ut in quovis similiter subjecto, strictissimam inveniamus veritatē. Sed in mathematicis quidem disciplinis, ut pote quæ necessarium & semper sui simile habēt subjectū, simplex est veritas, nec quicquam ibi accuratam agendi rationem impedit subjectum. In reliquis vero, in quibus nec necessaria sunt subjecta, nec eodem semper modo se habent, ea sufficiet ratio, quæ ex iis, quæ utplurimum ita se habent, aliquid colligit. Nam & ita in operariorum artibus se res habet. Nec n. ea quam ars confert forma, eodem modo omni conveniet materiæ. Sed in aptioribus accuratius, in aliis vero longe aliter se habebit. Humanam, exempli gratia, formam, non similiter accommodabit materiæ plastes & pictor. Nam & colorem pictor addit, & molem quandam videtur exprimere, & distantiam: materia enim hoc permittit. Plastes, vero molem quidem illam accommodat materiæ: colorem vero simul ut addat, nō permittit materia. Similiterq; in aliisquoq; artibus. Quare nec æque accurata ubiq; ratio ab omnibus exigenda est, sed quam materia permittit. Eodem ergo modo ad veritatem civilis scientiæ subjectū se habet. Honesta etenim & justa, de quibus civilis agit scientia, & in quibus ut subjecto versatur, tantam vel differentiam habent vel errorem pariunt: ut nec ho-

Aristot. l.1.c.3.

Aristot. l. 1. c. 3.

honestum natura videatur esse honestum, neque justum natura justum, sed institutione quasi & lege. Ac propterea id quod revera honestum est & justum, non facile ab eo distingui potest, quod videtur tantum. Nec hoc tantum, sed & ipsa, è quibus felicitas consistere putatur, bona (fortitudinem dico & opes, & id genus alia) multis aut ipsa involuta sunt erroribus: quia plurimis noxæ & damni causa fuerunt. Adferri enim eorum exempla possunt, qui propter opes perierunt, ut & alii qui propter fortitudinem. Quare suffecerit, ut qui de his vel eorum fine sunt acturi, crassa quadam pinguique Minerva veritatem exponant. Et ut verbo absolvam, quoties de iis quæ ut plurimum ita se habent, eorumque fine disputandum est, satis est si talia quoque colligamus.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, &c.

Sicut autem qui civilem tradit disciplinam, veritatem non potest invenire magis accuratam, quam quantam suppeditat subjectum: ita & qui de tali agendi ratione judicaturus est, rectè tum demum judicabit, si eodem modo veritatem non magis accuratam requirit, quam permittit subiectum: eamque quæ haberi potest, admittit. Docti enim est hominis unoquoque in disciplinæ genere, accuratam eatenus rationem requirere, quatenus id ipsum rei patitur natura. Quare in eo, ut dictum est, quo mathematicæ traduntur, nihil minus necessarium admittet: in logicis contra phy-

μὴ τὸ καλὸν φύσει καλὸν εἶναι, οὐδὲ τὸ δίκαιον φύσει δίκαιον, ἀλλὰ θέσει τινὶ καὶ νόμῳ. Καὶ διὰ τοῦτο τό κατ' ἀλήθειαν καλὸν καὶ δίκαιον δυσχερές ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ ἐξ ὧν δοκεῖ συνίστασθαι ἡ εὐδαιμονία· ἀνδρείαν λέγω ἢ πλοῦτον, ἢ τοιοῦτόν τι· καὶ αὐτὰ πλάνην ἔχει πολλήν, διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν. Ἤδη γάρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν. Ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων *λέγοντας καὶ τοῦ ἐκ τούτων τέλους, παχυλῶς καὶ ὡς ἐν τύπῳ τινὰ ἀλήθειαν ἐνδείξασθαι· καὶ καθόλου περὶ τῶν ἐνδεχομένων ὡς ἐπιτοπολὺ λέγοντα καὶ τοῦ ἐκ τούτων τέλους, ἱκανὸν ἂν εἴη τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι.

Ὥσπερ δὲ ὁ περὶ τῆς πολιτικῆς λέγων, οὐ δύναται ἀκριβεστέραν ἀλήθειαν εὑρεῖν, ἢ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσιν· οὕτω καὶ ὁ κρίνων τοὺς τοιούτους λόγους, καλῶς ἂν κρίνοι, εἰ κατὰ τὸν ἴσον τρόπον μὴ ἀκριβεστέραν ἀλήθειαν ἀπαιτεῖ, ἢ ὅσην ἡ ὕλη δίδωσιν, ἀλλὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀποδέχεται· πεπαιδευμένου γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος μεθόδου, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Ἐν μὲν γὰρ τῷ τῶν μαθηματικῶν γένει, καθὼς εἴρεται, οὐδὲν ἐνδεχόμενον συγχωρήσει· ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς, ἢ τοῖς φυσικοῖς ἢ τοῖς ἄλλοις [illegible]ιν, οὐχ ὡσαύτως.

ὡσαύτως. Παραπλήσιον γάρ ἐστι, μαθηματικοῦ πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν.

ficisque, aut quæ aliter se habent, non ita. Simile enim est mathematicum admittere, qui probabilia dicit: & à rhetorico exigere demonstrationes velle. Aristot. l.1.c.3.

ΚΕΦ. δ΄.

Ὅτι τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἔμπειρον εἶναι δεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων.

CAP. IV.

Eum qui civili operam daturus est disciplinæ, experientia eorum quæ in vita aguntur esse præditum debere.

Ἡ μὲν οὖν προσήκουσα κρίσις τῶν λόγων τοιαύτη. Κρίνει δὲ ἕκαστα καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. Ὥστε καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐκεῖνος κρινεῖ καλῶς, ὃς πεπαίδευται τὰ πολιτικά, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου πεῖραν ἔλαβεν αὐτῶν· καὶ ὁ μὲν ἔν τισι μερικοῖς πεπαιδευμένος, ἐκεῖνα κρινεῖ καλῶς· ὁ δὲ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος, ἀξιόχρεως ἔσται περὶ πάντων κριτής. Διὰ τοῦτο τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων οὐκ ἔστιν ὁ νέος οἰκεῖος ἀκροατής· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων. Οἱ δὲ τῆς πολιτικῆς λόγοι, οἱ μὲν περὶ τούτων διαλαμβάνουσιν, οἱ δὲ ἐκ τούτων συμπεραίνονται. Ἔτι δέ, οὔπω κατὰ λόγον ζῶν, ἀλλ' ἔτι πάθεσι καὶ ἀνέσει καὶ συνηθείᾳ ἀκολουθῶν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς· οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος ἀφικέσθαι δυνήσεται τῶν λόγων, καὶ τὸ ἦθος ἀμεῖψαι, καὶ κατὰ λόγον ζῆν, ὑπὸ τῆς συνηθείας ἔτι κρατούμενος. Τὸ γὰρ τέλος τῶν τοιούτων tare,& ex rationis præscripto

ET judicium quidem quod in hac disciplina requiritur, tale est. Quivis autem recte de iis judicat quæ novit, bonusque eorum est judex. Itaque & de civili recte judicabit scientia, qui ejus consecutus est peritiam, & à tempore rerum gerendarum mutuatus est experientiam. Et ille qui in singularibus quibusdam est versatus, recte de illis judicabit: qui vero in omnibus, recte quoque judicabit de omnibus. Ideoque eorum quæ de civili traduntur scientia, idoneus auditor esse juvenis non potest: ut qui eorum, quæ in vita aguntur, nondum sit consecutus experientiam. At vero ea, quæ de hac scientia instituitur, partim de his agit partim ex his ipsis colligitur agendi ratio. Propterea, cum nondum ex rationis vivat præscripto, sed adhuc affectus suos ac libertatem quandam sequatur & consuetudinem frustra, nulloq; bono hæc audit. Quia nunquam ad finem hujus disciplinæ pervenire, aut mores suos mutare, & ex rationis præscripto vivere poterit, quamdiu adhuc consue-

Ἕκαστος δὲ κρίνει, κτλ.

Aristot. l. 1. c. 4

consuetudinem sequetur. Siquidem finis ejus non scientia est, sed actio. Nec is tantum qui ætate, sed & qui moribus est talis, licet ætatem juvenilem excesserit, nihilominus sine fructu ullo civilem audiet disciplinam: quamdiu more ætatis illius vitam quoque instituet. Nam & in eo, qui ætate est juvenis, non à tempore est defectus ille, sed quod nec rationi pareat, & ex affectuum præscripto adhuc vivat, & ex eorum præscripto petat omnia. Talibus ergo nulla ex parte disciplinæ hujus prodest scientia, non magis quam intemperantibus aut libidinosis. Iis vero qui è rationis præscripto tum appetunt, tum agunt, plurimum hujus disciplinæ conferret cognitio. Intellectus quippe eorum, quæcunque semel facienda esse ex hac didicerit scientia, præstare poterit etiam: utpote ab affectuum servitute vindicata, & cui jam suâ uti potestate, sit integrum.

λόγων, ἢ χρηστικῶς, ἀλλ ξις. Οὐ μόνον δὲ ὁ ν λὰ καὶ ὁ νεαρὸς τὸ ἦ καὶ τὴν ἡλικίαν ὑπερ νέων, ὁμοίως ἀνωφελ χρήσεται τῇ περὶ τῆς κῆς λόγων, ζῶν ἔτι τὴ σύνηθες τοῖς νέοις ζωὴ γὰρ καὶ τῷ νέῳ τὴν ἡλικ παρὰ τὸν χρόνον ἡ ἔλ ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λογισμ οἰκειοῦσθαι, ἀλλὰ κατὰ πάθ ζῆν, καὶ κατὰ πάθος πάντα τεῖν. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἡ γ τῶν λόγων τούτων ἀνωφε καθάπερ τοῖς πάντῃ ἀ λάστοις, καὶ περὶ τὰς ἡδ ἀκρατέσι. Τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιουμέ καὶ πράττουσι, πολλὴν ὠφέλ φέρει τὸ περὶ τῶν τοιούτων λ γων εἰδέναι. Ἐν ἐκείνοις ὁ λογισμὸς ἃ νοήσει δεῖν παρὰ τούτων τῶν λόγων, δυνήσεται ποιεῖν, τῆς τῶν πα θῶν δουλείας ἀπηλλαγμένος καὶ δυνάμενος ἤδη τῇ ἰδίᾳ χρῆσθαι δυνάμει.

CAP. V.

Finem civilis disciplinæ esse felicitatem: eamque quæ sit ex civilibus cognosci actionibus posse.

ΚΕΦ. ε'.

Ὅτι τῆς πολιτικῆς τέλος ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία· καὶ ὅτι ἐπιγνωσόμεθα αὐτὴν τίς ἐστιν ἀπὸ τῶν πράξεων τῆς πολιτικῆς.

Cap. 4. Λέγωμεν δὲ ἀναλαβόντες, &c.

ET hactenus quidem, qualem disciplinæ civilis esse auditorem oporteat, quomodo item judicare de iis, quæ in ea traduntur eaque approbare debeat, tum quod sit in præsentia subjectum nostrum, satis nobis præfati videmur. Quare revo-

ΟΠοῖον μὲν οὖν εἶναι δεῖ τὸν ἀκροατὴν τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων, καὶ πῶς κρίνειν δεῖ καὶ ἀποδέχεσθαι τοὺς λόγους, καὶ τί τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι, ἱκανῶς πεφροιμιάσμεθα. Ἀναλαβόντες δὲ τὸν

λόγον

λόγον, λέγωμεν ἤδη· ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεται, τί ἐστιν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι; καὶ πασῶν πράξεων ἐπί τι ἀγαθὸν φερομένων, καθὼς εἴρηται, πρὸς τί αὕτη φέρεται, καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτικῶν ἀγαθῶν, ὃ τέλος ἐστὶ τῆς πολιτικῆς; τὸ μὲν οὖν ὄνομα αὐτοῦ, ἓν παρὰ τῶν πλείστων καὶ τὸ αὐτὸ λέγεται, καὶ ἐν τούτῳ καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ βέλτιστοι τῶν ἀνθρώπων συμφωνοῦσιν. Εὐδαιμονίαν γὰρ αὐτὸ ὀνομάζουσι πάντες. Τὸ δὲ εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν, ταυτὸν ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν.

Περὶ δὲ τοῦ τί ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀμφισβητοῦσι, καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς πολλοῖς οἱ σοφοὶ λέγουσι περὶ αὐτῆς. Οἱ πολλοὶ γὰρ, ἕν τι τῶν ἐναργῶν καὶ φανέντων ἀγαθῶν τὴν εὐδαιμονίαν φασίν· οἷον ἡδονὴν, ἢ πλοῦτον, ἢ τιμήν. Ἄλλοι δὲ ἄλλο τοιοῦτον. Καὶ πολλάκις δὲ ὁ αὐτὸς οὐκ ἀεὶ τὸ αὐτὸ εὐδαιμονίαν ὀνομάζει, ἀλλὰ νῦν μὲν, τοῦτο, νῦν δὲ, ἐκεῖνο· νοσήσας μὲν γὰρ, τὴν ὑγίειαν, πενόμενος δὲ, πλοῦτον· καὶ ὅλως ἀεὶ οὗ νῦν ἐπιθυμεῖ τις, εὐδαιμονίαν ὀνομάζει. Οἱ δὲ σοφίας ἐρῶντες, ὧν ἑαυτοῖς συνίσασιν ἀγνοοῦσιν, ἐφίενται μανθάνειν· καὶ τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας, θαυμάζουσιν· ἔνιοι δὲ ἐνόμισαν παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ, ἄλλο τι ἀγαθὸν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, καθ' ἑαυτὸ ὑφεστὸς,

[Aristot. l. 1, c. 4.] cata rursus à capite disputatione, quandoquidem omnem & scientiam & institutum, bonum aliquod appetere diximus, videamus quid sit illud, quod civilis appetit scientia. Et cum omnes quæcunque eæ sunt actiones, ad bonum aliquod, ut supra dictum est, referantur, quonam tendat illa, quodque sit eorum quæ in actione spectantur bonorum maximum, quod quidem finis civilis dici possit scientiæ. Et hujus quidem nomen unum idemque à plerisque dicitur, nec aliter de eo vulgus quam præstantes viri judicant. Felicitatem enim id vocant omnes. Rursus bene vivere, beneque agere, idem quod felicem esse existimant.

[Περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας, &c.] Cæterum de eo quid sit felicitas, contendunt: neque de hac inter se vulgus consentiunt ac sapientes. Vulgus etenim unum aliquod ex manifestis illis & quæ in oculos incurrunt bonis, felicitatem esse existimat: ut, exempli gratia voluptatem, aut opes, aut honorem, aliique aliud simile. Fit & sæpe ut unus aliquis, non idem semper, sed modo hoc modo illud, felicitatem nominet. Nam si quis ex illis æger sit, bonam valetudinem, si pauper, opes: atque ita deinceps quod in præsenti maxime optare videtur, felicitatis appellat nomine. Rursus qui sapientiæ studiosi sunt, ea quæ sibi maxime ignorare videntur, scire desiderant: omnesque qui præclarum aliquid & quod captum suum excedat dicere videntur, mirari solent. Alii contra præter hæc bona quæ sunt plurima, aliud esse bonum, quod per se subsistere

Aristot. l. 1. c. 4. ret iisque omnibus quæ bona dicuntur bonitatis suæ causa esset, felicitatem esse voluerunt. Quamobrem omnes omnium de felicitate opiniones velle excutere, vanum forte & sine fructu futurum esset. Satis itaque erit nonnullas tantum, quæ vel celebrantur maxime, vel plurimos autores pubent excussisse.

Μὴ λανθανέτω ἡμᾶς, &c. Quia autem de principia agimus (etenim principium & causa, ipse, finis actionum est, utpote cujus causa faciamus aliquid) videndum est, quomodo quæ de eo suscipitur, instituenda sit disputatio. Non eodem enim modo se habet. Ac primum quidem de causis aliquid dicamus. Causarum ergo alia est finalis, alia formalis, alia materialis, alia efficiens. Efficiens, ut operatio artificis, materialis, ut ligna & lapides, ex quibus domus constat: formalis, ut forma ejus: finalis, cujus causa domus facta est. Hæc ergo cum essentiæ rei uniuscujusque causæ sint, etiam cognitionis ejusdem rei, causæ sunt eædem: quia cognosci per easdem res possunt. Si quis enim artem noverit artificis, qua arte domum fecit ille artifex, etiam illud sciet, bonane an contra illa domus sit: quatenus id ars requirit. Eodem modo & qui formam. Rursus si finem ejus sciamus, quis nimirum sit ille, etiam illud, bonane an contra sit, sciemus. Interdum tamen contra fit, ut à cognitione rei

* οἰκίαν. perfectæ causas quoque cognoscamus. Qui enim domum noverit; artem quoque noverit ar-

ὃ καὶ τοῖς ἄλλοις αἴτιον ἐστὶ τῆς ἀγαθότητος. Ἁπάσας μὲν οὖν ἐξετάζειν τὰς περὶ τῆς εὐδαιμονίας δόξας, μάταιον ἴσως ἐστίν. Ἱκανὸν δέ ἐστιν εἰ ἐξετάσωμεν τὰς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ὑπὸ πλειόνων νομιζομένας ἢ δοκούσας ἔχειν τινὰ λόγον.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ἀρχῆς ὁ λόγος· ἀρχὴ γὰρ καὶ αἰτία ἐστὶ τὸ τέλος τῶν πράξεων· δι' ἐκεῖνο γάρ τι πράττομεν, ζητητέον, πῶς δεῖ ποιήσασθαι τὸν περὶ αὐτῆς λόγον. Ἔχει γὰρ διαφοράν. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν αἰτίων μικρὸν διαληψόμεθα. Τῶν γὰρ αἰτίων, τὸ μὲν, τελικόν ἐστι, τὸ δὲ, ειδικὸν, τὸ δὲ, ὑλικὸν, τὸ δὲ, ποιητικόν. Καὶ ποιητικὸν μὲν, ἡ ἐνέργεια τοῦ τεχνίτου· ὑλικὸν δὲ, τὰ ξύλα, καὶ οἱ λίθοι ἐξ ὧν ἡ οἰκία· ειδικὸν δὲ, τὸ εἶδος τῆς οἰκίας· τελικὸν δὲ, δι' ὃ ἡ οἰκία γέγονεν. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα αἴτια εἰσὶ τοῖς πράγμασι τοῦ εἶναι, αἴτια εἰσὶ καὶ τῆς γνώσεως αὐτῶν, καὶ δι' αὐτῶν δύνανται ἐκεῖνα γινώσκεσθαι. Ἐὰν γάρ τις εἰδῇ τὴν τέχνην τοῦ τεχνίτου, καθ' ἣν τὴν οἰκίαν εδημιούργησεν, εἴσεται τὴν οἰκίαν ἢ ἀγαθὴν ἢ φαύλην, ὅσον τῇ τέχνῃ προσῆκε. Καὶ ὁ τὴν ὕλην εἰδὼς καὶ ὁ τὸ εἶδος ὁμοίως. Πάλιν δὲ γινώσκοντες τί τὸ τέλος αὐτῆς, εἰσόμεθα ἢ ἀγαθὴν ἢ φαύλην. Συμβαίνει δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὸ ἀποτέλεσμα τὰς αἰτίας γινώσκειν· ὁ γὰρ εἰδὼς τὴν * αἰτίαν, τὴν τέχνην εἴσεται τοῦ τεχνίτου, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως.

ὁμοίως. Ὥστε τοὺς λόγους διχῶς ἀνάγκη γίνεσθαι, ἢ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰς ἀρχὰς ἀποδεικνύναι, ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τὰ ἀποτελέσματα. χρησόμεθα δὲ ἑκατέρᾳ τῶν μεθόδων κατὰ καιρόν. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν ἀρχῶν ἀποδείξομεν, ὅταν αὗται δῆλαι ὦσιν· τὸ δὲ ἀνάπαλιν, ὅταν τὰ ἀποτελέσματα φανερώτερα ᾖ. Διὰ τοῦτο καὶ Πλάτων καλῶς ἐζήτει τοῦτο καὶ ἠπόρει, ὡς οὐκ ἀδιάφορον ὂν ἐπὶ παντὸς, πότερον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἡ προσήκουσα τῆς ἀποδείξεως ὁδὸς, ἢ ἐπὶ τὰς ἀρχάς· ὥσπερ ἐν σταδίῳ ἀπὸ τῶν ἀθλοθετῶν ἐπὶ τὸ πέρας, ἢ τὸ ἀνάπαλιν. Διττῆς οὖν οὔσης τῆς ὁδοῦ, πόθεν ἡμῖν ἀρκτέον; ἢ δῆλον ὅτι ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων δηλονότι τῶν πολιτικῶν πράξεων, ὧν ἀρχὴ καὶ αἴτιον τὸ πολιτικὸν τέλος ἐστί. Δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν γνωρίμων ἄρξασθαι, οὐ τῇ φύσει, ἀλλ' ἡμῖν. Φύσει μὲν γὰρ γνώριμα λέγονται αἱ ἀρχαὶ, καὶ τὰ αἴτια· ἐκεῖνα γὰρ ἡ φύσις προτέρα παρείσησι, καὶ πρὸς ἐκεῖνα πρώτως ὁρᾷ. Ἡμῖν δὲ τὰ ἀποτελέσματα γνώριμα· ὅθεν ἀρκτέον· οὕτω γὰρ σαφὴς ἔσται ὁ λόγος ἀπὸ τῶν ἡμῖν γνωρίμων γινόμενος.

artificis, & reliqua in hunc modum. Ut necesse sit dupliciter eam quæ de re aliqua suscipitur, procedere institutionem: si aut ab effectis demonstrentur principia, aut à principiis effecta. Nos aut utramque suo tempore adhibebimus rationem. Et à principiis quidem demonstrabimus, cum manifesta erunt illa: contra vero, cum effectum erit manifestius. Propterea recte hoc quærebat Plato & in dubium vocabat, cum non in omnibus eodem se habeat modo, utrum à principiis, an vero ad principia conveniens rei de qua agitur instituatur ratio. Quemadmodum in stadio à ludorum præfectis ad metam, an contra. Duplex igitur cum sit via unde incipiendum erit nobis? An vero perspicuum est, à civilium potius actionum effectis, quorum principium & causa, finis civilis est? A notioribus enim incipiendum est, non natura sua, sed nobis. Natura enim nota dicuntur, principia & causæ. Ea quippe natura prius adhibet, primumque in ea intuetur. Nobis vero nota sunt effecta. A quibus est incipiendum. Ita enim perspicua futura est, si ab iis quæ & nobis nota sunt, instituatur tradendi ratio.

Aristot. l. 1. c. 4.

CAP.

CAP. VI. | ΚΕΦ. ϛʹ.

Requiri ut is qui civili doctrinæ operam daturus est, bonarum primus actionum usum ac consuetudinem aliquam sit consecutus.

Ὅτι τὸν ἀκουσόμενον τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς λόγων ἐν ἔθει δεῖ εἶναι τῶν ἀγαθῶν πράξεων.

Aristot. l. 1. c. 4 Διὸ δεῖ τοῖς ἔθεσιν, &c.

Quare eum qui doctrinæ huic operam daturus est, si & intelligere eam, & quemadmodum oportet judicare de ea, ac cum emolumento suo versari in ea velit, usque ad ipsam oportet honestarum justarumque actionum pervenisse consuetudinem. Nam si id nobis propositum esset, ut ab ipsis principiis civiles actiones bonas esse demonstraremus, eum certe qui adhuc earum imperitus actionum esset, firmis rationum vinculis adoriendum esse, atque eo modo persuadendum putaremus: cum vero à posteriore parte nobis propositum sit, actionum civilium demonstrare principia, idque non aliter, quam certum aliquod demonstrationis fundamentum substerni iis oporteat, bonas eas esse, manifestum est, persuaderi id posse nemini, nisi qui usu atque experientia bonas eas esse prius didicerit. Si enim aliquis tales eas esse, abunde sciverit, nihil addere opus erit, quare sint tales. Causam namque, ipsum nimirum finem, aut jam novit, aut cum audiverit, statim cognorit. Cui vero neutrum adest horum (hoc est, neque hæc aut per se novit, aut ab alio potest discere) illa Hesiodi audiat:

Huic primas tribuam, si quis sponte omnia norit,

Διὰ τοῦτο τὸν ἀκουσόμενον τῶν τοιούτων λόγων, εἰ μέλλει καλῶς αὐτοὺς γινώσκειν καὶ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ ἐκ τούτων ὠφελεῖσθαι, προσήκει ἐν ἔθει εἶναι τῶν καλῶν καὶ δικαίων πράξεων· εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἀποδείκνυμεν τὰς πολιτικὰς πράξεις ἀγαθὰς εἶναι, καὶ τὸν μὴ πεπαιδευμένον ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσιν ἐπείθομεν ἄν, λόγων ἀνάγκῃ δέοντες. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν ὑστέρων τὴν ἀρχὴν βουλόμεθα ἀποδεικνῦναι, τῶν πολιτικῶν πράξεων δηλονότι, καὶ δεῖ ὑποκεῖσθαι περὶ αὐτῶν καθάπερ ἀρχὴν ἀποδείξεως ὅτι ἀγαθαί, φανερὸν ὅτι οὐ δύναται πεισθῆναι, εἰ μὴ ὁ πείρᾳ καλὰς καὶ δικαίας τὰς τοιαύτας πράξεις εἰδώς. Εἰ γὰρ τὸ ὅτι ἀγαθαὶ αἱ πράξεις ἀρκούντως δέξαιτό τις, οὐδὲν δεησόμεθα τοῦ διότι, τὴν δὲ αἰτίαν τὸ τέλος δηλονότι, ἢ γινώσκει ἤδη, ἢ ἀκούσας ῥᾳδίως γνώσεται· ὃς δὲ οὐδ' ἕτερον ἔχει τούτων, καὶ μήτε αὐτὸς γινώσκει, μήτε παρ' ἑτέρων δύναται μανθάνειν, ἀκουσάτω τῶν Ἡσιόδου.

Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,

Φρασσά-

Φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
Ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
Ὃς δέ κε μή τ' αὐτὸς νοέῃ, μή τ' ἄλλου ἀκούων,
Ἐν θυμῷ βάλληται, ὃδ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Expendens animo, quæ mox meliora sequatur. Aristot. l. 1. c. 7.
Nec mihi displiceat, qui sit moniteribus æquus.
At qui nec sapiat, nec si quid dixerit alicr,
Pectore deponat facturus, inutilis esto.

ΚΕΦ. ζʹ.

Ὅτι τρεῖς εἰσὶ βίοι, ὁ καθ' ἡδονὴν, καὶ ὁ τὴν τιμὴν ζητῶν, ἐν ᾧ καὶ ὁ χρηματιστικὸς θεωρεῖται, καὶ τρίτος, ὁ θεωρητικός· καὶ ὅτι οὔτε ὁ τὴν ἡδονὴν οὔτε ὁ τὴν τιμὴν, οὔτε ὁ τὰ χρήματα ζητῶν τὴν εὐδαιμονίαν ζητεῖ.

CAP. VII.

Tria esse vitæ genera: eam quæ voluptatem sequitur; eam quæ honorem (in qua etiam consideratur ea quæ lucro vacat) tertiā postremo quæ contemplatur. Deinde, neq; eum qui voluptati, neque qui honori, neq; qui lucro vacat, felicitatem quærere.

Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν ὅθεν παρεξέβημεν. Ἦν δὲ ἡμῖν ὁ λόγος περὶ τοῦ ὅτι διαφόρους οἱ ἄνθρωποι περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἔχουσι δόξας. Ἕκαστος τοίνυν ἀκολούθως τῷ οἰκείῳ βίῳ τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζεται. Ὥστε καὶ οἱ πολλοὶ καὶ ἀκόλαστοι τὴν ἡδονὴν φασὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν βίον ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικόν· οἱ γὰρ καθολικοὶ βίοι μάλιστα τρεῖς εἰσίν. Ὅ, τε καθ' ἡδονὴν, καὶ ὁ πολιτικὸς, καὶ τρίτος ὁ θεωρητικός. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος βίος, οὐδὲν ἱερόν· ἀνδραποδώδεις γὰρ ὁμοίως οἱ τοῦτον διώκοντες, καὶ βοσκημάτων βιοῦσι βίον. Λόγου δέ τινος ὅλως ἄξιος φαίνεται, διὰ τὸ πολλοὺς τῶν ἐν ἐξουσίαις τοῦτον αἱρουμένους τὸν βίον,

Nostra autem unde digressa est eo se referat oratio. Hoc autem erat de quo agebamus: diversas nimirum de felicitate esse opiniones hominum. Quorum pro suo in quo versantur singuli vitæ genere, felicitatem definiunt. Itaque & vulgus hominum & qui sunt intemperantes, voluptatem dicunt felicitatem esse: ideoque vitam quoque amplectuntur, quæ in fruitione voluptatum versatur. Generalia enim vitæ genera, tria sunt potissimum. Prima quæ voluptatem spectat, altera civilis, tertia quæ contemplatur. Et harum quidem prima, nihil admiratione dignum habet aut laude: cum plerumque hanc qui sequuntur, nihilominus illiberales sint, & pecudum vitam agant. Et tamen est in ea aliquid cur appetatur: quia multi nimirum, qui in summis versantur dignitatibus

Cap. 7. Ἡμεῖς δὲ λέγωμεν, &c.

tatibus hanc eligunt, in eoque Sardanapalum sequuntur.

Aristot. l.1.c.7. Οἱ δὲ χαρίεντες, &c.

Secundam præstantissimi ut plurimum mortalium, & qui actionibus præclaris delectantur, præferre solent; honorem nimirum. Fere enim vitæ civilis hic quem dico finis est: & quod ab omnibus maxime petitur, honor est. Et tamen ne hoc quidem supremum esse bonum videtur; sed ex eo quoque bonorum genere, quæ videntur tantum esse bona, & apparent. Verum enim & quod beatum efficere aliquem potest bonum, in se ipso esse oportet: honor autem non: in eo est qui honoratur, sed in eo magis qui honorat. Quare neq; in honore est felicitas. Eum namque qui felix dici possit, bonum aliquod habere proprium oportet, & quod eripi non facile queat. Adde quod honorem nonnulli propterea sequi videntur, ut credant se bonos esse. Ac propterea à prudentibus viris, & ab iis quibus noti sunt, honorari se postulant: idque virtutis causa. Ex quibus apparet, honorem peti propterea ab aliquo, ut bonus videatur & honestus, idque propter virtutem. Ut manifestum sit, non sua causa peti honorem, sed ob virtutem. Ideoque ne ipse quidem extremus esse finis poterit, sed potius virtus.

Τάχα δὲ καὶ μᾶλλον, &c.

Quæ tamen ipsa virtus nondum perfecta est: neque in ea finis perfectus, quæ est felicitas, queat esse. Ipsam autem nondum perfectam esse, manifestum est. Fieri enim potest, ut habitum virtutis consecutus sit aliquis, qui tamen dormiat, aut toto vitæ

ὁμοιοπαθεῖν Σαρδαναπάλλῳ.

Τὸν δὲ δεύτερον οἱ βέλτιστοι τῶν ἀνθρώπων αἱροῦνται, καὶ οἱ τὰς ἀγαθὰς διώκοντες πράξεις, ἡγοῦνται τὴν τιμήν· σχεδὸν γὰρ τοῦ πολιτικοῦ βίου τὸ τέλος οὗτος, ὃν λέγω, καὶ τὸ παρὰ πάντων ζητούμενον, ἡ τιμή ἐστι. Φαίνεται δὲ, ὅτι οὐ τοῦτό ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἀλλὰ τῶν δοκούντων καὶ αὐτό ἐστι καὶ φαινομένων ἀγαθῶν. Τὸ γὰρ ἀληθῶς ἀγαθὸν, δι' οὗ τις εὐδαιμονεῖ, ἐν αὐτῷ δεῖ εἶναι· ἡ δὲ τιμὴ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ τιμωμένῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τῷ τιμῶντι· οὐκ ἄρα ἐν τῇ τιμῇ ἡ εὐδαιμονία. Δεῖ γὰρ τῷ εὐδαίμονι οἰκεῖον εἶναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ δυσαφαίρετον. Ἔτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα πιστεύσῃ περὶ ἑαυτοῦ ὅτι ἀγαθός ἐστι· καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖ ὑπὸ τῶν φρονίμων τιμᾶσθαι, καὶ παρ' οἷς γινώσκεται, καὶ ἐπ' ἀρετῇ. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι διὰ τοῦτό τις τὴν τιμὴν διώκει, ἵνα ἀγαθὸς δοκῇ καὶ σπουδαῖος διὰ τὴν ἀρετήν· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐ δι' ἑαυτὴν ἡ τιμὴ διώκεται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀρετήν. Καὶ διὰ τοῦτο, αὐτὴ μὲν οὐκ ἂν εἴη ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἀρετή.

Ἔστι δὲ καὶ αὐτὴ ἀτελὴς, καὶ οὐκ ἂν εἴη ἐν αὐτῇ τὸ τέλειον ἀγαθὸν ἡ εὐδαιμονία· ὅτι δὲ ἀτελής ἐστι, δῆλον· δυνατὸν γάρ τινα ἕξιν ἀρετῆς ἔχειν, ἢ καθεύδοντα ἢ ἄλλον τρόπον ἀπρακτοῦντα διὰ βίου· ἢ κακοπαθοῦντα

τι, καὶ δυστυχοῦντα, καὶ ἀτυχοῦντα τὰ μέγιστα, καὶ οὕτως ἀτελῆ τὴν ἀρετὴν ἔχειν. Τὸν δὲ οὕτω βιοῦντα οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειεν, μή τι αὐτὸ ὑπόθοιτο, καὶ ὀνομάζοι εὐδαιμονίαν, τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου καὶ τοῦ πολιτικοῦ, εἴρηται. Ἱκανῶς καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις περὶ αὐτῶν εἴπομεν· περὶ δὲ τοῦ βίου τοῦ θεωρητικοῦ μετὰ ταῦτα ἐπισκεπτέον. Νῦν γὰρ τὸ προκείμενον ἄλλο.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλος βίος ἐν αὐτοῖς θεωρούμενος τοῖς εἰρημένοις, ὁ τοῦ χρηματιστοῦ· καὶ γὰρ καὶ ὁ τὴν ἡδονὴν καὶ ὁ τὴν τιμὴν διώκων, χρήματα ἐθέλει συλλέγειν. Καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς ἔφαμεν τοὺς μάλιστα προέχοντας βίους. Οὗτος γὰρ ἐν αὐτοῖς θεωρεῖται, καὶ ἔστι βίαιος. Οὔτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν διώκει, ὃ τέλειόν ἐστιν, οὔτε πάνυ δοκεῖ διώκειν. Ὅθεν οὐ πολλοῖς ἐστιν ἐραστός· ὀλίγοι γὰρ εἵλοντο πάσης τῆς ἐν βίῳ σπουδῆς τέλος τὰ χρήματα ἔχειν. Ὅτι δὲ οὐδ' αὐτὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ζητεῖ, πρόδηλον· ὁ γὰρ πλοῦτος διὰ τὴν χρῆσιν ἐστὶν ἀγαθὸς καὶ ἄλλου χάριν ζητεῖται, τιμῆς ἕνεκα ἢ ἡδονῆς· τὸ δὲ ἔσχατον ἀγαθὸν, δι' ἑαυτὸ δεῖ ἀγαθὸν εἶναι. Διὸ μᾶλλον τὰ πρότερον λεχθέντα τέλη τις ἂν ὑπολάβοι, ἡδονὴν λέγω καὶ τὴν τιμήν· δι' ἐκεῖνα γὰρ ἀγαπᾶται. Φαίνεται δὲ οὐδ' ἐκεῖνα τὰ τέλεια ἀγαθά. Καί τοι πολλοὶ λόγοι περὶ

tempore nihil agat: aut etiam qui crucietur, aut qui miser, aut infortunatus quam maxime sit; atque ita imperfectam habeat virtutem. Eum vero qui ita vivat, nemo beatum dixerit, tantum abest ut id pro concesso sumpturus sit, ipsum virtutis habitum felicitatem esse. Et de vita quidem, tum ea quæ voluptatem spectat, tum de civili diximus. Satis enim etiam in promiscuis disputationibus nostris, de illis egimus. De contemplativa autem, postea dicendum erit: aliud enim nunc agimus.

Aristot. l. 1. c. 5.

Ὁ δὲ χρηματιστής, &c.

Est autem & aliud vitæ genus, quod in præcedentibus spectamus duobus: ejus dico qui quæstui vacat. Etenim & ille qui voluptatem sequitur & qui honorem, de quæstu quoq; cogitat. Ac propterea tria præcipua esse diximus vitæ genera. Hoc enim in iis spectatur, & quodammodo est violentum. Nec enim bonum sequitur, quod perfectum est, nec admodum sequi videtur. Quare non ita multis hoc videtur amplectendum: paucissimi enim sunt qui omni studio solas sibi pecunias tanquam finem appetendas proposuerunt. Sed neque hanc vitam ultimum illud bonum sequi manifestum est. Divitiæ enim propter usum bonæ putantur, aliamque petuntur ob causam; honorem dico vel voluptatem. Ultimum vero bonum, per se bonum esse oportet. Quare magis superiora illa, fines esse recte aliquis putaverit; voluptatem dico & honorem: illorum enim causa expetuntur. Et tamen ne illa quidem perfecta esse bona constat:

Aristot. l. 1. c. 6. stat: licet multi apud veteres multa de iis disputaverint: quorum alii voluptatem, alii honorē supremum esse bonum dixerunt. Nos vero hæc mittamus.

αὐτῶν ἐγένοντο πολλοῖς τῶν παλαιῶν, τῶν μὲν, τὴν ἡδονὴν, τῶν δὲ, τὴν τιμὴν λεγόντων ἔσχατον ἀγαθόν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω.

CAP. VIII.

Non esse unam boni ideam.

Cap. 6. Τὸ δὲ καθόλου, &c. Cum hoc loco de fine ultimo, qui videtur universale quoddam bonum esse, nobis sit sermo; videndum est quomodo universale dicatur: & an aliqua boni sit idea. Tametsi difficilis nobis hæc quæstio futura sit: quod amicissimi nobis viri fuerint, qui hanc primum de ideis disputationem introduxerunt. Quorum opinio fuit, singularum quæ sunt rerum, aliquam esse ideam, quæ per se subsistat. Et tamen præstare videtur, & decere quemvis, ut conservandæ veritatis causa vel proprias opiniones evertat: nedum hoc indignum sit philosopho. Etenim cum ambo nobis amici sint, & idearum autor & veritas, veritatem certe æquum est præferri.

Οἱ δὲ κομίσαντες τὴν δόξαν ταύτην, &c. Qui autem hanc de qua agimus opinionem invexerunt, statuerunt non esse unam aliquam communem illorum entium ideam, in quibus prius est & posterius. Ideoque nec numerorum unam aliquam fecerunt ideam, quia primum habet numerus & secundum. Cum vero in bono prius sit & posterius, manifestum est non posse u-

ΚΕΦ. η'.

Ὅτι οὐκ ἔστι μία ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐπεὶ δὲ περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους ὁ λόγος ἡμῖν, ὃ δοκεῖ καθόλου τι ἀγαθὸν εἶναι, σκεπτέον περὶ τοῦ καθόλου πῶς λέγεται, καὶ εἰ ἔστι τις ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Καίτοι προσάντης ὁ λόγος οὗτος ἡμῖν, διὰ τὸ φίλους εἶναι τοὺς εἰσενεγκόντας τὸν περὶ τῶν ἰδεῶν λόγον. Ὁ δὲ λόγος, εἶναι τινὰ ἰδέαν ἑκάστου τῶν ὄντων, καθ᾽ ἑαυτὴν ὑφεστηκυῖαν. Δόξειε δ᾽ ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν, καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν, ἐπὶ τὸ σώζειν τὴν ἀλήθειαν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας. Ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλων, τῆς τε ἀληθείας, καὶ τοῦ περὶ τῶν ἰδεῶν εἰπόντος, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν.

Οἱ δὲ ταύτην εἰσαγαγόντες τὴν δόξαν, οὐκ ἔλεγον ἐκείνων τῶν ὄντων μίαν ἰδέαν εἶναι, ἐν οἷς τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἦν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ μίαν ἐποίουν ἰδέαν, ὅτι τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔχει. Ἐπεὶ δ᾽ ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἔστι, φανερὸν ὅτι οὐκ ἂν εἴη

ὅτι μία αὐτοῦ ἰδέα.

Ὅτι δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἐστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ἀγαθῷ, δῆλον. Ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἐν τῇ οὐσίᾳ, ὥσπερ νοῦς ἢ θεός. Καὶ ἐν τῷ ποιῷ, αἱ ἀρεταί· καὶ ἐν τῷ πρός τι, τὸ χρήσιμον· καὶ ἐν τῷ ποσῷ, τὸ σύμμετρον· καὶ ἐν τῷ ποῦ, δίαιτα· ἡ γὰρ δίαιτα τόπος ἐστὶν, ἐν ᾧ διάγομεν· καὶ ἐν τῷ πότε, καιρός. Ἔστι γὰρ ὁ καιρὸς, ὁ ἐπιτήδειος ἑκάστῳ χρόνος· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. Ἐν τούτοις δὲ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον ἐστιν· ἡ γὰρ οὐσία προτέρα ἐστὶ τοῦ πρός τι. Καὶ ὅτι ἡ μὲν, καθ' ἑαυτὸ ἐστι, τὸ δὲ ἐν ἑτέρῳ ἔχει τὸ εἶναι. Καὶ ὅτι ἡ μὲν, ἄσχετος, τὸ δὲ ἐν σχέσει ἐστί. παραφυάδι γὰρ ἔοικε καὶ συμβεβηκότι τοῦ ὄντος.

Ἔτι ἐπεὶ τὸ ἀγαθὸν ἰσαχῶς λέγεται τῷ ὄντι, πολλαχῶς δὲ λέγεται τὸ ὂν, πολλαχῶς ἂν λέγοιτο καὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ οὐκ ἂν εἴη κοινόν τι καὶ καθόλου καὶ ἕν· οὐ γὰρ ἂν ἐν πάσαις ταῖς κατηγορίαις ἐλέγετο, καθὼς εἴρηται, ἀλλ' ἐν μιᾷ μόνῃ.

Ἔτι ἐπεὶ μιᾶς ἰδέας μία ἐστὶν ἐπιστήμη, ἦν ἂν καὶ μία ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ, εἰ γε ἦν μία ἰδέα. Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν· οὐκ ἄρα μία ἐστὶν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅτι δὲ πολλαὶ ἐπιστῆμαι τοῦ ἀγαθοῦ, φανερόν. Οὐ μόνον γὰρ τῶν ἐν διαφόροις οὔσων κατηγορίαις οὐκ ἔστι μία ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὸ μίαν. Οἷον ἐν τῷ πότε, τὸ ἀγαθὸν ὁ καιρὸς ἐστίν· οὗτος δὲ ὁ καιρὸς

nam esse illius ideam.

Prius vero in bono reperiri & posterius, clarum est. Etenim & in Substantia bonum est, sicut mens, Deus: Et in Qualitate, ut virtus. Et in eo quod est secundum quid, ut utile. Et in Quantitate, ut mediocre. Et in Ubi, ut diæta: diæta n. locus dicitur, in quo voluptatis caussa vivimus. Et in Quando, ut opportunitas: opportunitas autem singulis in rebus tempus idoneum vocatur. Et similiter in aliis. In his vero prius est & posterius. Eo enim quod secundum quid est, prior est substantia. Tum quod hæc per se subsistit, illud in alio: tum quod hæc non ad aliud refertur, illud vero alterius respectu dicitur: nec enim aliud videtur, quam cognatum quid ejus quod est, & accidens. *Aristot. l. 1. c. 6.*

Præterea cum totidem modis dicatur bonum, quot modis illud dicitur quod est: illud autem quod est dicatur plurimis; plurimis quoque modis necesse est dici bonum: quare nec commune nec universale erit bonum, nec unum: non enim in omnibus, ut dictum est, prædicamentis esse posset, sed in uno tantum. *Ἔτι, ἐπεὶ τἀγαθὸν, &c.*

Deinde cum unius ideæ una sit scientia, una quoque boni esset scientia, si una esset idea. Atqui hoc non est: ergo nec una boni est idea. Multas autem boni esse scientias, manifestum est. Non tantum enim eorum, quæ in diversis prædicamentis sunt, non una est scientia, sed nec eorum quæ in uno. Ut exempli gratia, in prædicamento *Ἔτι δ' ἐπεὶ τῶν κατὰ μίαν ἰδέαν, &c.*

Aristot. l. 1. c. 6.

Quando, bonum est occasio. Hæc occasio & in bello & in morbo est: non ejusdem tamen scientiæ. Medicus enim occasionem quæ in morbo, imperator eam novit quæ spectanda est in bello. Rursus mediocre, quod in prædicamento est quantitatis, in alimento est, & in laboribus. Alterumque gymnastice, alterum novit medicina.

Απορήσειε δ' ἄν τις, &c.

Præterea, cum hominis & ipsius hominis una eademque sit definitio, sicut equi & ipsius equi, id est, ideæ equi (si enim alia esset, quo modo posset ipsius idea consistere?) sequitur nihil differre hominem, qua homo est, ab eo quem ipsum vocant hominem, hoc est, ab idea hominis: eodemque modo in reliquis. Itaque & bonum, qua est bonum, nihil differt ab ipso bono. Satis enim manifestum est differre non posse, ut bona, quia idea boni æterna est, alterum vero non est æternum. Sicut non differt quod diu album est, ab eo quod ad parvum tempus est album. Ex quo sequitur, nec alterius entis esse ideam supra ipsum, neque boni. Probabilius autem de bono loqui videntur Pythagorici: qui unum quoque in suo quem statuebant bonorum recensebant ordine. Quos secutus esse Speusippus videtur. Ipse vero bonorum ordo quem statuebant, talis erat:

1. *Finitum.* 2. *Impar.* 3. *Unum.* 4. *Dextrum.* 5. *Masculum.* 6. *Rectum.* 7. *Lumen.* 8. *Quadratum.* 9. *Id quod quiescit.* 10. *Bonum.*

καὶ ἐν πολέμῳ ἐστὶ, καὶ ἐν νόσῳ, οὐ τῆς αὐτῆς δὲ ἐπιστήμης· ἀλλ' ὁ μὲν ἰατρικὸς, τὸν ἐν τῇ νόσῳ καιρὸν, ὁ δὲ στρατηγικὸς τὸν ἐν τῷ πολέμῳ γινώσκει. Καὶ τὸ σύμμετρον δ' ἐστὶ τοῦ ποσοῦ, καὶ ἐν τροφῇ καὶ ἐν πόνοις. Καὶ τὸ μὲν, γυμναστικῆς, τὸ δὲ ἰατρικῆς εἰδέναι.

Ἔτι ἐπεὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἐν τῷ αὐτοανθρώπῳ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁρισμός ἐστι, καὶ ἐν τῷ ἵππῳ καὶ ἐν τῷ αὐτοΐππῳ, τῇ ἰδέᾳ δηλονότι· εἰ γὰρ διάφορος, πῶς ἂν εἴη αὐτοῦ ἰδέα; φανερὸν ὅτι οὐδὲν διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ᾗ ἄνθρωπος, τοῦ αὐτοανθρώπου, καὶ ἐπὶ πάντων ὁμοίως· ὥστε καὶ τὸ ἀγαθὸν ᾗ ἀγαθὸν οὐδὲν διαφέρει τοῦ αὐτοαγαθοῦ. Φανερὸν γὰρ, ὅτι οὐ διοίσουσιν ὡς ἀγαθὰ, ὅτι τὸ μὲν αὐτοαγαθὸν ἀΐδιον, τὸ δὲ, οὔ· ὥσπερ οὐδὲ τὸ πολυχρόνιον λευκὸν τοῦ ἐφημέρου λευκότερον. Οὐκ ἄρα οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν ὄντων ἰδέα ἐστὶν ὑπὲρ αὐτὸ, οὔτε τοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι, πιθανώτερον ἐοίκασι λέγειν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ γὰρ ἓν ἐν ᾗ ἔλεγον τοῦ ἀγαθοῦ ἔταξαν συστοιχίᾳ, οἷς δὴ καὶ Σπεύσιππος ἀκολουθῆσαι δοκεῖ. Ἡ δὲ συστοιχία τῶν ἀγαθῶν, ἣν ἔλεγον, αὕτη· τὸ πέρας, τὸ περιττὸν, τὸ ἓν, τὸ δεξιὸν, τὸ ἄρρεν, τὸ εὐθὺ, τὸ φῶς, τὸ τετράγωνον, τὸ ἠρεμοῦν, τὸ ἀγαθόν· ἣ τινὶ καὶ ἑτέραν ἐποίουν ἀντικειμένην. Τὸ ἄπειρον, τὸ ἄρτιον, τὸ πλῆθος, τὸ ἀριστερὸν, τὸ θῆλυ, Cui alium rursus opponebant,

1. *Infinitum.* 2. *Par.* 3. *Pluralitas.* 4. *Sinistrum.* 5. *Fœ-*

τὸ

τὸ καμπύλον, τὸ σκότος, τὸ ἑτερόμηκες, τὸ κινούμενον, τὸ κακόν.

mineum. 6. Curvum. 7. Tenebræ. 8. Id quod altero latere est porrectum. 9. Id quod movetur. 10. Malũ. Aristot. l. 1. c. 6.

ΚΕΦ. θ'.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος ἔσται λόγος· ἐροῦμεν δὲ ἔτι περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκριβέστερον. Τὰ γὰρ εἰρημένα δεῖται τινὸς ἐξετάσεως καὶ ἀκριβείας, διὰ τὸ μὴ περὶ παντὸς ἀγαθοῦ κατὰ μέρος εἰρῆσθαι τοὺς λόγους. Νῦν δὲ διελόντες, ἀκριβέστερον ποιήσομεν τὸν λόγον. Διπλῶς τοίνυν λέγεται τὸ ἀγαθόν· τὰ μὲν γὰρ, δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καὶ δι' ἑαυτὰ ζητοῦνται, καὶ ἀγαθὰ λέγονται, καὶ ἀγαπῶνται· τὰ δὲ, οὐ δι' ἑαυτά, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνα· διώκονται γὰρ, ὅτι φυλακτικά εἰσι τῶν δι' ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ἢ ποιητικὰ, ἢ τῶν ἐναντίων κωλυτικά. Καὶ καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀγαθὰ, ὑγίεια, καὶ ἀρετὴ, τὸ φρονεῖν, τὸ ὁρᾶν. Οὐ δι' ἑαυτὰ δὲ, ἀσκήσεις, ἃ πρὸς ἀρετὴν φέρει, γυμνάσια, φαρμακεῖαι, ἃ τῆς ὑγιείας ἕνεκα ζητοῦνται. Ταῦτα δὲ καὶ ὠφέλιμα καλοῦνται.

Διελόντες οὖν ἀπὸ τῶν ὠφελίμων τὰ ἀγαθὰ, ἃ καθ' ἑαυτά εἰσι, σκεψώμεθα εἰ μία ἰδέα τούτων ἐστί· φαίνεται τοίνυν μάταιον εἶναι, ἰδέαν λέγειν τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν. Τί γὰρ ἂν τούτων καὶ διαφέροι, εἴπῃς καὶ ταῦ-

CAP. IX.

Bonorum per se non esse unam ideam.

Verum de his alias dicendi erit locus. Nunc de bono etiam accuratius agamus. Ea enim quæ dicta sunt, diligentius tum examinanda tum explicanda erunt: quia nondum de omni sigillatim bono diximus. Quare adhibita divisione, accuratius in hac disputatione pergemus. Duobus ergo modis dicitur bonum. Alia enim per se bona sunt, quæ & per se petuntur, & per se hoc nomen habent, & per se amantur: alia autem contra, non per se sed per illa. Quia enim reliqua quæ per se bona sunt, vel conservant vel efficiunt, vel contraria depellunt, propterea expetuntur. Et per se quidem bona sunt, sanitas & virtus, prudentem esse, videre. Non per se, ut exercitationes, sicut quæ virtutis causa suscipiuntur gymnasia, & quæ valetudinis causa adhibentur remedia. Talia enim utilia quoque eadem ratione dicuntur.

Quare primum ab iis quæ utilia dicuntur, bona quæ per se sunt distinguamus: ac deinde an una aliqua eorum sit idea videamus. Videtur ergo vanum esse, aliquã bonorum, quæ per se sunt, ideam ponere. Quid enim inter hanc & illam

Τοῖς δὲ λεχθεῖσιν ἀμφισβήτησις, &c.

Χωρίσαντες οὖν, &c.

Aristot. l. 1. c. 6.

illam interer t, si & illa per se sunt, sicut hæc est? Etenim prudentem esse & videre, item voluptates quædam pudicæ & honores, licet propter alia petantur, nihilominus sine illis tamen ipsa per se & eligenda & expetenda sunt. Itaque respectu illius per se bona sunt, nec soli id ideæ adscribendum est.

Εἰ δὲ καὶ ταῦτά ἐστι, &c.

Præterea si una bonorum quæ per se sunt est idea, eadem omnibus competit definitio, quemadmodum eadem albedinis in nive & in cerussa est ratio. Quod non fit. Prudentiæ enim & voluptatis, qua bona sunt, diversa est definitio. Aliud enim voluptatis, aliud prudentiæ bonum est.

τι καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καθάπερ ἐκεῖνα. Τὸ γὰρ φρονεῖν, καὶ ὁρᾷν, καὶ ἡδοναί τινες αἱ σώφρονες, καὶ τιμαὶ, εἰ καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, ἀλλ' ὅμως καὶ χωρὶς τῆς ἐκείνων προσθήκης αὐτὰ δι' ἑαυτὰ, καὶ αἱρετά εἰσι καὶ διωκτά. Ὥστε κατὰ τοῦτο καθ' ἑαυτὰ ἀγαθά εἰσι, καὶ οὐ μόνῃ τῇ ἰδέᾳ τοῦτο δώσομεν.

Ἔτι εἰ ἔστιν ἰδέα μία τῶν καθ' ἑαυτὰ ἀγαθῶν, ὁ αὐτὸς ὁρισμὸς τοῦ ἀγαθοῦ ἐφαρμόσει πᾶσι. Καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐφαρμόζει λόγος ὁ τῆς λευκότητος ἔν τε χιόνι καὶ ψιμμυθίῳ· ἀλλ' οὐκ ἔστι. Φρονήσεως γὰρ καὶ ἡδονῆς, καθ' ὃ ἀγαθὰ, διάφοροι οἱ ὁρισμοί. Ἄλλο γὰρ τὸ τῆς ἡδονῆς ἀγαθὸν, καὶ ἄλλο τὸ τῆς φρονήσεως.

CAP. X.

Bona secundum proportionem, uno appellari nomine: deinde ideæ ipsius cognitionem nihil prodesse ethico.

Cum ergo quemadmodum dictum est, bona non univoce dicantur (non enim eandem definitionem habent) videndum est quomodo dicantur. Aut enim univoce dicuntur, aut ut ea quæ ab uno aut ad unum tendunt, aut quæ secundum proportionem sumuntur. Ut, exempli gratia, cum mentem oculum vocamus: quia eandem ad animam, quam oculus ad corpus, rationem habet. Videntur autem eodem nomine secundum proportionem bona dici. Nam ut animum bonum dicimus, ita &

ΚΕΦ. ι.

Ὅτι τὰ ἀγαθὰ κατ' ἀναλογίαν ἑνὶ ὀνόματι λέγονται· καὶ ὅτι οὐδεμία βοήθεια τῷ ἠθικῷ ἀπὸ τοῦ τὴν ἰδέαν αὐτὸν εἰδέναι.

Ἐπεὶ δὲ τὰ ἀγαθὰ, καθὼς εἴρηται, οὐ συνωνύμως λέγονται· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχουσιν ὁρισμόν· ζητητέον πῶς λέγονται. Ἢ γὰρ ὁμωνύμως, ἢ ὡς τὰ ἀφ' ἑνὸς, ἢ πρὸς ἓν συντελοῦντα, ἢ κατὰ ἀναλογίαν· ὥσπερ λέγεται ὁ νοῦς ὀφθαλμὸς, ὅτι τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει πρὸς τὴν ψυχὴν, ὃν ὁ ὀφθαλμὸς πρὸς τὸ σῶμα. Δοκεῖ δὲ τὰ ἀγαθὰ, κατ' ἀναλογίαν ἑνὶ ὀνόματι λέγεσθαι. Καθάπερ γὰρ ψυχὴν ἀγαθὴν λέγομεν, οὕτω καὶ χεῖ-

ρον,

χρόνον, καὶ τόπον· ἔχει γὰρ ἀνάλογον· καὶ ὅπερ ἐν ψυχῇ ἀρετή, τοῦτο ἐν χρόνῳ καιρὸς, καὶ ἐν τόπῳ δίαιτα, καὶ ἐν ποσῷ συμμετρία. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀφετέον νῦν· ἐξακριβοῦν γὰρ περὶ αὐτῶν ἄλλῃ ἂν εἴη φιλοσοφίᾳ οἰκειότερον· οὐ γὰρ τῇ Ἠθικῇ ταῦτα προσήκει. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ περὶ τῆς ἰδέας λέγειν καθόλου· θεολογικοῦ γάρ τινος καὶ τοῦτο, καὶ οὐδὲν συντελεῖ τῷ ζητοῦντι τὸ πολιτικὸν ἀγαθόν.

Ἡ γὰρ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ εἰ καὶ ἔστιν, ἥ τις κοινὴ τῶν ἄλλων καὶ καθόλου κατηγορεῖται καὶ χωριστὸν τῶν ἄλλων καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστὸς, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη δυνατὸν ἀνθρώπῳ πρᾶξαι τοῦτο ἢ κτήσασθαι· ἡμῖν δὲ περὶ τοιούτου ἀγαθοῦ ὁ λόγος. Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συστῆναι δυνατόν· εὐδαιμονεῖ γάρ τις ἐν ᾧ ἔπραξεν ἢ ἐν ᾧ ἐκτήσατο. Ὥστε οὐκ ἂν εἴη προσῆκον ἡμῖν περὶ τοῦ μὴ τοιούτου λέγειν· τάχα δὲ τῷ δόξειεν ἂν τοὐναντίον, βέλτιον εἶναι μᾶλλον καὶ συμφορώτερον εἰς τὸ πρᾶξαι καὶ κτήσασθαι τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ ἀγαθὰ, τὸ εἰδέναι αὐτὴν τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ. καθάπερ γὰρ παραδείγματι χρώμενοι ταύτῃ γνωσόμεθα, ποῖα τῶν πρακτῶν καὶ κτητῶν εἰσιν ἡμῖν ἀγαθά· κἂν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. Πιθανότητα μὲν οὖν ἔχει τινὰ οὗτος ὁ λόγος· ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμαις διαφωνεῖν· πᾶσαι γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίενται, καὶ τὸ ἐνδεὲς ἀνα-

& tempus & locum: proportionem enim habent. Et quod in anima est virtus, hoc in tempore occasio, in loco diæta, in quantitate est symmetria. Sed hæc nunc mittamus: quia alii potius philosophiæ accurata eorum convenit tractatio: nec enim est Ethicæ. Sicut & in universum de ideis agere, quod theologum decet potius: neq; quicquam illi conferre videtur, qui civile bonum quærit. Aristot. l. 1. c. 6

Etenim, ut demus boni ideam esse, quæ communiter de aliis & universaliter prædicetur, quæque ab aliis separari, & per se possit subsistere, hanc tamen neque actioni accommodari humanæ, neque acquiri posse, manifestum erit. Nos vero de tali jam loquimur bono. In eo enim potest consistere felicitas. Etenim in eo quod agere quisquam aut habere potest, in eodem felix est. Quare nec instituti nostri est de alio bono loqui. Et tamen contra judicare posset aliquis: qui nimirum arbitrabitur, ad agenda vel habenda ea quæ aut agi à nobis aut haberi possunt bona, magis utile esse, ipsam boni ideam novisse. Quæ quidem ad intelligendum, quænam ex illis bonis, bona sint nobis, normæ instar est futura: quod cum sciemus, facile ea consequemur. Habet ergo aliquid probabile hoc argumentum: longe tamen abire à scientiis videtur. Nulla quippe est quæ non bonum aliquod petat scientia, & hoc quod deest sibi supsupplere nitatur: sicut medicina,

Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἕν τι, &c.

Aristot. l. 1. c. 7.

cina, quod ad sanitatem, gymnastice quod ad robur deest aut ad fortitudinem. Et tamen quamvis ita in boni investigatione occupentur, nihilominus boni hujus quod universale dicimus scientiam prætermittunt quod neutiquam facerent, si aliquod sibi in eo subsidium putarent. Nec enim verisimile est, aut ignorari ab omnibus artificibus bonum tantum, aut non quæri. Ex quo etiam sequitur, vanam esse hanc ideam. Ut omittam non facile dici posse, quid aut textori profit in arte sua, aut fabro, si universale illud bonum, quod ipsum bonum vocant, cognoscat: aut quo modo medicinæ peritior medicus, aut rei militaris evadat imperator, qui ideam contemplatus fuerit boni. Cum potissimum non id quod universale est spectet artifex: ut, exempli causa, medicus. Non enim universalem spectat sanitatem, sed hominis: & ne universaliter quidem hominis, sed individui. In singulis enim medicinam exercet.

πληρῶσαι ἐπιζητοῦσιν· ὥσπερ ἰατρικὴ μὲν τὸ ἐλλεῖπον τῆς ὑγιείας, γυμναστικὴ δὲ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀνδρίας. Οὕτω δὲ ἔχουσαι, πρὸς τὴν ζήτησιν τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καθόλου τούτου ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν παραλιμπάνουσιν· οὐκ ἂν δὲ παραλίμπανον, εἰ βοήθειά τις ἦν ἐν ταῖς ἀπ' αὐτοῦ. Βοήθημα γὰρ τηλικοῦτον ἅπαντας ἀγνοεῖν τοὺς τεχνίτας καὶ μὴ ἐπιζητεῖν, οὐκ εὔλογον. Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο ματαίαν τινὰ τὴν ἰδέαν εἶναι. Ἄπορον καὶ τί ὠφεληθήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὐτοῦ τέχνην, εἰ γινώσκει αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ καθόλου, ἢ ἰατρὸς πῶς ἰατρικώτερος ἔσται, ἢ στρατηγὸς πῶς ἂν γένοιτο στρατηγικώτερος, ὁ τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ τεθεαμένος· οὐ γὰρ τὸ καθόλου ὁ τεχνίτης σκοπεῖ, ὥσπερ ὁ ἰατρός. Οὐ γὰρ τὴν καθόλου ὑγίειαν σκοπεῖν, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου· μᾶλλον δέ, οὐδὲ τοῦ καθόλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἀτόμου· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει.

CAP. XI.

Perfectum esse & per se sufficiens civilis scientiæ bonum.

Cap 7. Πάλιν δ' ἐπανέλθωμεν, &c.

ET de his quidem hactenus. Quare rursus ad priorem redeamus quæstionem; ut videamus, quis sit finis ille quem civilis sibi proponit scientia. Aliud enim in alia arte bo-

ΚΕΦ. ια.

Ὅτι τέλειόν ἐστιν ἀγαθὸν τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ τέλος, καὶ αὔταρκες.

ΚΑὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Πάλιν δὲ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ ζητούμενον, καὶ σκοπῶμεν τί ποτ' ἂν εἴη· λέγω δή, τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ τέλος. Ἐστὶ μὲν γὰρ ἄλλο ἐν

ἄλλῃ

ἄλλη τέχνῃ ἀγαθόν· ἄλλο γὰρ ἐν ἰατρικῇ, καὶ ἄλλο ἐν στρατηγικῇ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ὁμοίως· ἑκάστῃ δὲ ἀγαθὸν, τὸ τέλος ἐστὶν, οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα ποιεῖ. Ὥσπερ ἐν ἰατρικῇ μὲν, ὑγίεια τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐν στρατηγικῇ, νίκη, καὶ ἐν οἰκοδομικῇ, οἰκία. Ἐπεὶ τοίνυν ἐν πάσῃ πράξει καὶ τέχνῃ, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀγαθὸν, οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα γίνεται, τὸ τέλος δηλονότι· καὶ καθόλου εἰ εὑρήσομεν τὸ τέλος πασῶν τῶν πράξεων, οὗ ἕνεκα πάσας ποιοῦμεν, τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἐν πάσαις ταῖς πράξεσιν ἀγαθόν· καὶ καθάπερ ἰατρικὸν ἀγαθὸν τὸ τέλος ἐστὶ τῆς ἰατρικῆς, καὶ στρατηγικὸν, τὸ τέλος τῆς στρατηγικῆς· οὕτω καὶ πρακτικόν τι ἔσται ἀγαθὸν, τὸ τέλος πασῶν τῶν πράξεων. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἓν ἀλλὰ πλείω εἴη, ταῦτα ἂν εἴη τὰ πρακτὰ ἀγαθά. Τοῦτο δὲ τί ἐστι, πειρατέον ἔτι διασαφῆσαι· οὔπω γάρ τι περὶ αὐτοῦ σαφὲς εἴπομεν, ἀλλ' ἔτι ζητοῦμεν τί ἐστι· μεταβαίνων γὰρ ὁ λόγος οὐδὲν ἤνυσε πλέον, ἀλλ' εἰς τὸ αὐτὸ ἀφίκετο, ὃ καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις ἐλέγομεν, ὅτι τὸ πάσης πράξεως τέλος, τοῦτο ἂν εἴη τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλὰ φαίνεται τῶν πράξεων τὰ τέλη, τούτων δέ τινα οὐδ' ἑαυτὰ αἱρούμεθα, ἀλλὰ δι' ἕτερα τέλη ἄλλων ἐπιστημῶν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν, καθὼς εἴρηται, καί εἰσι χρήσιμα πρὸς ἐκεῖνα, ὥσπερ ὁ πλοῦτος, ὃ τοῦ χρηματιστοῦ ἐστι τέλος, χρησιμεύει τῷ πολιτικῷ εἰς τὸ ἰ-

num est. Aliud in medicina quippe, aliud in militari scientia: & similiter in reliquis. Bonum autem, finis ipse est in singulis, cujus causa facit reliqua. Sicut in medica arte bonum est sanitas, in militari victoria, in architectura domus. Cum in omni ergo tum actione tum arte, cujus causa fiunt reliqua, illud sit bonum: ipse finis scilicet etiam, si omnium in universum actionum finem illum invenerimus, cujus causa actiones illæ fiunt, illud in omnibus actionibus bonum erit. Et quemadmodum bonum medicum finis medicinæ, & imperatorium itidem est imperatoriæ: ita & in actione rerum bonum erit aliquod; singularum nempe finis actionum. Qui si non unus est sed plures, utique hæc quæ sub actionem cadunt, erunt bona. Quis autem finis sit ille ostendendum est pluribus: quia nihil hactenus de eo definivimus, sed adhuc quid sit quærimus. Neque enim quidquam effecit superior, quæ eodem semper recidebat, investigatio, nec aliud probavit, quam actionis, ut in procemio diximus, cujusque finem hoc esse, quod bonum dicimus & optimum. Cum ergo multi actionum sint fines; horum autem quidem non per se, sed ob alios aliarum scientiarum fines, qui principes vocantur, ut supra dictum est, petantur, ac propterea utiles putentur, sicut divitiæ, qui hominis quæstui intenti finis est, homini politico ad finem suum

Arstot. l.1. c.7.

possunt

Aristot. L. 1. c. 7.

possint conducere; & tibia quæ finis est artificis, nihilominus tibicini ad inflandum conducit, & similiter instrumenta reliqua: cum ergo, inquam, fines quidam sint, qui per se non sint boni, sequetur nec omnes fines perfectos esse. Illud vero cujus causa omnia facimus, perfectum esse oportet, bonum: quare nec inter illos fines erit, qui non sunt perfecti. Quod si multi sunt perfecti, is qui perfectissimus erit; sin unus, hoc jam illud erit, quod in omnibus humanis actionibus quærimus bonum. Jam id certe quod per se petitur, eo quod ob aliud, dicimus perfectius. Rursusque cum talia sint bona quædam, ut & per se & ob aliud petantur, sicut valere & prudentem esse, horum perfectiora sunt quæ per se semper, nunquam ob aliud petuntur. Ac hujusmodi quidem bonum, non alterius tantum respectu, sed simpliciter & absolute est perfectum. Tale autem maxime videtur felicitas. Hanc enim semper per se petimus: honorem contra, voluptatem ac prudentiam cæterasque per se quidem petimus virtutes (quamvis enim possessionem earum nihil aliud sequatur, tamen ea ipsa ut sunt, petimus) nihilominus tamen & felicitatis causa petuntur: quod per ea felices futuros nos judicamus. Felicitatem vero nec harum, nec cujusquam rei causa quisquam petit; sed per se tantum. Ex quo sequitur, felicitatem esse illud quod humanæ sibi actiones proponunt bonum.

διον τέλος, καὶ ὁ αὐλὸς, τέλος μὲν τοῦ αὐλοποιοῦ, χρήσιμον δὲ τῷ αὐλητῇ διὰ τὸ αὐλεῖν, ὁμοίως δὲ καὶ πάντα τὰ ὄργανα· ἐπεὶ τοίνυν εἰσί τινα τῶν τελῶν ἃ μὴ δι' ἑαυτὰ ἀγαθὰ, οὐκ ἂν εἴη πάντα τὰ τέλη τέλεια. Τὸ δὲ ἀγαθὸν, οὗ ἕνεκα πάντα πράττομεν, τέλειον δεῖ εἶναι· ὥστε οὐκ ἂν εἴη ἓν τῶν τοιούτων τελῶν, ἅπερ ἀτελῆ εἰσιν. Ἀλλ' εἰ μὲν πολλά εἰσι τὰ τέλεια, τὸ τελειότατον τούτων· εἰ δὲ ἓν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ζητούμενον ἐν πάσαις ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσιν ἀγαθόν. Καὶ τὸ μὲν δι' ἑαυτὸ ζητούμενον, τοῦ δι' ἄλλο ζητουμένου τελειότερον λέγομεν· πάλιν δὲ ἐπεί τινα τῶν ἀγαθῶν καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, ὥσπερ τὸ ὑγιαίνειν καὶ τὸ φρονεῖν, τελειότερον τούτων ἐστὶν, ὅπερ δι' ἑαυτὸ μόνον ζητεῖται, οὐδέποτε δὲ δι' ἄλλο· καὶ οὐ μόνον κατ' αὐτὴν τελειότερον ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς τέλειον ἀγαθὸν τοῦτό ἐστι. Τοιοῦτον δὲ ἡ εὐδαιμονία μάλιστα εἶναι δοκεῖ· ταύτην γὰρ αἱρούμεθα ἀεὶ δι' ἑαυτήν· τιμὴν δὲ καὶ ἡδονὴν καὶ φρόνησιν, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν αἱρούμεθα μὲν δι' ἑαυτά· μηδενὸς γὰρ ἀποβαίνοντος ἄλλου ἀπὸ τῆς κτήσεως αὐτῶν, ἑλοίμεθα ἂν ἕκαστον αὐτῶν· αἱρούμεθα δὲ καὶ τῆς εὐδαιμονίας χάριν, διὰ τούτων ὑπολαμβάνοντες εὐδαιμονήσειν. Τὴν δὲ εὐδαιμονίαν οὐδεὶς αἱρεῖται διὰ ταῦτα, ἢ ὅλως δι' ἄλλο· ἀλλὰ μόνον δι' ἑαυτήν· ὥστε ἡ εὐδαιμονία ἂν εἴη τὸ ζητούμενον παρὰ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀγαθόν.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον· καὶ γὰρ τὸ τέλειον ἀγαθὸν ὃ ζητεῖται, αὔταρκες εἶναι δοκεῖ. Αὔταρκες δὲ, ὃ ἀρκεῖ οὐ μόνον ἑνί τινι ζῶντι βίον μονώτην, ἀλλὰ καὶ γονεῦσι καὶ τέκνοις καὶ γυναικὶ, καὶ ὅλως τοῖς φίλοις καὶ πολίταις. Ἐπεὶ καὶ τοῦ ἐν τούτοις ἀγαθοῦ ὁ ἄνθρωπος χρήσει, φύσει πολιτικὸς ὢν καὶ κοινωνικός. Καὶ ὅλως αὔταρκές ἐστιν, ὃ μονούμενον, ἄρκιον καὶ αἱρετὸν ποιεῖ τὸν βίον καὶ μηδενὸς ἐνδεᾶ· τοιαύτην δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οἰόμεθα εἶναι. Φαίνεται ἄρα τὸ ζητούμενον ἀγαθὸν, τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι· ἔτι τὴν εὐδαιμονίαν οὐ λέγομεν συναριθμεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς· τῶν γὰρ αἱρετῶν ἡγέμεθα εἶναι τὸ ἄκρον· καὶ εἰ σύστοιχον αὐτὴν τοῖς ἄλλοις ποιήσομεν ἀγαθοῖς, φανερὸν ὅτι, εἰ προσθήσομέν τι τῶν ἄλλων αὐτῇ, αἱρετωτέραν ποιήσομεν, καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη αὐτὴ τὸ ἄκρον τῶν αἱρετῶν· τὸ γὰρ προστιθέμενον τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῆς εὐδαιμονίας, ἀγαθόν τι ἀποτελέσει τῆς εὐδαιμονίας αἱρετώτερον· τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ ζητούμενον ἀγαθόν ἐστι, οὐ συναριθμούμενον τοῖς ἄλλοις καὶ τῶν αἱρετῶν ἄκρον ὑπάρχον· τέλειον γάρ ἐστι· τὸ δὲ τέλειον, αἱρετώτατον. ἀεὶ γὰρ τὸ τελειότερον ἀγαθὸν μᾶλλον αἱρούμεθα· ἡ ἄρα εὐδαιμονία ἐστὶ τὸ ζητούμενον τέλος. Ἔχει δέ τινα ἀπορίαν ὁ περὶ τοῦ αὐτάρκους λόγος. Εἰ γὰρ τὸν

Id ipsum quoque & hinc probari potest. Etenim perfectum illud quod quæritur bonum, per se sufficere videtur. Sufficere autem illud putatur, quod non uni tantum qui vitam degit solitariam sufficiat homini, sed quod parentibus etiam, uxori, ac liberis, cæterisque, ut verbo absolvam, tum amicis sufficit tum civibus. Scimus enim bono tali, quod ad hos etiam se extendere possit, opus esse homini: ut qui civitati natura & communioni natus est. Denique sufficiens hoc est, quod si demas reliqua, sufficientem per se vitam ac eligendam facit: ita ut nullius prorsus egeat. Talem autem esse felicitatem putamus. Unde apparet, felicitatem illud esse quod quærimus bonum. Præterea felicitatem cum reliquis non dicimus numerari bonis: quia supremum quasi eorum quæ expetuntur culmen eam putamus. Nam si inter reliqua eam collocemus bona, illud eveniet, ut si aliud illi adjungamus, magis quoque eam eligendam faciamus: unde sequetur, summum eam bonam non fuisse. Illud quippe quod felicitati adjungetur, aliquod ipsa felicitate magis eligendum efficiet bonum. Hoc vero quod quærimus bonum tale est, ut cum aliis numerari non debeat, sed eorum omnium, quæ eligenda diximus, sit summum: est enim perfectum. Quod autem perfectum est, maxime est eligendum. Semper enim id quod magis perfectum est bonum, magis quoque eligimus. Unde sequitur, felicitatem esse hoc quod quærimus bonum. Adhuc tamen videtur quædam

Aristot. l. 1. c. 7. Φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῆς αὐταρκείας, &c.

Aristot. L. 1. c. 7.

quædam in hac quæstione de sufficientia boni restare difficultas. Si enim tum demum est sufficiens bonum, quoties alicui cum familiaribus suis civibus ac amicis, rursusque horum familiaribus sufficit ac propinquis, quod in infinitum abit, nusquam consistet illud quod sufficiens dicimus bonum. Quare certus aliquis, ad quem usque progredi hoc bonum oporteat, statuendus erit amicorum terminus. Qua de re tamen alias dicemus. Nunc subjectum nostrum persequamur.

τε τὸ ἀγαθὸν αὔταρκές τινι, ὅταν αὐτῷ καὶ πᾶσι τοῖς οἰκείοις ἀρκέσῃ, καὶ τοῖς πολίταις, καὶ τοῖς φίλοις, καὶ ἔτι τοῖς οἰκείοις καὶ συγγενέσιν ἐκείνων, ἐπεὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον προέεισιν, οὐκ ἂν συσταίη τὸ αὔταρκες ἀγαθόν. Ὥστε ἀνάγκη λαβεῖν τινὰ ὅρον τὴν οἰκείαν, ἐφ' οὓς δεῖ προϊέναι τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰσαῦθις ἐπισκεπτέον· λέγωμεν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου.

CAP. XII.

Felicitatem esse in ea, quæ secundum rationem ab homine instituitur, vita: functionem item animi secundum virtutem in vita perfecta, felicitatem esse.

ΚΕΦ. ιϐ'.

Ὅτι ἐν τῇ κατὰ λόγον τοῦ ἀνθρώπου ζωῇ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, καὶ ἔστι ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ.

Ποθεῖται δὲ ἐναργέστερον, &c

SUpremum igitur illud quod à civili quæritur scientia bonum felicitatem dici posse, constare videtur inter omnes. Et tamen res ipsa poscere videtur, ut planius de ea re agamus, & quid sit ea ostendamus. Quod fiet, si prius appareat, quodnam sit opus hominis, qua est homo. Etenim ut artificis cujuslibet in operatione sua bonum est: tibicinis, exempli gratia, ut tibia canat: statuarii, in statua: eodemque in reliquis operationibus & actionibus modo, sic & hominis in opere suo est bonum, si aliquod hominis opus est qua est homo. Utrum ergo fabri ac coriarii tale est opus aliquod & actio, hominis vero nulla,

ΤΟ μὲν οὖν λέγειν τὴν εὐδαιμονίαν αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον τῇ πολιτικῇ ἀγαθὸν τὸ ἄριστον, ὁμολογούμενόν τι φαίνεται. Ποθεῖται δὲ λεχθῆναι περὶ αὐτῆς ἐναργέστερον, τί ἐστι. Τοῦτο δὲ γένοιτ' ἄν, εἰ τὸ ἔργον εὑρήσομεν τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος. Ὥσπερ γὰρ παντὸς τεχνίτου ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστι, καὶ αὐλητοῦ μὲν ἐν τῷ αὐλεῖν, ἀγαλματοποιοῦ δὲ ἐν τῷ ἀγάλματι, καὶ ὅλως ἐπὶ παντὸς ἔργου, καὶ πράξεως οὕτως ἔχει, οὕτω καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ἐστιν, εἴπερ τι ἔργον ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὅ ἐστιν ἄνθρωπος. Πότερον οὖν τέκτονος μὲν καὶ σκυτέως ἐστὶν ἔργα τινὰ καὶ πράξεις, ἀνθρώπου

ἀνθρώπου δ' οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ἀργὸν πέφυκεν; ἢ καθάπερ ὀφθαλμοῦ καὶ χειρὸς καὶ ποδὸς καὶ ὅλως ἑκάστου τῶν μορίων φαίνεταί τι ἔργον, οὕτω καὶ ἀνθρώπου παρὰ πάντα ταῦτα θείη τις ἔργον τι;

Τί οὖν ἐστι τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἔργον; τὸ μὲν οὖν ζῆν, κοινόν ἐστι καὶ τοῖς φυτοῖς· ἡμεῖς δὲ τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου ζητοῦμεν· ὥστε ἐατέον τὸν περὶ τούτου λόγον. Ἐπεὶ δὲ μετὰ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν ζωήν, τὴν φυτικὴν δηλονότι, ἑπομένη ἐστὶν ἡ αἰσθητική, ἐγγίων γὰρ τῆς λογικῆς, σκεπτέον καὶ περὶ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοΐ, καὶ παντὶ ζώῳ. Ὥστε οὐδὲ αὕτη ἐστὶ τὸ ζητούμενον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Λείπεται δὴ ἡ ἐν λόγῳ πρακτικὴ ζωή. Καὶ αὕτη δὲ διπλῆ τις φαίνεται. Τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς, ἄλογον μέν, ἐπιτηδειὲς δὲ καὶ ὑπεῖκον τῷ λόγῳ· τὸ δὲ λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον. Καὶ τὸ μὲν λόγον ἔχον καὶ διανοούμενον, τάττει καὶ ῥυθμίζει· τὸ δὲ ἄλογον, τάττεται καὶ ῥυθμίζεται. Ὥστε τὸ λογικὸν κυριώτερον ἀνθρωπίνη ἐνέργειά ἐστιν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἐστὶν ἐνέργεια· θάτερον γὰρ παθητικὸν λέγεται.

Ἔστι τοίνυν ἔργον ἀνθρώπου, ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον, ὅταν διανοεῖται, ἢ οὐκ ἄνευ λόγου, ὅταν κατὰ τὸ παθητικὸν μέρος κινεῖται μετὰ λόγου. Ἐπεὶ τοίνυν ἐνέργειά ἐστιν ἀνθρωπίνη ἡ κατὰ λόγον, εἰ καὶ εὖ καὶ καλῶς γίνοιτο, οὐδὲν κωλύει ἀνθρωπίνην ἐ-

hominis, si recte fiat eadem &

sed plane iners est hoc animal? An v. ut oculi, manus, pedisque, singulorumque deinceps membrorum, aliquod opus est sic & hominis peculiare ab his omnibus opus statuendum est? Aristot. l. 1. c. 7.

Quodnam ergo hominis opus est? ac primum vivere, plantis etiam commune est: nos autem proprium hominis opus quærimus. Qua re nihil amplius de hoc dicendum est. Cum vero post vitam eam, quæ nutritiva dicitur & auctrix, quam plantis tribuimus, sensitiva sequatur, ut quæ ad rationalem accedat propius, etiam de ea agendum erit. Porro & hæc equo & bovi reliquisque communis est animalibus. Quare neque hoc erit opus illud hominis, quod quærimus. Restat ergo vita rationalis, cum actione conjuncta. Sed & hæc duplex videtur. Altera enim pars ejus ratione quidem caret; paret tamen rationi & cedit: altera vero ratione prædita est & mente utitur. Et ea quidem quæ ratione est prædita & mente utitur, disponit & ordinat: quæ autem caret, disponitur & ordinatur. Quare rationali parti magis proprie tribuitur hominis functio; si quidem hæc sit functio: altera enim passiva vocatur.

Τί οὖν δὴ τοῦτ' ἂν εἴη ποτε, &c.

Est ergo opus hominis, animi secundum rationem functio, quoties nimirum intelligit: aut non sine ratione, quoties secundum passivam partem movetur cum ratione. Cum ergo ea quæ secundum rationem fit functio, sit ut oportet, nihil vetabit, quin

Εἰ δ' ἐστὶν ἔργον ἀνθρώπου, &c.

rursus

Aristot. l. 1. c. 7.

rursus sit functio hominis. Sicut nec diversi generis, citharoedi & boni citharoedi opus est. Citharoedi enim est citharam pulsare: boni autem, bene. Neque enim differunt hæc genere. Sicut nec equus alius est genere quam bonus equus. Quod si hæc ita se habent, hominisque opus esse judicamus vitam aliquam, hanc vero functionem animæ actionesque secundum rationem esse, boni hominis opus erit, bene & decenter secundum rationem operari. Bene autem singula & decenter secundum proprium sibi bonum fieri dicuntur: quare & functio hominis, secundum proprium sibi bonum, recte fiet ac decenter. Bonum autem illi proprium, est virtus. Quare bonum hominis hoc erit, quod dico: animæ nimirum secundum virtutem functio.

Εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταὶ, &c.

Quod si virtutes multæ sint; quæ secundum optimam earum ac perfectissimam. Atque ita opus hominis invenimus. Bonum autem in singulis, finis est, ut jam diximus: quare & finem humanarum actionum invenimus. Finem autem humanarum actionum, eundem esse cum felicitate diximus. Quare & ipsam, quod propositum nobis erat, felicitatem invenimus.

Ἔτι δὲ ἐν βίῳ τελείῳ, &c.

Præterea oportet opus hominis, ut plane sit perfectum, in perfecta vita esse. Nam, ut una hirundo aut dies una ver non facit: sic nec beatum aut felicem aliquem dies una facit, aut exiguum tempus.

Περιγεγράφθω μὲν οὖν, &c.

Quare bonum hominis, ipsa nimirum hunc in modum cir-

νέργειαν πάλιν εἶναι· εἰ γὰρ ὥσπερ φαμὲν τὸ τοῦ κιθαριστοῦ ἔργον, καὶ τὸ τοῦ σπουδαίου κιθαριστοῦ· κιθαριστοῦ μὲν γὰρ, τὸ κιθαρίζειν, σπουδαίου δὲ, τὸ εὖ κιθαρίζειν. Καὶ οὐκ εἰσὶν ἑτερογενῆ· ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἵππος τοῦ ἀγαθοῦ ἵππου ἕτερος τῇ φύσει. Εἰ δ' οὕτω ταῦτα, ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζωήν τινα, ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου, σπουδαίου ἀνθρώπου ἂν εἴη ἔργον, τὸ εὖ καὶ καλῶς κατὰ λόγον ἐνεργεῖν. Εὖ δέ τι καὶ καλῶς γίνεται ἕκαστον, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτοῦ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἄρα ἐνέργεια εὖ καὶ καλῶς ἔσται, κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθόν. Τὸ δὲ προσῆκον αὐτῷ ἀγαθὸν, ἡ ἀρετή ἐστιν. Ὥστε τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐκεῖνο ἂν εἴη, ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετήν.

Εἰ δὲ πολλαὶ αἱ ἀρεταὶ, κατὰ τὴν ἀρίστην αὐτῶν καὶ τελειοτάτην. Εὕρηται ἄρα τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν. Τὸ δὲ ἐν ἑκάστῳ ἀγαθὸν, τὸ τέλος ἐστὶν, ὥσπερ εἴρηται. Εὕρηται ἄρα τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. Τὸ δὲ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐδείχθη ταυτὸν τῇ εὐδαιμονίᾳ· ἡ εὐδαιμονία ἄρα εὕρηται, ὅπερ ἔδει ποιῆσαι.

Ἔτι δὲ προσήκει τὸ ἀνθρώπινον ἔργον, εἰ μέλλοι πάντῃ τέλειον εἶναι, ἐν βίῳ εἶναι τελείῳ. μία γὰρ χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα. οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαίμονα μία ἡμέρα οὐδὲ ὀλίγος χρόνος.

Περιγεγράφθω μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν τὸ ἀνθρώπινον ἢ εὐδαιμονία τοῦτον

εἶναι τὴν τελείαν, ψυχῆς ἐνέργειαν κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. Δεῖ γὰρ ἴσως ὑποτυπῶσαι πρῶτον, εἶτα τελείως γράψαι καθάπερ εἰκόνα, τὸν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ λόγον. Τὰ δὲ τὰ καλῶς τυπωθέντα προαγαγεῖν εἰς τὸ βέλτιον καὶ διαρθρῶσαι, δόξειεν ἂν εὔλογον εἶναι καὶ τοῦ βουλομένου παντός. συντελεῖ γὰρ καὶ ὁ χρόνος εὑρετὴς ὢν καὶ συνεργὸς ἀγαθὸς τῶν τοιούτων. Ἀπὸ τούτου γὰρ καὶ αἱ τῶν τεχνῶν ἐπιδόσεις γεγόνασι· παντὸς γὰρ προσθεῖναι τὸ ἐλλεῖπον.

circumscribatur felicitas: ut sit in vita perfecta secundum virtutem animæ functio. Præstat enim adumbrare potius, postea vero accuratius, ut pictores solent, instar imaginis, hanc boni quam proponimus definitionem perficere. Etenim quæ feliciter delineata sunt, promovere porro & articulatius distinguere, facile videtur, & cujusvis esse. Ad hujusmodi enim ipsum quoque tempus confert aliquid: quod & invenire & optime promovere solet talia. Tempore enim semper aliquid accedit artibus: nec fere quisquam est qui non supplere possit, id quod deest.

Aristot. l. 1. c. 7.

ΚΕΦ. ιγ'.

Ὅτι δεῖ κατὰ τὸ πρέπον τῇ ὕλῃ τοὺς περὶ αὐτῆς λόγους ἀπαιτεῖν. Καὶ ὅτι οὐκ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ διότι ζητήσομεν.

CAP. XIII.

Pro ratione materiæ, tractationem quæ de ea instituitur petendam esse. Item causam rei in principiis non quæri.

Χρὴ δὲ καὶ τῶν προειρημένων λόγων μεμνῆσθαι, καὶ τὴν ἀκρίβειαν μὴ ὁμοίως ἐν ἅπασιν ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ἐν ἑκάστοις κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ μεθόδῳ. Καὶ τέκτων καὶ γεωμέτρης οὐχ ὁμοίως ἐπιζητοῦσι τὴν ὀρθήν. ἕκαστος γάρ, ἐφ' ὅσον οἰκεῖον τῇ προηγουμένῃ μεθόδῳ· ὁ μὲν γὰρ τέκτων τοσοῦτον ἐπιζητεῖ, ὅσον χρησιμεύσει αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον· ὁ δὲ γεωμέτρης αὐτὴν ὀρθὴν ζητεῖ, τί ἐστι καὶ ποῖόν τι· οὐ γὰρ ἔργον τι κατασκευάσαι βούλεται δι' αὐτῆς, ἀλλὰ τὸν ἀληθῆ ζητεῖ περὶ αὐτῆς λόγον. Τὸν

Sed & illud meminisse oportet quod supra diximus, ne æque accuratam agendi rationem ubique exigamus: sed contra prout subjectum singulorum flagitat, & in quantum tradendi possit ratio. Nec enim faber & geometra eodem modo rectum considerant angulum. Singuli enim prout rationi suæ convenit, hoc agunt. Faber quidem quatenus operi suo conducere existimat: geometra vero ipsum per se considerat: hoc est, quid sit, & qualis. Nec enim aliud subsidio ejus opus efficere cogitat: sed veram tantum ejus rationem inquirit. Eodem quoque modo in

Aristot. l. 1. c. 7.

in reliquis agendum est, ne plura fiant quæ extra opus sunt propositumque nostrum, quam quæ eo tendunt. Si enim ex fabro rationem recti quæramus anguli, quod ad institutum operis illius non facit, difficilius inveniet, quam quæ ad artis ejus spectant opus. Sed neque similiter causa est quærenda in omnibus. Sufficit enim in quibusdam, plane ostendisse quod sint, licet non addatur, cur sint. Illud autem in disciplinarum quoque fieri principiis solet: in quibus non cur sint, sed an sint quæremus tantum. Atque hoc omnibus commune disciplinis est principium. Si enim principiorum semper rationem quæremus, nunquam incipiemus, sed in infinitum potius abibimus. Illud autem, quod sint, diversis modis in principiis fit planum: ut puta, inductione, sensu, consuetudine. Inductione, ut cum dico: quæ ad idem sunt æqualia, inter se sunt æqualia. Probatio enim à particularibus, est inductio. Sensu vero, ut cum ignem calere, aquam frigere, demonstrat physicus: quæ quidem principia sunt scientiæ. Consuetudine vero ethici cognoscuntur principia. Nec enim fieri potest, ut aliquis eam quæ de virtutibus agit, recte intelligat disciplinam, qui non prius honestis insueverit actionibus: sicut in sexto à nobis dictum est capite. Quare danda est opera, ut singula convenienter naturæ suæ tradantur principia: tum ut ex definitione fi-

αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ποιητέον, ὅπως μὴ τὰ πάρεργα τῶν ἔργων πλείω γίνηται. Εἰ γὰρ τὸν τέκτονα ἀπαιτήσομεν τὸν περὶ τῆς ὀρθῆς λόγον, ὅπερ πάρεργόν ἐστιν αὐτῷ πρὸς τὸ ἔργον, πλείονος ζητήσεως αὐτῷ δεήσει, ἢ τὰ περὶ τὰ τέχνης ἔργα. Οὐκ ἀπαιτητέον δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν ὁμοίως ἐν ἅπασιν. Ἱκανὸν γὰρ ἔν τισιν, εἰ δειχθοῖεν καλῶς ὅτι εἰσὶ, καὶ εἰ μὴ προσθήσομεν τὸ διότι. Τοῦτο δὲ συμβαίνει καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ἐπιστημῶν· ἐν αὐταῖς γὰρ οὐ τὸ διότι ζητήσομεν, ἀλλὰ τὸ ὅτι μόνον. Καὶ τοῦτο ἐν πάσαις ἐπιστήμαις ἀρχή ἐστιν· εἰ γὰρ ζητήσομεν τῶν ἀρχῶν αἰτίαν, οὐδέποτε ἀρξόμεθα, ἀλλ' ἐπ' ἄπειρον βαδιούμεθα. Φανερὸν δὲ γίνεται ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸ ὅτι, ἢ ἐπαγωγῇ, ἢ αἰσθήσει, ἢ ἐθισμῷ, ἐπαγωγῇ μὲν, ὥσπερ τὰ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ἴσα, δείξομεν γὰρ ἀριθμούς τινας καὶ μεγέθη εἰσαγαγόντες· ἐπαγωγὴ γάρ ἐστιν ἡ ἀπὸ τῶν μερικῶν δεῖξις· αἰσθήσει δὲ, ὅταν δεικνύει ὁ φυσικὸς τὸ πῦρ θερμὸν, καὶ τὸ ὕδωρ ψυχρὸν, ἅ τινα ἀρχαί εἰσιν τῆς ἐπιστήμης. Ἐθισμῷ δὲ αἱ ἀρχαὶ τοῦ ἠθικοῦ γινώσκονται. Καὶ γὰρ ἀδύνατον εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν τῶν περὶ ἀρετῆς λόγων, μὴ ἐν ἔθει γενόμενον τῶν σπουδαίων πράξεων, ὡς ἐν τῷ ϛ' εἴρηται κεφαλαίῳ. Πειρατέον δὲ μετέρχεσθαι ἑκάστην τῶν ἀρχῶν καθὼς πέφυκε δείκνυσθαι, καὶ σπουδαστέον, ὅπως δὲ ὁρισμοῦ φανῶσι καλῶς.

λῶς. Μεγάλην γὰρ παρέχουσι βοήθειαν ταῖς ἀποδείξεσι ταῖς ἑπομέναις αὐταῖς. Καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται πλέον ἢ τὸ ἥμισυ τῆς ἀποδείξεως δύνασθαι τὴν ἀρχὴν, καὶ πολλὰ τῶν ζητουμένων ἐμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς. Ἐν γὰρ τῇ μείζονι προτάσει ἀεὶ ἡ ἀρχὴ παραλαμβάνεται· ἡ δὲ μείζων πρότασις, τὸ πᾶν δύναται τῆς ἀποδείξεως σχεδόν. Καὶ ἴσως εἰ καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο μείζων καλεῖται.

aut manifesta. Multa enim ad sequentes demonstrationes conferunt. Ita quidem ut plus quam dimidium totius demonstrationis posse videatur principium: multaque de quibus quæritur, per illud illustrentur. Semper enim in majore propositione assumitur principium. Major vero propositio, omnia fere potest in demonstratione. Et fortasse, quemadmodum & alia de causa, ita etiam ab hac major vocatur. Aristot. l. 1. c. 8.

ΚΕΦ. ιδ'.

CAP. XIV.

Ὅτι οὐ πάντη ἀπᾴδουσιν οἱ λεγόμενοι περὶ τῆς εὐδαιμονίας παρὰ τῶν παλαιῶν λόγοι τῷ λεχθέντι αὐτῆς ὁρισμῷ.

Quæ veteres de felicitate dixerunt, non omnino à superiori definitione dissentire.

Ταῦτα μὲν οὖν καθόλου περὶ τῶν ἀρχῶν εἴρηται. Περὶ δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἀρχῆς, τῆς εὐδαιμονίας δηλονότι, σκεπτέον ἔτι, οὐ μόνον τὸν ὁρισμὸν αὐτῆς ἐξετάσαντας, καὶ τοὺς λόγους τοὺς συμπεράναντας αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους περὶ αὐτῆς παρὰ τῶν παλαιῶν· ἀληθεῖς λόγους, εἰ συνᾴδουσι τῷ ὁρισμῷ. Τῷ μὲν γὰρ ἀληθεῖ ὁρισμῷ, καὶ πάντα συνᾴδει τὰ προσόντα τῷ ὁρισθῷ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τ' ἄλλα τὰ λεγόμενα περὶ αὐτοῦ. Τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τὸ ἀληθές. Τῶν ἀγαθῶν τοίνυν εἰς τρία διῃρημένων, καὶ τῶν μὲν λεγομένων ἐκτὸς, τῶν δὲ περὶ ψυχὴν, τῶν δὲ περὶ σῶμα· τὰ περὶ ψυχὴν ἀγαθὰ κυριώτατα καὶ μάλιστα ἀγαθὰ

Et hæc quidem de principiis dicta sunt in genere. De eo autem quo nunc peculiariter agimus, plura videnda erunt: de felicitate nimirum. Quare non tantum definitionem ejus examinabimus, sed & singula ex quibus constat verba, pressius paulo inspiciemus: cum quibus deinde veterum opiniones conferemus, ut videamus nimirum an definitioni huic respondeant nostræ. Veræ enim definitioni, omnia quæ definito insunt, facile respondent: ac propterea & alia quæ de eo dicuntur. A falsa vero statim dissentit veritas. Cum ergo tripliciter distinguantur bona; aliaque externa, alia animi, alia corporis dicantur esse: bona quidem animi, propria esse maxime maximeque bona, communiter

Cap. 8. Σκεπτέον δὴ περὶ αὐτῆς, &c.

fatemur omnes. Animi autem bona, actiones animi & functiones dicimus. Unde sequitur actiones ejus functionesque bonas, proprias maxime, maximeque bonas esse. Quare in bona functione animi, id quod proprium maxime maximeque bonum dicimus, consistit. Hoc vero est felicitas, animi ergo secundum virtutem functio est felicitas, etiam ex hac opinione: quæ & antiqua est, & Philosophorum omnium comprobata suffragiis.

Aristot. l.1. c.8.

κοινῇ πάντες λεγομένων. Περὶ ψυχὴν δὲ λέγομεν ἀγαθὰ τὰς πράξεις, καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς ψυχικάς. Οὐκοῦν αἱ ψυχικαὶ πράξεις καὶ ἐνέργειαι αἱ ἀγαθαὶ κυριώτατα καὶ μάλιστα ὄντα ἀγαθά. Ἐν τῇ κατὰ ψυχὴν ἄρα ἀγαθῇ ἐνεργείᾳ, τὸ κυριώτατον καὶ μάλιστα ἀγαθὸν συνίσταται. Τοῦτο δέ ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. Ἔστιν ἄρα ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργεια κατ᾽ ἀρετήν, καὶ κατὰ ταύτην τὴν δόξαν παλαιὰν οὖσαν, καὶ ὁμολογουμένην ὑπὸ τῶν φιλοσοφούντων.

Ὀρθῶς δὲ καὶ, &c.

Recte præterea per actiones quasdam atque functiones definitur felicitas : ita enim ex animi apparebit eam bonis esse, nec ad externa referendam.

Ὀρθῶς δὲ πράξεις τινὲς λέγονται καὶ ἐνέργεια ἡ εὐδαιμονία· οὕτω γὰρ ἂν εἴη τῶν περὶ ψυχὴν ἀγαθῶν καὶ οὐ τῶν ἐκτός.

Συνᾴδει δὲ, &c.

Ideoque bene agere beneque vivere dicitur qui felix est : quæ functionem actionemque denotant.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐδαίμων εὖ πράττειν λέγεται καὶ εὖ ζῆν, ἃ ἐνέργειαν καὶ πρᾶξιν δηλοῦσι.

Φαίνεται δὲ καὶ, &c.

Apparet præterea, ea quæ ad felicitatem requirebant veteres, iis quæ supra posuimus, comprehensa esse omnia. Eorum quippe alii virtutem, alii prudentiam, alii sapientiam requirunt.

Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰ ζητούμενα περὶ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, ἐνυπάρχουσι τῷ λεχθέντι. Τὰ ἐπιζητούμενα δὲ τοῖς μὲν ἀρετή, τοῖς δὲ φρόνησις, ἄλλοις δὲ σοφία τις.

Τοῖς δὲ ταῦτα, &c.

Alii etiam omnia hæc felicitatem esse judicant. Alii aliquid horum cum voluptate : sed quæ ex his ipsis nasceretur potissimum.

Τοῖς δὲ καὶ πάντα ταῦτα εὐδαιμονία εἶναι δοκεῖ. Τοῖς δὲ τούτων τι μεθ᾽ ἡδονῆς, ἀλλὰ τῆς ἀπ᾽ αὐτῶν τούτων τικτομένης.

Ἕτεροι δὲ καὶ, &c.

Fuerunt etiam qui externam adjungerent prosperitatem. Horum autem alia multi atque antiqui, alia pauci quidem statuerunt, sed magni nominis. Quorum neutros in omnibus errasse, verisimile est : sed in uno fortasse aliquo, in plerisque vero recte sensisse.

Ἕτεροι δὲ καὶ τὴν ἐκτὸς εὐετηρίαν συμπαραλαμβάνουσι. Τούτων δὲ, τὰ μὲν πολλοὶ καὶ παλαιοὶ λέγουσι, τὰ δὲ ὀλίγοι καὶ ἔνδοξοι ἄνδρες· ὧν οὐδετέρους εὔλογον τῆς ἀληθείας ἐν πᾶσι διαμαρτάνειν· ἀλλὰ καθ᾽ ἕν τι μόνον ἴσως, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ ἀληθεύειν.

Τοῖς μὲν οὖν λέγουσι πᾶσαν ἀρετὴν τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι, ἢ τῶν ἀρετῶν τὴν ἀρίστην, συνῳδὸς ὁ ἡμέτερος περὶ αὐτῆς λόγος. Κατὰ γὰρ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐνέργειαν ἡ εὐδαιμονία ἐστί. Διαφέρει δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἐν τῇ ἕξει καὶ κτήσει τῆς ἀρετῆς τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι φασίν· ἡμεῖς δὲ ἐν τῇ χρήσει καὶ τῇ ἐνεργείᾳ. Διαφορὰ δέ ἐστιν οὐκ ὀλίγη, τὸ ἐν κτήσει ἢ χρήσει τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν καὶ ἐν ἕξει, ἢ ἐνεργείᾳ. Τὴν μὲν γὰρ ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν, οἷον τῷ καθεύδοντι, ἢ ἄλλως πως ἐξηργηκότι· τὴν δ' ἐνέργειαν, οὐχ οἷόν τε. Πράξει γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὁ τὴν ἐνέργειαν ἔχων· καὶ εἰ τὴν ἀγαθὴν ἐνέργειαν ἔχει, εὖ πράξει. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ εὐδαιμονεῖν. Ὥσπερ γὰρ ὀλυμπιάσιν οὐχ οἱ κάλλιστοι καὶ ἰσχυρότατοι στεφανοῦνται, ἀλλ' οἱ ἀγωνιζόμενοι· τούτων γάρ τινες καὶ νικῶσιν· οὕτω καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ καλῶν καὶ ἀγαθῶν οὐχ οἱ δυνάμενοι πράττειν ὀρθῶς, ἀλλ' οἱ πράττοντες ὀρθῶς, ἐπήβολοι γίνονται.

Cum iis igitur qui vel omnem virtutem, vel certe earum præstantissimam, felicitatem esse voluerint, nostra convenit de eadem opinio. Ex functione enim virtutis, est felicitas. Rursus tamen hoc non parum differt: quod illi in possessione virtutis ac usu, felicitatem ponant: nos in habitu & functione. Est vero non exiguum discrimen, utrum in possessione an in usu; in habitu summum bonum ponas, an in functione. Quippe cum esse possit habitus, nec quidquam efficere: ut in eo qui dormit, aut alio modo ociatur, quod in functione fieri non potest. Necessario enim aget, penes quem est functio: & si bona ea est, aget bene. Hoc vero felicitatem vocamus. Nam ut in Olympicis non pulcherrimi coronantur aut fortissimi, sed qui certant (ex his enim quidam tantum victores abeunt) ita in communi vita boni illi & honesti, non qui possunt recte agere, sed qui agunt, felicitatem consequuntur.

Aristot. l. 1. c. 8.

ΚΕΦ. ιε.

Ὅτι ἥδιστος δι' ἑαυτόν ἐστιν ὁ κατ' ἀρετὴν βίος· καὶ μάλιστα, ἀγαθὸς καὶ καλός.

CAP. XV.

Jucundissimam per se esse eam quæ secundum virtutem instituitur vitam, maximeq; honestam & bonam.

Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καθ' ἑαυτὸν ἡδύς, οὐκ ἔξωθεν ἔχων τὴν ἡδονήν. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἥδεσθαι τῆς ψυχῆς ἐστιν, οὐδὲν κωλύει τὴν τῆς ψυχῆς κατ'

Est autem jucundissima etiam eorum vita, idque non extrinsecus, sed propria quadam & quæ per se inest, voluptate. Etenim cum delectari sit animi, nihil vetat, eã quæ secun-

Ἔστι δὲ καὶ ὁ βίος αὐτῶν, &c.

Aristot. l. 1. c. 8

dum virtutem est functionem, cum voluptate esse. Esse autem, vel hinc apparet. Cum enim singulis jucundum sit illud, cujus quisque studiosus dicitur: sicut equus ei, qui equis delectatur gratus est, spectaculum ei, quem hæc voluptas capit: sequitur & virtutem easque quæ secundum hanc instituuntur actiones, ei gratas esse, quem hæc capit. Ea autem quæ plerisque jucunda videntur, inter se pugnant: alius enim aliud vel jucundum vel non jucundum existimat: cujus rei causa est, quod natura non sint talia. Illis vero quos honesta delectant, ea quæ natura sunt talia, jucunda videntur. Cum enim sint optimi, sequi quoque videtur, ut quæ revera sint jucunda sequantur. Sequuntur autem eas, quæ secundum virtutem sunt, actiones. Unde apparet eas quæ secundum virtutem instituuntur actiones, iis jucundas esse quos virtus delectat, idque per se quidem. Nam quod natura sua est jucundum, non ob aliud jucundum est. Quare neque externa ulla voluptate tanquam appendice opus habet vita eorum, sed ipsam continet in se voluptatem. Quod si quis dicat, non omnes viros bonos delectari virtute (sunt enim qui cum voluptate virtutem non exercent) respondebimus: bonum revera aut honestum non esse, quem actiones non delectant bonæ. Sicut nec quisquam justum eum dicet, qui juste agendo non delectatur, aut liberalem quem liberales non delectant actiones. Similiter & in aliis. Quod si ita sit, sequitur eas quæ secundum virtutem

ἀρετὴν ἐνέργειαν μεθ' ἡδονῆς εἶναι· ὅτι δὲ καὶ ἔστι, δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ ἑκάστῳ ἐκεῖνο ἐστὶν ἡδὺ, πρὸς ὃ λέγεται φιλοτοιοῦτος· οἷον ὁ ἵππος ἡδὺ τῷ φιλίππῳ, καὶ θέαμα τῷ φιλοθεάρῳ· καὶ τῷ φιλαρέτῳ ἀρεσ. ἡδεῖα ἡ ἀρετὴ, καὶ αἱ κατ' αὐτὴν πράξεις. Τὰ μὲν οὖν δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς ἡδέα μάχεται· ἄλλος γὰρ ἄλλο νομίζει ἡδὺ, καὶ τὸ ἄλλο ἀηδές. Αἴτιον δὲ, ὅτι οὐκ ἔστι φύσει ἡδέα. Τοῖς δὲ φιλοκάλοις ἡδέα δοκεῖ τὰ καὶ φύσει ἡδέα· ἀρίστοις γὰρ οὖσι τὰ ἀληθῶς ἡδέα διώκειν ἀκόλουθον· διώκουσι δὲ τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις. Ὥστε δῆλον, ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ἡδεῖαί εἰσι τοῖς φιλαρέτοις καὶ δι' ἑαυτάς· τὸ γὰρ φύσει ἡδὺ, οὐκ ἔστι δι' ἕτερον ἡδύ. Διὰ τοῦτο οὐ προσδεῖται ὁ βίος αὐτῶν ἄλλης ἔξωθεν ἡδονῆς, καθάπερ τινὸς περιάπτου, ἀλλ' ἔχει τὴν ἡδονὴν ἐν ἑαυτῷ. Εἰ δέ τις εἴποι μὴ πάντας τοὺς σπουδαίους ἥδεσθαι τῇ ἀρετῇ (εἰσὶ γὰρ οἱ μεθ' ἡδονῆς ταύτην μὴ πράττουσι) ἐροῦμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀγαθὸς οὐδὲ σπουδαῖος, ὁ μὴ χαίρων ταῖς καλαῖς πράξεσιν. Οὔτε γὰρ δίκαιον οὐδεὶς ἂν εἴποι, τὸν μὴ χαίροντα τῷ δικαιοπραγεῖν, οὔτε ἐλευθέριον, τὸν μὴ χαίροντα ταῖς ἐλευθερίοις πράξεσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ δ' οὕτω, δι' ἑαυτὰς ἂν εἶεν αἱ κατ' ἀρετὴν πρά-

πρά-

πράξεις ἡδεῖαι· ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγαθαί γε καὶ καλαί, καὶ μάλιστα τούτων ἕκαστον, εἴπερ καλῶς κρίνει περὶ αὐτῶν ὁ σπουδαῖος· μὴ καλῶς γὰρ κρίνειν οὐκ εὔλογον. κρίνει δὲ, ἀγαθὰς εἶναι καὶ καλάς· ἄριστον ἄρα καὶ κάλλιστον, καὶ ἥδιστον ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐκ ἄλλο μὲν κάλλιστον, ἄλλο δὲ ἄριστον, ἄλλο δὲ ἥδιστον κατὰ τὸ Δηλιακὸν ἐπίγραμμα.

Κάλλιστον τὸ δικαιότατον, λῷστον δ' ὑγιαίνειν·

Ἥδιστον δὲ πέφυχ' οὗ τις ἐρᾷ τὸ τυχεῖν.

Ἅπαντα γὰρ ταῦτα ταῖς ἀρίσταις ἐνεργείαις ὑπάρχει. Ταύτας δέ φαμεν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ μίαν τούτων τὴν πασῶν ἀρίστην.

sunt actiones, per se jucundas esse. Est autem & bonæ sunt & honestæ: eoque magis tales sunt earum singulæ, si quidem recte judicat de iis vir bonus. Male autem judicare talem, absurdum esset. Bonas autem eas & honestas esse judicat. Quare & optima & pulcherrima & jucundissima res est felicitas. Neque aliud pulcherrimum, aliud optimum, aliud, ut in Deliaco epigrãmate dicitur, est jucundissimum. Aristot. l. 1. c. 8.

Pulcherrimum est quod est justissimum, optimum autẽ sanũ esse.

At jucundissimum id, quod consequi optat aliquis.

Omnia enim hæc optimis insunt functionibus. Has autem vel omnes, vel si quæ inter eas maxime excellit, felicitatem esse dicimus.

ΚΕΦ. ις'.

Ὅτι δεῖται καὶ τῶν ἔξωθεν ὁ μέλλων εὐδαιμονεῖν· εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ἔξωθεν ἡ εὐδαιμονία συνίσταται. Καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ τύχης ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία.

CAP. XVI.

Externis etiam rebus opus habere eum, qui felix futurus sit: licet in externis non consistat felicitas. Item felicitatem hominis à fortuna non esse.

Ἔστι μὲν οὖν τὸ εἶναι τῆς εὐδαιμονίας ἐν ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι. Φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν προσδεομένη, καθάπερ εἴπομεν. Ἀδύνατον γὰρ, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ καλὰ πράττειν, μὴ βοηθούμενον τοῖς ἔξωθεν. Πολλὰ γὰρ τῶν ἀρίστων πράττεται διὰ τῶν ἔξωθεν, καθάπερ δι' ὀργάνων, ἢ διὰ φίλων, ἢ διὰ

IN bonis ergo actionibus felicitatis, ut sic dicam, consistit essentia. Et tamen externis quoque bonis egere videtur nihilominus, ut diximus. Fieri enim non potest aut certe difficulter, ut honeste quis agat, sine externorum subsidio. Multa enim & quidem præclarissima, non aliter quam instrumentis quibusdam, externorum fiunt subsidio, quemadmodum amicorum opera, Φαίνεται δ' ὅμως καὶ τῶν ἐκτός, &c.

Aristot. l. 1. c. 9.

vel opibus, aut civili denique honore, imperio & potentia. Unde & qui nonnullis destituuntur horum, felicitati quasi splendorem eripiunt suum. Ut si quis generis nobilitate, aut liberorum probitate distituatur aut forma. Nec enim plene felix videtur, qui aut plane est deformis, aut ignobilis, aut orbus, aut sine liberis: aut qui improbos liberos vel habet, vel probos amisit. Quare ad felicitatem ejusmodi quoque requiri prosperitatem, dicimus. Quo factum est, ut hanc ipsam de qua agimus felicitatem, externa hac prosperitate definierint nonnulli: sicut alii virtute. Quia qui vere felix sit futurus, opus utroque habet.

Cap. 9. Ὅθεν καὶ ἀπορεῖται &c.

Ideoque quæri solet, utrum disci possit, ac certa quadam disciplinæ ratione comparari, an vero sola bene & ex virtute agendi consuetudine, aliave aliqua exercitatione haberi queat felicitas: vel potius divinitus aut à fortuna quadam hominibus contingat. Et videtur certe, si quicquam aliud divino concedatur munere, certe hoc esse tale. Quinimo tanto magis quam reliqua munus Deorum videtur esse felicitas, quanto reliquis omnibus quæ contingunt hominibus, est præstantior. Cæterum de his accuratius velle inquirere, non est loci hujus, sed ibi potius faciendum est, ubi de providentia disputatur. Nobis vero ex ratione instituti nostri est agendum & ordinis.

Φαίνεται δὲ κἂν, &c.

Videtur ergo, etiam si Deo-

πλούτου, ἢ διὰ τῆς ἐν τῇ πόλει τιμῆς, καὶ ἀρχῆς, καὶ δυνάμεως. Ὥσπερ καὶ οἱ τινῶν τούτων στερισκόμενοι ἀκαλλῆ τινα τὴν εὐδαιμονίαν ποιοῦσιν. Οἷον εἴ τις στέροιτο εὐγενείας ἢ εὐτεκνίας, ἢ κάλλους. Οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ἰδέαν πανάισχρος, ἢ δυσγενὴς, ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος, ἢ κακοὺς παῖδας ἔχων, ἢ ἀγαθοὺς ἀποβαλών· διὰ τοῦτο φαμὲν, τὴν εὐδαιμονίαν προσδεῖσθαι καὶ τῆς τοιαύτης εὐημερίας. Καὶ τούτου χάριν τινὲς τὴν διὰ τῶν ἔξωθεν εὐτυχίαν ταὐτὸν εἶναι ἐνόμισαν τῇ ζητουμένῃ εὐδαιμονίᾳ· ἔνιοι δὲ φασὶν εἶναι τὴν ἀρετὴν, ὅτι καὶ ἀμφοτέρων χρεία τῷ κυρίως εὐδαίμονι.

Καὶ διὰ τοῦτο ἀπορεῖται, πότερον μαθητόν ἐστι, καὶ διὰ μεθόδου τινὸς περιγίνεται, ἢ ἐκ τοῦ ἐθίζεσθαι ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ἢ δι' ἄλλης τινὸς ἀσκήσεως, ἢ θεόθεν δίδοται τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἀπὸ τύχης τινός. Δοκεῖ δὲ, ὅτι εἴ τι καὶ ἄλλο τι δώρημα ἐστὶ παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῦτο ἂν εἴη δωρεᾶς. Καὶ μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεόσδοτος, ὅσῳ καὶ βέλτιστον τῶν ἀνθρωπίνων ἁπάντων. Ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ τούτων λέγειν, τῆς περὶ προνοίας ἂν εἴη λόγων, καὶ ἄλλης πραγματείας· ἡμῖν δὲ κατὰ τὸ πρέπον τῇ προκειμένῃ μεθόδῳ σκεπτέον.

Φαίνεται τοίνυν, εἰ καὶ μὴ

μὴ θεόσδοτός ἐστιν ἡ εὐδαιμονία, ἀλλὰ δι' ἀρετὴν, ἢ ἄλλην τινὰ ἄσκησιν, παραγίνεται, ὅμως τῶν θειοτάτων εἶναι. Τὸ γὰρ τῆς ἀρετῆς ἆθλον καὶ τέλος, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία, ἄριστον εἶναι φαίνεται, καὶ θεῖόν τι καὶ μακάριον. Γένοιτο δ' ἂν καὶ πᾶσι κοινόν. Δυνατὸν γὰρ πᾶσι τοῖς μὴ τὴν διάνοιαν βεβλαμμένοις, καὶ πάντῃ ἀκινήτοις πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς, διά τινος μαθήσεως καὶ ἐπιμελείας ὑπάρξαι τὴν εὐδαιμονίαν.

Εὔλογον δὲ ἀπὸ ἀσκήσεως μείζονα καὶ τελειοτέραν ὑπάρξαι τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ ἀπὸ τύχης· ὁμοίως δὲ, καὶ τὰ ἀπὸ πάσης ἄλλης αἰτίας γινόμενα, ἢ τεχνικῆς ἢ φυσικῆς, βελτίω τῶν ἀπὸ τύχης γινομένων· καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρίστης αἰτίας γινόμενα, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀρετή. Ἄλλως τε τὸ μέγιστον ἀγαθὸν καὶ κάλλιστον τὴν εὐδαιμονίαν ἐπιτρέψαι τῇ τύχῃ, λίαν πλημμελὲς ἂν εἴη. Τοῦτο δὲ φανερόν ἐστι καὶ ἐκ τοῦ εἰρημένου τῆς εὐδαιμονίας ὁρισμοῦ· εἴρηται γὰρ ψυχῆς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ἐν βίῳ τελείῳ. Τὰ δὲ λοιπὰ ἀγαθὰ, τά τε σωματικὰ, αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, τὰ μὲν, ἀναγκαῖα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, τὰ δὲ καθάπερ ὄργανά εἰσι πρὸς αὐτήν. Ἀναγκαῖα μὲν, οἷον ὑγίεια σώματος, καὶ ζωῆς ἐπίτασις, καὶ τὰ ἄλλα, ὧν χωρὶς οὐκ ἔστι τελειωθῆναι τὴν

rum munere non contingat, sed aut virtute, aut alia quacunque exercitatione comparetur, nihilominus in iis quæ maxime divina sunt, reponenda esse felicitas. Virtutis & enim & præmium & finis, quæ ipsa putatur esse felicitas, optimum quid & divinum videtur, ac beatum esse omnibusque commune. Possunt quippe omnes, quibus integra mens est neque plane ad comparandam sibi virtutẽ sunt inhabiles, cura debita & institutione ipsam quoq; consequi felicitatem. Aristot. l. 1. c. 9.

Verisimile est enim ab exercitatione majorem provenire felicitatem, magisque perfectam, quam à fortuna. Eodemque modo omnia, quæ ab alia quacunque proveniunt causa, sive ea ab arte, sive sit à natura, meliora sunt iis, quæ à fortuna; maximeque quæ ab optima: qualis est virtus. Præterea maximum pulcherrimumque bonum, felicitatem dico ipsam, fortunæ velle committere, nimis absurdum foret. Quod ipsum vel ex superiore felicitatis definitione apparet. Animi enim functionem secundum virtutem in vita perfecta, definivimus eam esse. Reliqua vero bona, cum corporea, quæ ipsius sunt corporis, tum cætera quæ ad corpus referuntur, partim ad felicitatem sunt necessaria, partim tanquam instrumenta se habent ad eam. Et necessaria quidem sunt: ut, exempli gratia, sanitas corporis, eaque quæ ad vitam sustinendam spectant: & similia, sine quibus perfici non potest felicitas. Instrumenta Εἰ δ' ἐστιν οὕτω βέλτιον, &c.

Aristot. l.1.c.10

vero: ut, exempli gratia, opes & amici. Quod si hæc vera est felicitatis definitio, quomodo causa ejus statuetur fortuna? animi enim functio à fortuna esse non potest. Hanc autem definitionem etiam reliqua sequuntur, quæ de civilis scientiæ fine supra disputavimus. Finem etenim ejus id quod optimum est, esse diximus: ideoque felicitatem in ea humanam consistere. Merito ergo nec equum nec bovem nec aliud simile animal beatum dicimus: quia nullum eorum hujus de qua loquimur functionis compos esse potest. Eademque de causa nec puer beatus est: nondum enim per ætatem actionibus hujusmodi esse idoneus potest. Si qui vero inter pueros beati dicuntur, spei causa, quam de se præbent, ita appellantur. Etenim & virtute, ut diximus, & vita opus est perfecta.

Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ, &c.

Multæ enim & mutationes & omnimodi casus accidunt in vita, fitque sæpissime, ut qui maxime sit fortunatus, in maximas quoque calamitates incidat: quemadmodum in heroicis de Priamo fabulantur veteres. Eum vero qui ejusmodi fortunam experitur miserq; moritur, nemo felicem prædicat.

εὐδαιμονίαν· ὄργανα δὲ, ὥσπερ πλοῦτος καὶ φίλοι. Εἰ τοίνυν οὗτός ἐστιν ὁ ὁρισμὸς τῆς εὐδαιμονίας, πῶς ἂν αἰτίαν ἔχοι τὴν τύχην; ἡ γὰρ ψυχικὴ ἐνέργεια οὐκ ἀπὸ τύχης. Τοῦτο δὴ τῷ ὁρισμῷ καὶ τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ τέλους τῆς πολιτικῆς ἀκόλουθα. Τὸ γὰρ τῆς πολιτικῆς τέλος, τὸ ἄριστον ἐλέγομεν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Εἰκότως οὖν οὔτε ἵππον, οὔτε βοῦν, οὔτε ἄλλο τι τῶν ζώων, εὐδαίμον λέγομεν· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν οἷόν τε κοινωνῆσαι τοιαύτης ἐνεργείας. Διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν οὐδὲ παῖς εὐδαίμων ἐστίν· οὔπω γὰρ πρακτικὸς τῶν τοιούτων διὰ τὴν ἡλικίαν. Οἱ δὲ λεγόμενοι εὐδαίμονες παῖδες, διὰ τὴν ἐλπίδα μακαρίζονται. Δεῖ γὰρ, ὥς εἴπομεν, καὶ ἀρετῆς, καὶ βίου τελείου.

Πολλαὶ γὰρ μεταβολαὶ γίνονται καὶ παντοῖαι τύχαι κατὰ τὸν βίον· καὶ ἐνδέχεται τὸν μάλιστα εὐθηνοῦντα, μεγάλαις συμφοραῖς περιπεσεῖν ἐπὶ γήρως, καθάπερ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς περὶ Πριάμου μυθεύεται· τὸν δὲ τοιαύταις χρησάμενον τύχαις καὶ τελευτήσαντα ἀθλίως, οὐδεὶς εὐδαιμονίζει.

CAP. XVII.

Utrum felices judicandi sint viventes.

Cap.10.

Πότερον οὖν οὐδ' ἄλλον, &c.

UTrum ergo nullus hominum felix dum vivit ju-

ΚΕΦ. ιζ'.

Εἰ δεῖ ζῶντας μακαρίζειν.

ΠΟτερον οὖν οὐδ' ἄλλον οὐδένα ἀνθρώπων εὐδαιμονίζειν

μονίζειν ἄξιον ἕως ἂν ζῇ, ἀλλὰ χρεὼν τὸ τέλος ὁρᾷν καθά φησι Σόλων· καὶ εἰ τοῦτο θήσομεν, ἔσται ἄρα τις εὐδαίμων τότε, ἐπειδὰν ἀποθάνῃ. Ἢ τοῦτό γε παντελῶς ἄτοπον, ἐν τῷ τεθνάναι τὴν εὐδαιμονίαν λαβεῖν; ἄλλως τε καὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἔν τινι ἐνεργείᾳ ἐστίν. Ἐκ τούτου δὲ φαίνεται μᾶλλον ἐν ἀργίᾳ παντελεῖ εἶναι.

Λέγομεν δὲ, ὅτι οὔτε ἡμεῖς οὔτε ὁ Σόλων τὸν τεθνεῶτα μακαρίζει διὰ τὸ τεθνάναι, ἀλλ' ὅτι μέχρι παντὸς ὁ βίος αὐτῷ μακάριος ἦν, καὶ ὅτι τηνικαῦτα ἄν τις ἀσφαλῶς μακαρίσειεν ἄνθρωπον, ὡς ἐκτὸς ἤδη τῶν κακῶν ὄντα καὶ δυστυχημάτων. Πάλιν δὲ οὐκ ἀρκοῦσα ἡ λύσις δοκεῖ· ἀπορία γάρ ἐστιν ἔτι, εἰ λέγομεν εἶναί τι τῷ τεθνεῶτι καὶ κακόν τι καὶ ἀγαθὸν, καὶ αἰσθανομένῳ δὲ ὥσπερ καὶ τῷ ζῶντι· μακαρίζεται γὰρ καὶ ταλανίζεται, καὶ ἀτιμάζεται καὶ τιμᾶται· καὶ τέκνων δὲ καὶ ἀπογόνων εὐπραξίαι εἰς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῖς λογίζονται. Εὐδαίμονες γὰρ καὶ μακάριοι διὰ τὴν τῶν ἀπογόνων εὐδαιμονίαν, καθάπερ δυστυχεῖς διὰ τὴν αὐτῶν δυστυχίαν· ἀπορίαν γὰρ καὶ τοῦτο παρέχει. Τῷ γὰρ μακαρίως βεβιωκότι καὶ τελευτήσαντι κατὰ λόγον, ἐνδέχεται πολλὰς μεταβολὰς ἐκβαίνειν περὶ τοὺς ἐκγόνους, καὶ τοὺς μὲν αὐτῶν ἀγαθοὺς εἶναι, καὶ τυχεῖν βίου τοῦ κατ' ἀξίαν, τοὺς δὲ ἐξ ἐναντίας. Ἄτοπον δὲ γένοιτ' ἂν, εἰ συμ-

dicandus est, sed finis, ut volebat Solon, expectari debet: Quod si verum esse ponamus, sequetur aliquem post mortem felicem esse. An potius hoc omnino absurdum est, ut in morte ponatur felicitas: cum præcipue in actu aliquo & functione ea consistat? Ii vero qui hoc sentiunt, in ocio potius eam locant perpetuo & inertia. Aristot. l.1.c.10.

Dicimus ergo, neque nos neque Solonem propterea beatum judicare mortuum: quia sit mortuus: sed quia ad finem usque vixerit beate: tum vero posse tuto felicem judicari aliquem: ut qui extra miserias omnes & adversam videatur positus fortunam. Rursus tamen non sufficere videtur hæc solutio. Adhuc enim quæri potest, an aliquod vel malum mortuo putemus esse vel bonum, cujus ad eum pervenire sensus possit, sicut ad eum qui adhuc vivit. Etenim & felices judicantur & miseri, & honore afficiuntur, & dedecore; tum liberorum ac nepotum eorum felicitati videtur ascribi prosperitas: beati enim ac felices in felicitate posterorum, sicut infelices in eorum infelicitate videntur esse. Nam & hoc dubitandi causam præbet. Ejus quippe qui feliciter vixit & eodem modo est mortuus, multa evenire possunt nepotibus: alii n. boni erunt, vitamque se dignam consequentur: alii contra. Absurdum autem sit, si una mutetur quoque mortuus, ac interdum felix, interdum contra infelix

Εἰ δὲ μὴ λέγομεν, &c.

Aristot. l. 1. c. 10

felix sit. Rursus absurdum illud videatur, si ii qui adhuc vivunt, fortunæ mortuorum nullo modo fiant participes: quos præcipue aliqua generis conjungit necessitas. Verum ad priorem nobis quæstionem redeundum est: ut nimirum videamus, an nondum vivunt, sed post obitum tantum judicandi sint beati. Ex eo enim forte illud quoque fiet manifestum de quo nunc quærimus.

Εἰ δὴ τέλος ὁρᾶν δεῖ, &c.

Quod si respicere finem oportet, ac tum demum de felicitate singulorum pronuntiare, non quod tum, quia mortuus est, propterea quoque sit felix, sed quia felix erat prius: quomodo non absurdum videbitur, quamdiu felix est, tribui ei non posse quod habet, nec vere felicem dici posse, quia felices judicare nolumus viventes, quod diversas in hac vita mutationes esse videamus, felicitatem vero rem stabilissimam minimeque judicemus esse mutabilem, sicut contra maxime instabilis est fortuna? Et revera si fortunam sequamur, necessario illud sequetur, ut eundem & felicem esse & infelicem rursus dicamus. Atque ita ex eo quem felicem videri volumus, Chamæleonem faciemus, planeque imbecilliter eum stabiliemus.

Ἢ τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν, &c.

Respondemus ergo ad objectionem hanc: Minime debere fortunam nos sequi. Nec enim in his vel felicitas consistit vel miseria. Fatemur tamen, opus quidem habere his omnibus ad felicitatem suam, vitam humanam, sicut diximus: ita

μεταβάλλοι, καὶ ὁ τεθνεὼς καὶ γίνοιτο ποτὲ μὲν εὐδαίμων, πάλιν δὲ ἄθλιος. Ἄτοπον δὲ πάλιν κἀκεῖνο δοκεῖ, τὸ μὴ κοινωνεῖν τοὺς ζῶντας τοῖς ἀπελθοῦσι τῆς τύχης, διὰ τὴν ἐκ τοῦ γένους ὁμοιότητα· ἀλλ' ἐπανιτέον ἐπὶ τὴν προτέραν ἀπορίαν, καὶ ζητοῦμεν, εἰ οὐ δεῖ ζῶντας ἀλλὰ μετὰ τέλος τὴν μακαρίζειν· τάχα γὰρ ἂν ἐξ ἐκείνης θεωρηθείη καὶ τὸ νῦν ἐπιζητούμενον.

Εἰ δὴ τὸ τέλος ὁρᾶν δεῖ, καὶ τότε μακαρίζειν ἕκαστον, οὐχ ὡς ὄντα διὰ τὸ τεθνάναι μακάριον, ἀλλ' ὅτι πρότερον μακάριος ἦν, πῶς οὐκ ἄτοπον, εἰ ὅτε ἐστὶν εὐδαίμων, μὴ ἀληθεύσεται καθ' αὐτοῦ τὸ ὑπάρχον αὐτῷ, μηδὲ ἐροῦμεν αὐτὸν ἀληθῶς εὐδαίμονα, διὰ τὸ μὴ τοὺς ζῶντας ἐθέλειν εὐδαιμονίζειν, σκοποῦντας τὰς τοῦ βίου μεταβολὰς, τῷ μόνιμόν τι τὴν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν, καὶ μηδαμῶς εὐμετάβολον, τὴν δὲ τύχην πάνυ τοὐναντίον. Δῆλον γὰρ, ὡς, εἰ συνακολουθοίημεν ταῖς τύχαις, τὸν αὐτὸν εὐδαίμονα καὶ πάλιν ἄθλιον ἐροῦμεν πολλάκις, χαμαιλέοντά τινα τὸν εὐδαίμονα ἀποφαίνοντες καὶ σαθρῶς ἱδρυμένον.

Λέγομεν τοίνυν πρὸς τὴν ἀπορίαν, ὅτι τὸ μὲν ταῖς τύχαις ἐπακολουθεῖν, οὐδαμῶς ὀρθόν· οὐ γὰρ ἐν ταύταις ἡ εὐδαιμονία συνίσταται ἢ τοὐναντίον. Ἀλλὰ προσδεῖται μὲν τούτων πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὁ ἀνθρώπινος βίος, καθάπερ εἴπομεν· ἡ

δὲ

ἡ οὐσία τῆς εὐδαιμονίας οὐκ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' ἐν τῇ κατ' ἀρετὴν ἐνεργείᾳ συνίσταται, καθὼς εἴρηται. Μόνιμον γὰρ δεῖ εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνατὸν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀπὸ τύχης συνίστασθαι· καὶ τούτῳ μαρτυρεῖ ἡ προκειμένη ζήτησις· ἀπὸ τούτου γὰρ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τοῦ ὑποκεῖσθαι τὴν εὐδαιμονίαν μόνιμον εἶναι. Περὶ οὐδὲν γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων τοσαύτη βεβαιότης ὑπάρχει, ὡς ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, ἐν αἷς ἡ εὐδαιμονία· μονιμώτεραι γὰρ καὶ τῶν ἐπιστημῶν αὗται τυγχάνουσι. Τούτων δὲ πάλιν τῶν ἀρετῶν αἱ τιμιώτεραι μονιμώτεραι, διὰ τὸ ζῆν ἐν αὐταῖς τοὺς μακαρίους μάλιστα καὶ συνεχέστατα, μὴ διακοπτομένους ποτὲ οὐδ' ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ τῆς περὶ τὰς πράξεις τῆς ἀρετῆς αὐτῶν ἐργασίας, διὰ τὸ ἡδεῖαν αὐτοῖς τὴν τοιαύτην εἶναι ζωήν, καθὼς εἴρηται. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ λήθην αὐτῶν λαμβάνουσιν.

Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ ἐν τῇ τύχῃ ἡ εὐδαιμονία συνίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ὑπάρξει τὸ ζητούμενον τῷ εὐδαίμονι, τὸ μόνιμον δηλονότι αὐτῷ εἶναι τὸ ἀγαθόν, καὶ ἔσται διὰ βίου εὐδαίμων. Ἀεὶ γὰρ ἢ μάλιστα πάντων πράξει καὶ θεωρήσει τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις καὶ θεωρίας.

Καὶ περὶ τὰς τύχας ἐρίσεται, καὶ ὑπὸ τῶν ἐναντίων οὐδ' ἐλάχιστον πείσεται. μεταβο-

tamen ut ipsa felicitatis essentia, non in his, sed in ea quæ secundum virtutem est functione consistat, quemadmodum jam dictum est. Stabilis enim ac perpetua oportet sit felicitas. Ideoq; in fortunæ muneribus non potest consistere. Quod ipsum confirmat præsens quæstio, quæ ex ea opinione tanquam fundamento quodam orta est, quæ stabilem esse præsupponit felicitatem. Nullum enim tam est stabile humanum opus, quam eæ quæ secundum virtutem instituuntur functiones: in quibus ponimus felicitatem. Etenim ipsis quoque scientiis stabiliores habentur. Rursus inter has virtutes eæ quæ præstantissimæ sunt, simul quoque sunt stabilissimæ: quia præcipue in iis, ac maxime continuo, felices vivunt homines: ita ut ne minimo quidem temporis intervallo abrumpatur ea, quam in bonis actionibus ponunt, functio: quia hæc, ut dictum est, maxime eos vita delectat. Ac propterea nunquam eos earum capit oblivio.

Aristot. l.1.c.10.

Quoniam ergo non in fortuna, sed in iis quæ secundum virtutem fiunt actionibus, consistat felicitas, hoc quoque aderit felici quod quærimus, ut nimirum bonum habeat stabile, totoque vitæ tempore sit felix. Semper enim, aut præ reliquis, actiones eas ac contemplationes aget & contemplabitur, quæ secundum virtutem fiunt.

Ὑπάρξει δ' τὸ ζητούμενον, &c.

Sed & cum fortuna luctabitur, nec ab adversis vel tantillum mutabitur, sed contra

Καὶ τὰς τύχας, &c.

Aristot. l.1.c.10. tra quæcunque ingruerint pulcherrime ac diligenter feret: quippe qui revera bonus sit & ut & proverbio est, quadratus sine probro.

Πολλῶν δὲ γινομένων, &c. Cum autem multa eveniant à fortuna, quorum magna alia alia sunt parva: ea quæ parva sunt, secunda seu adversa, nullam viro bono exhibebunt molestiam, neque ullam vitæ ejus mutationem adferent.

Τὰ δὲ μεγάλα, &c. Magna vero, si secunda sint, feliciorem ejus vitam efficient, si quidem felicitatem ea ornare solent, nec nisi in pulcherrimis rebus à bono viro adhibentur.

Ἀνάπαλιν δὲ συμβαίνοντα, &c. Sin adversa, premunt quidem felicitatem ejus ac lædunt, multisque præclaris functionibus impedimento esse possunt: nihilominus tamen & in his præstantia quædam elucet, si quis non difficulter multa ferre ac magna possit fortunæ incommoda, idque non quod omni doloris sensu sit privatus, & stupore munitus, sed quia generosus est ac magnanimus.

Εἰ δ' εἰσὶν αἱ ἐνέργειαι, &c. Si enim in iis quæ secundum virtutem fiunt functionibus felicitatis consistit essentia, eæque hominis beati vitæ proprie conveniunt, nemo unquam qui beatus erit, miser est futurus. Nunquam enim agit quæ odio sunt digna aut improba. Hominem enim vere prudentem ac probum, omnem judicamus fortunæ faciem egregie ferre debere. Et quemadmodum optimus artifex in materia quacunque artem ostendit suam; dux exempli gratia optimus, exercitu

λῶν, ἀλλ' οἴσει τὰ παρόντα κάλλιστα καὶ ἐμμελέστατα ὅ γε ὡς ἀληθῶς ἀγαθὸς, καὶ τετράγωνος, ἄνευ ψόγου.

Πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐπιγινομένων ἀπὸ τῆς τύχης, καὶ τῶν μὲν μεγάλων ὄντων, τῶν δὲ μικρῶν, τὰ μὲν μικρὰ τῶν εὐτυχημάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀτυχημάτων, οὐ παρέξει πράγματα τῷ σπουδαίῳ, οὐδὲ ἐπάξει τῷ βίῳ μεταβολήν.

Τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ, εὐτυχήματα μὲν ὄντα, μακαριώτερον τὸν βίον ποιήσει· καὶ γὰρ αὐτὰ συνεπικοσμεῖ τὴν εὐδαιμονίαν· χρῆσθαι γὰρ αὐτοῖς ὁ σπουδαῖος ἐπὶ τὰ κάλλιστα.

Ἀτυχήματα δὲ ὄντα θλίβει μὲν καὶ λυμαίνεται τὸν μακάριον, καὶ ἐμποδίζει πολλαῖς ἐνεργείαις, ὅμως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαλάμπει τὸ καλὸν, ἐπειδὰν φέρῃ τις εὐκόλως πολλὰς καὶ μεγάλας ἀτυχίας, οὐ δι' ἀναλγησίαν καὶ ἀναισθησίαν, ἀλλὰ γενναῖος ὢν καὶ μεγαλόψυχος.

Εἰ γὰρ ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις ἡ μακαριότης ἔχει τὸ εἶναι, καὶ αὗται κύριαί εἰσι τῆς τοῦ εὐδαίμονος ζωῆς, οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν μακαρίων ἄθλιος· οὐδέ ποτε γὰρ πράξει τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα. Τὸν γὰρ ὡς ἀληθῶς ἔμφρονα καὶ ἀγαθὸν πάσας οἰόμεθα τὰς τύχας εὐσχημόνως φέρειν· καὶ καθάπερ ὁ ἄριστος τεχνίτης ἀπὸ τῆς τυχούσης ὕλης τὴν ἰδίαν ἐπιδείκνυται τέχνην, καὶ στρατηγὸς μὲν τῷ παρόντι στρατοπέδῳ, καὶ εἰ μὴ ἀξιο-

ἀξιόλογον εἴη, χρῆται πολεμικώτατα, καὶ ὁ σκυτοτόμος ὁ ἄριστος ἐκ τῶν δοθέντων σκυτῶν κάλλιστον ὑπόδημα ποιεῖ, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οἱ ἄλλοι τεχνῖται ἅπαντες· οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὐκ εὐετηρίαν ἀεὶ ζητήσει, ἀλλ' ἐκ τῆς παρούσης τύχης, ἀεὶ τὰ κάλλιστα πράξει.

Καὶ διὰ τοῦτο ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἄν, ἀλλὰ μόνον οὐ μακάριος τῆς γε τύχης ἕνεκα, ἐὰν Πριαμικαῖς περιπέσῃ τύχαις.

Οὐδὲ δὴ ποικίλος γε καὶ εὐμετάβολος ἔσται· οὔτε γὰρ ὑπὸ τῆς εὐδαιμονίας κινηθήσεται ῥᾳδίως, οὔτε ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων, ἀλλ' ὑπὸ μεγάλων ἴσως καὶ πολλῶν.

Καὶ οὐδὲ ὑπὸ τούτων ῥᾳδίως· ἐπεὶ καὶ ἀπαλλαγεὶς τῶν δυστυχημάτων * οὐκ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ τέλειον ἀγαθὸν μεταποιεῖται, ὃν μικρὸν παρέκλινε, διὰ τὸ μὴ εὐκίνητος εἶναι, ἀλλ' ἐν πολλῷ χρόνῳ ἔσται τοιοῦτος, μεγάλων καὶ καλῶν ἐν τούτῳ γενόμενος ἐπιτυχής.

Τί οὖν κωλύει τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον εὐδαίμονα λέγειν, ὃς κατ' ἀρετὴν μὲν τελείαν ἐνεργεῖ, δυστυχήσας δὲ τοῖς ἔξωθεν πάλιν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἐπανελεύσεται, καὶ ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἐκτὸς χορηγηθήσεται ἀγαθῶν, οὐ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ τὸν μέχρι τελευτῆς, καὶ βιωσόμενος οὕτω καὶ τελευτήσας κατὰ λόγον. Προστίθημι δὲ καὶ τὰ ἔξωθεν ἀγαθά, διὰ τὸ τὴν εὐδαιμονίαν τέλος εἶναι

quem habet, licet non admodum sit eximius, quam maxime militariter uti solet: optimus coriarius è corio quocunque pulcherrimum facit calceum, eodemque modo & cæteri artifices: ita & beatus non semper felicem successum fortunæ petet, sed pro fortuna præsenti, præstantissimas actiones dabit. Ar. lib. I. c. 10.

Ideoque quod ad fortunam, miser nunquam erit, sed solummodo non beatus, si in easdem forte in quas olim Priamus calamitates incidat. Εἰ δ' οὕτως, &c.

Sed nec varius erit aut mutabilis: quia neque à secundis rebus neque ab adversis quibuscunque facile movebitur, sed à magnis fortasse & plurimis. Οὐδὲ δὴ ποικίλος, &c.

Quamvis nec ab his facile: si quidem quotiescunque ex adversis emerserit, non exiguo rursus temporis spatio ad perfectam perveniet felicitatem, à qua ad tempus divertit: quia non facile movetur: sed longo demum post tempore talis erit, atque interea magna illa sua ac pulcherrima rursus consequetur bona. Ἐκ τε τῶν τοιούτων, &c. * Delendum videtur οὐκ.

Quid ergo felicem vetat dicere ejusmodi hominem, qui ex præscripto perfectæ operatur virtutis: & qui, si forte minus aliquando felix in externis fuerit, rursus ad felicitatem redibit suam, satisque rursus ab his ipsis instructus erit, non exiguo tantum, sed toto vitæ tempore: talisque & vivet postea & morietur? Adjungo autem & externa bona, quia humanarum actionum finis est felicitas, ac Τί οὖν κωλύει, &c.

propter-

Aristot. l.1.c.11.

propterea perfectum esse debet hoc bonum, & sine ullo defectu. Quod si hoc ita se habet, non post obitum de felicitate alicujus judicabimus, sed dum vivit: ut pote qui & habet ea, & habebit semper, quæ jam diximus. Felicem autem, dico, felicitate humana: quæ non undique perfectum habet bonum. Atque hæc quidem de felicitate, quam non mortuis sed viventibus tribuendam esse putamus, dicta sint hactenus.

τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων· διὰ τοῦτο χρεὼν εἶναι τέλειον ἀγαθὸν εἶναι, καὶ μηδενὸς ἐλλείπειν. Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως, οὐ μετὰ τὴν τελευτὴν μακαριοῦμεν τοὺς εὐδαίμονας, ἀλλὰ ζῶντας ἔτι. οἷς ὑπάρχει καὶ ὑπάρξει τὰ λεχθέντα. Μακαρίους δὲ, ὡς ἀνθρώπους τὴν ἀνθρωπίνην μακαριότητα, ἣ τις οὐ πάντῃ τέλειον ἔχει τὸ ἀγαθόν. Καὶ τὸ μὲν ὅτι δεῖ ζῶντας τοὺς εὐδαίμονας μακαρίζειν, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

CAP. XVIII.

Utrum fortunæ posterorum participes fiant post obitum beati.

Cap. 11. Τὰς δὲ τῶν ἀπογόνων, &c.

AD alteram vero quæstionem, in qua illud quærebatur, utrum ex infelicitate posterorum aut amicorum aliqua ad beatos perveniat calamitas, nunc respondendum erit. Nihil igitur omnino à posteris aliisve propinquis, sive secunda utantur fortuna sive adversa, pervenire ad beatos posse, à communione abhorret & conditione humana. Communioni namq; natus homo est. Sed & cum opinione pugnat communi. Omnibus enim videtur, communia esse amicorum omnia: cum vero multa beatorum eveniant propinquis, eaque ipsa dissimilia sint & diversa, ita ut quædam magis, quædam minus ad felicitatem faciant, sigillatim quidem ea velle distinguere, longum esset ac infinitum; quare sufficiet si obi-

ΚΕΦ. ιη΄.

Εἰ κοινωνοῦσι τῆς τύχης τῶν ἀπογόνων οἱ μακάριοι μετὰ τελευτήν.

ΡΗτέον δὲ πρὸς τὴν ἄλλην ἀπορίαν· εἰ ἐκ τῶν ἀπογόνων δυστυχέντων ἢ τῶν φίλων χείρονα δόξει τοῖς μακαρίοις τὰ πράγματα· τὸ μὲν γὰρ μηδὲν ὅλως ἐκ τῶν ἀπογόνων ἢ ἄλλως οἰκείων εἰς τοὺς εὐδαίμονας ἔρχεσθαι ἢ εὐτυχίας ἢ δυστυχίας, ἀκοινώνητόν ἐστι καὶ ἀλλότριον τῶν ἀνθρωπίνων· κοινωνικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ πρός γε ἔτι καὶ ταῖς κοιναῖς δόξαις ἐναντίον. Κοινὰ γὰρ τὰ τῶν φίλων εἶναι πᾶσι δοκεῖ· πολλῶν δὲ ὄντων τῶν συμβαινόντων τοῖς οἰκείοις τῶν μακαρίων, καὶ παντοίας ἐχόντων διαφορὰς, καὶ τῶν μὲν μᾶλλον συντελούντων εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, τῶν δὲ ἧττον, τὸ μὲν κατὰ μέρος διαιρεῖν αὐτὰ, μακρὸν καὶ ἄπειρον φαίνεται· εἰ δὲ ὁλοσχερῶς καὶ ὡς ἐν

ἐν τύπῳ εἰποιμεν περὶ αὐτῶν, ἱκανὸν ἂν εἴη. Διαιρήσομεν τοίνυν καὶ ταῦτα, καθάπερ τὰ συμβαίνοντα δυστυχήματα τοῖς μακαρίοις, ὅτι τὰ μὲν μεγάλα, καὶ ἀξιόλογα, καὶ βάρος ἔχει πρὸς τὸν βίον. Τὰ δὲ μικρὰ καὶ ἐλαφρότερα. Ἔχει δὲ διαφορὰν, ὅσα ζώντων ἔτι τῶν μακαρίων τοῖς οἰκείοις συμβαίνει, τῶν συμβαινόντων μετὰ τὴν αὐτῶν τελευτὴν, ὅσην ἔχει τὰ ἐν ταῖς τραγῳδίαις πλαττόμενα κακὰ τῶν προϋπαρξάντων πραγμάτων, ὧν ταῦτα σκιαί.

Σκεπτέον οὖν περὶ τῆς διαφορᾶς. Βέλτιον δὲ ἐστι σκέψασθαι εἰ κοινωνοῦσιν οἱ μακάριοι τοῖς οἰκείοις μετὰ τελευτὴν τῆς τύχης. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι, εἰ καὶ ἔρχεταί τι πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τούτων, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον, ἀδρανές μέν τοι καὶ μικρόν. Ἢ διότι καὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει μικρόν ἐστιν, ἢ ἐκείνοις μικρὸν, κἂν μέγα ὑπάρχῃ διὰ τὸ μὴ ζῆν τὴν ἐνταῦθα ζωήν. εἰ δὲ ἔχει τινὰ δύναμιν, ἀλλ' οὐ τοσαύτην γε καὶ τοιαύτην, ὥστε ποιεῖν εὐδαίμονα τοὺς μὴ τοιούτους, ἢ τοὺς ὄντας ἀφαιρεῖσθαι τὴν μακαριότητα. Ὥστε ἔρχεται μέν τι ἀπὸ τῶν ζώντων τοῖς τεθνεῶσι· τοιαῦτα δὲ καὶ τοσαῦτα ὡς μηδεμίαν ἐπάγειν μεταβολήν.

ter ea, & quasi pingui Minerva, percurramus. Distinguemus ergo hæc etiam, quemadmodum & reliqua, tam secunda quam adversa, quæ eveniunt beatis. Alia nimirum magna esse & eximia, hoc est, talia, ut pondus aliquod & momentum ad vitam habeant: alia vero parva ac leviora. Jam primum ergo differunt tantum, quæ viventibus adhuc beatis, eorum eveniunt propinquis, ab iis quæ post obitum eorum: quantum differunt ea quæ in tragœdiis repræsentantur mala, à malis ipsis, quorum hæc tantum umbræ sunt. Aristot. l. 1. c. 11.

Videndum igitur quantum inter se differant. Ac fortasse præstabit hoc ipsum videre: utrum quos beatos dicimus, fortunæ illius, quam experiuntur propinqui, sint participes post mortem. Videtur certe, quamvis aliquid ad eos aut bonum perveniat aut malum, leve hoc esse & exiguum. Vel quod per se leve sit & exiguum, vel quod illis sit tale, quamvis per se magnum sit: quia hac vita semel sunt defuncti. Quod si vim habeat quandam, certe non tantam aut talem, ut vel felices eos faciat qui non sunt, aut iis qui sunt felicitatem eripiat suam. Ita ut aliquid à viventibus perveniat ad mortuos: quæ tamen omnia talia sunt & tantilla, ut nullam omnino secum mutationem adferant. Μᾶλλον δ' ἴσως τὸ διαπορεῖσθαι, &c.

CAP.

CAP. XIX.

Felicitatem ex iis esse, quæ honoranda dicimus.

Cap. 12. Διωρισμένων δὲ τούτων, &c.

CUm hæc ita semel definita sint: videamus & hoc de felicitate. Utrum inter facultates, an vero ea quæ laudanda aut quæ honoranda dicimus, ponenda sit felicitas. Ac facultatis quidem nomine, habitus intelligimus artium: sicut gubernatoriæ aut medicæ, gubernare posse aut mederi. Laudanda vero, quæ jam successerunt, & in actum sunt producta. Sicut honoranda, quæ divina sunt, & reliquis majora. Quæ cum ita sint, quærendum, quid ex his omnibus sit felicitas. Ac primo quidem facultas esse non potest. Est enim bonum perfectum: facultas autem imperfecta est. Præterea felicitas non numeratur cum multis, contra vero facultas: multæ enim sunt facultates. Felicitas ergo non est facultas. Sed neque inter laudanda potest poni: id enim laudatur quod boni alicujus est particeps: sicut justum fortemve hominem laudamus aut qui ulla ratione sit bonus: aut ipsam denique virtutem: quia boni alicujus qualitatis est particeps, & ad bonum quodammodo refertur & honestum. Quare & ii qui Deos laudant, sunt ridiculi, quia quodammodo eos nobis æquare videntur: idque propterea, quia laudes omnes reciproce quodam modo fiunt ad bonum & relate.

Εἰ δ' ἐστιν ὁ ἔπαινος, &c.

Talia igitur sunt quæ laudan-

ΚΕΦ. ιθ'.

Ὅτι τῶν τιμίων ἡ εὐδαιμονία.

ΔΙωρισμένων δὲ τούτων, σκεψώμεθα περὶ τῆς εὐδαιμονίας, πότερον τῶν δυνάμεων ἐστὶν, ἢ τῶν ἐπαινετῶν, ἢ τῶν τιμίων ἡ εὐδαιμονία· καὶ δυνάμεις μὲν εἰσιν, αἱ ἕξεις τῶν τεχνῶν· οἷον κυβερνητικῆς ἢ ἰατρικῆς, δῆλον ὅτι τὸ δύνασθαι ἰατρεύειν ἢ κυβερνᾶν· ἐπαινετὰ δὲ, τὰ ἤδη κατορθωθέντα, καὶ εἰς ἐνέργειαν ἐλθόντα ἀγαθά. Τίμια δὲ, τὰ θεῖα καὶ ὑπὲρ ταῦτα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ζητητέον τί τούτων ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία· δύναμις μὲν οὖν οὐκ ἐστιν. Ἔστι γὰρ τέλειον ἀγαθόν· ἡ δὲ δύναμις ἀτελής. Ἄλλως τε ἡ μὲν εὐδαιμονία οὐ συναριθμεῖται πολλοῖς, ἡ δὲ δύναμις τοιαύτη· πολλαὶ γὰρ δυνάμεις· ἡ εὐδαιμονία ἄρα οὐκ ἔστι δύναμις. Καὶ μὴν οὐδὲ τῶν ἐπαινετῶν ἐστίν· ἐπαινεῖται γὰρ ἃ μετέχει τινὸς ἀγαθοῦ. Τὸν γὰρ δίκαιον καὶ τὸν ἀνδρεῖον, καὶ ὅλως τὸν ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπαινοῦμεν, διὰ τὸ ποιότητός τινος ἀγαθοῦ μετέχειν, καὶ σχέσιν ἔχειν πρὸς ἀγαθόν τι καὶ σπουδαῖον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τοὺς θεοὺς ἐπαινοῦντες γελοῖοί εἰσιν, ἡμῖν αὐτοὺς ἐξισοῦντες. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διὰ τὸ γίνεσθαι τοὺς ἐπαίνους ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναφορᾶς καὶ σχέσεως.

Τὰ μὲν οὖν ἐπαινετὰ, τοιαῦτα·

τα· ἡ εὐδαιμονία δὲ οὐ τοιοῦτον· ἔστι γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον. Τοῦ δὲ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀρίστου οὐκ ἔστιν ἔπαινος· οὐ γὰρ πρός τι ἀναφέρεται ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς θεοὺς ἐπαινοῦμεν, ἀλλὰ μακαρίζομεν, καὶ εὐδαιμονίζομεν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς θειοτάτους, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ὅσα δι' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, οἷά ἐστιν ἡ εὐδαιμονία. Οὐδεὶς γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπαινεῖ καθάπερ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὡς θειότερόν τι καὶ βέλτιον μακαρίζει. Ἐπεὶ τοίνυν τὰ μὲν ἐπαινετὰ, διά τι τέλος ἀγαθὸν ἐπαινοῦνται, ἡ δὲ εὐδαιμονία εἰς οὐδὲν ἀναφέρεται τέλος (ἔστι γὰρ αὐτὴ τὸ ἔσχατον τέλος) οὐκ ἂν εἴη τῶν ἐπαινετῶν· λείπεται δὴ τῶν τιμίων εἶναι. Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ ὁ Εὔδοξος μαρτυρεῖ· τὴν γὰρ ἡδονὴν βουλόμενος δεῖξαι ἄριστον εἶναι καὶ τέλειον ἀγαθὸν, ἀπὸ τούτου ἔλεγε δείκνυσθαι, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν ἐπαινετῶν ἀλλὰ βέλτιον τούτων, ἀπὸ τοῦ μὴ ἐπαινεῖσθαι, ἀγαθὸν οὖσαν· τοιοῦτον δὲ ἔλεγεν εἶναι τὸν θεὸν καὶ τὸ ἀγαθόν. Πρὸς ταῦτα γὰρ καὶ τἄλλα ἀναφερόμενα, ἀγαθὰ λέγεσθαι καὶ ἐπαινετὰ εἶναι· ἐπαινεῖται μὲν γὰρ ἡ ἀρετὴ, ὅτι πρακτικοὶ γίνονται οἱ ἄνθρωποι τῶν καλῶν ἀπὸ ταύτης· ἐγκωμιάζονται δὲ τὰ ἔργα ὁμοίως τὰ ἀγαθὰ, τά τε σωματικὰ καὶ τὰ ψυχικὰ, ὅτι πρός τι τέλος φέρουσιν ἀγαθόν· αὐτὴ δὲ ἡ εὐδαιμονία, οὐκ ἂν ἐπαινεθείη· οὐ γὰρ πρός τι τέλος ἀγαθὸν φέρει· αὐτὴ γάρ ἐστι τὸ ἔσχατον τέλος,

da vocamus. Felicitas autem non est talis. Est enim ipsa bonum & optimum. Quod vero bonum est & optimum, laudari non potest: nec enim ad aliquod refertur bonum. Quare neque Deos ipsos laudamus, sed felices & beatos dicimus: eodemque modo homines divinos, eaque bona, quæ per se sunt talia: qualis est felicitas. Nemo enim felicitatem, sicut id quod justum est, laudat: sed tanquam divinius quid ac melius, beatum judicat. Quoniam ergo quæ laudanda dicimus, bonum aliquem ob finem laudantur, nullum vero ad finem refertur felicitas (ipsa enim ultimus est finis) sequitur nec inter laudanda ponendam eam esse: quare restat, ut inter honoranda collocetur. Hanc vero opinionem & Eudoxus confirmat. Etenim & voluptatem optimum ostendat & perfectum bonum esse, ex eo probari posse voluit, non esse eam è laudandis, ut quæ sit præstantior: quia non laudatur, cum tamen sit bonum. Talia autem dicebat Deum esse, & ipsum bonum. Horum enim respectu reliqua quoque bona dici & laudanda esse. Laudatur enim virtus, quia præclaris ab ea actionibus idonei redduntur homines: eodemq; modo gesta quoque præclara, sive corporis ea sint sive animæ, encomiis extollimus, quia ad bonum aliquem referuntur finem. Ipsa vero nunquam laudari poterit felicitas: neque enim ad bonum tendit finem: cum ipsa, ut iam

Aristot. 1. l. c. 12.

Aristot. l.1.c.13.

diximus, extremus sit finis. Cæterum de laudibus & encomiis agere, & quibus ea tribui soleant, non est hujus argumenti. Magis enim convenit aliis. Nobis vero de proposita re est agendum. Patet certe ex iis quæ dicta sunt, ad ea quæ honoranda sunt & perfecta, referendam eam esse. Quin & principium reliquorum videtur bonorum & causa: siquidem ejus causa facimus & reliqua. Principium vero bonorum & causam, inter honoranda & divina ponimus.

καθάπερ εἴρηται. Ἀλλὰ τὸ μὲν περὶ ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων λέγειν τισὶν ἁρμόττει, οὐκ ἔστιν ἡμῖν προκείμενον· οἰκειότερον γὰρ ἄλλοις· ἡμῖν δὲ περὶ τοῦ προκειμένου ῥητέον. Φαίνεται μὲν οὖν ἀπὸ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἐστὶ τῶν τιμίων καὶ τελείων. Φαίνεται δὲ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ἄλλων ἀγαθῶν· ταύτης γὰρ χάριν τὰ ἄλλα πράττομεν πάντα. τὴν δὲ ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον τῶν ἀγαθῶν τίμιον καὶ θεῖον τίθεμεν.

CAP. XX.

ΚΕΦ. κ'.

De virtute: in quo & de facultatibus animæ.

Περὶ ἀρετῆς· ἐν ᾧ περὶ τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

Cap. 13. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν εὐδαιμονία, &c.

Quoniam ergo animæ secundum perfectam virtutem functio, est felicitas: videamus de virtute. Quæ quidem consideratio, multum hanc de felicitate disputationem illustrabit nostram. Sed & vero politico videtur convenire ut de ea agat. Studet enim quam maxime bonos efficere cives, ac subjectos legibus: quemadmodum Cretenses legislatores ac Lacedæmonii: aut si qui alii his similes fuerunt. Quare neque aliena videtur esse hæc quæstio, ab eo, quem supra nobis proposuimus, scopo: qui de fine nimirum civilis erat scientiæ.

Περὶ ἀρετῆς δὲ, &c.

De virtute ergo nunc agendum est, & quidem humana: siquidem & à principio humanum quærebamus bonum.

Ἐπεὶ δέ ἐστιν ἡ εὐδαιμονία ψυχῆς ἐνέργειά κατ' ἀρετὴν τελείαν, σκεψάμεθα περὶ τῆς ἀρετῆς· ἡ γὰρ περὶ αὐτῆς σκέψις, σαφέστερον ποιήσει τὸν περὶ τῆς εὐδαιμονίας λόγον. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ ὁ κατὰ ἀλήθειαν πολιτικὸς περὶ αὐτῆς σκέπτεται· βούλεται γὰρ ἀγαθοὺς ποιεῖν τοὺς πολίτας καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους, καθάπερ οἱ Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέται, καὶ εἴ τινες ἕτεροι τοιοῦτοι γεγένηνται· ὥστε δῆλον ὅτι ἡ ζήτησις αὕτη ἀκόλουθος ἂν εἴη τῆς ἐξ ἀρχῆς τοῦ λόγου σκοποῦ. Ἦν γὰρ ἐκεῖνος περὶ τοῦ τέλους τῆς πολιτικῆς.

Περὶ ἀρετῆς τοίνυν ἐπισκεπτέον, ἀνθρωπίνης δηλονότι· ἐπεὶ καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ἐζητοῦμεν.

Ἐπεὶ

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ οὐ τοῦ σώματός ἐστιν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν γὰρ ψυχῆς ἐνέργειαν λέγομεν, ὁ πολιτικὸς δὲ σκέπτεται περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς· δῆλον ὅτι δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πῶς ἔχει τὰ περὶ ψυχήν· ὥσπερ καὶ τὸν μέλλοντα ὀφθαλμὸν θεραπεύσειν, τοῦ σώματος παντὸς τὴν γνῶσιν ἔχειν ἀνάγκη. Καὶ τοσούτῳ πλέον ὁ πολιτικὸς δικαίως εἴσεται τὰ περὶ ψυχήν, ἢ ὁ ἰατρὸς τὸ σῶμα, ὅσῳ βελτίων ἡ πολιτικὴ τῆς ἰατρικῆς, καὶ τιμιωτέρα. Καὶ οἱ βέλτιστοι δὲ τῶν ἰατρῶν πολλὰ πραγματεύονται περὶ τὴν τοῦ σώματος γνῶσιν. Ὥστε εἰκὸς ἂν εἴη τὸν πολιτικὸν περὶ τῆς ψυχῆς εἰδέναι. Θεωρητέον δὲ περὶ ψυχῆς τοσαῦτα, ὅσα ἀρκέσει ἡμῖν πρὸς τὸν προκείμενον περὶ ἀρετῆς λόγον· τὸ γὰρ ἐπὶ πλεῖον ἐξακριβῶσαι περὶ ψυχῆς, καὶ τὸν καθόλου περὶ αὐτῆς ἐκθέσθαι λόγον, μεῖζον ἔργον ἐστὶ τοῦ προκειμένου.

Περὶ ψυχῆς τοίνυν οὐ μόνον ἐν συγγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ στόματος πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀρκούντως εἴπομεν ἔνια· καὶ χρηστέον αὐτοῖς. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι τῆς ψυχῆς τὸ μὲν λογικόν ἐστι, τὸ δὲ ἄλογον. Ταῦτα δὲ πότερον κεχωρισμένα εἰσὶν ἀλλήλων, καθάπερ τὰ τοῦ σώματος μέρη, καὶ τὰ ἄλλα τὰ μεριστά, ἢ πράγματι μὲν ἕν εἰσι, λόγῳ δὲ δύο, καθάπερ ἐν τῇ περιφερείᾳ τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον ἓν μὲν γάρ εἰσι πρᾶγμα, καὶ ἀχώριστα πέφυκε, τῷ ὁρισμῷ δὲ

Quoniam ergo virtus hominis, non corporis est sed animæ, (nam & felicitatem, animæ functionem dicebamus) virtutem autem hominis considerat politicus: necesse est hæc quoque scire politicum, quæ de anima traduntur. Non aliter quam qui curaturus est oculum, totum novisse humanum corpus debet: tanto magis autem politicus animam quam medicus corpus, quanto civilis scientia & melior est medica magisque honoranda. Sed & multum operæ in cognitione corporis ponere videmus medicos præstantes: unde sequitur, conditiones quoque animæ perspectas debere esse politico. Eatenus autem de anima agendum est, quatenus præsenti de virtute disputationi sufficit. Omnia enim quæ ad eam spectant, velle accurate persequi, & in genere de ea disserere, majus quam pro instituto nostro, in quo jam versamur, opus est.

Aristot. l.1.c.13

Porro de anima, non in scriptis tantum quibusdam, sed & viva voce apud auditores nostros nonnulla satis luculenter tradidimus: quibus qui volent hoc loco utantur. Dicimus ergo, partem aliam animæ compotem rationis, aliam expertem esse. Hæc vero utrum separata sint à se mutuo, quemadmodum vel partes corporis, vel reliqua sunt quæ dividuntur; an contra, re ipsa unum sint idemque, verbo autem diversa, quemadmodum curvũ in circumferentia & concavum (quæ cum idem sint revera nec possint disjungi defini-

Λέγεται δὲ περὶ αὐτῆς, &c.

Aristot. l.1.c.13

tione tamen differunt: alia enim circumferentiæ est definitio, qua cava, alia qua curva) hæc dico velle quærere: plane præter instituti nostri est rationem. Quare de ea, quæ ratione caret, dicamus. Hujus ergo partis rursus pars alia est, quæ vegetativa dicitur: ita eam voco quæ nutriendi vim & augendi habet: quæ quidem omnibus quoque & plantis communis est & animalibus. Si quidem hanc facultatem cunctis quæ aluntur recte possis tribuere, ut & imperfectis in utero fœtibus: quamvis eadem quoque in adultis sit hominibus: nam aliam iis velle tribuere, absurdum esset. In hac ergo facultate virtus non reperietur proprie hominis, sed quædam omnibus communis. Talis enim virtus, qua vel nutritur corpus vel incrementum capit, etiam in dormientibus operatur: ac tum certe maxime. Virtus vero hominis, minime. Qui enim bonus aut malus est, minime in somno discernitur. Ac propterea vulgo dicunt, medio vitæ tempore, nihil differre à felicibus miseros: quamdiu nimirum dormiunt. Nec immerito. Est enim quasi torpor quidam somnus, tam probæ animæ quam improbæ. Nisi quis hoc dicat: honestorum propterea hominum somnos meliores esse, quoniam diurni quodammodo motus ad somnos quoque se extendunt: ac ob eam causam eas quæ in somnis offeruntur imagines viris probis, magis quoque bonas esse, quam quæ reliquis. Sed de his satis. Pars

διαφέρουσιν· ἄλλος γὰρ ὁ ὁρισμὸς τῆς περιφερείας καθὸ κοίλης, καὶ ἄλλος καθὸ κυρτῆς· τοῦτο μὲν οὖν ζητεῖν οὐδὲν συντείνει πρὸς τὴν προκειμένην μέθοδον. Ἐροῦμεν δὲ περὶ τοῦ ἀλόγου. Ἔστι τοίνυν τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς τὸ μὲν φυτικὸν, λέγω δὲ τὸ θρεπτικὸν καὶ αὐξητικὸν, ὅπερ κοινόν ἐστι καὶ τοῖς φυτοῖς καὶ τοῖς ζώοις πᾶσιν· αὕτη γὰρ ἡ δύναμις ἐν ἅπασι τοῖς τρεφομένοις ἐστὶ, καὶ ἐν τοῖς ἐμβρύοις· ἡ αὐτὴ δὲ καὶ ἐν τοῖς τελείοις τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· οὐ γὰρ ἄλλην εὔλογον λέγειν. Ἐν ταύτῃ μὲν οὖν τῇ δυνάμει οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἰδίως ἀρετὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ κοινὴν ἅπασιν. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἀρετὴ, τὸ τρέφεσθαι καὶ αὐξάνεσθαι, καὶ ὑπνώττουσιν ἐνεργεῖται, καὶ μάλιστα τότε· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ, οὐδαμῶς· ὁ γὰρ ἀγαθὸς καὶ κακὸς ἥκιστα διάδηλος ὑπνώττων. Καὶ διὰ τοῦτό φασι μηδὲν διαφέρειν τὸ ἥμισυ τοῦ βίου, τὸν τοῦ ὕπνου καιρὸν δηλονότι, τοὺς εὐδαίμονας τῶν ἀθλίων· καὶ εἰκότως· ἀργία γὰρ ἐστιν ὁ ὕπνος καὶ τῇ σπουδαίᾳ καὶ τῇ φαύλῃ ψυχῇ. Πλὴν εἰ μή τις ἐκεῖνο εἴποι, ὅτι καὶ οἱ ὕπνοι τῶν σπουδαίων βελτίους, τῶν μεθημερινῶν κινήσεων τρόπον τινὰ καὶ ἐπὶ τοὺς ὕπνους διερχομένων· καὶ διὰ τοῦτο τῶν καθ' ὕπνους φαντασμάτων ἀμεινόνων τοῖς σπουδαίοις γινομένων, ἢ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ περὶ τούτων ἅλις. Τὸ γὰρ

θρεπτικὸν

θρεπτικὸν ἄμοιρον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς οὐ πάντῃ ἄλογος κατὰ τὴν εἰρημένην, ἀλλὰ πῃ μετέχουσα λόγου, καὶ μαχομένη πρὸς τὸν λόγον· διὸ καὶ τὸν τοῦ ἐγκρατοῦς λόγον, καὶ τὸν τοῦ ἀκρατοῦς δὲ, ἐνίοτε ἐπαινοῦμεν, ὅτι ἀντέχουσι πρὸς τὸ ἀντιτεῖνον· ὁ μὲν, μέχρις οὗ δεῖ, ὁ δὲ, ἐνίοτε καὶ μέχρι τινός. Καὶ διὰ τοῦτο φαίνεται ἀλλό τι ὂν ἐν αὐτοῖς παρὰ τὸν λόγον, ὃ μάχεται καὶ ἀντιτείνει τῷ λόγῳ. Ἀτεχνῶς γὰρ, καθάπερ τὰ παραλελυμένα τοῦ σώματος μόρια, εἰς τὰ δεξιὰ προαιρουμένων κινῆσαι, τοὐναντίον καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ παραφέρεται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Ἐπὶ τἀναντία γὰρ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀκρατῶν φέρονται τῆς τοῦ λόγου κινήσεως. Ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι μὲν ὁρῶμεν τὸ παραφερόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ ὁρῶμεν. Εἰ δὲ καὶ μὴ ὁρᾶται, ὅμως δεῖ καὶ νομιστέον εἶναι τι παρὰ τὸν λόγον ἐναντιούμενον τούτῳ, καὶ ἀντιβαῖνον· πῶς δὲ, περὶ τὸ προκείμενον λέγειν οὐδὲν συντελεῖ. Φαίνεται δὲ καὶ τοῦτο λόγου μετέχον, ὥσπερ εἴπομεν, καθόσον τῷ λόγῳ πειθαρχεῖ. Καὶ γὰρ τῷ τοῦ ἐγκρατοῦς λόγῳ, τοῦτο τὸ ἄλογον, τὸ θυμικὸν λέγω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν, ἄγεται καὶ πείθεται. Ἔτι δὲ μᾶλλον πείθεται καὶ εὐηκοώτερόν ἐστι τῷ λόγῳ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου· ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα τῷ λόγῳ συμφωνεῖ. Διττὸν φαίνεται τὸ ἄλογον τῆς

certe nutritiva, virtutem hominis non habet: de qua nunc loquimur. Videtur autem & alia quædam esse animæ natura, non plane expers rationis, ut superior: sed quæ quodammodo rationis est particeps, & quodammodo pugnat cum ea. Quare continentis interdum & incontinentis rationem laudamus, quia non cedunt statim, sed in contrarium nituntur. Alter quamdiu oportet, alter ad tempus. Ac propterea aliquid in ea videtur esse præter rationẽ, quod pugnat cum ratione, & contra nititur. Plane enim quemadmodum resolutæ corporis partes, si in dextrum eas movere studeas, contra in sinistrum feruntur: sic & in anima. In contrarium enim quam à ratione trahuntur, appetitus feruntur incontinentium. Motum autem hunc contrarium, in corporibus quidem videmus, in anima vero non item, quamvis autem non videatur, nihilominus & est & esse putandum est, præter rationem aliquid, quod cum ea pugnat & quasi congreditur. Id autem quomodo fiat, hujus instituti non est dicere. Videtur certè & hoc esse rationis particeps, quatènus rationi paret. Etenim à ratione viri continentis pars altera quæ sine ratione est, in qua iræ vis & lubidinis sedem habet suam, ducitur ac paret. Magis vero in temperante ac forti paret & obsequitur: in quo omnia cum ratione consentiunt. Quamobrem duplex in anima videtur pars rationis expers. Altera sine ratione prorsus: vege-

Aristot. l.1.c.13.

Aristot. l.1.c.13.

ratiua dico, quæ nutritioni servit nimirum & augmento. Altera quæ ex parte rationis est particeps, in qua bilis sedem collocamus & lubidinis, quæ eatenus rationis dicitur particeps esse, quatenus audit eam, moremque ei gerit. Cæterum eam quæ ratione caret partem, à ratione tamen persuaderi, vel ex admonitionibus, adhortationibusque & objurgationibus apparet. His enim multi qui sine ratione sunt motus, in ordinem rediguntur. Dupliciter autem dicitur, rationis esse participem, sicut & rationem habere. Dicimus enim aliquem patris & amicorum rationem habere, qui parentes diligenter curat aut amicos, & quæ ab iis jubentur, exequitur. Dicimus & mathematicarum disciplinarum rationem habere aliquem, qui eas novit, aut peritiam earum aliquam habet, vel scientiam. Eodem quoque modo dupliciter aliquid dicitur rationis particeps. Primo proprie & in se, sicut pars rationalis: secundo improprie, ut altera, quæ quia rationi paret sicut aliquis patri, rationis quoque particeps dicitur.

Sed & ipsa secundum hanc differentiam dividitur virtus. Alias enim διανοητικὰς dicimus, quæ ad rationalem referuntur partem, alias ἠθικὰς, quæ ad alteram, in qua bilis sedem collocamus & lubidinis. Et διανοητικαὶ quidem sunt sapientia, intelligentia, & prudentia. Morales, liberalitas, & temperantia. Nec enim so-

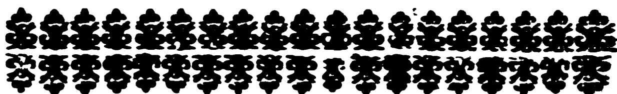
ψυχῆς διττὸν ἐστι, τὸ μὲν μόνη ἄλογον, τὸ φυτικὸν, τὸ αὐξητικὸν δηλονότι, καὶ θρεπτικόν. Τὸ δὲ τοῦ λόγου μετέχον, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν. Τοῦτο γὰρ κοινωνεῖ λόγου, καθ' ὅσον κατήκοόν ἐστιν αὐτοῦ καὶ πειθαρχικόν. Ὅτι δὲ πείθεταί πως ὑπὸ λόγου τὸ ἄλογον, φανερὸν ἀπὸ τῶν νουθεσιῶν, καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ ἐπιτιμήσεων· ὑπὸ τούτων γὰρ πολλαὶ τῶν ἀλόγων κινήσεων ῥυθμίζονται. Διττῶς δὲ λέγεται τὸ λόγου μετέχειν, καθάπερ καὶ τὸ λόγον ἔχειν. Λέγομεν γὰρ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων λόγον ἔχειν, τὸ ἐπιστρέφεσθαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ οἷς κελεύουσιν ἐξακολουθεῖν. Λέγομεν δὲ καὶ τῶν μαθηματικῶν λόγον ἔχειν, τὸ εἰδέναι αὐτὰ, καὶ γνῶσίν τινα καὶ ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχειν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διπλῶς λέγεται καὶ τὸ λόγου μετέχειν· τὸ μὲν κυρίως καὶ ἑαυτῷ, ὥσπερ αὐτὸ τὸ λογικόν· τὸ δὲ διὰ τὸ ἐκείνῳ πειθαρχεῖν, λόγου μετέχειν λέγεται, ὥσπερ τις τῷ πατρὶ πείθεται.

Διαιρεῖται δὲ καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν διαφορὰν ταύτην. λέγομεν γὰρ αὐτὰς, τὰς μὲν διανοητικὰς, αἳ τοῦ λογικοῦ εἰσί· τὰς δὲ ἠθικὰς, αἳ τοῦ θυμικοῦ καὶ ἐπιθυμητικοῦ εἰσί. Καὶ διανοητικαὶ μὲν εἰσι, σοφία, σύνεσις, καὶ φρόνησις· ἠθικαὶ δὲ, ἐλευθεριότης, καὶ σωφροσύνη. Ὅταν γὰρ περὶ τοῦ ἤθους λέγομεν,

οὐ

οὐ λέγομεν τὸν ἄνθρωπον σοφὸν ἢ συνετὸν, ἀλλὰ πρᾶον καὶ σώφρονα. Ἐπαινοῦμεν δὲ τὸν σοφὸν, διὰ τὴν ἀγαθὴν ἕξιν, ἥτις ἐστὶν ἀρετή. Τὰς γὰρ ἐπαινετὰς ἕξεις, ἀρετὰς λέγομεν.

lemus, cum de moribus loquimur, ſapientem aut intelligentem, ſed mitem dicere aliquem aut temperantem. Quin & à bono habitu laudamus ſapientem, quæ eſt virtus. Habitus enim laude dignos, virtutes vocamus. Ariſtot. l.1.c.13.

ARISTOTELIS ETHICORUM

LIBER II.

CAP. I.

Aristot. l.2. c.1. *Virtutem neque à natura neque præter naturam esse, sed consuetudine generari.*

Lib. 2. Cap. 1. Διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς, &c.

QUoniam ergo animæ perfectio est virtus, animæ vero pars alia rationi alia appetitui destinata est duplicem quoque necesse est esse virtutem. Alteram quidem ejus partis quam διανοητικὴν Græci dicunt, sicut sapientia, & prudentia: alteram illius quæ appetit, quam moralem vocant. Et illa quidem quam διανοητικὴν dicunt, partim à natura initium habet (capax enim disciplinæ est homo) partim à consuetudine quoque promovetur. Potissimum tamen à doctrina & originem & incrementum capit, quare & experientiam requirit &

ΚΕΦ. α.

Ὅτι οὔτε φύσει, οὔτε παρὰ φύσιν ἐν ἡμῖν γίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους.

ΕΠεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς ψυχῆς ἐστὶ τελειότης, τῆς ψυχῆς δὲ τὸ μὲν ἐστὶ λογικόν, τὸ δὲ ὀρεκτικόν, διττὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρετὴν εἶναι. Καὶ τὴν μὲν τοῦ διανοητικοῦ, ἥ τις ἐστὶν ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, τὴν δὲ τοῦ ὀρεκτικοῦ, ἥτις ἠθικὴ καλεῖται. Καὶ ἡ μὲν διανοητικὴ ἔχει μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τὴν ἀρχὴν (δεκτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐπιστήμης) καὶ ἀπὸ ἔθους αὔξησιν λαμβάνει τινά· τὸ δὲ πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν ἔχει· διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται. Ἡ μὲν

γὰρ

γὰρ φύσις ἐκεῖνο δίδωσι μόνον, τὸ δύνασθαι σπουδαίους γενέσθαι· ἡ δὲ διδασκαλία, γινώσκειν δὲ, τί δέον γενέσθαι. Τὸ δὲ καὶ ἐνεργείᾳ ἤδη γενέσθαι σπουδαίους, μόνον τὸ ἔθος παρέχεται. Ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὸ ὄνομα ἔλαβεν· ἠθικὴ γὰρ καλεῖται, μικρὸν παρεγκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.

Ὥστε δῆλον, ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν παραγίνεται. Εἰ γὰρ φύσει σπουδαῖοι ὑπήρχομεν, οὐκ ἂν ἐκινούμεθα πρὸς τοὐναντίον ὑπὸ τοῦ ἔθους, νυνὶ δὲ κινούμεθα. Οὐδεμία ἄρα τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν παραγίνεται. Οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει κινουμένων ὑπὸ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἐναντίαν μεταβάλλει ῥοπήν. Οὔτε γὰρ τὸν λίθον ἐθίσει τις ἄνω φέρεσθαι, κἂν μυριάκις ἄνω ῥίπτῃ, οὔτε τὸ πῦρ κάτω, οὐδὲ ἄλλο τῶν ἄλλως πεφυκότων, ἄλλως ἂν ἐθισθείη. Οὔτ᾽ ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἡμῖν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί· ἀλλὰ τὸ δύνασθαι μὲν ἀπὸ φύσεως ἔχομεν, καὶ πεφύκαμεν δέχεσθαι τὰς ἀρετάς· δεχόμεθα δὲ καὶ τελειούμεθα διὰ τοῦ ἔθους. Ἔτι τῶν φυσικῶν τὰς δυνάμεις πρῶτον τελείας ἔχοντες, εἶτα χρώμεθα· τὴν γὰρ ὀπτικὴν ἢ ἀκουστικὴν δύναμιν τελείαν ἔχοντες ἐχρησάμεθα. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν, ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν, ἔχοντες, ἐχρησάμεθα· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ

tempus. Moralis vero consuetudine comparatur. Etenim hoc unum à natura aliquis consequitur, ut bonus esse possit: à disciplina vero, ut intelligat se debere talem esse. Cæterum hoc quoque, ut ad actum perducat virtutem suam, sola consuetudo tribuit, unde & nomen accepit: ἠθικὴ enim dicitur: quod parum abit ab ἔθος.

Aristot. l. 2. c. 1.

Ex quo etiam hoc manifestum est, nullam ex moralibus virtutibus natura innasci nobis. Si enim natura boni essent homines, nunquam in contrarium à consuetudine moverentur: nunc vero hoc fit. Unde sequitur, nullam nobis moralem virtutem natura contingere: quia nihil quod natura movetur, in contrarium à consuetudine potest inclinari. Neque enim lapidem assuescat aliquis in altum ferri, licet millies in altum mittat; sicut nec ignem ut deorsum tendat: sicut nec aliud quicquam quod natura aliter se habet, consuetudine poterit mutari. Quare neque natura, neque præter eam nobis ingenerantur virtutes, sed facultatem quidem à natura accipimus, talesque nascimur, ut recipere virtutes possimus: recipimus autem, & iis perficimur à consuetudine. Præterea, eorum quæ à natura consequimur, facultates primum perfectas habemus, iisque postea utimur: sicut videndi prius & audiendi vim perfecte habemus, ac postea utimur. Nec enim videndo sæpius aut audiendo sensus accepimus, sed contra, cum prius habeamus, postea utimur. Virtutes

Ἐξ οὗ καὶ δῆλον, &c.

autem

Aristot. l.2. c.1.

autem post ipsas functiones earum accipimus. Postquam enim quæ oportet agere didicimus, eadem agendo rursus discimus: quemadmodum ædificando ædifices evadimus, citharam pulsando citharœdi. Eodem ergo modo juste agendo justi, temperanter temperantes, fortiter fortes quoque evadimus.

τῶν ἄλλων ἔχει τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντες ποιεῖν, ταῦτα ἀπὸ τοῦ ποιεῖν μανθάνομεν. Οἷον οἰκοδομοῦντες μὲν οἰκοδόμοι γινόμεθα, κιθαρίζοντες δὲ κιθαρισταί. Οὕτω δὴ καὶ δίκαια πράττοντες, δίκαιοι γινόμεθα, καὶ τὰ σώφρονα σώφρονες, καὶ τὰ ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ, &c.

Et hoc quidem confirmat, quod in urbibus fieri videmus: ubi legislatores consuetudine cives emendant suos: qui cum præmiis virtutum, tum pœnis ad honestas eos actiones compellunt, atque ita honestos quoque reddunt. Quod si non ab omnibus fiat, errant illi à quibus fit aliter. Omnis enim legislatoris propositum tale est & voluntas, ut honestis cives actionibus adsuescant. Quare non à natura, sed à consuetudine sunt virtutes.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ νομοθέται τῷ ἔθει ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας ποιοῦσι. Συμβαλαμβάνουσι γὰρ ἀμοιβαῖς ἀγαθαῖς καὶ τιμωρίαις ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις, καὶ οὕτω σπουδαίους ἀποτελοῦσιν. Εἰ δὲ καὶ μὴ πάντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἁμαρτάνουσιν· ἡ γὰρ ἐπαγγελία καὶ τὸ βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτό ἐστι, τὸ τοὺς πολίτας ἐπὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐθίζειν. Οὐκ ἄρα ἀπὸ φύσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ἔθους αἱ ἀρεταί.

Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν, &c.

Ex iisdem præterea & per easdem consuetudines atque actiones, virtus & fit & corrumpitur. Fit enim cum bonæ sunt, corrumpitur à contrariis. Quemadmodum & ars. Etenim pulsando citharam & boni fiunt citharœdi & mali: bene quidem pulsando boni, male autem mali. Eodem modo & architecti ac reliqui quoque artifices, agendo secundum artem, aut boni fiunt aut mali: bene quidem ædificando boni, male autem mali. Nisi enim à tali aut tali functione talis aut talis ars esset, sed natura perficeret artificem, nemo ad consequendam artem aliquam præ-

Ἔτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἐθῶν καὶ ἔργων καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται· γίνεται μὲν ἀγαθῶν ὄντων τῶν ἐθῶν, φθείρεται δὲ ἀπὸ τῶν ἐναντίων· ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη. Ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ ἀποτελοῦνται κιθαρισταί· ἐκ μὲν τοῦ καλῶς, οἱ ἀγαθοί, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κιθαρίζειν, κακοί. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι καὶ πάντες ἄλλοι τεχνῖται ἀπὸ τῆς κατὰ τέχνην ἐνεργείας ἢ ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ γίνονται. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν, ἀγαθοὶ γίνονται οἰκοδόμοι, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς, κακοί· εἰ γὰρ μὴ ἀπὸ τῶν τοιῶνδε ἦν ἐνεργειῶν ἡ τοιάδε τέχνη, ἀλλὰ φύσις ἦν ἡ τὸν τεχνίτην [illegible]σα, οὐκ ἂν ἐδέησεν οὐδενὶ διδασκάλου πρὸς τὴν

τὴν τέχνην, ἀλλὰ πάντες ἂν εὐθὺς ἐγίνοντο ἢ ἀγαθοί, ἢ τοὐναντίον. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει. Πράττοντες γὰρ τὰ συναλλάγματα τὰ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι, τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πάντα δικαίως πράττειν καὶ κατὰ νόμον, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἐναντίας πολιτείας. Πάλιν δὲ ἐπειδὰν δεινοῖς τισι περιπέσωμεν, ἐθιζόμεθα φοβεῖσθαι ἢ θαῤῥεῖν· καὶ οἱ μὲν ἀνδρεῖοι, οἱ δὲ δειλοὶ γινόμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰς ὀργάς· ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθῶν, καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναστροφῆς, οἱ μὲν σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι· καὶ ἑνὶ λόγῳ τὸ πᾶν συνελόντα εἰπεῖν, πᾶσα ἕξις ἀπὸ τῆς ὁμοίας ἐνεργείας τίκτεται, ἀγαθὴ μὲν ἀγαθῆς, φαύλη δὲ φαύλης. Διὰ τοῦτο, οὐ δεῖ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως ἐνέργειαν ἁπλῶς αἰτίαν λέγειν, ἀλλ' ἀγαθήν· οὐδὲ τῆς κακῆς ἁπλῶς ἐνέργειαν, ἀλλὰ κακήν. Ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομικῆς· οὐ γὰρ τῆς ἀγαθῆς οἰκοδομικῆς ἕξεως τὴν οἰκοδομικὴν ἁπλῶς ἐνέργειαν αἰτίαν ἐροῦμεν· ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν οἰκοδομικὴν ἐνέργειαν τῆς ἀγαθῆς, καὶ τὴν φαύλην τῆς φαύλης αἰτίαν· καὶ ὅλως τοιάσδε τινὰς ἀποδοτέον ἑκάστῃ τῶν ἕξεων τὰς ἐνεργείας· Κατὰ γὰρ τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν ἕξεις. Διὰ ταῦτα πολλὴ διαφορὰ πρὸς τὴν ἕξιν, ἀπὸ τοῦ καλῶς ἢ κακῶς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι· μᾶλλον δὲ πᾶσα ἡ τῶν ἕξεων διαφορὰ ἐντεῦθεν ἐστίν.

ceptore opus haberet, sed omnes statim aut boni essent aut contra. Eodem modo & in virtutibus se habet. Nam dum agimus ea quæ ad contractus spectant hominum, alii justi alii injusti evadimus. Alterum quidem juste agendo omnia & ex lege: alterum aliter agendo in Republica. Rursus quoties in pericula incidimus, aut timere assuescimus aut confidere: unde alii fortes, alii timidi evadimus. Eodemque modo & in cupiditatibus se habet & ira. A moribus etenim & eorum consuetudine, alii temperantes & mansueti, alii intemperantes evadunt, & iracundi. Denique ut verbo dicamus omnia, à simili actionis functione quilibet nascitur habitus: à bona quidem bonus, à mala autem contrarius. Quamobrem neque simplex actionis functio boni habitus causa ponenda est, sed bona: neque mali quævis actionis functio, sed mala. Plane ut in architectura; neque enim boni habitus in ædificando, simplex ædificandi functio, causa dicetur esse: sed bona boni, sicut & mala mali. Atque ita deinceps similibus habitibus similes actionum quoque dandæ functiones sunt. Differentiam enim harum sequuntur quoque habitus. Quare multum interest ad habitum, utrum bene quis an male à teneris assuescat. Aut potius tota habituum dependet inde differentia.

Aristot. l. 2. c. 1.

CAP.

CAP. II. — ΚΕΦ. β'.

Aristot. l.2. c.2.

Eas quæ secundum virtutem instituuntur actiones in medio esse: easdemque tam ab excessu quam à defectu corrumpi.

Ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις μεσότητές εἰσι, καὶ ὑπὸ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρονται.

Cap. 2. Ἐπεὶ οὖν ἡ παροῦσα &c.

CUm ergo hoc in quo nunc versamur argumentum, ad contemplativam non referatur philosophiam, quæ solam veritatis contemplationem pro fine habet: quia circa ea versatur entia, quæ scientia tantum comprehenduntur, cum actione autem nihil habent commune; sed contra activæ pars sit, cujus finis est bonum agere (nec enim ut sciamus quid sit virtus, hic disputamus, sed ut boni simus: quia si illud spectaremus, periret nobis opera, siquidem ad finem pervenire nostrum non possemus:) cum ergo finis sint actiones, de illis jam videamus: hæ enim in causa sunt, quod jam dictum est, ut vel boni sint habitus vel mali, de quibus jam agimus. Cæterum bonas actiones eas definire, quæ secundum rectam fiunt rationem, contraque malas, verum quidem est, sed non satis, ut eas ab aliis distinguat. Etenim secundum rectam rationem aliquid fieri cum dicimus, universaliter loquimur, quæ definitio non sufficit, ut ignotæ prius res denotentur. Nam si quis quærat quid sit homo, alius vero respondeat; esse animal, nequaquam totum quod de homine dicitur, expresserit. Quare in præsentia hoc diffe-

ΕΠεὶ οὖν ἡ παροῦσα πραγματεία οὐκ ἔστι τοῦ θεωρητικοῦ φιλοσοφίας μέρους, ὃ τὴν θεωρίαν τῆς ἀληθείας μόνον ἔχει τέλος, καταγίνεται γὰρ περὶ τὰ ὄντα, ἃ μόνον γνωστά εἰσιν, οὐ μέντοι καὶ πρακτά, ἀλλὰ τοῦ πρακτικοῦ μέρους ἐστίν, ὃ τέλος ἔχει τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθόν. Οὐ γὰρ ἵνα εἰδῶμεν τί ἐστιν ἀρετὴ σκεπτόμεθα, ἀλλ' ἵν' ἀγαθοὶ γενώμεθα· ἐπεὶ εἰ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν ἦν ὄφελος ἡμῖν τῆς σπουδῆς, μὴ πρὸς τὸ τέλος ἀφικνουμένοις. Ἐπεὶ οὖν αἱ πράξεις τὸ τέλος, σκεψώμεθα τὰ περὶ τὰς πράξεις, αἳ κύριαί εἰσι, καθάπερ εἴρηται, τοῦ ἀγαθὰς ἢ πονηρὰς τὰς ἕξεις γενέσθαι, ὑφ' ὧν ὁ λόγος ἡμῖν. Τὸ μὲν οὖν οὕτω διορίσασθαι τὰς ἀγαθὰς πράξεις, τὰς κατὰ τὸν ὀρθὸν γινομένας λόγον, καὶ τὰς πονηρὰς τοὐναντίον, ἀληθὲς μέν, οὐκ ἔστι δὲ ἱκανὸν τὰς πράξεις σημῆναι. Τὸ γὰρ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καθόλου τί ἐστιν· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀποδιδόμενον οὐχ ἱκανὸν πρᾶγμα ἀγνοούμενον ὑποδεῖξαι. Τὸν γὰρ ἐρωτῶντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου τί ἐστιν, τὸ ζῷον ἀποδιδόμενον οὐκ ἀρκεῖ διδάξαι τὸν περὶ αὐτοῦ λόγον. Διὰ τοῦτο, τοῦτο μὲν ὑποκείσθω,

θῶν, ῥηθήσεται δ' ὕστερον περὶ αὐτῶν, καὶ τί ἐστιν ὀρθὸς λόγος, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς· ἐκεῖνο δὲ προδιομολογείσθω, ὅτι πάντα τὸν περὶ τῶν πρακτῶν λόγον, δηλονότι τὸν περὶ τῶν πράξεων, τίνες αὐτῶν ἀγαθαὶ, καὶ τίνες αἱ φαῦλαι, οὐκ ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς ἐν τύπῳ, γίνεσθαι δεῖ· ὥσπερ καὶ κατ' ἀρχὰς εἴπομεν, ὅτι ταῖς ὕλαις ἀκολούθως τοὺς λόγους τοὺς περὶ αὐτῶν ἀπαιτεῖν προσήκει· ἐπεὶ καὶ αἱ πράξεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς συμφέροντα, οὐ τὰ αὐτά εἰσιν ἀεὶ, ὥσπερ οὐδὲ τὰ νῦν ὑγιεινά· ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ τοὐναντίον ἐστί. Ταῖς γὰρ διαθέσεσι τῶν σωμάτων καὶ ταῖς τοῦ καιροῦ μεταβολαῖς συμμεταβάλλουσιν. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἔχει. Αἱ αὐταὶ γὰρ νῦν μὲν βλαβεραὶ, νῦν δὲ ὠφέλειαν ἤνεγκαν, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀνθρώποις πολλάκις. οὕτω δὲ ἀκριβῶς διωρίσθαι μὴ δυναμένου τοῦ περὶ τῶν καθόλου λόγου, ἔτι μᾶλλον σφαλερώτερος ὁ περὶ τῶν καθέκαστα. Τὰ γὰρ καθέκαστα τῶν καθόλου ἧττον δυνάμεθα γινώσκειν· ἡ γὰρ περὶ ταῦτα σκέψις οὔτε ὑπὸ τέχνην ἐστί τινα, οὔτε μέθοδον καὶ παραγγελίαν ὡρισμένην. Καὶ διὰ τοῦτο δέον ἐστὶ τοὺς πράττοντας πρὸς τὸν καιρὸν βλέπειν, καὶ ἀπὸ τούτου ζητεῖν τὸν περὶ τῶν πράξεων λόγον· γνώσονται γὰρ εἰ ἀγαθαί εἰσιν αἱ πράξεις, ἢ φαῦλαι, τοῦτον τὸν τρόπον σκοποῦντες, ὥσπερ καὶ ἰατροὶ καὶ κυβερνῆται ποιοῦσι. Τὰς γὰρ κατὰ τὴν τέχνην πράξεις ἑκάτερος ἀπὸ τοῦ καιροῦ κρίνουσιν. Ἀλλὰ καίπερ ὄντος τοιούτου τοῦ

ramus: postea enim & quid recta sit ratio, & quo pacto ad alias se habet virtutes, commodius dicemus. Illud vero prius concedatur, totam hanc quæ de rebus agendis loquitur doctrinam, hoc est, quæ vel bonæ actiones sint vel malæ, ostendit, non accurate, sed quasi perfunctorie tantum tradi posse, sicut in principio est dictum: quia ejusmodi tractandi rationem, quæ materiæ respondeat, requirere oportet. Quoniam & actiones ipsæ, & quæ iis competunt, non eædem sunt semper. Sicut neque quæ nunc salubria sunt: nunc enim hoc, nunc illud rursus est salubre. Cum constitutionibus enim corporum & mutatione temporis, mutantur hæc quoque. Eodem modo & in actionibus se res habet. Eædem enim modo nocent, modo juvant, & eosdem sæpe homines. Cum ergo accurate definiri in universum non possint, multo difficilius est definire singula: quia singularia minus cognoscere possumus, quam universalia: quod neque ad artem aliquam aut rationem docendi vel modum, nec ad definita possit referri præcepta eorum consideratio. Quare oportet eos qui agunt, tempus intueri semper, & ab eo actionum investigare rationem. Hoc enim modo, an bonæ sint actiones, an contra, invenient. Sicut & medici faciunt & gubernatores. Utrique n. pro tempore actionis suæ distinguunt artes.

Aristot. l. 2. c. 2.

artes. Et tamen quamvis talis sit doctrina præsens, nihilominus ejus succurrendum est veritati.

Aristot. li. 2. c. 3.

Πρῶτον οὖν τοῦτο θεωρητέον, &c.

Ac primum illud notandum est, eas nimirum quæ secundum virtutem instituuntur actiones, à defectu corrumpi & excessu: sicut in corporis robore & sanitate fieri videmus. Oportet enim cum de ignotis rebus agimus, notis uti exemplis. Etenim & nimia exercitia robur imminuunt corporis, & quæ infra mediocritatem sunt exigua. Eodem quoque modo & cibi & potus, si vel plus quam oportet sumantur vel minus, sanitatem corrumpunt: mediocres vero & conciliant eam, & promovent, & conservant. Eodem ergo modo & in temperantia ac fortitudine reliquisque virtutibus se res habet. Nam & qui omnia metuit ac fugit, neque quicquam sustinere audet, fit timidus: & qui omnino nihil metuit, sed omnibus se offert, fit audax: in medio autem est fortis. Eodem quoque modo à defectu simul & excessu temperantia corrumpitur. Etenim & qui omni voluptate fruitur, nec ab ulla abstinet, intemperans: & qui omnes, quemadmodum agrestes solent, fugit, est stupidus: in medio autem est temperans. Etenim & temperantia à mediocritate conservatur & fortitudo.

Ἀλλ' οὐ μόνον αἱ γενέσεις, &c.

Non solum autem functiones actionum, à quibus generantur, augentur, & corrumpuntur virtutes eodem modo se habent, sicut ea quæ producunt, ut nimirum bonæ sint, si creent virtutem & augeant, malæ si

παρόντος λόγου, πειρατέον βοηθεῖν τῇ κατ' αὐτὸν ἀληθείᾳ.

Καὶ πρῶτον τοῦτο θεωρητέον, ὅτι αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις ὑπὸ ἐνδείας ἢ ὑπερβολῆς πεφύκασι φθείρεσθαι· ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγιείας ὁρῶμεν· δεῖ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀφανῶν τοῖς φανεροῖς μαρτυρίοις κεχρῆσθαι. Τά, τε γὰρ ὑπερβάλλοντα, γυμνάσια τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος διαφθείρει, καὶ τὰ ἐλλείποντα τοῦ μετρίου. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰ σιτία καὶ τὰ ποτά, τὰ μὲν πλείω ἢ ἐλάττω τῶν δεόντων τὴν ὑγίειαν ἀπελαύνει, τὰ μέσα δὲ καὶ ποιεῖ καὶ αὔξει καὶ σώζει. Οὕτως οὖν καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, καὶ τῆς ἀνδρείας ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ὅ, τε γὰρ πάντα φεύγων καὶ φοβούμενος καὶ μηδὲν ὑπομένων, δειλὸς γίνεται· ὅ, τε μηδὲν ὅλως φοβούμενος, ἀλλὰ πρὸς πάντα βαδίζων, θρασύς· ἀνδρεῖος δὲ, ὁ μέσος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ σωφροσύνη ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως φθείρεται. Καὶ γὰρ ὁ μὲν πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων, καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος, ἀκόλαστός ἐστιν· ὁ δὲ πάσας φεύγων, ὥσπερ οἱ ἀγροικοί, ἀναίσθητος· ὁ δὲ μέσος ὁ σώφρων ἐστίν. ὑπὸ τῆς μεσότητος γὰρ καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρεία σώζεται.

Οὐ μόνον δὲ αἱ ἐνέργειαι, δι' ὧν αἱ γενέσεις, καὶ αἱ αὐξήσεις τῶν ἀρετῶν, καὶ αἱ φθοραί, καταλλήλως ἔχουσι τοῖς ἀποτελουμένοις, ἀγαθαὶ μὲν, εἰ γεννῶσι καὶ αὔξουσι, φαῦλαι

δὲ

ἤγ᾽ εἰ φθείρονται· ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ τὰς ἕξεις τῶν ἀρετῶν ἐνέργειαι, ὧν αἴτιαι εἰσὶν αἱ ἕξεις, ὡσαύτως ἔχουσι· καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν ὁμοίων τῶν φανερωτέρων. Ἡ γὰρ ἰσχὺς γίνεται ἐκ τοῦ πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν. Καὶ πάλιν ἡ ἰσχὺς αἰτία γίνεται ταύτης τῆς ἐνεργείας· ὁ γὰρ ἰσχυρὸς δύναται μάλιστα πολλὴν τροφὴν λαμβάνειν, καὶ πολλοὺς πόνους ὑπομένειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· καὶ γὰρ ἐκ τοῦ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, σώφρονες γινόμεθα, καὶ σώφρονες γενόμενοι δυνάμεθα τῶν ἡδονῶν ἀπέχεσθαι μᾶλλον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας· ἐθιζόμενοι γὰρ καταφρονεῖν τῶν * ἡδονῶν καὶ ὑπομένειν αὐτὰ, γινόμεθα ἀνδρεῖοι· γενόμενοι δὲ αὐτὸ τοῦτο πάλιν πλέον δυνάμεθα καὶ ὑπομένειν τὰ φοβερά.

corrumpant: sed & ea quae habitum sequuntur, & quarum causa est habitus, eodem modo se habent actionum functiones. Quod ex aliis, quae ut similia sunt ita manifestiora, apparet. Sicut ex multo cibo, exempli gratia, multisque laboribus robur nascitur: quod robur rursus functionis hujus atque actionis est causa. Qui enim robustus est, maxime rursus tum cibum tum labores ferre potest plurimos. Eodemque modo in virtutibus se habet. Nam & dum à voluptatibus abstinemus, temperantes evadimus, & cum temperantes jam sumus, magis abstinere à voluptatibus possumus. Eodemque modo in fortitudine. Nam & dum voluptates contemnere & pericula subire assuescimus, fortes evadimus: rursusque cum fortes sumus, magis quoque subire pericula possumus.

Aristot. l. 2. c. 3.

* Forte δεινῶν

ΚΕΦ. γ'.

Ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή.

CAP. III.

In voluptatibus & doloribus moralem versari virtutem.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πρὶν τὴν ἕξιν ἐλθεῖν ἀρετῆς καὶ μετὰ τὴν ἕξιν τὰς αὐτὰς ἐπιδεικνύμεθα ἐνεργείας, τί σημεῖον γένοιτ᾽ ἂν τῶν ἐχόντων τὰς ἕξεις, ἢ τῶν μήπω κτησαμένων; οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἡ ἐπὶ τοῖς κατ᾽ ἀρετὴν ἔργοις ἡδονή τε καὶ λύπη. Ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τῷ ἀπέχεσθαι χαίρων, σώφρων ἐστὶν, ὁ δὲ ἀχθό-

Quoniam ergo priusquam habitum consecuti sumus virtutis, & postquam eum jam habemus, easdem actionum producimus functiones, quo signo judicabimus, aliquem aut consecutum esse aut non habere hunc habitum? Nullo certe alio quam voluptate, cum secundum virtutem operamur, aut molestia. Etenim qui à corporis abstinet voluptatibus, & hac delectatur abstinentia, est temperans: qui vero adhuc

Cap. 3. Σημεῖον δὲ δεῖ ποιεῖσθαι, &c.

Aristot. l. 2. c. 3

adhuc dolet, est intemperans. Et qui pericula sustinet eoque delectatur aut certe no dolet, fortis est: qui vero dolet, adhuc est timidus.

Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας, &c.

In voluptatibus quippe & doloribus virtus ve: satur moralis. Voluptatis enim causa, quæ improba sunt agimus: doloris vero, ab honestis abstinemus. Ac propterea, magna morum actionumque bonarum statim à teneris, ut Plato ait, habenda est ratio: sed & danda est opera, ut ejusmodi moribus assuescant pueri, ut quibus oportet gaudeant, quibus oportet rursus doleant. Hæc enim vera rectæque rationi congrua est educatio. Rursus, quoniam in actionibus affectibusque versantur virtutes, iis vero quæ agit aliquis aut quibus afficitur, vel gaudet si volens hoc agit, vel dolet si ab alio cogatur, satis manifestum est, in voluptate ac dolore omnem versari virtutem. Sed & idem ex pœnis illis quas in Republica proponi videmus apparet satis. Eos quippe qui improbis delectantur actionibus, ut ab iis abhorreant, contraque honestis gaudeant, dolore legislatores solent adducere. Atque ita voluptatem virtutis paulatim iis instillant. Quippe pœnæ ejusmodi ægros in Republica curant, ac medicinæ loco sunt. Ac quemadmodum cum medicina pugnant morbi quos medicina curat, & cum frigidam adhiberi à medico videmus medicinam, statim judicamus morbum à colore esse: ita ex pœnis quæ dolorem infligunt, judicamus

μενος, ἀκόλαστος ἐστι. Καὶ ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ, καὶ χαίρων, ἢ μὴ λυπούμενός γε, ἀνδρεῖος· ὁ δὲ λυπούμενος, δειλὸς ἐστι.

Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή. Διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα. Διὰ τοῦτο δεῖ τῶν ἀγαθῶν ἐθῶν καὶ πράξεων εὐθὺς ἐκ παίδων πολλὴν ποιήσασθαι λόγον, ὡς ὁ Πλάτων φησὶ, καὶ ἀνάγκασθαι παῖδας ὄντας τοῖς τοιούτοις ἔθεσιν, ὥστε δυνηθῆναι χαίρειν μὲν οἷς δεῖ, λυπεῖσθαι δὲ οἷς προσήκει λυπεῖσθαι· ἡ γὰρ ὀρθὴ καὶ κατὰ λόγον παιδεία αὕτη ἐστίν· ἔτι ἐπεὶ αἱ ἀρεταὶ πράξεις εἰσὶν ἢ πάθη, οἷς δέ τις πράττει, ἢ πάσχει, ἢ χαίρει, ἐὰν βουλόμενος πράττῃ ἢ πάσχῃ, ἢ λυπεῖται, ἐὰν ἄλλου βιαζομένου, φανερὸν ὅτι πᾶσα ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστίν· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς πολιτείαις κολάσεων, φανερόν. Τοὺς γὰρ τοῖς πονηροῖς ἡδομένους λυποῦντες οἱ νομοθέται πείθουσι τὰ μὲν φαῦλα μισεῖν, ἥδεσθαι δὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Καὶ οὕτως ἐντιθέασιν αὐτοῖς ἐθίζοντες τὴν ἐπ᾽ ἀρετῇ ἡδονήν. Αἱ γὰρ τοιαῦται κολάσεις πρὸς τοὺς νοσοῦντας τὰ πολιτικὰ ἰατρειῶν ἔχουσι λόγον. Καὶ καθάπερ ἐκείναις ἐναντίαι αἱ νόσοι ἃς θεραπεύουσι, καὶ ἐὰν ἴδωμεν ἰατρὸν ψυχρὰν προσάγοντα θεραπείαν, γινώσκομεν εὐθὺς τὴν νόσον ἀπὸ θέρμης συστῆναι, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν κολάσεων ὀδυνηρῶν οὐσῶν γινώσκομεν, ὅτι θεραπεύόμεναι κακίαι

ἀπὸ

ὑπὸ ἡδονῆς γίνονται. Ἔτι, καθὼς εἴρηται, πᾶσα ψυχῆς ἕξις, ὑφ' ὧν τίκτεται, καὶ βελτίων ἢ χείρων γίνεται· πρὸς ταῦτα τὴν φύσιν ἔχει, καὶ ἐν αὐτοῖς συνίσταται· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης αἱ φαῦλαι γίνονται ἕξεις, δηλαδὴ τῷ διώκειν τὴν ἡδονὴν, ὥσπερ οὐ δεῖ· καὶ ὅτε οὐ δεῖ, καὶ πάλιν φεύγειν τὴν λύπην ὅτε οὐ δεῖ, καὶ ὡς οὐ δεῖ, καὶ ὅπου οὐ δεῖ· καὶ ὅσαι ἄλλαι περιστάσεις πονηρὰν ποιοῦσι τὴν ζήτησιν τῆς ἡδονῆς, ἢ τὴν φυγὴν τῆς λύπης. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει· συνίσταται γὰρ ἐπὶ τῷ διώκειν καὶ φεύγειν τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. Ὥστε φανερὸν, ὅτι περὶ ταύτας αἱ ἕξεις τὴν φύσιν ἔχουσι, καὶ ἐν αὐταῖς συνίστανται. Διὰ τοῦτο καί τινες ὁρίζονται τὰς ἀρετὰς, ἀπαθείας καὶ ἠρεμίας εἶναι, ἀπὸ τῆς ἡδονῆς τὸν ὁρισμὸν λαμβάνοντες· καί τοι οὐ καλῶς ὁρίζονται· ὅτι ἁπλῶς ἀδιορίστως ποιοῦνται τὸν ὁρισμὸν, μὴ προστιθέντες τῇ ἠρεμίᾳ καὶ ἀπαθείᾳ, τὸ, ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τὰς ἄλλας περιστάσεις. Ὑπόκειται ἄρα ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ ἕξις ἡ οὕτως ἔχουσα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, καθὼς ἀφωρισάμεθα, τῶν βελτίστων πρακτική. Ἡ δὲ κακία τοὐναντίον. Γνοίημεν δ' ἂν ἔτι βέλτιον περὶ τῶν εἰρημένων, καὶ ἀπὸ τούτων τῶν λόγων. Τριῶν γὰρ ὄντων δι' ἅ τις αἱρεῖται τὶ, καὶ τοσούτων δι' ἃ τις φεύγει τι· κα-

illud quod curatur malum, à voluptate esse. Omnis præterea, ut supra dicebamus, animi habitus, in iis à quibus vel nascitur vel melior pejorve evadit, natura sua versatur, atque in iisdem consistit. Jam vero à voluptate & dolore mali fiunt habitus: ut nimirum voluptatem sequamur secus quam oportet, & cum non oportet: dolorem contra cum non oportet, secusque quam oportet; & ubi non oportet vitemus; & si quæ aliæ circumstantiæ malum faciunt vel voluptatis studium, vel odium doloris. Eodem modo & in virtute se habet: quæ in eo, ut voluptatem vel dolorem quis sequatur aut fugiat, ut oportet, & cum oportet, consistit. Ex quo apparet, in duobus hisce versari habituum naturam & consistere: unde nonnulli, vacuitates affectionum & tranquillitates, definiunt virtutes: quæ quidem à voluptate desumpta est definitio. Cæterum non recte definiunt: quia simpliciter & sine distinctione ulla hoc faciunt: nec addunt, cum vacuitatem affectionum esse dicunt ac tranquillitatem, ut oportet, & cum oportet, reliquasque circumstantias. Quare hoc manet certe, virtutem esse habitum, quæ circa voluptates doloresque eo modo se habet, quemadmodum diximus, & quæ optima sunt, agit. Vitium autem contra. Cæterum de his ipsis quibus jam locuti sumus, multo planius ex sequentibus cognoscemus. Cum enim tria sint, quorum causa aliquid petitur, totidemque quorum causa aliquid

Aristot. l. 2. c. 3.

Aristot. l. 2. c. 3.

vitatur: honestum dico, utile, ac jucundum; turpe item, inutile, ac molestum; vir quidem bonus omnia hæc ut oportet sequitur, quæque optima sunt petit, quæ vero cum damno conjuncta sunt, vitat. Improbus vero male de iis judicat, maximeque de jucundo. Neque enim communis tantum omnibus animalibus est voluptas, sed omnia ea sequitur, quæ eligenda esse diximus. Quæ namque eligimus, iis omnibus delectamur. Sic & honestum & utile natura sua est jucundum. Ac propterea falluntur improbi, qui omne quod jucundum est, honestum quoque arbitrantur; quia jucunditas hæc ipsa sequitur; putant n. converti posse hæc duo. quod falsum est. Multa n. jucunda sunt, quæ turpia simul sunt & inutilia. Unde rursus apparet, in voluptate ac dolore actiones versari humanas. Præterea, omnibus nobis à teneris affectus hic innascitur, unaque adolescit; totaque vita nostra quasi tincta hoc colore est & imbuta. Sed & actiones omnes tam probas, quam improbas, hac quasi norma discernimus: quod voluptatem aliæ, aliæ adferant molestiam neque quisquam est qui non ad hanc quasi normam omnes actionum functiones dirigat, licet alii magis, alii id faciant minus. Unde necesse in dolore totam ac voluptate hanc doctrinam versari. Nec enim parum illi prodest qui quid agendum sit quærit, si prius quid sit honesta voluptate aut dolore affici, vel contra, cognoverit. Ex eo enim mores hominum, aut

καλοῦ, συμφέροντος, ἡδέος, αἰσχροῦ, ἀσυμφόρου, λυπηροῦ· ὁ μὲν ἀγαθὸς πᾶσι κατὰ τὸ εἰκὸς ἐπιβάλλει, διώκων μὲν τὰ ἄριστα, φεύγων δὲ ἃ βλάβη διώκειν· ὁ δὲ κακὸς ἁμαρτάνει περὶ τὴν κρίσιν αὐτῶν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ ἡδέος· οὐ γὰρ ἡδονὴ οὐ μόνον κοινή ἐστι πᾶσι τοῖς ζώοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἕπεται τοῖς εἰρημένοις αἱρετοῖς. Ἃ γὰρ αἱρούμεθα, τούτοις πᾶσιν ἡδόμεθα. Καὶ ἔστι τὸ καλὸν καὶ συμφέρον ἡδὺ τῇ ἑαυτῶν φύσει· καὶ διὰ τοῦτο οἱ κακοὶ ἀπατῶνται, τὸ ἡδὺ καλὸν καὶ συμφέρον ἡγούμενοι πᾶν, διότι ἕπεται νομίζοντες καὶ ἀντιστρέφειν. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· συμβαίνει γὰρ πολλὰ τῶν ἡδέων αἰσχρὰ καὶ ἀσύμφορα εἶναι· ὥστε φανερὸν, ὅτι περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας αἱ ἀνθρώπιναι καταγίνονται πράξεις. Ἔτι πᾶσιν ἡμῖν ἐκ νηπίου τοῦτο τὸ πάθος σύνεστι καὶ συντρέφεται, καθάπερ ἐγκεχρωσμένον τῷ βίῳ· καὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ τὰς πονηρὰς τούτῳ κρίνομεν τῷ κανόνι, τῷ τὰς μὲν λύπην φέρειν, τὰς δὲ ἡδονήν· καὶ πάντες οὕτω κανονίζομεν τὰς ἐνεργείας, εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον. Ὥστε ἀνάγκη περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἶναι τὴν πᾶσαν ταυτηνὶ πραγματείαν. Οὐ γὰρ μικρὸν βοηθεῖ τῷ ζητοῦντι τὰ πρακτέα, τὸ εἰδέναι, τί δεῖ τὰ καλῶς χαίρειν ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τὸ κακῶς· ἐπεὶ μηδὲ μικρὸν μέρος τῶν πράξεων τὸ ἥδεσθαι καλῶς ἢ λυπεῖσθαι, ἢ τοὐναντίον. Ἀπὸ τούτων γὰρ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη γινώσκομεν,

γινόμενοι, ἢ φαῦλα ἢ ἀγαθά. Ἔτι ὅσαι τῶν πρακτέων οὐκ εἰσὶ ῥάδια, περὶ ταῦτα καὶ τέχνη καταγίνεται καὶ ἀρετή· πρὸς γὰρ τὰ ῥάδια οὐδεμία χρεία πολυχρονίου ἔθους, ἢ μεθόδου τεχνικῆς· ὥστε ὅσῳ χαλεπώτερα, τοσούτῳ μείζονος δέονται καὶ τέχνης καὶ ἀρετῆς· ἐπεὶ καὶ βέλτιον τὸ τὰ χαλεπώτερα διαθεῖναι καλῶς, τοῦ τῶν ῥᾳδίων περιγενέσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα μάλιστα ἐν τοῖς χαλεπωτέροις ἐστὶ, καὶ περὶ ταῦτα καταγίνεται. Ἔστι δὲ χαλεπώτερον τῷ σπουδαίῳ ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, καθά φησιν Ἡράκλειτος· καὶ διὰ τοῦτο ἄρα περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶν ἀνάγκη πᾶσαν τὴν πραγματείαν καὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ πολιτικῇ· ὁ μὲν γὰρ καλῶς χρώμενος ἡδονῇ καὶ λύπῃ, ἀγαθὸς, ὁ δὲ κακῶς, κακός.

probos esse judicamus aut improbos. Præterea, si quæ actiones non sunt faciles, in his & ars occupatur & virtus. Aristot. l. 2. c. 4. Quæ enim sunt faciles, nec diuturnam consuetudinem neq; ullam discendi requirunt rationem. Quare quanto difficiliores sunt, tanto majorem quoque aut artem requirunt aut virtutem. Quia melius est, quæ difficilia sunt recte deducere, quam quæ facilia sunt superare. Quamobrem maxime in difficilioribus virtus est, in iisque occupatur. Difficilius autem viro bono est, cum voluptate, ut Heraclitus dicebat, quam cum ira luctari: ideoque in voluptatibus necesse est ac doloribus omne studium suum & virtus ponat, & civilis scientia. Qui enim bene voluptate utitur ac dolore, bonus; qui male, talis quoque est.

ΚΕΦ. δ΄.

Ὅτι διαφέρει ὁ δίκαιος τοῦ ποιοῦντος τὰ δίκαια, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἀρετὴ περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐστὶ, καὶ ὅτι ἐξ ὧν γίνεται, ὑπὸ τούτων καὶ αὔξεται καὶ φθείρεται, καθ᾽ ἕτερον τρόπον καὶ ἕτερον τῶν ἐνεργειῶν γινομένων, καὶ ὅτι ἐξ ὧν ἐγένετο περὶ ταῦτα καὶ ἐνεργεῖ, εἴρηται.

Ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις πῶς λέγομεν ὅτι τὸν θέλοντα δίκαιον γενέσθαι δεῖ τὰ δίκαια ποιεῖν, καὶ τὸν σώφρονα τὰ σώφρονα.

CAP. IV.

Differre justum & qui justa agit: ac similiter in reliquis.

IN voluptatibus ergo versari virtutem ac doloribus, itemque ab iisdem quibus paratur, augeri quoque ac corrumpi, prout vel hoc modo vel illo actionibus fungimur: tum à quibus paratur, in iis quoque functiones exercere, jam diximus.

Dubitare ergo posset aliquis, quomodo eum qui justus vult esse, justa quoque oportet agere, aut temperata, qui temperans, Cap. 4. Ἀπορήσειε δ᾽ ἄν τις, πῶς λέγομεν, &c.

Aristot. l. 2. c. 4.

Etenim & qui justa agunt, justi sunt omnino, & qui temperata temperantes: sicut illi qui musica agunt aut grammatica, musici sunt & grammatici.

Ἢ οὐδ' ἐπὶ τῶν τεχνῶν οὕτως ἔχει, &c.

Ad hoc respondemus, aliquam esse differentiam, inter eum qui justa agit & qui justus est: sicut & in artibus. Potest enim aliquis grammaticum quid facere, vel fortuito vel suggerente alio, qui tamen non sit grammaticus. Is vero qui & grammaticum quid faciet & grammatice, erit grammaticus: hoc est, cum ex norma aliquid faciet grammaticæ, in qua exercitatus est. Ita aliquis justa potest agere, qui tamen justus non sit.

Ἔπι οὐδ' ὅμοιόν ἐστιν ἐπὶ τῶν τεχνῶν, &c.

Quin potius major in virtute, quam in artibus rei hujus apparet differentia. Hic enim in ipsis artis functionibus consistit bonum. Itaque si quis ea quæ musicæ sunt faciat, qui musicam novit, nihil obstat, quo minus dici possit musicus. Est enim musicus, licet cum prælectione musica non faciat, sed ab alio coactus. In virtute autem non ita. Quia si quis justa faciat, non propterea est justus, nisi præter reliqua, quæ requiruntur, volens quoque admodum motuque proprio hoc faciat, & non ab alio coactus. Tum demum namque justus erit; primo si justa agit, idque sciens, deinde si ex prælectione, tertio si firmiter in actione persistat & constanter. Etenim qui novit justa, volensque agit ea, nec tamen putat omne tempus justitiæ esse idoneum: non-

οἱ γὰρ τὰ δίκαια πράττοντες δίκαιοι πάντως εἰσὶ, καὶ οἱ τὰ σώφρονα, σώφρονες· ὥσπερ οἱ πράττοντες τὰ μουσικὰ ἢ γραμματικὰ, μουσικοί εἰσι καὶ γραμματικοί.

Λέγομεν δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι φαίνεταί τις οὖσα διαφορὰ τοῦ τὰ δίκαια ποιοῦντος καὶ τοῦ δικαίου, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν· ἐνδέχεται γάρ τινα γραμματικόν τι ποιῆσαι ἢ ἀπὸ τύχης, ἢ ἄλλου ὑποθεμένου, καὶ μὴ γραμματικὸν εἶναι. Ἔσται δὲ γραμματικὸς, ὅτι γραμματικόν τι ποιήσει, καὶ γραμματικῶς· τουτέστιν ἀκολούθων τῷ κανόνι τῆς ἐν αὐτῷ γραμματικῆς. Οὕτω καὶ τὰ δίκαια ἐνδέχεται ποιῆσαί τινα, καὶ μὴ δίκαιον εἶναι.

Μᾶλλον δὲ μείζων ἐστὶν ἐνταῦθα ἡ διαφορὰ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἢ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Ἀγαθὸν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστι ταῖς ἐνεργείαις τῆς τέχνης. Ὥστε ἐάν τις μουσικὰ ποιῇ μουσικὴν εἰδὼς, οὐδὲν κωλύει μουσικὸν αὐτὸν ὀνομάζειν· ἔστι γὰρ μουσικὸς, καὶ ἐὰν μὴ προαιρούμενος αὐτὸς τὰ μουσικὰ ποιῇ, ἀλλὰ ἑτέρου βιαζομένου, ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς, οὐχ οὕτως. Καὶ γὰρ ἐάν τις δίκαια ποιῇ, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος, ἐὰν μὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πάνυ βουλόμενος ποιῇ, καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενος, καὶ οὐχ ἑτέρου βιαζομένου. Τότε γὰρ ἔσται δίκαιος, πρῶτον μὲν ἐὰν πράττῃ τὰ δίκαια, γινώσκων ἃ πράττει· ἔπειτα, ἐὰν προαιρούμενος αὐτὸς πράττῃ· καὶ τρίτον, εἰ βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχει πρὸς τὴν πρᾶξιν· καὶ γὰρ οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ὁ εἰδὼς μὲν τὰ δίκαια καὶ πράττων ἑκὼν, οἰόμενος δὲ μὴ πάντα χρόνον καιρὸν εἶναι δικαιοσύνης.

Ταῦτα

Ταῦτα δὲ πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν τὰς ἄλλας τέχνας καὶ τεχνίτας εἶναι κατ' αὐτὰς οὐ ζητοῦνται, πλὴν τοῦ εἰδέναι· χωρὶς γὰρ τοῦ εἰδέναι, πῶς ἄν τις εἴη τεχνίτης; εἰ δὲ μήτε προαιρούμενος τὴν τέχνην ποιεῖ, μήτε ἀκινήτως ἔχων πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῆς τέχνης, οὐ διὰ τοῦτο κωλύεται τεχνίτης εἶναι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν, τὸ μὲν εἰδέναι περὶ αὐτῆς πάντα ἃ προσῆκεν εἰδέναι, μικρὸν ἢ οὐδὲν συντελεῖ, πρὸς τὸ σπουδαῖόν τινα γενέσθαι· τὰ δ' ἄλλα οὐ μικρὸν, ἀλλὰ τὸ πᾶν δύναται· καὶ γὰρ ἐνδέχεται μηδὲν ἀκριβὲς περὶ ἀρετῆς εἰπεῖν εἰδότα σπουδαῖον εἶναι. Χωρὶς δὲ τοῦ προαιρεῖσθαι καὶ ἀκινήτως ἔχειν πρὸς ἀρετὴν, ἀδύνατον εἶναι σπουδαῖον· ἅ τινα ἐκ τοῦ πολλάκις ποιεῖν τὰς ἐνεργείας περιγίνεται, καθὼς εἴρηται.

Τὰ μὲν οὖν πράγματα, δίκαια καὶ σώφρονα, ὅταν ᾖ τοιαῦτα, οἷα ἂν ὁ δίκαιος ἢ ὁ σώφρων πράξει· δίκαιος δὲ καὶ σώφρων ἐστὶν, οὐχ ὁ ταῦτα πράττων πᾶς, ἀλλὰ ὁ οὕτω πράττων ὥσπερ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ σώφρονες πράττουσιν. Ὥστε καλῶς λέγεται, ὅτι ἐκ τοῦ τὰ δίκαια ποιεῖν ὁ δίκαιος γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ τὰ σώφρονα ὁ σώφρων. Ὃς δὲ μὴ πράττει ταῦτα, οὐδέποτε γίνεται ἀγαθὸς, οὐδὲ μελλήσει ποτὲ γενέσθαι.

Ἀλλ' οἱ πλείους τῶν ἀνθρώπων, ταῦτα μὲν οὐ πράττουσιν· ἐπὶ δὲ τὴν σοφίαν καταφεύγοντες καὶ τοὺς λόγους, οἴονται διὰ τοῦτο φιλοσοφεῖν· καὶ οἴονται σπουδαῖοι εἶναι, ὅτι μόνον περὶ τῆς ἀρετῆς ἀκρι-

dum justus est. Cum in aliis contra artibus, si quis aut consequi eas, aut artifex in iis dici velit, nihil requiratur horum, præter scientiam. Nam nisi scientia adsit, quomodo quis artifex erit? Quod si neque cum prælectione artem agit, neque firmiter in exercenda ea persistit, nihil propterea obstat, quo minus sit artifex. In virtute autem parum prodest, si quis omnia sciat quæ sciri æquum est, ut vir bonus evadat. Reliqua vero non parum possunt, sed omnia. Etenim fieri potest, ut qui accuratam nihil de virtute possit dicere, tamen vir bonus sit. Nisi vero hoc etiam adsit, ut ex prælectione agat, constanterque in virtute se habeat, fieri bonus nemo potest. Ea autem ex crebris quas edimus, ut dictum est, contingunt functionibus. Aristot. l. 2. c. 4.

Ac res quidem justæ dicuntur ac temperatæ, cum sunt ejusmodi, quales à justo fiunt ac temperante. Justus vero est ac temperans, non quicunque hæc agit, sed qui ita agit, quemadmodum justi ac temperantes. Quare recte dicitur, justa agendo justum fieri aliquem, sicut temperate temperantem. Qui vero hæc non agit, nunquam fit bonus nec futurus est. Τὰ μὲν οὖν πράγματα δίκαια, &c.

Plerique autem hæc non agunt, sed ad philosophiam suam confugiunt, ac sermones meros: quod illi philosophari existimant. Quin & boni sibi viri videntur, si modo de virtute accurate possint disserere. Qui Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ταῦτα μὲν οὐ πράττουσι, &c.

Aristot. l.4. c.5. quidem eodem modo faciunt ac ægri, qui diligenter audiunt medicos, neque quicquam tamen eorum faciunt quæ præscribunt. Sicut ergo illis nunquam recte se habebunt corpora, quamdiu ita curantur: sic neque hi emendabunt animum, quamdiu hoc modo philosophantur.

ζῶς γινώσκουσιν εἰπεῖν· ὅμοιον τι ποιοῦντες τοῖς κάμνουσιν, οἳ τῶν ἰατρῶν ἀκούουσι μὲν ἐπιμελῶς, ποιοῦσι δ' οὐδὲν τῶν προσταττομένων. Ὥσπερ τοίνυν ἐκείνοις οὐδέποτε ἕξει τὰ σώματα καλῶς, οὕτω θεραπευομένοις, οὕτως οὐδὲ οὗτοι τὴν ψυχὴν καλλίω ποιήσουσιν οὕτω φιλοσοφοῦντες.

CAP. V.

Habitum esse virtutem ac medium.

Cap. 5. Μετὰ δὲ ταῦτα, &c. Post hæc restat ut videamus quid sit virtus: tria namq; sunt in animo: affectus nimirum, facultates, ac habitus.

Λέγω δὲ πάθη μὲν, &c. Et affectus quidem sunt, cupiditas, ira, metus, audacia, invidia, gaudium, amicitia, odium, amor, æmulatio, & misericordia: omnia denique quæ voluptas sequitur aut dolor.

Δυνάμεις δὲ καθ' ἃς, &c. Facultates autem sunt habilitates quædam animæ his accommodæ, quibus idonei ut his afficiamur, esse dicimur: quemadmodum quibus possumus irasci aut tristari, aut miserari.

Ἕξεις δὲ καθ' ἃς τὰ πάθη ἔχομεν &c. Habitus vero, modi sunt, quibus affectus toleramus: idque vel bene vel male. Quemadmodum, ad iram si vehementer nimium ac impotenter habeamus, aut contra remisse nimium ac molliter, male habere dicimur: sin medio quodam modo, recte. Similiterque ad alia. Jam vero ex his tribus quid est virtus? Affectusne dico, facultas, an habitus?

ΚΕΦ. ε.

Ὅτι ἕξις ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ μεσότης.

Μετὰ δὲ ταῦτα σκεπτέον τί ἐστιν ἡ ἀρετή. Τρία γάρ ἐστι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ· πάθη, δυνάμεις, ἕξεις.

Καὶ πάθη μὲν εἰσιν, ἐπιθυμία, ὀργή, φόβος, θράσος, φθόνος, χαρά, φιλία, μῖσος, πόθος, ζῆλος, ἔλεος· ὅλως οἷς ἕπεται ἡδονὴ ἢ λύπη.

Δυνάμεις δὲ, αἱ πρὸς ταῦτα ἐπιτηδειότητες τῆς ψυχῆς, καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα· οἷον, καθ' ἃς ἐσμὲν δυνατοὶ ὀργισθῆναι, ἢ λυπηθῆναι, ἢ ἐλεῆσαι.

Ἕξεις δὲ, οἱ τρόποι, καθ' οὓς πάσχομεν τὰ πάθη, δηλονότι τὸ πάσχειν αὐτὰ καλῶς ἢ κακῶς· οἷον πρὸς τὸ ὀργισθῆναι εἰ μὲν σφοδρῶς καὶ ἀνέτως ἔχομεν, ἢ τοὐναντίον ἀνειμένως καὶ μαλακῶς, κακῶς ἔχομεν. Εἰ δὲ μέσως, καλῶς· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα. Τούτων δὲ τῶν τριῶν, τί ἐστιν ἡ ἀρετή, πάθος, ἢ δύναμις, ἢ ἕξις;

Πάθος

Πάθος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε ἡ ἀρετή, οὔτε ἡ κακία. Κατὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρετὴν σπουδαῖοι λεγόμεθα, καὶ κατὰ τὴν κακίαν φαῦλοι· κατὰ δὲ τὰ πάθη οὐδαμῶς· οὐδεὶς γὰρ φαῦλος ἢ σπουδαῖος διὰ μόνον τὸ ὀργίζεσθαι· ἡ ἀρετὴ ἄρα, ἢ ἡ κακία, οὐκ ἔστι πάθος. Ἔτι, κατὰ μὲν τὰ πάθη οὔτε ἐπαινούμεθα οὔτε ψεγόμεθα, κατὰ δὲ τὰς ἀρετὰς ἢ τὰς κακίας ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. Ἔτι ὀργιζόμεθα μὲν καὶ φοβούμεθα ἀπροαιρέτως, καὶ τὰ ἄλλα πάσχομεν ὁμοίως· ἐπὶ δὲ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, οὐχ οὕτως· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη. Ἔτι πρὸς τὰ πάθη οὐ λεγόμεθα διακεῖσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον κατ' αὐτὰ κινεῖσθαι· πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν διακεῖσθαι λεγόμεθα καὶ πρὸς τὴν κακίαν· οὐκ ἄρα εἰσὶ πάθη.

Διὰ τὰ αὐτὰ δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν. Οὔτε γὰρ φαῦλοι ἢ ἀγαθοὶ λεγόμεθα τῷ δύνασθαι ὀργισθῆναι ἁπλῶς, οὔτε ἐπαινούμεθα ἢ ψεγόμεθα. Οὔτε τῷ προαιρεῖσθαι δυνάμεθα ὀργισθῆναι, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ πεφυκέναι. Ἀγαθοὶ γὰρ ἢ κακοὶ οὐ γινόμεθα φύσει, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη.

Εἰ οὖν μήτε πάθη αἱ ἀρεταί, μήτε δυνάμεις, λείπεται τὰς ἕξεις αὐτὰς εἶναι· τί μὲν οὖν ἐστιν ἀρετὴ τῷ γένει εἴρηται· ἔστι γὰρ ἕξις.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον ἕξιν αὐτὴν εἶναι λέγειν, ἀλλὰ προστιθέναι τὸ ποιάν τις, τοῦτ' ἐστὶν ἀγαθή· ἡ γὰρ κακία ἕξις ἐστὶ πονηρά. Ῥητέον οὖν περὶ τῆς ἀρετῆς ἐκεῖνο, ὅτι

Aristot. l. 2. c. 6. Πάθη μὲν οὖν οὐκ εἰσίν, &c.

Et affectus quidem nec virtus est nec vitium. Ex virtute enim boni esse dicimur, ex vitio mali: ex affectibus vero minime. Nemo enim aut bonus dicetur aut malus, quatenus tantum irascitur, quare nec virtus est affectus nec vitium. Præterea, ex affectibus nec laudamur nec vituperamur: ex virtutibus autem & laudamur & vituperamur. Præterea, irascimur sine ulla prælectione & metuimus, cæterosque eodem modo affectus subimus, in virtute vero & vitio, non ita: quare neque affectus sunt. Postremo, ex affectibus non dicimur disponi, sed potius ex iis moveri: ex virtute vero & vitio dicimur disponi: quare neque sunt affectus.

Διὰ ταῦτα δὲ οὐδὲ δυνάμεις εἰσίν, &c.

Eisdem vero de causis neque facultates sunt. Neque enim boni dicimur aut mali, quatenus irasci possumus simpliciter: nec laudamur aut vituperamur: sed nec cum prælectione possumus irasci, sicut in virtute se haber, sed quatenus natura ita comparati sumus. Cum contra neque boni natura simus, nec mali, sicut in superioribus ostendimus.

Εἰ οὖν μήτε πάθη εἰσίν, &c.

Quare si neque affectus sunt virtutes, neque facultates, restat ut ad habitus referantur. Quid igitur sit virtus in genere, jam diximus. Est enim habitus.

Cap. 6. Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν ὅτι ἕξις, &c.

Jam vero neque hoc sufficit, si habitus dicatur esse, sed amplius addendum est, talem esse aut talem, id est, bonum. Si quidem vitium est habitus malus. Hoc igitur de virtute dicendum

Aristot. l. 2. c. 6

cendum est: omnem virtutem tum illud in quo est ipsa instruere beneque affectum reddere, tum ipsum quoque opus, quod per eam producitur, recte disponere. Sic, exempli gratia, virtus oculi ipsum non modo oculum perficit, sed & opus ejus, visum videlicet: virtute enim oculi bene videmus. Eodemque modo virtus equi, ipsum non modo equum instruit bonumque reddit, sed & opus ejus. Hac enim virtute & sessorem recte potes ferre & currere; & hostes excipere. Cum autem ita habeat in omnibus, etiam humana virtus ita se habebit: quæ nihil est aliud, quam habitus à quo bonus efficitur homo, & à quo humanum opus recte ac ut oportet efficiet. Quomodo autem talem comparabimus nobis habitum? Jam quidem paulo ante id diximus. Eum namque qui cum virtute velit vivere, operam daturum semper, dicebamus, ut ad medium perveniat eorum, qui ad affectus nos impellunt motuum: iisque insuescere. Sed & idem ex sequentibus patebit: si nimirum videamus qualis sit virtutis natura. Id autem videamus hoc modo.

In omni re continua, qualis est linea, superficies, corpus, oratio, & tempus, aut quodcunque denique dividi potest, aliud plus aliud minus, aliud æquale sumi potest. Ut exempli gratia, in re continua: si quod decem cubitorum est, multum est, quod duorum est, parum, æquale erit quod sex cubitorum

πᾶσα ἀρετὴ αὐτό τε κοσμεῖ τὸ ἔχον τὴν ἀρετὴν, καὶ καλῶς ἔχειν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ τὸ δι' αὐτῆς ἐνεργούμενον εὖ διατίθησιν. Οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ καὶ αὐτὸν τὸν ὀφθαλμὸν τελειοῖ, καὶ ποιεῖ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ δηλονότι τὸ ὁρᾶν· τῇ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετῇ εὖ ὁρῶμεν. Ὁμοίως καὶ ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ αὐτόν τε τὸν ἵππον κοσμεῖ καὶ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· καὶ γὰρ τῇ τοιαύτῃ ἀρετῇ δύναται ἐνεγκεῖν καλῶς ἐπιβάτην, καὶ δραμεῖν, καὶ μεῖναι τοὺς πολεμίους. Ἐπεὶ δὲ οὕτως ἐπὶ πάντων ἔχει, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ ὁμοίως ἂν ἔχοι, καὶ εἴη ἂν ἡ ἀνθρωπίνη ἀρετὴ, ἕξις, ἀφ' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀγαθὸς γίνεται, καὶ ἀφ' ἧς τὸ ἀνθρώπινον ἔργον εὖ καὶ καλῶς ἀποτελέσει. Πῶς δὲ ἔσται ἡμῖν ἡ τοιαύτη ἕξις; εἴρηται μὲν καὶ πρὸ ὀλίγου. Ἐλέγομεν γὰρ τῆς μεσότητος ἀεὶ στοχάζεσθαι τῶν ἐπὶ τὰ πάθη κινήσεων, καὶ ἑαυτὸν ἐθίζειν ἐν τοῖς τοιούτοις τὸν ἐν ἀρετῇ ζῆν προαιρούμενον· ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν λεχθησομένων ἔσται φανερὸν, ἐὰν θεωρήσωμεν, ποία τίς ἐστιν ἡ φύσις τῆς ἀρετῆς. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως.

Ἐν παντὶ συνεχεῖ, &c.

Ἐν παντὶ συνεχεῖ, οἷον γραμμῇ, ἐπιφανείᾳ, σώματι, ἢ λόγῳ, ἢ χρόνῳ, καὶ ὅλως ἐν παντὶ δυναμένῳ διαιρεθῆναι, λαβεῖν ἐστὶ τὸ μὲν πλεῖον, τὸ δὲ ἔλαττον, τὸ δὲ ἴσον· οἷον ἐπὶ τοῦ συνεχοῦς, εἰ τὸ μὲν δεκάπηχυ πολὺ, τὸ δὲ δίπηχυ ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὸ ἓξ ἔχον πήχεις,

χεως, ὃ καὶ μέσον καλεῖται, ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ δεκαπήχεος, ὑπερέχει τοῦ διπήχεος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διωρισμένου ποσοῦ. Εἰ γὰρ τὰ εἴκοσι πολύ, τὰ δὲ δέκα ὀλίγον, ἴσον ἔσται τὰ δεκαπέντε. Ὅτι ᾧ ἐλλείπει τοῦ μείζονος, ὑπερέχει τοῦ ἐλάττονος· τὸ δὲ τοιοῦτον ἴσον, μέσον καλεῖται· καὶ ἡ τοιαύτη τάξις, ἀριθμητικὴ ἀναλογία. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ διωρισμένου ποσοῦ οὐκ ἀνάγκη ἐπὶ παντὸς λαβεῖν τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' ἄπειρον διαιρετέον· ἐπὶ δὲ τοῦ συνεχοῦς ἐπὶ παντὸς δυνατόν ἐστιν, ἅτε ἀπειράκις δυναμένου διαιρεθῆναι. Τοῦτο δὴ τὸ μέσον οὐχ ὁμοίως ἀεὶ κρίνομεν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ποτὲ δὲ πρὸς ἡμᾶς. Καὶ κατ' αὐτὸ μὲν τὸ πρᾶγμα μέσον ἐστί, τὰ ἕξ, τοῦ δέκα καὶ δύο, ἴσον ὑπερέχοντα καὶ ἐλλείποντα· ἀπ' αὐτῶν γὰρ τῶν πραγμάτων λαμβάνεται ἡ διαφορά. Πρὸς ἡμᾶς δέ, ὅταν ἀφ' ἡμῶν ἡ μεσότης, καὶ ἡ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις λαμβάνεται. Οἷον εἴ τινι πολὺ τὸ δέκα μνᾶς φαγεῖν, δύο δὲ ὀλίγον, οὐκ ἀνάγκη τὰς ἓξ μνᾶς τὴν μεσότητα φυλάττειν, καὶ προσηκούσας εἶναι τῷ σώματι· δυνατὸν γὰρ ἢ πλείους ἢ ἐλάττους ἀρκεῖν. Πρὸς μὲν οὖν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα αἱ ἓξ μναῖ τὸ μέσον καὶ ἴσον ἐστί· πρὸς ἡμᾶς δὲ ἑπτὰ ἴσως, ἢ πέντε, ἤγουν ὅσας τὸ σῶμα προσίκει. Αἱ δὲ ἓξ Μίλωνι μέν, ἅτε ἱκανῶς γεγυμνασμένῳ, ὀλίγη ἔσται τροφή, καὶ ὁ ἀλείπτης πλείω παρέξει· τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων, πολύ. Ὁ-

est. Quod & medium vocatur, quia quo deficit ab eo quod decem est cubitorum; excedit id quod duorum est cubitorum. Eodemque modo in quantitate discreta. Si enim multum est viginti, parum vero decem, æquale erit, quindecim: quia quo deficit ab eo quod majus est, eo excedit hoc quod minus est. Ejusmodi autem æquale, medium vocatur: ipse autem ordo, arithmetica est proportio. Et in discreta quidem quantitate, non necesse est ubique servare hanc proportionem, (nec enim in infinitum dividendum est) in continua vero ubique potest, cum in infinitum possit dividi. Hoc vero medium, non similiter semper judicamus: sed interdum rei respectu, interdum vero nostri. Et rei quidem respectu, medium duodecim est sex: quæ æqualiter & excedunt & deficiunt. Ab ipsis quippe rebus differentia sumitur. Respectu vero nostri, cum a nobis medium excessusque ac defectus sumitur. Ut, si cui multum sit decem libras comedere, duas parum, non necesse erit sex libras esse medium, ac convenire corpori: fieri enim potest ut aut plures sufficiant, aut pauciores. Respectu ergo rei, sex libræ medium erunt ac æquale: nostri vero, septem aut quinque; quot nimirum corpus requiret. Etenim sex illæ Miloni, ut qui plene exercitatus est, parum alimenti erunt, pluresq; ei præbebit alipta: ei vero qui primum exercetur, multum. Simi-

Aristot. l. 1. c. 6.

Aristot. l.1. c.6.

Similiterque in cursu quoque habet ac lucta. Nam & in his respectu eorum qui exercentur, æquale judicamus. Sed & quicunque disciplinam tuetur aliquam, medium quærit semper, defectum vero contra fugit ac excessum. Medium dico illud, quod respectu nostri non ipsius rei est medium.

Εἰ δὴ πᾶσα ἐπιστήμη οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, &c.

Et hoc quidem modo, omnis scientia opus recte perficit suum. Ideoque de operibus quæ bene se habent, dicere solemus; neque detrahi iis quicquam neque addi posse: quo significamus, à defectu illa similiter & ab excessu abesse. Quia ut illa virtutem operis corrumpunt, ita solum conservat medium. Cum autem accuratior arte omni præstantiorque sit virtus, sicut & natura, medium quoque ipsa spectabit. Virtutem autem dico non *διανοητικὴν*, (alio enim modo se hæc habet.) sed ethicam: in affectibus enim illa & actionibus versatur: quæ majores nempe & plures quam oportet possunt esse, & pauciores. Ac propterea decorum in iis collocamus, hoc est, æquale. Possumus enim & metuere & audere, concupiscere & odisse, irasci & misereri, voluptate denique affici & dolore, magis quam oportet aut minus: neutrum tamen recte. Omnibus vero his affici cum oportet, & quemadmodum oportet, & in quibus oportet, & erga quos oportet, & cujus causa oportet, mediū est & optimum, in quo virtus consistit. Eodemque modo in actionibus habet, quæ ab affe-

μοίως δὲ καὶ ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης ἔχει· καὶ ἐπὶ τούτων γὰρ ἀπὸ τῶν γυμναζομένων τὸ ἴσον κρινόμενον· ἔτι δὲ καὶ πᾶς τῆς ἡστινοσοῦν προϊστάμενος ἐπιστήμης, τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖ, τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγων, μέσον ἐκεῖνο δηλονότι διώκων, ὃ πρὸς ἡμᾶς, οὐ πρὸς τὸ πρᾶγμα, μέσον ἐστί.

Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πᾶσα ἐπιστήμη τὸ ἴδιον ἔργον καλῶς ἀποτελεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ εἰώθαμεν λέγειν ἐν τοῖς εὖ ἔχουσι τῶν ἔργων, ὅτι οὔτε ἀφελεῖν ἐστὶν, οὔτε προσθεῖναι, δηλοῦντες ὅτι καὶ τὴν ὑπερβολὴν ὁμοίως καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, ὡς τῶν μὲν διαφθειρουσῶν τὸ τῶν ἔργων ἀγαθὸν, τῆς δὲ μεσότητος μόνης σωζούσης. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ πάσης τέχνης ἀκριβεστέρα καὶ ἀμείνων ἐστὶ, καθάπερ καὶ ἡ φύσις, τὸ μέσον ἂν καὶ αὐτὴ σκοποίη. Ἀρετὴν δὲ λέγω οὐ τὴν διανοητικὴν, ἄλλως γὰρ τὸ κατ᾽ αὐτὴν ἔχει, ἀλλὰ τὴν ἠθικήν· αὕτη γάρ ἐστι περὶ πάθη καὶ πράξεις, ἃ καὶ πλείω καὶ μείζω τοῦ δέοντος καὶ ἐλάττω δυνατόν ἐστι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέον ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, δηλονότι τὸ ἴσον. Καὶ γάρ ἐστι καὶ φοβηθῆναι, καὶ θαῤῥῆσαι, καὶ ἐπιθυμῆσαι, καὶ μισῆσαι, καὶ ὀργισθῆναι, καὶ ἐλεῆσαι, καὶ ὅλως ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀμφότερα οὐ καλῶς. Τὸ δὲ παθεῖν ταῦτα πάντα ὅτε δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ᾽ οἷς δεῖ, καὶ πρὸς οὓς δεῖ, καὶ οὗ ἕνεκα δεῖ, μέσον ἐστὶ καὶ ἄριστον, ἐν ᾧ ἡ ἀρετὴ γίνεται. Ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ περὶ τὰς ἀποτελουμένας ἀπὸ τῶν παθῶν.

παθῶν πράξεις. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης· ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις καταγίνεται, τῶν δὲ παθῶν καὶ τῶν πράξεων τὸ μέσον ἀεὶ καὶ κατόρθωμα ὀνομάζεται καὶ ἐπαινεῖται, ἅπερ ἄμφω προσήκει τῇ ἀρετῇ, φανερὸν ὅτι οὔτε ὑπερβολὴ οὔτε ἔλλειψις, ἀλλὰ μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, τὸ μέσον ἀεὶ σκοποῦσα.

Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολυειδές ἐστιν, ὡς εἰπεῖν· πολλαχῶς γάρ τις δύναται ἁμαρτάνειν. Τὸ γὰρ κακὸν ἄπειρον, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον τι καὶ πεπερασμένον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ κατορθοῦν, ἁπλοῦν τι ἐστὶ καὶ μονοειδές. Ὅθεν καὶ τὸ μὲν ἁμαρτάνειν, ῥᾴδιόν ἐστιν, ὥσπερ τοξότῃ τὸ ἀποτυγχάνειν τοῦ σκοποῦ· τὸ δὲ κατορθοῦν, χαλεπὸν, ὥσπερ τὸ βάλλειν κατὰ σκοπόν. Φαίνεται ἄρα καὶ διὰ τοῦτο, τὴν μὲν ὑπερβολὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῆς κακίας εἶναι (ἄπειρα γὰρ ἑκάτερον) τὴν μεσότητα δὲ τῆς ἀρετῆς, ὡρισμένην καὶ μίαν οὖσαν.
Ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἁπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ, καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειε.

Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ᾽ ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ᾽ ἔλλειψιν. Τὴν μὲν γὰρ ὑπερβάλλει, τῆς δὲ ἐλλείπει· διὰ τὸ τὴν μὲν τῶν κακιῶν ὑπερβάλλειν τὸ δέον, τὴν δὲ ὑπερβάλ-

ctibus producuntur. Nam in illis quoque & excessus & defectus est, & medium. Quoniam in affectibus ergo actionibusque occupatur virtus, id vero quod medium in affectibus actionibusque est, rectum vocatur, & laudari solet, quorum utrumque virtuti convenit, apparet nec excessum nec defectum, sed mediocritatem esse virtutem, quæ medium semper respicit. Aristot. l. 2. c. 6.

Rursus aberrare multis modis contingit; diversa enim ratione peccat aliquis. Etenim malum, ut Pythagorici dicebant, infinitum est: bonum vero definitum ac terminatum. Ideoque id quod rectum est consequi, res est simplex ac uniformis. Quare etiam facile est peccare, sicut sagittario aberrare à scopo: id vero quod rectum est, consequi, difficile est: sicut scopum tangere. Apparet ergo ex hoc quoque, utrumque, cum excessum tum defectum, esse vitii (utrumque enim indefinitum est) mediocritatem vero virtutis esse, quæ definita est & unica. Etenim. Ἔτι τὸ μὲν ἁμαρτάνειν πολλαχῶς ἐστι, &c.

Simpliciterque boni sunt, varieq; mali.

Est ergo virtus præelectionis habitus, qui in mediocritate consistit ad nos relata, ratione definita, & quemadmodum prudens definiret. Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ, &c.

Et mediocritas quidem duorũ vitiorum: quorum alterum in excessu, alterum est in defectu. Alterum enim superat, ab altero autem superatur. Quia alterum vitiorum superat id quod rectum est, alterum ab eo superatur; Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, &c.

virtus

Aristot. l. 2. c. 6.

virtus vero id solum quærit quod rectum est hoc est medium, solumque hoc eligit. Quare si essentiam quæramus virtutis, erit mediocritas: sin bonum quod in ea est ac rectum, extremitas.

CAP. VI.

Non in omni affectu vel actione esse medium: deinde sigillatim, quæ virtus quorum vitiorum sit media.

Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος, &c.

SEd & illud sciendum est, non omnem actionem neque omnem affectum, eam quam quærimus, mediocritatem, hoc est, ipsum rectum, admittere. Quædam enim sive excedant sive deficiant, sive in mediocritate quadam sint, semper mala sunt. Sicut in affectibus, impudentia & invidia: in actionibus, adulterium, furtum, homicidium. Hæc enim omnia, non quod mediocritatem excedant propriam, aut ab ea deficiant, mala dicimus; sed ipsa per se sunt talia. Quare nunquam in iis decorum est, neque recte quisquam aget in iis, sed peccabit semper. Sed neque in illis, ut in aliis affectibus, præfinire quisquam potest, quomodo oporteat, & quando. Sicut nemo perfossori parietum præfiniet, quomodo furari, aut quando, aut quem, aut à quo oporteat. Quia simpliciter tale aliquid agere, peccare est.

Ὅμοιον τὸ ἀξιοῦν καὶ περὶ τὸ ἀδικεῖν, &c.

Quare nec medium in illis, nec excessus nec defectus est:

λεσθαι· τὴν δὲ ἀρετὴν τὸ δέον μόνον ζητεῖν, δηλονότι τὸ μέσον, καὶ τοῦτο μόνον αἱρεῖσθαι. Ὥστε εἰ μὲν ζητοίημεν αὐτὸ τὸ εἶναι τῆς ἀρετῆς, μεσότης ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἀγαθὸν αὐτῆς καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης ἐστί.

ΚΕΦ. ς'.

Ὅτι οὐκ ἐν παντὶ πάθει ἢ πάσῃ πράξει μεσότης· καὶ κατὰ μέρος περὶ τοῦ τίς ἀρετὴ τίνων κακιῶν μέση ἐστί.

ΠΡοσήκει δὲ καὶ ἐκεῖνο γινώσκειν, ὅτι οὐ πᾶσα πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος, μεσότητα ἐπιδέχεται τὴν ζητουμένην, τὸ δέον δηλονότι. Ἔνια γὰρ ὁμοῦ καὶ ὑπερβάλλοντα καὶ ἐλλείποντα καὶ ἐν μεσότητί τινι ὄντα, ἀεὶ πονηρά εἰσιν. Οἷον ἐν μὲν πάθεσιν ἀναισχυντία καὶ φθόνος, ἐν δὲ πράξεσι, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία, Καὶ πάντα ταῦτα οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν ἐν αὐτοῖς μεσότητα, ἢ ἐλλείπειν αὐτῆς, φαῦλα λέγονται, ἀλλὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ πονηρά εἰσιν. Οὐκ ἔστιν οὖν οὐδέποτε τὸ δέον ἐν τοῖς τοιούτοις, οὐδὲ κατορθοῦν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀεὶ ἁμαρτάνειν. Οὐδὲ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς προδιορίζειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πάθεσι, τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ: οὐ γὰρ προδιοριστέον, τὸν τοιχωρύχον πῶς δεῖ κλέπτειν, καὶ πότε, καὶ τίνα, καὶ παρά τινων, ἀλλὰ ἁπλῶς τό τι τούτων ποιεῖν, ἁμαρτάνειν ἐστίν.

Οὐ τοίνυν ἐστὶν ἐν τοῖς τοιούτοις μεσότης, οὐδὲ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

ἐλλείψεις, ὥσπερ οὐδὲ ἀδικίας, ἢ δειλίας, ἢ ἀκολασίας. Τούτων γὰρ, αἱ μὲν ὑπερβολαί εἰσιν, αἱ δὲ ἐλλείψεις ἀρετῆς· ὑπερβολῆς δὲ καὶ ἐλλείψεως ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν καὶ μεσότητα ζητεῖν, σφόδρα ἄτοπον.

Ἀλλ᾽ ὥσπερ μεσότητος οὐκ ἔστιν ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης, τῆς ἀρετῆς λέγω· ἀλλ᾽ ἔστι τὸ ἄκρον τῆς μεσότητος, ὡς εἰπεῖν· οὕτως οὐδὲ τῶν ὑπερβολῶν καὶ ἐλλείψεων, μεσότης, καὶ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις γένοιτ᾽ ἄν, ἀλλὰ ἀεὶ καὶ καθ᾽ ὃν ἂν τρόπον πράττονται, ἁμαρτάνονται. καὶ καθόλου εἰπεῖν, οὔτε ὑπερβολῆς, καὶ ἐλλείψεως μεσότης ἐστὶν, οὔτε μεσότητος ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον καθόλου λέγειν τὴν ἀρετὴν μεσότητα, τὴν δὲ κακίαν τὰ ἄκρα, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέρος, τίς ἀρετὴ, τινῶν κακιῶν μεσότης ἐστί. Τῶν γὰρ περὶ τὰς πράξεις λόγων οἱ μὲν καθολικοὶ, κοινότεροι καὶ πλείοσιν ἐφαρμόζουσιν, οἱ δὲ μερικοὶ, ἀληθινώτεροι· ἅτε δὴ τούτω προσεχῶς ταῖς πράξεσιν ἐφαρμόζοντες, αἳ τινες ἀεὶ ἐν τοῖς μερικοῖς γίνονται· οἷς δὴ μερικοῖς οἱ ἀληθεῖς συμφωνοῦσι λόγοι. Ληψόμεθα δὲ τὰ ζητούμενα ἐκ τῆς ἐκτεθείσης διαγραφῆς, ἐν ἑκάστῳ μὲν ἓν τῆς ψυχῆς πάθει, πλὴν τῶν καθ᾽ αὐτὰ πονηρῶν, καθὼς εἴρηται, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεταξὺ ἐστὶν ἡ ἀρετή.

Καὶ ἐν μὲν τοῖς φόβοις καὶ τοῖς θάρρεσι· πάθη γὰρ ταῦτα τῆς

sicut nec in injustitia, aut timiditate, aut intemperantia. Hæc enim ipsa partim excessus virtutis, partim defectus sunt. Excessus autem aut defectus excessum velle & defectum quærere, aut mediū, plane absurdum esset. Aristot. l. 2. c. 7.

Quia quemadmodum mediocritatis nec excessus, nec defectus, nec est medioeritas: ipsius, dico, virtutis, quæ quasi mediocritatis est extremitas; sic neque excessuum aut defectuum, mediocritas aut excessus esse aut defectus poterit. Nam quocunque modo aguntur, peccari in iis est necesse. Denique ut in universum dicam, neque excessus aut defectus est mediocritas, nec mediocritatis excessus aut defectus. Ὥσπερ δὲ σωφροσύνης, &c.

Quanquam neque satis sit mediocritatem esse virtutem, vitium vero extremitatem, in genere ostendere: sed & illud sigillatim addendum est, quæ virtus, quorum vitiorum sit mediocritas. Etenim eorum, qui de actionibus instituuntur, sermonū, ii qui universales sunt, magis sunt communes, pluribusq; conveniunt: qui vero particulares sunt veriores contra sunt, quod arcte cum ipsis actionibus cohærent: quæ semper in particularibus versantur: quibus vera quoq; respondet agendi ratio. Hoc ergo de quo quærimus, ex exposita sumendum est descriptione. In singulis ergo animi affectibus, exceptis iis, qui per se vitiosi sunt, ut jam dictum est, inter excessum & defectū, mediū quid virtus est. Cap. 7. Δεῖ δὲ τοῦτο μὴ μόνον καθόλου λέγεσθαι, &c.

Et inter metum quidem ac confidentiam (nam & hi Περὶ μὲν οὖν φόβους καὶ θάρρη, &c.

animi

Aristot. l. 2. c. 7.

animi affectus sunt) media est fortitudo. Extremitates autem, in defectu quidem timiditas, in excessu autem, audacia. Etenim excessus à metu nullum habet nomen, sed tantum ab audacia. Quemadmodum & multa alia sunt sine nomine. Sicut nec defectus ab audacia nomen, sed à metu tantum habet: est enim timiditas. Ita ut extremitatum altera quidem à metu, altera vero ab audacia dicatur.

Περὶ ἡδονὰς δὲ καὶ λύπας, &c.

Eodemque modo in voluptatibus quoque ac doloribus, extremitates ut plurimum ac media sunt sine nomine, maximeque in doloribus. Porro in voluptatibus corporis, mediocritas quidem temperantia est, excessus vero intemperantia, defectus vero quia paucissimi, qui ab omnibus abstineant voluptatibus reperiantur, sine nomine est: Dicatur tamen stupor interim.

Περὶ δὲ δόσιν χρημάτων, &c.

Caeterum in affectu, quo afficimur, cum aut damus pecunias, aut accipimus, medium est liberalitas: extremitates vero, in excessu quidem profusio, in defectu autem illiberalitas. Sed & contra evenit, ut defectus sit profusio, excessus vero illiberalitas. In dandis enim pecuniis, excessus, profusio: defectus vero est illiberalitas. In accipiendo autem, illiberalitas excessus, profusio vero defectus est. Et nunc quidem summatim de iis pinguique quasi Minerva loquamur, quod in praesentia sufficiet. Postea vero accuratius de iis agemus.

Περὶ δὲ τὰ χρήματα, &c.

Est praeterea & alia in acci-

ψυχῆς· μέσον ἐστὶν ἡ ἀνδρεία. Ἄκρα δέ, ἔλλειψις μὲν, δειλίας· ὑπερβολὴ δέ, θρασύτης· τῆς γὰρ τοῦ φόβου οὐκ ἔστιν ὄνομα τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θάρρους μόνον. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἀνώνυμά ἐστιν· ἐπεὶ καὶ τῇ ἐλλείψει οὐκ ἔστιν ἀπὸ τοῦ θάρρους ὄνομα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ φόβου μόνον· δειλία γάρ. Ὥστε τῶν ἄκρων, τὸ ἕτερον μὲν ἀπὸ τοῦ φόβου, τὸ ἕτερον δὲ ἀπὸ τοῦ θάρρους ὀνομάζεσθαι.

Καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς δὲ καὶ ταῖς λύπαις αἱ ἀκρότητες καὶ μεσότητες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνώνυμοι εἰσί, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς λύπαις· περὶ δὲ τὰς ἐν σώματι ἡδονάς, μεσότης μὲν, σωφροσύνη, ὑπερβολὴ δέ, ἀκολασία, ἔλλειψις δέ, ἐπεὶ οἱ πάνυ τῶν ἡδονῶν ἀπεχόμενοι ὀλίγοι εἰσίν, διὸ οὗτοι ἀνώνυμοί εἰσι· καλείσθω δέ, ἀναισθησία.

Ἐν δὲ τῷ πάθει, ὃ πάσχομεν ἐν τῷ διδόναι καὶ λαμβάνειν χρήματα, μεσότης μὲν, ἐλευθεριότης, ἄκρα δέ, ὑπερβολὴ μὲν, ἀσωτεία, ἔλλειψις δέ, ἀνελευθερία. Συμβαίνει δὲ καὶ τὸ ἀνάπαλιν· τὴν μὲν ἀσωτείαν, ἔλλειψιν εἶναι, τὴν δὲ ἀνελευθερίαν, ὑπερβολήν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ διδόναι χρήματα, ἡ μὲν ἀσωτεία ὑπερβολή ἐστιν, ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθερία. Ἐν δὲ τῷ λαμβάνειν, ἡ μὲν ἀνελευθερία ὑπερβολή ἐστιν, ἡ δὲ ἀσωτεία ἔλλειψις. Νῦν μὲν ἐν κεφαλαιώδως περὶ αὐτῶν λέγωμεν καὶ ὡς ἐν τύπῳ, ἀρκούμενοι αὐτῷ τούτῳ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀκριβέστερον ἐροῦμεν περὶ αὐτῶν.

Εἰσὶ δὲ περὶ τὴν δόσιν καὶ τὴν

περὶ λῆψιν τῶν χρημάτων καὶ ἄλλη μεσότης καὶ ἄκρα. Καὶ ἔστιν ἄλλη μεσότης μὲν, μεγαλοπρέπεια· διαφέρει γὰρ τῆς ἐλευθεριότητος, ὅτι ἡ μὲν μεγάλα τινὰ περί ἐστι, ἡ δὲ μικρά. Ὑπερβολὴ, ἀπειροκαλία, καὶ βαναυσία· ἔλλειψις, μικροπρέπεια· καὶ αὗται γὰρ διαφέρουσι τῶν τῆς ἐλευθεριότητος ἄκρων. Αἱ δὲ διαφοραὶ, μετὰ ταῦτα ῥηθήσονται.

Ἐν δὲ τῷ περὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν πάθει, μεσότης μὲν, μεγαλοψυχία· ὑπερβολὴ δὲ, χαυνότης τις λεγομένη· ἔλλειψις δὲ, μικροψυχία.

Ὡς δὲ ἐλέγομεν διαφέρειν τὰς περὶ τὰ χρήματα διαθέσεις, τὴν ἐλευθεριότητα δηλαδὴ, καὶ μεγαλοπρέπειαν, τῷ τὴν μὲν ἐλευθεριότητα περὶ μικρὰ εἶναι, περὶ μεγάλα δὲ τὴν μεγαλοπρέπειαν· οὕτω καὶ περὶ τὴν τιμὴν ἐστί τις διάθεσις διαφέρουσα τῆς μεγαλοψυχίας τῷ τὴν μὲν περὶ μικρὰ εἶναι, τὴν δὲ μεγαλοψυχίαν, περὶ μεγάλα. Ἔστι γὰρ ὀρέγεσθαι πλέον ἢ προσήκει, καὶ ἧττον τοῦ δέοντος· λέγεται γὰρ ὁ μὲν ὑπερβάλλων ταῖς ὀρέξεσι, φιλότιμος, καὶ ἡ διάθεσις, φιλοτιμία· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἀφιλότιμος· ἡ δὲ διάθεσις, ἀνώνυμος· ἡ δὲ μεσότης, καὶ αὐτὴ ἀνώνυμος, ἥ τις διαφέρει τῆς μεγαλοψυχίας, τῇ εἰρημένῃ διαφορᾷ. Καὶ διότι ἀνώνυμος ὁ μέσος, ἀπὸ τῶν ἄκρων ὀνομάζεται, διότι καὶ ἀμφοτέρων μετέχει, καί ποτε μὲν φιλότιμον αὐτὸν καλοῦμεν, ποτὲ δὲ ἀφιλότιμον· καὶ ποτὲ μὲν ἐπαινοῦμεν τὸν φι-

piendis opibus dandisque mediocritas & extrema. Et mediocritas ea quidem est magnificentia (hoc enim à liberalitate differt, quod altera magna quaedam impendit, altera vero parva) excessus vero, elegantiae imperitia, & inepta sumptuum collocatio: defectus vero, indecora parsimonia. Nam & hae à liberalitatis abeunt extremis. Differentiae vero postea dicentur. Aristot. l. 2. c. 7.

In honoris vero & ignominiae affectu, mediocritas quidem magnanimitas; excessus autem est quam vocant inflatio, defectus autem animi pusillitas. Περὶ τ͂ τιμῆς, &c.

Quemadmodum autem differre dicebamus eos qui in pecuniis versabantur habitus, liberalitatem dico & magnificentiam, quod altera in parvis, altera vero in magnis occupetur, ita & in honore diversus quidam à magnanimitate est habitus: quod eodem modo alter in parvis, magnanimitas vero in magnis versatur. Nam & ambire honorem quemadmodum oportet, & plus quam oportet, & minus quam decorum est, potest aliquis. Dicitur enim qui in appetendo honore excedit, ambitiosus: ipse vero habitus, ambitio: qui vero deficit, abjectus: cujus habitus caret nomine, sicut & mediocritas, quae à magnanimitate eo quo diximus abest modo. Quia autem nomine caret is qui medius est, ideo ab extremitatibus nomen desumit, quia utriusque est particeps, interdumque ambitiosum Ὡς δ' ἐλέγομεν ἔχειν περὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν, &c.

Aristot. l. 2, c. 7.

tiosum eum interdum vero abjectum dicimus: interdumque ambitiosum, interdum vero laudamus abjectum. Quare autem hoc faciamus, postea dicetur. Nunc de reliquis affectibus dicamus, mediumque in singulis ostendamus, & extrema.

Ἔστι δὲ καὶ περὶ ὀργὴν, &c.

Est ergo mediocritas in ira quidem mansuetudo (medius enim mansuetus dicitur:) extremitates vero carent nomine. Excessus tamen iracundia dicatur; & qui excedit, iracundus: defectus autem lentitudo & qui deficit lentus.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, &c.

Sunt & aliæ quæ aliquid commune inter se habent, aliquid quo differunt, tres mediocritates. Etenim earum actionum quas agimus, ut & sermonum quos loquimur in communi vita, alia ad veritatem agimus & loquimur, alia ad voluptatem. Jam quæ ad voluptatem, partim & dicuntur joci causa & aguntur, partim reliquæ quam in vita sequimur, voluptatis causa. Ita ut tres esse mediocritates sit necesse. Ac eorum quidem quæ ad veritatem vel dicuntur vel aguntur, mediocritas quoque dicitur veritas. Eorum vero quæ ad voluptatem, ea quæ in joco versatur, festivitas, quæ ad reliquam vero voluptatem, amicitia. Hoc autem inter se commune habent, quod omnes in dictorum factorumque communicatione versentur. Differunt autem, quod non in iisdem, sicut dictum est, versentur. Extremitates vero eorum sunt sine nomine, nos tamen vel perspicuitatis causa, utque eo faci-

λότιμον, ποτὲ δὲ τὸν ἀφιλότιμον. Τίνος δὲ χάριν τοῦτο ποιοῦμεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται· νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν παθῶν λέγωμεν, ζητοῦντες ἐν ἑκάστῳ τὴν μεσότητα καὶ τὰ ἄκρα.

Ἔστι τοίνυν ἐν τῇ ὀργῇ μεσότης μὲν πραότης· ὁ γὰρ μέσος πρᾶος λέγεται· τὰ δὲ ἄκρα, ἀνώνυμα. Καλείσθω δὲ, ἡ μὲν ὑπερβολὴ ὀργιλότης, καὶ ὀργίλος ὁ ὑπερβάλλων, ἡ δὲ ἔλλειψις ἀοργησία, καὶ ὁ ἐλλείπων ἀόργητος.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς μεσότητες, αἳ κατά τι μὲν κοινωνοῦσιν, ἔχουσι δὲ καὶ διαφοράν· τῶν γὰρ πράξεων καὶ λόγων, ἃ λέγομεν καὶ πράττομεν ἐν τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνίᾳ, τὰ μὲν πρὸς ἀλήθειαν λέγομεν καὶ πράττομεν, τὰ δὲ πρὸς ἡδονήν: καὶ τῶν πρὸς ἡδονὴν, τὰ μὲν παιδιᾶς λέγονται καὶ πράττονται χάριν· τὰ δὲ ἕνεκα τῆς λοιπῆς τῆς ἐν τῷ βίῳ ἡδονῆς. Ὥστε τρεῖς εἶναι τὰς μεσότητας ἐξ ἀνάγκης. Καὶ τῶν μὲν πρὸς ἀλήθειαν λεγομένων ἢ πραττομένων, ἡ μεσότης καὶ ἀλήθεια ὀνομάζεται· τῶν δὲ πρὸς ἡδονὴν, ἡ μὲν περὶ τὴν παιδιὰν, εὐτραπελία. ἡ δὲ περὶ τὴν λοιπὴν ἡδονὴν, φιλία. Κοινωνοῦσι μὲν οὖν ἀλλήλαις, ὅτε πᾶσαι εἰσὶ περὶ λόγων καὶ πράξεων κοινωνίαν· διαφέρουσι δὲ, ὅτι οὐ περὶ τὰ αὐτὰ, καθὼς εἴρηται. Τὰ δὲ ἄκρα αὐτῶν, ἀνώνυμα· ὀνοματοποιήσομεν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς σαφηνείας ἕνεκα καὶ τοῦ

ῥᾳδίως

ῥᾳδίως τῷ λόγῳ παρακολουθεῖν τοὺς ἀκροωμένους. Καλείσθω δὲ τὰ ἄκρα τῆς ἀληθείας, ἡ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον προσποίησις, ἀλαζονεία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν, ἀλαζών· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, εἰρωνεία, καὶ εἴρων. Τῆς δὲ εὐτραπελίας, ἡ μὲν ὑπερβολὴ, βωμολοχία, καὶ ὁ ἔχων αὐτὴν βωμολόχος· ἡ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, ἀγροικία, καὶ ὁ ἔχων, ἄγροικος. Τῆς δὲ φιλίας, ὁ μὲν ὑπερβάλλων καὶ οὐδενὸς ἕνεκα, ἄρεσκος καλείσθω· εἰ δὲ ἕνεκα τῆς αὑτοῦ ὠφελείας, κόλαξ· ὁ δὲ ἐλλείπων καὶ ἄχαρις ἐν πᾶσι, δυσερίς τις καὶ δύσκολος.

Οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς πάθεσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, μεσότητές εἰσι, καθάπερ ἐπὶ τῆς αἰδοῦς φαίνεται. Καὶ γὰρ ἡ αἰδὼς, ἀρετὴ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ οὐκ ἔστι πάθους μεσότης, ἀλλὰ τῶν περὶ τὸ πάθος. Τῶν ἐπαινουμένων δέ ἐστιν· ὁ γὰρ αἰδήμων ἐπαινεῖται, καὶ παρ' ἑκάτερα, καὶ ὑπερβολὴν ἔχει καὶ ἔλλειψιν· καὶ αὐτὴ μεσότης ἐστί. Καὶ ὁ μὲν ὑπερβάλλων αἰδοῖ, καταπλὴξ καλεῖται· ὁ δὲ ἐλλείπων, ἢ ὁ μηδὲ ὅλως αἰδούμενος, ἀναίσχυντος, ὁ δὲ μέσος, αἰδήμων.

Ἔστι δὲ καὶ ἐν τῇ λύπῃ μεσότης, ὅτε λυπεῖται ἐπὶ τῷ παρὰ τὴν ἀξίαν εὐτυχοῦντι, ἥτις νέμεσις καλεῖται. Καὶ ὑπερβολὴ δὲ ἐστι παρ' ἑκάτερα καὶ ἔλλειψις. Ὑπερβολὴ μὲν ὅταν τις ἐπὶ

lius quæ traduntur assequi possint studiosi, quædam iis imponere conabimur. Dicamus ergo extremitates veri, alteram quidem quæ simulatione quadam verum auget, arrogantiam, & qui ea est præditus, arrogantem: quæ vero minuit, dissimulationem, & qui ea est præditus, dissimulatorem. Jam excessus in festivitate, scurrilitas, & cui adest hoc vitium, scurra: defectus vero rusticitas, & cui adest hoc vitium, rusticus vocatur. In amicitia autem, qui excedit modum, sine causa quidem, blandus dicitur: qui vero commodi sui causa, adulator. Qui contra deficit, atque in omnibus est injucundus, difficilis ac morosus.

Aristot. l. 2. c. 7.

Non solum autem in affectibus ipsis, sed & in iis qui circa eos sunt, mediocritates invenies, quemadmodum in verecundia apparet. Verecundia enim virtus non est, si quidem neque affectus, sed eorum quæ circa affectum sunt, est mediocritas. Est interim in iis quæ laudantur. Laudatur enim verecundus, si quidem utrinque & excessum habet & defectum: ipsa enim est mediocritas. Et qui verecundia excedit modum, attonitus, qui vero deficit, aut quem nihil omnino pudet, impudens, medius autem verecundus vocatur.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς πάθεσι, &c.

Sed & in dolore est mediocritas, ut cum quis moleste fert aliquem præter meritum felicem esse, quæ indignatio dicitur. Quod quidem non minus & excessum utrinque & defectum habet. Et excessum quidem, cum ex omnium feli-

Νέμεσις δὲ μεσότης φθόνου, &c.

Aristot. l. 2, c. 7.

citate aliquis dolorem capit. Atque hoc vitium invidia dicitur, & qui eo laborat, invidus. Defectus autem, cum non tantum non dolet aliquis sed etiam gaudet, quoties aliquem præter meritum suum infelicem videt. Et talis quidem malevolus dicitur: habitus autem malevolentia. Cum autem mediocritas indignatio dicatur, qui præditus est ea, indignabundus dicitur. Cæterum cum de mediocritate, tum vero de extremitatibus, posthac accuratius agemus.

πᾶσι τοῖς εὐτυχοῦσι λυπεῖται· καὶ ἡ τοιαύτη κακία, φθόνος καλεῖται, καὶ ὁ ἔχων, φθονερός. Ἔλλειψις δέ, ὅταν τις οὐ μόνον οὐ λυπεῖται, ἀλλὰ καὶ χαίρει ἐπὶ τοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν κακῶς πράττουσι· καὶ ὁ τοιοῦτος, ἐπιχαιρέκακος καλεῖται, καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπιχαιρεκακία· τῆς δὲ μεσότητος νεμέσεως καλουμένης, ὁ ἔχων, νεμεσητικὸς καλεῖται. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς μεσότητος καὶ τῶν ἄκρων, καὶ μετὰ ταῦτα ἀκριβέστερον ἐροῦμεν.

Περὶ δὲ δικαιοσύνης, &c.

Sicut & de justitia, quæ cum duplex sit, pluraque dicenda sint de ea, nunc quidem agendi de ea tempus non est: verum in sequentibus & dividemus eam, & de utraque agemus. Ut appareat, quomodo mediocritates sint, & quorum. Eodemque modo de virtutibus rationis.

Καὶ περὶ τῆς δικαιοσύνης δέ, ἐπεὶ διπλῆ τίς ἐστι, καὶ δεῖ αὐτῇ μακροτέρων λόγων, νῦν μὲν οὐκ εὔκαιρον λέγειν· ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς διελόντες περὶ ἑκατέρας, διαληψόμεθα, πῶς μεσότητές εἰσι, καὶ τίνων. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ μὲν λογικῶν ἀρετῶν.

CAP. VII.

De contrarietate vitiorum quæ utrinque virtutem ambiunt, tum quam inter se tum quam ad virtutem habent.

ΚΕΦ. ζ'.

Περὶ τῆς ἐναντιότητος τῶν παρ' ἑκάτερον τῆς ἀρετῆς κακιῶν, ἥν τε πρὸς ἀλλήλους ἔχουσι καὶ πρὸς τὴν ἀρετήν.

Τριῶν δὲ διαθέσεων οὐσῶν, &c.

Nunc de contrarietate extremorum, tum quam inter se tum quam ad mediocritatem habent, agamus. Cum ergo habitus sunt tres, unus quidem ipsa virtus, quam mediocritatem dicimus, duo vero vitiorum, quorum alterum excedit, alterum deficit, in omnibus quædam est oppositio. Ac primũ extrema inter se pugnant.

Νῦν δὲ ἐροῦμεν περὶ τῆς ἐναντιότητος τῶν ἄκρων πρὸς ἄλληλα, καὶ πρὸς τὴν μεσότητα. Τριῶν γὰρ διαθέσεων οὐσῶν, μιᾶς μὲν ἀρετῆς, ἥ τις μεσότης ἐστί, δύο δὲ κακιῶν, τῆς μὲν ὑπερβαλλούσης, τῆς δὲ ἐλλειπούσης, ἐν πάσαις ἐστί τις ἀντίθεσις· καὶ αἱ μὲν ἄκραι ἐναντίως ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας· ἡ δὲ

μέση

μέση πρὸς ἑκατέραν τῶν ἄκρων. Ὥσπερ γὰρ τὸ ἴσον καὶ πρὸς τὸ μεῖζον ἀντικείμενόν ἐστι, καὶ πρὸς τὸ ἔλαττον· τῶ μὲν γὰρ μείζονος ἔλαττόν ἐστι, τῶ δὲ ἐλάττονος μεῖζον· οὕτως αἱ μέσαι ἕξεις, πρὸς μὲν τὰς ἐλλείψεις ὑπερβολαί εἰσι, πρὸς δὲ τὰς ὑπερβολὰς, ἐλλείψεις· ὃ καὶ ἐν πάθεσι καὶ ἐν πράξεσιν ὁμοίως ἔχει· ἐν πάθεσι μὲν, ἀνδρεία μεσότης, ἐν πράξεσι δὲ, ἡ κατὰ τὴν ἀνδρείαν πρᾶξις· καὶ διὰ τούτων ὁ ἀνδρεῖος πρὸς μὲν τὸν δειλὸν θρασὺς φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν θρασὺν, δειλός. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ σώφρων, πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον, ἀκόλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκόλαστον, ἀναίσθητος· ὁ δὲ ἐλευθέριος, ἄσωτος μὲν, πρὸς τὸν ἀνελεύθερον· πρὸς δὲ τὸν ἄσωτον, ἀνελεύθερος, καὶ ὅλως ἕκαστος τῶν ἄκρων τῷ ὀνόματι ἑτέρου τὸν μέσον καλεῖ· καὶ ὁ μὲν θρασὺς, τὸν ἀνδρεῖον δειλὸν καλεῖ, ὁ δὲ δειλὸς, θρασύν. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως.

Οὕτω δὲ τῶν ἄκρων πρὸς τὸ μέσον ἀντικειμένων καὶ πρὸς ἄλληλα, μείζων ἐστὶν αὐτῶν ἐναντιότης· πορρωτέρω γὰρ ἀλλήλων ἐστὶν ἢ τοῦ μέσου. Καθάπερ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν πλέον ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα ἢ τὸ μέσον, τὸ ἴσον δηλονότι. Καὶ πρὸς μὲν τὸ μέσον, ἔστι τις ὁμοιότης ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἄκρων, ὥσπερ τῇ θρασύτητι πρὸς τὴν ἀνδρίαν, καὶ τῇ ἀσωτίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητι· ἐν δὲ τοῖς ἄκροις, οὐδεμία

Medium vero cum extremitate utraque. Nam ut hoc quod æquale est, majori opponitur & minori (siquidem majore minus est, minore autem majus) ita medii quoque habitus, ad defectus quidem sunt excessus, ad excessus autem sunt defectus. Quod quidem, cum in affectibus tum in actionibus eodem modo se habet. In affectibus enim fortitudo est mediocritas, in actionibus autem, ea quæ secundum fortitudinem est actio. Ideoque fortis respectu quidem timidi, audax videtur, respectu autem audacis, timidus. Eodemque modo & temperans, respectu quidem stupidi, intemperans est, respectu vero intemperantis, stupidus. Sic & liberalis respectu illiberalis est prodigus, respectu autem prodigi, est illiberalis. Uterque denique extremorum alterius nomine mediocritatem indigitat: itaque & audax fortem, timidum: timidus audacem vocat. Atque ita in reliquis.

Ariſtot. l. 2. c. 7.

Hoc autem modo extrema cum & inter se sint opposita, & opposita sint medio, major illorum inter se est contrarietas. Longius enim absunt à se mutuo, quam à medio. Sicut id quod magnum & quod parvum est, longius à se absunt mutuo, quam à medio, ab æqualitate dico. Aliqua enim medii similitudo est in utroque extremo: sicut in audacia fortitudinis, & liberalitatis in prodigalitate. Contra vero nulla in extremitatibus similitudo est, sed plurimum inter se

Οὕτω δ' ἀντικειμένων ἀλλήλοις τούτων, &c.

se differunt. Quæ vero plurimum inter se distant, contraria judicātur. Quare magis quoq; contraria, quæ magis à se distant mutuo.

Aristot. l. 2. c. 7.

Magis autem inter se distant extremitates, quam à medio. Quanquam sane non æqualiter utraque distat extremitas. Sed in quibusdam defectus magis opponitur medio, quam excessus: in quibusdam contra excessus magis, quam defectus. Ipsæ namque mediocritates ad alterum magis inclinant extremum, quam ad alterum: magisque similes nonnunquam defectui, nonnunquam vero sunt excessui. Sic fortitudo magis ad audaciam accedit, quam ad timiditatem: quare etiam magis est contraria timiditati, quam audaciæ. Rursus temperantia magis est stupori similis, quam intemperantiæ: ideoque magis est intemperatniæ contraria, quam stupori. Porro non tantum ea quæ cum altero extremorum est similitudo, ejus quæ cum altero extremorum est contrarietatis causa est: sed sæpe hoc à nobis est. Cum enim viro bono cum extremitatibus semper sit pugnandum, ut qui ad mediocritatem tendat, ea certe cum qua magis illi luctandum est, magis quoque medio contraria est extremitas. Major autem lucta est cum iis, ad quæ natura magis propendemus, aut quo magis impellimur. Quare quo magis ipsi impellimur, hoc quoque medio magis est contrarium. Sicut ex duabus temperantiæ extremitatibus, magis ad intemperantiam impellimur,

Περὶ δὲ τὸ μέσον ἀντίκειται, &c.

ἐστὶν ὁμοιότης, ἀλλὰ πλεῖστον ἀλλήλων διαφέρουσι· τὰ δὲ πλεῖστον ἀλλήλων ἀπέχοντα, ἐναντία ὁρίζονται. Ὥστε καὶ μᾶλλον ἐναντία, τὰ μᾶλλον ἀπέχοντα.

Τὰ δὲ ἄκρα πλέον ἀντίκειται πρὸς ἄλληλα, ἢ πρὸς τὸ μέσον. οὐκ ἐπίσης δὲ ἀντίκειται ἄκρων ἑκάτερον. Ἀλλ' ἐπὶ τινῶν μὲν ἡ ἔλλειψις πλέον ἀντίκειται πρὸς τὸ μέσον, ἢ ἡ ὑπερβολή· ἐπί τινων δὲ ἡ ὑπερβολὴ μᾶλλον, ἢ ἡ ἔλλειψις. Νεύουσι γὰρ αἱ μεσότητες πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων πλέον ἢ πρὸς τὸ ἕτερον, καὶ ὁμοιότεραι εἰσί ποτε μὲν ἐλλείψει, ποτὲ δὲ ὑπερβολῇ· οἷον ἡ ἀνδρεία μᾶλλον ὁμοιοῦται τῇ θρασύτητι, ἢ τῇ δειλίᾳ· καὶ τοῦτο ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ δειλίᾳ, ἢ τῇ θρασύτητι. Ἡ δὲ σωφροσύνη μᾶλλον ὁμοία ἐστὶ τῇ ἀναισθησίᾳ, ἢ τῇ ἀκολασίᾳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ ἀκολασίᾳ, ἢ τῇ ἀναισθησίᾳ· ἔστι δὲ οὐ μόνον ἡ πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων ὁμοιότης αἰτία τῆς πρὸς τὸ ἕτερον ἐναντιότητος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν τὸ τοιοῦτον συμβαίνει. ἐπεὶ γὰρ ὁ πόλεμος τῷ σπουδαίῳ πρὸς τὰ ἄκρα γίνεται, τὴν μεσότητα ζητοῦντι, πρὸς ὃ τῶν ἄκρων μείζων ἡ μάχη, ἐκεῖνο ἐναντιώτερον τῷ μέσῳ δοκεῖ· μείζων δὲ ἡ μάχη πρὸς ὃ μᾶλλον πεφύκαμεν, καὶ εἰς ὃ πλέον κινούμεθα. Ὥστε εἰς ὃ πλέον αὐτοὶ κινούμεθα, ἐκεῖνο ἐναντιώτερόν ἐστι τῷ μέσῳ. Καθάπερ τῶν τῆς σωφροσύνης ἄκρων πλέον εἰς ἀκολασίαν κινούμεθα, ἢ εἰς ἀναισθησίαν·

ὅτι

ὅτι πρὸς ἡδονὰς πεφύκαμεν μᾶλλον, ἢ πρὸς τοὐναντίον. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἀκολασίαν μείζων ὁ πόλεμος· καὶ αὕτη ἐναντιωτέρα ἐστὶ τῇ σωφροσύνῃ, ἢ ἡ ἀναισθησία. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει.

quam ad stuporem: quia in voluptates magis inclinamus quam in contrarium. Ac propterea major cum intemperantia lucta est. Quare hæc quoque magis temperantiæ est contraria, quam stupori. Eodemque modo & in reliquis habet. Aristot. l.2.c.11.

ΚΕΦ. η.

CAP. VIII.

Περὶ τοῦ, πῶς ἂν γένοιτο μάλιστα τῆς μεσότητος τυγχάνειν.

Quomodo potissimum ad mediocritatem perveniatur.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν, διὰ τὸ τὸ μέσον ἀεὶ ζητεῖν τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων, ἱκανῶς εἴρηται. Τὸ δὲ δύνασθαι λαβεῖν τὸ μέσον καὶ γενέσθαι σπουδαῖον, ἐργῶδές ἐστιν. Ἐν παντὶ γὰρ πράγματι τὸ μέσον εὑρεῖν, δύσκολόν ἐστιν· ὥσπερ τοῦ κύκλου τὸ μέσον, δηλονότι τὸ κέντρον, οὐ πᾶς εὑρεῖν δύναται, ἀλλὰ μόνος ὁ γεωμετρεῖν ἐπιστάμενος· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ ὀργισθῆναι, ῥᾴδιον, καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ δαπανῆσαι· τὸ δὲ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ πρὸς τίνα, καὶ ὅσον καὶ τίνος ἕνεκα, ὅπερ ἐστὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ εὖ, καὶ σπάνιον καὶ ἐπαινετὸν, καὶ καλὸν, τοῦτο δὲ οὐ ῥᾴδιον, οὐδὲ τοῦ βουλομένου παντός.

Διὰ τοῦτο προσήκει τὸν βουλόμενον σπουδαῖον γενέσθαι, καὶ ζητοῦντα τὸ μέσον, πρῶτον φεύγειν πάσῃ δυνάμει τῶν

Ac virtutem quidem moralem, mediocritatem esse duorum vitiorum, quorum alterum in excessu, alterum est in defectu, quia cum in affectibus tum vero in actionibus semper quærit medium, satis jam dictum est. Medium porro consequi posse, bonumque virum evadere, vere operosum est. In omni namque re invenire medium difficile est: sicut videlicet circuli medium, centrum dico, non quilibet invenire potest, sed solus ille qui geometriæ peritus est. Eodem modo & in affectibus se res habet & in actionibus. Facile enim est irasci, & pecuniam aut dare aut expendere. Cæterum ut oportet, aut cum oportet, aut cui oportet, aut quantum oportet, aut cujus gratia oportet, quod & medium & rectum & rarum est, & laudabile ac honestum, hoc vero nec facile est, nec cujusvis.

Cap. 11. Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθικὴ μεσότης, &c.

Quare oportet eum qui vir bonus esse velit, ac de medio sollicitus est, omni primum studio eam vitare extremitatem, quæ

Διὸ δεῖ τὸν στοχαζόμενον τοῦ μέσου, &c.

Aristot. l.2.c.11.

maxime medio est contraria. Hoc autem est illud, cui ex duobus illis quæ mediocritatem ambiunt maxime addictus est malis. Quemadmodum Calypso monebat quoque,

A fumo procul atque à fluctu dirige puppim.

Etenim peccamus quidem, ad quamcunque extremitatem auferamur, non eodem tamen modo. Majus enim peccatum erit in contraria magis extremitate, quam in minus contraria. Cum vero exquisite medium contingere sit difficile, secunda, ut in proverbio est, navigatione danda est opera, minima ut mala eligamus. Hoc autem fiet, si eo quo diximus modo, ad extremitates nos componamus.

Σκοπεῖν δὲ δεῖ πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ εὐκατάφοροί ἐσμεν, &c.

Cæterum nec illud tantum videndum est, ad quod omnes maxime extremum natura inclinent homines, sed ad quod etiam nostrum quisque. Alii namque alio inclinamus. Hoc autem sciemus, si inquiramus, quæ aut voluptatem nobis adferant, aut quæ molestiam. Cumque id intelligemus ad quod extremum propendeamus magis, omni deinde studio in contrariam nos abripiemus partem. Si enim vehementer hanc extremitatem vitemus, ita demum ad medium veniemus. Sicut illi qui incurva ligna dirigere conantur; in contrarium enim ea flectunt.

Ἐν παντὶ δὲ μάλιστα φυλακτέον τὸ ἡδύ, &c.

Præ reliquis autem quæ vehementer afficiunt, maxime violenta sunt, voluptas & jucunditas. Ac propterea summa ad-

ἄκρων τὸ μᾶλλον ἐναντίον τοῦ μέσου· δηλονότι, πρὸς ὃ μᾶλλον εὐαινετότερός ἐστι τῶν παρ' ἑκάτερα τῆς μεσότητος κακῶν· καθάπερ καὶ ἡ Καλυψὼ παρήνει· τοῦ

—τοῦ μὲν καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε
Νῆα—

καὶ γὰρ ἁμαρτάνομεν μέν, πρὸς ὅπερ ἂν πέσωμεν τῶν ἄκρων, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Μείζων γὰρ ἔσται ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ ἐναντιωτέρῳ τῶν ἄκρων, ἢ ἐν τῷ ἧττον ἐναντίῳ· ἐπεὶ οὖν ἄκρως τοῦ μέσου τυχεῖν χαλεπόν, κατὰ τὸν δεύτερόν φασι πλοῦν τὰ ἐλάχιστα τῶν κακῶν αἱρεῖσθαι προσήκει. Τοῦτο δὲ ἔσται, εἰ διακείμεθα πρὸς τὰ ἄκρα τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ἔφην.

Δεῖ δὲ μὴ μόνον σκοπεῖν πρὸς ποῖον τῶν ἄκρων πεφύκαμεν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ποῖον πέφυκε ζητητέον. Ἄλλοι γὰρ πρὸς ἄλλα πεφύκαμεν. Γνωσόμεθα δὲ τοῦτο ἐξετάσαντες τίσιν ἡδόμεθα καὶ τίσι λυπούμεθα· εὑρόντες δὲ πρὸς ποῖον τῶν ἄκρων πεφύκαμεν, ἐπὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ διὰ σπουδῆς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀφελκύσομεν. Φεύγοντες γὰρ σφόδρα τοῦτο τὸ ἄκρον, εἰς τὸ μέσον ἥξομεν. Ὥσπερ ποιοῦσιν οἱ τὰ διεστραμμένα τῶν ξύλων ὀρθῶσαι σπουδάζοντες· κλίνουσι γὰρ εἰς τοὐναντίον.

Μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων παθῶν ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ ἡδὺ βίαιον. Καὶ διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς ἀκριβείας, καὶ τῶν

ἀπαίτησ

ἀπάτην πάντα τρόπον φυλάττεσθαι δεῖ, ὅτε τὴν πονηρὰν τῆς ἀγαθῆς ἡδονῆς ἐθέλομεν διακρίνειν· χαλεπὸν γὰρ ἀδέκαστον εἶναι τῶν τοιούτων κριτήν. Ὥσπερ οὖν οἱ δημογέροντες τῶν Τρώων πρὸς τὴν Ἑλένην ἔπαθον, καλὴν μὲν εἰπόντες αὐτὴν, καὶ τοῦ κάλλους θαυμάσαντες, ψηφισάμενοι δὲ καὶ οὕτως ἔχουσαν ἀποπέμψαι πρὸς τοὺς Ἕλληνας· τοῦτο δεῖ παθεῖν καὶ ἡμᾶς πρὸς τὴν ἡδονήν. Οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀποπεμπόμενοι, ἧττον ἁμαρτησόμεθα. Αὕτη ἐστὶν ἡ μέθοδος ὡς ἐν κεφαλαίῳ καὶ τύπῳ, δι᾽ ἧς μάλιστα τυχεῖν δυνησόμεθα τῆς μεσότητος.

Καὶ οὕτω δὲ ὅμως χαλεπόν ἐστι, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς μερικοῖς. Οὐ γὰρ ὡρισμένη τις ἐστὶν ἡ κρίσις τούτων, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλη· ἐπεὶ μηδὲ αὐτὰ ὡρισμένα· οἷον τὸ ὀργισθῆναι· οὐ γὰρ ῥᾴδιον διορίσαι, τίσι, καὶ πῶς, καὶ πότε ὀργιστέον· καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ καιροῦ κρίνοντες, καὶ τῶν ἄλλων περιστάσεων, ἄλλοτε ἄλλα ἀποφαινόμεθα. Καὶ ποτὲ μὲν τοὺς ἐλλείποντας ἐπαινοῦμεν, καὶ πρᾴους φαμὲν, ποτὲ δὲ τοὺς ὑπερβάλλοντας ὀργῇ, καὶ καλοῦμεν ἀνδρώδεις. Ἀλλ᾽ ὁ μὲν μικρὸν τῆς μεσότητος ἐκκλίνας οὐ ψέγεται· καὶ γὰρ οὔτε ὑπερβάλλειν, οὔτε ἐλλείπειν δοκεῖ· ψέγεται δὲ ὁ τοσοῦτον τῆς μεσότητος παρεκκλίνας, ὅσον μὴ λαθεῖν. Τὸ δὲ μέχρι τινὸς καὶ ἐπὶ πόσον τοῦ ὀρθοῦ παρεκβάντες ψεγόμεθα, οὐκ

hibenda est cura, summoque opere videndum est, ne decipiamur, cum ab honesta discernenda est improba. Difficile enim est, integrum esse in his judicem. Quemadmodum ergo proceres illi Homerici de Helena sentiebant, quam ut pulchram esse concedebant, imo propter formæ elegantiam admirabantur, ita ablegandam tamen esse ad Græcos judicabant, quamvis talis esset; eodem modo nobis de voluptate sentiendum est. Si enim eodem modo ablegemus illam, minus peccabimus. Hæc vero ergo via est & ratio, quantum quidem summatim ea breviterq; tradi potuit, quâ maxime ad mediocritatem perveniemus. Aristot. l. 2. c. 11.

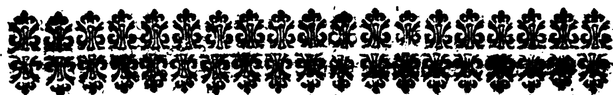
Nec minus tamen difficultatis restat propterea, maximeque in singularibus. Quia non facile in iis est certum quid definire, sed alias judicamus aliter: siquidem nec ipsa definita sunt. Exempli gratia in ira, Nec enim facile est definire, quibus, & quomodo, & quando irasci quis debeat. Etenim cum vel ex occasione vel aliis judicemus circumstantiis, aliter alias necesse est ut pronunciemus. Interdum namque eos qui deficiunt in irascendo laudamus, ac mansuetos dicimus, interdum eos qui excedunt in eodem, & viriles appellamus. Et qui parum quidem à mediocritate deflectit, non reprehenditur, quia nec excedere videtur nec deficere: contra vero qui tantum abit, ut latere non possit. At vero quatenus aut quantum abire à recto quis ut vi- Χαλεπὸν δὲ ἴσως τοῦτο, &c.

Aristot. l.2.c.11.

tuperetur debeat, universaliter describi non potest. Siquidem nec aliud quicquam quod in singularibus versatur, aliasq; aliter se habet. In hujusmodi n. singulare quoque judicium requiritur, & quod fit à sensibus. Videtur ergo, medium in omnibus habitum laude dignum esse. Nonnunquam autem ad excessum, nonnunquam vero ad defectum declinandũ est, ut diximus, hoc est ad eam è duabus extremitatem, quæ ad mediocritatẽ magis accedit. Ita namque facilius & mediocritatẽ assequeũr & bonũ.

ἐστιν ἑνὶ καθολικῷ διορίσαι τῷ λόγῳ· ἐπεὶ μηδὲ ἄλλο μηδὲν, ὅπερ ἐν τοῖς μερικοῖς εὑρίσκεται, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχει. Ἡ γὰρ τούτων κρίσις μερικῶς καὶ αἰσθήσει γίνεται· φαίνεται τοίνυν, ὅτι ἐν πᾶσιν ἡ μέση ἕξις ἐπαινετή. Δεῖ δὲ, καθὼς εἴρηται, ἀποκλίνειν ποτὲ μὲν ἐπὶ τὴν ὑπερβολὴν, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὴν ἔλλειψιν· δηλονότι ἐπὶ ταύτην τῶν ἀκροτήτων, ἥ τις ὁμοιοτέρα ἐπὶ τῇ μεσότητι. Οὕτω γὰρ ῥᾷστα τῆς μεσότητος τευξόμεθα, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

ARISTO-

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER III.

ΚΕΦ. α.

Περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστὶ, καὶ ἔστιν ἀρετὴ πρᾶξις ἀγαθὴ ἑκούσιος, καὶ ἡ κακία τοὐναντίον, καὶ ἐν τῷ ὁρισμῷ κακίας καὶ ἀρετῆς καὶ τὸ ἑκούσιον παραλαμβάνεται, διὰ τοῦτο τοῖς λέγουσι περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας ἀνάγκη περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διαλαβεῖν. Τῷ γὰρ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ τὰς πράξεις κρίνομεν. Καὶ τὰς μὲν ἐπαινετὰς λέγομεν, τὰς δὲ συγγνωστὰς, τὰς δὲ ψόγου ἀξίας. Καὶ τὰς μὲν ἑκουσίως γινομένας ἀγαθὰς ἐπαινοῦμεν, τὰς δὲ ἑκουσίως πονηρὰς ψέγομεν, τὰς δὲ ἀκουσίως πονηρὰς οὐ ψέγομεν, ἀλλὰ συγγνώμης ἀξιοῦμεν.

ε.

CAP. I.

De eo quod sponte est, & de invito.

Aristot. l.3. c.1.

Cum in affectibus ergo & actionibus versetur virtus, eademque sit actio bona & quæ fit sponte, sicut contra vitium: quumque in definitione virtutis addatur vox, sponte, propterea ei qui de virtute agit aut vitio, de eo quod aut sponte est aut invitum, agendum est. Siquidem his duobus actiones omnes dijudicamus. Quarum alias laude, alias venia, alias reprehensione dignas esse dicimus. Et bonas quidem quæ sponte fiunt laudamus: improbas contra, quæ sponte quidem fiunt, vituperamus, quæ ab invito vero, non vituperamus, sed iis ignoscimus: sicut quæ ab invito cum damno fiunt

Lib. 3. Cap. 1. Τῆς ἀρετῆς δὴ περὶ πάθη τε, &c.

Aristot. l.3,c.1

fiunt proprio, misericordia dignas judicamus. Quare cum de iis quæ aut laude digna sunt aut reprehensione, sermo nobis institutus sit, necesse est, ut de voluntario quoque agamus & invito. Hæc vero disputatio legislatoribus etiam est utilis, quia ex his intelligent, quinam pœnis aut contra honoribus afficiendi sint; qui item venia sint digni aut misericordia: quod præcipuum artis civilis caput est. Restat ergo, ut, quid sponte sit, quid invitum, distinguamus.

Δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι, &c.

Videtur ergo invitum esse id quod violentum est, aut quod fit per ignorantiam.

Βίαιον δὲ οὗ ἡ ἀρχὴ, &c.

Violentum vero, cujus principium non in agente est, sed extrinsecus, cui nihil confert aut qui agit aut qui patitur. Ut si quem aliquo impulerit ventus aut à loco in locum transtulerit, aliive homines, in quorum vel potestate sumus, aut qui nolentem etiam possunt impellere. Contra vero id esse sponte dicimus, cujus in agente totum est principium. Sunt autem non nulla quæ nec invita sunt proprie nec sponte, sed medii cujusdam generis: sicut nonnulla quæ metu fiunt majoris mali, aut honesti alicujus causa. Ut si tyrannus aliquis turpe quicquam injungeret, in cujus potestate & parentes ejus essent & liberi: quique agentem hoc cum suis omnibus servare, non agentem autem posset è medio tollere. Nam de hoc dubitari potest, utrum sponte sit an invitum. Tale est quod in tempestatibus à navigantibus fieri solet, cum one-

τὰς δὲ ἀκουσίως πονηρὰς καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν ποιούντων γινομένας ἐλέου ἀξίας ἡγούμεθα. Διὰ τοῦτο, ἐπεὶ περὶ τῶν ἐπαινετῶν καὶ τῶν ψόγου ἀξίων ὁ λόγος ἡμῖν, δέον εἰδέναι περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου. Ὁ δὲ περὶ τούτων λόγος καὶ τοῖς νομοθετοῦσι χρήσιμος· ἀπὸ τούτων γὰρ εἴσονται τίνας τε κολάζειν ἄξιον, καὶ τίνας τιμᾶν, καὶ τίνας ἀξιοῦν συγγνώμης ἢ ἐλέου· ὃ δὴ τῆς ἐν πολιτείᾳ τέχνης κεφάλαιόν ἐστι· διοριστέον δὴ, τί ἐστιν ἑκούσιον, καὶ τί ἀκούσιον.

Δοκεῖ τοίνυν ἀκούσιον εἶναι τὸ βίαιον, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενον.

Βίαιον δὲ, οὗ ἡ ἀρχὴ οὐκ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλὰ ἔξωθεν, ἐν ᾗ οὐδὲν συμβάλλεται ὁ πράττων ἢ ὁ πάσχων. Οἷον εἴ τινα κινήσει τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀγάγοι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες καὶ δυνάμενοι κινεῖν μὴ βουλόμενον. Ἑκούσιον δὲ, τοὐναντίον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι πᾶσα. Εἰσὶ δέ τινα μήτε ἀκούσια ὄντα κυρίως μήτε ἑκούσια, ἀλλὰ μέσα τινά· εἰσὶ δὲ ὅσα διὰ φόβον μειζόνων κακῶν πράττεται, ἢ διὰ καλόν τι. Οἷον, εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι κύριος ὢν καὶ αὐτοῦ καὶ γονέων, καὶ τέκνων, καὶ δυνάμενος πράττοντα μὲν σώζειν καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ, μὴ πράττοντα δὲ, ἀποκτεῖναι. Τοῦτο γὰρ ἀμφισβήτησιν ἔχει, πότερον ἑκούσιόν ἐστιν, ἢ ἀκούσιον. Τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ γινόμενον ἐν τοῖς κλυδωνίοις ὑπὸ τῶν ἐπιβατῶν:

τῶν· ῥίπτουσι γὰρ τὰ ἀγώγιμα· ὅπερ οὔτε ἑκούσιον εἴποι τις ἂν τελείως, οὔτε ἀκούσιον, ἀλλ' ἑκάτερον παρὰ μέρος. Τοῦ γὰρ ἔργου ἐστὶ μὲν καὶ ἀρχὴ ἔξωθεν, ὁ κλύδων δηλονότι· ἔστι δὲ καὶ ἐν τοῖς ποιοῦσι· κρίνοντες γὰρ αὐτοὶ καὶ βουλόμενοι τοῦτο ποιοῦσιν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ αὑτῶν καὶ τῶν συμπλεόντων οἱ γε νοῦν ἔχοντες. ὥστε τὰς τοιαύτας πράξεις μικτὰς εἶναι, καὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου μετέχειν. Δοκοῦσι δὲ μᾶλλον τοῦ ἑκουσίου μετέχειν, ἢ τοῦ ἑτέρου· καὶ γὰρ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ κλύδωνος αἱ τοιαῦται πράξεις αἱρεταί εἰσι· καὶ τὸ τέλος αὐτῶν εἴ τις κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον σκοπεῖ, ἀγαθόν ἐστι καὶ θελητόν. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἑκάστης πράξεως τέλος κατὰ τὸν καιρὸν αὐτῆς ἐστὶ, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἢ ἀγαθὸν ἢ πονηρὸν γίνεται. Ὥστε καὶ τὸ ἑκούσιον, ἢ τὸ ἀκούσιον, κατὰ τὸν καιρὸν ὅτε πράττεται, ζητητέον· κατ' ἐκεῖνον τοίνυν τὸν καιρὸν ἑκὼν πράττει ἃ πράττει, εἰ καὶ ἐν ἄλλῳ καιρῷ γαλήνης οὔσης οὐκ ἂν ποιήσειε βουλόμενος ταῦτα· καὶ γὰρ τὰ ὀργανικὰ μέρη, καὶ χεῖρες, καὶ πόδες, οὐκ ἔξωθεν ὑπ' ἄλλης ἀρχῆς κινοῦνται, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ τῷ ποιοῦντι. Ἃ δέ τις ποιεῖ ὑφ' ἑαυτοῦ κινούμενος, κύριός ἐστι καὶ ποιεῖν, καὶ μή. Τοιαῦτα δὲ ἑκούσια λέγονται. Ἔστι τοίνυν ἑκούσιον μὲν αὐτὴ ἡ πρᾶξις, δηλονότι μετὰ τῶν περιστατικῶν· ἁπλῶς δὲ καὶ χωρὶς περιστάσεως ἀκούσιον· χωρὶς γὰρ τῆς περι-

ra ejiciunt: quod neque sponte plane dici potest, nec invitum, sed utrumque ex parte. Illius quippe actionis principium est extrinsecus, tempestas nimirum, idemque tamen est in agentibus: quippe cum judicio certoque consilio, tum salutis suæ causa, tum aliorum qui una navigant, hoc faciunt sapientissimi quique. Ex quo apparet, mixtas esse actiones hujusmodi, partemque ab eo quod sponte est, partem vero ab invito trahere. Ita tamen, ut plus ab eo quod sponte est, quam ab invito habere videantur. Eo enim tempore quo fiunt, hoc est, dum tempestas sævit, eligendæ actiones sunt hujusmodi. Sed & finis earum, si quis tempus illud respiciat, bonus est & amplectendus. Siquidem uniuscujusque actionis finis talis aut talis est pro tempore; & respectu temporis aut bonus fit aut malus. Quare id quoq; quod sponte est & invitum respectu ejus quo fit temporis, spectandum est. Eo quippe tempore sponte agit quæ agit, licet alio, tranquillitatis nimirum, sponte hæc non ageret. Partes quippe instrumentales, manus puta pedesque, non ab alio extrinsecus moventur principio, quam ab illius qui agit. Quæ vero motu ab aliquo aguntur proprio, hæc vel agere vel non agere poterit. Talia autem sunt quæ sponte fieri dicuntur. Est ergo sponte; ipsa quidem actio, respectu calamitatis nimirum; simpliciter autem & per se considerata, invitum. Extra calamitatem enim, nemo

Aristot. l. 3. c. 1.

tale

Aristot. l. 3. c. 1. tale quid eligeret. Rursus aliæ harum actionum laude dignæ judicantur, reprehensione aliæ. Et laudem quidem merentur, quoties turpe quid ab aliquo aut molestum sustinetur magnæ rei causa aut honestæ. Reprehensione vero, cum improbæ aut scelestæ. Improbus enim est qui turpissima sustinet, nullius aut honesti causa, aut mediocris saltem boni. Jam vero sunt & alia, quæ neq; laude, ut dicebamus, nec vituperatione, sed venia potius & misericordia; digna judicamus, quoties magnorum aliquis nimirum metu malorum, & quæ talia sunt ut naturam excedant humanam, non agit quæ oportet. Quædam autem ita sunt turpia, ut omnis sit præcisa agenti excusatio: quia omni ratione fugienda sunt, etiam si per tormenta exquisitissima subeunda mors esset. Ideoque ridicula videntur, quæ Euripideum illum Alcmæonem cogunt ut matrem tollat. Jam vero difficile est judicare, quorum malorum metu quænam turpes subeundæ actiones sint, aut quæ pro quibus sint eligendæ. Tum a. multò difficilius est, cum semel quod sequendum est inveneris, in sententia permanere. Plerumque enim quæ agere cogimur, magis turpia quam molesta sunt: quæ vero cum expectatione agimus, molesta sunt. Quapropter generosi est hominis, ea quæ molesta sunt, forti potius subire animo, quam turpi aliqua actione defungi. Unde etiam in talibus actionibus laudamus alios, alios repre-

σπουδαίως οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο τοιαῦτα ποιεῖν. Τινὲς δὲ τῶν τοιούτων πράξεων καὶ ἐπαίνων ἀξιοῦνται, ἔνιαι δὲ καὶ ψόγων. Ἐπαίνων μὲν, ὅταν τις αἰσχρόν τι ἢ λυπηρὸν ὑπομένῃ ἀντὶ καλῶν καὶ μεγάλων· ψόγων δὲ, ὅταν φαύλων ἕνεκα. Φαῦλος γὰρ, ὁ τὰ αἴσχιστα ὑπομένειν ἐπὶ μηδενὶ καλῷ ἢ μετρίῳ· ἔστι δὲ ἃς οὔτε ἐπαίνων οὔτε ψόγων ἀξιοῦμεν, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ συγγνώμης ἢ ἐλέου, ὅταν τις τὰ μὴ δέοντα πράττει, διὰ μεγάλων δεινῶν, καὶ μειζόνων ἢ δύνασθαι ὑπομεῖναι φύσιν ἀνθρωπίνην. Ἔνια δὲ οὕτως εἰσὶν αἰσχρὰ, ὥστε οὐδεμία ἐστὶ τῷ ποιοῦντι παραίτησις, ἀλλὰ δεῖ φεύγειν τὴν πρᾶξιν τούτων πάσῃ δυνάμει, κἂν δέῃ ἀποθανεῖν, πάντα παθόντα τὰ δεινότατα. Καὶ γὰρ τὸν Εὐριπίδου Ἀλκμαίωνα γελοῖα φαίνεται τὰ ἀναγκάσαντα μητροκτονῆσαι· ἐνίοτε δὲ χαλεπόν ἐστι διακεῖναι, τίνων δεινῶν φόβῳ τίνα τῶν αἰσχρῶν ὑπομένειν ἄξιον, καὶ τίνα ἀντὶ τίνων αἱρησόμεθα· ἔτι χαλεπώτερον τὸ εὑρόντα τὸ προσῆκον, ἐμμεῖναι τοῖς δεδογμένοις. Καὶ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἃ μὲν ἀναγκαζόμεθα ποιεῖν, μᾶλλον αἰσχρὰ, ἢ λυπηρά· ἃ δὲ προσδοκῶντες ποιοῦμεν, λυπηρά· διὰ τοῦτο γυναικὸς ἀνδρός ἐστι κατατολμῆσαι τῶν λυπηρῶν ὑπὲρ τοῦ μηδὲν αἰσχρὸν ὑπομεῖναι ποιῆσαι. Ὅθεν ἐν ταῖς τοιαύταις πράξεσι καὶ ἐπαινοῦμέν τινας καὶ ψέγομεν γανίους,

γίνεσ, καὶ οὐδέτερον τούτων, ἀλλὰ συγγνώμης ἀξιούμεθα. Ἔστι τοίνυν ἁπλῶς μὲν ἀκούσια, ὁπόταν ἡ αἰτία αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκτὸς ᾖ, καὶ ὁ πράττων μηδὲν συμβάλληται πρὸς τὴν πρᾶξιν· ἑκούσια δὲ, ὁπόταν ἡ αἰτία τῆς πράξεως πᾶσα ᾖ ἐν τῷ ποιοῦντι. Ἃ δὲ δι' ἑαυτὰ μὲν οὐκ εἰσὶ θελητὰ, θέλομεν δὲ αὐτὰ κατά τινα καιρὸν καὶ τινῶν ἄλλων ἕνεκα, καθ' ἑαυτὰ μὲν ἀκούσιά εἰσι, νῦν δὲ καὶ ἀντὶ τῶνδε ἑκούσια. Μᾶλλον δὲ δοκεῖ ἑκούσια εἶναι, ἢ ἀκούσια· αἱ γὰρ πράξεις ἀεὶ ἐν τοῖς μερικοῖς γίνονται, ἐν οἷς ἀεὶ καὶ ὁ καιρὸς, καὶ ὁ τόπος, καὶ ἡ αἰτία. Ταῦτα δὲ ἑκουσίους τὰς τοιαύτας πράξεις ποιοῦσι. Διὰ τὴν αὐτὴν δὲ αἰτίαν, δηλονότι τὸ περὶ τὰ μερικὰ εἶναι τὰς πράξεις, οὐκ ἔστιν εὐχερὲς ἀποδοῦναι, ποῖα αἰσχρὰ ποίων λυπηρῶν προελεῖν ἄξιον· πολλαὶ γὰρ διαφοραὶ ἐν τοῖς μερικοῖς.

hendimus, quosdam etiam neq; hoc neque illud, sed venia dignamur tantum. Sunt ergo simpliciter invita, quoties eorum causa est extrinsecus, nihilque ad actionem confert qui agit: quæ vero sponte esse dicimus, quotiescunque omnis penes agentem actionis causa est. Quæ autem per se non eligenda sunt, sed pro tempore aliquo aut alterius alicujus rei causa eliguntur, per se quidem invita sunt, nunc vero & pro his sponte dicuntur esse. Et sponte quidem magis videntur esse, quam invita: quoniam in singularibus semper actiones versantur; in quibus semper tempus, aut locus spectatur, aut causa. Ea autem ut sponte dicantur esse, hujusmodi actiones, efficiunt. Rursusque eadem hac de causa, quod in singularibus nimirum actiones versentur, non facile est definire, quæ turpia quibus præferenda sint molestiis: quia multæ in singularibus sunt differentiæ. Aristot. l. 3. c. 1.

ΚΕΦ. β'.

Ἔτι περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου, καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν θεωρουμένων.

Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ καλὰ, καὶ τὰ ἡδέα, βίαιά τινα εἶναι, ὅτι αὐτὰ κινεῖ καὶ ἀναγκάζει ποιεῖν τοὺς πράττοντας τῷ καλῷ καὶ τῇ ἡδονῇ ἔξωθεν ὄντα. Οὐκ ἔστι δέ· εἰ γὰρ τοῦτο δώσομεν, πάντα ἂν εἴη βίαια. Πάν-

CAP. II.

Adhuc de eo quod sponte fit & de invito, usque quæ inter utrumque considerantur.

Videntur autem ea quoque, quæ pulchra & quæ jucunda sunt, violenta quodammodo esse: quia cum extra nos quoque posita sint, jucunditate sua & pulchritudine agere cogunt ea quæ agunt homines. Quod tamen non ita est. Nam si hoc con-

Aristot. l. 3. c. 1.

concedatur, omnia violenta erunt: omnia siquidem quæ agimus, quia pulchra esse ac jucunda putamus, ideo quoque agimus. Et nonnulla quidem cum molestia agimus: quæcunque nempe extrinsecus aliena vis imponit nobis; nonnulla vero cum voluptate, quæ sponte ipsi voluptatis ergo facimus. Omnia vero pulchritudinis cujusdam aut jucunditatis causa facimus. Nam & illa quoque quæ molesta sunt, coacti cum facimus, voluptatis causa facimus. Etenim ut molestiora vitemus, ea facimus. Hoc vero est voluptatem sequi. Quare neque ea quæ pulchra, neque ea quæ jucunda sunt, violenta oportet dicere. Adde quod ridiculum sit, externa aut pulchra aut jucunda, causas actionum esse existimare: ac non potius seipsum, qui talibus facillime capiatur. Atqui bonarum actionum facile sibi causam aliquis adscribit, contrariarum vero non sibi sed voluptati. Cum non ita sit tamen. Invitum enim est, cujus extrinsecus est principium, neque quicquam ad actionem confert is, qui agit.

Τὰ δὲ δι' ἄγνοιαν ἑκούσιον, &c.

Quæ vero propter ignorationem fiunt, ea an sponte sint, an vero invita, nunc videndum est. Porro non eodem modo habent omnia. Alia namq; sunt invita, alia quæ sponte fiunt, rursusque nec hoc nec illud: quæ quidem hunc non sponte fieri dicantur. Et alia in vita quidem, quæ post actionem cum novimus deploramus, quorumque nos pœnitet. Non sponte, quæ sine molestia agimus, & cum egimus, recordamur sine pœnitentia. Qui

τὰ γὰρ ὅσα πράττουσιν, ἕνεκα τοῦ νομίζειν, ὅτι καλὰ ἢ ἡδέα, πράττουσιν. Καὶ μὲν τινα λυπούμενοι πράττομεν, ὅσα ποιοῦμεν ἔξωθεν βιαζόμενοι· τινὰ δὲ μεθ' ἡδονῆς. ὅσα ἑκόντες αὐτοὶ ποιοῦμεν, τοῦ ἡδέος ἕνεκα. Πάντα δὲ ἕνεκά τινος καλοῦ ἢ ἡδέος ποιοῦμεν· καὶ γὰρ καὶ ἃ λυπηρὰ ποιοῦμεν ἀναγκαζόμενοι, τῆς ἡδονῆς ἕνεκα ποιοῦμεν· ποιοῦμεν γὰρ ἵνα φύγωμεν τὰ λυπηρότερα. Τοῦτο δὲ τὴν ἡδονὴν ἐστι διώκειν. Διὰ τοῦτο οὐ δεῖ τὰ καλὰ καὶ ἡδέα βίαια λέγειν· ἄλλως τε καὶ γελοῖόν ἐστιν, αἴτια νομίζειν τῶν πράξεων τὰ ἔξωθεν καλὰ καὶ ἡδέα, καὶ μὴ ἑαυτὸν ὑπὸ τούτων ῥᾳδίως ἁλισκόμενον. Ἀλλὰ τῶν μὲν καλῶν πράξεων πολλάκις τις ἑαυτὸν αἰτιᾶται, τῶν δὲ αἰσχρῶν, οὐχ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὴν ἡδονήν. Οὐκ ἔστι δέ· ἀκούσιον γάρ ἐστιν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν. οὐδὲν πρὸς τὴν πρᾶξιν συντελοῦντος τοῦ πράττοντος.

Τὰ δὲ δι' ἄγνοιαν γινόμενα, ζητητέον εἰ ἑκούσιά εἰσιν, ἢ ἀκούσια. Ἔχει δὲ οὐ πάντα ὁμοίως· ἀλλὰ τὰ μὲν ἀκούσιά εἰσι, τὰ δὲ ἑκούσια, τὰ δὲ οὔτε ἑκούσια οὔτε ἀκούσια, ἀλλὰ καλείσθω οὐχ ἑκούσια. Καὶ ἀκούσια μὲν, ὅσα ποιήσαντες λυπούμεθα, γνόντες μετὰ τὸ ποιῆσαι, καὶ μεταμελόμεθα. Οὐχ ἑκούσια δὲ, ὅσα ποιοῦντες οὐ λυπούμεθα, καὶ μετὰ τὴν πρᾶξιν οὐ μεταμελόμεθα· ὁ

γὰρ

γὰρ διʼ ἄγνοιαν πράττων καὶ μετὰ τὸ γνῶναι μὴ δυσχεραίνων τῇ πράξει, οὔτε ἑκὼν ἔπραξεν ὅγε μὴ ᾔδει, οὔτε ἄκων· οὐ γὰρ γνοὺς ἑαυτῷ δυσχεραίνει. Διὰ τοῦτο οὐχ ἑκούσια τὰ τοιαῦτα καλεῖσθω. Διαφέρει δὲ τὸ διʼ ἄγνοιαν πράττειν, τοῦ ἀγνοοῦντα πράττειν. Καὶ διὰ τοῦτο, τὸ μὲν διʼ ἄγνοιαν πράττειν, ἢ ἀκούσιόν ἐστιν, ἢ οὐχ ἑκούσιον· τὸ δὲ ἀγνοοῦντα πράττειν, ἑκούσιόν ἐστι. Καὶ γὰρ τὸ ἀγνοοῦντα πράττειν ἐστὶν, ἐπάν τις ὀργίζηται, ἢ μεθύῃ, ἢ ἄλλην τινὰ ποιῇ πονηρίαν. Οὗτος γὰρ οὐ διʼ ἄγνοιαν, ἀλλὰ διὰ ἡδονὴν, ἢ ἄλλο τι ποιεῖ ὃ ποιεῖ, ἀγνοῶν δέ· πᾶς οὖν μοχθηρὸς ἀγνοεῖ τίνα δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι. Καὶ διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν οἱ ἄνθρωποι ἄδικοι, ἢ ὅλως κακοὶ γίνονται. Αἱ δὴ τοιαῦται πράξεις οὐκ εἰσὶν ἀκούσιοι· ἡ γὰρ ἐν τῇ προαιρέσει ἄγνοια, ἥ τις ἐστὶν αἰτία τῶν κακιῶν, οὐκ ἔστιν αἰτία τοῦ ἀκουσίου, ἀλλὰ τῆς μοχθηρίας. Οὐ γὰρ τὸ καθόλου περὶ τῆς μέθης ἀγνοεῖν ὅτι πονηρὸν, αἴτιον γίνεται τοῦ ἀκουσίου· ἀλλὰ τὸ ἀγνοῆσαι μερικῶς τὴν δὲ τὴν μέθοδον· οἷον, φέρε εἰπεῖν, οὐκ εἰδότα μέχρι πόσου πίνοντας ἔνι μεθύειν. Τοῦτο γὰρ καὶ συγγνώμης ἀξιοῦται καὶ ἐλέου· ὁ γὰρ οὕτως ἀγνοήσας, διʼ ἄγνοιαν ποιεῖ ὃ ποιεῖ, καὶ ἀκουσίως πράττει. Δεῖ δὲ διορίσαι, τίνα καὶ πόσα ἐστὶν, ἃ ἀγνοοῦντες ἀκουσίως πράττομεν· τὸ αὐτὸ πρόσωπον τὸ πρὸς ὅν τις ποιεῖ ὃ

enim per ignorantiam agit aliquid, & cum novit, non indignatur hac actione; neque sponte fecit, quod non noverat, neque invitus, quia postquam novit, non indignatur sibi. Quare non sponte ejusmodi dicuntur. Aliud autem est propter ignorantiam. Aliud ignorantem agere. Ideoque qui propter ignorantiam agit, aut invitus agit aut non sponte: at qui ignorans agit, sponte. Ignorantem enim dicimus agere eum, qui irascitur, aut inebriatur, aut simili peccat modo. Hic enim non propter ignorantiam, sed propter voluptatem quam respicit, aut aliud quid hoc agit, ignorans tamen. Quivis ergo improbus, quæ facienda & à quibus abstinendum est, ignorat. Ac per hujusmodi errorem injusti fiunt homines, aut omnino mali. Hujusmodi autem actiones non sunt invitæ. Quæ namque in prælectione est ignorantia, unde nascuntur hæc vitia, non est causa inviti, sed improbitatis. Nec enim si aliquis in genere ignorat, malam esse ebrietatem, hæc inviti causa erit; sed quod sigillatim non constat nobis hæc ratio. Ut exempli gratia, si ignoremus, quatenus bibendum sit, ut inebriemur. Hoc enim & venia dignum putamus & misericordia. Nam qui ita ignorat, propter ignorantiam facit quod facit, ac invitus agit. Sed & illud definiendum est, quæ sint & qualia, quæ ignorantes facimus inviti; persona propterea, in qua agitur, quod agitur: tum ipsum

Aristot. l. 3. c. 1.

Aristot. l. 3. c. 1.

ipsum quod agitur, interdumq; etiam instrumentum quo agitur, sed & causa cur fiat, ut puta salutis: nec non quomodo fiat, modus videlicet, ut puta, remisse, an vehementer. Hæc igitur omnia nemo ignorare potest, nisi qui insaniat. Quædam tamen etiam qui mentis sit compos. Sicut interdum aliquis hoc ipsum ignorat quod agit, ut qui mysteria eliminat. Solent enim dicere, se cum de aliis vellent loqui lapsos esse, atque ea occasione aliquid de mysteriis, quod non debebant, addidisse: vel quod non satis perspicerent, quid dicerent; vel quod nescirent esse mystica. Hi enim rem ipsam quam agunt ignorant. Nec enim advertunt se mysteria prodere. Sic aliquis emittit catapeltam in aliquem, cum monstrare vellet tantum; eumque interficit. Aut alius filium suum, quem putat hostem esse, ut Merope. Aut qui hastam præferratam sine mucrone esse cogitat, vel qui conservandi alicujus causa lapidem jacit, quem pumicem esse existimat, eique vitam eripit. Qui igitur aliquid ex iis ignorat, in quibus actio cernitur, invitus fecit. Proprie vero invitus, cum ea quæ ad actionem proprie spectant, ignoravit. Ea autem sunt, personæ, & opus, in quibus est actio, & cujus gratia. Quæ si ignoraverit, ac præterea accesserit eorum quæ patravit pœnitentia, invitus fecit improprie. Tale ergo cum sit invitum, contra erit id quod fit sponte: cujus nimirum principium in ipso

Ὄντος δὲ ἀκουσίου τοῦ βιαίου &c.

ποιεῖ, τὸ πρᾶγμα ὃ ποιεῖ· ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ διὰ τίνος, ὀργάνου ποιεῖ, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, οἷον σωτηρίας, καὶ πῶς, οἷον ἠρέμα ἢ σφόδρα. Ἅπαντα μὲν οὖν ταῦτα οὐδεὶς ἂν ἀγνοήσειεν, εἰ μὴ μαίνοιτο· ἐνδέχεται δέ τινα τούτων ἀγνοεῖν καὶ σωφρονοῦντα· ὥσπερ ἀγνοεῖ τις πολλάκις αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὃ πράττει, καθάπερ οἱ ἐξειπόντες τὰ μυστήρια· λέγοντες γὰρ περὶ ἄλλων συγχυθῆναί φασι, καί τι καὶ περὶ τῶν μυστηρίων ἐκφθέγξασθαι, μὴ συνορῶντες ὃ λέγουσιν, ἢ καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι ἀπόρρητα ἦν. Οὗτοι γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα πρότερον ἀγνοοῦσιν· οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ὅτι τὰ μυστήρια ἐξάγγελλουσι. Καί τις ἀφεὶς περί τινα καταπέλτην, δεῖξαι βουλόμενος αὐτὸν, καὶ τυχὼν, ἀπέκτεινε· καί τις τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ οἰηθεὶς πολέμιον εἶναι, ὥσπερ ἡ Μερόπη, ἢ ἀπολελογχωμένον τὸ δόρυ νομίσας ἀκίδα λόγχης εἶ), ἢ κίσηριν τὸν λίθον ὑπολαβὼν, ἐπὶ σωτηρίᾳ πέμψας, ἀπέκτεινεν. Ὁ τοίνυν τι τούτων ἀγνοῶν, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, ἄκων ἐποίησε. Κυρίως δὲ ἄκων, ὅταν τὰ κυριώτατα ἀγνοῇ τῶν περὶ τὸ πρᾶγμα· κυριώτατα δὲ, τὰ πρόσωπα, καὶ τὸ ἔργον, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, καὶ τὸ οὗ ἕνεκα. Ἅ τινα εἰ ἀγνοεῖ καὶ προσείη μεταμέλοι αὐτῷ ἐφ' οἷς ἐποίησε, κυρίως ἄκων ἐποίησε.

Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ ἀκουσίου, τὸ ἑκούσιον εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ

ἐν

ἐν αὐτῷ, εἰδότι τὸ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις.

Οὐ γὰρ καλῶς λέγεται ἀκούσια εἶναι, ἃ ποιοῦμεν ὑπὸ θυμοῦ κινούμενοι, ἢ ἐπιθυμίας, γινώσκοντες πάντα τὰ κατὰ μέρος, δι' ὧν, καὶ ἐν οἷς πράττομεν. Εἰ γὰρ τοῦτο δοίημεν, πρῶτον μὲν οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζῴων ἑκούσιόν τι πράττειν ἐροῦμεν· ἀεὶ γὰρ ἐπιθυμίᾳ καὶ θυμῷ πράττει. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς παῖδας· ἔπειτα καὶ ἐφ' ἡμῶν ἄτοπον συμβαίνει· ἢ γὰρ οὐδὲν ἑκουσίως πράττομεν τῶν δι' ἐπιθυμίαν, ἢ θυμόν· ἢ τὰ καλὰ μὲν ἑκουσίως, τὰ φαῦλα δὲ ἀκουσίως, τῶν γὰρ ὑπὸ ἐπιθυμίας ἢ θυμοῦ, τὰ μὲν ἀγαθά, τὰ δὲ φαῦλα. Εἰ μὲν οὖν τὰ καλὰ μόνον ἑκουσίως πράττομεν, τὰ φαῦλα δὲ ἀκουσίως, γελοῖον εἰπεῖν. Ἓν γὰρ τὸ αἴτιον, θυμὸς ἢ ἐπιθυμία. Τὸ δὲ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, ἡ διαφορὰ τοῦ αἰτίου ποιεῖ, τῷ τὸ μὲν ἔνδον εἶναι, τὸ δὲ ἔξωθεν. Εἰ δὲ πάντα ἀκούσια, πῶς οὐκ ἄτοπον, ἀκουσίως ὀρέγεσθαι λέγειν, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι; ἔστι γὰρ εἰς δέον χρήσασθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ τῷ θυμῷ, καὶ δεῖ, ὀργίζεσθαι ἐπί τισι, καὶ ἐπιθυμεῖν τινῶν, οἷον ὑγιείας, ἢ μαθήσεως. Ἅπερ ἀκούσια λέγειν οὐκ εὔλογον. Τὰ γὰρ ἀκούσια, λυπηρά· τὰ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν, ἡδέα. Ἐπεὶ ἀκούσια ἦν τὰ κατὰ θυμὸν ἁμαρτηθέντα, διέφερεν ἂν τῶν ἀπὸ τοῦ λογισμοῦ ἁμαρτανομένων, κατὰ τὴν ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διαφοράν. Διαφέρει δὲ οὐδέν· καὶ γὰρ ταῦτα ὁμοίως ἐκείνοις

qui perspecta habet singula, in quibus actio spectatur.

Nec enim recte dicuntur invita esse, quæ iræ aut cupiditatis impulsu agimus. Nam si hoc concedamus, primo nullum rationis expers animal sponte quidquam agere dicemus. Omnia enim vel iræ, vel cupiditatis instinctu faciunt: ut nec pueros. Sed & in nobis absurdum erit: nam aut nihil sponte agemus, quod cupiditatis impulsu facimus vel iræ, aut honesta quidem sponte, vitiosa autem inviti. Etenim quæ à cupiditate sunt & ira, alia bona, alia sunt improba. Jam ridiculum erit si judicemus, bona tantum sponte, mala autem invitis fieri nobis. Eadem enim causa est, ira nimirum aut cupiditas. Sponte autem quid ut fiet aut invitum, causæ facit differentia: quod altera intus, altera sit extrinsecus. Quod si omnia invita sunt, quis neget absurdum, si dicamus invitos ea nos petere, quæ peti oportet? Potest enim aliquis, ut oportet, cupiditate uti & ira. Sunt enim nonnulla quorum causa irascendum est, sicut quædam concupiscenda sunt: ut puta, sanitas, aut disciplinæ, quæ invita dicere absurdum erit. Quæ enim invita, molesta sunt, quæ vero cum cupiditate conjuncta sunt, jucunda. Adde quod si invita essent quæ per iram committimus, differrent ab iis quæ ex ratione peccantur, secundum ejus quod sponte est atque inviti differentiam. Nunc autem non differunt. Hæc enim nihilo quam illa secus vitanda sunt,

Aristot. l. 3. c. 1. Ἴσως γὰρ οὐ καλῶς λέγεται ἀκούσια εἶναι τὰ διὰ θυμὸν, &c.

Aristot. l. 3. c. 2.

quod ei quod sponte est convenit, nec reprehendenda sunt minus, quod non esset, si ut quod sponte est differrent, & invitum. Praeterea affectus quoque qui ratione carent, sunt hominis, quemadmodum ratio. Ab his vero, ira nimirum & cupiditate, omnes humanae proveniunt actiones. Has ergo invitas dicere, absurdum erit.

φεύγεται, ὁ τοῦ ἑκουσίου ἐστὶ, καὶ ψόγων ἄξια οὐδὲν ἧττον· ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ διέφερεν ὡς ἑκούσιον ἀκουσίου. ἔτι δὲ τὰ ἄλογα πάθη καὶ ἀνθρώπινα εἶναι, ὥσπερ ὁ λογισμός. Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν παθῶν, θυμοῦ δηλονότι καὶ ἐπιθυμίας, πᾶσαι αἱ ἀνθρώπιναι γίνονται πράξεις. Ταύτας τοίνυν ἀκουσίους λέγειν, ἄτοπον.

CAP. III.

De praelectione.

Cap. 2. Διωρισμένων δὲ τοῦ τε ἑκουσίου, &c.

POstquam autem de eo quod sponte est egimus & de invito, proximum est ut de praelectione agamus. Quae quidem proprium quid cum virtute habet: ea quippe tanquam norma mores distinguere discimus atque actiones.

Η προαίρεσις δὲ ἑκούσιον μὲν φαίνεται, &c.

Est ergo spontaneum, quidem praelectio, non ipsum tamen id quod sponte esse dicimus, sed eorum aliquid quae ad id quod sponte est referuntur. Siquidem latius id quod sponte est se extendit, quam praelectio. Idque vel ex eo apparet, quod id quod sponte est, reliquis quoque animalibus & pueris, non minus quam consummatae industriae hominibus, commune est: nam & pueri & reliqua sponte agunt animalia: praelectio vero solis illis, qui & judicare possunt & deliberare, adesse dicitur. Etenim cum consilio appetitus, praelectio vocatur. Quin & illa quae subito à nobis nulla prius instituta deliberatione fiunt, sponte

*Videtur scribendum, μεταβολῆς, &c.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ προαιρέσεως.

ΕΠεὶ δὲ περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρισάμεθα, μετὰ ταῦτα ἀκόλουθον ἂν εἴη περὶ τῆς προαιρέσεως διαλαβεῖν. Ἡ γὰρ προαίρεσις οἰκείως ἔχει πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ τῷ ταύτης κανόνι δυνησόμεθα κρίνειν τὰ ἤθη, καὶ τὰς πράξεις.

Ἡ προαίρεσις τοίνυν ἑκούσιον μὲν ἐστιν, οὐκ ἔστι δὲ αὐτὸ τὸ ἑκούσιον, ἀλλά τι τῶν τοῦ ἑκουσίου. Τὸ γὰρ ἑκούσιον ἐπὶ πλέον ἐστὶ τῆς προαιρέσεως. Καὶ δῆλον· τὸ μὲν γὰρ ἑκούσιον καὶ ζώοις ἀλόγοις, καὶ παισὶ, καὶ τελείοις τὸν νοῦν πρόσεστι· ποιοῦσι γὰρ καὶ οἱ παῖδες καὶ τἄλλα ζῶα ἑκουσίως. Ἡ δὲ προαίρεσις μόνοις τοῖς κρίνειν δυναμένοις καὶ βουλεύεσθαι εἰδόσι πρόσεστιν· ἡ γὰρ* μεταβολῆς ὄρεξις, προαίρεσις καλεῖται. ἄλλως τε καὶ τὰ ἐξαίφνης ὑφ' ἡμῶν γινόμενα μὴ προβουλευόμενα, ἑκούσια μὲν λέγονται,

λέγονται, προαιρετὰ δ᾽ οὐδαμῶς.

Οὐ γάρ ἐστιν ἡ προαίρεσις θυμὸς, ἢ ἐπιθυμία, ἢ βούλησις, ἢ δόξα, καθώς τινες ὑπειλήφασιν.

Ὁ μὲν γὰρ θυμὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία κοινὴ ἐστι καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἀλόγοις. Προαίρεσις δ᾽ οὐδαμῶς. Ἔτι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς οὐ λέγεται προαιρούμενος πράττειν ἃ πράττει, ἀλλ᾽ ἐπιθυμῶν· ὁ δ᾽ ἐγκρατὴς λέγεται πράττειν προαιρούμενος, οὐκ ἐπιθυμῶν. Ἔτι προαιρέσει μὲν ἐπιθυμία ἐναντίον ἐστί· καὶ γὰρ προαιρούμεθα πολλάκις ἐναντία ὧν ἐπιθυμοῦμεν· ἐπιθυμία δ᾽ ἐπιθυμίας οὐκ ἔστιν ἐναντίον· ἡ ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστιν ἐπιθυμία. Ἔτι ἡ μὲν ἐπιθυμία λυπηρά ἐστι, καὶ τὸ ἡδὺ ἀεὶ ἀντικείμενον ἔχει· πρὸς αὐτὸ γὰρ ἀεὶ φέρεται· ἡ δὲ προαίρεσις οὔτε λυπηρά ἐστιν, οὔτε τὸ ἡδὺ ἀντικείμενον ἔχει.

Ἔτι δ᾽ οὐδ᾽ ὁ θυμὸς προαίρεσίς ἐστι, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ἢ ἡ ἐπιθυμία· ἥκιστα γὰρ τὰ διὰ θυμὸν γινόμενα κατὰ προαίρεσιν εἶναι δοκεῖ.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, καίτοι ἐγγύτατα εἶναι ταῦτα δοκεῖ. Ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων· οὐ γὰρ προαιρούμεθα πέτεσθαι, ἢ ἀθάνατοι εἶναι, ἀλλὰ βουλόμεθα· ὁ γὰρ τὸ τοιοῦτο προαιρούμενος δόξειεν ἂν ἠλίθιος εἶναι. Ἡ προαίρεσις ἄρα οὐκ ἔστι βούλησις· καὶ βουλόμεθα μὲν πολλάκις ἅπερ οὐχ ἡμεῖς αὐτοὶ,

esse dicimus, non ex præelectione tamen.

Nec enim ira est præelectio aut cupiditas, aut voluntas, ut nonnulli existimarunt, aut opinio. Aristot. l. 3. c. 2. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὴν ἐπιθυμίαν, &c.

Ira siquidem & cupiditas cum reliquis quæ ratione carent nobis est communis. Præelectio autem neutiquam. Οὐ γὰρ κοινὸν ἡ προαίρεσις, &c. Sed neque incontinens cum præelectione dicitur agere quæ agit, sed cum concupiscentia. Sicut contra continens cum præelectione, non cum concupiscentia. Præelectioni præterea adversatur cupiditas, siquidem contraria sæpe præeligimus, ab iis quæ concupiscimus: cupiditati vero non adversatur cupiditas: non ergo cupiditas est præelectio. Deinde cum molestia conjuncta est cupiditas, semperque oppositum habet jucundum: eò siquidem semper tendit. Præelectio contra nec molesta est, nec oppositum habet jucundum.

Sed nec ira est præelectio, multoque ab ea longius abest, quam cupiditas. Minime siquidem quæ per iram fiunt ex præelectione fieri videntur. Θυμὸς δ᾽ ἔτι ἧττον, &c.

Sed nec voluntas est præelectio: quamvis vicina hæc videantur. Nec enim in iis quæ fieri non possunt, est præelectio. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ βούλησις, &c. Quemadmodum non præeligimus volare, aut immortales esse, sed volumus. Nam qui ejusmodi præeligeret, fatuus videtur. Quare nec voluntas est præelectio. Quin & volumus sæpe, quæ ipsi non agimus, sed alii;

Aristot. l.3, c. 2. ? St John.

alii: ut, exempli gratia, histrionem aliquem primas obtinere in scena, aut athletam: quæ tamen nemo præeligit, sed ea tantum, quæ per se putat posse fieri. Rursus, finis ipsius semper est voluntas; eorum quæ ad finem tendunt, præelectio. Sic sanitatem ipsam quidem volumus, quæ vero ad sanitatem tendunt, quibusque comparatur sanitas, præeligimus. Sed & felicitatem volumus, & velle nos dicimus, non autem præeligere: quod plane absurdum esset. Omnino denique eorum quæ in nostra potestate sunt, videtur esse præelectio.

Οὐδὲ δόξα ἂν εἴη, &c.

Sed neque opinio est. Opinio namque in omnibus versatur similiter, sive ea sint æterna, sive in potestate nostra, sive fieri non possint: at vero præelectio eorum est tantum quæ in potestate sunt nostra. Adde quod opinio, vero distinguitur & falso: aliam namque opinionem veram, aliam falsam dicimus. Præelectio autem bono potius & malo. Aliam enim boni dicimus, aliam mali. Idem autem cum universali opinione nemo præelectionem esse putat. Neque sane cum universali opinione tantum non est idem, sed nec cum ulla.

Τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τἀγαθὰ ἢ τὰ κακὰ ποιοί τινες ἐσμεν, &c.

A præelectione enim tales aut tales evadimus: quatenus namq: mala præeligimus, mali quoque evadimus: quatenus vero bona, boni. Ab opinione autem, non item. Præterea præeligimus aliquid agere aut non agere, sequi aliquid aut vitare ejusmodi. Opinione autem judicamus quid sit quod præeligimus,

ἀλλ' ἑτέροι ποιοῦσιν, οἷον ὑποκριτήν τινα νικᾶν τῶν ἐν τῇ σκηνῇ, ἢ ἀθλητήν· προαιρεῖται δὲ ταῦτα οὐδείς, ἀλλ' ὅσα οἴεται γενέσθαι ἂν δι' αὐτοῦ. Ἔτι ἡ μὲν βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶν ἀεί, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος φερόντων. Βουλόμεθα μὲν γὰρ τὴν ὑγίειαν, προαιρούμεθα δὲ ἃ πρὸς αὐτὴν φέρει, καὶ δι' ἂν ἐστὶν ὑγιαίνειν. Καὶ τὴν μὲν εὐδαιμονίαν καὶ βουλόμεθα καὶ φαμὲν βούλεσθαι, προαιρεῖσθαι δὲ οὐ λέγομεν· ἐπεὶ μηδὲ ἁρμόζει. Καὶ ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις τῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι.

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ δόξα ἐστίν. Ἡ μὲν γὰρ δόξα περὶ πάντα ὁμοίως ἐστὶ καὶ τὰ ἀΐδια, καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδύνατα· ἡ δὲ προαίρεσις, τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μόνον. Ἔτι ἡ δόξα τῷ ψευδεῖ καὶ τῷ ἀληθεῖ διαιρεῖται· τὴν μὲν γὰρ τῶν δοξῶν ἀληθῆ λέγομεν, τὴν δὲ ψευδῆ· ἡ δὲ προαίρεσις τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ κακῷ μᾶλλον διαιρεῖται· τὴν μὲν γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ λέγομεν, τὴν δὲ τοῦ κακοῦ. Τῇ μὲν οὖν καθόλου δόξῃ ταυτὸν εἶναι τὴν προαίρεσιν, οὐδεὶς δοκεῖ. Οὐ μόνον δὲ τῇ καθόλου δόξῃ οὐκ ἔστι ταυτὸν, ἀλλ' οὐδέ τινι.

Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς προαιρέσεως ποιοί τινες γινόμεθα· τῷ γὰρ προαιρεῖσθαι τὰ κακὰ, κακοὶ γινόμεθα, καὶ τῷ προαιρεῖσθαι τὰ ἀγαθὰ, ἀγαθοί. Ἀπὸ δὲ τῆς δόξης, οὐκ ἔτι. Ἔτι προαιρούμεθα μὲν πράττειν τι, ἢ μὴ πράττειν, λαβεῖν τι, ἢ φυγεῖν τι τῶν τοιούτων· δοξάζομεν δὲ τί ἐστιν

ἐστιν ὃ προαιρούμεθα, ἢ ἄλλο τι, ἢ τίνι συμφέρει, ἢ πῶς· λαβεῖν δὲ, ἢ φυγεῖν τι, ἢ ἑλέσθαι, οὐκ ἔστι τῆς δόξης. ἡ ἄρα προαίρεσις οὐκ ἔστι δόξα. Ἔπειτα ἡ μὲν προαίρεσις ἐπαινεῖται, ὅταν προαιρώμεθα ἃ δεῖ· ἡ δὲ δόξα ἐπαινεῖται, ὅταν δοξάζωμεν τὰ ἀληθῆ· ἔτι, προαιρούμεθα μὲν, ἃ σφόδρα γινώσκομεν ἀγαθὰ εἶναι, δοξάζομεν δὲ, ἃ οὐ πάνυ γινώσκομεν ἀληθῆ εἶναι. Ἔτι ὁ αὐτὸς οὐχ ὁμοίως προαιρεῖται καὶ δοξάζει· δοξάζει γὰρ πολλάκις καλῶς, δοξάζων τὰ ἀληθῆ, προαιρεῖται δὲ τὰ φαῦλα· οὐκ ἄρα ταυτὸν δόξα καὶ προαίρεσις. Εἰ δὲ πολλάκις ἡ δόξα προηγεῖται τῆς προαιρέσεως ἢ παρακολουθεῖ, οὐ διὰ τοῦτο ταυτὸν ἔσται δόξα καὶ προαίρεσις. Τοῦτο γὰρ οὐδὲν κωλύει διάφορα εἶναι.

aut aliud quidpiam, aut cui conducat, aut quomodo. Aristot. l. 3. c. 2. At vero sequi aliquid aut vitare, aut eligere, non est opinionis. Quare nec opinio est præelectio. Deinde laudatur præelectio, cum quæ oportet præeligimus: contra opinio, cum vera opinamur. Sed & præeligimus quæ bona scimus admodum, opinamur vero quæ non admodum vera esse scimus. Præterea, idem aliquis non eodem modo præeligit & opinatur. Sæpe enim bene opinatur aliquis, cum vera opinatur, & tamen mala præeligit. Ergo non idem est opinio & præelectio. Quod si sæpenumero præelectione præcedit opinio aut sequitur, non tamen propterea idem est utrumque. Non enim hoc obstat, quo minus inter sese differant.

ΚΕΦ. δʹ.

CAP. IV.

Περὶ προαιρέσεως, τί ἐστι καὶ περὶ τίνα, καὶ περὶ βουλεύσεως.

De præelectione, quid sit, & in quibus verseture, itemque de deliberatione.

Ἐπεὶ δὲ οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν ἡ προαίρεσις, οὔτε θυμὸς, οὔτε βούλησις, οὔτε δόξα, ζητητέον τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τι ἐστι. Φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι ἑκούσιον ἐστιν, οὐκ αὐτὸ τὸ ἑκούσιον, καθὼς εἴρηται· Οὐ γὰρ πᾶν ἑκούσιον προαιρετόν· ἀλλὰ τῶν ἑκουσίων ἐκεῖνο μόνον προαιρετὸν καλεῖται, ὃ προβουλευσάμενοι ποιοῦμεν· ἡ γὰρ προαίρεσις, μετὰ λόγου καὶ δια-

Cum ergo nec cupiditas sit præelectio, nec ira, nec voluntas, nec opinio, videndum est quid sit & quale. Τί ἐστι ἢ ποῖόν τι ἐστι, &c. Apparet autem esse quod est sponte, neque ipsum tamen quod sponte esse dicimus, ut dictum est: nec enim omne præelectioni subjacet quod sponte est, sed ex reliquis quæ sponte sunt, solum illud præelectioni subjicitur, quod præmissa prius deliberatione facimus, Etenim cum ratione ea fit &

mente. Quod vel ex ipso nomine apparet. Videtur namq; vox *προαιρετὸν*, hoc est quod subjicitur praeelectioni designare *τὸ πρὸ ἑτέρων αἱρετὸν*, hoc est, id quod prae reliquis praeeligitur.

Aristot. l. 3. c. 3.

Cap. 3. Βουλεύονται δὲ πότερα περὶ πάντων, &c.

Quae cum ita se habere ponamus, restat ut videamus, utrum de omnibus possit institui deliberatio, an vero de nonnullis nequeat. Ut ex eo intelligamus, quorum sit & quorum non sit praeelectio. Ad deliberativa nãq; refertur praeelectio. Ita nunc ea voco de quib. non fatuus aut insanus, sed prudens deliberat.

Περὶ δὲ τῶν ἀϊδίων οὐδεὶς βουλεύεται, &c.

Ac primum, neque de aeternis est deliberatio, sicut de mundo: neq; enim quomodo aeterna moveantur corpora, quisquam deliberat: nec de iis quae habere se aliter non possunt: sicut de quadrati latere, & diametro: ut si quis vellet efficere, ut eandem inter se rationem habeant, quam numerus ad numerum.

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἐν κινήσει, &c.

Neque de iis quae semper eodem modo moventur: sive id necessitate fiat, seu natura, sive alia ratione aliqua. Ut de conversionibus solis & ortibus.

Οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως, &c.

Sed neque de iis quae alias aliter se habent, deliberatio instituitur: ut de siccitatibus & imbribus.

Οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης, &c.

Neq; de iis quae à fortuna sunt: ut de thesauri inventione: quia neq; horum quicquam in potestate nostra est, neq; humanum est.

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν, &c.

Sed neque de humanis omnibus deliberabimus; verum de iis tantum quae in potestate sunt nostra: hoc est, quae aut ipsi per nos, aut per alios efficere possumus. Neque n. Lacedae-

ρέων. Φαίνεται δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος· τὸ γὰρ προαιρετὸν δοκεῖ σημαίνειν τὸ πρὸ ἑτέρων αἱρετόν.

Τούτων δὲ ὑποκειμένων, ζητητέον, πότερον περὶ πάντων δυνατὸν βουλεύσασθαι, ἢ περὶ ἐνίων οὐ δυνατόν. ἵνα γνῶμεν ἐντεῦθεν, τίνων ἐστὶν ἡ προαίρεσις, καὶ τίνων οὐκ ἔστι. Τῶν γὰρ βουλευτῶν καὶ ἡ προαίρεσίς ἐστι. Βουλευτὸν δὲ λέγω, περὶ οὗ βουλεύσαιτ' ἂν ἠλίθιος ἢ μαινόμενος, ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων.

Ἡ τοίνυν βουλὴ οὔτε περὶ τῶν ἀϊδίων ἐστὶν, οἷον περὶ τοῦ κόσμου· οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται πῶς δεῖ κινεῖσθαι τὰ ἀΐδια σώματα· ἢ περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως εἶναι, οἷον περὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ τετραγώνου καὶ τῆς διαμέτρου, ποιῆσαι λόγον τινὰ ἔχειν πρὸς ἀλλήλας, ὃν ἀριθμὸς πρὸς ἀριθμόν.

Οὔτε περὶ τῶν κινουμένων ἀεὶ ὡσαύτως, ἢ ἀνάγκῃ, ἢ φύσει, ἢ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν, οἷον τροπῶν, καὶ ἀνατολῶν.

Ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων βουλευόμεθα, οἷον αὐχμῶν καὶ ὄμβρων.

Οὐδὲ τῶν ἀπὸ τῆς τύχης, οἷον θησαυροῦ εὑρέσεως· ὅτι οὐδὲν τούτων ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, οὐδὲ ἀνθρώπινον.

Καὶ μὴν οὐδὲ περὶ τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων βουλευόμεθα, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἃ πρᾶξαι αὐτοὶ πράξαιμεν, ἢ δι' ἡμῶν αὐτῶν, ἢ δι' ἑτέρων. Οὐ γὰρ Λακεδαιμόνιοι

γνώμοι περὶ τῆς τῶν Σκυθῶν πολιτείας βουλεύονται, πῶς ἂν Σκύθαι ὀρθῶς πολιτεύοιντο. Οὐδὲν γὰρ τῶν εἰρημένων δι' ἡμῶν ἂν γένοιτο.

Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν, ἅ τινα γινώσκομεν.

Οὕτω τρία εἰσὶ τὰ αἴτια ἐν τοῖς οὖσι, φύσις, ἀνάγκη, καὶ τύχη· ἔτι δὲ νοῦς καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπου, οἷον τέχνη, ἢ ἄλλη τις πρᾶξις· οἱ δὲ ἄνθρωποι βουλεύονται οὔτε περὶ ὧν αἰτία ἡ φύσις, οὔτε περὶ ὧν ἡ ἀνάγκη αἰτία, ἢ ὧν ἡ τύχη· ἀλλὰ περὶ μόνων ἐκείνων, ὧν αἰτία ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη μέθοδος, καὶ ἡ πρᾶξις.

Ἔτι δὲ, οὐδὲ περὶ πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων μεθόδων οἱ ἄνθρωποι βουλεύονται. Περὶ γὰρ τὰς ἀκριβεῖς καὶ αὐτάρκεις τῶν ἐπιστημῶν οὐκ ἔστι βουλή· οἷον περὶ τῶν γραμμάτων· Οὐ γὰρ διστάζομεν πῶς γραπτέον· ὅτι γεγραμμένον ἐστὶν ἀκριβῶς, καὶ ὡρισμένα εἰσὶ τὰ σημεῖα.

Ἀλλ' ὅσα γίνονται ὑφ' ἡμῶν δυνάμενα πολλαχῶς γίνεσθαι, περὶ τούτων βουλευόμεθα· οἷον περὶ τῶν κατὰ τὴν ἰατρικὴν πράξεων, αἵτινες οὐ πάνυ εἰσὶν ὡρισμέναι, ἢ τὴν χρηματιστικήν· πολλαχῶς γὰρ δυνατὸν χρηματίσασθαι· ἢ τὴν κυβερνητικήν, ἢ γυμναστικήν. Καὶ μᾶλλον περὶ τὴν κατὰ τὴν κυβερνητικὴν βουλευόμεθα, ἢ τὴν γυμναστικήν. Ἐπεὶ καὶ ἔλαττον ἐστὶν ἀκριβὴς ἡ κυβερνητική. Καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ὁμοίως.

Πλέον δὲ περὶ τὰς κατὰ τὰς τέχνας βουλευόμεθα ἢ τὰς ἐπιστήμας· πλέον γὰρ διστάζομεν ἐν

monii de Scytharum deliberabunt Republica, quo pacto recte ea administrari debeat. Neque enim quicquam eorum per nos fieri potest, quæ diximus. Aristot. l. 3. c. 3.

De iis autem quæ fieri per nos possunt, deliberamus: quæ jam videbimus. Βουλευόμεθα δὲ, &c.

Atque ita tres in rerum natura sunt causæ: natura, necessitas, & fortuna. Sed & mens & quæcunque fiunt per hominem, ut artes aliæque actiones, eodem referuntur. Jam vero neque de iis, quorum natura, aut necessitas aut fortuna causa est, deliberare solent homines, sed de iis tantum, quorum disciplina aliqua humana causa est aut actio. Αἴτια γὰρ δοκοῦσιν εἶναι, &c.

Sed neque de omnibus hominum disciplinis deliberare solemus: quia de accuratis & quæ per se absolutæ sunt, nulla est deliberatio; ut de literis. Nec enim dubitamus, quomodo scribendum sit: quia satis de eo constat, & definitæ sunt notæ. Καὶ περὶ μὲν τὰς ἀκριβεῖς, &c.

At vero quæ per nos fiunt, cum diversis modis possint fieri, hæc sunt de quibus deliberamus. Ut in actionibus medicis, quæ non admodum sunt definitæ, aut in quæstuaria (quia multis modis quæstum facimus) aut in gubernatoria, aut gymnastica. Et magis in gubernatoria quam in gymnastica, siquidem minus accurata est gubernatoria. Eodemque de reliquis modo. Ἀλλ' ὅσα γίνονται, &c.

Sed & in artibus magis quam in scientiis locum habet deliberatio: magis enim dubitamus Μᾶλλον δὲ καὶ περὶ τὰς τέχνας, &c.

Aristot. l. 3. c. 3.

in artibus, quia minus definitæ sunt quam scientiæ.

Τὸ βουλεύεσθαι δὲ, &c.

Porro in iis, quæ ut plurimum ita se habent, deliberare quidem solemus: cum vero neque horum satis est manifesta ratio, ut puta quomodo eveniant, & in quibus, ibi rursus definita non potest esse deliberatio.

Συμβούλους δὲ παραλαμβάνομεν, &c.

Quare & consiliarios assumimus, cum de rebus magnis deliberamus: quia nobis diffidimus, neque putamus nos sufficere ut de tanto recte judicemus negotio.

Βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τῶν τελῶν, &c.

Ac deliberamus quidem non de finibus, sed de iis quæ ad fines referuntur. Nec enim medicus de restituenda ægro sanitate deliberat (quia non est aliud quo respiciat, ac propterea deliberatione opus non habet) sed de iis quæ ad sanitatem referuntur: quæ non uno modo possunt fieri. Eodem modo nec de persuadendo deliberat rhetor, sed de iis quæ ad persuadendum pertinet. Sed neque senatum convocat politicus, ut de bona legum constitutione deliberet (constat enim bene administrari Rempublicam deberi) sed de iis quæ ad bonam legum constitutionem faciunt.

Ἀλλὰ θέμενοι τέλος τι, &c.

Omnes denique qui simile quid agunt, finem quidem ipsum præsupponunt; cæterum quo pacto, quibusque eo perventuri sint mediis, deliberant. Cumque quæ deducant eo sint plurima, quomodo facillime eo pervenire possint ac optime, deliberant. At vero, cum unum tantum

ταῖς τέχναις, ὅτι ἔλαττόν ἐστιν ἀφωρισμένα τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ δὲ βουλεύεσθαι, περὶ μὲν τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνδεχομένων γίνεσθαι· ὅταν δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ὁ τρόπος ἄδηλος, ἢ πῶς δηλονότι γενήσεται, καὶ ἐν οἷς, οὐκ ἔστι δυνατὴν τὴν βούλευσιν ὡρισμένην εἶναι.

Διὰ τοῦτο καὶ συμβούλους παραλαμβάνομεν, ὅταν ἡ περὶ μεγάλων ἡ βουλή· καὶ γὰρ ἀπιστοῦμεν ἡμῖν αὐτοῖς ὡς οὐχ ἱκανοῖς περὶ τοῦ πράγματος διαγνῶναι.

Βουλευόμεθα δὲ οὐ περὶ τελῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὰ τέλη. Ὁ γὰρ ἰατρὸς οὐ βουλεύεται δύναται τὴν ὑγίειαν τῷ κάμνοντι· οὐ γὰρ ἐνδέχεται πρὸς ἄλλο τι βλέπειν τὸν ἰατρὸν καὶ τούτου χάριν οὐ χρείαν ἕξει βουλεύσεως· ἀλλὰ περὶ τῶν φερόντων εἰς τὴν ὑγίειαν, περὶ τούτων βουλεύεται, ἃ τυχὰ πολλαχῶς ἐνδέχεται γενέσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ῥήτωρ οὐ βουλεύεται περὶ τῆς πειθοῦς, ἀλλὰ περὶ τῶν φερόντων εἰς τὴν πειθώ. Καὶ ὁ πολιτικὸς οὐ καθίζει τὴν βουλὴν, ἵνα γνῷ περὶ τῆς εὐνομίας· δεῖ γὰρ καλῶς τὰ πράγματα αὐτὸν διοικῆσαι· ἀλλὰ περὶ τῶν συνιστάντων τὴν εὐνομίαν βουλεύεται.

Καὶ ὅλως πάντες οἱ τοιοῦτοι τὸ μὲν τέλος ὑποτίθενται, ζητοῦσι δὲ πῶς, καὶ διὰ τίνων ἀφίξονται πρὸς αὐτό. Καὶ πολλῶν ὄντων δι' ὧν δεῖ τυχεῖν τοῦ σκοποῦ, ζητοῦσι διὰ τίνος ῥᾷστα καὶ κάλλιστα τὸ τέλος εὑρήσουσιν. Ὅταν δὲ δι' ἑνὸς ἐνδέχεται μόνου, τό-

πῶς

τε ἐ τοῦτο ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὸν τρόπον πῶς χρησόμεθα αὐτῷ, καὶ τίνι πράξει μεταχειρισάμενοι, διὰ ταύτης τοῦ τέλους τευξόμεθα. Καὶ πάλιν ἐκείνην τὴν πρᾶξιν διὰ τίνος ἐργασόμεθα, κἀκεῖνο διὰ τίνος· ἕως ἂν ἔλθωμεν ἐπὶ τὸ ἀμέσως γινόμενον, καὶ οὐ δι᾽ ἄλλου, ὅ ἐστι τὸ πρῶτον αἴτιον τοῦ τέλους, ὅπερ τελευταῖον εὑρίσκεται. Οὕτω γὰρ ὁ βουλευόμενος ἀπὸ τοῦ τέλους ἀρχόμενος, διὰ τῶν πρὸς τὸ τέλος ὁδεύει, μέχρι τοῦ πρώτου αἰτίου τὴν πρᾶξιν πᾶσαν ἀναλύων, καθάπερ οἱ μαθηματικοὶ τὰ διαγράμματα.

Ἔστι τοίνυν ἡ μὲν βούλευσις ζήτησίς τις· πᾶσα δὲ ἡ ζήτησις οὐκ ἔστι βούλευσις. Καί τοι, καθὼς εἴρηται, τρόπον τινὰ ὁμοίως καὶ ὁ βουλευόμενος, καὶ ὁ μαθηματικὸς ἀναλύει. Καὶ ὃ ἔσχατον εὑρίσκεται ἀναλύοντι, τοῦτο ἔργον πρῶτον γίνεται τῷ βουλευομένῳ· καθάπερ ὁ μαθηματικός, πρὸς ὃ ἔσχατον ἀφίξεται ἀναλύων, τοῦτο ὑποθεὶς, καὶ ἀπὸ τούτου διὰ τῶν ἄλλων ὁδεύων, ἀποδείκνυσι τὸ προκείμενον· καὶ ἄμφω δὲ, εἰ ἀναλύοντες ἀδυνάτοις ἐντύχοιεν, ἀφίστανται τοῦ ζητήματος. Οἷον, εἰ χρημάτων δεήσει πρὸς τὸ ζητούμενον τέλος, ὃ τούτων ἄνευ οὐκ ἔνι τεύξεσθαι, ἀδύνατον δὲ φανείη ταῦτα πορίσασθαι, περὶ τοῦ τρόπου οὐκ ἔτι ζητοῦσιν, ἀλλ᾽ ἀφίστανται· εἰ δὲ δυνατὸν, ἐγχειροῦσι πράττειν. Ἐκεῖνα δὲ δυνατὰ καλοῦμεν, ἃ δι᾽ ἡ-

modus est, tunc non hoc quaerunt, sed rationem potius qua utemur eo, & quid potissimum agendo pervenire ad finem possimus. Rursusque haec ipsa actio, quo medio, & hoc ipsum quo tandem possit effici: donec ad illud pervenerimus quod sine medio fit, nec per aliud: quae prima finis causa est, ad quam postremo pervenitur. Ita namque qui deliberat à fine primum incipit, unde ad ea quae ad finem spectant abire pergit: atque ita usque ad primam causam actionem totam resolvit, sicut designationes suas mathematici. Aristot. l. 3. c. 3.

Est ergo deliberatio, quaestio aliqua: nec omnis tamen quaestio, est deliberatio. Et tamen aliquatenus, ut jam dictum est, similiter cum mathematicis resolvit quae deliberat: & quod postremum in resolutione invenitur, hoc primum deliberanti opus est. Quemadmodum ad quod ultima resolutione pervenit mathematicus, hoc supposito, ab eo transit ad reliqua, atque ita confirmat hoc de quo agitur. Sed & uterque cum in aliquid quod fieri non potest inciderit, desistit quaerere. Sicut, exempli gratia, si opus sit pecuniis, ut ad eum quem quaerit finem perveniat aliquis, quod sine illis eo perveniri non possit, illae autem pecuniae haberi non queant, de modo quo hoc fieri possit non amplius quaerunt, sed absistunt. Sin vero posse constet fieri, agere id aggrediantur. Ea autem fieri posse putamus, quae per nos possunt

φαίνεται δ᾽ ἡ μὲν ζήτησις οὐ πᾶσα εἶναι βούλευσις, &c.

Aristot. l. 3. c. 3.

possunt fieri. Nam & quæ per amicos nostros, aliquo modo per nos fiunt. Quia & horum causa est in nobis. Interdum autem (sicut dictum est) de instrumentis, interdum vero de usu eorum deliberamus. Denique, interdum de iis quæ ad finem tendunt, quomodo haberi possint, interdum de modo quo uti iis possimus, aut etiam per quem.

Ἔοικε δὲ καθάπερ εἴρηται, &c.

Ex iis ergo quæ dicta sunt, apparet de fine ipso non deliberari. Siquidem in iis quæ in potestate sunt hominis, ut vel fiant vel non fiant, habetur deliberatio. Quæ vero in potestate hominis sunt actiones, sunt humanæ. Humanæ vero actiones causa fiunt alterius. Quæ vero alterius causa fiunt, non sunt fines: quare neque id de quo deliberatur, finis est. Jam vero ut sub deliberationem finis non cadit, ita nec quæ ad finem tendunt, si sint singularia. Ut, exempli gratia, an hoc sit panis, an pistus sit aut factus ut oportet. Hæc enim sensu dijudicamus, non consilio aut judicio. Nam qui de his semper deliberare volet, in infinitum abibit.

Βουλευτὸν δὲ καὶ προαιρετὸν τὸ αὐτό, &c.

Quod ergo sub deliberationem cadit, hoc est: quod autem sub prælectionem, sub deliberationem quoque cadit, sed definitam. Nam quod à consilio reliquis præpositum est, prælectione subjacere dicitur. Quia postquam semel id quod fieri oportet reliquis prætulimus, non amplius de re deliberamus, sed jam definite quomodo agendum sit novimus. Rei quippe quam

μὲν γένοιτ' ἄν. Τὰ γὰρ διὰ τῶν φίλων τρόπον τινὰ δι' ἡμῶν γίνονται. Ἡ γὰρ αἰτία καὶ τούτων ἐν ἡμῖν ἐστι. Βουλευόμεθα δὲ, καθὼς εἴρηται, ποτὲ μὲν περὶ τῶν ὀργάνων, ποτὲ δὲ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν, καὶ ἁπλῶς ποτὲ μὲν περὶ τῶν φερόντων εἰς τὸ τέλος, πῶς ἂν ληφθεῖεν· ποτὲ δὲ περὶ τοῦ τρόπου, πῶς χρησόμεθα αὐτοῖς, ἢ διὰ τίνος.

Φαίνεται δὴ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, μὴ εἶναι τὸ τέλος βουλευτόν. Βουλευτὰ μὲν γάρ εἰσιν, ὧν κύριος ὁ ἄνθρωπός ἐστι ποιῆσαι ἢ μή. Ὧν δὲ ὁ ἄνθρωπος κύριός ἐστιν, ἐκεῖναι πράξεις ἀνθρώπιναί εἰσιν. Αἱ δὲ ἀνθρώπιναι πράξεις, ἄλλων ἕνεκα γίνονται· αἱ δὲ ἄλλων ἕνεκα γίνονται, οὐκ εἰσὶν τέλη· τὸ βουλευτὸν ἄρα οὐκ ἔστι τέλος. Οὔτε τοίνυν τὸ τέλος ἐστὶ βουλευτόν, οὔτε τὰ πρὸς τὸ τέλος, ὅσα καθ' ἕκαστα· οἷον εἰ ἄρτος τοῦτο, εἰ πέπεπται, εἰ πεποίηται ὡς δεῖ· ταῦτα γὰρ αἰσθήσει γινώσκομεν, οὐ βουλῇ, καὶ κρίσει. Εἰ δὲ περὶ τούτων ἀεὶ βουλεύσεται, εἰς ἄπειρον ἥξει.

Τὸ μὲν οὖν βουλευτόν, τοῦτό ἐστι· τὸ δὲ προαιρετόν ἐστι βουλευτὸν ἀφωρισμένον· τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς βουλῆς προκριθέν, προαιρετὸν καλεῖται. Μετὰ γὰρ τὸ προκρῖναι ὃ δέον γενέσθαι, οὐκ ἔτι περὶ τοῦ πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ γινώσκομεν ἀφωρισμένως ἃ δεῖ ποιεῖν. Ἀνάγορευ

γὰρ

κατὰ τὴν μὲν τοῦ πράγματος τοῦ ζητουμένου, ἀρχὴν εἰς τὴν ἡμετέραν βούλησιν· τὴν δὲ ἡμετέραν κρίσιν καὶ βούλησιν, εἰς τὴν προαίρεσιν, ἥπερ ἐστὶν ἀρχὴ ἤδη τῆς πράξεως. Τοῦτο δὲ δῆλον καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν, ἃς Ὅμηρος ἐν ταῖς ῥαψῳδίαις ἐμιμεῖτο· εἰσάγει γὰρ τοὺς βασιλεῖς μετὰ τὴν βουλὴν τὸ ἀρεσκεῖον ἀπαγγέλλοντας τῷ δήμῳ, ὥσπερ τῇ προαιρέσει, δεῖν πραχθῆναι. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ προαιρετὸν, βουλευτόν ἐστιν, ὀρεκτὸν τῶν ἐφ' ἡμῖν δηλονότι, ὃ μετὰ τὴν βουλὴν ὀρεγόμεθα, δυνάμενοι τοῦτο ποιῆσαι, φανερὸν, ὅτι ἡ προαίρεσις εἴη ἂν ὄρεξις βουλευτικὴ τῶν ἐφ' ἡμῖν. Ἐκ τοῦ βουλεύσασθαι γὰρ κρίναντες, ὀρεγόμεθα κατὰ τὴν βούλευσιν. Οὕτως μὲν ἂν ὁ ὁρισμὸς τῆς προαιρέσεως, ὡς ἐν τύπῳ· εἴρηται δὲ καὶ περὶ ποῖά ἐστιν· ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος.

quærebamus principium ad voluntatem revocamus nostram: nostrum vero & judicium & voluntatem, ad præelectionem, quæ principiũ jam actionis est. Quod vel ex antiquis apparet Rebuspublicis, quas in poematis suis Homerus expressit. In quibus introducuntur reges, qui demisso concilio, populo, quæ optima judicarant esse denuntiant, tanquam præelectione, ut agantur. Cum ergo id quod sub præelectionem cadit, sit id de quo deliberamus, quo id videlicet quod in potestate nostra est appetimus, quodque post consilium appetere solemus, cum in potestate nostra sit ut fiat, ex eo manifestum est, præelectionem esse appetitionem deliberativam eorum quæ in potestate sunt nostra. Nam cum ex eo quod deliberavimus judicemus, secundum deliberationem quoque appetimus. Hæc igitur rudis quædam præelectionis est definitio. Sed & in quibus versetur, jam dictum est: iis nimirum quæ ad finem spectant. A i lor. l. 3. c. 3.

ΚΕΦ. Δ΄.

Περὶ βουλήσεως καὶ βουλητοῦ.

CAP. V.

De voluntate & eo quod sub voluntatem cadit.

Δεῖ δὲ καὶ περὶ τῆς βουλήσεως εἰπεῖν ἤδη. Ὅτι μὲν οὖν ἡ βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶν, ἐκ τῶν προειρημένων ἐδείχθη. Αμφισβητεῖται δὲ πότερον παντὸς τέλους, ὅ τις ἂν ἐθέλοι τυχεῖν, ἡ βούλησίς ἐστι, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ μόνου.

Καὶ τοίνυν οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ μόνου, οἱ δὲ τοῦ δοκοῦντος, ἤτοι ὄντος ἢ μὴ ὄντος.

Sed & de voluntate jam agendum est. Voluntatem ergo finis esse, ex iis quæ supra diximus, apparet. Jam vero utrum cujuslibet sit finis, quem aliquis proponit sibi, an vero boni tantum, quæritur. Ἡ δὲ βούλησις, &c.

Alii ergo dicunt eam boni tantum esse, alii ejus, quod videtur, sive sit sive non sit. Δοκεῖ δὲ τοῖς μὲν, &c.

Ex

Aristot. l. 3. c. 3. Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν, &c.

Ex eorum autem opinione, qui dicunt solum bonum sub voluntatem cadere, sequitur, ut malum dicant sub voluntatē non cadere improbi, cum tamen hoc sub voluntatem ejus cadat.

Τοῖς δ' αὖ τὸ φαινόμενον, &c.

At vero ex eorum, qui dicunt bonum quod videtur tale, illud esse quod sub voluntatem cadit, nihil sub voluntatem cadere per se, sed quod in singulis videtur tale: quoniam alii aliud bonū videtur, idemque sæpenumero huic bonum, illi malum: ac frequenter idem homo contraria esse existimat bona, atque ita nihil sub voluntatem natura sua cadet & per se.

Εἰ δὲ ταῦτα μὴ ἀρέσκει, &c.

Quod si hæc non videntur verisimilia, illud dicemus: natura sua & revera, sub voluntatem cadere id quod est: illud vero quod videtur tantum, aliquatenus & respectu singulorum hominum voluntati subjacere. Nam licet revera bonum non sit, respectu alicujus certe circumstantiæ, est bonum. Sic præmiari natura sua est malum, præmiatori vero, & pro tempore aliquo, bonum. Quare simpliciter bonum videtur: quatenus vero bonum est, etiam sub voluntatem cadit. Unde fit interdum, ut quod videtur bonum, aliquatenus etiam sub voluntatem cadat. Viro igitur bono, id quod revera bonum est, sub voluntatem cadit: improbo vero, quod sors obtulerit.

Ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων, &c.

Sicut & in corporibus se habet. Iis etenim quibus recte ea valent, salubria videntur ea quæ revera sunt talia, ægris vero, alia. Eodem quoque mo-

Συμβαίνει δὲ τοῖς μὲν λέγουσι τὸ ἀγαθὸν μόνον βουλητὸν εἶναι, τὸ κακὸν λέγειν μὴ εἶναι τῷ μοχθηρῷ βουλητόν· καί τοι βουλητόν ἐστιν αὐτῷ.

Τοῖς δὲ λέγουσι τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν ἐκεῖνο εἶναι τὸ βουλητὸν, οὐ δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ μόνον τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν, ἐπειδὴ ἄλλῳ ἄλλο δοκεῖ ἀγαθὸν, καὶ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν ἀγαθὸν δοκεῖ, τῷ δὲ κακὸν, ἢ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος τὰ ἐναντία ἀγαθὰ νομίζει πολλάκις, καὶ οὕτως οὐδὲν ἔσται βουλητὸν φύσει καὶ δι' ἑαυτό.

Εἰ δὲ ταῦτα οὐ δοκεῖ εἰκότα εἶναι, ἐκεῖνο ἐροῦμεν· βουλητὸν μὲν εἶναι φύσει καὶ ἀληθείᾳ καὶ δι' ἑαυτὸ, τὸ ἀγαθόν· πῇ δὲ καὶ ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν βουλητέον ἐστιν· εἰ γὰρ καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν, ἀλλὰ κατά τινα περίστασιν ἀγαθόν ἐστιν, οἷον τὸ λωποδυτεῖν, κακὸν μὲν ἐστι τῇ φύσει, τῷ λωποδύτῃ δὲ, καὶ κατά τινα καιρὸν, ἀγαθόν· διὰ τοῦτο καὶ δοκεῖ ἀγαθὸν ἁπλῶς εἶναι· καθόσον δὲ ἀγαθὸν, καὶ βουλητόν ἐστιν. Ὥστε συμβαίνει τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν πῇ εἶναι βουλητέον. Τῷ μὲν οὖν σπουδαίῳ, τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν βουλητόν ἐστι· τῷ δὲ φαύλῳ, τὸ τυχόν.

Ὥσπερ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων· τοῖς μὲν ὑγιαίνουσι καὶ εὖ ἔχουσι τὰ σώματα, ὑγιεινὰ δοκεῖ τὰ κατὰ ἀλήθειαν ὑγιεινὰ, τοῖς δὲ ἐπινόσοις, ἕτερα· ὁμοίως δὲ καὶ πικρὰ

πικρὰ καὶ γλυκέα, τοῖς μὲν ὑγιαίνουσι τὰ ὄντα πικρὰ τῇ φύσει καὶ γλυκέα, τοιαῦτα δοκεῖ, ὁμοίως καὶ θερμὰ καὶ βαρέα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστα· τοῖς δὲ νοσοῦσι τὰς αἰσθήσεις, ἕτερα. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡδέων καὶ κακῶν· ὁ μὲν σπουδαῖος τὰ ὄντα νομίζει καὶ τὰ ἀληθῆ, ὁ δὲ φαῦλος τἀναντία πολλάκις· καθ᾽ ἑκάστην γὰρ τῶν ψυχικῶν διαθέσεων ἐστί τι ἴδιον ἀγαθὸν, καὶ ἡδύ· καὶ τούτῳ διαφέρει τῶν φαύλων ὁ σπουδαῖος, ὅτι διακρίνει τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος, καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν πᾶσιν ὁρᾷ, καθάπερ κανὼν καὶ μέτρον αὐτῶν γινόμενος. Οἱ δὲ φαῦλοι, μὴ δυνάμενοι τὸ ἀληθὲς συνιδεῖν, ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἀπατῶνται, νομίζοντες ἀγαθὰ τὰ ἡδέα, οὐκ ὄντα φύσει ἀγαθά· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λυπηρὰ φεύγουσιν, οὐκ ὄντα φύσει πονηρὰ καὶ φευκτά.

do in amaris & dulcibus, iis quidem qui bene se habent, ea quæ natura sua sunt amara aut dulcia, videntur quoque talia: sic & calida & gravia, atque ita in singulis. Iis vero quorum sensus vitiosi sunt, alia. Similiter ergo in bonis quoque, jucundis, & malis. Vir quippe bonus, ea quæ revera sunt talia, esse quoque existimat; malus vero contraria sæpissime. Pro unaquaq; namque naturæ constitutione, peculiare quid bonum est, & jucundum. Quia hoc quoque ab improbis differt vir probus, quod à jucundo distinguat bonum, veritatemque in omnibus tanquam norma eorum conspicetur & regula. Improbi vero, cum veritatem animadvertere nequeant, à voluptate decipiuntur, ut qui bona esse existiment, quæ jucunda sunt, cum natura sua bona non sint. Eodemque modo molesta vitant, cum natura sua nec mala sint, nec vitanda.

Arist. l. 3. c. 5.

ΚΕΦ. ϛʹ.

Ὅτι καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἑκούσιον.

ΕΠεὶ δὲ, τὰ μὲν τέλη βουλητὰ, τὰ δὲ πρὸς τὰ τέλη, βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ, φανερὸν ὅτι αἱ πράξεις αἱ περὶ τὰ βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ, κατὰ προαίρεσιν εἶεν ἂν καὶ ἑκούσιοι. Τοιαῦται δὲ αἱ κατ᾽ ἀρετὴν πράξεις· περὶ γὰρ τὰ βουλευτὰ καὶ προαιρετὰ γίνονται. Ἐφ᾽ ἡμῖν ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρε-

CAP. VI.

Utrumque, & virtutem & vitium, sponte esse.

CUm ergo fines sub voluntatem, ea vero quæ ad fines spectant, sub deliberationem ac præelectionem cadant, manifestum erit eas quoque quæ in utroq; versantur actiones, secundum præelectioně esse & sponte. Tales autem actiones sunt quæ ex virtute fiunt: quia in iis quæ sub deliberationě cadunt ac præelectionem versantur. Quare &

Cap. 5. Ὅτι δὲ βουλητὸν μὲν τὸ τέλος, &c.

in

Aristot. l. 3, c. 5.

in nostra potestate virtus erit & vitium: quippe cum eæ actiones, quibus virtuti assuescimus, prælectionis sint, & in potestate nostra. Jam si bonum agere in potestate nostra est, etiam non agere in potestate nostra erit. In quibus enim non agere, in iis quoque agere. Et si ut bonum agamus, quod bonum est, in nostra potestate est, etiam ut non agamus, quod turpe est, in nostra potestate erit. Et si ut malum non agamus, quod bonum est, in nostra potestate est, etiam ut malum agamus quod turpe est, in nostra potestate erit. Hæc autem sunt quæ bonos nos efficiunt aut malos. Ex quo apparet, esse in potestate nostra, ut probi simus aut improbi.

Τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, &c.

Jam vero, dicere neminem sponte esse improbum, aut invitum felicem, verum ex parte, ex parte rursus falsum videtur. Alterum enim, neminem invitum fieri felicem, verum est, falsum autem est prius. Improbitas enim minime est invita. Etenim ex præcedentibus satis probavimus, hominem actionum suarum esse principium. Quorum vero penes nos sunt principia, hæc in potestate nostra sunt & sunt sponte. Ex quo apparet, omnem sponte esse humanam actionem, sive ea proba sit sive improba. Hanc autem sententiam & privati homines re ipsa confirmant, & legislatores. Etenim suppliciis eos afficiunt, qui malum agunt, nisi aliunde coacti id faciant, aut per ignorantiam, cujus penes ipsos causa est. Ut si quis ebrius malum quid faciat

τὴ καὶ ἡ κακία· εἰ γὰρ πράξεις, δι' ὧν ἐθιζόμεθα ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἀρετὴν, προαιρεταὶ καὶ ἐφ' ἡμῖν εἰσίν. Εἰ δὲ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐφ' ἡμῖν ἐστίν. Ἐν οἷς γὰρ τὸ μὴ, καὶ τὸ ναί. Καὶ εἰ τὸ πράττειν τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν ἀγαθὸν ὂν, καὶ τὸ μὴ πράττειν αὐτὸ αἰσχρὸν ὂν ἐφ' ἡμῖν ἔσται. Καὶ εἰ τὸ μὴ πράττειν τὸ κακὸν ἀγαθὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, καὶ τὸ πράττειν τὸ κακὸν καὶ αἰσχρὸν ὂν, ἐφ' ἡμῖν ἐστί. Ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἀγαθοὺς ἢ κακοὺς ποιεῖ. Ὥστε ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ ἐπιεικέσιν εἶναι, ἢ πονηροῖς.

Τὸ δὲ λέγειν ὡς οὐδεὶς ἑκὼν πονηρὸς, οὐδ' ἄκων μακάριος, τὸ μὲν ἀληθὲς δοκεῖ, τὸ δὲ ψεῦδος. Τὸ μὲν γὰρ, ὡς οὐδεὶς ἂν γένοιτο μακάριος ἄκων, ἀληθές. Ψεῦδος δὲ τὸ πρῶτον· ἡ γὰρ μοχθηρία οὐδαμῶς ἀκούσιον· δέδεικται γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων, τὸν ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων πράξεων. Ὧν δὲ αἱ ἀρχαὶ ἐν ἡμῖν, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἑκούσια· ὥστε διὰ τοῦτο πᾶσαν ἀνθρωπίνην πρᾶξιν ἑκούσιον εἶναι· ὁμοίως τήν τε ἀγαθὴν καὶ τὴν πονηράν. Τούτῳ δὲ τῷ λόγῳ καὶ οἱ ἰδιῶται καὶ οἱ νομοθέται μαρτυροῦσι δι' ὧν πράττουσι. Καὶ γὰρ τιμωροῦνται μὲν καὶ κολάζουσι τοὺς ποιοῦντας τὰ πονηρὰ, ἐὰν μὴ ποιῶσιν ἑτέρωθεν βιασθέντες, ἢ ἀγνοοῦντες ἄγνοιαν, ἧς οὐκ αἴτιοι αὐτοί. Καθάπερ εἴ τις μεθύων πονηρόν τι πεποίηκεν ἀγνο-

ἀγνοήσεως· οὗτος γὰρ καὶ τῆς ἀγνοίας αἴτιος ἐγένετο ἑαυτοῦ. Τοὺς δὲ τὰ καλὰ πράττοντας τιμῶσιν, ἵνα τοὺς ἄλλους προτρέψωνται μὲν ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ, κωλύσωσι δὲ ποιεῖν τὰ φαῦλα. Ὅθεν δῆλον, ὅτι νομίζουσιν ἐφ' ἡμῖν εἶναι, πονηροῖς τε εἶναι καὶ γίνεσθαι ἀγαθοῖς. καὶ διὰ τοῦτο πείθειν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειροῦσιν. Ἃ γὰρ μήτε ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, μήτε ἑκούσια, οὐδεὶς προτρέπεται πράττειν νοῦν ἔχων· οὐδεὶς γὰρ πείθει τινὰ μὴ θερμαίνεσθαι, ἢ ἀλγεῖν, ἢ πεινῆν, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν τῶν τοιούτων, ὧν οὐκ ἐσμὲν αὐτοὶ κύριοι· οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τὸ πλέον ἀπὸ τῆς παρακλήσεως, κἂν αὐτοὶ οἱ παρακαλούμενοι σφόδρα βουλόμεθα· οὐδὲν γὰρ ἧττον πεισόμεθα αὐτά· ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τις ἄκων ἀγνοεῖ μὴ δυνάμενος εἰδέναι, τοῦτον οὐδεὶς προτρέψεται δυνηθῆναι εἰδέναι· οὐ γάρ ἐστιν ἐπ' αὐτῷ εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν· ὃς δὲ αἴτιός ἐστιν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας, δι' ἧς ἐποίησε τὸ πονηρὸν, κολάζεται· καὶ γὰρ ἑκουσίως φαίνεται ἀγνοῶν, ὅτι ἐπ' αὐτῷ ἐστὶν εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν. Καθάπερ ὁ μεθύων, ἢ ὁ δι' ἀμέλειαν ἀγνοῶν τὸν νόμον, ὃν ἐδύνατο ῥᾳδίως μαθεῖν· ἐκεῖνος γὰρ αἴτιός ἐστιν ἑαυτῷ καὶ τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς μοχθηρίας, καὶ ἑκών ἐστι μοχθηρός. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἃ δυνατὸν μαθεῖν, οὐ γινώσκοντες ἁμαρτάνομεν. Καὶ τούτων ἕνεκα δίδομεν δίκην τοῖς νομοθέταις· κύριοι γὰρ ἐσ-

ignarus. Hujus enim penes ipsum causa ignorantiæ est. Eos vero qui bonum agunt, honore afficiunt: cum ut alios ad bene agendum impellant, tum ut à malis actionibus avertant. Unde manifestum est, existimare eos, esse in potestate nostra, vel ut improbi vel ut simus probi. Ac propterea persuadere hoc iis conantur. Quæ namque nec in potestate sunt nostra, neque sunt sponte, nemo, qui modo non sit demens, agere compellit aliquem. Nec enim quisquam persuadere potest aliquem ut non calescat, aut frigeat, aut etiam esuriat, vel aliud quid tale, quod in potestate non est nostra. Nihil enim hujusmodi proficiet adhortatio, quamvis admodum hoc velit qui admonetur. Nec enim minus illa nobis evenient. Similiter si quid invitus aliquis ignorat, quod scire non potest, hunc nemo adhortabitur, ut possit scire. Quia in potestate non est ejus ut aut sciat aut ignoret. Qui vero ignorantiæ sibi causa est, unde natum est illud malum, supplicio afficitur. Sponte enim ignorare videtur, quod in potestate sua habet ut vel sciat vel ignoret. Sicut qui ebrius est, aut per incuriam ignorat legem, quam scire facile poterat. Nam & ille ignorantiæ sibi illius & improbitatis auctor est, volensque est improbus. Sic & in aliis quæ scire poteramus, si ignoremus ea, peccare dicimur. Ac propterea pœnas legislatoribus damus. Etenim in nostra potestate est non ignorare

Aristot. l. 3. c. 5.

Aristot. l.3.c.5.

rare illa, quia in potestate nostra est vitare negligentiam, operamque in eorum investigatione ponere.

Ἀλλ' ἴσως τοιοῦτός τίς ἐστιν ὥστε μὴ ἐπιμεληθῆναι, &c

Quod si aliquis sit talis, ut negligentiam hanc vitare nequeat, non tamen propterea pœnam minus subibit: nam vel propterea supplicio afficietur, quod illius quoque negligentiæ, quam vitare amplius non potest, ipse sibi causa sit, ad quam incontinenter dissoluteque vivendo pervenit. Qua vivendi ratione, improbi plerique injustique evadunt ac intemperantes. Nec hac tantum, sed & quoties non hoc quidem propositum habent, ut male agant, sed cum dissolutam agunt vitam luxuque diffluunt. Ab hac enim vivendi ratione, eo deveniunt, ut male agant. Semper enim agendo crescit, ut dictum est, consuetudo, qua mali evadimus aut boni; aliumve quemcunque consequimur habitum. Sicut videmus eos qui in gymnicis volunt excellere certaminibus, aut aliquam quamcunque actionem exercere aut certamen, perpetuo in eorum actione versari & exercitio, quibus eo perventuros se existimant. Neque quisquam ignorare potest ipsas actiones esse, per quas ad habitum virtutis deducamur aut vitii, nisi qui plane sit stupidus. Quod si hoc planum est omnibus, manifestum quoque est, omnes de actionibus suis judicare posse & operibus, utrum ad virtutem referantur, an vero ad vitium. Cum vero sciant quæ agunt, sponte quoque aut boni

μὲν τῷ μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μὴ ἀμελεῖν, ἀλλὰ ἐπιμεληθῆναι μαθεῖν.

Εἰ δέ τις καὶ τοιοῦτός ἐστιν, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι, οὐ διὰ τοῦτο φεύξεται τὴν δίκην· κολασθήσεται μὲν οὖν διὰ τοῦτο· ὅτι καὶ τοῦ μὴ δύνασθαι ἐπιμεληθῆναι αὐτὸς ἑαυτῷ αἴτιος ἐγένετο, ἀκρατῶς καὶ ἀνειμένως διατιθέμενος, ἀφ' ἧς διαίτης καὶ οἱ πλεῖστοι μοχθηροὶ γίνονται, καὶ ἄδικοι, καὶ ἀκόλαστοι. Καὶ γὰρ γίνονται μὲν καὶ ἀπὸ τῶν ἀδίκων καὶ ἀκολάστων πράξεων ἐθιζόμενοι, ἄδικοι καὶ ἀκόλαστοι· γίνονται δὲ καὶ ὅταν αὐτὸ μὲν μὴ προκείμενον ἔχωσι τὸ κακουργεῖν, ζῶσι δὲ βίον ἀνειμένον, καὶ τρυφῇ χαίρωσιν. Ἀπὸ ταύτης γὰρ τῆς διαίτης καὶ ἐπὶ τὸ κακουργεῖν ἔρχονται· ἀεὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν ἐθιζόμενοι, καθὼς προείρηται, πονηροὶ ἢ ἀγαθοὶ γινόμεθα, ἢ ἄλλην τινὰ ἕξιν λαμβάνομεν· καθάπερ ὁρῶμεν καὶ τοὺς ἐθέλοντας γυμνικοὺς ἀθλεῖσθαι, ἢ ἄλλην τινὰ πρᾶξιν ἢ ἀγωνίαν ἀσκῆσαι, ἐνεργοῦντες καὶ γυμναζομένους ἐν πράξεσι, δι' ὧν εἰς ἐκεῖνα ἀφίξονται. Καὶ οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν εἰς ἕξιν ἐρχόμεθα, κακιῶν ἢ ἀρετῶν, εἰ μὴ λίαν εἴη ἀναίσθητος. Εἰ δὲ τοῦτο δῆλον ἅπασι, φανερόν ἐστιν ὅτι πάντες γινώσκουσι τὰ ἑαυτῶν ἔργα καὶ τὰς πράξεις, εἴτε πρὸς κακίαν φέρουσιν, εἴτε πρὸς ἀρετήν· εἰδότες δὲ ἃ ποιοῦσιν, ἑκόντες εἰσὶν ἢ ἀγαθοὶ, ἢ πονηροί.

πονηροί. Πάνυ γὰρ ἐστὶν ἄλογον, τὸν ἀδικοῦντα λέγειν ὅτι οὐ βούλεται ἄδικος εἶναι, ἢ τὸν ἀκόλαστον ὅτι οὐ βούλεται ἀκολασταίνειν. Εἰ γὰρ καὶ βουλόμενος δίκαιος καὶ σώφρων γενέσθαι, οὐ δύναται τῷ μακρῷ ἔθει κρατούμενος, καὶ οὕτως ἑκὼν ἐστὶ πονηρός. Καὶ γὰρ καὶ ὁ διαίτῃ διεφθαρμένῃ χρώμενος, καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς, καὶ διὰ τοῦτο νοσήσας, ἑκὼν μὲν νοσεῖ· καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἦν ἡ δίαιτα· βουλόμενος δὲ ἀπαλλαγῆναι, οὐ δύναται. Πρὶν μὲν γὰρ νοσῆσαι, ἐπ' αὐτῷ ἦν τὴν ὑγείαν φυλάττειν. Προεμένῳ δὲ διὰ τῆς ἀκρατοῦς διαίτης, οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτῷ τὴν ὑγείαν ἐπαναγαγεῖν· ὥσπερ λίθον μέν τις δύναται κατὰ πελάγους ἀφεῖναι, ἀφεὶς δὲ, οὐ δύναται πάλιν ἐπαναλαβεῖν· ἀλλ' ὅμως ἑκὼν ἔρριψε τὸν λίθον. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἦν ῥῖψαι, καὶ μή. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδίκου καὶ τοῦ ἀκολάστου· πρὶν μὲν γὰρ πονηροὺς γενέσθαι καὶ εἰς ταύτην τὴν ἕξιν ἐλθεῖν, ἐξῆν μὴ γενέσθαι· γενόμενοι δὲ οὐ δύνανται μὴ εἶναι. Οὐ μόνον δὲ αἱ ψυχικαὶ κακίαι ἑκούσιοί εἰσιν, ἀλλ' ἐνίοις τῶν ἀνθρώπων καὶ τινὲς σωματικαὶ ἑκούσιαι γίνονται, δι' ἃς καὶ ἐπιτιμῶνται. Τοῖς μὲν γὰρ κατὰ φύσιν αἰσχροῖς οὐδεὶς ἐπιτιμᾷ νοῦν ἔχων· τοῖς δὲ δι' ἀγυμνασίαν, καὶ ἀμέλειαν, ἢ μοχθηρίαν τὰ σώματα διαφθείρασι, τούτοις μεμφόμεθα· ὃς μὲν γὰρ ἀπὸ

sunt, aut mali. Quippe cum valde absurdum sit, eum qui injuste agit, dicere se injustum esse nolle, aut qui intemperanter agit intemperantem esse nolle. Aristot. l. 3. c. 5. Etenim licet nequeat si velit, postquam diuturna illa jam victus est consuetudine, aut justus esse aut temperans, nihilominus tamen sponte est improbus. Nam & qui victu utitur corrupto, neque morem gerit medicis, proptereaque æger est, sponte certe æger est. Nam in potestate ejus erat, ut vel hoc modo vel illo viveret. Et cum defungi morbo velit, jam non potest. Nam priusquam quidem æger esset, in potestate ejus erat, ut valetudinem tueretur suam. Cum vero semel per illam victus incontinentiam projecit eam, non est in potestate ejus ut pristinam sibi restituat valetudinem. Sicut, exempli gratia, lapidem potest aliquis in mare projicere; ubi vero jam emisit, non potest resumere. Et tamen sponte emisit lapidem: quia in ejus potestate erat, ut aut emitteret, aut non. Eodem ergo modo in injusto quoque & intemperante. Priusquam enim sunt vitiosi, & adhunc pervenere habitum, poterant non esse: cum vero esse cœperunt, non possunt non esse. Neque vero animi tantum sponte fiunt vitiositates, sed quibusdam hominibus nonnullæ corporis quoque eveniunt sponte: quarum causa reprehenduntur nihilominus. Ea quippe quæ à natura sunt turpia, nemo reprehendit, nisi qui mente caret. Ea vero quæ per ignaviam aut negligentiam aut aliam improbitatem corpora corrumpunt, solemus

Aristot. l.3.c.5 reprehendere. Qui enim à natura cæcus aut morbo aut ab ictu est aliquo, ei nemo hoc exprobraverit, sed potius misericordia prosequitur: qui vero ex vinolentia aut alia improbitate aliqua corrupit oculos, hunc & improbare solemus & reprehendere. Unde apparet ex corporis ipsius vitiis, ea quæ sponte & in potestate sunt nostra, reprehendi, quæ vero invita, neutiquam. Quare eodem quoque modo erit in aliis. Nam quæ punimus, quorumque caussa supplicia exigimus, omnia sunt sponte, & in potestate nostra: quæ vero non sunt talia, sunt invita. Quare sponte est vitiositas.

Εἰ δέ τις λέγοι ὅτι πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, &c. Videtur autem cum recta hoc pugnare ratione: quia ex eo fit vitium, quod aliquis finem sibi in agendo proponat improbum. Id autem ex eo proficiscitur, quia bonum quis esse existimat quod agit. Judicare autem de bono aut malo, non est in potestate nostra. Omnes enim id appetimus, quod bonum videtur. Hæc autem imaginatio in nostra non est potestate: quare nec vitium est voluntarium.

Ad illud respondemus, in virtute quoque hæc ita se habere, cum tamen sit voluntaria. Nemo enim invitus fit felix. Si enim à vitioso habitu proficiscitur hæc boni ignorantia, & à bono habitu boni cognitio, manifestum quoque est, nos sponte bonos quoque fieri & malos: quia hujus habitus nobis caussa sumus. Quod si finis cognitio non est ab habitu, nec sub præelectionem quidem cadet, sed

φύσεως τυφλὸς, ἢ ἀπὸ νόσου, ἢ ἀπὸ πληγῆς, τοῦτον οὐκ ὀνειδίζομεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλεοῦμεν· ὃς δὲ ἐξ οἰνοφλυγίας, ἢ ἄλλης τινὸς μοχθηρίας διέφθειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοῦτο μεμφόμεθα, καὶ ἐπιτιμῶμεν. Φαίνεται τοίνυν, ὅτι τῶν σωματικῶν κακιῶν αἱ μὲν ἑκούσιοι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐπιτιμῶνται, αἱ δὲ ἀκούσιοι οὐδαμῶς· ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων οὕτως ἂν ἔχοι. Ἃς μὲν γὰρ κολάζομεν, καὶ ὧν τὴν τιμωρίαν, πᾶσαί εἰσιν ἑκούσιοι καὶ ἐφ' ἡμῖν, αἱ δὲ μὴ τοιαῦται, ἀκούσιοι. Ἡ κακία ἄρα ἑκούσιον.

Δοκεῖ δὲ τῷ λόγῳ τούτῳ ἐναντιοῦσθαι· ὅτι ἡ μὲν κακία γίνεται ἀπὸ τοῦ τιθέναι τοῖς ἔργοις τέλος πονηρόν· τοῦτο δὲ γίνεται ἀπὸ τοῦ νομίζειν ὅτι ἀγαθόν ἐστι· τὸ δὲ νομίζειν τὸ ἀγαθὸν, ἢ τοὐναντίον, οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν. Πάντες μὲν γὰρ ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας ταύτης οὐκ ἐσμὲν αὐτοὶ κύριοι· ἡ ἄρα κακία οὐκ ἔστιν ἑκούσιον.

Πρὸς δὴ τοῦτο, ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ταῦτα ὁμοίως ἔχει· ἀλλ' ἑκούσιόν ἐστιν. Οὐδεὶς γὰρ ἄκων μακάριος. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς ἕξεως τῆς πονηρᾶς ἡ ἄγνοια γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ, φανερὸν ὅτι ἑκουσίως καὶ ἀγαθοὶ καὶ πονηροὶ γινόμεθα· τῆς γὰρ ἕξεως ἡμεῖς ἡμῖν αὐτοῖς αἴτιοι. Εἰ δὲ ἡ γνῶσις τοῦ τέλους, οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῆς ἕξεως, οὐδὲ ἐπὶ προαιρέ-

τια

τῆς ἀλλ' ὥσπερ ὄψις ἀγαθὴ, ἢ ἄλλο τι τῶν φυσικῶν ἐστιν, ὅπερ μὴ ἔχοντα οὐκ ἔνι λαβεῖν ἑτέρωθεν· οὐδὲ αὐτὸν τινα κτήσασθαι ὁπωσοῦν, ἀλλὰ φῦναι ἀνάγκη μετὰ τῆς τοιαύτης κρίσεως· εἰ μέλλει κρίνειν καλῶς, ὃ ἐστιν ἡ τελεία καὶ ἀληθινὴ εὐφυΐα. Εἰ δὲ ταῦτά ἐστιν ἀληθῆ, καὶ οὕτως ὁμοίως τῇ ἀρετῇ καὶ ἡ κακία ἑκούσιον ἔσται· ἡ γὰρ γνῶσις τοῦ τέλους ὁμοίως ἐστὶ καὶ τῷ φαύλῳ καὶ τῷ σπουδαίῳ, εἴτε ἀπὸ τῆς ἕξεως γινώσκεται ἢ ἀγνοεῖται, ἢ φύσει, καθὼς εἴρηται. Εἰ δὲ τὴν ἀρετὴν ἑκούσιον λέγομεν, ὅτι τὸ μὲν τέλος φύσει ἐστὶ καὶ γινώσκεται τῷ σπουδαίῳ, τὰ δὲ πρὸς τὸ τέλος ἐπ' αὐτῷ ἐλέσθαι καὶ μὴ, τί κωλύει καὶ τὴν κακίαν διὰ ταῦτα ἑκούσιον εἶναι; καὶ γὰρ καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος ἄγοντα φαῦλον, ἐφ' ἡμῖν ἐλέσθαι καὶ μή· εἰ δὲ πάλιν ἑκούσιον ἐστιν ἡ ἀρετὴ, ὅτι καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τέλους ἀπὸ τῶν ἕξεων γίνεται τῶν ἀγαθῶν, ὧν αὐτοί πως συναίτιοι ἐσμὲν, εἴη ἂν καὶ ἡ κακία διὰ τοῦτο ἑκούσιον; ὅτι ταῖς τῶν πονηρῶν ἕξεων ἀγνοεῖται τὸ τέλος.

ut visus bonus erit, aut tale quid, quod natura nobis dedit: quæ nisi quis habeat, nec aliunde quidem accipiet, nec ipse subministrabit sibi; sed nasci cum ejusmodi oportebit judicio, si recte judicare velit: quæ vera erit & consummata naturæ perfectio. Quod si hæc vera sunt, una cum virtute sponte quoque erit vitiositas: quia finis cognitio, eodem modo penes probum est & improbum, sive ex ab habitu cognoscitur aut ignoratur, sive à natura, ut est dictum. Quod si virtutem sponte esse dicimus, quia finis natura est & cognoscitur à viro bono, quæ vero ad finem spectant, vel eligi ab eo possunt vel non; quid vetat propter hæc ipsa sponte quoque esse vitium? Nam & quæ ad finem deducunt malum, sunt in potestate nostra, ut vel eligantur vel non. Quod si rursus sponte est virtus, quia cognitio finis fit ab habitu bono, cujus ex parte causa sumus, etiam sponte erit propterea vitium, quia improbos habitus sequitur finis ignorantia.

Aristot. l. 3. c. 5.

ΚΕΦ. Ζ'.

CAP. VII.

Ὅτι οὐχ ὁμοίως ἑκούσιαί εἰσιν αἱ πράξεις, καὶ αἱ ἕξεις. Καὶ περὶ ἀνδρείας.

Non eodem modo sponte esse actiones & habitus. Item de fortitudine.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ ἀρετὴ καθόλου καὶ ὁλοσχερῶς εἴρηται; ὅτι μεσότης ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν ὑπερβολῆς

Quid ergo est virtus? In genere & summatim quasi, jam dictum est, mediocritatem esse duorum malorum in medio, quorum

Κοινῇ μὲν οὖν περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται ἡμῖν, &c.

Ariſt. e. l. 3. c. 6. quorum ab altero deficit, alterum vero excedit: Deinde eſſe habitum: & à quibus gignatur. Quin etiam, à quibus functionibus vel actionibus ea fit, has ipſas poſtquam virtutem conſecuti ſumus, fieri à nobis. Sed & illud oſtendimus, in poteſtate eam noſtra eſſe, & ſponte eſſe. Nunc illud dicendum eſt, non ſimiliter actionem eſſe ſponte, & habitum (nam utraque ſponte eſſe oſtendimus) actiones enim ita agimus, ut ſigillatim eas noſcamus: ac propterea penes nos eſt ſimpliciter, ut vel agamus eas vel non agamus, à principio eorum uſque ad finem. Atque ita ſponte ſunt proprie. At vero habitus non cognoſcitur omnino. Nec enim per ſe cognoſcitur, ſed per eas actiones ex quibus fit ille. Actiones enim facile cognoſcimus, ex quibus conſequimur habitum, habitum autem non item. Quemadmodum in morbis corporum: victum enim quo utimur & cognoſcimus, & adhibemus, morbus autem ſequitur occulte. Habitus ergo ſponte eſſe dicitur, quia ex à quibus naſcitur ſponte ſunt actionum functiones. Has enim non agere poſſumus.

Cap. 6. Ἀναλαβόντες δὲ περὶ ἑκάστης, &c. Jam autem & de habitibus dicendum erit ſigillatim: quid nimirum ſint ſinguli, & in quibus animi verſentur affectibus, tum quo pacto fiant. Ex quibus etiam manifeſtum erit quod ſint. Ac primum quidem de fortitudine agemus.

Ὅτι μὲν ἐν μεσότης, &c. Eam autem in metu verſari & fiducia, ita ut mediocritas ſit earum, quæ timiditatem quidem

σα, τὴν δὲ ὑπερβάλλουσα, καὶ ὅτι ἕξις ἐστίν· ἔτι δὲ εἴρηται καὶ ὑπὸ τινων γίνεται, καὶ ὅτι ὑφ' ὧν ἐνεργειῶν καὶ πράξεων γίνεται, ταύτας πρακτικὴν μὲν τὸ κτήσασθαι τὴν ἀρετήν· ἐδείχθη δὲ ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστί, καὶ ἑκούσιος· νῦν δὲ εἴη ῥητέον, ὅτι οὐχ ὁμοίως ἐστὶν ἑκούσιον ἡ πρᾶξις καὶ ἡ ἕξις. Καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἄμφω ἑκούσια εἶναι. Τὰς μὲν οὖν πράξεις ποιοῦμεν, γινώσκοντες καθ' ἕκαστα μέρος, καὶ διὰ τοῦτο κύριοι ἐσμὲν καθάπαξ αὐτὰς ποιῆσαι ἢ μὴ ποιῆσαι, ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν μέχρι τέλους· καὶ εἰσὶν ἑκούσιοι κυρίως. Ἡ δὲ ἕξις οὐ γινώσκεται παντελῶς. Γνώριμος γὰρ ἡ ἕξις οὐ δι' ἑαυτὴν ἐστίν, ἀλλὰ διὰ τὰς πράξεις, ἐξ ὧν γίνεται. Τὰς μὲν γὰρ πράξεις σφόδρα γινώσκομεν ὅθεν τὴν ἕξιν λαμβάνομεν, τὴν δὲ ἕξιν οὐκ ἔτι. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρρωστιῶν γίνεται· τὴν μὲν γὰρ δίαιταν γινώσκοντες αἱρούμεθα, ἡ δὲ ἀρρωστία λεληθότως ἐπακολουθεῖ. Λέγεται τοίνυν ἕξις ἑκούσιος, διὰ τὸ τὰς ἐνεργείας ἐξ ὧν γίνεται, ἑκουσίους εἶναι, ταύτας γὰρ δυνατὸν ἦν μὴ ποιῆσαι.

Δεῖ δὲ ἤδη καὶ περὶ τῶν ἕξεων καθ' ἕκαστα μέρος διεξελθεῖν, τί τέ ἐστιν ἑκάστη, καὶ περὶ ποῖα πάθη τῆς ψυχῆς, καὶ πῶς γίνεται· ἅμα δὲ ἀπὸ τούτων δῆλον ἔσται καὶ πόσαι εἰσί. Καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἀνδρείας διαληψόμεθα.

Ὅτι μὲν οὖν περὶ φόβους καὶ θάρρη ἐστί, καὶ ὅτι μεσότης τούτων ἐστὶν ὑπερβάλλουσα μὲν

τὴν

τὴν δειλίαν, ἐλλείπουσα δὲ τῆς θρασύτητος, διὰ τῶν προειρημένων ἐφάνη. Ῥητέον δὲ, τίσιν ἀντίκειται.

Ὁ μὲν οὖν φόβος πρὸς τὰ φοβερὰ λέγεται, καὶ τούτοις ἀντίκειται· φοβερὰ δέ εἰσι καθόλου πάντα τὰ δοκοῦντα κακά· διὸ καὶ τὸν φόβον ὁριζόμενοι φασὶν εἶναι προσδοκίαν κακοῦ. Φοβούμεθα οὖν πάντα τὰ κακά, οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον· οὐ δὲ ἀνδρεία οὐ τούτοις πᾶσιν ἀντίκειται· οὐ γὰρ περὶ πάντα ὁ ἀνδρεῖός ἐστι. Φοβεῖται γὰρ ὁ ἀνδρεῖος, ἃ δεῖ φοβεῖσθαι· οὐ πάντα δὲ ταῦτα δέον φοβεῖσθαι, ἀλλ' ἔνια· οἷον ἀδοξίαν φοβεῖσθαι μὲν καλὸν, μὴ φοβεῖσθαι δὲ, αἰσχρόν· τὸ μὲν γὰρ αἰδήμονός ἐστιν ἀνθρώπου, τὸ δὲ ἀναισχύντου; εἰ καὶ ἀνδρεῖος ὁ τοιοῦτος καλεῖται κατὰ μεταφορὰν, ὅτι ἔχει τι τοῦ ἀνδρείου, τὸ μὴ πάντα φοβεῖσθαι δηλονότι. Ἄφοβος γάρ τις ἐστι καὶ ὁ ἀνδρεῖος. Πενίαν δὲ καὶ νόσον ἴσως οὐ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ πάντα ὅσα μὴ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἡμῖν συμβαίνουσιν, ἢ διὰ κακίαν. ὥσπερ δὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ δέον φοβεῖσθαι, οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος, εἰ μὴ κατὰ μεταφοράν, οὕτως οὐδὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ μὴ δεῖ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖός ἐστιν, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα μόνον λέγεται ἀνδρεῖος· καὶ γὰρ πολλοὶ ταῦτα μὴ φοβούμενοι, ἀλλὰ ἐλευθέριοι ὄντες καὶ πρὸς χρημάτων ἀποβολὴν εὐθαρ-

excedit, ab audacia autem deficitur, ex superioribus satis manifestum fuit. Jam vero dicendum est, quibus opponatur. Aristot. l. 3. c. 6.

Metus ergo eorum quæ metuuntur dicitur respectu, quibus etiam opponitur. Ea autem sunt quæcunque mala nobis videntur in universum omnia. Quare qui metum definiunt, volunt eum esse expectationem mali. Mala ergo metuimus omnia. Ut exempli gratia, infamiam, paupertatem, morbum, amicorum penuriam, mortem. Porro non iis omnibus fortitudo opponitur: nec enim in omnibus homo fortis versatur. Quæ enim metui debent metuit vir fortis: atqui non metui debent hæc omnia, sed quædam tantum. Ut, exempli gratia, infamiam metuere pulchrum, non metuere turpe est, alterum namque pudentis, alterum vero impudentis est hominis. Neque refert, quod fortis dicatur metaphorice homo ejusmodi, quia aliquid commune cum forti habet homine: quod non omnia metuat videlicet. Sicut fortis quoque metu vacat. Paupertatem vero forte aut morbum, vel si quæ sunt ejusmodi quæ sine culpa nostra eveniunt, aut sine vitio aliquo nostro, non oportet metuere. Jam sicut qui non metuit ea quæ metui oportet, non est fortis, nisi forte metaphorice ita dicatur: sic nec ille qui non metuit quæ metui non oportet, fortis est, sed ex similitudine fortis solummodo dicitur. Quippe cum multi qui hæc aut ejusmodi non metuunt, sed liberales sunt, fortique animo famil-

φοβούμεθα δὲ δηλονότι τὰ φοβερά, &c.

Aristot. l. 3. c. 6. familiaris rei jacturam ferre possunt, meticulosi nihilominus in bellicis sunt periculis. Sicut autem qui metuit ea quæ non metuere oportet, non est fortis, ita nec qui non metuit quæ metuere oportet, fortis est: ut qui, exempli gratia, contumeliam in uxore metuit aut liberis, non est timidus, sicut qui non metuit non est fortis. Et si quis cum flagellandus est, non metuit, sed confidit. Hi quippe cum quæ metui oportet non metuant, fortes quoque non sunt. Est itaque fortis, qui ea quæ maxima sunt in periculis, non metuit: si quidam nemo adversorum tolerantior est, quam fortis. Non eodem tamen semper modo. Quædam namque pericula, propter eam qua inferuntur rationem, etiam forti terribilia sunt. Ut, exempli gratia, mors omnium malorum extremum esse videtur, quippe cum terminus vitæ sit, neque qui jam mortuus est, bonus esse possit aut malus. Ac propterea maximum quoque malum videtur & bonis & improbis.

Δόξειε δ' ἂν οὐδὲ περὶ θάνατον τὸν ἐν παντὶ, &c. Jam vero quæ à turpi causa est, terribilis est forti: quæ vero ab honestissima aliqua, ut quæ in bello contingit, minime, sed valde expetenda. Quæ in morbo autem vel in mari, quatenus non ab illustri aliqua causa infertur, terribilis quoque forti erit; quatenus vero molesta est, minime. Quare fortis erit, qui aut pulchram mortem non metuit, aut certe non turpem: quique parato animo quæcunque mortem inferunt subitoque in-

φῶς ἔχοντες, δειλοί εἰσιν ἐν τοῖς πολεμικοῖς κινδύνοις. Ὥσπερ δὲ ὁ φοβούμενος ἃ δεῖ μὴ φοβεῖσθαι, οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος, οὕτως οὐδὲ ὁ μὴ φοβούμενος ἃ δεῖ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖός ἐστιν· οἷον τὴν περὶ παῖδας ἢ γυναῖκα ὕβριν ὁ μὲν φοβούμενος, οὐκ ἔστι δειλός· ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, οὐκ ἔστιν ἀνδρεῖος. Ἢ ἐάν τις μέλλων μαστιγοῦσθαι οὐ φοβεῖται, ἀλλὰ θαρρεῖ. Οὗτοι γὰρ ἃ δεῖ φοβεῖσθαι μὴ φοβούμενοι, οὐκ εἰσὶν ἀνδρεῖοι. Ἔστι πλὴν ἀνδρεῖος ὁ τὰ μέγιστα μὲν τῶν δεινῶν μὴ φοβούμενος· οὐδεὶς γὰρ καρτερικώτερος τοῦ ἀνδρείου, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως· τινὰ γὰρ τῶν δεινῶν διὰ τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν ἐπάγονται, φοβερά εἰσι καὶ τῷ ἀνδρείῳ· οἷον ὁ θάνατος μὲν δοκεῖ εἶναι τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν, ὅτι πέρας ἐστὶ τοῦ βίου, καὶ οὐ δυνατὸν τῷ τεθνεῶτι ἢ ἀγαθὸν ἢ κακὸν γενέσθαι. Καὶ τούτου ἕνεκα δοκεῖ μέγιστον εἶναι δεινόν, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς φαύλοις.

Ἀλλ᾽ ὁ μὲν ἀπὸ αἰσχρῶν γινόμενος αἰτιῶν, φοβερός ἐστι τῷ ἀνδρείῳ· ὁ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρίστων, οἷός ἐστιν ὁ ἐν πολέμῳ συμβαίνων, οὐκ ἔτι, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀγαπητός ἐστιν· ὁ δὲ ἐν νόσῳ, ἢ ἐν θαλάττῃ θάνατος, καθόσον μὲν οὐκ ἐπάγεται κατ᾽ αἰτίαν τινὰ, φοβερός ἐστι τῷ ἀνδρείῳ, καθόσον δὲ λυπηρός ἐστιν, οὐδαμῶς· ὥστε λέγοιτ᾽ ἂν ἀνδρεῖος ὁ περὶ τὸν καλὸν θάνατον ἢ τὸν μὴ αἰσχρὸν ἀδεής, καὶ ὅσα θάνατον ἐπιφέρει αἰφνιδίας

φνιδίως ἐπερχόμενα. Οἷά ἐστι τὰ ἐν τῷ πολέμῳ· ὁ γὰρ τὰ αἰφνιδίως ἐπερχόμενα δεινὰ καρτερῶν ἀπόδειξιν ἐναργῆ παρέχεται τοῦ πρὸς ἕξιν ἀνδρείας ἐληλακέναι. Κυρίως δὲ ἀνδρεῖος, ὁ τὸν ἄριστον θάνατον καρτερῶν· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν τιμῶν ἔχει. Τῶν μὲν γὰρ παρὰ τοῖς τυράννοις τιμῶν, ὡς οὐδὲν ὅσιον ἐχουσῶν οὐδὲ βέβαιον, ὁ ἀνδρεῖος καταφρονήσει. Τῶν δὲ ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς εὐνομουμέναις, ὡς εὐνόμων καὶ δικαίων, οὐκ ἔτι. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ θαλάττιοι πρὸς τὸν θάνατον ἀδεεῖς· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τῷ ἀνδρείῳ. Οἱ μὲν γὰρ δοκοῦσι καρτερεῖν, διὰ τὸ καθάπαξ ἀπεγνωκέναι τὴν σωτηρίαν· οἱ δὲ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἐλπίζοντες περιγενέσθαι τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης κακῶν. Ἐπεὶ οὐδὲ δυνατὸν κυρίως ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνδρείζεσθαι· ἀνδρείζεται γάρ τις ἐν οἷς χρεία τόνου τινὸς καὶ ὁρμῆς, ἢ θάνατος σεμνός ἐστιν. Ἐν κλύδωνι δὲ, ἢ ἐν νόσῳ, τὰ τοιαῦτα χώραν οὐκ ἔχει. Οὔτε γὰρ ὁ θάνατος ἀγαθοῦ τινός ἐστιν αἴτιος, οὔτε ὁρμῇ τινὶ καὶ ἀλκῇ χρώμεθα πρὸς αὐτόν.

Ἔτι τοίνυν ὁ ἀνδρεῖος περὶ τὰ φοβερὰ οὐχ ὁμοίως ἔχει. Εἰσὶ γὰρ ἄλλα ἄλλοις φοβερώτερα. Οἱ μὲν γὰρ τὴν τῶν χρημάτων ἀποβολὴν μάλιστα φοβοῦνται, ὅσοι φιλοχρήματοι, οἱ δὲ τὴν ἀδοξίαν, ὅσοι δόξης μάλιστα τῶν ἄλλων ἐρῶσιν, καὶ τὰ ἄλλα

gruunt subire est paratus. Cujus generis sunt bellica. Nam qui sustinet ea quæ subito ingruunt pericula, manifestum documentum dat, se ad summum fortitudinis pervenisse habitum. Jam vero fortis est proprie, qui præstantissimam sustinet mortem: plane ut in honoribus se res habet. Honores quippe qui à tyrannis deferuntur, cum nulla ex parte aut legitimi sint aut stabiles, contemnet vir fortis. Qui in urbibus vero bene constitutis, cum & legitimi sint & æqui, non item. Jam vero mortis quoque metu vacant nautæ: non ita tamen ut fortis. Alii enim sustinere eam videntur, quod semel de salute desperaverint: alii quod experientiæ confidant suæ: ac propterea facile se maritimis putant superiores fore periculis. Accedit, quod nec proprie in his fortiter se gerere dicatur aliquis. Id enim in iis fit proprie, in quibus vigor erectus ille impetusq; animi locum habet, aut cum mors est illustris. In tempestate vero aut morbo; ea locum non habet. Quippe cum nec mors talis, boni alicujus causa sit, neque robore ullo animi aut vi mascula adversus eam utamur. Aristot. l. 3. c. 7.

Præterea vero fortis non eodem modo in terribilibus se habet. Alia namque aliis magis sunt terribilia. Quidam enim pecuniarum jacturam maxime metuunt, qui nempe pecunias amant, quidam infamiam, qui nimirum gloriam præ reliquis amant, atque ita in reliquis, Cap. 7. Τὸ δὲ φοβερὸν οὐ πᾶσι μὲν τὸ αὐτὸ, &c.

Aristot. l.3.c.7.

quæ alii maxime, alii minus, alii vero omnino non metuunt. Sunt & alia quæ nemo non metuit mortalium. Sicut illa quæ supra hominem sunt mala: ut, exempli gratia, fulmina violenta, terræ motus, exundationes maris. Hæc enim omnibus qui sapiunt sunt terribilia.

Ὁ δ' ἀνδρεῖος ἀνέκπληκτος, &c.

Ea ergo vir fortis quoque metuit, sed ut oportet, & ut ratio jubet, aut causa honestatis: quem finem affectuum suorũ vir bonus statuit & actionum: hujus enim causa virtus omnis exercetur. Hæc autem non similiter omnibus sunt terribilia, sed minus aliis, aliis magis: sicut & ea quæ non sunt supra hominem, quæ non omnibus sunt terribilia. Ut puta paupertas, infamia, & hujusmodi. Quæ etiam vir bonus cum oportet metuet, sicut dictum est, & ut oportet. Propterea quippe peccat improbus, quia nec ut oportet nec cum oportet, nec ubi oportet metuit. Similiter & quia cum confidit, non quo oportet modo confidit, nec eo quo oportet tempore. Qui ergo & confidit & metuit quæ oportet, cujusque causa oportet, item cum oportet aut confidere aut metuere, fortis est. Quia ut æquum est utrumque facit, & ut fortitudinis requirit ratio. Hic enim omnis, quæ secundum virtutem instituitur, functionis finis est: ut secundum rationem fiat habitus. Sicut eæ quæ secundum justitiam fiunt actiones, finem hunc habent, ut secundum rationem habitus justitiæ agantur: illæ item quæ secundum fortitu-

ὁμοίως· ἅττινα οἱ μὲν σφόδρα φοβοῦνται, οἱ δὲ ἔλαττον, οἱ δὲ οὐδαμῶς. Εἰσὶ δέ τινα, ἃ οὐδεὶς ἐστιν ἀνθρώπων, ὃς οὐ φοβεῖται· οἷά ἐστι τὰ ὑπὲρ ἄνθρωπον κακὰ, οἷον σκηπτοὶ, καὶ σεισμοὶ, καὶ θαλάσσης ἐκδρομαί. Ταῦτα γὰρ πᾶσι τοῖς νοῦν ἔχουσι φοβερά.

Καὶ ὁ ἀνδρεῖος φοβεῖται μὲν, ὡς δεῖ δὲ, καὶ καθὼς ὁ λόγος προστάττει, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ τέλος ὁ σπουδαῖος ποιεῖται τῶν ἰδίων παθῶν καὶ τῶν πράξεων, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἀρετή. Καὶ ταῦτα δὲ, οὐχ ὁμοίως πᾶσιν εἰσι φοβερὰ, ἀλλὰ τοῖς μὲν μᾶλλον, τοῖς δὲ ἧττον, ὥσπερ καὶ τὰ κατ' ἄνθρωπον, ἅπερ οὐ πᾶσιν εἰσι φοβερά. Οἷον πενία, καὶ ἀδοξία, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἅ τινα καὶ ὁ σπουδαῖος, ὅτε δεῖ, φοβηθήσεται, καθὼς εἴρηται, καὶ ὡς δεῖ. Ὁ γὰρ φαῦλος διὰ τοῦτο ἁμαρτάνει, ὅτι οὐ φοβεῖται καθὼς δεῖ, ἢ ὅτε δεῖ, ἢ ἔνθα δεῖ. Ὁμοίως δὲ καὶ θαρρῶν, οὐ κατὰ τὸν προσήκοντα τρόπον καὶ χρόνον θαρρεῖ. Ὁ μὲν οὖν θαρρῶν ἢ φοβούμενος ἃ, καὶ οὗ ἕνεκα, καὶ ὅτε προσήκει θαρρεῖν καὶ φοβεῖσθαι, ἀνδρεῖος· κατὰ τὸ εἰκὸς γὰρ θαρρεῖ καὶ φοβεῖται, καὶ ὥσπερ ὁ λόγος τῆς ἀνδρείας ἔχει. Τοῦτο γὰρ τέλος ἐστὶ πάσης ἐνεργείας τῆς κατ' ἀρετὴν, τὸ κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως γίνεσθαι. Οἷον αἱ κατὰ δικαιοσύνην πράξεις τέλος ἔχουσι, τὸ κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως τῆς δικαιοσύνης πράττεσθαι· καὶ αἱ κατὰ τὴν ἀνδρείαν,

ἀνδρείαν, κατὰ τὸν λόγον τῆς ἕξεως τῆς ἀνδρείας. Τέλος μὲν γὰρ ἁπάσης πράξεως, τὸ καλόν· καλὸν δὲ τῷ ἀνδρείῳ, ὁ τῆς ἀνδρείας λόγος, καὶ τῷ δικαίῳ ὁ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Τοῦτο γάρ ἐστιν ὁ λόγος τῶν πράξεων, τὸ κατὰ τὴν ἕξιν γίνεσθαι· ὅρος γάρ ἐστιν ἑκάστῳ, τὸ τέλος αὐτοῦ· ὁ μὲν οὖν ἀνδρεῖος ἐν τῷ δέοντι καὶ τῷ προσήκοντι ἕστηκε.

Τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, ὁ μὲν τῷ μὴ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, ἀνώνυμος· εἴρηται δ' ἡμῖν ἐν τοῖς πρότερον, ὅτι πολλά ἐστιν ἀνώνυμα· καλοῖτο δ' ἂν ὁ τοιοῦτος μαινόμενος, ἢ ἀνάλγητος, εἰ μηδὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν μήτε κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κέλτους. Ὁ δὲ τῷ θαρρεῖν ὑπερβάλλων περὶ τὰ φοβερά, θρασύς. Δοκεῖ δὲ καὶ ἀλαζὼν εἶναι ὁ θρασὺς καὶ προσποιητικὸς εἶναι ἀνδρείας· σχηματίζεται γὰρ ἀνδρεῖος εἶναι. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος περὶ τὰ φοβερὰ ἔχει, οὕτως ὁ θρασὺς βούλεται φαίνεσθαι. Ἐν οἷς οὖν δύναται μιμεῖται. Διὸ καί εἰσιν οἱ πολλοὶ αὐτῶν θρασύδειλοι· ἐν τούτοις γὰρ θρασυνόμενοι, τὰ φοβερὰ οὐχ ὑπομένουσιν. Ὁ δὲ τῷ φοβεῖσθαι ὑπερβάλλων, δειλός· ὅτι ἃ μὴ δεῖ, φοβεῖται, καὶ οὐχ ὡς δεῖ. Ἐλλείπει δὲ καὶ τῷ θαρρεῖν, ὑπερβάλλει δὲ ἐν ταῖς λύπαις, καὶ δυσελπίς τίς ἐστιν ὁ δειλός· πάντα γὰρ φοβεῖται.

Ὁ δὲ ἀνδρεῖος, ἐναντίος· εὔελπις γάρ ἐστι. Τὸ γὰρ θαρρεῖν ἐπὶ τοῦ τὰ χρηστὰ ἐλ-

dinem, secundum rationem quoque habitus: illus ut fiant. Finis siquidem actionis omnis est honestas. Honestas vero fortitudinis ratio, sicut justo justitiæ: & in aliis similiter. Hæc enim est actionum ratio, ut secundum habitum fiant. Terminus namque singulis est finis suus. Fortis ergo ubi æquum est ac oportet, consistit. Aristot. l. 3. c. 7.

Eorum vero qui modum excedunt, ille qui non metuendo excedit, caret nomine. Quemadmodum ante diximus, multa esse sine nomine. Dici tamen poterit qui talis erit, insanus aut doloris expers, si nihil metuat videlicet, nec terræ motum, nec tempestatem, ut de Celtis dicunt. Qui vero confidentia excedit in subjecto terribili, audax est. Atque audax quidem arrogans quoque videtur esse, ac affectare fortitudinem. Virum quippe fortem imitatur. Nam ut ille in iis quæ terribilia sunt se habet, sic audax videri postulat. Quatenus ergo potest eum imitatur. Quæ causa est, ut plurimi eorum audaces sint ac timidi. Quippe cum in quibus audaciam suam jactant, in iisdem mox pericula non sustinent. Qui vero metu modum excedit, timidus est: quia quæ non oportet metuit, nec ut oportet. Quinetiam in confidendo deficit. In doloribus vero modum excedit, neque facile quicquam sperat, quem timidum dicimus: qui omnia nimirum metuit. Τῶν δὲ ὑπερβαλλόντων, &c.

Contra vero se habet fortis: semper enim sperat. Etenim ex eo ipso Ὁ δὲ ἀνδρεῖος ἐναντίος, &c.

Aristot. l. 3. c. 8

ipso quod bene sperat, fiducia illa nascitur. Quare in iisdem timidus & audax versatur, & fortis. In subjecto enim omnes metus versantur & confidentiæ. Non tamen similiter: alio enim atque alio modo se habent in iis. Illi namq; aut excedunt modum aut deficiunt: hic vero mediocriter se habet, & ubi debet consistit. At audaces quidem sunt præcipites, cumq; ante pericula vehementer urgeant, ac supra modum ea appetant, in illis cum versantur, resiliunt. Contra vero fortes: in ipso namq; fervent opere, cum ante modeste se gerant. Quemadmodum igitur dictum est, fortitudo est mediocritas in iis, quæ aut fiduciam spectant aut metum, quemadmodum oportet: quæ, & quia honestum est subit atque eligit, & quia non subire aut eligere, est turpe.

πίζειν, χαίρεται. Περὶ ταὐτὰ μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ὁ δειλὸς, καὶ ὁ θρασὺς ἐστὶ, καὶ ὁ ἀνδρεῖος. Εἰσὶ γὰρ περὶ τὰ φοβερὰ καὶ θαρραλέα· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως· διαφόρως γὰρ ἔχουσι πρὸς αὐτά. οἱ μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσι καὶ ἐλλείπουσιν· ὁ δὲ μέσως ἔχει, καὶ ὡς δεῖ τὸ δέον ἴσταται· καὶ οἱ μὲν θρασεῖς προπετεῖς, καὶ πρὸ τῶν κινδύνων βουλόμενοι, καὶ σφόδρα βουλόμενοι τὰ δεινὰ, ἐν αὐτοῖς δὲ γενόμενοι ἀφίστανται· οἱ δὲ ἀνδρεῖοι τοὐναντίον, ἐν αὐτοῖς μὲν τοῖς ἔργοις ὀξεῖς, πρότερον δὲ ἡσυχίαν ἄγουσι. Καθάπερ οὖν εἴρηται, ἡ ἀνδρεία μεσότης ἐστὶ περὶ θαρραλέα καὶ φοβερὰ, καθὼς δεῖ· καὶ ὅτι καλὸν, αἱρεῖται καὶ ὑπομένει, καὶ ὅτι μὴ αἱρεῖσθαι καὶ ὑπομένειν, αἰσχρόν.

Τὸ δὲ ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, &c.

Jam vero paupertatis causa aut amoris mori velle non est fortitudinis, sed potius timiditatis. Nam quæ molesta sunt vitare velle, mollitiei propriū est ac ignaviæ. Neq; enim quisquam propterea ejusmodi mortem eligit, quia honesta est, sed ut iis defungi malis possit, quibus ferendis amplius par non est. Ita vero affici, proprium est ignaviæ. Talis ergo fere est fortitudo.

Τὸ δὲ ἀποθνήσκειν βουλεύεσθαι διὰ πενίαν, ἢ διὰ ἔρωτα, οὐκ ἔστιν ἀνδρείας, ἀλλὰ μᾶλλον δειλίας· τὸ γὰρ φεύγειν τὰ ἐπίπονα, μαλακίας καὶ χαυνότητος. Οὐ γὰρ αἱρεῖταί τις τὸν τοιοῦτον θάνατον ὅτι καλὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπαλλαγή ἐστι κακοῦ, ὃ φέρειν οὐ δύναται· τὸ δὲ οὕτως ἔχειν, δειλίας· ἡ μὲν οὖν ἀνδρεία τοιοῦτόν τι.

CAP. VIII.

ΚΕΦ. η.

Amplius de fortitudine.

Ἔτι περὶ ἀνδρείας.

Cap. 8. Λέγονται δὲ καὶ ἕτεραι, &c.

DIcuntur etiam aliæ quædam fortitudines, idque quinq; modis. Quarum prima est civilis.

ΛΕγονται δὲ καὶ ἕτεραι ἀνδρεῖαι κατὰ πέντε τρόπους· πρώτη, ἡ πολιτική, καθ'

καθ' ἣν οἱ πολῖται, διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια καὶ τὰ ὀνείδη, καὶ διὰ τὰς τιμὰς, ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς πόλεως κινδύνους. Καὶ δοκοῦσιν ἀνδρειότατοι εἶναι, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἔντιμοι. Οἵους καὶ Ὅμηρος ἐν τοῖς ποιήμασιν ᾄδει· οἷον τὸν Διομήδην καὶ τὸν Ἕκτορα.

Πουλυδάμας μοι πρῶτος ἐλεγχείην ἀναθήσει.

καὶ Διομήδης·

Ἕκτωρ γάρ ποτε φήσει ἐνὶ Τρώεσσ' ἀγορεύων,
Τυδείδης ὑπ' ἐμεῖο.—

Ἔοικε δὲ αὕτη ἡ ἀνδρεία τῇ πρότερον εἰρημένῃ, ὅτι καθάπερ ἐκείνη τοῦ καλοῦ ἕνεκα, οὕτω καὶ αὕτη διά τινα γίνεται ἀρετήν. Διὰ τὴν αἰδῶ γὰρ καὶ τὴν τοῦ καλοῦ ὄρεξιν, καὶ διὰ τὴν φυγὴν τοῦ ὀνείδους, αἰσχροῦ ὄντος, οἱ πολῖται ἀνδρίζονται. Αἰδούμενοι γὰρ τοὺς νόμους καὶ τιμῆς ὀρεγόμενοι, τοὺς κινδύνους ὑπομένουσι. Δευτέρα δὲ ἀνδρεία, καθ' ἣν ἀνδρίζονται οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναγκαζόμενοι τοὺς πόνους καρτερεῖν, καὶ πρὸς τοὺς κινδύνους ἀνδρείαν ἔχειν· χείρων δὲ αὕτη τῆς πολιτικῆς, ὅτι διὰ φόβον, καὶ οὐ δι' ἔρωτα ἀγαθοῦ, γίνεται· καὶ οἱ κατ' αὐτὴν ἀνδριζόμενοι, οὐ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν φεύγουσιν. Ἀναγκάζουσι γὰρ οἱ κύριοι, ὥσπερ ὁ Ἕκτωρ·

Ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης πτώσσοντα νοήσω,
Οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας —

Κἂν μὴ παρῶσι δὲ οἱ στρατηγοὶ τῇ παρατάξει, καὶ ἀναγ-

Ita eam voco, qua cives, præmiorum aut pœnarum quæ à legibus præscribuntur, & ignominiarum aut honorum causa, pro republica pericula subeunt. Unde fit ut fortissimi videantur esse, apud quos sine honore timidi, maximo vero in honore sunt fortes. Quales sunt de quibus in poematis suis Homerus canit. Diomedes nempe & Hector. Aristot. l.3.c.8.

Polydamas fœdum mibi primus crimen inuret.

Et Diomedes.

Namque aliquando Hector Trojanis dicet in urbe,
Tydides, à me, &c.

Hæc autem fortitudinis species, quam proxime ad superiorem accedit. Quia sicut illa honestatis causa suscipitur, ita hanc virtus aliqua producit. Pudore enim honestatisque studio adducti ac vitandæ causa ignominiæ quam fœdam esse sentiunt, fortiter se gerunt cives. Cum enim & leges vereantur, atque honorem appetant, facile quoq; pericula sustinent. Altera fortitudinis species est, qua fortes dicuntur, quos aut molestiam perferre, aut fortiter se periculis opponere, superiores cogunt. Quæ quidem inferior civili est, quod à metu potius quam ab amore boni est: & quod qui ea sunt præditi, non id quod turpe sed quod molestū est fugiunt. Cogunt namq; eos superiores: ut Hector,

Quem procul à pugna pavitantem stare videbo,
Non tamen ille canes pascet minus.

Licet autem forte imperatores absint ab acie, neque cogant milites

Aristot l.3. c.8.

milites sustinere pericula, tamen propter eum quem animis eorum impresserunt metum, quod sæpe eos cum ordinem desererent verberibus in officio continuerunt, idem faciunt. Atq; ita necessario videntur fortes esse. Cum contra non necessitatis causa sed honestatis eligenda sit fortitudo.

Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἐμπειρία, &c.

Videtur etiam rerum singularum experientia, fortitudo esse. Quam ob causam, fortitudinem esse scientiam putabat Socrates. Jam vero alii aliarum rerum periti, fortes in iis dici poterunt, in bellicis vero, milites. Videntur enim quædam in bello vana esse, quæ maxime noverunt isti: ideoque cum alii ignorent quæ aggrediantur, isti fortes videntur. Hoc enim experientia illa confert iis, ut & nocere ipsi adversariis possint, facile & ab illis sibi caveant: & ut eorum tela & lanceas vitare, ipsos vero facile ferire possint. Vel quod dextre armis uti possint, vel quod arma habeant ejusmodi, quæ maxime sint idonea, cum ad impetendos hostes, tum ut nihil ab illis contra patiantur. Quare ut armati pugnant cum inermibus. At propterea in certaminibus hujusmodi, non qui maxime fortes sunt, pugnant optime, sed qui & robustissimi sunt, & aut corpore excellunt, aut experientia. Qui tamen si majus expectatione ingruat periculum, aut si vel numero vel apparatu vincat hostis, timidi evadunt. Quare primi quoque solent fugere, qui experientia excellunt: cum ci-

κάζουσι τοὺς στρατιώτας τοὺς κινδύνους καρτερεῖν, ἀλλὰ φόβον αὐτοῖς ἐνθέντες, δι' ὃν πολλάκις ἐτύπησαν λιπόντες τὴν τάξιν, τὸ αὐτὸ δρῶσι· καὶ οὕτω δι' ἀνάγκην ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν εἶναι· δεῖ δὲ οὐ δι' ἀνάγκην αἱρεῖσθαι τὴν ἀνδρείαν, ἀλλ' ὅτι καλόν.

Δοκεῖ δὲ καὶ ἡ περὶ τὰ καθέκαστα ἐμπειρία, ἀνδρεία εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωκράτης τὴν ἀνδρείαν ἐπιστήμην ἐνόμισεν εἶναι. Ἄλλοι μὲν οὖν ἐν ἄλλοις ἐπιστήμονες ὄντες ἀνδρεῖοι ἂν περὶ ταῦτα καλοῖντο, ἐν δὲ τοῖς πολεμικοῖς οἱ στρατιῶται. Δοκεῖ γὰρ εἶναι τινὰ ἐν τῷ πολέμῳ κενὰ, ἃ μάλιστα συνεωράκασιν οὗτοι, καὶ τῶν ἄλλων μὴ εἰδότων οἷς συμπλέκονται, αὐτοὶ ἀνδρεῖοι δοκοῦσιν. Ἐκ γὰρ τῆς ἐμπειρίας ταύτης δύνανται ποιῆσαι τοὺς ἀντιπάλους κακῶς, καὶ μηδὲν παθεῖν ὑπ' ἐκείνων, καὶ φυλάξασθαι μὲν τὰ βέλη καὶ τὰ δόρατα, πατάξαι δὲ αὐτοὺς εὐχερῶς. Διὰ τὸ δύνασθαι χρῆσθαι τοῖς ὅπλοις καλῶς, καὶ τοιαῦτα ἔχειν τὰ ὅπλα, ὁποῖα ἂν γένοιτο ἐπιτήδεια, καὶ πρὸς τὸ πατάξαι τοὺς ἀντιπάλους, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν παθεῖν δεινὸν ὑπ' ἐκείνων· μάχονται γοῦν ὥσπερ ὡπλισμένοι ἀνόπλοις. Καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀγῶσιν οὐχ οἱ ἀνδρειότατοι μαχιμώτατοί εἰσιν, ἀλλ' οἱ μάλιστα ἰσχύοντες, καὶ τὰ σώματα ἄριστα ἔχοντες, καὶ τὴν ἐμπειρίαν ἄριστοι. Δειλοὶ δὲ γίνονται οἱ τοιοῦτοι, ὅταν ὑπερβάλλῃ ὁ κίνδυνος καὶ λείπωνται τοῖς πλήθεσι καὶ ταῖς παρασκευαῖς· πρῶτοι γὰρ οἱ ἔμπειροι φεύγουσιν. οἱ δὲ ἀνδριζό-

μενοι

μενοι καὶ τὰ πολιτικὰ, μένοντες ἀποθνήσκουσιν· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἑρμαίῳ συνέβη. Οἱ μὲν γὰρ παραταττόμενοι στρατιῶται, ἔφυγον, αἰσθόμενοι τοῦ κινδύνου μείζονος· οἱ δὲ πολῖται μείναντες ἀπέθανον· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῖς αἱρετώτερος ἐδόκει τῆς σωτηρίας ταύτης. οἱ δὲ στρατιῶται ἐνεδείξαντο μὲν, οἰόμενοι κρείττους εἶναι καὶ πλείους τῶν ἀντιπάλων· ἐπεὶ δὲ ἑώρων ἐλάττονες ὄντες καὶ χείρους, ἔφυγον, τὸν θάνατον μᾶλλον φοβηθέντες, ἢ τὸ αἰσχρόν. Ὁ δὲ ἀνδρεῖος, οὐ τοιοῦτος.

viliter contra fortes ad mortem usque persistant. Sicut in Hermæo factum est. Ubi milites, quos in acie dux locaverat, cum periculum sentirent expectatione magis, in fugam abierunt; cives vero ad mortem usque perstiterunt. Potior enim tali salute illis mors videbatur. Contra milites, quamdiu se superiores esse aut plures hostibus putarent, rem gerebant strenue, cum vero pauciores esse & inferiores viderent, fuga sibi consulebant: ut qui mortem magis timerent, quam dedecus. Talis autem non est fortis. Aristot. l. 3. c. 8.

Λέγεται δὲ ἀνδρεία καὶ ὁ θυμὸς παρά τισι, καὶ ἀνδρεῖοι καλοῦνται, καθάπερ τὰ θηρία, ἐπὶ τοὺς τρώσαντας φερόμενοι· ὅτι καὶ οἱ ἀνδρεῖοι θυμοειδεῖς. Ὁ γὰρ θυμὸς ὁρμητικὸν ἐστι πρὸς τοὺς κινδύνους. Ὅθεν καὶ Ὅμηρός φησι·

—σθένος ἔμβαλλε θυμῷ. ——— καὶ,
—μένος καὶ θυμὸν ἔγειρε, ——— καὶ,
—δριμὺ δ' ἀνὰ ῥῖνας μένος, ——— καὶ,
—ζέσεν αἷμα.———

Sed & iram nonnulli dicunt fortitudinem: & qui ferarum ritu in eos à quibus vulnerati sunt feruntur, eos fortes vocant: quia fortes etiam aliquo modo sunt iracundi. Ira quippe natura sua in pericula tendit. Unde & Homerus ait: Καὶ τὸν θυμὸν ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἐπιφέρουσι, &c.

——— *vimque addidit iræ.* Et,
——— *vires iramq; ciebat.* Et,
——— *Eximius nares subiit vigor.* Et,
——— *tum sanguis ferbuit intus.*

πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα, ἔοικε σημαίνειν τὴν τοῦ θυμοῦ ἔγερσιν καὶ ὁρμήν. Ὁ μὲν οὖν ἀνδρεῖος καλοῦ τινὸς ἕνεκα πάντα ποιεῖ, ἄγεται δὲ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ οὐδαμῶς, ἀλλὰ χρῆται τούτῳ συνεργῷ καθάπερ ὀργάνῳ. Οἱ δὲ λεγόμενοι ἀνδρεῖοι, διὰ τὴν ὁρμὴν τοῦ θυμοῦ, οὐ διὰ τὸ καλὸν πράττουσιν, ἀλλὰ διὰ λύπην, ὥσπερ τὰ θηρία διὰ

Quibus omnibus, iræ concitatio ostendi videtur & impetus. Vir autem fortis, honesti alicujus causa agit omnia, neque ullo modo ab ira impellitur, sed auxilio ejus utitur ut instrumento: cum eos quos fortes ab iræ impetu dicunt, non honestas impellat, sed dolor. Ideoq; plane ut feræ, quia sunt percussæ ab aliquo aut metuunt, ira non utuntur, sed ab ea potius trahuntur.

Aristot. l.3.c.8.

tur. Eodem namque modo hi homines, qui antequam ab aliquo percutiuntur aut metuunt, nullam significationem dant alicujus iræ: sicut & feræ, si in sylva aliqua occurrant aut palude, neminem adoriuntur priores, neque invadunt. Quare neque fortis dicendus est, qui aut doloris impulsu aut iræ, aut cujuscunque denique affectus causa, periculis se objicit, neque ullum ante malum præcepit. Eo enim modo & asini cum esuriunt fortes dicendi essent merito: qui licet verberibus subacti, pascere non desinunt. Quin & mœchi libidinis causa, multa audacia patrant facinora: cum tamen neque asini fortes sint neque homines, quos vel dolor vel ira, vel alius denique in periculum affectus rapit. Naturalis autem, maximeque propria fortitudo est illa, quoties ab ira quidem impellimur, cum præelectione tamen & boni causa. Quos vero reliqua impellunt quæ jam diximus, non fortes sunt, sed pugnaces. Neque enim honestate inducti ruunt aut indignantur, sed ab affectu trahuntur: neque ut oportet, aut ut recta jubet ratio, sed prout ille quem dixi movet affectus.

Παραπλήσιον δ' ἔχουσι, &c.

Omnes quoque qui bene sperant, videntur fortes esse, cum tamen non sint omnes. Possunt enim bene sperare aliqui, non quod non metuant ea quæ molestiam adferre possunt, idque honestatis causa: sed quia sæpe vicerint & plurimos, ideoque nunc quoque existiment nullum sibi a malo illo periculum fore.

τὸ πληγῆναι, ἢ διὰ τὸ φοβεῖσθαι, οὐ χρώμενοι τῷ θυμῷ ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ μᾶλλον ἀγόμενοι· ἔνιοι τινες, πρὶν πληγῆναι ἢ φοβηθῆναι, οὐδεμίαν ἐπιδεικνύντες ὁρμήν. Ἐπεὶ καὶ τὰ θηρία, ἐὰν ἐν ὕλῃ ᾖ ἢ ἐν ἕλει, οὐ προσέρχονται, οὐδὲ ὁρμῶσιν. Οὐκ ἔστι τοίνυν ἀνδρεῖος, ὁ δι' ἀλγηδόνα ἢ θυμὸν κινούμενος, ἢ ἄλλο τι πάθος, πρὸς τὸν κίνδυνον ὁρμῶν, καὶ μηδὲν τῶν δεινῶν προορώμενος· ἐπεὶ οὕτω γε κἂν οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι καλοῖντο δικαίως, πεινῶντες· τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς· καὶ οἱ μοιχοὶ δὲ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τολμηρὰ πολλὰ δρῶσιν· ἀλλ' οὐκ εἰσὶν ἀνδρεῖοι, οὔτε οἱ ὄνοι, οὔτε ἄνθρωποι, οἱ δι' ἀλγηδόνος ἢ θυμοῦ, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους ἐξελαυνόμενοι πρὸς τὸν κίνδυνον. Ἡ δὲ φυσικωτάτη καὶ ἡ κυρίως ἀνδρεία ἐκείνη ἐστίν, ὅταν κινώμεθα μὲν διὰ τοῦ θυμοῦ, μετὰ προαιρέσεως δὲ, καὶ ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. Οἱ δὲ διὰ τὰ προειρημένα ὀργιζόμενοι, οὐκ ἀνδρεῖοί εἰσιν, ἀλλὰ μάχιμοι. Οὐ γὰρ διὰ τὸ καλὸν ὁρμῶσι καὶ ὀργίζονται, ἀλλὰ διὰ τὸ πάθος· καὶ οὐχ ὡς δέον ἐστὶ, καὶ ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος, ἀλλ' ὡς ἂν κινήσῃ τὸ πάθος.

Δοκοῦσι δὲ καὶ οἱ εὐέλπιδες πάντες ἀνδρεῖοι εἶναι· οὐκ εἰσὶ δὲ πάντες. Δυνατὸν γὰρ εὐέλπιδες εἶναι, οὐ διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὰ λυπηρὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διὰ τὸ πολλάκις καὶ πολλοὺς νενικηκέναι, καὶ διὰ τοῦτο θαρρεῖν, ὡς οὐ πεισόμενοι τοῖς κακοῖς. Δοκοῦσι δὲ

ἀνδρεῖοις

ἀνδρεῖοι, διὰ τὸ ἐοικέναι τοῖς ἀνδρείοις κατὰ τὸ θαρρεῖν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἀνδρεῖοι θαρροῦσι, διὰ τὰ προειρημένα, οὗτοι δὲ, διὰ τὸ οἴεσθαι μηδὲν πείσεσθαι λυπηρόν. Οὕτω δὲ καὶ οἱ μεθυσκόμενοι εὐέλπιδές εἰσιν, ὅτι οἴονται πάντα αὐτοῖς κατὰ γνώμην ἀπαντήσειν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπειδὰν ἐναντίοις ἐντύχωσι τῶν προσδοκωμένων, ἀποπηδῶσιν· ὁ δὲ ἀνδρεῖος ἐρχόμενα καὶ φαινόμενα τὰ λυπηρὰ ὑπομένει, ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὑπομένειν, ἢ αἰσχρὸν τὸ μὴ ὑπομένειν· διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἀνδρείοις ἐκεῖνος μᾶλλον ἀνδρεῖος ἐστιν, ὃς ἐν τοῖς αἰφνιδίοις ἀτάραχος καὶ ἄφοβός ἐστιν, ἢ ἐν τοῖς σφόδρα προδήλοις καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἐστιν. Ὁ μὲν γὰρ προγινώσκων τὰ λυπηρὰ λογισμῷ καὶ κρίσει προπαρεσκευασμένος, ὑπομείνειεν ἄν· ὁ δὲ μὴ προγινώσκων, εἶτα ἐπιόντα ὑπομένων, δῆλός ἐστιν εἰς ἕξιν ἀνδρείας ἐλθών.

Λέγονται δὲ ἀνδρεῖοι καὶ οἱ δι' ἄγνοιαν τῶν ἀπαντησόντων κακῶν εἰς τοὺς κινδύνους ὁρμῶντες. Καὶ σχεδὸν τῶν εὐελπίδων οὐδὲν διαφέρουσι, πλὴν ὅσον οἱ μὲν εὐέλπιδες ὑπομένουσι τὰ δεινὰ χρόνον τινά· οἱ δὲ ἀγνοοῦντες ἐπειδὰν γνῶσι, φεύγουσιν, ὥσπερ οἱ Ἀργεῖοι ἔπαθον περιπεσόντες τοῖς Λάκωσιν, ὡς Σικυωνίοις.

rum. Ac propterea fortes videntur, quod quatenus fiducia quoque sunt prædit, similes fortibus videantur. Cum tamen fortes propter ea confidant quæ diximus: hi vero quod à dolore aut molestia tutos se fore arbitrentur. Ita bene quoque sperant ebrii, quia omnia ex animi sententia eventura sibi judicant, ideoque si aliud eveniat quam expectabant, resiliunt. At vero fortis ea quæ venire videt eminus sustinere audet pericula; vel quod sustinere sit honestum, vel quod non sustinere sit turpe. Quare inter omnes qui fortes habentur, ille maxime excellit, qui vel ob ea quæ subito ingruunt immotus manet & interritus, aut in iis quæ maxime apparent & ante oculos sunt, talem se præstat. Nam qui prius novit quæ molestiam inferre possunt, vel ratione diu ante instructus vel judicio, facile ea sustinuerit: qui vero licet prius ignoraverit tamen cum ingruunt ea sustinet, satis profecto probat, se jam habitum esse consecutum fortitudinis.

Dicuntur & illi fortes, qui quod ea quæ occurrere possint mala ignorant, periculis se objiciunt: qui fortasse ab iis quos bene sperare diximus, nihil differunt: nisi quod hi ad tempus aliquod sustineant pericula; ii vero qui ignorant, simul ac intelligunt, fugæ se tradunt. Sicut Argivi, qui in Lacones inciderunt, cum Sicyonios putarent esse.

Aristot. l. 3. c. 8.

Ἀνδρεῖοι δὲ φαίνονται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες, &c.

CAP.

CAP. IX. — ΚΕΦ. θ.

Aristot. l.3.c.9.

Amplius de fortitudine: fortem nimirum magis in iis quæ terribilia sunt, quam quæ fiduciam adferunt, aut quæ jucunda sunt versari.

Ἔτι περὶ ἀνδρείας· ὅτι ὁ ἀνδρεῖος περὶ τὰ φοβερὰ καὶ λυπηρά ἐστι μᾶλλον, ἢ περὶ τὰ θαρραλέα καὶ ἡδέα.

Cap 9. Περὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα, &c.

QUi igitur vere fortes sint, & qui videantur esse, jam ostendimus. Cum vero in fiducia metuque fortitudo versetur, non eodem modo tamen in utroque: magis enim in iis quæ terrorem inferunt. Nam qui in his minime movetur, magis fortis est, quam qui in illis ut oportet se habet. Quia majus hic certamen quam ibi cernitur. Difficilius enim molestiam sustinere est, quam à jucundis abstinere. Quare etiam molesta est fortitudo, quia fortes sunt qui molestiam sustinent. Hæc enim causa est cur laudetur. Quamvis enim voluptas quoque aliqua conjuncta sit cum fortitudine, quia finis ejus est dulcis, nihilominus tamen ab iis cum quibus congredi debet sæpe offuscatur molestiis. Sicut in gymnicis fit certaminibus. Quippe pugilibus finis quidem est jucundus; corona nimirum & honores; cædi tamen molestum est: si quidem ex carne constant: ideoque illis necesse est molestum esse omnem laborem. Quia ergo magnæ eorum sunt molestiæ, parva voluptas, nulla frui voluptate videntur. Idem quoque fere in fortibus videmus. Mors quippe iis & vulnera molesta sunt, ac propterea invitis

Τίνες μὲν οὖν οἱ ἀληθῶς ἀνδρεῖοι, καὶ τίνες οἱ δοκοῦντες εἴρηται. Ἐπεὶ δὲ περὶ θάῤῥη καὶ φόβους ἐστὶν ἡ ἀνδρεία, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστίν· Ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά. Ὁ γὰρ περὶ τὰ φοβερὰ ἀτάραχος, μᾶλλον ἀνδρεῖός ἐστιν, ἢ ὁ περὶ τὰ θαρραλέα. Μεῖζων γὰρ ὁ ἀγὼν οὗτος, ἢ ἐκεῖνος· τὸ γὰρ ὑπομένειν λύπην, χαλεπώτερόν ἐστιν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ λυπηρὸν ἡ ἀνδρεία, ὅτι ἀνδρεῖοί εἰσιν, οἱ τὰ λυπηρὰ ὑπομένοντες· τοῦτο δὲ χαλεπὸν καὶ ἐπαινεῖται. Εἰ γὰρ καὶ ἡδονὴν ἔχει τινὰ ὁ ἀνδρεῖος διὰ τὸ τέλος· τὸ γὰρ τέλος ἡδύ· ἀλλ᾽ ὅμως ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, οἷς παλαίει, καὶ ταύτην ἀφανίζεσθαι συμβαίνει. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἔχει. Τοῖς γὰρ πύκταις τὸ μὲν τέλος ἡδύ. Στέφανος γὰρ καὶ τιμαί· τὸ δὲ τύπτεσθαι, ἀλγεινόν· σάρκινοι γάρ· τοῖς δὲ πύκταις λυπηρὸν πᾶς πόνος. Ὅτι πόνων τὰ μὲν λυπηρὰ μεγάλα, τὸ δὲ ἡδὺ μικρὸν, οὐδὲν ἡδὺ δοκοῦσιν ἔχειν· τοιοῦτον δέ τι καὶ ἐπὶ τῶν ἀνδρείων συμβαίνει. Ὁ μὲν γὰρ θάνατος, καὶ τὰ τραύματα λυπηρά ἐστιν αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀκούσια·

σία· ὑπομένουσι δὲ αὐτά, ὅτι καλὸν τὸ ὑπομένειν, ἢ ὅτι αἰσχρὸν μὴ ὑπομένειν. Καὶ τοσοῦτον μᾶλλον δοκοῦσιν, ὅσον ἂν ὦσιν ἀγαθοὶ καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ εὐδαίμονες, καὶ πᾶσαν μετελθόντες ἀρετήν. Τοῖς γὰρ τοιούτοις μάλιστα ὁ θάνατος λυπηρόν, ὅτι τὸ ζῆν πολλοῦ τινος ἄξιον ἦν, διὰ τὸ ἄριστα ζῆν, καὶ ὡς προσήκει ἀνθρώπῳ, καὶ ὁ θάνατος αὐτοὺς πολλῶν ἀποστερήσει τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τὸ μέγεθος τοίνυν τῶν λυπηρῶν, δοκεῖ τὸν ἀνδρεῖον μηδεμίαν ἡδονὴν ἔχειν· τὸ δὲ οὕτως ἀλγεῖν καὶ δάκνεσθαι ὑπὸ τῶν λυπηρῶν, οὐδὲν κωλύει ἀνδρεῖον εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ ἡττᾶσθαι τῶν λυπηρῶν, καὶ ὑποχωρεῖν, οὐκ ἀνδρεῖον· τὸ δὲ δάκνεσθαι καὶ λυπεῖσθαι, οὐκ ἔτι· ὅσον γὰρ μᾶλλον λυπεῖται, καὶ λυπούμενος ὑπομένει διὰ τὸ ἀγαθόν, τοσοῦτον ἀνδρεῖος ἂν εἴη κυρίως. Ἐπεὶ καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐδεμία ἐνέργεια μεθ' ἡδονῆς ἐστι καθ' ἑαυτήν· ἀλλὰ μόνον διότι πρὸς τὸ τέλος ἀγαθὸν ἄγει, ἡδεῖα δοκεῖ τῷ ἐνεργοῦντι. Ἐν δὲ τοῖς στρατιώταις ἴσως οὐκ ἀνάγκη πᾶσαν τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀνδρείας ἔργον ζητεῖν. Μᾶλλον δὲ χρησιμώτεροι ἂν εἶεν πρὸς τὸν πόλεμον οἱ ἀνδρείας μὲν οὐ πάνυ μετέχοντες, τῶν ἄλλων δὲ ἀγαθῶν ἐστερημένοι. ἑτοιμότεροι γὰρ οὗτοι πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸν βίον μικρῶν ἕνεκα κερδῶν προδιδόασιν· οἱ γὰρ κυρίως ἀνδρεῖοι, φρόνιμοι ὄντες καὶ τὰ ἄλλα σπουδαῖοι, χαίρο-

eveniunt. Et tamen ea sustinent, vel quod honestum sit sustinere vel quod non sustinere sit turpe. Eoq; magis molesta videntur, quo magis vel boni vel fortes sunt, vel felices, aut omni denique virtutum genere præditi. Iis quippe maxime molesta mors est, quia vita eorum maxime æstimanda est, cum & optime vivant, & ut oportet hominem: & quia eos plurimis privatura est mors bonis. Quare quia maximæ eorum sunt molestiæ, nulla quoque viri fortis esse voluptas videtur. Atqui licet hæc molesta ei sint, animumque ejus vellicent, nihil obstat quo minus sit fortis. Succumbere enim iis aut cedere, fortis non est: at vero pungi ab iis aut molestiam sentire, contra. Quo enim majori afficitur molestia, molestiamque tamen honestatis causa sustinet, eo magis proprie fortis est dicendus. Quia nec in reliquis virtutibus, ulla cum voluptate per se est functio: sed solummodo quia ad bonum deducit finem, jucunda quoque videtur ei, qui operatur. In militibus autem forte nec necesse est, accuratam nimis velle fortitudinis definitionem quærere: quin potius, magis ad bellum utiles futuri sunt, qui fortitudinis vix participes, reliquis quoque virtutibus privati sunt. Quippe cum tales ad subeunda maxime parati sint pericula, & exigui causa lucri vitam suam protrudant. Nam quos proprie fortes dicimus, cum prudentes sint, aliisque præditi virtutibus, vitam quoque

Aristot. l. 3. c. 9.

Aristot. l.3. c.9.

amant suam, quod ea sit optima: atq; ideo non facile eam profundunt. Ac de fortitudine quidem satis jam dictum est. Quare facile erit, ex iis quæ dicta sunt, rudem quoque aliquam illius definitionem formare.

σι μὲν τὸν βίον ἑαυτῶν ἀγαθῷ ὄντι, προΐενται δ' αὐτὸν οὐ πάνυ ῥᾳδίως. Περὶ μὲν οὖν ἀνδρείας ἱκανῶς εἴρηται. Ῥᾴδιον δ' ἀπὸ τῶν εἰρημένων καὶ ὁρισμὸν αὐτῆς ἀποδοῦναι, ὡς ἐν τύπῳ.

CAP. X.

De temperantia.

Μετὰ δὲ ταύτην περὶ σωφροσύνης, &c.

POst hæc de temperantia dicamus, ut quæ aliquo modo connexa sit cum fortitudine: quatenus utraque ejus partis est, quæ ratione caret.

Ὅτι μὲν οὖν μεσότης ἐστί, &c.

Temperantiam ergo mediocritatem esse quæ in voluptatibus cernitur, jam dictum est à nobis. In voluptatibus dico; quia licet etiam in molestiis, minus tamen nec eodem modo quo in iis versatur. In his vero etiam intemperantia cernitur.

Περὶ ποίας οὖν τῶν ἡδονῶν νῦν ἀφορίσωμεν, &c.

In voluptatibus ergo cerni temperantiam jam diximus. Nunc in quibus peculialiter voluptatibus, definiemus. Voluptatum aliæ corporis sunt, aliæ animæ. Sic in honoris studio & discendi cupiditate, animæ consistit voluptas: uterque enim & hic & ille eo delectatur quod amat, cum tamen non corpus ejus afficiatur illo, sed mens. Qui hujusmodi ergo voluptate delectantur, neque temperantes dicuntur, neque intemperantes. Sicut neq; quos alia delectant, quæ non sunt corporis. Studiosos enim fabularum, aut qui aliquid libenter narrant, & in rebus nihili

ΚΕΦ. ι.

Περὶ σωφροσύνης.

ΜΕτὰ δὲ ταῦτα περὶ σωφροσύνης λέγωμεν· ὁμοταγὴς γάρ ἐστι τρόπον τινὰ τῇ ἀνδρείᾳ, καθόσον τοῦ ἀλόγου μέρους εἰσὶν ἀμφότεροι.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ σωφροσύνη μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονάς, εἴρηται ἡμῖν· περὶ ἡδονὰς δὲ λέγω, ὅτι εἰ καὶ περὶ λύπας ἐστίν, ἀλλ' ἧττον, καὶ οὐχ ὁμοίως, ὡς περὶ τὰς ἡδονὰς ἔχει· ἐν τούτοις δὲ καὶ ἡ ἀκολασία φαίνεται.

Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονάς ἐστιν ἡ σωφροσύνη, εἴρηται· νῦν δὲ ἀφορίσωμεν περὶ ποίας ἐστὶ τῶν ἡδονῶν. Τῶν ἡδονῶν δὲ αἱ μέν εἰσι σωματικαί, αἱ δὲ ψυχικαί· ἐν γὰρ φιλοτιμίᾳ καὶ φιλομαθείᾳ ἡδοναί εἰσι ψυχικαί· ἑκάτερος γὰρ ὅ, τε φιλότιμος, καὶ ὁ φιλομαθής, ἥδεται ᾧ φιλεῖ, μηδὲν πάσχοντος τοῦ σώματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς διανοίας. Οἱ δὲ περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονάς, οὔτε σώφρονες οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται. Ὁμοίως δὲ οὐδὲ οἱ περὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι οὐκ εἰσὶ σωματικαί· τοὺς γὰρ φιλομύθους καὶ διηγητικούς, καὶ περὶ τὰ τυχόντα κατατεί-

βοντας

ϛοντας τὰς ἡμέρας, ἀδολέσχας ὀνομάζομεν, ἀκολάστους δὲ οὐδαμῶς· οὐδὲ τοὺς λυπουμένους ἐπὶ χρήμασιν ἢ φίλοις, ὅταν ἢ τούτους ἢ ἐκεῖνα ζημιωθῶσι.

diem conterunt, garrulos dicimus: intemperantes vero, minime. Sed neque qui pecuniarum causa aut amicorum dolent, cum in his aut illis damnum senserint. Aristot. l. 3. c. 9.

Περὶ μὲν οὖν τὰς ψυχικὰς ἡδονάς, οὐκ ἔστιν ἡ σωφροσύνη· περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἄν· οὐ περὶ πάσας δὲ οὐδὲ ταύτας. Οἱ γὰρ χαίροντες τοῖς ἡδέσι τῆς ὁράσεως, οἷον χρώμασι καὶ σχήμασι, καὶ γραφῇ, οὔτε σώφρονες, οὔτε ἀκόλαστοι λέγονται, οὐδ᾽ ὅσοι ψόφων τινῶν καὶ μελῶν ἐρῶσιν· οὐδ᾽ ὅσοι τῆς ἡδείων ὀσμῶν. Καί τοι ἐν τούτοις εἰσὶ καὶ μεσότητες, καὶ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις τοῦ δέοντος. Ἀλλ᾽ ὅμως οὔτε τοὺς μέσους σώφρονας λέγομεν, οὔτε τοὺς ὑπερβάλλοντας ἀκολάστους. Εἰ δὲ τῆς περὶ τὰς ὀσμὰς τοὺς μὲν μήλων ὀσμῆς ἐρῶντας, ἢ ῥόδων, ἢ θυμιαμάτων, οὐ λέγομεν ἀκολάστους, ἀλλὰ τοὺς μύρων καὶ ὄψων, ἀκολάστους καλοῦμεν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Χαίρουσι γὰρ τούτοις οἱ ἀκόλαστοι· ὅτι διὰ τούτων ἀνάμνησις γίνεται αὐτοῖς τῆς ἐπιθυμητῆς. Ἴδοι δ᾽ ἄν τις καὶ τοὺς ἄλλους, ὅταν πεινῶσιν, ἡδομένους τῇ τῶν βρωμάτων ὀσμῇ. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οἱ ταῖς τοιαύταις ὀσμαῖς ἡδόμενοι, κατὰ συμβεβηκὸς ἥδονται· ὅτι ἀνάμνησις αὐτοῖς γίνεται τῆς βρωμάτων, καὶ τῆς ἄλλης φλυαρίας, οἷς ἥδονται οἱ ἀκόλαστοι· οὐκ ἔστι τοίνυν οὔτε τῷ ἀνθρώπῳ, οὔτε ἄλλῳ τινὶ ζώῳ κατὰ τὰς εἰρημέ-

Quare in voluptatibus animæ, non spectatur temperantia; In corporis vero versari potest. Quamvis nec in omnibus his quoque. Etenim quos ea quæ visu jucunda sunt delectant, ut exempli gratia, colores, figuræ, aut pictura aliqua, neque temperātes neq; intēperantes dicuntur: sicut neq; qui sonitus amant aliquos aut cantus: nec qui odores jucundos. Et tamen, in his quoq; aliqua mediocritas, certusque, & quatenus oportet, est terminus. Sicut excessus quoque illius quod oportet, & defectus. Et tamen, neque qui medium servant, temperantes, neque qui excedunt, intemperantes dicimus. Jam vero, in odoris voluptate, quod eos quidem, quos malorum aut rosarum aut suffimentorum odor delectat, intemperantes non dicimus, sed quos unguenta aut obsonia, sciendum illud fieri per accidens. Quoniam his delectantur intemperantes, quia ex his voluptatum suarum iis suboritur recordatio. Sicut etiam alios videmus, quos, cum esuriunt, odor cibi delectat. Unde apparet, eos qui ejusmodi capiuntur odoribus, delectari per accidens. Tum enim aut cibi, aut aliarum quibus delectantur ineptiarum meminisse intemperantes incipiunt. Quare neque homini, neque reliquis ullam animalibus sensus illi quos diximus

Περὶ δὲ τὰς σωματικὰς εἴη ἂν σωφροσύνη &c.

Aristot. l.3.c.9

mus voluptatem adferunt, nisi per accidens. Voluptates autem dico in quibus vel temperans spectatur vel intemperans. Canes etenim licet odore delectentur leporis, non hoc odoris causa fit, sed cibi. Nam cum odor ille sensum iis feræ objiciat, ita eam persequuntur. Sic neque odore bovis aut voce delectatur leo, sed pastu. Ex voce tamen intelligit, se prope esse. Neque gaudet, quod viderit inveneritve cervum, aut agrestem capram, sed quia cibum habiturus est.

Περὶ τὰς τοιαύτας δὲ ἡδονὰς ἡ σωφροσύνη, &c.

Quare in iis dentum voluptatibus, quas cum reliquis communes animalibus habemus, temperantia spectatur aut intemperantia. Hæ autem tactus sunt & gustus. Unde etiam, brutales quodammodo & serviles esse intemperantes videntur: quia in iisdem, quibus bruta delectantur, incontinentes sunt voluptatibus. Porro horum rursus tactu magis quam gustu delectantur: nam gustu magis, omnino non, sed tactu. Quare non in aliis tantum voluptatibus, sed in cibo quoque intemperans spectatur & potu. Quibus quoque non quia gustus objecta sunt delectatur modo (siquidem gustus est proprie de saporibus judicare, sicut illi faciunt qui vina gustant, aut qui obsonia condiunt) sed quatenus tactus, magis. Unde & Philoxenus quidam Erixius, homo helluo, guttur sibi longius gruis gutture optabat, quod diu sese quasi tactu oblectaret cupediorum. Omnium quippe sensuum

ναις αἰσθήσεις ἡδονή, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Ἡδονὰς δὲ λέγω, περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστός ἐστιν, ἢ ὁ σώφρων. Καὶ γὰρ οἱ κύνες, οἱ καὶ χαίρουσι ταῖς ὀσμαῖς τῶν λαγωῶν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτάς, ἀλλὰ διὰ τὴν βρῶσιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς ὀσμῆς αἴσθησιν λαμβάνοντες τοὺς θῆρας, διώκουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ λέων οὐχ ἥδεται τῇ ὀσμῇ τοῦ βοός, ἢ τῇ φωνῇ, ἀλλὰ τῇ βρώσει· ὅτι καὶ ἐγγύς ἐστι, διὰ τῆς φωνῆς ἤσθετο. Οὐδὲ χαίρει ὅτε εἶδεν, καὶ εὗρεν ἔλαφον, ἢ ἄγριον αἶγα, ἀλλ' ὅτι βορὰν ἕξει.

Περὶ τὰς ἡδονὰς τοίνυν ὧν κοινωνοῦμεν καὶ τοῖς λοιποῖς ζώοις, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία ἐστίν· αἱ δὲ εἰσίν, ἁφὴ καὶ γεῦσις. Διὰ τοῦτο θηριώδεις τινὲς καὶ ἀνδραποδώδεις οἱ ἀκόλαστοι φαίνονται, ὅτι οἷς ἥδονται τὰ θηρία, περὶ ταῦτά εἰσιν ἀκρατεῖς. Τούτων δὲ μᾶλλον τῇ ἁφῇ ἥδονται, ἢ τῇ γεύσει. Μᾶλλον δὲ τῇ γεύσει μὲν οὐδαμῶς, ἀλλὰ τῇ ἁφῇ μόνον. Ὥστε ἀκόλαστοι οὐ μόνον ἐν ταῖς ἄλλαις ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν σιτίοις καὶ ἐν ποτοῖς. Καὶ τούτοις γὰρ οὐχ ὡς γευστοῖς μόνον χαίρουσι· γεύσεως γάρ ἐστι τὸ κρῖναι τοὺς χυμούς, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τοὺς οἴνους δοκιμάζοντες καὶ σῖτα ὄψα ἀρτύοντες, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἁπτοῖς. Διὰ τοῦτο καί τις Φιλόξενος Ἐρίξιος, ὀψοφάγος ὤν, ηὔξατο τὸν φάρυγγα αὐτοῦ μακρότερον γεράνου γενέσθαι, ὡς ἡδόμενος τῇ ἁφῇ τῶν ὄψων· κοινοτάτη γάρ ἐστιν ἡ ἁφὴ ἐν πάσαις.

ταῖς

ταῖς αἰσθήσεσιν· ἐπεὶ καὶ ἁφῇ τινὶ πᾶσαι αἱ αἰσθήσεις αἰσθάνονται. Περὶ ταύτην δὴ τὴν ἁφὴν ἀκολασία ἐστί, καὶ δόξειεν ἂν δικαίως ἐπονείδιστος εἶναι, ὅτι συμβαίνει ἡμῖν, οὐ καθόσον ἐσμὲν ἄνθρωποι, ἀλλὰ καθὸ ζῶα. Τὸ δὲ τοῖς τοιούτοις χαίρειν, καὶ τούτων μάλιστα ἐφίεσθαι, θηριῶδες. Καί τοι εἰσὶ καὶ κατὰ τὴν ἁφὴν ἐλευθέριοι ἡδοναί, ἃς ὁ ἀκόλαστος ἀφῄρηται. Οἷον αἱ ἐν τοῖς γυμνασίοις διὰ τρίψεως καὶ θερμασίας γινόμεναι. Οὐ γὰρ περὶ πᾶν τὸ σῶμα, ἀλλὰ περί τινα μέρη.

maxime communis est tactus: siquidem tactu quodammodo sensus omnes percipimus. In hoc ergo tactu intemperantia cernitur. Atque ideo quoque inter opprobria merito ponitur: quia non qua homines sumus, sed qua animalia, evenit nobis. Quare talibus aut delectari, aut maximè appetere, belluinum est. Sunt tamen liberales quædam quæ in tactu consistunt voluptates: sed quibus privatus est intemperans. Ut quæ frictione in gymnasiis & calefactione fiũt. Nec enim in toto corpore, sed in partibus quibusdam eveniunt. Aristot. l. 3. c. 11.

ΚΕΦ. ιά.

Περὶ ἐπιθυμίας.

Ἐπεὶ δὲ περὶ ἐπιθυμιῶν ἀκόλουθον εἰπεῖν, ῥητέον ποσαχῶς ἡ ἐπιθυμία· ἡ μὲν οὖν ἐστὶ κοινὴ καὶ φυσική· ἡ δὲ ἰδία καὶ ἐπίθετος. Κοινὴ μὲν οὖν ἐπιθυμία ἐστί, τὸ ὀρέγεσθαι τροφῆς ξηρᾶς ἢ ὑγρᾶς, ὅταν ἐν χρείᾳ τούτων γινώμεθα· ἰδία δὲ καὶ ἐπίθετος, τὸ τοιᾶσδε ὀρέγεσθαι, ἢ τοιᾶσδε. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔτι φυσικὸν οὐδὲ κοινόν· οὐ γὰρ τῆς αὐτῆς πάντες ὀρέγονται, οὐδὲ ὁμοίως· ἀλλ' οἱ μὲν ταύτης, οἱ δὲ ἐκείνης. Καὶ οἱ τῆς αὐτῆς ὀρεγόμενοι, οὐχ ὁμοίως ὀρέγονται, ἀλλ' οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον. Ὥστε ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία οὐκ ἔστι κοινὴ οὐδὲ φυσικὴ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἐπίθετος, ὑφ' ἡμῶν ἐπινοηθεῖσα. Καί τοι κατά τινα τρόπον

CAP. XI.

De cupiditate.

Quoniam ut de cupiditatibus agamus postulat series, quotuplex sit cupiditas, primo dicendum est. Alia igitur communis & naturalis est; alia peculiaris & ascititia. Communis ergo est, cum nutrimentum, sive siccum illud sit sive humidum, appetimus: idque cum eo opus habemus. Peculiaris vero & ascititia, cum tale aut tale. Hoc enim, nec naturale est nec commune. Siquidem nec eadem omnes petunt, nec eodem modo. Alii enim hoc, alii illud. Rursus qui idem petunt, non eodem modo petunt: sed minus hi, magis illi. Quare nec communis est cupiditas talis, neque naturalis simpliciter, sed ascititia potius, atque à nobis excogitata. Et tamen naturalis quo-

Cap. 11. Τῶν δ' ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν κοιναὶ δοκοῦσιν εἶναι, &c.

Aristot. l.3.c.11. quodammodo etiam hæc est: quia pro ratione naturæ suæ singulis sua est cupiditas.

Ἐν μὲν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις, &c. In cupiditatibus ergo pauci peccant naturalibus, & eodem modo. Cum nimirum magis cupiditati indulgent, quam oportet. Ut cum plus quam oportet edit aliquis: sicut glutones, qui ultra quam necesse est, naturalem explent cupidinem. Tales autem fiunt, qui nimium serviles sunt. In ascititiis vero cupiditatibus & quas peculiares diximus, peccant multi, nec eodem modo. Siquidem multæ ejusmodi cupiditatum sunt species. Sicut ciborum quoq; & potuum ac indumentorũ variæ sunt species: & quæcunq; natura appetimus, varia sunt ac multiformia. Ac propterea multis quoque modis in ejusmodi cupiditatibus peccamus: cum vel aliis quam oportet delectamur, aut magis, quam plerique. In omnibus quippe modum excedit intemperans. Nam qui aliis delectantur quam oportet, siquando, etiam eas quas oportet admittant voluptates, magis tamen quam oportet, nec ut plerique, iis delectantur.

CAP. XII.

Quomodo in doloribus temperantia spectetur atque intemperantia.

INtemperantiam ergo quæ in voluptatibus excessus est, vituperandam esse, manifestum est, porro, quod ad ea quæ molesta sunt, non quemadmodum cum de fortitudine agebamus, dictum

καὶ φυσική ἐστι, διὰ τὸ ἀκολάστως ἕκαστον τῇ ἑαυτοῦ φύσει καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἔχειν.

Ἐν μὲν ἐν ταῖς φυσικαῖς ἐπιθυμίαις ὀλίγοι ἁμαρτάνουσι, καὶ καθ' ἕνα τρόπον· ὅταν χρῶνται ταῖς τοιαύταις ἐπιθυμίαις πλέον, ἢ προσήκει, οἷον ὅταν πλείω τῶν μετρίων ἐσθίωσιν, ὥσπερ οἱ γαστρίμαργοι, οἵ τινες παρὰ τὸ δέον πληροῦσι τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν. Τοιοῦτοι δὲ γίνονται οἱ λίαν ἀνδραποδώδεις. Ἐν δὲ ταῖς ἐπιθέτοις καὶ ἰδίαις ἐπιθυμίαις πολλοὶ ἁμαρτάνουσι, καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους· ἐπεὶ πολλαὶ ἰδέαι τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν· πολλαὶ γὰρ ἰδέαι τροφῶν, καὶ ποτῶν, καὶ ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἐπιθυμητῶν. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολλαχῶς περὶ τὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας ἁμαρτάνουσιν· ἢ χαίροντες οἷς μὴ δεῖ, ἢ πλέον ἢ κατὰ τοὺς πολλούς. Οἱ γὰρ ἀκόλαστοι κατὰ πάντα ὑπερβάλλουσι· χαίροντες γὰρ οἷς οὐ δεῖ, ἐάν ποτε καὶ τὰς δεούσας τῶν ἡδονῶν ἕλωνται, πλέον ἢ προσήκει, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοί, χαίρουσιν αὐταῖς.

ΚΕΦ. ιβ΄.

Τίνα τρόπον περὶ λύπας ἐστὶν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία.

ΟΤι μὲν οὖν ἡ περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολή, ἡ ἀκολασία, ψεκτόν, δῆλον· ἐν δὲ ταῖς λύπαις, οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας ἐλέγετο, ὅτι τὸ μὴ ὑπομένειν,

γειν, μηδὲ φέρειν, δειλία ἐστὶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς σωφροσύνης, τὸ μὴ ὑπομένειν, ἀκολασία ἐστὶν, ἢ τὸ φέρειν, σωφροσύνη· ἀλλ' ἔστιν ἀκολασία περὶ τὰς λύπας, ὅταν τις λυπῆται τῶν ἡδέων οὐ τυγχάνων, πλέον ἢ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· καὶ σωφροσύνη ὁμοίως, ὅταν τις ὅσον δεῖ λυπῆται, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ μηδεμίαν αὐτῷ λύπην ἐπάγῃ ἡ τῶν ἡδέων ἀπουσία. Ὁ γὰρ ἀκόλαστος ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων πάντων ἢ τῶν μάλιστα, καὶ ἄγεται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, ὥστε ἀντὶ πάντων τὰ ἡδέα αἱρεῖσθαι· διὸ καὶ λυπεῖται ἀποτυγχάνων τῶν ἐπιθυμητῶν· μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία. Ὥστε καὶ ἄτοπόν τι δοκεῖ, τὸ δι' ἡδονὴν λυπεῖσθαι, καὶ αἰτίαν εἶναι τὴν ἡδονὴν τοῦ ἐναντίου· ἡ μὲν οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ὑπερβολὴ, ἀκολασία ἐστὶν, ὡς εἴρηται.

Ἡ δὲ ἔλλειψις ὄνομα οὐκ ἔχει, διὰ τὸ μὴ πάνυ εὑρίσκεσθαι. Οἱ γὰρ περὶ τὰς ἡδονὰς ἐλλείποντες, καὶ τοῦ δέοντος ἔλαττον ἐπιθυμοῦντες αὐτῶν, οὐ πάνυ γίνονται· σχεδὸν γὰρ ἔξω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς ἐστιν ἡ τοιαύτη ἀναισθησία· καί τοι καὶ τὰ ἄλογα ζῶα διακρίνει τὰ βρώματα, καὶ χαίρει μὲν τοῖς ἡδέσι, τοῖς δὲ μὴ τοιούτοις, οὐδαμῶς· εἰ δέ τις οὐδὲν ἡδὺ νομίζει εἶναι, οὐδὲ γινώσκει διαφορὰν τῶν ἡδέων καὶ τῶν ἐναντίων, πόῤῥω ἂν εἴη τοῦ ἄνθρωπος εἶναι. Ἡ μὲν

à nobis fuit, subire ea aut sustinere non posse, timiditatem esse; ita hic quoque de temperantia agitur: neque enim aut non sustinere ea intemperantia, aut sustinere temperantia, est. Sed ita demum in doloribus spectatur intemperantia, cum aliquis plus quam oportet, aut non ut oportet, dolet se carere voluptatibus. Eodemque modo temperantia, cum quantum oportet, aut ut oportet, aut ob quæ oportet, tristatur aliquis, neque ullo propterea dolore afficitur, quod voluptate caret. Etenim voluptates aut omnes maximas desiderat intemperans. Atq; ita à cupiditate ducitur, ut reliquis præferat omnibus ea, quæ voluptatem adferunt. Quare etiam dolet quoties frustratur iis quæ desideranda judicat. Cum molestia enim conjuncta est ejus cupiditas. Ac propterea absurdum videtur, voluptatis causa dolere aliquem, ipsamque voluptatem contrarii causam esse. Excessus ergo in voluptatibus, intemperantia est, ut diximus.

Aristot. l. 3. c. 11.

Defectus vero, quia raro reperitur, caret nomine. Qui namq; in voluptatibus deficiunt, aut minus quam oportet eas concupiscunt, sunt paucissimi. Quare extra naturam fere humanam relegandus ejusmodi stupor videtur. Nam & reliqua quæ ratione carent animalia, cibum tamen distinguunt: ita ut jucundis delectetur, aversetur contraria. Quod si quis talis est, ut nihil jucundum esse existimet, neq; à contrariis ea possit distinguere, multum hic à conditione abest hominis. Quare

Ἐλλείποντες δὲ περὶ τὰς ἡδονὰς, &c.

Aristot. l. 3. c. 12. Ὁ δὲ σώφρων μέσως περὶ ταῦτα ἔχει, &c.

re in voluptatibus ac molestiis, defectus & excessus, sunt vitia.

Mediocritas vero virtus, nimirum temperantia. Neque enim temperans maxime iis delectatur, quibus intemperans, sed iis potius angitur, quibus gaudere non oportet. Sed neque quibus gaudet, magis gaudet quam oportet, neque dolet cum jucunda absunt, neque ea concupiscit, aut si, mediocriter certe, nec magis quam oportet, neque cum non oportet. Quæ vero ita jucunda sunt, ut ad valetudinem bonumque corporis conducant habitum, aut saltem neque huic obsint nec illi, ea quidem appetit, sed mediocriter, & ut oportet. Qui voluptates namque eas concupiscit, quæ ipsi vel ut sit, vel ut bene sit, obesse videntur, secus appetit quam decet. Talis autem non est temperans, sed ut recta præcipit ratio.

οὖν περὶ τὰς ἡδονὰς ἢ λύπας, ἔλλειψις ἢ ὑπερβολὴ, κακία ἐστίν.

Ἀρετὴ δὲ τὸ μέσον, ἡ σωφροσύνη· ὁ γὰρ σώφρων οὔτε ἥδεται μάλιστα οἷς ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχεραίνει πᾶσιν, οἷς οὐ δέον χαίρειν· οὔτε οἷς χαίρει, μᾶλλον χαίρει τοῦ δέοντος, οὔτε λυπεῖται τῶν ἡδέων ἀπόντων, οὐδ' ἐπιθυμεῖ τῶν ἡδέων, ἢ ἐπιθυμῶν μετρίως ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐ πλέον ἢ δεῖ, οὐδὲ ὅτε μὴ δεῖ. Ὅσα μέντοι πρὸς ὑγίειαν ἐστὶν ἢ πρὸς εὐεξίαν συντελοῦντα, ἡδέα ὄντα, ἢ τὸ ἐλάχιστον οὐκ ἐμποδὼν γινόμενα τῇ ὑγιείᾳ καὶ τῇ εὐεξίᾳ, τούτων ὀρέγεται μὲν μετρίως δὲ, καὶ καθὼς δεῖ· ὁ γὰρ ἡδονῶν ἐπιθυμῶν, αἵτινες αὐτῷ πρὸς τὸ εἶναι ἐμποδὼν γίνονται, ἢ πρὸς τὸ εὖ εἶναι, παρὰ τὸ δέον ἐπιθυμεῖ. Ὁ δὲ σώφρων οὐ τοιοῦτος, ἀλλ' ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος.

CAP. XIII.

Intemperantiam magis sponte esse quam timiditatem.

Cap. 12. Ἑκουσίῳ δὲ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας, &c.

Quoniam ergo & intemperantia est sponte, & timiditas, videndum an eodem modo sint sponte. Quod non videtur, cum contra magis sponte esse videatur intemperantia. Timiditatis enim causa dolor est. Quia enim dolorem timemus, timidi existimus. At intemperantiam voluptas creat: quibus voluptas eligendum, quid, dolor fugiendum quid est. Quod vero rei eligendæ causa facimus,

ΚΕΦ. ιγ'.

Ὅτι ἡ ἀκολασία μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστιν, ἢ ἡ δειλία.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ δειλία ἑκούσιά εἰσι, ζητητέον, εἰ ὁμοίως εἰσὶν ἑκούσια. Δοκεῖ δὲ μὴ ὁμοίως, ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν μᾶλλον ἑκούσιον εἶναι· τῆς μὲν γὰρ δειλίας ἡ λύπη αἰτία· διὰ γὰρ τὸ φοβεῖσθαι τὴν λύπην, δειλοὶ γινόμεθα. Τὴν δὲ ἀκολασίαν ἡ ἡδονὴ ποιεῖ· ὧν ἡ μὲν ἡδονὴ αἱρετὸν, ἡ δὲ λύπη φευκτόν· ὃ δὲ διὰ τὸ αἱρετὸν ποιοῦμεν, μᾶλλόν

μᾶλλόν ἐστιν ἑκούσιον τοῦ διὰ τὸ φευκτὸν γινομένου· καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν, ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ.

Διὰ τοῦτο καὶ ἐπονειδιστότερον ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἐπεὶ γὰρ διὰ τὸ ἑκούσιον ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἐπαινεῖταί τις ἢ ψέγεται, φανερὸν ὅτι τὸ κακὸν, ἢ τὸ ἀγαθὸν, καθόσον ἐστὶν ἑκούσιον, κατὰ τοσοῦτον ἐπαινεῖται μᾶλλον ἢ ψέγεται. Ἐπεὶ καὶ εὐκολώτερόν ἐστι τῆς ἀκολασίας ἀποστῆναι, ἢ τῆς δειλίας· οἱ γὰρ ἐθισμοὶ, δι' ὧν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦνται, ἐπὶ μὲν τῆς δειλίας ἐπικίνδυνοί εἰσιν· οἱ γὰρ ἐν τῷ πολέμῳ ἐθισμοὶ, καὶ ἐν ἄλλοις τοῖς φοβεροῖς, δι' ὧν τὴν δειλίαν ἐκβάλλομεν, οὐ πόῤῥω κινδύνων· οἱ δὲ σώφρονες ἐθισμοὶ, καθάπαξ εἰσὶν ἀκίνδυνοι. Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστιν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας.

Δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον εἶναι τὴν δειλίαν τοῖς καθ' ἕκαστον· ἡ μὲν γὰρ δειλία, αὐτὴ δηλονότι ἡ ἕξις, ἄλυπός ἐστιν· οὐ γὰρ ἀναγκαζόμεθα παρ' οὐδενὸς λυπηροῦ δειλοὶ εἶναι· ὥστε μᾶλλον ἑκούσιόν ἐστι· τὰ δὲ κατὰ τὴν δειλίαν ἔργα, ἃ ποιοῦμεν διὰ λύπην καὶ φόβον, ἀνάγκῃ τινὶ ποιοῦμεν, ἥ τις ἐξίστησιν ἡμᾶς, καὶ πείθει τὰ ὅπλα ῥίπτειν, καὶ τὰ ἄλλα ἀσχημονεῖν. Καὶ τούτου χάριν ἧττον ἑκούσιά εἰσι τὰ καθ' ἕκαστον. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκολασίας, τὸ ἀνάπαλιν ἔχει. Αὐτὴν μὲν τὴν ἀκολασίαν οὐδεὶς ἐπιθυμεῖ,

magis sponte est, quam quod fugiendæ. Adde quod dolor naturam ejus qui habet, de statu suo dejicit ac corrumpit: cum nihil tale faciat voluptas. Aristot. l.3.c.12.

Quare majori vituperatione digna est intemperantia, quam timiditas. Nam cũ vel propter id quod sponte bonum est vel malum, laudetur aut vituperetur aliquis, manifestum est malum, quoque aut bonum, quatenus est sponte, laudari magis aut vituperari. Sicut facilius quoque est ab intemperantia abstinere, quam à timiditate. Consuetudo quippe, qua ejusmodi emendantur vitia, si timiditatem spectes, cum periculo conjuncta est (dum enim in bello, aliave quacunque re terribili, timiditatis expugnandæ causa assuescimus, non longe à periculis absumus) si temperantiam, sine ullo. Quare, ob hanc quoque causam magis sponte est intemperantia, quam timiditas. Διὸ καὶ ἐπονειδιστερον, &c.

Videri autem poterit, non similiter sponte esse timiditas ut singularia. Timiditas enim, ipse dico habitus, sine dolore est: neque enim ulla est quæ nos timidos esse cogat molestia: quare magis sponte est. At vero timiditatis opera, quæ propter dolores procedunt aut metum, necessitate quadam adducti facimus, quæ nos perturbat, & ut arma abjiciamus, aliaque id genus pudenda, persuadet. Ac propterea minus sponte esse videntur singularia. In intemperantia vero contra se habet. Ipsam enim nemo cupit, neque intemperans Δόξειε δ' ἂν οὐχ ὁμοίως ἑκούσιον ἡ δειλία τῆς, &c.

Aristot. l.3.c.12.

temperans esse petit: at vero intemperantiæ opera magno desiderio faciunt. Ut minus intemperantia sit sponte quam singularia.

Τὸ δ' ὄνομα τῆς ἀκολασίας, &c.

Hoc vero intemperantiæ nomen, ad puerilia etiam crimina transferimus: puerosque qui peccant ἀκολάστους dicimus, quia ejusmodi peccata aliquid cum ea, quam diximus, habent commune intemperantia. At vero, utrum ab utro dicatur scire velle, nihil ad institutum nostrum facit. Nisi forte posterius à priori deduci, verisimile esse dicendum sit. Atque adeo à puerilibus peccatis ad hanc intemperantiam translatum esse nomen. Idque non inepte, sed convenienter admodum. Sicut enim castigare cum turpia appetit oportet puerum, ejusque intra limites modestiæ redigere lubidinem: eodem quoque modo castiganda est, cum efferre se nimium incipit, cupiditas. Etenim & puer, nisi in officio contineatur, cum sine modo ullo aut fine voluptatem petat, ac præcipue ob ætatem, facile officium excedet. Et cupiditas, nisi à ratione castigetur, late se extendet. Quin etiam dum quotidie ex præscripto cupiditatis actiones instituit suas, rationem etiam ipsam sæpe expellet. Quare & mediocres & paucas oportet esse cupiditates, & quæ cum recta non pugnent ratione. Tales autem dicto audientes & κεκολασμένας, hoc est, castigatas, dicimus. Unde non immerito, tam in pueris quam in cupiditate, quod cum

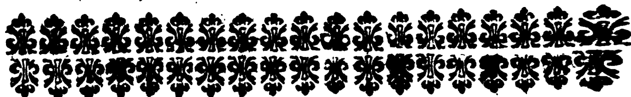
οὐδὲ βούλεταί τις ἀκόλαστος εἶναι, τὰ δὲ κατὰ τὴν ἀκολασίαν ἔργα σφόδρα ὀρεγόμενοι ποιοῦσιν. Ὥστε τὴν ἀκολασίαν ἧττον ἑκούσιον εἶναι τῶν καθ᾽ ἕκαστα.

Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα τῆς ἀκολασίας, καὶ ἐπὶ τὰς παιδικὰς ἁμαρτίας φέρομεν, καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας τῶν παίδων ἀκολάστους καλοῦμεν. Ἔχουσι γὰρ αἱ τοιαῦται ἁμαρτίαι πρὸς τὴν εἰρημένην ἀκολασίαν ὁμοιότητά τινα· πότερον δὲ ἀπὸ ποτέρου καλεῖται, ζητεῖν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον τὸν προκείμενον συντελεῖ· πλὴν ἐκεῖνο εἰπεῖν εἰκὸς, ὅτι τὸ ὕστερον ἀπὸ τοῦ προτέρου καλεῖσθαι μᾶλλον προσήκει, καὶ ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἁμαρτιῶν, ἐπὶ ταύτην τὴν ἀκολασίαν τὸ ὄνομα μετενεχθῆναι. Ἔοικε δὲ οὐ κακῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν προσηκόντως μετενηνέχθαι τὸ ὄνομα· ὥσπερ γὰρ κολάζειν δεῖ τὸν παῖδα τῶν αἰσχρῶν ὀρεγόμενον, καὶ συστέλλειν εἴσω τοῦ μετρίου τὴν ὄρεξιν αὐτοῦ, οὕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κεκολάσθαι δεῖ, πολλὴν αὔξησιν ἔχουσαν. Ὅ, τε γὰρ παῖς, εἰ μὴ παιδαγωγοῖτο, τὴν ὄρεξιν τοῦ ἡδέος ἄπληστον ἔχων, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἡλικίαν, ἔξω τοῦ δέοντος προσεῖται· ἥ τε ἐπιθυμία, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λόγου κολάζοιτο, ἐπὶ πολὺ ἥξει· καὶ ὑπὸ τῶν κατ᾽ ἐπιθυμίαν ἐνεργειῶν αὐξανομένη, καὶ τὸν λογισμὸν ἐκκρούει πολλάκις. Διὸ δεῖ μετρίας τὰς ἐπιθυμίας καὶ ὀλίγας εἶναι, καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν ἐναντιοῦσθαι. Τὰς δὲ τοιαύτας εὐπειθεῖς λέγομεν καὶ κεκολασμένας· ὥστε εἰκότως τοὐναντίον ἐπί τε τῶν παίδων καὶ τῆς ἐπιθυμίας,

θυμίας, ἀκολασία καλεῖται. Ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον. Διὸ δεῖ τοῦ σώφρονος τὸ ἐπιθυμητικὸν συμφωνεῖν τῷ λόγῳ· σκοπὸς γὰρ ἀμφοῖν τὸ καλόν. Καὶ ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ὧν δεῖ καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε· οὕτω δὲ τάττει καὶ ὁ λόγος. Ταῦτ᾽ οὖν ἡμῖν εἰρήσθω περὶ σωφροσύνης.

his pugnat, ἀκολασία dicitur. Nam ut puerum ex præscripto pædagogi oportet vivere, ita partem illam quæ cupidini servit, ex rationis. Quare eandem quoq; in temperante partem rationi oportet respondere. Utriusque enim finis est honestas. Ideoq; quæ oportet, & ut oportet, & cum oportet, concupiscit temperans. Hoc enim & ratio præscribit. Atque hæc quidem de temperantia dicta sint nobis. Aristot. l.3.c.12.

ARISTO-

ARISTOTELIS ETHICORUM

LIBER IV.

CAP. I. — ΚΕΦ. α'.

Aristot. l. 4. c. 1.

Cap. 1. Λέγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος, &c.

De liberalitate.

EST & liberalitas, virtus quæ ad eam animi partem refertur, in qua regnat cupiditas. Ac propterea postquam de temperantia egimus, de liberalitate agendum est. Est autem liberalitas, talis in pecuniis mediocritas, cum neque plus quam oportet,neque minus, sed ut oportet, & in quibus oportet, & quorum causâ oportet eas impendimus. Laudatur enim liberalis,neq;in re bellica, neque in quibus temperans,neq;in judiciis,quemadmodum vir justus, sed in largiendis accipiendisque pecuniis.

Μᾶλλον δ' ἐν, &c. In largiendo tamen magis.

Χρήματα δέ, &c. Pecunias autem jam dicimus ea omnia, quarum æstimationem nummo metimur.

Περὶ ἐλευθεριότητος.

ΚΑΙ' ἡ ἐλευθεριότης δὲ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐστὶν ἀρετή. Καὶ διὰ τοῦτο μετὰ τὴν σωφροσύνην περὶ ἐλευθεριότητος λέγομεν. Ἔστι δὲ ἐλευθεριότης ἡ περὶ χρήματα μεσότης, ὅταν οὔτε πλέον τοῦ δέοντος, οὔτε ἔλαττον ἀναλίσκωμεν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς προσήκει, καὶ ὧν ἕνεκα. ἐπαινεῖται γὰρ ὁ ἐλευθέριος οὐκ ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οὐδ' ἐν οἷς ἐπαινεῖται ὁ σώφρων, οὐδ' αὖ ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὥσπερ ὁ δίκαιος, ἀλλὰ περὶ δόσιν χρημάτων καὶ λῆψιν.

Μᾶλλον δὲ ἐπαινεῖται ἐν τῇ δόσει.

Χρήματα δὲ λέγομεν, πάντα, ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται.

'Η

Ἡ μὲν οὖν περὶ χρήματα μεσότης ἡ ἐλευθεριότης ἐστίν· ἡ δὲ ὑπερβολὴ ἡ ἀσωτία· ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθεριότης.

Ἀσωτίαν δὲ οὐ μόνον τὴν περὶ τὰ χρήματα ὑπερβολὴν καλοῦμεν, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀκολάστους ἀσώτους καλοῦμεν, οἵτινες πολλὰ δι' ἀκολασίαν δαπανῶσι, καὶ ἀσωτίαν τὴν τοιαύτην κακίαν ὀνομάζομεν. Διὰ τοῦτο καὶ φαυλότατοί εἰσιν οἱ τοιοῦτοι, πολλὰς ἅμα κακίας ἔχοντες, καὶ περὶ χρήματα δὲ καὶ ἡδονὰς διεφθαρμένοι· διὰ τοῦτο οὐδὲ οἰκείως προσαγορεύονται ἑνὶ ὀνόματι μίαν κακίαν δηλοῦντι· βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν· ἄσωτος γὰρ ὁ δι' ἑαυτὸν ὀλλύμενος· δοκεῖ γὰρ ἀπώλειά τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τῶν χρημάτων ὄντος.

Ἀσώτους μὲν οὖν καὶ τοὺς ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροὺς καλοῦμεν· ἀνελευθέρους δὲ μόνους τοὺς πλέον ἢ δεῖ, τῶν χρημάτων ἀντεχομένους, καὶ πρὸς τὴν ἐλευθεριότητα ἐλλείποντας.

Ἐπεὶ τοίνυν πᾶσιν, ὧν χρεία τίς ἐστιν, οἷον δόξης, ἢ τροφῆς, τούτοις δυνατὸν χρῆσθαι καὶ εὖ καὶ κακῶς· τοιοῦτον δὲ καὶ ὁ πλοῦτος· καὶ τούτου γὰρ χρεία τίς ἐστιν ἐν τῷ βίῳ· δυνατὸν ἄρα χρῆσθαι τῷ πλούτῳ καὶ εὖ καὶ κακῶς· ἐπεὶ δὲ ἑκάστῳ πράγματι ἐκεῖνος χρῆται καλῶς, ὁ ἔχων τὴν περὶ αὐτὸ ἀρετὴν, καὶ τῷ πλούτῳ ἐκεῖνος χρήσεται ἄρι-

Mediocritas ergo in pecuniis est liberalitas: sicut excessus prodigalitas, defectus est illiberalitas.

Aristot. l. 4. c. 1. Ἔστι δὲ καὶ ἡ ἀσωτία, &c. Τὴν δ' ἀσωτίαν, &c.

Jam prodigalitatem vero non excessum solum in pecuniis dicimus, sed & intemperantes nonnunquam prodigos vocamus, qui per intemperantiam multa profundunt. Atque hoc quoq; vitium, prodigalitatis appellamus nomine. Quare pessimi quoque sunt hujusmodi, ut qui multis simul vitiis laborent: nec in pecuniis tantum sed & in voluptatibus corrupti sunt quasi. Ac propterea, neque uno proprie nomine, quod unius peculiariter sit vitii, appellantur. Debet enim prodigus is esse, qui uno hoc laborat malo, ut rem consumat suam. Est enim prodigus, qui sua ipsius perit opera. Videtur autem aliquo modo se perdere, qui rem perdit familiarem, quia ex pecuniis quodammodo vitam habemus.

Prodigos ergo & incontinentes, & qui per intemperantiam sua profundunt, uno nomine appellamus. Illiberales vero, eos tantum, qui plus quam oportet pecuniis adhærent, & in liberalitate deficiunt.

Καὶ τὴν μὲν ἀνελευθερίαν, &c.

Cum igitur omnibus quorum usus est aliquis, vel bene quis uti possit vel male: ut puta, gloria aut cibo; talesque sint etiam divitiæ (nam & harum aliquis in vita usus est) sequitur ut iis quoque aut bene aliquis uti possit aut male. Cum autem rebus singulis bene utatur ille, qui propria cujusque rei est virtute præditus, etiam divitiis recte utetur,

Ὧν δ' ἐστὶ χρεία, &c.

qui

Aristot. l.4. c.1. Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων, &c.

qui earũ est virtute præditus. Hic autẽ est quem liberalem dicimus.

Usus autem pecuniarum non est alius, quam largiri aut expendere. Accipere enim eas & servare, non tam usus videtur, quam possessio. Ideoque liberalis magis in erogandis quam in accipiendis versatur pecuniis: magisq; illi convenit, ut sciat quomodo insumere oporteat, quorum causa, & in quos quam quomodo accipere debeat, quorum causa, & à quibus. In usu ergo pecuniarum versatur, ut diximus. Usus vero magis est dare quã accipere. Sed & magis virtus videtur, beneficio afficere, quam affici: & quæ honesta sunt agere, quam quæ turpia sunt non agere. Ejus autem qui dat est bene facere, & quæ honesta sunt agere, sicut ejus qui accipit, beneficio affici, & turpia non agere. Accipere enim unde oportet, est beneficio affici, sicut non accipere unde non oportet, est non turpia agere. Præterea, id quod magis laudatur, magis etiam virtuti convenit, dare autem ut oportet, quam accipere, magis laudatur: gratia quippe & laus magis ei tribuitur qui dat, quam qui non accipit. Præterea, in difficiliori versatur virtus: difficilius autem est, ut oportet dare, quam accipere, aut non accipere ut oportet. Suum enim ipsius dimittere multo est difficilius, quam alienum remittere. Quare magis liberali conveniet, dare honeste, quam aut non accipere, aut accipere honeste. Siquidem nec eos, qui unde non oportet non accipi-

καὶ ὁ ἔχων τὴν περὶ αὐτὰ ἀρετήν. Οὗτος δ' ἐστὶν ὁ ἐλευθέριος.

Ἡ δὲ χρῆσις τῶν χρημάτων οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ δαπάνη καὶ δόσις. Ἡ δὲ λῆψις καὶ φυλακὴ οὐ χρῆσις δοκεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον κτῆσις. Διὰ τοῦτο ὁ ἐλευθέριος περὶ τὴν δαπάνην ἐστὶ τῶν χρημάτων μᾶλλον ἢ περὶ τὴν λῆψιν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκει τὸ εἰδέναι, ὅπως δεῖ δαπανᾷν, καὶ ὧν ἕνεκα, καὶ εἰς οὕς, ἢ ὅπως δεῖ λαμβάνειν, καὶ ὧν ἕνεκα, καὶ παρ' ὧν δεῖ. Ἔστι μὲν γὰρ περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ πλούτου, καθὼς εἴρηται· χρῆσις δὲ ἡ δόσις μᾶλλόν ἐστιν ἢ ἡ λῆψις. Καὶ ἔτι μᾶλλον δοκεῖ ἀρετὴ εἶναι, τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὸ τὰ καλὰ πράττειν, ἢ τὸ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν· ἕπεται δὲ τῇ μὲν δόσει τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ τὰ καλὰ πράττειν, τῇ δὲ λήψει τὸ εὖ πάσχειν, καὶ τὸ αἰσχρὰ μὴ πράττειν. Τὸ γὰρ λαβεῖν ὅθεν δεῖ, εὖ πάσχειν ἐστὶν, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ, τὸ μὴ αἰσχρὰ πράττειν ἐστίν. Ἔτι, ὃ μᾶλλον ἐπαινεῖται, τοῦτο μᾶλλον ἀρετῇ προσήκει, μᾶλλον δὲ ἐπαινεῖται τὸ ὡς δεῖ διδόναι, ἢ τὸ ὡς δεῖ λαμβάνειν· ἡ γὰρ χάρις, καὶ ὁ ἔπαινος τῷ διδόντι μᾶλλον, ἢ τῷ μὴ λαμβάνοντι· ἔτι περὶ τὸ δυσχερέστερον ἐστὶν ἡ ἀρετή· δυσχερέστερον δέ ἐστι διδόναι καλῶς, ἢ λαμβάνειν, ἢ μὴ λαμβάνειν καλῶς. Τὸ γὰρ οἰκεῖον προΐεσθαι πολλῷ δυσχερέστερον τοῦ τὸ ἀλλότριον ἀποπέμψασθαι· μᾶλλον ἄρα προσήκει τῷ ἐλευθερίῳ διδόναι καλῶς, ἢ οὐ λαμβάνειν ἢ λαμβάνειν καλῶς· ἐπεὶ καὶ ἐλευθερίους οὐ τούτους καλοῦμεν, ὅ-

οι

σι οὐ λαμβάνουσιν ὅθεν οὐ δεῖ, ἀλλὰ ὅσοι διδόασιν οἷς δεῖ· ἐκεῖνοι γὰρ μᾶλλον δοκοῦσι δίκαιοι ἢ ἐλευθέριοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινοῦνται· οἱ δὲ λαμβάνοντες ὅθεν δεῖ, οὐδὲ ἐπαινοῦνται· ἐπαινεῖται γὰρ ὁ δυσχερές τι ποιῶν διὰ τὸ ἀγαθόν· ὁ δὲ λαμβάνων ὅθεν δεῖ, οὐδὲν δυσχερὲς ὑπομένει. Ἔτι φιλοῦνται οἱ ἐλευθέριοι μάλιστα τῶν σπουδαίων, ὅτι ὠφέλιμοί εἰσι· τὸ δὲ ὠφέλιμον οὐκ ἐν τῷ μὴ λαβεῖν κακῶς, ἀλλ' ἐν τῷ δοῦναι καλῶς· ὁ ἄρα ἐλευθέριος περὶ τὴν δόσιν εἶναι δοκεῖ μᾶλλον, ἢ περὶ τὴν λῆψιν· ἔστι τοίνυν ἐλευθέριος ὁ διδοὺς οἷς δεῖ, καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα.

Πᾶσαι γὰρ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις τοῦ καλοῦ ἕνεκα. Καὶ οὐ μόνον τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ τ' ἄλλα πάντα ὅσα ἕπεται τῇ ὀρθῇ δόσει, ἀλλὰ καὶ ἡδέως, ἢ ἀλύπως· ὁ γὰρ μετὰ λύπης διδοὺς οὔπω ἐλευθέριος· ἐλευθερίου μὲν γὰρ ἔργον ποιεῖ, ἐλευθέριος δὲ οὔπω ἐστίν· οὔπω γὰρ εἰς ἕξιν ἦλθεν. Οὐ γὰρ ἂν ἐλυπεῖτο· τὰ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἔργα ἢ ἡδέα ἐστὶν, ἢ ἄλυπα· ὁ δὲ διδοὺς οἷς μὴ δεῖ, ἢ οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλὰ διά τινα ἄλλην αἰτίαν, οὐκ ἐλευθέριος, ἀλλὰ ἄλλος τις ῥηθήσεται. Ὁμοίως δὲ οὐδὲ ὁ μετὰ λύπης διδοὺς, καθὼς εἴρηται· ὁ γὰρ τοιοῦτος προτιμᾷ τὰ χρήματα τῆς καλῆς πράξεως· διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐλευθέριος.

Ὁ γὰρ ἐλευθέριος δώσει

unt, sed qui dant quibus oportet, liberales dicimus. Quia illi justi magis quam liberales videntur: ac propterea laudantur. Qui vero unde oportet accipiunt, nè laudantur quidem. Laudatur enim qui quod difficile est agit, idque honestatis causa. At qui unde oportet accipit, nihil quod difficile sit sustinet. Sed & maxime, ex omnibus qui honeste agunt, laudantur liberales, quia prosunt. Prodesse autem non in eo est, ut aliquis non accipiat male, sed ut det honeste. Quare in dando magis quam in accipiendo liberalitas spectatur. Qui ergo dat quibus oportet, idque honestatis causa, liberalis est. Aristot. l. 4. c. 1.

Omnes enim quæ ex virtute fiunt actiones, honestatis fiunt causa. Quamvis neq; hoc tantum requiratur, ut honestatis causa, quibusq; oportet, & cum oportet, cæteraq; quæ ut bene det aliquis requiri solent: sed & ut lubenter, & sine molestia. Nam qui moleste dat aliquid, necdum liberalis est. Opus enim liberalis facit, nondum tamen est liberalis, quia nondum consecutus est habitum, quod si esset, nè molestum quidem hoc illi esset. Quæ enim ex virtutis præscripto fiunt opera, aut jucunda sunt, aut non molesta. Qui vero quibus non oportet, aut non honestatis ergo, sed alia aliqua de causa dat, non liberalis, sed alio dicetur nomine: ut neque qui cum molestia dat, sicut diximus. Talis enim honestæ actioni pecunias præponit: quare neq; liberalis esse potest. Αἱ δὲ κατ' ἀρετὴν πράξεις, &c.

Sicut enim dat quemadmodum Οὐδὲ λήψεται δὲ, ὅθεν μὴ δεῖ, &c.

Aristot. l. 4. c. 1.

dum recta præscribit ratio, ita nisi à quibus oportet, liberalis non accipit: idque quia non æstimat pecunias. Cum autem non æstimet, nè petet quidem. Nec enim libenter beneficio afficitur, qui afficit libenter. Quare & unde oportet accipiet, à propriis nimirum pecuniis: non quia pulchrum ducit, quæstum facere, sed quia necesse est, ut donare possit. Ideoque nec facultates negliget proprias, quia ex iis prodesse cogitat.

Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, &c.

Sed neque cuilibet dabit, ut dare possit, quibus, & cum, & ubi oportet. Est autem viri valde liberalis, adeo in dando excellere, ut minora sibi relinquat. Utilitatem quippe suam negligere, maximæ liberalitatis signum est. Nec enim è magnitudine eorum quæ dantur, liberalitas spectatur aut numero, sed è proportione quam ad facultatem donantis ea quæ donantur habent. Hinc enim liberalitatis probatur habitus. Quare nil vetat magis liberalem esse, qui è parvis pauciora donat facultatibus, quam qui multa è majoribus. Plerumque autem evenit, ut qui labore non proprio rem pepererunt, sed relictam possident ab aliis, liberales videantur magis: vel quod egestatem nunquam sunt experti; ideoque non admodum divitiis adhærent, vel quod, ut parentes solent & artifices, magis amant pecunias, qui eas pepererunt. Cæterum neque admodum ditescere possunt liberales, quia neque ad accipiendum admodum sunt prom-

ἀρ, ὡς ὁ ὀρθὸς τάττῃ λόγος, λήψεται δὲ ὁμοίως παρ' ὧν, ὧν δεῖ λαβεῖν· ὅ, τε μὴ τιμῶν τὰ χρήματα οὔτε αἰτήσεται· οὐ γὰρ εὐχερῶς εὐεργετεῖται, ὁ φιλῶν τὸ εὐεργετεῖν· λήψεται δὲ ἀφ' ὧν δεῖ, δηλονότι ἀπὸ τῶν οἰκείων κτημάτων, οὐχ ὅτι καλὸν ἡγεῖται τὸ χρηματίζεσθαι, ἀλλ' ὅτι ἀναγκαῖον πρὸς τὸ διδόναι· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τῶν ἰδίων ἀμελήσει χρημάτων, βουλόμενος διὰ τούτων τισὶν ἐπαρκεῖν.

Οὐδὲ τοῖς τυχοῦσι δώσει, ἵνα ἔχῃ διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, καὶ οὗ καλόν· ἔστι δὲ σημεῖον τοῦ σφόδρα ἐλευθερίου καὶ τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῇ δόσει τοσοῦτον, ὥστε καταλείπειν ἑαυτῷ τὰ ἐλάττω. Τὸ γὰρ μὴ πρὸς τὴν οἰκείαν χρείαν ὁρᾶν, τῆς μεγίστης ἐλευθεριότητος σημεῖόν ἐστιν· οὐ γὰρ πρὸς τὸ μέγεθος, ἢ τὸ πλῆθος τῶν διδομένων ἡ ἐλευθεριότης κρίνεται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ἣν ἔχουσι τὰ διδόμενα πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ διδόντος. Ἀπὸ τούτου γὰρ ἡ ἕξις τῆς ἐλευθεριότητος δείκνυται· ὥστε οὐδὲν κωλύει ἐλευθεριώτερον εἶναι τοῦ τὰ πολλὰ διδόντος, τὸν ἐλάττω διδόντα, ἐὰν ἀπὸ ἐλάττονος οὐσίας διδῷ. Συμβαίνει δὲ τοὺς μὴ κτησαμένους οὐσίαν ἰδίοις πόνοις, ἀλλὰ διαδεξαμένους παρ' ἄλλων, ἐλευθεριωτέρους δοκεῖν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἄπειροί εἰσι τῆς ἐνδείας· καὶ διὰ τοῦτο οὐ σφόδρα ἀγαπῶσι τὸν πλοῦτον. Καὶ ὅτι, καθάπερ οἱ γονεῖς καὶ οἱ ποιηταί, μᾶλλον ἀγαπῶσι τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι. Οἱ δὲ ἐλευθέριοι οὐ δύνανται σφόδρα πλουτεῖν·

οὔτε

οὔτε γὰρ εὐχερεῖς εἰς τὸ λαμβάνειν εἰσὶν, οὔτε εἰς τὸ φυλάττειν τὴν οὐσίαν φροντιστικοί· ἀλλὰ μᾶλλον προετικοὶ τῶν ὄντων· καὶ οὐ τιμῶντες δι' ἑαυτὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἕνεκα τῆς δόσεως. Διὸ καὶ ἐγκαλοῦμεν τῇ τύχῃ, ὅτι μὴ πλουτοῦσιν οἱ ἐλευθέριοι, πλούτου καὶ χρημάτων ὄντες ἄξιοι. Τοῦτο δὲ οὐ συμβαίνει ἀλόγως· τὸν γὰρ μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως ἔχῃ χρήματα, πῶς οἷόν τε πλουτεῖν; ὥσπερ οὐδ' ἄλλό τι κτήσασθαι δυνατὸν, τὸν μὴ ἐπιμελούμενον ὅπως κτήσηται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὁ ἐλευθέριος δυνήσεται πλουτεῖν, μήτε ἑτέρωθεν χρήματα συλλέγων, καὶ τὰ οἴκοι σκορπίζων.

Ἔτι καὶ μὴ δίδωσιν οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ· ἵνα μὴ εἰς τὰ μὴ δέοντα ἀναλώσας ἐνδεὴς εὑρεθῇ πρὸς τὰ δέοντα, καὶ μὴ δῷ οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ· ἐλευθέριος γάρ ἐστι, καθὼς εἴρηται, ὁ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς οὐσίας δαπανῶν εἰς ἃ δεῖ. Ὁ δὲ ὡς ἔτυχε διδοὺς, ἄσωτος. Διὰ τοῦτο τοὺς τυράννους οὐ λέγομεν ἀσώτους, καίτοι πολλὰ καὶ ἄμετρα διδόντας. Τὸ γὰρ πλῆθος τῆς κτήσεως, τὸ πλῆθος τῶν δόσεων ὑπερβάλλειν δοκεῖ, καὶ πλείω εἶναι τὴν οὐσίαν τῆς δαπάνης συμβαίνει.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐλευθεριότης μεσότης ἐστὶ περὶ χρημάτων δόσιν καὶ λῆψιν, ὁ ἐλευθέριος καὶ δώσει καὶ δαπανήσει εἰς ἃ δεῖ, καὶ ὅσα δεῖ· καὶ ἐν μικροῖς καὶ ἐν μεγάλοις ὁμοίως, καὶ ἀμφότε-

pti: neque ad ea quæ habent conservanda satis sunt providi: sed potius ad erogandum parati. Quia non per se æstimant pecunias, sed ut donare possint. Quare fortunam quoque accusare solemus, quoties opibus destitui liberales videmus, quia facultatibus opibusq; sunt dignissimi. Quod tamen non fit sine ratione. Nam qui non dat operam ut ditescat, quid mirum est hunc non ditescere? cum neque aliud quicquam sine cura quisquam possideat aut labore. Ideoque nec ditescet facile liberalis: cum nec opes aliunde conquirat, & quas habet dissipet.

Sed neque donat eas, quibus non oportet, neque cum non oportet. Quod propterea facit, ne si ubi non opus est eas consumat, postea ubi opus est non habeat: atque ita, quibus, aut cum oportet, dare nequeat. Est enim liberalis, ut dictum est, qui pro ratione opum suarum sumptus facit, ubi oportet. Qui vero sine discrimine, est prodigus. Ideoque nec tyrannos prodigos dicimus, licet multa donent & sine modo. Quia facultatum magnitudo donorum excedere videtur magnitudinem, semperque plura sunt quæ possident, quam quæ impendunt.

Cum in dandis ergo accipiendisque opibus mediocritas sit, liberalitas, ideo quoque in ea quæ oportet, & quantum oportet, dabit expendetque liberalis. Quin & in magnis juxta ac parvis similiter: sed & utrumq;

Aristot. l. 4. c. 1.

Οὐ μὴν δώσει γε οἷς οὐ δεῖ, &c.

Τῆς ἐλευθεριότητος δὲ μεσότητος οὔσης, &c.

Aristot. l. 4. c. 1.

libenter faciet: ut vel donet ex præscripto rectæ rationis, vel accipiat. Quia mediocritas in dando & accipiendo est liberalitas. Sequitur autem ut qui dat honeste, accipiat quoque honeste, & utrumque quidem cum voluptate.

Ἐὰν δὲ παρὰ τὸ δέον καὶ τὸ καλῶς ἔχον συμβαίνῃ, &c.

Quare dolebit quoque, si vel non donarit ut oportet, vel non acceperit: idque modice, & ut oportet. Sed & libenter cum aliis communicat quæ habet, nec morosum in eo se præbet, aut difficilem: quia cum pecunias contemnat, non admodum curat, si aut injuria in iis afficiatur aut damno. Contra vero gravius ferre solet, si cum sumptum facere necesse est, non fecerit, quam si quid cum necesse non est, consumpserit. Nam cum aliquid quod non necesse est consumpserit, pecuniarum damnum patitur, quod non ita tangit liberalem. At si aliquid ubi necesse est non consumpserit, in officio peccat, ideoq; hoc virtutis damnum est, ac propterea magis dolet. Quare nec Simonidis admittit consilium, qui contra suadet. Prodigus vero in voluptate semper peccat & dolore. Neque enim, in quibus oportet, gaudere solet, nec quemadmodum. De quo planius in sequentibus agetur.

ἔσῃ ἡδέως ποιήσει, τό, τε δοῦναι, καὶ τὸ λαβεῖν κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον· μεσότης γάρ ἐστιν ἡ ἐλευθεριότης περί τε λῆψιν καὶ δόσιν. Ἐπεὶ δὲ τῷ διδόντι καλῶς καὶ λαμβάνειν καλῶς, καὶ ἄμφω μεθ' ἡδονῆς.

Ὥστε λυπήσεται, ἐὰν μὴ δῷ, ἢ μὴ λάβῃ κατὰ τὸν προσήκοντα λόγον· καὶ τοῦτο δὲ μετρίως καὶ ὡς δεῖ. Ἔστι δὲ ὁ ἐλευθέριος καὶ εὐκοινώνητος ἐν τοῖς χρήμασι, καὶ ἡδὺς ἐστιν ἐν ταῖς περὶ τὰ χρήματα κοινωνίαις, ὅτι χρημάτων καταφρονῶν οὐ πάνυ ἄχθεται ἀδικούμενος καὶ ζημιούμενος. Μᾶλλον γὰρ ἄχθεται εἴ τι προσῆκον ἀναλῶσαι οὐκ ἀνάλωσεν, ἢ εἴ τι προσῆκον μὴ ἀναλῶσαι, ἀνάλωσε. Τὸ μὲν γὰρ δαπανῆσαι ποτὲ παρὰ τὸ δέον, περὶ χρήματά ἐστιν ἡ ζημία, καὶ οὐ τοσοῦτον λυπεῖ τὸν ἐλευθέριον· τὸ δὲ μὴ εἰς τὸ δέον δαπανῆσαι, περὶ τὸ δέον καὶ τὴν ἀρετὴν ἡ ζημία γίνεται· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον λυπεῖ· ὥστε οὐδὲ τὴν Σιμωνίδου δέχεται παραίνεσιν, τἀναντία ὑποτιθεμένου. Ὁ δὲ ἄσωτος περὶ τὴν ἡδονὴν ἀεὶ καὶ τὴν λύπην διαμαρτάνει· οὔτε γὰρ ἥδεται ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ· φανερώτερα δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται.

CAP. II.

Majus malum esse illiberalitatem, quam sit prodigalitas.

*Εἴρηται δ' ἡμῖν ὅτι ὑπερβολαί, &c.

MEdiocritas ergo est liberalitas, quemadmodum ex-

ΚΕΦ. β'.

Ὅτι χεῖρον κακὸν ἡ ἀνελευθεριότης τῆς ἀσωτίας.

ΕΣτι μὲν οὖν ἡ ἐλευθεριότης ἡ μεσότης, ὑπερβο-

λὴ

λὴ δὲ ἡ ἀσωτία, ἔλλειψις δὲ ἡ ἀνελευθεριότης. Ἡ μὲν οὖν ἀσωτία τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ λαμβάνειν ἐλλείπει· ἡ δὲ ἀνελευθεριότης τῷ λαμβάνειν ὑπερβάλλει, τῷ δὲ διδόναι ἐλλείπει.

Ἀμφοτέρων δὲ οὐσῶν ἔξω τοῦ δέοντος χείρων ἐστὶν ἡ ἀνελευθεριότης τῆς ἀσωτίας. Ἡ γὰρ ἀσωτία πρῶτον μὲν οὐ δύναται παραμένειν, ἀλλ᾽ εὐχερῶς ἀφίσταται, τῆς ὕλης δαπανηθείσης (ὁ γὰρ πλοῦτος ταχέως ἐπιλείπει τοὺς δαπανῶντας ἰδιώτας, διδόντας μὲν ἀμέτρως, λαμβάνοντας δὲ οὐδαμόθεν) ἡ δὲ ἀνελευθεριότης, οὐδαμῶς. Οὔτε γὰρ αὐξομένου τοῦ πλούτου βελτίων ὁ ἀνελεύθερος γίνεται, καὶ δαπανωμένου πολλῷ χείρων. Ἔπειτα καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ ὑπὸ τῆς πείρας τῶν ἀπὸ τῆς ἀπορίας κακῶν ἰαθῆναι τὸν ἄσωτον δυνατὸν, καὶ πρὸς τὸ μέσον ἐλθεῖν· ἐγγὺς γάρ ἐστι τοῦ μέσου (καὶ γὰρ δίδωσι, καὶ οὐ λαμβάνει· εἰ καὶ μὴ ὡς δεῖ, καὶ οἷς οὐ δεῖ) ὥστε εἰ τοῦτο μόνον ἐθισθείη, διδόναι οἷς δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, εἴη ἂν ἐλευθέριος· καὶ δώσει οἷς δεῖ, καὶ οὐ λήψεται ὅθεν οὐ δεῖ. Διὰ τοῦτο ὁ ἄσωτος οὐ δοκεῖ φαῦλός τις εἶναι τὸ ἦθος· οὐ γὰρ μοχθηροῦ καὶ ἀγεννοῦς τὸ ὑπερβάλλειν ἐν τῷ διδόναι καὶ μὴ λαμβάνειν, ἠλιθίου δέ. Διὰ τοῦτο βελτίων ὁ ἄσωτος τοῦ ἀνελευθέρου, καὶ διὰ τὰ εἰρημένα, καὶ ὅτι ὁ μὲν ἄσωτος πολλοὺς ὠφελεῖ, ὁ δὲ

cessus prodigalitas, defectus est illiberalitas. Jam vero in dando & non accipiendo prodigalitas excedit, in accipiendo deficit. Sicut in accipiendo illiberalitas excedit, in dando autem deficit.

Aristot. l. 4. c. 1.

Cum autem extra viri boni officium sit utraque, pejor tamen prodigalitate est illiberalitas. Primum enim diu permanere nequit, sed exhausta materia sua, cito quoque deficit prodigalitas (facile enim homines plebeios, qui assiduos sumptus faciunt, facultates destituunt: si præsertim sine fine donent & modo, neque quicquam aliunde accipiant) nequaquam vero illiberalitas. Neque enim si crescant opes, melior illiberalis efficitur, & si exhausta deficere incipiant, multo deterior. Præterea, ab ætate eorumque quæ paupertatem sequi solent malorum experientia, sanari potest prodigus, & ad medium redire: à quo non longe abest; dat enim & non accipit, quamvis non quemadmodum oportet, & quibus. Quare si huic tantum posset assuescere, ut nimirum quibus oportet daret, & quemadmodum, liberalis esset: nam & quibus oportet daturus esset, neque unde non oportet acciperet. Quare nec mala indole videtur esse prodigus. Non enim improbi est aut degeneris in dando excedere, neque quicquam accipere, sed stolidi. Ideoq; melior illiberali est prodigus: cum propter ea quæ dicta sunt, tum quia prodigus multis prodest, illiberalis

Τὰ μὲν ἐν τῆς ἀσωτίας, &c.

Aristot. l. 4. c. 1.

ralis vero nemini, ac nè sibi ipse quidem. Prodigum enim jam intelligo, qui dando quidem excedit, non dando autem deficit: quam supremum esse respectu illiberalis supposuimus. Multi enim & prodigi sunt & illiberales, qui accipiendo simul deficiunt & dando. Fiunt quippe partim ad accipiendum proclives, quia volunt quidem expendere, hoc autem facile facere non possunt: cito enim eos facultates deficiunt; ideoque aliunde coguntur sibi comparare. Partim etiam quod, siquidem de officio solliciti non sunt, neque quid fieri debeat respiciunt, undique & occasione qualibet, accipiunt. Nihil enim aliud quam dare desiderant: quomodo vero & unde oporteat accipere quod detur, nihil habent pensi. Quare neque liberalis est eorum donatio, quia neq; honesta est, neq; honestatis causa suscipitur, neq; ut oportet. Interdum enim quos pauperes esse oportebat divitiis cumulant: viris vero bonis & qui moderate vivunt, nè hilum quidem darent. Quin etiam adulatoribus, & qui in aliis ipsis administri sunt voluptatibus, multa largiuntur. Quare etiam intemperantes sunt plerumque prodigi. Nam quia non ex præscripto vivunt rationis, ad voluptatem declinant: quia vero assueverunt multa impendere, etiam intemperantiæ suæ sumptus indulgent. Quare & admodum intemperantes sunt. Prodigus ergo cum sine cura ulla vivat ac disciplina, eo quo dixi, nequitiæ prolabitur: si vero ad

ἀνελεύθερος οὐδένα, ἀλ
οὐδὲ ἑαυτόν. Ἄσωτον δὲ λέγ
ὃς ὑπερβάλλει μὲν τῷ
δοῦναι, ἐλλείπει δὲ τῷ μὴ
δοῦναι, ὃν ὑποθέμεθα ἀνε
εἶναι πρὸς τὸν ἐλευθέρι
Πολλοὶ γὰρ ἄσωτοι καὶ
ἀνελεύθεροί εἰσιν, ὑπερβά
λοντες ὁμοίως καὶ τῷ λα
βάνειν καὶ τῷ διδόναι· λ
πτικοὶ γάρ εἰσι διὰ τὸ β
λεσθαι μὲν ἀναλίσκειν, εὐ
ρῶς δὲ τοῦτο μὴ ποιεῖν. Τ
χέως γὰρ ἐπιλείπει αὐτ
τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀναγ
ζονται ἑτέρωθεν πορίζει
ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ φροντίζ
τοῦ δέοντος, πανταχόθεν,
ὡς ἔτυχε, λαμβάνουσι.
δοῦναι γὰρ ἐπιθυμοῦσι μόνον,
δὲ πῶς δεῖ, καὶ πόθεν λα
βάνοντας, οὐδὲν προσφ
ἐργάζονται. Διὰ τοῦτο
ἐλευθέριοί εἰσιν αἱ δό
αὐτῶν· οὐ γὰρ καλαί, οὐδὲ
καλοῦ ἕνεκα, οὐδὲ ὡς δεῖ· ἀ
ἐνίοτε οὓς δεῖ πένεσθαι, τού
πλουσίους ποιοῦσι, τοῖς δὲ
τρόποις τὰ ἤδη οὐδὲν ἂν δο
Τοῖς κόλαξι δὲ, ἢ ἄλλην
ἡδονὴν αὐτοῖς πορίζουσι
πολλὰ παρέχουσιν. Διὸ καὶ
κόλαστοι εἰσιν ὡς ἐπὶ τὸ πο
σοὶ οἱ ἄσωτοι. Διὰ γὰρ τὸ
ζῆν κατὰ λόγον, πρὸς τὰς
δονὰς ἀποκλίνουσι· διὰ δὲ
εἰθίσθαι πολλὰ δαπανᾶ
καὶ εἰς τὰς ἀκολασίας
πανηροὶ γίνονται· ὥστε σφόδ
ἀκόλαστοι εἰσί. Ὁ μὲν
ἄσωτος ἀπαιδαγώγητος
γενόμενος, εἰς τοσοῦτον ἔρ
ται πονηρίας, παιδαγωγη
δὲ καὶ τυχὼν ἐπιμελείας,

disciplinam accedat & ei

τὸ δέον ἀφικέσθαι δύναται.

Ἡ δὲ ἀνελευθεριότης ἀνίατός ἐστιν· οὐ γάρ ἐστιν ἐλπὶς ἀπὸ πλείονος πείρας ἢ ἡλικίας τινὸς, βελτίονα γενέσθαι τὸν ἀνελεύθερον. Τὸ γὰρ πεῖραν λαβεῖν τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ τὸ γῆρας, καὶ τὰ ἐκ τοῦ γήρως κακὰ, καὶ πᾶσα ἀδυναμία, καὶ κακοπάθεια, πολλῷ μείζω ποιεῖ τὴν ἀνελευθεριότητα. Καὶ ἄλλως δὲ μᾶλλον πεφύκασιν οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὴν ἀνελευθεριότητα, ἢ πρὸς τὴν ἀσωτίαν· οἱ γὰρ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων φιλοχρήματοι καὶ ἀνελεύθεροί εἰσι· διδόασι δὲ οὐ σφόδρα πολλοὶ, ἐλάχιστοι δὲ οἱ ἄσωτοι. Διὰ τοῦτο τοίνυν πολλῷ βελτίων ἡ ἀσωτία τῆς ἀνελευθεριότητος· φαίνεται γὰρ ἀπὸ τούτων ἐγγύτερον οὖσα τοῦ μέσου.

Καὶ χεῖρον δὲ τούτων καὶ πολυειδές τι κακὸν ἡ ἀνελευθεριότης· πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθεριότητος εἶναι. Ἐπεὶ γὰρ περὶ λῆψιν καὶ δόσιν ἐστὶν, οἱ μὲν τῶν ἀνελευθέρων περὶ τὴν δόσιν φαύλως ἔχουσιν, οἱ δὲ περὶ τὴν λῆψιν· οἱ μὲν γὰρ οὔτε οὐδενὶ διδόασιν, οὔτε λαμβάνειν βέλτιον ἡγοῦνται παρ' οὐδενός. Οἱ μὲν διά τινα ἐπιείκειαν, καὶ ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι πρᾶξαί τι αἰσχρὸν, οἱ δὲ φοβούμενοι, μή ποτε καὶ δοῦναί ποτε ἀναγκασθῶσιν, διότι λαμβάνουσιν. Ἀγαπῶσιν οὖν τῷ μήτε λαμβάνειν μήτε διδόναι.

Καλοῦνται δὲ οὗτοι φειδωλοὶ, γλίσχροι, κίμβικες, ὅσοι τῇ δόσει ἐλλείπουσι· τούτων δὲ καὶ ὁ κυμινοπρίστης.

ad officium potest redire.

Contra vero nullam admittit medicinam illiberalitas. Neque enim spes est, ut ab experientia majori aut ætate fiat melior illiberalis. Earum quippe rerum quæ in vita se offerunt experientia, sicut & senectus, & quæ senectutis mala sunt, omnisque impotentia & miseria, illiberalitatem semper augent. Adde quod per se ad illiberalitatem magis quam ad prodigalitatem inclinant homines. Pecuniarum enim studiosi sunt plerique hominum & illiberales: neque multi sunt qui donant: & exiguo admodum numero sunt prodigi. Quare multo quoque melior illiberalitate videtur prodigalitas: quia ex his apparet satis, propius eam abesse à medio.

Aristot. l. 4. c. 1. Ἡ δὲ ἀνελευθερία ἀνίατός ἐστι, &c.

Præter hæc, multiforme malum est illiberalitas. Multi namque ejus modi videntur. Cum enim in accipiendo verfetur & dando, alii eorum in dando, alii in accipiendo male versantur. Alii namque neque dant cuiquam, neque accipere quidquam volunt ab ullo. Quorum nonnullos eo adducit naturæ probitas, nè quicquam turpe aut se indignum committere cogantur: quosdam metus, nè dare quicquam cogantur, quia accipiunt. Quare neque dare malunt nec accipere.

Πολλοὶ γὰρ τρόποι δοκοῦσι τῆς ἀνελευθερίας εἶναι, &c.

Dicuntur autem hi, parci, tenaces, sordidi, quicunque dando deficiunt. Inter quos est cuminisector, quem vocant,

Οἱ μὲν γὰρ ἐν ταῖς τοιαύταις, &c.

Aristot. l. 4 c. 1
Οἱ δ' ἀν κατὰ τὴν, &c.

Alii rursus accipiendo excedunt, qui res turpes quascunque vel agunt vel ferunt, ut aliquid accipiant; idque neque ut oportet, neque a quibus. Et hi quidem omnes turpilucres dicuntur. Quales sunt, exempli gratia, lenones, fœneratores, aleatores, præmiatores, & latrones. Quorum nemo est qui non lucri causa & quidem exigui, maximam subeat infamiam. Nam qui magni causa lucri hæc & ejusmodi faciunt, quique nec unde, nec quemadmodum oportet accipiunt, non turpilucres, sed improbi dicuntur, & impii & injusti. Quales sunt tyranni, & qui urbes vastant, aut templa spoliant. Aleator enim, exempli gratia, unde non oportet, accipit: ab amicis nimirum, quibus dare oportebat; parva tamen: ac propterea inter turpilucres censetur. Sic & magna quidem pericula subit latro, parvi tamen lucri causa. Ut & præmiator, & si quis præterea talis.

Εἰκότως δὴ τῇ ἐλευθεριότητι, &c.

Merito ergo liberalitati contraria dicitur illiberalitas: tum quod longius absit ab ea, quam prodigalitas (magis enim illi est contraria, quia magis malum est quam prodigalitas) tum quod pluribus modis in hac quam in prodigalitate peccent homines.

Ἕτεροι δὲ τῇ λήψει ὑπερ-
βάλλουσιν, ὅσοι πάντα τὰ α-
ἰσχρὰ καὶ ποιοῦσι καὶ πάσχ-
ουσιν, ἵνα τι λάβωσιν, οὐχ ἁ-
δεῖ, οὐδὲ παρ' ὧν δεῖ. Οὗτ-
οι δὲ πάντες αἰσχροκερδεῖς λ-
λέγονται· οἷοί εἰσιν οἱ πορν-
οβοσκοὶ, καὶ οἱ τοκισταὶ, καὶ
κυβευταὶ, καὶ οἱ λωποδύται, καὶ
οἱ λησταί· πάντες γὰρ ἕνε-
κα κέρδους καὶ τούτου μικρ-
οῦ μεγάλα ὑπομένουσιν ὀνείδ-
η. οἱ γὰρ μεγάλων ἕνεκα κ-
έρδων τὰ τοιαῦτα ὑπομένον-
τες καὶ λαμβάνοντες ὅθεν οὐ
δεῖ, οὐδὲ ὡς δεῖ, οὐκ αἰσχ-
ροκερδεῖς, ἀλλὰ πονηροὶ,
ἀσεβεῖς, καὶ ἄδικοι καλ-
οῦνται. Οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι,
καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντ-
ες, καὶ ἱερὰ συλῶντες· ὁ γὰρ κυβ-
ευτὴς λαμβάνει μὲν ὅθεν οὐ δ-
εῖ, παρὰ τῶν φίλων γὰρ, οἷς
διδόναι· μικρὰ δὲ, καὶ διὰ τ-
ὸ αἰσχροκερδής. Καὶ ὁ λῃστὴς μ-
εγάλους μὲν ὑπομένει κινδύν-
ους, ἀλλὰ μικροῦ λήμματος ἕνε-
κα. Ὁμοίως καὶ ὁ λωποδύτης, καὶ
εἴ τις ἄλλος τοιοῦτος.

Εἰκότως οὖν ἡ ἀνελευθ-
ερίοτης τῇ ἐλευθεριότητι ἐ-
ναντίον λέγεται· ὅτι τε μᾶλλον
ἀφέστηκεν αὐτῆς, ἢ ἡ ἀσω-
τία, ἐναντιώτερον γάρ ἐστιν αὐ-
τῇ, διότι μεῖζον κακόν ἐστιν,
ἀσωτία· καὶ ὅτι κατὰ πλει-
ονας τρόπους ἁμαρτάνουσιν οἱ
ἄνθρωποι περὶ ταύτην, ἢ
τὴν ἀσωτίαν.

ΚΕΦ. γʹ.

Περὶ μεγαλοπρεπείας.

Περὶ μὲν οὖν ἐλευθεριότητος, καὶ τῶν ἀντικειμένων κακιῶν, τοσαῦτα εἰρήσθω· ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη μετὰ ταῦτα περὶ μεγαλοπρεπείας διεξελθεῖν· ἔοικε γὰρ ἡ μεγαλοπρέπεια τῇ ἐλευθεριότητι, καθόσον καὶ αὐτὴ περὶ χρήματά ἐστι, καὶ περὶ δαπάνας χρημάτων.

Διαφέρει δὲ, ὅτι ἡ μὲν ἐλευθεριότης καὶ περὶ δόσεις, καὶ περὶ λήψεις, καὶ δαπάνας ἐστίν· ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια περὶ δαπάνας μόνον.* Καὶ ἡ μὲν ἐλευθεριότης περὶ δαπάνας ὀλίγων χρημάτων καὶ μικρῶν, ἡ δὲ μεγαλοπρέπεια περὶ μεγάλων καὶ πολλῶν. Καθάπερ δηλοῖ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς μεγαλοπρεπείας· ἔστι γὰρ δαπάνη μεγέθει πρέπουσα· τὸ δὲ μέγεθος οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ πᾶσι τῆς δαπάνης. Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ μέγεθος πᾶσι προσήκει, ἀλλὰ ἀνάλογον· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ δαπάνημα προσήκει τριηράρχῳ, καὶ τῷ ἀρχιθεωρῷ· ἀλλ' ἑκατέρῳ τὸ πρέπον τῷ μεγέθει τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἑκάτερος ἀναλώσας ὡς δεῖ, καὶ περὶ ἃ δεῖ, μεγαλοπρεπὴς λέγεται. Ὁ γὰρ τὰ πρέποντα μὲν δαπανῶν καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ λαμβάνοντι, μὴ μεγάλα δὲ, οὐ λέγεται μεγαλοπρεπὴς, ἀλλὰ ἐλευθέριος· οἷός ἐστιν ὁ λέγων, Πολλάκι δόσκον ἀλήτῃ· ἀλλ' ὁ μεγάλα δαπανῶν, καὶ πρέποντα καὶ ἑαυτῷ καὶ τῷ λαμβάνον-

CAP. III.

Aristot. l.4.c.2.

De magnificentia.

Ac de liberalitate quidem vitiisque oppositis dictum sit hactenus. Sequi autem videtur, ut de magnificentia deinceps agamus. Similis enim liberalitati est magnificentia, quatenus & ipsa in pecuniis iisque recte expendendis versatur.

Cap. 2. Δόξειε δ' ἂν ἀκόλουθον εἶ, &c.

Hoc rursus differunt, quod in accipiendo, dandoque & sumptu faciendo, liberalitas versetur, in sumptu faciendo tantum magnificentia. Deinde, in paucis nec ita magnis sumptibus versatur liberalitas; in magnis contra multisque magnificentia. Quemadmodum ipsum quoque magnificentiæ nomen indicat. Est enim sumptus magnitudine decorus. In omnibus autem non eadem sumptus est magnitudo. Neque enim eadem convenit omnibus, sed pro ratione. Sicut neque idem sumptus triremium & spectaculorum convenit præfecto: sed qui imperii utriusque convenit magnitudini, quam uterque cum ut oportet impendit, & in quibus oportet, magnificus vocatur. Qui enim convenienter tum sibi tum accipienti impendit, neque magna tamen, nondum magnificus dicitur, sed liberalis. Qualis ille est, qui ait:

Οὐχ ὥσπερ δ' ἡ ἐλευθεριότης διατείνει, &c.

Mendico dare sæpe solebam.

Sed qui tum magna, tum quæ sibi conveniunt, & accipienti,

Aristot. l. 4. c. 2.

Ita ut magnificus sit liberalis, liberalis tamen non sit semper magnificus.

Τῆς τοιαύτης δ' ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις, &c.

Hujus vero habitus, defectus quidem indecora parsimonia, excessus autem inepta magnificentia & elegantiæ ignorantia vocatur, & si quæ ejusmodi sunt, quæ committuntur, non quod sumptus idonei magnitudine excedant magnificentiam, sed quod in quibus non oportet, & non ut oportet, eos impendant. Et de iis quidem quæ utrinque eam cingunt vitiis, postea accuratius agemus. Nunc de magnificentia dicamus.

Ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐπιστήμονι ἔοικε, &c

Homini porro scientia prædito similis est magnificus, quia ex rationis præscripto omnia considerat, & ad normam quasi idoneam singula disponit. Quare sumptus quidem faciet magnos, sed concinne, & ut oportet. Eæ namque quæ secundum habitum sunt functiones, habitum sequuntur, ideoque, ut in principio diximus, functionibus quoque definitur habitus. Itaq; sumptus quoque hominis magnifici & magni sunt, & quæ tum ipsi magnifico, tum operi etiam cujus causa impenduntur, quod magnum quoque oportet esse, conveniunt. Atq; ita sumptus operi, opus respondebit sumptibus. Quod si alterum necesse erit excedere, id opus erit: hoc enim magis convenit magnifico. Sumptus autem hos faciet, primum honestatis causa, quod quidem omnibus commune est, qui virtute aliqua sunt præditi: deinde etiam libenter ac prolixè, neque subducta nimis accurate

πῆ. Ὥστε ὁ μὲν μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐλευθέριος ἐστί, τὸν δὲ ἐλευθέριον, οὐ πάντως μεγαλοπρεπῆ.

Ταύτης δὲ τῆς ἕξεως ἡ μὲν ἔλλειψις μικροπρέπεια καλεῖται, ἡ δ' ὑπερβολὴ, βαναυσία καὶ ἀπειροκαλία, καὶ ὅσαι τοιαῦται, αἳ τινὲς γίνονται οὐ διὰ τὸ ὑπερβάλλειν τὴν μεγαλοπρέπειαν τῷ μεγέθει τῆς δαπάνης τῆς προσηκούσης, ἀλλὰ τῷ δαπανᾶν ἐν οἷς οὐ δεῖ, καὶ οὐχ ὡς δεῖ. Καὶ περὶ μὲν τῶν παρ' ἑκάτερα τῆς μεγαλοπρεπείας κακιῶν ὕστερον ἀκριβέστερον ἐροῦμεν· λέγωμεν δὲ περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας.

Ἔστι τοίνυν ὁ μεγαλοπρεπὴς καθάπερ ἐπιστήμων, θεωρῶν πάντα κατὰ λόγον, καὶ τἄλλα μετὰ τοῦ πρέποντος κανόνος· δαπανήσει γὰρ τὰ μεγάλα ἐμμελῶς, καὶ ὡς προσήκει. Αἱ γὰρ κατὰ τὴν ἕξιν ἐνέργειαι τῇ ἕξει ἀκολουθοῦσι, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἕξις ταῖς ἐνεργείαις ὁρίζεται, καθὼς εἴρηται ἐν ἀρχῇ· ὥστε καὶ αἱ τοῦ μεγαλοπρεποῦς δαπάναι, μεγάλαι καὶ πρέπουσαι τῷ μεγαλοπρεπεῖ, καὶ τῷ ἔργῳ, οὗ ἕνεκα δαπανῶνται, μεγάλῳ καὶ αὐτῷ ὄντι. Καὶ οὕτως ἔσονται αἱ δαπάναι μὲν τῷ ἔργῳ πρέπουσαι, τὸ δὲ ἔργον ταῖς δαπάναις προσῆκον· εἰ δὲ δεῖ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλειν, τὸ ἔργον. Τοῦτο γὰρ μᾶλλον προσήκει τῷ μεγαλοπρεπεῖ· ταύτῃ δὲ ὁ μεγαλοπρεπὴς δαπανήσει, πρῶτον μὲν τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ὅπερ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς σπουδαίοις· ἔπειτα ἡδέως καὶ προετικῶς, μηδὲν ἀκριβολογούμενος· ἡ γὰρ ἀκριβολογία μικρο-

μικροπρεπής· ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς περὶ μὲν τοῦ ἔργου σκέψεται, ὅπως ἄριστον γένοιτο καὶ πρεπωδέστατον, καὶ τούτου χάριν ὁ πλεῖστος λόγος αὐτῷ. Περὶ δὲ τῆς δαπάνης, ὅση προσήκει τῷ ἔργῳ, καὶ περὶ τοῦ μηδὲν πλέον ἀναλωθῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι δι' ὅσων μάλιστα ἐνδέχεται ἐλαχίστων, οὐ τοσοῦτον ποιεῖται λόγον· μικροπρεπὲς γὰρ τὸ τοιοῦτον. Ἀνάγκη δὲ, καθὼς εἴρηται, τὸν μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐλευθέριον εἶναι· εἰ καὶ ὁ ἐλευθέριος οὐκ ἔστι μεγαλοπρεπής. Δαπανᾷ γὰρ ὁ μεγαλοπρεπὴς ἃ δεῖ, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ· τοῦτο δέ ἐστιν ὁ ἐλευθέριος. Μεγάλα δὲ καὶ μεγάλων ἕνεκα, ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τοῦ μεγαλοπρεποῦς. Πολλάκις γὰρ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης ὁ μεγαλοπρεπὴς, οὐ τὸ αὐτὸ ἔργον ποιεῖ τῷ ἐλευθερίῳ, ἀλλὰ μεγαλοπρεπέστερον· οἷον, φέρε εἰπεῖν, θεραπεῦσαι τὸ θεῖον δεῆσαν, ὁ μὲν ἐλευθέριος χρυσοῦν τι σκεῦος ποιήσει, καὶ λίθους τιμίους ἐγκολλήσει τῷ σκεύει· ὁ δὲ μεγαλοπρεπὴς ναὸν μέγαν καὶ καλὸν οἰκοδομήσει, ἢ ἀνδριάντας ἀναστήσει, ἢ γεφύρας οἰκοδομήσῃ, ἢ ἄλλό τι μέγα καὶ θαυμαστὸν διὰ τῆς ἴσης δαπάνης ἐργάσεται· καὶ τὸ μὲν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἔργον κυρίως ἔργον ἔσται, τὸ δὲ τοῦ ἐλευθερίου, κτῆμα μᾶλλον ἢ ἔργον. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ κτήματος καὶ ἔργου· ἀλλὰ κτήματος μὲν τὸ πλείστου ἄξιον εἶναι καὶ τιμιώτατον· οἷος ὁ χρυσὸς, καὶ οἱ τίμιοι λίθοι·

ratione. Omnia enim ad calculum revocare, indecoræ parsimoniæ est. Magnificus vero, de ipso quidem deliberabit opere, ut quam optime fiat nimirum ac quam maxime decore: nam hoc potissimum considerat. De sumptu vero qui requiritur in opere, aut ne quid plus impendat quam conveniat, sed ut fiat quam minimo, exigua illi cura est. Nam & hoc indecoræ est parsimoniæ. Est autem necesse, quod supra dicebamus, liberalem quoque esse eum qui sit magnificus, licet qui liberalis est non sit magnificus. Sumptus enim facit, quos, & quemadmodum, & cum oportet magnificus: quod commune habet cum eo liberalis. Sed & magnos & in magnis, quod proprium est magnifici. Iisdem enim sæpe sumptibus non idem opus magnificus facit quod liberalis, sed magis magnificum. Ut, exempli gratia, si de cultu divino est cogitandum, vas aliquod aureum pretiosissimis undique lapillis illusum adornabit liberalis: templum contra pulchrum ædificabit & eximium, aut statuas eriget, aut pontes fabricabit, aut aliud denique admirabile & eximium iisdem sumptibus efficiet magnificus. Ita quod magnificus faciet, opus proprie, quod vero liberalis, possessio magis erit quam opus: nec enim eadem est possessionis virtus & operis. Possessionis enim, ut plurimi æstimetur, & sit quam preciosissima, sicut aurum & pretiosi lapilli: operis vero, ut magnum sit, pul-

Aristot. l.4. c. 2.

Aristot. l.4. c.2.

pulchrum, & admirabile; quod maxime convenit magnifico. Est enim virtus operis magnificentia, quæ in magnitudine consistit.

Ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια, &c.

Opera autem magnifica sunt & preciosa, ut exempli gratia, dona quæ Diis dedicantur, victimarum apparatus & templorum: item quæ honestæ laudis studio in Rempublicam conferuntur: ut si quis in ludis sumptum facere, aut triremium præfecturam de suo administrare velit, aut epulum præbere civitati, cum res postulat. Non tantum autem opera magnifica, sumptusq; congruos esse oportet & magnificos, sed etiam ei convenire, qui facit. Maximeq; quod ad facultates. Nunquam enim pauper erit magnificus. Aut si magna conabitur, stolidus erit: quod præter quam expatitur aut fieri debeat, aggrediatur talia. Sed & magis iis convenire videtur, qui sæpe talia fecerint, aut quorum magnifici majores fuerunt. Ex operibus autem, maxime quæ in rempublicam aut in Deos immortales conferantur, sunt talia, hæc enim sunt magnifica. Sunt tamen & privata quædam, ut quæ semel fiunt tantum, sicut nuptiæ, ædes, & similia. Maxime enim convenit magnifico, ut in Rempublicam Deosq; quamplurimos, in se vero sumptus faciat quam minimos. Nam & quæ diuturna sunt, magnifica sunt opera. Talia enim & admiráda sunt & pulchra.

Καὶ ἐν ἑκάστοις τὸ πρέπον, &c.

Sed & alio modo spectandum in operibus decorum est, cum quæ quibus conveniant spectamus. Nec enim eadem Deo

ἔργου δὲ ἀρετή, τὸ μέγα εἶναι καὶ καλὸν καὶ θαυμαστόν, ὃ τῷ μεγαλοπρεπεῖ μάλιστα προσήκει. ἔστι γὰρ ἔργου ἀρετὴ μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει.

Ἔργα δὲ μεγαλοπρεπῆ καὶ τίμια, οἷον τὰ περὶ τὸ θεῖον ἀναθήματα, κατασκευαὶ θυσιῶν καὶ ναῶν, φιλοτιμίαι περὶ τὸ κοινὸν ἢ χορηγίαι ἢ τριηραρχίαι, ἢ καὶ τὸ ἑστιᾶν τὴν πόλιν δεῖσθαι. Οὐ μόνον δὲ τὰ ἔργα δεῖ εἶναι μεγαλοπρεπῆ, καὶ τὰς δαπάνας ἁρμονικάς, καὶ μεγαλοπρεπεῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιοῦντι πρεπούσας, μάλιστα μὲν δὴ τὴν οὐσίαν. πένης γὰρ οὐκ ἂν εἴη μεγαλοπρεπής· εἰ δ' ἐπιχειροίη μεγάλα ποιεῖν ἔργα, ἠλίθιος· ἔξω παρὰ τὴν ἀξίαν, καὶ τὸ δέον, ἐπιχειρῶν. Ἔπρεπε δὲ δοκεῖ καὶ τοῖς πολλάκις ταῦτα πεποιηκόσι, ἢ ἀφ' ὧν οἱ πρόγονοι μεγαλοπρεπεῖς ἦσαν. Τῶν δὲ ἔργων τὰ μάλιστα μὲν εἰς τὸ κοινὸν καὶ εἰς τὰ θεῖα· ταῦτα γὰρ μεγαλοπρεπῆ, πρὸς δὲ τὰ ἴδια, ὅσα εἰσάπαξ γίνονται, οἷον γάμοι, καὶ οἰκίαι, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Τοῦ γὰρ μεγαλοπρεποῦς μάλιστα προσήκει τὸ δαπανᾶν εἰς τὸ κοινόν, ἢ εἰς τὸ θεῖον, ἐλάχιστα δὲ εἰς ἑαυτόν. Ἔστι δὲ μεγαλοπρεπὲς ἔργον, καὶ τὸ πολυχρόνιον· τὰ γὰρ τοιαῦτα ἔργα θαυμαστά εἰσι καὶ καλά.

Δεῖ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἑτέρῳ τρόπῳ τὸ πρέπον ζητεῖν, καὶ σκοπεῖν τίνα ἔργα τίσιν ἁρμόζει· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πρέπει τῷ θεῷ, καὶ τῷ

κοινῷ

...ῷ· οὐδὲ ταὐτὰ προσήκει ἱερῷ καὶ τάφῳ· ὥστε εἶναι τὰ ἔργα τοῦ μεγαλοπρεποῦς μεγάλα καὶ θαυμαστά, πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρινόμενα. Τάφων μὲν οἰκοδομήματα πρὸς τάφους, ναῶν δὲ πρὸς ναούς, καὶ γεφύρας πρὸς γεφύρας· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ὁ γὰρ μεγαλοπρεπής, οὐ μόνον σκοπεῖ τὸ μέγεθος, ὃ προσήκει τῷ γένει τοῦ ἔργου· οὐ γὰρ ταὐτὸν μέγα εἶναι ἁπλῶς διὰ τὴν δαπάνην, καὶ μέγα εἶναι πρὸς τὰ ὁμογενῆ συγκρινόμενον, ἀλλὰ διαφέρει. Καὶ γὰρ ἡ σφαῖρα, καὶ ἡ λήκυθος ἡ καλλίστη μικρὰ μέν εἰσι διὰ τὴν δαπάνην, εἰσὶ δὲ μεγαλοπρεπῆ δῶρα τῶν παίδων, καὶ εἰσὶ μεγάλα πρὸς τὰ παιδικὰ συγκρινόμενα δῶρα. Ἐπεὶ τοίνυν διαφέρει τὸ ἐν γένει μέγεθος πρὸς ταῖς δαπάναις, ἀνάγκη σκοπεῖν ἀμφότερα τὸν μεγαλοπρεπῆ, καὶ ποιεῖν μεγαλοπρεπῶς κατὰ τὴν προσήκουσαν ἑκάστῳ γένει μεγαλοπρέπειαν. Οὕτω γὰρ γινόμενον τὸ ἔργον μέγα ἔσται, καὶ θαυμαστόν, καὶ καλόν, καὶ οὐδὲ εὐχερῶς ὑπὸ ὁμογενοῦς ὑπερβληθήσεται. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μεγαλοπρεπής.

Ὁ δὲ ὑπερβάλλων, καὶ βάναυσος παρὰ τὸ δέον ἀναλίσκει, καὶ ὥσπερ οὐ δεῖ, καὶ εἰς ἃ οὐ δεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ὑπερβάλλειν λέγεται τὸν μεγαλοπρεπῆ. Καὶ γὰρ φαύλων ἕνεκα ἔργων, ὧν ἡ δαπάνη μετρία, πολλὰ δαπανᾷ καὶ μεγάλα, καὶ μεγαλοπρεπὴς βούλεται δοκεῖν, παρὰ τὸ εἰκὸς

convenjunt & Reipublicæ, sicut nec idem templo convenit & tumulo. Ita ut magnifici opera magna sint & admiranda, cum iis quæ ejusdem sunt generis collata. Ut exempli gratia, tumulorum fabricæ ad tumulos, templorum ad templa, pontium ad pontes collatæ: & ita in reliquis. Nec enim magnitudinem modo, quam ipsum hoc operis genus requirit, spectat magnificus: quia non idem est magnum esse simpliciter, quod ad sumptus, & magnum esse respectu eorum quæ ejusdem sunt generis: sed differunt. Sic enim pila aut ampulla aliqua pulcherrima, quæ minima quidem sunt, si sumptum videas, magnifica tamen puerorum dona sunt: & si ad reliqua, quæ donare illi solent respicias, jam magna erunt. Cum ergo magnitudo, quæ in genere, ab ea quæ in sumptibus consideratur, soleat differre; utrumque respiciendum est magnifico, ut quæ unicuique convenit generi, exerceat magnificentiam. Ita demum & eximium, & admirabile opus futurum est, & pulchrum: neque facile ab aliis ejusdem generis superabitur. Talis ergo est magnificus.

Aristot. l. 4. c. 2.

Qui autem excedit & inepte est magnificus, præterquam necesse est, neq; ut oportet, nec in quibus oportet, sumptus facit, atq; ideo excedere dicitur magnificum. In vili quippe opere aliquo, quod sumptus modo exiguos requirit, multos facit magnosque. Atq; ita contra quam fert magnificentia aut patitur, magni-

Ὁ δὲ ὑπερβάλλων καὶ βάναυσος, &c.

Aristot. l. 4. c. 2.

magnificus vult videri. Talis est, exempli gratia, qui nuptiali apparatu eos excipit, qui symbolam in cœnam contulerunt: aut qui comicis ad se venientibus omnia præbet, si choragum agit; nec aliter in ludos pecunias impendit, quam si cum reipublicæ eas utilitate conferret. Aut in actione comœdiæ, pro iis quibus scena vestiri solet pellibus, purpuras mavult cum Megarensibus Idque non tam honestatis causa, quam ut dives videatur. Ex hoc enim admirationi se futurum judicat. In quibus denique magno opus sumptu est, parvum, in quibus parvo, magnum impendit. Talis ergo est qui magnificum excedit, quem inepte magnificum vocant.

Ὁ δὲ μικροπρεπὴς περὶ πάντα ἐλλείψει, &c.

Qui vero deficit, quem indecore parcum dicunt, deficit in omnibus. Cum enim honestatis causa sumptus nullos faciat, tantum considerat, quomodo quam minimum impendat. Quin sæpenumero cum maximam sumptuum jam partem toleraverit, & ad finem suum opus spectet, dum nimis stricte omnia ad calculum revocat, sumptus exigui causa imperfectum relinquit. Sed & omnia quæ agit, cunctabundus agit, & accurate examinat, semperque plusquam oportet impendisse se existimat: ideoque sumptus suos deplorat, magnosque queritur fecisse.

Εἰσὶ μὲν οὖν αἱ ἕξεις αὗται κακίαι, &c.

Hi ergo habitus, sordida nimirum parsimonia & inepta magnificentia, vitia sunt quidem, non tamen afferunt opprobria: quia neque nocent aliis, neque

καὶ τὸ φορτικὸν τῇ μεγαλ
πρεπείᾳ· οἷον ἐρανιστὰς ἑ
πολυτελέστατα, ὥσπερ εἰ γ
μους ἐποίει, καὶ τοῖς κωμῳδ
χορηγῶν παριοῦσι, καὶ χρήμα
φιλοτίμως ἀναλίσκων ἐν
τοῖς, ὥσπερ εἰς κοινὸν ὄφελ
ἢ ἐν ταῖς κωμῳδίαις, ἀντὶ κ
δίων, ἃ περιπετάσμα
ἦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, πορφ
ρίδας ἔχειν, καθάπερ
Μεγαρεῖς. Καὶ ταῦτα πο
οὐ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἀλλ᾽
μόνον ἐπιδείξηται, τὸν πλ
τον. Οἴεται γὰρ ἀπὸ τ
θαυμαστός τις εἶναι δόξαι.
ἐν οἷς μὲν πολλῆς χρεία δαπ
νης, ὀλίγα ἀναλίσκει, ἐν
δὲ ὀλίγης, πολλά. Τοιοῦ
μὲν οὖν ὁ ὑπερβάλλων τὸν μεγ
λοπρεπῆ, ὃς καὶ βάναυσος κ
λεῖται.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, ὃς καὶ μικρ
πρεπὴς καλεῖται, περὶ πάν
ἐλλειπτής ἐστιν· ἀναλίσκ
γὰρ οὐδὲν τοῦ καλοῦ ἕνεκα, ἐπ
τα σκοπεῖ, πῶς ἄν, ὅσον
δέχεται, τὰ ἐλάχιστα ἀ
λώσαι καὶ πολλάκις τὰ πλ
τῆς δαπάνης ἀναλώσας,
πρὸς τὴν τελείωσιν ἤδη β
ποντος τοῦ ἔργου, ὑπ᾽ ἀ
βολογίας ἀτέλεστον ἀφ
διὰ μικρὰν δαπάνην.
πάντα δὲ, ὅσα ποιεῖ,
μέλλων καὶ σκοπῶν πο
καὶ οἰόμενος καὶ πλείω
δέοντος ἀναλίσκειν, καὶ
δυρόμενος ὅτι πολλὰ
λωσεν.

Αὗται μὲν οὖν αἱ ἕξει
τε μικροπρέπεια, καὶ βα
σία, κακίαι εἰσίν, ὀνείδ
οὐκ ἐπιφέρουσι· διότι
βλαβεραί εἰσι τῶν π

ὅτε λίαν αἰσχραὶ, καὶ ἀσχήμονες.

turpes admodum sunt, aut cum dedecore nimio conjunctæ. Aristot. l. 4. c. 3.

ΚΕΦ. δ'.

Περὶ μεγαλοψυχίας.

ΛΕγωμεν δὲ ἤδη καὶ περὶ μεγαλοψυχίας. Ἔστι τοίνυν ἡ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δίδωσιν εἰκάζειν. Περὶ ποῖα δὲ μεγάλα, σκοπῶμεν. Φανερὸν δὲ ὅτι ταυτόν ἐστι τὸ περὶ μεγαλοψυχίας καὶ τὸ περὶ μεγαλοψύχου σκοπεῖν. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὴν ἕξιν εἰδέναι, ἢ τὸν ἔχοντα τὴν ἕξιν.

Ἔστι τοίνυν μεγαλόψυχος περὶ μεγάλων· μεγάλα δὲ τὰ αὐτῷ προσήκοντα· ὅταν μεγάλων ἄξιος ὢν, καὶ αὐτὸς κρίνει ἑαυτὸν μεγάλων ἄξιον εἶναι. Ὁ γὰρ μικρῶν ἄξιος ὤν, καὶ μικρῶν ἑαυτὸν ἀξιῶν, οὐ λέγεται μεγαλόψυχος, ἀλλὰ σώφρων· ἡ γὰρ μεγαλοψυχία ἐν μεγέθει ἐστί. Τοιοῦτον γὰρ λόγον ἔχει πρὸς τὸν σώφρονα ὁ μεγαλόψυχος, οἷον ὁ καλὸς πρὸς τὸν ἀστεῖον· ὁ μὲν γὰρ καλὸς μετὰ μεγέθους ἔχει τὸ κάλλος, ὁ δὲ ἀστεῖος μετὰ σμικρότητος, ὃς καὶ σύμμετρος καλεῖται, καλὸς δὲ οὐδαμῶς. Ὁ μὲν οὖν μεγαλόψυχος, τοιοῦτος· τῶν δὲ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, χαῦνος· χαῦνος γάρ ἐστιν ὁ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιῶν, οὐκ ἄξιος ὤν· ὁ δὲ ἄξιος μὲν ὢν πολλῶν, πλειόνων δὲ ἀξιῶν ἑαυτὸν, οὐ

CAP. IV.

De magnanimitate.

SEd & de magnanimitate jam agamus. Versatur autem in magnis magnanimitas, quemadmodum & nomen ejus indicat. Quæ autem sint illa magna & qualia, videamus. Dubium autem non est, quin eodem recidat sive de magnanimitate dicamus sive de magnanimo. Neque enim interest, sive habitum, sive eum qui habitu præditus est, aliquis cognoscat.

Cap. 3. Ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλα, &c.

In magnis ergo versatur magnanimus: idque iis, quæ digna sunt ipso. Quoties nimirum dignus est magnis, dignumque se esse judicat. Neque enim qui dignus est parvis, dignumq; se parvis judicat, magnanimus dicitur, sed temperans. In magnitudine quippe est magnanimitas. Porro eodem modo ad temperantem se habet magnanimus, quo formosus ad venustum. Qui enim formosus est, cum magnitudine, qui venustus, cum pusillanimitate formam habet: quem & concinnum dicimus, formosum vero minime. Talis ergo est magnanimus. Eorum autem qui utrinque sunt, is qui excedit, elatus dicitur. Elatus enim est, qui magnis se dignum judicat, cum dignus sit neutiquam: qui vero cum dignus sit plurimis, dignum se tamen arbitratur pluribus, non

Δοκεῖ δὲ μεγαλόψυχος, &c.

omnino

Aristot. l. 4. c. 3.

omnino elatus est. Qui vero deficit, pusillanimus. Est enim is, qui cum magnis dignus sit, minoribus se dignum judicat: aut qui cum parvis dignus sit, adhuc tamen minoribus se dignum judicat. Ex his autem maxime est pusillanimus, qui cum magnis dignus sit, dignitatem ipse suam non percipit. Quomodo enim se gereret, si aut parvis dignus esset, aut mediocribus? Quare eorum qui utrinque sunt, alter excedit, alter deficit.

Ἐστι δὲ ὁ μεγαλόψυχος, &c.

At vero magnanimus, quatenus in magnis versatur, summus videtur: quatenus vero in officio manet semper, neque in excessu ejus peccat aut defectu, eatenus medius est.

πάντῃ χαῦνος. Ἐλλείπων ὁ μικρόψυχος· ἔστι γὰρ μικρόψυχος ὁ πολλῶν μὲν ἄξιος, ἐλαττόνων δὲ κρίνων ἑαυτὸν ἄξιον· ἢ ὁ ὀλίγων ἄξιος, ἔτι δὲ ἐλαττόνων ἀξιῶν ἑαυτόν. Τούτων δὲ μᾶλλον δεῖ μικρόψυχος, ὁ πολλῶν ἄξιος ὤν, ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀξίας μὴ ἐπιλανθανόμενος· ποταπὸς γὰρ ἂν ἦν εἰ ὀλίγων ἢ μετρίων ἄξιος ἦν; εἰσὶ μὲν οὖν οἱ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, ὁ δὲ ἐλλείπων.

Ὁ δὲ μεγαλόψυχος, καθόσον μὲν περὶ μεγάλα ἐστὶν, ἄκρος δοκεῖ· καθόσον δὲ ἐπὶ τοῦ δέοντος ἕστηκεν ἀεὶ, καὶ οὔτε ὑπὲρ τὸ δέον ζητεῖ, οὔτε παρὰ τὸ δέον, διὰ τοῦτο μέσος ἐστίν.

CAP. V.

De magnanimitate: tum in quibus versetur magnanimus, & quæ ejus sint propria.

Εἰ δὲ μεγάλων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, &c.

Cum in externis ergo bonis versetur magnanimus, quibus prout meretur, dignus judicatur ab aliis, necesse omnino est, ut vel in pecuniis, vel voluptate versetur, vel honore. Cum in iis autem, quæ maxima habentur inter homines, versetur bonis (siquidem qui maximis se dignum judicat honoribus, cum sit dignus, magnanimus vocatur) sequitur ut in honore occupetur. Qui in humanis quidem, iisque quæ externa dicimus, reliquis excellere bonis videtur. Ideoque divino

ΚΕΦ. ε.

Περὶ μεγαλοψυχίας· καὶ περὶ τίνα ὁ μεγαλόψυχος, καὶ τίνα ἴδιά ἐστιν αὐτοῦ.

Ἐπεὶ δὲ περὶ τὰ ἔξω ἀγαθά ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὧν παρὰ τῶν ἄλλων ἀξιοῦται κατὰ τὸ προσῆκον αὐτῷ, εἴη ἂν πάντως ἢ περὶ χρήματα, ἢ περὶ ἡδονὴν, ἢ περὶ τιμήν. Ἐπεὶ δὲ περὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἐστιν (ἔστι γὰρ μεγαλόψυχος ὁ τῶν μεγίστων ἑαυτὸν ἀξιῶν ἄξιος ὤν) εἴη ἂν περὶ τὴν τιμήν· ἢ τίς δοκεῖ μέγιστον εἶ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ θεῖα ταύτην μάλιστα ἀπονέμομεν·

μενομένων· ὥστε περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας ὁ μεγαλόψυχός ἐστιν, ὡς δεῖ· καὶ χωρὶς δὲ τούτων, ἀπὸ τῆς ἐπαγωγῆς φανερόν ἐστι· ὁρῶμεν γὰρ πάντας τοὺς μεγαλοψύχους τιμῆς μάλιστα ἐφιεμένους τῆς ἀξίας ἑαυτῶν· ὁ δὲ μικρόψυχος ἐλλείπει καὶ πρὸς ἑαυτόν· ἐλάττω γὰρ τῆς ἀξίας φρονεῖ τῆς ἑαυτοῦ· ἐλλείπει καὶ πρὸς τὸ τοῦ μεγαλοψύχου ἀξίωμα. Ὁ δὲ χαῦνος πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὑπερβάλλει· μείζω γὰρ φρονεῖ τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ· τὸν δὲ μεγαλόψυχον οὐχ ὑπερβάλλει τῷ φρονήματι. Ὁ γὰρ μεγαλόψυχος τῶν μεγίστων ἑαυτὸν ἀξιοῖ, τῶν μεγίστων ἄξιος ὤν. Ὥστε ἀνάγκη τὸ μεγαλόψυχον ἄριστον εἶναι, καὶ σφόδρα ἀγαθὸν τοὺς τρόπους, καὶ ἀνδρεῖον καὶ δίκαιον, καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἄκρον. Ὁ δὲ μικρὰ ἡγούμενος πάντα, καὶ οὐδαμῶς ἄξια ἑαυτοῦ, καὶ οὐ ψευδόμενος, ἀλλὰ ἀληθεύων ἐν τῇ τοιαύτῃ ψήφῳ, τίνος ἕνεκα αἰσχρόν τι ποιήσει καὶ ἄτιμον; ἢ πῶς δυνατόν; ἐναντίον γάρ ἐστι τῷ λόγῳ τοῦ μεγαλοψύχου τὸ τοιοῦτον. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τιμῆς ἄξιος ὁ φαῦλος; εἰ δὲ τιμῆς ἑαυτὸν ἀξιοῖ φαῦλος ὤν, καὶ τοῖς αἰσχροῖς ἁλισκόμενος, γελοῖος ἂν δόξειεν εἶναι· ἡ γὰρ τιμὴ τῆς ἀρετῆς ἐστιν ἆθλον, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἀπονέμεται μόνοις δικαίως. Ὥστε ὁ μεγαλόψυχος πάσας συλλαβὼν ἔχει τὰς ἀρετάς· καὶ ἔστιν ἡ μεγαλοψυχία οἷον κόσμος

eum maxime tribuimus numini. Quare in honore & ignominia, quemadmodum oportet, magnanimus versatur. Quod & absque his ex inductione facile probari potest. Omnes enim magnanimos, honorem eum appetere videmus, qui se dignus sit, pusillanimis vero & sui respectu deficit (minus enim quam meretur de se magnifice judicat) & respectu dignitatis magnanimi. Elatus vero, respectu quidem sui excedit (magis enim magnifice quam pro dignitate sua de se existimat) magnanimum vero opinione de se magnifica non superat. Etenim magnanimus cum dignus sit maximis, maximis quoq; se dignum esse existimat. Unde sequitur, optimum quoq; esse eum, moribusque præditum integerrimis: sed & fortem & justum, reliquisque eodem modo excellere virtutibus. Nam qui parva judicat omnia, nec ullo modo se digna, neque in hoc fallitur judicio, sed verum sentit, cujus tandem rei causa turpe quicquam committeret, aut indignum? Aut quomodo hoc fieri posset? Quia cum ratione magnanimi pugnat hoc ipsum. Quomodo enim honore dignus esse potest improbus? Nam si dignum se esse existimat, cum sit improbus, & in hac improbitate ab omnibus deprehenditur, jam ridiculus videbitur. Siquidem virtutis præmium honor est, solisq; bonis merito tribuitur viris. Quare omnes simul virtutes in se complectitur magnanimus: estque veluti omnium virtutum ornatus quidam

Aristot. l. 4. c. 3.

Aristot. l.4.c.3.

dam magnanimitas. Ideoque sicut sine iis non est, ita majores eas & præstantiores facit, quia dignas eas quibus sunt esse judicat. Ac propterea admodum difficile est, esse magnanimum, quia sine omnibus nemo magnanimus esse potest virtutibus. Omnes vero habere & in iis excellere, admodum difficile est. In honore ergo & ignominia, quemadmodum diximus, spectatur magnanimus. Ideoque magnis, & qui à magnis offeruntur delectari solet, ut qui propria, & quibus dignus est, consequatur bona, aut minora etiam, quam quæ meretur. Quia nullum summa virtute dignum ab hominibus persolvi possit præmium. Aut enim vero si gaudeat, hac de causa gaudet, quia quem possunt maximum, aut quo majorem non habent, offerri sibi videt honorem. Quem vero plebei, simpliciter contemnit: eoque magis si ob res parvas, offertur. Ut si quis Achillem honore affecisset, quod dextre citharam pulsaret. Eodemque modo de ignominia, prout illi convenit. In honore igitur & ignominia, quemadmodum dictum est, cernitur magnanimus: consequenter vero in divitiis quoque, ac potentia, omnique secunda fortuna & adversa. Nam & in his modice se habebit, & quemadmodum oportet. Neque indignum se in mutatione hac quicquam committet, sicut neq; nimium gaudebit, si res sint secundæ, nec dolebit, si adversæ. Qui quidem nè honorem quidem rerum omnium maximam

τις τῶν ἀρετῶν. Καὶ οὐ γίνεται μὲν ἄνευ ἐκείνων, μείζους δὲ καὶ καλλίους αὐτὰς ποιεῖ. ἐκείνας γὰρ αὐτὰς ἀξίας εἶναι ὧν εἰσὶν ἄξιαι. Διὰ τοῦτο σφόδρα χαλεπὸν μεγαλόψυχόν τινα γενέσθαι. Οὐ γὰρ δυνατὸν μεγαλόψυχον εἶναι ἄνευ πασῶν τῶν ἀρετῶν. Τὸ δὲ πάσαις κεκτῆσθαι, καὶ ταύταις εἰς ἄκρον, σφόδρα χαλεπόν. Ἔστι μὲν οὖν ὁ μεγαλόψυχος περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας, καθὼς εἴρηται. Καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς μεγάλαις, καὶ ὑπὸ μεγάλων, ἥδεται, ὡς τῶν οἰκείων τυγχάνων, καὶ ὧν ἄξιος, ἢ καὶ ἐλαττόνων τῆς ἀξίας. Τῆς γὰρ τελείας ἀρετῆς οὐκ ἄν ποτε γένοιτο παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἀξία τιμή. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἥδεται, διὰ τοῦτο ἥδεται, ὅτι τὴν δυνατὴν προσάγουσιν αὐτῷ τιμήν, καὶ ἧς οὐκ ἔχουσι μείζω. Τῆς δὲ παρὰ τῶν τυχόντων τιμῆς καθάπαξ ὀλιγωρήσει· καὶ μάλιστα ὅταν ἐπὶ μικροῖς αὐτὸν τιμῶσιν· οἷον εἴ τις ἐτίμα τὸν Ἀχιλλέα, ὅτι καλῶς ἤδει κιθαρίζειν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὰς ἀτιμίας κατὰ τὸ πρέπον αὐτῷ. Ἔστι τοίνυν ὁ μεγαλόψυχος, μάλιστα μὲν περὶ τιμὰς καὶ ἀτιμίας, καθὼς εἴρηται· ὅτι δὲ ἑπομένως καὶ περὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν, καὶ πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν· καὶ περὶ ταύτας γὰρ μετρίως ἕξει καὶ ὡς προσῆκεν· καὶ οὐδὲν αἰσχρὸν ποιήσεται περὶ τὴν ἐν τούτοις μεταβολήν. Καὶ οὔτε εὐτυχῶν περιχαρὴς ἔσται, οὔτε ἀτυχῶν περίλυπος· οὐ γὰρ μέγιστον ἡγήσεται τὴν τιμήν, καὶ οὔτοι περὶ

αὐτὴν

αὐτὴν ἕξει ὡς μέγιστον ὄν. Οὕτω δὲ ἔχων περὶ τὴν τιμὴν, πολλῷ μᾶλλον περὶ τὸν πλοῦτον ὀλιγώρως ἕξει, καὶ τὰς δυναστείας· αἱρετώτερον γὰρ ἡ τιμὴ δυναστείας καὶ πλούτου. Διὰ γὰρ τὴν τιμὴν ἀγαπητά εἰσιν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δυναστεία· καὶ γὰρ οἱ ἔχοντες αὐτὰ, τιμᾶσθαι δι' αὐτῶν βούλονται· ὁ δὲ τὴν τιμὴν μικρὸν ἡγούμενος πολλῷ μᾶλλον τὰ ἄλλα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μεγαλόψυχοι ὑπερόπται δοκοῦσιν εἶναι, ὅτι οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων σφόδρα τιμῶσιν· ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ εὐτυχήματα τιμῆς ἄξια δοκοῦσιν εἶναι, καὶ ταῦτα συντελοῖεν ἂν πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν. Τὸ γὰρ ὑπερέχον ἐν ἀγαθοῖς ἐντιμότερον· ὑπερέχει δὲ ἐν ἀγαθοῖς ὁ εὐτυχής. Διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα τὴν μεγαλοψυχίαν συνίστησιν· ὁ γὰρ εὐτυχὴς ἄξιον ἑαυτὸν μεγάλης τιμῆς ἡγεῖται, διὰ τὴν ἀγαθὴν τύχην· τιμᾶται γὰρ παρ' ἐνίων. Κατ' ἀλήθειαν δὲ μόνος ὁ ἀγαθὸς τοὺς τρόπους ἄξιός ἐστι τιμῆς. Ὧ δὲ ἄμφω πρόσεστι, καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ ἔξωθεν ἀγαθὰ, μᾶλλον ἀξιοῦται τιμῆς τοῦ τὴν ἀρετὴν μόνον ἔχοντος· ὃς δὲ μόνον εὐτυχής ἐστι, καὶ τοῖς ἔξωθεν ἀγαθοῖς εὐθηνεῖ, πρὸς δὲ τὴν ἀρετὴν οὐδὲν κοινὸν ἔχει, ὁ τοιοῦτος οὔτε δικαίως τιμᾶται, οὔτε αὐτὸς δικαίως ἑαυτὸν μεγάλης ἀξιοῖ τιμῆς, οὔτε κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, μεγαλόψυχος λέγεται. Ἄνευ γὰρ ἀρετῆς τελείας, ἀδύνατόν τινα μεγα-

putabit, neque in eo tanquam re maxima se geret. Porro cum hoc modo in honore se habeat, multo magis divitias contemnet, & potentiam: quippe cum utrique præferendus sit honor. Honoris namque causa & divitiæ amantur & potentia: Qui namque eas habent, affici honore volunt propterea. Qui vero honorem parvi facit, multo magis alia. Ideoque magnanimi quoque contemptores esse videntur: quia nihil in rebus humanis admodum magni faciunt. Cum vero honore digni videantur esse successus quoque prosperi, etiam illi ad magnanimitatem aliquid conferre videbuntur. Quod enim excellit in bonis, majori honore dignum est. In bonis autem excellit, qui fortunatus est. Quare & hæc hujusmodi magnanimitatem quoque constituunt. Fortunatus enim magno se honore dignum existimat, quia fortuna fruitur secunda: à nonnullis enim afficitur honore. Cum revera solus ille, qui probus est moribus, sit honore dignus. Cui vero utrumque, virtus nimirum & externa adsunt bona, honore dignus judicatur magis, quam qui sola est præditus virtute. At qui tantum fortunatus est, & cui externa prospere succedunt, nihil autem cum virtute habet commune, talis neq; merito honore ab alio afficitur, neq; ipse se magno dignum honore judicat, neque ex recta ratione magnanimus vocatur. Sine perfecta enim quemadmodum jam diximus virtute magnanimus

Aristot. l. 4. c. 3.

M esse

Aristot. l. 4. c. 3.

esse potest nemo. Ideoque qui secunda utuntur fortuna, contemptores fere aliorum & contumeliosi evadunt. Sine virtute enim non facile est concinne res secundas ferre ac mediocriter. Cum autem ut oportet ferre eas non possint, majores se aliis existimant, ideoque omnes contemnunt. Ipsi vero sine judicio omnia faciunt, & ut in mentem venit. Cumq; omnino sint dissimiles magnanimo, omnibus tamen in rebus imitari eum conantur. Multa enim contemnit magnanimus, sed merito (vere enim, & ut oportet, de se judicat) sed & magna aggreditur, magnaq; despicit pericula: verum honestatis causa, nec nisi magnis intentus. Qui vero externis tantum præditi sunt bonis, virtutem ipsam non honorant, neque in ea postulant excellere, sed & reliqua contemnunt: cæterasq; actiones suas, quantum in se est, cum actionibus magnanimi student conferre. Quod tamen non possunt, cum virtutem non habeant.

Ουκ ἔστι δὲ μικροκίνδυνος, &c.

Sed neque frequens est in periculis: neque enim sæpe iis se objicit, quia non curat vulgaria, nec minimis de rebus in discrimen venit. Sed contra cum magnis congreditur, quotiesque eximia sibi bona videt proposita, nè vitæ quidem parcit suæ.

Καὶ οἷος εὖ ποιεῖν, &c.

Sed & beneficia in alium cum confert, delectatur: cum ab alio afficitur, pudore suffunditur. Beneficia enim conferre ejus est qui superat, affici vero ejus qui

λόψυχον εἶναι, καθὼς εἴρη-
ται. Διὰ τοῦτο οἱ ἐν εὐτυ-
χίᾳ ὄντες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον, ὑπερόπται καὶ ὑβρισ-
γίνονται· χωρὶς γὰρ ἀρετῆς
ῥᾴδιον φέρειν τὰ εὐτυχήματ
ἐμμελῶς καὶ μετρίως. Οὐ δυ-
νάμενοι δὲ φέρειν τὴν εὐτυχ
αν καλῶς, οἴονται μὲν τῶν ἄλ-
λων ὑπερέχειν, καὶ πάντων κα-
ταφρονοῦσιν· αὐτοὶ δὲ ἀσυλ-
λογίστως πάντα ποιοῦσιν, ὡς
τύχῃ. Βούλονται γὰρ μιμεῖσθ
τὸν μεγαλόψυχον, καίτοι πα
τελῶς ἀνόμοιοι ὄντες· ὁ γ
μεγαλόψυχος καταφρονεῖ
μὲν, ἀλλὰ δικαίως· τὰ ἀλ
θῆ γὰρ περὶ ἑαυτοῦ οἴ
ται· καὶ μεγάλοις μὲν ἐπ
χειρεῖ, καὶ μεγάλων κινδ
νων καταπτολμεῖ· ἀλλὰ
ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ πρὸς μεγ
λα τινὰ ἀφορῶν. Οἱ δὲ τὰ ἐ
μόνον ἀγαθοὶ τὴν μὲν ἀρ
τὴν οὐ τιμῶσιν, οὔτε βούλο
κατορθοῦν, τῶν δὲ ἄλλων κατ
φρονοῦσι, καὶ τὰς ἄλλας πράξ
αὐτῶν βούλονται ἀφομοιοῦν
τὰς τοῦ μεγαλοψύχου πράξε
ὅση δύναμις· οὐκ ἀφομοιοῦσι
διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὴν ἀρετὴν

Ἔστι δὲ ὁ μεγαλόψυχος
πυκνοκίνδυνος μὲν· οὐ γὰρ ο
ἐχθὼς εἰς κινδύνους ἑαυτὸν
βάλλει, διὰ τὸ μὴ τιμᾶν
τυχόντα, καὶ μικρῶν τινῶν χ
λίγων προκινδυνεύειν· μεγα-
λοκίνδυνος δέ· ὅταν γὰρ με
χων τινῶν ἀγαθῶν περι
δυνεύῃ, οὐδὲ τῆς οἰκείας φεί
ζεται.

Καὶ εὐεργετεῖν μὲν
ρει, εὐεργετούμενος δὲ αἰ
νεται. Τὸ μὲν γὰρ εὐε
τοῦ ὑπερέχοντος, τὸ δὲ ἐ

γε

μετεῖναι ὑπερεχομένῳ. Ὁ δὲ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ φρονῶν ἄχθεται τῇ ἐλάττονι μοίρᾳ. Εἰ δὲ εὐεργετηθεὶς καὶ ἀντευεργετεῖν ἐθελήσει, πλείονα ἀποδίδωσιν, ἵνα ὀφειλέτην ἑαυτοῦ ποιήσῃ τὸν ὑπάρξαντα τῆς εὐεργεσίας. Δοκεῖ δὲ ὁ μεγαλόψυχος τῶν μὲν εὖ παρ' αὐτοῦ παθόντων ἐθέλειν ἀεὶ μεμνῆσθαι· παρ' ὧν δὲ αὐτὸς εὖ πέπονθεν, ἐπιλελῆσθαι· οὐκ ἀγνωμοσύνῃ τινί· πῶς γὰρ, ὃς μείζω δίδωσιν, ἢ λαμβάνει; ἀλλ' ὅτι οἰκειότερον αὐτῷ, καὶ μᾶλλον προσῆκον, τὸ εὖ ποιεῖν, ἢ τὸ εὖ πάσχειν. Καὶ διὰ αὐτὸ τὸ μὲν εὐεργετεῖν, ὅτι ἄριστον καὶ τοιούτῳ πρέπον, λόγου καὶ μνήμης ἀξιοῦται· τὸ δὲ εὖ πάσχειν, οὐδαμῶς· βούλεται γὰρ ἀεὶ ὑπερέχειν. Καὶ ἀκούει δὲ διηγουμένων, τὸ μὲν ἡδέως ἀκούει, τὸ δὲ ἀηδῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Θέτις παρ' Ὁμήρῳ οὐ λέγει τὰς εὐεργεσίας τῷ Διΐ· οὐδὲ μέμνηται πρὸς αὐτὸν ὧν εὖ ἐποίησεν αὐτὸν, ἀλλ' ὧν εὖ πέπονθε παρ' αὐτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ Λάκωνες βουλόμενοι χαρίζεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις, τὰς εἰς αὐτοὺς τῶν Ἀθηναίων εὐεργεσίας εἰς μέσον ἄγουσι. Καὶ τοῦτο δὲ ἴδιον μεγαλοψύχου, τὸ μηδενὸς δεῖσθαι ἢ μόλις, αὐτὸν δὲ τοῖς ἄλλοις ἃ βούλονται ὑπηρετεῖν πρόθυμον εἶναι.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι μέγαν εἶναι, διὰ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι σεμνὸν τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, ἐξ ὧν ἀξιοῦσιν οἱ ἐν ἐξουσίαις φοβεροί τινες εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μέσους μέτριον. Διὰ

superatus. Qui vero magnifice de se sentit, minori parte non offendi non potest. Quod si prior affectus beneficiis, beneficium reponat, majora reddit: ut alterum, qui in beneficio prior fuit, obstrictum sibi habeat. Sed & hoc proprium videtur magnanimi, ut eorum quibus bene fecit, semper meminerit, à quibus beneficio affectus est, obliviscatur. Non quod ingratus sit (quomodo enim sit ingratus, qui majora reddit, quam accepit?) Sed quia hoc magis ei proprium est, magisque convenit, beneficio ut afficiat, quam ut afficiatur. Ideoque beneficia quæ confert, quia præstantissimum illoq; dignum hoc est, cura quoque ac memoria prosequitur: non item vero quæ accipit. Semper enim vult excellere. Ac propterea illud quidem commemorari quoque ab alio libenter audit, hoc vero non item. Quare neque Thetis apud Homerum beneficia sua Jovi commemorat, neq; quæ in eum beneficia contulerit, sed quibus ab eo sit affecta recenset. Eodem modo Lacedæmonii, cum gratificari volunt Atheniensibus, beneficia ab iis in se collata in medium producunt. Atque hoc quidem proprium est magnanimi, nulla ut re egeat, aut quam paucis, ipse vero aliis quibus opus habent, libenter subministret.

Aristot. l.4. c.3.

Sed & illud, ut apud eos qui in dignitate sunt, magnifice se gerat: idque quia nihil ex bonis illis splendidum existimat, quibus qui dignitate aliqua funguntur, metui ab aliis se postulant. Apud medios

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἐν ἀξιώματι καὶ εὐτυχίαις, &c.

Aristot. l. 4. c. 3.

rursus mediocriter: quia magis moderati plerumque & mediocri indole sunt ejusmodi. Præterea, superare eos qui in dignitate sunt, & difficile est & splendidum: ideoque convenit magnanimo: medios contra facile est, neque magnum in eo quicquam. Nec in illis quidem se efferre, non ignobile est; in abjectissimis vero, ineptum. Non secus ac si quis inter infirmos, morbove aut senio confectos, robur ostentaret corporis. Sed neque curiose honorem sectabitur aut quæret sapiens (nam & hoc parvum est) nec unquam venturus est, ubi primum locum occupant alii: ne secundum occupet, cum primo dignus sit. Sed neque admodum promptus in agendo paratusque est, sed cessator ac cunctator potius. Semper enim magnis actionibus intentus est, & magnorum causa, vel unde magnus honor expectatur. Hæ autem raro incidunt. Ideoque pauca quidem agit, magna tamen & illustria. Quos vero vel amicos sibi vel inimicos putat, palam aut diligit aut odit. Certo enim novit, recte à se fieri utrumque: ideoque nec male audire metuit in plebe. Quia magis veritatem respicit & rectum, quam opinionem. Ideoque in aperto vel odit vel amat. Sed & quicquid aut dicit aut agit, palam aut dicit aut agit, quia opinionem negligit vulgarem, ut dictum est. Ac propterea libertatem in dicendo amat, semperque verum dicit. Nisi forte cum dissimulatione

τὸ σωφρονεστέρους καὶ δικαιοτέρους τοὺς τοιούτους εἶναι· ἀλλ' ὡς περὶ τῶν μὲν τῶν ἐν ἀξιώματι ὑπερέχειν καὶ ἐργῶδές ἐστι, καὶ σεμνόν, καὶ διὰ τοῦτο τῷ μεγαλοψύχῳ προσήκει· τὸ δὲ τῶν μέσων, καὶ ῥᾴδιον καὶ οὐδὲν μέγα· καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν σεμνύνεσθαι οὐκ ἀγεννές, ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς, φορτικόν. Ὥσπερ εἴ τις ἐπιδείκνυτο τὴν τοῦ σώματος ῥώμην ἐν τοῖς ἀσθενέσι καὶ ὑπὸ νόσου ἢ γήρως διεφθαρμένοις· ἔτι δὲ ὁ μεγαλόψυχος οὐδὲ προσκαλίσεται ζητῶν οὐ τιμηθήσεται· μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο· οὐδὲ ἐθελήσει ποτὲ παραγενέσθαι ὅπου πρωτεύουσιν ἄλλοι, ἵνα μὴ τύχῃ τῶν δευτερείων, τῶν πρωτείων ἄξιος ὤν. Ἔστι δὲ οὐδὲ ἕτοιμος εἰς τὰς πράξεις, ἀλλὰ ἀργός τις καὶ μελλητής· ζητεῖ γὰρ ἀεὶ πράττειν μεγάλα, καὶ μεγάλων ἕνεκα, καὶ ὅθεν μεγάλη γίνεται τιμή. Ταῦτα δὲ σπανίως συμπίπτει· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγα μὲν πράττει, μεγάλα δὲ καὶ ὀνομαστά. Οὓς δὲ ἢ φίλους ἡγεῖται ἢ ἐχθρούς, φανερῶς καὶ μισεῖ καὶ φιλεῖ· γινώσκει γὰρ ἀσφαλῶς, ὅτι κατὰ τὸ δέον ἀμφότερα ποιεῖ, καὶ οὐ δέδοικε τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἀδοξίαν. Μᾶλλον γὰρ φροντίζει τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δέοντος, ἢ τῆς δόξης. Καὶ διὰ τοῦτο φανερόμισός ἐστι καὶ φανερόφιλος· καὶ πάντα δέ, ἃ λέγει καὶ πράττει, φανερῶς καὶ λέγει καὶ πράττει, διὰ τὸ καταφρονεῖν, ὡς εἴρηται, τῆς παρὰ τῶν πολλῶν δόξης. Διὰ τοῦτο καὶ παρρησιαστικός ἐστι, καὶ ἀεὶ ἀληθεύει· εἰ μή που εἰρωνευόμενο-

το

τὸ πρὸς τοὺς πολλοὺς, καὶ τὰ μικρὰ λέγει περὶ ἑαυτοῦ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι παρὰ φαύλων ἀνθρώπων τιμᾶσθαι. Συζῇ δὲ καὶ συνδιάγει οὐ τῷ τυχόντι, ἀλλὰ τῷ φίλῳ. Τὸ γὰρ τῷ μὴ φίλῳ συνεῖναι, καὶ τραπέζης καὶ στέγης κοινωνεῖν, οὐ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ δουλικὸν καὶ κολακικόν. Ταπεινοὶ γὰρ οἱ κόλακες, καὶ τὸ ἀνάπαλιν οἱ ταπεινοὶ πάντες κόλακές εἰσιν· ἔτι δὲ οὐδὲ θαυμαστικός τις ὁ μεγαλόψυχός ἐστι, τὰ τυχόντα ὑπερθαυμάζων· οὐδὲν γὰρ αὐτὸς νομίζει μέγα· ἀλλ' οὐδὲ μνησίκακος· μικρὰν γὰρ καὶ τὴν παρὰ τῶν ἐχθρῶν βλάβην ἡγεῖται, καὶ μηδὲν αὐτῷ δυναμένην λυμήνασθαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἀρετῆς. Ἄλλως τε καὶ τὸ ἀπομνημονεύειν, καὶ τῶν παρεληλυθότων ποιεῖσθαι λόγον, καὶ ταῦτα καὶ κακῶν, μικροψύχου τινός ἐστι· τὸ δὲ παρορᾶν, μεγαλοψύχου. Ὃς γὰρ ἂν εὖ πέπονθεν οὐδαμῶς ἀξιοῖ μεμνῆσθαι, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται, διὰ τὸ μὴ μέγα εἶναι καὶ ἄξιον αὐτοῦ τὸ εὖ πάσχειν, πολλῷ μᾶλλον ὧν κακῶς πέπονθε παρά τινων οὐ μνησθήσεται. Ἔτι δὲ οὐδὲ πράξεις τινὰς ἢ ἄλλων ἀνθρώπων ἀνέχεται καταλέγειν, ἢ ἑαυτοῦ. Οὔτε γὰρ τῶν ἐπαίνων αὐτῷ μέλει τῶν ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἄλλων· οὐδὲ πάλιν σπουδὴν ἔχει, ἵνα οἱ ἄλλοι ψέγωνται. Οὐ τοίνυν οὔτε ἐπαινετικός ἐστιν, οὔτε κακολόγος· οὐδὲ τοὺς ἐχθροὺς διασύρει, εἰ μή που παρόντας· τὸ γὰρ ἀπόντας λοιδορεῖσθαι,

inter plebeios utitur homines, parumque sibi tribuit, quia infimorum scilicet honorem negligit. Neque cum quovis vivit aut versatur, sed cum amico tantum. Nam cum eo qui amicus non sit, vivere mensaque velle eadem & tecto frui, non magnanimum est, sed servile, aut adulatoris proprium. Humiles quippe sunt adulatores, & vice versa, omnes qui humiles sunt, adulatores sunt. Sed neq; facile admiratur magnanimus, neq; obstupescit quælibet, Nihil enim magnum arbitratur. Neqs injuriarum memor est. Quia etiamsi aliquod ab inimicis damnum patitur, parvi id æstimat, minusque quam ut nocere possit sibi. Idque vel ob virtutis magnitudinem: vel quod præteritorum meminisse, ac præcipue malorum, parvo sit animo prædiri: sicut negligere magnanimi. Nam qui ne beneficia quidem, quibus affectus est, meminisse ullo dignatur modo, sicut supra diximus, quia exiguum neque se dignum esse, affici beneficiis arbitratur; multo magis malorum, quibus affectus ab aliquo fuerit, memoriam deponet. Præterea nec aliorum actiones hominum recensebit, nec suas. Quia nec alienas curat laudes, nec suas. Sicut neque operam dat, ut alii vituperentur, Quare nec in laudes propendet, nec in calumnias. Sed nec inimicos sugillat, nisi præsentes: quia absentibus obtrectare, non est

Aristot. l.4. c. 3.

Aristot. l.4.c.3.

magnanimi. Ac res necessarias aut parvas, si qua earum opus habet, ut consequatur, non libenter supplicat, aut queribundus aliquem compellit. Quomodo enim qui nihil æstimat, aut in rebus humanis magnopere expetendum judicat, tam demissi esse posset animi? Sed & honesta ita omni lucro anteponit, ut meliora sine ullo etiam emolumento ea existimet, quam quæ cum emolumento conjuncta sunt & prosunt, nec honesta sunt tamen. Eodemque modo, in iis quæ possidet; ut exempli gratia, arboribus aut servis. Eos enim servos, non qui quæstum adferre possunt plurimum, sed qui honesti sunt & boni, possidebit. Sed & motus hominis magnanimi tardus videtur esse, & vox gravis, & dictio sedata. Neque enim fieri potest ut admodum festinet, qui pauca curat; (nam quæ vulgus admiratur, ille exigua judicat.) Neque ut admodum contendat, qui nihil magnum existimat. Festinant enim & volubiliter loquuntur, qui vehementer admirantur aliquid, aut eximie curant. Talis ergo est magnanimus.

ὁ μεγαλόψυχος. Περὶ δὲ ἀναγκαίων, ἢ μικρῶν, ἥκιστα ὀλοφυρτικὸς καὶ δεητικὸς ἄν τις εἴη. Ὁ γὰρ μηδὲν μέγα ἡγούμενος, μηδὲ σπουδάζων περὶ πρᾶγμα ἀνθρώπινον, πῶς δύναται ταπεινῶς ἔχειν; ἀεὶ δὲ τὰ καλὰ τῶν κερδαλέων προτιμῶν, βέλτιω νομίζει τὰ καλὰ καὶ ἄκαρπα τῶν καρπίμων καὶ ὠφελίμων, ἂν μὴ καλὰ ᾖ. Ὁμοίως δὲ τῶν κτημάτων, καὶ δένδρων, καὶ οἰκετῶν. Οὐ γὰρ χρηματιστὰς, ἀλλὰ τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς κτήσεται τῶν οἰκετῶν. Καὶ κίνησις δὲ τοῦ μεγαλοψύχου βραδεῖα δοκεῖ εἶναι, καὶ ἡ φωνὴ βαρεῖα, καὶ λέξις στάσιμος· οὐ γὰρ δυνατὸν σπεύδειν τὸν περὶ ὀλίγων φροντίζοντα· οὐδὲ γὰρ αὐτῷ θαυμάζουσιν οἱ πολλοί. Οὐδὲ σύντονον εἶναι τὸν οὐδὲν μέγα οἰόμενον· σπεύδουσι γὰρ καὶ ὀξυφωνοῦσιν οἱ ἀεὶ τὰ σπουδαῖα ἐπιτιθέμενοι, καὶ πολλῶν αὐτοῦ ποιούμενοι φροντίδα. Ὁ μὲν οὖν μεγαλόψυχος τοιοῦτος.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, μικρόψυχος, &c.

Qui vero deficit, pusillanimis, qui excedit, vanus. Quamvis nec illi mali sunt. Non enim sunt malefici, sed tantum errant, quatenus videlicet ab officio decedunt & à medio.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, μικρόψυχος· ὁ δὲ ὑπερβάλλων, χαῦνος. οὐκ εἰσὶ δὲ κακοὶ οὐδ' οὗτοι· οὐ γὰρ κακοποιοί εἰσιν, ἀλλὰ μόνον ἡμαρτημένοι· καθ' ὅσον τοῦ δέοντος ἐκτρέπονται καὶ τοῦ μέσου.

Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, &c.

Cum enim bonis dignus sit pusillanimis, non novit se ipse, ac propterea quibus dignus est, privat se ipse. Atque hoc respectu, malus sibi ipse est, quia bene sibi ipse non facit, quod

Ὁ μὲν γὰρ μικρόψυχος, ἄξιος ὢν ἀγαθῶν, ἀγνοεῖ ἑαυτὸν, καὶ ἀποστερεῖ ἑαυτὸν ὧν ἄξιός ἐστι. Καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα κακός ἐστιν ἑαυτῷ, μὴ εὖ ποιῶν ἑαυτὸν, διὰ τὸ ἀγνοεῖν

τα

τὰ αὐτῷ προσήκοντα· εἰ γὰρ ᾔδει, ὠρέγετο ἄν, ἀγαθῶν ὄντων. Ὁ τοιοῦτος δὲ ἠλίθιος μὲν τοι οὐκ ἂν λέγοιτο, ἀλλὰ μᾶλλον νωθρός. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὸ μέρος ὁ μικρόψυχος ἑαυτὸν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τρόπον. Καὶ γὰρ διὰ τὸ ἀγνοεῖν ἑαυτὸν, καὶ χείρων γίνεται τοὺς τρόπους. Τῶν γὰρ ἀγαθῶν καὶ ἐνδόξων πράξεων καὶ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἀφίσταται, ὡς ἀνάξιος ὢν αὐτῶν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἀπέχεται, νομίζων ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ταῦτα εἶναι.

Ὁ δὲ χαῦνος, καὶ ἠλίθιος, καὶ ἑαυτὸν ἀγνοῶν, τοῖς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐπιχειρεῖ· ἀρετῇ μὲν οὐκ ἔχων κοσμεῖσθαι, κοσμούμενος δὲ ἐσθῆτι καὶ σχήματι, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις· καὶ σεμνός τις εἶναι διὰ τούτων νομίζων, εὐτυχής τις ἐθέλει δοκεῖν· καὶ πειρᾶται φανερὰ ποιεῖν ἀεὶ τὰ εὐτυχήματα ἑαυτοῦ, καὶ περὶ αὐτῶν ἀεὶ λέγει, ὡς διὰ τούτων τιμηθησόμενος.

Ἀμφοτέρων δὲ ἀντικειμένων τῇ μεγαλοψυχίᾳ, τῆς τε μικροψυχίας, καὶ τῆς χαυνότητος, ἡ μικροψυχία μᾶλλον ἀντίκειται, ὅτι μᾶλλον γίνεται, καὶ χεῖρόν ἐστι κακόν· τοῦ γὰρ ἔχοντος τὸ ἦθος χεῖρον ποιεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλαττοῖ, καθὼς εἴρηται. Ἡ δὲ χαυνότης φαῦλον μέν ἐστι δι' ἑαυτήν, τὸν δὲ ἔχοντα οὐ ποιεῖ κατὰ τὰ ἄλλα φαυλότερον. Οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν, ὧν ἔχει, ὁ χαῦνος ἀπόλλυσι διὰ τὴν χαυνότητα, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνίοτε διὰ τοῦτο καὶ καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἔργοις

ignoret, quæ sibi debeantur. Si novisset enim, expeteret quoque, cum bona sint. Neq; tamen stolidus recte dicetur ejusmodi, sed potius ignavus. Quamvis nec hoc tantum modo nocet sibi pusillanimis, sed & alio. Nam & quia ignorat se ipse, moribus quoque evadit corruptior. A bonis enim & præclaris actionibus abstinet atque institutis, tanquam indignus sit illis. Quemadmodum & ab externis abstinet bonis: quia supra dignitatem ea existimat suam. Aristot. l. 4 c. 1.

At vero vanus, & stolidus, & qui se ignorat ipse, ea aggreditur, quæ dignitatem excedunt suam. Et cum virtute ornari non possit, veste contra & habitu aliisque se exornat talibus. Ac quia splendidus sibi ex eo videtur, prospera uti fortuna vult videri: suasque res secundas semper vult cognosci ab omnibus, ac de iis ipse loquitur semper tanquam honorem ex his consecuturus. Οἱ δὲ χαῦνοι ἠλίθιοι καὶ ἑαυτοὺς ἀγνοοῦντες, &c.

Cum autem utrumq; magnanimitati & pusillanimitas opponatur & vanitas; magis pusillanimitas opponitur quam vanitas: tum quia est crebrior, tum quia majus est malum. Ejus enim quē possidet, & mores corrumpit, & virtutem, ut dictum est, minuit. Vanitas autem per se quidem mala est, eum vero quem possidet, deteriorem in reliquis non efficit. Nullum enim bonum, quo præditus est vanus, vanitate corrumpitur: sed contra præclara interdum atque honesta propterea aggreditur opera, quibus Ἀντιτίθεται δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ &c.

Aristot. l. 4. c. 4.

quibus se dignum existimat. Sed neque semper crescit vanitas. Experientia enim ad cognitionem sui pervenit vanus. Cum enim plerumque non consequitur quem appetit honorem, modestiam addiscit necessario. Ideoque facile deponitur vanitas, neque potest permanere. Contra vero semper pusillanimitas procedit. Nam cum semper in deterius eat indoles illius, etiam ejus de se decrescit opinio. Cum opinione autem, mores. Ac rursus propterea, eadem opinio. Atque ita semper pusillanimitas procedit. Sed nec ab experientia emendatur pusillanimis. Nam cum ea quæ aggreditur facile perficiat (exigua enim sunt viribusque minora) virtutem suam ignorat quasi. Sed & honorem cum petat quam dignus est minorem, nemini molestus est, ideoque nec spe frustratus corrigitur, quemadmodum vanus. Et ob has quidem causas majus quam vanitas malum est pusillanimitas, minusque facile expugnari potest. Unde etiam magis cum magnanimitate pugnat.

ἐπιχειρεῖ, ἄξιον ἑαυτὸν ἡγούμενος τῶν τοιούτων. Ἔτι δὲ ἡ μὲν χαυνότης οὐκ ἀεὶ αὔξει· αὐτὸς γὰρ τῆς πείρας ὁ χαῦνος ἐπιγνώμων ἑαυτοῦ γίνεται· ἣν γὰρ ζητεῖ τιμὴν οὐ λαμβάνων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀναγκάζεται σωφρονεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ χαυνότης εὐαπάλλακτός ἐστι, καὶ οὐ δύναται παραμένειν· ἡ δὲ μικροψυχία ἀεὶ προχωρεῖ. Τοῦ γὰρ ἤθους, ὥσπερ εἴρηται, χεῖρον διατεθέντος, καὶ τὸ φρόνημα ἐλαττοῦται· τοῦ φρονήματος δὲ ἐλαττωθέντος, καὶ ὁ τρόπος γίνεται χείρων, καὶ τὸ φρόνημα διὰ τοῦτον. Καὶ οὕτως ἡ μικροψυχία ἀεὶ προχωρεῖ. Καὶ ἀπὸ τῆς πείρας δὲ ὁ μικρόψυχος οὐ γίνεται βελτίων· οἷς γὰρ ἔργοις ἐπιχειρεῖ ῥᾳδίως ταῦτα περαίνων (μικρὰ γὰρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐλάττω) τὴν ἰδίαν ἀρετὴν ὥσπερ ἀγνοεῖ. Καὶ τιμὴν δὲ ζητῶν ἐλάττω τῆς ἀξίας, οὐδένα λυπεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐξελεγχόμενος διορθοῦται, καθάπερ ὁ χαῦνος· διὰ ταῦτα τοίνυν ἡ μικροψυχία χεῖρόν ἐστι κακὸν τῆς χαυνότητος, καὶ δυσαπαλλακτότερον· ὅθεν μᾶλλον ἀντίκειται τῇ μεγαλοψυχίᾳ.

CAP. VI.

De mediocritate quæ in honorum cupiditate consistit.

Cap. 4. Ἔοικε δὲ καὶ περὶ ταύτην εἶναι ἀρετή τις, &c.

IN magno ergo honore, sicut dictum est, spectatur magnanimitas. Sed & alia virtus in honore versatur, quæ eodem modo ad magnanimitatem se

ΚΕΦ. ϛʹ.

Περὶ τῆς ἐν φιλοτιμίᾳ μεσότητος.

Ἡ Μὲν οὖν μεγαλοψυχία περὶ τιμὴν μεγάλην ἐστί, καθὼς εἴρηται· ἔστι δὲ καὶ ἄλλη τις ἀρετὴ περὶ τὴν τιμήν, ἥ τις λόγον ἔχει πρὸς τὴν μεγαλοψυχίαν,

ψυχίαν, ἣν ἡ ἐλευθεριότης πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν· ὡς γὰρ ἡ μεγαλοπρέπεια διαφέρει τῆς ἐλευθεριότητος τῷ μεγάλῳ, περὶ τὰ χρήματα καὶ αὐτῆς οὔσης, οὕτως ἡ μεγαλοψυχία τῆς τοιαύτης ἀρετῆς διαφέρει, τῷ περὶ μεγάλας εἶναι τιμάς, αὐτῆς περὶ τὰς μικρὰς οὔσης.

Ὥσπερ γὰρ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων μεσότης ἐστὶ, καὶ ὑπερβολὴ, καὶ ἔλλειψις, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὀρέξει τῆς τιμῆς ἔνι λαβεῖν μεσότητα, καὶ ὑπερβολὴν, καὶ ἔλλειψιν. Ἔστι γὰρ δυνατὸν ἐφίεσθαι τιμῆς πλέον ἢ δεῖ, καὶ ἔλαττον τοῦ δέοντος, καὶ πάλιν κατὰ τὸ δέον, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος· ψέγομεν γὰρ καὶ ἐπαινοῦμεν πολλοὺς ἐπὶ τῆς τιμῆς ὀρέξει. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οἱ μὲν, ὡς δεῖ, ταύτης ἐφίενται, οἱ δὲ οὐχ ὡς δεῖ. Τούτων δὲ οἱ μὲν ὑπερβαίνουσι τὸ δέον, οἱ δὲ ἐλλείπουσι.

Καὶ γὰρ ψέγομεν τὸν φιλότιμον, ὡς πλέον, ἢ δεῖ, τιμῆς ἐφιέμενον· ψέγομεν δὲ καὶ τὸν ἀφιλότιμον, ὡς μηδὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἐθέλοντα τιμᾶσθαι.

Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνδρώδη καὶ φιλόκαλον, τὸν δὲ ἀφιλότιμον, ὡς μέτριον καὶ σώφρονα, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρώτοις εἴπομεν. Γίνεται γὰρ τοῦτο διὰ τὸ ἐοικέναι τὰ ἄκρα τῇ μεσότητι, καὶ διὰ τὸ τὴν μεσότητα ἀνώνυμον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζεσθαι ἀπὸ τῶν ἄκρων. Καὶ οὐδὲν κωλύει τὴν μεσότητα φιλοτιμίαν ὀνομά-

habet, quemadmodum ad magnificentiam liberalitas. Sicut enim magnitudine à liberalitate differt magnificentia, cum in pecuniis & ipsa versetur, sic ab illa virtute differt magnanimitas, quod in magnis versetur honoribus, cum illa tantum in parvis. Aristot. l. 4. c. 4.

Sicut enim in dandis accipiendisque pecuniis, & mediocritas & excessus est, & defectus: sic & in honoris cupiditate, mediocritatem quoque possumus, & excessum invenire, & defectum. Nam & magis quam oportet, minusque, & quemadmodum oportet, ac recta postulat ratio, honorem possumus appetere. Ab honorum enim cupiditate & laudamus multos & reprehendimus. Unde apparet, quosdam ut oportet, quosdam non ut oportet, eum appetere. Quorum alii excedunt medium, alii deficiunt. Ὥσπερ δὲ καὶ ἐν λήψει καὶ δόσει χρημάτων, &c.

Ambitiosum enim vituperamus, ut qui magis quam oportet honorem appetat; vituperamus & honoris contemptorem, ut qui nè in honestis quidem velit affici honore. Τόν τε γὰρ φιλότιμον ψέγομεν, &c.

Interdum & ambitiosum laudamus, ut virum fortem & honesti studiosum. Honoris vero contemptorem, ut modestum ac temperantem: sicut & supra diximus, hoc autem fit idcirco, quia simile aliquid excessus habent cum medio, & quia sine nomine est medium, ideoque ab extremis nomen desumit. Neque quicquam vetat, quo minus vel ambitio, vel honoris contemptus dica- Ἔστι δὲ ὅτε τὸν φιλότιμον ἐπαινοῦμεν, &c.

tur

Aristot. l.4. c.4.

tur medium. Multis enim modis dici potest, honorem aliquis appetere aut pecuniam: sicut multis modis aliquid dicimur appetere. Nam & plus minusque quam oportet, & quemadmodum oportet, aliquid possumus appetere. Quare & nomen ejus qui appetit aliquid, ita se habet: meritoque ejus aut ejus esse studiosus dicitur, tam qui ut oportet, quam qui non, ut oportet appetit. Quoties ergo aliquem quem laudatum cupimus, ambitiosum dicimus, non plus quam oportet, sed plus quam vulgus honorem appetere eum putamus. Cum vero hunc ipsum vituperamus, eum qui plus quam oportet, honorem appetit, hoc nomine vocamus. Eodemque modo & in honoris contemptore se res habet.

ζεσθαι, ἢ ἀφιλοτιμίαν· ὁ γὰρ φιλότιμος, καὶ ὁ φιλοχρήματος πολλαχῶς διαλέγεται λέγεσθαι· ἐπεὶ καὶ τὸ φιλεῖν κατὰ πολλοὺς τρόπους δυνατόν ἐστι· ἔστι γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸ δέον φιλεῖν τι, καὶ παρὰ τὸ δέον, καὶ ὡς δεῖ. Ὥστε καὶ τὸ ὄνομα οὕτως ἂν ἔχειν, καὶ λέγοιτο ἂν φιλοτοιοῦτος εἰκότως καὶ ὁ ὡς δεῖ, καὶ ὁ μὴ ὡς δεῖ, φιλῶν. Ὥστε ὅταν τινὰ φιλότιμον ὀνομάζοντες ἐπαινῶμεν, νομίζομεν ὑπερβάλλειν αὐτὸν τῇ τῆς τιμῆς ὀρέξει, ἀλλ' οὐ τὸ δέον, ἀλλὰ τοὺς πολλούς. Ὅταν δὲ ψέγωμεν τὸν φιλότιμον, τὸν ὑπερβάλλοντα τὸ δέον φιλότιμον ὀνομάζομεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀφιλοτίμου ἔχει.

Ανωνύμου δ' οὔσης τῆς μεσότητος, &c.

Quare in mediocri studio honoris, licet nullum ejus nomen sit, consistit medium. In quibus enim & excessus & defectus est, necesse quoque est esse medium. Itaq; cum vel plus quam oportet aliquis honorem appetat vel minus, necesse est mediam quoque aliquam cupiditatem esse, quæ est ut oportet: quam laudamus.

Ἔστι τοίνυν μεσότης ἐν τῇ τῆς μετρίας τιμῆς ὀρέξει, εἰ καὶ ἀνώνυμός ἐστιν· ἐν οἷς γάρ ἐστιν ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις, ἀνάγκη καὶ τὸ μέσον εἶναι· ὥστε ἐπεὶ ὀρέγονται τιμῆς καὶ πλεῖον τοῦ δέοντος καὶ ἔλαττον, ἀνάγκη καὶ τὴν μέσην ὄρεξιν εἶναι τὴν κατὰ τὸ δέον γινομένην, ἥτις ἐπαινεῖται.

Ἐπαινεῖται γοῦν ἡ ἕξις αὐτὴ, &c.

Estque ea virtus sine nomine. Videtur autem, si cum ambitione conferatur, hoc est cum extremo, honoris contemptus, si cum honoris contemptu, ambitio: sicut cum utraque si conferatur, utrumque, quatenus utriusque est particeps. Quod in aliis etiam fit virtutibus. Semper enim cum ad extremitates accedit mediũ, nominibus quoq;

Καὶ ἔστιν ἀρετὴ ἀνώνυμος· φαίνεται δὲ πρὸς μὲν τὴν φιλοτιμίαν τὴν ἀρετὴν συγκρινομένη, ἀφιλοτιμία, πρὸς δὲ τὴν ἀφιλοτιμίαν, φιλοτιμία· πρὸς ἀμφοτέρας δὲ, τὴν φιλοτιμίαν, καὶ τὴν ἀφιλοτιμίαν συγκρινομένη, ἀμφότερα δοκεῖ, καθόσον ἀμφοτέρων μετέχει· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν γίνεται. Ἀεὶ γὰρ ἡ μεσότης τῶν ἄκρων μετέχουσα τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν

τῶν ὀνομάζεται. Καθόσον δὲ φεύγει τὸ ἕτερον, πρὸς τὸ ἕτερον ἀποκλίνειν δοκεῖ· ἐν ταύτῃ δὲ μᾶλλον, διότι ἀνώνυμός ἐστι.

Διὸ οὐδὲ ἐν μέσῳ ἀντικεῖσθαι δοκοῦσι τὰ ἄκρα, ἀλλὰ μᾶλλον ἀλλήλοις· ἡ γὰρ ἀφιλοτιμία τῇ φιλοτιμίᾳ φαίνεται ἀντικεῖσθαι.

ΚΕΦ. ζ΄.

Περὶ πρᾳότητος.

Ἡ δὲ πρᾳότης περὶ τὰς ὀργὰς μεσότης. ἔστι δὲ μὲν ὑπερβάλλουσα ἕξις ὀργιλότης καλεῖται· ἡ δὲ ἔλλειψις, ἀνώνυμος. Τὸ μὲν γὰρ πάθος, περὶ ὃ ἡ πρᾳότης, ὀργή ἐστι· τὰ δὲ κινοῦντα τὴν ὀργὴν, πολλὰ καὶ διαφέροντα.

Ὁ μὲν οὖν, ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ᾽ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, ἐπαινεῖται· οὗτος δὴ ὁ πρᾷος ἐστι. Δοκεῖ γὰρ πρᾷος εἶναι, ὁ ἀτάραχος καὶ μὴ ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἄγων τὸ πάθος, καθὼς ὁ ὀρθὸς παραδίδωσι λόγος. Δοκεῖ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἔλλειψιν ἀποκλίνειν, καθόσον οὐ τιμωρητικός ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον συγγνωμονικός.

Ἡ δὲ ἔλλειψις ψέγεται, εἴτε ἀοργησία καλεῖται, εἴτε ὅ, τι δήποτε. Τὸ γὰρ ἐν οἷς δεῖ μὴ ὀργίζεσθαι, καὶ προπηλακιζόμενον, καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς οἰκείους, ἠλίθιον καὶ ἀνδραποδῶδες.

Ἡ δὲ ὑπερβολὴ κατὰ πάντα μὲν γίνεται· καὶ γὰρ ὅτε παρὰ

eorum appellatur. Quatenus enim recedit ab altero, eatenus inclinare videtur ad alterum. In hac vero magis, quia caret nomine.

Ideoque nec medio alicui opponi extremitates videntur, sed sibi magis. Honoris enim contemptus, cum ambitione videtur pugnare.

CAP. VII.

De lenitate.

Lenitas autem, mediocritas in ira est: cujus excessus iracundia dicitur, defectus caret nomine. Affectus ergo, in quo versatur lenitas, est ira: quae autem eam movent, multa sunt & varia.

Qui ergo, quemadmodum decorum, & in quibus oportet irascitur, laudatur: ipsum lenem dicimus. Videtur enim lenis esse, qui perturbationibus vacat, neque ab affectu ducitur, sed ipse eum ducit, prout recta praescribit ratio. Videtur autem ad defectum magis propendere, quatenus ad ulciscendum non tam proclivis est, quam ad veniam.

Defectus autem, sive lentitudo, aut quocunque appellatur nomine, vituperatur. Ubi enim oportet non irasci, neque ullis vel suis vel amicorum commoveri contumeliis, stolidum est ac servile.

Excessus vero fit in omnibus. Quoties enim praeter decorum τὸ δέον, καὶ τοῦ τόπου, καὶ vel

Aristot. l. 4. c. 5.

Ἀντικεῖσθαι δὲ ἐν ταῦθα, &c.

Cap. 5. Πρᾳότης δ᾽ ἐστι μὲν, &c.

Ὁ μὲν ἐν οἷς δεῖ καὶ οἷς δεῖ ὀργιζόμενος, &c.

Ἡ δ᾽ ἔλλειψις εἴτ᾽ ἀοργησία, &c.

Ἡ δ᾽ ὑπερβολὴ κατὰ πάντα, &c.

Aristot. l.4. c.5.

vel loci, vel temporis, vel rei, vel personæ, aut alterius alicujus circumstantiæ, aliquis irascitur, excedit. Nec tamen semper qui excedit, ubique excedit: quod & fieri vix potest. Neque enim malum, nisi aliqua ex parte bonum sit, potest consistere, sed à se corrumpitur. Et si solidum sit, intolerabile efficitur.

Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι, &c.

Ac iracundi quidem cito, & quibus non oportet, irascuntur: cito vero cessant iterum: quod in iis est optimum. Idque ideo, quia cohibere iram non possunt aut abscondere, sed efferuntur, & quo possunt sese ulciscuntur modo. Quod cum fecerunt, statim, quæ eorum vehementia est, irasci desinunt. Vehementes autem sunt supra modum, quos ἀκροχόλους dicimus, & ad omnia iracundi, & in omnibus. Unde & nomen ab extremitate possident deductum. Quos vero amaros dicunt, & reconciliari difficulter, & irasci diu solent. Neque enim statim promunt iram, sed dissimulant & premunt. Quam tum demum ponunt, cum malum iis reddiderint, à quibus acceperunt. Voluptatem enim iis affert, ideoque & dolorem illum adimit vindicta. Id autem quamdiu non fit, onus suum bajulant, ac circumferunt quasi iram. Cum enim nemini indicare eam soleant, neque solando eos juvare quisquam nec monendo potest. Quo fit, ut tam diu apud eos resideat, donec dissolvi sua sponte possit, aut concoqui.

τοῦ χρόνου, καὶ τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ προσώπου, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ὀργίζεταί τις, ὑπερβάλλει· οὐ μὴν ἅπαντα ὁ ὑπερβάλλων, καὶ πάντῃ ὑπερβάλλει. Σχεδὸν δὲ καὶ ἀδύνατον τοῦτο· τὸ γὰρ κακὸν, εἰ καὶ μηδένα τρόπον ἀγαθὸν εἴη, οὐ δύναται συστῆναι, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸ ἀπόλλυσι· κἂν ὁλόκληρον ᾖ, ἀφόρητον γίνεται.

Οἱ μὲν οὖν ὀργίλοι ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ οἷς οὐ δεῖ· παύονται δὲ ταχέως, ὃ καὶ βέλτιστον ἔχουσι· τοῦτο δὲ πάσχουσιν, ὅτι οὐ κατέχουσι τὴν ὀργὴν, οὐδὲ κρύπτουσιν, ἀλλὰ ἐξάγονται, καὶ ἀμύνονται εὐθὺς δι' ἂν ἔξεισιν· ἀμυνάμενοι δὲ ταχέως διὰ τὴν ὀξύτητα παύονται εὐθὺς τῆς ὀργῆς. Καθ' ὑπερβολὴν δέ εἰσιν ὀξεῖς οἱ ἀκρόχολοι, καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι, καὶ ἐπὶ παντί· ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα ἔχουσιν ἀπὸ τοῦ ἄκρου παρηγμένον. Οἱ δὲ πικροὶ καὶ δυσδιάλυτοι, καὶ πολὺν ὀργίζονται· οὐ γὰρ εὐθὺς φανεροῦσι τὸν θυμὸν, ἀλλὰ κατέχοντες κρύπτουσι. Παύονται δὲ τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὰν ἀνταποδῶσι κακὰ τοῖς λελυπηκόσιν· ἡ γὰρ τιμωρία ἡδονὴν αὐτοῖς ἐμποιεῖ, καὶ διὰ τοῦτο τῆς λύπης ἀφίστησι. Τούτου δὲ μὴ γινομένου, τὸ βάρος ἔχουσι, καὶ περιφέρουσι τὴν ὀργήν. Διὰ γὰρ τὸ μὴ φανεροῦν τὴν ὀργὴν, οὐδὲ παραμυθίας παρὰ τῶν ἀνθρώπων τυγχάνουσιν, οὐδὲ παρακαλεῖ τις αὐτούς. Ὅθεν καὶ κατέχουσιν αὐτὴν, μέχρις ἂν αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς διαλυθῇ, ἢ πεφθῇ.

πειϑῆ· τοῦτο δὲ διὰ χρόνε γίνεται. Οἱ τοιοῦτοι δὲ καὶ ἑαυτοῖς εἰσὶν ὀχληροὶ, καὶ τοῖς μάλιστα φίλοις. Οὗτοι δὴ καὶ χαλεποὶ καλοῦνται, οἵ τινες χαλεπαίνουσιν ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅτε μὴ δεῖ, καὶ ὅσον οὐ δεῖ, καὶ πλεῖστον ὀργίζονται χρόνον, καὶ οὐ διαλλάττονται, εἰ μὴ ἀντιλυπήσουσιν τοὺς λελυπηκότας. Οὗτοι δὲ καὶ συνοικῆσαι χαλεποὶ, καὶ βαρεῖς τοῖς ὁμοδιαίτοις. Ἡ μὲν οὖν μεσότης ἡ πρᾳότης ἐστὶν, ὑπερβολὴ δὲ ἡ ὀργιλότης. Ἔλλειψις δὲ ἀναισθησία τις ἂν καλοῖτο, καὶ ἠλιθιότης, ἢ ἀοργησία.

Ἀμφοτέρων δὲ ἀντικειμένων τῇ μεσότητι, μᾶλλον ἀντίκειται ἡ ὀργιλότης, ἢ ἡ ἀοργησία· χεῖρον γὰρ κακόν ἐστιν ἡ ὀργιλότης τῆς ἀοργησίας, ὅτι μᾶλλον γίνεται· ἐλάχιστοι γὰρ οἱ ἀόργητοι· καὶ ὅτι συνοικῆσαι ὁ μὲν ἀόργητος ἡδύς· ὁ δὲ ὀργίλος χαλεπός. Καὶ διὰ τοῦτο χεῖρον τὸ κακόν· τὸ γὰρ ἥμερον τῶν ἀνθρώπων καὶ φιλάλληλον ἀναιρεῖ. Ὅτι μὲν οὖν μεσότης τις τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἡ ἀρετὴ, τὰ δὲ παρ' ἑκάτερα ὑπερβολαὶ, καὶ ἐλλείψεις κακὰ, δῆλον· καὶ εἴρηται ὅτι τὸ ὡς δεῖ ὀργισθῆναι καὶ ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε, τοῦτό ἐστιν καὶ μεσότης. Μέχρι δὲ τίνος ὀργιζόμενοι, καὶ ἐπὶ τίσιν τὰ δίκαια ποιήσομεν, καί τις ὁ δέων τῆς ὀργῆς καιρὸς, καὶ ὁ τόπος, καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐ δυνατόν ἐστι διορίσασθαι. Τὰ γὰρ κατὰ μέρος, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἀόριστα, καθὼς καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς εἴρηται· καὶ ἄλλοτε ἄλλα εἰσὶ τὰ προσήκοντα, καὶ οὐδὲν

Hoc vero non fit nisi tempore. Hi autem & sibi sunt molesti, & præcipuis amicis. Sed & hos qui ubi non oportet, & cum non oportet, & quantum non oportet morose se gerunt, diuque irascuntur, neque ante vindictam placari possunt, difficiles vocamus. Cum his vero vivere, aut eodem uti contubernio, est molestum. Quare medium lenitas, excessus iracundia, defectus vero stupor quidam, aut stoliditas possit vocari, aut lentitudo.

Aristot. l. 4. c. 5.

Cum autem utrumque opponatur medio, magis quam lentitudo tamen iracundia: pejus enim quam lentitudo malum est iracundia: quia est frequentior. Rarissimi sunt quippe quos lentos dicimus præterea quia cum lento vivere jucundum est, cum illo molestum; atque ideo pejus est malum. Quidquid enim in homine mansueti est aut amoris mutui, tollit iracundia. Jam vero bonum, esse mediocritatem quandam & virtutem, quæ vero utrinque sunt, excessum dico ac defectum, mala esse manifestum est, & jam supra diximus. Quia, quemadmodum, & in quibus, & cum oportet irasci, hoc ipsum est medium. Quamdiu vero, & in quibus ex officio irascendum sit; quæ item justa sit iræ occasio, & locus, & persona, & similia, definiri non potest. Quæ enim singula respiciunt, aut partes, sicut & in principio diximus, definiri non queunt. Alia enim alias conveniunt, neque quicquam horum fixum est aut

Τῇ πρᾳότητι δὲ μᾶλλον τὴν ὑπερβολὴν ἀντιθέμεν, &c.

Aristot. l.4. c.6.

aut stabile. Hoc tantum dicere possumus, medium in quocunque affectu laudari habitum, excessum contra in omnibus vituperari ac defectum. Et illi quidem qui parum abeunt à medio, non admodum sunt conspicui, ideoque neque admodum vituperantur, qui vero plurimum, plurimum etiam apparent, & vituperantur plurimum. Unde apparet medium esse habitum, cui adhærere oportet.

τεύχων διὰ τῆς αὐτῶν ἕξεως. Τοσοῦτον δὲ μόνον δυνατὸν εἰπεῖν, ὅτι ἡ μὲν μέση ἕξις ἐπαινετὴ, αἱ δὲ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις διὰ παντὸς πάθους κακίζονται· καὶ αἱ μὲν μικρὸν ἀφιστάμεναι τοῦ μέσου, οὐ πάνυ γίνονται φανεραί, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ πάνυ ψέγονται· αἱ δὲ πλεῖστον, καὶ πλεῖστα δοκοῦσι, καὶ σφόδρα κακίζονται. Ὅθεν δῆλον, ὅτι τῆς μέσης ἕξεως ἀνθεκτέον.

CAP. VIII.

De amicitia, vitiisque quæ cingunt eam, morositate nimirum & adulatione.

ΚΕΦ. η.

Περὶ φιλίας, καὶ τῶν περὶ ἑκάτερα κακιῶν δυσκολίας καὶ κολακείας.

Cap. 9. Ἐν δὲ ταῖς ὁμιλίαις καὶ τῷ συζῆν, &c.

AC eos quidem qui in ira considerantur habitus, jam diximus. Sunt vero in hominum congressibus mutuaque societate alii, qui in sermonibus cernuntur & rebus. In his ergo aut laudamus aut vituperamus aliquem. Cum autem laudari mediocritas, excessus vero ac defectus vituperari debeant; manifestum est, in hac etiam societate, excessum quoque & defectum esse aliquem, & medium. Alii enim nulla omnino in re molesti esse iis volunt cum quibus vivunt: quo fit ut laudent omnia, velintque omni in re placere omnibus, neque usquam ab iis dissentire.

Οἱ δ' ἐξ ἐναντίας τούτοις, &c.

Alii directe cum his pugnant: qui molesti sunt omnibus, omnia vituperant, neque quicquam eorum quæ fiunt approbare possunt; sed de re

AI μὲν οὖν περὶ τὴν ὀργὴν ἕξεις εἴρηνται· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἕξεις ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ταῖς πρὸς ἀλλήλους, αἵ τινες ἐν λόγοις καὶ ἐν πράγμασι γίνονται. Περὶ ταύτας τοίνυν τὰς κοινωνίας δυνατὸν ἐπαινεῖσθαί τινα καὶ ψέγεσθαι· ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν μεσότης ἐπαινετὸν, ψεκτὸν δὲ αἱ ὑπερβολαὶ καὶ ἐλλείψεις, φανερὸν ὅτι ἐν ταῖς κοινωνίαις ταύταις ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις ἐστὶ, καὶ μεσότης· οἱ μὲν γὰρ ἄλυποι παντὸς εἶναι βούλονται τοῖς ἐντυγχάνουσι, καὶ πάντα ἐπαινοῦσι, καὶ πᾶσιν ἀρέσκεσθαι βούλονται δοκεῖν, καὶ οὐδὲν περὶ οὐδενὸς ἀντιλέγουσιν.

Οἱ δὲ δὴ διάφορον τούτοις ἔχουσι, καὶ πάντας λυποῦσι, καὶ πάντα ψέγουσι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς τῶν γινομένων ἀρέσκει καὶ

καὶ πᾶσι περὶ παντὸς ἀντιλέγουσιν.

Οὗτοι δὴ ἄμφω ψέγονται· ἐπαινεῖται δὲ ὁ κατὰ τὸ δέον ταῦτα ποιῶν· καὶ ἃ μὲν δεῖ ψέγων, ἃ δὲ δεῖ, ἐπαινῶν, καὶ ἀρεσκόμενος οἷς ἀρέσκεσθαι δεῖ. Καλεῖται δὲ τοίνυν ὁ μὲν πάντα ἐπαινῶν, ἄρεσκός τις καὶ κόλαξ· ὁ δὲ πᾶσιν ἐπιτιμῶν, δύσκολος· ὁ δὲ τὸ γινόμενον ἁρμόζων περὶ ἄμφω, φίλος ἂν καλοῖτο· ἔοικε γὰρ τὸ κατ' αὐτὸν φιλίᾳ· ἀνώνυμον γὰρ ἴδιον τῆς τοιαύτης μεσότητος οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὁμοίου καλεῖται. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἕξις τὸ στέργειν προσλαβοῦσα, φιλία ἐστί· διαφέρει γὰρ τῆς φιλίας, ὅτι ἄνευ τῆς στοργῆς γίνεται. Οὐ γὰρ διὰ τὸ στέργειν, ἢ ἐχθαίρειν, ἀποδέχεται τὰ λεγόμενα καὶ πραττόμενα, ἢ ψέγει· ἀλλ' ἁπλῶς τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκεν καὶ ὅτι τοιαύτην ἔλαβεν ἕξιν. Ὁμοίως γὰρ διάκειται πρός τε τοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς ἀγνῶτας, καὶ πρὸς τοὺς συνήθεις καὶ ἀσυνήθεις κατὰ ταύτην τὴν ἕξιν. Ἐπαινεῖ γὰρ ἀεὶ καὶ ψέγει ἃ δεῖ, καὶ ὅσον δεῖ· πλὴν οὐχ ὁμοίως πάντα ἅπασιν· ἐν οἷς γὰρ δεῖ λυπεῖν, οὐχ ὁμοίως λυπήσει τοὺς γνωρίμους, καὶ τοὺς ἀγνῶτας, καὶ τοὺς συνήθεις, καὶ ἀσυνήθεις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἡδονῆς· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ἁρμόζει· καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποβλέπων ἀεὶ καὶ τὸ συμφέρον ὁ σπουδαῖος καὶ λύπην ποιήσει καὶ ἡδονὴν τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

qualibet cum omnibus contendunt. Aristot. l. 4. c. 6.

Vituperatur autem horum uterque. Sicut is laudatur, qui ut oportet hæc facit. Hoc est, qui vituperat quæ debet, laudat quæ oportet, placere iis quibus æquum est conatur. Ὁ τὰ μὲν ἃ δεῖ αἰνεῖν, ... ψέγειν, &c. Ac is quidem qui omnia laudat, blandus ac adulator dicitur: qui vero in omnes invehitur, morosus: qui vero rei quæ geritur se accommodat in utroque, amicus. Videtur autem virtus ipsius amicitia esse. Nomen enim hujus mediocritatis non est proprium, sed à vicino desumitur. Habitus quippe hujusmodi, si amandi assumpserit affectum, fit amicitia. Differt enim ab amicitia, quod sine hoc fit affectu. Neque enim quia aut amat aut odit, ea quæ dicuntur vel fiunt, grata habet aut odit; sed honesti simpliciter causa, & quia habitum hunc sibi comparavit. Eodem quippe modo erga notos se habet & ignotos; cum quibus consuevit, & quorum nunquam usus est consuetudine, quod ad hunc habitum. Semper enim quæ oportet, & quantum, laudat ac vituperat: nisi quod non eodem modo semper. Neque enim ubi fieri hoc necesse erit, molestia æque notos afficiet ac ignotos; cum quibus consuevit, aut nulla necessitudine est conjunctus. Eodemque modo in voluptate. Neque enim eadem conveniunt. Ideoque honesti semper & utilitatis ratione habita, vel delectabit eos cum quibus vivit vir bonus, vel molestia afficiet.

Aristot. l. 4. c. 6. Καθόλε μὲν ἦν εἴρηται ὡς δεῖ ὁμιλήσει, &c

Etenim in voluptatibus quas societas admittit humana & molestiis versatur hic habitus. Quare quæcunque voluptates non respiciunt honestum, iis non oblectabit se apud eos cum quibus vivit, sed potius iis qui delectantur succensebit: multoque magis molestus optabit videri honestatis causa, quam jucundus. Idque potissimum, si dedecus voluptas ea aut noxam facienti adferat ingentem. Tunc enim præoptabit parva aliquem molestia afficere aut pudore, ut à molestia eum majori aut dedecore immunem habeat, quam simul gaudendo ad tempus eum delectare, majori mox afficiendum molestia. Non eodem autem modo cum iis qui in dignitate sunt & cum plebeiis se geret, sed singulis quod suum est tribuet, & prout diversa singulorum poscet ratio, diverso quoque modo consuetudinem instituet suam. Sed & quemadmodum, & in quibus, & cum oportet laudabit ac reprehendet singulos. Ita quidem ut delectare eos maxime & per se malit, molestia vero afficere non nisi minime aut mediocriter, neque per se, sed utilitatis causa. Quare & cum molestia aliquem afficiet, magnæ alicujus voluptatis causa modice id faciet: semperque metuet nè odiosus possit haberi. Talis ergo est qui in voluptatibes humanæ societatis spectatur & molestiis. Qui quidem proprio non appellatur nomine, sed propter eam quam cum amicitia habet similitudinem,

Ἔστι γὰρ τοιαύτη ἕξις περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις γινομένας, καὶ ὅσαι μὲν ἡδοναὶ οὐ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὑποβλέπουσιν, ταύτας οὐ συνηδύνεται τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡδομένοις δυσχεραίνει· καὶ προαιρήσεται λυπηρὸς ὀφθῆναι μᾶλλον, ἢ ἡδὺς τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα· μάλιστα ἂν ἡ ἡδονὴ αἰσχύνην φέρῃ καὶ βλάβην τῷ ποιοῦντι μεγάλην· τότε γὰρ αἱρήσεται μᾶλλον λυπῆσαι καὶ αἰσχῦναι μικρὸν, καὶ τῆς μείζονος ἀπαλλάξαι λύπης καὶ αἰσχύνης, ἢ μικρὸν εὐφράναντα διὰ τοῦ συνηδῦναι, τῇ μείζονι λύπῃ περιβαλεῖν· οὐχ ὁμοίως δὲ ὁμιλήσει τοῖς ἐν ἀξιώματι καὶ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλ' ἑκάστῳ ἀποδώσει τὸ πρέπον· καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δὲ διαφορὰς τῶν ἐντυγχανόντων καὶ αὐτὸς διαφέρουσαν τὴν ὁμιλίαν ποιήσεται, καὶ ἐπαινέσει ὡς δεῖ ἕκαστον, καὶ ἐπιτιμήσει ὁμοίως ἐφ' οἷς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, τὸ μὲν συνηδύνειν μάλιστα ζητῶν, καὶ τοῦτο καθ' ἑαυτὸ αἱρούμενος, τὸ δὲ λυπεῖν ἐλάχιστα· καὶ μετρίως, καὶ οὐ δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ τοῦ συμφέροντος ἕνεκα. Καὶ γὰρ καὶ ὅτε λυπεῖ ἕνεκά τινος μεγάλης ἡδονῆς, μετρίως λυπεῖ, τὸ φορτικὸν ἀεὶ εὐλαβούμενος. Ὁ μὲν οὖν περὶ τὰς ἐν ταῖς ὁμιλίαις ἡδονὰς καὶ λύπας μέσος, τοιοῦτος. Οὐκ ὠνόμασται δὲ ἰδίῳ ὀνόματι, ἀλλὰ φίλος καλεῖται διὰ τὴν πρὸς τὴν φιλίαν ὁμοι-

ἀμφοτέρων, καθὼς εἴρηται.

Τῶν δὲ παρ' ἑκάτερα, ὁ μὲν ὑπερβάλλων, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα πάντα ἐπαινῶν καὶ πᾶσιν ἀρεσκόμενος τὸ ἡδὺς εἶναι μόνον ζητεῖ, ἄρεσκος καλεῖται· εἰ δὲ ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γένηται εἰς χρήματα ἢ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ.

Ὁ δὲ ἐλλείπων, δύσκολος καὶ δύσερις, ὃς πᾶσι δυσχεραίνει, καὶ πᾶσιν ἐπιτιμᾷ.

Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ μεσότης οὖν εἴρηται τρόπον ἀνώνυμος ἐστὶ, οὐ δοκεῖ μέσῳ τινὶ ἀντικεῖσθαι τὰ ἄκρα, ἀλλὰ ἀλλήλοις.

ut dictum est, amicus vocatur.

Eorum vero qui utrinque sunt, is quidem qui excedit, si absque causa laudet omnia, & omnia approbet, nec aliud quam ut jucundum se præbeat respicit, blandus vocatur: sin ut aliquid vel pecuniæ, vel quæ pecunia parantur, lucri accedat sibi, adulator. Aristot. l. 4 c. 7. Τῶν δὲ συνόντων &c.

Qui vero deficit, morosus ac litigiosus dicitur: qui omnibus offenditur, ac reprehendit omnia. Ὁ δὲ πᾶσι δυσχεραίνων, &c.

Quia vero & hic, quemadmodum dictum est, nomen non habet medium, non videntur medio extremitates sed inter se opponi. Αντικεῖσθαι δὲ φαίνεται, &c.

ΚΕΦ. Θ'.

Περὶ ἀληθείας καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν.

Περὶ ταύτας δὲ τὰς πρὸς ἀνθρώπους ὁμιλίας καὶ ἕτεραι γίνονται ἕξεις. Ἡ γὰρ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ὁμιλία, διπλῆ ἐστίν. Ἡ γὰρ περὶ τῶν λόγων ἢ τῶν ἔργων τοῦ συντυγχάνοντος γίνεται, ἢ ἑκάστου περὶ τῶν ἑαυτοῦ. Καὶ περὶ μὲν τὴν πρώτην αἱ εἰρημέναι γίνονται ἕξεις· περὶ δὲ τὴν δευτέραν ἄλλαι. Ἡ γὰρ ψεύδεταί τις περὶ ἑαυτοῦ λέγων καὶ τῶν ἰδίων ἔργων, ἢ ἀληθεύει· καὶ εἰ ψεύδεται, ἢ ἐλάττω λέγει τῶν ὄντων, ἢ μείζω. Εἰ μὲν οὖν ἀληθεύει, καὶ οὔτε μείζω λέγει τῶν ὄντων, οὔτε ἐλάττω, ἡ τοιαύτη ἕξις ἀλήθεια καλεῖται, καὶ ὁ ἔχων ἀληθευτικός.

CAP. IX.

De veritate, & quæ utrinq; eam cingunt vitiis.

In hac autem cum hominibus societate, etiam alii versantur habitus. Duplex enim homini cum homine societatis est ratio. Altera quæ ad dicta spectat factaque ejus cum quo versamur: altera quæ ad nostra ipsius. Atque ad priorem quidem duo præcedentes spectant habitus: ad secundam alii. Aut enim mentitur aliquis, qui de se suisque actionibus loquitur; aut verum dicit. Quod si mentitur, aut minora re ipsa dicit aut majora. Si ergo vera, hoc est, nec majora re ipsa nec minora dicit, talis habitus veritas vocatur, & qui eo præditus est, verax dicitur. Cap. 7. Περὶ τὰ αὐτὰ δὲ σχεδόν ἐστι καὶ ἡ τῆς ἀλαζονείας μεσότης, &c.

Aristot. l.4.c.7. Δοκεῖ δὲ ὁ μὲν ἀλαζὼν, &c.

Jam vero dissimulatio & arrogantia, & si quæ tales sunt præterea, alterius alicujus caussa suscipiuntur interdum à nonnullis: gloriæ nimirum aut opum, & si quæ sunt similia, apud alios vero nulla prorsus de caussa eas invenias. Alii ergo minora quam merentur de se prædicant, alii majora. Non quod ita velint videri, sed quod se ignorent ipsi, quod rarissime accidit. Plerumque n. qualis quisque est, si nullius rei gratia dicat aliquid aut faciat, talia quoque aut loquitur aut agit, atque ita vivit. Cum ergo reprehensione per se dignum sit mendacium, laudem mereatur veritas, ideo hic quoq; id quod laude dignum est mediocritas: ea autem est veritas: sicut excessus contra defectusque id quod vituperio, mendacia nimirum. E quibus arrogantia quidem excedit, deficit autem dissimulatio. Ac nos quidem de utroque accuratius agemus. Et primo de medio.

Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν. &c.

Veracem ergo dicimus, non qui in pactis aut conventibus, aliisque id genus, quæ ad justitiam aut injustitiam referuntur, verum dicit, hoc enim alterius virtutis est: sed qui sine ulla necessitate, sine lege ulla aut jure, aliove vinculo civili, veritatem in sermone amplectitur & vita: idque solummodo quia hujusmodi virtutis præditus est habitu, & honestatis caussa. Sed & talia de se prædicat, talisque videri vult aliis, qualis est revera. Quo fit ut æquitatis quoque laudem mereatur idem.

Εἰρωνεία δὲ καὶ ἀλαζονεία, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕνεκα, ἐπιτηδεύονται μὲν παρ' ἐνίων καὶ τινὸς ἕνεκα· οἷον δόξης ἢ πλούτου, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν τοιούτων· εὑρίσκονται δὲ παρ' ἐνίοις καὶ οὐδενὸς ἕνεκα. Καί τινες ἐλάττω περὶ ἑαυτῶν λέγουσιν ὧν εἰσὶν ἄξιοι, καὶ αὖθις ἕτεροι μείζω· οὐχ ὅτι βούλονται οὕτω δοκεῖν, ἀλλ' ὅτι ἑαυτοὺς ἀγνοοῦσι. Τοῦτο δὲ ἐλάχιστα συμβαίνει. Ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐὰν μή τινος ἕνεκα λέγῃ ἢ πράττῃ, οἷός ἐστι, τοιαῦτα καὶ λέγει καὶ πράττει καὶ οὕτω ζῇ. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὲν ψεῦδος ψεκτόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐπαινετὸν, διὰ τοῦτο μεσότης μὲν κἀνταῦθα τὸ ἐπαινετὸν, ἡ ἀλήθεια· ὑπερβολὴ δὲ, καὶ ἔλλειψις τὰ ψεκτὰ, τὰ ψευδῆ δηλονότι. Ὧν ἡ μὲν ἀλαζονεία ὑπερβάλλει, ἡ δὲ εἰρωνεία ἐλλείπει. Ἐροῦμεν δὲ περὶ ἑκατέρου ἀκριβέστερον· πρότερον δὲ περὶ τοῦ μέσου ἐροῦμεν.

Ἔστι τοίνυν ἀληθευτικὸς, οὐχ ὁ ἀληθεύων ἐν ταῖς συμφωνίαις, καὶ ἐν ἄλλοις τοιούτοις, ὅσα εἰς δικαιοσύνην ἢ ἀδικίαν συντείνει· τοῦτο γὰρ ἄλλης ἐστὶν ἀρετῆς· ἀλλ' ὅστις ἄνευ ἀνάγκης, ἢ νόμου, ἢ δικαίου, ἢ ἄλλου τινὸς πολιτικοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐν λόγῳ καὶ ἐν βίῳ ἀληθεύει, διὰ μόνον τὸ ἔχειν ἕξιν τῆς τοιαύτης ἀρετῆς, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα· καὶ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ λέγει καὶ τοιοῦτος τοῖς ἄλλοις ἐθέλει δοκεῖν, οἷός ἐστι κατ' ἀλήθειαν. Οὗτος δὲ καὶ ἐπιεικὴς ἂν εἴη·

ἐν· οἱ γὰρ φιλαλήθεις καὶ ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἀνάγκη πολλῷ μᾶλλον ἐν οἷς ἀληθεύειν ἀνάγκη διὰ τὸ πολιτικὸν ἀγαθὸν· ὃς γὰρ εὐλαβεῖται τὸ ψεῦδος καθ' ἑαυτὸ, διότι κακὸν, ὅταν καὶ αἰσχρὸν τὸ αὐτὸ γίνηται, καὶ οὐ μόνον ᾖ κακὸν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις δοκῇ τοιοῦτον, πῶς οὐ φεύξεται παντὶ δυνάμει; ὁ μὲν οὖν ἀληθευτικὸς τοιοῦτος, καὶ ἔστιν ἐπαινετὸς, τὸ κακὸν καὶ αἰσχρὸν εὐλαβούμενος· ὃς εἰ δεήσει παρεκκλίνειν τοῦ μέσου, πρὸς τὴν ἔλλειψιν, οὐ πρὸς τὴν ὑπερβολὴν νεύσει· τοῦτο γὰρ ἐμμελέστερον δοκεῖ εἶναι, διὰ τὸ τὰς ὑπερβολὰς ἐπαχθεῖς εἶναι.

Ὁ δὲ ἀλαζὼν μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος καὶ λόγοις καὶ ἔργοις. Οὗτος δὴ, εἰ μὲν οὐδενὸς ἕνεκα προσποιεῖται, φαῦλος μὲν ἔοικεν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει· μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. Εἰ δέ τινος ἕνεκα προσποιεῖται, εἰ μὲν δόξης ἢ τιμῆς, οὐ λίαν ψεκτὸς ὁ ἀλαζών· ὁ δὲ ἀργυρίου, ἢ ὅσα εἰς ἀργύριον ἔχεται, ἀσχημονέστερος.

Οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ἀλαζόνος ἡ ἀλαζονεία· εἰ γὰρ οὕτως εἶχεν, οὐκ ἂν ἦν ψεκτόν. Οὐ γὰρ ἂν ἦν τῶν ἑκουσίων καὶ ἐφ' ἡμῖν· ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει ἐστί. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἰσχρόν ἐστι καὶ ψέγεται· ἕξις γάρ τις ἐστιν ἡ ἀλαζονεία. Καὶ κατά τινα ἕξιν ὁ ἀλαζὼν γίνεται, ὥσπερ καὶ ὁ ψεύστης, ὃς οὐ δόξης ἕνεκα, ἢ χρημάτων προσποιεῖται, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ψεύδους ἕνεκα μόνου

Nam qui ubi nihil necesse est veritatem amant, multo magis ubi bonum civile hoc postulat tales sunt futuri. Qui enim per se à mendacio, quia vitium est, abhorret; quomodo si accedat dedecus, neque tantum sit tale, sed & aliis quoque videatur, non omni ratione hoc vitabit? Ac talis quidem est verax: qui cum vitium fugiat & dedecus, merito laudatur. Et ita quidem, ut si recedendum fuerit à medio, ad defectum potius quam ad excessum abiturus sit: hoc enim concinnius videtur altero: quia excessus est molestissimus. Arist. l. 4. c. 7.

Arrogans vero, qui majora reipsa simulare verbis & actionibus solet. Atque hic quidem, si nullius rei id causa faciat, improbus videtur: nec enim aliter mendacio gauderet. Et tamen vanus potius videtur, quam malus. Quod si rei alicujus causa arrogans simulet, si id vel gloriæ vel honoris causa faciat, non admodum reprehensione dignus est: sin pecuniam vel aliquid quod ad pecuniam refertur proponat sibi, turpior habetur.

Ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος, &c.

Nec enim in facultate arrogantis arrogantia est: nam si ita se haberet, vituperanda non esset: neque enim in iis esset quæ sponte esse dicimus, & quæ in potestate sunt nostra. Sed in prælectione est, ideoque fœde est & vituperatur. Est enim habitus quidam arrogantia: & secundum habitum quendam arrogantes evadimus, non secus quam mendax, qui nec gloriæ nec pecuniarum causa simulat, sed ut mentiatur tantum.

Οὐ γὰρ ἐν τῇ δυνάμει δ' ἐστὶν ὁ ἀλαζὼν &c.

Aristot. l. 4. c. 7. Οἱ μὲν οὖν δόξης χάριν ἀλαζονευόμενοι, &c.

Qui gloriæ ergo causa arrogantiam adhibent, tali simulatione utuntur, unde laudari aut felices possint judicari: qui vero lucri causa, tali qua prodesse etiam possint proximis. Sicut medicinam, aut divinandi artem. Medicos enim se aut hariolos simulant peritos: ut dum iis qui opera eorum uti velint profuturi videantur, injusta ratione opes eorum ad se transferant. Talis ergo est arrogans.

Οἱ δὲ εἴρωνες ἐπὶ τὸ ἔλαττον, &c.

Dissimulator vero is est, qui re ipsa simulat minora: qui venustior videtur, quam sit arrogans. Nec n. lucri causa simulat: sed quia omne quod elatum magnumque videtur esse, studet vitare. Qui ergo ea quæ honori esse possunt dissimulando negat, quemadmodum Socrates solebat, elegans videtur ac venustus: qui vero non magna tantum, & quæ gloriam merentur, sed minima quæque, & quæ præstare omnium judicio potest, fieri à se non posse simulat; versute delicatus vocatur, ac contemptum meretur. Fit tamen etiam ut arrogantes ex hoc ipso dicantur. Sicut in vestitu olim Lacones faciebant. Etenim & excessus & defectus si sit nimius, arrogantiæ signum est. Qui vero modice dissimulationem adhibent, venusti videntur, tales autem sunt, qui non in rebus minimis, nimiumque manifestis, ea utuntur. Atque hoc quidem modo cum & dissimulator veraci opponatur & arrogans, magis tamen quam dissimulator opponitur arrogans. Ma-

Οἱ μὲν οὖν δόξης ἕνεκα ἀλαζονευόμενοι, τοιαῦτα προσποιοῦνται, ὅθεν ἔπαινος ἀκολουθεῖ, ἢ εὐδαιμονισμός· οἱ δὲ κέρδους ἕνεκα ἀλαζονευόμενοι, ἐκεῖνα προσποιοῦνται, ὅσα τοὺς πέλας ὠφελοῦσιν· οἷον ἰατρικὴν, ἢ μαντείαν. Προσποιοῦνται γὰρ ἰατροί τινες εἶναι, ἢ μάντεις σοφοὶ, ἵνα δόξαντες ὠφέλιμοι εἶναι τοῖς κεχρημένοις παρακερδαίνωσι τὰ ἐκείνων. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ ἀλαζών.

Εἴρων δέ ἐστιν, ὁ τὰ ἐλάττω τῶν ὄντων προσποιούμενος. Οὗτος δὴ χαριέστερος τοῦ ἀλαζόνος δοκεῖ· οὐ γὰρ κέρδους ἕνεκα προσποιεῖται, ἀλλὰ φεύγων τὸ ὀγκηρὸν, καὶ τὸ μέγα εἶναι δοκεῖν. Ὃς μὲν οὖν εἰρωνευόμενος τὰ ἔνδοξα ἀπαρνεῖται, ὥσπερ καὶ Σωκράτης ἐποίει, χαρίεις τις εἶναι δοκεῖ· ὃς δὲ οὐ μόνον τὰ μεγάλα καὶ ἔνδοξα, ἀλλὰ καὶ τὰ μικρὰ ἀπαρνεῖται, καὶ ἃ δῆλός ἐστι δυνάμενος, ταῦτα προσποιεῖται μὴ δύνασθαι, ὁ τοιοῦτος βαυκοπανοῦργος λέγεται, καὶ εὐκαταφρόνητός ἐστιν. Ἐνίοτε δὲ καὶ ἀλαζὼν διὰ ταῦτα καλεῖται· οἷα ἐποίουν ἐν τοῖς ἱματίοις οἱ Λάκωνες· καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ λίαν ἔλλειψις, ἀλαζονικόν. Οἱ δὲ μετρίως χρώμενοι τῇ εἰρωνείᾳ, χαρίεντες φαίνονται· οἵ τινες οὐ περὶ τὰ λίαν εὐτελῆ, καὶ σφόδρα φανερὰ εἰρωνεύονται. Οὕτω δὲ τῷ ἀληθευτικῷ τοῦ τε εἴρωνος καὶ τοῦ ἀλαζόνος ἀντικειμένων, μᾶλλον ἀντίκειται ὁ ἀλαζὼν ἢ ὁ εἴρων. Χεῖρον

γὰρ

γὰρ χεῖρον ἡ ἀλαζονεία, ὡς φανερὸν ἐστὶν ἐκ τῶν εἰρημένων.

jus enim malum, ut apparet ex iis quæ diximus, est arrogantia. Aristot. l.4.c.7.

ΚΕΦ. ι.

Περὶ εὐτραπελίας καὶ τῶν παρ' ἑκάτερα κακιῶν.

Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἄνεσίς τις καὶ ἀνάπαυσις ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀνέσει ἐστί τις διαγωγὴ μετὰ παιδιᾶς, δοκεῖ καὶ ἐνταῦθα εἶναί τις ὁμιλία ἀγαθὴ καὶ ἐμμελής, καὶ λέγειν, οἷα δεῖ, καὶ ὡς δεῖ τὸν ἀναπαύσεως δεόμενον· ὁμοίως δὲ καὶ οἷα δεῖ ἀκούειν, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ. Διαφέρει γὰρ τὸ τοιαῦτα λέγειν τοῦ τοιούτων ἀκούειν· ὅθεν δῆλον, ὅτι ἐστὶ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὁμιλίᾳ καὶ ὑπερβολή, καὶ ἔλλειψις, καὶ μεσότης.

Ἡ μὲν οὖν ὑπερβολὴ βωμολοχία καλεῖται, καὶ οἱ ἔχοντες, βωμολόχοι, καὶ φορτικοί, οἱ τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλουσι, καὶ μᾶλλον ζητοῦσι τὸ γέλωτα ποιῆσαι, ἢ τὸ λέγειν εὐσχήμονα, καὶ μὴ λυπεῖν τὸν σκωπτόμενον.

Ἔλλειψις δέ, σκληρότης, καὶ ἀγριότης· καὶ οἱ ἔχοντες, ἄγριοι καὶ σκληροί. Οἵ τινες οὔτε αὐτοὶ γελοῖον οὐδὲν λέγουσι, καὶ τοὺς λέγοντας δυσχεραίνουσι καὶ μισοῦσιν.

Ἡ δὲ μεσότης, εὐτραπελία, καὶ οἱ ἔχοντες, εὐτράπελοι, οἷον εὔτροποι· καὶ γὰρ τοῦ ἤθους εἶναι δοκοῦσιν τοιαῦ-

CAP. X.

De urbanitate, & quæ utrinque eam cingunt vitiis.

Cum autem remissio quædam sit in vita ac quies, & in hac ipsa remissione aliquid cum ludo ac joco temporis ponatur: videtur etiam hic esse honesta quædam & concinna cum aliis vivendi ratio; ut & quæ oportet dicat, & quemadmodum, qui hac remissione opus habet: eodemque modo quæ, & quemadmodum, & cum oportet audiat. Differunt enim hæc aut illa dicere, & audire. Unde apparet in hac quoque cum aliis vivendi ratione, & excessum, & defectum esse, & medium. Οὔσης δὲ καὶ ἀναπαύσεως ἐν τῷ βίῳ, &c.

Et excessus quidem scurrilitas vocatur: quique in eo peccant, scurræ atque importuni videntur. Qui in ridiculis excedunt, quibusque magis curæ est, ut risum moveant, quam ut decori rationem in sermone habeant: aut nè molesti sint illi quem cavillantur. Οἱ μὲν οὖν τῷ γελοίῳ ὑπερβάλλοντες, &c.

Defectus vero asperitas ac rusticitas vocatur: quiq; in eo peccant, asperi ac rustici dicuntur. Qui neq; ipsi quicquam risu dignum afferunt, eosq; qui hoc faciunt aversantur ac oderunt. Οἱ δὲ μήτ' αὐτοὶ ἂν εἰπόντες, &c.

Medium vero εὐτραπελία, hoc est, urbanitas, quiq; in eo excellunt εὐτράπελοι, quasi εὔτροποι, hoc est, urbani dicuntur. Etenim potissimũ à moribus videntur Οἱ δ' ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι, &c.

Aristot. l. 4. c. 7.

dentur esse hi motus. Hi autem sunt qui concinne, & quemadmodum & cum oportet, jocantur. Sicut n. corpora distinguunt sui motus: ut exempli gratia, ignem, & quicquid leve est, motus qui in altum fertur, grave contra motus qui ad medium, eodemque modo in aliis, ita ex exterioribus & quæ in oculos incurrunt hominum motibus, habitus quoque apparent animæ & mores. Cum vero rarissimi sint illi, quos asperos diximus, plurimi contra quos joci delectant & festivitas, cumq; hic habitus melior videatur quam austeritas: hinc fit ut scurræ quoque, urbani dicantur, quia festivi quoque videntur & jucundi. Differre tamen scurras ab urbanis, & quidem non mediocriter, vel ex superioribus constat.

Τῆ μέση δ' ἕξει οἰκεῖον καὶ ἡ ἐπιδεξιότης, &c.

Sunt autem dexteri ejusmodi urbani, meritoque dexteritas posset vocari urbanitas. Proprium enim dexteri est hominis, ea & dicere & audire, quæ probo ingenuoque digna sunt homine. Quædam enim in jocandi ratione sunt, quæ & dici à tali homine & audiri debeant. Differt enim ingenui hominis jocus & illiberalis, quemadmodum & docti differt ab indocti. Quod vel ex comœdiis apparet, tum antiquis tum novis. In iis enim qui plebeias repræsentant personas & illiberales, ridicula putant & jucunda quæ obscœna sunt: qui contra ingenuos dexterosque homines & probos, quæ suspicionem movent tantum. Quæ quidem non parum diffe-

ται κινήσεις. Οὗτοι δέ εἰσιν οἱ παίζοντες ἐμμελῶς, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε. Ὥσπερ γὰρ αἱ κινήσεις τὰ σώματα χαρακτηρίζουσιν, οἷον πῦρ μὲν ἡ εἰς τὸ ἄνω κίνησις, καὶ πᾶν κοῦφον· βαρὺ δὲ ἡ εἰς τὸ μέσον, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἔξω καὶ φαινομένων τοῦ ἀνθρώπου κινήσεων, αἱ ἕξεις τῆς ψυχῆς φαίνονται καὶ τὰ ἤθη. Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν σκληροὶ ἐλάχιστοι γίνονται, πλεῖστοι δέ εἰσιν οἱ χαίροντες παιδιᾷ καὶ σκώμμασι, καὶ τὸ γελοῖον ἀγαθὸν δοκεῖ μᾶλλον, ἢ τὸ σκυθρωπόν· διὰ τοῦτο οἱ βωμολόχοι, εὐτράπελοι λέγονται, ὡς χαρίεντες καὶ ἡδεῖς· ὅτι δὲ οἱ βωμολόχοι τῶν εὐτραπέλων οὐ μικρῷ διαφέρουσι, καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον.

Οὗτοι δὲ οἱ εὐτράπελοι καὶ ἐπιδέξιοί εἰσι, καὶ εὐτραπελία ἐπιδεξιότης ἂν εἰκότως καλοῖτο· τοῦ ἐπιδεξίου γάρ ἐστιν ἐκεῖνα καὶ λέγειν καὶ ἀκούειν, ἃ τῷ ἐπιεικεῖ καὶ ἐλευθερίῳ ἁρμόττει. Ἔστι γάρ τινα πρέποντα τῷ τοιούτῳ λέγειν ἐν παιδιᾶς μέρει καὶ ἀκούειν· ἡ γὰρ τοῦ ἐλευθερίου παιδιὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἀνδραποδώδους, καὶ ἡ τοῦ πεπαιδευμένου τῆς τοῦ ἀπαιδεύτου. Τοῦτο δὲ ἀπὸ τῶν κωμῳδιῶν γίνεται δῆλον, τῶν τε παλαιῶν καὶ τῶν νέων· ἐν γὰρ ταῖς κωμῳδίαις οἱ μὲν φαύλους τινὰς καὶ ἀνδραποδώδεις ὑποκείμενοι, γελοῖα καὶ ἡδέα ἡγοῦνται τὰ αἰσχρά. Οἱ δὲ ἐλευθερίους τινὰς, καὶ ἐπιδεξίους, καὶ ἐπιεικεῖς ὑποκείμενοι, τὰ μεθ' ὑπονοίας. Ταῦτα δὲ οὐ μικρῷ

μικρῷ τινὶ διαφέρει ἀλλήλων πρὸς εὐσχημοσύνην. Τίνα οὖν ἐροῦμεν εἶναι τὸν μέσον ἐν ταῖς παιδιαῖς; τὸν εὖ σκώπτοντα, καὶ ὡς δεῖ ἄνθρωπον ἐλεύθερον, ἢ τὸν μὴ λυπηρὸν τοῖς ἀκούουσιν, ἢ καὶ χαρίεντα καὶ ἡδύν. Καὶ οὗτος ὁρισμὸς ἔσται τοῦ ἐν ταῖς παιδιαῖς μέσου. Ἀλλὰ ἀόριστός τις οὗτος ὁ ὁρισμὸς εἶναι δοκεῖ· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ πάντες μισοῦσιν, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσιν· ἀλλὰ ἄλλοις ἄλλα δοκεῖ ἡδέα καὶ λυπηρά. Καὶ οἷς ἕκαστος χαίρει, τοιαῦτα καὶ λέγει καὶ ποιεῖ ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίαις· καὶ ἃ σκώμματα ἀκούων ἀνέχεται, ταῦτα καὶ λέγει· οὐ γὰρ πάντα ἐρεῖ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ νομοθέται ἔνια λοιδορεῖν κωλύουσι. Λοιδόρημα δέ τι ἐστὶ καὶ τὸ σκῶμμα. Ὅτι τοίνυν ἀόριστά εἰσιν, ἃ μισοῦμεν, καὶ οἷς χαίρομεν, διὰ τοῦτο χαλεπόν ἐστιν ἀκριβῶς ὁρίσασθαι τὸν ἐν ταῖς παιδιαῖς μέσον· ἀλλ' αὐτὸς ἐλευθέριος καὶ χαρίεις οὕτως ἕξει, οἷον νόμος ὢν ἑαυτῷ. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ μέσος, εἴτε εὐτράπελος, εἴτε ἐπιδέξιος λέγεται.

Ὁ δὲ βωμολόχος σφόδρα ἐρῶν τοῦ γελοίου, οὐδενὸς φείδεται τῶν γέλωτα ποιούντων οὔτε ἔργων οὔτε ῥημάτων, καὶ οὔτε ἑαυτοῦ, οὔτε τῶν ἀκουόντων ἀπέχεται. Ἀλλ' ἵνα μόνον κινήσῃ γέλωτα, καὶ ἑαυτὸν αἰσχύνει καὶ τοὺς ἀκούοντας, ἐκεῖνα λέγων καὶ πράττων, ὧν οὐδὲν οὔτε εἴποι ἂν οὔτε ποιήσειεν ὁ χαρίεις· ἔνια δὲ

runt ad venustatem. Quem igitur dicemus medium servare in jocis? Utrumnè qui recte & ut homine ingenuo dignum est cavillari solet: an qui molestus non est audientibus, sed venustus potius, jucundusque: atque hæc vera erit ejus qui medium servat in jocando, definitio. Atqui nihil definitum habere videtur hæc definitio. Neque enim eadem aut amant aut oderunt omnes; sed alia aliis jucunda videntur aut molesta. Quibus vero delectantur singuli, ea in congressibus quoque mutuis aut dicunt aut faciunt. Et quas libenter cavillationes aliquis admittit cum audit, iis utetur quoque. Nec enim dicet omnia. Quibusdam enim à legislatoribus quoque interdictum est convitiis. Nam & aliquod cavillum est convitium. Quia ergo indefinita sunt quæ amamus aut odimus, propterea quoque eum qui jocando medium servat, definire est difficile. Quare ingenuus homo ac venustus ita se geret, ut lex sit sibi ipse. Talis ergo est medius, sive is urbanus sit dicendus, sive dexter. Aristot. l. 4. c. 7.

At vero scurra, cum vehementer quæ ridicula sunt amet: nullo neque verbo abstinet neq; actione quæ modo risum moveat; quare neque sibi solet parcere nec reliquis. Sed dum modo risum moveat, sive id cum suo fiat sive aliorum qui audiant opprobrio, nihil pensi habet. Planeque ea & loquitur & facit, quorum nè minimum quidé aut faceret venustus homo aut diceret: & quorum nonnulla Ὁ δὲ βωμολόχος ἥττων ἐστὶ τοῦ γελοίου, &c.

Aristot. l. 4. c. 9. Ὁ δ' ἄγρειος, &c

fortasse nec audire quidē posset.

In hac autem cum aliis vivendi ratione, prorsus inutilis est rusticus. Nec enim aut ipse jucundus esse, aut alios tales potest ferre. Talis ergo reprehenditur: quia res in humana vita sunt necessariæ, & quies & jocus.

Τρεῖς οὖν αἱ εἰρημέναι ἐν τῷ βίῳ μεσότητες, &c.

Tres enim sunt in humana vita, quæ ad hunc hominum inter se mutuo congressum referuntur, mediocritates. Una quidem in veritate, quæ utrinque arrogantiam & dissimulationem habet, duæ vero in jucundo. Quarum altera est, quam amicitiam dicimus: quæ adulationem utrinque & morositatem habet. Altera urbanitas dexteritasque, quam utrinque scurrilitas asperitasque cingit, ac rusticitas. Uterque enim voluptatem aliquam ad vitam conferunt, & amicus & urbanus.

οὐδ' ἀνάσχοιτο ἂν ἀκοῦσαι.

Ὁ δ' ἄγρειος εἰς τὰς τοιαύτας ὁμιλίας ἀχρεῖος· οὔτε γὰρ αὐτὸς ἡδύς ἐστιν, καὶ τοὺς ἄλλους οὕτως ἔχοντας δυσχεραίνει· καὶ οὗτος δὲ κακίζεται διὰ τὸ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν παιδιάν.

Τρεῖς γάρ εἰσι μεσότητες ἐν τῷ βίῳ περὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας. Μία μὲν περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις παρ' ἑκάτερα τήν τε ἀλαζονείαν καὶ τὴν εἰρωνείαν ἔχει, δύο δὲ περὶ τὸ ἡδύ· ὧν ἡ μέν ἐστιν ἡ λεγομένη φιλία, ἥ τις παρ' ἑκάτερα τήν τε κολακείαν καὶ τὴν δυσκολίαν ἔχει· ἑτέρα δὲ ἡ εὐτραπελία καὶ ἐπιδεξιότης, ἧς παρ' ἑκάτερα ἡ βωμολοχία, καὶ ἡ σκληρότης, καὶ ἡ ἀγροικότης ἐστίν· ἄμφω γὰρ ἡδονήν τινα ποιοῦσι τῷ βίῳ, ὅ τε φίλος, καὶ ὁ εὐτράπελος.

CAP. XI.

Verecundiam virtutem non esse.

Cap. 9. Περὶ δὲ αἰδοῦς ὥς τινος ἀρετῆς οὐ προσήκει λέγειν, &c

Verecundia autem non est virtus; nec enim habitus est, sed potius affectus, quod vel ex definitione patet. Definitur enim, metus infamiæ. Fere idem enim accidit verecundo, quod ei qui terribile aliquid metuit. Erubescit enim ille sicut pallescit qui mortem timet. Quare utrumque corporis videtur esse, tum verecundia, tum periculorum metus. Talia autem, affectus ma-

ΚΕΦ. ιά.

Περὶ αἰδοῦς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρετή.

Ἡ δὲ αἰδὼς οὐκ ἔστιν ἀρετή· οὐ γάρ ἐστιν ἕξις, ἀλλὰ μᾶλλον πάθος· ὃ δῆλον ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ. Ὁρίζεται γὰρ φόβος ἀδοξίας. Συμβαίνει γὰρ τοῖς αἰδουμένοις παραπλήσιον τοῖς περὶ τὰ δεινὰ φοβουμένοις. Ἐρυθραίνεται γὰρ, ὥσπερ ὠχριᾷ ὁ φοβούμενος τὸν θάνατον. Ἄμφω δὲ σωματικά πως φαίνονται εἶναι, ἥ τε αἰσχύνη, καὶ ὁ φόβος τῶν δεινῶν. Τὰ τοιαῦτα δὲ, πάθη μᾶλλον δοκοῦσιν,

ἀκοῦσιν, οὐχ ἕξεις λέγονται. Τοῦτο δὲ τὸ πάθος οὐ πάσῃ ἡλικίᾳ ἁρμόζει, ἀλλὰ τῇ νέᾳ μόνον. Δεῖ γὰρ τοὺς νέους αἰδήμονας εἶναι διὰ τὸ πολλὰ ἁμαρτάνειν· πολλὰ γὰρ ἁμαρτάνουσιν οἱ νέοι, διὰ τὸ πάθει μᾶλλον ἀκολουθεῖν ἢ λόγῳ. Συστελλόμενοι γὰρ ὑπὸ τῆς αἰδοῦς, ἀμείνους γίνονται. Διὰ τοῦτο τῶν μὲν νέων ὅσοι αἰδήμονες, ἐπαινετοί, πρεσβύτερον δὲ οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός· οὐ δεῖ γὰρ τὸν πρεσβύτερον ἐκεῖνα πράττειν ἐφ᾽ οἷς αἰσχύνη ἐστίν. Οὐ γὰρ ἐστιν ἡ αἰσχύνη τοῦ ἐπιεικοῦς, εἴπερ ἐστὶν ἐπὶ τοῖς φαύλοις.

gis videntur esse quem habitus. Et hic affectus quidem non omni ætati, sed juvenili tantum convenit. Juvenes enim pudibundos esse oportet, quia sæpe peccant. Sæpe autem peccant juvenes, quia affectum magis sequuntur, quam rationem. Quare quoties à verecundia reprimuntur, meliores evadunt. Atque hæc causa est, cur verecundos laudemus adolescentulos: cum nemo eo nomine senem commendet, quod pudibundus sit. Neque enim fieri à sene ea debent, quæ pudore sunt digna. Neque viri probi pudor est, cum improba sequatur. Aristot. l.4.c.9.

Ἐπεὶ γὰρ τὰ μέν εἰσι κατ᾽ ἀλήθειαν αἰσχρά, τὰ δὲ οὐκ εἰσὶ μέν, δοκοῦσι δέ, δέον ἐστὶ φεύγειν ἀμφότερα τὸν ἐπιεικῆ· φεύγων δὲ τὰ αἰσχρά, οὐδέποτε αἰσχυνθήσεται.

Cum autem alia revera sint turpia, alia non sint, sed videantur tantum, utraque viro probo fugienda sunt. Fugiendo autem turpia, nunquam pudore suffundetur. Ἔστι δὲ τὰ μὲν κατ᾽ ἀλήθειαν αἰσχρά, &c.

Τὸ γὰρ οἴεσθαι αὐτὸ τοῦτο ἐπιεικοῦς εἶναι τὸ αἰσχύνεσθαι, εἰ πράξειέ τι τῶν αἰσχρῶν, καὶ τὸν οὕτως ἔχοντα ἐπιεικῆ νομίζειν, ἄτοπον. Ἡ γὰρ αἰδὼς ἐπὶ τῶν ἑκουσίων αἰσχρῶν γίνεται· ὁ δὲ ἐπιεικὴς οὐδὲν αἰσχρὸν οὐδέποτε πράξειεν ἂν ἑκουσίως.

Etenim existimare hoc ipsum viri probi esse, ut pudore afficiatur, si quid turpe commiserit, eumque qui ita se habeat, judicare probum esse, res est absurdissima. Ea enim turpia, quæ sponte fiunt, sequitur verecundia: vir autem probus nihil unquam quod sit turpe sponte committet. Τὸ δὲ οὕτως ἔχειν, &c.

Φαίνεται δὴ μὴ εἶναι τὴν αἰδῶ ἀρετήν τινα, ἀλλὰ μᾶλλον πάθος· οὐ γὰρ ἀεὶ ἐπαινετόν ἐστιν, οὐδὲ ἁπλῶς, καὶ καθ᾽ ἑαυτό, ἐπιεικὲς ἂν λέγοιτο, ἀλλ᾽ ἐξ ὑποθέσεως. Οἷον, εἰ γένοιτο ἁμαρτεῖν τινὰ ἐπιεικές ἐστιν αἰδεῖσθαι. Οὐχ οὕτω δὲ ἔχουσιν αἱ ἀρεταί· ἕξεις γάρ εἰσι, διὰ παντὸς ἐγκείμεναι τῇ ψυχῇ.

Unde apparet non virtutem sed affectum potius esse verecundiam. Nec enim semper est laudanda: nec simpliciter aut per se res proba dicenda est, sed ex suppositione tantum. Ut si contingat aliquem peccare, bonum est, si verecundia sequatur. Atqui non ita se virtutes habent: eæ namque habitus sunt, qui semper animo inhærent. Ἔστι δ᾽ ἡ αἰδώς, &c.

Quam-

Aristot. l.4. c.9. Ἔτι ἡ ἀναισχυντία φαῦλον, &c.

Quamvis autem aliqua videatur esse, & sit revera, inter consternationem atque impudentiam mediocritas, laudeturque verecundus, sicut contra qui impudentes sunt in rebus turpibus, & qui nimium verecundi sunt, quos consternatos dicunt, reprehendi solent; nihilo magis tamen propterea virtus est verecundia. Virtus enim est mediocritas, mediocritas vero non omnis, est virtus. Neque enim hæc reciprocantur.

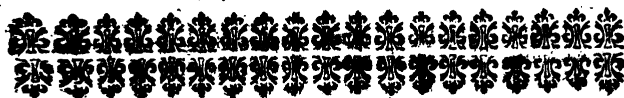
Οὐκ ἔστι δ' οὐδ' ἡ ἐγκράτεια, &c.

Sic nec continentia virtus est, sed aliquid ex ea admixtum habet, de qua posterius agemus. Nunc vero de justitia dicamus.

Εἰ δὲ καὶ μεσότης τις εἶναι δοκεῖ καὶ ἔστι μεταξὺ τῆς τε καταπλήξεως, καὶ τῆς ἀναισχυντίας, καὶ ἐπαινεῖται μὲν ὁ αἰδήμων, ψέγονται δὲ οἵ τε ἀναίσχυντοι περὶ τὰ αἰσχρὰ καὶ οἱ πλέον τοῦ δέοντος αἰδήμονες, οἱ λεγόμενοι καταπλῆγες, οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο ἀρετή ἐστιν ἡ αἰδώς. Ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ μεσότης· ἡ δὲ μεσότης οὐ πᾶσα ἀρετή· οὐ γὰρ ἀντιστρέφει.

Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ἡ ἐγκράτεια ἀρετὴ ἀλλά τις μικτή· διαληφθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς ὕστερον· νῦν δὲ περὶ δικαιοσύνης εἴπωμεν.

ARISTO-

ARISTOTELIS ETHICORUM

LIBER V.

ΚΕΦ. α. | CAP. I. Aristot. l.5.c.1.

Περὶ δικαιοσύνης. | *De justitia.*

Ἤδη δὲ σκεπτέον περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, περὶ ποίας πράξεις εὑρίσκονται, καὶ ποία μεσότης ἐστὶν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τὸ δίκαιον τίνων μέσον, καὶ τίνα τὰ περὶ ἑκάτερα τοῦ δικαίου.

Σκεψόμεθα δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον, μεθ' ἧς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐσκεψάμεθα.

Ὁρῶμεν δὴ πάντας δικαιοσύνην ὀνομάζοντας ἕξιν τινά, ἣν ἔχοντες πρακτικοὶ τῶν δικαίων ἐσμέν, καὶ δικαιοπραγοῦμεν, καὶ βουλόμεθα τὰ δίκαια. Τὸν δὲ αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τῆς ἀδικίας· ἀδικίαν γὰρ ὀνομάζουσι, καθ' ἣν ἀδικοῦμεν, καὶ τὰ ἄδικα

Jam vero de justitia & injustitia videndum est: tum in cujusmodi inveniatur actionibus; tum cujusmodi mediocritas sit justitia: sed & jus quarum rerum sit medium; tum etiam quæ utrinque illud cingant. Cap. 1. Περὶ δὲ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας, &c.

In his autem rebus exquirendis, eandem viam rationemque teneamus, quam, cum de reliquis virtutibus egimus, secuti sumus. Ἡ δὲ σκέψις ἡμῖν ἔστω, &c.

Videmus igitur, omnes justitiam ejusmodi quendam habitum vocare, quo cum præditi sumus, ad agenda ea quæ justa sunt propendemus: quoque ea & agimus & volumus. Eodemque modo de injustitia; ita enim dicunt, qua injustas Ὁρῶμεν δὲ πάντας, &c.

Aristot. l.5.c.1.

justas res & agimus & volumus. Quare communes has de utraque opiniones quasi supponamus. Sitque justitia atque injustitia, prima quasi delineatione, ejusmodi habitus, quo justa volumus atque injusta. Semper enim moralibus virtutibus addenda est vox volumus: neque aliter definiri possunt. Quia enim temperans vult esse aliquis, justeque agere, ideo temperans quoque est & justus. In scientiis quippe & facultatibus, posse est necesse, velle autem non item. Nam si quis possit sanare, satis est: nec enim medicinæ habitum impedit, quod nolit. Eodemque modo in reliquis. In moralibus vero virtutibus, contra se res habet. Etenim juste posse agere, sæpe injusto quoque adest: velle autem solius est justi. Unde is etiam, qui juste vult agere, habitumque habet justitiæ, licet non possit, justus tamen est. Similiterque & injustus se habet. Adde, quod omnis facultas ac scientia contrariorum est. Una namque scientia nosse potest contraria. Sicut una scientia sanitatis & morbi, medicina est: eademq; facultate fiunt contraria. Unus vero habitus non efficit contraria. Sicut per justitiam justa non agimus & injusta, neque motus ægri corporis, iidem sunt cum bene constitutis. Ex contrariis ergo contrarii cognoscuntur habitus. Ut exempli gratia; si quis norit bonam corporis habitudinem, soliditatem

βουλόμεθα. Ταύτας δὲ τὰς κοινὰς περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας δόξας ὑποθώμεθα· καὶ ἔστω δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, ὡς ἐν τύπῳ, ἕξις, ἀφ᾽ ἧς βουλόμεθα τὰ δίκαια, καὶ ἕξις, ἀφ᾽ ἧς οὐ βουλόμεθα. Δεῖ γὰρ προσκεῖσθαι ἀεὶ ταῖς ἀρεταῖς ταῖς ἠθικαῖς τὸ βούλεσθαι· καὶ ἀδύνατον ἄλλως αὐτὰς ὁρισθῆναι. Διὰ τὸ βούλεσθαι γὰρ σωφρονεῖν καὶ δικαιοπραγεῖν, ὁ δίκαιος καὶ ὁ σώφρων γίνεται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων, τὸ δύνασθαι μὲν ἀναγκαῖον, τὸ βούλεσθαι δὲ, οὐκ ἀναγκαῖον· εἰ γάρ τις δύναιτο ὑγιάζειν *** τὴν γὰρ ἕξιν τῆς ἰατρικῆς οὐδὲν κωλύει τὸ μὴ βούλεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἀνάπαλιν ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι δίκαια πράττειν, δυνατόν ἐστι καὶ τῷ ἀδίκῳ πολλάκις· τὸ δὲ βούλεσθαι μόνον ἐστὶ τοῦ δικαίου. Ὅθεν δίκαιός ἐστι καὶ ὁ μὴ δυνάμενος μὲν πράττειν τὰ δίκαια, βουλόμενος δὲ, καὶ ἕξιν ἔχων δικαιοσύνης. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ ἄδικος ἔχει. Ἔτι δὲ πᾶσα δύναμις καὶ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων ἐστί· μιᾷ γὰρ ἐπιστήμῃ δυνατὸν τὰ ἐναντία εἰδέναι· μία γὰρ γνῶσίς ἐστι τοῦ ὑγιεινοῦ καὶ νοσώδους ἡ ἰατρική, καὶ μιᾷ δυνάμει τὰ ἐναντία γίνονται, μία δὲ ἕξις οὐκ ἔστι τῶν † ἐναντίων πρακτική· οὐ γὰρ ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης τὰ ἄδικα πράττομεν καὶ δίκαια. Ὥσπερ οὐδὲ αἱ νοσώδεις κινήσεις ταῖς ὑγιειναῖς αἱ αὐταί· γινώσκονται μέν τοι αἱ ἐναντίαι. Ἕξεις ἀπὸ τῶν ἐναντίων: εἰ γάρ τις γνώσκῃ τὴν εὐεξίαν ἐστὶ πυκνό-

πυκνότητα σαρκός, εἴσεται τὴν καχεξίαν εἶναι μανότητα σαρκός. Γινώσκονται δὲ αἱ ἕξεις καὶ ἀπὸ τῶν ἐκτῶν· ἕξις μὲν γὰρ φέρε εἰπεῖν ἡ ὑγίεια· ἐκτὸν δὲ τὸ ὑγιεινόν, ὃ πρὸς ὑγίειαν φέρει. Εἰ γὰρ γινώσκομεν ὑγιεινὸν εἶναι τὸ ποιητικὸν πυκνότητος ἐν σαρκί, γινώσκομεν εὐεξίαν εἶναι τὴν ἐν σαρκὶ πυκνότητα. Ἀκολουθεῖ δὲ κἀκεῖνο ταῖς ἕξεσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον· καὶ γὰρ ἐὰν πλεοναχῶς λέγηται ἡ ἑτέρα τῶν ἐναντίων ἕξεων, καὶ ἡ ἑτέρα πλεοναχῶς λέγεται. Οἷον, εἰ ἡ σωφροσύνη πολυσήμαντόν ἐστι, καὶ ἡ ἀκολασία πολυσήμαντόν ἔσται. Καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη ὁμώνυμός ἐστι καὶ ἐπὶ πλειόνων λέγεται, καὶ ἡ ἀδικία τοῦτον ἕξει τὸν τρόπον. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἴρηται, ὅτι καὶ ἔστιν ἐν αἷς τῶν ἕξεων τὸ τοιοῦτον οὐ συμβαίνει. Οἷον, τὸ φιλεῖν τῷ μισεῖν ἐναντίον ἐστίν. Ἀλλὰ τὸ μὲν φιλεῖν οὐχ ἁπλοῦν ἐστι· σημαίνει γὰρ τό, τε ἀγαπᾶν, καὶ τὸ τοῖς χείλεσιν ἀσπάζεσθαι· τὸ δὲ μισεῖν ἓν μόνον σημαίνει, τὴν ἔχθραν. Τοῦτο δὲ ἐλάχιστα συμβαίνει· μάλιστα δὲ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὸ πλεοναχῶς λέγεσθαι τὴν ἕξιν, τῆς ἐναντίας πλεοναχῶς λεγομένης. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἡ δικαιοσύνη πλεοναχῶς λεγομένη ἐστί, καὶ ἡ ἀδικία τῶν πλεοναχῶς λεγομένων ἂν εἴη. Δοκεῖ δὲ ἕν τι σημαίνειν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδικίαν, διὰ τὸ τὰ σημαινόμενα μὴ σφόδρα διαφέρειν ἀλλήλων· τότε γὰρ ἡ ὁμωνυμία καὶ τὸ πολυσήμαντον

carnis esse, sciet contrariam, carnis esse raritatem. Cognoscuntur quoque è subjectis habitus. Ut, exempli gratia, habitus est sanitas: Subjectum, id quod salubre est, & ad sanitatem tendit. Si enim noverimus salubre esse, id quod soliditatem efficit in carne, id quoque scimus, bonam esse habitudinem, soliditatem in carne. Sequitur autem & hoc plerumque habitus: nam si pluribus modis alter contrariorum dicatur habituum, etiam pluribus modis alter dicitur. Ut si temperantia multa significat, etiam intemperantia multa significabit. Et si, justitia eadem voce alia significat, ac de multis usurpatur, eodem modo & injustitia se habebit. Plerumque autem diximus: quia nonnulli sunt in quibus hoc non fit habitus. Ut exempli gratia, *φιλεῖν* & *μισεῖν*, inter se sunt contraria: atqui *φιλεῖν* non est simplex, duo enim significat: est enim & amare, & commissis aliquem labiis amplecti. At vero *μισεῖν* unicum designat tantum, odium nimirum. Hoc autem quam rarissime evenit: sæpius vero ac plerumque contra, ut cum multis modis habitus alter, multis quoque modis usurpetur oppositus. Quare cum multis modis justitia, multis quoque modis sequetur usurpari injustitiam. Et tamen unum idemque videtur designare utrumque: quod non multum inter se differant significata. Quia tum demum homonymiæ & diversæ apparent significationes, cum multum

Aristot. L. 5. c. 1.

Aristot. l.5.c.1.

tum inter se res significatæ differunt. Sic, exempli gratia, κλεῖς dicitur, & quæ sub collo est animalium, & qua fores claudimus. Hic enim quia multum inter se res differunt, manifesta est homonymia, & significationis diversitas. Cum ergo pluribus tum justitia tum injustitia dicatur modis, sumamus primo ac ponamus, quot modis dicatur injustus. Hinc enim etiam significationes desumemus justitiæ.

Injustus ergo dicitur, & is qui legi non paret, & is qui plus sibi sumit quam par est, & is qui æqualitatem non servat: unde constat justum quoque fore, tum qui legi paret, tum qui æqualitatem conservat. Quare justum quoque erit, tum id quod lege præscribitur, tum id quod est æquale. Injustum contra tum id quod cum lege pugnat, tum quod inæquale est.

Quandoquidem igitur & plus quam oportet sibi vindicat injustus, hæc autem injusta vindicatio in bono aliquo spectatur, sequetur ipsum quoque in bono aliquo plus sibi vindicare. Ille autem bonum spectat, non quod sibi bonum est, aut quo ipse melior possit evadere (nec enim hoc agit ut temperantior evadat reliquis, aut medicina medicos, liberalitate vincat liberales, aut ex cæteris denique quæ & simpliciter & per se bona sunt, bonumque eum possunt efficere, nullum consequatur.) Verum iis reliquos conatur anteire bonis, quæ simpliciter quidem & per se bona sunt, non modo autem non meliorem efficiunt,

μένει πολλὰ δῆλα, ὅτε τὰ σημαινόμενα πράγματα πολλὴν ἔχει πρὸς ἄλληλα τὴν διαφοράν· οἷον κλεὶς λέγεται ἥ τε ὑπὸ τὸν αὐχένα τῶν ζώων, καὶ ᾗ τὰς θύρας κλείομεν. Ἐνταῦθα γὰρ διὰ τὸ πολλὴν εἶναι τῶν πραγμάτων διαφορὰν, φανερά ἐστιν ἡ ὁμωνυμία καὶ τὸ πολυσήμαντον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλαχῶς ἡ δικαιοσύνη λέγεται καὶ ἡ ἀδικία, εἰλήφθω ποσαχῶς λέγεται ὁ ἄδικος· ἐντεῦθεν γὰρ ληψόμεθα καὶ τὰ σημαινόμενα τῆς δικαιοσύνης.

Δοκεῖ δὲ, ὅ τε παράνομος ἄδικος εἶναι, &c.

Λέγεται τοίνυν ἄδικος, ὅς τε παράνομος, καὶ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄνισος· ὥστε καὶ δίκαιος ἂν εἴη, ὅ, τε νόμιμος καὶ ὁ ἴσος. Καὶ δίκαιον μὲν, τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον· ἄδικον δὲ, τὸ παράνομον, καὶ τὸ ἄνισον.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ὁ ἄδικος, &c.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πλεονέκτης ἐστὶν ὁ ἄδικος, ἡ δὲ πλεονεξία περὶ τι ἐστὶν ἀγαθὸν, ἐστὶ ἂν καὶ αὐτὸς περὶ τι πλεονεκτῶν ἀγαθόν. Ἀγαθὸν δὲ ζητεῖ οὐ τὸ αὐτῷ ἀγαθὸν, καὶ ὅπερ ἂν αὐτὸν ἀμείνω ποιήσειεν· οὐ γὰρ ζητεῖ τῶν ἄλλων σωφρονέστερος εἶναι, οὐδὲ τῶν ἰατρῶν ἰατρικώτερος, οὐδὲ τῶν ἐλευθερίων ἐλευθεριώτερος, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν, ὅσα αὐτά τε ἁπλῶς καὶ καθ' ἑαυτά εἰσιν ἀγαθὰ, καὶ αὐτὸν ἀγαθὸν ποιεῖ· ἀλλὰ ἐκεῖνα τῶν ἀγαθῶν ζητεῖ τοὺς ἄλλους ὑπερβάλλειν, ὅσα ἁπλῶς μὲν καθ' αὐτά εἰσιν ἀγαθὰ, αὐτὸν δὲ οὐ ποιεῖ ἑαυτοῦ βελτίονα,

ἀλλὰ

ἀλλὰ καὶ χείρω πολλάκις. Οἷον χρήματα, καὶ δυναστείαν, καὶ σώματος εὐεξίαν· ταῦτα γὰρ ὕλη κακίας τῷ φαύλῳ γίνεται χείρονος· καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ εὐτυχίαν ἢ ἀτυχίαν ἐστὶν, ἅπερ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἑαυτοῖς εὔχονται καὶ διώκουσι. Δεῖ δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν, ἀλλ' εὔχεσθαι μὲν ταῦτα τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, καὶ αὐτοῖς ἀγαθὰ εἶναι καὶ ὠφελῆσαι, καὶ μὴ χείρους ποιῆσαι. Αἱρέσεως δὲ προκειμένης, προκρίνειν οὐ τὰ ἁπλῶς ἀγαθὰ, ἀλλὰ τὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ, καὶ ὅσα αὐτοὺς δύνανται βελτίους ποιεῖν. Ὁ δὲ ἄδικος εὔχεται μὲν αὐτῷ τὰ περὶ εὐτυχίαν ἀγαθὰ, καὶ ἐν τούτοις ἀεὶ ζητεῖ τὸ πλέον ἔχειν· αἱρεῖται δὲ καὶ τὰ ἐλάττονα τῶν περὶ δυστυχίαν κακῶν· νομίζει γὰρ τὸ ἔλαττον κακὸν ἀγαθὸν εἶναι. Καὶ διότι ὁ πλεονέκτης ἀεὶ καὶ ἡ πλεονεξία περὶ τὸ ἀγαθόν ἐστι, διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης εἶναι. Ἔστι δὲ ὁ ἄδικος ἄνισος· τοῦτο γὰρ περιεκτικὸν ὄνομα καὶ κοινόν ἐστι πᾶσι τοῖς εἴδεσι τῆς ἀδικίας, ἡ ἀνισότης. Καὶ γὰρ καὶ ὁ παράνομος, ἄνισός τίς ἐστι, καὶ ὁ πλεονέκτης.

Ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος ἄδικός τις ἐστὶ, καὶ ὁ νόμιμος δίκαιος, φανερὸν ὅτι πάντα τὰ νόμιμα δίκαιά πως ἐστί· τά τε γὰρ ὡρισμένα ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς, νόμιμά τέ ἐστι, καὶ δίκαια λέγονται· ἕκαστον γὰρ τῶν νομίμων καὶ δίκαιον appellantur ; eorum enim

sed & sæpissime deteriorem. Quales sunt pecuniæ, ac potentia, bonaque corporis habitudo. Hæc enim homini improbo majoris sunt fomenta nequitiæ. Ut & alia quæ secundæ aut adversæ fortunæ tribuuntur, cujusmodi sunt quæ plerique sibi optant homines, ac persequuntur. Quod non oportet, cum potius optandum sit, ut quæ simpliciter bona sunt, sibi quoque bona eveniant ac prosint, aut saltem non deteriores efficiant. Et cum eligendum est, ea præferenda, non quæ simpliciter, sed quæ ipsi bona sunt, & quæ meliorem ipsum possunt efficere. Jam vero injustus, sicut secundæ quidem fortunæ optat bona, in iisque maximam sibi partem semper vindicare nititur: ita minima in adversa sibi eligit mala. Minus enim malum, bonum esse judicat. Præterea, quia is qui plus quam oportet sibi vindicat, & injusta hæc pluris cupiditas, in bono spectatur, ideo tum quoque pluris cupidus videtur esse. Sed & æqualitatem negligit injustus: unde etiam generale ac commune omnibus injustitiæ speciebus nomen est inæqualitas. Nam & qui in leges peccat, & qui plus sibi quam oportet vindicat, æqualitatem negligit.

Aristot. l. 5. c. 1.

Quando autem is qui in leges peccat, injustus est, qui vero eis obtemperat, justus: perspicuum est, omnia quæ ex legum præscripto fiunt, justa quodammodo esse. Nam & ea, quæ ab illa quæ leges solet ferre definita sunt scientia, legitima sunt ac justa quæ legitima sunt unumquodque

Ἐπεὶ δὲ ὁ παράνομος ἄδικος ὢν, &c.

que,

Aristot. l.5.c.1.

que, justum quoque esse dicimus, ut in quibuscunque leges, in iisdem quoque justitia versetur.

Οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι, &c.

At vero de omnibus loquuntur leges, spectantque partim id quod omnibus conducit rebuspublicis, sive popularem, sive optimatum, sive quamcunque denique aliam instituant formam: partim etiam quaslibet quæ cum qualibet virtute fiunt actiones imperant: ut exempli gratia, temperantes, justas, ac fortes.

Προστάττει δὲ ὁ νόμος, &c.

Imperant enim, exempli gratia, nè quis ordinem relinquat aut fugiat, quod fortis viri est: nè quis adulterium committat, aut alienæ illudat pudicitiæ, quod temperantis opus est, nè quis percutiat aliquem aut male excipiat, quod est mansuetudinis. Similiterque quæ ad reliquas aut virtutes spectant aut vitia, vel jubent vel vetant. Et ea quidem quæ recte accurateque lex posita est, sicut recta atque accurata postulat ratio, quæ vero temere inconsiderateque, minus accurate, nec ut oportet, sed deterius & jubet & prohibet. Quæ bona sunt nihilominus ac mala, jubet ac prohibet. Omnium enim legum finis hic est.

Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη, &c.

Si igitur quæcunque sunt legitima, etiam sunt justa, & in quibus lex, in iisdem justitia versatur, omnem virtutem complectitur justitia: & quia omnem continet, ipsaque tota virtus est, perfecta quoque est virtus. Hoc enim solo, ab universali virtute differt justitia, quod altera habitus sit respectu sui tantum, justitia vero perfe-

εἶναί φαμεν. Ὥστε περὶ ὅσα εἰσὶν οἱ νόμοι, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει.

Ἀλλ' οἱ νόμοι περὶ ἁπάντων ἀγορεύουσι, στοχαζόμενοι τοῦ συμφέροντος ταῖς πολιτείαις ἁπάσαις, εἴτε δημοκρατίαν, εἴτε ἀριστοκρατίαν, εἴτε ἄλλην τινὰ τάττουσι πολιτείαν, προστάττοντες δὲ πάντα τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ἔργα, οἷον σώφρονα, καὶ δίκαια, καὶ ἀνδρεῖα.

Προστάττουσι γὰρ μὴ λείπειν τὴν τάξιν, μηδὲ φεύγειν, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀνδρείας, καὶ μὴ μοιχεύειν, μηδὲ ὑβρίζειν, ὅπερ ἐστὶ τοῦ σώφρονος ἔργον, καὶ μὴ τύπτειν, μηδὲ κακηγορεῖν, ὃ πρᾳότητός ἐστιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ κακιῶν, τὰ μὲν κελεύει, τὰ δὲ ἀπαγορεύει. Καὶ ὁ μὲν ἀκριβὴς νόμος καὶ ὀρθὸς κατὰ τὸν ὀρθὸν καὶ ἀκριβῆ λόγον, ὁ δὲ αὐτοσχεδίως καὶ ἀβασανίστως τεθεὶς οὐ πάνυ ἀκριβῶς καὶ ὡς προσῆκεν, ἀλλὰ χεῖρον καὶ κελεύει καὶ ἀποτρέπει· κελεύει δ' οὖν ὅμως καὶ ἐπιτρέπει τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ φαῦλα. Παντὸς γὰρ νόμου τόδε σκοπός ἐστιν.

Εἰ τοίνυν ὅσα νόμιμα τοσαῦτα καὶ δίκαια, καὶ περὶ ἃ ὁ νόμος, περὶ ταῦτα καὶ τὴν δικαιοσύνην εἶναι συμβαίνει, πᾶσαν ἀρετὴν ἡ δικαιοσύνη περιέχει, καὶ ἔστι τις ἀρετὴ τελεία διὰ τὸ πάσας τὰς ἀρετὰς περιέχειν, καὶ αὐτὴν εἶναι τὴν ὅλην ἀρετήν· τούτῳ γὰρ μόνῳ τῆς καθόλου ἀρετῆς ἡ δικαιοσύνη διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν ἕξις ἐστὶ καθ' ἑαυτὴν μόνον, ἡ δὲ δικαιο-

σύνη

τοιαύτη τελεία ἐστὶν ἕξις, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀναφερομένη. Τὸ γὰρ χρῆσθαι πάσαις ἀρεταῖς πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πέλας, τοῦτό ἐστιν ἡ δικαιοσύνη.

Καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη δοκεῖ πασῶν ἀρετῶν, καὶ οὔθ᾽ ἕσπερος, οὔθ᾽ ἑῷος ἀστὴρ οὕτω λαμπρός ἐστι καὶ θαυμαστὸς, ὥσπερ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ παροιμιαζόμενοί φαμεν,

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ᾽ ἀρετή ᾽στι.

καὶ τελεία μάλιστα ἀρετὴ, ὅτι τῆς τελείας ἀρετῆς χρῆσίς ἐστιν. Ὁ γὰρ ἔχων αὐτὴν, καὶ πρὸς ἕτερον δύναται τῇ ἀρετῇ χρῆσθαι, ἀλλὰ οὐ μόνον καθ᾽ αὑτόν. Πολλοὶ γὰρ ἑαυτοὺς μὲν ταῖς ἀρεταῖς ὠφελοῦσιν, ἄλλοις δὲ δι᾽ αὐτῶν οὐ δύνανται βοηθεῖν· καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὁ τοῦ Βίαντος ἔχει λόγος, ἀρχὴ δείξει ἄνδρα· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐστὶν ἡ ἀρχὴ, ἢ ἡ πρὸς ἄλλους τῶν ἀρετῶν κοινωνία. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ ἡ δικαιοσύνη μόνη τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ὅτι οὐχ ἑαυτῷ τὸ συμφέρον, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις ζητεῖ, ἢ τῷ κοινῷ, ἢ τῷ ἄρχοντι. Ὁ μὲν οὖν ἑαυτόν τε βλάπτων τῇ μοχθηρίᾳ, καὶ τοὺς φίλους, κάκιστος· ὁ δὲ ταῖς ἀρεταῖς οὐ πρὸς τὸ οἰκεῖον κεχρημένος συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἄριστός ἐστι, τοῦτο γὰρ ἔργον χαλεπόν.

Αὕτη μὲν οὖν ἡ δικαιοσύνη οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ᾽ ὅλη ἐστὶν ἡ ἀρετή. Καὶ ἀδικία ὁμοίως οὐ μέρος ἐστὶ κακίας, ἀλλ᾽ ὅλη κακία.

ctus sit habitus, non tamen simpliciter; sed ad alium relatus. Quoties enim aliquis omnes ad alterius commodum refert virtutes, hoc est quod justitia appellatur. Aristot. l.5.c.1.

Ideoque omnium videtur esse præstantissima virtutum: imo neque Hesperus neque Lucifer ita clarus est atque admirabilis, ut est justitia. Unde vulgo etiam dicimus: Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις κρατίστη &c.

Justitia in sese virtutem amplectitur omnem.

eoque ipso maxime perfecta virtus est; quia perfectæ virtutis usus est, siquidem qui ea præditus est, etiam in alium virtute uti potest, non tantum ipse secum. Multi enim sibi virtutibus prosunt suis, ad aliorum vero eas subsidium conferre non possunt: ideoque præclarum illud Biantis dictum est; Magistratus virum patefaciet: nihil enim aliud est magistratus, quam virtutum cum aliis communicatio. Atque ob eam ipsam causam sola ex virtutibus alienum esse bonum videtur justitia: quia non quod sibi, sed quod aliis conducit, ut puta publico, vel principi, spectare solet. Ut ergo qui sibi amicisque suis improbitate nocet, perversissimus est: sic qui virtutes non ad suum tantum, sed & aliorum refert commodum, est optimus. Hoc enim difficile est opus.

Ipsa igitur justitia non pars virtutis, sed tota est virtus: neque injustitia similiter pars est improbitatis, sed tota improbitas. Αὕτη μὲν οὖν δικαιοσύνη &c.

Quod

Aristot. l. 5. c. 2. Τί δὲ διαφέρει, &c.

Quomodo ergo à justitia hæc universalis differat virtus, jam dictum est.

Τίνι δὲ διαφέρει ἡ καθόλου ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης ταύτης, εἴρηται.

CAP. II.

De particulari justitia.

Cap. 2. Ζητοῦμεν δὲ. &c.

Est & alia justitia, quæ particularis est virtus: sicut & injustitia, quæ particulare vitium.

Σημεῖον δ' ὅτι ἐστί,

Porro & justitiam particularem esse & injustitiam, argumento fuerit vel illud: quod qui agit aliquid eorum quæ ad cætera pertinent vitia, injustus quidem possit dici, nullo tamen modo pluris cupidus, ut, exempli gratia, qui clypeum per ignaviam abjicit, aut qui maledicit alteri, vel asperitate quadam impulsus, vel quod iræ nequeat moderari suæ. Aut qui opem alii pecunia non fert, quia est illiberalis. Hi enim omnes sunt injusti nec tamen plus quam oportet sibi vindicant. Quare qui plus quam oportet sibi vindicat, alia improbitate censetur: quia neq; in uno aliquo eorum peccat, neq; in omnibus. Et tamen ut injustus solet reprehendi. Unde apparet aliam quandam esse injustitiam particularem, tanquam injustitiæ totius partem, sicut aliud injustum particulare est, tanquam totius injusti pars quædam, quo quicquid fit contra leges continetur. Præterea si è duobus unus quidem lucri causa cum aliena uxore rem haberet, & mercedis insuper aliquid acciperet: alter voluptatis causa, cum sumptu id faceret ac detrimento, hic quidem intemperans

ΚΕΦ. β'.

Περὶ τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

Ἔστι δὲ ἄλλη τις δικαιοσύνη, ἥ τις ἐστὶ μερικὴ ἀρετή· ὥσπερ καὶ ἀδικία, ἥ τις ἐστὶ μερικὴ κακία.

Σημεῖον δὲ τοῦ καὶ μερικὴν εἶναι δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν, ἐκεῖνο ἂν εἴη· ὁ γὰρ ἐνεργῶν κατὰ τὰς ἄλλας μοχθηρίας, ἄδικος μὲν λέγοιτο ἄν, πλεονέκτης δὲ οὐδαμῶς· οἷος ἐστιν ὁ ῥίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ἢ ὁ λοιδορησάμενος τὸν πέλας διὰ χαλεπότητα, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι θυμοῦ κρατεῖν καὶ ὀργῆς, ἢ ὁ μὴ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθεριότητα· οὗτοι γὰρ πάντες ἄδικοι μέν εἰσι· πλεονέκται δὲ οὐδαμῶς. Ὥστε ὁ πλεονέκτης περὶ ἄλλην τινὰ ἐστὶ πονηρίαν, ὅτι μήτε περὶ μίαν τούτων ἐστὶν, οὔτε περὶ πάσας· ψέγεται δὲ ὡς ἄδικος. Ἔστιν ἄρα ἄλλη τις ἀδικία μερικὴ, ὡς μέρος οὖσα τῆς ὅλης ἀδικίας· καὶ ἄδικόν τι μερικὸν, μέρος τοῦ ὅλου ἀδίκου τοῦ παρὰ τὸν νόμον. Ἔτι, εἰ ὁ μὲν κέρδους ἕνεκα μοιχεύει καὶ προσλαμβάνει, ὁ δὲ ἡδονῆς ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο ζημιοῦται καὶ ἀναλίσκει ταῦτα· ὁ μὲν ἀκόλαστος ἂν λέγοιτο καὶ οὐ

πλεο-

πλεονέκτης. ὁ δὲ πλεονέκτης καὶ ἄδικος, ἀκόλαστος δὲ οὐδαμῶς. Ὥστε ἀδικία τίς ἐστι μὴ περιέχουσα τὴν ἀκολασίαν· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἡ αὐτὴ τῇ καθόλου ἀδικίᾳ, ἀλλὰ μερική· ἔτι, πᾶσα μὲν πονηρὰ πρᾶξις ἐπί τινα κακίαν ἀναφέρεται· οἷον, τὸ μὲν μοιχεύειν εἰς ἀκολασίαν ἀνάγεται. Τὸ δὲ φυγεῖν καὶ ῥῖψαι τὴν ἀσπίδα, ἐπὶ δειλίαν, τὸ δὲ λοιδορῆσαι καὶ πατάξαι, ἐπὶ ὀργήν· τὸ δὲ κερδᾶναι τὰ ἑτέρων, καὶ οὐδαμόθεν ἑαυτῷ προσήκοντα, εἰς οὐδὲν ἕτερον ἀναφέρεται ἢ ἐπὶ τὴν ἀδικίαν.

Ὥστε φανερὸν, ὅτι ἔστι τις ἀδικία ἄλλη μερικὴ συνώνυμος τῇ καθόλου· καὶ γὰρ ὁ ὁρισμὸς ἑκατέρας ἐν τῷ αὐτῷ ἐστὶ γένει. ἀμφότεραι γὰρ ἐν τῷ πρὸς ἕτερον κεῖνται τῷ ἀγαθῷ τὸ εἶναι ἔχουσι· διαφέρει δὲ ἡ μερικὴ τῆς καθόλου, ὅτι ἡ μὲν μερικὴ περὶ χρήματα ἢ σωτηρίαν, ἢ περὶ ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ κέρδους, ἢ εἴ τι ἐστὶν ὄνομα κοινὸν τούτων ἁπάντων· ἡ δὲ καθόλου περὶ ἅπαντα [illegible], ὅσα ὁ σπουδαῖος ἀναστρέφεται.

Ὅτι μὲν οὖν [illegible] δικαιοσύναι λέγονται, καὶ ὅτι ἔστι τις παρὰ τὴν ὅλην μερικὴ [illegible] ἀρετὴν [illegible] δῆλον [illegible] τίς δέ ἐστιν αὕτη ἡ μερικὴ [illegible] Διωρισάμεθα [illegible] τὸ ἄδικον [illegible] τὸ ἄνισον [illegible]

potius, quam pluris cupidus. Ille autem pluris cupidus ac injustus, intemperans vero neutiquam diceretur. Quare est quædam injustitia, quæ non continet intemperantiam: ideoque nec eadem cum universali injustitia est, sed particularis. Præterea, alia omnis injusta actio ad vitium aliquod refertur: ut, si quis adulterium fecit, ad intemperantiam: si in bello fugit, & clypeum abjecit, ad timiditatem: si verberavit, aut convitiatus est ad iram. At vero si lucrum aliquis injustum fecit, & quæ alterius sunt, minimeque ad se pertinent, hoc modo sibi vindicavit, ad nullum jam hoc vitium præterquam ad injustitiam refertur. Aristot. l. 5. c. 2.

Unde apparet, præter universalem illam injustitiam, aliam esse particularem quandam, uno eodemque appellatam nomine: quia utriusque in eodem genere est definitio: utraque enim in eo, ut ad alium aliquem boni usum transferant consistit. Ab universali rursus differt particularis, quod hæc quidem in pecuniis, aut salute, aut lucri cupiditate, aut si quo uno hæc omnia possint comprehendi nomine, spectatur: universalis vero in omnibus in quibus versatur vir bonus. Ὥστε φανερὸν ὅτι ἔστι τις ἀδικία, &c.

Multis igitur modis justitiæ usurpari nomen, tum præter universalem illam virtutem esse particularem quandam justitiam, patet ex iis quæ diximus. Quæ autem sit particularis hæc, porro dicendum est. Duobus modis injustum dici ostendimus, tum quod cum æqualitate pu- Ὅτι μὲν εἰσὶ δικαιοσύναι, &c.

Aristot. l.5.c.2.

gnat, tum quod fit contra legem: sicut justum, & quod æquale est, & quod fit è lege. Jam vero in eo quod fit è lege, universalis cernitur justitia: in eo quod fit contra legem & inæquale est, universalis cernitur injustitia.

Cum autem non idem sit plus & inæquale, sed inæquale & totum, plus autem ut pars se habeat (quicquid enim plus est, etiam inæquale est, non quicquid tamen inæquale est, etiam plus est) alia quoque, quæ inæqualitatem respicit, est injustitia. Quæ quidem duæ eædem esse non possunt. Quin quæ plus respicit, particularis, quæ inæquale, universalis injustitia est. Quare injustitia particularis, quæ ad integram injustitiam sicut pars se habet ad totum, plus respicit. Et hæc est quæ injusta pluris cupiditas dicitur. Atque ex his quidem quid sit particularis justitia prima quasi delineatione agnoscitur: accuratius tamen de iis erit dicendum.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλέον, &c.

ὃν δέ ἐστι τὸ νόμιμον, καὶ τὸ ἴσον· ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη ἐστὶ περὶ τὸ νόμιμον, καὶ ἡ καθόλου ἀδικία περὶ τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πλέον οὐ ταυτόν ἐστι τῷ ἀνίσῳ, ἀλλ' ἔστι τὸ μὲν ἄνισον ὥσπερ ὅλον, τὸ δὲ πλέον ὡς μέρος· τὸ γὰρ πλέον καὶ ἄνισον, οὐ πᾶν δὲ τὸ ἄνισον πλέον· ἔστι τις ἀδικία καὶ περὶ τὸ ἄνισον ἄλλη· αἳ οὐκ ἂν εἶεν αἱ αὐταὶ ἀδικίαι· ἀλλ' ἡ μὲν περὶ τὸ πλέον μερικὴ ἔσται ἀδικία· ἡ δὲ περὶ τὸ ἄνισον ἀδικία, καθόλου. Ἡ ἄρα μερικὴ ἀδικία, ἡ τις ἔχει πρὸς τὴν τελείαν ἀδικίαν ὡς μέρος πρὸς ὅλον, περὶ τὸ πλέον ἐστί· καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ λεγομένη πλεονεξία. Ἀπὸ τούτων δὲ γνώσκεται καὶ ἡ μερικὴ δικαιοσύνη τί ἐστιν, ὡς ἐν τύπῳ· λεκτέον δὲ ἔτι περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

CAP. III. — ΚΕΦ. γ'.

De speciebus justitiæ particularis.

Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς μερικῆς δικαιοσύνης.

Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν ὅλην ἀρετὴν, &c.

UNiversalis ergo, ut dictum est, justitia, perfecta virtus, totiusque virtutis usus est: sicut & injustitia, integra est improbitas. Ex præscripto enim legis agit. Lex autem non tantum omnium virtutum actiones, ut supra ostendimus, injungit, sed & cives viros bonos esse docet, totiusque virtutis sibi

Ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη, καθὼς εἴρηται, τελεία ἐστὶν ἀρετὴ καὶ χρῆσις τῆς ὅλης ἀρετῆς. Ὥσπερ καὶ ἡ ἀδικία παντελὴς κακία ἐστί· καὶ γὰρ νόμιμός ἐστιν. Ὁ δὲ νόμος οὐ μόνον τὰς πράξεις ἁπάσης ἀρετῆς κελεύει ποιεῖν, ὡς ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐδείχθη, ἀλλὰ καὶ παιδεύει ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας

χρῆσθαι

[illegible], καὶ εἰς ἕξιν τῆς ὅλης ἐλθεῖν ἀρετῆς. Οὐ γὰρ ταυτὸν πράξεις ποιεῖν ἀρετῆς, καὶ ἀρετῆς ἕξιν ἔχειν· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλό ἐστι τὸ πολίτην εἶναί τινα ἀγαθὸν, καὶ ἕτερον τὸ ἄνδρα εἶναι ἀγαθόν. Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἀγαθός ἐστιν ὁ ἕξιν ἀρετῆς ἔχων· πολίτης δὲ ἀγαθὸς ὁ πράττων ἀρετῆς ἔργα, δι' ὧν τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ὠφελήσει κοινῇ, καὶ ὅλως ὁ πρὸς τοὺς πολίτας ὢν ἀγαθός.

Ὅθεν ἀπορήσειεν ἄν τις, πῶς τῆς πολιτικῆς ἐστὶν ἡ παιδεία, καθ' ἣν γίνεταί τις ἀνὴρ ἀγαθὸς, περὶ οὗ ὕστερον ἐροῦμεν. Ἡ μὲν οὖν καθόλου δικαιοσύνη καὶ ἀδικία τοιαύτη. Τῆς δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου, ἓν μέν ἐστιν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν διανέμωμεν ἤτοι χρήματα, ἢ τιμὴν, ἢ ἄλλό τι τῶν, ὅσα μερίζονται πρὸς τοὺς ἐν ταῖς πολιτείαις. Ἐν τούτοις γάρ ἐστι καὶ τὸ ἴσον καὶ τὸ ἄνισον, καὶ τὸ ἔλαττον καὶ τὸ μεῖζον. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὡς δεῖ μερίζειν καὶ διανέμειν, δικαιοσύνης εἶδός ἐστιν. Ἕτερον δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν. Τούτου δὲ μέρη δύο, διὰ τὸ καὶ τὰ συναλλάγματα εἰς δύο μέρη διαιρεῖσθαι. Τῶν γὰρ συναλλαγμάτων τὰ μέν εἰσιν ἑκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια. Ἑκούσια μὲν πρᾶσις, ὠνὴ, δανεισμὸς, ἐγγύη, χρῆσις, ὅταν τις ἐπὶ μισθῷ τὴν ἰδίαν οἰκίαν, ἢ τὸ ζῶον, δώσῃ τινὶ χρήσασθαι, παρακαταθήκη, μίσθωσις ἢ δούλου ἢ τεχνίτου. Ἑκούσια δὲ λέγεται ταῦτα, ὅτι λαβὼν μέν τις ἢ χρησάμενος καὶ ἑκουσίως ἀποδώσει· καταρχὰς μέν τοι

comparare habitum. Ideoque aliud est civem bonum, aliud virum bonum esse. Qui enim habitu virtutis est præditus, vir bonus est, qui vero virtutis actiones agit, quibus prodesse publice civibus potest, quique ut semel dicam, quemadmodum bono dignum est viro, cum civibus se gerit, civis bonus est. Aristot. l.5.c.2.

Unde quærere possit aliquis, quomodo ad civilem pertinere scientiam ea disciplina possit, qua vir bonus efficitur: de quo postea dicemus. Talis ergo & justitia universalis & injustitia est. Porro justitiæ particularis, jurisque in quo versatur illa, una quidem in distributione cernitur species; quoties nimirum vel pecunias, vel honores, vel aliud denique aliquid quod dividi inter cives solet, distribuere volumus: In his enim æquale & inæquale, majus est & minus. Ideoque, distribuere, ut oportet aliquid, & dividere, justitiæ species est. Altera, qua negotia, quæ inter se contrahunt homines, diriguntur. Hujus rursus partes duæ sunt, sicut & negotia in duas partes dividuntur. Alia enim sponte fiunt, alia invito. Quæ sponte, ut emptio, venditio, mutuum, fidejussio, locatio (ut cum aliquis domum suam, aut animal aliquod mercede locat) depositum, famuli denique alicujus aut operarii conductio. Et sponte quidem fieri hæc dicuntur, tum quia qui accepit ea, ususque iis fuit, sponte reddit iterum, initio enim à volente

Περὶ δὲ τῆς καθ' ἕκαστον παιδείας, &c.

Aristot. l. 5. c. 5.

eo, qui dedit, violens accepit. Atque hæc quidem causa est cur ita dicantur. Invita vero quæ sunt, partim clandestina dicuntur, partim violenta. Et clandestina quidem, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni circumventio, per insidias illata nex, falsum testimonium. Violenta, ut verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio, maledicentia, contumelia. Violenta autem hæc dicuntur, quia qui injustitiam in his exercet, furtim aut per vim, seu pecunias seu voluptatem aliquam sibi vindicat: pro quo postea mulctam in judicio, aut mortem, aut tormenta subit aut infamiam. Duæ ergo justitiæ sunt species: tum quæ in distributione, tum quæ in negotiis cernitur. Sicut rursus quæ in negotiis, vel in iis quæ sponte fiunt versatur, vel in invitis. De singulis autem accuratius dicemus.

ἀνάγκην βλαβεὶς καὶ πάθη ἐκόντι, καὶ φιλοσόφῳ τοῦ δεδωκότος. καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖνα λέγεται. Ἀκούσια δὲ τὰ μὲν λαθραῖα λέγεται, τὰ δὲ βίαια. λαθραῖα μὲν, οἷον κλοπὴ, μοιχεία, φαρμακεία, προαγωγεία, τὸ δοῦλον ἀποσπᾶν τινὸς, δολοφονία, ψευδομαρτυρία. βίαια δὲ, οἷον αἰκία, δεσμὸς, θάνατος, ἁρπαγὴ, πήρωσις, κακηγορία, προπηλακισμός. Συναλλάγματα δὲ ταῦτα βίαια λέγονται, ὅτι ὁ ταῦτα ἀδικῶν λαμβάνει μὲν λάθρα ἢ βιαίως, ἢ χρήματα, ἢ ἡδονὴν, ἀποδίδωσι δὲ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἢ διὰ ζημίαν, ἢ θάνατον, ἢ τὸ αἰκισθῆναι, ἢ τὸ ἀτιμασθῆναι. Ἔστι τοίνυν δικαιοσύνης εἴδη δύο, τὸ περὶ τὴν διανομὴν, καὶ τὸ περὶ τὸ συνάλλαγμα. τῶν δὲ περὶ τὰ συναλλάγματα, τὸ μὲν περὶ τὰ ἑκούσια ἐστι συναλλάγματα, τὸ δὲ περὶ τὰ ἀκούσια. ἐροῦμεν δὲ ἀκριβέστερον περὶ ἑκάστου.

CAP. IV.

De æqualitate justitiæ & proportione, cum de sui speciei, quæ in distribuendo cernitur.

ΚΕΦ. δ.

Περὶ τῆς ἐν δικαιοσύνῃ ἰσότητος καὶ ἀναλογίας, καὶ περὶ τοῦ διανεμητικοῦ εἴδους αὐτῆς.

Cap. 3. Ἐπεὶ δ᾽ ὅ, τε ἄδικος ἄνισος καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον,

EST ergo justitia & medium, & æquale, & proportione distinctum: & mediocritatis, æqualitatis ac proportionis effectrix justitia. Ac medium quidem est justum, quia inter id quod plus est & quod minus, item quod supra decorum & quod infra est, consistit: quem-

ΕΣΤΙ τοίνυν τὸ δίκαιον, καὶ μέσον, καὶ ἴσον, καὶ ἀνάλογον, καὶ ἡ δικαιοσύνη, μεσότητος, καὶ ἰσότητος, καὶ ἀναλογίας ποιητική. Καὶ μέσον μὲν ἐστι τὸ δίκαιον, ὅτι ἀνὰ μέσον ἐστὶ τοῦ τε πλείονος καὶ ἐλάττονος, καὶ τοῦ ὑπὲρ τὸ δέον καὶ ὑπὸ τὸ δέον, ὥσπερ

καὶ πᾶσαι αἱ ἀρεταί. Καὶ τοῦτο κοινόν ἐστι τῇ δικαιοσύνῃ πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς· τὸ δὲ ἴσον ἴδιόν ἐστι τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἑκάστῳ τὸ ἁρμόζον καὶ τὸ προσῆκον ἀποδίδωσι· καὶ ὃ δίδωσι τῷ λαμβάνοντι ἴσον ἐστί· τὰ γὰρ ἐφαρμόζοντα ἴσα. Τὸ δὲ προσῆκον τρόπον τινὰ ἐφαρμόζει. Ἄλλως τε ἐπεὶ ἡ ἀδικία ἀνισότης ἐστὶ, καὶ τὸ ἄδικον ἄνισον, εἰκὸς ἂν εἴη τὴν δικαιοσύνην ἰσότητα εἶναι, καὶ τὸ δίκαιον ἴσον, μέσον γάρ ἐστι τοῦ πλείονος καὶ τοῦ ἐλάττονος. Ἐν ὁποίᾳ γὰρ πράξει τὸ πλέον ἐστὶ καὶ τὸ ἔλαττον, ἀνάγκη καὶ τὸ ἴσον εἶναι· καὶ χωρὶς δὲ λόγου τινὸς οὕτω πᾶσι δοκεῖ τὸ δίκαιον ἴσον εἶναι.

Ἀνάλογον δέ ἐστιν, ὅτι κατὰ τὴν διανομὴν ἀνάλογα τίθησι τὰ διανεμόμενα τοῖς λαμβάνουσι. Καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἔχει τὰ διδόμενα πρὸς ἄλληλα, ὃν οἱ λαμβάνοντες πρὸς ἀλλήλους. Εἰ γὰρ ὁ Ἀχιλλεὺς τοῦ Αἴαντος διπλάσιον, φέρε εἰπεῖν, κατὰ τὴν ἀρετὴν, ἡ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα τιμὴ τῆς πρὸς τὸν Αἴαντα διπλασίων δοθήσεται παρὰ τοῦ δικαίου. Καὶ καθόσον μέν ἐστι μέσον, πολλῶν ἐστί· τὰ γὰρ ἔξω τοῦ μέσου, ἐγγὺς ὄντα καὶ πόῤῥω μᾶλλον καὶ ἧττον, πολλά.

Καθόσον δὲ ἴσον, δύο τινῶν ἐστὶ, τοῦ τε λαμβάνοντος καὶ τοῦ δώρου. Τὸ γὰρ ἴσον πρός τι ὂν ἀεὶ δύο τινῶν ἐστί. Καθόσον δὲ ἀνάλογόν ἐστι τὸ δίκαιον, τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων ἐστίν· ἡ γὰρ ἀναλογία

admodum omnes virtutes. Et hoc quidem commune cum reliquis virtutibus habet justitia: proprium vero ejus est æquale, quia singulis quod convenit ac debetur persolvit. Et quod accipienti tradit alicui, æquale est. Quæ autem debentur, aliquo modo conveniunt. Præterea cum injustitia sit inæqualitas, & id quod est injustum sit inæquale, verisimile quoque est, justitiam æqualitatem, id quod justum est esse æquale. Quia medium est ejus, quod plus est, & quod minus. In quacunque enim actione plus est & minus, necesse quoq; est esse mediũ. Sed & sine ulla ratiõe hoc omnibus videtur: æquale nimirum esse id quod est justũ. Aristot. l.5.c.3.

Proportione autem distinctum est, quia in distributione proportione æquat ea quæ distribuuntur accipientibus: eandemq; quæ dantur inter se rationem habent, quam inter se habent, qui accipiunt. Si enim, exempli gratia, Achilles, duplo virtute major est, quam Ajax, duplo quoque majus præmium Achilli quam Ajaci persolvet vir justus. Quatenus autem medium est, multorum est, quæ enim extra medium sunt, cum alia propius absint ab eo, alia magis longe, alia minus, multa quoque sunt. Ἔστι δὲ τὸ ἴσον ἐν ἐλαχίστοις δυσίν, usque ad §. 19.

Quatenus vero æquale, duorum est. Ejus nempe qui accipit, & ejus quod datur. Cum enim eorum quæ alterius respectu dicuntur sit æquale, oportet sẽper duorum esse. Quatenus vero proportionem habet id quod est justum, quatuor ad minimum. Sem-

Aristot. l. 5. c. 3. per enim quatuor respicit proportio. Nam duarum rationum æqualitas est proportio: in duobus vero terminis est ratio. Unde sequitur proportionem esse in quatuor. Ut, exempli gratia, ratio est dupli aut tripli: hic duplex est relatio, tum ipsius duplicis, tum ejus quod dimidium est, sicut viginti ad decem. Ut necesse sit duos esse in una ratione terminos. Quod si eandem rationem in aliis duobus sumamus terminis, ut, exempli gratia, in duodecim, & sex, proportionem efficiemus: eritque sicut viginti ad decem, ita duodecim ad sex. Atq; ita semper in quatuor ad minimum erit proportio, nam & potest esse in pluribus.

Quin & tres interdum sumimus, ut proportionem efficiamus, terminos, ut cum dico: sicut viginti ad decem, sic se habet decem ad quinque: sed tamen quia bis sumimus illud decem, rursus fiunt quatuor. Vocaturque continens ejusmodi proportio, sicut ea quæ terminis fit quatuor, disjuncta. Utramque vero Geometricam proportionem dicunt mathematici; ad distinctionem alterius, quæ Arithmetica proportio vocatur.

Erit autem Arithmetica: ut si A superet B, quantum B D. Jus vero distributivum proportione constat Geometrica, cujus rei causam dabimus. Sit enim id quod distribuitur, honor, quibus distribuitur, Achilles & Ajax: hic eandem rationem ad honorem habere honor debet,

ἀεὶ τεσσάρων· ἡ γὰρ ἀναλογία δύο λόγων. Ἐστὶν ἰσότης· ὁ δὲ λόγος ἐν δυοῖν ἐστιν ὅροις. Ὥστε ἀνάγκην εἶναι τὴν ἀναλογίαν τεσσάρων εἶναι. Οἷον λόγος ἐστὶν ὁ διπλάσιος, φέρε εἰπεῖν, ἢ ὁ τριπλάσιος· δύο τινῶν ἐστι σχέσις τοῦ μὲν ὄντος διπλασίου, τοῦ δὲ ἡμίσεος, ὥσπερ ὁ εἴκοσι τοῦ δέκα· ὥστε δύο ἀνάγκη ὅρους τῷ ἑνὶ εἶναι λόγῳ. Εἰ δὲ λάβοιμεν καὶ τὸν αὐτὸν λόγον ἐν ἄλλοις δυσὶν ὅροις, οἷον τῷ ιβ′ καὶ ϛ′, ἀναλογίαν ποιήσομεν, καὶ ἔσται ὡς ὁ κ′ πρὸς ι, ὁ ιβ′ πρὸς ϛ′· καὶ οὕτως ἀεὶ ἔσται ἡ ἀναλογία, ἐν τέσσαρσι τὸ ἐλάχιστον. Δυνατὸν γὰρ καὶ ἐν πλείοσιν εἶναι.

Ἔτι δὲ τρεῖς συμβαίνει πολλάκις ὅρους λαβεῖν καὶ ἀναλογίαν ποιῆσαι. Ὥσπερ γὰρ ὁ κ′ πρὸς ι, ὁ δέκα πρὸς ε: ἀλλ᾽ ὅτι τὸν δέκα δὶς λαμβάνομεν, τέσσαρες γίνονται πάλιν. Καλεῖται δὲ ἡ μὲν τοιαύτη ἀναλογία συνεχής, ἡ δὲ διὰ τεσσάρων ὅρων, διῃρημένη. Ἑκατέραν δὲ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν οἱ μαθηματικοὶ καλοῦσι, διὰ τὸ καὶ ἄλλην ἀναλογίαν εἶναι, ἥτις ἀριθμητικὴ ἀναλογία καλεῖται.

Ἔστι δὲ ἀριθμητικὴ ἀναλογία, ὅταν τὸ α ὑπερέχῃ τοῦ β τοσοῦτον, ὅσον τὸ γ′ ὑπερέχει τοῦ δ′. Τὸ δὲ διανεμητικὸν δίκαιον ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν· τὸ δὲ αἴτιον ἐροῦμεν. Ὑποκείσθω δὴ τὸ μὲν διανεμόμενον τιμή, πρὸς οὓς διανέμεται, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Αἴας. Δεῖ δὴ λόγον ἔχειν τὴν τιμὴν πρὸς τὴν τιμήν,

ὃν

οὕτως Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ ἐναλλὰξ, ὃν ἡ τιμὴ τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἡ τιμὴ τοῦ Αἴαντος πρὸς τὸν Αἴαντα. Καὶ συνθέντι, ὃν ἔχει λόγον ὁ τετιμημένος Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, τοῦτον ὁ τετιμημένος Αἴας πρὸς τὸν Αἴαντα· καὶ ἐναλλὰξ, ὃν λόγον ἔχει ὁ τετιμημένος Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν τετιμημένον Αἴαντα, τοῦτον ἔχει τὸν λόγον ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς τὸν Αἴαντα. Αὕτη δὴ πᾶσα ἡ ἀναλογία τῷ διανεμητικῷ δικαίῳ προσήκει, ἥτις εὑρεθῆναι οὐ δύναται ἐν τῇ ἀριθμητικῇ ἀναλογίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ γεωμετρικῇ μόνον. Καὶ ὅτι μὲν ἐν τῇ γεωμετρικῇ ἀναλογίᾳ ταῦτα τὰ εἴδη πάντα τῶν ἀναλογιῶν εὑρίσκονται, δείκνυσιν ὁ γεωμέτρης. Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἀριθμητικῇ οὐ δύναται εὑρεθῆναι, δῆλον ἐκεῖθεν. Ἔστωσαν γὰρ ἀριθμοὶ τέσσαρες ἐν ἀριθμητικῇ ἀναλογίᾳ, ὁ δ' καὶ ὁ γ', καὶ ὁ ϛ' καὶ ὁ ε'. Ὑπερέχει δὴ ὁ δ' τοῦ γ', ὅσον ὑπερέχει ὁ ϛ' τοῦ ε'. Ἀλλὰ συνθέντι οὐκ ἔσται ἀνάλογον ἀριθμητικῶς. Συντεθέντα γὰρ ὁ ϛ' καὶ ὁ ε' ὑπερέξει τοῦ ε' τῷ ϛ'· ὁ δὲ δ' καὶ γ' συντεθέντα ὑπερέξει τοῦ γ' τῷ δ'. Καὶ οὕτω διῃρημένα μὲν ἀνάλογον ἔχει ἀριθμητικῶς. Ἡ αὐτὴ γὰρ ὑπεροχὴ τοῦ δ' πρὸς γ', ἥτις ἐστὶ τοῦ ϛ' πρὸς ε'· συντεθέντα δὲ οὐκ ἔτι ἀνάλογόν ἐστι. Μᾶλλον γὰρ ὑπερέχει ὁ ια' τοῦ ε', ἢ ὁ ζ' τοῦ γ'.

Διὰ ταῦτα δὴ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἀναλογίαν, καὶ οὐ κατὰ τὴν συνημμένην ἀλλὰ κατὰ τὴν διῃρημένην· τέσσαρας γὰρ εἶναι δεῖ τοὺς ὅρους τῷ ἀριθ-

quam ad Ajacem Achilles: & vicissim, quam honor Achillis ad Achillem, eandem honor Ajacis ad Ajacem. Aut si malis conjungere, quam rationem habet Achilles honore affectus ad Achillem, eandem honore affectus Ajax ad Ajacem. Et vicissim, quam rationem habet honore affectus Achilles, ad honore affectum Ajacem, eandem habet Achilles ad Ajacem. Quæ quidem omnis proportio distributivæ convenit justitiæ quam in Arithmetica non invenies, sed in Geometrica tantum. Nam in Geometrica has omnes reperiri species ostendunt Geometræ. In Arithmetica autem non haberi, vel illinc palam est: Ponamus enim in Arithmetica proportione numeros esse quatuor, 4. 3. 6. 5, Hic 4. superat 3. quantum 6. superat 5. Quod si conjungas, non tamen proportio erit Arithmetice, Si enim conjungas 6. & 5, superabit 5. illis 6. sive 4. conjungas & 3. superabit 3. illis 4. Itaque disjuncta quidem proportionem habent Arithmeticam (eodem enim modo 4. superat 3, sicut 6. superat 5.) si vero conjungas non manebit proportio. Magis enim superat 11. 5, quam 7. 3. Ideoque distributivum jus proportionem habet Geometricam: & quidem non continentem, sed disjunctam, Quatuor enim oportet esse terminos in numero. Neque enim Aristot. l. 5. c. 3.

quod

Aristot. l. 5. c. 3.

quod datur & qui accipit, unum idemque potest esse numero. Habetque proportionem jus illud, quatenus in distributionibus versatur, cum singuli vel honorem vel pecunias, vel aliud aliquid eorum quæ dividuntur, pro dignitate sua accipit: Unde pax ac concordia in rebuspub. nascitur. E contrariis enim, seditiones discordiæque nascuntur ac querelæ, quoties aut qui æquales sunt non æqualia, aut qui non æquales sunt, accipiunt æqualia. Porro proportionem ab eo spectari, qui ex justitiæ præscripto distributionem instituit, vel hinc planum est. Quod enim è dignitate singulorum est, justum esse omnes arbitrantur. Dignitatem vero illam, cui honos debetur, non eandem esse omnes existimant. Qui enim in populari republ. libertatem, qui in paucorum potestate, opes, qui in optimatum, virtutem. Cum ergo diversæ sint dignitates, si quis juste velit pro dignitate honores distribuere singulis, non æqualitatem in distribuendo respicit, sed proportionem.

μέ· ὁ γὰρ διανέμων τὸ διδόμενον καὶ τὸν λαμβάνοντα ἓν εἶναι τῷ ἀριθμῷ. Καὶ τὸ δίκαιον ἐκεῖνο ἀνάλογόν ἐστι, ὅσον ἐστὶν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὅταν ἕκαστος λάβῃ τὸ κατ' ἀξίαν, ἢ τιμὴν, ἢ χρήματα, ἢ ἄλλο τι τῶν μεριζομένων, ὅθεν εἰρήνη γίνεται καὶ τάξις πολιτείας. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων αἱ στάσεις, καὶ αἱ μάχαι, καὶ τὰ ἐγκλήματα, ὅταν ἢ οἱ ἴσοι μὴ ἴσα λαμβάνωσιν, ἢ καὶ ἴσοι, ἴσα. Ὅτι δὲ ἀναλογίαν ζητεῖ ὁ μετὰ δικαιοσύνης ποιούμενος τὴν διανομὴν, καὶ ἀπὸ τούτου δῆλον. Τὸ γὰρ κατ' ἀξίαν ἑκάστου τοῦτο πάντες νομίζουσι δίκαιον. Τὴν ἀξίαν δὲ, δι' ἣν τις τιμᾶται, οὐ τὴν αὐτὴν πάντες λέγουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ τὴν ἐλευθερίαν λέγουσιν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ τὸν πλοῦτον, οἱ δ' ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν. Ἐπεὶ τοίνυν διάφοροί εἰσιν αἱ ἀξίαι, εἴ τις μετὰ δικαιοσύνης βούλεται τιμὴν διανεῖμαι κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, οὐκ ἰσότητα ποιήσεται τὴν διανομὴν, ἀλλὰ ἀνάλογον.

Τὸ δὲ ἄδικον τὸ παρὰ τὸ ἀνάλογον, &c.

Justum ergo est, quod proportionem habet, ut dictum est: injustum vero, quod sine proportione est. Cum nimirum plus minusve quam requirit dignitas, in distributione datur, quod etiam in aliis injustitiæ actionibus contingit. Qui enim infert injuriam, plus boni habere studet quam cui infertur, sicut cui infertur minus habet. Quemadmodum contra in malo. Nam qui injuriam facit, minus

Τὸ μὲν οὖν δίκαιον τὸ ἀνάλογον, καθὼς εἴρηται· τὸ ἄδικον δὲ τὸ ἔξω τοῦ ἀνάλογου. Ὅταν ἡ διανομὴ κατὰ τὸ πλεῖον τῆς ἀξίας καὶ τὸ ἔλαττον γίνεται, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῶν ἄλλων τῆς ἀδικίας συμβαίνει. Καὶ γὰρ ὁ ἀδικῶν τοῦ ἀδικουμένου πλεῖον ἀγαθὸν ἔχειν ζητεῖ, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἔλαττον ἔχει. Καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ δὲ τὸ ἀνάπαλιν, ὁ μὲν ἀδικῶν ἔλαττον

κακὸν

...ἔχει δὲ ἀδικούμενος κακόν· ὅτι τὸ ἔλαττον κακὸν ... αἱρετώτερον τοῦ μείζονος, καὶ ὡς μεῖζον ἀγαθὸν τὸ ἔλαττον κακὸν ζητεῖται. Τὸ μὲν οὖν διανεμητικὸν εἶδος τοῦ δικαίου τοῦτό ἐστι· λέγωμεν δὲ ἤδη περὶ θατέρου.

habet mali, cui infertur plus habet. Minus enim malum præfertur majori: quia tanquam majus bonum, minus quæritur malum. Talis ergo est distributivæ justi species. Quare jam de altero dicamus. Aristot., l. 5. c. 4.

ΚΕΦ. Ε.

Περὶ τοῦ διορθωτικοῦ τῆς δικαιοσύνης, καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸ ἀναλογίας.

Τὸ δὲ δεύτερον εἶδος τοῦ δικαίου τὸ διορθωτικόν, ἢ περὶ τὰ συναλλάγματά ἐστι, τά τε ἑκούσια, καὶ τὰ ἀκούσια, καὶ τὰ λαθραῖα, καὶ τὰ βίαια. Ἔστι μὲν καὶ αὐτὸ κατ' ἀναλογίαν τινά, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν γεωμετρικήν, καθ' ἣν ὑπῆρχε τὸ πρῶτον εἶδος τὸ διανεμητικόν, ἀλλὰ κατὰ ἀριθμητικήν. Τὸ μὲν γὰρ διανεμητικὸν δίκαιον ἀπὸ τῶν κοινῶν εἰς τοὺς πολίτας ποιούμενον τὴν διανομήν, ἀναλόγως ἑκάστῳ δίδωσι κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστου, καὶ τὴν εἰσφορὰν ἣν εἰς τὸ κοινὸν συνετέλεσεν· ἐπεὶ οὐ πάντες ὅμοιοι, οὐδὲ πάντες ὁμοίως εἰσφέρουσιν. Ὅθεν οὐ τὰ ἴσα, ἀλλὰ τὰ ἀνάλογα δέχονται. Τὸ δὲ διορθωτικὸν τῶν συναλλαγμάτων δίκαιον, ὅρους μὲν ἔχει τὸν ἠδικηκότα καὶ τὸν ἠδικημένον. Δίδωσι δὲ ἑκάστῳ οὐ τὸ ἀνάλογον, ἀλλὰ τὸ ἴσον· τὴν γὰρ ἰσότητα, ἣν ὁ ἀδικῶν διαφθείρει ἀφαιρούμενος ἀγαθόν τι τοῦ ἠδικημένου καὶ προστιθεὶς ἑαυτῷ, ταύτην ὁ δίκαιος ἀ-

CAP. V.

De correctiva justitiæ specie, deq; ejus proportione.

Secunda vero justi species, ea est quæ in corrigendo consistit: aut quæ in negotiis, tam voluntariis & invitis, quam furtivis, violentisque versatur. Cap. 4. Τὸ δὲ λοιπὸν ἓν τὸ διορθωτικόν, &c. Quæ quidem etiam in proportione aliqua consistit, non Geometrica tamen, in qua prius illud quod distributivum dicebamus, sed in Arithmetica. Cum enim distributivum jus aliquid ex publicis distribuat in cives, servata proportione pro dignitate singulis distribuit, & prout quisque aliquid contulit in publicum, quia neque similes sunt omnes, nec similiter conferunt, unde fit, ut neque accipiant æqualia, sed pro proportione tantum. Correctivum vero jus quod in negotiis versatur, terminos habet, eum qui infert injuriam, & cui infertur. Neque proportionem in dando singulis, sed æqualitatem respicit. Æqualitatem enim quam confundit ille qui injuriam infert, dum boni quid aufert ab eo cui infert, quod ad se transfert, eam restituit vir justus, dum tantam

tam

Aristot. l. 5. c. 4

tam ab eo mulctam exigit, quantam intulit injuriam. Atque ita æquum dat utrique. Sic cum quatuor sint termini, tum ejus cui infertur, & qui infert injuriam, tum quod accipit cui illata est ab eo qui infert, tum quod ille qui intulit à judice, arithmetica efficitur proportio. Quo enim superabat qui intulerat, eum cui illata erat, hoc superare judex facit eum cui illata est, eum qui intulit. Atque ita efficitur, ut proportionis hujus quasi imago quædam sit jus correctivũ. Licet enim vir bonus sit qui aufert, improbus vero cui aufertur, nihil ad hanc refert proportionem, neque, licet qui adulterium commisit sit improbus, cui injuria infertur probus: semper enim à corrigente spectanda est æqualitas. Nam uterque tantum, quatenus huic quidem infertur, ille vero infert injuriam, spectatur. Quantumque qui intulit injuriam aut voluptatis ab eo cui illata est, aut pecuniarum est lucratus, aut honoris, ideoque eum excedit, tantum ei cui illata est, restituit judex; vel mulcta, vel infamia, vel tormentis vel morte animadvertendo in eum qui intulit. Sed & alio modo in hac justitia videre eandem possumus proportionem: si nimirum conjungamus terminos. Sicut enim se habet qui intulit ad eum cui illata est, ita judex ad eum qui intulit. Qualia enim fecit ei cui intulit qui intulit; talia à judice recipit, qui intulit.

Cum ergo majus minusque,

* Deesse vi'e'nr συμβαί-νει, vel aliud ejusm.

καὶ χαλεῖται ζημιῶν τὸν ἀδικήσαντα τοσοῦτον, ὅσον ἠδίκησε· καὶ οὕτως ἑκατέρῳ τὸ ἴσον δίδωσιν. Οὕτω δὲ τεσσάρων γινομένων τῶν ὅρων, τοῦ τε ἀδικηθέντος, καὶ τοῦ ἠδικηκότος, καὶ ὃ πέπονθεν ὁ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ ἀδικήσαντος, καὶ ὃ πέπονθεν ὁ ἀδικήσας παρὰ τοῦ δικαστοῦ, * ἀναλογίαν εἶναι ἀριθμητικήν· ᾧ γὰρ ὑπερεῖχεν ὁ ἀδικήσας τοῦ ἠδικημένου, τούτῳ ὑπερέχειν ποιεῖ ὁ δικαστὴς τοῦ ἀδικήσαντος τὸν ἠδικημένον. Καὶ οὕτω συμβαίνει εἰκόνα τινὰ τῆς τοιαύτης ἀναλογίας τὸ διορθωτικὸν δίκαιον εἶναι. Καὶ γὰρ εἰ καὶ ἐπιεικὴς μὲν ὁ ἀποστερῶν, φαῦλος δὲ ὁ ἀποστερηθεὶς, οὐδὲν πρὸς τὸ τοιοῦτον δίκαιον διαφέρει. Οὐδὲ εἰ ὁ μὲν μοιχεύσας φαῦλος, ὁ δὲ ἀδικηθεὶς ἐπιεικὴς, ἀλλ' ἀεὶ τὴν ἰσότητα ζητητέον τῷ διορθωτῇ· ὡς ἀδικηθεὶς γὰρ μόνον, καὶ ὡς ἀδικούμενος, ἑκάτερος λαμβάνεται, καὶ ὃ ἐκέρδανεν ὁ ἀδικήσας ἢ ἡδονῆς, ἢ χρημάτων, ἢ δόξης παρὰ τοῦ ἠδικημένου, καὶ διὰ τοῦτο ὑπερέχει αὐτοῦ, τοῦτο ἀποδίδωσιν ὁ δικαστὴς τῷ ἠδικημένῳ, ἢ ζημιώσας τὸν ἠδικηκότα, ἢ ἀτιμάσας, ἢ αἰκισάμενος, ἢ ἀποκτείνας. Δυνατὸν δὲ καὶ ἕτερον τρόπον τὴν ἀναλογίαν ταύτην ἐν ταύτῃ τῇ δικαιοσύνῃ καθιδεῖν, συνεχεῖς ποιησαμένους τοὺς ὅρους. Ἔστι γὰρ ὡς ὁ ἀδικήσας πρὸς τὸν ἠδικημένον, οὕτως ὁ δικαστὴς πρὸς τὸν ἀδικήσαντα. Οἷς γὰρ ἐποίησε πρὸς τὸν ἠδικημένον ὁ ἀδικήσας, τὰ ἴσα πάσχει παρὰ τοῦ δικαστοῦ.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν ἀδικία

Ὥστε τὸ μὲν πλεῖον καὶ τὸ ἐλάττον τὸ ἴσον, &c.

τὸ

τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον εἰσάγει καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐν τοῖς κακοῖς, ἐναντίως μέντοι· ὃς γὰρ τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ζητεῖ, τὸ ἔλαττον κακὸν αἱρεῖται), ἡ δὲ δικαιοσύνη τὴν ἰσότητα, ἡ δὲ ἰσότης μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος· φανερὸν, ὅτι ἡ τοιαύτη δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους. Καλεῖσθαι γὰρ ζημία μὲν πᾶν τὸ ἀδικεῖσθαι, κέρδος δὲ πᾶν τὸ ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν, ἄντε εἰς χρήματα ἄντε εἰς δόξαν, ἄντε εἰς ἄλλο τι ἀδικεῖν τις ἐθέλῃ· ἔστι τοίνυν τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον μέσον ζημίας καὶ κέρδους· διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἀμφισβητῶσιν, ἐπὶ τὸν δικαστὴν καταφεύγουσιν, οἰόμενοι τοῦτον τὸν τρόπον μηδέτερον τούτων ζημιωθῆναι, ὅθεν ἐξ ἀνάγκης μηδὲν κερδῆναι, ἀλλά τι μέσον λαβεῖν· καὶ γὰρ αὐτὸν εἶναι νομίζειν οἷον ἔμψυχον δίκαιον διορθωτικόν· καὶ καλοῦσι δὲ αὐτὸν μέσον, ὡς διὰ τοῦτο τοῦ μέσου τευξόμενοι. Ἔνιοι δὲ οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς μεσιδίους καλοῦσιν ἐν ταῖς ἀμφισβητήσεσιν· ὅθεν φαίνονται ὅτι τὸ μέσον ζητοῦσιν, ὡς ταυτὸν ὂν τὸ μέσον ζητεῖν καὶ τὸ δίκαιον· μέσον ἄρα τὸ δίκαιον. Ἐπεὶ καὶ ὁ δικαστὴς μέσος, τὴν μεσότητα καὶ τὸ δίκαιον εἰσάγων, καὶ ἐπανισοῦν τὴν ἀπὸ τῆς ἀδικίας ἀνισότητα. Καὶ ὥσπερ τὴν αβ' γραμμὴν εἰς ἄνισα τμηθεῖσαν κατὰ τὸ δ', εἴ τις ἐθέλοι εἰς ἴσα διελεῖν, ἀφελεῖν ἀπὸ τῆς μείζονος τῆς

tam in bonis quam in malis contrario modo inducat injustitia (qui n. majus quærit bonum, minus eligit malum: æqualitatem vero spectat justitia, medium autem inter majus minusque est æqualitas) apparet medium quid inter damnum lucrumque esse hanc justitiam. Jam vero damnum dicamus, omnem quam quis patitur, sicut lucrum omnem quam quis infert, aut qua plus quis sibi vindicat, injuriam: sive in pecunias alicujus sive in existimationem sive aliud quodcunque injurius quis velit esse. Medium ergo inter damnum & lucrum est jus correctivum. Quare cum contendunt, ad judicem confugiunt: quod existiment hoc modo neutri posse damnum inferri. Sicut ne lucrari quidem est necesse: cum nimirum mediam insistat viam. Etenim quasi jus correctivum anima præditum, eum putamus. Quare & medium eum vocant, quod illius opera ad medium sint perventuri. Nonnulli etiam non unum tantum, sed duos aut tres *μεσιδίους* vocant in controversiis: unde quoque apparet, quod medium quærant. Quasi unum sit idemque, medium quærere & justum. Medium ergo est justum. Sicut medius quoque est judex, qui mediocritatem inducit & justum, eamque quæ ab injustitia est inæqualitatem tollit. Et sicut si quis lineam AB, inæqualiter divisam circa D, velit æqualiter dividere, tollendo à majori BD,

Aristot. l. 5. c. 4.

ex

Aristot. l. 5. c. 4.

exsuperantiam qua minorem superat DA, nimirum CD, addensque ad DA, AC, æqualem eam facit ipsi CB, atque ita invenit, quo pacto in duo possit dividere AB: eodem modo in injustitiæ quoque inæqualitate solet fieri, correctivum quippe jus si ablatum sit à lucro illius qui injuriam fecit, quod in eo tanquam quædam est exsuperantia, respectu ejus cui facta est injuria, additumq; eidem qui injusta affectus est, æqualitatem inducit ac medium. Ideoq; etiam *δίκαιον* à Græcis vocatur, quia *δίχα*, id est, seorsim divisum est, quasi *δίχαιον* dicatur: sicut & *δικαστὴς* quasi *διχαστὴς* vocatur.

Καὶ ὥσπερ ἐπὶ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, &c.

Et quemadmodum in linea habet, cum dupliciter divisa est, quia altera rectarum æqualium arithmeticæ proportionis ratione majoris minorisque est media; eodem modo justum quoque medium lucri est & damni, majoris videlicet aut minoris boni vel mali minus videlicet majore, majus minore. Ita autem se habere in linea, quemadmodum diximus, planum est. BD, enim superat CA, ipsa CD. CA autem superat AD eadem CD. Itaque BD, CA, AD, proportione conveniunt Arithmetica nimirum, media autem est CA, quæ æqualis CB, quæ minor est quam BD, major autem quam AD, ipsa CD, qua & superat ac superatur. Sed & hinc manifestum est, id quod justum est & æquale, proportione medium esse lucri ac damni, idque arithmetica quidem. Sint tres rectæ inter se æqua-

βδ᾽ τὴν ὑπεροχὴν, ᾗ ὑπερέχει τῆς ἐλάττονος τῆς δα, τὴν γδ᾽, καὶ προσθεὶς τῇ δα, τὴν αγ᾽, ἴσην ἐποίησε τῇ γϐ᾽, καὶ ἔχει τὴν διχοτομίαν τῆς αϐ᾽. οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀνισότητος τῆς ἀδικίας συμβαίνει. Τὸ γὰρ διορθωτικὸν δίκαιον, ἀφελόμενον ἀπὸ τοῦ κέρδους τοῦ ἠδικηκότος, ὅπερ ὡς ὑπεροχὴ ἐστὶν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἠδικημένον, καὶ προσθεὶν τῷ ἠδικημένῳ, ἰσότητα καὶ μεσότητα ἐποίησε. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ δίκαιον καλεῖται, ὅτι δίχα ἐστὶν, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἴποι δίχαιον· καὶ ὁ δικαστὴς διχαστής.

Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἔχει, ὅταν δίχα διαιρεθῇ, ὅτι ἡ ἑτέρα τῶν ἴσων εὐθειῶν μέση ἀνάλογόν ἐστι κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, οὕτω καὶ τὸ δίκαιον μέσον ἐστὶ τοῦ κέρδους καὶ τῆς ζημίας, τοῦ μείζονος ἢ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ, καὶ τοῦ ἐλάττονος. Ἔλαττον μὲν τοῦ μείζονος, μεῖζον δὲ τοῦ ἐλάττονος. Ὅτι δὲ ἐπὶ τῆς γραμμῆς οὕτως ἔχει, καθὼς εἴρηται, φανερόν. Ἡ γὰρ βδ᾽ ὑπερέχει τῆς γα τῇ γδ᾽· ἡ δὲ γα ὑπερέχει τῆς αδ᾽ τῇ αὐτῇ τῇ γδ᾽· ὥστε αἱ μὲν βδ᾽, γα, αδ᾽ ἀνάλογον ἔχουσι κατὰ ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Μέση δὲ ἐστὶν ἡ γα, ἡ ἴση τῇ γϐ᾽, ἣ τῆς ἐλάττων μέν ἐστι τῆς βδ᾽, μείζων δὲ τῆς αδ᾽, τῇ αὐτῇ τῇ γδ᾽ ἐλαττουμένη καὶ ὑπερέχουσα. Ἔτι δὲ καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἴσον μέσον ἀνάλογον εἶναι τῆς ζημίας καὶ τοῦ κέρδους κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Ἔστωσαν τρεῖς εὐθεῖαι

ἴσαι

ἴσαι ἀλλήλαις αἱ, αα, ββ, γγ. Τεμνέσθω δὲ ἡ αα δίχα κατὰ τὸ ε, ἥ τε γγ κατὰ τὸ ζ· καὶ ἀφῃρήσθω ἀπὸ τῆς αα ἡ αε· φανερὸν δὲ, ὅτι ἡ γγ μείζων ἔσται τῆς εα, τῇ γζ. Προσκείσθω δὲ ἡ ἀφαιρεθεῖσα τῆς αα τῇ γγ, καὶ ἔστω ἡ δγ· φανερὸν δὴ, ὅτι ἡ δγ μείζων ἐστὶ τῆς εα, τῇ τε δγ καὶ τῇ γζ. Εἰ τοίνυν δεήσει τῶν ἄκρων εὐθειῶν τὴν ἰσότητα ἐπαναγαγεῖν, διὰ τῆς ββ τοῦτο ποιήσομεν. Ὥσπερ γὰρ κανόνα τῇ γδ ἐφαρμόσαντες τὴν ὑπεροχὴν ἀφελοῦμεν· ἐφαρμόσαντες δὲ τῇ αα, τὸ ἐλλεῖπον προσθήσομεν· καὶ οὕτως ἔσονται πάλιν αἱ ἄκραι ἴσαι ἀλλήλαις· αὕτη δὲ ἡ τὴν ἰσότητα ἐπανάγουσα ββ, μέση ἀνάλογόν ἐστιν κατὰ ἀριθμητικὴν τῆς δγ καὶ εα. Ἡ μὲν γὰρ δγ, τῆς ββ ὑπερέχει τῇ δγ. Ἡ δὲ ββ τῆς εα ὑπερέχει τῇ αὐτῇ δγ· ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ διορθωτικοῦ δικαίου τὸ αὐτὸ συμβαίνει, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν συμβαίνει· τότε γὰρ εὖ ἔχουσι καὶ συνίστανται, ὅταν ἐν χρείᾳ τούτων γινώμεθα, καὶ τοσοῦτον τεχνιτῶν δεώμεθα, ὅσον αὐτοὶ περὶ τὴν τέχνην πονοῦσι καὶ ζημιοῦνται. Οὕτω γὰρ δυνατὸν συνίστασθαι τοὺς τεχνίτας, τὴν ἔνδειαν παρὰ τῶν δεομένων ἀναπληροῦντας. Εἰ δὲ οἱ μὲν πονοῦσι καὶ ποιοῦσι τὰς τέχνας, οἱ παρέχοντες δὲ αὐτὰς, οἱ δεόμενοι αὐτῶν δηλονότι, οὐχ οὕτω πάσχουσιν ὡς ἐκεῖνοι ποιοῦσιν, ἀλλὰ πολλῷ ἔλαττον, οὐδὲν κωλύει πάσας ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο κἀν-

les, AA, BB, CC. Secetur autem AA in duo circa E, & CC circa F: deinde tollatur ab AA, AE: manifestum est, CC majorem futuram quam EA, ipsa CF. Addatur deinde quæ tollitur ab AA ad CC, & sit DC: apparet DC majorem futuram quam EA, ipsa DC & CF. Quod si ergo extremas rectæ æquales reddere voluerimus, per BB illud fiet. Tanquam enim canonem CD adaptando, exsuperantiam tollemus: quam ad AA, apponendo, illud quod deest, addemus. Atque ita rursus æqualia inter se erunt extrema. Ipsa vero quæ æqualitatem hanc inducit BB, media erit arithmetica proportione ipsius DC & EA. DC enim BB ipsa DC superat: BB autem EA eadem DC. Idem autem in correctivo quoque locum habere jure, ex præcedentibus apparet. Sicut & in artibus quoque idem fieri videmus. Tunc enim bene se habent & ut oportet, quoties iis opus habemus: quoties dico in tantum artificibus egemus, quantum ipsi artifices vel laboris in artibus suis subeunt vel damni. Ita enim consistere poterunt artifices, si egestati suæ per eos qui artibus ipsorum egent, videant consultum. Si enim hi quidem artes exercent suas, & in iis laborant, qui vero iis utuntur, qui dico egent iis, non ita hoc faciunt, neque pro merito laboris eorum vel damni, sed minus multo, nihil obstabit quo minus pereant omnes. Ideoque & hic quoque neces-

Aristot. l.5. c.4.

sario

sario mediũ requiritur & æquale: quod in medio dãni est ac lucri.

Aristot. l. 5. c. 5. Ἐλήλυθε δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα, &c.

Hæc autem nomina, damnum ac lucrum, licet proprie quidem de iis quæ sponte fieri dicuntur usurpentur negotiis, nihilominus tamen & ad invita transferuntur. Dicitur enim simpliciter lucrari, qui plus quam ante possidet: sicut & damno affici, qui minus quam ante jam possidet. Quæ vero prius habueras possidere, neq; damnum dicitur nec lucrum, sed medium aliquid. Quare inter lucrum ac damnum medium jus est. In invitis scilicet negotiis, quoties tam multa aliquis accipit, quot antequam injuria vel affectus erat vel alteri faceret, habere eum constabat, hoc est, antequam aut damnum consequeretur aut lucrum. Quod enim in iis quæ sponte fieri dicuntur negotiis lucrum vocatur, neq; est injustum, neque corrigitur: quia nimirum lex hoc permisit.

*Videtur deesse τὸ ἄδικον ὄντε.

ταῦθα τὸ μέσον καὶ τὸ ἴσον ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὅ ἐστι μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους.

Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα, ἡ ζημία, καὶ τὸ κέρδος, λέγεται μὲν κυρίως ἐπὶ τῶν ἑκουσίων συναλλαγμάτων, ἐλήφθη δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίων. λέγεται γὰρ ἁπλῶς κερδαίνειν, τὸ κτήσασθαι πλείονα ὧν τις κέκτηται. Ὁμοίως καὶ ζημιοῦσθαι, τὸ κτήσασθαι ἐλάττονα ὧν εἶχεν ἐξ ἀρχῆς. Τὸ δὲ τὰ ὄντα ἔχειν, οὔτε ζημία, οὔτε κέρδος ὀνομάζεται, ἀλλά τι μέσον· ὥστε κέρδους τινὸς καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιόν ἐστι. Λέγω δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀκουσίοις συναλλάγμασιν, ὅταν τις τοσαῦτα λάβῃ, ὅσα εἶχε πρὶν ἀδικηθῆναι ἢ ἀδικῆσαι, τουτέστι κερδᾶναι ἢ ζημιωθῆναι. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος οὔτε * * εὐθύνεται. Τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος.

CAP. VI.

Jus talionis non esse speciem justitiæ, nisi secundum proportionem reciproca illa instituatur perpessio.

Cap. 5. Δοκεῖ δέ τισι δὲ τὸ ἀντιπεπονθὸς εἶναι, &c.

Reciprocam autem perpessionem jus esse dicebant Pythagorici: ita autem vocabant, cum idem aliquis patitur quod fecit. Atque huc spectare illud Rhadamanthi carmen,

Tum fuerit lex justa, ferat si quisque quod egit.

Hæc vero reciproca perpessio, nulli justitiæ speciei accom-

ΚΕΦ. ϛʹ.

Ὅτι τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἔστιν εἶδος δικαιοσύνης, εἰ μὴ κατὰ ἀναλογίαν ἡ ἀντιπεπόνθησις γένοιτο.

Οἱ δὲ Πυθαγόρειοι ἔλεγον δίκαιον εἶναι τὸ ἀντιπεπονθὸς, τὸ τὰ αὐτὰ πάσχειν ἃ ποιεῖ τις· καὶ φασὶ τοῦτο φέρειν καὶ τοῦ Ῥαδαμάνθυος ἔπος·

Εἴκε πάθοι τά κ᾽ ἔρεξε δίκη κ᾽ ἰθεῖα γένοιτο.

Τοῦτο δὲ τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει, οὐδενὶ οὔτε

τῷ

τῦ δικαίυ. Οὔτε γὰρ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον τοιῦτόν ἐστιν, ὔτε τὸ διορθωτικόν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς διανομῆς ὐ δυνατὸν ἀεὶ τὸν πλείστω ἐκεῖνα πάσχειν ὑπὸ τῦ κοινῦ, ἅπερ ἐποίησεν. Εἰ γὰρ τύραννον ἀπέκτεινε, πῶς τὸ αὐτὸ πείσεται; ἐπὶ δὲ τῦ διορθωτικῦ δικαίυ πολλαχῦ διαφωνεῖ. Εἰ γάρ τις ἄρχοντα ἐπάταξεν, ὐ δίκαιον πληγῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ κολασθῆναι· καὶ εἴ τις ἄρχων ἄν τινα τῶν ἀρχομένων ἐπάταξεν, ὐ δίκαιον τὰ ἴσα παθεῖν. Εἰ δέ τις καὶ ἀκυσίως καὶ ἀγνοῶν ἔβλαψε τὸν πέλας, ὐ δίκαιόν ἐστιν ὁμοίως ἀντιβλαβῆναι.

Δυνατὸν δὲ τὴν τοιαύτην ἀντιπάθειαν δικαίαν εἶναι ἐν ταῖς ἀλλακτικαῖς κοινωνίαις· οἷον ἐν τῷ εὖ ποιεῖν ἀλλήλυς καὶ κακῶς ποιεῖν, καὶ ἐν τοῖς τῶν τεχνῶν πρὸς ἀλλήλυς συναλλάγμασι· πλὴν τὴν ἀντιπάθειαν ὐ κατὰ τὸ ἴσον ἐκλαβεῖν δεῖ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον· ὁ γὰρ τὸν ἄρχοντα τυπήσας, τὴν τάξιν τῆς πολιτείας ἀνεῖλε, καὶ ὐ τυπήσεται, ἀλλὰ ἀποκτανθήσεται. Καὶ ὁ τὸν γάμον τῦ πέλας διαφθείρας, πείσεται μὲν καὶ αὐτὸς κακῶς, ὐ τὰ αὐτὰ δὲ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον· εἴτε γὰρ μὴ πείσεται κακῶς ὁ δράσας κακῶς, δυλεία τις ἔσται καὶ τυραννὶς ἡ πολιτεία· εἴτε τὰ αὐτὰ πείσεται ὥσπερ ἔδρασεν, ἄτοπόν τι καὶ αἰσχρόν· ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν χαρίτων, καὶ τῦ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πα-

nodari potest. Neque enim distributivum jus est tale, neq; correctivum. Fieri enim non potest, ut in distributione semper eadem beneficia è publico accipiat civis, quæ prior contulit. Nam si quis, exempli gratia, tyrannum interfecerit, quomodo dignum consequetur præmium? In correctivo autem jure sæpe abscedit. Si quis enim aliquem à magistratu percussit, non percuti tantum meretur, sed gravius puniri. Et si quis contra è magistratu aliquem è subditis percussit, nè hoc quidem ipsum meretur. Quod si quis & invitus & ignarus aliquem læsit, non æquum est ut eodem modo noceatur illi. Aristot. l. 5. c. 5.

Potest tamen in communionibus rerum ultro citraque permutandarum justa esse reciproce ejusmodi perpessio, ut cum alter alteri vel bene vicissim facit vel male: item in mutuis artium inter se commerciis. Nisi quod ibi non ex æqualitate, sed ex proportione institui debet hæc perpessio. Qui enim aliquem à magistratu percussit, ordinem Reip. turbavit: quare non verberibus, sed morte mulctabitur. Et qui alicujus violavit connubium, vicissim quoque punietur, non eodem tamen modo, sed ut postulat proportio. Sive enim impune sit illi qui malefecit, servitus revera & tyrannis erit Respublica: sive eadem ferat quæ intulit, absurdum ac turpe. Eodemque modo in muneribus, dandisque atque accipiendis beneficiis. Ut Ἀλλ' ἐν μὲν ταῖς κοινωνίαις, &c.

Aristot. l. 5. c. 5.

enim Reipublicæ conservetur æqualitas, necesse est eum qui beneficium accipit, beneficium reponere: partimque hoc ipsum reddere, partim alia prius conferre. Quod nisi fiat, peribit communicatio: quæ urbem concordiamque in ea sustinet. Ideoque Gratiarum quoque templum in singulis extructum est urbibus, ut persolutione beneficiorum mutua colantur Gratiæ. Non potest autem gratia quæ datur, eadem esse cum ea quæ redditur: sed proportione tantum respondere. Dat enim aliquis alicui quo opus habet, qui accipit: vicissimque accipit ab eo quo ipse opus habet. Atque ita gaudet, & gaudere facit. Quod si eadem accipiat quæ dedit, quænam erit gratia? Quare beneficium conferre & accipere, non in eodẽ, sed in proportione consistit.

Ποιεῖ δὲ τὴν ἀντίδοσιν τὴν κατ' ἀναλογίαν, &c.

Quod etiam ex eo quod dicturi sumus, magis apparebit. Conferre beneficium in aliquem, vicissimque reddere, communicatio quædam est: communicatio autem eorum, quibus opus habere possumus. Earum namque rerum communicationem aliquis requirit, quibus opus habet. Opus porro habemus iis, quæ sunt dissimilia. Neque enim quisquam se ipso, aut rebus suis, isve quæ efficere ipse potest, opus habet: sed quæ nec habet ipse, nec efficere ipse potest, eorũ particeps fieri ab alio desiderat. Non enim sutor sutore, nec medicus opus habet medico, sed sutor medico, medicus sutore. Unde apparet, dissimilia esse beneficia. Quare nec collatio beneficii nec

χειν· πρὸς μὲν γὰρ τὴν ἰσότητα τῆς πολιτείας ἀναγκαῖόν ἐστι τὸν εὖ παθόντα καὶ εὖ ποιῆσαι, καὶ τὴν χάριν ἀμείψασθαι, καὶ ἔτι δεύτερον ἄρξαι χαρίτων· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἴη, ἀπολεῖται ἡ μετάδοσις, ἣ συνέχει τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν. Διὰ τοῦτο καὶ χαρίτων ἱερὸν ἐν ἑκάστῃ τῶν πόλεων ἵδρυται· ἵνα αἱ χάριτες τιμῶνται διὰ τῆς ἀντιχάριτος. Οὐ δυνατὸν δὲ τὴν χάριν τὴν αὐτὴν εἶναι τῇ ἀντιχάριτι, ἀλλὰ ἀνάλογον· δίδωσι γάρ τις τινὶ οὗ δεῖται ὁ λαμβάνων, καὶ λαμβάνει παρ' ἐκείνου, ὅπερ αὐτὸς ἐν χρείᾳ καθέστηκε· καὶ οὕτω χαίρει καὶ χαίρειν ποιεῖ. Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λήψεται ἃ δέδωκε, τίς ἡ χάρις; ὥστε καὶ τὸ εὖ ποιεῖν καὶ εὖ πάσχειν, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνάλογον γίνεται.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐκεῖθεν φανερώτερον γένοιτ' ἄν· αἱ μεταδόσεις καὶ ἀντιδόσεις κοινωνίαι τινές εἰσιν· αἱ δὲ κοινωνίαι, τῶν ἐν χρείᾳ· ἐκείνου γάρ τις ζητεῖ κοινωνεῖν, οὗ χρείαν ἔχει· τὸ δὲ ἐν χρείᾳ εἶναι τῶν ἀνομοίων ἐστίν· οὐ γὰρ δεῖταί τις ἑαυτοῦ ἢ τῶν ἑαυτοῦ, ἢ ὧν αὐτὸς δύναται ποιεῖν, ἀλλὰ ὧν οὐκ ἔχει, οὐδὲ δύναται ποιεῖν, ἐκείνων ζητεῖ τοῦ πλησίον κοινωνεῖν· ὁ γὰρ σκυτοτόμος οὐ δεῖται τοῦ σκυτοτόμου, οὐδὲ ὁ ἰατρὸς τοῦ ἰατροῦ· ἀλλ' ὁ σκυτοτόμος ἰατροῦ, καὶ ὁ ἰατρὸς σκυτοτόμου. Ὥστε φανερὸν, ὅτι αἱ χάριτες τῶν ἀνομοίων εἰσίν· αἱ ἄρα μεταδόσεις, καὶ αἱ ἀντιδόσεις οὐχ ὅμοιαι ἔσονται.

νονται, ἀλλ' ἵνα καὶ κατὰ τὸ δίκαιον γίνωνται, κατὰ τὸ ἀνάλογον τὴν ἰσότητα ἐκληπτέον. ὁ γὰρ σκυτοτόμος τῷ οἰκοδόμῳ ὑπόδημα δώσει, λήψεται δὲ ὅσα εἰς οἰκίαν φέρει ἀναλόγως τῇ χάριτι. Καὶ ὁ ἰατρὸς τῷ γεωργῷ ἄλλα μὲν δώσει, ἄλλα δὲ παρ' αὐτοῦ λήψεται κατ' ἀναλογίαν. Ἐνδέχεται γὰρ τὸ ἑτέρου ἔργον τιμιώτερον εἶναι θατέρου. οὐ γὰρ ἀντὶ οἰκίας ὑποδήματα δώσει ὁ σκυτοτόμος τῷ οἰκοδόμῳ, ἀλλὰ τοσοῦτον δεῖ εἰσενέγκειν τὸν σκυτοτόμον εἰς τὴν ἀντίδοσιν, ὅσον ἐκεῖνος εἰς τὴν οἰκίαν ἐζημιώθη. Εἰ δὲ μὴ, ἄνισα ἔσται τὰ ἀλλάγματα, καὶ αἱ χάριτες ἀνώμαλοι. Δεῖ τοίνυν ἐν ταῖς χάρισι τηρεῖν τὴν ἰσότητα, πλὴν κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ἣν ποιεῖ ἡ κατὰ διάμετρον σύζευξις, διάμετρος μὲν γάρ ἐστιν, ἡ ὑπὸ τῆς γωνίας τοῦ παραλληλογράμμου ἐπὶ τὴν ἀπεναντίον γωνίαν ἐπιζευγνυμένη εὐθεῖα. Ἔστω δὲ ὥσπερ τετράγωνον οἱ τέσσαρες ὅροι· ὁ οἰκοδόμος, ὁ σκυτοτόμος, τὸ ὑπόδημα, ἡ οἰκία. Ὁ οἰκοδόμος μὲν ἐφ' οὗ τὸ α, σκυτοτόμος δὲ, ἐφ' οὗ τὸ γ, οἰκία, ἐφ' οὗ τὸ β, ὑπόδημα ἐφ' οὗ τὸ δ. ἐπεὶ τοίνυν ὑπὸ τὸν σκυτοτόμον τὸ ὑπόδημα τίθεται, ὥσπερ τὸ δ' ὑπὸ τὸ γ, καὶ ὑπὸ τὸν οἰκοδόμον ἡ οἰκία, ὥσπερ τὸ β' ὑπὸ τὸ α, ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαις συναφθήσεται μὲν ὁ οἰκοδόμος τοῖς ὑποδήμασιν, ὥσπερ συνάπτεται τὸ α τῷ δ', ὁ δὲ σκυτοτόμος τῇ οἰκίᾳ, ὥσπερ τὸ γ' τῷ β'. καὶ οὕτως ἔσονται αἱ κοινωνίαι κατὰ διάμετρον· οὐ κατὰ τὸ

mutua reddítio eadem erit: ſed ut juſte fiant, ex proportionis ratione inſtituenda eſt æqualitas. Sutor enim architecto dabit calceum: viciſſimque architectus accipiet, quanti eſt ædificium, proportione ejus quod confert. Ita & medicus alia dabit agricolæ, alia pro proportione accipiet ab eo. Opus .n. alterius, majoris precii eſt quam alterius. Nec .n. pro ædificio calceos architecto ſutor dabit, ſed tantum neceſſe eſt à ſutore viciſſim in illud quod redditurus eſt impendi, quanti eſt quo privatur is qui ædificium confert. Sin minus, inæqualis erit mutatio, & quæ conferētur minime paria. Eſt autē in iis quæ conferuntur ſervanda æqualitas: verū ex proportione, quam diametralis efficit conjunctio. Diametralis autem eſt, quæ ab angulo adverſo in oppoſitum recta tranſcurrit linea. Sint ergo nobis inſtar quadrati quatuor termini: Architectus, dico, ſutor, calceus, ædificium. Architectus ubi A, ſutor ubi C, ædificium ubi B, calceus ubi D. Quoniam igitur ſub ſutore ponitur calceus, ſicut D ponitur ſub C, & ſub architecto ædificium, ſicut B ſub A ponitur, in communicatione mutua conjungetur architectus cum calceis, ſicut A conjungitur cum D. Sutor vero cum ædificio, ſicut C cum B. Atque ita è diametro fiet communicatio. Non quidem in eodem,

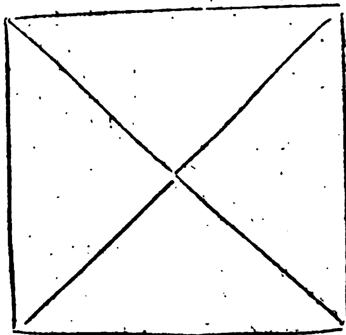
Ariſtot. l. 5. c. 5.

Digitized by Google

Aristot. l. 5. c. 5.

eodem, sed prout requirit proportio.

αὐτὰ, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἀνάλογα.

Διὸ πάντα συμβλητὰ δεῖ πως εἶναι, &c.

Ideoque debent ea quæ mutantur, rationem aliquam inter se habere & convenientiam. Sunt enim quædam, quæ nè permutari quidem possunt fortasse: quia nulla ex parte congruunt. Sicut tibicinis opus & architecti. Ideoque nummos assumpsimus, qui cum qualibet mutari re possunt, pretiumque metiuntur cujuslibet. Hinc enim discimus, quot calceos valeat ædifi-

Διὰ τοῦτο δεῖ τὰ ἀλλαττόμενα λόγον ἔχειν καὶ συμμέτρειαν πρὸς ἄλληλα· εἰσὶ γὰρ ἔνια, ἃ οὐδὲ δύναται σχεδὸν ἀλλαγῆναι, διὰ τὸ ἀσύμμετρα εἶναι· οἷον τὸ τοῦ αὐλητοῦ ἔργον, καὶ τὸ τοῦ οἰκοδόμου. Διὰ τοῦτο παρελήφθη τὰ νομίσματα, ἅτινα πρὸς πᾶν ἔργον δύναται ἀλλαγῆναι, καὶ παντὸς ἔργου τὴν ἀξίαν μετροῦσιν. ἀπὸ τούτων γὰρ γινώσκομεν πό-

σοι

σων ὑποδημάτων ἢ ὅση ἡ ἀξία ἐστὶν, ἢ πόσης τροφῆς, ἢ ἄλλων ἔργων· εἰ γὰρ μὴ ἡ ἀξία ἑκάστου γινώσκοιτο, οὐ δύναται συστῆναι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία. Τὸ γὰρ μὴ διδόναι καὶ λαμβάνειν ἀξίαν ἴσα, οὐκ ἔστιν ἀλλαγὴ, οὐδὲ κοινωνία.

Διὰ τοῦτο ἀνάγκη εἶναί τι ἓν μέτρον κοινὸν ἁπάντων, ᾧ πάντα δυνάμεθα μετρεῖν, καὶ δι' οὗ τὴν ἀξίαν ἑκάστου γινώσκομεν. Ἔστι δὲ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ ἡ χρεία μέτρον ἁπάντων· καθόσον γὰρ τις δεῖται τινὸς, κατὰ τοσοῦτον βούλεται αὐτῷ κοινωνεῖν· εἰ γὰρ μὴ δέοιτο τῶν ἑτέρου, ἢ μὴ ὥσπερ ἄλλος τῶν ἐκείνου, ἀλλ' ἔλαττον, οὐκ ἔσται ποτὲ ἀλλαγή· δεόμενος, δὲ τὰ ἑαυτοῦ δίδωσι, καὶ λαμβάνει τὰ τῶν ἄλλων· ἡ μὲν οὖν χρεία φύσει καὶ ἀληθείᾳ μέτρον ἐστὶ τῶν πραγμάτων· αὕτη γὰρ πάντας εἰς ἓν συνάγει· νόμῳ δὲ καὶ κατὰ συνθήκην τὸ νόμισμα· καὶ διὰ τοῦτο καὶ νόμισμα καλεῖται, ὅτι οὐκ ἔστι φύσει, ἀλλὰ παρ' ἡμῶν ἐτέθη, καὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μεταβαλεῖν αὐτὸ καὶ ποιῆσαι ἄχρηστον. Ἔστι τοίνυν καὶ τὸ νόμισμα μέτρον, ὡς εἴρηται, τῆς τῶν πραγμάτων ἀξίας, καὶ αὐτοῦ μὲν οὐκ ἔστι χρεία δι' ἑαυτῆς, ἔστι δὲ ὥσπερ ὑπάλλαγμα τῆς χρείας. Διὰ τούτων τοίνυν τῶν μέτρων γνωσθείσης ἑκάστου τῆς ἀξίας τῶν ἔργων, ἡ ἀλλαγὴ ἰσόρροπος ἔσται, καὶ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

Ἡ δὲ ἀναλογία ἔσται ἀντιπεπονθότως. Οὕτω γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι τὴν ἀλλαγήν. Ἀντιπεπονθότα δὲ λέγ-

cium, quantum item cibi, aut alterius cujusque rei. Nisi enim de cujusque rei constaret precio, non posset mutatio instituiaut communicatio. Plus enim minusve dare aut accipere quam precium, non est mutatio, aut communicatio.

Aristot. l. 5. c. 5.

Oportet igitur communem aliquam omnium mensuram esse, qua metiri cuncta possumus, rerumq; omnium cognoscere precia. Hæc autem proprie quidem & revera est indigentia. Quantum enim quis aliquo opus habet, tantum ejus particeps vult fieri. Nisi enim iis quæ alterius sunt, opus quis habeat, aut minus quam alius quæ sunt ipsius, nulla erit commutatio. Cum vero opus habeat, dat sua, accipitque aliena. Proprie ergo ac revera, rerum omnium mensura est indigentia: hæc enim in unum cogit omnes. Ex lege vero & instituto est nummus: ideoque etiam *νόμισμα* vocatur. Quia nempe per se non est tale, sed ex constitutione nostra: ideoq; in potestate quoque nostra est, mutare eum & inutilem efficere. Est ergo nummus quoque, quemadmodum dictum est, precii cujusque rei mensura. Quo tamen nemo per se opus habet: sed quasi in locum indigentiæ successit. Cum hac ergo quasi mensura singula rerum investigemus precia, æqualis, & ut postulat proportio, fiet commutatio.

Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι, &c.

Porro reciproca & quasi è lege talionis erit hæc proportio. Ita namque æquari poterit commutatio. Reciproca porro hoc

Ἔσται δὴ ἀντιπεπονθὸς, ὅταν ἰσασθῇ, &c.

Aristot. l. 5. c. 5.

modo dicuntur à mathematicis, cum sicut A ad B, ita se habet C ad D: & ut A ad C, ita D ad B. Si hoc ergo modo proportione respondent quae commutantur & qui commutant, justa erit commutatio. Sit enim sutor ubi C, agricola ubi A, calcei ubi D, frumentum ubi B. Ponamus ergo rationem dupli ad sutorem habere agricolam, & frumentum rationem dupli habebit ad calceum. Si ergo sicut ad sutorem agricola, ita calcei se habebunt ad cibum aut frumentum, necesse erit duplo frumentum excedant calcei, atque ita precium aequabunt frumenti. Quod nisi ita instituatur commutatio, in proportionis figuram reducenda non erunt, quia aequari non possunt. Si enim quemadmodum ad sutorem agricola, ita & opus agricolae quod accipit sutor, se habet ad opus sutoris quod accipit agricola, non erit aequalitas, sed cum reciproca haec accedit vicissitudo, tum demum jure mutatio fit & communicatio.

Ὅτι δὲ χρεία συνέχει, &c.

Indigentia autem contineri Respublicas, eamque esse quae communionem inducit & unitatem, tanquam unum quid, manifestum est. Si enim alter altero opus non habeat, non commutant inter se nec communicant. Aut si alter quidem altero, altero autem opus non habet alter, ne sic quidem similiter communicant. Quod contra tum demum procedit, cum quod alter habet, eget alter, alter

γεται παρὰ τοῖς μαθηματικοῖς, ὅταν ᾖ ὡς τὸ α' πρὸς τὸ β', τὸ γ' πρὸς τὸ δ'· καὶ ὡς τὸ α' πρὸς τὸ γ', τὸ δ' πρὸς τὸ β'. Εἰ οὕτω τοίνυν τὸν τρόπον ἀνάλογον ἔσται τὰ ἀλλαττόμενα, καὶ οἱ ἀλλάττοντες, δικαία ἔσται ἡ ἀλλαγή. Ἔστω γὰρ σκυτοτόμος, ἐφ' οὗ γ', γεωργὸς ἐφ' οὗ α', ὑποδήματα ἐφ' οὗ δ', σῖτος ἐφ' οὗ β'· κείσθω δὴ τὸν γεωργὸν πρὸς τὸν σκυτέα διπλάσιον λόγον ἔχειν· ἔσται δὴ καὶ ὁ σῖτος διπλάσιος τῇ ἀξίᾳ τῶν ὑποδημάτων. εἰ τοίνυν ἔσται ὡς γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὰ ὑποδήματα πρὸς τὴν τροφὴν ἢ τὸν σῖτον, δεήσει πλείονα ἔσται τὰ ὑποδήματα τοῦ σίτου· καὶ οὕτως ἔσονται ἀξία τοῦ σίτου. εἰ δὲ μὴ οὕτως ἡ ἀλλαγὴ γένοιτο, οὐ δεῖ εἰς σχῆμα ἀναλογίας ἄγειν αὐτά· οὐ γὰρ δυνατὸν ἰσασθῆναι. Εἰ γὰρ ἔσται, ὡς ὁ γεωργὸς πρὸς τὸν σκυτέα, τὸ ἔργον τοῦ γεωργοῦ ὃ λαμβάνει ὁ σκυτεὺς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ σκυτέως, ὃ λαμβάνει ὁ γεωργὸς, οὐκ ἔσται ἰσότης· ἀλλ' ὅταν ἀντιπεπονθότως ἔχωσι, τότε ἡ ἀλλαγὴ κυρίως καὶ κοινωνία γίνεται.

Ὅτι δὲ ἡ χρεία συνέχει τὰς πολιτείας, καὶ αὕτη τῆς κοινωνίας ποιεῖ καὶ τῆς ἑνώσεως, καθάπερ ἑνός τινος, δῆλον· καὶ γὰρ ὅταν μὴ χρείαν ἔχωσιν ἀλλήλων, οὐκ ἀλλάττονται, οὐδὲ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις· ἢ ὅταν ὁ μὲν δέηται θατέρου, ἕτερος δὲ θατέρου χρείαν οὐκ ἔχῃ, καὶ τότε γὰρ ὁμοίως ἀκοινώνητοί εἰσιν· ὥσπερ τοὐναντίον, ὅταν ὃ μὲν ἔχει αὐτὸς δέηται ἄλλος,

αὐτὸς

αὐτὸς δὲ χρήζει ἂν ἐκεῖνος δοῦναι δυνατός.

Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁ μὲν γεωργὸς δεῖται τοῦ ἔργου τοῦ τέκτονος, ὁ δὲ τέκτων οὐ δεῖται τοῦ γεωργικοῦ, ἵνα τὰ ἀλλάγματα καὶ αἱ κοινωνίαι μηδὲ τότε κωλύωνται, παρελήφθη τὸ νόμισμα. Καὶ τοῦτο διδοὺς ὁ γεωργὸς τῷ τέκτονι, λαμβάνει παρ' ἐκείνου τὸ ἐκείνου ἔργον· ὃ δὴ τὸ νόμισμα καθάπερ ἐγγυητής ἐστι πρὸς τὸν τέκτονα, ὅτι ἐπειδὰν τοῦ γεωργικοῦ δεηθῇ, δι' αὐτοῦ λήψεται παρὰ τοῦ γεωργοῦ ὧν ἐν χρείᾳ καθέστηκε. Καὶ οὕτω κἀνταῦθα διὰ τὴν μέλλουσαν τοῦ τέκτονος χρείαν ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ κοινωνία γίνεται. Καὶ τὸ νόμισμα δυνάμει ἐστὶ πάντα χρεῶν, ὧν δεῖται ἕκαστος ἑκάστου· καὶ ἡ τούτου χρεία μάλιστά μένει· εἰ καὶ μὴ ἀεὶ ὁμοίως. Καὶ γὰρ ἐν μὲν ταῖς εὐθηνίαις πολλή τίς ἐστιν ἡ χρεία τοῦ νομίσματος· ἐν δὲ ταῖς σιτοδείαις οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ ἄν τις ἕλοιτο ὀλίγον πρίασθαι σῖτον πολλῶν νομισμάτων. Ὅμως δὲ διὰ τὰ εἰρημένα μᾶλλον μένει ἡ τούτου χρεία, ἢ ἡ τῶν ἄλλων· διὸ δεῖ πάντα τιμᾶσθαι. Οὕτω γὰρ δυνατὸν ἔσται ἀεὶ ἀλλαγὴν καὶ κοινωνίαν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πάντα μετρεῖσθαι καὶ τιμᾶσθαι νομίσματι, ἡ ἰσότης γίνεται. Ἀπὸ δὲ τῆς ἰσότητος ἀλλαγὴν γενέσθαι δυνατόν· ἰσότητα δὲ οὐκ ἀεὶ δυνατὸν γίνεσθαι ἄνευ νομίσματος. Τινὰ γὰρ ἔργα τεχνῶν οὕτως ἀλλήλων διαφέρει, ὥστε παντελῶς ἀσύμμετρα εἶναι, καὶ μηδένα

autem rursus eget, quod dare potest alter.

Cum vero sæpenumero opere fabri, opus habeat agricola, opere vero agricolæ non opus habeat faber, nè vel sic commutatio impediatur aut communio, adhiberi nummus cepit. Quum cum fabro tradit agricola, vicissim opus illius ab eo accipit. Qui quidem nummus quasi sponsor intercedit apud fabrum, futurum ut cum vicissim aliquid agricolæ requirat, hoc ipso ab agricola accepturum illud esse, quo opus habet. Atque ita quia aliquando quoque indigere poterit eodem faber, commutatio hic instituitur & communicatio. Estque ipsa potentia nummus, omne illud, quo alterius indigere posset alter. Manetque illius semper indigentia: licet non eodem semper modo. In annonæ enim vilitate, magna nummi indigentia est: in caritate contra, non item. Quia non facile tum reperiri possit, qui vel minimum frumenti multis nummis vellet transcribere. Nihilominus tamen propter ea quæ dicta sunt, magis hujus quam reliquorum manet indigentia. Ideoq; omnia oportet æstimari. Quia ita demum semper mutatio procedet & communicatio. Ex eo enim quod nummo metiri omnia & æstimari solemus, æqualitas procedit. Ex æqualitate autem commutatio: sine nummo autem non semper introduci potest æqualitas. Nonnulla enim opera & artes tantum inter se differunt, ut omnino nulla inter

Aristot. l. 5. c. 5. Τὴν δὲ τῆς μελλούσης ἀλλαγῆς, &c.

Aristot. l.5. c.5.

eas convenientia sit aut ratio. Quare nè reperiri quidem in iis potest æqualitas. Quia vero duo cum contrahunt, uterque utroq; opus habet, hujus indigentiæ causa communem aliquam mensuram, quæ omnia metiri posset, adjunximus, nummum dico. Cui proprie quidem & revera non metitur (neque enim inter ea est quæ metiri solemus) sed tantum ex lege quadam nostra & constitutione. Ideoque cum in medio sit eorum quæ nullo modo inter se congruunt, ad congruentiam ea reducit, & inter se adæquat. Quod ex hac delineatione fiet manifestius. Sit A ædificium, B minæ decem, C lectica. Sitque rursus ædificium quinque minarum, lectica unius. Itaque decem minæ B, decuplum sunt lecticæ, ædificii vero duplum. Ædificium ergo decem minarum est dimidium. Cum dimidium ergo sit ædificium, decimum vero illius sit lectica, dimidium vero decimi sit quintuplum, sequitur ædificium lecticæ esse quintuplum. Ita cum lectica congruere ædificium intercessione nummi incipit, qui velut communis est mensura. Quod si congruit, etiam æquari potest. Si enim quinquies auges, ædificium æquabit. Quid ergo sit injustum & justum, tam in distribuendo quam corrigendo, hoc est in distributivo jure & correctivo, jam diximus.

λόγον ἔχειν πρὸς ἄλληλα· ὅθεν οὐ δυνατὸν ἰσότητα εὑρεῖν ἐν αὐτοῖς· ὅτι δὲ ἑκάτερος ἑκατέρου δεῖται, διὰ ταύτην τὴν χρείαν παρελήφθη ἕν τι κοινὸν μέτρον ὃ πάντα μετρεῖ, τὸ νόμισμα· ὃ φύσει μὲν καὶ ἀληθείᾳ οὐ μετρεῖ· οὐ γάρ ἐστι μέρος τῶν μετρουμένων, νόμῳ δέ τινι ἡμετέρῳ καὶ συνθήκῃ· καὶ οὕτως ἐν μέσῳ γινόμενον τῶν ἀσυμμέτρων, σύμμετρα ποιεῖ καὶ ἰσάζει. Τοῦτο δὲ ἔσται καὶ ἀπὸ τοῦ διαγράμματος σαφέστερον. Ἔστω δὲ τὸ α΄ οἰκία, τὸ δὲ β΄ μναῖ δέκα, τὸ δὲ γ΄ κλίνη. Ἔστω δὲ ἡ οἰκία πέντε μνῶν, ἡ κλίνη μιᾶς. Ὥστε αἱ δέκα μναῖ τὸ β΄, τῆς μὲν κλίνης δεκαπλάσιον ἐστι, τῆς δὲ οἰκίας διπλάσιον. Ἡ ἄρα οἰκία ἡμίσειά ἐστι τῶν δέκα μνῶν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκία ἥμισυ, ἡ δὲ κλίνη δέκατον τοῦ αὐτοῦ, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ δεκάτου πενταπλάσιον, ἡ ἄρα οἰκία τῆς κλίνης πενταπλάσιος· σύμμετρος ἄρα ἡ οἰκία γέγονε τῇ κλίνῃ διὰ μέσου τοῦ νομίσματος, ὃ κοινὸν ἐγένετο μέτρον· εἰ δὲ σύμμετρος, καὶ ἴση γενέσθαι δυνατόν. Εἰ γὰρ πενταπλασιασθῇ, ἴση ἔσται τῇ οἰκίᾳ. Τί μὲν οὖν τὸ ἄδικον, καὶ τί τὸ δίκαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατά τε διανομὴν καὶ διόρθωσιν, ἤτοι τὸ διανεμητικὸν καὶ διορθωτικόν.

ΚΕΦ. ζʹ. — CAP. VII.

Arist. l. 5. c. 5.

Ὅτι ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι.

Τούτων δὲ οὕτω διωρισμένων, φανερόν ἐστιν, ὅτι ἡ δικαιοπραγία μεσότης ἐστὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι. Τὸ μὲν γὰρ πλέον ἐστὶ, τὸ δὲ ἔλαττον. Τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ πλέον ἔχειν, ὅπου τὸ ἴσον ἔδει· τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι, τὸ ἔλαττον ἔχειν. Καὶ ἡ δικαιοσύνη μεσότης ἐστὶν, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς προτέραις ἀρεταῖς· τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀρετῶν ἑκάστη μέση ἐστὶ δύο κακιῶν, τῆς μὲν ὑπερβαλλούσης, τῆς δὲ ἐλλειπούσης· ἡ μὲν γὰρ σωφροσύνη μεταξὺ τῆς ἠλιθιότητος καὶ τῆς ἀκολασίας ἐστίν· ἡ δὲ ἀνδρεία μεταξὺ τῆς δειλίας καὶ τῆς θρασύτητος, καὶ αἱ ἄλλαι ὁμοίως. ἡ δὲ δικαιοσύνη οὐκ ἔχει παρ' ἑκάτερα δύο κακίας, αἷς ἀντίκειται, ἀλλὰ μόνη τῇ ἀδικίᾳ ἀντίκειται· μέση δέ ἐστιν, ὅτι τῆς ἀδικίας τὴν ἀνισότητα εἰσαγούσης, τὸ ἴσον αὐτὴ ζητεῖ, καὶ τούτου ἐστὶ ποιητική. Ὃ δὴ ἴσον μέσον ἐστὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴ μὲν μεσότης ἐστίν. Ἡ δὲ ἀδικία ἀκρότης, ὅτι τῶν ἄκρων ἐστί· καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνη ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ὁ δίκαιος κατὰ προαίρεσιν πρακτικός ἐστι τοῦ δικαίου, καὶ διανεμητικός. Ὥστε καὶ ἑαυτῷ νομοθετεῖν προσηκόντως διανέμειν πρὸς ἄλλους, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, εἰ δεί-

Justitiam faciendæ accipiendæq; injuriæ esse medium.

Quæ cum ita definita sint, apparet justam actionem faciendæ accipiendæque injuriæ esse medium. Alterum enim plus, alterum minus est. Injuriam enim facere, nihil aliud est quàm plus habere, ubi æquale habendum erat. Sicut injuria affici, habere minus. Estque mediocritas justitia, non quemadmodum reliquæ sunt virtutes (quarum singulæ duorum vitiorum sunt in medio. Ita ut alterum excedat, altero deficiat. Sic inter stoliditatem & intemperantiam est temperantia: inter timiditatem & audaciam fortitudo: & ita in reliquis.) At vero justitia non habet utrinque duo, cum quibus pugnet, vitia, sed soli injustitiæ opponitur. Media autem est, quia cum inæqualitatem inducat injustitia, æqualitatem quærit ipsa: atque hanc efficit. Atque hæc ipsa medium majoris & minoris est æqualitas, ideoque mediocritas quædam ipsa est. Injustitia aut est extremitas, quia est extremorum. Et justitia quidem est habitus, ex quo propensus fit aliquis ad agendum cum prælectione id quod est justum, eodemque modo ad distribuendum: ita ut tum sibi legem distribuendi ponat, ut oporteat, sive ad alios sive etiam ad se, si necesse sit, ea spectet distri-

Διωρισμένων δὲ τούτων, δῆλον ὅτι ἡ δικαιοπραγία μέσον, &c

Aristot. l. 5. c. 5.

distributio; tum etiam aliis certam in distribuendo possit præfigere regulam. Ut non plus quam oportet è bono sibi dum distribuit, minus vero alii, aut è malo minus sibi, plus vero alii attribuat. Sed id quod æquale est, secundum proportionem. Eodemque modo aliis quoque præcipiat, æquitatem in distribuendo ut conservent. Et talis quidem est justitia.

Ἡ δ' ἀδικία τοὐναντίον τοῦ δικαίου, &c.

Plane vero contraria est injustitia. Excessus enim defectusque est ejus quod prodest aut nocet, neglecta proportione. In distributione enim injustus ita se habet, ut in iis quæ prosunt superare velit proximum, in iis vero quæ nocent, ab eo superari. Inter alios autem cum distribuit, etiam tum proportionem negligit. Nisi quod non eosdem iisdem aut superiores aut inferiores faciat, sed modo hos modo illos. Ita ut exsuperantia & defectus in injuriis sit majus minusque. Et majus quidem est injuria afficere, minus vero affici. Quorum medium est æquale, hoc est justum.

σει, καὶ τοῖς ἄλλοις παρέχειν κανόνα διανομῆς, οὐχ ἑαυτῷ μὲν πλέον τοῦ ἀγαθοῦ παρέχειν ἐν τῇ διανομῇ, ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον, ἢ τοῦ βλαβεροῦ ἑαυτῷ μὲν ἔλαττον, πλέον δὲ τῷ πλησίον, ἀλλὰ τὸ ἴσον τοῦ κατ' ἀναλογίαν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλῳ νομοθετεῖν τὰ ἴσα ποιεῖν ἐν ταῖς διανομαῖς. Τοιαύτη μὲν ἡ δικαιοσύνη.

Ἡ δ' ἀδικία, τοὐναντίον. Ὑπερβολὴ γὰρ καὶ ἔλλειψίς ἐστι τοῦ ὠφελίμου καὶ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον· ὁ γὰρ ἄδικος ἐν ταῖς διανομαῖς ὑπερβάλλει μὲν τὸν πλησίον ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐλλείπει δὲ αὐτοῦ ἐν τοῖς βλαβεροῖς. Ὅταν δὲ πρὸς ἄλλους τὴν διανομὴν ποιῆται, καὶ πότε μὲν παρὰ τὸ ἀνάλογον, πάλιν δὲ τοὺς αὐτοὺς ποιεῖ τῶν αὐτῶν ὑπερβάλλειν ἢ ἐλλείπειν, ἀλλ' ὡς ἔτυχεν· ὥστε ἐστὶ καὶ ὑπερβολὴν καὶ ἔλλειψιν ἐν τοῖς ἀδικήμασιν, τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον· καὶ μεῖζον μὲν ἐστὶ τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ τὸ ἀδικεῖσθαι. Ὧν μέσον ἐστὶ τὸ ἴσον, ἤγουν τὸ δίκαιον.

CAP. VIII.

Quomodo fieri possit ut injuste faciat aliquis, nec tamen sit injustus.

ΚΕΦ. η'.

Πῶς ἔστιν ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι.

Ἐπεὶ δ' ἔστιν ἀδικοῦντα μήπω ἄδικον εἶναι, &c.

Et de justitia quidem injustitiaque, tum quæ natura sit ambarum, tum de justo atque injusto, universaliter egimus. Illud vero jam quærendum est: cum sint injustæ quædam actio-

Περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ ἀδικίας, καὶ τίς ἑκατέρα τούτων ἡ φύσις, καὶ περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καθόλου εἴρηται. Ἐκεῖνο δὲ νῦν ζητητέον· ἐπεὶ εἰσί τινα ἀδικήματα,

κήματα, ἃ πράξας τις ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, τίνα ταῦτα. Πρῶτον δὲ ἐκεῖνα δείξωμεν, ὅτι δυνατὸν ἀδικεῖν τινὰ, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι· οἷον κλέπτειν, καὶ μὴ κλέπτην εἶναι· καὶ μοιχεύειν, καὶ μὴ μοιχὸν εἶναι. Ὁ γὰρ κλέψας τὴν μάχαιραν τοῦ μαινομένου, ἵνα μὴ ἑαυτὸν ὁ μαινόμενος ἀποσφάξῃ, ἔκλεψε μὲν, κλέπτης δὲ οὐκ ἔστι· καὶ ὁ μοιχεύων, ἵνα δυνηθῇ πλουτεῖν, μοιχεύει μὲν, μοιχὸς δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ φιλοχρήματος. Καὶ εἴ τις ἰατρὸς ἀπατήσῃ τὸν νοσοῦντα ἐφ᾽ ᾧ σώσει, ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστι. Ὅτι μὲν οὖν δυνατὸν τινὰ ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὸ ἔργον ποιεῖ, δῆλον· τίνα δὲ ὅτι ταῦτα τὰ ἀδικήματα, ἐν καθολικῷ λόγῳ ῥητέον. Ὅσα ἀδικεῖ τις, οὐχ ἕνεκα τοῦ τέλους, ὃ προσήκει τῇ ἀδικίᾳ ἐκείνῃ, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἄλλου τέλους ἕνεκα ἢ ἀγαθοῦ ἢ φαύλου, κατ᾽ ἐκεῖνα ἀδικεῖ μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστιν. Ἀπατᾷ μὲν γὰρ ὁ ἰατρὸς, ἀπατεὼν δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν. Ὁμοίως καὶ ὁ κλέψας τὸ ξίφος τοῦ μαινομένου, οὐ ζητεῖ τὸ πλέον λαβεῖν ἑαυτῷ καὶ λάθρα παρακερδαίνειν τοῦ πλησίον, ὥσπερ ὁ κλέπτης, ἀλλὰ τέλος ἔχει τὴν τοῦ μαινομένου σωτηρίαν. Πᾶσα δὲ πρᾶξις ἀπὸ τοῦ τέλους τὸ εἶδος λαμβάνει, καὶ τὸν ὁρισμὸν, καὶ

nes, quas qui agit, injuste facit quidem, non tamen injustus est, quænam sint illæ. At primo illud ostendimus, fieri posse, ut injuste faciat aliquis, nec tamen sit injustus. Ut furetur videlicet, nec tamen fur sit, adulterium committat, nec sit adulter. Qui enim, exempli gratia, ensem furatur insani hominis, ne insanus ille manus sibi inferat, furatur quidem, fur tamen non est. Et qui adulterium committit ut ditescat, adulterium quidem committit, non tamen adulter, sed pecuniarum est avidus. Et si quis medicus ægrum decipiat, ut sanare possit, decipit quidem, sed deceptor non est. Posse igitur fieri ut injuste quis agat, nec tamen injustus sit, respectu illius in qua peccat injustitiæ, apparet. Quæ autem sint ejusmodi injustæ actiones, semel in genere dicendum est. Sunt ergo, quæ injuste ab aliquo aguntur, non finis causa, qui illius injustitiæ proprius est cujus actionem agit, sed alterius, seu boni seu mali. In iis ergo agit quidem injuste, non tamen est injustus. Decipit enim medicus, non tamen est deceptor: nec enim finis illi est ut decipiat ægrum, sed ut conservet. Ita & qui furatus est insani gladium, non hoc quærit ut plus aliquid sibi accedat, aut ut furtim lucri aliquid consequatur à proximo, sicut fur solet, sed finis illi est ut conservet insanum. Jam vero à fine, formam definitionemq; suam, ideoque & nomen consequitur omnis actio. Contracta enim ac succincta quasi definitio,

Aristot. l. 5. c. 5.

Arist. l. 5. c. 5. definitio, est nomen. Neque enim ducem qui Helepolides sæpenumero in obsidionibus fabricat aut propugnacula, architectum dicemus aut fabrum. Nam & is opus fabri efficit, aut architecti, & ædificare dicitur: quia vero non finem architecti respicit aut fabri, non architectus, sed dux & est & vocatur. Et qui lectum proximi violat, nec tamen per intemperantiam id sibi proponit, sed pecuniæ studium, non adulter erit sed pecuniæ avidus. Quare fieri potest ut injuste agat aliquis, nec tamen injustus in ea injustitiæ specie sit, in qua agit. Sed, ut aut injustus animo non sit, sicut medicus, aut alterius injustitiæ respectu, sicut adulter. Quo autem modo, jam dictum est. Potest etiam alio fieri modo, ut qui injuste agat non tamen injustus sit: cum nimirum invitus injuste agit. Qui enim noctu ignoravit furem, eumque qui fur non est interfecit, injuste quidem fecit, non tamen est injustus.

διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα· τὸ γὰρ ὄνομα συνεσταλμένος ὁρισμός ἐστιν. Οὐδὲ γὰρ τὸν στρατηγὸν ἑλεπόλεις κατασκευάζοντα πολλάκις καὶ ὁρμητήρια ἐν πολιορκίαις, οἰκοδόμον ἐροῦμεν, ἢ τέκτονα. Τὰ μὲν γὰρ οἰκοδόμου καὶ τοῦ τέκτονος ποιεῖ, καὶ οἰκοδομεῖν λέγεται. Ὅτι δὲ οὐ πρὸς τὸ τέλος ἀποσκοπεῖ τοῦ οἰκοδόμου, ἀλλὰ τὸ τοῦ στρατηγοῦ, οὐκ οἰκοδόμος ἀλλὰ στρατηγός ἐστι καὶ καλεῖται· καὶ ὁ τὸν γάμον μὲν τοῦ πλησίον ἀδικῶν, καὶ μὴ δι' ἀκολασίαν δὲ αὐτὸ τοῦτο προαιρούμενος, ἀλλὰ διὰ φιλοχρηματίαν, οὐκ ἂν εἴη μοιχὸς, ἀλλὰ φιλοχρήματος. Δυνατὸν τοίνυν τινὰ ἀδικεῖν, καὶ μὴ ἄδικον εἶναι κατ' ἐκείνην τὴν ἀδικίαν, ἧς τὴν πρᾶξιν ποιεῖ, ἀλλὰ ἢ οὐδαμῶς ἄδικον, ὥσπερ ὁ ἰατρὸς, ἢ καθ' ἑτέραν ἀδικίαν ἄδικον, ὥσπερ ὁ μοιχός. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον, εἴρηται. Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως ἀδικοῦντα μὴ ἄδικον εἶναι, ὅταν ἀκουσίως τις ἀδικῇ· ὁ γὰρ νυκτὸς ἀγνοήσας τὸν κλέπτην, καὶ τὸν μὴ κλέπτην ἀποκτείνας, ἠδίκησε μὲν, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι.

CAP. IX.

De jure quod proprie jus non est.

Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τὸ ζητούμενον, &c.

AC de talionis quidem lege, quo pacto jus fiat, antea dictum est. Est vero aliud jus quoque, quod proprie quidem non est jus, sicut patrium jus & herile. Hæc namque proprie non sunt jura, sed civili

ΚΕΦ. Θ'.

Περὶ δικαίου ὃ κυρίως οὐκ ἔστι δίκαιον.

Περὶ μὲν οὖν ἀντιπεπονθότος, τίνα τρόπον γινόμενον δίκαιον ἐστὶ, πρότερον, ἔστι δὲ καὶ ἄλλο δίκαιον, ὃ οὐκ ἔστι κυρίως δίκαιον, ὥσπερ δὴ τὸ πατρικὸν καὶ δεσποτικόν. Ταῦτα γὰρ οὐκ εἰσὶ κυρίως δίκαια, ἀλλὰ ὁμοία

c.

ὅμοιά πως τοῦ πολιτικοῦ δικαίου· λέγω δὲ πατρικὸν δίκαιον, ὃ προσήκει πατρὶ πρὸς παῖδας ποιεῖν, καὶ δεσποτικὸν ὃ δεῖ δεσπότην πρὸς δοῦλον· κυρίως τοίνυν καὶ ἀληθῶς δίκαιόν ἐστι τὸ διανεμητικόν, καὶ τὸ διορθωτικόν· ὅπερ ἐστὶ τὸ πολιτικόν· ὅπερ ἢ κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν γίνεται, καθὼς εἴρηται, ἢ κατ' ἀριθμητικήν· ἐν ἐκείνοις γάρ ἐστι δίκαιον, ἐν οἷς καὶ νόμος τίθεται· νόμος δὲ τίθεται ἐν ἐκείνοις, οὓς δυνατὸν καὶ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν· ὁ γὰρ νόμος καὶ ἡ δίκη, διάκρισίς ἐστι τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου. Ταῦτα δὲ ἁρμόζει τοῖς πολίταις. Οὗτοι γὰρ ἀλλήλους δύνανται ἀδικεῖν, τοῦ βούλεσθαι ἕκαστον πλέον ἑαυτῷ νέμειν τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν, ἔλαττον δὲ τῷ πλησίον· καὶ τῶν βλαβερῶν τὸ ἀνάπαλιν· διὰ τοῦτο οὐκ ἐῶμεν ἄρχειν ἄνθρωπον πόλεως, δηλονότι αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ ὁρμαῖς ἑπόμενον, ἀλλὰ τοὺς νόμους ἄρχοντας ποιούμεθα, ἵνα μὴ ἑαυτοῦ ἕνεκα ἄρχῃ, μηδὲ τὸ πλέον ἑαυτῷ παρέχῃ ἐν ταῖς διανομαῖς τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὸ ἀνάλογον· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχει, τύραννος ἔσται· ὁ γὰρ ἄρχων οὐδὲν ἄλλο βούλεται, ἢ φυλάττειν τὸ δίκαιον, ἤτοι τὸ ἴσον, καὶ τὸ ἀνάλογον· οὐ γὰρ ἑαυτοῦ ἕνεκα ἄρχει, καθὼς εἴρηται, ἀλλὰ διὰ τὸ συμφέρον τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν δικαιοσύνην ἀλλότριον ἀγαθὸν ὀνομάζουσιν. Ὅθεν καὶ μισθοὶ πολλοὶ κεῖνται τοῖς ἀγαθοῖς ἄρχουσιν. Οἱ δὲ εἰσὶ τιμαὶ δημόσιαι καὶ γέρα. Ὃς δὲ οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τοιούτοις μισθοῖς, τυραννίδι ἐπιχειρεῖ.

juri ex parte similia. Patrium autem jus dico, quo ergo liberos uti pater debet, sicut herile quo herus cum servo. Proprie ergo vereque jus est, id quod distributivum jus ac correctivum dicitur, quod civile jus est, quodque secundum Geometricam, ut dictum est, vel Arithmeticam fit proportionem. In iis .n. jus est, quibus lex præscribitur. Lex autem iis præscribitur, qui accipere injuriam possunt & facere. Quia lex ac justitia, nihil aliud quam justi ac injusti est separatio. Hæc autem civibus conveniunt. Horum .n. alii aliis injuriam possunt facere, dum in iis quæ simpliciter bona sint, plus sibi, minus aliis dividere volunt singuli, contraque in malis. Ideoque non permittimus urbibus præesse hominem, qui videlicet affectus sequatur suos, sed potius legem præficimus: nè sui rationem in imperio habeat, neque plus in distribuendo quam oportet sibi tribuat: sed proportionis rationem habeat. Quod nisi faciat, tyrannus est futurus. Nihil enim aliud studet qui imperat, quam ut jus conservet: æqualitatem & proportionis rationem dico. Nec enim sua, sed alienæ utilitatis causa imperat. Ideoque justitiam quoque alienum bonum vocare solemus. Ac propterea multa iis qui recte imperant proposita sunt præmia. Qualia sunt, honores publici, ac dona: quæ si cui non sufficiant, is tyrannidem molitur.

Aristot. l. 5. c. 8.

Atque

Aristot. l.5. c.5. Τὸ δὲ δεσποτικὸν δίκαιον τὸ πατρικὸν, &c.

Atque hæc causa est cur jus civile, jus dicatur proprie: patrium vero ac herile non item. Nec n. fieri potest ut quisquam secum, vel cum parte sui agat injuste: aut ei quod ipse possidet nocere velit. Sunt autem tanquam partes patris liberi, donec sub eo vivunt, & ex illius quasi dependent providentia. Eodemque modo servus quasi utilitas quædam heri est, quatenus & quamdiu est servus. Nemo autem utilitati nocere studet propriæ. In quibus vero locum habere nequit injuria, nè jus quidem proprium, hoc est civile, habere locum potest, sed aliud quod illi est simile. Jus siquidem, ut dictum est, civile inter eos est, inter quos lex est. Inter patrem autem filiumque & herum, propter ea quæ diximus non est lex, quia neque potest esse injuria. Sed in iis tantum, quibus imperandi ac parendi est æqualitas. Quare magis id quod vir cum uxore est, quam quod cum liberis ac servis, jus videtur. Id n. jus est œconomicum, magisque ad civile accedit, quod tamen ipsum quoque aliud est à civili.

Τὸ μὲν ἐν πολιτικὸν δίκαιον διὰ τοῦτο κυρίως δίκαιον λέγεται. Τὸ δὲ πατρικὸν καὶ δεσποτικὸν οὐκ ἔστι. Οὐ γὰρ δυνατόν τις πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ ἴδιον μέρος ἄδικος εἶναι, ὥστε τὸ ἴδιον κτῆμα προαιρεῖταί τις βλάπτειν· ἔστι δὲ ὥσπερ μέρος τὰ αὐτοῦ τὸ τέκνον, ἕως ἐπ' αὐτοῦ ἐστι, καὶ τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐξηρτημένον ἐστί. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος ὠφέλειά τις τοῦ δεσπότου ἐστί, καθ' ὅσον καὶ ἕως ἐστί. Οὐδεὶς δὲ τῇ ἑαυτοῦ ὠφελείᾳ ἐπιβουλεύει. Ἐν οἷς δὲ ἀδύνατον ἀδικίαν εἶναι, οὐδὲ τὸ κυρίως δίκαιον ἐστὶ, ὃ ἐστι τὸ πολιτικὸν, ἀλλὰ ὅμοιον αὐτῷ. Τὸ γὰρ πολιτικὸν, καθὼς εἴρηται, ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἐν οἷς ἐστι νόμος. Ἐν πατρὶ δὲ καὶ υἱῷ καὶ δεσπότῃ καὶ δούλῳ διὰ τὰ εἰρημένα οὐκ ἔστι νόμος, ὅτι μηδὲ ἀδικία· ἀλλὰ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἐν οἷς ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· διὸ μᾶλλον δοκεῖ δίκαιον εἶναι τὸ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, ἢ πρὸς υἱὸν καὶ δούλους· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ οἰκονομικὸν δίκαιον, καὶ μᾶλλον ἔοικε τῷ πολιτικῷ· ἔστι δὲ ὅμως καὶ αὐτὸ ἄλλο παρὰ τὸ πολιτικόν.

CAP. X.

ΚΕΦ. Ι.

De naturali jure ac legitimo: & quid sit utrumque.

Περὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου, καὶ τί ἑκάτερον.

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, &c.

Civile autem jus partim naturale, partim legitimum est. Diciturque naturale, quod ubique idem valet, omnibusque justum videtur. Ut, exempli

Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δικαίου, τὸ μὲν φυσικόν ἐστι, τὸ δὲ νομικόν· καὶ φυσικὸν μὲν λέγεται, ὃ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν, καὶ πᾶσι δίκαιον δοκεῖ

ἐστιν

ἔτον τὸ τὸν δανεισάμενον τὸ δάνειον ἀποδοῦναι. Πᾶσι γὰρ δοκεῖ δίκαιον εἶναι τὸ ἕκαστον ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ. Νομικὸν δὲ, ὅπερ πρὶν νομοθετῆναι, ἀδιάφορον ἦν, καὶ οὔτε δίκαιον, οὔτε ἄδικον ἐδόκει, μετὰ δὲ τὸ νομοθετῆναι, δίκαιόν ἐστιν· ὥσπερ τὸ πιπράσκειν τὸν δοῦλον μνᾶς μνᾶς· πρὶν μὲν γὰρ τεθῆναι τὸν νόμον, ἀδιάφορος ἦν ἡ πρᾶσις τῶν δούλων, καὶ ὡς ἕκαστος τῶν δεσποτῶν ἐβούλετο. Κατὰ δὲ τὸ τεθῆναι τοῦτον τὸν νόμον, οὐκ ἔτι ἀδιάφορος. Ἀλλὰ τὸ δίκαιόν ἐστι τὸ τοσούτου πωλεῖν· τοιαῦτα δέ εἰσι καὶ τὰ ἐπὶ τῶν μερικῶν, οἷα τὰ ψηφίσματα· οἷον, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὸν Δημοσθένη στεφανῶσαι, ἢ τὸν Θεμιστοκλέα καλεῖν Ὀλύμπιον. Ταῦτα γὰρ πρὶν ψηφισθῆναι, ἀδιάφορα ἦν. Ψηφισθέντα δὲ, δίκαια δοκεῖ.

Τινὲς δὲ νομίζουσι, μηδὲν δίκαιον εἶναι φύσει, ἀλλὰ πάντα νομικά. Πάντα μὲν γὰρ τὰ φυσικὰ, ἀμετάβλητα· τὸ γὰρ πῦρ πανταχοῦ καὶ ἑκάστοτε θερμαίνει, καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὁμοίως· τὰ δὲ δίκαια πάντα, μεταβάλλονται· τὸ γὰρ δανείζεσθαι, καὶ μὴ ἀποδοῦναι, παρά τισι δίκαιον δοκεῖ· καὶ τἄλλα ὁμοίως ἔχει. Καὶ οὐ πᾶσι δίκαια δοκεῖ ταῦτα. Ὥστε πάντα τὰ δίκαια νομικὰ εἶναι, καὶ οὐδὲν φυσικόν. Πρὸς δὴ τοιαῦτα ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι οὐ καθόλου κινεῖται πᾶν δίκαιον καὶ μετακινεῖται· εἰ γὰρ καὶ παρ' ἀνθρώποις πάντα ἦν τὰ δίκαια μεταβάλλοντα, ἀλλ' οὖν τοῖς

gratia, qui mutuum sumpsit, reddat quod accepit: ut enim quisque quod suum est habeat, omnibus justum videtur. Legitimum autem, quod antequam latum erat, nihil intererat, neque justum videbatur aut injustum: ubi vero constitutum est, justum est: sicut, exempli gratia, ut mina vendantur servi. Antequam enim lex ferretur, promiscuum erat aut vendi aut non vendi servos, & in arbitrio dominorum: postquam vero ferri coepit, non amplius: sed hoc ipsum jus fit, ut tanti vendantur. Talia enim sunt quæ de singulis feruntur. Ut puta plebiscita. Sicut cum senatui populoque videtur, ut coronam accipiat Demosthenes, aut Themistocles Olympius dicatur. Hæc enim priusquam decreta essent, erant promiscua. Postquam autem sunt, justa videntur.

Aristot. l. 5. c. 5.

Quidam vero existimant, nullum natura jus esse, sed legitima omnia. Omnia enim quæ natura sunt, immutabilia sunt. Ita ignis ubique calefacit & semper, tam apud nos quam in Ægypto, jura autem mutantur omnia. Mutuum enim accipere, nec tamen reddere, jus apud quosdam habetur. Eodemque modo reliqua. Sed neque omnibus eadem videntur justa, ex quo sequitur, legitima esse jura omnia, neque ullum naturale. Ad hoc respondemus: non simpliciter moveri jus omne aut mutari. Licet enim apud homines concedamus mutari omnia, apud

Δοκεῖ δὲ ἐνίοις πάντα εἶναι τοιαῦτα, &c.

Deos

Aristot. l.5.c.5.

Deos tamen aliquod necesse est jus esse immutabile. Ex quo ipso sequeretur, naturale aliquod jus esse. Nunc vero etiam inter homines, qui recte & ut oportet sapiunt, immobile aliquod jus est, quod naturale dicitur. Quod si quibusdam quibus mens laborat, aut perversa est, jus non videatur, nihil refert. Neque enim, qui mel dulce esse dicit, mentitur, quia iis quibus mens laborat, non tale videtur. Ita jus naturale, jus quibusdam, quibusdam non videtur jus esse.

Ποῖον δὲ φύσει τῶν ἐνδεχομένων, &c.

Sed prioribus hominibus naturalis adest ratio, & mens sana. Posterioribus natura vitiata, & mens insana. Quare nihil obstare, quo minus naturale jus sit, licet nonnulli homines jus illud non esse existiment, constat. Cum vero jus utrumque & legitimum & naturale, eo quo diximus modo sit mobile, quonam modo distinguetur, si utrumque sit mobile? Est vero manifesta distinctio. Ipsum enim per se jus examinabitur. Utrum videlicet omnibus conducat ut immobile maneat, an vero si mutetur, damnum inferre possit. Nam quod ita se habet, jus naturale est, quod secus, legitimum. Sic fieri videmus, ut omnes sinistra manu juxta utantur ac dextra, & tamen nihilominus dextra melior videtur natura esse quam sinistra. Legitima vero quæ ex instituto servantur jura, mensuris sunt similia, quæ aliæ sunt alibi. Neque enim vini mensuræ aut frumenti, æquales sunt ubique. Sed

θεοῖς ἀνάγκη δίκαιον εἶναι ἀμετάβλητον. Ὥστε εἶναί τι φυσικὸν δίκαιον. Νυνὶ δὲ καὶ παρ' ἀνθρώποις, τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται· εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει, οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ· τὸ τοίνυν δίκαιον τὸ φυσικὸν δοκεῖ μὲν τισὶ δίκαιον, δοκεῖ δὲ ἄλλοις μὴ δίκαιον εἶναι.

Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον φυσικόν ἐστι καὶ * ὑγιεινὸν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ δὲ δεύτερον παρὰ φύσιν καὶ μαινομένων ἀνθρώπων· ὅτι μὲν οὖν οὐδὲν κωλύει φυσικὸν εἶναι δίκαιον, ὅτι ἔνιοι δίκαιον οὐ νομίζουσιν αὐτὸ, δῆλον. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ νομικὸν δίκαιον κινητόν ἐστι καὶ τὸ φυσικὸν ὃν εἴρηται τρόπον, τίνι διακριθήσονται καὶ ἀμφότερα κινούμενα, καὶ ἔστιν ἡ διάκρισις φανερά. Αὐτὸ γὰρ ἐξετασθήσεται τὸ δίκαιον καθ' ἑαυτὸ, εἰ συμφέρει πᾶσιν ἀκίνητον ὂν, καὶ εἰ καταλυθὲν βλάβην ἐπενεγκεῖν δύναται· καὶ εἰ οὕτως ἔχει, φυσικὸν δίκαιόν ἐστιν· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτον, νομικόν. Καὶ γὰρ ἐνδέχεται μὲν πάντας τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ὡς δεξιᾷ χρήσασθαι, ἡ μὲν τοι δεξιὰ φύσει φαίνεται κρείττων εἶναι τῆς ἀριστερᾶς. Τὰ δὲ νομικὰ δίκαια κατὰ συνθήκην τηρούμενα, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις, ἅπερ ἄλλα ἀλλαχοῦ γίνονται. Τὰ γὰρ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, οὐ πανταχοῦ εἰσὶν ἴσα, ἀλλὰ μὲν

* ὑγι-νῶν forte, sicut μαινομένων.

ubi emunt vinum aut frumentũ, majores quoq; faciunt mensuras, ubi vero vendunt, minores. Eodem quoq; modo se habent ea, quæ non naturalia, sed humana & ex pacto hominum instituta jura sunt. Neq; enim eadem sunt omnibus. Si quidem nec una omnibus reip. ratio est: cum una sit ubique, quæ natura est optima. Sicut jus naturale, in omni quæ recte constituta est Republica, unum quoque est.

Aristot. l. 5. c. 5.

Eoq; modo ad ea quæ in illa aguntur se habet, sicut universalia se habent ad singularia. Licet enim actiones sint multæ, unum tamen est idemq; id quod justum aut legitimum vocamus. Universale est enim. Neq; enim hunc aut illum qui strenue in bello operam navarit, jubebit honore affici, aut certum aliquem proponet, sed quemcunq; qui idē fecerit simpliciter honore prosequi.

Τῶν δὲ δικαίων ἕκαστον ὡς τὰ καθόλου, &c.

CAP. XI.

Quid sit juste factum, quod δικαίωμα vocant: quid item quod δικαιοπράγημα & ἀδικοπράγημα dicitur.

Differt autem juste factum & justum, injuria item & injustum: quod justum sit illud quod simpliciter consideratur & in universum, sive lege sit, sive natura. Sicut, exempli gratia, ut homicida morte mulctetur. Cum v. justum ejusmodi, in singularibus consistit, sicut exempli gratia, ut talis homicida tali morte mulctetur, tunc juste factum vocatur. Eodemque modo in injuria se habet & inju-

Q

Aristot. l.5.c.5. injusto. Et δικαιοπράγημα quidem in genere omnis justa vocatur actio, sive injuriam puniat, sive præmio prosequatur virtutem: δικαίωμα vero proprie injustitiæ vindicta est. Quot autem tam hujus quam illius sint species, posthac videbimus.

Ὄντων δὲ τῶν δικαίων δὲ ἀδίκων τῶν εἰρημένων, &c. Nunc hoc prius dicamus. Cum justa & injusta eo quo diximus se habeant modo, injuste justeque quis agit, cum ea sponte facit: cum v. invitus, nec injuste per se facit nec juste, sed tantum per accidens. Quia per se nec justæ sunt actiones, nec injustæ. Nondum enim injusti facti iis competit definitio, quæ in eo quod sponte est consistit. Sunt .n. invitæ. Sed quia vel justitiæ æqualitas, vel inæqualitas iis injustitiæ accidit, ideo justæ aut injustæ dicuntur per accidens, & qui agunt eas, injuste justeve agere dicuntur. Per se enim cum sponte erit actio, tunc injuria erit & injustum factum. Sine eo autem, injustum quidem egerit, nondum tamen actio ea futura est injuria. Neque enim qui facit est injustus, licet faciat injusta. Fieri enim potest, quemadmodum in superioribus ostendimus, ut injusta aliquis faciat, nec sit injustus tamen. Ita demum namque est injustus, si in potestate ejus erit actio, neque à quoquam cogatur, sed omnes norit circumstantias, nec in iis fallatur. Ut, exempli gratia, quem feriat, & qua de causa. Hæc autem in superioribus quæ de

ἔχει. Καλεῖται δὲ δικαιοπράγημα μὲν πᾶσα πρᾶξις δικαία, κἄν τε ἀδικίας ἔκτισις ᾖ, κἄν τε ἀρετῆς ἀνταπόδοσις· δικαίωμα δὲ ἰδίως ἡ τῆς ἀδικίας τιμωρία. Ὁποῖα δὲ καὶ πόσα εἴδη δικαιοπραγημάτων καὶ δικαιωμάτων εἰσίν, ὕστερον ἐπισκεψόμεθα.

Νῦν δὲ ἐκεῖνο λέγωμεν. Οὕτως οὖν ἐχόντων τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἀδίκων, ὡς εἴρηται, ἀδικεῖ μὲν ἢ δικαιοπραγεῖ, ὅταν ἑκών τις αὐτὰ πράττῃ, ὅταν δὲ ἄκων, οὔτε ἀδικεῖ οὔτε δικαιοπραγεῖ καθ' αὐτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· αἱ γὰρ πράξεις καθ' ἑαυτὰς οὐκ εἰσὶν ἄδικοι οὔτε δίκαιαι· οὐ γὰρ ἐφαρμόζει αὐταῖς ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀδικοπραγήματος, ὃς συνίσταται ἐν τῷ ἑκουσίῳ· ἀκούσιοι γάρ εἰσιν· ἀλλ' ὅτι συμβέβηκεν αὐταῖς ἢ ἰσότης τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἡ ἀνισότης τῆς ἀδικίας, διὰ τοῦτο ἄδικοι λέγονται κατὰ συμβεβηκός, καὶ οἱ πράττοντες αὐτὰς ἀδικοπραγεῖν, ἢ δικαιοπραγεῖν· καθ' αὐτὸ δέ, ὅταν ἑκούσιον ᾖ τὸ ἔργον, τότε καὶ ἀδίκημα ἐστι, καὶ ἀδικοπράγημα· χωρὶς δὲ τοῦ ἑκουσίου ἄδικον μὲν ἔσται πεποιηκώς, ἡ πρᾶξις δὲ οὐκ ἔσται ἀδίκημα· αὐτὸς γὰρ οὐκ ἔστιν ἄδικος, εἰ καὶ ἄδικα ποιεῖ. Ὡς γὰρ ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη, δυνατόν ἐστιν ἄδικα μὲν ποιεῖν, ἄδικον δὲ μὴ εἶναι· τότε γὰρ ἄδικός ἐστιν, ὅταν ἡ πρᾶξις ἐπ' αὐτῷ ᾖ, καὶ μηδεὶς βιάζηται, καὶ εἰδὼς καὶ μὴ ἀγνοῶν τὰ περιστατικὰ πάντα. Οἷον τίνα τύπτει, καὶ τίνι, καὶ τίνος ἕνεκα· ταῦτα δὲ ἐν τοῖς

προ-

τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου διωρισάμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δίκαια πραττόντων ἔχει· τότε γάρ τις δίκαιός ἐστι, καὶ τὸ ἔργον δικαιοπράγημα καθ' αὑτό, ὅταν ἑκὼν γένηται· ὁ γὰρ τὴν παρακαταθήκην ἀποδοὺς διὰ φόβον, οὔτε δικαιοπραγεῖ, οὔτε δίκαιός ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς λέγεται. ταῦτα δὲ ἐν ἀκριβεστέροις ἀκριβέστερον.

eo quod sponte erant & invito, definivimus. Eodemque modo in iis qui justa agunt se res habet. Tunc enim justus est aliquis justumque hoc factum quod agit, cum fit sponte. Qui enim præ metu reddit depositum, neque juste facit, neque est justus. Sed tantum per accidens ita vocatur. Verum hæc accuratius sunt distinguenda. Aristot. l. 5. c. 5.

Κεφ. ιβʹ.

CAP. XII.

Περὶ ἀδικημάτων καὶ ἀτυχημάτων, καὶ συγγνωστῶν καὶ ἀσυγγνώστων.

De injuriis ac infortuniis: tum de iis quæ veniam merentur, & quæ contra.

Αἱ γὰρ ἐν ταῖς κοινωνίαις βλάβαι, αἱ μὲν ἑκούσιοι εἰσίν, αἱ δὲ ἀκούσιοι· καὶ τῶν ἀκουσίων, αἱ μὲν ἁμαρτήματα λέγονται, αἱ δὲ ἀτυχήματα. Καὶ ἁμάρτημα μέν ἐστιν, ὅταν τις βλάψῃ τινὰ ἀκουσίως μέν, παρέχων δέ τινα τῆς βλάβης αἰτίαν. Οἷον, εἴ τις ἐν ὁδῷ τοξεύων, ἐν ᾗ ἐνεδέχετο ἄνθρωπον παρελθεῖν, ἐφόνευσέ τινα· οὗτος γὰρ ἄκων μὲν ἀπέκτεινε τὸν ἄνθρωπον, παρέσχε δὲ αἰτίαν τοῦ φόνου τὸ ἐν τοιούτῳ τοξεύειν· ἀτύχημα δέ ἐστιν, ὅταν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἡ βλάβη συμβῇ. Οἷον, εἴ τις τοξεύων ἐπ' ἐρημίας, οὕτω συμβὰν παριόντα τινὰ ἀπέκτεινεν. Ἐνταῦθα γὰρ παράλογος ἡ βλάβη συνέβη καὶ παράδοξος, καὶ οὐδὲν ἐς αὐτὸ συνετέλεσεν ὁ βλάψας, εἰ μὴ κατὰ

Ea etenim quæ in societatibus inferuntur damna, aut sponte sunt aut invita. Eorum autem quæ invita sunt, alia errata dicuntur, alia infortunia. Et erratum quidem est, cum aliquis alium lædit, invitus quidem, sed ita ut aliquam lædendi adferat causam. Ut exempli gratia, si quis in via in qua evenit ut transire homo poterat jaculatus fuerit, hominemque transeuntem percusserit. Hic enim invitus quidem interfecit hominem, neq; propterea tamen causam non præbuit, quod nimirum in eo loco sagittatus fuerit. Contra infortunium est, cum præter omnem expectationem damnum infertur. Ut si quis in deserto loco jaculatur, ibiq; forte fortuna hominem transeuntem interfecit. Hic n. præter rationem atq; opinionem omnium damnum illatum est, neq; quicquam, nisi per Τῶν δ' ἑκουσίων τὰ μὲν προελόμενοι, &c.

accidens, attulit qui læsit: exteriusque est omnis causa cædis.

Aristot. l. 5. c. 5.

Ὅταν δὲ εἰδὼς, &c.

Earum autem quæ sunt sponte, aliæ ex præelectione, aliæ non ex præelectione dicuntur, injuriæ. Et ex præelectione quidem, quæ inito prius consilio: quoties aliquis re excussa prius & deliberata, damnum infert, idque ob hoc ipsum, ut noceat. Non ex præelectione, quæ per affectum fiunt, sine ulla deliberatione: ut cum quis per subitum iræ impetum lædit aliquem, aut vi paupertatis oppressus, furatur: nec tamen hoc ipsum proponit sibi ut male faciat, sed ut egestati succurrat suæ. Hæc ergo ambo, tam quæ non ex præelectione, quam quæ ex præelectione, injuriæ dicuntur.

Ὅταν δὲ ἐκ προαιρέσεως &c.

Eorum autem qui eas inferunt, is qui consulto nocet, injustus est & improbus: qui per affectum autem, sive is sit naturalis, ut ira aut dolor, sive necessarius, ut fames metusque, is nec injustus est nec improbus.

Διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ, &c.

Ideoque & à judicibus distinguitur, qui propulsat injuriam ab eo qui inchoat. Inchoare autem dicitur non qui impulsu iræ facit aliquid, sed qui iræ illius causa est. Qui & accusatur ut injustus. Hic enim damni fuit auctor. Ideoque qui incipit, negat se incepisse, qui vero propulsat damnum quidem quo afficit eum qui incipit fatetur, sed aut vindicatam dicit aut relatam à se injuriam, quod non sponte, sed ab eo qui prius nocuit, irasci sit

συμβεβηκὸς, ἀλλ' ἔξωθεν ἡ αἰτία πᾶσα τοῦ φόνου.

Τῶν δὲ ἑκουσίων τὰ μὲν ἐκ προαιρέσεως λέγονται, τὰ δ' οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἀδικήματα· καὶ ἐκ προαιρέσεως μὲν τὰ προβεβουλευμένα, ὅταν τις προσκεψάμενος καὶ βουλευσάμενος, τὴν βλάβην ποιήσῃ δι' αὐτὸ τοῦτο, ἵνα βλάψῃ. Οὐκ ἐκ προαιρέσεως δὲ, τὰ ἐκ πάθους τινὸς γινόμενα, καὶ μὴ προβεβουλευμένως, οἷον ὅταν τις βλάψῃ τὸν πέλας ἀθρόον τῷ θυμῷ συναχθεὶς, ἢ ὑπὸ ἐνδείας τυραννούμενος κλέψῃ, οὐκ αὐτὸ τοῦτο βουλόμενος κακουργεῖν, ἀλλὰ τὴν ἔνδειαν παραμυθήσασθαι. Ταῦτα δὲ ἑκάτερα, τά τε ἐκ προαιρέσεως, καὶ οὐκ ἐκ προαιρέσεως ἀδικήματα λέγονται.

Τῶν δὲ πραττόντων αὐτὰ, ὁ μὲν ἐκ προνοίας βλάπτων, ἄδικός ἐστι καὶ πονηρός. Ὁ δὲ ὑπὸ πάθους κινηθεὶς ἢ φυσικοῦ, οἷον ὀργῆς ἢ λύπης, ἢ ἀναγκαίου, ὥσπερ πείνης ἢ φόβου, ὁ τοιοῦτος οὐκ ἔστιν ἄδικος οὐδὲ πονηρός.

Διὰ τοῦτο καὶ διακρίνεται παρὰ τοῖς δικασταῖς ὁ ἀμυνόμενος τοῦ προκατάρξαντος. Ἄρχει δὲ οὐχ ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ κινήσας αὐτὸν εἰς ὀργὴν· ὃς καὶ ἐγκαλεῖται ὡς ἄδικος· οὗτος γὰρ ἐγένετο τῆς βλάβης αἴτιος· καὶ τούτου χάριν ὁ μὲν προκατάρξας ἀπαρνεῖται μὴ προκατάρξαι, ὁ δὲ ἀμυνάμενος, τὴν βλάβην μὲν ὁμολογεῖ ἣν ἔβλαψε τὸν ἄρξαντα, ἄμυναν δὲ καὶ ἀνταπόδοσιν ὀνομάζει διὰ τὸ μὴ οἴκοθεν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ βλάψαντος εἰς τὴν ὀργὴν

ὀργὴν κινηθῆναι· οὐ γάρ, ὥσπερ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασιν ἔχει, οὕτω κἀνταῦθα ἡ ἀμφισβήτησις γίνεται· ἐν ἐκείναις μὲν γὰρ ἡ πρᾶξις ἀμφισβητεῖται, οἷον, εἰ ἔλαβε τὴν παρακαταθήκην ἢ τὸ δάνειον, καὶ λαβὼν οὐκ ἀπέδωκε. κἂν τοῦτο δειχθῇ, πονηρὸς εὐθὺς καὶ ἄδικός ἐστιν, εἰ μὴ ἐπιλαθόμενος ἀρνεῖται. Ἐνταῦθα δὲ ἡ μὲν πρᾶξις ὁμολογεῖται καὶ φανερά ἐστιν. Ὃ γάρ τις ὀργῇ ποιεῖ, φανερῶς ποιεῖ· ἀμφισβητεῖται δέ, εἰ δικαίως ἐπάταξεν, ἢ ἀδίκως. Ὥστε ὁ μὲν προκατάρξας καὶ ἐπιβουλεύσας ἄδικος οἴεται εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο οὐχ ὁμολογεῖ προκατάρξαι· ὁ δὲ ὀργισθεὶς παρ' ἐκείνου μὴ ἄδικος εἶναι νομίζει, καὶ διὰ τοῦτο τὴν βλάβην ὁμολογεῖ.

coactus. Neque enim, quemadmodum in iis quæ sponte fiunt contractibus, ita hic in controversiam res venit. Ibi enim factum vocatur in dubium. Ut, exempli gratia, an depositum aliquis acceperit aut mutuum, atq; ita quod accepit non reddiderit. Quod si ostendatur, injustus statim est ac improbus, nisi per oblivionem negaverit. Hic vero factum conceditur, & manifestum est. Quod enim per iram facit aliquis, manifeste facit: tantum quæritur an juste percusserit aut injuste. Itaque qui incepit & cum consilio fecit, injustus putatur esse: ideoque non fatetur se incepisse. Qui vero ad iram provocatus est ab eo, non putat se injustum esse, ideoque damnum fatetur. Aristot. l. 5. c. 5.

Φαίνεται δὲ καὶ ἀπὸ τούτου, ὅτι ὅσα διὰ θυμόν, ἢ ἄλλα πάθη, καὶ οὐ διὰ μοχθηρίαν, ἀδικεῖ τις, κατ' ἐκεῖνα οὐκ ἔστιν ἄδικος, ὁ δὲ ἐκ προνοίας, ἄδικός ἐστι καὶ πονηρὸς οὐ μόνον ἐν τῷ διορθωτικῷ δικαίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ διανεμητικῷ, ἐάν τις μὴ κατὰ τὸ ἴσον καὶ ἀνάλογον διανέμῃ. Ὁμοίως δὲ καὶ δίκαιός ἐστιν ἐν ἑκατέρῳ τῶν δικαίων, ὁ μὴ διὰ πάθος, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα τὸ δίκαιον ποιῶν· ὁ γὰρ ὑπὸ πάθους κινηθείς, ἢ λύπης, ἢ ἔρωτος, καὶ δικαιοπραγήσας, δίκαια μὲν ἐποίησε, δίκαιος δὲ οὐκ ἔστιν.

Sed & hinc manifestum est, ex iis quæ vel per iram, vel alium quemcunque affectum, non autem per improbitatem fiunt, injuriis, neminem injustum esse, qui vero consulto id facit, injustus est & improbus, idque non in correctivo tantum, sed & distributivo jure: si quis non ex æqualitate distribuat aut proportione. Sicut in utroque quoque justus est jure, qui non ex affectu, sed honesti causa, quod justum est facit. Qui enim ab affectu impellitur aliquo, sive is mæror sit sive amor, ut agat, justum quidem fecit, non tamen est justus. Ἂν δ' ἐκ προαιρέσεως βλάψῃ, &c.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀκουσίων ἀδικημάτων τὰ μὲν συγγνώμης τυγχάνει, τὰ δὲ οὔ,

Cum earum autem quæ invito fiunt injuriæ aliæ veniam consequantur, aliæ non conse- Τῶν δ' ἀκουσίων τὰ μέν ἐστι συγγνωμονικά, τὰ δ' οὐ συγγνωμονικά &c.

Aristot. l. 5. c. 5.

consequantur: dicendum quæ digna sint venia, quæ non sint. Quæ ergo non insciens tantum, sed etiam per inscientiam aliquis committit, venia digna sunt: quæ vero insciens, non tamen per inscientiam, sed per affectum, qui neque naturalis est, neque humanus, qualis est metus, aut mœror, famesve aut alia necessitas, sed luxuriem quandam (ut qui vinum odoratum bibere aut perdicem comedere desiderat:) hæc hujusmodi veniam non merentur. Potest autem aliquis per inscientiam etiam insciens peccare. Ut cum aliquis qui ignorat malum esse patrem exigere, noctu patrem, quoniam non novit, exigit ex ædibus. Qui enim non novit universale, insciens facere dicitur, qui vero ignorat singulare, per inscientiam: qui vero utrumque: & insciens & per inscientiam dicitur peccare: cui etiam venia datur. Insciens autem & non per inscientiam, quoties quis ignorat universale, ut exempli gratia, malum esse furari, & tamen furatur: non quia ignoret, sed per improbitatem aut affectum, qui neque necessarius est, neque naturalis, ut est dictum.

* τὸ ἂν, delendum videtur, vel deest τὸ ὂ.

ῥητέον τίνα τὰ συγγνωστὰ καὶ τίνα τὰ ἀσύγγνωστα. Ὅσα μὲν οὖν τις ἁμαρτάνει καὶ ἀγνοῶν καὶ δι' ἄγνοιαν, συγγνωστά ἐστι· ὅσα δὲ ἀγνοῶν μὲν, οὐ δι' ἄγνοιαν δὲ, ἀλλὰ διὰ πάθος, ὃ μήτε φυσικόν ἐστι μήτε ἀνθρώπινον, οἷον φόβον, ἢ λύπην, ἢ πεῖναν, ἢ ἄλλην ἀνάγκην, ἀλλὰ τρυφήν τινα, οἷον διὰ τὸ ὀρέγεσθαι πιεῖν ἀρωματισμένον, καὶ φαγεῖν πέρδικα, τὰ τοιαῦτ' ἀσύγγνωστά ἐστι. Ἔστι δὲ τὸ μὲν δι' ἄγνοιαν καὶ ἀγνοοῦντα ἁμαρτάνειν, οἷον ὅταν τις ἀγνοῶν, ὅτι κακὸν τὸ τὸν πατέρα ἀπελαύνειν, νυκτὸς ἀγνοήσας τὸν πατέρα ἀπελαύνῃ τῆς οἰκίας. Ὁ μὲν γὰρ μὴ εἰδὼς τὸ καθόλου, ἀγνοῶν λέγεται ποιεῖν· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς τὸ μερικὸν, δι' ἄγνοιαν. Ὁ δὲ ἀμφοῖν μὴ γινώσκων, καὶ ἀγνοῶν καὶ δι' ἄγνοιαν λέγεται ἁμαρτάνειν, ὃς καὶ συγγνωμονεῖται. Ἀγνοῶν δὲ καὶ οὐ δι' ἄγνοιαν, ὅταν τις ἀγνοῇ μὲν καθόλου, ὅτι κακὸν τὸ κλέπτειν, κλέπτει δὲ οὐ διότι ἀγνοεῖ, ἀλλὰ διὰ μοχθηρίαν καὶ πάθος, * οὔτε ἀναγκαῖον ὂν, οὔτε φυσικὸν, καθὼς εἴρηται.

CAP. XIII.

Fieri non posse ut injuria aliquis afficiatur sponte.

Possemus fortasse tamen non satis distincte adhuc egisse de justo ac injusto videri. Cum enim inferre injuriam & accipe-

Aristot. δόξειε δ' ἂν τις, &c.

ΚΕΦ. ιγ'.

Ὅτι οὐ δυνατὸν ἑκόντα ἀδικεῖσθαι.

Δόξειε δ' ἂν μὴ ἱκανῶς διωρίσθαι περὶ δικαίου καὶ ἀδίκου· ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀδικεῖν τῷ ἀδικεῖσθαι ἀντίκειται, παρ-

διει-

διείλομεν δὲ τὸ ἀδικεῖν εἴς τε τὸ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, διαιρετέον ἂν εἴη τὸ ἀδικεῖσθαι εἰς ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον, ὃ καὶ Εὐριπίδῃ δοκεῖ. Φησὶ γὰρ εἶναί τι ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον, λέγων πως.

Μητέρα κατέκτα τὴν ἐμὴν, βραχὺς λόγος,
Ἑκὼν ἑκοῦσαν, καὶ θέλουσαν οὐχ ἑκών.

Δεῖ γὰρ, ἐπεὶ ἀντίκειται, ἢ ἅπαν τὸ ἀδικεῖν ἑκούσιον εἶναι, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι πᾶν ἀκούσιον· ἢ ἐπεὶ διῄρηται τὸ ἀδικεῖν, καὶ τὸ μὲν ἑκούσιόν ἐστι, τὸ δὲ ἀκούσιον, καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι οὕτω διαιρεῖσθαι, ἵνα ἑκατέρῳ θάτερον ἀντικέῃ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον δοκεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιοῦν καὶ δικαιοῦσθαι· ἀλλὰ τὸ μὲν νομίζειν πᾶν ἀδικεῖσθαι ἢ δικαιοῦσθαι, ἑκούσιον εἶναι, ἄτοπον· καὶ γὰρ καὶ ἄκων πολλάκις τις δικαιοῦται ὅταν ἀδικήσας κολασθῇ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ εἶναί τι ἑκούσιον ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές· ἀεὶ γὰρ ἀκουσίως τις ἀδικεῖται· δικαιοῦται δὲ ποτὲ μὲν ἀκουσίως, ποτὲ δὲ ἑκουσίως· ὁ μὲν γὰρ ἀδικῶν, κολαζόμενος ἀκουσίως δικαιοῦται· ὁ δὲ ἀδικούμενος ἐκδικούμενος, ἑκουσίως δικαιοῦται.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ δικαιοῦσθαι, τὰ εἰρημένα ἀρκείτω, περὶ δὲ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅτι οὐ δυνατὸν ἑκούσιον εἶναι, ῥητέον ἔτι σαφέστερον.

Καὶ πρῶτον ἐροῦμεν τοὺς λόγους, ὅθεν δοκεῖ συνάγεσ-

re, sint contraria, jam vero inferri injuriam, aut sponte diximus aut invito, etiam perpessio injuriæ in spontaneam erit dividenda & invitã. Quod & Euripidi videtur: qui satis ostẽdit sponte aliquẽ injuriam accipere posse. Aristot. l. 5. c. 5.

Matrem ut necarim, si lubet, brevi eloquar,
Sponte utriusque, aut illius, sed non mea.

Cum enim duo hæc sint opposita, alterum necesse erit, aut sponte inferri, invito autem accipi omnem injuriam, aut si distinguitur illatio injuriæ, aliaq; sponte, alia invito infertur, etiam perpessionem ita distingui, ut alteri opponatur alterum. Eodemq; modo fieri videtur, quoties aut ipsi jus suum alteri deferimus, aut ipsi ab alio nostrum obtinemus. Atqui existimare, semper injuriam aut jus accipere, sponte esse, est absurdum; sæpe enim invitus aliquis jus suum consequitur, cum injuriæ causa punitur. Similiterq; sponte posse accipi injuriam, nè hoc quidem verum est: semper enim invitus quis accipit injuriam. Jus vero vel invitus aliquis consequitur vel sponte. Qui enim injuriæ causa punitur, invitus jus suum consequitur. Sicut contra qui ab injuria vindicatur, sponte jus suum accipit.

Verum enimvero de consequendo jure suo, hæc sufficiant. De accipienda autem injuria, sponte nimirum id fieri non posse, accuratius agendum est. Ἄτοπον δ' ἂν δόξειε, &c.

Ac primo quidem argumenta proponemus, ex quibus inferri Ἐπεὶ δὲ πολλὰ διαπορήσεις, &c.

 posse

Aristot. l. 5. c. 5.

posse videtur, sponte aliquem injuriam posse accipere. Cum enim sponte injuriam facere, nihil aliud sit, quam injuste aliquem lædere: quoties nec damnum, nec is qui læditur, nec ulla denique rei ignoratur circumstantia, idque proprio instinctu fit nec cogente alio: erit vicissim sponte injuriam accipere, nihil aliud, quam injuste damno affici: quoties quis & damnum, & eum qui infert, omnesq; rei novit circumstantias: & cum possit propellere, tolerat tamen. Illud autem fieri, manifestum est. Incontinens enim & ab alio damno afficitur, & cum sciat omnia & propulsare possit, tolerat nihilominus. Unde sequitur fieri posse, ut sponte aliquis injuriam accipiat. Præterea se quoque ipse incontinens lædit, & quidem sponte: ex quo apparet sponte à se ipso injuriam accipere, esse injuriam pati. Sponte autem aliquis injuriam patitur. Sæpe enim, exempli gratia, qui æquiores sunt reliquis in distribuendo, minus quam merentur accipiunt volentes, quod injustum quidem est, sed tamen fit sponte: sponte ergo afficiuntur injuria. Unde apparet posse fieri ut aliquis sponte accipiat injuriam. Atqui est contrarium, fieri non posse ut aliquis volens injuriam accipiat. Quia tunc injuriam accipit, cum injuste præter voluntatem patitur suam: nam ut aliquis præter voluntatem patiatur aliquid, pugnat cum definitione ejus quod est sponte: unde sequitur fieri non posse, ut aliquis velit accipere injuriam; ac ne in-

ἑκουσίως τινὰ δύνασθαι ἀδικεῖσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἑκουσίως ἐστὶν ἀδικεῖν, τὸ βλάπτειν ἀδίκως τινὰ, εἰδότα καὶ τὴν βλάβην καὶ τὸν βλαπτόμενον, καὶ μηδὲν ἀγνοοῦντα περὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔτι οἴκοθεν κινούμενον καὶ οὐκ ἔξωθεν βιαζόμενον, εἴη ἂν τὸ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι τὸ βλάπτεσθαι παρὰ τὸ δίκαιον, εἰδότα τὴν βλάβην καὶ τὸν βλάπτοντα, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ἀνέχεσθαι, δυνάμενον ἀποσείσασθαι· τοῦτο δὲ ὅτι γίνεται, φανερόν· ὁ γὰρ ἀκρατὴς καὶ ὑφ' ἑτέρου βλάπτεται, καὶ εἰδὼς πάντα, ἀνέχεται, δυνάμενος ἀποσείσασθαι· δυνατὸν ἄρα ἐστὶν ἑκόντα τινὰ ἀδικεῖσθαι· ἔτι δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ ἀκρατὴς βλάπτει, καὶ ἑκουσίως. Ἑκουσίως ἄρα ἑαυτὸν ἀδικεῖσθαί ἐστι τὸ ἄδικα πάσχειν· πάσχει δέ τις ἄδικα ἑκών· οἱ γὰρ ἐπιεικέστεροι ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω τῆς ἀξίας λαμβάνουσι βουλόμενοι. Ὅπερ ἄδικον μέν ἐστιν, ἑκούσιον δέ. Ἀδικοῦνται ἄρα ἑκουσίως· ἔστιν ἄρα τι ἀδικεῖσθαι ἑκούσιον· ἀλλὰ τοὐναντίον ἐστὶν, ἀδύνατον εἶναι ἀδικεῖσθαι τινὰ ἑκουσίως. Τότε γάρ τις ἀδικεῖται, ὅτε τὸ πάσχει ἄδικον παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν. Τὸ γὰρ πάσχειν τι παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τινὰ, ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τοῦ ἑκουσίου· ὥστε οὐ δυνατὸν βούλεσθαι τινὰ ἀδικεῖσθαι, οὐδὲ τὸν ἀκρατῆ· καὶ ἔτος

γὰρ

γὰρ ἀγαθὰ βούλεται ἑαυτῷ, καὶ οὐκ ἀνέχεται ἀδικεῖσθαι ἁπλῶς. Ταύτης δὲ τῆς βλάβης ἀνέχεται. Οἴεται γὰρ μὴ βλάπτεσθαι· καὶ οἴεται μὲν δέον εἶναι πράττειν ἃ ὠφελήσει, πράττει δὲ τὰ βλάπτοντα, οἰόμενος μὴ βλάπτοντα εἶναι. Ὥστε οὐ δυνατόν ἐστιν, ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα. Ἀπὸ τούτου δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπιχειρήματα λύεται. Καὶ γὰρ ἀδικεῖ τις, ὅταν βλάπτῃ τινὰ ἑκὼν παρὰ τὴν τοῦ βλαπτομένου βούλησιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἀδικεῖται, ὅταν ἄδικα πάσχῃ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν. Τὸ δὲ ἑκόντα ἄδικα πάσχειν, οὐκ ἔστιν ἀδικεῖσθαι· ὥσπερ γὰρ τὸ ἄδικον ποιεῖν, οὐ πάντως ἐστὶν ἀδικεῖν, οὐδὲ ὁ ἄδικα ποιῶν ἄδικος, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, οὕτως οὐδὲ πᾶς ὁ πάσχων ἄδικα, ἀδικεῖται· ἀλλ' ὥσπερ ὁ ἀπατῶν τὸν νοσοῦντα ἰατρὸς, ἢ ὁ κλέπτων τὴν τοῦ μαινομένου μάχαιραν, ἄδικα μὲν ποιεῖ, ἄδικος δὲ οὐκ ἔστι, διότι πρὸς σωτηρίαν ὁρᾷ τοῦ νοσοῦντος, καὶ οὐ ζημιοῦν, ἀλλὰ κερδαίνειν ποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἐλάττω λαμβάνων τῆς ἀξίας, οὐκ ἀδικεῖ ἑαυτὸν, εἰ καὶ ἄδικα πάσχει· οὐ γὰρ ἵνα βλάψῃ ἑαυτὸν, ἀνέχεται τὴν ἐλαττόνων ἀξιούμενος, ἀλλ' ἵνα ὠφελήσῃ μᾶλλον, δόξαν μετριότητος καὶ ἐπιεικείας λαβόντα· ἔπειτα εἰ καὶ βλάπτειν ἑαυτὸν ἀνέχεται, οὐκ ἀδικεῖται· οὐ γὰρ παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν τὰ ἄδι-

continens quidem. Ille enim ea quæ bona sunt vult sibi, neque ut injuria afficiatur simpliciter admittit. Hoc vero damnnm admittit, quia non putat injuria se affici. Et cum existimet quæ è re sua futura sunt, agenda esse, agit quæ nocent, cum ignoret talia esse ut possint nocere. Ex quo apparet fieri non posse, ut injuria sponte afficiatur aliquis: unde objectiones etiam solvuntur contrariæ. Injuriam enim facit, cum sponte quis lædit alium, idque præter voluntatem ejus qui damno afficitur. Eodemque modo injuririam accipit, cum injusta patitur præter voluntatem suam. At vero sponte injusta pati, non est injuriam accipere. Sicut enim injusta agere, non semper est agere injuste, neque qui injusta agit, injustus est, ut supra ostendimus: sic nec quicunque injusta patitur, afficitur injuria. Sed sicut qui ægrum decipit medicus, aut qui insani gladium furatur, injusta facit quidem, non tamen injustus est, quia nimirum salutem respicit ægri, neq; damni illi, sed potius lucri causa est: ita qui in distribuendo minus quam meretur accipit, non infert sibi injurjam, licet injusta patiatur. Non enim ut noceat sibi ipse patitur minora quam oportet sibi assignari, sed ut prosit magis: hoc est, ut modestiæ, & æquitatis consequatur laudem. Deinde, licet damnum inferri sibi à se ipso patiatur, nondum tamen injuriam accipit. Neq; enim præter voluntatem suam injustâ

Aristot. l. 5. c. 5.

Aristot. l.5.c.5. justa patitur: hoc autem est, injuria affici. Qui enim meliora mutavit cum deterioribus, sicut Glaucum Homerus ait commutasse, *Aurea cum aereis: quaeque centum aestimarentur bobus, cum iis quae novem*: non accipit injuriam. Volens enim dedit. Qui vero injuriam accipit, invitus damno afficitur. Quare fieri non potest, ut volens aliquis injuriam accipiat, ut autem damnum accipiat volens, hoc potest.

κὰ πάσχει· τοῦτο γὰρ ἐστιν ἀδικεῖσθαι· ὁ γὰρ ἀλλαξάμενος τὰ βελτίω τῶν ἐλαττόνων, ὥσπερ φησὶν Ὅμηρος τὸν Γλαῦκον τῷ Διομήδει δοῦναι,

Χρύσεα χαλκείων ἑκατόμβοι', ἐννεαβοίων,

οὐκ ἀδικεῖται. Βουλόμενος γὰρ ἔδωκεν· ὁ δὲ ἀδικούμενος ἀκουσίως βλάπτεται· οὐκ ἄρα δυνατὸν ἀδικεῖσθαί τινα ἑκόντα, βλάπτεσθαι δὲ ἑκόντα δυνατόν.

CAP. XIV.

Utrum qui injuste distribuit, an qui injuste accipit, majorem faciat injuriam.

Ἔτι δ' ἂν περὶ ὧν προειρήμεθα, &c. Jam illud explicandum est, utrum injuriam faciat, is qui injuste distribuit, nec secundum proportionem, an vero qui plus accipit quam ipse meretur. Videtur certe facere per se injuriam is qui distribuit, per accidens vero is qui accipit. Ille enim per se injuriam facit qui sponte illud facit: sponte vero penes quem actionis causa est, & faciundi principium. At vero distributionis penes eum qui distribuit, est principium. Qui ergo distribuit, majorem per se injuriam facit quam is qui accipit. Nec enim penes hunc est principium, ut diximus. Neq; qui injusta facit dicitur injuriam facere, nisi per accidens. Sicut, exempli gratia, manus dicitur occidere, aut gladius, aut lapis: cum penes eos tamen non sit caedis

ΚΕΦ. ιδ'.

Περὶ τοῦ πότερον ἀδικεῖ μᾶλλον ὁ διανέμων ἀδίκως, ἢ ὁ λαμβάνων.

Ῥητέον δὲ ἐκεῖνο, πότερον ἀδικεῖ ὁ διανέμων ἀδίκως καὶ μὴ κατ' ἀναλογίαν, ἢ ὁ λαμβάνων τὸ πλέον τῆς ἀξίας τῆς ἑαυτοῦ· φαίνεται δὲ, ὅτι ὁ διανέμων ἀδικεῖ καθ' αὑτὸ, ὁ δὲ λαμβάνων κατὰ συμβεβηκός· ἐκεῖνος γὰρ ἀδικεῖ καθ' αὑτὸ, ὃς ἑκὼν τοῦτο ποιεῖ. Ἑκὼν δέ τις ποιεῖ, ὅταν ἢ παρ' αὐτῷ τῆς πράξεως ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιεῖν. Τῆς δὲ διανομῆς ἡ ἀρχὴ παρὰ τῷ διανέμοντι. Ὁ ἄρα διανέμων τὸ πλέον ἀδικεῖ καθ' αὑτὸ, ἀλλ' οὐχ ὁ λαμβάνων· οὐ γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἐστιν ἡ ἀρχὴ, καθὼς εἴρηται· οὐ γὰρ ὁ ποιῶν τὰ ἄδικα ἀδικεῖν λέγεται, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς, ὥσπερ λέγεται καὶ ἡ χεὶρ φονεύειν, ἢ μάχαιρα ἢ λίθος, παρ' οἷς οὐκ ἔστιν ἀρχὴ

ἀρχὴ τῆς φορᾶς, οὐδὲ ἀφ' ἑαυτῶν πράττουσιν· ἀδικοῦσι μὲν γὰρ ποιοῦσιν, ἀδικοῦσι δὲ οὐδαμῶς. Ὁ δὲ διανέμων ἀδίκως, εἰ μὲν ἀγνοῶν τοὺς νόμους ἔξω τοῦ νομικοῦ δικαίου ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ κατὰ τὸν νόμον, οὐδὲ ἄδικος ἡ κρίσις ἐστίν· ἄλλον δὲ τρόπον ἀδικεῖ, λέγω δὲ κατὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον. Ἄλλο γὰρ τὸ νομικὸν δίκαιον, καὶ ἄλλο τὸ φυσικόν· ἔστω νόμος ἔχων τὸν ἀριστέα πλεῖον ἔχειν ἐν ταῖς διανομαῖς, ὁ δὲ διανέμων ἀγνοήσας τὸν νόμον, τῶν ἴσων τοῖς ἄλλοις ἠξίωσεν· οὗτος τοίνυν κατὰ μὲν τὸ νομικὸν δίκαιον οὐκ ἠδίκησεν· ἠγνόησε γὰρ τὸν νόμον· ὁ δὲ δι' ἄγνοιαν τὰ ἄδικα πράττων οὐκ ἀδικεῖ. Ἐπεὶ δὲ καὶ φυσικὸς νόμος ἐστὶ τοὺς εὐεργέτας ἀντευεργετεῖν, καὶ μὴ ἀγνοῶν ἅτε φυσικὸν ὄντα, παρέβη, κατὰ τοῦτον ἄδικός ἐστιν· εἰ δὲ καὶ τὸν νόμον γνώσκων καὶ τὸ φυσικὸν δίκαιον παρέβη, καὶ ἀδίκως ἔκρινε, καὶ τὸ πλέον ἐκείνῳ ᾧ μὴ προσῆκεν ἀπένειμεν, οὐ μόνον τὸν λαβόντα πλεονεκτεῖν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς πλεονεκτεῖ· καὶ γὰρ εἴτε διὰ φιλίαν, ἢ δι' ἔχθραν, ἢ διὰ κέρδος ἠδίκησε, συμμερίζεται τὰ ἀδικήματα· πλεονεκτεῖ γὰρ καὶ αὐτὸς ἢ χάριτος πρὸς τὸν φίλον, ἢ τιμωρίας εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἢ ἀργυρίου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς κοινωνεῖ τοῦ ἀδικήματος τῷ πλέον λαβόντι· καθάπερ γὰρ εἰ ἀγρόν τις ἀδίκως [illegible]

principium, neque ex se ipso agant. Injusta enim faciunt, injuriam vero nequaquam. Qui vero distribuit injuste, si leges ignorans praeter legitimum jus judicavit, non facit injuriam secundum legem, neque injustum est judicium. Alia vero ratione injuriam facit, secundum naturale. Aliud enim jus legitimum, aliud est naturale. Sit, exempli gratia, ponamus legem esse, ut qui strenue rem gesserit plus accipiat: eum autem qui distribuit, cum legem ignoret, aequam ei cum aliis partem tribuere. Hic ergo si legitimum jus cogites, injuste non fecit, qui ignorabat legem: qui vero per inscientiam injusta facit, non facit injuste. Cum vero lex naturalis jubeat, ut eum qui bene fecerit praemiis vicissim prosequamur, quam cum ignorare utpote naturalem non potuerit & tamen praetergressus sit, hujus respectu injustus est. Quod si praeterquam quod legem esse non ignoraverit, naturale quoque jus praetergressus fuerit, injusteque judicarit, eique cui minime competebat plus tribuit; non solum eum qui accepit plus habere fecit, sed & ipse plus habuit. Etenim sive amicitiae sive odii aut consequendi precii causa injuste fecit, dividitur injuria. Plus enim consequitur ipse, vel gratiae respectu, si amicum videas, vel vindictae, si inimicum, vel pecuniae denique. Ideoque & cum altero qui plus accepit, injuriae est particeps. Sicut enim, exempli gratia, si quis agrum alicui cui non competebat pecu-

Aristot. l. 5. c. 5.

Aristot. l. 5. c. 5.

pecunia tradiderit, is dividere agrum illum dicitur cum eo qui accepit; quamvis non agrum, sed pecuniam acceperit: ita qui in distribuendo fecerit injuste, ut vel sibi gratificari vel amico possit, in partem lucri venit, injuriæque fit consors. Et ille quidem qui accipit plus habet, fecitque quod injustum est: quamvis ne sic quidem injuste fecerit, nisi vel muneribus vel alia probabili ratione in partes suas eum qui distribuit adduxerit. Qui vero distribuit & plus ea qua dictum est ratione habet, etiam est injustus.

συνιὼν, ἔδωκεν ἀργυρεῖς, συμμερίσασθαι λέγεται τὸν ἀγρὸν τῷ λαβόντι· καί τοι οὐκ ἀγρὸν ἔλαβεν, ἀλλ' ἀργύριον, οὕτω καὶ ὁ ἐν ταῖς διανομαῖς ἀδικήσας, ἵνα ἢ ἑαυτῷ ἢ φίλῳ χαρίσηται, μετέχει τοῦ πλεονεκτήματος, καὶ συμμερίζεται τὸ ἀδίκημα· καὶ ὁ μὲν λαβὼν πλέον μὲν ἔχει, καὶ ἄδικα ἐποίησεν· οὐκ ἠδίκησε δὲ, εἰ μὴ δώροις, ἢ ἄλλῃ τινὶ πειθοῖ τὸν διανομέα παρέπεισεν· ὁ δὲ διανομεὺς καὶ τὸ πλέον ἔχει ὃν εἴρηται τρόπον καὶ ἄδικός ἐστι.

CAP. XV.

Non facile est cuilibet justum semper aut injustum esse.

Οἱ δ' ἄνθρωποι ἐφ' ἑαυτοῖς, &c.

QUidam autem injuste agere aut justum esse facile existimant, statimq; qui velit modo justum posse aut injustum fieri. Atqui hoc non ita se habet. Etenim agere quæ justa aut injusta sunt, sicut reddere pecuniam, aut proximum percutere, facile est & volentis. At vero justitiæ aut injustitiæ habitum consequi, quod tempus & exercitationem requirit, cujus respectu habitus, justus aut injustus aliquis vocatur, illud v. in potestate non est nostra, ita, ut facilè, simul ac vult aliquis, illud consequatur.

Ἀλλὰ τὸ ὡδὶ ἔχοντας ταῦτα ποιεῖν, &c.

Eodemque modo justi & injusti facilem esse arbitrantur scientiam, eaq; cognoscere nullius esse sapientiæ. Quia ea de qui-

ΚΕΦ. ιε.

Ὅτι οὐ ῥᾴδιον παντὶ ἑκάστοτε ἄδικον ἢ δίκαιον εἶναι.

TIνὲς δὲ τὸ ἀδικεῖν ἢ δίκαιον εἶναι ῥᾴδιον νομίζουσι, καὶ ἅμα τῷ θελῆσαι δυνατὸν εἶναι δίκαιον ἢ ἄδικον γενέσθαι· τοῦτο δὲ οὐχ οὕτως ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ πρᾶξαι τὰ δίκαια ἢ τὰ ἄδικα, καὶ ἢ δοῦναι ἀργύριον, ἢ πατάξαι τὸν πλησίον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ τοῦ βουλομένου· τὸ δὲ ἢ δικαιοσύνης ἕξιν ἔχειν ἢ ἀδικίας, ὃ χρόνου ἀσκήσεως δεῖται, δι' ἃς ἕξεις ἢ δίκαιός τις ἢ ἄδικος λέγεται, τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, ὥστε ἅμα τῷ βούλεσθαι, καὶ ῥᾴδιον εἶναι κτήσασθαι.

Ὁμοίως δὲ νομίζουσι καὶ τὴν γνῶσιν τῶν δικαίων, καὶ τῶν ἀδίκων ῥᾳδίαν εἶναι, καὶ τὸ δύνασθαι ταῦτα γινώσκειν, οὐδὲν οἴονται σοφὸν εἶναι· ὅτι περὶ ὧν

οἱ

οἱ νόμοι λέγουσιν, οὐ χαλεπὸν συνιέναι. Ταῦτα δὲ εἶναι φασὶ τὰ δίκαια. Οὐκ εἰσὶ δέ, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ ἁπλῶς ὑπό του πραττόμενος ὁ νόμος, δίκαιος ἐστὶν ἑκάστοτε καὶ ὡς ἔτυχε τελούμενος, καὶ παρ' ὧν, ἀλλ' ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, καὶ παρ' ὧν δεῖ. Τὸ δὲ ταῦτα καθ' ἕκαστον τῶν νόμων εἰδέναι, δυσχερέστερόν ἐστι τοῦ τὰ ὑγιεινὰ εἰδέναι. Ἐπεὶ κἀκεῖ μέλι καὶ οἶνον καὶ ἐλλέβορον, καὶ καῦσιν, καὶ τομὴν εἰδέναι ῥᾴδιον· ἀλλὰ πῶς δεῖ τούτων ἕκαστον πρὸς τὴν ὑγίειαν τάξαι, καὶ τίνι προσοιστέον, καὶ πότε, τοσοῦτον ἔργον, ὅσον ἰατρὸν εἶναι.

Διὰ ταῦτα δὴ καὶ τὸν δίκαιον νομίζουσι δύνασθαι ἀδικεῖν οὐδὲν ἧττον τοῦ ἀδίκου, ἀλλὰ καὶ πλέον, ὅτι τὰ ἄδικα δύναται πράττειν· δύναιτο γὰρ ἂν καὶ πατάξαι τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα, καὶ ὑφελέσθαι τὰ ἀλλότρια· καὶ ὁ ἀνδρεῖος ῥίψαι τὴν ἀσπίδα καὶ φυγεῖν. Ἀλλ' οὐ τὸ τὰ ἄδικα πράττειν ἀδικεῖν ἐστιν, οὐδὲ τὸ τὰ δειλὰ πράττειν δειλαίνειν ἐστὶ, πλὴν κατὰ συμβεβηκός. Ἀλλὰ τὸ μετὰ τῆς ἕξεως ταῦτα πράττειν, τοῦτό ἐστι τὸ δειλαίνειν ἢ ἀδικεῖν· ὅταν τις οὐκ ἐθέλων ἁπλῶς, ἀλλὰ πάθει κινούμενος δειλίας φεύγῃ, ἢ τὴν ἕξιν ἔχων ἀδικίας ἀδικῇ· ὥσπερ καὶ τὸ ἰατρεύειν, καὶ τὸ ὑγιάζειν, οὐ τὸ τέμνειν ἢ φαρμακεύειν, ἢ μὴ φαρμακεύειν ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ ὡς δεῖ, καὶ ὅτε δεῖ, ταῦτα ποιεῖν, ἕξιν ἰατρικῆς ἔχοντα. Τὸ μὲν οὖν ἐπανορθωτικόν, καὶ

bus leges loquuntur non difficile sit intelligere. Hæc autem dicunt esse justa. Non sunt tamen nisi per accidens. Neq; enim simpliciter lex ab aliquo observata justa est semper, præsertim temere & à quovis: sed quoties ut oportet, & cum oportet, & à quibus oportet, in actionibus ea observatur. Hoc vero in singulis scire legibus, difficilius est quam salubria cognoscere. Si quidem ibi quoque mel & vinum & elleborum, & ustionem & sectionem, facile est nosse: quomodo vero ad sanitatem singula eorum adhibenda sint, & cui & quando admovenda sint, tam difficile est quam medicum esse.

Aristot. l. 5. c. 5.

Ac propterea existimant, virum justum nihilo minus quam injustum posse injuste agere, imo vero etiam magis: quia injusta potest agere. Potest enim non minus percutere aliquem à quo injuriam non accepit, & alienas res subripere. Sicut vir fortis, clypeum abjicere & fugere. Atqui injusta agere non statim est injuste agere, neque quæ timidi sunt agere, timide quoque agere, nisi per accidens. At cum habitu ea agere, hoc vero est timide agere & injuste, quoties aliquis non quia vult, sed affectu commotus timiditatis dat poenas, aut quia injustitiæ habitum habet agit injuste. Sicut mederi & sanare, non secare aut medicamenta vel adhibere vel non adhibere est, sed quemadmodum oportet, & cum oportet, & cum habitu medicinæ hoc facere. Ac correctivum quidem & distributivum

Δι᾽ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ τῷ δικαίῳ &c.

Aristot. l. 5. c. 5.

tivum jus, de quibus nobis dicere propositum erat, qualia per se sint, & quomodo se habeant, hactenus definivimus.

Ἔστι δὲ τὰ δίκαια ἐν τούτοις, &c.

Sequitur, ut quomodo jus ad æquum, ad æquitatem se habeat justitia, dicamus. Si illud modo ad superiora, quæ de jure diximus, addiderimus: distributivum nimirum ac correctivum jus in iis versari, quæ à simpliciter bonis trahunt aliquid. Ut puta in opibus aut gloria, in quibus excessus reperitur & defectus. In gloria enim potest aliquis excedere id quod oportet, sicut & deficere. Eodemq; modo in opibus quoque. In ejusmodi enim æqualitas quæritur & proportio. Itque qui participes sunt horum, distributivo quoque jure habent opus aut correctivo. Jam vero apud Deos locum non habet inæqualitas; sicut nec excessus apud eos aut defectus est. Quare neque locus ullus tali justitiæ. Sicut neque infœlicis omnino hominibus, aut qui vel luxu aut alia penitus improbitate sunt corrupti. Qui enim sanitatem consecuturi sunt, necesse est partem aliquam habeant sanam, ut ex illa medicus incipiat revocare sanitatem; qui vero penitus corrupti sunt, sanari non possunt. Quare nullum in iis locum jus habet. In iis vero est hominibus, qui ea quæ justa sunt volunt, quantumque in hominis potestate est faciunt, rursusque peccant, quantum homini competit.

διανεμητικὸν δίκαιον, περὶ ὧν εἰπεῖν προὔκειτο, τίνα ἐστὶ καθ' αὑτά, καὶ ὅπως ἔχει, διῃρημένα ἐστί.

Λοιπὸν δὲ εἰπεῖν πῶς ἔχει τὸ δίκαιον πρὸς τὸ ἐπιεικές, καὶ ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὴν ἐπιείκειαν. ἐκεῖνο μόνον τοῖς περὶ τοῦ δικαίου λέγω προσθεῖναι, ὅτι τό διανεμητικὸν, καὶ διορθωτικὸν δίκαιον ἐν ἐκείνοις ἐστὶν, ἃ μετέχουσι τῶν ἁπλῶς ἀγαθῶν. οἷον πλούτου ἢ δόξης, ἐν οἷς ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις εὑρίσκεται. ἐν γὰρ δόξῃ καὶ ὑπερβάλλειν δυνατὸν τὸ δέον καὶ ἐλλείπειν. ὁμοίως καὶ ἐν πλούτῳ. ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις ζητεῖται ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἀναλογία ζητεῖται. καὶ οἱ τούτων μετέχουσιν, χρῄζουσιν δικαίου διανεμητικοῦ καὶ διορθωτικοῦ. Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς θεοῖς οὐκ ἔχει χώραν ἡ ἀνισότης, ὥσπερ οὐδ' ἡ ὑπερβολὴ ἔστιν ἐν ἐκείνοις, οὐδὲ ἔλλειψις. ὥστε οὐδὲ χρεία τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης. Ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς φαύλοις παντελῶς τῶν ἀνθρώπων, ἢ ὑπὸ τρυφῆς καὶ τῆς ἄλλης μοχθηρίας διεφθαρμένοις. τοὺς γὰρ ὑγιασθῆναι μέλλοντας ἀνάγκη τι μόριον ὑγιὲς ἔχειν, ἐξ οὗ ἄρξεται ὁ ἰατρὸς ἐπαναγαγεῖν τὴν ὑγίειαν· οἱ δὲ παντελῶς διεφθαρμένοι οὐ δύνανται θεραπευθῆναι. ὅθεν οὐδὲ ἐν αὐτοῖς ἔχει χώραν τὸ δίκαιον. ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ, οἳ τὰ δίκαια βούλονται, καὶ ποιοῦσι καθ' ὅσον ἀνθρωπίνη δύναμις, καὶ οὐδεὶς ὑπερβαίνων ἁμαρτάνει ὑπὲρ ἀνθρωπίνης δυνάμεως.

ΚΕΦ. ιϛ´. | CAP. XVI. — Aristot. l. 5. c. 10.

Περὶ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς.

Περὶ δὲ ἐπιεικείας, καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, πῶς ἔχει ἡ μὲν ἐπιείκεια πρὸς δικαιοσύνην, τὸ δ' ἐπιεικὲς πρὸς τὸ δίκαιον, ἀκόλουθόν ἐστιν εἰπεῖν. Καὶ γὰρ οὔτε πάντα ταυτά ἐστιν, οὔτε ἕτερα τῷ γένει. Καθόσον μὲν γὰρ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινεῖται μᾶλλον τοῦ δικαίου, καὶ ὁ ἐπιεικὴς ἀνὴρ τοῦ δικαίου βελτίων δοκεῖ· ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα μεταφέρομεν, ὅταν ἐπαινεῖν δέῃ τινὰ τῶν ἀρετῶν· καὶ γὰρ ἐπιεικέστερον τόνδε ἐκείνου λέγομεν, τὸ βέλτιον δηλοῦντες οὐ τὸ δικαιότερον· κατὰ τοῦτο δὲ ἄλλη τις δοκεῖ εἶναι παρὰ τὴν δικαιοσύνην ἡ ἐπιείκεια. Πάλιν δὲ τῷ λόγῳ ἀκολουθοῦσι φαίνεται ἄτοπον, εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἄλλο παρὰ τὸ δίκαιον ὂν ἐπαινετόν ἐστιν. Εἰ γὰρ ἐπαινετὸν, δίκαιόν ἐστι· πᾶν γὰρ ἐπαινετὸν δίκαιον, καὶ ἡ δικαιοσύνη τελεία ἐστὶν ἀρετὴ, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέδεικται· εἰ δὲ οὐκ ἔστι δίκαιον, οὐδὲ ἐπαινετόν. Ἢ εἰ τὸ ἐπιεικὲς ἐπαινετὸν, τὸ δίκαιον οὐκ ἔστιν ἐπαινετόν· ἡ μὲν ἀπορία σχεδὸν διὰ ταῦτα συμβαίνει. Ἔχει δὲ καὶ ἀμφότερα ὀρθῶς· τὸ, ταὐτὸν εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ διαφέρειν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλοις ἐναντιοῦνται. Τὸ γὰρ ἐπιεικὲς καὶ δίκαιόν ἐστι καὶ δικαίου τινὸς βέλτιον, καὶ οὐχ ὡς ἑτερογενὲς τοῦ δικαίου βέλτιόν ἐστιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς μέρος ἄλλου μέρους ὁμογε-

De æquitate & æquo.

Cap. 10. Περὶ ἐπιεικείας καὶ τοῦ ἐπιεικοῦς, &c.

Jam vero de æquitate & æquo, quo nimirum modo ad justitiam æquitas, ad jus vero æquum se habeat, sequitur ut dicamus. Neque enim vel in omnibus eadem, vel diversa sunt genere. Quatenus enim æquum magis laudatur quam jus, etiam vir æquus justo melior habetur. Sed & quatenus ad alia eam vocem transferimus, cum nimirum laudare virtutem aliquam volumus (dicere enim solemus hanc illa æquiorem esse e quo non quod justius, sed quod melius est significamus) eatenus alia à justitia videtur esse æquitas. Rursus vero cum rationem ipsam sequi volumus, absurdum videtur, si cum aliud à justitia sit æquum, laudem mereatur tamen. Si enim laudandum est justum (omne enim laudandum justum est) & perfecta, quemadmodum in superioribus ostendimus, virtus est justitia. Quod si non est justum, nè laudandum quidem est. Aut si laudandum est id quod est æquum, non est laudandum id quod est justum. Hæc fere sunt quæ dubitationem movent. Est autem utrumque verum, tum idem jus esse tum aliud, neque hæc duo inter se pugnant. Est enim & jus, & jure melius est æquum. Neque ut alterius generis quam ipsum jus, illo est melius, sed ut pars alterius partis, quæ ejusdem sit generis.

Cumque

Aristot. l. 5. c. 10.

Cumque illud & honestum sit & justum, magis tamen justum & honestum est æquum. Hujus vero dubitationis causa hæc fuit: quod ipsum quoque æquum jus est, non tamen secundum legem, quia non comprehenditur sub lege, sed quasi legitimi quædam juris est emendatio. Hujus vero emendationis causa hæc est, quod universaliter pronunciet lex omnis: quibusdam autem singularibus accommodari secundum rectam rationem hoc non possit. Quia, ut definitum quid lex est, ita definitum quid respicit, indefinita autem sunt, nec uno eodemque modo se habent singularia. Ut, exempli gratia, lex jubet in genere, omnem qui muros urbis ascendit peregrinum mori hominem. Forte fortuna aliquis ascendit, qui egregium virtutis documentum dedit. Si ergo legem hanc illi qui rem gessit strenue accommodemus, atque interficiamus hominem, præter rectam rationem & quod justum est, agemus. Eodemque modo in multis habet aliis, & tamen nec in lege nec in legislatore est hoc erratum, sed in ipsa rerum natura. Etenim lex quia fieri non potest, ut singularia comprehendat omnia, cum infinita sint ea, quod ut plurimum fit sumit, eoque respiciens fert legem. Neque propterea quod defectum tale ignoret legislator, nihil definivit in lege: sed quia definitioni subjici rerum natura non patitur, cum alio atque alio se habeant modo. Indefinita enim rerum agendarum est ma-

γένους· καὶ σπουδαίου ὄντος καὶ αὐτοῦ τοῦ δικαίου, τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον σπουδαιότερόν ἐστι. Ταύτην δὲ τὴν ἀπορίαν εἰσήγαγεν, ὅτι τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον μέν ἐστιν, οὐ κατὰ νόμον δέ, οὐ γὰρ περιέχεται ὑπὸ νόμου, ἀλλ᾽ ἐστὶν ἐπανόρθωμα δικαίου νομίμου. Τὸ δὲ αἴτιον τῆς διορθώσεως, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἅπας καθόλου διορίζεται· ἐπ᾽ ἐνίοις δὲ τῶν καθ᾽ ἕκαστα οὐ δυνατὸν ἐφαρμόζειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, διὰ τὸ τὸν μὲν νόμον ὡρισμένον εἶναι, καὶ εἰς ὡρισμένον τι σκοπεῖν, τὰ δὲ καθ᾽ ἕκαστα ἀόριστα, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· οἷον, ὁ νόμος κελεύει καθόλου πάντα τὸν ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνελθόντα ξένον ἀποθνήσκειν· ἀνελθὼν δέ τις ἠρίστευσεν· εἰ τοίνυν ἐφαρμόσωμεν τὸν νόμον τῷ ἀριστεῖ, καὶ ἀποκτείνωμεν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ τὸ δίκαιον ποιήσομεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἄλλων πολλῶν ἔχει. Τοῦτο δὲ τὸ ἁμάρτημα οὐκ ἔστιν ἐν τῷ νόμῳ, οὐδὲ ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ᾽ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει. Ὁ γὰρ νόμος, ἐπεὶ ἀδύνατον τὰ κατὰ μέρος πάντα περιλαβεῖν ἀόριστα ὄντα, τὸ ὡς ἐπὶ πλέον λαμβάνει, καὶ πρὸς τοῦτο βλέπων νομοθετεῖ· καὶ οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμάρτημα ὁ νομοθέτης ἀπροσδιόριστον ἀφῆκε τὸν νόμον, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν διορισμῷ καθυποβληθῆναι ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων. Ἀόριστος γάρ ἐστιν ἡ τῶν πρακτῶν ὕλη, καὶ πολλὰς

πολλὰς ἔχει τὰς μεταβολάς. Διὰ τοῦτο δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαινόντων οἱ νομοθέται στοχάζονται. Τὸ γὰρ ξένον ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνιόντα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πολέμου τὴν πόλιν ὠφελῆσαι, ἐπ' ἐλάχιστα συμβαίνει· πλέον δὲ ἐνδέχεται κατὰ τῆς πόλεως ἀνέρχεσθαι· ἐπεὶ τοίνυν ἀναγκαῖον εἰδέναι πῶς δεῖ τοὺς τοιούτους νόμους τηρεῖν, καὶ ὅτε, καὶ ἐπὶ τισιν, ἔδει τινὰ ἕξιν εἶναι καθ' ἣν δυνησόμεθα τὰ τοιαῦτα ἐπανορθοῦν ἁμαρτήματα· αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἐπιείκεια, καθ' ἣν τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληροῦται τοῦ νόμου, καὶ τὸ ἁμάρτημα ἐπανορθοῦται, καὶ τὸν προσδιορισμὸν, ὃν ἐκεῖνος παρέλιπε, διὰ τὸ πάντα κατὰ μέρος οὐκ εἰδέναι, προστίθεται· ἐρεῖ γὰρ ὁ ἐπιεικὴς, πάντα τὸν ἀνιόντα ξένον ἀποθνήσκειν, εἴγε ἐμβουλεύσων ἀνῆλθεν· εἰ δὲ ἠρίστευσεν, οὐ μόνον σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ γερῶν ἀξιωθήτω. Ταῦτα δὲ καὶ αὐτὸς ἂν εἶπεν ὁ νομοθέτης, εἴγε παρῆν· καὶ εἰ ᾔδει, ἐνομοθέτησεν ἄν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ὁμοίους νόμους ὁ ἐπιεικὴς ἐπανορθώσεται. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιείκεια δίκαιον μέν ἐστι βέλτιόν τινος δικαίου. Οὐ τοῦ καθόλου δικαίου, ἀλλὰ τοῦ νομικοῦ, τοῦ διὰ τὸ καθόλου ἁμαρτάνοντος· καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς ἐπανόρθωμα τοῦ νόμου, καθόσον ἁμαρτάνει καὶ ἐλλειπής ἐστι διὰ τὸ καθόλου· τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ μὴ πάντα τὰ δικαίως γινόμενα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι καθόλου καὶ τῶν ὡς ἐπὶ

teria, multasque mutationes admittit. Ideoque, quæ ut plurimum accidunt, legislatores respiciunt. Etenim ut homo peregrinus belli tempore muros ascendat, atque ex iis urbi subsidium ferat, raro evenit: sæpius vero ut in detrimentum urbis ascendat. Cum ergo necessario illud sit sciendum, quo pacto ejusmodi sint servandæ leges; præterea quando & in quibus; oportet quoque habitum dari aliquem quo emendari errata possint ejusmodi. Talis v. est æquitas, quæ defectum supplet legis, & emendat erratum, novamque definitionem quam prætermisit illa, quia singularia non potest nosse omnia, adjicit. Dicit enim vir æquus, omnem qui ascendat peregrinum mori debere, si insidiandi animo hoc fecerit. Sin feliciter rem gesserit, non modo conservari, sed & præmiis affici debere. Quæ eadem & legislator dixisset, si adesse potuisset: aut si hoc ipsum scivisset, legem ejusmodi tulisset. Eodemque modo similes etiam alias leges emendabit vir æquus. Ideoque jus quoddam, & ipso jure melior est æquitas, non universali quidem ipso, sed legitimo, quod propter universale peccat. Estque ipsa æquitatis natura, legis emendatio, quatenus aut peccat propter universale aut deficit. Atque hæc causa est, cur neque omnia quæ juste fiunt, sint secundum legem, quia universales, & eorum quæ plerumque fiunt, sunt leges.

Aristot. l.5.c.10

Aristot. l.5.c.10.

leges. Ac propterea decretis quibusdam opus fuit, quæ in singulis à magistratu fiunt casibus, quæ aliter quoque atque aliter se habent. Eorum autem quæ indefinita sunt, indefinita quoque est regula. Sicut ædificationis Lesbiæ plumbea est regula, quæ ad figuram lapidis transferri atque inflecti solebat. Eodem enim modo ad res ipsas decreta transferuntur.

Φανερὸν δὲ ἐκ τούτου, &c.

Quid ergo sit æquum, quid æquitas, tum quod jus sit, & quomodo ad universale se jus habeat, & quo jure sit melius, jam dictum est. Ex quibus etiam facile apparet, quis sit æquus. Talis enim est, qui ea quæ dicta sunt, consulto præeligit atque agit: & qui non summum jus in deteriorem partem sequitur, sed imminuit, licet pro se legem habeat. Atque hic habitus æquitas, quæ justitia quædam est, non vero alius ab ea aut habitus diversus.

τὸ πλεῖστον οἱ νόμοι· καὶ διὰ τοῦτο ψηφισμάτων ἐδέησεν, ἃ πείσαντες οἱ πολιτευόμενοι ἐν τοῖς κατὰ μέρος πράγμασιν, ἄλλοτε ἄλλως καὶ αὐτοῖς ἔχουσι· τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος ὁ κανὼν ἐστιν. Ὥσπερ καὶ τῆς Λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολίβδινος κανών, ὃς μετεκινεῖτο πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ λίθου· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τὰ ψηφίσματα πρὸς τὰ πράγματα μετέβαλλον).

Τὶ μὲν οὖν ἐστὶ ἐπιεικὲς καὶ ἡ ἐπιείκεια, καὶ ὅτι δίκαιον, καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὸ καθόλου δίκαιον, καὶ τίνος βέλτιον δικαίου, εἴρηται· δῆλος δὲ ἀπὸ τούτων καὶ ὁ ἐπιεικής, τίς ἐστιν· ἔστι γὰρ ὁ τῶν εἰρημένων προαιρετικὸς καὶ πρακτικός· καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλὰ ἐλαττωτικὸς, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν· καὶ ἡ ἕξις αὕτη ἐπιείκεια, δικαιοσύνη τις οὖσα, καὶ οὐκ ἄλλη τις παρὰ ταύτην καὶ διάφορος ἕξις.

CAP. XVII.

Neminem posse seipsum injuria afficere.

De accipienda autem plenius dicendum est injuria, utrumne aliquando esse possit voluntarium. Cum justitia ergo & injustitia, alia quidem universalis, quemadmodum dictum est, & perfecta sit virtus, itidemque tale quoque vitium injustitia; altera vero singularis: manifestum est nec secundum universalem nec secun-

ΚΕΦ. ιζ΄.

Ὅτι οὐ δυνατὸν ἀδικεῖσθαι ἑαυτόν.

Ῥητέον δὲ περὶ τοῦ ἀδικεῖσθαι τελεώτερον, εἰ δύναταί ποτε ἑκούσιον εἶναι. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀδικία, ἡ μὲν καθολική τίς ἐστι καὶ τελεία ἀρετή, καθὼς δέδεικται, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀδικία κακία, ἡ δὲ μερική· φανερὸν ὅτι οὔτε κατὰ τὴν καθόλου οὔτε κατὰ τὴν μερικὴν ἀδι-

ἀδικίαν δυνατόν τινα ἑαυτὸν ἀδικεῖν· δοκεῖ δὲ δυνατὸν εἶναι· διὰ ταῦτα τοῦ νόμου μὴ κελεύοντος ἑαυτὸν τινα ἀποκτείνειν, παράνομόν ἐστι τὸ ἑαυτόν τινα ἀποκτείνειν· ὃ γὰρ μὴ κελεύει ὁ νόμος, ἀπαγορεύει. Τὸ δὲ παράνομον ἄδικον, καὶ ἀδικεῖ ὁ ἑαυτὸν ἀποκτείνας· ὁ δὲ ἀδικῶν τινα ἀδικεῖ· δῆλον δὴ ὅτι ἑαυτὸν ἀδικεῖ· τοῦτο δὲ καὶ ἑκουσίως ἐποίησεν· ἑκουσίως ἄρα ἀδικεῖται. Ἔτι δὲ καὶ ὁ παρὰ τὸν νόμον βλάπτων τινὰ, καὶ μὴ ἀμυνόμενος, καὶ ἀντιβλάπτων, ἀλλὰ προκατάρχων τῆς βλάβης ἑκὼν ἀδικεῖ, ὅταν καὶ γινώσκῃ τὴν βλάβην καὶ τὸν βλαπτόμενον, καὶ τὰ ἄλλα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ δι᾽ ὀργὴν ἑαυτὸν ἀποσφάξας, οὔτε ἀμύνεται ἑαυτὸν, καὶ γινώσκει καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὴν βλάβην, καὶ πάντα τὰ περὶ τὸ πρᾶγμα· ἑκὼν ἄρα ἀδικεῖ· εἰ δὲ ἑκὼν ἀδικεῖ, καὶ ἑκὼν ἀδικεῖται. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ δυνατὸν εἶναι ἑκουσίως ἀδικεῖσθαί τινα κατὰ τὴν καθόλου ἀδικίαν, ἥ τις ἐστὶν ἐναντία τῇ καθόλου δικαιοσύνῃ ἥ τις χρῆσίς ἐστι πάσης ἀρετῆς. Τὸ γὰρ δι᾽ ὀργὴν ἑαυτὸν ἀποσφάττειν, ἐναντίον ἐστὶ τῷ κατὰ τὴν πραότητα νόμῳ. Τοῦτο δὲ ὅτι ἀδύνατόν ἐστιν, ἀπὸ τῶν προειρημένων ἐδείχθη. Ὁ γὰρ ὁρισμὸς τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἐναντίος ἐστὶ τῷ τοῦ ἑκουσίου λόγῳ.

Ὁ δὲ ἐναντίος λόγος,

dum singularem injustitiam posse aliquem sibi injuriam facere, quamvis posse videatur. Ac propterea cum lex non jubeat ut aliquis se interficiat, præter legem est ut aliquis id faciat. Quod enim lex non jubet, id vetat: quod vero præter legem est, id injustum est; facitque injuriam qui se ipse interficit: qui vero injuriam facit, alicui quoque eam facit; sequitur ergo ut eam sibi faciat. Hoc ipsum autem sponte etiam facit, quare sponte quoque accipit injuriam. Præterea, qui præter legem lædit aliquem, nec id ulciscendi causa facit, aut damnum damno rependit, sed damni autor est, sponte injuriam facit: cum præsertim, & damnum, & eum cui infertur, & reliquas quoque norit circumstantias. Qui vero iratus sibi manus infert, neque ulciscitur se ipse, & tum se tum damnum reliquasque rei novit circumstantias, quare & sponte injuriam facit. Quod si sponte injuriam facit, sponte etiam accipit. Ideoque fieri posse videtur, ut sponte aliquis injuriam secundum universalem accipiat injustitiam: quæ universali est contraria justitiæ: quam totius virtutis quasi applicationem esse, certum est. Nam primo ut aliquis per iram manus sibi inferat, cum mansuetudinis pugnat lege. Illud vero fieri non posse, ex superioribus satis ostendimus. Ipsa enim quæ docet quid sit injuriam accipere, definitio, voluntarii contraria est definitioni. Aristot. l.5.c.16.

Contraria vero opinio, qua- Ἀλλὰ τί- να, &c.

Aristot. l.5.c.10. tenus sponte injuriam dicit facere eum qui sibi manus infert, verum dicit: quatenus vero sibi injuriam ait facere, falsum ait. Neque enim ipse injuriam accipit (quandoquidem nec præter voluntatem illi accidit hoc malum) sed urbs contra, quæ cum damno suo, ducem puta, vel militem, vel architectum, vel civem denique aliquem simpliciter, & quidem præter voluntatem amittit suam.

Διὸ καὶ ἡ πόλις, &c Ac propterea, tanquam ad se spectet injuria, pœnas ab eo exigit, eumque ulciscitur, ut potest. Neque enim corpus sepulturæ tradi permittit.

Ἔτι καθ' ὃ ἄδικος μόνον ἀδικεῖν, &c Atque ita quidem secundum universalem justitiam sponte injuriam non accipi, ostendimus. Secundum vero singularem, in quam plus habendo peccatur, quomodo fieri possit, ut injuriam sibi ipse inferat aliquis? Si enim injuriam facere, in hac injustitia nihil est aliud, quam plus habere alio, habebit ipse plus se ipso, qui sibi injuriam facit. Si vero plus seipso, etiam minus: idemque & addet sibi & demet, quod fieri non potest. Necesse enim est jus ejusmodi in duobus esse ad minimum. Ita enim & addi poterit & demi: ita inferri injuria & accipi.

Necesse est præterea, ut is qui injuriam facit, prius quam is qui accipit, damnum inferat: sed & ut sponte id faciat, & cum præelectione. Qui enim idem quia accipit reddit, facere injuriam non videtur. Eum vero qui sibi injuriam facit, simul & facere injuriam necesse est & ac-

καθ' ὅσον μὲν ἑκουσίως ἀδικεῖν φησὶ ἀποσφάξαντα ἑαυτὸν, ἀληθεύει· καθ' ὅσον δὲ φησιν αὐτὸν ἀδικεῖν, ψεύδεται· οὐ γὰρ αὐτὸς ἀδικεῖται, οὐ γὰρ παρὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦ τὸ κακὸν, ἀλλὰ ἡ πόλις, ἣ ζημιοῦται στρατηγὸν, ἢ στρατιώτην, ἢ οἰκοδόμον, ἢ πολίτην ἁπλῶς, καὶ παρὰ τὴν αὐτῆς βούλησιν.

Διὰ τοῦτο καὶ ὡς ἠδικημένη δίκας ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ, ἀμυνομένη αὐτὸν δι' ὧν ἕξεσιν· οὐ γὰρ ἐφῆ θάπτειν τὸ σῶμα.

Κατὰ μὲν οὖν τὴν καθόλου ἀδικίαν, ὅτι οὐχ ἑκούσιον τὸ ἀδικεῖσθαι, δέδεικται· κατὰ δὲ τὴν μερικὴν, ἥ τις ἐστὶν ἡ πλεονεξία, πῶς δυνατὸν ἑαυτόν τινα ἀδικεῖν; εἰ γὰρ τὸ ἀδικεῖν κατὰ ταύτην τὴν ἀδικίαν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὸ πλέον ἔχειν θατέρου, ἕξει αὐτὸς ἑαυτοῦ πλέον ὁ ἑαυτὸν ἀδικῶν· εἰ δὲ πλέον ἑαυτοῦ, καὶ ἔλαττον· καὶ εἴη ἂν τὸ αὐτὸ καὶ προσθήκη αὐτῷ καὶ ἀφαίρεσις· ὅπερ ἀδύνατον· ἀνάγκη γὰρ τὸ τοιοῦτον δίκαιον τὸ ἐλάχιστον ἐν δυσὶν εἶναι· οὕτω γὰρ δυνατὸν καὶ ἀφαίρεσιν καὶ προσθήκην γίνεσθαι· καὶ ἀδικεῖσθαι καὶ ἀδικεῖν.

Ἔτι δὲ ἀνάγκη τὸν ἀδικοῦντα τοῦ ἀδικουμένου πρότερον τὴν βλάβην ποιεῖν, καὶ ἑκουσίως καὶ ἐκ προαιρέσεως βλάπτειν· ὁ γὰρ, διότι ἔπαθε, τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, οὐ δοκεῖ ἀδικεῖν. Τὸν δὲ ἑαυτὸν ἀδικοῦντα ἀνάγκη κατὰ ταυτὸν καὶ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι διὰ τὸ τὸν

αὐτὸν

αὐτὸν εἶναι καὶ ἀδικοῦντα καὶ ἀδικούμενον, καὶ ἅμα καὶ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι. Δεῖ ἄρα ἐν πλείοσιν εἶναι ταύτην τὴν ἀδικίαν· οὐκ ἄρα δυνατὸν αὐτόν τινα ἑαυτὸν ἀδικεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις, ὁ ἀδικῶν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ ὁ ποιῶν τὰ κατὰ μέρος ἀδικήματα· καὶ χωρὶς τῶν καθέκαστα οὐ δύναταί τις ἀδικεῖν, οὐδ' ὅλως ἄλλό τι ποιεῖν· τὰ δὲ κατὰ μέρος, κλοπὴ, ὕβρεις, πληγαὶ, τοιχωρυχία· οὐδεὶς δὲ ἢ κλέπτει τὰ ἑαυτοῦ, ἢ τὸν ἑαυτοῦ τοῖχον διορύττει, ἢ ἑαυτὸν ὑβρίζει, ἢ πλήττει· ὅλως δὲ ἐλέγχεται ψεῦδος εἶναι τὸ ἑαυτόν τινα ἀδικεῖν καὶ ἑκουσίως ἀδικεῖσθαι, διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἀδικεῖσθαι, ὅ ἐστι τὸ ἄδικα πάσχειν παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν.

cipere (quia idem est & qui facit injuriam, & qui accipit) simulque inferre & pati. Quare in pluribus esse debet hæc injuria. Ac per consequens, ut aliquis injuriam sibi faciat, fieri non potest. Adde, quod qui injuriam facit, non alius est, quam qui injusta agit in specie. Neque sine singularibus potest injuste agere, aut simile quid committere. Sunt autem singularia, furtum, exempli gratia, contumelia, verbera, parietum effractio. Nemo autem vel furatur sua, vel parietem perfodit proprium, vel contumelia se ipse afficit, aut verberat. Denique, ut aliquis injuriam sibi faciat, aut accipiat sponte, ex definitione quæ quid sit injuriam accipere ostendit, falsum probatur esse: hoc autem est, ut injusta præter voluntatem aliquis patiatur suam. Aristot. l.5.c.10.

ΚΕΦ. ιη΄.

Ὅτι χεῖρον κακὸν τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι.

Φανερὸν δὲ, ὅτι ἀμφότερα μὲν φαῦλα καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ τὸ ἀδικεῖν· καὶ γὰρ ἄμφω τοῦ μέσου ἔξω πίπτουσι· καὶ τὸ μὲν ἀδικεῖν πλέον ἐστὶ, τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι ἔλαττον, τὸ δὲ δικαιοπραγεῖν ἴσον καὶ μέσον· ὥσπερ τὸ ὑγιεινὸν ἐν ἰατρικῇ, καὶ τὸ εὐεκτικὸν ἐν γυμναστικῇ· ἄμφω μὲν οὖν φαῦλα· χεῖρον δέ ἐστι τὸ ἀδικεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἀδικεῖν καὶ κακόν ἐ-

CAP. XVIII.

Majus malum esse facere injuriam quam accipere.

Manifestum est autem utrumque quidem malum esse, & accipere injuriam & facere. Utrumque enim medium excedit, & facere quidem plus est, accipere autem est minus; juste vero agere, & medium est & æquale. Sicut in medicina salubre, in gymnastica, id quod bene habitum dicitur. Utrumque ergo malum est, Pejus tamen facere. Facere enim injuriam & improbum est, Φανερὸν δὲ ὅτι ἄμφω, &c.

Aristot. l.5.c.10.

& vituperatur; ac improbum quidem, vel absolutæ improbitatis respectu, id est, universalis, vel singularis. Et vel sponte & cum præelectione, quod est absolute injuriam facere, vel sponte quidem, non tamen cum præelectione: quod quam proxime ad illud accedit, non tamen est absolutum. Nec enim omne quod sponte fit, nocet proximo, aut injustum est. Injuriam vero accipere, improbum quidem est, non tamen vituperatur, nisi per improbitatem aut aliud quodcunque vitium suum aliquis injuriam accipit. Quare per se quidem, accipere injuriam minus malum est quam inferre. Per accidens vero, nihil vetat vel pejus esse; quia fit sæpenumero, ut injuriam accipere damni majoris causa sit quam facere. Ut si quis, exempli gratia, injuria irritatus aliqua, ejus à quo injuriam accipit domum incendat, atque illinc tota urbs accendatur. Nihilominus enim & sic majus malum est injuriam facere. Nihil enim propter accidens pejus se ipso est. Siquidem nec dolor lateris minus est malum quam pedis offensio, quia aliquando accidit, ut quidam cum pedem offendisset caperetur ab hostibus, ac postea interficeretur.

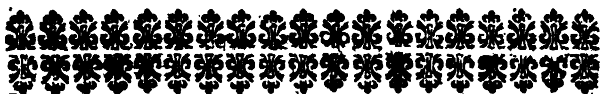
Proprie igitur jus & injuria, justitia item atq; injustitia, sunt ea quæ diximus. Dicitur tamen ita & aliud, non per se quidem sed translate, & quia simile ex parte est cum jure: id videlicet quod habet aliquis in sua. Sicut dominus in servum, pater in fili-

ἐστι, καὶ ψέγεται· καὶ κακὸν ἢ κατὰ τελείαν κακίαν, ἤτοι τὴν καθόλου ἀδικίαν, ἢ τὴν μερικήν· καὶ ἢ ἑκουσίως καὶ μετὰ προαιρέσεως, ὅ ἐστι τὸ τελείως ἀδικεῖν· ἢ ἑκουσίως μὲν, οὐ μετὰ προαιρέσεως δὲ, ὅπερ ἐγγύς ἐστι τοῦ ἀδικεῖν, καὶ οὐ τέλειον· οὐ γὰρ ἅπαν ἑκούσιον βλαβερὸν τῷ πλησίον, καὶ ἄδικον. Τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι κακὸν μέν ἐστιν, οὐ ψέγεται δὲ, ὅτι μὴ διὰ πονηρίαν ἢ ἄλλην τινὰ κακίαν, ἀδικεῖταί τις. Καθ' αὑτὸ μὲν οὖν τὸ ἀδικεῖσθαι ἧττον κακόν ἐστι τοῦ ἀδικεῖν· κατὰ συμβεβηκὸς δὲ, οὐδὲν κωλύει καὶ χεῖρον εἶναι, διότι συνέβη πολλάκις τὸ ἀδικεῖσθαι μείζονος βλάβης αἴτιον γενέσθαι ἢ τὸ ἀδικεῖν· ὥσπερ εἴ τις διὰ τὸ ἀδικεῖσθαι ὀργισθεὶς, πῦρ ἀνῆψε τῇ τοῦ ἀδικοῦντος οἰκίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ συνέβη πᾶσαν ἐμπρησθῆναι τὴν πόλιν. Ὅμως δὲ καὶ οὕτω μεῖζον κακὸν τὸ ἀδικεῖν. Οὐδὲν γὰρ αὐτὸ ἑαυτοῦ χεῖρον διὰ τὰ συμβεβηκότα· ἐπεὶ οὐδὲ πλευρῖτις ἔλαττον κακόν ἐστι τοῦ προσπταίσματος, διότι συνέβη τινὰ προσπταίσαντα ὑπὸ τῶν πολεμίων ληφθῆναι καὶ ἀποθανεῖν.

Τὸ μὲν οὖν κυρίως δίκαιον καὶ ἄδικον, καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὰ εἰρημένα ἐστί· λέγεται δὲ καὶ ἄλλο οὐ κυρίως, ἀλλὰ κατὰ μεταφορὰν καὶ ὁμοιότητα τοῦ δικαίου, ὅπερ ἔχει τις πρὸς τὰ ἑαυτοῦ. Ὥσπερ ὁ δεσπότης πρὸς τὸν δοῦλον, καὶ ὁ πατὴρ πρὸς τὸν υἱόν·

καθ' ὃ καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ ἑαυτῆς μέρη δικαία λέγεται, ἢ ἄδικος· καὶ τὸ λογικὸν τοῦ ἀλόγου διέστηκε· καὶ τὸ μὲν λογικὸν ἄρχει καὶ τάττει, τὸ δὲ ἄλογον ἄρχεται καὶ τάττεται. Πρὸς ὃ δή τινες βλέποντες νομίζουσιν ἀδικεῖν τινὰ ἑαυτὸν καὶ δικαιοῦν· ὅτι ποτὲ μὲν ὁ λόγος ἀκολουθεῖ τῷ ἀλόγῳ, ποτὲ δὲ ἀντίκειται, ὅταν τις ποιῇ παρὰ τὰς ἑαυτοῦ ὀρέξεις· καὶ ἔχουσιν, ὥσπερ ἄρχον πρὸς ἀρχόμενον· καὶ δίκαιόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ὅπερ ἐν ἀρχομένῳ καὶ ἄρχοντι· περὶ μὲν οὖν δικαιοσύνης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

um. Quemadmodum & anima suarum partium respectu vel justa vel injusta dicitur. Ita rationale differt ab eo quod rationis expers est. Rationale enim imperat, & disponit: quod ratione caret, paret ac disponitur. Quod ipsum quoque nonnullis persuasit, ut existimarent aliquem vel juste vel injuste secum posse agere. Quia fit interdum ut id quod ratione caret sequatur ratio, interdum vero ut pugnet cum eo, quoties aliquis alienum quid ab appetitu suo facit: habentque se hæ partes, ut id quod imperat ad illud quod paret: idemq; inter ea jus est, quod inter id est quod paret, & id quod imperat. De justitia ergo cæterisq; moralibus virtutibus hoc modo explicatum sit. Aristot. l. 5. c. 10.

ARISTOTELIS ETHICORUM

LIBER VI.

Aristot. l.6. c.1.

CAP. I.

Reliquum esse, ut quænam recta sit ratio definiatur.

Cap. 1. Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν πρότερον, &c.

Quoniam in superioribus de virtute disputationibus, hoc quasi fundamentum posuimus, medium in omni tàm affectu quam actione esse id quod laudatur & optimum censetur, idque adeo eligendum esse, non excessum verò aut defectum: medium vero id esse diximus, quod recta imperat ratio: sequitur ut quæ sit recta ratio, & quæ ejus definitio, deinceps dicamus.

Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις, &c.

In omnibus enim de quibus egimus habitibus, sicut & in aliis actionibus habitibusque, scopus est aliquis, in quem is intuens qui recta ratione est præditus, ejusque sequitur im-

ΚΕΦ. α.

Ὅτι λοιπὸν περὶ τοῦ ὀρθοῦ διορίσασθαι λόγου τίς ἐστιν.

Ἐπεὶ δὲ ἐν τοῖς προειρημένοις περὶ τῶν ἀρετῶν λόγοις ἐκεῖνο κεφάλαιον ἐποιούμεθα, ὅτι τὸ μέσον ἐστὶν ἐν παντὶ πάθει καὶ πάσῃ πράξει τὸ ἐπαινετὸν καὶ τὸ ἄριστον, καὶ τοῦτο δέον αἱρεῖσθαι, μὴ τὴν ὑπερβολὴν ἢ τὴν ἔλλειψιν· μέσον δὲ τὸ ἐλέγομεν, ὅπερ ὁ ὀρθὸς λόγος κελεύει· ῥητέον ἂν εἴη, τίς ὁ ὀρθὸς λόγος, καὶ τίς ὁ ὅρος αὐτοῦ.

Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς εἰρημέναις ἕξεσι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πράξεων ἢ ἕξεων, ἐστί τις σκοπὸς, πρὸς ὃν ἀποβλέπων ὁ τὸν λόγον ἔχων, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ταττόμενος.

τόμενος, αὐξάνει μὲν τὰ ἐλάττω τοῦ δέοντος, συστέλλει δὲ τὰ ὑπὲρ τὸ δέον, εἴτε πάθη εἶεν, εἴτε πράξεις, εἴτε ἄλλό τι τῶν δυνατῶν καὶ ἐπιτείνεσθαι καὶ ἀνίεσθαι· καί ἐστι κανὼν καὶ ὅρος, δι' οὗ τὸ μέσον γινώσκεται, ὃ λέγομεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον γίνεσθαι, καὶ μεταξὺ εἶναι τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως. Ἀνάγκη τοίνυν τοὺς μέλλοντας γινώσκειν περὶ τοῦ μέσου, τὸν ὅρον αὐτοῦ γινώσκειν καὶ τὸν κανόνα· τοῦτο δὲ ὁ ὀρθὸς ἐστι λόγος.

Τὸ δὲ οὕτως ἁπλῶς εἰπεῖν, μέσον ἐστι τὸ κατὰ τὸν ὀρθὸν γινόμενον λόγον, ἀληθὲς μὲν, οὐδὲν δὲ σαφές. Ἄδηλον γὰρ ἔτι τὸ μέσον τοῖς μὴ τὸν ὀρθὸν γινώσκουσι λόγον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πράξεσι καὶ σπουδαῖς, ἐν αἷς ἐστιν ἐπιστήμη, ἀληθὲς μὲν εἰπεῖν, ὅτι οὔτε πλείω τοῦ δέοντος, οὔτε ἐλάττω δεῖ πονεῖν, ἀλλὰ τὰ μέσα, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς λόγος· οὐ δυνατὸν δὲ ἀπὸ τούτου μόνου τὸ δέον μαθεῖν. Οὐδὲ γὰρ τὰ ἰατρικὰ καὶ ὑγιεινὰ γνώσεταί τις, καὶ οἷα δεῖ προσάγειν τῷ νοσοῦντι, εἰ μόνον ἀκούσεται ὅτι ὑγιεινά ἐστι καὶ ἰατρικά, ἅπερ ἂν ἡ ἰατρικὴ, καὶ ὁ ταύτην ἔχων ἰατρὸς κελεύοι ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἀληθὴς μὲν ὁ λόγος, ἄδηλον δὲ τὸ ζητούμενον οὐδὲν ἧττον.

Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ περὶ τῶν μέσων τῆς ψυχῆς

perium, quæ minora sunt quam oportet intendit, quæ majora sunt contrahit, sive affectus ii, sive actiones sint, sive aliud quodcunque, quod aut intendi potest aut remitti. Estque quasi regula aliqua & terminus, quo medium illud quod ex rectæ rationis præscripto fieri interq; excessum esse & defectum dicebamus, cognoscitur. Quare necesse est eos qui hanc consequi medii scientiam volunt, terminum quoque ejus perspectum habere & regulam. Hoc vero recta est ratio.

Aristot. l. 6. c. 1.

Nam cum ita simpliciter dicitur, medium esse illud quod secundum rectam fit rationem, verum quidem est, non tamen perspicuum. Neque enim fieri potest, ut medium intelligant, qui rectam rationem ignorant. Quippe in aliis quoque actionibus & studiis, in quibus aliqua spectatur scientia, verum quidem est, si dicatur, neque plus quam oportet, neque minus laborandum esse, sed medium servandum esse, & quod recta jubet ratio: nondum tamen quid oporteat fieri, ex eo apparet solo. Neque enim remedia, & quæ valetudini conducunt, satis cognoscet, simulque qualia adhibenda ægro sint, aliquis intelliget, si remedia tantum esse & valetudini conducere audiverit: quod tamen medicina, & qui ea præditus est medicus, jubet facere. Quamvis enim verum sit quod dicitur, nihilominus obscurum manet quod quæritur.

Ἔστι δὲ, τὸ μὲν εἰπεῖν οὕτως, &c.

Eodem modo de mediis animæ habitibus, non vera tan-

Διὸ δεῖ δὲ περὶ τὰς τῆς ψυχῆς ἕξεις, &c.

Arist. l. 6. c. 1. tantum, sed & perspicua dicenda sunt. Hoc est, ut de recta ratione, tum quæ sit, tum quo pacto recte definiri possit, perspicue ostendamus. Igitur de recta ratione, se paulo altius repetita, dicere incipiamus.

οὐκ ἀληθῆ λόγον μόνον εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ δηλωτικόν. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ περὶ τοῦ ὀρθοῦ διορίσασθαι λόγου, τίς τέ ἐστι, καὶ τίς ὁ ὅρος αὐτοῦ. λέγωμεν τοίνυν περὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἄνωθεν ἀρξάμενοι.

CAP. II.

Dividitur rationalis pars animæ: & quæ in nobis sint actiones propriæ.

ΚΕΦ. β'.

Διαίρεσις τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς· καὶ τίνα ἐν ἡμῖν τὰ κύρια τῆς πράξεως.

Τὰς δὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὰς, &c. Supra divisis animæ virtutibus, alias morales esse dicebamus, quas in illa parte ponebamus in qua affectus regnant, alias vero quas *dianoeticas* dicebamus, quæ sunt mentis. Et de moralibus quidem diximus: nunc vero de reliquis dicamus, in quibus veram illam de qua agimus inveniemus rationem: si modo illud prius de anima dixerimus.

Πρότερον μὲν οὖν, &c. Prius ergo duas esse animæ partes diximus, tum quæ prædita est ratione, tum quæ ea caret.

Νῦν δὲ περὶ τοῦ λόγου, &c. Nunc vero eam quæ ratione prædita est dividimus, duplicemque eam esse dicimus. Alteram qua necessaria & quæ eodem semper modo se habent, nec aliter habere se possunt: alteram quâ contingentia, quæ alio atque alio modo se habent, cognoscimus.

Περὶ γὰρ τὰ τῷ γένει ἕτερα, &c. Etenim cum ea quæ cognoscuntur sint diversa, atque alia specie, sequitur etiam cognitiones specie diversas esse. Co-

ΕΝ τοῖς προειρημένοις διελόντες τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς, τὰς μὲν ἠθικὰς ἐλέγομεν εἶναι, ὅσαι τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους, τὰς δὲ διανοητικὰς ὅσαι τῆς διανοίας εἰσί. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἠθικῶν διεληλύθαμεν· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἤδη λέγωμεν· ἐν αὐταῖς γὰρ τὸν ὀρθὸν εὑρήσομεν λόγον ἐκεῖνο πρῶτον εἰπόντες περὶ τῆς ψυχῆς.

Πρότερον μὲν οὖν δύο μέρη τῆς ψυχῆς εἴπομεν εἶναι, τό τε λόγον ἔχον, καὶ τὸ ἄλογον.

Νῦν δὲ τὸ λόγον ἔχον διαιροῦντες λέγομεν δύο εἶναι τὰ λόγον ἔχοντα· ἓν μὲν, δι' οὗ τὰ ἀναγκαῖα γινώσκομεν καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα, καὶ ἃ μὴ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν· ἄλλο δὲ, δι' οὗ τὰ ἐνδεχόμενα γινώσκομεν, καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα.

Καὶ γὰρ ἐπεὶ τὰ γνωστὰ διάφορά εἰσι καὶ τῷ εἴδει ἕτερα, καὶ τὰς γνώσεις ἕπεται διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει. Τῶν γὰρ

γὰρ γνῶσιν ὁμοίαν εἶναι τῷ γινωσκομένῳ. καὶ ἀναγκαίαν μὲν τὴν τοῦ ἀναγκαίου, ἐνδεχομένην δὲ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου, πᾶσα ἀνάγκη. καὶ γὰρ ἐνδεχομένη γνῶσίς ἐστιν, ἥτις οὐκ ἀεὶ ἀληθεύουσα. ψεύδεται δὲ ἡ γνῶσις, ὅταν τὸ γινωσκόμενον μὴ οὕτως ἔχῃ ὥσπερ γινώσκεται· τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχειν ὥσπερ εἶχε, τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων. Τῶν ἐνδεχομένων ἄρα ἡ γνῶσις ἐνδεχομένη ἐστί. Διὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀναγκαία ἡ γνῶσις. Πᾶσα γὰρ γνῶσις καθ' ὁμοιότητα καὶ κατ' οἰκειότητα γίνεται· καὶ γὰρ ἐφαρμογή τις ἐστὶ καὶ ἐπαφὴ τοῦ γινωσκομένου καὶ τοῦ γινώσκοντος.

Ἐπεὶ τοίνυν διττὴ ἡ γνῶσις, ἡ μὲν ἀναγκαία, ἡ δὲ ἐνδεχομένη, καλεῖται ἡ μὲν ἀναγκαία ἐπιστημονική, ἡ δὲ ἐνδεχομένη λογιστικὴ ἢ βουλευτική. Τὸ γὰρ βουλεύεσθαι καὶ λογίζεσθαι, ταυτόν. Ἔστι γὰρ ἡ βούλευσις περὶ τὰ ἐνδεχόμενα. Οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν· ἀνάγκη γὰρ ὁμοίως ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἡ βουλὴ κινήσει οὐδὲ μεταβαλεῖ. Ἐπεὶ τοίνυν περὶ τὰ ἐνδεχόμενα τὸ βουλευτικόν, περὶ δὲ τὰ ἐνδεχόμενα αὐτό φαμεν εἶναι τὸ λογιστικόν, ταυτὸν ἂν εἴη τὸ λογιστικὸν καὶ βουλευτικόν. Ἔστιν ἄρα τὸ βουλευτικόν, τὸ ἕτερον μέρος τοῦ λογιστικοῦ.

gnitionem quippe ei necesse est similem esse quod cognoscitur. Quare necessarii necessaria, contingentis sit contingens, omnino est necesse. Contingens enim est cognitio quæ non semper verum dicit. Tum autem mentiri dicitur, cum id quod cognoscitur, non ita se habet ut cognoscitur. Porro aliter se habere quam prius, eorum est quæ contingentia dicuntur, & quæ alio atque alio modo se habent. Contingentium ergo contingens quoque est cognitio. Eademq; de causa necessariorum quoque necessaria. Omnis quippe ex similitudine quadam & affinitate fit cognitio. Si quidem nihil aliud quam congruentia & quasi cohærentia quædam est, ejus qui cognoscit & quod cognoscitur. Aristot. l. 6. c. 1.

Cum ergo duplex sit cognitio, necessaria altera, altera contingens, necessaria quidem propria scientiæ, contingens vero ratiocinativa aut deliberativa dicitur. Deliberare enim & rationibus aliquid colligere idem est. In contingentibus enim occupatur deliberatio. Nemo enim de iis deliberat quæ habere se aliter non possint. Illa enim necesse est eodem modo semper se habere. Quare neque quicquam movebit in iis aut mutabit deliberatio. Cum ergo in contingentibus deliberativa versetur, in iisdem autem contingentibus versari rationativam dicamus, idem utrumque & rationativa erit & deliberativa. Quare deliberativa altera rationativæ pars erit. Λεγέσθω δὲ τούτων, τὸ μὲν ἐπιστημονικόν, &c.

Cum

Aristot. l. 6. c. 2. Ληπτέον ἄρα ἑκατέρου, &c.

Cum vero de iis quas διανοητικὰς dicunt agamus virtutibus, hoc est, iis quæ in intellectu consistunt, & ad rationativam referantur: partes autem ratione præditæ, sint illud quo scientias comprehendimus, & quo deliberamus, in ipsis ratione præditæ partibus quas διανοητικὰς dicunt, nobis quærendæ sunt virtutes: videndum igitur utriusq; harum, quis sit optimus habitus: hæc enim virtus utriusque est. Cum autem in propriis operibus suis consideretur virtus, videndum quoq; quæ sint illa quæ tam huic quam illi parti conveniunt opera.

Ἐπεὶ δὲ τῶν τῆς διανοητικῶν ἀρετῶν ὁ λόγος ἡμῖν, τουτέστι τῶν νοῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τῷ λογιστικῷ· τὰ δὲ μέρη τοῦ λογικοῦ, τὸ ἐπιστημονικὸν ἐστὶ καὶ βουλευτικόν· ἐν αὐτοῖς τοῖς μέρεσι τοῦ λογικοῦ ζητητέον ἡμῖν τὰς διανοητικὰς ἀρετάς· ληπτέον ἄρα ἑκατέρου τούτων τίς ἡ βελτίστη ἕξις· αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἑκατέρου· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρετὴ ἐν τοῖς οἰκείοις ἔργοις θεωρεῖται, ζητητέον τίνα τὰ ἔργα τὰ προσήκοντα τῷ ἐπιστημονικῷ καὶ βουλευτικῷ.

Cap. 2. Τρία δ᾽ ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ, &c.

Tria ergo sunt in animo, quæ præcipue in actionibus dominantur, & veritate. In veritate mens & sensus: quia utrumque cognitio est, finis autem cognitionis est veritas: in actione autem appetitus. In eo enim omne actionis est principium, operisque cujuscunque ea quasi causa est. Primo enim mens cognoscit, illud aut illud agendum esse: motus vero qui ad actionem fertur, est ab appetitu. Nullius autem actionis principium est sensus, quod ex iis quæ ratione carent manifestum est, nam cum sensum habeant, non possunt tamen habere actionem. Quædam enim cum deliberatione functio est actio. Quare nullius actionis causa est sensus, omnium vero mens & appetitus actionum sunt principia. Quorum altera quæ fieri oportet, docet, alter ad agendum movet.

Τρία τοίνυν ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ κύρια πράξεως καὶ ἀληθείας. Ἀληθείας μὲν κύρια, νοῦς καὶ αἴσθησις, ἀπ᾽ ἑκατέρου γνῶσις ἐστιν· ἡ δὲ γνῶσις τέλος ἔχει τὴν ἀλήθειαν· πράξεως δὲ, ἡ ὄρεξις· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστι πάσα πράξεως ἀρχὴ, καὶ παντὸς ἔργου αὕτη αἰτία· ὁ μὲν γὰρ νοῦς γινώσκει ὅτι τόδε τι δεῖ ποιῆσαι· ἡ δὲ εἰς τὴν πρᾶξιν κίνησις ἀπὸ τῆς ὀρέξεως γίνεται· ἡ δὲ αἴσθησις οὐδεμιᾶς ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως. Δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν ἀλόγων· καὶ γὰρ αἴσθησιν ἔχοντα, οὐ δύναται πρᾶξιν ἔχειν· πρᾶξις γὰρ ἐστιν ἡ μετὰ βουλεύσεως ἐνέργεια. Ὥστε ἡ μὲν αἴσθησις οὐδεμιᾶς αἰτία πράξεως, ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ ὄρεξις πασῶν πράξεών εἰσιν ἀρχή· ὁ μὲν τὰ δέοντα διδάσκων, ἡ δὲ ἐπὶ τὸ πράττειν κινοῦσα.

Ἔστι δ᾽ ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις, &c.

Quod vero in mente affirma-

Ὃν δὲ ἔχει λόγον ἐν τῇ διανοίᾳ

νοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, τοῦτον ἔχει ἐν τῇ ὀρέξει δίωξις καὶ φυγή· ὥστε ἐπεὶ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἕξις ἐστὶ προαιρετική, ἡ δὲ προαίρεσις ὄρεξις βουλευτικὴ (προαίρεσις γάρ ἐστι, τὸ θελῆσαι καὶ ἑλέσθαι τὸ βουλευθὲν) πᾶσα ἀνάγκη, εἴπερ ἡ προαίρεσις ἀγαθή ἐστι καὶ σπουδαία, ἐκεῖνα αἱρεῖσθαι, ὅσα σπουδαῖα, καὶ τὴν ὄρεξιν ὀρθὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν βουλομένην. Οὐ δύναται δὲ ἡ προαίρεσις τὸ ἀγαθὸν ἐθέλειν, μὴ τῆς βουλεύσεως διδασκούσης· ὥστε ἀνάγκην εἶναι τὴν μὲν βούλευσιν ἀληθῆ λέγειν, τὴν δὲ προαίρεσιν ἑλέσθαι· καὶ τὴν ὄρεξιν τὸ ἀγαθὸν διώκειν, καὶ τὸ αὐτὸ τὴν μὲν βούλευσιν λέγειν, τὴν ὄρεξιν δὲ διώκειν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διάνοια, τὸ λογιστικὸν δηλονότι καὶ βουλευτικόν, καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἀλήθεια, πρακτικὴ καλεῖται· διότι τέλος ἔχει τὴν πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ· καὶ ἔστιν αὐτῆς ἔργον ἡ ἠρημένη ἀλήθεια, ἥ τις ἐστὶ περί τε τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν· τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας καὶ μὴ πρακτικῆς ἔργον ἐστὶν ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ψεῦδος. Καὶ τέλος ἔχει τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς· τοῦτο γάρ ἐστιν ἔργον παντὸς διανοητικοῦ, καθόσον ἐστὶ διανοητικός. Ὃς δὲ διανοητικὸς καὶ πρακτικός ἐστιν, ἐκείνην τὴν ἀλήθειαν ἔργον ἔχει, ἥ τις σύμφωνός ἐστι τῇ σπουδαίᾳ πράξει, καὶ τῇ ὀρθῶς ἐχούσῃ καὶ σπουδαίως ὀρέξει.

tio est & negatio, idem est in appetitu rei alicujus persecutio aut fuga. Quare cum moralis virtus habitus sit praelectionis, praelectio autem appetitus quem deliberatio praecessit (est enim praelectio nihil aliud quam velle id & eligere de quo deliberamus) omnino necesse est, ut si bona ac honesta sit praelectio, illa quoque eligi quae sunt honesta, rectumque appetitum esse, qui bonum petit. Bonum autem velle non potest praelectio, nisi hoc ipsum doceat deliberatio. Ut necesse sit, tum deliberationem verum dicere, praelectionem autem eligere: tum appetitum id quod bonum est persequi: idemque deliberationem dicere, appetitum vero persequi. Haec igitut mens, ratiocinativa videlicet pars ac deliberativa, ejusque veritas, activa dicitur. Quia finis ejus actio est boni: opusque illius est assumpta veritas, quae in bono versatur & malo. Ejus vero mentis quae in contemplando non in agendo versatur, opus veritas est & mendacium, ejusque finis est veritatis cognitio. Hoc enim opus est cujuslibet, qui in mentis agitatione occupatur, quatenus in ea versatur. Qui vero simul illi & actioni vacat, ejus opus est illa veritas, quae honestae actioni rectoque atque honesto respondet appetitui.

Aristot. l.6.c.2.

CAP.

Aristot. l.6.c.2.

CAP. III. ΚΕΦ. γ'.

Eam agitationem mentis quæ activa dicitur, præelectionis esse principium.

Ὅτι ἡ πρακτικὴ διάνοια ἀρχή ἐστι τῆς προαιρέσεως.

Τῆς δὲ θεωρητικῆς διανοίας, &c.

CAusa ergo actionis & principium est præelectio: non tamen causa finalis (neque enim præelectionis causa agimus) sed efficiens potius. Priusquam enim agamus præeligimus: finis vero post actionem est. Præelectionis autem principium appetitus est & ratio, quæ quidem est deliberatio. Altera autem rationalis pars ratiocinativa & deliberativa est, quæ quidem veritatem quærit, non per se tamen, sed actionis ipsius boni causa. Ideoque quia præelectionis, ratio & appetitus sunt principia, ne existere quidem sine mentis agitatione & morali habitu potest præelectio. A morali enim habitu boni fit appetitus & mali.

Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις αἰτία καὶ ἀρχὴ πράξεως· αἰτία δὲ ἡ τελικὴ· οὐ γὰρ ἕνεκα τῆς προαιρέσεως πράττομεν· ἀλλὰ ποιητικὴ μᾶλλον· πρὶν γὰρ πράξαι προαιρούμεθα, τὸ δὲ τέλος κατὰ τὴν πρᾶξιν· προαιρέσεως δὲ ἀρχή, ὄρεξις καὶ λόγος, ἥτις ἐστὶν ἡ βούλευσις. Τὸ ἕτερον δὲ τοῦ λογικοῦ μέρος τὸ λογιστικὸν καὶ βουλευτικόν, ὃ τὴν ἀλήθειαν ζητεῖ μέν, οὐ δι' ἑαυτὴν δέ, ἀλλὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ χάριν· διὰ τοῦτο δέ, ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ ὄρεξις τῆς προαιρέσεώς εἰσιν ἀρχαί, οὐδὲ δυνατὸν προαίρεσιν εἶναι ἄνευ διανοίας καὶ ἠθικῆς ἕξεως· ὑπὸ γὰρ τῆς ἠθικῆς ἕξεως ἡ ὄρεξις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ ἢ τοῦ κακοῦ.

Διάνοια δ' αὐτὴ οὐθὲν κινεῖ, &c.

Quatenus vero contemplativa est ea mentis agitatio, nullius est principium (nihil movet n.) sed tantum quatenus activa est eorum quæ diximus, principium est; appetitus dico, præelectionis, actionisque. Præterea efficientis principium est activa illa mentis agitatio. Efficiens quippe & activa differunt. Activa quippe boni finem putat, ut bene agat id quod bonum est, & eatenus respicit, ut bene agat quæ videbantur appetitui. Efficiens autem, est ipsa illa bene agendi illud quod bonum est actio; finisq; humana est felici-

Καθὸ δὲ θεωρητικὴ ἡ διάνοια, οὐδενός ἐστιν ἀρχή· οὐδὲν γὰρ κινεῖ· ἀλλὰ μόνον καθὸ πρακτική τῶν εἰρημένων ἐστὶν ἀρχὴ τῆς τε ὀρέξεως, καὶ τῆς προαιρέσεως, καὶ τῆς πράξεως· ἔτι δὲ καὶ τῆς ποιητικῆς ἀρχὴ ἐστὶν ἡ πρακτικὴ αὕτη διάνοια. Διαφέρει γὰρ ποιητικὴ πρακτικῆς· ἡ μὲν γὰρ πρακτική τὸ τοῦ ἀγαθοῦ τέλος ἔχει, αὐτὸ τὸ εὖ πράττειν τὸ ἀγαθόν· καὶ μέχρι τούτου σκοπεῖ, ὅπως εὖ πράξῃ τὰ τῇ ὀρέξει δοκοῦντα. Ἡ δὲ ποιητικὴ αὐτό ἐστι τὸ πράττειν εὖ τὸ ἀγαθόν· καὶ τέλος ἔχει τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαι-

εὐδαιμονίαν. Καὶ τὸ μὲν τέλος τῆς πρακτικῆς καθ' αὐτό ἐστι· τὸ δὲ τέλος τῆς ποιητικῆς πρός τι. Καὶ γὰρ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἀναφέρεται· τὴν γὰρ ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου ζητεῖ· ἐπεὶ τοίνυν ὅπερ ἔχει τέλος ἡ πρακτικὴ διάνοια καὶ οὗ ἐστιν ἀρχὴ καὶ αἰτία, τὴν πρᾶξιν λέγω τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο ἀρχὴν ἔχει τοῦ ἰδίου τέλους ἡ ποιητικὴ (ἀπὸ γὰρ τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία) διὰ τοῦτο καὶ αὐτῆς ἀρχὴ λέγεται.

Ἐπεὶ δὲ ἀρχή ἐστιν ἡ διάνοια τῆς ὀρέξεως, ἡ δὲ ὄρεξις τῆς προαιρέσεως, εἴη ἂν ἡ προαίρεσις, ἢ ὀρεκτικὸς νοῦς ἢ ὄρεξις διανοητική· ταῦτα δ' ἂν εἴη ἐν μόνῳ τῷ λογικῷ ζώῳ, ὅς ἐστιν ἄνθρωπος.

tas. Et finis quidem activæ per se est: finis vero efficientis alterius respectu, quippe ad hominem refertur. Ejus enim utilitatem spectat. Quoniam ergo quem finem habet activa mentis agitatio, cujusq; est principium & causa, ipsam boni actionem dico, idem finis sui principium habet efficiens (à bona enim actione, humana proficiscitur felicitas) ob eam causam ejus quoque dicitur principium. Aristot. l.6. c.2.

Quia vero appetitus principium est mentis agitatio, præelectionis autem appetitus, erit aut mens quæ appetitu, aut appetitus, qui tali mentis agitatione utitur, ipsa præelectio. Hæc autem soli animali illi competent, quod ratione est præditum. Is autem est homo. Διὸ ἢ ὀρεκτικὸς, &c.

ΚΕΦ. δ'.

Περὶ τέχνης, ἐπιστήμης, σοφίας, καὶ νοῦ, καὶ τίνι διαφέρει τῶν λοιπῶν ἡ ἐπιστήμη.

Ἡ μὲν οὖν προαίρεσις τοιαύτη· προαιρετὰ δὲ, δηλονότι ἃ δυνάμεθα προαιρεῖσθαι, τὰ ἐνδεχόμενά εἰσι καὶ τούτων τὰ μέλλοντα· περὶ γὰρ τῶν παρελθόντων οὐδεὶς βουλεύεται εἰ δεῖ ποιῆσαι· περὶ ὧν δὲ οὐδεὶς βουλεύεται, οὐδὲ προαιρεῖται· τὰ γὰρ βουλευτὰ καὶ προαιρετά, ὡς ἐν τοῖς περὶ προαιρέσεως εἴρηται· οὐδεὶς γὰρ προαιρεῖται Ἴλιον πεπορθηκέναι· διὸ ὀρθῶς ὁ Ἀγάθων εἶπε·

CAP. IV.

De arte, scientia, prudentia, sapientia & mente: & quomodo à reliquis differat scientia.

Et præelectio quidem est talis. Quæ vero sub eam cadunt, hoc est, quæ præeligere possumus, sunt contingentia. Et inter hæc quidem futura. De præteritis quippe, an facienda sint, nemo deliberat. De quibus vero nemo deliberat, nemo præeligit: quæ enim sub deliberationem, etiam sub præelectionem cadunt, sicut in disputatione de præelectione diximus. Nemo enim præeligit, eversum Ilium. Quare recte Agatho dixit: Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός, &c.

Hoc

Aristot. l. 6. c. 3.

Hoc namque solum nè Deus quidem potest,

Quæ facta sunt, infecta rursus reddere.

Et hæc quidem ita se habent. Cæterum de opere illius agitationis mentis, quam ἐπιστημονικὴν & alterius quam βουλευτικὴν diximus, quarum altera in scientiis, altera in consiliis versatur, plenius agamus.

Opus autem, ut ostendimus, utriusque est veritas. Cum vero opus utriusque appareat, manifesta quoque est eorum virtus. Uniuscujusque quippe in proprio opere virtus consistit. Etenim hoc ipsum, recte & ut oportet opus proprium agere, est virtus. Habitus ergo, secundum quos, & hæc pars & illa propriam veritatem suam, quam verissime fieri potest, enunciat, hæ sunt virtutes utriusque.

Cap. 3. Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, &c

Quare paulo altius repetito eorum principio, rursus de iis dicamus. Cum ergo de veritate nobis institutus sermo sit, videndum quot modis in affirmando aut negando verum enunciare possit animus. Et quot sint habitus, quibus verum enunciamus. Sunt ergo quinque numero. Ars videlicet, scientia, prudentia, sapientia & intelligentia. Existimationem enim & opinionem, quæ tantum contingenter veritatem enunciant, prætermittimus. Ex iis enim quas diximus quinque facultatibus, nunquam fallitur intelligentia, ut nec scientia. Hoc enim ipsum eorum esse est, quod necessario verum enunciant. Ars vero, prudentia, & sapientia, interdum

Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται,

Ἀγένητα ποιεῖν, ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα.

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔχει. Λέγομεν δὲ περὶ τοῦ ἔργου τοῦτε ἐπιστημονικοῦ διανοητικοῦ, καὶ τοῦ βουλευτικοῦ ἀκριβέστερον.

Τὸ μὲν γὰρ ἔργον ἑκατέρων, ὡς δέδεικται, ἀλήθειά ἐστι· τοῦ ἔργου δὲ δειχθέντος ἑκατέρου, φανερά ἐστιν αὐτῶν ἡ ἀρετή· ἑκάστου γὰρ ἡ ἀρετὴ ἐν τῷ οἰκείῳ αὐτοῦ ἔργῳ συνίσταται· τὸ γὰρ εὖ καὶ καλῶς ποιῆσαι τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀρετή. Αἱ τοίνυν ἕξεις καθ' ἃς δυνήσεται ἑκάτερον αὐτῶν τὴν οἰκείαν ἀλήθειαν ἀληθεύειν, ὡς ἔνι μάλιστα δυνατὸν, αὗταί εἰσιν αἱ ἀρεταὶ ἑκατέρου.

Ἀρξάμενοι οὖν ἄνωθεν, περὶ αὐτῶν πάλιν λέγομεν· ἐπεὶ περὶ τῆς ἀληθείας ὁ λόγος ἡμῖν, ζητητέον ποσαχῶς ἡ ψυχὴ δύναται ἀληθεύειν ἐν τῷ καταφάσκειν καὶ ἀποφάσκειν. Καὶ πόσαι εἰσὶν αἱ ἕξεις καθ' ἃς ἀληθεύομεν. Εἰσὶ τοίνυν πέντε τὸν ἀριθμὸν, τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς· τὴν γὰρ ὑπόληψιν καὶ τὴν δόξαν, ὡς ἐνδεχομένως ἀληθευούσας, παραλείπομεν. Τῶν γὰρ εἰρημένων πέντε δυνάμεων, νοῦς μὲν οὐδέποτε ψεύδεται οὐδὲ ἡ ἐπιστήμη· τοῦτο γάρ ἐστιν αὐτοῖς τὸ εἶναι, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀληθεύειν· τέχνη δὲ καὶ φρόνησις καὶ σοφία ψεύδονται μέν ποτε, ἀλλ'

οὐδ᾽

ἐ δι ἑαυτὰς, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς ὕλης ἀνωμαλίαν· τότε γάρ τις μέθοδος ψεύδεται δι' ἑαυτὴν, ὅταν ἀπὸ τῶν κανόνων αὐτῆς τὸ ψεῦδος συνάγηται· εἰ δ' αὐτὴ μὲν περὶ τὰς ἐκείνου κανόνας ὑγιῶς ἔχει, τὰ δὲ πράγματα ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα τὸ ψεῦδος ποιοῦσιν, ἐκ αὐτὴ λέγοιτο ἂν δικαίως ψεύδεσθαι, ἡ δὲ ὑπόληψις καὶ ἡ δόξα· καὶ τῶν γινωσκομένων ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων, αὐτὴ ψεύδεται. Ὅθεν δῆλον ὅτι ἐ δι ἑαυτὴν ψεύδεται· ὥσπερ τὸ οἴεσθαι τὸν ἥλιον ποδιαῖον εἶναι, ἢ τὴν σελήνην οἴκοθεν ἔχειν τὸ φῶς· τέτων γὰρ ὡς ἔχεσιν ἀεὶ ὁμοίως ἐχόντων ἡ περὶ αὐτῶν δόξα καὶ ὑπόληψις ψεύδεται· τὰ μὲν ἐν ἀληθεύουσι πέντε εἰσὶν ὡς εἴρηται· ῥητέον δὲ τί ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν· καὶ γὰρ εἰ καὶ ὁμοιότητας ἔχουσιν πρὸς ἄλληλα (καὶ γὰρ πολλὰ κοινὰ τέχνη καὶ ἐπιστήμη καὶ αὖθις ἐπιστήμη καὶ σοφία, καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως) ἀλλ' ὅμως ἀκριβῶς σκοποῦσι περὶ αὐτῶν, καὶ διαφορά εἰσι καὶ διάφοροι οἱ ὁρισμοί.

Ἐπιστήμη μὲν ἐν ἐστὶ γνῶσις τῶν ἀναγκαίων. Ἐκεῖνο γὰρ λέγομεν ἐπίστασθαι, ὃ οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν, καὶ οὗ βεβαία ἐστὶν ἡ ἀλήθεια παρ' ἡμῖν, διὰ τὸ αὐτὸ μένειν· ἡ γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἀλήθεια ἐκ ἔστι βεβαία. Μετὰ γὰρ τὸ γνωσθῆναι μεταβάλλεται, καὶ πολλάκις λανθάνει ἀπογινόμενον. ... ... τὸν

quidem, non per se tamen mentiuntur, sed quia tanta est subjecti eorum inæqualitas. Tunc enim mentiri per se dicitur aliqua agendi ratio, cum regulis illius & præceptis falsum colligitur. Quod si regulæ illius recte se habent, res vero ipsæ quæ alio atque alio modo se habent, falsum illud inducunt, non illa quidem falso merito, sed existimatio ejus & opinio est dicenda. Nam cum ea quæ sub cognitionem cadunt, eodem semper modo se habeant, illa est quæ mentitur. Unde apparet, eam per se non mentiri. Ut si quis, exempli gratia, pedaneæ magnitudinis esse solem existimet, aut à se ipsa lucem habere lunam. Nam cum hæc eodem semper modo se habeant, existimatio de iis mentitur & opinio. Quæ ergo verum existimant, quinque sunt ut diximus. Quid tamen sint singula dicendum erit. Licet enim simile aliquid inter se habeant (multa enim ars & scientia, multa rursus scientia ac sapientia, sicut & reliqua habent communia) nihilominus si accuratius inspiciantur, tamen differunt, estq; diversa eorum definitio.

Scientia ergo necessariorum est cognitio. Illud enim scire nos dicimus, quod aliter habere se non potest, cujusque quod semper in eodem maneat, firma apud nos perennat veritas. Neque enim contingentium æque firma est veritas. Postquam enim cognita fuerint, mutantur & ignaris sæpe nobis desinunt. Quare neque ratio eorum neque

Aristot. l. 6. c. 3.

Ἐπιστήμη μὲν ἐν τὸ ἐστὶν, &c.

Aristot. l.6. c.3.

neque firma stat veritas, sed alio quoque atque alio modo se habet. Cujus autem firma stabilisque est cognitio, id vero est quod necessarium & eodem semper modo se habere dicitur. Talia autem sunt æterna. Quare necesse erit, id quod sub scientiam cadit æternum esse, cognitionemque æternorum, esse scientiam.

Ἔτι δὲ διδακτὴ πᾶσα, &c.

Præterea doctrina tradi potest omnis scientia, & quod sub scientiã cadit, idẽ quoq; addisci potest.

Ἐκ προγινωσκομένων δὲ διδασκαλία, &c.

Omnis autem & quæ traditur doctrina & quæ discitur, ex antecedente quadam, ut in Analyticis diximus, cognitione est. Quare cujuslibet principia sunt scientiæ. Et aliæ quidem immediata habent & quæ non demonstrantur principia scientiæ: quæ per inductionem probantur. Qualia sunt Geometriæ principia. Aliæ vero ex jam demonstratis oriuntur principiis; quæ sublimioris cujusdam sunt scientiæ, ac syllogismo probantur. Qualis est Optice, quæ tanquam principiis quibusdam, Geometriæ demonstrationibus utitur. Est ergo inductio tanquam eorum principiorum, quæ non demonstrantur, principium, & quæ universalia quidem sunt, à singularibus cognoscuntur tamen. At vero syllogismus, qui demonstrata probat nonnullarum scientiarum principia, universales quasdam & quæ non demonstrantur notiones habet pro principiis. Sunt ergo universales communesque notiones, scientiæ alicujus principia, ex quibus suppositis syllogismum formamus, quas non probat syllogismus; sed inductio.

αὐτῶν λόγον καὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ἄλλοτε ἄλλως ἔχειν· οὗ δὲ ἡ γνῶσις βεβαία καὶ ἑστῶσα, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὁμοίως ἔχον ἀεί· τοιαῦτα δέ εἰσι τὰ ἀΐδια. ἀνάγκη ἄρα τὸ ἐπιστητὸν ἀΐδιον εἶναι, καὶ τὴν ἐπιστήμην γνῶσιν εἶναι τῶν ἀϊδίων.

Ἔτι πᾶσα ἐπιστήμη διδακτή ἐστι, καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν.

Πᾶσα δὲ διδασκαλία καὶ μάθησις ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως, ὡς ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς λέγομεν· ἑκάστης ἄρα ἐπιστήμης εἰσὶν ἀρχαί. καὶ αἱ μὲν τῶν ἐπιστημῶν ἀρχὰς ἔχουσιν ἀμέσους καὶ ἀναποδείκτους δι' ἐπαγωγῆς δεικνυμένας, οἷαι εἰσὶν αἱ τῆς γεωμετρίας ἀρχαί· τινὲς δὲ ἐξ ἀρχῶν ὁρμῶνται ἀποδειχθεισῶν, αἳ συλλογισμῷ δείκνυνται, ἄλλης ἐπιστήμης ὑψηλοτέρας. Οἵα ἐστὶν ἡ ὀπτική, καθάπερ ἀρχαῖς χρωμένη ταῖς ἀποδείξεσι τῆς γεωμετρίας. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ καθάπερ ἀρχή ἐστι καὶ τῶν ἀναποδείκτων ἀρχῶν, αἳ καθόλου μέν εἰσι, γνωρίζονται δὲ ἐκ τῶν καθ' ἕκαστον· ὁ δὲ συλλογισμός, ὃς πιστοῦται τὰς ἀποδεικτικὰς ἀρχὰς ἐνίων ἐπιστημῶν, ἀρχὰς ἔχει τὰς καθόλου καὶ ἀναποδείκτους ἐννοίας. εἰσὶν ἄρα ἀρχαὶ ἐπιστήμης, αἱ καθόλου καὶ κοιναὶ ἔννοιαι, ἐξ ὧν ὑποτεθεισῶν συλλογιζόμεθα, ἃς οὐ πιστοῦται συλλογισμός, ἀλλ' ἐπαγωγή· ὥσ-

τε

τῆς ἐπιστήμης ἄλλη ἀποδείκνυται ἐπιστήμη, ἥ τις καὶ ὑπ' αὐτὴν εἶναι λέγεται. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσα ἐπιστήμη ἀπὸ αὐτοπίστων τῶν ἐσχάτων ἀρχῶν ἀποδείκνυται.

Ἔστιν ἄρα ἐπιστήμη ἕξις ἀποδεικτικὴ ἐκ τῶν καθ' αὑτό, καὶ ἧ αὐτό, καὶ πρώτων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος ἀποτελουμένη, καθάπερ ἐν τοῖς ἀναλυτικοῖς διωρισάμεθα. Καὶ γὰρ ὅταν τις ὑποθέσεις τινὰς πιστεύῃ, καὶ γνώριμοι αὐτῷ ὦσιν αἱ τοῦ πράγματος ἀρχαί, τότε ἐπίστασθαι αὐτὸ δύναται· εἰ γάρ τις μὴ τὰς ἀρχὰς γινώσκῃ, μηδὲ φανερώτεραι ὦσιν αἱ προτάσεις τοῦ συμπεράσματος αὐτῷ, κατὰ συμβεβηκὸς ἔχει τὴν ἐπιστήμην· οὐ γὰρ δι' ἑαυτοῦ ὁ τοιοῦτος ἐπίσταται, οὐδὲ διὰ τὴν ἐγκειμένην αὐτῷ τῶν ἀρχῶν γνῶσιν, ἀλλὰ παρ' ἄλλων ἴσως ἀκούσας· εἰ γὰρ οὕτως ἐγίνωσκε διὰ τὰς ἀρχὰς τὸ συμπέρασμα, μᾶλλον ἂν ἐγίνωσκε τὰς ἀρχάς, ἢ τὸ συμπέρασμα· δι' ὃ γὰρ ἄλλο γνωστόν, ἐκεῖνο μᾶλλον γνώριμόν ἐστι. Περὶ μὲν οὖν ἐπιστήμης, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

à qua rursus scientia demonstratur alia, quæ sub ipsa esse dicitur. Ideoque omnis scientia ab extremis quibusdam quæ per se fidem habent demonstratur principiis. Aristot. l. 6. c. 4.

Est igitur habitus demonstrativus scientia, qui ex iis quæ per se sunt, & qua hoc sunt, primisque & quæ causa sunt conclusionis, efficitur: quemadmodum in Analyticis definivimus. Cum enim aliquis suppositiones quasdam credit, notaque ei sint rei principia, tunc hoc scire potest. Si enim nec principia habeat cognita, neque magis quam conclusio notæ sint ei propositiones reliquæ, per accidens tantum habet scientiam. Neque enim per se scit ille, neque quod principiorum penes se cognitionem habeat, sed quia fortasse ex aliis audivit. Nam si, quemadmodum dico, propter principia conclusionem habere cognitam, magis quam conclusionem cognita haberet principia. Propter quod enim aliquid cognoscitur, illud magis cognoscitur. Et de scientia quidem hæc definita sint. Ἡ μὲν ἄρα ἐπιστήμη &c.

ΚΕΦ. ε.

Περὶ τέχνης.

Ῥητέον δὲ περὶ τῆς τέχνης. Τῶν ἐνδεχομένων γὰρ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων τὰ μὲν εἶναι ποιητὰ, τὰ δὲ πρακτά· καὶ ποιητὰ μὲν, ἐφ' ὧν ἡ ποίησις [illegible] δέ,

CAP. V.

De arte.

JAm vero de arte dicendum est. Eorum enim quæ contingentia sunt & aliter se habere possunt, alia efficientia, alia activa sunt. Et efficientia quidem in quibus effectus, activa Cap. 4. Τοῦ δ' ἐνδεχομένου ἄλλως ἔχειν, &c.

Aristot. l.6.c.4.

in quibus actio. Et effectio quidem, cujus . . . . Quoniam autem aliud effectus, aliud est actio, aliud quoque habitus cum ratione activus, quam cum ratione effectivus erit habitus. Alia tamen sunt, non ita quidem ut alterum contineatur ab altero, sicut pars & totum, sed ut equus & bos. Non enim actio sub effectum reducitur, neque enim est effectus: nec effectus sub actionem, neque enim est actio. Quod quidem vel ex definitione apparet utriusque: alia .n. actionis, alia effectus est definitio. Est ergo ars, cum ratione efficiendi habitus, sicut ars ædificandi. Prudentia vero cum ratione agendi habitus, ut postea dicetur. Differt ergo ars à scientia, quia in contingentibus versatur: & à prudentia, quia efficiendi non agendi facultatem habet. Omnis enim ars, cum vera ratione efficiendi est habitus. At habitus qui talis est, ars est. Sunt enim hæc reciproca.

Ἔστι δὲ τέχνη πᾶσα περὶ γένεσιν, &c.

Omnis autem ars in iis quæ fieri & non fieri possunt, producendis versatur. Sicut ædificandi ars, ut domus fiat. Et naupegicæ, ut navis, quæ quidem & fieri & non fieri possunt. Neque in omnibus tamen quæ fieri possunt, ars versatur: sed in iis tantum, quorum originis principium in efficiente non in effecto est. Qualia sunt naturalia. Naturalium quippe originis ratio in ipsis est. Suntque contingentia quidem, non tamen arti subjiciuntur. Neque

περὶ ἃ ἡ πρᾶξίς ἐστι· καὶ ποίησις μέν ἐστιν, ἧς τὸ . . . . ἐπεὶ δὲ ἕτερόν ἐστι ποίησις τῆς πράξεως, ἕτερον ἂν εἴη ἡ μετὰ λόγου ἕξις πρακτικὴ, τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἕξεως. Ἕτερα δέ εἰσιν οὐχ οὕτως, ὥστε περιέχεσθαι ὑπ' ἀλλήλων, ὡς τὸ μερικὸν καὶ τὸ καθόλου, ἀλλ' ὥσπερ ἵππος καὶ βοῦς. Οὔτε γὰρ ἡ πρᾶξις ὑπὸ τὴν ποίησιν ἀνάγεται, οὐ γάρ ἐστι ποίησις· οὔτε ἡ ποίησις ὑπὸ τὴν πρᾶξιν, οὐ γάρ ἐστι πρᾶξις. Δῆλον δὲ ἀπὸ τῶν ὁρισμῶν ἑκατέρας· ἄλλος γὰρ πράξεως ὁρισμὸς, καὶ ἄλλος ποιήσεως. Ἔστι δὲ τέχνη μὲν ἕξις μετὰ λόγου ποιητικὴ, ὥσπερ ἡ οἰκοδομική. Φρόνησις δὲ ἕξις μετὰ λόγου πρακτικὴ, ὡς μετὰ ταῦτα ῥηθήσεται. Ἡ ἄρα τέχνη καὶ τῆς ἐπιστήμης διαφέρει. Καὶ γὰρ περὶ ἐνδεχόμενα καταγίνεται· καὶ τῆς φρονήσεως, ὅτι ποιητική ἐστιν οὐ πρακτική· ἡ γὰρ τέχνη πᾶσα ἕξις ἐστὶ μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική· καὶ ἡ ἐστι τοιαύτη ἕξις, τέχνη ἐστίν· ἀντιστρέφει γάρ.

Πᾶσα δὲ τέχνη περὶ γένεσίν ἐστιν ἐκείνων, ἃ ἐνδέχεται γίνεσθαι καὶ μὴ γίνεσθαι. Οἷον ἡ οἰκοδομικὴ περὶ τὸ γενέσθαι οἰκίαν· καὶ ἡ ναυπηγικὴ περὶ γενέσθαι τὸ πλοῖον, ἃ ἐνδέχεται γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι. Πλὴν οὐκ ἔστι περὶ πάντα τὰ ἐνδεχόμενα γενέσθαι, ἀλλὰ περὶ ἐκεῖνα μόνον, ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τῷ ποιοῦντι καὶ οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ ἐστίν· διὰ ὅτι τὰ φυσικά· τῶν γὰρ κατὰ φύσιν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν αὐτοῖς ἐστι· καί εἰσι μὲν ἐνδεχόμενα, τεχνητὰ δὲ οὐκ εἰσίν· οὐκ

ἔχουσι

ἔχουσι γὰρ τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεως ἔξωθεν· ὥσπερ οἰκία τὸν οἰκοδόμον, καὶ πλοῖον τὸν ναυπηγόν.

Ἔστι δὲ ἡ τέχνη καὶ ἡ τύχη σχεδὸν περὶ τὰ αὐτὰ ὑποκείμενα· καὶ γὰρ ἡ τύχη ἐν τούτοις, ὧν ἡ αἰτία τῆς ὑπάρξεως ἔξωθεν· εἰ γὰρ ἐν αὐτοῖς εἶχον τὰ τυχηρὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑπάρξεως, οὐκ ἂν ἐδόκει παράδοξα· νῦν δὲ διὰ τοῦτο θαυμάζονται, ὅτι ἡ αἰτία αὐτῶν οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ὅθεν ἂν οὐδεὶς προσεδόκησε· τὸ γὰρ σκάπτειν τοῦ πλουτεῖν αἴτιον ὑπῆρξε πολλάκις· θεμελίῳ γάρ τις βόθρον ὀρύττων περιέτυχε θησαυρῷ. Παρὰ προσδοκίαν δέ ἐστι, διότι καθ' αὑτὸ οὐκ ἔστιν αἴτιον τὸ σκάπτειν τοῦ πλουτεῖν· ἢ γὰρ ἂν πάντες ἐπλούτουν οἱ σκάπτοντες· ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· τὰ γὰρ κατὰ συμβεβηκὸς αἴτια, ὧν εἰσὶν αἴτια, οὐ προσεδοκῶντο γενέσθαι· ἐκεῖνα γάρ τις περὶ τοῦ πράγματος προσδοκᾷ, ὅσα ἐν τῷ αὐτῷ περιέχονται λόγῳ, ἢ δυνάμει, ἢ ἐνεργείᾳ. Τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς οὐ τοιαῦτα. Ἔστι τοίνυν τέχνη καὶ τύχη τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά. Τρόπον τινὰ δὲ λέγω, ὅτι τῶν ἐνδεχομένων ἐστὶ καὶ ἄλλοτε ἄλλως ἐχόντων· οὐκ ἔστι δὲ καθ' αὑτὸ τούτων αἰτία, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· ἡ δὲ τέχνη καθ' αὑτό ἐστιν αἰτία τῶν τεχνητῶν.

Ἡ μὲν οὖν τέχνη, ὡς εἴρηται, ἕξις ἐστὶ μὲν μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ὧν ἡ αἰτία ἐν τῷ ποιοῦντι· ἀτεχνία δὲ τοὐναντίον, μετὰ λόγου ψευδοῦς

enim causam ejus quod sunt extrinsecus habent, sicut architectum domus, navis naupegum. Aristot. l. 6. c. 4.

Porro in iisdem fere subjectis ars versatur & fortuna. Nam in iis quoque fortuna est, quorum causa ejus quod sunt, est extrinsecus. Si enim ejus quod sunt, causas in se haberent fortuita, non viderentur præter expectationem nostram. Nunc propterea admiramur illa, quia non modo extrinsecus eorum causa est, sed ex iis unde nemo expectasset. Ex eo enim quod aliquis fodit, sæpe evenit ut ditesceret. Nam dum in fundamento domus alicujus fossam fodit, in thesaurum incidit; & tamen præter expectationem hoc est, quia hoc ipsum quod fodit, causa non est cur ditescat (quod si esset, omnes qui fodiunt ditescerent) sed per accidens, quæ enim per accidens causa sunt ejus cujus sunt causa, nemo expectabat ut fierent. Illa enim in eadem re expectantur, quæ sub eadem ratione aut facultate comprehenduntur, aut efficacia. Quæ vero per accidens, non sunt talia. Est ergo ars quodammodo & fortuna in iisdem. Quodammodo autem addo, quia contingentium est eorumque quæ aliter atque aliter se habent. Non per se autem horum causa est, sed per accidens. Ars vero eorũ quæ subjacent arti, causa per se est.

Καὶ τρόπον τινὰ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν, &c.

Est ergo ars, ut dictum est, cum vera ratione efficiendi habitus in contingentibus, quorum causa in efficiente est. Contrariũ vero inertia; cum ratione nimirum falsa

Ἡ μὲν οὖν τέχνη, &c.

Aristot. l. 6. c. 5.

efficiendi habitus, in iis quae aliter se habere possunt.

ποιητικὴ ἕξις, περὶ τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν.

CAP. VI.

De prudentia.

Cap 5. Περὶ δὲ φρονήσεως οὕτως ἂν λάβοιμεν, &c.

Nunc de prudentia dicamus. Manifesta autem fient, quae de prudentia tractanda sunt, si qui sint illi quos prudentes esse dicimus, videamus. Prudens autem videtur esse, qui de iis quae bona ipsi & utilia sunt, bene consultare potest. Neque de singularibus bonis: ut exempli gratia, de sanitate, aut robore, aliisque ejusmodi, aut quae eo spectant: sed simpliciter de vita bene instituenda, iisque quae ad felicitatem conferunt, qui humanus est finis. Hoc vero ita se habere, vel ex eo planum est. Prudentes enim dicimus, qui ad finem aliquem bonum actiones dirigunt suas, rectumque de iis, & quod oportet consilium capiunt: & tanquam eo modo ad honestum pervenire finem possint, ea agunt, in quibus ars locum non habet. Itaque simpliciter is prudens erit, qui ad consultandum idoneus erit. Quod si ad consultandum idoneus, in contingentibus quoque occupabitur.

Βουλεύεται δ' οὐθεὶς περὶ τῶν ἀδυνάτων, &c.

Nemo enim de necessariis & quae aliter se habere non possunt, consilium capit. Sed neque de iis quae fieri quidem possunt simpliciter, ab ipso autem fieri non possunt. Nam nec de iis quisquam consultat, sed de iis sc-

ΚΕΦ. ϛʹ.

Περὶ φρονήσεως.

Νῦν δὲ λέγωμεν περὶ φρονήσεως. Γένοιτο δ' ἂν σαφὴς ὁ περὶ τῆς φρονήσεως λόγος, εἰ θεωρήσαιμεν τίνας λέγομεν εἶναι φρονίμους. Δοκεῖ δὲ φρόνιμος εἶναι, ὃς δύναται καλῶς βουλεύεσθαι περὶ τὰ αὑτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, οὐ περὶ τῶν μερικῶν ἀγαθῶν σκοπούμενος· οἷον περὶ ὑγιείας, ἢ ἰσχύος, ἢ ἄλλου τινὸς, καὶ τῶν πρὸς ταῦτα φερόντων· ἀλλὰ περὶ τοῦ εὖ ζῆν ἁπλῶς, καὶ ὅσα συντελεῖ πρὸς εὐδαιμονίαν, ὅ ἐστι τὸ ἀνθρώπινον τέλος. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, δῆλον· φρονίμους γὰρ ὀνομάζομεν τοὺς πρός τι τέλος ἀγαθὸν τὰς ἰδίας πράξεις τείνοντας, καὶ καλῶς βουλευομένους περὶ αὐτῶν, καὶ ὡς ἂν δι' αὐτῶν δυνηθεῖεν τοῦ σπουδαίου τέλους τυχεῖν, ἐκεῖνα πράττοντας, ὧν οὐκ ἔστι τέχνη· ὥστε καὶ ὅλως ἂν εἴη φρόνιμος ὁ βουλευτικὸς, εἰ δὲ βουλευτικὸς περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστιν.

Οὐδεὶς γὰρ βουλεύεται περὶ τῶν ἀναγκαίων, καὶ μὴ δυναμένων ἄλλως ἔχειν· ἔτι δὲ οὐδὲ περὶ τῶν ἐνδεχομένων μὲν γίνεσθαι ὅλως, ὑπ' αὐτοῦ δὲ γίνεσθαι οὐκ ἐνδεχομένων· ὁμοίως γὰρ οὐδὲ περὶ αὐτῶν βουλεύεταί τις, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν δυνα-

δυνατὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πραχθῆναι· φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ἡ φρόνησις ἄλλο ἐστὶν οὐ μόνον παρὰ τὴν τέχνην, ὡς δέδεικται, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ἐπιστήμην· ἐπεὶ ἡ μὲν περὶ τὰ ἀναγκαῖά ἐστιν, ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν.

Ἔστι γὰρ φρόνησις ἕξις ἀληθὴς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ καὶ κακά. Τῆς τέχνης δὲ διαφέρει, καθὼς εἴρηται, ὅτι ἄλλο πρᾶξις, καὶ ἄλλο ποίησις. Τῆς μὲν γὰρ ποιήσεως τὸ τέλος ἄλλο ἐστὶ παρὰ τὴν ποίησιν· ἄλλο γάρ ἐστι ναυπηγική, καὶ ἕτερον τὸ πλοῖον· τῆς δὲ πράξεως τὸ τέλος οὐκ ἔστιν ἄλλο παρὰ τὴν πρᾶξιν ἀεί. Καὶ γὰρ ἐνίοτε αὐτὴ ἡ πρᾶξις τέλος ἐστὶν ἑαυτῆς, ὅταν εὖ καὶ καλῶς πράττηται· τῆς γὰρ ἱππικῆς τέλος τὸ εὖ καὶ καλῶς ἱππεύειν.

Ἔστι τοίνυν φρόνησις ἕξις περὶ τὰ ἀνθρώπου ἀγαθὰ ἢ κακά.

Διὰ τοῦτο Περικλέα καὶ τοὺς τοιούτους φρονίμους οἰόμεθα εἶναι, διότι τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ἐδύναντο θεωρεῖν· τοιούτους δὲ εἶναι ἡγούμεθα τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς.

Τοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς σωφροσύνης γίνεται δῆλον. Ὁ γὰρ σώφρων φυλάττων τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν, τὴν φρόνησιν λέγεται σώζειν· καὶ τὴν σωφροσύνην, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν, τούτῳ προσαγορεύομεν τῷ ὀνόματι· καὶ γὰρ ὁ ἀκόλαστος οὐδεμίαν τῶν ἄλλων γνώσεων τῇ ἡδονῇ διαφθείρει, εἰ

tummodo quæ fieri ab ipso possunt. Apparet ergo ex iis quæ dicta sunt, non tantum aliud præter artem, quod ostendimus, sed & præter scientiam, esse prudentiam. Quia altera in necessariis, altera in iis quæ aliter se habere possunt, versatur. Aristot. l.6.c.5.

Est .n. verus cum ratione efficiendi habitus, qui in bonis malisque humanis occupatur, prudentia. Ab arte autem differt, ut diximus, quia aliud actio, aliud est effectio. Effectionis enim finis præter effectionem est alius. Aliud enim ars est quæ naves fabricat, aliud navis. Actionis vero finis præter actionem non est alius semper. Interdum enim ipsa sui finis est actio, cum bene recteque agit. Equestris enim finis est, recte & bene equitare. Λείπεται ἄρα αὐτὴν εἶναι &c.

Est ergo habitus qui in bonis malisque humanis versatur, prudentia.

Ac propterea Periclem & similes, prudentes judicamus esse: quia sua aliorumque hominum perspicere bona potuerunt. Tales autem eos putamus esse, qui aut familiæ recte præesse possunt aut Reipublicæ. Διὰ τοῦτο Περικλέα, &c

Quod quidem vel ex nomine apparet temperantiæ, quam σωφροσύνην dicimus. Temperans enim qui σώφρων dicitur, cum bonum suum conservet, prudentiam conservare dicitur. Ideoq; σωφροσύνην, ὡς σώζουσαν τὴν φρόνησιν, hoc est, quod prudentiam conservet, hoc appellamus nomine. Etenim intemperans nullam aliam voluptate corrumpit notionem, Ἔνθεν καὶ τὴν σωφροσύνην, &c.

Aristot. l.6. c.5. nem, nisi solam prudentiam. Nam neque scientiam, neq; artem, neque aliam earum ullam, quas enumeravimus. Neque enim vetat voluptas, quo minus sciamus triangulum duas rectas habere, quod est scientiæ. Aut quomodo navis fabricanda sit: aut aliud quid, quod artem spectat, effici debeat: sed solum id quod sub actionem cadit, pervertit, in quo versatur prudentia. Principia quippe eorum quæ sub actionem cadunt & causæ, finis sunt cujus causa aguntur. Singulis autem quæ sub actionem cadunt, finis est bonum ejus qui agit proxime. Quod cum ignoratur, pervertitur id quod sub actionem cadit. Ignoratur vero, quoties à voluptate quis aut dolore alióve affectu corruptus, id bonum, quod petendum est, esse voluptatem judicat, finemque ad quem perveniundum sibi sit eam esse existimat, eoque actiones dirigit suas, atque ita bonum corrumpit suum: qui finis est, & legitimum eorum quæ sub actionem cadunt principium. Principium enim corrumpit improbitas. Ideoque cum prudentiam corrumpat intemperans, qui eam conservat, σώφρων vocatur. Ut necesse sit, habitum cum ratione verum agendi humana bona, esse prudentiam. Ex quo ipso etiam apparet, aliud præter scientiam artemque & reliquas notitias esse prudentiam.

Ἀλλὰ μὴν τέχνης μὲν ὅτι &c. Præterea artis est vitium & virtus: potest enim & bonus esse artifex & malus. Prudentiæ vero neque vitium est (non

μὴ τὴν φρόνησιν μόνην· ἀλλ' οὔτε τὴν ἐπιστήμην, οὔτε τὴν τέχνην, οὔτε ἄλλην τινὰ τῶν ἀπηριθμημένων· ἡ γὰρ ἡδονὴ οὐδὲν κωλύει εἰδέναι τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν· ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐπιστήμης· οὐδὲ πῶς δεῖ ναῦν οἰκοδομῆσαι, ἢ ἄλλό τι ποιῆσαι τεχνητόν· ἀλλὰ μόνον τὸ πρακτὸν διαστρέφει, περὶ ὃ ἡ φρόνησις ἐστιν· αἱ γὰρ ἀρχαὶ καὶ τὰ αἴτια τῶν πρακτῶν, τὰ τέλη εἰσὶν, ὧν ἕνεκα πράττονται· τέλος δὲ ἐστιν ἑκάστῳ πρακτῷ τὸ ἀγαθὸν τοῦ πράττοντος προσεχῶς, ὅπερ εἰ ἀγνοήσεται, τὸ πρακτὸν διαστρέφεται· ἀγνοεῖται δὲ, ὅταν τις ὑφ' ἡδονῆς, ἢ λύπης διαφθαρεὶς, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους, οἴεται τὴν ἡδονὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ τέλος τὸ προσῆκον αὐτῷ νομίζει, καὶ εἰς αὐτὴν τάττει τὰς πράξεις· καὶ οὕτω διαφθείρει τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν, ὃ ἐστιν τὸ τέλος καὶ ἡ προσήκουσα τῶν πρακτῶν ἀρχή. Ἔστι γὰρ ἡ κακία φθαρτικὴ ἀρχῆς. Καὶ διὰ τοῦτο τοῦ ἀκολάστου φθείροντος τὴν φρόνησιν, ὁ διασώζων, σώφρων καλεῖται· ὥστε ἀνάγκη τὴν φρόνησιν ἕξιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικήν. Δῆλον μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τούτων, ὅτι ἄλλό ἐστι παρὰ τὴν ἐπιστήμην, καὶ τὴν τέχνην, καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις.

Ἔτι δὲ τῆς μὲν τέχνης ἐστὶ καὶ κακία καὶ ἀρετή. Καὶ γὰρ δυνατὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι τεχνίτην καὶ πονηρόν. Φρονήσεως δὲ οὔτε κακία ἐστὶν (ἀδύνατον

τὸν γὰρ φρόνιμόν τινα φαῦλον εἶναι) οὔτε ἀρετήν. Αὐτὴ γάρ ἐστιν ἀρετή· ἀρετὴ δὲ ἀρετῆς οὐκ ἔστιν, οὐ γὰρ μεσότης μεσότητος. Ἔτι ὁ μὲν κατὰ τὴν τέχνην ἑκὼν ἁμαρτάνων βελτίων τοῦ ἄκοντος ἁμαρτάνοντος, καθόσον ἐστὶ τεχνίτης. Ἐπὶ δὲ τῆς φρονήσεως οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τοὐναντίον· ὁ γὰρ ἑκὼν τὴν φρόνησιν διαφθείρων, χείρων τοῦ ἄκοντος. Δῆλον οὖν, ὅτι ἡ φρόνησις ἀρετή τις ἐστὶ καὶ οὐ τέχνη· ἀρετὴ δέ ἐστι τοῦ δοξαστικοῦ.

Δυοῖν γὰρ ὄντων τῶν λόγον ἐχόντων τῆς ψυχῆς μερῶν, τοῦτε διανοητικοῦ καὶ τοῦ δοξαστικοῦ, ἤτοι τοῦ βουλευτικοῦ, τὸ δεύτερον περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστι, περὶ ἃ καὶ ἡ φρόνησις. Ἔστι δὲ ἡ φρόνησις οὐχ ἕξις μόνον μετὰ λόγου ἀληθὴς, ὥσπερ ἡ τέχνη, ὅταν μὴ ποιῇ ὁ τεχνίτης τὰ τεχνητὰ (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ μὴ ποιοῦντα τεχνίτην εἶναι, καὶ τέχνην τὴν μετὰ λόγου ἕξιν ἀληθῆ) τὴν δὲ φρόνησιν ἀεὶ πρακτικὴν εἶναι πᾶσα ἀνάγκη. Τὰ μὲν γὰρ ὑποκείμενα καὶ ἡ ὕλη τῆς τέχνης, οὐκ ἀεὶ πάρεσι τῷ τεχνίτῃ· τὰ δὲ τῆς φρονήσεως ὑποκείμενα οὐδέποτε τὸν φρόνιμον ἀπολείπει· τὰ γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη, καὶ ἀνθρώπιναι πράξεις, καὶ αἱ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαι, καὶ τἄλλα, περὶ ἃ πᾶσα ἀρετή ἐστι, καὶ φρόνησις· ταῦτα τοίνυν ἔξω τοῦ ἀνθρωπίνου βίου γενέσθαι ἀδύνατον· διὰ τοῦτο καὶ λήθη τῆς μὲν τέχνης ἐστι, φρονήσεως δὲ οὐκ ἔστιν. Περὶ μὲν οὖν φρονήσεως εἴρηται.

enim fieri poteſt ut prudens aliquis ſit malus) neque virtus. Ipſa enim eſt virtus. Virtus autem virtutis non eſt; ſicut nec mediocritas mediocritatis. Deinde, qui in arte errat ſponte, melior eſt quam qui invitus, quatenus eſt artifex: in prudentia vero non ita, ſed contra. Qui enim ſponte prudentiam corrumpit, pejor eſt quam qui invitus. Unde etiam apparet, prudentiam virtutem eſſe, non artem. Eſt autem virtus ejus partis quam obtinet opinio. Ariſtot. l.6. c.5.

Nam cum earum quæ ratione præditæ ſunt animæ partium, duæ rurſus ſint partes, quam mens & quam obtinet opinio, id eſt, deliberativa: altera in contingentibus verſatur, in quibus & prudentia. Eſt autem prudentia, non verus modo cum ratione habitus, ſicut ars, cum ea quæ arti ſunt objecta non exercet artifex (nihil n. obſtat, quo minus, licet nihil efficiat, ſit artifex, & verus cum ratione habitus ſit ars) at prudentiam ſemper in actione occupari, omnino eſt neceſſe. Neque .n. ſemper ſubjecta ſunt artifici in promptu, aut artis materia. Prudentiæ vero ſubjecta nunquam deficiunt prudentem. Etenim affectus humani neque actiones, neque mutua hominum inter ſe conſortia, neque reliqua in quibus virtus omnis occupatur & prudentia, exulare à vita poſſunt ſubjecta. Ideoque artis quidem interdum, nulla vero prudentiæ eſſe poteſt oblivio. Et hæc quidem de prudentia. Δυοῖν δὲ ὄντων μερῶν τῆς ψυχῆς, &c.

CAP.

Aristot. l.6.c.6,7

CAP. VII.

De intellectu.

Cap. 6 Ἐπεὶ δ' ἡ ἐπιστήμη, &c.

JAm vero de intellectu dicendum est, cujus generis sint illa quæ sub cognitionem ejus cadunt. Cum ergo universalium, eorumque quæ necessario sunt, idque cum ratione ac demonstratione, notitia sit scientia, quædam autem principia habeat demonstratio quæ ante demonstrationem præsupponi oportet à scientia prædito, videndum est cujus ex omnibus, quas ante numeravimus notitiis, sit illa, quæ hæc cognoscit principia. Scientiæ, dico, artis, prudentiæ, sapientiæ, aut intellectus. Ac primum scientia esse non potest. Demonstrativa enim est scientia: demonstrari vero non possunt principia. Sed nec prudentiæ aut artis. In contingentibus enim occupantur illæ, cum talia nequaquam sint principia. Sed nec sapientiæ est principia cognoscere, cum ejus sit demonstrata cognoscere: medio autem destituantur principia.

Ἐι δὴ οἷς ἀληθεύομεν, &c.

Restat ergo ut principiorum sit intellectus. Estque hoc ipsum intellectus, quo principia cognoscimus scientiæ.

ΚΕΦ. ζ.

Περὶ τοῦ νοῦ.

ῬΗτέον δὲ ἤδη περὶ τοῦ νοῦ, περὶ τίνα ἐστὶ τῶν γνωστῶν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐπιστήμη γνῶσίς ἐστι τῶν καθόλου καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων, μετὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως, ἡ δὲ ἀπόδειξις ἀρχὰς ἔχει, ἃς δεῖ προϋπειλῆφθαι τῆς ἀποδείξεως τῷ ἐπιστήμονι, ζητητέον τίνος τῶν ἀπηριθμημένων γνωστικόν ἐστι τὸ ταύτας εἰδέναι τὰς ἀρχάς, ἐπιστήμης, ἢ τέχνης, ἢ φρονήσεως, καὶ σοφίας, ἢ νοῦ. Ἐπιστήμης μὲν οὖν οὐ δυνατὸν εἶναι. Ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἀποδεικτική. Αἱ δὲ ἀρχαὶ οὐκ ἀποδεικταί· Ἀλλ' οὐδὲ φρονήσεως, οὐδὲ τέχνης· αἱ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, αἱ δὲ ἀρχαὶ οὐ τοιαῦται. Ἔτι δὲ οὐδὲ τῆς σοφίας ἐστὶ τὸ τὰς ἀρχὰς εἰδέναι· καὶ γὰρ καὶ σοφία ἐστὶ, τὸ ἀποδεικτά τινα εἰδέναι· αἱ δὲ ἀρχαὶ, ἄμεσοι.

Λείπεται δὴ τὸν νοῦν εἶναι γνῶσιν τῶν ἀρχῶν, καὶ τοῦτό ἐστι νοῦς, ᾧ τὰς ἀρχὰς γινώσκομεν τῆς ἐπιστήμης.

CAP. VIII.

De sapientia.

Cap. 7. Τὴν δὲ σοφίαν ἐν ταῖς τέχναις, &c.

DUpliciter autem sumitur sapientia. Alia enim singularis, alia universalis sapientia est.

ΚΕΦ. η'.

Περὶ σοφίας.

ἩΔὲ σοφία διχῶς λέγεται· ἔστι γὰρ ἡ μὲν μερικὴ σοφία, ἡ δὲ καθόλου·

καὶ

καὶ μερικὴ μέν ἐστιν ἡ ἑκάστης τέχνης ἀρετὴ καθ' ἣν τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τεχνίτην σοφὸν λέγομεν κατὰ τὴν αὐτοῦ τέχνην· διὸ τὸν Φειδίαν λιθουργὸν σοφὸν λέγομεν ὅτι ἄριστός ἐστι τὴν λιθουργικὴν, καὶ Πολύκλειτον σοφὸν ἀνδριαντοποιόν.

Καθόλου δὲ σοφία ἐστὶ, καθ' ἣν οὐ κατά τι λέγομεν, τινὰς σοφούς· ὥσπερ Ὅμηρός φησιν ἐν τῷ Μαργείτῃ.

Τὸν δ' οὔτ' ἄρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὔτ' ἀροτῆρα.

Οὔτ' ἄλλως τι σοφόν.—

Ὥστε δῆλον, ὅτι ἡ ἀκριβεστάτη τῶν ἐπιστημῶν ἂν εἴη ἡ σοφία, κἄν τε τὴν μερικὴν τιθοί τις, κἄν τε τὴν καθόλου· ἥ τε γὰρ μερικὴ αὐτὸ τοῦτό ἐστιν ἀκριβὴς ἐπιστήμη καὶ τέχνη, καὶ ἡ καθόλου, διὰ τὸ καθόλου εἶναι, ἀκριβεστέρα ἐστὶ τῶν ἄλλων, καθόσον μᾶλλόν ἐστιν ὡρισμένη. Ἐπεὶ τοίνυν καθόλου τί ἐστιν ἡ σοφία, δεῖ τὸν σοφὸν τὸν κατ' αὐτὴν σοφὸν μὴ τὰ μὲν τῶν γνωστῶν εἰδέναι, τὰ δὲ ἀγνοεῖν· καὶ διὰ τοῦτο μὴ μόνον τὰ ἀποδεικτὰ ὁ σοφὸς εἴσεται, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρχὰς, ὅθεν αἱ ἀποδείξεις, καὶ τὸν ἐγχωροῦντα περὶ αὐτῆς ἀποδώσει λόγον. Ὥστε εἴη ἂν ἡ σοφία νοῦς καὶ ἐπιστήμη· καὶ οὕτως ἔσται ἐπιστήμη καὶ τιμιωτάτη, καθάπερ κεφαλὴν ἔχουσα τὰς ἀρχάς. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῆς λόγῳ, καὶ τὰ ἀποδεικτὰ καὶ αἱ ἀρχαὶ λαμβάνονται· ἐπὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν οὐχ οὕτως ἔχει· οὐ γὰρ ἐν τῷ ὁρισμῷ αὐτῶν ἡ γνῶσις τῶν ἀρχῶν συλλαμβάνεται, ἀλλὰ τῶν ἀποδεικτῶν μόνον.

Et singularis quidem, singularum artium virtus est, qua illum aut illum artificem in arte sua sapientem dicimus, Ut cum Phidiam sapientem lapidum sculptorem dicimus, quia in ea arte excellit, & Polycletum sapientem statuarium. Aristot. l. 6. c. 7.

Universalis vero sapientia est, cujus respectu non in uno aliquo sapientes quosdam dicimus, sicut in Margite suo Homerus ait: *Εἶναι δέ τινας σοφοὺς, &c.

Hic neque fossor erat nec arator munere Divûm,

Nec sapiens ullis fuit artibus.

Ex quo manifestum est, accuratissimam scientiarum esse sapientiam, sive singularem sive universalem intelligas. Etenim & singularis hoc ipsum est, ars accurata & scientia: & universalis, quia universalis est reliquis est accuratior: quatenus magis est definita. Cum ergo universale quid sit sapientia, oportet sapientem, qui per se talis sit, non quædam quæ cognosci possunt scire, quædam ignorare. Ideoque non demonstrata tantum, sed & principia unde desumuntur demonstrationes, sciet sapiens, eamq; quam admittunt dare rationem poterit. Quare & ars & intellectus erit sapientia. Eoq; modo longe præstantissima erit scientia, ut quæ tanquam caput habeat principia. In ejus enim definitione demonstrata conjunguntur & principia. Quod in aliis non item fit scientiis. Neq; n. in definitione earum, principiorum, sed tantum demonstratorum assumitur cognitio.

Aristot. l. 6. c. 7. Ἄτοπον εἴ τις τὴν ἐπιστήμην, &c.

A prudentia autem differt sapientia, quod civilis quidem sit prudentia, sapientia vero reliquarum scientiarum sit præstantissima. Neque enim præstantissima est prudentia. Præstantissima enim est, quæ in optimo versatur: prudentia vero in humanis versatur bonis: homo vero ejusq; bona non sunt optimum. Præterea bonum invenire suum, est prudentiæ. Bonum autem non idem est omnibus. Neq; enim idem omnibus salubre est & utile. Unde sequitur, neque id quod prudens dicimus, omnibus idem esse, id vero quod sapiens, omnibus idem est. Quod enim sciri potest, id est quod sapiens dicitur. Duas autem rectas lineas habere triangulum, sciri potest, idemq; omnibus videtur tale esse ut sciri possit, sicut rectum aut album idem est apud omnes. Id autem quod prudens dicimus, non in hominibus tantum, sed & in aliis locum habet; hoc est, ut quiq; bona sua & videat & agat. Unde & nonnulla animalia aiunt prudentia esse: quotcunq; videlicet ita vitam agunt, ut facultatem aliquam providam circa eam habere videantur. Apparet ergo sapientiam & prudentiam non eandem esse. Si enim facultatem agendi, quæ expedire sibi quisque putat, sapientiam quis dixerit, multæ erunt sapientiæ. Multa enim sunt quæ conducunt singulis. Sicut non eadem in omnibus animalibus sanandi ratio: quia aliis alia aut bona valetudinis causa sunt aut morbi. Quod si quis reliquis præstare

Διαφέρει δὲ ἡ σοφία φρονήσεως, ὅτι ἡ μὲν φρόνησις πολιτική ἐστιν, ἡ δὲ σοφία ἡ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν σπουδαιοτάτη· οὐ γὰρ φρόνησις σπουδαιοτάτη· σπουδαιοτάτη γάρ ἐστιν, ἥτις περὶ τὸ ἄριστον καταγίνεται· ἡ δὲ φρόνησις περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ καταγίνεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, καὶ τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ, οὐκ ἔστι τὸ ἄριστον. Ἔτι φρόνιμόν ἐστι τὸ εὑρετικὸν τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ· ἀγαθὸν δὲ οὐ πᾶσι τὸ αὐτό. Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πᾶσιν ὑγιεινὸν καὶ ὠφέλιμον. Φρόνιμον ἄρα οὐ παρὰ πᾶσι τὸ αὐτό· σοφὸν δὲ τὸ αὐτὸ παρὰ πᾶσιν. Τὸ γὰρ ἐπιστητὸν σοφόν· τὸ δὲ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχειν, ἐπιστητόν ἐστι, καὶ τὸ αὐτὸ δοκεῖ παρὰ πᾶσιν ἐπιστητὸν εἶναι, καθάπερ καὶ τὸ αὐτὸ εὐθὺ, καὶ τὸ αὐτὸ λευκὸν παρὰ πᾶσιν. Φρόνιμον δὲ οὐκ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, τὸ θεωρεῖν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ ἀγαθὰ καὶ πράττειν. Ὅθεν καὶ ἔνια τῶν θηρίων φρόνιμά φασιν εἶναι, ὅσα περὶ τὸν αὑτῶν βίον ἔχοντα φαίνεται δύναμιν προνοητικήν. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις ἡ αὐτή. Εἰ γὰρ τὴν πρακτικὴν τῶν ἑαυτοῖς ὠφελίμων ἐροῦσι σοφίαν, πολλαὶ ἔσονται σοφίαι· πολλὰ γὰρ τὰ ὠφέλιμα ἑκάστῳ· καθάπερ καὶ ἰατρικὴ οὐ μία περὶ πάντα τὰ ζῶα. Διότι ἄλλοις ἄλλα ὑγιεινὰ ἢ νοσώδη· εἰ δὲ φαῖεν βέλτιστον εἶναι τῶν ἀνθρω-

ἄνθρωπον τῶν ἄλλων ζῴων, καὶ διὰ τοῦτο τὴν πολιτικὴν, ἤτοι τὴν φρόνησιν, σπουδαιοτάτην εἶναι, καθάπερ ἡ σοφία, οὐδὲν διαφέρει. Καὶ γὰρ ἀνθρώπου ἄλλα πολλῷ θειότερα τὴν φύσιν. Οἷα τὰ περιδήλως συνιστάντα τὸ πᾶν· λέγω δὴ ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκεν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ δῆλον, ὅτι σοφία ἐστὶ νοῦς καὶ ἐπιστήμη, περὶ τὰ φύσει τιμιώτατα, ἅ εἰσι τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα.

Διὸ Ἀναξαγόραν, καὶ Θαλῆν, καὶ τοὺς τοιούτους, σοφοὺς μὲν λέγουσι, φρονίμους δὲ οὐδαμῶς. Διότι τὰ μὲν αὐτοῖς συμφέροντα ἠγνόουν, καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον χρήσιμα· ἐγίνωσκον δὲ περιττά τινα, καὶ θαυμαστὰ, καὶ χαλεπὰ, καὶ δαιμόνια. Ἡ μὲν ἐν σοφία περὶ ταῦτα· φρόνησις δὲ περὶ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ περὶ ὧν ἐστὶ βουλεύσασθαι. Τοῦ γὰρ φρονίμου μάλιστα τοῦτό φαμεν ἔργον εἶναι, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· οὐδεὶς δὲ περὶ τῶν ἀναγκαίων βουλεύεται καὶ ἅπερ οὐ δύναται ἄλλως ἔχειν· οὐδὲ ὅσα μὴ ἔχουσι τέλος τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· ἡ δὲ σοφία τέλος ἔχει τὴν καθόλου ἀλήθειαν· καὶ ἡ μὲν ὑποκείμενον ἔχει τὸ καθόλου ἐπιστητὸν, καὶ τὰς ἀρχὰς ἁπάσης ἐπιστήμης.

Ἡ δὲ φρόνησις καὶ τῶν μερικῶν ἐστι. Γινώσκει μὲν γὰρ ὁ φρόνιμος καὶ καθόλου τίνα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὰ, γινώσκει δὲ καὶ τὰ μερικὰ ἐξ ἀνάγ-

animalibus dixerit hominem, ideoque civilem scientiam, id est, prudentiam esse præstantissimam, sicut & sapientia, nihil refert. Alia enim multo quam homo diviniora sunt. Sicut ea ex quibus manifeste universum constatum est: hoc est, ex quibus mundus consistit. Aristot. l.6.c.7.

Ex iis ergo quæ diximus, apparet, & intellectum & scientiam in iis quæ præstantissima natura sunt, hoc est, quæ necessaria sunt & eodem modo se habent, esse sapientiam. Ex δὴ τῶν εἰρημένων, &c.

Ideoque Anaxagoram & Thalem, aliosque ejusmodi, sapientes quidem vocant, non prudentes tamen. Quia quæ ipsis utilia erant, & ad vitam conducebant, cum ignorarent, eximia & admiranda & difficilia quædam sciebant & divina. In his ergo versatur sapientia. In humanis autem iisque de quibus consultamus, prudentia. Hoc enim potissimum prudentis opus esse dicimus, ut bene consultare possit. De iis vero quæ necessaria sunt, nemo deliberat, aut quæ habere se aliter non possunt. Ut nec de iis, quibus bonum quod in actionem cadit non est finis. Finis autem sapientiæ, universalis est veritas: sicut subjectum id quod universaliter fieri potest, omnisque scientiæ principia. Διὸ Ἀναξαγόραν καὶ Θαλῆν, &c.

At vero in singularibus quidem etiam versatur prudentia: novit enim & universaliter quæ sint hominis bona vir prudens, sicut & singularia novit necessario; quæ sint Οὐδὲ ἐστὶν ἡ φρόνησις τῶν καθόλου μόνον, &c.

Aristot. l. 6. c. 8.

sint nimirum, quæ ab hoc aut illo sint agenda homine, idque hoc aut illo tempore. In agendo enim occupatur. In singularibus autem occupatur actio. Ideoque qui tantum norunt singularia, multo ad agendum aptiores sunt, quam qui universalia noverunt. Et ut breviter dicamus, semper qui experientia sunt prædìti, melius possunt agere, quam qui universalia noverunt. Si quis norit enim leves carnes faciles ad concoquendum & salubres esse; quæ autem sint illæ adhuc ignoret, nemini restituet sanitatem, sed qui sciet avium esse leves & salubres, is potius hoc faciet. Cum ergo in agendo occupetur prudentia, utrumque adesse illi oportet, magisque singularia quia universalibus instructa tantum, ad agendum idonea esse non potest. Quid ergo sit sapientia, & quomodo a prudentia differat, jam diximus.

καὶ τίνα εἰσὶν ἃ δεῖ πράττειν τόνδε τὸν ἄνθρωπον καὶ τόνδε τὸν χρόνον. Καὶ γὰρ πρακτική ἐστιν· ἡ δὲ πρᾶξις περὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ τὰ μερικὰ μόνον εἰδότες τῶν τὰ καθόλου εἰδότων πρακτικώτεροι. Καὶ ὅλως ἐν πᾶσιν οἱ ἔμπειροι μᾶλλον δύνανται πράττειν, ἢ οἱ τὰ καθόλου γινώσκοντες· εἰ γάρ τις εἰδείη μὲν ὅτι τὰ κοῦφα κρέα εὔπεπτα καὶ ὑγιεινὰ, τίνα δὲ εἶεν ἀγνοεῖ, οὐ ποιήσει ὑγίειαν· ἀλλ' ὁ εἰδὼς, ὅτι τὰ ὀρνίθεια κοῦφα καὶ ὑγιεινὰ, ποιήσει μᾶλλον. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ φρόνησις πρακτικὴ, καὶ ἄμφω ἔχειν ἀνάγκη, ἢ τὰ καθ' ἕκαστα μᾶλλον. Μετὰ γὰρ τῶν καθόλου μόνον οὐ δύναται εἶναι πρακτικὴ. Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία καὶ τίνι διαφέρει φρονήσεως, εἴρηται.

CAP. IX.

De prudentia.

Cap. 8. Ἔστι δὲ καὶ ἡ πολιτική, &c.

De prudentia autem amplius dicamus. Est ergo vel universalium prudentia vel singularium: quemadmodum architectonica. Qui enim novit universalia, architecti instar se habet ad experientia præditum.

Prudentiæ autem sumptæ simpliciter, alia est moralis, quoties tantum id quod sibi bonum esse videt quærit aliquis, quæ prudentia dicitur: Alia cujus finis est civitatis bonum:

ΚΕΦ. Η.

Περὶ φρονήσεως.

Περὶ δὲ φρονήσεως ἔτι λέγωμεν. Ἔστι τοίνυν ἡ φρόνησις ἢ τῶν καθόλου ἢ τῶν καθ' ἕκαστα, ὥσπερ ἀρχιτεκτονική. Ἡ γὰρ τῶν καθόλου εἰδυῖα πρὸς τὴν ἔμπειρον ἀρχιτέκτονος ἔχει λόγον.

Τῆς δὲ φρονήσεως ἁπλῶς, ἡ μέν ἐστιν ἠθικὴ, ὅταν τις ζητῇ μόνον τὸ ἑαυτῷ ἀγαθὸν, ἥτις φρόνησις καλεῖται· ἡ δὲ, ἥτις τὸ πολλῶν ἀγαθὸν ζητεῖ, ἥτις καλεῖται πολιτική.

λεγτική. Καὶ ἔςι μὲν ἡ αὐτὴ τῇ φρονήσει, τῷ λόγῳ δὲ διαφέρει· καθόσον περὶ ὑποκείμενα εἶναι διάφορα.

Τῆς δὲ πολιτικῆς, ἡ μὲν ἐςι καθάπερ ἀρχιτεκτονικὴ φρόνησις, ἥτις καλεῖται νομοθετική· ἡ δὲ μερικὴ καὶ ὑπ' αὐτήν ἐςιν, ἥτις καλεῖται πολιτική. Πολιτικὴν δὲ λέγω τὴν πρακτικὴν καὶ βουλευτικὴν, ἥτις ἐςὶν περὶ τὰ ψηφίσματα καὶ τὰς πράξεις· τὰ γὰρ ψηφίσματα πρακτικά εἰσιν, οὐχ ὡς ἡ πρώτη φρόνησις ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἀλλ' ὡς ἡ ἐσχάτη ἥτις καὶ κυρίως ἐςὶ πρακτική. Διὰ τοῦτο μόνους λέγουσι πολιτεύεσθαι, καὶ τὸ κατ' αὐτοὺς πολιτείαν· διότι οὗτοι μόνοι τῶν φρονίμων πράττουσιν, ὥσπερ οἱ χειροτέχναι. Καὶ γὰρ οὗτοι μόνοι κυρίως πράττουσι· οἱ γὰρ ἀρχιτέκτονες τῷ τὰς πράξεις μόνον [illegible] πρακτικοὶ λέγονται· κυρίως δὲ οὐκ εἰσὶ πρακτικοί.

Δοκεῖ δὲ κυρίως εἶναι φρόνησις, ὅταν τις ζητῇ μόνον τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν· ἥτις καὶ ἔχει τὸ κοινὸν ὄνομα, καὶ φρόνησις ἰδίως λέγεται· τῶν δὲ ἄλλων ἡ μὲν περὶ οἰκίαν, οἰκονομική· ἡ δὲ περὶ πόλιν, ἡ μὲν νομοθεσία, ἡ δὲ πολιτική. Καὶ τῆς πολιτικῆς ἡ μὲν βουλευτική, ἡ δὲ δικαστική.

Ἡ μὲν οὖν ἰδίως καλουμένη φρόνησις, δηλονότι τὸ τὰ ἑαυτῷ συμφέροντα εἰδέναι καὶ ἀγαθὰ, γνῶσίς τις ἐςὶν, ὥσπερ καὶ ἡ πολιτική. Οὐκ ἔςι δὲ αὕτη ἡ αὐτή τῇ πολι-

quæ civilis dicitur. Estque eadem cum prudentia, nisi quod differt definitione: quatenus in subjecto occupatur diverso. *Aristot. l. 6. c. 8.*

Rursus in civili, alia est architectonica quasi prudentia, quæ Legalis dicitur: alia singularis, quæ est sub illa, & civilis dicitur. Civilem jam dico, quæ in agendo occupatur & consultando, quæque in decretis actionibusq; versatur. Ad actionem enim decreta quoque pertinent: non quemadmodum prima quidem, quam architectonicam dicimus, prudentia, sed quemadmodum extrema, quæ proprie quoque activa dicitur. Ideoque hos solos in Repub. versari dicunt, & in quo illi versantur Rempub. vocant; quia hi soli agunt ex prudentibus, quemadmodum artifices manu. Hi enim soli agunt proprie. Architecti quippe quia actiones dirigunt, solummodo agere dicuntur: cum proprie non agant tamen. *Τῆς δὲ περὶ πόλιν ἡ μὲν ὡς ἀρχιτεκτονική, &c.*

Proprie autem videtur esse prudentia, cum aliquis id quod sibi bonum est quærit tantum, quæ communi appellatur nomine, & peculiariter prudentia vocatur. Aliarum vero illa quæ familiam regit, domestica; quæ vero urbem, alia quidem legislatrix, alia civilis vocatur. Hujus rursus pars altera deliberativa, altera judicialis dicitur. *Δοκεῖ δὲ καὶ φρόνησις μάλιςα εἶναι, &c.*

Jam vero quæ proprie appellatur prudentia, qua aliquis quæ sibi bona sunt & utilia cognoscit, cognitio quædam est, sicut civilis. Non tamen plane eadem est cum civili; Ideoque *Τὸ μὲν οὖν αὐτῷ εἰδέναι, &c.*

deoque

Aristot. l.6. c.8.

deoque eum qui ea quæ sibi bona sunt, quærit tantum, prudentem esse existimant homines: qui vero in civilibus versatur, negotiosum. Ac propterea etiam Euripides dicit:

Prudensne ut habear, cui licebat molliter,
Exercitus pars esse cum multis simul,
Et sorte cum sapiente qualibet frui?
Qui namque magna moliuntur & gerunt,
Odere Divi. ———

Ac propterea peculiariter dicta est prudentia, quam moralem diximus; sicut prudens peculiariter, qui suum tantum quærit bonum, solumq; hoc agendum, nec ulterius esse inquirendum arbitratur.

Καίτοι ἴσως οὐκ ἔστι τὸ αὑτοῦ, &c.

Atqui ne esse quidem poterit moralis fortasse, sine domestica, sicut nec domestica sine civili. Neque enim fieri potest ut sua aliquis recte disponat, cum domus male se habeat aut civitas. Nec facile fit, ut qui cum improbis versetur plurimis, non corrumpatur ipse: quod si versetur cum nemine, sed vitam agat solitariam, quomodo sciri poterit id quod bonum est ipsi? Est enim incertum, neq; sine doctrina, aut diligenti consideratione cognoscitur. Quæ ipsa sine experientia adesse possunt nemini. Jam vero eorum qui inter se communicant est experientia, quod in familia fit & urbe. Neq; sine his aut experientia quis præditus erit aut prudentia. Et hinc est, quod facile mathematici fiant juvenes, & in scientiis excel-

τικῇ. Καὶ διὰ τοῦτο τὸν μὲν τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ μόνον ζητοῦντα, φρόνιμον οἱ ἄνθρωποι νομίζουσι· τὸν δὲ πολιτικὸν πολυπράγμονα. Διὰ τοῦτο καὶ Εὐριπίδης φησί·

Πῶς δ' ἂν φρονοίην, ᾧ παρῆν ἀπραγμόνως
Ἐν τοῖσι πολλοῖς ἠριθμημένον στρατοῦ
Ἴσον μετασχεῖν τοῦ σοφωτάτου τύχης.
Τοὺς γὰρ περισσοὺς καί τι πράσσοντας πλέον
Ζεὺς μισεῖ. ———

Τότε χαίρειν καὶ ἰδίως φρόνησις καλεῖσθαι ἡ ἠθική. Καὶ φρόνιμος ἰδίως, ὁ ζητῶν μόνον τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν, καὶ τοῦτο μόνον δεῖν οἰόμενος πράττειν, περαιτέρω δὲ μὴ ζητεῖν.

Καί τοι οὐ δυνατὸν ἴσως τὴν ἠθικὴν εἶναι ἄνευ τῆς οἰκονομικῆς, οὐδὲ τὴν οἰκονομικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς· οὐ γὰρ δυνατὸν εὖ καὶ καλῶς τὰ καθ' ἑαυτόν τινα διαθεῖναι τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἢ τῆς πόλεως οὐ καλῶς ἐχούσης. Χαλεπὸν γὰρ μὴ διαφθαρῆναι τινὰ μετὰ πολλῶν φαύλων διατρίβοντα· εἰ δὲ μετὰ μηδενὸς διατρίβοι, ἀλλὰ βίον ἔχοι μονάτην, πῶς εἴσεται τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν· ἄδηλον γὰρ, καὶ χρεία διδασκαλίας πρὸς αὐτὸ καὶ σκέψεως. Ταῦτα δὲ ἀδύνατον ἄνευ ἐμπειρίας ὑπάρχειν· ἡ δὲ ἐμπειρία τῶν ἐν κοινωνίᾳ ὄντων ἐστὶ, καὶ οἰκίας καὶ πόλεως, καὶ ἄνευ τούτων οὐκ ἔνι ἔμπειρον οὐδὲ φρόνιμον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νέοι μαθηματικοὶ μὲν γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα· φρόνιμοι

φρόνιμοι δὲ οὐ δοκοῦσιν εἶναι. Τὸ γὰρ αἴτιον, ὅτι τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἅτινα ἐξ ἐμπειρίας γινώσκονται· ὁ δὲ νέος ἔμπειρος οὐκ ἔστι, διὰ τὸ χρόνου πολλοῦ δεῖσθαι τὴν ἐμπειρίαν. Καὶ τοῦτο δὲ ἀκόλουθον σκέψασθαι, πῶς οἱ νέοι μαθηματικοὶ μὲν γίνονται, σοφοὶ δὲ ἢ φυσικοὶ οὐδαμῶς· ἢ ὅτι τῶν μὲν φυσικῶν καὶ τῆς σοφίας αἱ ἀρχαὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα λαμβάνονται. Καὶ γὰρ καὶ τὴν σοφίαν, ἥτις περὶ τὰ ἀναγκαῖά ἐστι καὶ ἀΐδια, ἀδύνατόν ἐστι κατορθωθῆναι ἄνευ τῆς ἐμπειρίας. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἡμῖν καὶ τῇ αἰσθήσει γνωρίμων ἐπὶ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ἀγόμεθα· χωρὶς μὲν γὰρ τοῦ γνῶναι τινα συμβαίνουσι τῷδε, ἢ ἐκείνῳ τῷ φυσικῷ, τὸν καθόλου περὶ αὐτῶν λόγον, οὐ δυνατὸν συμπεράναι οὐδὲ ποιῆσαι ἐπιστήμην. Πάλιν δὲ χωρὶς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἀδύνατον ἐπὶ τὴν σοφίαν ἐλθεῖν· μετὰ τὰ φυσικὰ γὰρ τὰ ὑπὲρ φύσιν γινώσκομεν· τὸ δὲ γνῶναι τὰ καθ' ἕκαστα, ἐμπειρίας ἐστίν· ἡ δὲ ἐμπειρία χρόνου πολλοῦ. Καὶ διὰ τοῦτο τοὺς νέους οὐ δυνατὸν φυσικοὺς ἢ σοφοὺς εἶναι· τῶν δὲ μαθηματικῶν αἱ ἀρχαὶ χωρὶς τῆς ὕλης λαμβάνονται. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ χρείαν ἔχουσι γνῶσιν ἔχειν τῶν καθ' ἕκαστα· καὶ γὰρ οὐκ ἐν τῇ ὕλῃ σκοποῦσι τὸν κύκλον ἢ τὸν ἀριθμὸν, ἐν ᾗ πολυειδής τις, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀόριστος γίνεται. Καθάπερ τὰ φυσικὰ ὁ φυσικός· ἀλλὰ ἀφελόντες τῆς ὕλης καὶ αὐτὸν

lant ejusmodi, prudentes tamen non videantur esse. Causa enim est, quod singularium prudentia est; quorum cognitionem suppeditat experientia. Experientiam autem juvenis non habet: quia multo opus est tempore, ut ea præditus sit aliquis. Quare & hoc quærendum videtur, qui fiat, ut mathematici fiant juvenes, sapientes vero & naturalium periti nequaquam. An quia physicorum principia & sapientiæ à singularibus sumuntur? ipsa sapientia quippe, quæ in necessariis versatur & æternis, sine experientia recte perfici non potest. Ab iis enim quæ nobis nota sunt & sensibus, ad ea quæ sensus excludunt, deducimur. Nisi enim quis noscat quæ in illo eveniant aut illo naturali, universaliter de iis agere aut scientiam efficere non poterit. Rursusque sine naturali scientia, ad sapientiam pervenire poterit nemo. Quippe post naturalia, ea quæ supra naturam sunt, cognoscimus. Nosse autem singularia, est experientiæ. Multi autem temporis experientia. Ideoque nec naturalium periti rerum, nec sapientes esse juvenes possunt. Sine materia autem mathematicorum sumuntur principia. Ac propterea singularium in iis non requiritur cognitio. Nec enim in materia considerant aut circulum aut numerum, in qua multiformis fit, & ut ita dicam, indefinitus, quemadmodum naturalia physicus. Sed à materia eum separant, & ita per se contemplantur.

Aristot. l.6.c.8.

T Atque

Aristot. l. 6, c. 8. Atque hac de causa nihil est quod obstare possit, quo minus mathematici esse juvenes queant. Etenim de naturalium principiis, ac simpliciter de ipsis naturalibus, licet loquantur, accuratam tamen eorum scientiam non habent neque credunt eis. Mathematicorum contra credunt principia: certam .n. eorum cognitionem habent, quia definita in iis est agendi ratio. Cum manifestum sit ergo, causam moralis prudentiæ esse experientiam, sine communione autem civili esse non possit experientia, civilis vero communio sine civili esse non possit prudentia, apparet moralem prudentiam esse non posse absque civili. Præterea, cum ipsi qui in actionibus committuntur errores, vel ab universali vel à singulari oriantur ignorantia, (Etenim & qui ignorabit in genere graves aquas vitiosas esse, & qui hoc sciet, illud v. ignorabit in specie, has ipsas aquas graves esse, similiter errabit: quia uterque aquis utetur vitiosis) apparet necesse esse, ut si quis errare nolit, non solum sciat has aquas graves esse, sed etiam graves vitiosas esse: unde manifestum est, singularem prudentiam universali quoque opus habere civili. Neque fieri posse, ut sine civili consistat moralis: sicut singularis sine universali non errare non potest cognitio.

Ὅτι δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, &c. Ex quibus apparet, nec scientiam esse nec intellectum prudentiam: scientiam, quia in singularibus, quæ posteriora

σκοποῦντι τῆς καθ' ἑαυτὸν, τοῦτο χάριν. τοὺς νέους οὐδὲν κωλύει μαθηματικοὺς εἶναι· καὶ γὰρ τὰς μὲν τῶν φυσικῶν ἀρχάς, καὶ ὅλως τὰ φυσικὰ εἰ καὶ λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ ἴσασιν ἀκριβῶς περὶ αὐτῶν, οὐδὲ πιστεύουσι· τὰς δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ πιστεύουσι· γινώσκουσι γὰρ διὰ τὸ ὡρισμένους εἶναι τοὺς αὐτῶν λόγους. Ἐπεὶ τοίνυν φανερὸν, ὅτι τῆς φρονήσεως τῆς ἠθικῆς αἰτία ἐστὶν ἡ ἐμπειρία, τὴν δὲ ἐμπειρίαν οὐκ ἔνι γενέσθαι χωρὶς κοινωνίας πολιτικῆς, ἡ δὲ πολιτικὴ κοινωνία οὐ δύναται εἶναι ἄνευ τῆς πολιτικῆς φρονήσεως, δῆλον ὅτι τὴν ἠθικὴν φρόνησιν οὐ δυνατὸν εἶναι ἄνευ τῆς πολιτικῆς. Ἔτι ἐπεὶ ἡ ἁμαρτία ἡ περὶ τὰς πράξεις ἀπὸ ἀγνοίας συμβαίνει, ἢ τῆς καθόλου, ἢ τῆς μερικῆς (καὶ γὰρ ὁ ἀγνοῶν καθόλου, ὅτι τὰ βαρύσταθμα ὕδατα φαῦλα, καὶ ὁ τοῦτο μὲν εἰδώς, ἀγνοῶν δὲ μερικῶς, ὅτι τάδε τὰ ὕδατα βαρύσταθμα, ὁμοίως ἁμαρτήσεται· χρήσεται γὰρ ἑκάτερος τοῖς φαύλοις ὕδασι) φανερὸν, ὅτι πρὸς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀναγκαῖον μὴ μόνον εἰδέναι, ὅτι τάδε τὰ ὕδατα βαρύσταθμα, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὰ βαρύσταθμα φαῦλα· δεῖται ἄρα ἡ μερικὴ φρόνησις τῆς καθόλου φρονήσεως τῆς πολιτικῆς, καὶ ἀδύνατον τὴν ἠθικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς συστῆναι, ὥσπερ καὶ τὴν μερικὴν γνῶσιν ἄνευ τῆς καθόλου μὴ ἁμαρτάνειν ἀδύνατον.

Ἀπὸ τούτων δὲ φανερὸν, καὶ ὅτι ἡ φρόνησις οὔτε ἐπιστήμη ἐστὶν, οὔτε νοῦς· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι περὶ τὰ καθ' ἕκαστά ἐστιν, ἅπερ

ἅπερ ὕστερα εἰσὶ τῇ φύσει· ἡ δ' ἐπιστήμη περὶ τῶν πρώτων τῇ φύσει τῶν καθόλου ἐστί. νοῦς δ' ἡ φρόνησις οὐκ ἔστιν.

Ἔστι καὶ ἀντίκειται τῷ νῷ. Καὶ γὰρ ὁ μὲν νοῦς περὶ τὰ πρῶτα καὶ ἀναπόδεικτα· φρόνησις δὲ περὶ τὰ ἔσχατα, περὶ ἃ οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶν, ἀλλ' αἴσθησις. Ἐκεῖνα δὲ λέγω, οὐχ ὧν ἰδίως ἑκάστη αἴσθησις ἀντιλαμβάνεται, οἷον τῶν γευστῶν, ἢ ὀσφραντῶν, ἢ ἀκουστῶν· οὐ γὰρ χυμοὺς κρίνει ἡ φρόνησις, καὶ ἀναθυμιάσεις, ἢ ἤχους, ἀλλ' ἁπλῶς τὰ καθ' ἕκαστα· ταῦτα γὰρ μόνη γινώσκει ἡ αἴσθησις, καὶ διὰ τοῦτο τὴν φρόνησιν περὶ ἐκεῖνα λέγομεν εἶναι, περὶ ἃ καὶ ἡ αἴσθησις. Οἷον, εἰ δεῖ τήνδε τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων τῇδε τῇ πόλει τῶν Κορινθίων πολεμεῖν, τοῦ φρονίμου εἰδέναι· πρακτικὴ γὰρ ἡ φρόνησις· ἡ δὲ πρᾶξις τῶν μερικῶν. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ οἱ μαθηματικοὶ τὸ αἰσθητὸν γινώσκουσι τρίγωνον, οὐ καθότι ἀντίκειται τῇ ὁράσει, ἢ τῇ ἁφῇ, ἀλλ' ἁπλῶς, καθόσον ἐστὶ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ μερικῶν, ἅπερ τελευταῖα γινώσκονται· ἐν αὐτοῖς γὰρ ὁ γινώσκων ἵσταται, καὶ οὐδὲν περαιτέρω ζητεῖ. Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν μερικῶν καὶ αἰσθητῶν ἀρχομένοις ἐσχάτη ἐστὶν ἡ γνῶσις τῶν καθόλου· ἀπὸ δὲ τῶν καθόλου τῆς γνώσεως προϊούσης, τὰ αἰσθητὰ τελευταῖον γινώσκονται. Τὸ μὲν οὖν γινώσκειν τὰ μερικὰ, καθόσον εἰσὶν αἰσθητὰ, καὶ ἀντι-

sunt natura consistit: in universalibus vero, quæ prima sunt natura, versatur scientia. Sed nec intellectus est prudentia. Aristot. l.6.c.8.

Quin & opponi solet intellectui. Etenim intellectus in primis, & quæ demonstratione carent, in ultimis vero, in quibus non scientia occupatur, sed sensus versatur prudentia. Illa autem intelligo, non in quo singuli peculiariter sensus occupantur, sicut ea quæ in gustum aut odoratum cadunt vel auditum: hæc n. de succis aut suffitibus aut sonis, sed de singularibus simpliciter judicat prudentia. Hæc enim solus dijudicat sensus, ideoque in iis in quibus sensus quoque, versari dicimus prudentiam. Ut, exempli gratia, an hæc urbs Athenarum cum hac Corinthiorum urbe bellum gerere debeat, scire est prudentis. In agendo n. occupatur prudentia. Singularium autem est actio. Porro eodem modo mathematici quoque triangulum illum cognoscunt, qui sub sensus cadit: non quatenus visui objicitur aut tactui, sed simpliciter quatenus ex singularibus & particularibus est, quæ ultimo noscuntur. In iis enim qui cognoscit consistit nec ulterius inquirit. Etenim si à particularibus incipias, iisque quæ sub sensum cadunt, ultima universalium est cognitio: si vero ab universalibus procedat cognitio, ultimo cognoscuntur quæ sub sensum cadunt. Jam vero singularia, quatenus sub sensum cadunt, cognoscere, aut quatenus sensuum objecta sunt,

Ἀντίκει-ται μὲν δὴ τῷ νῷ, &c.

Aristot. l.6. c.9.

aut quatenus alia eorum gustui, alia auditui, alia tactui objiciuntur aut visui, hoc vero sensus est, non prudentiæ: hæc vero scire quatenus aut prosunt humano bono, aut nocent, hoc est prudentiæ.

κειται τὰ μὲν γεύσει, τὰ δὲ ἀκοῇ, τὰ δὲ ἁφῇ, τὰ δὲ ὁράσει, τῆς αἰσθήσεώς ἐστι, καὶ οὐ τῆς φρονήσεως· τὸ δὲ εἰδέναι ταῦτα, καθόσον λυσιτελοῦσιν, ἢ λυμαίνονται τῷ ἀνθρωπίνῳ ἀγαθῷ, τοῦτο δέ ἐστι τῆς φρονήσεως.

CAP. X.

ΚΕΦ. Θʹ.

De bona consultatione.

Περὶ εὐβουλίας.

Cap. 9. Τὸ ζητεῖν δὲ καὶ τὸ βουλεύεσθαι, &c.

AC de sapientia quidem, prudentia, intellectu, arte, & scientia; quid item sint singula, & quo pacto inter se differant, dictum est. Nunc de bona consultatione, intelligentia dicendum est & sententia. Primo quid sint singulæ, tum quomodo à superioribus quinq; veritatis differant habitibus.

Ac de bona consultatione primum. Maxime enim accedit ad prudentiam, cujus tractatum proxime absolvimus. Quare quæ de bona consultatione dicenda sunt, cum iis quæ de prudentia diximus, conjungenda videntur. Primo ergo non est quæstio: latius enim quam bona consultatio, patet quæstio: quia non tantum qui bene, sed etiam qui male consultat, quærit. Neque contingentia tantum, sed & necessaria quæruntur: in quibus videlicet locum habet scientia. Ut, exempli gratia, an triangulus duas rectas habeat lineas, quæritur à scientia: & an circularis sit Luna: quare, non idem quod quæstio, est bona consultatio.

ΠΕρὶ μὲν οὖν σοφίας, καὶ φρονήσεως, καὶ νοῦ, καὶ τέχνης, καὶ ἐπιστήμης, καὶ τί ἐστιν ἕκαστον, καὶ πῶς διαφέρουσιν ἀλλήλων, εἴρηται. Νῦν δὲ ῥητέον περὶ εὐβουλίας, περὶ συνέσεως, καὶ περὶ γνώμης. Τίς ἐστιν ἑκάστη καὶ τίνι διαφέρει τῶν εἰρημένων πέντε ἀληθευτικῶν ἕξεων.

Καὶ πρῶτον περὶ εὐβουλίας. Οἰκείως γὰρ ἔχει μάλιστα τῇ φρονήσει, ἧς τὸν λόγον ἀρτίως ἀπηλλάξαμεν· ὥστε τὸν περὶ εὐβουλίας λόγον τῷ περὶ τῆς φρονήσεως συναπτέον. Πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἔστι ζήτησις· ἐπὶ πλέον γάρ ἐστιν ἡ ζήτησις τῆς εὐβουλίας. Οὐ μόνον γὰρ ὁ εὖ βουλευόμενος, ἀλλὰ καὶ ὁ κακῶς βουλευόμενος ζητεῖ, καὶ οὐ μόνον τὰ ἐνδεχόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ζητοῦνται, περὶ ἅ ἐστιν ἡ ἐπιστήμη· οἷον, εἰ τὸ τρίγωνον ἔχει δύο ὀρθὰς, ζητεῖται πρὸς τῆς ἐπιστήμης· καὶ εἰ ἡ σελήνη σφαιροειδής ἐστι, διὰ τοῦτο ἡ εὐβουλία οὐκ ἔστιν ταυτὸν τῇ ζητήσει.

Ἔτι

Ἔτι δὲ οὐδὲ ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ εὐβουλία. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιστήμων οὐ ζητεῖ περὶ ὧν ἐπίσταται. Ὁ δὲ εὔβουλος ζητεῖ. Ἡ γὰρ εὐβουλία βουλή ἐστιν· ἡ δὲ βουλὴ ζήτησίς ἐστιν τοῦ τί δεῖ πράττειν. Καὶ ὁ βουλευόμενος ζητεῖ καὶ λογίζεται περὶ τῶν πράξεων, ὅπως εὖ καὶ καλῶς γένωνται. Ὥστε ἡ μὲν εὐβουλία ζήτησις, ἡ δὲ ἐπιστήμη οὐ τοιαύτη· ἡ εὐβουλία ἄρα οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη.

Sed nec scientia est bona consultatio. Neq; enim quærit quæ scit,qui scientia est præditus, qui vero bene consultat, quærit. Etenim consilium aliquod est bona consultatio, consilium autem ejus quod agendum est, quæstio est: & qui consilium init quærit de actionibus ac deliberat, quo pacto recte fieri possint. Itaque quæstio quoq; est bona consultatio, talis vero non est scientia: quare nec scientia est bona consultatio. Aristot. l. 6. c. 9. Ἐπιστήμη μὲν δὴ οὐκ ἔστιν, &c.

Ἔτι δὲ οὐδὲ εὐστοχία ἐστὶν ἡ εὐβουλία· ἡ μὲν γὰρ εὐστοχία ἄνευ χρόνου τινὸς καὶ λογισμοῦ καὶ μελέτης γίνεται· τὸ γὰρ γνῶναι περὶ τοῦ προκειμένου καλῶς ἀθρόον καὶ ἄνευ μελέτης, τοῦτό ἐστιν εὐστοχία. Ἡ δὲ εὐβουλία οὐ τοιαύτη· μετὰ γὰρ χρόνου καὶ βραδέως ἡ βουλὴ γίνεται. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν πολλῶν λόγος φησί, δεῖν ταχέως μὲν πράττειν τὰ βουλευθέντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. Ἔτι ἡ ἀγχίνοια ἕτερον παρὰ τὴν εὐβουλίαν· ἀγχίνοια γάρ ἐστιν ἀσκεπτος ἀπόδοσις τοῦ μέσου, δηλονότι τῆς αἰτίας τοῦ προτεθέντος. Ἡ δὲ εὐβουλία μετὰ σκέψεως. Ἔστι γὰρ ἀγχίνοια εὐστοχία τις. Οὐκ ἄρα ἀγχίνοια ἡ εὐβουλία ἐστί· καὶ γὰρ ἡ μὲν εὐστοχία ἐστὶ τὸ περὶ τοῦ παντὸς τοῦ προτεθέντος εὐεπιβόλως εἰπεῖν· ἡ δὲ ἀγχίνοια τῆς αἰτίας τοῦ προτεθέντος ζητήματος ἀπόδοσις ταχεῖα ἐστιν. Οἷον, διὰ τί βέλτιον ἄρχεσθαι ἢ ἄρχειν ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· ὅτι ἀσφαλέστερον. Διὰ ταῦ-

Sed nec bona conjectura est bona consultatio. Bona quippe conjectura sine tempore aut deliberatione fit, aut meditatione aliqua. Etenim ut quis recte de re proposita sentiat, obvium est & sine ulla fit meditatione, hoc autem bona conjectura est; talis vero non est bona consultatio. Longo quippe tempore ac tarde procedit consilium: ideoq; vulgo dicunt mature facto quæ consulueris opus esse, consulendum vero tarde. Sed & aliud est sagacitas, quam bona consultatio: sagacitas quippe prompta & inconsiderata est medii assignatio: ita rei ejus de qua agitur causam voco. Bona vero consultatio cum consideratione solet fieri. Est enim bona conjectura quodammodo sagacitas: quare nec sagacitas est bona consultatio. Bona quippe conjectura est, ut de omni re proposita aliquis recte dextreq; respondeat: sagacitas vero, ut de rei propositæ causa aliquis prompte respondeat. Ut,exempli gratia, quare melius sit parere quam imperare in paucorum potentia. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' εὐστοχία, &c.

Aristot. l. 6. c. 9.

Quia est tutius. Ideoque nec bona cona conjectura nec sagacitas est bona consultatio.

Οὐδὲ δὴ δόξα, &c.

Sed nec opinio est bona consultatio. Cum enim multæ sint opinionum species, nulla earum est bona consultatio. Aliæ enim opiniones cogitationis cum demonstratione necessaria conclusiones sunt. Ut, exempli gratia, triangulum habere rectas duas, si quis demonstratione adductus credat, opinionem habet necessariam. Aliæ à sensibus conficiuntur: quarum unde nonnullæ falsæ sunt sæpenumero: cum tamen veritatem omnes habeant propositam: estq; opinionis rectitudo ipsa veritas. Bonæ autem consultationis finis est, vel ejus qui consultat, vel ejus cui dat consilium, utilitas: quod per mendacia sæpe & fraudes qui bene consultare solent, recte perficiunt.

Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ μὲν κακῶς βουλευόμενος, &c.

Præterea bonæ consultationis non alia est rectitudo, sed ipsa consilii rectitudo est. Si enim qui male consultat, aberrat, omnino qui bene consultat, secundum rectam consultat rationem.

Ὅτι ἐπιστήμης δ', &c.

Est enim rectitudo bona consultatio, non opinionis tamen aut scientiæ, sed vero consilii, sicut ipsum indicat nomen. Scientiæ vero nulla rectitudo est: nec enim peccat scientia, ut habere opus possit rectitudine.

Δόξης δ' ὀρθότης, &c.

Opinionis vero rectitudo, sicut dicebamus, est veritas. Quare nec opinio, nec sapientia, nec opinionis rectitudo est bona consultatio, nec scientiæ. Præterea bona consultatio, quæstio est secundum rectam rationem:

τε μὲν οὖν ἡ εὐβουλία οὔτε εὐστοχία, οὔτε ἀγχίνοιά ἐστιν.

Ἀλλ' οὐδὲ δόξα ἐστὶν ἡ εὐβουλία· πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν εἰδῶν τῆς δόξης, οὐδὲν τούτων ἡ εὐβουλία ἐστί· καὶ γὰρ τῶν δοξῶν αἱ μὲν εἰσι συμπεράσματα διανοίας ἐξ ἀνάγκης ἀποδειχθέντα· ὥσπερ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθὰς ἔχει, εἴ τις ἀπὸ τῆς ἀποδείξεως δοξάζει, δόξαν ἔχει ἀναγκαίαν. Αἱ δὲ ἀπὸ αἰσθήσεως συνάγονται, ὅθεν ἔνιαι καὶ ψευδεῖς πολλάκις εἰσί. Πᾶσαι δὲ τὴν ἀλήθειαν ἔχουσι τέλος, καὶ ἡ ὀρθότης τῆς δόξης ἡ ἀλήθειά ἐστι· ἡ δὲ εὐβουλία τέλος ἔχει τὸ συμφέρον ἢ τοῦ βουλευομένου, ἢ ᾧ τὴν βουλὴν δίδωσιν, ὃ καὶ διὰ ψεύδους καὶ ἀπάτης πολλάκις οἱ εὔβουλοι κατορθοῦσιν.

Ἔτι δὲ οὐ τῆς εὐβουλίας ἄλλη τίς ἐστιν ὀρθότης, ἀλλὰ αὐτή ἐστιν ὀρθότης βουλῆς· εἰ γὰρ ὁ κακῶς βουλευόμενος ἁμαρτάνει, πάντως ὁ εὖ βουλευόμενος κατὰ τὸν ὀρθὸν βουλεύεται λόγον.

Ἔτι γὰρ ὀρθότης ἡ εὐβουλία οὔτε δόξης, οὔτε ἐπιστήμης· ἀλλὰ τῆς βουλῆς, ὡς δηλοῖ καὶ τοὔνομα· ἐπιστήμης μὲν γὰρ οὐδεμία ὀρθότης· οὐδὲ γὰρ ἁμαρτάνει ἡ ἐπιστήμη, ὥστε ὀρθότητος δεῖσθαι.

Τῆς δὲ δόξης ἡ ὀρθότης, καθὼς εἴρηται, ἡ ἀλήθειά ἐστιν. Οὔτε τοίνυν δόξα ἐστὶν ἡ εὐβουλία, ἢ ἐπιστήμη, οὔτε ὀρθότης ἐστὶν ἢ δόξης ἢ ἐπιστήμης. ἔτι δὲ ἡ μὲν εὐβουλία ζήτησίς ἐστι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ἡ

δ'

ἡ δὲ δόξα, εὕρεσίς τινος συμπεράσματος, καὶ περί τι ὡρισμένον ἐστί· καὶ ἡ μὲν εὐβουλία ζητεῖν ἐστιν, ἡ δόξα δὲ εὑρηκέναι. Καθὸ καὶ τῆς διανοίας ἡ εὐβουλία λείπεται. Ἡ μὲν γὰρ διάνοια λόγος ἐστὶν ἀπηρτισμένος καὶ εὑρημένος μετὰ τῆς προσηκούσης αἰτίας· ἡ δὲ εὐβουλία ἐν τῇ ζητήσει ἔχει τὸ εἶναι· ὁ γὰρ βουλευόμενος, ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλεύηται, ζητεῖ τι καὶ λογίζεται· καὶ μετὰ λόγου μὲν ζητεῖ, οὔπω δὲ συνεπέρανεν· ἡ δὲ δόξα οὐ τοιαύτη. Οὐ γὰρ ζήτησίς ἐστιν, ἀλλὰ φάσις ἀπηρτισμένη· οὔτε τοίνυν ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ εὐβουλία, οὔτε εὐστοχία, οὔτε δόξα. Ἀλλ' ἐπεὶ ὀρθότης ἐστὶ βουλῆς ζητητέον πρῶτον τί ἐστι βουλή, καὶ περὶ τίνα καταγίνεται ὁ βουλευόμενος. Καὶ περὶ μὲν βουλῆς καὶ βουλευτῶν ἐν τοῖς πρότερον εἴρηται· ῥητέον καὶ περὶ τῆς ὀρθότητος.

Ἡ τοίνυν ὀρθότης πολλαχῶς λέγεται. Καὶ γὰρ καὶ οἱ πονηρὸν προθέμενοι τέλος, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ ἀκριβῶς φέροντα ζητοῦντες, ὀρθῶς βουλεύονται· καὶ ἡ τοιαύτη βουλὴ ὀρθότης ἐστί. Καὶ οἱ ἀγαθὸν μὲν προθέμενοι τέλος, καὶ πρὸς αὐτὸ φερόμενοι, τὰ δὲ πρὸς αὐτὸ φέροντα μάλιστα τῶν ἄλλων οὐ ζητοῦντες ἀλλ' ἕτερα, ὥσπερ οἱ διὰ προτάσεων ψευδῶν, ἢ μὴ ἐξ ἀναγκαίων, ἀληθὲς συνάγοντες συμπέρασμα· καὶ οὗτοι γὰρ περὶ μὲν τὰ πρὸς τὸ τέλος σφάλλονται, ὅτι δὲ πρὸς τὸ τέλος

opinio vero conclusionis cujusdam inventio; & in definito aliquo versatur. Estque bene consultare quasi quærere, opinari autem, quasi invenisse. Sicut agitatione mentis quoque inferior est bona consultatio. Est enim ratio quædam jam inventa, & absolute cum conveniente causa sua agitatio. In quæstione vero essentiam habet suam recta consultatio. Qui consultat etenim, seu bene consultet seu male, quærit aliquid & perpendit. Et cum ratione quærit quidem, nondum tamen conclusit. Atqui non talis est opinio: nec enim quæstio, sed enunciatio est jam absoluta. Quare nec scientia, nec bona conjectura, nec opinio est bona consultatio. Sed cum rectitudo sit consilii, primo quid sit consilium, & in quibus versetur qui consilium init, videndum est. Jam vero de consilio, & quæ in consilium cadunt, supra diximus. Jam ergo de rectitudine agendum est. Aristot. l.6.c.9.

Rectitudo autem variis modis dicitur. Etenim & qui malum sibi finem proponunt, & tamen quæ ad illum recta ferunt inquirunt, recte deliberant. Estque rectitudo ejusmodi consilium. Sed & qui bonum quidem sibi proponunt finem, & ad eum tendunt, neque tamen quæ eo ducunt maxime quærunt, sed alia, ut qui ex falsis propositionibus aut non necessariis veram conclusionem inferunt: etiam illi, inquam in iis quidem quæ ad finem ducunt, aberrant: quia tamen ad bonum feruntur finem, Ἐπεὶ δὲ ἡ ὀρθότης, &c.

Aristot. l. 6. c. 9.

bene deliberant. Quare tale consilium, est rectitudo.

Δοκεῖ δὲ ἀγαθόν τι, &c.

Est præterea rectitudo quædam bona consultatio, quæ proprie quoque consilii rectitudo dicitur: quia non ad bonum tantum tendimus finem, sed & ea quibus facillime atque expeditissime ad eum pervenitur inquirimus.

Ἀλλ' ἔστι δὲ τοῦτο, &c.

Jam vero nec prima nec secunda rectitudo est bona consultatio. Prima enim, malum est consilium, bona vero consultatio, bona. Hoc enim indicat nomen ipsum, bona consultatio. Secunda vero rectitudo, id quidem quod oportet quærit, id vero, quo id consequi oportet, non item: neque recte de iis quæ ad finem tendunt deliberat: in quibus tamen, quemadmodum dictum est, consilium versatur. Itaque quatenus ad bonum fertur, recte fertur, quatenus vero non per ea quæ ad finem requiruntur fertur, non recte fertur. Quare neque talis rectitudo erit bona consultatio.

Ἔτι, ἔστι πολλοῦ χρόνον, &c.

Præterea nec illud quod longo aut majore quam oportet tempore instituitur consilium, bona est consultatio.

Ἀλλ' ὀρθότης, &c.

Ea namque demum rectitudo consilii bona consultatio est, quæ utilitatem sibi proponit, idque quoties & de quibus, & quemadmodum oportet, deliberamus, & quamdiu.

Ἔτι, ἔστι καὶ ἁπλῶς, &c.

Cum vero finis vel universalis sit & ultimus, vel singularis ultimusque sit, ad quem omnis humana tendit actio, singularis vero, ad quem quædam actiones diriguntur, eodem modo &

τὸ ἀγαθὸν φέρειν, ὀρθῶς βουλεύονται· καὶ ἡ τοιαύτη βουλὴ ὀρθότης ἐστί.

Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ εὐβουλία ὀρθότης ἐστὶν, ἥτις καὶ κυρίως ὀρθότης λέγεται βουλῆς, καθ' ἣν πρὸς τὸ ἀγαθὸν φερόμεθα τέλος, καὶ ἐκεῖνα ζητοῦμεν, δι' ὧν δυνησόμεθα ῥᾷστα καὶ μάλιστα τοῦ τέλους τυχεῖν.

Εὐβουλία γὰρ οὔτε ἡ πρώτη ὀρθότης ἐστὶν, οὔτε ἡ δευτέρα· ἡ μὲν γὰρ πρώτη κακή ἐστι βουλή· ἡ δὲ εὐβουλία ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ ὄνομα, ἀγαθὴ βουλή. Ἡ δὲ δευτέρα ὀρθότης ζητεῖ μὲν ὃ δεῖ, δι' οὗ δὲ τυχεῖν οὐ ζητεῖ, καὶ περὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος οὐ καλῶς βουλεύεται, περὶ ἃ ἡ βουλὴ γίνεται, καθὼς προείρηται. Ὥστε καθ' ὅσον μὲν εἰς τὸ ἀγαθὸν φέρεται, ὀρθῶς φέρεται· καθ' ὅσον δὲ οὐ διὰ τῶν προσηκόντων τῷ τέλει φέρεται, οὐ καλῶς φέρεται· ὥστε οὐκ ἂν εἴη εὐβουλία ἡ τοιαύτη ὀρθότης.

Ἔτι δὲ οὐδὲ ἡ διὰ πολλοῦ χρόνου καὶ πλείονος τοῦ δέοντος γινομένη βουλὴ, εὐβουλία ἐστίν.

Εὐβουλία γάρ ἐστι μόνον ἡ ὀρθότης τῆς βουλῆς, ἡ κατὰ τὸ ὠφέλιμον, ὅταν περὶ ὧν δεῖ, βουλευώμεθα, καὶ ὡς δεῖ, καὶ ὅσον χρόνον δεῖ.

Ἐπεὶ δὲ τὸ τέλος ἢ καθόλου ἐστὶ καὶ ἔσχατον, ἢ μερικὸν, ἔσχατον μὲν, πρὸς ὃ πᾶσα πρᾶξις ἀνθρωπίνη φέρεται, μερικὸν δὲ, πρὸς ὃ τινες πράξεις φέρονται, ἀκολούθως καὶ ἡ

εὐβου-

εὐβουλία ἔχει· ἡ μὲν γὰρ καθόλου ἐστὶν, ἥτις ὀρθὴ καὶ ἀγαθὴ βουλή ἐστι περὶ τῶν φερόντων εἰς τὸ ἔσχατον τέλος. Τὴν κατ' ἀρετὴν ζωήν· ἡ δὲ μερικὴ, ἥτις εἰς μερικόν τι τέλος φέρει, ὃ οὐκ ἔστι μὲν τὸ ἔσχατον, φέρει δὲ εἰς τὸ ἔσχατον τέλος.

Ἐπεὶ δὲ τῶν φρονίμων ἐστὶ τὸ βουλεύεσθαι, δεῖ προσθεῖναι τῷ τῆς εὐβουλίας ὁρισμῷ καὶ τὴν φρόνησιν. Ὥστε ἔσται τὸν ὁρισμὸν τῆς εὐβουλίας οὕτως· εὐβουλία ἐστὶν ὀρθότης, ἡ κατὰ τὸ συμφέρον πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι. Κατὰ τὸ συμφέρον μὲν, διὰ τὴν βουλὴν ἢ πρὸς τέλος μὲν ἀγαθὸν φέρεται, δι' ὧν δὲ προσῆκεν, οὐδαμῶς, λέγω δὴ πράξεων καὶ χρόνου καὶ τρόπου· τὸ δὲ πρός τι τέλος, οὗ ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψίς ἐστι, διὰ τὴν πονηρὰν βουλὴν, ἥτις τὰ μὲν τέλει προσήκοντα καὶ ἀκόλουθα ζητεῖ· πρὸς τέλος δὲ φέρεται πονηρὸν, οὗ οὐκ ἔστιν ἡ φρόνησις ἀληθὴς ὑπόληψις.

bona se habet consultatio. Alia enim universalis est, quæ nihil aliud quam rectum bonumque consilium est de iis quæ ad ultimum ducunt finem: quæ est vitæ secundum virtutem instituendæ ratio. Alia singularis, quæ ad singularem aliquem finem ducit, qui quidē non est ultimus, nihilominus tamen ad ultimum ducit finē. Aristot. l.6.c.10.

Cum vero prudentis viri sit, bene deliberare, necessario bonæ consultationis definitioni adjungenda est prudentia. Quare talis futura est bonæ consultationis definitio. Bona consultatio rectitudo est, quæ secundum id quod utile est ad aliquem finem tendit, cujus vera existimatio est prudentia. Ac secundum quidem id quod utile est, quia ad bonum quidem finem interdum tendit consilium, per quæ oporret tamen neutiquam: ut puta, actiones, vel tempus, vel modum. Illud vero, ad finem aliquem, cujus vera existimatio est prudentia, propter malum consilium: quod illa quidem quæ fini conveniunt & respondent, quærit: nihilominus tamen ad finem tendit non bonum, cujus non est vera existimatio prudentia. Εἰ δὲ τῶν φρονίμων, &c.

ΚΕΦ. Ι.

Περὶ συνέσεως.

Περὶ μὲν εὐβουλίας τοσαῦτα· ῥητέον δὲ περὶ συνέσεως. Ἔστι τοίνυν σύνεσις καὶ ἀσυνεσία, καθ' ἃς λέγομεν συνετοὺς καὶ ἀσυνέτους.

Καὶ οὔτε ἐπιστήμη ταυ-

CAP. XI.

De intelligentia.

Et de bona quidem consultatione hactenus. Nunc vero etiam de intelligentia dicendum est. Est ergo intelligentia ac hebetudo, ex quibus intelligentes dicimur aut hebetes. Cap. 10. Ἔστι δὲ καὶ ἡ σύνεσις, &c.

Neque idem cum scientia, Οὔτε ὅλως τὸ αὐτὸ, &c.

aut

Aristot. l.6.c.10.

aut opinione, aut prudentia est intelligentia. Primo enim nec scientia est nec opinio intelligentia: quia omnes qui aut scientia essent præditi aut opinione bona, intelligentes quoq; essent.

τὸν ἐστὶν ἡ σύνεσις, οὔτε δόξα, οὔτε φρονήσει· ἐπιστήμη μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν οὐδὲ δόξα ἡ σύνεσις. Ἦ γὰρ ἂν πάντες οἱ ἐπιστήμονες ἢ οἱ δοξάζοντες συνετοὶ ἦσαν.

Οὔτε τις μία, &c. Sed hoc est absurdum: quin nè ulla quidem scientiarum est intelligentia: quemadmodum medicina aut geometria. Nam aut de salutaribus aut magnitudinibus ageret.

Ἀλλ' οὐκ εἰσίν. ἀλλ' οὐδὲ μία τις τῶν ἐπιστημῶν εἰσὶν ἡ σύνεσις, οἷον ἰατρικὴ ἢ γεωμετρεία· ἢ μὲν γὰρ περὶ ὑγιεινῶν ἦν, ἢ περὶ μεγεθῶν.

Οὔτε γὰρ περὶ, &c. Sed neque in iis quæ necessaria sunt eodemque modo semper se habent, intelligentia versatur.

Ἄλλως τε οὐδὲ περὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντά ἐστιν ἡ σύνεσις.

Οὔτε περὶ τῶν, &c. Neque proprie in uno aliquo eorum quæ aliter habere se possunt.

Οὐδὲ ἰδίως περὶ ἑνός τινος τῶν ἐνδεχομένων ἄλλως ἔχειν.

Ἀλλὰ περὶ ὧν ἀπορήσειεν, &c. Sed in iis simpliciter, de quibus dubitare aut deliberare potest aliquis: iisque quæ considerationem aliquam aut consilium admittunt aut quæstionem. Quare in iisdem intelligentia versatur, in quibus prudentia. In iis quippe contingentibus versatur, quæ aut agere ipsi per nos, aut non agere possumus.

Καθόλου δὲ περὶ ἂν ἀπορήσειεν ἄν τις καὶ βουλεύσαιτο, καὶ ἃ σκέψεως ἀνέχεταί τινος, καὶ βουλῆς, καὶ ζητήσεως. Διὰ τοῦτο περὶ τὰ αὐτὰ μὲν ἐστὶν ἡ σύνεσις τῇ φρονήσει· ἔστι γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, ἃν ἐσμὲν αὐτοὶ κύριοι πράττειν καὶ μὴ πράττειν.

Οὐκ ἔστι ταυτὸν σύνεσις καὶ φρόνησις, &c. Non omnino tamen idem est cum prudentia. Prudentia quippe tantum ad quem finem sit eundum, & quæ ut ad finem quis perveniat, agenda sint, præcipit. Atque hoc opus illius est: ut nimirum quæ agenda sunt præcipiat. Judicare vero de iis quæ præcipit prudentia, scire item recte hoc se habere, omninoq; agendum esse, id vero est intelligentia.

Οὐκ ἔστι δὲ πάντη ταυτὸν τῇ φρονήσει· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἐπιτάττει μόνον πρὸς ποῖον τέλος δεῖ φέρεσθαι, καὶ τίνα δεῖ ποιεῖν, ὥστε τέλους τυχεῖν. Καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ ἔργον, τὸ ἐπιτάττειν ἃ δεῖ πράττειν· τὸ δὲ κρίνειν τὰ ἐπιταχθέντα παρὰ τῆς φρονήσεως, καὶ τὸ εἰδέναι ὅτι καλῶς ἔχει καὶ οὕτω δεῖ πράττειν, τοῦτό ἐστιν ἡ σύνεσις.

Ταυτὸ γὰρ σύνεσις, &c. Neque .n. ab intelligente, differt bene intelligens: sed hoc ipsum ut bene recteque intelligat, dijudicetque quæ prudens præcipit, intelligens vult.

Οὐ γὰρ διαφέρει ὁ εὐσύνετος τοῦ συνετοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ συνετὸς αὐτὸ τοῦτο βούλεται, τὸ εὖ καὶ καλῶς συνιέναι καὶ κρίνειν τὰ παρὰ τοῦ φρονίμου ἐπιταττόμενα.

Καὶ

Καὶ ταυτὸν ἐστι σύνεσις καὶ εὐσυνεσία, ἥτις οὔτε φρόνησίς ἐστιν, οὔτε τὸ ἔχειν φρόνησιν. Οὔτε δὲ τὸ δέχεσθαι καὶ λαμβάνειν φρόνησιν, συνεσίς ἐστιν· τὸ γὰρ λαμβάνειν φρόνησιν, ἐστὶ τὸ μανθάνειν ἅπερ ὁ φρόνιμος γινώσκει. Ἡ δὲ σύνεσίς ἐστι, τὸ κρίνειν αὐτά. Οὐκ ἄρα ταυτὸν σύνεσις τῷ φρόνησιν λαμβάνειν, ἢ φρόνησιν ἔχειν.

Ἀλλ' ὥσπερ ὁ παρ' ἄλλου τινὸς ἐπιστήμην ἀκούων καὶ γινώσκων καλῶς, ξυνιέναι λέγεται, οὕτως ὁ τὰ παρὰ τοῦ φρονίμου ἐπιταττόμενα γινώσκων καὶ κρίνων ὀρθῶς, συνιέναι τε λέγεται, καὶ συνετὸς ὀνομάζεται, καὶ εὐσύνετος, διὰ τὸ καλῶς γινώσκειν· τὸ γὰρ εὖ καὶ τὸ καλῶς ταυτόν. Καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς αἰτίας ἐλήφθη τὸ ὄνομα, ὅτι τὰ ἄλλου λέγοντος ἄλλον τινὰ ἀκούοντα γινώσκειν καλῶς, μανθάνειν καὶ συνιέναι λέγεται.

Idemque intelligentia ac bona est intelligentia, quæ neque idem quod prudentia, neque idem quod prudentiam habere est. Neque item accipere aut consequi prudentiam, est intelligentia. Etenim accipere prudentiam, est discere quæ novit prudens. Intelligentia vero est ea discernere, quare neque idem quod accipere aut habere prudentiam, est intelligentia. Aristot. l.6.c.11. Ἔστι δ' ὅτι, &c.

Sed sicut qui ab alio aliquo scientiam audit, recteque cognoscit, intelligere dicitur, sic qui ea quæ à prudente præcipiuntur cognovit, recteque dijudicat, intelligere dicitur, idemque intelligens & bene intelligens, quia bene ea novit, vocatur. Bene enim ac recte idem est. Et ab hac ipsa causa nomen desumptum est, quia quæ ab alio dicuntur cum alius audit recteque ea novit, discere hoc & intelligere dicitur. Ἀλλ' ὥσπερ τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, &c.

ΚΕΦ. ιβ'.

Περὶ γνώμης.

Ῥητέον δὴ περὶ τῆς γνώμης· ἔστι δὲ καὶ αὐτὴ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα, καθάπερ καὶ ἡ φρόνησις, καὶ ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ σύνεσις. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ αὐτῆς λέγωμεν.

Ἔστι τοίνυν γνώμη, καθ' ἣν εὐγνώμονας λέγομεν, καὶ ἔχειν γνώμην, ἡ ὀρθὴ κρίσις τοῦ ἐπιεικοῦς. Τίς δὲ ἐστιν ὁ ἐπιεικὴς καὶ ἡ ἐπιείκεια, εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον.

Ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν ἡ γνώ-

CAP. XII.

De sententia.

Nunc vero de gnome, id est, sententia dicendum est. Versatur autem in contingentibus & illa, sicut prudentia quoque, bona consultatio, & intelligentia. Quare & de illa dicamus. Cap. 11. Ἡ δὲ καλουμένη γνώμη, &c.

Est ergo sententia, secundum quam bene sentientes & habere sententiam dicimus, rectum moderati viri judicium: quis autem æquus sit & æquitas, in superioribus diximus.

Hanc autem esse sententiam Σημεῖον δ', &c.

vel

Aristot. l.6.c.11.

vel ex eo apparet: æquum enim virum maxime dicimus esse συγγνωμονικὸν, id est, ad ferendam ejusmodi sententiam proclivem.

Ἡ δὲ συγγνώμη, &c.

Ipsamq; æquitatem, in quibusdam ἔχειν συγγνώμην, id autem est ignoscere, sive veniam dare.

Ὀρθὴ δὲ, &c.

Venia autem recta est judicandi de æquo sententia. Rectum n. judicium & æqua sententia est venia. Rectum autem dicitur judicium, quod veri est. Si ergo venia, judicium æqui rectaq; est sententia, à recta autem sententia sive γνώμη, quidam εὐγνώμονες, id est, rectam sententiam ferre dicuntur, sequitur sententiam, à qua ita dicuntur, id est, γνώμην, æqui judicium esse.

Εἰσὶ δὲ πᾶσαι ἕξεις, &c.

Omnes ergo veridici, ut vocantur, habitus, eodem tendunt, eademq; in quibus versantur, habent subjecta. Etenim & prudentia, & intellectus, & bona consultatio, & intelligentia, & sententia, in singularibus, in quibus actiones sunt, versantur. Intellectum autem dico, activum, qui principia habet singularia, & quæ sub sensum cadunt. Idem namq; homo, cum ea quæ ad bonum finem tendunt agit, prudens est, cum vero de iis, ut oportet, deliberat, bene consultus dicitur. Cum vero quæ ad finem bonum ordinavit & disposuit, cognoscit, recteque, & ut fieri oportet, de iis judicat, intelligentia præditus dicitur. Cum vero quæ ab aliis facta sunt recte considerat, eaq; venia interdum prosequitur, quoties nimirum hoc merentur, tum εὔγνωμων & συγγνώμων vocatur.

Πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις, &c.

Totum enim viri æqui judicium in omnibus communiter quæ

μη, δῆλον· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν. Καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἔνπον ἔχειν συγγνώμην.

Ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶν ὀρθὴ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς· κρίσις γὰρ ὀρθὴ καὶ γνώμη ἐπιεικής ἐστιν, ἡ συγγνώμη.

Ὀρθὴ δὲ λέγεται κρίσις, ἡ τοῦ ἀληθοῦς· εἰ τοίνυν ἡ μὲν συγγνώμη κρίσις ἐστὶ τοῦ ἐπιεικοῦς καὶ γνώμη ὀρθὴ, κατὰ δὲ τὴν ὀρθὴν γνώμην εὐγνώμονές τινες λέγονται ἡ γνώμη ἄρα καθ' ἣν εὐγνώμονες λέγονται, τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστὶ κρίσις.

Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ ἕξεις αἱ ἀληθευτικαὶ πρὸς τὸ αὐτὸ φέρουσι, καὶ τὰ αὐτὰ ἔχουσιν ὑποκείμενα, περὶ ἃ καταγίνονται· καὶ γὰρ καὶ φρόνησις, καὶ νοῦς καὶ εὐβουλία, καὶ σύνεσις, καὶ γνώμη, περὶ τὰ καθ' ἕκαστά εἰσι καὶ τὰ μερικὰ τὰ ἐν οἷς αἱ πράξεις. Νοῦν δὲ λέγω, τὸν πρακτικὸν, ὃς ἀρχὰς ἔχει τὰ μερικὰ καὶ αἰσθητά· ὁ γὰρ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅταν μὲν τὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τέλος φέροντα ποιῇ, φρόνιμός ἐστιν· ὅταν δὲ περὶ αὐτῶν ὡς δεῖ βουλεύηται, εὔβουλός ἐστιν· ὅταν δὲ ὅσα ἔταξε πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐποίησε, γινώσκῃ καὶ κρίνῃ ὀρθῶς, καὶ ὡς ἔδει πεπρᾶχθαι, συνετός ἐστιν· ὅταν δὲ τὰ ὑπ' ἄλλου πραχθέντα ὀρθῶς κρίνῃ καὶ συγγνώμης ἐνίοτε ἀξιοῖ οἷς τοῦτο προσήκει, εὐγνώμων ἐστὶ καὶ συγγνώμων.

Πᾶσα γὰρ ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς κρίσις περὶ πάντα ἐστὶ κοινὰ

τὰ

τὰ ἀγαθὰ τὰ ὑπ' ἄλλων πραττόμενα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ καλουμένη ἐπιείκεια, ἥτις ἐστὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου διορθωτική, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον, τοὺς παρ' ἑτέρων τεθέντας νόμους κρίνει, καὶ ἡ συγγνώμη καὶ ἡ γνώμη περὶ τῶν πραττομένων ὑφ' ἑτέρων ὀρθῶς ψηφίζεται. Πάντα δὲ ταῦτα τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστί. Συμβαίνει δὲ καὶ πάσας τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις ταύτας εἶναι μόνας, ἃς ὁ ἐπιεικὴς κρίνει, καὶ περὶ ὧν ψηφίζεται· ἡ μὲν γὰρ ἐπιείκεια περὶ τὸ νομικὸν δίκαιόν ἐστιν· ἡ δὲ γνώμη περὶ τὰ πρακτά ἐστιν, ὅταν ὑφ' ἑτέρων πράττωνται· περὶ ταὐτὰ δὲ καὶ ὁ νοῦς ἐστὶν ὁ πρακτικός· καὶ γὰρ ἐπεὶ ὁ νοῦς γνῶσίς ἐστι τῶν ἀρχῶν, ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν πράξεων τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν δὲ θεωρητῶν καὶ ὧν ἐστὶ τέλος ἡ ἀλήθεια, οἱ ὅροι, καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ αἱ κοιναὶ ἔννοιαι, εἴη ἂν ὁ μὲν θεωρητικὸς νοῦς γνῶσις τῶν ὅρων, καὶ τῶν πρώτων καὶ ἀκινήτων λόγων· ὁ δὲ πρακτικός, γνῶσις τῶν ἐσχάτων καὶ ἐνδεχομένων, δηλονότι τῶν καθ' ἕκαστα πρακτῶν. Ὥστε τὸν πρακτικόν, καὶ τὸν θεωρητικὸν νοῦν τῶν ἐσχάτων εἶναι, καὶ πρώτων. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ οἱ ὅροι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα, καὶ πρῶτα καὶ ἔσχατά εἰσιν. Οἱ μὲν ἄμεσοι λόγοι τῇ φύσει πρῶτοι, ἔσχατοι δὲ ἡμῖν· τὰ δὲ καθ' ἕκαστα πρῶτα μὲν ἡμῖν, ἔσχατα δὲ τῇ φύσει. ταῦτα δὲ τὰ ἔσχατα τῇ φύ-

ab aliis fiunt, versatur. Etenim & illa quæ vocatur æquitas, quæ legale emendare jus solet, de qua ante diximus, de iis quas alii tulerunt judicare legibus solet. Sed & sententia quam γνώμην, & venia quam συγγνώμην vocant, recte in iis quæ ab aliis facta sunt versari dicitur. Hæc vero omnia æqui sunt hominis. Hinc fit ut omnes humanæ actiones eæ sint solæ, de quibus judicat & decernit vir æquus. Etenim in legali jure versatur æquitas. Sententia vero in iis quæ sub actionem cadunt, cum ab alio aguntur. In iisdem quoque intellectus versatur activus. Cum enim principiorum cognitio sit intellectus, principia autem actionum sint singularia, sicut eorum quæ in contemplationem veniunt, quorumque finis est veritas, termini, & immediatæ rationes, communesque notitiæ, sequetur quoque contemplativum intellectum, terminorum primarumque & immutabilium rationum, cognitionem esse: sicut activus extremorum est ac contingentium, hoc est, singulorum quæ sub actionem cadunt. Ita ut activus ac contemplativus intellectus, extremorum sit ac primorum. Etenim & immediatæ rationes, & termini & singularia, tum prima sunt, tum postrema. Immediatæ quidem rationes primæ natura, nobis extremæ: singularia vero, prima nobis, extrema vero natura. Hæc vero quæ natura

Aristot. l. 6. c. 11.

Aristot. l.6.c.11.

tura sunt extrema, principia ac causæ illius finis sunt, qui sub actionem cadit. Etenim ex iis quæ sub sensum cadunt, singularia illa, quæ aut nobis conducunt aut aliis, tum ea per quæ ad finem quem quærimus pervenire oporteat, agere docemur. Atque ita dum ex his singularibus universales quasdam colligimus rationes, prudentes in vitæ communis actionibus efficimur. Ideoque cognitione singularium instructum esse oportet politicum. Ejusmodi autem cognitio, cum sine medio fiat, est intellectus. Etenim immediatorum ac principiorum cognitio, intellectus est.

Διὸ δὲ φυσικὰ δοκεῖ εἶναι, &c.

Ideoque naturalis videtur esse hujusmodi cognitio. Neque enim à certa aliqua docendi ratione aut disciplina, sed vero à natura proficiscitur. Neque intellectus tantum, sed prudentia quoque, intelligentia, ac sententia, videntur esse naturalia. A naturali enim intellectus cognitione proficiscuntur hæc omnia, & in iisdem cum intellectu versantur. In singularibus videlicet. Non item vero sapientia. Sapiens enim natura est nemo: quia tum certa docendi ratio, tum disciplina, ut sapiens fiat aliquis requiritur. Ac prudentiam, scientiamque, intellectum item & intelligentiam, sequi ætates putamus. Dicimus enim hanc aut illam ætatem, intellectum, sententiamque habere ac prudentiam: quasi causa eorum sit natura. Sapientiam vero nunquam huic aut illi adscribimus ætati. Nam & juvenis &

ται ἀρχαί εἰσι καὶ αἴτια τοῦ τέλους τοῦ πρακτοῦ. καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ αἰσθήσει καθ' ἕκαστα διδασκόμεθα πράττειν τὰ συμφέροντα ἡμῖν αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ δι' ὧν πρὸς τὸ ζητούμενον ἀφιξόμεθα τέλος· καὶ ἀπὸ τούτων τῶν μερικῶν καθολικούς τινας συνάγοντες λόγους, φρόνιμοι γινόμεθα πρὸς τὰς ἐν τῷ βίῳ πράξεις. Διὰ τοῦτο δεῖ τὸν πολιτικὸν γνῶσιν ἔχειν τῶν μερικῶν· ἡ τοιαύτη δὲ γνῶσις ἄνευ μέσου γινομένη νοῦς ἐστί. Νοῦς γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις τῶν ἀμέσων καὶ τῶν ἀρχῶν.

Διὰ τοῦτο καὶ φυσική πως ἡ τοιαύτη γνῶσις εἶναι δοκεῖ, Οὐ γὰρ ἀπὸ μεθόδων τινῶν καὶ μαθήσεως περιγίνεται, ἀλλὰ φύσει. Καὶ οὐχ ὁ νοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ φρόνησις, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη, φυσικὰ δοκεῖ εἶναι· ἀπὸ γὰρ τῆς φυσικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ ταῦτα πάντα ὁρμῶνται καὶ περὶ τὰ αὐτά εἰσι τῷ νῷ· τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι. Σοφία δὲ οὐκ ἔτι· φύσει γὰρ σοφὸς οὐδείς ἐστιν, ὅτι μεθόδων χρεία καὶ μαθήσεως πρὸς τὸ γενέσθαι σοφόν, καὶ τὴν μὲν φρόνησιν, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὴν σύνεσιν οἰόμεθα ταῖς ἡλικίαις ἀκολουθεῖν· φαμὲν γὰρ τήνδε τὴν ἡλικίαν νοῦν ἔχειν, καὶ γνώμην, καὶ φρόνησιν, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης. Σοφίαν δὲ οὐ τῇδε τῇ ἡλικίᾳ, ἢ τῇδε ἀποδίδομεν· καὶ νέον γὰρ δυνατὸν

γενέσθ

γίνεσθαι σοφὸν, καὶ μειρακίῳ, καὶ οὐ πρεσβύτῃ μόνον, καθάπερ ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ γὰρ πεῖρα τῶν πρεσβυτέρων ἐστὶν, ἧς χωρὶς οὐ δυνατὸν φρόνιμον γίνεσθαι, καὶ νοῦν, καὶ σύνεσιν ἔχειν, καὶ γνώμην.

Νοῦν λέγω τὸν πρακτικόν· ὁ γὰρ νοῦς, καθὼς εἴρηται, καὶ θεωρητικός ἐστι καὶ πρακτικός, καὶ ἀρχὴ, καὶ τέλος· ἀρχὴ μὲν, καθ' ὅσον τῶν πρώτων ἀρχῶν ἐστὶ γνῶσις καὶ θεωρητικὸς λέγεται· ἀρχὴ γάρ ἐστιν ἀποδείξεως. Τέλος δὲ, καθ' ὅσον γνῶσίς ἐστι τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐν αἰσθήσει, καὶ πρακτικὸς λέγεται· περὶ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ ταῦτά εἰσι τὰ ἀποδεικτὰ, καὶ εἰς ταῦτα τελευταῖον ὁ ἀποδεικνὺς ἀπὸ τῶν καθόλου καταβαίνων.

Οὗτος δὴ ὁ νοῦς ἀπὸ ἐμπειρίας γεγενημένος ἐν τοῖς πρεσβυτέροις εὑρίσκεται· διὸ τούτῳ δεῖ πιστεύειν ταῖς τῶν ἐμπείρων, καὶ πρεσβυτέρων, ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων, τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι πρακτά· δι' ὧν τὰ συμφέροντα γινώσκουσι καὶ ἐπιτίθενται, καὶ ἑαυτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.

adolescens potest esse sapiens, non senex tantum. Sicut in prudentia fit & reliquis. Seniorum quippe est experientia, sine qua prudens nemo esse potest nec intellectum aut intelligentiam habere aut sententiam. Aristot. l.6.c.11.

Intellectum autem dico activum. Intellectus quippe, ut dictum est, & contemplativus & activus est; principiumque ac finis. Ac principium quidem, quatenus primorum principiorum est cognitio, ac contemplativus dicitur. Demonstrationum enim est principium. Finis vero, quatenus singularium est cognitio, & in sensu consistit, ac activus dicitur. De his quippe sunt demonstrationes, suntque hæc quæ demonstrata sunt, & in hæc postremo qui demonstravit ab universalibus descendit. Διὸ καὶ ἀρχὴ, &c.

Hic autem cum ab experientia pareatur intellectus, in senioribus invenitur. Idcoque eorum quos experientia, aut senium commendat, aut prudentia, etiam sine demonstratione, nudis enuntiationibus non minor quam si demonstrationes essent, fides adhibenda est. Quia enim multa experientia aliquem quasi comparatunt sibi oculum, ipsa actionum principia, hoc est, illa quæ sub actionem cadunt, vident singularia. Quibus quid conducat singulis advertunt, seque & alios ut commoneant homines. Ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων, &c.

CAP.

Aristot. l.6.c.12.

CAP. XIII.

De prudentia & sapientia, qua in re conducant: utra item sit melior.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἡ σοφία, &c.

QUid ergo prudentia sit & sapientia, tum in quibus versetur utraque, esse item alterius animæ partis utramque, jam dictum est.

Cap. 12. Διαπορήσεις, &c.

Dubitare autem aliquis de iis possit, qua in re sint utiles, aut ad quid tandem hominibus conducant.

Ἡ μὲν γὰρ σοφία, &c.

Sapientia enim nihil eorum contemplatur, ex quibus felix esse homo potest. In actione quippe cernitur felicitas, nullius autem causa generationis est sapientia. Neque enim finem habet, id quod sub actionem cadit bonum.

Ἡ δὲ φρόνησις, &c.

Prudentia autem causa quidem actionis est, & ad id quod sub actionem cadit bonum, deducit: ad possessionem autem virtutis non admodum videtur necessaria. Viris enim bonis, cum ab ipsa consuetudine illa contingant principia, firma quoque solent esse. Sunt quippe habitus. Neque ullo modo sciendo ea quæ honesta sunt & justa, aptiores ad agendum ea redduntur: non magis quam sani aut bene habiti ex sola cognitione eorum quæ sanitati vel bene habito conveniunt corpori, effici solemus, cum solus hujus aut illius præstare hoc possit habitus. Sicut nec pugil major fit in arte sua, si sciat quid sit bene recteq; pugillari. Neq; enim quatenus scit

ΚΕΦ. ιγʹ.

Περὶ φρονήσεως, καὶ τῆς σοφίας, τί χρήσιμοι· καὶ πότερα βελτίων.

ΤΙ μὲν οὖν ἐστιν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία, καὶ περὶ τίνα ἐστὶν ἑκατέρα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἐστὶν ἑκατέρα, εἴρηται.

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν, τί χρήσιμοί εἰσι, καὶ πρὸς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις.

Ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἐστιν εὐδαίμων ὁ ἄνθρωπος· Ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία περὶ τὴν πρᾶξιν ἐστίν· ἡ δὲ σοφία οὐδεμιᾶς αἰτία γενέσεως· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὸ πρακτὸν ἀγαθόν.

Ἡ δὲ φρόνησις, ἐστὶ μὲν αἰτία πράξεως καὶ πρὸς τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· ἀναγκαία δὲ πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς οὐ πάνυ δοκεῖ· τοῖς μὲν γὰρ σπουδαίοις ἀπὸ τοῦ ἔθους τὰς ἀρχὰς περιγινομένας, βεβαίας εἶναι συμβαίνει· ἕξεις γάρ εἰσι· καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὰ καλὰ καὶ δίκαια πρακτικοὶ αὐτῶν γίνονται, ὥσπερ οὐδὲ ὑγιεινοὶ ἢ εὐεκτικοὶ γινόμεθα, ἀπὸ τοῦ καλῶς εἰδέναι τὰ ὑγιεινὰ καὶ εὐεκτικά, ἀλλὰ τῷ ἔχειν ἕξιν ὑγιείας καὶ εὐεξίας· οὐ γὰρ ὁ πύκτης πυκτικώτερος γίνεται διὰ τὸ εἰδέναι τί ἐστι τὸ εὖ καὶ καλῶς πυκτεύειν· οὐ γὰρ τὸ εἰδέναι, ἀλλὰ τὴν ἕξιν ἔχειν πυκτι-

πυκτικῆς, πυκτεύει· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παλαιστὴς καὶ ὁ δρομικός. Καὶ γάρ τοι καὶ ὁ γυμνικὸς διὰ τὴν ἕξιν γυμνικός ἐστιν, οὐ διὰ τὸ εἰδέναι τὰ εὐεκτικὰ καὶ γυμνικά· λέγω δὲ εὐεκτικὰ καὶ γυμνικὰ ἢ ὑγιεινά, οὐ τὰ ποιητικὰ εὐεξίας ἢ ὑγιείας, ἀλλ' ἃ ποιεῖ ὁ ὑγιαίνων, ἢ ὁ εὐεκτῶν, ἀπὸ τοῦ ἕξιν ὑγιείας ἢ εὐεξίας ἔχειν. Ὥσπερ τοίνυν ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἕξεων οἱ ἔχοντες οὐκ ἂν ἀμείνους γένοιτο διὰ τὸ εἰδέναι, οὕτως οὐδὲ ὁ σπουδαῖος καλλίων περὶ τὴν ἀρετὴν γένοιτο διὰ τὴν φρόνησιν· εἰ δὲ τοῖς σπουδαίοις οὐδὲν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἡ φρόνησις συντελεῖ, λείπεται δὴ τοὺς μὴ ὄντας σπουδαίους τὴν φρόνησιν καλλίους ποιεῖν· καὶ τούτους δὲ οὐ σφόδρα ἀναγκαῖον φρονίμους εἶναι πρὸς τὸ γενέσθαι σπουδαίους. δυνατὸν γὰρ καὶ παρ' ἄλλων μαθόντας τὸν περὶ ἀρετῆς λόγον καὶ πεισθέντας αὐτοῖς σπουδαίους γενέσθαι· ὥσπερ βουλόμενοι ὑγιαίνειν, οὐκ αὐτοὶ μανθάνομεν ἰατρικήν, ἀλλὰ τοὺς ἰατροὺς ἐρωτῶμεν, καὶ οὐδὲν κωλύει ὑγιαίνειν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις περὶ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σοφίας, εἰς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸς τί εἰσι χρήσιμοι.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖνο δεῖ ζητεῖν περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν σχέσεως, πότερα βελτίων. Δοκεῖ μὲν γὰρ ἡ σοφία βελτίων τῆς φρονήσεως, καθόσον τῶν ἀ-

hoc, sed quatenus habitum ejus artis habet, pugillatur. Eodemq; modo & luctator, & cursor, sicut & gymnicus: neque enim quia novit, quæ bene habito corpori aut exercitationi illi congruunt, sed propter habitum est gymnicus. Bene habito autem corpori aut gymnicæ exercitationi ac sanitati convenire illa, jam dico, non quæ aut bonum efficiunt habitum aut sanitatem, sed qua homo sanus aut bene habitus hoc ipso quod habitum utriusq; habet, utrumq; efficit. Sicut ergo in iis quos diximus habitibus, qui eos consecuti sunt, meliores ipsa non efficiuntur scientia: ita nec vir bonus ad virtutem melior efficietur prudentia. Quod si viris bonis nihil ad virtutis actionem conferat prudentia, restat, ut qui viri non sunt boni eos meliores efficiat prudentia. Atqui nè hos quidem magnopere necesse est prudentes esse, ut viri efficiantur boni. Possunt quippe ab aliis discere ea quæ de virtutibus tenenda sunt, iisq; obtemperare, atq; ita viri boni fieri. Plane quamadmodum cum recte valere volumus, non ipsi medicam addiscimus artem, sed medicos consulimus, neq; quicquam obstat, quo minus bonam consequamur valetudinem. Et hæc quidem sunt quæ ab aliquo moveri de sapientia possent & prudentia; quo in dubium vocatur, ad quid hominibus conducant, & quam ad rem aliquid conferre possint.

Sed & hoc de utriusq; ad alterū relatione quæri debet, utra sit præstantior. Videtur enim præstantior quā prudentia esse sapientia,

Aristot. l. 6, c. 12.

Περὶ δὲ τούτοις ἄτοπον, &c

Aristot. l. 6. c. 12.

entia, quatenus necessariorum est cognitio. Rursus præstantior quam sapientia, videtur esse prudentia, quatenus actionis est principium, ideoque plus posse quam sapientia, quæ in contemplando occupatur tantum. Activus quippe habitus imperat in singularibus & injungit.

Περὶ δὲ τούτων λεκτέον, &c.

Et hæc quidem sunt, quæ in dubium de sapientia vocari possunt & prudentia. Ad quæ respondendum est, ac primo de primo. Primo ergo, licet ad aliud omnino nihil hæ virtutes conducerent, tamen per se necessario eligendæ essent. Virtutes enim sunt: estque utraque utriusque partis quæ menti tribuitur, ut diximus. Omnis autem virtus eligenda est.

Ἔπειτα δὲ ποιοῦσι, &c.

Ad felicitatem præterea conducunt, non quemadmodũ ad sanitatẽ ars medica: sed quẽadmodũ ad sanitatem se habet sanitas, ita ad felicitatem sapientia conducit ac prudentia. Universalis quippe felicitas virtus est integra, sapientia autem & prudentia, virtutis totius partes sunt. Quare pars quoque felicitatis humanæ sapientia est ac prudentia, & qui eas cum reliquis possidet virtutibus, in tota felicitate felix est.

Ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται, &c.

Præterea ad omnem actionem honestam conducit prudentia, & per eam quodlibet tale opus perficitur. Virtus quippe moralis, ad finem voluntatem dirigit bonum, scopumque rectum efficit. Prudentia vero ea quæ ad rectum tendunt finem, quærit: sed & deliberat, quibus potissimũ mediis optime facillimeque, &

ναγκαίων ἐστὶ γνῶσις. Δοκεῖ δὲ ἡ φρόνησις βελτίων τῆς σοφίας, καθόσον ἀρχή ἐστι πράξεως, καὶ διὰ τοῦτο κυριωτέρα τῆς σοφίας, ἥτις μόνον θεωρητική ἐστιν. ἡ γὰρ πρακτικὴ ἕξις ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον.

Ταῦτα μὲν οὖν ἠπόρηται περὶ σοφίας καὶ φρονήσεως· ῥητέον δὲ πρὸς ταῦτα, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου· πρῶτον μὲν οὖν εἰ καὶ πρὸς μηδὲν ἦσαν χρήσιμοι αἱ τοιαῦται ἀρεταὶ, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι· ἀρεταὶ γάρ εἰσιν ἑκατέρα ἑκατέρου τοῦ διανοητικοῦ καθὼς εἴρηται· ἡ δὲ ἀρετὴ αἱρετόν τι ἐστίν.

Ἔπειτα καὶ χρήσιμοί εἰσι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὐχ ὥσπερ ἰατρικὴ πρὸς ὑγίειαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ὑγίεια πρὸς ὑγίειαν ἔχει, οὕτω σοφία καὶ φρόνησις πρὸς εὐδαιμονίαν χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ καθόλου εὐδαιμονία ἡ παντελής ἐστιν ἀρετὴ, σοφία δὲ καὶ φρόνησις μέρος εἰσὶ τῆς ὅλης ἀρετῆς· ὥστε μέρος εἰσὶ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας σοφία καὶ φρόνησις, καὶ τὸ ταύτας ἔχειν μετὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, εὐδαιμονεῖν ἐστὶ τὴν ὅλην εὐδαιμονίαν.

Ἔτι δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν πρᾶξιν σπουδαίαν ἡ φρόνησις χρήσιμός ἐστι, καὶ δι' αὐτῆς πᾶν τοιοῦτον ἔργον ἀποτελεῖται· ἡ μὲν γὰρ ἠθικὴ ἀρετὴ τὴν θέλησιν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀπευθύνει τέλος, καὶ ὀρθὸν ποιεῖ τὸν σκοπόν· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος φέροντα τὸ ἀγαθὸν ζητεῖ· καὶ βουλεύεται δι' ὧν κάλλιστα, καὶ ῥᾷστα, καὶ

ὡς

ὡς [illegible] ἄλλως ἔνι τυχεῖν· τῷ δὲ [illegible] μορίῳ τῆς ψυχῆς, ὃ [illegible] θρεπτικὸν, οὐκ ἔστιν ἀ[illegible] τοιαύτη, περὶ εἰ τῆς ἡμῖν [illegible], ἥτις ἀρχὴν ἔχει τὸ [illegible]κὸν, λέγω [illegible] ἠθικήν· οὐ γὰρ ἔστι [illegible] θρεπτ[illegible] [illegible]ειον πρά-ξε[illegible] [illegible] δὲ οὐκ ἔ-[illegible] [illegible]ως, οὐ δύ-[illegible] ἀρετὴ [illegible] χειν τοιαύ-[illegible] Δυ[illegible] λέγεσθαι ἀ-τῆ [illegible] τὸ εὐτρέ-[illegible] καὶ [illegible] ἄλλα ἕπονται, [illegible] τὸ θρεπτι-[illegible] [illegible] ἢ μέγεθος, [illegible] οὐκ ἔστι κυρίως· [illegible] προαιρέσεως [illegible] δὲ αἱρετή ἐστιν· ἀλλ[illegible] μεταφορὰν λέ-γε[illegible] καὶ ταῦτα μὲν με-[illegible] [illegible]ηται. Ῥητέον δὲ ἔτι [illegible] προκείμενον. Ὅτι [illegible] εἰ καὶ πρὸς μηδὲν συντελεῖν ἠδύνατο ἡ σο-[illegible] ἡ φρόνησις, δι᾽ αὑτὰ ἐ-[illegible] πολλοῦ τινὸς ἀξίας [illegible], δέδεικται.

Δ[illegible] δὲ ἔτι σαφέστε-[illegible], φρόνησις συντελεῖ πρὸς [illegible] ἐπιεικεστέρους γε-[illegible]σθαι, [illegible] πρακτικωτέρους [illegible] καὶ δικαίων· μι-[illegible] ἄνωθεν ἀναληπτέον τὸν λόγον, ἀρξαμένους ἐκεῖθεν. Ὥσπερ γὰρ λέγομεν δυνατὸν εἶναι πράττοντάς τινας τὰ δίκαια οὔπω δικαίους εἶναι, καὶ τὰ σώφρονα καὶ μὴ σώφρονας εἶναι, οἷοι εἰσὶν οἱ τὰ προστεταγμένα ὑπὸ τῶν νόμων ποιοῦντες διὰ φόβον καὶ ἀκουσίως, ἢ οἱ δι᾽ ἄγνοιαν δίκαιόν τι πεποιηκότες· ὥσ-

ut oportet, finem assequi possit suum. Quartæ vero partis animæ, cui alendi vis tribuitur, nulla est ejusmodi, de qua jam loquimur, virtus, cujus principium sit vis appetendi: intelligo autem moralem. Neq; enim pars illa altrix, actionis alicujus potestatem habet proprie: id vero quod actionis non est principium, habere ejusmodi virtutem non potest. Virtus autem dici potest altricis, bona alitura, & si quæ alia sequuntur, quoties bene habet se pars altrix, quemadmodum pulchra forma aut magnitudo corporis: quæ proprie tamen non est virtus: non enim fit consulto, neque est eligenda, sed per translationem ita vocatur. Et hæc quidem interjicere reliquis placuit: sed & aliud ad propositum adjiciendum est subjectum. Illud nempe, quod etiamsi ad aliud omnino nihil sapientia conferret & prudentia, per se tamen, plurimi faciendas videri, jam ostendimus. Aristot. l.6.c.12.

Jam vero & illud ostendemus manifestius, ad hoc quoque ut meliores fiant homines, faciliusque justas atque honestas actiones agant, conducere prudentiam: quod ut faciamus, paulo altius repetenda erunt quæ dicturi sumus, & ab illis ducendum initium. Sicut ergo dicimus, fieri posse, ut quidam qui justa agant nondum sint justi, & qui temperata, nondum sint temperantes: quales sunt illi qui legibus parent, & quæ ab illis jubentur metu faciunt, aut inviti: vel qui per ignorantiam id quod justum est faciunt: ut- Περὶ δὲ τῶ μηδὲν τῶ πρακτικωτέρους, &c.

Aristot. l.6.c.11. vel ex eo apparet: æquum enim virum maxime dicimus esse συγγνωμονικὸν, id est, ad ferendam ejusmodi sententiam proclivem.

Ἡ δὲ συγγνώμη, &c. Ipsamq; æquitatem, in quibusdam ἔχειν συγγνώμην, id autem est ignoscere, sive veniam dare.

Ὀρθὴ δὲ, &c. Venia autem recta est judicandi de æquo sententia. Rectum n. judicium & æqua sententia est venia. Rectum autem dicitur judicium, quod veri est. Si ergo venia, judicium æqui rectaq; est sententia, à recta autem sententia sive γνώμη, quidam εὐγνώμονες, id est, rectam sententiam ferre dicuntur, sequitur sententiam, à qua ita dicuntur, id est, γνώμην, æqui judicium esse.

Εἰσὶ δὲ πᾶσαι ἕξεις, &c. Omnes ergo veridici, ut vocantur, habitus, eodem tendunt, eademq; in quibus versantur, habent subjecta. Etenim & prudentia, & intellectus, & bona consultatio, & intelligentia, & sententia, in singularibus, in quibus actiones sunt, versantur. Intellectum autem dico, activum, qui principia habet singularia, & quæ sub sensum cadunt. Idem namq; homo, cum ea quæ ad bonum finem tendunt agit, prudens est, cum vero de iis, ut oportet, deliberat, bene consultus dicitur. Cum vero quæ ad finem bonum ordinavit & disposuit, cognoscit, recteque, & ut fieri oportet, de iis judicat, intelligentia præditus dicitur. Cum vero quæ ab aliis facta sunt recte considerat, eaq; venia interdum prosequitur, quoties nimirum hoc merentur, tum εὐγνώμων & συγγνώμων vocatur.

Πᾶσαι γὰρ αἱ δυνάμεις, &c. Totum enim viri æqui judicium in omnibus communiter quæ

μη, δῆλον· τὸν γὰρ ἐπιεικῆ μάλιστά φαμεν εἶναι συγγνωμονικόν. Καὶ ἐπιεικὲς, τὸ ἐνίων ἔχειν συγγνώμην.

Ἡ δὲ συγγνώμη, γνώμη ἐστὶν ὀρθὴ κριτικὴ τοῦ ἐπιεικοῦς· κρίσις γὰρ ὀρθὴ καὶ γνώμη ἐπιεικής ἐστιν, ἡ συγγνώμη.

Ὀρθὴ δὲ λέγεται κρίσις, ἡ τοῦ ἀληθοῦς· εἰ τοίνυν ἡ μὲν συγγνώμη κρίσις ἐστὶ τοῦ ἐπιεικοῦς καὶ γνώμη ὀρθὴ, κατὰ δὲ τὴν ὀρθὴν γνώμην εὐγνώμονές τινες λέγονται (ἡ γνώμη ἄρα καθ' ἣν εὐγνώμονες λέγονται), τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστι κρίσις.

Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ ἕξεις αἱ ἀληθευτικαὶ πρὸς τὸ αὐτὸ φέρουσι, καὶ τὰ αὐτὰ ἔχουσιν ὑποκείμενα, περὶ ἃ καταγίνονται· καὶ γὰρ καὶ φρόνησις, καὶ νοῦς καὶ εὐβουλία, καὶ σύνεσις, καὶ γνώμη, περὶ τὰ καθ' ἕκαστά εἰσι καὶ τὰ μερικὰ τὰ ἐν οἷς αἱ πράξεις. Νοῦν δὲ λέγω, τὸν πρακτικὸν, ὃς ἀρχὰς ἔχει τὰ μερικὰ καὶ αἰσθητά· ὁ γὰρ αὐτὸς ἄνθρωπος, ὅταν μὲν τὰ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τέλος φέροντα ποιῇ, φρόνιμός ἐστιν· ὅταν δὲ περὶ αὐτῶν ὡς δεῖ βουλεύηται, εὔβουλός ἐστιν· ὅταν δὲ ὅσα ἔταξε πρὸς τὸ τέλος τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἐποίησε, γνώσκῃ καὶ κρίνῃ ὀρθῶς, καὶ ὡς ἔδει πεπρᾶχθαι, συνετός ἐστιν· ὅταν δὲ τὰ ὑπ' ἄλλων πραχθέντα ὀρθῶς κρίνων καὶ συγγνώμης ἐνίοτε ἀξιοῖ τοὺς τοῦτο προσῆκεν, εὐγνώμων ἐστὶ καὶ συγγνώμων.

Πᾶσα γὰρ ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς κρίσις περὶ πάντα ἐστὶ κοινὴ

τὰ

τὰ ἀγαθὰ τὰ ὑπ' ἄλλων πραττόμενα. Καὶ γὰρ καὶ ἡ καλουμένη ἐπιείκεια, ἥτις ἐστὶ τοῦ νομικοῦ δικαίου διορθωτική, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον, τοὺς παρ' ἑτέρων τεθέντας νόμους κρίνει, καὶ ἡ συγγνώμη καὶ ἡ γνώμη περὶ τῶν πραττομένων ὑφ' ἑτέρων ὀρθῶς ψηφίζεται. Πάντα δὲ ταῦτα τοῦ ἐπιεικοῦς ἐστί. Συμβαίνει δὲ καὶ πάσας τὰς ἀνθρωπίνας πράξεις ταύτας εἶναι μόνας, ἃς ὁ ἐπιεικὴς κρίνει, καὶ περὶ ὧν ψηφίζεται· ἡ μὲν γὰρ ἐπιείκεια περὶ τὸ νομικὸν δίκαιόν ἐστιν· ἡ δὲ γνώμη περὶ τὰ πρακτά ἐστιν, ὅταν ὑφ' ἑτέρων πράττωνται· περὶ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ὁ νοῦς ἐστιν ὁ πρακτικός· καὶ γὰρ ἐπεὶ ὁ νοῦς γνῶσίς ἐστι τῶν ἀρχῶν, ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν πράξεων τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν δὲ θεωρητῶν καὶ ὧν ἐστι τέλος ἡ ἀλήθεια, οἱ ὅροι, καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ αἱ κοιναὶ ἔννοιαι, εἴη ἂν ὁ μὲν θεωρητικὸς νοῦς γνῶσις τῶν ὅρων, καὶ τῶν πρώτων καὶ ἀκινήτων λόγων· ὁ δὲ πρακτικὸς, γνῶσις τῶν ἐσχάτων καὶ ἐνδεχομένων, δηλονότι τῶν καθ' ἕκαστα πρακτῶν. Ὥστε τὸν πρακτικὸν, καὶ τὸν θεωρητικὸν νοῦν τῶν ἐσχάτων εἶναι, καὶ πρώτων. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄμεσοι λόγοι, καὶ οἱ ὅροι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα, καὶ πρῶτα καὶ ἔσχατά εἰσιν. Οἱ μὲν ἄμεσοι λόγοι τῇ φύσει πρῶτοι, ἔσχατοι δὲ ἡμῖν· τὰ δὲ καθ' ἕκαστα πρῶτα μὲν ἡμῖν, ἔσχατα δὲ τῇ φύσει. ταῦτα δὲ τὰ ἔσχατα τῇ φύ-

ab aliis fiunt, versatur. Etenim & illa quæ vocatur æquitas, quæ legale emendare jus solet, de qua ante diximus, de iis quas alii tulerunt judicare legibus solet. Sed & sententia quam γνώμην, & venia quam συγγνώμην vocant, recte in iis quæ ab aliis facta sunt versari dicitur. Hæc vero omnia æqui sunt hominis. Hinc fit ut omnes humanæ actiones eæ sint solæ, de quibus judicat & decernit vir æquus. Etenim in legali jure versatur æquitas. Sententia vero in iis quæ sub actionem cadunt, cum ab alio aguntur. In iisdem quoque intellectus versatur activus. Cum enim principiorum cognitio sit intellectus, principia autem actionum sint singularia, sicut eorum quæ in contemplationem veniunt, quorumque finis est veritas, termini, & immediatæ rationes, communesque notitiæ, sequetur quoque contemplativum intellectum, terminorum primarumque & immutabilium rationum, cognitionem esse: sicut activus extremorum est ac contingentium, hoc est, singulorum quæ sub actionem cadunt. Ita ut activus ac contemplativus intellectus, extremorum sit ac primorum. Etenim & immediatæ rationes, & termini & singularia, tum prima sunt, tum postrema. Immediatæ quidem rationes primæ natura, nobis extremæ: singularia vero, prima nobis, extrema vero natura. Hæc vero quæ natura

Aristot. l 6.c.11.

Aristot. l.6.c.11.

tura sunt extrema, principia ac causæ illius finis sunt, qui sub actionem cadit. Etenim ex iis quæ sub sensum cadunt, singularia illa, quæ aut nobis conducunt aut aliis, tum ea per quæ ad finem quem quærimus pervenire oporteat, agere docemur. Atque ita dum ex his singularibus universales quasdam colligimus rationes, prudentes in vitæ communis actionibus efficimur. Ideoque cognitione singularium instructum esse oportet politicum. Ejusmodi autem cognitio, cum sine medio fiat, est intellectus. Etenim immediatorum ac principiorum cognitio, intellectus est.

ἀρχαὶ εἰσι καὶ αἴτια τοῦ τέλους τοῦ πρακτοῦ· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ αἰσθήσει καθ' ἕκαστα διδασκόμεθα πράττειν τὰ συμφέροντα ἡμῖν αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ δι' ὧν πρὸς τὸ ζητούμενον ἀφιξόμεθα τέλος· καὶ ἀπὸ τούτων τῶν μερικῶν καθολικούς τινας συνάγοντες λόγους, φρόνιμοι γινόμεθα περὶ τὰς ἐν τῷ βίῳ πράξεις. Διὰ τοῦτο δεῖ τὸν πολιτικὸν γνῶσιν ἔχειν τῶν μερικῶν· ἡ τοιαύτη δὲ γνῶσις ἄνευ μέσου γινομένη νοῦς ἐστί. Νοῦς γάρ ἐστιν ἡ γνῶσις τῶν ἀμέσων καὶ τῶν ἀρχῶν.

Διὸ δὲ φυσικὸς δοκεῖ εἶν, &c.

Ideoque naturalis videtur esse hujusmodi cognitio. Neque enim à certa aliqua docendi ratione aut disciplina, sed vero à natura proficiscitur. Neque intellectus tantum, sed prudentia quoque, intelligentia, ac sententia, videntur esse naturalia. A naturali enim intellectus cognitione proficiscuntur hæc omnia, & in iisdem cum intellectu versantur. In singularibus videlicet. Non item vero sapientia. Sapiens enim natura est nemo: quia tum certa docendi ratio, tum disciplina, ut sapiens fiat aliquis requiritur. Ac prudentiam, scientiamque, intellectum item & intelligentiam, sequi ætates putamus. Dicimus enim, hanc aut illam ætatem, intellectum, sententiamque habere ac prudentiam: quasi causa eorum sit natura. Sapientiam vero nunquam huic aut illi adscribimus anni. Nam & juvenis &

Διὰ τοῦτο καὶ φυσικὴ τίς ἡ τοιαύτη γνῶσις εἶναι δοκεῖ, οὐ γὰρ ἀπὸ μεθόδων τινῶν καὶ μαθήσεως περιγίνεται, ἀλλὰ φύσει. Καὶ οὐχ ὁ νοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ φρόνησις, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ γνώμη, φυσικὰ δοκεῖ εἶναι· ἀπὸ γὰρ τῆς φυσικῆς γνώσεως τοῦ νοῦ ταῦτα πάντα ὁρμῶνται καὶ περὶ τὰ αὐτά εἰσι τῷ νῷ· τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι. Σοφία δὲ οὐκ ἔτι· φύσει γὰρ σοφὸς οὐδείς ἐστιν, ὅτι μεθόδων χρεία καὶ μαθήσεως πρὸς τὸ γενέσθαι σοφόν, καὶ τὴν μὲν φρόνησιν, καὶ τὴν γνώμην, καὶ τὸν νοῦν, καὶ τὴν σύνεσιν οἰόμεθα ταῖς ἡλικίαις ἀκολουθεῖν· φαμὲν γὰρ τήνδε τὴν ἡλικίαν νοῦν ἔχειν, καὶ γνώμην, καὶ φρόνησιν, ὡς τῆς φύσεως αἰτίας οὔσης. Σοφίαν δὲ οὐ τῇδε τῇ ἡλικίᾳ, ἢ τῇδε ἀποδίδομεν· καὶ νέον γὰρ δυνατὸν

ἡμεῖς

γένοιτο σοφὸν, καὶ μειράκιον, καὶ οὐ πρεσβύτῃ μόνον, καθάπερ ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ γὰρ πεῖρα τῶν πρεσβυτέρων ἐστὶν, ἧς χωρὶς οὐ δυνατὸν φρόνιμον γένοιτο, καὶ νοῦν, καὶ σύνεσιν ἔχειν, καὶ γνώμην.

Νοῦν λέγω τὸν πρακτικόν· ὁ γὰρ νοῦς, καθὼς εἴρηται, καὶ θεωρητικός ἐστι καὶ πρακτικός, καὶ ἀρχὴ, καὶ τέλος· ἀρχὴ μὲν, καθ' ὅσον τῶν πρώτων ἀρχῶν ἐστι γνῶσις καὶ θεωρητικὸς λέγεται· ἀρχὴ γάρ ἐστιν ἀποδείξεως. Τέλος δὲ, καθ' ὅσον γνῶσίς ἐστι τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐν αἰσθήσει, καὶ πρακτικὸς λέγεται· περὶ τούτων γὰρ αἱ ἀποδείξεις, καὶ ταῦτά εἰσι τὰ ἀποδεικτὰ, καὶ εἰς ταῦτα τελευταῖον ὁ ἀποδεικνὺς ἀπὸ τῶν καθ' ὅλου καταβαίνων.

Οὗτος δὲ ὁ νοῦς ἀπὸ ἐμπειρίας περιγινόμενος ἐν τοῖς πρεσβυτέροις εὑρίσκεται· διὰ τοῦτο δεῖ πιστεύειν ταῖς τῶν ἐμπείρων, καὶ πρεσβυτέρων, ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, οὐχ ἧττον τῶν ἀποδείξεων· διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων, τὰ καθ' ἕκαστα δηλονότι πρακτά· δι' ὧν τὰ συμφέροντα γινώσκουσι καὶ κατανοῦσι, καὶ ἑαυτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις.

adolescens potest esse sapiens, non senex tantum. Sicut in prudentia fit & reliquis. Seniorum quippe est experientia, sine qua prudens nemo esse potest nec intellectum aut intelligentiam habere aut sententiam. Aristot. l.6.c.12.

Intellectum autem dico activum. Intellectus quippe, ut dictum est, & contemplativus & activus est; principiumque ac finis. Ac principium quidem, quatenus primorum principiorum est cognitio, ac contemplativus dicitur. Demonstrationum enim est principium. Finis vero, quatenus singularium est cognitio, & in sensu consistit, ac activus dicitur. De his quippe sunt demonstrationes, suntque hæc quæ demonstrata sunt, & in hæc postremo qui demonstravit ab universalibus descendit. Διὸ καὶ ἀρχὴ, &c.

Hic autem cum ab experientia pareatur intellectus, in senioribus invenitur. Idcoque eorum quos experientia, aut senium commendat, aut prudentia, etiam sine demonstratione, nudis enuntiationibus non minor quam si demonstrationes essent, fides adhibenda est. Quia enim multa experientia aliquem quasi compararunt sibi oculum, ipsa actionum principia, hoc est, illa quæ sub actionem cadunt, vident singularia. Quibus quid conducat singulis advertunt, seque & alios ut commoneant homines. Ὥστε δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων, &c.

CAP.

Aristot. l.6.c.12.

CAP. XIII.

De prudentia & sapientia, qua in re conducant: utra item sit melior.

Τί μὲν οὖν ἐστὶν ἡ σοφία, &c. Quid ergo prudentia sit & sapientia, tum in quibus versetur utraque, esse item alterius animæ partis utramque, jam dictum est.

Cap. 12. Διαπορήσεις, &c. Dubitare autem aliquis de iis possit, qua in re sint utiles, aut ad quid tandem hominibus conducant.

Ἡ μὲν γὰρ σοφία, &c. Sapientia enim nihil eorum contemplatur, ex quibus felix esse homo potest. In actione quippe cernitur felicitas, nullius autem causa generationis est sapientia. Neque enim finem habet, id quod sub actionem cadit bonum.

Ἡ δὲ φρόνησις, &c. Prudentia autem causa quidem actionis est, & ad id quod sub actionem cadit bonum, deducit: ad possessionem autem virtutis non admodum videtur necessaria. Viris enim bonis, cum ab ipsa consuetudine illa contingant principia, firma quoque solent esse. Sunt quippe habitus. Neque ullo modo sciendo ea quæ honesta sunt & justa, aptiores ad agendum ea redduntur: non magis quam sani aut bene habiti ex sola cognitione eorum quæ sanitati vel bene habito conveniunt corpori, effici solemus, cum solus hujus aut illius præstare hoc possit habitus. Sicut nec pugil major fit in arte sua, si sciat quid sit bene recteq; pugillari. Neq; enim quatenus scit

ΚΕΦ. ιγʹ.

Περὶ φρονήσεως, καὶ τῆς σοφίας, τί χρήσιμοι· καὶ ποτέρα βελτίων.

ΤΙ μὲν οὖν ἐστὶν ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία, καὶ περὶ τίνα ἐστὶν ἑκατέρα, καὶ ὅτι ἄλλου τῆς ψυχῆς μορίου ἐστὶν ἑκατέρα, εἴρηται.

Διαπορήσειε δ' ἄν τις περὶ αὐτῶν, τί χρήσιμοί εἰσι, καὶ πρὸς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις.

Ἡ μὲν γὰρ σοφία οὐδὲν θεωρεῖ ἐξ ὧν ἐστὶν εὐδαίμων ὁ ἄνθρωπος. Ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία περὶ τὴν πρᾶξιν ἐστίν· ἡ δὲ σοφία οὐδεμιᾶς αἰτία γενέσεως· οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὸ πρακτὸν ἀγαθόν.

Ἡ δὲ φρόνησις, ἐστὶ μὲν αἰτία πράξεως καὶ πρὸς τὸ πρακτὸν ἀγαθόν· ἀναγκαία δὲ πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἀρετῆς οὐ πάνυ δοκεῖ· τοῖς μὲν γὰρ σπουδαίοις ἀπὸ τοῦ ἔθους τὰς ἀρχὰς περιγινομένας, βεβαίας εἶναι συμβαίνει· ἕξεις γάρ εἰσι· καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀπὸ τοῦ εἰδέναι τὰ καλὰ καὶ δίκαια πρακτικοὶ αὐτῶν γίνονται, ὥσπερ οὐδὲ ὑγιεινοὶ ἢ εὐεκτικοὶ γινόμεθα, ἀπὸ τοῦ καλῶς εἰδέναι τὰ ὑγιεινὰ καὶ εὐεκτικά, ἀλλὰ τῷ ἔχειν ἕξιν ὑγιείας καὶ εὐεξίας· οὐ γὰρ ὁ πύκτης πυκτικώτερος γίνεται διὰ τὸ εἰδέναι τί ἐστι τὸ εὖ καὶ καλῶς πυκτεύειν· οὐ γὰρ τὸ εἰδέναι, ἀλλὰ τὴν ἕξιν ἔχειν πυκτι-

πυκτικῆς, πυκτεύει· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ παλαιστὴς καὶ ὁ δρομικός. Καὶ γάρ τοι καὶ ὁ γυμναστικὸς διὰ τὴν ἕξιν γυμναστικός ἐστιν, οὐ διὰ τὸ εἰδέναι τὰ εὐεκτικὰ καὶ γυμναστικά· λέγω δὲ εὐεκτικὰ καὶ γυμναστικὰ ἢ ὑγιεινά, οὐ τὰ ποιητικὰ εὐεξίας ἢ ὑγιείας, ἀλλ᾽ ἃ ποιεῖ ὁ ὑγιαίνων, ἢ ὁ εὐεκτῶν, ἀπὸ τοῦ ἕξιν ὑγιείας ἢ εὐεξίας ἔχειν. Ὥσπερ τοίνυν ἐπὶ τῶν εἰρημένων ἕξεων οἱ ἔχοντες οὐκ ἂν ἀμείνους γένοιντο διὰ τὸ εἰδέναι, οὕτως οὐδὲ ὁ σπουδαῖος καλλίων περὶ τὴν ἀρετὴν γένοιτο διὰ τὴν φρόνησιν· εἰ δὲ τοῖς σπουδαίοις οὐδὲν πρὸς τὴν ἀρετὴν ἡ φρόνησις συντελεῖ, λείπεται δὴ τοὺς μὴ ὄντας σπουδαίους τὴν φρόνησιν καλλίους ποιεῖν· καὶ τούτους δὲ οὐ σφόδρα ἀναγκαῖον φρονίμους εἶναι πρὸς τὸ γενέσθαι σπουδαίους. δυνατὸν γὰρ καὶ παρ᾽ ἄλλων μαθόντας τὸν περὶ ἀρετῆς λόγον καὶ πεισθέντας αὐτοῖς σπουδαίους γενέσθαι· ὥσπερ βουλόμενοι ὑγιαίνειν, οὐκ αὐτοὶ μανθάνομεν ἰατρικήν, ἀλλὰ τοὺς ἰατροὺς ἐρωτῶμεν, καὶ οὐδὲν κωλύει ὑγιαίνειν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις περὶ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς σοφίας, εἰς τί συντελοῦσι τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸς τί εἰσι χρήσιμοι.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖνο δεῖ ζητεῖν περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας αὐτῶν σχέσεως, ποτέρα βελτίων. Δοκεῖ μὲν γὰρ ἡ σοφία βελτίων τῆς φρονήσεως εἶναι, καθόσον τῶν ε-

hoc, sed quatenus habitum ejus artis habet, pugillatur. Eodemq; modo & luctator, & cursor, sicut & gymnicus: neque enim quia novit, quæ bene habito corpori aut exercitationi illi congruunt, sed propter habitum est gymnicus. Bene habito autem corpori aut gymnicæ exercitationi ac sanitati convenire illa, jam dico, non quæ aut bonum efficiunt habitum aut sanitatem, sed qua homo sanus aut bene habitus hoc ipso quod habitum utriusq; habet, utrumq; efficit. Sicut ergo in iis quos diximus habitibus, qui eos consecuti sunt, meliores ipsa non efficiuntur scientia: ita nec vir bonus ad virtutem melior efficietur prudentia. Quod si viris bonis nihil ad virtutis actionem conferat prudentia; restat, ut qui viri non sunt boni eos meliores efficiat prudentia. Atqui nè hos quidem magnopere necesse est prudentes esse, ut viri efficiantur boni. Possunt quippe ab aliis discere ea quæ de virtutibus tenenda sunt, iisq; obtemperare, atq; ita viri boni fieri. Plane quamadmodum cum recte valere volumus, non ipsi medicam addiscimus artem, sed medicos consulimus, neq; quicquam obstat, quo minus bonam consequamur valetudinem. Et hæc quidem sunt quæ ab aliquo moveri de sapientia possent & prudentia, quo in dubium vocatur, ad quid hominibus conducant, & quam ad rem aliquid conferre possint.

Sed & hoc de utriusq; ad alterũ relatione quæri debet, utra sit præstantior. Videtur enim præstantior quã prudentia esse sapientia,

Aristot. 6, c. 12.

Πρὸς δὲ τούτοις ἄτοπον, &c

Aristot. l. 6. c. 12.

entia, quatenus necessariorum est cognitio. Rursus præstantior quam sapientia, videtur esse prudentia, quatenus actionis est principium, ideoque plus posse quam sapientia, quæ in contemplando occupatur tantum. Activus quippe habitus imperat in singularibus & injungit.

Περὶ δὲ τούτων λεκτέον, &c.

Et hæc quidem sunt, quæ in dubium de sapientia vocari possunt & prudentia. Ad quæ respondendum est, ac primo de primo. Primo ergo, licet ad aliud omnino nihil hæ virtutes conducerent, tamen per se necessario eligendæ essent. Virtutes enim sunt: estque utraque utriusque partis quæ menti tribuitur, ut diximus. Omnis autem virtus eligenda est.

Ἔπειτα δὲ ποιοῦσι, &c.

Ad felicitatem præterea conducunt, non quemadmodũ ad sanitatẽ ars medica: sed quẽadmodũ ad sanitatem se habet sanitas, ita ad felicitatem sapientia conducit ac prudentia. Universalis quippe felicitas virtus est integra, sapientia autem & prudentia, virtutis totius partes sunt. Quare pars quoque felicitatis humanæ sapientia est ac prudentia, & qui eas cum reliquis possidet virtutibus, in tota felicitate felix est.

Ἔτι τὸ ἔργον ἀποτελεῖται, &c.

Præterea ad omnem actionem honestam conducit prudentia, & per eam quodlibet tale opus perficitur. Virtus quippe moralis, ad finem voluntatem dirigit bonum, scopumque rectum efficit. Prudentia vero ea quæ ad rectum tendunt finem, quærit: sed & deliberat, quibus potissimũ mediis optime facillimeque, &

ναγκαίων ἐστὶ γνῶσις. Δοκεῖ δὲ ἡ φρόνησις βελτίων τῆς σοφίας, καθόσον ἀρχή ἐστι πράξεως, καὶ διὰ τοῦτο κυριωτέρα τῆς σοφίας, ἥτις μόνον θεωρητική ἐστιν. ἡ γὰρ πρακτικὴ ἕξις ἄρχει καὶ ἐπιτάττει περὶ ἕκαστον.

Ταῦτα μὲν οὖν ἠπόρηται περὶ σοφίας καὶ φρονήσεως· ῥητέον δὲ πρὸς ταῦτα, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου· πρῶτον μὲν οὖν εἰ καὶ πρὸς μηδὲν ἦσαν χρήσιμοι αἱ τοιαῦται ἀρεταί, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς ἀναγκαῖον αἱρετὰς αὐτὰς εἶναι· ἀρεταὶ γάρ εἰσιν ἑκατέρα ἑκατέρου τοῦ διανοητικοῦ καθὼς εἴρηται· ἡ δὲ ἀρετὴ αἱρετόν τι ἐστίν.

Ἔπειτα καὶ χρήσιμοί εἰσι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, οὐχ ὥσπερ ἰατρικὴ πρὸς ὑγίειαν. Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ὑγίεια πρὸς ὑγίειαν ἔχει, οὕτω σοφία καὶ φρόνησις πρὸς εὐδαιμονίαν χρήσιμοί εἰσιν· ἡ μὲν γὰρ καθόλου εὐδαιμονία ἡ παντελής ἐστιν ἀρετή, σοφία δὲ καὶ φρόνησις μέρος εἰσὶ τῆς ὅλης ἀρετῆς· ὥστε μέρος εἰσὶ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας σοφία καὶ φρόνησις, καὶ τὸ ταύτας ἔχειν μετὰ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, εὐδαιμονεῖν ἐστὶ τὴν ὅλην εὐδαιμονίαν.

Ἔτι δὲ καὶ πρὸς πᾶσαν πρᾶξιν σπουδαίαν ἡ φρόνησις χρήσιμός ἐστι, καὶ δι' αὐτῆς πᾶν τοιοῦτον ἔργον ἀποτελεῖται· ἡ μὲν γὰρ ἠθικὴ ἀρετὴ τὴν θέλησιν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀπευθύνει τέλος, καὶ ὀρθὸν ποιεῖ τὸν σκοπόν· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος φέροντα τὸ ἀγαθὸν ζητεῖ· καὶ βουλεύεται δι' ὧν κάλλιστα καὶ ῥᾷστα, καὶ

ὡς

ὡς δεῖ, τοῦ τέλους ἐνὶ τυχεῖν· τοῦ δὲ τετάρτου μορίου τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστι τὸ θρεπτικὸν, οὐκ ἔστιν ἀρετὴ τοιαύτη, περὶ ἧς ἡμῖν ὁ λόγος, ἥτις ἀρχὴν ἔχει τὸ ὀρεκτικὸν, λέγω δὴ τὴν ἠθικήν· οὐ γάρ ἐστι τὸ θρεπτικὸν κύριον πράξεως οὐδεμιᾶς. Ὃ δὲ οὐκ ἔστιν ἀρχὴ πράξεως, οὐ δύναται ἀρετὴν ἔχειν τοιαύτην. Δύναται δὲ λέγεσθαι ἀρετὴ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ εὐτραφὲς, καὶ ὅσα ἄλλα ἕπονται, ὅταν καλῶς ἔχῃ τὸ θρεπτικὸν, οἷον κάλλος ἢ μέγεθος, ὅπερ ἀρετὴ οὐκ ἔστι κυρίως· οὐ γὰρ ἀπὸ προαιρέσεως γίνεται, οὐδὲ αἱρετή ἐστιν· ἀλλὰ κατὰ μεταφορὰν λέγεται. Καὶ ταῦτα μὲν μεταξὺ εἴρηται. Ῥητέον δὲ ἔτι πρὸς τὸ προκείμενον. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ πρὸς μηδὲν ἄλλο συντελεῖν ἠδύνατο ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις, διά γε ἑαυτὰς ἔδει πολλοῦ τινὸς ἀξίας εἶναι δοκεῖν, δέδεικται.

Δείξομεν δὲ ἔτι σαφέστερον, ὅτι ἡ φρόνησις συντελεῖ πρὸς τὸ σπουδαιοτέρους γενέσθαι, καὶ πρακτικωτέρους τῶν καλῶν καὶ δικαίων· μικρὸν δὲ ἄνωθεν ἀναληπτέον τὸν λόγον, ἀρξαμένους ἐκεῖθεν. Ὥσπερ γὰρ λέγομεν δυνατὸν εἶναι πράττοντάς τινας τὰ δίκαια οὔπω δικαίους εἶναι, καὶ τὰ σώφρονα καὶ μὴ σώφρονας εἶναι, οἷοί εἰσιν οἱ τὰ προστεταγμένα ὑπὸ τοῦ νόμου ποιοῦντες διὰ φόβον καὶ ἀκουσίως, ἢ οἱ δι' ἄγνοιαν δίκαιόν τι πεποιηκότες· ὥσ-

ut oportet, finem assequi possit suum. Quartæ vero partis animæ, cui alendi vis tribuitur, nulla est ejusmodi, de qua jam loquimur, virtus, cujus principium sit vis appetendi: intelligo autem moralem. Neq; enim pars illa altrix, actionis alicujus potestatem habet proprie: id vero quod actionis non est principium, habere ejusmodi virtutem non potest. Virtus autem dici potest altricis, bona alitura, & si quæ alia sequuntur, quoties bene habet se pars altrix, quemadmodum pulchra forma aut magnitudo corporis: quæ proprie tamen non est virtus: non enim fit consulto, neque est eligenda, sed per translationem ita vocatur. Et hæc quidem interjicere reliquis placuit: sed & aliud ad propositum adjiciendum est subjectum. Illud nempe, quod etiamsi ad aliud omnino nihil sapientia conferret & prudentia, per se tamen, plurimi faciendas videri, jam ostendimus.

Aristot. l. 6. c. 12.

Jam vero & illud ostendemus manifestius, ad hoc quoque ut meliores fiant homines, faciliusque justas atque honestas actiones agant, conducere prudentiam: quod ut faciamus, paulo altius repetenda erunt quæ dicturi sumus, & ab illis ducendum initium. Sicut ergo dicimus, fieri posse, ut quidam qui justa agant nondum sint justi, & qui temperata, nondum sint temperantes: quales sunt illi qui legibus parent, & quæ ab illis jubentur metu faciunt, aut inviti: vel qui per ignorantiam id quod justum est faciunt:

Περὶ δὲ τοῦ μηδὲν τι πρακτικωτέρους &c.

Aristot. l.6.c.12

ut, si quis inscius eum qui injuriam intulit, punit pro eo qui accepit: sed & qui alterius causa, pecuniarum puta, aut voluptatis, non per se autem, id quod justum est faciunt. Sicut ergo hos justos non dicimus, licet ea quæ justa sunt faciant, eodem videlicet modo in omni virtute se res habet. Et is qui quod bonum est agit, virtutemque sequitur, idque & per se, & boni causa ipsius, sed & cum præelectione, atque instinctu suo, non autem invitus, ille est revera, quem honestum dicimus virum. Qui enim cogitur ab alio ut faciat bonum, boni quidem causa facit quod facit, siquidem qui cogit eum, boni causa eum cogit, honestus tamen non est aut bonus, nisi & cum præelectione & sponte facit bonum. Habitus virtutis ergo format primum ordinatq; eam, quæ appetendi vim habet, animæ partem; in qua iræ vis est ac libidinis, atque ita ipsam præelectionem rectam facit. Vult quippe & præeligit id quod bonum est ab habitu bono. Non autem debet consistere in eo vir honestus, si virtutis modo consecutus sit habitum: sed & illa agere quibus stabiliri confirmarique in animo possit ille habitus: actiones nimirum honestas. Ut autem ejusmodi actiones aliquis cognoscat, neutiquam id à virtutis poterit accipere habitu. Illa siquidem solum animo ingenerat appetitum boni: ut vero possit cognoscere quæ agere debeat vir honestus, alterius est facultatis.

περ εἴ τις λάθοι τὸν ἀδικοῦντα κολάσας ἀντὶ τοῦ ἠδικημένου· ἢ δι' ἄλλό τι, ἢ χρήματα, ἢ ἡδονὴν τὸ δίκαιον ποιοῦντες, καὶ μὴ δι' ἑαυτό. Ὥσπερ τοίνυν τοὺς τοιούτους οὐ λέγομεν δικαίους, καί τοι πράττοντας τὰ δίκαια, οὕτως, ὡς ἔοικεν, ἐπὶ πάσης ἀρετῆς ἔχει· καὶ ὁ ποιῶν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ δι' ἑαυτὴν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ αὐτὸς προαιρούμενος καὶ οὐκ ἀκουσίως, οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σπουδαῖος· ὁ γὰρ βιαζόμενος ὑφ' ἑτέρου πρὸς τὸ ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν, τοῦ ἀγαθοῦ μὲν ἕνεκα ποιεῖ ὅπερ ποιεῖ, εἴπερ ὁ καταναγκάζων αὐτὸν τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καταναγκάζει· σπουδαῖος δὲ οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀγαθὸς, ὅτι μὴ προαιρούμενος καὶ ἑκουσίως πράττει τὸ ἀγαθόν· ἡ μὲν οὖν ἕξις τῆς ἀρετῆς ῥυθμίζουσα τὸ ὀρεκτικὸν τῆς ψυχῆς, τὸ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικὸν, ὀρθὴν ποιεῖ τὴν προαίρεσιν· ἐπιθυμεῖ γὰρ καὶ προαιρεῖται τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἕξεως· οὐ δεῖ δὲ μέχρι τούτου τὸν σπουδαῖον ἵστασθαι τοῦ ἕξιν ἔχειν ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν ἐξ ὧν ἔσται βεβαία ἡ ἕξις ἐν τῇ ψυχῇ, τὰς πράξεις τὰς σπουδαίας δηλονότι. Τὸ τοίνυν τὰς τοιαύτας πράξεις εἰδέναι, οὐ δυνατὸν λαβεῖν ἀπὸ τῆς ἕξεως τῆς ἀρετῆς. αὕτη γὰρ μόνην ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ τὴν ὄρεξιν τοῦ ἀγαθοῦ· τὸ δὲ εἰδέναι, ἃ δεῖ πράττειν τὸν σπουδαῖον, ἄλλης ἐστὶ δυνάμεως.

Λεκτέον

Λεκτέον δὴ περὶ ταύτης τῆς δυνάμεως σαφέστερον. Ἔστι δή τις δύναμις, ἣν καλοῦσι δεινότητα· αὕτη δέ ἐστι τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα δύνασθαι ταῦτα πράττειν, καὶ τυγχάνειν αὐτῶν· ἂν μὲν οὖν ὁ σκοπὸς ᾖ καλὸς, ἐπαινετή ἐστιν, ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία· διὸ καὶ τοὺς φρονίμους δεινοὺς καὶ πανούργους φαμὲν εἶναι· ἔστι δὲ ἡ φρόνησις οὐχ αὕτη ἡ δύναμις ἡ δεινότης, ἀλλ᾽ οὐκ ἄνευ τῆς δυνάμεως ταύτης. Ταύτης γὰρ τῆς δυνάμεως ἀρετή ἐστιν ἡ φρόνησις. Οὔτε τοίνυν ἄνευ φρονήσεως τελειωθείη ἂν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, τήν τε φρόνησιν ἀδύνατον ἐπιγενέσθαι τῷ πρακτικῷ νῷ ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς· οἱ γὰρ συλλογισμοὶ τῶν πρακτῶν, οὓς δηλονότι συλλογιζόμενοι πράττομεν, ἀρχὰς ἔχουσι τὰ τέλη τῶν πράξεων. Ἀπὸ γὰρ τῶν τελῶν συλλογιζόμεθα, εἰ ἀγαθαί εἰσιν αἱ πράξεις, ἢ πονηραί· τὰς δὲ τοιαύτας ἀρχὰς, τὰ τέλη δηλονότι, οὐ γινώσκομεν ἄνευ τῆς ἕξεως τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· πονηρὸν γὰρ τιθέμεθα τέλος ὑπὸ πονηρᾶς ἕξεως, καὶ πρὸς τοῦτο τὰς πράξεις πράττομεν, ὥσπερ εἰς ἀγαθόν· καὶ συμβαίνει τὴν γνῶσιν τῶν τοιούτων πρακτῶν μὴ εἶναι φρόνησιν· ἡ γὰρ φρόνησις περὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ ἀνθρώπου. Ὥστε ἀνάγκη τὸν φρόνιμον τὸ ἀγαθὸν τίθεσθαι τέλος· καὶ διὰ τοῦτο οὐ δυνατὸν τὴν φρόνησιν συστῆναι ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς· καὶ ἀδύνατον φρόνι-

De qua quidem facultate jam dicendum erit planius. Est ergo facultas quædam quam dicunt solertiam. Hæc vero talis est, ut ea quæ ad propositum semel scopum tendunt, possit quis agere, atque consequi. Quod si ergo honestus est scopus, laudanda quoque est illa: sin improbus, versutia vocatur. Ideoque & solertes & versutos esse dicimus prudentes. Est autem prudentia, non ipsa facultas illa, quam solertiam diximus, sed non sine hac facultate est prudentia. Hujus quippe facultatis virtus est solertia. Quare nec sine prudentia perfecta esse moralis poterit virtus, neque ad intellectum activum sine reliqua morali virtute poterit accidere prudentia. Ratiocinationes quippe eorum quæ sub actionem cadunt, quas nimirum ratiocinando agimus, pro principiis suis habent actionum fines. A finibus enim ratiocinari solemus, utrum bonæ sint actiones an contra. Principia vero ejusmodi, hoc est, ipsos fines, sine moralis habitu virtutis non cognoscimus: malo quippe habitu, malum quoque finem ponimus. Atque eo, tanquam ad bonum, actiones nostras dirigimus. Eoque fit, ut ejusmodi actionum finis non fit prudentia: in hominis quippe bonis cernitur prudentia. Quare necesse est ut bonum sibi finem ponat, vir prudens. Ideoque nec sine reliqua morali virtute potest consistere prudentia, neque quisquam prudens esse potest, qui non

Aristot. l.6.c.12. Λεκτέον δ' ἐπισκεπτέον σαφέστερον, &c.

Aristot. l.6.c.13. sit bonus. Atque ita quidem apparet, sine reliqua morali virtute non posse esse prudentiam.

Cap. 13. Σκεπτέον δὲ πάλιν, &c. Sed & illud manifestum est, nec ipsam quidem virtutem esse posse sine prudentia. Etenim quemadmodum ad solertiam se habet prudentia, ita ut non idem sit cum ea, sed vicina potius ac similis (naturalis enim animæ promptitudo est solertia, ejusmodi autem promptitudinis virtus est prudentia) ita & moralis virtus ad naturalem se habet.

Πᾶσι γὰρ δοκεῖ, &c. Omnibus enim singulæ virtutes morales, videntur naturales esse. Etenim & justi quodammodo, & temperantes, & fortes à teneris sumus, & cũ reliquis quodammodo nascimur virtutibus.

Ἀλλ' ὅμως, &c. Aliud tamen quærimus nihilominus. Neque enim has proprie dictas arbitramur esse virtutes.

Καὶ γὰρ παισὶ καὶ θηρίοις, &c. Illæ enim & pueris insunt & belluis, & noxiæ sunt nonnunquam: quia sine intellectu adsunt illis. Et quemadmodum valido corpori accidit quoties movetur, ut valide quoque cadat, si absque visu moveatur: ita ejusmodi habitus, sine intellectu quidem mali, cum eo vero sunt boni. Unde & virtutes eædem proprie dicuntur. Itaque iidem & sine intellectu proprie virtutes non sunt, cum intellectu autem proprie virtutes sunt. Quare quemadmodum in ea parte, cui opinandi vim tribuimus, duæ sunt species, solertia ac prudentia: ita in morali duæ sunt, altera naturalis virtus, altera ita dicta proprie.

μὲν εἶναι μὴ ὄντα ἀγαθόν· οὕτω μὲν οὖν φαίνεται τὴν φρόνησιν μὴ εἶναι ἄνευ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς.

Φανερὸν δὲ μηδὲ τὴν ἀρετὴν εἶναι ἄνευ φρονήσεως· καὶ γὰρ ὡς ἔχει ἡ φρόνησις πρὸς τὴν δεινότητα, οὐ ταυτὸν μὲν, ὅμοιον δέ· καὶ γὰρ ἡ μὲν δεινότης φυσική ἐστιν ἐπιτηδειότης τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ φρόνησις ἀρετή ἐστι τῆς τοιαύτης ἐπιτηδειότητος· οὕτω καὶ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ πρὸς τὴν φυσικὴν ἀρετὴν ἔχει.

Πᾶσι γὰρ δοκεῖ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἑκάστη φυσική πως εἶναι· καὶ γὰρ δίκαιοι, καὶ σωφρονικοὶ, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ τἄλλα ἔχομεν εὐθὺς ἐκ γενετῆς.

Ἀλλ' ὅμως ζητοῦμεν ἕτερόν τι· νομίζοντες οὐ ταύτας εἶναι τὰς κυρίως ἀρετάς.

Αὗται γὰρ καὶ παισὶ καὶ θηρίοις ὑπάρχουσι, βλαβεραὶ γίνονται ἐνίοτε, διὰ τὸ ἄνευ νοῦ προσεῖναι· καὶ καθάπερ σώματι ἰσχυρῷ κινουμένῳ συμβαίνει σφάλλεσθαι ἰσχυρῶς, ὅταν ἄνευ ὄψεως κινῆται, οὕτω καὶ τὰς τοιαύτας ἕξεις ἄνευ νοῦ πονηρὰς εἶναι συμβαίνει, μετὰ δὲ νοῦ ἀγαθάς· αἳ καὶ ἀρεταὶ κυρίως καλοῦνται. Καὶ αἱ αὐταὶ ἕξεις νοῦ μὲν ἄνευ οὐκ εἰσὶν ἀρεταὶ κυρίως, μετὰ δὲ νοῦ κυρίως ἀρεταὶ γίνονται· ὥστε καθάπερ ἐπὶ τοῦ δοξαστικοῦ δύο ἐστὶν εἴδη, δεινότης καὶ φρόνησις· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ δύο ἐστὶ, τὸ μὲν ἀρετὴ φυσικὴ, τὸ δὲ ἡ κυρίως.

Καὶ τούτων ἡ κυρία οὐ γίνεται ἄνευ φρονήσεως.

Διόπερ φασὶ πάσας τὰς ἀρετὰς φρονήσεις εἶναι.

Καὶ Σωκράτης τοῦτο τῷ λόγῳ στοιχῶν, τῇ μὲν ὀρθῶς εἶχε, τῇ δὲ ἡμάρτανεν· ὅτι μὲν γὰρ φρονήσεις ᾤετο εἶναι τὰς ἀρετὰς ἁπάσας, ἡμάρτανεν· ὅτι δὲ οὐκ ἄνευ φρονήσεως, καλῶς ἔλεγε.

Σημεῖον δὲ, καὶ γὰρ νῦν πάντες ὅταν ὁρίζονται τὴν ἀρετὴν, εἰπόντες αὐτὴν ἕξιν, καὶ περὶ τίνα καταγίνεται, προστιθέασι καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον· ὀρθὸς δὲ λόγος ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν· φαίνεται ἄρα μὴ δύνασθαι εἶναι ἀρετὴν ἄνευ φρονήσεως.

Ἔτι δὲ οὐ μόνον κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἕξις ἡ ἀρετὴ λέγεται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ὁ δὲ περὶ τῶν τοιούτων ὀρθὸς λόγος, ἡ φρόνησίς ἐστιν.

Ὁ μὲν γὰρ Σωκράτης λόγους τὰς ἀρετὰς ᾤετο εἶναι· πάσας γὰρ ἐπιστήμας ἔλεγεν εἶναι. Ἡμεῖς δὲ ἕξεις μετὰ λόγου· τὸ γὰρ κατὰ λόγον διαφέρει τοῦ μετὰ λόγου· κατὰ λόγον γάρ τις ποιεῖ τι, καὶ ἑτέρου κινοῦντος, καὶ τὸ τέλος σκοποῦντος, ὥσπερ ἡ φύσις κατὰ λόγον ποιεῖ· μετὰ λόγου δὲ, ὅταν αὐτὸς εἰδὼς πράττῃ, καὶ τὸ τέλος σκοπῶν κατὰ λόγον ποιῇ. Διὰ τοῦτο δεῖ προσκεῖσθαι τῷ κατὰ λόγον, τὸ μετὰ λόγου· λόγος δέ ἐστιν ἡ φρόνησις καθὼς εἴρηται.

Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἀγα-

Et harum quidem, quæ proprie dicitur, non fit sine prudentia, *Aristot. l.6.c.13. Καὶ τούτων, &c.*

Quare etiam omnes virtutes quidam dicunt prudentias esse. *Διόπερ φασὶ, &c.*

Et qui hanc opinionem secutus est Socrates, partim verum dicebat, partim falsum. Quatenus enim prudentias putabat esse omnes virtutes, errabat: quatenus vero non sine prudentia esse, verum dicebat. *Καὶ Σωκράτης, &c.*

Idque vel ex eo apparet: quod etiam nunc omnes, cum virtutem definiunt, postquam eam habitum dixerunt esse, & in quibus versetur, addunt hæc verba, secundum rectam rationem. Recta autem ratio est, quæ secundam prudentiam, unde apparet, non posse esse virtutem absque prudentia. *Σημεῖον δὲ, &c.*

Deinde non solum habitus secundum rectam rationem virtus dicitur, sed & cum recta ratione. Recta vero in ejusmodi ratio, est prudentia. *Δεῖ δὲ μικρὸν, &c.*

Socrates enim rationes existimabat virtutes esse: omnes enim scientias dicebat esse. Nos vero cum ratione habitus. Quod enim secundum rationem est, differt ab eo, quod est cum ratione. Etenim secundum rationem aliquid agere dicitur aliquis, etiam movente alio & de fine cogitante, sicut secundum rationem natura facit. Cum ratione autem, quoties sciens agit qui agit, & de fine cogitat, atque ita secundum rationem agit. Ideo non secundum rationem tantum, sed & cum ratione est addendum. Ratio autem, sicut diximus, prudentia est, *Σωκράτης μὲν, &c.*

Ex iis ergo quæ dicta sunt, ap- *Δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν,*

Aristot. l.6.c.13. paret, proprie bonum esse sine prudentia habitum non posse, quemadmodum nec sine virtute prudentiam.

Ἀλλὰ καὶ ὁ λόγος ταύτῃ, &c. Ex quo ipso diluetur etiam si quod ex contrario argumentum moveatur. Etenim à morali virtute distingui posse videtur prudentia. Neque enim eo modo quilibet ad omnes natus est, ut omnes simul morales virtutes, simulque possit consequi prudentiam. Quare aliam quidem jam consequetur, aliam vero nondum consecutus erit. Unde videtur, dividi virtutes posse.

Τοῦτο γὰρ κατὰ μὲν, &c. Hoc ergo in naturalibus quidem locum habet virtutibus: in moralibus vero, à quibus simpliciter bonus homo dicitur, locum non habet.

Ἅμα γὰρ, &c Simul enim cum prudentia, licet sit una tantum omnes existent.

Δῆλον δὲ καὶ εἰ μὴ, &c. Est igitur activa prudentia, & ad omnes reliquarum virtutum actiones eadem est utilis. Est tamen & per se quærenda: quia præstantissimæ animæ partis virtus est, rationalis videlicet; qua quidem vel sola de causa ea opus esset. Nemo enim bonus erit simpliciter, qui præstantissima sui parte laborat. Nunc vero ne una quidem sine prudentia posset virtus consistere. Neque enim recta absque prudentia esse poterit prælectio, sicut nec sine virtute, ut dictum est. Virtus enim ad ipsum bonum movet finem, & ad hunc petendum, primo præparat. Prudentia vero efficit ut ea quæ ad finem spectant faciamus.

θὸν εἶναι κυρίως τὴν ἕξιν ἄνευ φρονήσεως, οὐδὲ φρόνιμον ἄνευ ἀρετῆς.

Ἐντεῦθεν δὲ λύοιτ' ἂν καὶ ὁ λόγος, ᾧ τις ἂν τοῦ ἐναντίου λόγους εἰσάγοιτο· δοκεῖ γὰρ δυνατὸν εἶναι χωρίζεσθαι τὴν φρόνησιν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς οὕτως εὐφυῶς ἔχει πρὸς ἁπάσας, ὥστε πάσας τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς, καὶ τὴν φρόνησιν ὁμοῦ λαβεῖν δυνηθῆναι. Ὥστε τὴν μὲν λήψεται, τὴν δὲ οὔπω εἰληφὼς ἔσται. Δοκεῖ ἄρα χωρίζεσθαι τὰς ἀρετάς.

Τοῦτο τοίνυν κατὰ μὲν τὰς φυσικὰς ἀρετὰς ἐνδέχεται, κατὰ δὲ τὰς ἠθικὰς, καθ' ἃς ἁπλῶς ἀγαθὸς ὁ ἄνθρωπος λέγεται, οὐκ ἐνδέχεται.

Ἅμα γὰρ τῇ φρονήσει μιᾷ οὔσῃ πᾶσαι ὑπάρξουσιν.

Ἡ τοίνυν φρόνησις ἐστὶ μὲν καὶ πρακτικὴ καὶ χρήσιμός ἐστι πρὸς τὰς πράξεις ἁπάσας τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἔστι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν ζητητέα διὰ τὸ ἀρετὴν εἶναι τοῦ βελτίστου μορίου τῆς ψυχῆς, τοῦ λογικοῦ δηλονότι, καὶ τούτου μόνου χάριν χρεία ἂν ἦν αὐτῆς. Οὐ γάρ τις ἁπλῶς γένοιτο ἀγαθὸς κατὰ τὸ βέλτιστον ἑαυτοῦ μέρος, φαύλως ἔχων· νῦν δὲ οὐκ ἔνι οὐδεμίαν ἀρετὴν ἄνευ τῆς φρονήσεως συστῆναι· οὐ γάρ ἐστιν ὀρθὴν εἶναι τὴν προαίρεσιν ἄνευ φρονήσεως, ὥσπερ οὐδὲ ἄνευ ἀρετῆς, καθὼς εἴρηται· ἡ μὲν γὰρ ἀρετὴ πρὸς τὸ τέλος κινεῖ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τούτου ἐφίεσθαι παρασκευάζει· ἡ δὲ φρόνησις τὰ πρὸς τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν.

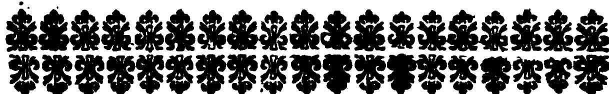
'Ἀλλὰ

Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας, ὅτι διὰ τὴν φρόνησιν ἡ σοφία. Τῷ γὰρ φρόνιμοι εἶναι ζητοῦμεν τὴν σοφίαν, καὶ ἡ φρόνησις τὸ τέλος ζητεῖ τῆς σοφίας, καὶ τὰ πρὸς τὴν σοφίαν φέροντα ζητεῖ. Κἂν οὕτω γὰρ ἔχουσα οὐκ ἔστι τῆς σοφίας βελτίων· ἔστι γὰρ ἡ σοφία ἀρετὴ τοῦ βελτίονος μορίου τῆς ψυχῆς· ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἀρετή ἐστι τοῦ πρακτικοῦ νοῦ· ἡ δὲ σοφία τοῦ θεωρητικοῦ· εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς σοφίας ἡ φρόνησις σκοπεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται αὐτῇ πρὸς τὸ ἑαυτῆς τέλος, ὥσπερ αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ ἔχουσι πρὸς τὰς ὑπ' αὐτὰς τέχνας, ἀλλὰ ζητεῖ ὅπως γένηται· καὶ οὐ διὰ τοῦτο κυρία αὐτῆς ἐστιν, ὥσπερ οὐδ' ἡ ἰατρικὴ κυρία ἐστὶ τῆς ὑγιείας· οὐ γὰρ αὐτῇ ἐπιτάττει, ἀλλὰ αὐτῆς ἕνεκα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον βελτίων ἡ σοφία τῆς φρονήσεως, καθάπερ καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ἰατρικῆς, ὅτι αὐτῆς ἕνεκα πράττει. Εἰ δὲ ἐπιτάττει ἡ φρόνησις, ἀλλ' οὐ τῷ σοφῷ, ἀλλὰ τῷ μήπω εἰς ταύτην ἐλθόντι τὴν ἀρετήν· τῷ δὲ ἐλθόντι, οὐκ ἔτι. Οὐδὲ γὰρ ἡ πολιτική, διότι ἐπιτάττει περὶ πάντων ἐν τῇ πόλει, ἤδη καὶ τῶν θεῶν ἄρχει.

At vero neque præest sapientiæ, quia propter prudentiam est sapientia: quatenus enim sumus prudentes, quærimus sapientiam. Et tum sapientiæ finem, tum ea quæ ad sapientiam ducunt, quærit prudentia: neque propterea tamen sapientia est præstantior. Præstantioris quippe partis animæ virtus est sapientia. Activi enim intellectus virtus est prudentia, contemplativi autem sapientia. Quamvis vero etiam de sapientia interdum dispicit prudentia, non ad finem tamen suum ea utitur, quemadmodum architectonicæ ad eas quæ sub ipsis sunt se habent: sed quomodo comparari possit quærit tantum. Nec propterea præest illi: sicut nec sanitati præest medicina: nec enim illi imperat, sed ejus causa. Ideoque prudentia præstantior est sapientia, sicut medicina sanitas, quia illius causa agit. Quod si imperet prudentia, non sapienti ea quidem, sed qui ad hanc nondum pervenit: qui vero jam pervenit, non item. Sicut nec civilis scientia, quod omnia præcipiat quæ fiunt in urbe, etiam Diis imperat.

Aristot. l. 6. c. 13. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία, &c.

ARISTO-

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER VII.

Aristot. l.7. c.1.

CAP. I.

De continentia.

Cap. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα λεκτέον, &c.

POst ea, quæ de moralibus & iis quæ menti tribuuntur dicta sunt virtutibus, de continentia, eaque quæ supra hominem est virtute, quam heroicam vocant & divinam, aliquid dicendum erit. Neque enim ejusdem generis cum reliquis virtutibus aut continentia est, aut ea quæ supra hominem est virtus. Ideoque post ea quæ de virtutibus diximus, alio facto initio, de his seorsim dicamus. Neutrum autem earum, cum iis quas supra diximus, cohærere virtutibus, vel ex his ipsis quæ de illis tradituri sumus, erit manifestum. Eorum vero quæ vituperio digna sunt, & vitari debent, tres

ΚΕΦ. α.

Περὶ ἐγκρατείας.

ΜΕτὰ τὰ εἰρημένα περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν καὶ διανοητικῶν, ῥητέον περὶ ἐγκρατείας, καὶ τῆς ὑπὲρ ἡμᾶς ἀρετῆς, ἥ τις ἡρωϊκή τις ἐστὶ καὶ θεία· οὔτε γὰρ ἡ ἐγκράτεια ὁμογενής ἐστι ταῖς εἰρημέναις ἀρεταῖς, οὔτε ἡ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετή· διὰ τοῦτο μετὰ τὰ περὶ τῶν ἀρετῶν εἰρημένα περὶ τούτων ἰδίως λέγομεν· ἄλλην ποιησάμενοι ἀρχήν. Ὅτι δὲ οὐδετέρα αὐτῶν ὁμοταγής ἐστι ταῖς προειρημέναις, δῆλον ἔσται ἀπὸ τῶν περὶ αὐτῶν ῥηθησομένων· τῶν δὴ ψόγου ἀξίων καὶ φευκτῶν

τρία

τεῖά ἐστιν εἴδη, κακία, ἀκρασία, θηριότης.

sunt species. Vitiositas, incontinentia, immanitas.

Aristot. l. 7. c. 1. Τὰ δ' ἐναντία τοῖς μὲν δυσὶ, &c.

Τὰ δὲ ἐναντία τούτοις, τῇ μὲν κακίᾳ ἡ ἀρετὴ ἡ ἠθική, περὶ ἧς διαλήψεται· τῇ δὲ ἀκρασίᾳ ἡ ἐγκράτεια· τῇ δὲ θηριότητι ἡ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀρετή, ἣ ἡρωϊκὴ καλεῖται, καθ' ἣν ἄνθρωποι γίνεσθαι λέγονται θεοί τινες ἐξ ἀνθρώπων.

His vero contraria, vitiositati quidem virtus, de qua diximus, moralis: continentiæ incontinentia: immanitati, quæ supra hominem est virtus, quam & heroicam dicunt: qua ex hominibus divini fieri dicuntur homines.

Ὥσπερ Ὅμηρος περὶ, &c.

Ὥσπερ καὶ Ὅμηρος εἰσάγει τὸν Πρίαμον περὶ τοῦ παιδὸς Ἕκτορος λέγοντα.

Sicut Homerus de filio suo Hectore loquentem introducit Priamum.

——— οὐ γὰρ ἐῴκει
Ἀνδρός γε θνητοῦ παῖς ἔμμεναι, ἀλλὰ θεοῖο,
δι' ἀρετῆς ὑπερβολήν.

——non illum quippe putasses
Sanguine mortali genitum, sed
Dîs oriundum.
Propter virtutis nimirum excellentiam.

Ὥστ' εἰ καθάπερ φασίν, &c.

Αὕτη ἡ ἕξις ἡ ἀντικειμένη τῇ θηριωδίᾳ. Ὥσπερ γὰρ ἡ θηριωδία οὐκ ἔστι κακία, οἵα ἐστὶν ἡ ἀντικειμένη ταῖς ἀρεταῖς· οὐ γάρ ἐστιν ἀνθρωπίνη κακία, ὅλως δὲ οὐδὲ κακία, οὐ γάρ ἐστι θηρίου κακία ἢ ἀρετή, διὰ τὸ μὴ μετὰ λόγου ποιεῖν ἢ παρὰ τὸν λόγον· οὕτως οὐδὲ ἡ θεία ἀρετὴ καὶ ἡρωϊκή, ἀρετὴ ἂν εἴη κυρίως· τὸ γὰρ ἀνθρώπινον ἀγαθόν, ἀρετὴ λέγεται· τὸ δὲ θεῖόν τί ἐστιν. Οὐκ ἔστι δὲ θεοῦ ἀρετή, ἀλλά τι τιμιώτερον ἀρετῆς τὸ θεῖόν ἐστιν ἀγαθόν. Καὶ ὥσπερ σπάνιόν ἐστιν ἡ τοιαύτη ἕξις, οὕτω καὶ ἡ ἀντικειμένη θηριωδία, σπάνιον. Ἔστι δὲ μάλιστα ἐν τοῖς βαρβάροις. Γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη θηριωδία οὐ μόνον διὰ πονηροτάτην ἕξιν, ἀλλὰ καὶ διὰ νόσους καὶ πηρώσεις.

Hic autem est qui immanitati opponitur habitus. Nam quemadmodum non est talis vitiositas, qualis quæ opponitur virtutibus, immanitas (nec enim humana est vitiositas, ac nè simpliciter quidem vitiositas: siquidem nec feræ est vitiositas aut virtus, quia nec cum ratione, nec præter eam agit) ita nec divina virtus aut heroica virtus erit proprie. Humanum quippe bonum, virtus vocatur: hoc vero divinum quid est. Dei autem non est virtus, sed præstantius quid virtute, divinum est bonum. Et quemadmodum rarum quid est ejusmodi habitus, ita & quæ opponitur, rarum quid est immanitas. Ac maxime inter Barbaros reperitur. Et ea quidem non ab improbissimo tantum habitu, sed & à morbis ac mutilationibus originem trahit suam.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης, &c.

Περὶ μὲν οὖν τῆς τοιαύτης διαθέσεως ὕστερον ποιησόμεθα λόγον. Περὶ δὲ τῆς κακίας εἴρηται πρότερον, ὅτι

At de tali quidem animi affectione postea agemus: de vitiositate vero, cum de moralibus egimus

gimus

Aristot. l.7.c.1.

gimus virtutibus, antea diximus: nunc vero de incontinentia, mollitie, ac luxu, deque oppositis iis virtutibus, continentia nimirum ac tolerantia dicamus. Neque enim cum dicta vitiositate aut virtute sunt eædem, nec ita tamen, ut alterius sint generis, diversæ. Quatenus ergo bonum eligit, rationemque sequitur continens, convenit virtuti continentia: quatenus vero semper adversatur ei cupiditas, & continenter in certamine est, quia habitum non habet, eatenus non est virtus. Eademque ratione nec incontinentia est vitiositas, si eam quæ moralibus opponitur virtutibus vitiositatem videamus. Qui enim in reliqua vitiositate improbus dicitur, cum improbitatis consecutus sit habitum, non repugnante vi rationis, quæ sunt improba agit. Incontinens vero, cum ad bonum trahit eum ratio, à cupiditate superatur. Ideoque nec ejusdem cum vitiositate speciei est incontinentia. Quatenus vero præter rationem quoq; ipsa est, & eorum quæ sponte dicuntur, eatenus aliquid cum ea commune habet.

Δεῖ δ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων, &c.

Quemadmodum autem de aliis, ita & de his dicamus, eodem, dico, quo de reliquis modo. Primo enim eas quæ vulgo probantur, proponemus rationes: quarum illas quæ non procedunt, opposita arguemus veritate: reliquas vero, quæ maxime probabiles sunt, confirmabimus ac relinquemus. Atq; ita plana erunt, quæ de iis agenda sunt omnia.

περὶ ἀρετῶν ἐλέγομεν τῶν ἠθικῶν. Νῦν δὲ περὶ τῆς ἀκρασίας ἐροῦμεν, καὶ περὶ τῆς μαλακίας καὶ τῆς τρυφῆς. καὶ τῶν ἀντικειμένων, ἐγκρατείας καὶ καρτερίας· οὔτε γὰρ τῇ εἰρημένῃ κακίᾳ καὶ ἀρετῇ αἱ αὐταί εἰσιν, οὔτε πάντῃ διάφοροι, ὡς ἑτερογενεῖς εἶναι· καθόσον μὲν γὰρ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται ὁ ἐγκρατὴς καὶ τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖ, ἀρετῇ προσήκει ἡ ἐγκράτεια. Καθόσον δὲ ἐναντιοῦται αὐτῷ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἐν ἀγῶνί ἐστιν ἀεί, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἕξιν, κατὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἀρετή· ἀκολούθως δὲ οὐδὲ ἡ ἀκρασία κακία ἐστὶ κατὰ τὴν κακίαν τὴν ἀντικειμένην ταῖς ἠθικαῖς ἀρεταῖς· ὁ μὲν γὰρ τὴν ἄλλην κακίαν φαῦλος, ἕξιν ἔχων τῆς φαυλότητος, πράττει τὰ φαῦλα, μὴ ἀντιτείνοντος αὐτῷ τοῦ λογισμοῦ· ὁ δὲ ἀκρατής, τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἕλκοντος, ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν κρατεῖται· καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὁμοειδὴς τῇ κακίᾳ ἡ ἀκρασία· ὅτι δὲ παρὰ τὸν λόγον καὶ αὐτή ἐστι, καὶ ἑκούσιον, τοῦτο αὐτῇ κοινωνεῖ.

Λέγωμεν δὴ περὶ αὐτῶν κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ περὶ τῶν ἄλλων εἴπομεν· ἐκθησόμεθα γὰρ τοὺς δοκοῦντας περὶ αὐτῶν λόγους, ὧν τοὺς μὴ συμβαίνοντας τῇ ἀληθείᾳ ἐλέγξαντες, τοὺς μάλιστα ἐνδόξους καταλείψαντες βεβαιώσομεν. Καὶ οὕτως ἔσται φανερὸς ὁ περὶ αὐτῶν λόγος.

Δοκεῖ δὴ πᾶσιν ἡ ἐγκράτεια ἀγαθὸν, καὶ ἡ καρτερία τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ἐπαινετῶν εἶναι. Ἡ δὲ ἀκρασία τοὐναντίον· φασὶ δὲ περὶ τῆς ἐγκρατείας καὶ ταῦτα. Πρῶτον μὲν, ὅτι ὁ ἐγκρατὴς ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῷ ἐμμενετικῷ ἔν τινι λογισμῷ καὶ ἀκινήτῳ, καὶ ἐγκράτεια τὸ ἐμμένειν τῷ λογισμῷ· ἀκρασία δὲ καὶ ἀκρατὴς τοὐναντίον. Δεύτερον, ὅτι εἰδὼς ὁ ἐγκρατὴς ὅτι φαῦλαι αἱ ἐπιθυμίαι, ἀφίσταται τούτων καὶ ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ· ὁ δὲ ἀκρατὴς, εἰδὼς ὅτι φαῦλα πράττει, διὰ τὴν ἡδονὴν οὐ πείθεται τῷ λόγῳ. Τρίτον, ὅτι καὶ ὁ σώφρων ἐγκρατής ἐστι καὶ καρτερικὸς, καὶ ὁ ἀκόλαστος τοὐναντίον. Τέταρτον, ὅτι καὶ πᾶς ἐγκρατὴς σώφρων· ἔνιοι δὲ ὁμοίως καὶ τὸν ἀκρατῆ πάντα ἀκόλαστον, καὶ τὸν ἀκόλαστον ἀκρατῆ εἶναι φασίν. Ἄλλοι δὲ διαφέρειν ἀλλήλων. Πέμπτον, ὅτι ἐνδέχεται φρόνιμον καὶ δεινὸν ὄντα καὶ ἀκρατῆ εἶναι. Ἕκτον, ὅτι λέγονται ἀκρατεῖς οἱ περὶ θυμὸν ἐπιρρεπεῖς, καὶ οἱ σφόδρα τιμῆς καὶ κέρδους ὀρεγόμενοι. Ταῦτα μὲν οὖν εἰσι πάντα σχεδὸν τὰ λεγόμενα περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας· ὧν περὶ ἑκάστου σκεψόμεθα, καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου.

Omnibus ergo bonum videtur continentia, interque res probas & laudabiles reponenda esse tolerantia: contrarium vero incontinentia. Sed & hæc de continentia dicuntur. Primo, continentem eundem esse cum eo qui in ratione persistit, immotusque ei adhæret: & in tali ratione persistere, esse continentiam, sicut incontinentia contra, & incontinens contra. Secundo, quod cum sciat improbas cupiditates suas esse continens, divortium cum iis facit, sequiturq; rationem. Contra vero, quod cum sciat improba esse quæ agit, voluptate adductus, ratione tamen non persuadetur incontinens. Tertio, etiam temperantem, esse continentem ac tolerantem, sicut contra est intemperans. Quarto, etiam omnem continentem, temperantem esse. Et nonnulli quidem similiter incontinentem omnem intemperantem, & intemperantem omnem esse incontinentem volunt. Alii vero inter se differre. Quinto, prudentem posse & solertem hominem, incontinentem tamen esse. Sexto, incontinentes eos dici, qui in iram facile propendent, & qui honorem vehementer appetunt, aut lucrum. Hæc ergo fere sunt quæ de continentia & incontinentia dicuntur omnia. De quibus singulis videamus: ac primo quidem de primo.

Aristot. l. 7. c. 1. Δοκεῖ δὴ ἡ ἐγκράτεια, &c.

CAP.

Aristot. l.7.c 2.

CAP. II.

Non esse continentiam, simpliciter in opinione persistere.

Cap. 2. Ἔτι, εἰ πᾶσα, &c.

SI hoc ergo, ut in quavis aliquis opinione persistat, est continentia, erit etiam mala continentia: quoties nimirum in falsa aliquis opinione persistit. Atque supposuimus, bonum & laudabile quid eam esse. Quare nec simpliciter in præsenti permanere opinione continentia est.

Καὶ εἰ πάσης δόξης ἡ ἀκρασία, &c.

Similiterque, non omnis improba erit & fugienda incontinentia, sed bona etiam quædam: quoties aliquis in falsa non persistit opinione; sicut Neoptolemus, cui ut mentiretur persuaserit Ulysses, non in ea tamen permanet opinione, sed veritatem amplectitur. Aut si quis deceptus ab eo, cum quo agit, falsamq; opinionem amplexus, non persistit in opinione. Neq; enim vituperatur talis: vituperatur vero incontinens. Quare neq; qui in opinione persistit, est continens, neque qui ab opinione discedit, est incontinens. Eo quippe res redibit, ut incontinentia cum stultitia, sit virtus: siquidem ab opinione desistere, nec in bono, quod censeas, permanere, sit incontinentia. Si quis enim præ fatuitate bonam esse judicet intemperantiam, neque in eadem postea opinione permaneat, hic jam temperans erit. Atq; ita incontinens bonus erit, quod

ΚΕΦ. β'.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ἐγκράτεια τὸ ἁπλῶς ἐμμένειν τοῖς δεδογμένοις.

ΕΙ τοῦτό ἐστιν ἐγκράτεια, τὸ ἐμμένειν πάσῃ δόξῃ, ἔσται καὶ φαύλη ἐγκράτεια, ὅταν ἐμμένῃ τις ψευδεῖ δόξῃ· ἀλλὰ μὴν ὑπόκειται ἐπαινετὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι αὐτήν· οὐκ ἄρα τὸ ἐμμένειν ἁπλῶς τῇ παρούσῃ δόξῃ ἐγκράτειά ἐστιν.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκρασία οὐ πᾶσα φαύλη ἔσται καὶ φευκτή, ἀλλὰ καὶ ἀγαθή, ὅταν μὴ ἐμμένῃ τις τῇ ψευδεῖ δόξῃ, ὥσπερ ὁ Νεοπτόλεμος πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ψεύσασθαι, καὶ μὴ ἐμμείνας τῇ δόξῃ, ἀλλὰ ἀληθεύσας, ἢ εἴ τις ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ προσδιαλεγομένου καὶ δοξάσας ψευδῆ, οὐκ ἐμμένει τοῖς δεδογμένοις· οὐ γὰρ ψέγεται ὁ τοιοῦτος· ὁ δὲ ἀκρατὴς ψέγεται· οὐκ ἄρα ὁ ἐμμενετικὸς τῇ δόξῃ ἐγκρατής ἐστιν· οὐδὲ ὁ τῆς δόξης ἐκστατικὸς ἀκρατής· ὅλως δὲ ἀκρασία μετ' ἀφροσύνης, συμβαίνει ἀρετὴ εἶναι, εἰ τοῦτό ἐστιν ἀκρασία, τὸ ἐξίστασθαι τῆς δόξης καὶ μὴ ἐμμένειν τοῖς δοκοῦσιν ἀγαθοῖς· εἰ γάρ τις ὑπὸ ἀφροσύνης νομίζῃ τὴν ἀκολασίαν ἀγαθὸν, μὴ ἐμμένῃ δὲ τοῖς δεδογμένοις, ἔσται σώφρων· καὶ οὕτως ἔσται ὁ ἀκρατὴς σπουδαῖος, ὅπως

ὅπερ ἐστὶ ψεῦδος· ψεκτὸν γὰρ δοκεῖ πᾶσιν ἡ ἀκρασία. Ἔτι ὁ δυνάμενος ἐκστῆναι τῆς δόξης τοῦ μὴ δυναμένου βελτίων ἐστὶ πολλάκις· ὁ δὲ ἀκρατὴς τοῦ ἐγκρατοῦς οὐκ ἔστι βελτίων· οὐκ ἄρα ὁ ἐμμενετικὸς τῇ δόξῃ ἐγκρατὴς, οὐδὲ ὁ ἐκστατικὸς, ἀκρατής.

Ὅτι δὲ ὁ δυνάμενος ἐκστῆναι τῆς δόξης βελτίων τοῦ μὴ δυναμένου, δῆλον· ὁ γὰρ τῷ ἠπατῆσθαι τὰ φαῦλα διώκων, ὅτι νομίζει ἀγαθὰ εἶναι, βελτίων ἐστὶ τοῦ εἰδότος ὅτι φαῦλα, καὶ διώκοντος· ὁ μὲν γὰρ ἠπατημένος μεταπεισθεὶς δύναται ἀγαθὸς γενέσθαι· ὁ δὲ δι' ἀκρασίαν διώκων, καὶ εἰδὼς ὅτι φαῦλα, οὐ δύναται ἐκστῆναι τῶν κακῶν· πῶς γὰρ ἂν ἐκσταίη, ἐπεὶ οὐ δύναται μεταπεισθῆναι; ὃ γὰρ ἔδει γινώσκειν, οἶδε, καὶ εἰδὼς ἀκρατεύεται, καὶ ἔνοχός ἐστι τῇ παροιμίᾳ, ὅταν τὸ ὕδωρ πνίγῃ, τί δεῖ ἐπιπίνειν; φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἐμμένειν τῇ παρούσῃ δόξῃ οὐκ ἔστιν ἐγκράτεια, οὐδὲ τὸ ἐξίστασθαι ἀκρασία.

est falsum. Omnibus namq; vituperanda videtur esse incontinentia. Præterea, qui ab opinione novit desistere, melior sæpenumero est, quam qui non novit: at vero continente non est melior incontinens: quare nec qui in opinione permanet, continens, nec qui ab ea desistit, est incontinens. Aristot. l. 7. c. 2.

Jam vero eum qui desistere ab opinione novit, meliorem esse eo, qui non novit, manifestum est. Qui enim deceptus, mala sequitur, quia bona esse existimat, melior est eo, qui mala novit esse, & sequitur tamen, qui enim deceptus fuit, aliis postea rationibus persuasus, bonus fieri potest: qui vero ex intemperantia ea sequitur, novitque mala esse, non potest discedere à malis. Quomodo enim possit, cum nè contrariis quidem rationibus possit persuaderi? quod enim scire debebat, novit, & cum norit, intemperanter vivit tamen. Itaq; in eũ quadrat proverbium, Ἔτι ὁ τῇ πιθανῷ, &c.

Quid adhibendum est, cum premit fauces aqua?

Quare apparet neque in eadem permanere opinione, esse continentiam, neque desistere, incontinentiam.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ τῆς γνώσεως τοῦ ἀκρατοῦς, ἢ γινώσκων οὐκ ἐμμένει.

CAP. III.

De cognitione incontinentis, in qua sciens non persistit.

Ζητητέον δὴ περὶ τοῦ δευτέρου. Ἀπορία γάρ ἐστι, πῶς ὑπολαμβάνων ὀρθῶς

De secundo autem quærendum est: oritur enim difficultas quædam, Quo pacto, dico, cum Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, &c.

Aristot. l.7. c.2.

cum recte de iis quæ agit judicet aliquis, nihilominus tamen incontinenter se gerat. Dicuntque nonnulli, nescire incontinentem, quæ agit mala esse, eumque hac destitui scientia: sicut dicebat Socrates, fieri non posse, ubi est scientia, ut qui hac præditus est, aliud quippiam in eo dominetur, & tanquam mancipium in diversa trahit. Quæ quidem cum iis quæ manifesta sunt, pugnat ratio. Esse enim incontinentem, & eum esse incontinentem, qui in contrarium illius fertur boni quod novit, id vero manifestum est. Quare quærendum est, an per ignorantiam agat, quisquis agit malum: & quæ hujus ignorantiæ sit ratio. Alii vero existimant, scire quidem ea quæ agit, incontinentem, non habere tamen eorum scientiam, sed opinionem tantum. Neque enim fieri posse, ut qui scientia sit præditus, à voluptatibus vincatur tamen. Nihil quippe scientia esse fortius. Ideoque opinionem esse volunt illam incontinentis cognitionem. Atqui, si opinio est, non vero scientia aut firma rei in incontinente cognitio, sed infirma tantum requisque, sicut in dubitantibus, danda erit venia incontinentibus, quod in iis quæ noverunt eo modo, non permaneant, quoties violentæ contra nitantur libidines. Quare nè mala quidem erit incontinentia. Nemini enim in iis, quæ aut mala, aut fugienda sunt aut vituperanda, datur venia. Talis autem est incontinentia.

Φρονήσεως ἄρα ἀντιλέγοις, &c.

Cum vero nec opinio sit co-

ἀεὶ ἂν πράττει τις, ἢ ἐγκρατεύεται. Καί φασί τινες, ὅτι οὐ γινώσκει ὁ ἀκρατής, ἃ πράττει, φαῦλα εἶναι, οὐδὲ ἔχει ἐπιστήμην αὐτῶν, ὥσπερ ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, οὐ δυνατὸν ἐπιστήμης ἐνούσης ἄλλο τι κρατεῖν, καὶ περιέλκειν ὥσπερ ἀνδράποδον· οὗτος δ' ὁ λόγος ἐναντίος ἐστὶ τοῖς φανεροῖς· ὅτι γάρ ἐστιν ἀκρατής, καὶ οὗτος ἐστιν ἀκρατής, ὁ πρὸς τἀναντία ὧν οἶδεν ἀγαθῶν φερόμενος, φανερόν. Διὸ ζητητέον, εἰ δι' ἄγνοιαν πράττει πᾶς ὁ πράττων τὸ πονηρόν, καὶ τίς ὁ τρόπος γίνεται τῆς ἀγνοίας· ἄλλοι δ' οἴονται εἰδέναι μὲν ἃ πράττει τὸν ἀκρατῆ, ἐπιστήμην δ' οὐκ ἔχειν αὐτῶν, ἀλλὰ δόξαν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπιστήμην ἔχοντα κρατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡδονῶν· οὐδὲν γὰρ εἶναι τῆς ἐπιστήμης ἐπικρατέστερον. Διὰ τοῦτο τὴν τοῦ ἀκρατοῦς γνῶσιν δόξαν εἶναι φασίν· ἀλλὰ μὴν εἰ γε δόξα ἐστὶ καὶ μὴ ἐπιστήμη, οὐδὲ ἰσχυρὰ γνῶσις τοῦ πράγματος ἐν τῷ ἀκρατεῖ, ἀλλ' ἀσθενής τις καὶ ἠρεμαία, καθάπερ ἐν τοῖς διστάζουσι, συγγνώμη ἂν εἴη τοῖς ἀκρατέσι, μὴ ἐμμένουσι τοῖς οὕτω γινωσκομένοις, βιαίων ἀνθελκουσῶν ἐπιθυμιῶν· οὐκ ἄρα μοχθηρὸν ἡ ἀκρασία. Οὐδενὶ γὰρ συγγνώμη τῶν μοχθηρῶν, καὶ ψεκτῶν, καὶ φαύλων. Τοιοῦτον δ' ἡ ἀκρασία.

Ἐπεὶ δ' οὔτε δόξα ἐστὶν ἡ γνῶσις

γνῶσις τοῦ ἀκρατοῦς, οὔτε ἐπιστήμη, δοκεῖ φρόνησις εἶναι· αὕτη γὰρ λείπεται καὶ ἔστιν ἰσχυρὰ γνῶσις· καὶ τοῦτο δὲ ἄτοπον· ἔσται γὰρ ἅμα καὶ φρόνιμος καὶ ἀκρατής. Οὐδεὶς δ' ἂν εἴποι, φρονίμου εἶναι τὸ πράττειν τὰ φαῦλα ἑκόντα· ἐπεὶ καὶ δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι πρακτικός γε ὁ φρόνιμος, καὶ περὶ αὐτάς ἐστι τὰς πράξεις τὰς μερικάς, καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἑπομένας ἔχειν ἐξ ἀνάγκης· οὐκ ἄρα φρονήσει γινώσκει ἀκρατής. Κατὰ μὲν οὖν τοὺς εἰρημένους τρόπους γινώσκειν τὸν ἀκρατῆ δέδεικται μὴ δυνατὸν εἶναι· ζητητέον ἄρα τὸν τρόπον. Ὃ μετὰ μικρὸν ἀκριβέστερον ἐπισκεψόμεθα.

gnitio incontinentis nec scientia, videtur esse prudentia. Illa enim restat: estque firma cognitio. Sed & illud absurdum est. Ita enim simul prudens erit & incontinens. Nemo autem dicet, prudentis esse agere quæ mala sunt sponte. Cum præsertim supra ostenderimus, in agendo occupari prudentem, & in actionibus quidem singularibus, reliquasque quoque habere quæ requiruntur virtutes. Non ergo prudentia cognoscit intemperans. Iis ergo quos hactenus proposuimus modis, intemperantem cognoscere non posse, ostendimus. Quare quo pacto hoc fiat, quærendum est. Quod paulo post accuratius considerabimus. Aristot. l.7.c.2.

ΚΕΦ. δ'.

a Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ ἐγκρατὴς σώφρων, οὔτε ὁ σώφρων ἐγκρατής.

Νῦν δὲ σκοπῶμεν περὶ τοῦ τρίτου, εἰ δυνατὸν τὸν σώφρονα ἐγκρατῆ εἶναι. Καὶ ἔτι περὶ τοῦ τετάρτου, εἴπως ἐγκρατὴς σώφρων· φανερὸν δὲ ἔσται λαβοῦσι τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἐγκρατοῦς· ἔστι δὴ ἐγκρατὴς ὁ ἀνθιστάμενος πρὸς ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ἐπιθυμίας· ἔχει ἄρα ὁ ἐγκρατὴς ἰσχυρὰς καὶ φαύλας ἐπιθυμίας· εἰ δὴ ὁ σώφρων ἔσται ἐγκρατής, ἕξει φαύλας ἐπιθυμίας καὶ ἰσχυράς· ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λό-

CAP. IV.

Continentem non esse temperantem, neque temperantem continentem.

Nunc vero de tertio, an nimirum temperans esse possit continens; sed & de quarto, an quodammodo continens sit temperans, videamus. Quod quidem fiet manifestius, si definitionem sumamus continentis. Est ergo continens, qui validis se improbisque opponit cupiditatibus. Validas ergo improbasque cupiditates habet continens. Si ergo continens est qui temperans est, cupiditates quoque improbas habebit & robustas. Quod cum ratione pu- a Ἔτι εἰ μὲν ἐν τῷ ἐπιθυμίας, &c.

Aristot. l.7.c.2.

gnat temperantiæ. Neque enim in eo ut rationi obsequantur cupiditates temperantia consistit. Præterea gaudet iis quæ agit temperans, nec enim aliter temperans esset: continens vero cum in certamine cupiditatum versetur & lucta, non gaudet. Si quidem voluptas illa est in quiete. Deinde, sicut eum qui habitum consecutus erit fortitudinis, licet subito ingruant, aut priusquam ratione adversus ea se munierit, non terrebunt pericula: eodem modo eum qui habitum habebit temperantiæ, non movebunt jucunda, licet nondum de iis cogitaverit, aut opposuerit rationem. Talis autem non est continens. In hoc ipso enim ut ratione adversus ea utatur, aut iis se opponat, consistere continentia dicitur. Si n. bonæ sint cupiditates continentis, mala est, quæ uti iis vetat, continentia: sin imbecilles nec malæ, nihil magnopere eximium erit continentia. Nunc vero talis videtur. Sin vero & imbecilles, & malæ, non magnopere præclarum erit eas continere. Quare neque magnum quid erit continentia. Restat ergo, ut & malæ sint cupiditates continentis & validæ. Ideoque neque qui temperans, continens, neque qui continens, temperans esse poterit.

γὰρ τῆς σωφροσύνης· ἐν γὰρ τῷ ἕπεσθαι τὰς ἐπιθυμίας τῷ λόγῳ, ἡ σωφροσύνη οὐ συνίσταται· ἄλλως τε ὁ μὲν σώφρων ἥδεται οἷς πράττει· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἦν σώφρων· ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐν ἀγῶνι ὢν καὶ μάχῃ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, οὐχ ἥδεται. Ἡ γὰρ ἡδονὴ ἐν τῇ ἠρεμίᾳ ἐστίν· ἔπειτα τὸν ἔχοντα ἕξιν ἀνδρείας ἐπιόντα ἐξαίφνης τὰ φοβερά, καὶ πρὶν τῷ λόγῳ κατ' αὐτῶν χρήσασθαι, οὐ ταράττει· ὁμοίως δὴ τὸν ἔχοντα ἕξιν σωφροσύνης οὐ κινήσει τὰ ἡδέα, καὶ πρὶν περὶ αὐτῶν σκέψασθαι, καὶ τὸν λόγον ἀντιτάξαι· ὁ ἐγκρατὴς οὐ τοιοῦτος· ἐν γὰρ τῷ χρήσασθαι τῷ λόγῳ κατ' αὐτῶν καὶ ἀντίστασθαι πρὸς αὐτάς, ἡ ἐγκράτεια συνίστασθαι λέγεται· εἰ μὲν γὰρ χρησταὶ αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ ἐγκρατοῦς, φαύλη ἡ ἐγκράτεια, κωλύουσα αὐταῖς χρῆσθαι. Εἰ δὲ ἀσθενεῖς καὶ οὐ φαῦλαι, οὐδὲν σεμνὸν ἡ ἐγκράτεια· νῦν δὲ τοιαύτη δοκεῖ· εἰ δὲ φαῦλαι καὶ ἀσθενεῖς, οὐδὲν μέγα τὸ τούτων κρατεῖν. Ὥστε οὐ μέγα ἡ ἐγκράτεια· λείπεται δὴ φαύλας εἶναι τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἰσχυράς. Καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ὁ σώφρων ἐγκρατὴς ἂν εἴη, οὔτε ὁ ἐγκρατὴς σώφρων.

Aristot. l. 7. c. 2.

ΚΕΦ. ε.

Ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ φρόνιμος ἀκρατής.

Ἐκ τῶν εἰρημένων δὲ φανερὸν, καὶ ὅτι οὐ δύναται ὁ φρόνιμος ἀκρατὴς εἶναι. Ἐπεὶ γὰρ τῇ φρονήσει ἕπεται καὶ ἡ σωφροσύνη, ὅτι καὶ πᾶσα ἠθικὴ ἀρετὴ, ὁ δὲ σώφρων οὐ δύναται ἐγκρατὴς εἶναι, πολλῷ μᾶλλον οὐδὲ ἀκρατής ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ ὁ φρόνιμος ἀκρατὴς ἂν εἴη.

CAP. V.

Prudentem non esse incontinentem.

Ex iis quæ dicta sunt ergo apparet, nec incontinentem esse posse eum, qui sit prudens. Cum enim prudentiam sequatur temperantia (quia omnis virtus moralis) temperans autem non possit esse continens, multo magis non poterit esse incontinens. Quod si ita est, sequitur nec incontinentem esse posse eum, qui sit prudens.

Hoc caput redundat; repetit enim licet paulo aliter, quæ cap. 3. par. 2. dicta sunt.

ΚΕΦ. ς'.

Ὅπως ζητοῦσι δεῖ τὸ περὶ ἐγκρατείας ζήτημα.

Ζητητέον δὲ καὶ περὶ τοῦ ἕκτου, εἰ περὶ πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἁπλῶς πᾶν ἐπιθυμητὸν ἡ ἀκρασία ἐστὶ, καὶ ἡ ἐγκράτεια. Καὶ εἰ οὕτω, καὶ ὁ περὶ ἕκαστον τούτων ἐπιρρεπῶς ἔχων ἀκρατής ἐστι, ζητητέον τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατής· οὐ γὰρ ὁ περὶ πάντα ἔχων οὕτως, ἐστίν. Οὐδεὶς γὰρ ἁπάσας ἔχει τὰς ἀκρασίας. Ὥστε ζητοῦμεν τὸν κυρίως ἀκρατῆ. Τὰ μὲν οὖν ζητήματα τὰ περὶ τῆς ἐγκρατείας, καὶ αἱ ἀπορίαι τοιαῦται συμβαίνουσι. Τούτων δὲ τὰ μὲν ἀνελεῖν δεῖ, τὰ δὲ καταλιπεῖν· ἡ γὰρ λύσις τῆς ἀπορίας εὕρεσίς ἐστι τοῦ ζητουμένου.

CAP. VI.

Quomodo quærenda sit quæ de continentia movetur quæstio.

Sed & de sexto quærendum est, Utrum videlicet in opibus & existimatione, reliquisq; quæ cupiditatibus subjiciuntur continentia cernatur & incontinentia. Et si hoc verum sit, constetq; eum, qui in singula propendeat eorum esse incontinentem, quærendum erit, quis sit ille qui simpliciter incontinens dicitur. Neq; enim qui æque in omnia, is erit. Nemo enim omni simul incontinentiæ laborat genere: quare eum qui simpliciter sit incontinens, quæramus. Hæ igitur vel quæstiones sunt vel dubitationes, quæ in hoc solent moveri subjecto. Quorum alia tollenda, alia relinquenda sunt. Dubitationis quippe solutio, ejus, de qua quæritur, rei est inventio.

Ἔτι εἰ περὶ πάντα ἀκρασία, &c.

Aristot. l.7.c.3. Cap.3. Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, &c.

Primo ergo quærendum, utrum scientes incontinenter agant incontinentes, an secus: aut si scientes, quomodo. Deinde in quibus continens spectetur & incontinens. Hoc est, an in omni voluptate & dolore, an in quibusdam definite. Præterea inter continentem & tolerantem, an quæ sit differentia. Et si quæ præterea ad hujusmodi spectant quæstiones.

Ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς σκέψεως, &c.

Quarum omnium fundamentum est & principium, hæc quæstio. Quo pacto inter se continens differat & incontinens. Hoc est, utrum respectu eorum, in quibus versantur, subjectorum, an verò rationis, qua ad ea se habent, aut potius utriusque.

Deinde & illud videndum est, utrum in omnibus quæ sunt jucunda, continentia sit & incontinentia, an contra. Neq; enim in omnibus spectatur, continentia & incontinentia, & qui simpliciter incontinens vocatur: sed in quibus intemperans. Neque eodem quo intemperans modo se habet in illis, sed alio. Etenim intemperans cum judicet corrupte, putetque bonum esse sequi semper id quod est jucundum, eo fertur quoque: incontinens vero cum cupiditati ipsius adversetur ratio, nihilominus sequitur.

Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον, πότερον εἰδότες ἀκρατεύονται οἱ ἀκρατεῖς, ἢ οὔ, καὶ πῶς εἰδότες· ἔπειτα περὶ ποῖά ἐστιν ὁ ἐγκρατὴς καὶ ὁ ἀκρατής· λέγω δὲ περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην, ἢ περί τινας ἀφωρισμένας· καὶ τὸν ἐγκρατῆ καὶ τὸν καρτερικὸν εἰ διαφέρουσι, καὶ ὅσα ἀκόλουθα τούτοις τοῖς ζητήμασίν ἐστιν.

Ὧν ἡ ἀρχὴ ἐστὶ τὸ ζητῆσαι περὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς, κατὰ τί διαφέρουσι· κατὰ τὰ ὑποκείμενα, περὶ ἃ εἰσίν, ἢ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν πρὸς αὐτὰ ἔχουσιν, ἢ κατ' ἀμφότερα.

Μετὰ δὲ τοῦτο σκεπτέον, εἰ περὶ ἅπαντα τὰ ἡδέα ἐστὶν ἡ ἀκρασία καὶ ἡ ἐγκράτεια, ἢ οὔ. Οὔτε γὰρ περὶ ἅπαντά ἐστιν ἡ ἀκρασία, καὶ ἡ ἐγκράτεια, καὶ ὁ ἁπλῶς ἀκρατής, ἀλλὰ περὶ ἃ ὁ ἀκόλαστος· οὔτε ὁμοίως τῷ ἀκολάστῳ ἔχει πρὸς αὐτά, ἀλλὰ ἕτερον τρόπον· ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος διαφθειρόμενος κεῖται, καὶ νομίσας ἤδη ἀγαθὸν τὸ διώκειν ἀεὶ τὸ ἡδύ, πρὸς αὐτὸ φέρεται· ὁ δὲ ἀκρατής, τοῦ λόγου ἀντιλέγοντος τῇ ἐπιθυμίᾳ, αὐτὸς ἀκολουθεῖ.

CAP. VII.

Quomodo norit incontinens.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ δ[όξ]αν, &c.

AN ergo sit opinio illa cognitio, cui contraria incontinentes faciunt & non sci-

ΚΕΦ. ζ.

Τίνα τρόπον γινώσκει ὁ ἀκρατής.

ΤΟ μὲν οὖν δόξαν εἶναι τὴν γνῶσιν τῶν ἀκρατῶν, ἢ ἀντιπεάττουσι, καὶ μὴ ἐπιστή-

ἐπιστήμην, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· τοῦτο γὰρ ζητοῦμεν, εἰ βεβαία ἐστὶν αὐτῷ ἢ ἀμφίβολος ἡ γνῶσις τοῦ ἀγαθοῦ· συμβαίνει δὲ πολλάκις τὴν δόξαν οὕτω βεβαίως ἐγκεῖσθαι, ὥστε μὴ διαφέρειν ἐπιστήμης κατὰ τὸ ἀντιβαίνειν ταῖς ἐπιθυμίαις· καὶ ἔνιοι οὕτω πιστεύουσιν οἷς δοξάζουσιν· ὥσπερ οἱ ἐπιστήμονες τοῖς διὰ τῆς ἐπιστήμης γινωσκομένοις, ὥσπερ ὁ Ἡράκλειτος ἃ ἐδόξαζεν ᾤετο ἐπίστασθαι ἀκριβῶς. οἷον, ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις, καὶ τἆλλα, ὅσα ἐτίθει· τῇ γοῦν τοιαύτῃ δόξῃ τοῦ ἀγαθοῦ ὁ ἀντιπράττων οὐδὲν διαφέρει τοῦ ἔχοντος τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πρὸς τὸ ἡδὺ φερομένου. Ὁμοίως γάρ εἰσι μοχθηροὶ, καθόσον ὁμοίως ἰσχυρῷ λογισμῷ ἑκάτεροι πολεμεῖ. Ὥστε ὃ ἐν τοῖς προειρημένοις ἠπορήθη, πῶς δυνατὸν τὸν εἰδότα τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖσθαι τὸ κακὸν, οὐχ οὕτω δύναται λυθῆναι. Ζητητέον δὴ πῶς ἑτέρως λυθήσεται.

Λέγομεν τοίνυν ὅτι τὸ ἐπίστασθαι, καὶ κατὰ ἐπιστήμην γινώσκειν διττόν ἐστι· λέγεται γὰρ ἐπίστασθαι καὶ ὁ ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ χρώμενος αὐτῇ. Ὥσπερ εἴ τις γεωμέτρης ὢν καὶ γεωμετρεῖ, λέγεται ἐπίστασθαι· καὶ ὁ ἔχων μὲν τὴν ἐπιστήμην, μὴ χρώμενος δὲ αὐτῇ· ὥσπερ γεωμέτρης λογοποιῶν, ἢ ἄλλο τι, οὐ γεωμετρῶν· ὥσπερ οὖν ἐπὶ τοῦ γεωμέτρου θαυμαστὸν μέν ἐστιν, εἰ γεωμετρῶν ψευδῆ συναγάγοι· θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, εἰ λογοποιῶν οὐ συνορᾷ εἰ

entia, ad præsentem nihil refert quæstionem. Hoc enim quærimus, utrum firma illi an vero ambigua boni sit cognitio. Fit autem sæpenumero, ut tam firma illi inhæreat opinio, ut nihil, quod ad congressum cum cupiditatibus & luctam, à scientia differat. Sed & nonnulli ita credunt iis quæ opinantur, ut illi qui sciunt, iis quæ per ipsam noverunt scientiam: sicut Heraclitus, quæ opinabatur, certo se putabat scire: ut, exempli gratia, non esse motum, & quæ statuebat reliqua. Tali ergo boni ipsius opinioni qui facit contraria, nihil ab eo differt qui scientiam habet boni, & ad id quod jucundum est, fertur nihilominus. Similiter .n. sunt improbi: quatenus videlicet cum firma uterque pugnat ratione. Ideoque id de quo quæsitum fuit in prioribus, quomodo qui scit id quod est bonum, eligat nihilominus id quod est malum, solvi hac ratione non potest. Quare, quo pacto aliter solvi possit, quærendum est.

Aristot. l.7.c.3.

Dicamus ergo, scire, & secundum scientiam aliquid nosse, sumi dupliciter. Scire enim dicitur, & qui habet scientiam, & qui ea utitur. Ut si quis Geometra est eamque tractat artem, is scire dicitur: sed & is qui habet quidem, non tamen utitur scientia, ut si quis differat, non vero Geometriam tractet, Geometra. Sicut ergo in Geometra mirum est, si dum artem tractat suam, falsa colligat: si vero dum differit, non advertat, si quis aliter, quam postulat

Ἀλλ' ἐπεὶ διχῶς, &c.

Aristot. l.7.c.3.

Geometra, formas consideret, minime est mirum: eodem modo in incontinente etiam se res habet. Si n. sciens, suaque utens scientia incontinens & è præscripto ejus omnia considerans, in contrarium ab iis quæ scit deflectat, mirum id erit: si vero habeat quidem scientiam, non utatur tamen, minime mirandum.

Ἔτι ἐπεὶ δύο τρόποι, &c.

Præterea, quotiescunque & habet scientiam & utitur, si non plene utitur tamen minime id mirum, si sit improbus. Cum enim duo sint propositionum modi quibus probat aliquid sibi qui scit; universalis & singularis videlicet: si non utroque utatur, universali dico, non autem singulari, minime mirum si sit improbus. Ut, exempli gratia, scit aliquis, hoc esse improbum, quod autem improbum est non est agendum, hoc ergo non est agendum. Cumque utræque in animo sint propositiones, quoties ad aliquid quod improbum est impellit libido, fit ut utatur universali, id nimirum quod improbum est non esse agendum, & ex ejus præscripto rem ipsam tum temporis inspiciat, singularem vero, hoc nimirum improbum esse, sciat quidem, non tamen utatur ea, neque re ipsa expendat: atque ita non aliter quam oculis captus ad ipsam feratur improbitatem, quod quidem mirum non est. Licet universali enim utatur propositione, nihilo magis tamen agere ex scientia poterit, si non & singulari utatur. Ea enim est quæ proprie

τις περὶ τὴν γεωμετρίαν τὰ σχήματα θεωρείη, τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιστάμενος ὁ ἀκρατὴς, καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, καὶ κατ' αὐτὴν θεωρῶν, ἐπὶ τἀναντία ὧν ἐπίσταται φέρεται, θαυμαστόν· εἰ δὲ μὴ χρώμενος, κἂν ἐπιστήμην ἔχῃ, οὐ δεῖ θαυμάζειν.

Ἔτι καὶ ὅταν τις ἔχων τὴν ἐπιστήμην καὶ χρώμενος, ἂν μὴ τελείως χρῆται, οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ μοχθηρός ἐστιν· ἐπεὶ γὰρ δυσὶ τρόποις προτάσεων ἀποδεικνὺς ἐπίσταται ὁ ἐπιστάμενος, καθόλου καὶ μερικῆς, ἐὰν ἀμφοτέραις μὴ χρῆται, λέγω τῇ καθόλου, τῇ δὲ μερικῇ οὐ χρῆται, θαυμαστὸν οὐδὲν εἰ μοχθηρός ἐστιν· οἷον, ἐπίσταταί τις, ὅτι τόδε πονηρὸν, τὸ δὲ πονηρὸν οὐ δεῖ πράττειν, τόδε ἄρα οὐ δεῖ πράττειν· καὶ ἀμφοτέρων οὐσῶν ἐν τῇ ψυχῇ τῶν προτάσεων, ἐπειδὰν ἐπιθυμία τις ἐπί τι κινῇ πονηρὸν, συμβαίνει τῇ μὲν καθόλου χρῆσθαι, ὅτι τὸ κακὸν οὐ δεῖ πράττειν, καὶ θεωρεῖν κατ' αὐτὴν τηνικαῦτα· τὴν δὲ μερικὴν, ὅτι τόδε κακὸν, ἔχειν μὲν, οὐ χρῆσθαι δὲ, οὐδὲ συνορᾶν ἐνεργείᾳ, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν μοχθηρίαν χωρεῖν, ὥσπερ ἀποτυφλωθέντα· τοῦτο δὲ οὐδὲν θαυμαστόν· εἰ γὰρ καὶ χρῆται τῇ καθόλου προτάσει, ἀλλὰ πράττειν οὐ δύναται κατὰ τὴν ἐπιστήμην μὴ χρώμενος καὶ τῇ μερικῇ· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κυρία

τῆς

τῶν πράξεων. Ἢν γάρ τις εἰδῇ, ὅτι τοῖς ξηροῖς χρηστέον, μὴ εἰδῇ δὲ, ὅτι ταδὲ ξηρὰ, οὐδὲν μᾶλλον χρήσεται τοῖς ξηροῖς· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τούτων ἔχει. Ἄν τις τῇ καθόλου χρῆται καὶ θεωρῇ, τῇ μερικῇ δὲ οὐ χρῆται, οὐδὲν τῆς ἐπιστήμης ἀπώνατο. Αἱ μερικαὶ δὲ διαφέρουσι. Τὰς μὲν γὰρ ἀνάγκη πᾶσα εἰδέναι, τῶν καθόλου γινωσκομένων· τὰς δὲ οὔ. Ὅταν γὰρ τὸ καθόλου οὕτως ἔχῃ, ὥστε περιέχειν αὐτὸν τὸν συλλογιζόμενον, ἢ τὸν ὁμοειδῆ, τῇ καθόλου συγγινώσκεται καὶ ἡ μερική· οἷον, πᾶσιν ἀνθρώποις βλαβερὸν ὁ ἐλλέβορος, αὐτὸς δὲ ἄνθρωπος, αὐτῷ ἄρα βλαβερὸν ὁ ἐλλέβορος· ἐνταῦθα τῇ καθόλου καὶ ἡ μερικὴ συγγινώσκεται· οὐ γὰρ ἑαυτὸν δύναται ἀγνοεῖν ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος· ὁμοίως δὲ κἂν τοὺς ὁμοειδεῖς περιέχῃ· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ αὐτοὺς ἀγνοεῖν δυνατόν. Ὅταν δὲ ἡ καθόλου πρᾶγμά τι περιέχῃ, τότε οὐκ ἀνάγκη, τῆς καθόλου γινωσκομένης, καὶ τὴν μερικὴν γινώσκεσθαι· οἷον πᾶς ἐλλέβορος βλαβερὸν, τόδε ἐλλέβορος, τόδε ἄρα βλαβερόν. Ἐνταῦθα οὐκ ἀνάγκη γινώσκεσθαι τὴν μερικὴν, τῆς καθόλου γινωσκομένης. Τὴν τοιαύτην οὖν μερικὴν ὁ ἀκρατὴς ἢ οὐκ ἔχει, ἢ ἔχων οὐ χρῆται. Τὸ δὲ χρῆσθαι καὶ μὴ χρῆσθαι τοσούτῳ διαφέρει ἀλλήλων, ὥστε τὸν μὲν χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἁμαρτάνοντα, ἄτοπόν τινα ἡγώμεθα, καὶ θαυμάζο-

in actionibus dominatur. Si quis enim norit, siccis utendum esse, non autem norit hæc sicca esse, nihilo magis siccis utetur. Eodem modo & hic habet. Si quis universali namque utatur, & ex ejus præscripto rem videat, singulari vero non utatur, nullum scientiæ suæ retulit fructum. Jam vero differunt quoque singulares: alias enim necessario scimus, quoties universales scimus: alias non item. Cum enim ita se habet universale, ut complectatur eum de quo agit ratiocinatio, aut qui sub eadem est specie, ipsa universalis tum una cognoscitur & singularis. Ut exempli gratia, omnibus hominibus noxium est elleborum, ipse autem homo est, ipsi ergo noxium est elleborum. Hic enim una cum universali, singularis quoque cognoscitur, Neque enim ignorare potest, se esse hominem. Eodemq; modo, si eos qui sub eadem sunt complectatur specie, nam nec illos ignorare potest. Quoties vero rem universalis aliquam complectitur, tunc non necesse est, cognita universali cognosci quoque singularem. Ut, exempli gratia; omne elleborum est noxium, hoc est elleborum, hoc ergo est noxium. Hic cognita universali, non necesse est cognosci quoque singularem. Talem ergo singularem aut non novit, aut si novit non utitur incontinens. At vero uti aut non uti tantum inter se differunt, ut eum qui utitur scientia & peccat tamen, absurdum judicemus, mire-

Aristot. l. 7. c. 3.

Aristot. l.7.c.3.

murq; vehementer talem posse esse. Qui vero non utitur & peccat, non item.

Ἔτι τὸ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην, &c.

Præterea non hoc tantum differunt qui sciunt aliquid, quod alii scientiam quidem habeant, eaque utantur, alii habeant quidem non utantur tamen; sed etiam eo ipso quod habent differunt. Neque enim eodem modo habent scientias, qui sciunt aliquid. Fieri enim potest, ut scientiam habeat aliquis, nec habeat tamen. Ut, exempli gratia, qui dormit, aut insanit, aut ebrius est. Et hoc quidem modo etiam illi, quibus imperant affectus, habent scientiam. Nam & inebriantur cupiditatibus, & insani redduntur ab ira. Et quemadmodum fit in iis, qui aut insaniunt aut sunt ebrii, ita eorum quoque manifeste à priori forma talibus affectibus mutantur corpora: nam & colorem mutant & vultum: nonnulliq; etiam omnino insaniunt. Unde apparet plane eodem modo sicut ebriorum & furentium, incontinentium quoq; se habere scientiam.

Τὸ δὲ λέγειν τοὺς λόγους, &c.

Quamvis autem verba sæpe proferant scientiæ, nè propterea quidem iis sunt dissimiles, quos jam commemoravimus. Etenim & ebrii demonstrationes sæpe recitant aut versus Empedoclis: sicut & qui recenter eos didicerunt pueri: nam & illi verba quidem ipsa connectunt, neque tamen priusquam confirmati sint consuetudine, & cum ætate quasi paulatim in iis adolescant, quicquam intelligunt: quod ut fiat longo opus est tempore. Quare

μὲν εἰ ἔστι τις οὕτως ἔχων· τὸν δὲ μὴ χρώμενον καὶ ἁμαρτάνοντα, οὐδαμῶς.

Ἔτι οὐ τούτῳ μόνῳ διαφέρουσιν αἱ ἐπιστάμενοι, τῷ τοὺς μὲν ἔχειν καὶ χρῆσθαι, τοὺς δὲ ἔχειν μὲν, οὐ χρῆσθαι δὲ, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἔχειν διαφέρουσιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἔχουσι τὰς ἐπιστήμας οἱ ἐπιστάμενοι· ἔστι γὰρ ἔχοντά τινα ἐπιστήμην, μὴ ἔχειν. Οἷον τὸν καθεύδοντα, καὶ μαινόμενον, καὶ οἰνωμένον· κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἔχουσι τὴν ἐπιστήμην καὶ οἱ ἐν τοῖς πάθεσιν ὄντες· μεθύουσι γὰρ ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, καὶ μαίνονται ὑπὸ τοῦ θυμοῦ. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῶν μαινομένων καὶ οἰνωμένων, καὶ αὐτῶν τὰ σώματα ἀλλοιοῦνται καὶ μεθίσταται φανερῶς ὑπὸ τῶν τούτων παθῶν· καὶ γὰρ καὶ χρῶμα, καὶ βλέμμα. Ἔνιοι δὲ καὶ καθάπαξ μαίνονται. Φανερὸν οὖν, ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῶν ἀκρατῶν ὁμοίως ἔχει τῇ τῶν μεθυόντων καὶ μαινομένων.

Εἰ δὲ καὶ λέγουσι λόγους τῆς ἐπιστήμης, οὐ παρὰ τοῦτο φαίνονται μὴ ὁμοίως ἔχειν τοῖς εἰρημένοις· καὶ γὰρ καὶ οἱ μεθύοντες ἀποδείξεις καὶ ἔπη λέγουσιν Ἐμπεδοκλέους· ὥσπερ καὶ οἱ ἄρτι μανθάνοντες παῖδες συνείρουσι μὲν τοὺς λόγους, ἴσασι δὲ οὔπω πρὶν ἐν ἕξει γενέσθαι, καὶ ὥσπερ συμφυῶσαι, ὅπερ διὰ μακροῦ γίνεται χρόνου· ὥστε καθάπερ τοὺς ὑποκρινομένους,

τὰς οὕτως ὑπολληπτέον λέγειν καὶ τοὺς ἀκρατευομένους, οἳ πρόσωπα ὑποκρινόμενοι τὰ ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἔπη λέγουσιν μὲν, ἴσασι δὲ ἂν λέγουσιν οὐδέν.

Ἔτι καὶ τόνδε τὸν τρόπον φυσικῶς ἄν τις συνίδοι τὴν αἰτίαν, δι᾽ ἣν γινώσκοντες οἱ ἀκρατεῖς τὸ ἀγαθὸν οὐχ αἱροῦνται· ἔστι δόξα καθόλου, καὶ ἔστι δόξα μερικὴ, ἥτις δὴ μερικὴ περὶ τὰ αἰσθητά ἐστιν· ὅταν δὲ ἀπὸ τῆς καθόλου καὶ τῆς μερικῆς δόξης ἄλλην τινὰ συναγάγωμεν δόξαν, ἀνάγκη, εἰ μέν ἐστιν ἡ δόξα θεωρητικὴ, καταφάναι τὴν διάνοιαν, καὶ πιστεῦσαι ὅτι οὕτως ἔχει· εἰ δέ ἐστι πρακτικὴ ἡ δόξα, ἀνάγκη πράττειν εὐθὺς, ἂν μή τις κωλύῃ· οἷον θεωρητικὴ μὲν δόξα, ὅτι ὁ ἐλλέβορος βλαβερὸν, ἢ τὸ μέλι γλυκύ· ὅπερ εἰ συναγάγωμεν, πιστεύομεν μόνον, οὐ πράττομεν. Πρακτικὴ δὲ, ὅτι τοῦ γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· ὅπερ εἰ συναγάγωμεν, πράξομεν καὶ γευσόμεθα. Ὅταν οὖν αἱ μὲν δόξαι, καὶ ἡ καθόλου, καὶ ἡ μερικὴ, κελεύωσι πράττειν τι· οἷον δεῖ γεύεσθαι τοῦδε, ὅτι τόδε γλυκὺ, τοῦ δὲ γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· ἡ δὲ ἐπιστήμη κελεύῃ καὶ ὁ καθόλου λόγος, μὴ γεύεσθαι, τύχῃ δὲ καὶ ἐπιθυμία ἐνοῦσα τοῦ πράγματος, τὸ μὲν ἐκ τούτων συναγόμενον ἐνέργειαν ἔχει, καὶ χρῆται αὐτῷ, τὸ δὲ καθόλου κωλύει γεύεσθαι, ἡ δ᾽ ἐπιθυ-

sicut histriones, ita existimandi sunt ea dicere incontinentes. Qui quasi personam repræsentant alienam, dum poetarum recitant versus, neque quicquam tamen eorum intelligunt, quæ dicunt. Aristot. l.7.c.3.

Sed & hoc modo naturalem invenire poterimus causam, cur cum norint bonum, non tamen eligant incontinentes. Est enim universalis, est singularis quoque opinio: quæ quidem singularis in iis quæ sub sensum cadunt, versari solet: quoties ex universali vero & singulari aliam quandam opinionem construimus, necesse est, si quidem contemplativa sit opinio, ut accedat, atque ita se habere, mens credat: sin activa, necesse, nisi quis impediat, statim ut agat. Sicut, exempli gratia, noxium esse helleborum, mel dulce, contemplativa est opinio. Unde si quid colligamus, non agemus, sed credemus tantum. At vero quæ dulcia sunt gustanda esse, activa est opinio. Unde si quid colligamus, agemus aliquid, hoc est, gustabimus. Quoties opiniones ergo, tum universalis, tum vero singularis, agere aliquid jubeant, ut exempli gratia, hoc gustandum est, quia hoc dulce est, ea autem quæ dulcia sunt gustanda sunt, hic autem scientia & universalis non gustare jubeat ratio, ac tum forte rei ipsius, quæ in eo est accedat cupiditas, id quod ex his colligitur, in actum perducitur, utiturque eo. Universale enim vetat gustare, cum opinione vero ad rem

Ἔτι καὶ τόνδε φυσικῶς ἄν τις, &c.

Aristot. l.7, c. 3.

rem gustandam deducit cum cupiditas. Singulas enim movere partes potest: ita voco sensus objecti illius in quo cupiditas versatur, proprios, Visum videlicet, si visus sit objectum id quod petitur jucundum, gustum si sit gustus, ad se trahit. Fit itaque ut à ratione & rationi contraria opinione incontinentia nascatur. Est autem non per se, sed propter cupiditatem rectæ rationi contraria opinio. Neque enim vi sua propria rectæ rationi imperat opinio: quia fieri non potest, ut scientiam superet opinio: sed vi cupiditatis, quæ corpus quoque mutat sæpe, & à statu movet suo. A ratione ergo & quæ rectæ rationi adversatur opinione, instinctu cupiditatis, fit incontinentia.

Ὥστε καὶ διὰ τοῦτο, &c.

Quare neque incontinentes dici possunt belluæ, quia rationem cui adversari possit cupiditas, non habent, verum phantasiam quandam singularium ac memoriam.

Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια, &c.

Quomodo autem solvatur extincta jam cupiditate incontinentis ignorantia, rursusque scientiam & consequatur & ex ea agat incontinens, si quæratur, eandem dicemus rationem esse, quæ in ebrio est & dormiente. Illud autem scire est physicorum.

Ἐπεὶ δ' ἡ τελευταία, &c.

Cum vero ab affectu suo possidetur incontinens, minorem propositionem, & quæ actionum quasi princeps est & domina, hoc nimirum malum esse, aut non habet omnino nec novit, aut ita, quemadmodum versus

μία μὲν τῆς δόξης ὅτι τὸ γλυκὺ ἄγει. Δύναται γὰρ κινεῖν ἕκαστον τῶν μορίων, λέγω δὲ τὰς οἰκείας αἰσθήσεις τοῦ ἐπιθυμητοῦ· ὅρασιν εἰ ὁρατόν ἐστι τὸ ἡδύ, πρὸς ἑαυτὸ ἕλκει, καὶ γεῦσιν τὸ γλυκύ· ὥστε συμβαίνει τὴν ἀκρασίαν ὑπὸ λόγου γίνεσθαι, καὶ δόξης τῆς ἐναντίας τῷ λόγῳ· ἔστι δὲ ἐναντία ἡ δόξα τοῦ ὀρθοῦ λόγου οὐ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν. Οὐ γὰρ ἡ δόξα τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τοῦ λόγου τοῦ ὀρθοῦ κρατεῖ· ἀδύνατον γὰρ ἐπιστήμης δόξαν περιγίνεσθαι· ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιθυμίας, ἣ καὶ τὸ σῶμα μεθίστησι καὶ ἀλλοιοῖ· γίνεται δὴ ἡ ἀκρασία ὑπὸ λόγου καὶ δόξης ἀντιπαρατεταγμένης τῷ ὀρθῷ λόγῳ, διὰ τῆς ἐπιθυμίας.

Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἀκρατῆ δύνανται λέγεσθαι, ὅτι οὐκ ἔχουσι λόγον ᾧ ἀνθίσταται ἡ ἐπιθυμία, ἀλλὰ φαντασίαν τινὰ τῶν μερικῶν καὶ μνήμην.

Πῶς δὲ λύεται ἡ ἄγνοια τοῦ ἀκρατοῦς τῆς ἐπιθυμίας σβεσθείσης, καὶ πάλιν γίνεται ὁ ἀκρατὴς ἐπιστήμων καὶ κατὰ τὴν ἐπιστήμην ἐνεργῶν, ὁ αὐτός ἐστι λόγος, ὃς ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς μεθύουσι καὶ καθεύδουσι. Τοῦτο δὲ φυσιολόγων εἰδέναι.

Ὅταν δὲ ἐν τῷ πάθει γένηται ὁ ἀκρατής, τὴν ἐλάττω πρότασιν, τὴν κυρίαν τῶν πράξεων, τὴν ὅτι τόδε κακόν, ἢ οὐκ ἔχει ὅλως οὐδὲ ἐπίσταται, ἢ οὕτως ἔχει ὥσπερ οἱ μεθύοντες καὶ οἱ

μαινό-

φαινόμενοι ἔπη τινὰ καὶ ἀποδείξεις λέγουσιν. Ἄλλως τε ὅτι οὐδὲ ἡ ἐλάττων πρότασις αὐτὴ καθ' αὑτὴν ἐπιστημονική ἐστιν, ὥσπερ ἡ καθόλου καὶ μείζων.

Ὥστε ἔοικεν, ὃ ἐζήτει Σωκράτης συμβαίνειν· οὐ γὰρ παρούσης τῆς κυρίως εἶναι δοκούσης ἐπιστήμης, ἥ τις ἐστὶν ἡ καθόλου, γίνεται τὸ πάθος· οὐ γὰρ ταύτης κρατεῖ ἡ ἐπιθυμία· ἀλλὰ τῆς κυρίας τῶν πράξεων, ἥ τις ἐστὶν ἡ ἐλάττων καὶ ἡ περὶ τὰ καθέκαστα· ταύτην γὰρ διαφθείρει ὁ πράττων, ἥ τις ἐστὶ περὶ τὰς πράξεις· καὶ αὕτη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, οὐχ ἡ καθόλου. Περὶ μὲν οὖν τῆς γνώσεως τῶν ἀκρατῶν εἰ γινώσκουσιν ὅλως τὸ ἀγαθὸν, καὶ πῶς γινώσκοντες ἀκρατεύονται, τοιαῦτα εἰρήσθω.

ac demonstrationes recitant ebrii. Sed & propterea: quia neque per se propria scientiæ minor propositio est, sicut universalis & major. Aristot. l. 7. c. 4.

Unde videtur sequi id quod volebat Socrates. Neque enim præsente ea quæ proprie videtur scientia, quæ universalis est, oritur affectus ille, (neque enim illi imperat cupiditas) sed quæ actionum propria est, minore: quæ minor est, & in singulis versatur. Hanc enim corrumpit agens, quæ in actionibus versatur: estque ea quæ ab affectu rapitur, non autem universalis. Ac de cognitione quidem incontinentium, an omnino cognoscant id quod est bonum, & quomodo, si cognoscant, incontinenter agant, dictum sit hactenus. Καὶ ἔοικεν ὃ ἐζήτει, &c.

ΚΕΦ. η.

CAP. VIII.

Τίς ὁ ἁπλῶς ἀκρατὴς, καὶ ὁ ἁπλῶς ἐγκρατής.

Quis simpliciter continens, & simpliciter sit incontinens.

Μετὰ δὲ ταῦτα ῥητέον, εἴ ἐστί τις ἁπλῶς ἀκρατὴς ἄνευ προσθήκης, ἢ πάντες κατὰ μέρος, οἷον ἀκρατὴς θυμοῦ, καὶ ἀκρατὴς δόξης· καὶ εἰ ἔστιν ἁπλῶς ἀκρατὴς, λεκτέον περὶ ποῖά ἐστιν ὑποκείμενα.

Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας εἰσὶν ἅπαντες οἱ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ ἁπλῶς καὶ μερικοὶ, καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοὶ, φανερόν.

DEinceps dicendum erit, utrum aliquis simpliciter sine ulla adjectione sit continens, an omnes ex parte: ut exempli gratia, iræ incontinens aut gloriæ: item an si sit aliquis simpliciter incontinens, in quibus versetur subjectis dicendum erit. Cap. 4. Πότερον δ' ἐστί τις, &c.

In voluptatibus ergo ac doloribus continentes versari omnes ac tolerantes, tam simpliciter dictos quam ex parte; incontinentes item ac molles, manifestum est. Ὅτι μὲν οὖν, &c.

Cum

Aristot. l. 7. c. 4. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἀναγκαῖα, &c.

Cum vero eorum quæ jucunda sunt, alia necessaria, alia vero non necessaria sint, sed eligenda per se & jucunda; (necessaria autem dico, sine quibus consistere vel species universaliter nequit humana, ut exempli gratia nuptiæ, vel individuum, sicut cibus, remissio, somnus & similia: non necessaria autem, quæ eligenda per se sunt & jucunda, non ita tamen, ut sine iis homo nequeat consistere: ut, exempli gratia, divitiæ, honor, victoria, & ejusmodi.) Fit ut in utroque jucundorum genere, quædam sint exsuperantiæ: tam in iis, dico, quæ sunt necessaria, quam quæ per se sunt eligenda quoties aliquis plus iis quam oportet, aut quam recta præcipit ratio, utatur.

Τὸν μὲν περὶ ταῦτα, &c.

Qui ergo in jucundis modum transit non necessariis, non simpliciter sine ulla adjectione vocatur, sed aut. gloriæ incontinens, aut opum: tanquam alius ab eo qui proprie incontinens dicitur simpliciterque, ut qui tantum ob quandam cum eo similitudinem ita sit dictus. Sicut differt homo qui Olympia vicit, à simpliciter homine. Licet enim parva eorum sit differentia, differt nihilominus, aliusque est, quia hoc additur.

Σημεῖον δὲ, &c.

Differre autem eam quæ in jucundis non necessariis versatur incontinentiam, ab altera, vel ex eo apparet: quod nimirum dicta simpliciter vituperetur incontinentia, neque erratum solum, sed etiam vitium videatur, sive proprie, sive alicujus respe-

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἡδέων τὰ μὲν εἰσὶν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ οὐκ ἀναγκαῖα μὲν, αἱρετὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ καὶ ἡδέα· λέγω δὲ ἀναγκαῖα μὲν, ὧν χωρὶς οὐ δύναται συνεστάναι ἢ τὸ εἶδος καθόλου τὸ ἀνθρώπινον, ὥσπερ ὁ γάμος, ἢ τὸ ἄτομον, ὥσπερ τροφὴ, ἄνεσις, ὕπνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἀναγκαῖα δὲ, αἱρετὰ καὶ ἡδέα δι' ἑαυτὰ, οὐ διὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου, πλοῦτος, τιμὴ, νίκη, καὶ τὰ τοιαῦτα. Συμβαίνει καὶ ἐν ἀμφοτέροις ἡδέσιν ὑπερβολὰς εἶναι, καὶ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἐν τοῖς δι' ἑαυτὰ αἱρετοῖς, ὅταν τις αὐτοῖς χρήσηται πλέον ἢ δεῖ, καὶ ὁ ὀρθὸς κελεύει λόγος αὐτοῖς χρῆσθαι.

Ὁ μὲν οὖν πρὸς τὰ ἡδέα ὑπερβάλλων τὰ μὴ ἀναγκαῖα, οὐ λέγεται ἁπλῶς χωρὶς προσθήκης ἀκρατὴς, ἀλλὰ ἀκρατὴς δόξης, ἢ ἀκρατὴς πλούτου, ὡς ἕτερος ὢν ἐκείνου τοῦ κυρίως καὶ ἁπλῶς ἀκρατοῦς, ὀνομαζόμενος δὲ ἀκρατὴς διά τινα πρὸς ἐκεῖνον ὁμοιότητα· καθάπερ διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ὁ τὰ Ὀλύμπια νενικηκὼς τοῦ ἁπλῶς ἀνθρώπου· καὶ γὰρ εἰ καὶ μικρὸν ἐστὶ τὸ διάφορον αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως διαφέρει, καὶ ἕτερός ἐστι διὰ τὴν προσθήκην.

Ὅτι δὲ διάφορός ἐστιν ἡ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ἀκρασία τῆς ἀκρασίας, δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ μὲν ἀκρασίαν ἁπλῶς ψέγεσθαι, καὶ δοκεῖν οὐ μόνον ἁμαρτίαν, ἀλλὰ καὶ κακίαν, ἢ κυρίως, ἢ κατά τι-

Τὴν

Τὴν δὲ κατὰ προσθήκης ἀκρασίαν οὐ ψέγομεν ὡς κακίαν. Οἱ μὲν οὖν περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ὑπερβάλλοντες, ἀκρατεῖς λέγονται κατὰ προσθήκης.

Οἱ δὲ περὶ τὰς ἀναγκαίας καὶ σωματικὰς ἡδονὰς ὑπερβάλλοντες, οὐ κρίνοντες καὶ συντιθέμενοι τῷ λόγῳ, ἀλλὰ ἀνθιστάμενοι, καὶ τὰς μὲν ἡδονὰς ὑπερβαλλόντως διώκοντες, περὶ ἃς ἔφαμεν εἶναι τὸν σώφρονα καὶ τὸν ἀκόλαστον, τὰς δὲ λύπας φεύγοντες πλέον ἢ προσῆκεν, οἷον, πείνης, δίψης, καὶ ἀλέας, καὶ ψύχους, καὶ πάντων τῶν περὶ ἁφὴν καὶ γεῦσιν, οἱ τοιοῦτοι ἀκρατεῖς λέγονται, οὐ κατὰ προσθήκης, ἀλλὰ ἁπλῶς.

Δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀκολάστους λέγεσθαι τοὺς περὶ ταῦτα ὑπερβάλλοντας· τοὺς δὲ περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα ἡδέα ὑπερβάλλοντας, οὐδαμῶς.

Ὅτι γὰρ περὶ τὰς αὐτὰς σωματικὰς ἡδονὰς συμβαίνει εἶναι τὸν σώφρονα καὶ ἐγκρατῆ, καὶ τὸν ἀκρατῆ καὶ ἀκόλαστον, εἰς ταυτὸν τίθεμεν τὸν σώφρονα τῷ ἐγκρατεῖ, καὶ τὸν ἀκόλαστον τῷ ἀκρατεῖ.

Εἰ καὶ οὐχ ὁμοίως ἔχουσι πρὸς ταύτας τὰς ἡδονάς. Ὁ μὲν γὰρ ἀκόλαστος προαιρούμενος ἐπὶ τὴν ἐπιθυμίαν φέρεται· ὁ δὲ ἀκρατὴς μὴ προαιρούμενος, ἀλλὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀνθισταμένου. τὸν μὲν οὖν ἀκρατῆ τῷ ἀκολάστῳ εἰς ταυτὸν τίθεμεν, καὶ τῷ σώφρονι τὸν ἐγκρατῆ· καὶ περὶ τὰ αὐτὰ λέγομεν αὐτοὺς εἶναι· τὸν δὲ περὶ τὰς ἄλλας ἡδονὰς τὰς μὴ ἀ-

ctu dicatur: altera vero, cui aliquid additur, non vituperetur ut vitium. Qui in jucundis ergo modum excedunt non necessariis, addita alia voce incontinentes dicuntur. Aristot. l.7.c.4.

Qui in necessariis vero corporis excedunt voluptatibus, idque sine judicio aut assensu rationis, sed potius cum lucta, easque vehementer sequuntur voluptates in quibus temperantem versari & intemperantem diximus, dolores vero vitant plus quam oportet, ut, exempli gratia, famis, sitis, æstus, frigoris, omniumque quæ in gustu versantur aut tactu hujusmodi, sine ulla appendice, simpliciterque incontinentes dicuntur. Τῶν δὲ περὶ τὰς σωματικάς, &c.

Idque vel ex eo apparet, quod qui in his modum excedunt, intemperantes dicuntur, qui in non necessariis jucundis, minime. Σημεῖον δὲ, &c.

Quia enim in iisdem corporis voluptatibus, temperans & continens, incontinens item versatur & intemperans, eodem loco temperantem & continentem, intemperantem item ponimus & incontinentem. Καὶ διὰ τοῦτο, &c.

Licet non eodem modo in his se habeant voluptatibus. Cum præelectione enim in cupiditatem fertur intemperans: sine præelectione vero, obstante recta ratione, incontinens. Quare eodem loco cum intemperante incontinens, & cum temperante ponitur à nobis continens, eosque versari in iisdem dicimus. Qui vero in aliis non necessariis incontinenter se ge- Οἱ δ' εἰσὶ μὲν περὶ, &c.

ris

Aristot. l.7.c.4.

rit voluptatibus, non item. Etsi autem in iisdem cum intemperante voluptatibus versetur incontinens, magis tamen reprehenditur, ut qui magis serviat voluptatibus, intemperans. Etenim à violentissimis superatur cupiditatibus incontinens: neque n. fieri hoc aliter posset, cum recta præcipue repugnet ratio. At vero à parvis etiam & exiguis superatur voluptatibus intemperans: quia non adversatur iis recta ratio. Ideoque & excessus quærit & modicos vitat dolores. Quod si modicis tantum impulsus voluptatibus, ita in excessum rapitur, quid futurum esset, si magna aliqua eum occuparet libido, aut ob rerum necessariarum defectum, dolor gravis?

ναγκαίων ἀκρατῶς ἔχοντας, ἀδικώτερος. Εἰ δὲ καὶ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ἡδέα ὁ ἀκρατὴς τῷ ἀκολάστῳ, ἀλλὰ μᾶλλον ψέγεται ὁ ἀκόλαστος, ὡς μᾶλλον ταῖς ἐπιθυμίαις δουλεύων· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς σφοδροτάτων ἐπιθυμιῶν ἥττᾶται· ὁ γὰρ ἢν ἄλλως, τοῦ ὀρθοῦ ἀνθιστάμενος λόγου· ὁ δὲ ἀκόλαστος καὶ μικρῶν καὶ ἀσθενῶν ἐπιθυμιῶν ἥττᾶται, διὰ τὸ μὴ ἀντιπράττειν αὐταῖς τὸν ὀρθὸν λόγον. Καὶ ζητεῖ τὰς ὑπερβολὰς, καὶ φεύγει μετρίας λύπας. Καὶ εἰ μετρίαν κινούντων ἐπιθυμιῶν οὕτως εἰς τὰς ὑπερβολὰς φέρεται, τί ἂν γένοιτο, εἰ προσγένοιτο αὐτῷ ἐπιθυμία νεανικὴ, καὶ περὶ τὰς τῶν ἀναγκαίων χρείας λύπη ἰσχυρά;

CAP. IX.

ΚΕΦ. Θ'.

De ferinate & quæ in ea incontinentia.

Περὶ τῆς θηριωδίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀκρασίας.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν, &c.

Rursus eorum quæ jucunda sunt, alia natura bona, alia mala sunt, alia media. Et natura quidem bona ea sunt jucunda, quæ per se non propter aliud petimus. Ut, exempli gratia, gloria, victoria, valetudo bona. Natura vero mala, ut exempli gratia, hominem comedere, sanguinem humanum bibere, & quæ præter naturam est intemperantia. Media autem bonum, quæ nec bona per se sunt, nec mala, sed ad aliud conducunt bonum, ut, exempli gratia, cibi, vestes, nuptiæ.

Πάλιν τῶν ἡδέων τὰ μὲν ἐστι φύσει ἀγαθὰ, τὰ δὲ φύσει κακὰ, τὰ δὲ μεταξύ. καὶ φύσει μὲν ἀγαθὰ ἡδέα εἰσὶν, ἃ δι' ἑαυτὰ, καὶ οὐ δι' ἄλλα, ζητοῦμεν· οἷον, δόξαν, νίκην, ὑγίειαν· φύσει δὲ κακὰ, οἷον τὸ φαγεῖν ἄνθρωπον, καὶ πιεῖν αἵματος ἀνθρωπίνου, καὶ ἡ παρὰ φύσιν ἀκολασία. Μεταξὺ δὲ τούτων, ὅσα δι' ἑαυτὰ μὲν οὔτε ἀγαθά εἰσιν, οὔτε κακὰ, ἀλλὰ χρήσιμα πρός τι ἀγαθὸν, οἷον τὰ σιτία, καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ὁ γάμος. Τὰ μὲν

ὖν

ἐν φύσει ἀγαθά, καὶ τὰ μεταξὺ, ἐπειδὰν τις ζητῇ, ἐπαινεῖται, ἐὰν μὴ ὑπερβάλλῃ τὸν ὀρθὸν λόγον, ἀλλ᾽ ὡς προσήκει ζητῇ.

Καὶ γὰρ ἡ ὑπερβολὴ ἐν ἅπασιν οὐκ ἐπαινετὸν, ἀλλ᾽ ἡ μὲν ἐν τοῖς φύσει ἀγαθοῖς ὑπερβολὴ ψεκτὸν μὲν, οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ μοχθηρὸν, ὅτι τὰ διωκόμενα ὡς εἴρηται φύσει εἰσὶν ἀγαθὰ, καὶ δι᾽ ἑαυτὰ ζητοῦνται· φευκτὸν δὲ ὅτι καὶ φαῦλον· τὸ γὰρ φιλεῖν τοὺς παῖδας, φύσει ὄντος ἀγαθοῦ, φεύγειν δεῖ τὴν ὑπερβολὴν, καὶ μὴ καθάπερ ἡ Νιόβη, ἢ καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς ὑπὲρ τῶν τέκνων ἐμάχετο ἢ ὁ Σάτυρος ὡς θεὸν ἐπικαλούμενος τὸν πατέρα· λίαν γὰρ ἐδόκει μωραίνειν.

Ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀκρασία ἐστὶν ἡ τοιαύτη ὑπερβολή· ἡ γὰρ ἀκρασία οὐ μόνον φευκτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψεκτῶν ἐστι. Λέγεται δὲ καὶ ἀκρασία, διὰ ὁμοιότητά τινα, ἣν ἔχει περὶ τὴν ἀκρασίαν μετὰ προσθήκης, καθὼς εἴρηται, ἀκρασία κέρδους ἢ ἀκρασία τιμῆς. Καὶ ἀκρατὴς οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ ἀκρατὴς τιμῆς, ἢ φιλοτεκνίας, ἢ τινος τῶν τοιούτων· ὥσπερ καὶ κακὸν ἰατρὸν λέγομεν, τὸν παρὰ τὴν ἐπιστήμην χειριζόμενον τοὺς νοσοῦντας, καὶ κακὸν ὑποκριτὴν, τὸν μὴ ἀκριβῶς μιμούμενον ὃν ὑποκρίνεται, καὶ οὐχ ἁπλῶς κακόν· ὅτι οὐκ ἔστι κακία ἡ τοιαύτη παρέκβασις, ἀλλὰ καθ᾽ ὁμοιότητα μετὰ προσθήκης. Ἡ μὲν οὖν περὶ τὰ φύσει ἀγαθὰ καὶ ἡδέα ὑπερβολὴ οὕτως ἔχει. Τῶν δὲ μεταξὺ

Quæ igitur natura bona sunt, & quæ sunt media, si quis ea quærat, ita ut rectam non excedat rationem, sed quemadmodum oportet, laudatur. Aristot. l. 7. c. 4.

Neque enim in aliis etiam omnibus laudatur excessus: verum is qui in iis est quæ natura sunt bona, non quidem vituperatur, nec malus habetur, quia ea quæ sequitur, natura, ut dictum est, sunt bona & per se quæruntur: nihilominus tamen & fugiendus est & malus. Sic cum, exempli gratia, amare liberos sit bonum, vitandus nihilominus excessus est. Nec enim, quemadmodum Niobe, agendum est, quæ cum Diis pro liberis suis pugnabat: aut Satyrus, qui tanquam Deum patrem invocabat suum: omnino enim insanire videbatur. Διὸ ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον, &c.

Sed nec incontinentia est, talis excessus. Non .n. inter vitanda tantum, sed & ea quæ vituperanda sunt est incontinentia. Dicitur tamen nihilominus incontinentia, à vicinitate quam habet cum ea, sed cum adjectione videlicet, ut, puta, incontinentia lucri, incontinentia honoris. Et incontinens non simpliciter, sed incontinens honoris, aut amoris liberorum, aut similium. Sicut malum dicimus medicum, qui præter artem tractat ægros, & malum histrionem, qui non recte imitatur eum quem repræsentat, non vero simpliciter malum. Quia non est vitium hujusmodi aberratio, nisi per similitudinem tantum, & cum adjectione. Qui igitur in iis quæ natura bona sunt committuntur Μοχθηρία μὲν οὖν, &c.

excessus,

Aristot. l.7.c.5.

excessus, sunt tales. Qui vero in iis, quæ in medio sunt boni, ii mali sunt ac vituperandi. Idque quia ejusmodi bona quod talia sunt aut talia à semet non habent, sed ab eo fine ad quem diriguntur vel bona sunt vel mala. Ideoque si ad malum dirigantur finem, mala sunt quoque. Ad malum autem tum diriguntur finem, quoties cum excessu ea persequimur. Qui namque in excessu ciborum peccat aut vestium, aut aliorum item quæ sunt necessaria, præterque rectam iis rationem utitur, ad intemperantiam ea refert. Ideoq; omnium illorum excessus, est improbitas. Quorundam vero, simplex & sine adjectione incontinentia in quibus temperantia quoq; versatur & intemperantia.

ἀγαθῶν αἱ ὑπερβολαὶ μοχθηραί εἰσι καὶ φευκταί. ὅσα τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ ἀφ' ἑαυτῶν οὐκ ἔχουσι τὸ τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα εἶναι, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τέλους πρὸς ὃ τείνονται, ἢ ἀγαθά εἰσιν ἢ κακά. Καὶ διὰ τοῦτο, ἂν πρὸς τέλος τυγχάνωσι μοχθηρὸν, μοχθηρά εἰσι· τείνονται δὲ εἰς μοχθηρὸν τέλος, ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς διώκωνται· ὁ γὰρ ὑπερβάλλων ἐν τῇ χρήσει τῶν σιτίων, καὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀναγκαίων, καὶ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον αὐτοῖς χρώμενος, εἰς τὴν ἀκολασίαν αὐτὰ τείνει. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ τούτων ἁπάντων ὑπερβολὴ μοχθηρία ἐστί. Τινῶν δὲ καὶ ἁπλῶς ἀκρασία καὶ χωρὶς προσθήκης, περὶ ἃ καὶ ἡ σωφροσύνη ἐστὶ καὶ ἡ ἀκολασία.

Cap. 5. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἔνια ἡδέα, &c.

Eorum vero quæ natura mala sunt & jucunda, non excessus sunt improbi, sed simpliciter eorum habitus: sunt autem illi quos ferinos dicimus. Quæ quidem nec natura sunt jucunda. Eorum enim quæ jucunda sunt alia natura, & quidem omnibus jucunda sunt animalibus, sicut cibus, & somnus, & similia: alia natura quidem, non omnibus tamen sunt jucunda, sicut ille aut ille cibus. Ut, exempli gratia, herbam comedere aut carnes, nonnullis natura jucundum est animalibus. Alia rursus non natura, sed, vel ob consuetudinem, vel mutilationem aliquam, aut naturæ improbitatem sunt jucunda, quæ natura sunt mala.

Τῶν δὲ φύσει κακῶν καὶ ἡδέων οὐχ αἱ ὑπερβολαὶ μοχθηραί εἰσιν, ἀλλ' ἁπλῶς αἱ περὶ ταῦτα ἕξεις, αἵ εἰσιν αἱ θηριώδεις· ἅπερ οὐδὲ φύσει ἡδέα εἰσί. Τῶν γὰρ ἡδέων τὰ μὲν ἐστιν ἡδέα φύσει καὶ πᾶσι ζώοις, οἷον τροφὴ, καὶ ὕπνος, καὶ τὰ τοιαῦτα· τὰ δὲ φύσει μὲν ἡδέα, οὐ πᾶσι δὲ ἡδέα, ὥσπερ ἡ τοιάδε τροφή· οἷον τὸ πόαν φαγεῖν ἢ κρέα, ἐνίοις τῶν ζώων φύσει ἡδέα εἰσί· τὰ δὲ οὐδαμῶς φύσει ἡδέα, ἀλλὰ ἢ διὰ ἔθη, ἢ διὰ πηρώσεις, ἢ διὰ μοχθηρίαν φύσεως· ἅτινά εἰσι φύσει κακά.

Λέγω δὲ θηριώδεις, &c.

In quibus versatur feritas. Quale est quod de muliere

Περὶ ἃ ἡ θηριότης ἐστίν. Οἷον τὴν ἄνθρωπον ἐκεί-

νην

τινα λέγουσι ποιεῖν, τὰς κυούσας ἀνασχίζουσαν τὰ παιδία κατεσθίειν, ἢ οἷς ἥδονται οἱ ἀπηγριωμένοι περὶ τὸν Πόντον ἄνθρωποι, οἱ μὲν ἰχθῦς ὠμοὺς ἐσθίοντες, καὶ κρέα ὠμά, οἱ δὲ δανείζοντες τὰ τέκνα ἀλλήλοις εἰς εὐωχίαν· ἢ ὁ Φάλαρις ἐποίησε φαγὼν τὸν ἑαυτοῦ παῖδα· τοιαῦτα δὴ τὰ κακὰ καὶ ἡδέα, οὐ φύσει ἡδέα, ἀλλὰ διὰ μοχθηρίαν φύσεως ἡδέα δοκοῦσι ταῦτα· τοῖς δὲ διὰ πηρώσεις τινὰς ἥδονται, ἢ διὰ μανίαν, ἢ ἄλλην τινὰ νόσον· διὰ μανίαν μὲν, ὥσπερ ὁ μανεὶς καὶ φαγὼν τοῦ συνδούλου ἧπαρ, ἢ ὁ τὴν μητέρα καθιερεύσας καὶ φαγών. Διὰ νόσον δὲ, ὁ ἐσθίων ἄνθρακας καὶ γῆν· ἐξ ἔθους δὲ γίνεται θηριώδης, ὁ ταῖς παρὰ φύσιν ἡδοναῖς ἐκ προοιμίου τοῦ βίου συνεθισθεὶς, καὶ χαίρων μὲν σιτίοις, οἷς οὐδεὶς ἥδεται ἀνθρώπων μὴ τοὺς φυσικοὺς ὅρους ὑπερβὰς, ἀκολασταίνων δὲ τὴν παρὰ φύσιν ἀκολασίαν· τούτων δέ ἐστι καὶ ὁ χαίρων τριχῶν τίλσει, ἢ ὀνύχων τρώξει. Ταῦτα δὲ καὶ διὰ μοχθηρίαν φύσεως γίνεται.

Ὅσοι μὲν οὖν διὰ μοχθηρίαν φύσεως τοῖς φύσει κακοῖς ἥδονται, οὐκ εἰσὶν ἀκρατεῖς· οὐ γάρ ἐστιν αὐτοῖς ὀρθὸς λόγος, ᾧ ἀνθίστανται· ὁμοίως δὲ οὐδὲ ὅσοι ἐξ ἔθους, ἢ νοσήματος, ἢ μανίας. Ἀλλὰ τὸ ἥδεσθαι τοῖς τοιού-

quadam, narrant, quæ prægnantium ventres secare, fœtusque earum comedere solebat. Vel quibus efferati circa Pontum delectabantur homines. Quorum alii pisces crudos edebant, alii carnes: alii pueros ad epulum sibi invicem dabant mutuo. Aut quod Phalaris faciebat, qui filium comedebat suum. Talia ergo quæ & mala sunt & jucunda, non natura sunt jucunda, verum ob aliquam naturæ improbitatem, jucunda videntur. Alia rursus sunt, quibus ob mutilationem aliquam nonnulli delectantur aut insaniam, aut morbum denique alium: insaniam quidem, ut qui insania correptus jecur conservi sui comedebat, aut qui matrem immolabat, ac comedebat. Morbum vero, ut qui carbones comedit aut terram. Ex consuetudine autem fit ferinus, qui iis quæ præter naturam sunt ex quo natus est assuevit voluptatibus, iisque gaudet cibis, quibus nemo delectatur hominum, nisi qui naturales excedat leges, & ea, quæ præter naturam est, gaudet intemperantia. E quorum numero & illi sunt, qui pilorum vulsione, aut morsu delectantur unguium. Nam & hæc à naturæ proficiscuntur pravitate.

Aristot. l. 7. c. 5.

Quicunq; ob naturæ pravitatem ergo, iis quæ natura mala sunt delectantur, non sunt incontinentes; neque enim veram rationem habent, cui resistant. Eodemque modo neque quæ aut à consuetudine aut morbo proficiscuntur aut insania. Quia ejusmodi dele-

Ὅσοι μὲν οὖν, &c.

ctari rebus, omnes excedit vitiositatis terminos.

Aristot. 1 7 c. 5. Τὸ δ' ἐνίοτε κρατεῖν, &c.

Quod si quis his interdum imperat voluptatibus, interdum succumbit, non incontinens dicitur simpliciter; sed cum adjunctione. Ut, exempli gratia, continens feritatis, itidemque incontinens. Neque enim in quibus intemperantia, in iisdem quoque feritas versatur, sicut simplex continentia. In naturalibus enim voluptatibus, & intemperantia versatur, & simplex continentia. In iis autem quæ præter naturam sunt, feritas.

Πᾶσα γὰρ ὑπερβάλλουσα, &c.

Omne enim quod modum excedit vitium, sive ea amentia aut timiditas, sive intemperantia sit & duritia, partim feritati, partim morbo tribuenda est. Nam & qui natura ita timidus est, ut etiam ad muris tremat strepitum, timiditate laborat ferina: morbo vero talis, ut exempli gratia, qui felem propter morbum metuebat. Idemque & in amentia videbis. Nam qui à natura ita omni ratione carent, ut solo sensu vivant, qualia nonnulla remotorum Barbarorum sunt genera, ferina laborant amentia. Qui vero propter morbos, vel comitiales vel insaniam, ii morbo hanc debent amentiam.

Τὸ τὸν δ' ἔστι μὲν ἐνίοτε ἔχειν, &c.

Potest tamen fieri ut & habitum quis habeat talem, nec ab habitu superetur tamen. Ut, exempli gratia, si Phalaris, cum puerum comedere desideraret, cupiditatem superaret illam: fieri autem potest, ut & superetur qui habet.

τοις, ἀλλ' ἐστὶ κατακῶς τῆς καλίας ὅρον.

Εἰ δέ τις τούτων τῶν ἐπιθυμιῶν νῦν μὲν κρατεῖ, νῦν δ' ἡττᾶται, οὐ λέγεται ἀκρατὴς ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οὐδ' ἐγκρατὴς ἁπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οἷον, ἐγκρατὴς τῆς θηριωδίας καὶ ἀκρατὴς ὁμοίως. Οὐ γὰρ ἔστιν ἡ θηριωδία περὶ τὰ αὐτὰ τῇ ἀκολασίᾳ, ὥσπερ ἡ ἁπλῶς ἐγκράτεια. Ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία περὶ τὰς φυσικὰς ἐστιν ἡδονὰς ὁμοίως, καὶ ἡ ἁπλῶς ἐγκράτεια· ἡ δὲ θηριότης περὶ τὰς παρὰ φύσιν.

Πᾶσα μὲν γὰρ ὑπερβάλλουσα κακία, καὶ ἀφροσύνη, καὶ δειλία, καὶ ἀκολασία, καὶ χαλεπότης, αἱ μὲν θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις εἰσίν· ὁ μὲν γὰρ φύσει τοιοῦτος, οἷος δεδιέναι πάντα, κἂν ψοφήσῃ μῦς, θηριώδη δειλίαν δειλός· νοσηματώδης δέ, οἷος ἦν ὁ δεδιὼς τὴν γαλῆν διὰ νόσον. Καὶ τῶν ἀφρόνων οἱ μὲν ἐκ φύσεως ἀλόγιστοι καὶ μόνῃ αἰσθήσει ζῶντες, θηριώδεις, ὥσπερ τινὰ γένη τῶν πόρρω βαρβάρων, οἱ δὲ διὰ νόσους ἐπιληπτικὰς ἢ μανίας, νοσηματώδεις.

Τούτων δ' ἐνίας ἔστι μὲν ἐνίοτε ἔχειν μόνον, μὴ κρατεῖσθαι δ' ὑπ' αὐτῶν· λέγω δέ, οἷον εἰ Φάλαρις ἐκράτει τῆς ἐπιθυμίας ἐπιθυμῶν παιδίου φαγεῖν· ... δυνατὸν δὲ καὶ κρατεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν.

Τῆς

Τὴν γοῦν τοιαύτην ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν οὐχ ἁπλῶς ἀκρασίαν καὶ ἐγκράτειαν ἐροῦμεν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, καθὼς ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴρηται, ἀκρασία θηριώδης, ἢ ἀκρασία νοσηματώδης· καὶ ἐγκράτεια θηριώδους κακίας, ἢ ἐγκράτεια νοσηματώδους κακίας· ἀκρασία δὲ ἁπλῶς, ἡ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολασίαν μόνη.

Talem ergo sive incontinentiam, sive continentiam etiam, non incontinentiam simpliciter aut continentiam, sed cum appendice, quemadmodum supra dicebamus, ferinam aut morbosam dicimus incontinentiam, & ferini vitii aut morbosi continentiam: simplex autem incontinentia sola ea est, quæ in intemperantia versatur humana. Aristot. 7 c. 6. Ὥσπερ καὶ μαλθακία, &c.

Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία καὶ ἐγκράτειά ἐστι μόνον, περὶ ἅπερ ἀκολασία καὶ σωφροσύνη· καὶ ὅτι ἡ περὶ τὰ ἄλλα ἡδέα ἄλλο τι εἶδός ἐστιν ἀκρασίας κατὰ μεταφορὰν λεγόμενον καὶ οὐ κυρίως, εἴρηται.

Incontinentiam ergo & continentiam in iis tantum esse, in quibus intemperantia quoque versatur & temperantia: tum illam vero quæ in reliquis spectatur voluptatibus, aliam esse speciem, translate non autem proprie ita vocatam, diximus. Ὅτι μὲν οὖν ἀκρασία, &c.

ΚΕΦ. ι.

CAP. X.

Ὅτι ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρασία αἰσχίων τῆς θυμοῦ.

Cupiditatum incontinentiam ira fœdiorem esse.

Ζητητέον δὲ ὁποτέρα ἀκρασία τῆς ἑτέρας αἰσχίων, ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν ἢ ἡ τοῦ θυμοῦ. Δοκεῖ δὲ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν αἰσχίων εἶναι τῆς τοῦ θυμοῦ ἀκρασίας. Ὁ μὲν γὰρ θυμούμενος οὐ πάντη παρακούει λόγου, ἀλλὰ κατά τι καὶ ὑπακούει καὶ παρακούει, καθάπερ οἱ ταχεῖς τῶν διακόνων, οἳ, πρὶν ἀκοῦσαι πᾶν τὸ προσταττόμενον, ἐκθέουσιν, εἶτα διαμαρτάνουσι τῆς πράξεως· ἢ ὥσπερ οἱ κύνες, πρὶν σκέψασθαι εἰ φίλος ὁ προσιὼν, πρὸς τὸν ψόφον μόνον ὑλακτοῦσιν· οὕτω καὶ ὁ θυμὸς διὰ

Videndum autem utra sit fœdior incontinentia, cupiditatum videlicet an iræ. Videtur autem cupiditatum esse fœdior quam iræ incontinentia. Qui enim irascitur, non omnino rationi non auscultat, sed ex parte & auscultat & non auscultat. Quemadmodum festini solent servi: qui prius quam totum id quod mandatur audiunt, procurrunt, atque ita male id quod imperatum est, agunt. Aut quemadmodum canes, qui priusquam advertunt an amicus aliquis adveniat, ad strepitum latrant solum. Ita & ira cum ob fer- Cap. 6. Ὅτι καὶ ἧττον αἰσχρὸν, &c.

fervorem naturæ & impetum leviter audierit rationem tantum, neque illud quod imperatur respiciat satis, ad vindictam proruit. Ratio quippe aut imaginatio hoc solum ostendit: talem aut talem, contumeliam inferre, contemnere, aut afficere damno. Ita vero, quæ quasi ratiocinatur, ac colligit cum hoc pugnandum esse, statim se effert. Atque ita quidem aliqua ex parte rationem sequitur ira. Cupiditas vero, si solummodo sensus, aut corrupta à sensu, hoc aut illud jucundum esse dixerit ratio, statim ut fruatur eo se confert. Quare rationem aliquo modo sequitur ira, non vero cupiditas. Ideoque etiam fœdior est, qui cupiditatis, quam qui iræ est incontinens. Qui enim iræ est incontinens, à ratione quodammodo vincitur, qui cupiditatis autem, à cupiditate superatur.

Aristot. l.7.c.6.

Præterea appetitiones magis naturales sequi, levius est malum quam eas quæ minus sunt naturales. Quia facilius veniam hoc consequitur. Jam vero iræ magis quam cupiditatum naturalis est incontinentia: cupiditates autem minus necessarias intelligo, aut etiam majores quam oportet, opum, exempli gratia, vel gloriæ. Quare magis tolerabile malum est, iræ quam cupiditatum incontinentia. Illud autem quod magis naturale est, magis quoque veniam mereri, manifestum est. Ita quidam accusatus, quod patrem verberaret, respondebat, naturalem sibi esse hanc iram, & in-

θερμότητα καὶ ταχύτητι τῆς φύσεως ἀκούσας τοῦ λόγου μόνον, οὐκ ἐπίταγμα δὲ ἀκούσας, ὁρμᾷ πρὸς τὴν τιμωρίαν. Ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς, ἢ ἡ φαντασία, τοῦτο δείκνυσι μόνον, ὅτι οὗτος ὑβρίζει, καταφρονεῖ, ἢ ζημιοῖ. Ὁ δὲ θυμὸς, ὥσπερ συλλογισάμενος ὅτι δεῖ τῷ τοιούτῳ πολεμεῖν, εὐθὺς χαλεπαίνει. οὕτω μὲν οὖν ὁ θυμὸς ἕπεται κατά τι τῷ λόγῳ· ἡ δὲ ἐπιθυμία, ἐὰν μόνον εἴπῃ ἡ αἴσθησις, ἢ ὁ λογισμὸς διεφθαρμένος ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, ὅτι τόδε ἡδύ, ὁρμᾷ εὐθὺς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν. Ὥς θ' ὁ μὲν θυμὸς ἀκολουθεῖ τῷ λόγῳ πως, ἡ δὲ ἐπιθυμία οὔ. Αἰσχίων οὖν διὰ τοῦτο ὁ πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρατὴς τοῦ πρὸς θυμόν· ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς τοῦ θυμοῦ, κρατεῖται ὑπὸ τοῦ λόγου τρόπον τινά· ὁ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρατὴς, ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας κρατεῖται.

Ἔτι ταῖς φυσικαῖς, &c.

Ἔτι ταῖς μᾶλλον φυσικαῖς ὀρέξεσιν ἀκολουθεῖν κουφότερον κακὸν τοῦ ἐπειδὴ ταῖς ἧττον φυσικαῖς· μᾶλλον γὰρ ἀξιοῦται τὸ τοιοῦτον συγγνώμης· ἀλλὰ ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία φυσικώτερον τῆς ἀκρασίας τῶν ἐπιθυμιῶν. Λέγω δὲ τῶν μὴ ἀναγκαίων ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ὑπερβαλλουσῶν, οἷον χρημάτων καὶ δόξης· ὥστε ἀνεκτότερον κακὸν ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν, ὅτι δὲ τὸ μᾶλλον φυσικὸν, μᾶλλον συγγνωστὸν, δῆλον· ἐγκαλούμενος γάρ τις ὅτι τύπτει τὸν πατέρα, ἀπελογεῖτο φυσικὸν αὐτῷ εἶναι τὸν θυμὸν τὸν τοιοῦτον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἀκρα-

ἀκρασίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸν πατέρα αὐτοῦ τοιοῦτον εἶναι πατραλοίαν, καὶ ἔτι τὸν πάππον, καὶ τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ἔσεσθαι, καὶ τυπτήσειν αὐτὸν ἐπειδὰν ἀνὴρ γένηται. Καί τις ἑλκόμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ἐκέλευεν αὐτὸν πρὸς ταῖς θύραις παύεσθαι· καὶ γὰρ ἐγὼ τὸν πατέρα τὸν ἐμὸν εἵλκυσα, φησί, μέχρις ἐνταῦθα. Φαίνεται τοίνυν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτά, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα· ὅτι δὲ καὶ φυσικώτερον ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν, δῆλον· ἁπλῶς γὰρ θυμοῦσθαι φυσικώτερόν ἐστι τοῦ ἐπιθυμεῖν τῶν μὴ ἀναγκαίων· τὸ μὲν γὰρ θυμοῦσθαι, διὰ σωτηρίαν τῆς φύσεως, ἐνετέθη τῇ φύσει. Ἵνα τὸ βλαβερὸν ὑποκινῆται, καὶ εἰς τοῦτο φέρει· ἡ δὲ τῶν μὴ ἀναγκαίων ἐπιθυμία οὐκ ἔτι· ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ νίκης, ἢ τιμῆς, διασώζειν τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο καὶ κοινότερον τὸ θυμοῦσθαι τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν μὴ ἀναγκαίων. Τὸ μὲν γὰρ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ πᾶσι ζώοις πρόσεστιν· αἱ δὲ οὐδὲ πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἐπεὶ δὲ τὸ θυμοῦσθαι τῶν τοιούτων ἐπιθυμιῶν φυσικώτερον, καὶ αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ θυμοῦ φυσικώτεραι τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν ὑπερβολῆς, ἡ ἄρα τοῦ θυμοῦ ἀκρασία φυσικώτερον, καὶ διὰ τοῦτο ἧττον αἰσχρὰ τῆς ἐπιθυμιῶν.

Ἔτι τῶν ἀδίκων οἱ ἐπιβουλότεροι ἀδικώτεροι. Ἐπιβουλοτέρα δὲ ἡ ἐπιθυμία τοῦ θυμοῦ. ἀδικωτέρα ἄρα. ἔτι δὲ ἐπιβου-

continentiam ejus. Etenim & patrem suum pulsasse parentem, & avum: sed & filium suum hoc facturum esse, neque aliud se expectare quam ubi adolevisset, ab eo quoque ut vapularet. Et alius quidam, qui, cum à filio traheretur suo, ad fores eum desistere, jubebat: nam & ego patrem huc usque meum, aiebat, pertraxi. Unde apparet, excusare hoc nonnihil res fœdas, si quis ad eas sit natus: & quodammodo levius hoc pacto fieri crimen. Magis autem à natura iræ quam cupiditatum esse incontinentiam, planum est. Simpliciter quippe irasci magis naturale est, quam quæ necessaria non sunt appetere. Ad naturæ quippe conservationem ira hominibus innata est, ut quæ noxia videntur, removeat: & huc tendit. Eorum vero quæ non necessaria sunt, cupiditas, non item. Nam & sine victoria, exempli gratia, conservari natura potest, & sine honore. Ideoque magis quam voluptates non necessariæ, communis est ira. Hæc enim omnibus & hominibus adest & animalibus: illæ vero nè omnibus quidem hominibus. Cum autem magis quam ejusmodi cupiditates, naturalis sit ira, magisque naturalis sit iræ quam cupiditatum excessus, sequitur quoq; magis naturalem, ideoq; minus fœdam esse iræ quam cupiditatum incontinentiam. Aristot. l.7.c.6.

Prætetea, eorum qui injusti sunt, ii qui magis insidiosi sunt, magis quoq; sunt injusti. Magis autem insidiosa, quam ira, est cupiditas: ergo & injusta magis. Ἔτι τῶν ἀδίκων οἱ ἐπιβουλότεροι, &c.

Aristot. l. 7. c. 6.

Magis autem insidiosam esse, planum est. Occulte enim subit, non cum impetu, quemadmodum ira. Et qui irascuntur, manifeste id faciunt, qui vero concupiscunt, non admodum manifeste: quia furtim & quasi dolose ac occulte concupiscunt: ac propterea dolose quoque ipsi & furtim ad ea quæ concupiscunt, feruntur. Unde & Homerus Venerem fallacem dicit, ideoque variam illi vestem tribuunt, quo cupiditatum varitatem subinnuunt. Sed & illud;

Sermo illic blandus, qui mentem utcunque sagacem
Decipit, ———

huc spectat. Quare si injustior ejusmodi est cupiditas, etiam fœdior cupiditatis quam iræ est incontinentia. Proprieque incontinentia est etiam intemperantia, quæ proprie est vitiositas.

*Ἔτι οὐδεὶς ὑβρίζει, &c.

Præterea, eorum qui absurdis obtemperant voluptatibus nemo dolet: quilibet vero qui irascitur dolet. Jam vero vituperatur magis qui dum male agit delectatur, quam qui dolet; quia is qui dolet aliquam dare criminis sui pœnam videtur, ideoque vituperatur minus. Quare qui absurdis obtemperat voluptatibus, magis quam qui irascitur, vituperatur merito. Majus ergo malum, cupiditatis quam iræ incontinentia est. Ob quæ enim justissime quis irascitur, ea sunt injustiora. Quare magis fœdam cupiditatum esse quam iræ incontinentiam, tum etiam in cupiditatibus corporis ac voluptatibus, tam continentiam quam incontinentiam es-

λοτέρα δῆλον. Λανθάνοντες γὰρ ἐπιχειρεῖται, καὶ οὐκ ἀθρόον, ὥσπερ ὁ θυμός· καὶ οἱ θυμούμενοι φανεροί εἰσιν. Οἱ δὲ ἐπιθυμοῦντες οὐ πάνυ φαίνονται, ἀλλὰ λάθρα πως καὶ δόλῳ κλεπτόμενοι ἐπιθυμοῦσι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ δόλῳ τινὶ καὶ κλοπῇ ἐπὶ τὰ ἐπιθυμητὰ φέρονται· ὅθεν καὶ Ὅμηρός φησι τὴν Ἀφροδίτην δολοπλόκον, καὶ τὸν κεστὸν ἱμάντα διὰ τοῦτο τῇ Ἀφροδίτῃ ἀνατιθέασι, τὸ ποικίλον ὑποφαίνοντες τῆς ἐπιθυμίας· καὶ τὸ,

Πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων,

εἰς τοῦτο φέρει. Ὥστε εἴπερ ἀδικωτέρα ἡ τοιαύτη ἐπιθυμία, καὶ αἰσχίων τῆς τοῦ θυμοῦ καὶ ἡ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρασία ἐστί· καὶ κυρίως ἀκρασία καὶ ἡ ἀκολασία, ἥ τις ἐστὶ κυρίως κακία.

Ἔτι οὐδεὶς λυπεῖται ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις ἀκολουθήσας, πᾶς δὲ ὀργιζόμενος λυπεῖται· κακίζεται δὲ μᾶλλον ὃς ἐν τῷ ποιεῖν τὸ κακὸν ἥδεται, ἢ ὃς ἐν τῷ ποιεῖν τὸ κακὸν λυπεῖται· ὁ γὰρ λυπούμενος δοκεῖ τινὰ διδόναι δίκην ὧν ἁμαρτάνει, καὶ διὰ τοῦτο ἧττον κακίζεται· ὁ ἄρα ἀτόποις ἀκολουθῶν ἐπιθυμίαις μᾶλλον κακίζεται δικαίως, ἢ ὁ θυμούμενος· χεῖρον ἄρα κακὸν ἡ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκρασία τῆς τοῦ θυμοῦ· οἷς γὰρ ὀργίζεσθαι δικαιότερον, ταῦτ' ἀδικώτερα. Ὅτι μὲν οὖν αἰσχίων ἡ τῆς ἐπιθυμίας ἀκρασία τῆς τοῦ θυμοῦ, καὶ ὅτι ἐστὶν ἡ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία περὶ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονὰς σωμα-

σωματικῶν, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων.

se, planum est ex iis, quæ diximus. Aristot. l.7. c.6.

ΚΕΦ. ια.

CAP. XI.

Τίσι διαφέρεσιν ἀλλήλων ἐγκράτεια καὶ σωφροσύνη, καὶ καὶ αἱ ἀντικείμεναι κακίαι.

Quomodo continentia inter se differat & tolerantia, temperantia item & opposita vitia.

Νῦν δὲ ἔτι διαιρήσωμεν τὰς διαφορὰς σωφροσύνης, καὶ ἐγκρατείας, καὶ καρτερίας καὶ τῶν ἀντικειμένων ταύταις, ἀκολασίας, ἀκρασίας καὶ μαλακίας· τῶν γὰρ σωματικῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσιν ἀνθρωπικαὶ, αἱ δὲ θηριώδεις, αἱ δὲ νοσηματώδεις. Ἀνθρωπικαὶ μὲν τοιαῦται, ὥστε τέρπειν φύσει τὸν ἄνθρωπον, τοσαῦται, ὅσοις χαίρει ἄνθρωπος ἢ ἀγαθὸς ἢ κακὸς τὴν ἀνθρωπίνην κακίαν· οἷον ἐπὶ πλούτῳ, ἢ δόξῃ, ἢ τροφῇ, ἢ γάμῳ· ὁ γὰρ ἡδόμενος καὶ διώκων, ἢ ὡς δεῖ, ἢ ἐλλείπων, ἢ ὑπερβάλλων τὸν λόγον, ἐ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, ὁ τοιοῦτος ἥδεται τὴν ἀνθρωπικὴν ἡδονήν. Θηριώδεις δὲ αἱ τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἐκπίπτουσι κατὰ τὴν ποιότητα, καὶ κατὰ τὴν ποσότητα. Καὶ αἱ ὑπερβολαὶ δὲ τῶν ἀνθρωπίνων ἡδονῶν, ὅταν ὑπερβάλλωσιν ἑαυτὰς, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὅρων ἐκτὸς γίνωνται, θηριώδεις εἰσί· νοσηματώδεις δὲ αἱ διὰ νόσον, ἢ μανίαν, ὑπερβάλλουσι τὴν ἀνθρωπίνην ἡδονὴν, καὶ αἱ παρὰ φύσιν· καὶ ὅλως, καθὼς ἐν τοῖς ἀνωτέρω διήρηται περὶ τῆς θηριώδους ἡδονῆς, περὶ ταύτας τὰς ἡδονὰς

Jam temperantiæ porro & continentiæ, tolerantiæ item & quæ his opponuntur, intemperantiæ nimirum incontinentiæque & mollitiei videamus differentias. Voluptatum n. corporearum, aliæ humanæ, aliæ ferinæ, aliæ morbosæ sunt. Et humanæ tales quidem, ut natura delectent hominem, tot vero quot sunt quibus delectatur homo, vel bonus, vel vitiositatis humanæ respectu non bonus, Ut, exempli gratia, divitiæ, gloria, cibus aut nuptiæ. Qui enim iis delectatur, easque prosequitur, vel ut oportet, vel minus, aut etiam magis, dummodo rectam rationem non naturam excedat suam, talis humana delectari voluptate dicitur. Ferinæ vero, quæ humanam qualitate sua & quantitate excedunt naturam. Quare & humanarum excessus voluptatum, cum se ipsæ superant, & humanos egrediuntur terminos, tum sunt ferini. Morbosæ vero, quæ ob morbum aliquem aut insaniam, humanam superant voluptatem, & quæ præter naturam sunt. Simpliciter ergo, quemadmodum supra, cum de ferina egimus voluptate, distinximus, similes quoque in his volu-

Αὐτῶν δὲ τούτων τὰς διαφορὰς, &c.

voluptatibus sunt habitus.

Aristot. l.7.c.6. Τούτων δὲ περὶ τὰς, &c.

At in humanis tantum temperantia versatur & intemperantia, ideoque nec temperantes aut intemperantes feras dicimus, nisi forte translate, non autem proprie. Ac tum earum inter se respectu tantum loquimur. Nam & illæ, quod ad voluptates corporis, aliquo inter se differunt modo. Ita ut talibus aliæ minus, aliæ delectentur magis. Propriè autem neque temperantes neque intemperantes dicuntur, quia nullo modo ratione sunt præditæ, sed omnino ab ea separatæ sunt natura, quemadmodum homines insani.

*Ἔλαττον δὲ θηριότης, &c.

Ideoque minus malum, quam vitiositas humana, est feritas, minusque metuendum. Humana quippe id quod in homine optimum est corrumpit vitiositas, rationem dico: feritas vero minime. Nec enim habet rationem. Sicut & inanimum malum animato malo minus est malum. Illud quippe, quod principium habet à quo impellitur, multo magis nocet malum. Tantoque magis tolerabile id quod non movetur, quam quod movetur est malum, quanto efficere minus potest. Sicut ergo id quod animatum est inanimo malo pejus est malum, quia principium in se à quo movetur, ipsam videlicet animam, habet, ita id quod ratione est præditum, quia magis quam id quod ratione caret principium habet, magis nocet, pejusque est. Infinito enim plus mali homo improbus fecerit, quam fera. Et

ἀνθρωπίνων εἰσὶν ἕξεις.

Ἀλλ' ἡ σωφροσύνη καὶ ἀκολασία, περὶ τὰς ἀνθρωπικὰς μόνον εἰσί· διὸ καὶ τὰ θηρία οὐ λέγομεν σώφρονα, οὐδὲ ἀκόλαστα, εἰ μή τις κατὰ μεταφορὰν, καὶ οὐ κυρίως. Καὶ τοῦτο δὲ λέγομεν σώφρονα, ἢ ἀκόλαστα θηρία, συγκρίνοντες πρὸς ἄλληλα· ἔχουσι γάρ τινα διαφορὰν περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονάς· καὶ τὰ μὲν μᾶλλον χαίρουσι τοῖς τοιούτοις, τὰ δὲ ἧττον, κυρίως δὲ οὐ λέγονται ἀκόλαστα ἢ σώφρονα, ὅτι οὐδαμῶς ἔχουσι λόγον, ἀλλὰ αὐτῇ τῆς φύσεως ταύτης ἀφέστηκεν, ὥσπερ οἱ μαινόμενοι τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τοῦτο καὶ ἔλαττον κακὸν ἡ θηριότης τῆς ἀνθρωπίνης κακίας, ἢ καὶ φοβερώτερον· ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη κακία τὸ βέλτιστον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ διαφθείρει, δηλονότι τὸν λόγον, ἡ δὲ θηριότης οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἔχει λόγον· ὥσπερ καὶ τὸ ἄψυχον κακὸν ἔλαττον τοῦ ἐμψύχου κακοῦ. Τὸ γὰρ κακὸν τὸ ἔχον ἀρχὴν, ἥτις αὐτὸ κινεῖ, βλαβερώτερον τοῦ μὴ ἔχοντος. Τὸ γὰρ ἀκίνητον κακὸν ἀνεκτότερον τοῦ κινουμένου κακοῦ, καθόσον ἔλαττον δύναται δρᾶν· ὥσπερ οὖν τὸ ἔμψυχον κακὸν χεῖρον τοῦ ἀψύχου, ὅτι ἔχει ἀρχὴν ἐν αὐτῷ τὴν ψυχὴν, ἥτις αὐτὸ κινεῖ· οὕτω καὶ τὸ λογικὸν, ὅτι τοῦ ἀλόγου μᾶλλον ἀρχὴν ἔχει, βλαβερώτερον καὶ χεῖρον· μυριοπλάσια γὰρ ἂν ποιήσειεν ἄνθρωπος κακὸς θηρίου.

Καὶ

Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ἐχόμενον δὲ τῶν προειρημένων.

Ἔστι μὲν οὖν περὶ ἕκαστον γένος τῶν προειρημένων, ἰδία τις ἕξις. Περὶ δὲ τὰς ἀνθρωπικὰς ἡδονὰς καὶ λύπας δεῖ μὲν σωφροσύνην, ὡς προείρηται, δεῖ δὲ ἡ ἐγκράτεια, καὶ καρτερία, καὶ αἱ ἀντικείμεναι ταύταις. Λέγω δὲ ἀνθρωπίνας ἡδονὰς καὶ λύπας, περὶ ἃς ἡ σωφροσύνη, ὅσαι ἁφῇ καὶ γεύσει προσήκουσι. Τούτων δὴ οἱ μὲν ἡττῶνται μᾶλλον ἢ οἱ πολλοὶ, καὶ πρὸς αὐτὰς φέρονται, ὡς ὀλίγοι μοχθηροί· οἱ δὲ κρατοῦσιν ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται. Ἐπεὶ δὲ λύπαι εἰσὶ καὶ ἡδοναὶ ὧν ἡττῶνται καὶ κρατοῦσιν, οἱ μὲν τῶν ἡδονῶν κρατοῦντες ἐγκρατεῖς εἰσὶ, καὶ οἱ ἡττώμενοι ἀκρατεῖς. Οἱ δὲ τῶν λυπηρῶν κρατοῦντες, ὥστε μὴ κινεῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, καρτερικοί, καὶ οἱ ἡττώμενοι καὶ ῥαδίως ὑπ' αὐτῶν κινούμενοι, μαλακοί· τὰ πλεῖστα δὲ οἱ ἄνθρωποι οὔτε καρτερικοί εἰσιν οὔτε μαλακοί, ἀλλὰ μεταξύ, εἰ καὶ πρὸς τὸ χεῖρον ῥέπουσι μᾶλλον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἕξεων ἔχει· πάλιν δὲ διοριστέον περὶ αὐτῶν ἀκριβέστερον.

Ἐπεὶ γὰρ αἱ μὲν τῶν ἡδονῶν ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δὲ οὐκ· ἐρρήθη δὲ περὶ αὐτῶν πρότερον τίνες ἡδοναὶ καὶ μέχρι τινὸς ἀναγκαῖαί εἰσιν· αἱ δὲ ὑπερβολαὶ οὐκ εἰσὶν ἀναγκαῖαι, οὐδὲ ἐλλείψεις, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπι-

hæc quidem hactenus. Restat, ut reliqua quæ proposuimus, persequamur porro. Aristot. l.7.c.7.

In singulis ergo quæ supra commemoravimus generibus, singuli quoque sunt habitus. In voluptatibus autem humanis & doloribus temperantia, quemadmodum diximus, sed & continentia versatur & tolerantia & quæ his opponuntur. Humanas autem voluptates eas dico & dolores, in quibus temperantia versatur, quæ tactui, dico, competunt & gustui. Ab his autem, alii magis superantur, quam vulgus, & ad eas feruntur, quemadmodum improbi pauci: alii vero superant, à quibus vulgus superatur. Cum autem dolores sint & voluptates à quibus superantur, & quas superant; qui voluptates superant, continentes, qui ab iis superantur, sunt incontinentes. Qui vero ita dolores & quæcunque adferunt dolorem superant, ut ab iis non moveantur, tolerantes, & qui superantur, facileque ab iis moventur, molles dicuntur. Plerunque tamen neque tolerantes neque molles sunt homines, sed in medio horum, licet ad pejorem magis vergant partem. Eodemq; modo in aliis habitibus se habet. Quæ tamen accuratius distinguenda erunt denuo. Cap. 7. Περὶ δὲ τὰς ἀνθρ. &c.

Cum enim voluptatum aliæ sint necessariæ, aliæ non item (jam ante enim, quæ & quatenus sint necessariæ diximus) excessus autem non sint necessarii, nec defectus, eodemque modo cupiditates quoque Ἐπεὶ δ' ἔνιαι τῶν ἡδονῶν, &c.

Aristot. l.7. c.7. quoque & dolores se habeant, qui voluptatum persequitur excessus, & aut eas quæ natura magnæ sunt, semper quærit, aut quæ natura sunt mediocres ultra modum petit, ita tamen ut nec violenter ab illis trahatur, sed consulto ad eas ipse tendat, neque alterius rei causa, gloriæ, puta, vel lucri, sed ipsas per se petit, is est intemperans. Nunquam enim pœnitentia duci, talem necesse est: ideoque nec sanari posse. Qui enim pœnitentia non ducitur, ne sanari quidem potest. Talis autem est intemperans. Qui vero minus quam oportet hæc hujusmodi quærit, is est qui directe opponitur, quem stupidum vocant. Medius autem, est temperans. Non solum autem qui corporeas, quemadmodum dictum est, persequitur voluptates, est intemperans: sed & qui corporeos dolores, non quod ab iis superetur, sed consulto fugit, eodem quoque modo est intemperans. Eorum autem qui inconsulto ad voluptatem tendunt, alii voluptatis causa id faciunt, alii ut dolorem fugiant cupiditatis. Quare & hi inter se differunt. Ille autem, qui ut dolorem fugiat, sequitur voluptates, mollis, qui vero voluptatis causa, incontinens vocatur. Porro continenti incontinens, molli opponitur tolerans. Etenim in resistendo tolerantia, in superando autem est continentia. Aliud autem resistere est, quam superare. Sicut aliud vincere, quam non vinci. Quare & melior & præst-

θυμίαι καὶ αἱ λῦπαι ἔχωσιν, ὁ μὲν τὰς ὑπερβολὰς διώκων τῶν ἡδέων, καὶ ἢ τὰς φύσει μεγάλας ἀεὶ ζητεῖ ἡδονὰς, ἢ τὰς φύσει μετρίας ὑπερβαλλόντως ζητεῖ, οὐχ ἑλκόμενος βιαίως τὰς ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ προαιρέσεως ὑπ' αὐτὰς ἐρχόμενος, ὁ δὲ ἄλλο τι, δόξαν, φέρε εἰπεῖν, ἢ κέρδος, ἀλλὰ αὐτὰς δι' ἑαυτὰς, ἀκόλαστος· τὸν τοιοῦτον γὰρ ἀνάγκη μὴ μεταμελητικὸν μετὰ τὴν ἡδονὴν, καὶ διὰ τοῦτο ἀνίατον ἐστί· ὁ γὰρ ἀμεταμέλητος, ἀνίατος. Τοιοῦτος δὲ ὁ ἀκόλαστος. Ὁ δ' ἐλλείπων τοῦ δέοντος τὰ τοιαῦτα ζητεῖν, ὁ ἀντικείμενος, ὅς ἐστιν ἀναίσθητος. Ὁ δὲ μέσος ὁ σώφρων ἐστίν, οὐ μόνον δὲ ὁ διώκων τὰς σωματικὰς ἡδονὰς, ὃν εἴρηται τρόπον, ἀκόλαστός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὁ φεύγων τὰς σωματικὰς λύπας, οὐχ ἡττώμενος αὐτῶν, ἀλλὰ προαιρούμενος, ὁμοίως ἀκόλαστός ἐστι. Τῶν δὲ ἀπροαιρέτως ἐστὶ τὰ ἡδέα φερομένων, ὁ μὲν φέρεται διὰ τὴν ἡδονὴν, ὁ δ' ἵνα φύγῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας λύπην. Ὥστε διαφέρουσιν ἔτι ἀλλήλων, ἔστι δὲ ὁ μὲν διὰ τὸ φεύγειν τὴν λύπην τὰ ἡδέα διώκων, μαλακός· ὁ δὲ διὰ ἡδονὴν ἀκρατής· ἀντίκειται δὲ ὁ μὲν ἀκρατὴς τῷ ἐγκρατεῖ, ὁ δὲ καρτερικὸς τῷ μαλακῷ· ἡ μὲν γὰρ καρτερία ἐστὶν ἐν τῷ ἀντέχειν, ἡ δὲ ἐγκράτεια ἐν τῷ κρατεῖν· ἕτερον δὲ τὸ ἀντέχειν τοῦ κρατεῖν, ὥσπερ καὶ τοῦ μὴ ἡττᾶσθαι τὸ νικᾶν· διὸ βελ-

νιον καὶ αἱρετώτερον ὡς ἡ ἐγκράτεια τῆς καρτερίας· βέλτιον γὰρ τὸ νικᾶν ἢ τὸ μὴ ἡττᾶσθαι. Φαίνεται δὲ ὅπως ἡ ἀκολασία χείρων τῆς ἀκρασίας εἶναι. Πᾶσι γὰρ φανερὸν χείρονα εἶναι ὁ διώκων τὴν ἡδονὴν συγκεχυμένως, καὶ ἢ μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα, καὶ οὐ τυραννούμενος, ἢ τοῦ ὑπὸ σφοδροτάτων ἐπιθυμιῶν τυραννουμένου· ἔστι δὲ ὁ μὲν πρότερος ὁ ἀκόλαστος, ὁ δὲ δεύτερος ὁ ἀκρατής. Ὥστε ἡ ἀκολασία χείρων τῆς ἀκρασίας ἐστίν. Ὁ μὲν οὖν ἐγκρατὴς καὶ καρτερικὸς οὕτω διαφέρουσιν, καὶ αὗται αἰτίαι τοῦ αἱρετώτερον εἶναι ἐγκράτειαν καρτερίας, καὶ ἀκρασίαν ἀκολασίας ἀνεκτότερον.

rendam tolerantiæ est continentia. Sicut melius, quam non vinci, est vincere. Pejor autem incontinentia, videtur intemperantia. Omnibus quippe manifestum est, deteriorem esse eum, qui confuso, & vel sine cupiditate, vel ita saltem ut non imperet violenter cupiditas, voluptatem sequitur, quam qui sub violento cupiditatum est imperio. Prior autem horum intemperans, alter vero est incontinens. Quare deterior quoque quam incontinentia est intemperantia. Continens ergo hoc modo differunt & tolerans: & hæ sunt causæ, cur præferenda tolerantiæ sit continentia, incontinentia item magis sit intolerabilis quam intemperantia. Aristot. l. 7. c. 7.

ΚΕΦ. ιβ'.

Τίς ἡ συγγνωστὴ ἀκρασία καὶ μαλακία.

CAP. XII.

Quæ incontinentia veniam mereatur & mollities.

Ἔτι δὲ διοριστέον περὶ αὐτῶν· ἐγκρατὴς μὲν ἐστὶν ὁ κρατῶν τῶν ἐπιθυμιῶν, καρτερικὸς δέ ἐστιν ὁ ἀντέχων πρὸς αὐτὰς καὶ μὴ ἡττώμενος· ὁ δὲ χαυνούμενος πρὸς ἃ οἱ πολλοὶ ἀντιτείνουσι καὶ δύνανται φέρειν, οὗτος μαλακὸς καὶ τρυφῶν· καὶ γὰρ ἡ τρυφὴ μαλακία τίς ἐστιν. Ὥσπερ ὅς οὐχ ἕλκει τὸ ἱμάτιον, ἵνα μὴ πονέσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ αἴρειν λύπην, καὶ μιμούμενος τὸν ἐκλελυμένον ὑπὸ νόσου, οὐκ οἴεται ἄθλιος εἶναι, ἀθλίῳ ὅμοιος ὤν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ ἐγκρατείας καὶ

Sed & pluribus hæc distinguenda sunt. Est ergo continens qui superat cupiditates, tolerans vero qui resistit, nec superatur. Qui vero molliter in iis se gerit quibus & resistere multi possunt, & quæ possunt ferre, is mollis dicitur & delicatus. Quædam enim mollities, sunt deliciæ. Sic, exempli gratia, qui vestem non tollit, nè tollendi subeat laborem, similisque illi est, quem morbus aliquis dissolvit plane & enervavit, cum miserum se esse nesciat, misero est similis. Eodem modo in continentia se habet & incon-

Ὁ δὲ ἐλλείπων πρὸς ἃ οἱ πολλοί, &c.

Aristot. l.7.c.7.

incontinentia. Sunt enim voluptates quædam & dolores, ita tum vehementes tum magni, ut qui succumbat iis venia dignus videatur. A talibus enim superari aliquem, nihil est mirum: quemadmodum Philoctetes ille quem in poematis suis introduxit poeta Theodectes: qui à serpente ictus, cum aliquamdiu dolori imperasset suo, tandem in clamores prorupit, aut ille qui à Carcino poeta introducitur Cercyon, qui in filiæ suæ Alopes aliquamdiu tacet contumelia, post tamen à dolore superatur. Plane quod iis evenire solet, qui risum conantur comprimere: fit n. ut effuse in cachinnum solvantur, quod Xenophanto accidit. Quare neque mirum est si à tam vehementibus superentur affectibus: sed si quis ab illis, quibus plerique possunt resistere vel voluptatibus vincatur vel doloribus, neque sustinere eorum possit impetum, nec natura hoc illi conferat aut genus (quemadmodum reges Scytharum natura sunt molles, aut quemadmodum sexus fœmineus mollior est masculo) vel etiam morbus, sed habitus tantum & improbitas, ille venia indignus est. Sed & is qui ludo nimium addictus est, mollis nihilominus est, licet intemperans videatur. Qui enim remissionem nimium sequuntur, sunt molles. Remissio enim quædam & quies, ludus videtur. Et qui nimium ludo indulget, in remissionis quodam genere modum excedit, & ludibundus vocatur.

ἀκρασίας ἐστίν. Εἰσὶ γὰρ ἡδοναὶ καὶ λῦπαι οὕτω μεγάλαι καὶ σφοδραί, ὥστε τὸν ἡττώμενον αὐτῶν συγγνώμης τινὸς ἀξιοῦσθαι. Τὸ γὰρ τούτων ἡττᾶσθαι οὐδὲν θαυμαστὸν, ὥσπερ Φιλοκτήτης, ὃν εἰσήγαγεν ἐν τοῖς ποιήμασι Θεοδέκτης ὁ ποιητὴς πεπληγμένον ὑπὸ ὄφεως, καὶ μέχρι τινὸς κρατοῦντα τῆς λύπης, εἶτα ἀναβοήσαντα. Ἢ ὃν εἰσάγει Καρκῖνος ὁ ποιητὴς Κερκύονα ἐπὶ τῇ ὕβρει τῆς θυγατρὸς Ἀλόπης καρτεροῦντα μέχρι τινὸς, εἶτα ἡττηθέντα τῆς ἀλγηδόνος. Ὥσπερ οἱ κατέχειν πειρώμενοι τὸν γέλωτα ἀθρόον ἐκκαγχάζουσιν· ὅπερ ὁ Ξενόφαντος ἐποίησεν· οὐ τοῦτο τοίνυν ἐστὶ θαυμαστὸν τὸ ἡττηθῆναι οὕτω σφοδροτάτων παθῶν· ἀλλ' εἴ τις ἡττᾶται πρὸς ἃς οἱ πολλοὶ δύνανται ἀντέχειν ἡδονὰς καὶ λύπας, καὶ μὴ δύναιτο ἀντιτείνειν, μὴ διὰ φύσιν τινὰ τοῦ γένους· ὥσπερ οἱ Σκυθῶν βασιλεῖς φύσει εἰσὶ μαλακοί, ἢ ὥσπερ τὸ θῆλυ φύσει ἐστὶ τοῦ ἄρρενος μαλακώτερον· ἢ διὰ νόσον· ἀλλ' ὁ διὰ πονηρὰν ἕξιν καὶ μοχθηρίαν, ὁ τοιοῦτος ἀσύγγνωστος· ἔστι δὲ καὶ ὁ σφόδρα χαίρων ταῖς παιδιαῖς μαλακὸς, εἰ καὶ δοκεῖ ἀκόλαστος εἶναι· οἱ γὰρ τὴν ἄνεσιν σφόδρα ζητοῦντές εἰσιν οἱ μαλακοί· ἡ γὰρ παιδιὰ ἄνεσίς τις καὶ ἀνάπαυσίς ἐστι· καὶ ὁ σφόδρα χαίρων παιδιαῖς ὑπερβάλλει κατά τινα ἄνεσιν, καὶ παιδιώδης καλεῖται.

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. ιγ'.

Περὶ τῶν εἰδῶν ἀκρασίας· καὶ ὅτι χεῖρον κακὸν ἡ ἀκολασία τῆς ἀκρασίας.

Τῆς δὲ ἀκρασίας δύο εἰσὶν εἴδη· καὶ τὸ μὲν προπέτεια, τὸ δὲ ἀσθένεια καλεῖται. Οἱ μὲν γὰρ προβουλευσάμενοι μὴ συγχωρῆσαι τῷ πάθει, εἶτα ἡττηθέντες αὐτοῦ, τὴν ἀσθενῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ δὲ μὴ προβουλευσάμενοι, ἀλλ' εὐθὺς προσβάλλοντος ἡττηθέντες, τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· ἔνιοι γὰρ προαισθόμενοι, καὶ προϊδόντες, καὶ προεγείραντες ἑαυτοὺς καὶ τὸν λογισμὸν, οὐχ ἡττῶνται ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥσπερ τὰ προτριφθέντα, καὶ προγαργαλισθέντα μέλη οὐ γαργαλίζονται· μάλιστα δὲ οἱ ὀξεῖς καὶ μελαγχολικοὶ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν εἰσὶν ἀκρατεῖς· οἱ μὲν ὀξεῖς διὰ τὴν ταχύτητα οὐκ ἀναμένουσι τὴν ὑπὸ τοῦ λόγου κρίσιν· οἱ δὲ μελαγχολικοὶ, διὰ τὸ σφόδρα φανταστικοὶ εἶναι, καὶ ἀκολουθεῖν τῇ φαντασίᾳ. Διὸ σφοδροτέρως κινοῦνται μὴ ἐπιστρεφόμενοι πρὸς τὸν λόγον.

Πᾶς δὲ ἀκρατὴς καὶ μεταμελητικός ἐστι, καθὼς εἴρηται. Τῆς γὰρ ἐπιθυμίας σβεσθείσης ὁ λόγος ὑγιαίνων συνορᾷ τὴν ἀτοπίαν τοῦ πάθους, ᾧ ἕπεται μετάνοια. Ὁ δὲ ἀκόλαστος ἀμεταμέλη-

CAP. XIII.

Aristot. l.7.c.8.

De incontinentiæ speciebus: majus item malum, esse intemperantiam, quam sit incontinentiam.

Incontinentiæ autem duæ sunt species: quarum altera temeritas, altera imbecillitas vocatur. Qui n. ante cum animo deliberarunt suo, non cedere affectui, & tamen postea ab eo superantur, iis causa incontinentiæ est imbecillitas. Qui vero sine ulla prius deliberatione à primo statim ejus superantur impetu, temeraria laborant incontinentia. Nonnulli vero cum præsenserunt prius ac viderunt, animamque suam & rationem diu excitarunt ante; non superantur ab affectu: sicut in quibusdam corporis videmus fieri partibus, quas cum ante fricamus aut titillavimus, postea non titillantur amplius. Maxime autem ii qui præcipites & melancholici sunt, temeraria laborant incontinentia. Præcipites quidem, quia festinant semper, rationis non expectant judicium: melancholici vero, quia in imaginatione toti sunt, & eam sequuntur: ideoque & vehementius moventur, neque respiciunt rationem.

Ἀκρασία ἡ τὸ μὲν προπέτεια, &c.

Omnis vero incontinens, etiam pœnitentia facile ducitur, quemadmodum est dictum. Extincta quippe cupiditate, ratio, quæ valet, absurditatem perspicit affectus: unde consequitur pœnitentia. Pœnitentiam vero non novit intem-

Cap. 8. ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀκόλαστος, &c.

Aristot. l.7.c.8. perans: quia neque sana illi est ratio: quare nec videre potest turpitudinem. Ac propterea curari potest incontinens, nunquam vero potest intemperans. Nec enim, quemadmodum supra, cum de iis ageremus, dictum a nobis fuit, ita se res habet. Exercitii quippe & disputandi gratia, id quod probabile erat ibi dicebamus. Ipsa autem res ita se habet. Similis enim intemperantia aquae intercuti est, aut tabi, quae assiduo fatigat aegrum: morbo vero comitiali incontinentia, quae aliquod tempus intermittit, neque continenter est molesta. Assiduum enim vitium intemperantia est, semper enim intemperanter agendum esse putat intemperans: non vero item incontinens: sed cum ea vehementioribus tantum oppugnatur cupiditatibus. Aliud denique intemperantiae, aliud incontinentiae genus est. Latet quippe turpitudo intemperantiae, incontinentiae vero non item. Novit enim turpe esse cedere affectui suo incontinens. Quibus utraque inconinentiae specie, foedior intemperantia est.

Αὐτῶν δὲ. τούτων βελτίους, &c. Quod ad ipsas vero incontinentiae species, foedior temeritate est imbecillitas. Qui enim imbecilli laborant incontinentia, ab affectu minore, qui temeraria vero, a majore superantur. Eos enim quibus deliberare adhuc licet, satis manifestum est, non ita vehementer ab affectu oppugnari. Temerarii autem hoc ipso quod deliberare non possint, ab extimis ostendunt

τος· ὁ γὰρ λόγος αὐτῷ οὐχ ὑγιαίνει. Καὶ διὰ τοῦτο χαλεπὸν ἰδεῖν τὸ αἰσχρὸν οὐ δύναται· καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀκρατὴς ἰατὸς ἐστιν, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἀνίατος· οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπηπορήθη ἐν τοῖς πρότερον ἐξητασμένοις, ὅτι οὕτως ἔχει. Εἴρηται γὰρ διὰ τὸ ἔνδοξον λέγειν γυμνάζοντα τὸ ζήτημα. Τὸ δ' ἀληθὲς οὕτως ἔστιν. Ἔοικε γὰρ ἡ μὲν ἀκολασία ὑδέρῳ καὶ φθίσει, ἡ συνεχὴς τὴν νόσον αὐτοῦ, ἡ δ' ἀκρασία τοῖς ἐπιληπτικοῖς, ἃ διαλείπουσα οὐ συνεχὴς ἀποχλῦσα. ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία συνεχὴς πονηρία ἐστὶν· ὁ γὰρ ἀκόλαστος δεῖ πράττειν ἀκολασταίνειν· ἡ δὲ ἀκρασία οὐ δεῖ, ἀλλ' ὅτε σφοδραῖς ἐπιθυμίαις. Καθόλου δ' ἕτερον τὸ γένος ἀκολασίας καὶ ἀκρασίας· ἡ μὲν γὰρ ἀκολασία λανθάνει ἑαυτὴν αἰσχρὰ, ἡ δ' ἀκρασία οὐ λανθάνει. Διὰ γὰρ τὸ μετέχειν τὸ αἰσχρὸν δεῖ οὐ [χαίρειν]. Ἡ μὲν τῶν ἀκολασία χεῖρον ἐκστατικὴ τῆς ἀκρασίας.

Αὐτῶν δὲ τῆς ἀκρασίας εἰδῶν ἡ ἀσθένεια χεῖρον τῆς προπετείας. Οἱ γὰρ τῶν ἀσθενῶν ἀκρασίᾳ ἀκρατεῖς ὑπὸ ἐλάττονος πάθους ἡττῶνται· οἱ δὲ τὴν προπετῆ ἀκρασίαν, ὑπὸ μείζονος· οἷς γὰρ δυνατὸν καὶ βουλεύσασθαι, φανερὸν ὅτι οὐ σφοδρῶς πολεμεῖ τὸ πάθος. οἱ δὲ προπετεῖς, ὅτι ἂν οὐ δύνανται βουλεύσασθαι δῆλοί εἰσιν ὑπὸ μεγάλων ἐπιθυμιῶν βιαζόμενοι· καὶ ἄλλως

ἄλλως· ἡ δὲ αἰσχρότερον ἡττᾶσθαι προβουλευσάμενον, ὥσπερ ὁ πλείους ἔχων ὅπλα, ἢ ἀπροβουλεύτως· ὅμοιος γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ἀσθένειαν ἀκρατὴς τοῖς ταχέως μεθυσκομένοις, καὶ ὑπὸ ὀλίγου οἴνου καὶ ἐλάττονος, ἢ ὡς οἱ πολλοί.

Ὅτι μὲν οὖν κακία ἐστὶν ἡ ἀκρασία, φανερόν, πλὴν οὐχ ἁπλῶς κακία, ὥσπερ ἡ ἀκολασία, ἀλλά πῃ· καθ' ὅσον μὲν γὰρ προαιρεῖταί πως τὸ κακὸν ἐν τῷ πάθει (ἀεὶ) κακία ἐστί· καθόσον δὲ οὐ πάντῃ δοκεῖ δεῖν διώκειν τὸ πάθος, οὐκ ἔστι κακία. Καὶ ἔστιν ὅμοιος τοῖς Μιλησίοις, ὡς Δημόδοκος ἔφη σκώπτων, Μιλήσιοι ἀσύνετοι μὲν οὐκ εἰσὶ, δρῶσι δὲ ὅσαπερ οἱ ἀσύνετοι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἀκόλαστοι μὲν οὐκ εἰσὶ, δρῶσι δὲ τὰ τῶν ἀκολάστων.

Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν ἀκρατὴς διώκει τὰς σωματικὰς ἡδονὰς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οὐ πεπεισμένος ὅτι εἰσὶν ἀγαθαὶ καὶ δεῖ διώκειν, ὁ δὲ ἀκόλαστος πέπεισται ὡς δεῖ διώκειν, ὁ μὲν ἀκρατὴς εὐμετάπειστός ἐστιν, ὁ δὲ ἀκόλαστος οὔ. Τὴν γὰρ ἀρχὴν τῶν πράξεων, ἤγουν τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ τέλος οὗ ἕνεκα, ἡ μὲν ἀρετὴ σώζει, ἡ δὲ μοχθηρία φθείρει. Καὶ γὰρ διὰ μὲν τῆς ἀρετῆς ἀφικνούμεθα εἰς τὸ ἀγαθὸν, διὰ δὲ τῆς μοχθηρίας ἀποχωροῦμεν αὐτοῦ· τὸ δὲ τοιοῦτον τέλος οὐ διὰ λόγου καὶ ἀποδείξεως γνωρίζεται, ὥσπερ οὐδ'

dunt se cupiditatibus invadi. Jam vero simpliciter etiam turpius est post deliberationem, tanquam armatum superari, quam sine deliberatione victum esse. Qui enim imbecilli laborat incontinentia, iis qui facile & a parva vini copia, aut minore certe quam plerique, inebriantur, est similis. Aristot. l. 7. c. 8.

Vitium ergo esse incontinentiam manifestum est. Licet non simpliciter quemadmodum intemperantia, sed respectu quodam. Quatenus enim quamdiu in perturbatione illa versatur, praeeligit malum, est vitium: quatenus vero non omnino sequendam esse putat illam perturbationem, non est vitium. Quare similis est Milesiis illis, de quibus Demodocus ait, qui perstringit eos: Non quidem desipientes sunt Milesii, sed quae desipientes, agunt. Eodem quoque modo incontinentes, intemperantes quidem non sunt, sed quae intemperantes, agunt. Ὅτι μὲν οὖν κακία, &c.

Cum praeter rectam ergo rationem corporis voluptates sequatur incontinens, non quod persuaserit sibi bonas eas aut sequendas esse, intemperans vero sequendas eas esse sibi persuaserit, facile mutari potest incontinens, minime autem potest intemperans. Actionum quippe principium, ipsum nimirum bonum, finemque cujus causa fit aliquid, conservat virtus, corrumpit improbitas. Per virtutẽ quippe pervenimus ad bonum, improbitate vero ab eo recedimus. Finis autem ejusmodi nec ratione cognoscitur nec demonstratione, sicut Ἐπεὶ δ' ὁ μὲν τοιοῦτός ἐστιν, &c.

Aristot. l. 7. c. 8.

sicut nec demonstratione mathematica cognoscuntur principia, Sed virtus quædam potius est, vel natura comparata vel consuetudine, ut rectam aliquis de fine habeat opinionem. Vel à natura enim, vel à bona consuetudine talis nobis contingit cognitio.

Σώφρων μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος.

Quare qui bonum, quod tanquam finem actionum nobis proponere debemus, & noverit, & quæ eo tendunt, egerit, is temperans vocatur. Qui vero pro fine sibi proponit malum eoque voluptates dirigit suas, intemperans dicetur. Qui vero finem proponit bonum, & eodem actiones dirigendas putat suas, & tamen nihilominus à recta ratione, perturbatione abstrahitur quadam (non quod oportere aliquem sequi hujusmodi voluptates putet, sed quod in ipsis tantum peccet actionibus) talis nec temperans dici nec intemperans poterit. Nam & temperante pejor propter actiones; & intemperante melior, propter rationem est. Alter enim aliquatenus, alter vero simpliciter est malus. Incontinenti vero alius opponitur, continens nimirum, qui perturbatione nulla à vera abstrahitur ratione. Unde apparet, & honestum habitum continentiam, & malum habitum esse incontinentiam.

αἱ ἀρχαὶ τῶν μαθηματικῶν ἀποδείξει γινώσκονται· ἀλλὰ ἀρετή τις ἐστὶ φυσικὴ, ἢ ἠθικὴ, τὸ ὀρθὴν δόξαν ἔχειν ἀεὶ τοῦ τέλους. Ἡ γὰρ φύσει, ἢ ἀπὸ ἀγαθοῦ ἔθους ἡ τοιαύτη ἡμῖν περιγίνεται γνῶσις.

Ὁ μὲν οὖν εἰδὼς τὸ ἀγαθὸν, ὃ δεῖ ποιεῖσθαι τέλος τῶν πράξεων, καὶ πράττων ἃ πρὸς αὐτὸ φέρει, σώφρων· ὁ δὲ τὸ κακὸν ὑποτιθέμενος τέλος, καὶ πρὸς ἐκεῖνο τείνων τὰς ἡδονὰς, ἀκόλαστος. Ὃς δὲ ὑποτίθεται μὲν ἀγαθὸν τέλος, καὶ πρὸς τοῦτο στέλλειν τὰς ἑαυτοῦ πράξεις οἴεται δεῖν, ἐξίσταται δὲ διὰ πάθος τοῦ ὀρθοῦ λόγου, οὐχ ὥστε νομίσαι δεῖν διώκειν τὰς τοιαύτας ἡδονὰς, ἀλλ' ὥστε μόνον περὶ τὰς πράξεις ἐξαμαρτάνειν, ὁ τοιοῦτος οὔτε σώφρων ἂν εἴη, οὔτε ἀκόλαστος· ἀλλὰ τοῦ μὲν σώφρονος χείρων διὰ τὰς πράξεις, τοῦ δὲ ἀκολάστου βελτίων, διὰ τὸν λόγον. Ὁ μὲν γὰρ πῃ φαῦλος, ὁ δὲ ἀκόλαστος ἁπλῶς. Τῷ δὲ ἀκρατεῖ ἄλλος ἐναντίος, ὁ ἐγκρατὴς ὁ μὴ ἐξιστάμενος τοῦ λογισμοῦ διὰ τὸ πάθος· ὅθεν φανερὸν, ὅτι ἡ μὲν ἐγκράτεια σπουδαία ἕξις ἐστίν· ἡ δὲ ἀκρασία φαύλη.

ΚΕΦ. ιδ'.

Τίς καθ' αὑτὸ ἐγκρατής, καὶ τίς ὁ κατὰ συμβεβηκός.

Ζητητέον δὲ πρότερον ὅπερ ἠπορήθη πρότερον, πότερον ὁ ὁποιᾳοῦν προαιρέσει ἐμμένων ἐγκρατής ἐστιν, ἢ ὁ τῇ ὀρθῇ, καὶ περὶ τοῦ ἀκρατοῦς ὁμοίως. Κατὰ συμβεβηκὸς μὲν οὖν ἐγκρατὴς λέγεται ὁ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν προαιρέσει, καθ' αὑτὸ δὲ ἐγκρατής, ὁ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, καὶ τῷ ἀληθεῖ λόγῳ· καὶ ἀκρατὴς ὁμοίως κατὰ συμβεβηκός, ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ· καθ' αὑτὸ δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· καὶ γὰρ εἴ τις ζητεῖ καὶ αἱρεῖταί τι οὐκ αὐτὸ δι' ἑαυτό, ἀλλὰ δι' ἄλλο, αὐτὸ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ζητεῖ, οὗ δὲ ἕνεκα τοῦτο ζητεῖ, ἐκεῖνο ζητεῖ καθ' αὑτό· ὁ γὰρ διὰ δόξαν χρήματα ζητῶν, κατὰ συμβεβηκὸς μὲν τὰ χρήματα ζητεῖ, καθ' αὑτὸ δὲ τὴν δόξαν. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ τῇ ἀγαθῇ δόξῃ ἐμμένων καὶ τῇ ὀρθῇ προαιρέσει, αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν αἱρεῖται, διότι ἀγαθόν, ὥστε καθ' αὑτὸν ἐγκρατής ἐστιν. Ὁ δὲ ἐμμένων τῇ μὴ ὀρθῇ προαιρέσει, τῇ ψευδεῖ δόξῃ, ἐμμένει διὰ τὸ νομίζειν ὅτι ἀγαθόν ἐστιν ὃ αἱρεῖται· νομίζει δὲ ὅτι ἐστὶν ἐν αὐτῷ τοῦ ἀγαθοῦ τι ἀμυδρὸν ἴχνος· διὸ ὁ ἐχόμενος τῆς οὐκ ὀρθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς ψευδοῦς δόξης, ὡς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς· ἐπεὶ τοίνυν οὐ δι' ἑαυτὸ αἱρεῖται καὶ ὅτῳ ἐμμένει, ἀλλὰ

CAP. XIV. Aristot. l. 7. c. 9.

Quis sit continens per se, & quis per accidens.

Sed & illud nobis quaerendum est de quo dubitavimus prius. Utrum qui in omni manet proposito, sit continens, an qui in recto tantum. Eodemque modo & de incontinente. Per accidens ergo continens is dicitur qui in omni manet proposito, per se vero qui in recto tantum, & vera ratione. Eodemque modo incontinens per accidens, qui in quavis non persistit opinione, per se vero qui non in recta. Si quis enim quid petit aut eligit, non per se ipsum, sed alterius causa, hoc quidem per accidens, illud vero cujus gratia id petit, per se petit. Nam qui gloriae causa opes petit, per accidens quidem opes, per se autem gloriam petit. Eodem modo in his quoque. Nam qui in bona opinione & recto persistit proposito, ipsum quia bonum est, petit bonum: quare per se est continens. Qui vero in proposito non recto, & in opinione falsa persistit, ideo quia bonum arbitratur esse id quod eligit, persistit (id autem arbitratur, quia obscurum aliquod boni vestigium in eo apparet) ideoque propositum non rectum, & opinionem falsam, tanquam rectam amplectitur veramque. Quia ergo non per se eligit quae eligit, & in quibus persistit, sed propter bo-

Cap. 9. Πότερον ὁ ἐγκρατής ἐστι &c.

Aristot. l.7.c.9. num illud, non per se, sed per accidens, est continens. Eodemque modo & in oppositis se habet. Quodammodo enim incontinens, qui in quacunque opinione non persistit, simpliciter vero, qui non in recta. Simpliciter enim & per se pro eodem sumuntur.

διὰ τὸ ἀγαθὸν, ὁ καθ' αὐτὸ ἐγκρατής ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων ἔχει· πὼς μὲν ἀκρατὴς ὁ μὴ ἐμμένων ὁποιᾳοῦν δόξῃ, ἁπλῶς δὲ ὁ μὴ ἐμμένων τῇ ὀρθῇ· τὸ γὰρ ἁπλῶς καὶ τὸ καθ' αὐτὸ, ταὐτὸν ἐστιν.

CAP. XV.

Κεφ. ιε.

Eos quos pertinaces vocant, & qui suae adhaerent tantum opinioni, non esse continentes.

Ὅτι δὲ ἰσχυρογνώμονες καὶ ἰδιογνώμονες οὐκ εἰσὶν ἐγκρατεῖς.

Εἰσὶ δέ τινες οἳ ἐμμενετικοί, &c.

Quos vero pertinaces vocant, ii in opinione quidem permanent aliqua, & in proposito nonnunquam vero bonoque persistunt, neque tamen sunt continentes. Sed quemadmodum liberalibus similes sunt prodigi, fortibus audaces, eodem modo continentibus hi quoque. Suntque sicut illi quibus difficulter persuaderi aliquid potest, neque facile in aliam possunt traduci sententiam. Quatenus ergo in sententia manent, continentibus sunt similes. Hoc interest, quod ratione & persuadendo mutantur continentes, nulla vero ratione pertinaces. Multi vero a cupiditatibus & voluptatibus trahuntur. Sunt autem pertinaces, & qui propriis opinionibus adhaerent, & indocti agrestesque. Indocti quidem agrestesque quia principia, quibus persuaderi possint, ignorant. Qui vero propriis adhaerent opinionibus, voluptatis causa & doloris ut sententiam mutent non

Οἱ δὲ καλούμενοι ἰσχυρογνώμονες, ἐμμένουσι μὲν δόξῃ τινὶ, ὄντες καὶ ἀληθεῖ καὶ ἀγαθῇ προαιρέσει, ἐγκρατεῖς δὲ οὐκ εἰσίν· ἀλλ' ἔστι πως οἱ ἄσωτοι ἐοίκασι τοῖς ἐλευθερίοις, καὶ οἱ θρασεῖς τοῖς θαρραλέοις, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι τοῖς ἐγκρατέσι· καὶ εἰσὶν ὥσπερ δυσανάπειστοί τινες, καὶ οὐκ εὐμετάπειστοι. χαλεπὸν μὲν οὖν ἐμμένοντες εἰσὶν, ἐοίκασι τοῖς ἐγκρατέσιν· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγκρατεῖς μεταβάλλονται ὑπὸ λόγου πως καὶ πειθοῦς, οἱ δὲ ἰσχυρογνώμονες ὑπὸ μὲν λόγου οὐ μεταβάλλονται, ὑπὸ δὲ ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῶν πολλοὶ τῶν ἄγονται. εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες καὶ οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ οἱ ἄγροικοι· οἱ μὲν ἀμαθεῖς καὶ ἄγροικοι, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς ἀρχὰς ἐξ ὧν πεισθῶσι δυναμένων· οἱ δὲ ἰδιογνώμονες διὰ ἡδονὴν καὶ λύπην οὐ μεταπείθονται.

πείθονται· ἥδονται γὰρ μὴ ἡττώμενοι τῶν πείθειν ἐπιχειρούντων. καὶ λυποῦνται, ἐὰν ἄκυρα γένωνται τὰ αὐτῶν ὥσπερ ψηφίσματα· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐοίκασι τοῖς ἀκρατέσιν ἢ τοῖς ἰδιογνώμοσιν ἢ τοῖς ἐγκρατέσιν· οὐ γὰρ λόγῳ, ἀλλὰ πάθεσιν ἀκολουθοῦσιν, ὥσπερ ἐκεῖνοι.

Εἰσὶ δέ τινες, οἳ ἐμμένουσι τοῖς δοξασθεῖσιν ἀληθέσιν, ἢ οὐκ ἐμμένουσι τοῖς ψευδέσι δι' ἡδονήν, οἳ οὐκ εἰσὶ φαῦλοι, ὅσοι διὰ ἡδονὴν ἐπαινετὴν ἐμμένουσιν ἢ οὐκ ἐμμένουσιν. ὥσπερ ὁ Νεοπτόλεμος ἐποίησεν. οὐ γὰρ ἐνέμεινεν οἷς συνέθετο τῷ Ὀδυσσεῖ, καὶ οὐκ ἠπάτησε τὸν Φιλοκτήτην κινούμενος, δι' ἡδονὴν καλὴν καὶ οὐ φαύλην· οὐ γὰρ ὁ δι' ἡδονήν τι ποιῶν ἁπλῶς, ἀκόλαστος, ἢ φαῦλος, ἢ ἀκρατής· ἀλλ' ὁ δι' αἰσχρὰν ἡδονήν, οὗτος λέγεται.

persuadentur. Hoc ipso enim quod persuadere aliquid conantibus non succumbant, delectari videntur: contraque dolent, si eorum rescindantur quasi decreta. Ideoque magis incontinentibus sunt similes quam continentibus, qui propriæ sententiæ adhærent: non enim rationem, sed affectus sequuntur ut illi. Aristot. l.7.c.9.

Sunt autem quidam qui in opinionibus persistunt veris, aut non persistunt in falsis, idq; causa voluptatis qui non sunt improbi, quia laudandæ voluptatis causa, aut persistũt, aut non persistũt. Sicut Neoptolemus, qui non persistebat in iis quæ Ulyssi receperat, neq; Philocteten fallebat, idq; non improba inductus voluptate, sed honesta. Nec enim qui voluptatis causa simpliciter facit aliquid, intemperans improbusve est aut incontinens dicendus, sed qui fœdæ alicujus, is demum vituperatur. Ἔστι δέ τινες οἱ τοῖς δόξασιν, &c

ΚΕΦ. ιϛʹ.

CAP. XVI.

Περὶ τῆς ἀκρασίας, πῶς ἔχει πρὸς τὴν σωφροσύνην· καὶ τίνα τρόπον ὁ ἀκρατὴς δοκεῖ φρόνιμος ἐνίοτε εἶναι.

De incontinentia, quomodo ad temperantiam se habeat: & quo pacto prudens aliquando videatur esse, qui incontinens est.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια ἕξις ἐστὶν ἐπαινετή, μεσότης ἂν εἴη δύο κακῶν· τῆς μὲν ἐλαττοῦσθαι, τὴν δὲ ὑπερβάλλει· ἡ μὲν οὖν ἀκρασία ὑπερβάλλει τὴν ἐγκράτειαν· ἡ δὲ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος· ἔστι δὲ καὶ ἣν τινες ἐ-

CUm autem habitus laudandus sit continentia, sequitur duorum vitiorum esse medium: quorum ab altero quidem superabitur, alterum vero superabit. Incontinentia ergo superat continentiam: qui vero superatur habitus, caret nomine. Is Ἐπεὶ δ' ἐστί τις καὶ τοιοῦτος, &c.

autem est, quo minus quam oportet, voluptatibus corporeis delectantur homines: qui & ipsi à recta discedunt ratione. In recta n. ratione non persistit incontinens, quia plus quam oportet voluptatibus delectatur. Qui vero deficit, præter rectam & ipse rationem facit, quia minus quam oportet sequitur jucunda. Continens autem in recta persistit ratione, neque ab ea, aut parvæ voluptatis causa abit, aut magnæ. Cum vero & laudanda & honesta sit continentia, necesse est eos qui utrimque sunt habitus, improbos esse & cum continentia pugnare. Sed quia nomine caret, raroque contrarius evenit habitus (rari enim illi sunt admodum, qui minus quam oportet corporeis delectantur voluptatibus) ideo sola contraria videtur esse incontinentia: quia, dico, raro reperitur stoliditas.

Aristot. l.7.c.9.

Temperans autem etiam qui continens est, & intemperans qui est incontinens, vice versa, ob similitudinem vocatur. Multa enim similitudinis causa eodem appellantur nomine. In iisdem quippe & temperans versatur & continens, neque præter rectam rationem quicquam agit earum altera: licet temperanti quidem non adversentur, continenti vero adversentur cupiditates suæ: & præter rationem quidem non delectatur temperans, delectatur vero, non autem trahitur à voluptatibus continens. Eodemque modo, quatenus ab iisdem superantur voluptatibus, similes

Ἐπεὶ δὲ καθ' ὁμοιότητα, &c.

δονται ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς ἔλαττον τοῦ δέοντος. Οἳ καὶ αὐτοὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου διαμαρτάνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀκρατὴς οὐκ ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, διὰ τὸ μᾶλλον, ἢ προσήκει, χαίρειν ταῖς ἡδοναῖς· ὁ δὲ ἐλλείπων παρὰ τὸν ὀρθὸν ποιεῖ λόγον, διὰ τὸ ἔλαττον, ἢ δεῖ, τὰ ἡδέα ζητεῖν. Ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἐμμένει τῷ ὀρθῷ λόγῳ, καὶ οὐκ ἐξίσταται αὐτοῦ, οὔτε διὰ μικρὰν ἡδονὴν, οὔτε διὰ μεγάλην. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἐγκράτεια τῶν ἐπαινετῶν καὶ σπουδαίων, ἀνάγκη τὰς παρ' ἑκάτερα ἕξεις φαύλας εἶναι, καὶ τῇ ἐγκρατείᾳ ἐναντίας· ἀλλ' ὅτι ἡ ἐλλείπουσα ἕξις ἀνώνυμος καὶ ἐλάχιστα συμβαίνει· σπάνιοι γάρ εἰσι ἧττον τοῦ δέοντος χαίροντες ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς· διὰ τοῦτο μόνη ἡ ἀκρασία δοκεῖ ἐναντία εἶναι, ὅτι ἡ ἠλιθιότης ὀλιγάκις εὑρίσκεται.

Σώφρων δὲ ὁ ἐγκρατὴς λέγεται, καὶ ὁ ἀκρατὴς ἀκόλαστος, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, καθ' ὁμοιότητα· πολλὰ γὰρ ὀνομάζομεν ἑνὶ ὀνόματι διά τινα ὁμοιότητα. Καὶ γὰρ περὶ τὰ αὐτά ἐστιν ὅ τε σώφρων καὶ ὁ ἐγκρατὴς, καὶ παρὰ τὸν λόγον οὐδὲν ποιοῦσιν ἀμφότεροι, εἰ καὶ τῷ σώφρονι μὲν αἱ ἐπιθυμίαι οὐ πολεμοῦσι. Τῷ ἐγκρατεῖ δὲ πολεμοῦσι. Καὶ ὁ μὲν σώφρων οὐδὲ ἥδεται παρὰ τὸν λόγον, ὁ δὲ ἐγκρατὴς ἥδεται μὲν, οὐκ ἄγεται δὲ ὑπὸ τῶν ἡδονῶν. Καὶ ὁ ἀκόλαστος δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς ὁμοίως· ὅμοιοι μὲν εἰσι, καθόσον τῶν αὐτῶν ἡδονῶν ἡττῶνται· διαφέ-

ρουσι

ρεῖν δὲ, ὅτι ὁ μὲν ἀκόλαστος οἴεται δεῖν διώκειν τὰς ἡδονάς, ὁ δὲ ἀκρατὴς οὔ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καί τινας ἀκρατεῖς φρονίμους ὀνομάζουσι κατ᾽ ὁμοιότητά τινα πρὸς τὴν φρόνησιν· τινὲς γὰρ τῶν ἀκρατῶν δεινοί εἰσιν· ἡ δὲ δεινότης ἔοικε τῇ φρονήσει: καὶ γὰρ οἱ δεινοὶ κατὰ τὴν γνῶσιν τοῦ δέοντος ἐοίκασι τοῖς φρονίμοις. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν γινώσκουσι μόνον τὸ δέον, οὐ προαιροῦνται δὲ πράττειν, οὐ δὲ πράττουσιν· οἱ δὲ φρόνιμοι γινώσκοντες τὸ δέον καὶ πράττουσι. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν φρόνιμος σπουδαῖός ἐστιν· ἀκρατὴς δὲ κἂν δεινὸς ᾖ, φαῦλός ἐστι καὶ ψέγεται.

Καὶ γὰρ εἰ καὶ γινώσκει τὸ δέον, ἀλλ᾽ οὐχ ὥσπερ ὁ φρόνιμος ἐνεργεία θεωρῶν καὶ χρώμενος τῇ ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται, ὡς ὁ καθεύδων καὶ οἰνωμένος. Διὰ ταύτην δὴ τὴν ὁμοιότητα ὁ δεινὸς ἀκρατὴς, φρόνιμος ὀνομάζεται, καὶ ἔοικε φρονίμῳ· ἐπεὶ καὶ ὁ ἁπλῶς ἀκρατὴς οὐ πονηρὸς καθάπαξ, ἀλλ᾽ ἡμιπόνηρός τις· οὐδ᾽ ἄδικος· οὐ γὰρ ἐπίβουλος· ἐπεὶ γὰρ ἑκὼν ποιεῖ τὰ φαῦλα, καὶ εἰδὼς ὅτι φαῦλα καὶ ὅτι εἰς φαῦλον φέρουσι τέλος, καὶ ὅτι δεῖ τὰ βελτίω ποιεῖν, κατά τι μὲν πονηρός, κατά τι δὲ οὐ πονηρός. ἡ μὲν γὰρ πρᾶξις πονηρά, ἡ δὲ κρίσις ἐπιεικής· ἡ δὲ τοῦ πονηροῦ περὶ τὰς

improbus, ex parte non est,

quoque inter se sunt, intemperans & incontinens. Hoc tamen differunt: quod petendas esse voluptates putat intemperans, non putat incontinens. Arist. c. l.7.c.10.

Eademque ratione à prudentiæ quadam similitudine incontinentes aliquos prudentes vocant. Quidam enim incontinentes sunt solertes: similis autem prudentiæ est solertia. Solertes quippe, quatenus quod fieri oportet noverunt, similes sunt prudentibus. Hoc rursus interest, quod illi id quod fieri oportet noverint tantum, non vero in agendo præeligant, aut agant: prudentes vero id quod fieri oportet non noverint tantum, sed & agant. Ideoque prudens, vir bonus est: incontinens vero, licet sit solers, improbus est tamen, & reprehenditur. Cap. 10. Οὐδ᾽ ἅμα φρόνιμον, &c.

Etenim, licet quid oporteat fieri, norit satis, non quemadmodum prudens tamen ad agendum contemplationem transfert suam, aut utitur scientia, sed quemàdmodum dictum est, sicut qui dormit, aut est ebrius. Et ob hanc quidem similitudinem, incontinens qui simul & solers est, & dicitur prudens, & similis prudenti est. Siquidem & ille qui simpliciter incontinens est, non simpliciter quoq; improbus est, sed ex altera parte tantum. Neqs est injustus: non enim est insidiosus. Quia enim sponte quod improbum est, agit, novitq; esse improba quæ agit, sed & improbum esse non ignorat quo tendunt finem, ut neque quæ meliora sunt agenda esse, ex parte Actio quippe improba, judicium Οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς, &c.

Aristo. l.7.c.10

vero est rectum. Ejus vero qui in corporeis improbus est voluptatibus, intemperantis nimirum; & actio improba est & judicium. Itaque in altero tantum peccat alter. Incontinens enim aut imbecilli incontinentia est incontinens, aut temeraria. Uterq; autem in actione peccat tantum. Temerarius quippe, ne deliberat quidem: imbecillis vero ita deliberat, ut patet foedis non obtemperandum esse voluptatibus: in utroque vero corruptus est intemperans. Ideo civitati, quae omnia quae oportet decrevit, legesque habet optimas, nihilque hac quidem in parte fecit reliquum, sed nulla earum utitur, similis est intemperantia. Planeq; quod Anaxandrides cavillabatur olim:

Urbs statuit: at quae destruit leges suas.

Contra vero urbi quae legibus quidem utitur, sed improbis, similis est intemperans. Omnis autem tum continentia tum incontinentia in excessu est ejus habitus, qui est multorum. A quibus enim superantur plerique, ea superat continens: quae vero superant plerique, ab iis superatur incontinens.

Εὐιατοτέρα δὲ τῶν ἀκρασιῶν, &c.

Jam vero qua laborant melancholici difficilior sanatu est, temeraria nimirum, quam imbecillis incontinentia: ita dico, qua deliberant quidem etiam incontinentes, sed non persistunt. Sicut & qui à natura sunt incontinentes difficilius sanantur, quam qui à consuetudine, facilius enim consuetudo mutatur, quam natura. Ideo enim difficilis mu-

συμπτωτικὰς ἡδονάς, ὅς ἐστιν ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἡ πρᾶξις πονηρά, καὶ ἡ κρίσις· ὁ δὲ ἀκρατὴς τῷ ἑτέρῳ μόνον ἁμαρτάνει· ὁ γὰρ ἀκρατὴς ἢ τῇ ἀσθενεῖ ἀκρασίᾳ ἐστὶν ἀκρατής, ἢ τῇ προπετεῖ· ἀμφότεροι δὲ κατὰ τὴν πρᾶξιν μόνον εἰσὶ πονηροί. Ὁ μὲν γὰρ προπετὴς οὐδὲ βουλεύεται· ὁ δὲ ἀσθενὴς βουλεύεται, ὡς οὐ δεῖ ταῖς αἰσχραῖς ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀκόλαστος κατ' ἄμφω διέφθαρται. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀκρατὴς ἔοικε πόλει, ἣ ψηφίζεται μὲν ἅπαντα τὰ δέοντα, καὶ νόμους ἔχει σπουδαίους, καὶ ὑγιαίνει τοῦτο τὸ μέρος, χρῆται δὲ οὐδενί, ὥσπερ Ἀναξανδρίδης ἔσκωψεν·

Ἡ πόλις ἐβούλεθ', ᾗ νόμων οὐδὲν μέλει.

Ὁ δὲ ἀκόλαστος ἔοικε πόλει χρωμένῃ μὲν νόμοις, πονηροῖς δὲ χρωμένῃ. Πᾶσα δὲ ἐγκράτεια καὶ ἀκρασία ἐστὶ περὶ τὰς ὑπερβολὰς τῆς ἕξεως τῶν πολλῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἐγκρατὴς νικᾷ ὧν οἱ πολλοὶ ἡττῶνται· ὁ δὲ ἀκρατὴς ἡττᾶται ὧν οἱ πολλοὶ κρατοῦσιν.

Ἔστι δὲ ἡ προπετὴς ἀκρασία, ἣν οἱ μελαγχολικοὶ ἀκρατεύονται, δυσχερεστέρα ἰαθῆναι τῆς ἀσθενοῦς, καθ' ἣν βουλεύονται οἱ ἀκρατεῖς καὶ οὐκ ἐμμένουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ φυσικῶς ἀκρατευόμενοι δυσιατότεροι τῶν δι' ἔθος ἀκρατῶν. Ῥᾷον γὰρ μετακινοῦσι ἔθος ἢ φύσιν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ ἔθος χαλε-

πόν,

τῶν, ὅτι ἔοικε φύσει· ὥσπερ Εὔηνος λέγει.

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι, φίλε, καὶ δὴ

Ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.

Τί μὲν οὖν ἐστιν ἐγκράτεια, καὶ τί καρτερία, καὶ ἀκρασία, καὶ μαλακία, καὶ πῶς ἔχουσιν αἱ ἕξεις αὗται πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται.

tatu consuetudo est, quia similis naturæ est. Sicut Evenus ait: Aristot. l.7.c.11.

Temporis bene multi curam affirmamus, amice.

Postremamque homini naturam dicimus esse.

Quid ergo sit continentia, quid tolerantia, & incontinentia ac mollities, tum quomodo ad sese invicem habeant se hi habitus, dictum est.

ΚΕΦ. ιζ.

Περὶ ἡδονῆς.

Περὶ δὲ ἡδονῆς καὶ λύπης ἤδη σκοπῶμεν· ἔστι γὰρ οἰκεῖον καὶ προσῆκον τῷ περὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφοῦντι. Οὗτος γάρ ἐστι τοῦ τέλους ἀρχιτέκτων, καθὼς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐφάνη. Τὸ δὲ τέλος ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ ἄριστον, ᾧ καθάπερ κανόνι, διακρίνομεν τῶν πρακτῶν τὰ ἀγαθὰ τῶν φαύλων, ἃ μὲν γὰρ πρὸς ἐκεῖνο φέρει τὸ τέλος, ἀγαθὰ νομίζομεν· ἃ δὲ τοῦ τέλους ἀπάγει, φαῦλα· ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἡδονὴ τοῖς μὲν ἀγαθὸν δοκεῖ, τοῖς δὲ φαῦλον, ἐνίοις δὲ καὶ αὐτὸ τέλος τὸ ἄριστον, ἀκόλουθόν ἐστι πολιτικῷ ζητῆσαι περὶ αὐτῆς. Ἔτι δὲ καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐν τῇ περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν πραγματείᾳ· καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία περὶ τὰς ἡδονάς ἐστι καὶ τὰς λύπας, ὡς εἴρηται πρότερον· καὶ δέον τὸν περὶ ἀρετῶν σκοπούμενον καὶ περὶ ἡδονῆς εἰπεῖν· καὶ ἔτι τὴν εὐδαι-

CAP. XVII.

De voluptate.

Cap. 11. Περὶ ἡδονῆς, &c.

Jam autem de voluptate videamus & dolore: quæ quidem quæstio propria illius est, qui in civili occupatur scientia. Hic enim quasi finis ipsius est præcipuus, quemadmodum ex superioribus liquebat. Finis autem est id quod bonum est & optimum; quo tanquam norma quadam, activa bona distinguimus à malis. Quæ enim ad finem ducunt illum, bona arbitramur: quæ vero abducunt, mala. Cum voluptas ergo aliis bonum, aliis malum: quibusdam etiam finis ipse videatur optimus, omnino ei de voluptate est agendum, qui civilem profitetur scientiam. Ut omittam, necessarium id esse, cum de virtute agitur ac vitio. In voluptatibus enim ac doloribus, virtus, ut supra dictum est, versatur, & vitium. Quare requiritur, ut is qui de virtutibus agit, etiam de voluptate loquatur. Adde quod felicitatem quidam

Aristot. l. 7. c. 14.

cum voluptate conjunctam dicunt esse. Unde etiam Græci μακάριον ἀπὸ τοῦ χαίρειν, id est à gaudendo felicem vocant. Ante omnia autem, quæ aliis de his videantur, est dicendum.

μακάριον μεθ' ἡδονῆς τινες εἶναι φασί· διὸ καὶ τὸν μακάριον ὀνομάζουσιν ἀπὸ τοῦ χαίρειν. Ῥητέον δὲ πρότερον τὰ τοῖς ἄλλοις περὶ τούτου δοκεῖ.

Τοῖς μὲν οὖν δοκεῖ οὐδαμῶς, &c.

Aliis ergo neutiquam, nec per se nec per accidens bonum videtur voluptas esse. Neque enim arbitrantur idem & bonum esse & voluptatem posse. Aliis rursus inhonestæ pleræque voluptates, quædam tamen etiam videntur bonæ. Rursus alii, etiam si bonum omnis voluptas esset, minime tamen finem esse voluptatem posse putabant. Atque hæ quidem aliorum de voluptate sunt opiniones.

Τοῖς μὲν οὖν οὐδαμῶς δοκεῖ ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἡδονὴ οὔτε καθ' αὑτὸ οὔτε κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γὰρ νομίζουσι δύνασθαι τὸ αὐτὸ καὶ ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἡδονήν. Τοῖς δὲ φαῦλαι μὲν αἱ πλείους δοκοῦσι τῶν ἡδονῶν, ἔνιαι δὲ ἀγαθαί. Ἄλλοις δὲ ἐδόκει, εἰ καὶ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐνδέχεσθαι τὸ τέλος ἡδονὴν εἶναι. Τὰ μὲν οὖν δοκοῦντα περὶ τῆς ἡδονῆς ταῦτά ἐστι.

CAP. XVIII. / ΚΕΦ. ιη'.

Nullam voluptatem bonum esse.

Ὅτι οὐδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν.

Ὅλως μὲν οὖν οὐκ ἀγαθόν, &c.

Jam vero causæ, cur singulis hoc aut illud videretur, explicandæ sunt. Qui ergo nullam omnino voluptatem bonum putabant esse, ita argumentari solebant. Omnis voluptas generatio est in naturam sensibilis: plantarum enim in naturam generatio, si non sit sensibilis, non est voluptas. Si ergo voluptas est generatio, generatio autem est imperfecta, illud autem quod imperfectum est, non est bonum, voluptas quoque non est bonum. Id quippe quod factum est, non vero ipsum fieri bonum vocamus. Neque enim ejusdem generis cum finibus suis in quos definit, potest esse generatio. Sicut nec ejusdem generis cum ædificio est

Ρητέον δὲ δι' ἃ ἑκάστοις ἐδόκει. Οἱ μὲν οὖν λέγοντες μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι οὕτως ἐπιχειροῦσι· πᾶσα ἡδονὴ γένεσίς ἐστιν εἰς φύσιν αἰσθητή· ἡ γὰρ εἰς τὴν φύσιν γένεσις τῶν φυτῶν οὐκ οὖσα αἰσθητή, ἡδονὴ οὐκ ἔστιν· εἰ τοίνυν ἡ ἡδονὴ γένεσις, ἡ δὲ γένεσις ἀτελές, τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθόν, ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· ἀγαθὸν γὰρ τὸ ἤδη γεγονός, οὐ τὸ γίνεσθαι. Οὐ γὰρ ἔστιν ἡ γένεσις ὁμογενὴς τοῖς τέλεσιν, εἰς ἃ τελευτᾷ. Οὐ γὰρ ἡ οἰκοδομία ὁμογενὴς τῇ οἰκίᾳ. Ἔτι ὁ σώφρων φεύγει τὰς ἡδονάς.

φαῦλα. Σπουδαῖος γὰρ φεύγει δὲ τὰς ἡδονάς. Ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. Ἔτι ὁ φρόνιμος τὸ ἀγαθὸν διώκει· τὴν ἡδονὴν δὲ οὐ διώκει· τὸ γὰρ ἄλυπον διώκει, οὐ τὸ ἡδύ· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν. Ἔτι ἐμπόδιον ἡ ἡδονὴ τῇ φρονήσει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ μείζων ἡ ἡδονή. οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐν ταῖς μεγίσταις ἡδοναῖς οὐ νοῆσαί τι. Ἔτι πᾶν ἀγαθὸν τέχνης ἔργον· οὐδεμιᾶς δὲ τέχνης ἔργον ἡ ἡδονή. Οὐκ ἄρα ἀγαθόν. Ἔτι τὰ θηρία διώκει τὰς ἡδονάς, καὶ τὰ παιδία ἀλόγως φερόμενα· ὃ δὲ ζητεῖ τὰ ἀλόγως κινούμενα, οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν.

Ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθὸν ἐδόκει, διὰ τὸ ἔνια τῶν ἡδέων βλαβερὰ εἶναι καὶ νοσώδη, καὶ ἡδονάς τινας αἰσχρὰς καὶ ἐπονειδίστους.

Ὅτι δὲ οὐκ ἔστι τὸ τέλος ἡ ἡδονή, διότι γένεσίς ἐστι καὶ κίνησίς τις, τὸ δὲ τέλος ὅρος, εἰς ὃν ἡ κίνησις. τὰ μὲν οὖν λεγόμενα σχεδὸν περὶ ἡδονῆς ταῦτά ἐστι. Τούτων δὲ τὸ μὲν τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ἀγαθάς, τὰς δὲ φαύλας εἶναι ἀληθές· τὰ δὲ λοιπὰ ψεῦδος. Καὶ πειρατέον ἐλέγχειν· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πρώτου λέγωμεν.

ædificatio. Præterea: quæ fugienda sunt, fugit vir temperans; est enim honestus: fugit autem voluptates: voluptas ergo non est bonum. Præterea: id quod bonum est sequitur vir prudens, voluptatem autem non sequitur (quod enim sine dolore est potius, quam voluptatem ipsam sequi solet) voluptas ergo non est bonum. Præterea: prudentiæ obstat voluptas, eoq; magis, quo major est voluptas (nemo enim qui in maximis versatur voluptatibus, contemplari potest aliquid.) Præterea: omne quod bonum est artis opus est; nullius autem artis opus est voluptas: voluptas ergo non est bonum. Præterea: voluptatem belluæ, & qui sine ratione feruntur pueri, sequuntur: quod vero ea quæ sine ratione feruntur sequi solent, non est bonum: voluptas ergo non est bonum. Aristot. l. 7. c. 11.

Jam vero non esse bonum omnem voluptatem, idcirco videbatur: tum quia nonnulla quæ jucunda sunt, simul noxia sunt & morbosa: tum quia fœdæ nonnullæ sunt voluptates & pudẽdæ. Τοῦ δὲ μὴ πάσας σπουδαίας, &c.

Sed nec finem esse voluptatem, quia generatio est & motus, finis vero terminus est, ad quem tendit motus. Et hæc quidem fere sunt quæ de voluptate dicuntur. Quarum illa quidem quæ bonas alias, alias malas statuit voluptates, vera est sententia: reliquæ vero & falsæ sunt, & à nobis quantum fieri potest, refutandæ. Ac primo quidem de primo agamus. Ὅτι δ' οὐκ ἄριστον, &c.

Aristot. l.7.c.12.

CAP. XIX.

Respondetur ad ea argumenta quibus bonum negatur voluptas esse.

Cap. 12. Ὅτι δ' οὐ συμβαίνει διὰ ταῦτα, &c.

NOn sequi ergo ex iis quæ diximus, aut bonum non esse, aut non esse optimum, voluptatem, ex his patet. Cum enim dupliciter dicatur bonum, alterum simpliciter per se & proprie, sicut virtus, alterum vero non simpliciter, sed alicui bonum, sicut præmiari præmiatori bonum est, sequetur etiam omnem naturam ac habitum, omnem item generationem ac motũ, partim simpliciter, partim alicui bonum esse. Similiterque in malo. Motus enim generationes & habitus, mali simpliciter sunt quidam, quidam alicui tantum, ut puta cuidam malo. Rursus alii semper alicui mali sunt, alii certo quodam modo, parvoque tempore. Et simpliciter quidem mali, sicut omne, exempli gratia, vitium: cuidam mali, ut intemperanti temperantia, & semper & omni modo. Cuidam mali, sed non semper, sicut intemperanter agere incontinenti. Extincta enim cupiditate, malum videtur: & quasi cum perturbatione quoq; definit. Cum ergo omnis tum motus ita dividatur tum generatio, sitque alia simpliciter mala, alia cuidam tantum, motus autem sit voluptas quoque, sequitur non omnem voluptatem esse malum. Quibus enim æquum est, delectari potest aliquis: ut, exempli gratia,

ΚΕΦ. ιθ'.

Λύσις τῶν λόγων, ὑφ' ὧν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ ἀγαθὸν εἶναι.

ΟΤι γὰρ οὐκ ἀνάγκη διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν, μηδὲ τὸ ἄριστον, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἀγαθὸν διχῶς λέγεται, τὸ μὲν ἁπλῶς καὶ καθ' αὑτὸ καὶ κυρίως, ὡς ἡ ἀρετή· τὸ δὲ οὐχ ἁπλῶς μὲν ἀγαθὸν, τινὶ δὲ ἀγαθὸν, ὡς τὸ λειτουργεῖν τῷ λειτουργοῦντι ἀγαθὸν, ἀκόλουθόν ἐστιν ὅτι καὶ φύσις πᾶσα, καὶ ἕξις, καὶ πᾶσα κίνησις, καὶ γένεσις, ἡ μὲν ἔστιν ἁπλῶς ἀγαθὴ, ἡ δὲ τινί. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ κακοῦ. Κινήσεις γὰρ, καὶ γενέσεις, καὶ ἕξεις, αἱ μὲν φαῦλαι ἁπλῶς, αἱ δὲ τινι, καὶ τῶν φαύλων τινί· καὶ αἱ μὲν καὶ ἀεὶ φαῦλαι τινὶ, αἱ δὲ κατά τινα τρόπον, καὶ ὀλίγον χρόνον· ἁπλῶς μὲν φαῦλαι πᾶσα κακία· τινὶ δὲ φαῦλον ἡ σωφροσύνη τῷ ἀκολάστῳ, καὶ ἀεὶ, καὶ πάντα τρόπον· τινὶ δὲ φαῦλον, καὶ οὐκ ἀεὶ, τὸ ἀκολασταίνειν τῷ ἀκρατεῖ. Τῆς γὰρ ἐπιθυμίας ἀποσβεσθείσης φαῦλον δοκεῖ, καθάπερ σὺν τῷ πάθει οὐκ ἔχει. Ἐπεὶ τοίνυν πᾶσα κίνησις καὶ γένεσις οὕτω διαιρεῖται, καὶ ἡ μὲν ἁπλῶς φαύλη, ἡ δὲ τινι, κίνησις δὲ καὶ ἡδονὴ, φανερὸν ὅτι οὐ πᾶσα ἡδονὴ φαῦλον. Ἔστι γὰρ ἥδεσθαι ἐφ' οἷς δεῖ ὅταν τις ἥδηται

ἥδεται τις ἐπ' ἀρετῇ ἢ σοφίᾳ, καὶ ἔστιν ἥδεσθαι ἐπὶ φαύλοις, καὶ ὅλως καθάπερ καθόλου διῃρούμεθα. Ἔτι δὲ ἐν ἀγαθῷ τὸ μὲν ἐστὶν ἕξις, ὥσπερ ὁ ἔχων δικαιοσύνης ἕξιν· τὸ δὲ ἐνέργεια, ὥσπερ ὁ ποιῶν· ἡ δὲ ἐνέργεια τὴν ἐλλείπουσαν ἕξιν ἀναπληροῖ τῆς ἐνεργείας, σώζεται δὲ καὶ ἡ φυσικὴ ἕξις· ὥσπερ ἡ ὑγίεια ἔγκειται μὲν, σώζεται δὲ διὰ τῶν ὑγιεινῶν σιτίων. Αὕτη δὴ ἡ ἐνέργεια ἡ σώζουσα τὴν ἕξιν ὁποτέραν ἄν τις εἴποι, ἡδεῖα μὲν, οὐ καθ' αὑτὸ δὲ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γὰρ αὐτὸ τὸ ἀναπληροῦν τὸ ἐνδέον τῆς ἕξεως αὐτή ἐστιν ἡ ἡδονή, ἀλλὰ τούτῳ ἕπεται ἡδονή. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν ἡδονή, ἀναπλήρωσις τῆς φυσικῆς ἕξεως ἢ τῆς ἐθιστῆς, καὶ πᾶσα ἂν ἡδονή. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει· οὐκ ἄρα τοῦτό ἐστιν ἡδονή, γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητή. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ φυσικοῦ ἐνδέοντος· καὶ οὕτω λύεται τὸ ἐπιχείρημα τῶν συναγόντων μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· ὅτι δὲ οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπλήρωσίς ἐστι, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ἄνευ λύπης καὶ ἐπιθυμίας ἡδονὰς εἶναι τινάς· τὴν δὲ τοιαύτην ἀναπλήρωσιν ἄνευ τούτων οὐκ εἶναι δυνατόν. Αἱ γὰρ ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐπιστημῶν ἡδοναὶ ἄνευ ἐνδείας εἰσὶ καὶ λύπης. Ἐπειδὰν γὰρ ἡ μήπω παροῦσα ἐπιστήμη ἐγγένηται τῇ ψυχῇ, ἡδονὴν μὲν ἐποίησε τῷ παρεῖναι, λύπην δὲ οὐδεμίαν ἀποῦσα δίδωσι, ἐπεὶ οὐδὲ

cum quis virtute delectatur, aut sapientia. Sicut contra potest fieri ut rebus malis delectetur aliquis. Et simpliciter quemadmodum in universum distinximus. Praeterea, in bono, aliud est habitus, ut qui justitiae habitum habet, aliud est actus, ut qui facit. Porro actus deficientem actu suo supplet habitum, Sed & naturalis conservatur habitus. Sicut sanitas inest quidem, salubribus tamen conservatur cibis. Actus ergo qui conservat habitum, tam hic quam ille, est jucundus non per se tamen, sed per accidens. Neque enim hoc ipsum ut defectus suppleatur habitus, est voluptas, sed hoc sequitur voluptas. Si enim hoc voluptas esset, vel naturalis nimirum vel consuetudine comparati supplere defectum habitus, etiam omnis hoc faceret voluptas. Nunc vero non ita habet. Non ergo sensibilis in naturam generatio est voluptas. Hoc defectus naturalis enim est expletio. Atque ita argumentum solvitur eorum, qui nullam voluptatem bonum esse probant. Jam vero non omnem voluptatem esse expletionem, vel ex eo apparet, quod sine dolore & cupiditate voluptates sint nonnullae: cum sine illis talis non possit esse expletio. Sic, exempli gratia, quae ex contemplatione scientiarum petuntur: sine defectu aut dolore sunt voluptates. Cum enim nondum adest, sed adhuc animae innascitur scientia, voluptatem quidem adfert sua praesentia, nullum tamen absentia sua adfert dolorem: siquidem

Aristot. l.7.c.12.

Aristot. l.7.c.12. quidem nec defectus est absentia scientiæ: nec enim erat cum adesset scientia; nunc vero, periit. Sed & corporeæ quædam voluptates, sine defectu tales & dolore sunt. Non solum enim cum egemus cibo, nutrimento delectamur cibi, sed & postquam supplevimus defectum, nonnullis delectamur cibis. Nec enim iisdem cum egemus delectamur, & cum expleti sumus. Verum postquam expleti sumus, iis qui proprie jucundi sunt delectamur, & illi grati sunt omnibus: antequam vero expleti sumus, quibuslibet, & sæpe contrariis delectamur. Unde apparet, alias simpliciter, alias quibusdam, esse voluptates. Sicut enim ea quæ jucunda sunt, ita & quæ ex iis oriuntur se habent voluptates. Non omnem ergo voluptatem naturalem esse expletionem, monstratum est. Sicut nec omnis expletio est voluptas. Sanitatis quippe, qui naturalis est habitus, & certa quadam ratione fit ciborum, jucunda non est expletio. Quare nec recte dicitur, generationem in naturam sensibilem, esse voluptatem. Ideoque nec ex his necessario infertur voluptatem bonum non esse.

ἔνδεια ἐστὶν ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης· οὐ γὰρ ἦν ὅτε παρῆν ἡ ἐπιστήμη· νῦν δὲ ἀπώλετο· καὶ σωματικαὶ δὲ ἡδοναὶ εἶναι οὕτως ἔχουσαι ἄνευ ἐνδείας καὶ λύπης. Καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐνδεεῖς ὄντες τροφῆς ἡδόμεθα τρεφόμενοι, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ ἐλλεῖπον, ἔστιν ἔνιαις τισὶν ἡδόμεθα· οὐ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαίρομεν ἐνδεεῖς ὄντες καὶ πεπληρωμένοι· ἀλλὰ πληρωθέντες μὲν ἡδόμεθα τοῖς κυρίως ἡδέσι, καὶ πᾶσιν ἡδονὴν φέρει· πρὶν δὲ πληρωθῆναι, τοῖς τυχοῦσι καὶ τοῖς ἐναντίοις πολλάκις χαίρομεν· ὅθεν φαίνεται, καὶ ὅτι τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς, αἱ δὲ τινί· ὡς γὰρ ἔχουσι τὰ ἡδέα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αἱ ἡδοναὶ αἱ ἀπὸ τούτων. Ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀναπλήρωσίς ἐστι φυσική, δέδεικται· καὶ μὴν οὐδὲ πᾶσα ἀναπλήρωσις ἡδονή. Τῆς γὰρ ὑγιείας πλήρωσις, ἥτις φυσική ἐστιν ἕξις διὰ τῆς διαίτης γινομένη, οὐκ ἔστιν ἡδεῖα· οὐκ ἄρα ὀρθῶς ἔχει λέγειν τὴν ἡδονήν, ὅτι ἐστὶ γένεσις εἰς φύσιν αἰσθητή. Καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνάγκη ἀπὸ τούτων τῶν λόγων μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν.

CAP. XX.

Respondetur ad argumentum, quo voluptas non esse optimum probatur.

"Ετι οὐκ ἀνάγκη ἕτερόν τι, &c.

SEd & illi qui negant ipsum finem optimum esse volu-

ΚΕΦ. κ'.

Λύσις τοῦ λόγου ὅθεν ἡ ἡδονὴ δοκεῖ μὴ τὸ ἄριστον εἶναι.

ΚΑὶ οἱ λέγοντες δὲ τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι αὐτὸ τὸ τέλος

λος τὸ ἄριστον, οὐκ ἀναγκαίως συλλογίζονται· εἰ γὰρ οὐ δυνατὸν ἡ ἡδονὴ τέλος εἶναι, ἀνάγκη ἀεὶ ἕτερόν τι βέλτιον αὐτῆς εἶναι, τὸ τέλος δηλονότι· τὸ γὰρ τέλος παντός ἐστι βέλτιον· αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ ἄριστον καὶ τὸ βέλτιστον. Οὐκ ἀνάγκη δέ· οὐ γάρ ἐστι γένεσις ἡ ἡδονή, ἵνα ᾖ ἀνάγκης βέλτιον αὐτῆς ἢ τὸ τέλος τῆς γενέσεως· οὐδὲ ἀεὶ ἐν τῇ γενέσει θεωρεῖται, ἀλλὰ ἐνέργειά ἐστι καὶ τέλος· θεωρεῖται δὲ οὐκ ἐν τῇ συστάσει τῶν ἕξεων· (οἷον, φέρε εἰπεῖν, ὅταν τὰ δίκαιά τις ποιῇ, καὶ τὴν ἕξιν τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ ψυχῇ συντιθῇ, οὔπω δίκαιος ὤν,) ἀλλ' ἐν τῇ χρήσει τῆς ἕξεως, ὅταν τις δίκαιος γενόμενος ἤδη κέχρηται τῇ ἕξει τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο οὐδὲ πάσης ἡδονῆς ἐστι τέλος, ἀλλ' ἔνιαι αὐταί εἰσι τέλος. Καὶ γὰρ τῶν ἐνεργειῶν ὅσαι μὲν εἰς τελείωσιν ἄγουσι φύσεως, οὐκ αὐταί εἰσι τέλος, ὥσπερ ἡ καθ' ἕξιν ἰατρικὴν ἐνέργεια τέλος ἔχει τὴν ὑγίειαν· ὅσαι δὲ οὐκ ἄγουσιν εἰς φυσικὴν τελείωσιν, ἀλλ' αὐταί εἰσιν ἡ φυσικὴ τελείωσις, δῆλον ὡς οὐκ ἔχουσιν ἄλλο τέλος, ἀλλὰ ἄλλων αὐταί εἰσι τέλη· ὥσπερ εἴ τις κατὰ τὴν τελείαν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ἐνεργεῖ. Ἡ γὰρ τοιαύτη ἐνέργεια τέλος ἐστὶν ἄλλων, οὐκ αὐτή ἐστι πρὸς ἄλλο τεταγμένη τέλος· ὅθεν καὶ ἡ ἡδονὴ ἐνέργεια οὖσα οὐ πᾶσα τέλος ἔχει· ἐνέργεια γάρ ἐστι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. Διὸ οὐ καλῶς ἔχει αἰσθητὴν γένεσιν

ptatem, non necessario argumentantur. Si enim finis esse nequit voluptas, necesse est semper ea melius aliquid reperiri, finem nimirum. Omnium enim optimus est finis: ipse enim optimum est & præstantissimum. Non necesse est vero. Nec enim generatio est voluptas: ut necesse sit, meliorem in ea finem esse generatione. Neque semper in generatione consideratur, sed actus est & finis. Sed neque in constitutione consideratur habituum: (ut, exempli gratia, cum ea quæ justa sunt agit aliquis, & justitiæ in animo habitum format quasi, cum tamen nondum sit justus:) sed in usu potius ipsius habitus, cum jam justus aliquis factus, ipso postea justitiæ utitur habitu. Ideoque nec omnium voluptatum est finis, sed ipsæ interdum sunt finis. Illi quippe actus, qui ad perfectionem ducunt naturæ, non ipsi sunt finis: sicut actus ille qui secundum medicinæ instituitur habitum, finem habet sanitatem. Eos vero qui non ad naturalem ducunt perfectionem, sed ipsi naturalis sunt perfectio, satis planum est finem non habere alium, sed ipsos esse finem aliorum. Ut si quis secundum perfectum naturæ operetur habitum. Talis quippe actus, finis aliorum est, non vero ad alium ipse dirigitur finem. Unde neque omnis voluptas, licet sit actus, finem habet. Est enim actus illius qui secundum naturam est habitus. Quare nec vere dicitur sensibilem generationem

Aristot. l.7.c.12.

Aristot. l.7.c.12.

onem esse voluptatem, sed potius actus, illius qui secundum naturam est habitus, dicenda est. Pro eo enim quod sensibilis addunt, potius non impeditus addendum est. Atque ita erit voluptas, habitus secundum naturam non impeditus actus. In superioribus autem ostendimus, non omnem voluptatem, generationem esse in naturam: quare nec plena est ejusmodi definitio. Praeterea, nec sensibilis est omnis. Ea quippe quae in contemplando consistit, non est sensibilis voluptas. Actus autem, sensibilem etiam habet generationem. Neque ulla est quae non sit expedita voluptas. Cum autem secundum naturam dicimus, omnem tum naturalem tum qui a consuetudine est, complectimur habitum. Nam & qui consuetudine comparatur, secundum naturam est habitus: quia natura ad ejusmodi nascimur habitus, ideoque eos habemus. Qui ergo secundum aliquem non impedite operatur habitum, delectatur: & hoc ipsum est voluptas. Ideo autem generatio quibusdam visa est voluptas, quia voluptatem putabant esse, id quod bonum proprie & optimum vocatur: id autem quod proprie bonum est, actum esse. Sed nec quicquam actum inter se differre & generationem. Quod falsum est: neque enim idem generatio est & actus. Generatio quippe, à non esse ad esse via quaedam ipsius est habitus. Actus vero, quod optimum vocamus, postquam adepti habitum sumus, secundum hunc ipsum jam perfectum, operatio.

εἶναι λέγειν τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως λεκτέον εἶναι τὴν ἡδονήν. Ἀντὶ δὲ τοῦ αἰσθητὴν, ἀνεμπόδιστον. ὥστε ἔσται ἡδονὴ ἐνέργεια τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος. [illegible]

ΚΕΦ.

ΚΕΦ. κα.

Λύσις τῶν ἐπιχειρημάτων, ὅσα δεικνύειν ἐδόκει μὴ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἔτι ἐνίας δοκεῖν φαύλας εἶναι· καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ἀνάγκη τὸ ἄριστον ἡδονὴν εἶναι.

Ὅτι δὲ φαῦλαί τινες, οὐκ ἀνάγκη φαύλην ἡδονὴν, ὅτι ἔνια ἡδέα νοσώδη. Ἐπεὶ τοῦτο ἔσονται καὶ τὰ ὑγιεινὰ φαῦλα, ὅτι τινὰ ὑγιεινὰ ἐμποδίζεται τῷ πλουτεῖν, ὅτι πολλῶν χρημάτων εἰσὶν ἀναλωτικά· ἀλλ' οὐ φαῦλα διὰ τοῦτο· οὐ γὰρ τὸ ἐναντιούμενον ἤδη ἄλλῳ τινὶ ἀγαθῷ, φαῦλον· ἐπεὶ καὶ τὸ θεωρεῖν βλάπτει ποτὲ εἰς ὑγίειαν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον. Οὐκ ἄρα οὐδ' ἡ ἡδονὴ φαῦλον, ὅτι ἔνια ἡδέα νοσώδη.

Καὶ μὴν οὐδὲ ὅτι ἐμποδίζουσιν ἔνιαι τῶν ἡδονῶν τῇ φρονήσει καὶ τῇ θεωρίᾳ, διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ ἡδονή. Οὐ γὰρ ἡ ἡδονὴ τῆς φρονήσεως τῇ φρονήσει ἐνοχλεῖ, οὐδὲ ἡ ἡδονὴ τῆς τέχνης τῇ τέχνῃ· ἀλλὰ μᾶλλον αὔξει ἑκάστην ἕξιν ἡ οἰκεία ἡδονή· ἀλλ' αἱ ἐμποδίζουσαι ἡδοναὶ τὰς ἕξεις ἀλλότριαί εἰσι, καὶ ὡς μὴ προσήκουσαι ἐνοχλοῦσι· τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι φαυλότητος σημεῖον, ἐπεὶ καὶ τῇ ὑγιείᾳ ἡ θεωρία ἐνοχλεῖ, ὥσπερ εἴρηται, ὅτι οὐχ ὡς προσήκουσα ἐνέργεια τῇ ὑγιείᾳ· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φαῦλον ἡ θεωρία.

CAP. XXI.

Aristot. l.7.c.12.

Respondetur ad argumentum quo probatur non omnem voluptatem bonum esse: quare etiam mala videatur esse: postremo, necesse esse ut voluptas sit optimum demonstratur.

Sed neque malam esse voluptatem est necesse, quia nonnulla jucunda sunt morborum causæ. Nam si illud esset, sequeretur etiam ea quæ salubria sunt, mala esse, quia interdum, ne quis ditescat, impediunt, multasque opes evertunt. Sed non propterea mala sunt. Neque enim quod alii alicui adversatur bono, continuo est malum. Sicut interdum sanitati nocet contemplatio, nec propterea tamen est malum. Quare nec voluptas, licet morborum causæ nonnulla sint jucunda, est malum. Τὸ δὲ φαύλας, &c.

Sed nec quia nonnullæ prudentiam ac contemplationem impediunt voluptates, propterea malum est voluptas. Nec prudentiæ enim prudentiæ, nec artis arti officit voluptas: sed singulos potius auget habitus propria unicuique voluptas. Itaque alienæ potius sunt quæ habitum impediunt voluptates, & quia non pertinent ad eum, turbant eum quoque. Ex quo quidem non sequitur, malum eum esse: sicut contemplatio, quemadmodum jam dicebamus, nocet sanitati, tanquam non conveniens sanitati actus. Neque ex eo tamen sequitur, malum contemplationem esse. Ἐμποδίζει δὲ οὔτε φρονήσει, &c.

Sed

Aristot. l.7.c.12. Τὸ δὲ τέχνης μὴ ἔργον, &c.

Sed nec quia nullius opus est artis, ideo malum sequitur esse: ita enim malus esset omnis actus. Nullius enim artis perfectio est actus. Facultatem quippe ars, actum autem producit facultas. Sit, ut gubernare aliquis possit, causa est ars gubernatoria: hoc ipsum autem quod gubernare potest, actus illius qui ex eo procedit, est causa. Adde quod artis nonnunquam est voluptas, sicut unguentaria ars & coquinaria, voluptatem induxunt.

Τὸ δὲ τὸν σώφρονα, &c.

Jam vero quod temperantes viri & prudentes voluptatem fugiunt, vitamque potius quæ sine dolore est sequuntur, pueri autem & belluæ sequuntur voluptates, iis quæ decimo octavo dicta sunt capite, solvitur satis. Cum enim aliæ voluptates simpliciter bonæ, aliæ non simpliciter sint bonæ, eas quæ non simpliciter sunt bonæ pueri sequuntur & belluæ: eas autem fugit temperans, suntque hæ solæ quibus dolorem vitat. Eodem modo prudens quoque & quicunque est honestus. Intelligo autem eas, quæ cum cupiditate sunt & dolore, corporis nimirum (nam hæ tales sunt) earumque excessus, in quibus versatur intemperans. Ideoque has fugit temperans quoque. Eas vero quæ simpliciter sunt voluptates, temperans quoque persequitur & prudens: quæ temperantes quoque sunt voluptates, neque aliud quam laudabilium habituum sunt actus. Ut exempli gratia, temperantiæ, justitiæ, ac contemplationis.

Καὶ μὴν οὐδ' ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον τέχνης οὐδεμιᾶς, διὰ τοῦτο φαῦλον. Οὕτω γὰρ ἂν πᾶσα ἐνέργεια φαύλη εἴη. Οὐδεμιᾶς γὰρ ἐνέργεια τέχνης ἐστὶν ἀποτέλεσμα· ἀλλὰ τὴν μὲν δύναμιν ἡ τέχνη, ἡ δὲ δύναμις ἐργάζεται τὴν ἐνέργειαν. Ἡ μὲν γὰρ τοι καὶ κυβερνητικὴ τέχνη, αἰτία ἐστὶ τοῦ δύνασθαι κυβερνᾶν· τὸ δὲ δύνασθαι κυβερνᾶν αὐτὸ ἐστὶ τῆς κατὰ τὴν κυβερνητικὴν ἐνεργείας· πλήν τοι καὶ ἡ ἡδονὴ γίνεταί ποτε ὑπὸ τέχνης πολλάκις. Ἡ γὰρ μυρεψικὴ καὶ ἡ ὀψοποιητικὴ τέχναι εἰσὶν ἡδονῆς ποιητικαί.

Ὅτι δὲ οἱ σώφρονες, καὶ οἱ φρόνιμοι φεύγουσι τὴν ἡδονήν, καὶ τὸν ἄλυπον διώκουσι βίον, οἱ δὲ παῖδες καὶ τὰ θηρία διώκουσι τὰς ἡδονάς, λύεται τοῖς ἐν τῷ ιη' κεφαλαίῳ εἰρημένοις. Ἐπεὶ γὰρ τῶν ἡδονῶν αἱ μέν εἰσιν ἁπλῶς ἀγαθαί, αἱ δὲ οὐχ ἁπλῶς ἀγαθαί, τὰς μὲν μὴ ἁπλῶς ἀγαθὰς τά τε παιδία καὶ τὰ θηρία διώκει, καὶ ὁ σώφρων φεύγει, καὶ κατὰ ταύτας βούλεται μόνον ἄλυπος εἶναι καὶ ὁ φρόνιμος, καὶ εἴ τις σπουδαῖος, τὰς μετ' ἐπιθυμίας καὶ λύπης, τὰς σωματικὰς (τοιαῦται γὰρ αὗται) καὶ τὰς τούτων ὑπερβολάς, περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος στρέφεται. Διὸ ὁ σώφρων φεύγει ταύτας. Τὰς δὲ ἁπλῶς ἡδονὰς ὁ σώφρων καὶ ὁ φρόνιμος διώκει· ἃς εἶναι σωφρόνων ἡδονάς· αἵ εἰσιν αἱ τῶν ἐπαινετῶν ἕξεων ἐνέργειαι· οἷον σωφροσύνης, ἢ δικαιοσύνης, ἢ θεωρίας.

Ἐπεὶ

Ἐπεὶ δὲ καὶ λύπη ἡ μέν ἐστιν ἀγαθὸν, ἡ δὲ φαῦλον καὶ φευκτὸν, καὶ τῆς φευκτῆς ἡ μὲν καθ' αὑτό ἐστι φευκτὴ, ὡς ἡ ἐπὶ ἀρετῇ λύπη, ἡ δὲ πῆ, ὡς ἡ ἐπὶ ζημίᾳ τινὶ λύπη, ἥ τις φευκτή ἐστι κατά τι, ὅτι ἐμποδίζει τῇ θεωρίᾳ· φανερὸν ὅτι ἀνάγκη πᾶσα τὸ ἐναντίον τῇ λύπῃ τὴν ἡδονὴν, τὴν μὲν ἁπλῶς φευκτὴν εἶναι, τὴν δὲ πῆ· ἀνάγκη γὰρ τῷ ἁπλῶς κακῷ ἁπλῶς ἀγαθὸν εἶναι ἐναντίον, καὶ τῷ πῆ κακῷ τὸ πῆ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ἡ τοῦ Σπευσίππου λύσις, καθ' ἣν ἐνιστάμενος λύειν ἐπιχειρεῖ τόνδε τὸν λόγον, συμβαίνει τῇ ἀληθείᾳ. Φησὶ γὰρ, ὅτι καθάπερ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον ἐναντία ἐστὶ τῷ ἴσῳ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν τὰ παρ' ἑκάτερα ἐναντία, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τῇ ἀλυπίᾳ ἀντίκειται ἡ ἡδονὴ καὶ λύπη, ἡ μὲν, ὡς μεῖζον, ἡ δὲ λύπη, ὡς ἔλαττον· καὶ ἔστιν ἡ μὲν ἀλυπία ἀγαθὸν, ἡ δὲ ἡδονὴ, καὶ ἡ λύπη, κακόν. Οὗτος γὰρ ὁ λόγος παντελῶς ἄδοξός ἐστιν. Οὐδενὶ γὰρ ἡ ἡδονὴ κακὸν δοκεῖ· οὐδεὶς γὰρ ἂν φαίη τὴν ἡδονὴν αὐτὴν, ὅπερ ἐστὶ, κακὸν εἶναι.

Οὐδὲν δὲ κωλύει ἡδονὴν εἶναι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἄριστον, ὅτι ἔνιαι τῶν ἡδονῶν φαῦλαι· καὶ γὰρ πολλῶν φαύλων οὐσῶν ἐπιστημῶν οὐδὲν κωλύει τὸ ἄριστον εἶναι τὴν ἐπιστήμην. Ἴσως δὲ οὐ μόνον δυνατὸν, ἀλλὰ καὶ ἀναγ-

Quoniam autem & dolor, alius quidem bonus, alius vero malus est & fugiendus, rursusq; ejus qui fugiendus est, alius per se fugiendus est, ut, exempli gratia, is quem virtus adfert dolorem, alius secundum quid, sicut pœnæ alicujus dolor aut damni, qui secundum quid est fugiendus quia contemplationem turbat: sequitur quoq; id quod dolori est contrarium, voluptatem dico, necessario aliam simpliciter, aliam aliquatenus fugiendam esse. Necesse enim est ei quod simpliciter est malum, id opponi quod simpliciter est bonum: eique quod aliquatenus malum est, id quod aliquatenus est bonum. Neque enim revera illa Speusippi, qua instando solvere hoc argumentum conatur, procedit solutio. Vult enim, quemadmodum majus & minus æquali sunt contraria, & in virtutibus quæ utrinq; sunt, inter se sunt contraria, ita voluptatem quoq; indolentiæ opponi ac dolorem, Illam quidem ut majus, hunc vero ut minus. Estque bonum indolentia, malum vero voluptas ac dolor. Hæc enim nulla ex parte probabilis est ratio. Nemini enim malum videtur voluptas. Nemo enim ipsam dicet voluptatem, quatenus est, malum esse.

Sed nec quicquam vetat bonum esse voluptatem ac optimum, quia nonnullæ voluptates sunt malæ. Sicut, nec quia multæ malæ sunt scientiæ, quicquam obstat quo minus optimum sit scientia. Forte enim non fieri potest tantum, sed & necessa-

Aristot. l.7.c.13. Car. 13 Ἀλλὰ μὴν ὅτι καὶ ἡ λύπη, &c.

Ἄριστον δ' οὐδὲν κωλύει, &c.

Aristot. l.7.c.13.

rium est, optimum esse voluptatem, maximeque eligendum. Si enim omnis habitus est actus, felicitas vero & id quod est optimum, boni habitus sive unius optimi sive omnium non impeditus est actus: voluptas vero ejus qui secundum naturam est habitus, non impeditus est actus, necesse erit felicitatem, ipsumque id quod est optimum, esse voluptatem. Neque quicquam obstat, quod nonnullæ malæ sunt voluptates. Jam vero necesse esse, ut actus non impeditus sit felicitas, est planum. Perfectam enim esse oportet. Nullus autem, qui impeditur, perfectus esse potest actus. Ideoque sicut in superioribus dicebamus, bonis quoque externis opus habet felix, nè ipsius impediatur actus. Qui vero eum qui inæqualiter vivit, magnasque in calamitates incidit, felicem dicunt esse si sit bonus, vel ignari vel volentes nihil dicunt. Bonis quippe corporeis, ut puta, sanitate ac longævitate, opus quoque habet felix: sicut & reliquis corpori necessariis, ut & aliquo à fortuna momento. Ideoq; quidam eundem fortunatum esse putarunt ac felicem: quia sine fortunæ favore nemo plene potest felix esse. Non tamen idem est. Felicem enim esse oportet honestum: atqui non omnes felices sunt honesti. Sed & obstat interdum virtuti, perturbatque virum honestum, si nimia sit fortunæ benignitas, quæ quidem nè bona quidem fortuna appellari meretur. Si

χαῖον τὴν ἡδονὴν τὸ ἄριστον εἶναι. καὶ τὸ αἱρετώτατον· εἰ γὰρ πάσης ἕξεώς ἐστιν ἐνέργεια, ἡ δὲ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄριστον ἐνέργειά ἐστιν ἕξεως ἀγαθῆς, ἢ μιᾶς τῆς ἀρίστης ἢ πασῶν, ἀνεμπόδιστος· ἡ δὲ ἡδονὴ ἐνέργεια ἐστὶ τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστος· ἀνάγκη δὴ τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ τὸ ἄριστον, ἡδονὴν εἶναι· καὶ οὐδὲν προσίσταται τὸ τινὰς τῶν ἡδονῶν φαύλας εἶναι. Ὅτι δὲ τὴν εὐδαιμονίαν ἀνάγκη ἐνέργειάν τινα εἶναι ἀνεμπόδιστον, φανερόν· δεῖ γὰρ τελείαν εἶναι. Οὐδεμία δὲ ἐνέργεια ἐμποδιζομένη τελεία δύναται εἶναι. Διὰ τοῦτο, καθάπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, δεῖται ὁ εὐδαίμων τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν, ἵνα μὴ ἐμποδίζηται ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ. οἱ δὲ τὸν ἀνωμάλως βιοῦντα καὶ δυστυχίαις μεγάλαις περιπίπτοντα εὐδαίμονα φάσκοντες εἶναι, ἐὰν ᾖ ἀγαθὸς, ἢ ἑκόντες ἢ ἄκοντες οὐδὲν λέγουσι. Προσδεῖται γὰρ ὁ εὐδαίμων καὶ τῶν σωματικῶν ἀγαθῶν· ὑγιείας δηλονότι καὶ μακροβιότητος, καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα τῶν ἀναγκαίων, καὶ τῆς ἀπὸ τῆς τύχης ῥοπῆς. Διὰ τοῦτο τινὲς ᾠήθησαν τὴν εὐτυχίαν ταυτὸν εἶναι τῇ εὐδαιμονίᾳ, ὅτι ἄνευ εὐτυχίας οὐκ ἔνι καθαρῶς εὐδαιμονεῖν· οὐκ ἔστι δὲ ταυτόν. Δεῖ γὰρ σπουδαῖον εἶναι τὸν εὐδαίμονα· οὐ πάντες δὲ εὐτυχεῖς σπουδαῖοι, καὶ βλάπτει δὲ ἐνίοτε εἰς τὴν ἀρετὴν ἡ εὐτυχία, καὶ συγχεῖ τὸν σπουδαῖον, ἂν ὑπερβάλλουσα ᾖ, ἥτις οὐδὲ εὐτυχία δικαίως ἂν καλοῖτο·

τὸ

τὸ γὰρ εἶναι τῆς εὐτυχίας ἐστὶν ἐν τῷ συμβάλλεσθαι πρὸς εὐδαιμονίαν· ἀκολούθως δὲ καὶ ὁ ὅρος ἀπὸ τούτου λαμβάνεται, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα. Αἱ δὲ οὐκ ἂν εὐτυχία δικαίως καλοῖτο, μὴ πρὸς εὐδαιμονίαν συμβαλλομένη· φανερὸν δὴ ὅτι τὸ ἀνεμπόδιστον ἀνάγκη προσκεῖσθαι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ εὐδαίμονος. Τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἡδονή· ἐνέργεια ἀνεμπόδιστος. Τὶς ἄρα ἡδονή ἐστιν ἡ εὐδαιμονία· ἔτι δὲ δῆλον καὶ ἀπὸ τοῦ θηρία καὶ ἀνθρώπους καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ διώκειν τὴν ἡδονὴν, ὅτι τὸ ἄριστον ἡδονή ἐστι. πάντα μὲν γὰρ βοῶσιν ἀγαθὸν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ ἄριστον, διὸ καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπείγονται.

Φήμη δ' οὔτι γε πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα πολλοί

Λαοὶ φημίζουσι.

Οὐ πάντα δὲ διώκουσι τὴν ἀρίστην ἡδονήν, ἐπεὶ οὐδὲ πάντα τὴν αὐτὴν ἕξιν ἔχει, ἢ τὴν αὐτὴν φύσιν. Πάντα δὲ ἡδονὴν διώκουσιν, εἰ καὶ τὰ μὲν ἀγαθὴν, τὰ δὲ φαύλην. Ἴσως δὲ οὐδὲ διώκει οὐδὲν φαύλην ἡδονὴν, οὐδὲ ζητεῖ, οὐδὲ ἐφίεται φαύλου τινός· οὐ γὰρ ἣν οἴεται ζητεῖν, καὶ ἣν ἂν εἴποι διώκειν, ταύτην διώκει, ἀλλὰ τὴν ἀρίστην διώκει πάντα· πάντα γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται φύσει, ὅτι φύσει τι θεῖον ἔγκειται πᾶσι, καὶ πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἡδονὴν καὶ κυρίως ἅπαντα φέρεται· εἰ καὶ ἡδοναὶ κυρίως δοκοῦσιν εἶναι αἱ σωματικαὶ ἡδοναί, διὰ τὸ πλειστάκις παραβάλλειν εἰς αὐτὰς, καὶ πάντας μετέχειν αὐτῶν. Διὰ τὸ μόνας οὖν ταύτας γνωρίμους

quidem, in eo ipso, ut ad felicitatem aliquid conferat, bona fortuna consistit. Unde etiam ex hoc ejus desumitur definitio, quemadmodum & nomen. Neque enim, nisi ad felicitatem conduceret, merito hoc appellari posse videtur nomine. Unde apparet, illas voces, non impeditus, actui felicis addi debere. Hoc autem, actus nimirum non impeditus, est voluptas. Aliqua igitur voluptas, est felicitas. Sed & ex eo, quod & belluæ & homines, reliquaque omnia voluptatem sequantur, apparet voluptatem esse optimum. Omnia enim uno quasi ore clamant, bonum optimumq; voluptatem esse: unde etiam ad eam feruntur. Aristot. l.7.c.13.

At nunquam penitus fama interit ulla, nec errat,

Quam multi celebrant populi.

Non omnia autem optimam sequuntur voluptatem, sicut nec ejusdem habitus nec naturæ sunt omnia. Voluptatem vero omnia sequuntur, licet bonam alii, alij malam. Imo neque malam fortasse quicquam sequitur voluptatem neq; malum petit ullum: neque enim quam putat se quærere, aut à se peti diceret, hanc petit quoque: sed optimam omnia sequuntur. Omnia enim natura appetunt bonum. Quia divinum quid innatum est, proprieque ad bonam cuncta feruntur voluptatem. Quamvis proprie voluptates videantur esse corporeæ: quod propterea accidit, quia quam plurimum ad eas se applicant, earumq; participes sunt omnes. Atq; ita quia solæ

Aristot. l.7.c.13.

hæ sunt notæ, solas has esse arbitrantur voluptates. Quia vero hæ voluptates non proprie etiam sunt bonæ, nullam voluptatem bonum esse dixerunt. Apparet ergo necesse esse, ut voluptas sit bonum.

Φανερὸν δὲ ὅτι εἰ μὴ ἡδονὴ, &c.

Præterea si voluptas, isque qui secundum voluptatem instituitur actus, non sit bonum, nè jucunde quidem vivere poterit vir felix. Atqui necesse est, ut cum voluptate vivat is qui est felix. Quare nec fieri potest, ut non sit bonum voluptas. Jam vero, quod si cum voluptate vivat qui est felix, hinc quoque effici ut voluptas sit bona, vel ex eo apparet, quod felicitati nihil adesse possit, quod aut malum sit, aut non proprie bonum. Quare enim si non est bona, petit eam vir felix? Quod si nec bonum sit voluptas nec malum, ne dolor quidem aut bonum erit aut malum. Ex quo sequitur nè fugiendum quidem esse. Quare ergo si fugiendus non est, fugit eum is qui est felix? Neque enim fugiendus est nisi simul sit malus. Atqui non fugere dolorem non potest vir felix. Necesse enim est simul jucundissimam esse felicis vitam. Quod quidem fieri non potest, nisi simul jucundi sint actus felicis. Quomodo enim jucundissima posset esse? Si autem neque malum est voluptas, neque non bonum, sequitur bonum esse.

εἶναι, ταύτας μόνας οἴονται εἶναι ἡδονάς· ἐπεὶ δὲ αὗται αἱ ἡδοναὶ οὐκ ἀγαθαί εἰσι καὶ κυρίως, ἔλεγον μηδεμίαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. Φανερὸν δὲ ὅτι ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι.

Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἐνέργεια, οὐ δυνατὸν ἡδέως ζῆν τὸν εὐδαίμονα· ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη μεθ' ἡδονῆς τὸν εὐδαίμονα ζῆν· οὐκ ἄρα δυνατὸν τὴν ἡδονὴν μὴ ἀγαθὸν εἶναι. Ὅτι δὲ εἰ μεθ' ἡδονῆς ὁ εὐδαίμων ζήσεται, ἀγαθὸν ἔσται ἡ ἡδονὴ, δῆλον ἀπὸ τοῦ τῇ εὐδαιμονίᾳ μηδὲν συμμεμίχθαι κακὸν, ἢ μὴ κυρίως ἀγαθόν. Τίνος γὰρ ἕνεκα διώκει ταύτην ὁ εὐδαίμων, εἴπερ μὴ ἔστιν ἀγαθόν; εἰ δὲ μήτε ἀγαθὸν, μήτε κακὸν ἡ ἡδονὴ, οὐδὲ ἡ λύπη εἴη ἂν οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν· οὐκ ἄρα φευκτὸν ἡ λύπη. Διὰ τί οὖν φεύγει αὐτὴν ὁ εὐδαίμων, εἴπερ μὴ ἔστιν φευκτόν; οὐ γὰρ φευκτὸν εἰ μὴ κακόν· οὐ δύναται δὲ μὴ φεύγειν τὴν λύπην ὁ εὐδαίμων· ἀνάγκη γὰρ ἥδιστον εἶναι τὸν εὐδαίμονα βίον· τοῦτο δὲ οὐ δυνατὸν, εἰ μὴ ἡδεῖαι εἶεν αἱ ἐνέργειαι τοῦ εὐδαίμονος· πῶς γὰρ ἂν ἥδιστος γένοιτο; εἰ δὲ μήτε κακὸν ἡ ἡδονὴ, μήτε οὐκ ἀγαθὸν, εἴη ἂν ἀγαθόν.

Aristot. l. 7. c. 14.

ΚΕΦ. κϐ΄.

Ἀπορεῖ διὰ τί πᾶσα λύπη φευκτὸν, ἐπεὶ οὐ πᾶσα ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν, καὶ λύσις.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, τινὲς ἡδοναὶ ἀγαθαί εἰσι καὶ αἱρεταὶ, τινὲς δὲ φαῦλαι, ὥσπερ αἱ σωματικαὶ περὶ ἃς ὁ ἀκόλαστος, διὰ τί πᾶσα λύπη μοχθηρά ἐστι καὶ φευκτή· δεῖ γὰρ τὴν μὲν ἐναντίαν ταῖς ἀγαθαῖς ἡδοναῖς λύπην πονηρὰν εἶναι, τὴν δὲ ταῖς φαύλαις ἐναντίον ἀγαθήν· κακῷ γὰρ ἐναντίον ἀγαθόν. Εἰ δὲ καὶ αὕτη ἡ λύπη πονηρὰ, δόξειεν ἂν τὰς σωματικὰς ἡδονὰς ἀγαθὸν εἶναι. πρὸς δὲ ταῦτα λέγομεν, ὅτι αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ ἀγαθαί εἰσιν οὕτως, ὥστε μὴ εἶναι κακαί· τὸ γὰρ μὴ κακὸν ἀγαθόν ἐστι. Τοῦτο γὰρ μέχρι τινός. Ἀγαθαὶ γάρ εἰσι τόνδε τὸν τρόπον αἱ μὴ ὑπερβάλλουσαι· διὰ τοῦτο αἱ λῦπαι αἱ ἐναντίαι ταύταις οὐκ εἰσὶν ἀγαθαί· ἐπεὶ γὰρ ἕξεις αἱ μὲν ὑπερβάλλουσι τὸ βέλτιστον καὶ τὸ δέον, αἱ δὲ οὐχ ὑπερβάλλουσιν, ὑπερβάλλουσι μὲν αἱ ἀναγκαῖαι ἕξεις, οἷον ἡ θρεπτικὴ, καὶ αἱ ἄλλαι ἀναγκαῖαι, καὶ ὅλως αἱ σωματικαί· ἔστι γὰρ πλέον τοῦ δέοντος αὐταῖς χρήσασθαι· οὐχ ὑπερβάλλουσι δὲ, ὅσαι ἐπιτεινόμεναι οὐχ ὑπερβάλλουσι τὸ δέον, ἀλλ' ἀεὶ ἀγαθαί εἰσιν, ὥσπερ αἱ θεωρητικαὶ ἕξεις.

Ἐπεὶ δὲ αἱ ἡδοναὶ ταῖς ἕξεσιν ἀκολουθοῦσιν, ἀνάγκη

CAP. XXII.

Quaeritur cur fugiendus sit omnis dolor, cum non omnis voluptas sit bona: & respondetur.

Cap. 14. Περὶ δὲ δὴ τῶν σωματικῶν, &c

Dubitare autem posset aliquis, si bonae quaedam & eligendae, quaedam malae sunt voluptates, sicut corporeae in quibus versatur intemperans, quare malus ac fugiendus sit omnis dolor. Necesse enim est, eum qui bonis opponitur voluptatibus, dolorem malum esse, sicut qui malis opponitur, bonum: malo enim contrarium est bonum. Quod si etiam hic dolor est malus, bonae esse videbuntur voluptates corporis. Ad haec respondemus: ita bonas esse voluptates corporis, ut non sint malae: quod enim non est malum, illud est bonum. Aliquatenus enim hoc procedit. Hoc ergo modo bonae sunt, quae non excedunt modum. Ideoque dolores quoque qui his opponuntur, non sunt boni. Cum enim alii habitus excedant, alii non excedant id quod est optimum & modum, excedunt quidem necessarii: quemadmodum, exempli gratia, nutriendi facultas, reliquaeque necessariae, omnes postremo quae sunt corporis. Plus enim quam oportet uti illis potest aliquis. Non excedunt autem, qui si intendantur, non excedunt modũ, sed semper sunt boni: quemadmodum, exempli gratia, habitus contemplandi.

Cum autem habitus sequantur voluptates, necesse est etiam

Πάντες γὰρ χαίρουσι, &c.

Aristot. l.7.c.14.

etiam alias voluptates esse quæ excedunt, alias esse quæ non excedunt modum. Quæ ergo modum excedunt, sunt malæ, in iisque intemperans versatur & incontinens. Quod ad oppositos vero dolores, non in excedentibus versatur intemperans: sed excedentes magnasque sequitur voluptates, parvos vero fugit dolores. Unde apparet illos, qui in intemperantibus cum excedentibus pugnant voluptatibus, dolores, non excedentes, sed mediocres esse: talesque, quales nemo honestus vitaret, quia nè sunt quidem dolores: sed ei qui excessum sequitur voluptatum, dolorem adfert, quod mediocriter iis & sicut ratio postulat, utatur. Solvitur ergo hoc modo dubitatio: si qui modicis contrarii sunt voluptatibus dolores non sunt boni. Modicæ enim corporis voluptates sunt bonæ, quatenus non sunt malæ. Qui vero excedentibus sunt oppositi, sunt mediocres, ac nè dolores quidem: ideoq; nec fugiendi. Omne itaque bonum illi quod fugiendum est, contrarium est, malæque voluptates bonis contrariæ sunt doloribus, sicut fugiendis bonæ.

καὶ τῶν ἡδονῶν τὰς μὲν ὑπερβάλλειν τὸ δέον, τὰς δὲ μὴ ὑπερβάλλειν. Ὅσαι τοίνυν ὑπερβάλλουσι τὸ δέον φαῦλαί εἰσι, καὶ κατὰ ταύτας ὁ ἀκόλαστός ἐστι, καὶ ὁ ἀκρατής. κατὰ τὰς δὲ ἐναντίας λύπας ἀκόλαστος οὐ περὶ τὰς ὑπερβολικὰς ἐστιν, ἀλλὰ τὰς μὲν ὑπερβαλλούσας ἡδονὰς διώκει, τὰς δὲ μικρὰς λύπας φεύγει. Ὥστε φανερὸν ὅτι ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἡδοναῖς αἱ ἐν τῷ ἀκολάστῳ ἀντικείμεναι λῦπαι οὐχ ὑπερβολικαί εἰσιν, ἀλλὰ μέτριαι, καὶ ἃς οὐδεὶς ἂν φύγοι τῶν σπουδαίων, ὅτι οὐδὲ λῦπαί εἰσιν. Ἀλλὰ τῷ διώκοντι τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἡδονῶν ἀλγεινὸν δοκεῖ τὸ μετρίως καὶ κατὰ λόγον αὐταῖς χρήσασθαι. Λύεται δὲ ἡ ἀπορία οὕτως. Ταῖς μὲν συμμέτροις ἡδοναῖς αἱ ἀντικείμεναι λῦπαι οὐκ ἀγαθαί εἰσιν. Αἱ γὰρ σύμμετροι σωματικαὶ ἡδοναὶ ἀγαθαί, καθόσον οὐ κακαί· αἱ δὲ ταῖς ὑπερβαλλούσαις ἀντικείμεναι, μέτριαι, καὶ οὐδὲ λῦπαι, καὶ διὰ τοῦτο οὐ φευκταί. Ὥστε πᾶν ἀγαθὸν φευκτῷ ἐστιν ἐναντίον, καὶ αἱ φαῦλαι ἡδοναὶ ταῖς ἀγαθαῖς λύπαις εἰσὶν ἐναντίαι, καὶ αἱ ἀγαθαὶ ταῖς φευκταῖς.

CAP. XXIII.

ΚΕΦ. κγ.

Quare corporeæ voluptates contemplativis præferendæ videantur.

Διὰ τί αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ τῶν θεωρητικῶν αἱρετώτεραι δοκοῦσι.

Ἐπεὶ δ' οὐ μόνον δεῖ ἀληθὲς, &c.

QUoniam vero non solum id quod verum est, dici de-

ΕΠεὶ δὲ οὐ μόνον δεῖ εἰπεῖν τὸ ἀληθὲς, ἀλλὰ καὶ

καὶ διὰ τί δοκεῖ τὸ ἐναντίον ψεῦδος ἀληθές. Τοῦτο γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὸ πιστεῦσαι τὴν ἀλήθειαν. Ὅταν γὰρ φανῇ ἡ αἰτία, δι᾽ ἣν εἰκότως τὸ ψεῦδος ἀλήθεια δοκεῖ, καὶ ἡ αὐτῆς ἀπάτη ἐλεγχθῇ, πιστεύειν ποιεῖ τῷ ἀληθεῖ μᾶλλον, ὥστε λεκτέον διὰ τί φαίνονται αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ αἱρετώτεραι τῶν κυρίως ἀγαθῶν ἡδονῶν. Πρῶτον μὲν ὅτι, ἰατρεῖαί εἰσι ταῖς λύπαις ταῖς σωματικαῖς, καὶ ταύτας ῥᾳδίως ἐκκρούουσι καὶ μεγάλας οὔσας αἱ ὑπερβάλλουσαι ἡδοναί, καὶ διὰ τοῦτο διώκονται παρὰ τὸν καιρὸν τῆς λύπης τῆς σωματικῆς, ὅτι δοκοῦσιν ἰατρεῖαι εἶναι σφοδραί, καὶ ῥᾳδίως ἀπαλλάττουσι τῆς ἐπὶ τῇ ἐνδείᾳ τῶν ἡδέων λύπης. Ἔπειτα, ὅτι διώκονται παρὰ τῶν μὴ δυναμένων ἄλλαις ἡδοναῖς χαίρειν. Πολλοὶ δὲ οἱ τοιοῦτοι, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑπ᾽ αὐτῶν ζητούμενον ἀγαθόν τι δοκεῖ καὶ αἱρετόν, οἵτινες οὐ τὰς ἐκ φύσεως ἐπιθυμίας ἐμπιπλάναι μόνον σπουδάζουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπισκευαστάς τινας ἐπιθυμίας ἐπινοοῦσι, καὶ δίψας τινὰς παρασκευάζουσιν ἑαυτοῖς, ἵνα δύνωνται διὰ παντὸς ἥδεσθαι. Τοῦτο δέ, εἰ μὲν οὐχ ὑπερβαίνει τὸν λόγον καὶ τὸ μέτριον, οὔτε βλαβερόν ἐστιν· αἱ γὰρ σύμμετροι ἡδοναὶ οὐ λυμαίνονται τῷ σώματι καὶ ἀνεπιτίμητόν ἐστιν. Εἰ δὲ ὑπερβάλλουσι καὶ βλαβεραί εἰσιν αἱ διωκόμεναι ἡδοναί, φαῦλον. Ἀνεπιτίμητον δὲ ἐστι τὸ χρῆσθαι συμμέτροις ἡδοναῖς, ὅτι ἀνάγκη

bet, sed & cur id quod contrarium est, falsum nimirum, verum esse videatur (nam & hoc ad veritatis fidem conducit : cum enim causa apparet, cur probabiliter verum videatur id quod est falsum, ejusque convicta est falsitas, majorem id veritati conciliat fidem) hoc quoque dicendum erit, cur corporeæ nimirum voluptates, magis quam quæ propriè bonæ sint eligendæ videantur. Primum quidem, quia corporis medicantur doloribus eosque quamvis sint, maximi si exsuperantes sint, expellunt voluptates. Ideoque ipso corporei doloris tempore petuntur: quia violenta esse remedia videntur, nec difficulter ei, qui ex defectu voluptatum procedit, dolori medentur. Deinde quia ab illis petuntur, qui aliis delectari voluptatibus non possunt. Multi autem sunt tales: ideoque id quod ab illis appetitur, bonum videtur esse & eligendum. Multi sunt, dico, qui non tantum naturales explere cupiditates student, sed & ascititias quasdam excogitant. Sicut illi, qui sitim conciliant sibi, ut semper solida voluptate frui possint. Quod quidem licet nec rationem excedat nec modum, neque noxium est (modicæ enim voluptates non nocent corpori) neque reprehensione est dignum: sin modum excedant & noceant eæ quas appetimus voluptates, malum id est ac vitiosum. Modicis quippe uti voluptatibus minime reprehendi potest, quia naturæ suæ

Aristot. l.7.c.14.

Arist. t. 17. c. 14

causæ, quæ in assiduis versatur molestiis, aliqua voluptate, tanquam quiete uti homo cogitur. Semper enim laborat animal, sicut physicæ docent rationes: quæ ipsum quoque visum ac auditum labore aliquo volunt constare, qui tamen ne appareat aut sentiatur, consuetudo efficit. Ideoque aliqua homini opus est voluptate. Qui vero contemplativis destituitur voluptatibus, eum necesse est corporeis uti. Quare qui modice utuntur iis, ita ut corpori non noceant suo, non reprehenduntur. Similiter autem à juvenibus appetuntur voluptates, sicut ab intemperantibus, quæ ad nutriendi facultatem spectant: quod sponte impelli à natura videntur, ut crescant. Eodemque modo se habent, quemadmodum vinosi. Edendo enim semper, & bibendo ac dormiendo, integram harum rerum cupiditatem servant, sicut illi sitim. Ideoque jucunda est juventus, quia cum cupiditate semper rebus fruitur necessariis. Eodemque modo qui natura sunt melancholici, semper violenter appetunt, perpetuoque opus habent medela. Semper enim corpus illis propter temperamentum huc pungitur. Hi ergo sunt qui voluptates quærunt, & hæ causæ sunt, cur ab illis quærantur. Simpliciter autem omnis corporea ad expellendum corporis dolorem quæritur voluptas. Dolorem enim pellit voluptas, non modo contraria illi, sicut altricis facultatis voluptas, altricis dolorem: sed & alia, si

χρῆσθαι τὸν ἄνθρωπον τοῖς ἡδέσι διὰ τὴν φύσιν ἀεὶ οὖσαν ἐν πόνῳ καὶ δεομένην τινὸς ἡδονῆς, ὥσπερ ἀναπαύσεως. Ἀεὶ γὰρ πονεῖ τὸ ζῶον, ὥσπερ καὶ οἱ φυσικοὶ λόγοι μαρτυροῦσι· λέγουσι γὰρ τὸ ὁρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν λυπηρὸν εἶναι, διὰ δὲ τὸ ἔθος οὐ τοῦτον δοκεῖν. Διὰ τοῦτο χρεία τῷ ἀνθρώπῳ ἡδονῆς· ᾧ δὲ οὐκ εἰσὶν αἱ θεωρητικαὶ ἡδοναί, πᾶσα ἀνάγκη ταῖς σωματικαῖς χρῆ[illegible]. Οἱ οὖν συμμέτρως χρώμ[illegible] καὶ ὥσπερ οὐκ ἐοὶ διαφθ[illegible] τὸ σῶμα, οὐκ ἐπιτιμῶνται [illegible]μοίως δὲ διάκεινται αἱ ἡδοναὶ ὑπὸ τῶν νέων, καθάπερ ὑπὸ τῶν ἀκολάστων, ὅπου εἰσὶ περὶ τὸ θρεπτικόν, τῆς φύσεως κινούσης, ἵνα αὐξηθῶσι, καὶ διάκεινται ὥσπερ οἱ οἰνωμένοι· ἐσθίοντες γὰρ ἀεὶ καὶ πίνοντες, καὶ ὑπνώττοντες ἀκμαιοτάτην ἔχουσι τὴν περὶ ταῦτα ἐπιθυμίαν, ὥσπερ ἐκεῖνοι τὴν δίψαν. Διὰ τοῦτο ἡ νεότης ἡδύ ἐστιν, ὅτι μετ᾽ ἐπιθυμίας ἀεὶ τῶν ἀναγκαίων ἅπτεται. Τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ οἱ μελαγχολικοὶ τὴν φύσιν ἀεὶ ἐν ὀρέξει εἰσὶ σφοδρᾷ, καὶ δέονται ἀεὶ θεραπείας. Δάκνεται γὰρ αὐτοῖς ἀεὶ τὸ σῶμα διὰ τὴν κρᾶσιν. Οἱ μὲν οὖν ζητοῦντες τὰς ἡδονὰς οὗτοί εἰσι· καὶ διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ζητοῦσι· καθόλου δὲ πᾶσα ἡδονὴ σωματικὴ ζητεῖται ἵνα ἐκβάλλῃ λύπην σωματικήν· ἐκκρούει γὰρ ἡδονὴ λύπην, οὐ μόνον ἡ ἀντικειμένη αὐτῇ· οἷον ἡ ἐπὶ τῷ θρεπτικῷ ἡδονὴ τὴν ἐπὶ τῷ θρεπτικῷ λύπην· ἀλλὰ καὶ ἑτέρα τις,

ἐὰν

ἐὰν ᾗ ἰσχυρά. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν αἱ σωματικαὶ ἡδοναὶ διώκονται, καὶ ἐντεῦθεν ἀκόλαστοι καὶ φαῦλοι γίνονται.

Αἱ δὲ ἡδοναὶ αἱ θεωρητικαὶ, ὧν οὐ προηγεῖται λύπη· οὐ γὰρ, ὥσπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν, πρὶν ἡσθῆναι, λυπούμεθα, αἱ δὴ τοιαῦται οὐχ ὑπερβάλλουσι τὸ δέον. Οὐδὲ ἔστι θεωρῆσαι πλέον ἢ προσῆκεν, ἀλλὰ ἀεὶ ἐπαινεταί εἰσιν· ὅτι τὰ κατ' αὐτὰς ἡδέα φύσει εἰσὶν ἡδέα, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός. Λέγω δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα, τὰ ἰατρεύοντα τὰς σωματικὰς ἐνδείας καὶ λύπας, ὥσπερ τὰ σιτία. Ἰατρεύει γὰρ τὴν φύσιν τοῦ πεινῶντος νοσοῦσαν τοῦτο τὸ μέρος, καὶ εἰσάγει τὸ ἐλλεῖπον, ἐπειδὰν κατὰ τὸ ἕτερον μέρος οὐκ ἐνδεὴς ᾖ, οὐδὲ νοσεῖ· λέγω δὴ τὸ θρεπτικόν· ἀλλ' ἔχῃ τε αὐτὸ καὶ ὑγιαίνῃ κατ' αὐτὸ, καὶ ἐνεργῇ, τοῦτ' ἔστιν ὀρέγηται. Κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ τὰ τοιαῦτα ἡδέα ἐστιν· ὅτι διὰ τὴν ἰατρείαν συμβαίνει αὐτοῖς ἡδέσιν εἶναι· φύσει δὲ ἡδέα οὐ τὰ ἀναπληροῦντα τὴν ἔνδειαν τῆς φύσεως, ἀλλὰ τὰ ποιοῦντα πρᾶξιν αὐτῆς· οἷα ἐστι τὰ θεωρητά· τελειοῦσι γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν ἐνέργειαν.

Ὅτι δὲ οὐκ ἐσμὲν ἁπλοῖ, οὐδὲ μόνῃ ζῶμεν τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦτο οὐκ ἀεὶ ταυτὰ ἡδέα ἡμῖν ἐστιν, ἐπεὶ οὐδὲ τὰ κατὰ συμβεβηκὸς ἡδέα ἀεὶ ζητοῦμεν, ἀλλὰ νῦν μὲν ταῦτα, νῦν δὲ ἐκεῖνα. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς τὸ σῶμα ῥέπωμεν, τοῖς σωματικοῖς χαίρομεν· ἐπειδὰν δὲ ὑπὲρ τοῦτο ἴδωμεν, τὰ φύσει ἡδέα ζητοῦμεν· αἱ

vehemens fuerit. Atq; ob hanc causam corporeæ appetuntur voluptates, & ex his intemperantes, improbique dicuntur. A. 1.

Contemplativæ vero, quas dolor non præcedit, voluptates (non enim in his sicut in corporeis voluptatem dolor præcedit) nunquam debitum excedunt modum (neque enim quisquam plus quam oportet contemplari potest) sed laudabiles sunt semper: quia quæ in iis sunt jucunda, natura sunt jucunda, non verò per accidens. Jucunda autem voco per accidens, quæ corporeo medentur defectui ac dolori, sicut cibi. Illi enim naturæ medentur esurientis, quæ hac in parte ægra est quasi, suppletque defectum: quoties in altera parte nec defectum sentit, neque est ægra (intelligo autem altricem) sed & habet eam, recteque valet ex ea, & operatur ex ea, hoc est, appetit. Per accidens enim hæc sunt jucunda, quia ob eam quam afferunt medelam, accidit illis ut sint jucunda: natura autem jucunda sunt, non quæ defectum supplent naturæ, sed quæ actiones efficiunt ipsius, qualia sunt contemplativa. Actum quippe perficiunt animæ. Αἱ δ' ἄνευ λυπῶν οὐκ ἔχουσιν, &c.

Quia autem neq; simplices sumus, neq; sola vivimus anima, ideo quoq; non eadem nobis sunt jucunda, quoniam nec semper quæ per accidens bona sunt quærimus, sed modo hæc, modo illa. Cum enim magis ad corpus inclinamus, corporeis quoq; delectamur, cum vero altius mentem attollimus, quæ natura jucunda sunt, Οὐκ ἀεὶ δ' οὐθὲν ἡδύ, &c.

Aristot. l.7.c.14.

sunt, appetimus. Animæ quippe voluptates pugnant cum corporeis; quibusque actionibus delectatur anima, hæ præter naturam sunt corporis. Quoties vero tantum aliquis virtutibus impendit studium, ut animam sequatur corpus, tum iis quidem quibus anima delectatur actibus, non delectatur quidem quatenus sub sensum non cadunt, corpus, sed nec dolorem ex illis sentit.

Ἐπεὶ εἴτου φύσις, &c.

Ideoque quibus simplex omnino natura est, eadem semper actio est jucunda. Deus enim una & simplici delectatur voluptate. Et nihilominus manet immobilis, ideoq; nulla videtur affici voluptate. Actus enim est voluptas: solius autem motus videtur esse actus cum non sit tamen. Nam & immobilitas aliquis est actus, magisque in quiete quam in motu est voluptas.

Μεταβολὴ δὲ πάντων, &c.

Omnium autem, ut poeta ait, jucundissimum est mutatio: quod quidem non in optima natura verum est aut in bona, sed in composita, idq; propter imbecillitatem ejus & improbitatem. Sicut enim facile mutatur homo improbus, ita improba quoque semper mutationem desiderat natura. Neq; enim simplex est aut æqua. Ac de continentia quidem & incontinentia, voluptate item ac dolore, & quid sint eorum singula, tum quo pacto alia bona, alia mala sint, jam dictum est. In sequentibus vero de amicitia dicemus.

γὰρ τῆς ψυχῆς ἡδοναὶ ταῖς σωματικαῖς μάχονται· καὶ οἷς ἡ ψυχὴ πέφυκε χαίρειν, ταῦτα τῷ σώματι παρὰ φύσιν. Ὁπόταν δὲ διὰ τῆς περὶ τὴν ἀρετὴν μελέτης τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα ἀκολουθήσῃ, τηνικαῦτα οἷς ἐνεργοῦσα ἥδεται ἡ ψυχὴ, οὐχ ἥδεται μὲν τὸ σῶμα καθόσον οὐκ εἰσὶν αἰσθητὰ, οὐκ ἀλγεῖ δέ.

Διὰ τοῦτο καὶ οἷς ἐστὶν ἡ φύσις καθάπαξ ἁπλῆ, ἡ αὐτὴ πρᾶξις ἀεὶ ἡδίστη ἐστίν· ὁ γὰρ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἁπλῆν χαίρει ἡδονήν· καί τοι ἀκίνητός ἐστι, καὶ δοκεῖ διὰ τοῦτο μὴ ἔχειν ἡδονήν. Ἡ γὰρ ἡδονὴ ἐνέργειά ἐστιν· ἡ δὲ ἐνέργεια κινήσεως δοκεῖ μόνον εἶναι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἔστι γὰρ καὶ ἀκινησία ἐνέργεια· καὶ ἡ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἠρεμίᾳ ἐστὶν, ἢ ἐν κινήσει.

Ἡ δὲ μεταβολὴ πάντων γλυκύτατον, κατὰ τὸν ποιητὴν, οὐ τῇ ἀρίστῃ καὶ ἀγαθῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ συνθέτῳ, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῆς καὶ τὴν πονηρίαν· ὥσπερ γὰρ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος εὐμετάβολος, οὕτω καὶ ἡ πονηρὰ φύσις ἀεὶ δεῖται μεταβολῆς. Οὐ γὰρ ἁπλῆ, οὐδὲ ἐπιεικής. Περὶ μὲν οὖν ἐγκρατείας, καὶ ἀκρασίας, καὶ περὶ ἡδονῆς, καὶ λύπης, καὶ τί ἐστιν ἕκαστον αὐτῶν, καὶ πῶς τὰ μὲν ἀγαθὰ τὰ δὲ κακὰ, εἴρηται· λοιπὸν δὲ περὶ φιλίας ἐροῦμεν.

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER VIII.

Aristot. l.8.c.1.

ΚΕΦ. α.

Περὶ φιλίας.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας ἀκόλουθόν ἐστι διελθεῖν. Ἔστι γὰρ ἡ φιλία ἀρετή τις, ἢ ἕπεται τῇ ἀρετῇ. Καὶ γὰρ ἡ μεταξὺ δυσκολίας καὶ κολακείας ἀρετὴ προσλαβοῦσα τὸ στέργειν φιλία ἐστίν, ὡς ἐν τῷ η. κεφαλαίῳ τοῦ δ' βιβλίου εἴρηται, καὶ ἕπεται δὲ τῇ τελείᾳ ἀρετῇ. Ἡ γὰρ ἀληθὴς φιλία, ὡς αὐτίκα εἰρήσεται, ἐν τοῖς σπουδαίοις μόνοις εὑρίσκεται. Διὰ ταῦτα ἐν τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν πραγματείᾳ ἀκόλουθόν ἐστι καὶ περὶ αὐτῆς εἰπεῖν, ἐπεὶ καὶ ἀναγκαιότατόν ἐστιν εἰς τὸν βίον. Ἄνευ γὰρ φίλων οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν, ἔχων τὰ λοιπὰ ἀγαθὰ πάντα. Καὶ γὰρ τοῖς πλουτοῦσι, καὶ ἀρχὰς καὶ

CAP. I.

De amicitia.

Sequitur ut in sequentibus de amicitia dicamus. Est enim aut virtus, aut certe virtutem sequitur amicitia: ea quippe quæ inter morositatem est & adulationem virtus, si amorem adjungas, fiet amicitia (quemadmodum octavo libri quarti capite dictum est à nobis) & perfectam sequitur amicitiam. Vera n. sicut paulo post dicetur, in honestis tantum viris invenitur amicitia. Ideoque ubi de virtutibus agitur, de ea quoque agendum videtur, cum præcipue in vita humana res sit maxime necessaria. Sine amicis enim nemo vivere optaret, cui etiam reliqua adessent omnia, Quippe cum iis qui aut opes aut imperia

Cap. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ φιλίας, &c.

Aristot. l 8. c. 1.

aut potestatem habent magnam maxime amicis opus esse videatur. Quid .n. prodest talis felicitas: nisi habeant de quo bene possunt mereri? Bene autem non possint mereri, nisi habeant amicos. Quæ n. maxime exercetur & laudatur, in amicis locum habet munificentia. Aut quomodo in felicitate illa manere, aut conservari possit homo felix? Quanto enim major tanto magis periculo exposita est felicitas. Quid quod non felices tantum, sed & miseri opus amicis habent, & pauperes? Unicum enim refugium esse putant, omnes, amicos. Neque omni tantum fortunæ, sed & ætati amicitia conducit. Si enim adolescentes sint, amici eos ad rectam vivendi rationem deducunt, nè rerum imperitia bonarum, aberrare cogantur: senes contra colunt, eorumque in agendo defectum, qui ab ætatis imbecillitate est, solent supplere. Eorum vero qui adhuc florenti sunt ætate, actiones promovent præclaras, melioresq; eas reddunt, Sicut in proverbio est,

Si duo conveniant pariter.

Cum amicis enim melius & excogitare singula possumus & agere. Sed & à natura nobis adest amicitia. Natura enim fœtum suum diligit qui genuit. Quod non in hominibus tantum, sed & in avibus, aliisque plerisque locum habet animalibus. Nec in eo quod gignitur tantum, & quod gignit, sed & in iis quæ ejusdem sunt inter se generis. Maximeque omnium in hominibus. Ideoque

δυναστείας κεκτημένοις δοκεῖ μάλιστα χρεία εἶναι φίλων. Τί γὰρ ὄφελος τῆς τοιαύτης εὐδαιμονίας, μὴ δυναμένοις εὐεργετεῖν; οὐκ εὐεργετοῦσι δὲ μὴ ἔχοντες φίλους. Ἡ γὰρ μάλιστα γινομένη εὐεργεσία καὶ ἐπαινουμένη πρὸς τοὺς φίλους ἐστίν. Ἢ πῶς ἂν ὁ εὐδαίμων ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ διαμείνῃ καὶ σώζοιτο ἄνευ φίλων; ὅσῳ γὰρ μείζων ἡ εὐδαιμονία, τοσούτῳ καὶ ἐπισφαλεστέρα· οὐ μόνον δὲ εὐδαίμοσι χρεία φίλων, ἀλλὰ καὶ δυστυχέσι καὶ πένησι. Μόνην γὰρ οἴονται πάντες καταφυγὴν εἶναι τοὺς φίλους. Οὐ μόνον δὲ τύχῃ, ἀλλὰ καὶ ἡλικίᾳ πάσῃ λυσιτελής ἐστιν ἡ φιλία. Οἱ γὰρ φίλοι νέους μὲν εἰς τὸν ὀρθὸν ὁδηγοῦσι λόγον, ἵνα μὴ δι' ἀπειρίαν τοῦ ἀγαθοῦ διαμαρτάνωσι, πρεσβυτέρους δὲ θεραπεύουσι, καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀσθένειαν αὐτοὶ ἀναπληροῦσι. Τῶν δὲ ἐν ἀκμῇ ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι προσιστᾶσι, καὶ βελτίω ποιοῦσι τὰ ἔργα,

Σύν τε δύ' ἐρχομένω.——

καὶ γὰρ μετὰ τῶν φίλων καὶ νοῆσαι καὶ πρᾶξαι δυνατώτεροι γινόμεθα, καὶ φύσει δὲ πρόσεστιν ἡμῖν ἡ φιλία. Φύσει γὰρ τὸ γεννῶν φιλεῖ τὸ γεννώμενον· καὶ οὐκ ἐν ἀνθρώποις μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν ὀρνέοις, καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ζώων· καὶ οὐκ ἐν γεννῶντι μόνον καὶ γεννωμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμογενέσι πρὸς ἄλληλα, μάλιστα δὲ πάντων ἐν τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τοῦτο

τοῦτο τοὺς φιλανθρώπους ἐπαινοῦμεν, ὡς ἀνθρώπινόν τι ποιοῦντας· ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐν ταῖς πλάναις, ὡς οἰκεῖον ἅπας ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ φίλον. Οἵ τε γὰρ ἐπὶ χώρας μένοντες σὺν ἡδονῇ τὸν πλανώμενον ὑποδέχονται καὶ θεραπεύουσιν, ὅ, τε πλανώμενος, εἰ συντύχοι μόνον ἀνθρώποις, μάλιστα χαίρει. Καὶ τὰς πόλεις ἡ φιλία συνέστησε τὴν ἀρχὴν καὶ ἀεὶ συνέχει· καὶ οἱ καθιστάντες τὰς πόλεις νομοθέται μᾶλλον τῆς φιλίας φροντίζουσιν, ἢ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ γὰρ διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἡ δικαιοσύνη ζητεῖται· ἡ δὲ ὁμόνοια ὅμοιόν τι ἐστὶ τῇ φιλίᾳ· ἡ δὲ στάσις ὁμοία ἐστὶ τῇ ἔχθρᾳ, ἣν ἀεὶ τῆς πόλεως ἀπελαύνειν σπουδάζουσιν οἱ νομοθέται· ἄλλως τε, φίλων μὲν ὄντων πρὸς ἀλλήλους τῶν πολιτῶν, οὐ χρεία τῇ πόλει δικαιοσύνης, δικαίων δὲ ὄντων φιλίας χρεία. Βέλτιον γὰρ μετὰ ταύτης ὁμονοήσουσιν, ἢ μετὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἔτι δὲ τὸ μάλιστα δίκαιον φιλικὸν εἶναι δοκεῖ. Καὶ γὰρ ἐπειδάν τις περὶ τὸν πλησίον πάντα τὰ δίκαια διασώζῃ, κἂν αὐτόν τι δέῃ ζημιωθῆναι, φίλος ἐστίν· ὥστε μᾶλλον ζητεῖται ἡ φιλία ἢ ἡ δικαιοσύνη παρὰ τῶν νομοθετῶν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι πρὸς τὸ καλῶς ὁμονοεῖν δύνασθαι· οὐ μόνον δὲ ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ πρὸς ἄλλο φέρει ἀγαθὸν ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καλόν ἐστι καὶ ἐπαινετόν. Τοὺς γὰρ φιλοφίλους ἐπαινοῦμεν, ἥ τε πολυφιλία δοκεῖ τῶν καλῶν

eos qui natura sua amant homines laudamus: aliquid .n. humanum videntur agere. Quin & ex peregrinationibus, quanta sit homini cum homine conjunctio licet animadvertere, & necessitas. Qui enim in terra manent sua, maxima cum voluptate peregrinantem excipiunt & colunt: qui peregrinatur, si in homines modo incidat, vehementer gaudet. Sed & urbes primum amicitia constituit, & semper conservat. Et qui urbes fundarunt legislatores, majorem amicitiæ quam justitiæ habent rationem. Concordiæ quippe causa justitia quæritur, amicitiæ autem similis est concordia, sicut inimicitiis seditio: quam semper ab urbe sua removere satagunt legislatores. Adde quod ne opus quidem sit justitia, si amici semper inter se sint cives: contra vero licet sint justi, amicitia tamen est opus. Magis enim cum hac quam cum justitia concorditer agent. Sed & id quod maxime justum est, maxime amicitias jungere videtur. Si quis enim jura omnia observet in alio, neq; quicquam prætermittat, ac ne pœnam quidem si mereatur, is tamen amicus erit. Quare magis quam justitia a legislatoribus quæri solet amicitia. Estque ea ad veram concordiam omnino necessaria. Neque necessaria est tantum, & ad aliud confert bonum, sed & ipsa per se pulchra est & laudabilis: studiosos quippe amicorum laudamus: videturque una ex præclaris esse rebus, amicorum

Aristot. l. 8. c. 1.

Aristot. l. 8. c. 1.

rum multitudo. Sunt etiam qui nihil à bono viro differre amicum putent: sed unum eundemque esse utrumque.

ἐν εἶναι, καὶ ἔνιοι φασι μηδὲν διαφέρειν τὸν φίλον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἀλλὰ τὸν αὐτὸν ἀντικρυς εἶναι.

CAP. II.

ΚΕΦ. β'.

Quæ sit amicitia: item tres ejus species esse.

Τίς ἡ φιλία, καὶ ὅτι τρία αὐτῆς ἐστὶν εἴδη.

Διαμφισβητεῖται δὲ περὶ αὐτῆς, &c.

TAlis ergo est amicitia: quæ vero in dubium de ea vocantur, sunt non pauca. Ac primo quidem, utrum similitudo sit amicitia, similesq; sint amici, an contrarietas, & contrarii amici. Quidam enim similitudinem eam faciunt, similesq; amicos; unde illud, similem (quod vulgo dicunt) ad similem, item, graculum ad graculum: & si quæ alia sunt hujusmodi. Alii vero contrarios amicos dicunt: totamq; hanc rem universaliter magis tractant & ad naturales deducunt rationes. Ut Euripides, cum ait:

Desiderare imbrem terram cum arida est,
Desiderare & splendidam cœli domum,
Plenam imbre, humum rigare.

Et Heraclitus cum ait, contrarium utile esse, & ex diversis optimam harmoniam produci: omniaque per contentionem oriri. Contra vero, cum aliis quamplurimis pronunciat Empedocles: qui ait, simile enim appetit simile. Velle igitur universalius hæc & naturalibus tractare argumentis, aut scire quomodo aut contraria appetunt contraria, aut similia si-

TΟιαύτη μὲν οὖν ἡ φιλία. διαπορεῖται δὲ περὶ αὐτῆς οὐκ ὀλίγα. Πότερον ὁμοιότης ἐστὶν ἡ φιλία, καὶ οἱ ὅμοιοι φίλοι, ἢ ἐναντιότης, καὶ οἱ ἔχοντες ἐναντίοι. Οἱ μὲν γὰρ ὁμοιότητα πλείστην αὐτὴν, καὶ τοὺς ὁμοίους φίλους, ὅθεν τὸν ὅμοιόν φασιν ὡς τὸν ὅμοιον, καὶ κολοιὸν ποτὶ κολοιὸν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οἱ δὲ ἐναντίους φίλους φασὶν εἶναι, καὶ τὸν λόγον εἰς τὸ καθολικώτερον καὶ φυσικώτερον ἀνάγουσιν, Εὐριπίδης μὲν φάσκων,

Ἐρᾶν μὲν ὄμβρου γαῖαν ξηρανθεῖσαν,
Ἐρᾶν δὲ σεμνὸν οὐρανὸν πληρούμενον
Ὄμβρου πεσεῖν εἰς γαῖαν.

Ἡράκλειτος δὲ λέγων τὸ ἀντίξουν συμφέρον εἶναι, καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν, καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι. Ἐξ ἐναντίας δὲ τούτοις ἀποφαίνεται περὶ τῆς φιλίας μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, λέγων τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου ἐφίεσθαι. Τὸ μὲν οὖν ἀνάγειν τὸν λόγον εἰς καθολικούς τινας καὶ φυσικοὺς λόγους, καὶ ζητεῖν ἁπλῶς πῶς τὰ ἐναντία τῶν ἐναντίων ἐφίεται, καὶ

τὰ

τὰ ὅμοια τῶν ὁμοίων, οὐκ ἔστιν οἰκεῖον τῆς παρούσης σκέψεως.

Ἐπισκεψώμεθα δὲ ὅσα μόνης ἔχεται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὅσα εἰς ἤθη φέρει καὶ πάθη. ταῦτα γὰρ ὕλη ἐστὶ τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ. ζητητέον τοίνυν πότερον ἐν πᾶσι γίνεται, ἢ μὲν τοῖς ἀγαθοῖς γίνεται, ἐν δὲ τοῖς μοχθηροῖς οὐχ οἷόν τε γενέσθαι· καὶ πότερον πολλὰ εἴδη φιλίας, ἢ ἕν. Οὐ γὰρ διότι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον ἡ φιλία, διὰ τοῦτο ἓν εἶδος αὐτῆς ἐστιν. Ἐπιδέχεται γὰρ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ τὰ ἕτερα τῷ εἴδει. Ἡ γὰρ οὐσία, καὶ τὸ συμβεβηκὸς ἕτερα ὄντα τῷ εἴδει τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιδέχονται. Οὐ γὰρ ὁμοίως εἰσὶν ὄντα. Ὥστε οἱ διὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον οἰόμενοι ἓν εἶδος φιλίας εἶναι, οὐχ ἱκανῷ πεπιστεύκασι σημείῳ. Περὶ τούτων δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται.

Τὰ μὲν οὖν ζητούμενα ταῦτα. Φανερὰ δ' ἂν γένοιντο, εἰ φανερὸς γένοιτο ὁ περὶ τοῦ φιλητοῦ λόγος. Οὐ γὰρ πάντα φιλοῦμεν, ἀλλ' ὅσα πέφυκε φιλεῖσθαι, ἅ ἐστι τὰ φιλητά. Φιλητὰ δέ ἐστι ταῦτα, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἡδύ, τὸ χρήσιμον. Τὸ μὲν οὖν ἀγαθόν, καὶ τὸ ἡδὺ, δι' ἑαυτὸ φιλεῖται, τὸ δὲ χρήσιμον φιλεῖται ἢ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ διὰ τὴν ἡδονήν.

Χρήσιμον γάρ ἐστι, δι' οὗ γίνεται ἢ ἀγαθὸν, ἢ ἡδονή. Ὥστε τὸ μὲν ἀγαθὸν καὶ ἡδονὴ, ὡς τέλη εἰσὶ φιλητά· τὸ δὲ χρήσιμον ὡς πρὸς

milibus delectentur, non est hujus instituti.

Videamus ergo quæ ad humanam tantum pertinent naturam, & ea quidem humana, quæ ad mores spectant & affectus: quod proprium hic subjectum est nostrum. Quare potius quærendum est, utrum in omnibus esse possit; an in bonis tantum, nunquam vero in improbis. Item, sint nè multæ amicitiæ species, an una tantum. Neque enim quia magis recipit & minus amicitia, ideo quoq; sequitur unam tantum ejus speciem esse. Recipiunt enim magis quoque & minus ea quæ specie diversa sunt. Substantia quippe & accidens, quæ specie diversa sunt, majus tamen recipiunt & minus. Neq; n. cum sint, eodem tamen sunt modo. Quare qui propterea, quod magis amicitia recipiat & minus, unam tantum ejus esse putant speciem, argüento credunt non necessario. Ac de his quidem supra diximus.

Aristot. l. 8. c. 2. Ὅσα δ' ἐστὶ ἀνθρωπικὰ, &c.

Quæ igitur quæri solent, hæc sunt: in quibus nulla manebit difficultas, si prius quid sit amabile & reliqua quæ de eo scienda sunt, manifesta fuerint. Neq; enim omnia amamus, sed quæ amari natura sua possunt: hæc autem sunt, quæ amabilia dicuntur. Amabilia autem hæc sunt: Bonum, jucundum, utile. Horum vero bonum per se & jucundum amatur, utile autem vel boni causa amatur vel voluptatis.

Cap. 2. Τάχα δ' ἂν γένοιτο, &c.

Utile enim est, quo bonum aut jucundum aliquid comparamus. Quare bonũ & voluptas, tanquã fines sunt amabilia. Utile vero, tanquam

Δόξειε δ' ἂν χρήσιμον, &c.

tanquã id quod dirigitur ad finẽ.

Aristot. L.8.c.2. Πότερον ἂν τἀγαθὸν, &c. Videamus autem quomodo bonum sit amabile: utrumne quod simpliciter, an quod amanti est bonum? Nonnunquam enim hæc inter se differunt: estq; aliud quod simpliciter bonum dicimus & proprie, aliud quod videtur tale. Eodemq; modo differt & jucundum: aliud enim est quod simpliciter, aliud quod quibusdam est jucundum. Utra igitur sunt amabilia? An vero manifestum est, ea quæ jucunda videntur & bona, amabilia esse: eodemq; modo & utilia illa, quæ ad ea quæ jucunda videntur & bona, deducunt, amabilia putantur: ut neq; omnia tamen, quæ aut bona videntur aut jucunda, sed quæ illis bona videntur & jucunda esse & utilia, hæc sunt amabilia.

Φιλεῖ δὲ ἕκαστος, &c. Quare simpliciter quidem amabile est bonum: quibusdam vero amabile, quod quibusdam est bonum. Apparens vero amabile, quod quibusdam videtur bonum. Eodemque modo, jucundum quoque & utile.

Τριῶν δ' ὄντων δι' ἃ φιλοῦσιν, &c. Cum autem tria sint amabilia, quorum causa dilectio excitatur, non in omnibus tamen quæ amamus, etiam amicitia sequitur. Nam & inanima diligimus, idq; unius ex his tribus causa. Quod tamen dici amicitia non potest. Amicitia est enim cum redamatur qui amat, & omnia evenire bona illi vult qui amatur, vicissimq; qui amatur bona evenire vult omnia ei qui amat. Qui vero, exempli gratia, amat vinum, neque vicissim ab eo amatur, neque quicquam bo-

τὸ τέλος ποιούμενον.

Σκεψώμεθα δὲ πῶς τὸ ἀγαθὸν φιλητόν ἐστι· πότερον τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν, ἢ τὸ φιλοῦντι ἀγαθόν. Ἐνίοτε γὰρ διαφέρει ταῦτα ἀλλήλων, καὶ ἄλλο μὲν ἐστι τὸ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθὸν, ἄλλο δὲ τὸ δοκεῖ ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἡδὺ διαφέρει, τὸ ἁπλῶς ἡδὺ, καὶ τὸ τινὶ ἡδύ. Πότερα γοῦν φιλητά ἐστι; ἢ δῆλον ἐστὶ τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ φιλητά ἐστιν; ὁμοίως δὲ καὶ χρήσιμα φιλητά ἐστι, ἃ πρὸς τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ φέρει· καὶ οὐ πάντα τὰ δοκοῦντα ἡδέα καὶ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἃ δοκεῖ αὐτοῖς ἡδέα εἶναι, καὶ ἀγαθὰ, καὶ χρήσιμα, ταῦτα φιλητά.

Ὥστε ἁπλῶς μὲν φιλητὸν τὸ ἀγαθόν ἐστι· τινὶ δὲ φιλητὸν τὸ τινὶ ἀγαθόν· φαινόμενον δὲ φιλητὸν, τὸ δοκοῦν τινὶ ἀγαθὸν εἶναι· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ χρήσιμον.

Τριῶν δὲ ὄντων τῶν φιλητῶν, δι' ἃ ἡ φίλησις γίνεται, οὐκ ἐν πᾶσι τοῖς φιλουμένοις ἤδη καὶ φιλία γίνεται. Φιλοῦμεν γὰρ καὶ τὰ ἄψυχα διά τι τούτων τῶν τριῶν φιλητῶν. Ἀλλ' οὐ φιλία τὸ τοιοῦτον. Φιλία μὲν γάρ ἐστιν, ὅταν τις φιλῶν ἀντιφιλῆται, καὶ βούλεται τῷ φιλουμένῳ τὰ ἀγαθὰ, καὶ αὐτῷ βουλόμενον τῷ φιλοῦντι τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ φιλῶν, φέρε εἰπεῖν, οἶνον, οὔτε παρ' αὐτοῦ ἀντιφιλεῖται, οὔτε τῷ οἴνῳ βούλεται τὰ ἀγαθά.

γαθῶν. Γελοῖον γὰρ ἀλλ' εἴπερ σώζεσθαι βούλεται αὐτὸν, οὐκ αὐτοῦ ἕνεκα, εὖ εἶναι, ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν, ἵνα αὐτὸς ἔχῃ· τῷ δὲ φίλῳ βουλόμεθα τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ ἕνεκα. Διὰ τοῦτο ἡ πρὸς τὰ ἄψυχα φίλησις οὐκ ἔστι φιλία.

Ἔτι δὲ οὐδὲ εἴ τις ἄνθρωπον φιλοίη καὶ βούλοιτο αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ, τὸ τοιοῦτον ἀνάγκη φιλίαν εἶναι· δεῖ γὰρ καὶ ἀντιφιλεῖσθαι ὁμοίως. Εἰ δὲ μὴ, οὐ φίλος ἐστὶν, ἀλλ' εὔνους τις λέγεται.

Συμβαίνει δέ τινας λανθάνοντας ἀλλήλους φιλεῖν ὑπολαβόντας ἀγαθούς τινας, καὶ χρησίμους εἶναι, καὶ ἐπιεικεῖς, καὶ βούλεσθαι ἀλλήλοις τὰ ἀγαθά. Τούτους δὲ κυρίως μὲν φίλους οὐκ ἄν τις εἴποι, ὅτι οὐκ ἴσασι φιλούμενοι, οὐδὲ ὡς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους. Εὔνους δὲ ἀλλήλοις εἴποι τις ἄν. Οὔτε τοίνυν ἡ τῶν ἀψύχων φίλησις φιλία ἐστὶν, οὔτε ἡ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τινὸς ἐλλείπῃ τῶν εἰρημένων. Ἀλλὰ φιλία ἐστὶν, ὅταν ἀλλήλοις εὐνοῶσιν, ἢ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ διὰ τὸ ἡδὺ, ἢ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ βούλωνται ἀλλήλοις τὰ ἀγαθὰ, καὶ οὐ λανθάνωσιν ἀλλήλους φιλοῦντες.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστι φιλία εἴρηται, φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι καὶ τρία εἴδη φιλίας. Ἐπεὶ γὰρ τρία ἐστὶ τὰ δι' ἃ γίνεται ἡ φιλία, τὸ ἡδὺ, τὸ ἀγαθὸν, τὸ χρήσιμον, καὶ διαφέρουσι ταῦτα ἀλλήλων τῷ εἴδει, ἰσαρίθμως καὶ αἱ φι-

ni evenire vult vino: id ridiculum est quippe. Nam si conservari vult vinum, non vini causa id vult, sed sua, ut nimirum fruatur ipse. Amicorum autem bona evenire, ipsius causa volumus. Ideoque quæ inanima prosequimur, non est amicitia. Aristot. l.8.c.2.

Præterea neque si quis hominem amet, eique bona evenire velit omnia, continuo id amicitiam esse necesse est: requiritur enim ut vicissim diligatur. Quod nisi fiat, non amicus, sed benevolus vocatur. Τῷ δὲ βουλομένῳ, &c.

Fit quoque interdum ut quidam occulte se mutuo ament; cum bonos sese mutuo aut utiles, aut honestos denique probosque viros esse judicant, sibique invicem propterea bona evenire velint omnia: quos tamen proprie amicos non dixeris; Quia amari se non intelligunt, & mutuam hanc ignorant benevolentiam. Quos propterea melius benevolos vocamus. Unde sequitur, neque inanimorum dilectionem, neque etiam hominum, si desit aliquid eorum quæ jam diximus, amicitiam vocari posse. Quoties vero mutua inter se benevolentia quidam sunt conjuncti, idq; vel bona, vel jucunda de causa, vel utili, ita ut sibi mutuo bona evenire velint omnia, neq; hoc clam aut ignaro altero, id demũ amicitia vocatur. Ἢ πρόσθετέον τὸ μὴ λανθάνουσαν, &c.

Quid ergo sit amicitia jam diximus. Tres autem esse amicitiæ species apparet ex præcedentibus: cum enim tria sint, propter quæ amicitia cõtrahitur, bonum, jucundum, & utile, differantq; singula hæc specie, totidem numero, Cap. 3. Διαφέρει ταῦτα, &c.

Aristot. lib. 3.

quæ sunt amabilia, amicitiæ sunt species. Pro singulis enim amabilibus aliqua amicitia dilectioq; non occulta, ac mutuus vicissim amor esse potest.

Οἱ βουλόμενοι, &c.

Sed & bene in his omnibus alteri velle potest aliquis: quatenus enim aliquid diligimus, bene quoq; velle illi solemus. Tres ergo amicitiæ esse species sequitur: quæ bono, quæ jucundo, & quæ honesto definitur.

λητοῖς καὶ ἡ φιλία. Καθ' ἕκαστον γὰρ ἐστι φίλησιν δυνατὸν φιλίαν γίνεσθαι, ὥστε φιλεῖν μὴ λανθάνουσαν, καὶ ἀντιφιλεῖν.

Ἔτι δὲ καὶ βούλεσθαι ἀλλήλοις τἀγαθά. Καθ' ὅσον γάρ τι φιλοῦμεν, βουλόμεθα αὐτῷ τὸ ἀγαθόν. Τρία δὲ ἔσται εἴδη φιλίας, κατὰ τὸ ἀγαθὸν, κατὰ τὸ ἡδὺ, καὶ κατὰ τὸ χρήσιμον.

CAP. III.

De ea quæ aut utilitatis, aut voluptatis causa instituitur, amicitia: easque amicitias imperfectas esse.

Οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον, &c.

Sed de singulis videndum est speciebus. Qui ergo utilitatis causa se mutuo amant, non ipsorum causa quos amant, se mutuo amant, sed boni causa, aut voluptatis, ad quam sibi comparandam utilem esse judicant amicitiam eorum, amantque tantisper dum aliquid alter ab altero consequatur boni. Eodemque modo qui voluptatis causa se mutuo amant, non per se amant: neque enim quia simpliciter jucundi sunt eos amant, sed quia ipsis; si enim aliis jucundi essent, non eos amarent. Et ii ergo qui utilitatis aut voluptatis causa amant, non simpliciter boni aut jucundi causa amant: neque quia ipse ille qui amatur, talis est, propterea amant: sed quia ipsis jucundus est ac utilis. Unde apparet, tantum per accidens has amicitias

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ τῆς διὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, καὶ τῆς διὰ τὴν ἡδονήν· ὅτι ἀτελεῖς εἰσὶν αἱ τοιαῦται φιλίαι.

Ζητητέον δὲ περὶ ἑκάστου εἴδους. Οἱ μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους οὐκ αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἀλλήλους φιλοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ ἡδὺ, πρὸς ὃ χρήσιμοι εἰσι, καὶ φιλοῦσιν ἕως ἂν γίνηταί τι αὐτοῖς παρ' ἀλλήλων ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονὴν ἀλλήλους φιλοῦντες, οὐ καθ' ἑαυτοὺς φιλοῦσιν. Οὐ γὰρ ἁπλῶς ὅτι ἡδεῖς εἰσὶ διὰ τοῦτο φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἡδεῖς εἰσιν. Εἰ γὰρ ἄλλοις ἡδεῖς ἦσαν, οὐκ ἂν ἐφίλουν· οἵτε δὴ διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες, καὶ οἱ διὰ τὸ ἡδὺ, οὐχ ἁπλῶς διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἢ τὸ ἡδὺ στέργουσι, καὶ οὐ διότι ὁ φιλούμενος αὐτός τοιοῦτός ἐστι, διὰ τοῦτο φιλοῦσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτοῖς ἡδύς ἐστι καὶ χρήσιμος. Ὥστε δῆλον ὅτι αἱ φιλίαι αὗται κατὰ συμβε-

βηκὸς

ἐνικός εἰσιν. Οὐ δῆ τοῦτο γὰρ φιλεῖται ὁ φιλούμενος, ὅτι τοιόσδε τίς ἐστιν αὐτός, ἀλλὰ διότι πορίζει ὁ μὲν ἀγαθόν, ὁ δὲ ἡδονήν· καὶ εὐδιάλυτοι δὲ εἰσιν αἱ τοιαῦται φιλίαι. Οἱ γὰρ ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι οὐκ ἀεὶ εἰσιν ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι. Ἄλλοτε γὰρ ἄλλοις ἡδυμένεσι, καὶ ἄλλο ἐστὶ τὸ χρήσιμον.

Μὴ διαμένοντος οὖν τῆς αἰτίας τῆς φιλίας καὶ αὐτὴ οὐ δύναται διαμένειν, ἀλλὰ διαλύεται, ὡς οὖσα πρὸς ἐκεῖνα, καὶ ταῦτα ἔχουσα τέλη. Ἡ δὲ τοιαύτη φιλία, ἡ εὐμετάβολος μάλιστα δοκεῖ γίνεσθαι ἐν τοῖς πρεσβύταις· οὐ γὰρ τὸ ἡδὺ οἱ τηλικοῦτοι διώκουσιν, οὔτε σφόδρα, οὔτε συνεχῶς. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐλλείπουσι τῆς καθ' ἡδονὴν φιλίας, τὸ ὠφέλιμον δὲ ἀεὶ μόνον ζητοῦντες κατὰ τὸ χρήσιμόν εἰσι φίλοι· καὶ οὐχ οἱ πρεσβῦται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων ὅσοι οὐ τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ζητοῦσιν. Οἱ τοιοῦτοι δὲ οὐδὲ πάνυ συζῶσι μετ' ἀλλήλων. Ἐνίοτε γὰρ οὐδὲ ἡδύν δὲ ἀλλήλοις. Τηνικαῦτα γὰρ ἡδόντως ἀλλήλοις, ὅτε ὠφέλιμοι γίνονται, ἢ ἐλπίδας παρέχουσιν ὠφελείας· τὸν δὲ ἄλλον χρόνον οὐκ ἔτι. Οὐκ ὄντες δὲ ἀλλήλοις ἡδεῖς, οὐδὲ δύνανται συνοικεῖν. Τοιαύτην δὲ φασιν εἶναι καὶ τὴν ξενικὴν φιλίαν. καὶ αὕτη γὰρ διὰ τὸ χρήσιμον συνέστηκεν.

Ἡ δὲ φιλία τῶν νέων ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἡδο-

esse. Neque enim qui amatur idcirco amatur, quia talis aut talis est ipse, sed quia aliquid præbet: alius bonum, alius jucundum. Sed & facile amicitiæ solvuntur hujusmodi. Neque enim qui jucundi sunt aut utiles, semper jucundi sunt & utiles: aliis enim alias delectantur: sicut aliud alias est utile. Krit. lib. 8. c. 3.

Cum amicitiæ igitur non maneat causa, ne ipsa quidem manet amicitia, sed dissolvitur: utpote, quæ eo respiciat, eumq; habeat finem. Talis autem quæ tam facile mutatur potissimum in senibus est amicitia. Neque enim id quod jucundum est, aut vehementer aut crebro appetunt, qui ætate ea sunt: ideoque minus sunt idonei ad contrahendam eam quæ voluptatis causa instituitur, amicitiam. Quia enim id tantum quod è re sua est, quærunt, ideo quoque utilitatis tantum respectu amici sunt. Quamvis nec senes tantum, sed & juvenes illi, qui non voluptatem, sed utilitatem spectant suam. Raro enim alii cum aliis versantur, qui tales sunt. Interdum enim nè grati quidem sunt sibi mutuo. Quippe qui tum demum grati sunt, cum utiles quoque esse possunt: aut aliquam saltem utilitatis spem præbent, alias vero non item. Cum vero nec jucundi sibi sint mutuo, nè vivere quidem una possunt. Talem autem etiam eam quam hospitalem dicunt amicitiam, volunt esse. Nam & illa utilitatis contrahitur causa. Τὸ δὲ χρήσιμον οὐ διαμένει &c.

At vero juvenum voluptatis plerumque contrahitur causa. Ἡ δὲ τῶν νέων φιλία, &c.

Aristot. l.8 c.3.

sa. Ex affectu enim vivunt, maximeque id quod jucundum est, sequuntur. Neque futuram utilitatem, sed præsentem appetunt voluptatem. Nam cum sensu potissimum vivant, semper præsentibus gaudent, & id quod delectat sensum, amplectuntur. Cum flexu autem ætatis, etiam jucunda mutantur. Ideoque & fiunt cito amici & esse desinunt: cum mutatione enim voluptatis, amicitia quoque mutatur. Talis autem cito mutatur voluptas: quare & amicitia quoque. Sed & in amorem propendunt juvenes, ut qui ex affectu vivant & voluptate: Maxima enim ex affectu & voluptate pars est amoris. Ideoque diligunt, ac statim quoque desinunt: ita ut eodem interdum die mutentur. Quia non ratione aliqua amant aut judicio, sed prout ab affectu rapiuntur. Hi vero versari simul gaudent & vivere. Hinc enim amicitiæ inter illos ortum est initium: sed & contubernium commune postulat voluptas. Quæ igitur utilitatis causa aut voluptatis amicitia instituitur, est talis: hoc est, imperfecta; neque per se, sed per accidens tantum.

νίαι ἐστι. Κατὰ πάθος γὰρ οὗτοι ζῶσι, καὶ μάλιστα διώκουσι τὸ ἡδύ, καὶ οὐ τὴν μέλλουσαν ὠφέλειαν, ἀλλὰ τὴν παροῦσαν ἡδονήν. Αἰσθήσει γὰρ μάλιστα ζῶντες τῷ παρόντι χαίρουσι, καὶ ὃ τὴν αἴσθησιν θέλγει. Τῆς ἡλικίας δὲ μεταπιπτούσης καὶ τὰ ἡδέα γίνεται ἕτερα· διὸ ταχέως γίνονται φίλοι καὶ παύονται. Μεταπίπτοντος γὰρ τοῦ ἡδέος καὶ ἡ φιλία μεταπίπτει· μεταπίπτει δὲ τὸ τοιοῦτον ἡδὺ ταχέως, ὥστε καὶ ἡ φιλία. Καὶ ἐρωτικοὶ δὲ οἱ νέοι κατὰ πάθος καὶ ἡδονὴν ζῶντες. Τὸ γὰρ πλεῖστον τῆς ἐρωτικῆς κατὰ πάθος καὶ ἡδονήν. Διὸ φιλοῦσι, καὶ ταχέως παύονται φιλοῦντες, πολλάκις τῆς αὐτῆς ἡμέρας μεταπίπτοντες, ὅτι οὐ λογισμῷ καὶ κρίσει τινὶ φιλοῦσιν, ἀλλὰ πάθει φερόμενοι. Συνημερεύειν δὲ καὶ συζῆν οὗτοι βούλονται ἀλλήλοις. Ἐντεῦθεν γὰρ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς φιλίας αὐτοῖς γίνεται, καὶ ἡ ἡδονὴ τὴν συνοίκησιν ἀπαιτεῖ. Ἡ μὲν οὖν καθ' ἡδονὴν καὶ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλία τοιαύτη ἐστίν, ἀτελής, καὶ οὐ καθ' αὑτό, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός.

CAP. IV.

De ea quæ boni causa contrahitur amicitia: absolutam eam perfectamque esse.

Τελεία δ' ἐστὶν ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία, &c.

QUæ vero bona causa contrahitur, fit & bonorum est

ΚΕΦ. δ'.

Περὶ τῆς διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλίας, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ τελεία φιλία.

Η Δὲ διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν

καὶ

καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων, τελεία ἐστὶ, καὶ καθ' αὐτό. Βούλονται γὰρ ἀλλήλοις οὗτοι τἀγαθὰ, ὅτι αὐτοὶ ἀγαθοί εἰσιν, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ καθ' ἑαυτούς· οἱ δὲ βουλόμενοι τἀγαθὰ τοῖς φίλοις, οὐχ ἑαυτῶν ἕνεκα, ἀλλὰ τῶν φίλων, οὗτοί εἰσιν οἱ μάλιστα φίλοι· δι' αὐτοὺς γὰρ τοὺς φίλους φιλοῦσι, καὶ βούλονται αὐτοῖς τἀγαθὰ, καὶ οὐ δι' ἄλλο, οὐ κατὰ συμβεβηκός· ἡ τοιαύτη δὲ φιλία καὶ βεβαία ἐστὶ καὶ μόνιμος· διαμένουσι γὰρ ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν οἱ φίλοι καὶ σπουδαῖοι, καὶ ἀγαθοῖς χαίρωσιν· ἡ γὰρ ἀρετὴ μόνιμόν ἐστι· καὶ ἔστιν ἑκάτερος αὐτῶν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἁπλῶς ἀγαθὸς, καὶ τῷ φίλῳ ἀγαθός· οἱ γὰρ ἀγαθοὶ καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἀγαθοί εἰσι καὶ ἀλλήλοις. Ὁμοίως δὲ καὶ ὠφέλιμοί εἰσι καὶ ἡδεῖς· οἱ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς καὶ ἁπλῶς ἀγαθοὶ καὶ ἀλλήλοις ἡδεῖς εἰσίν. Ἕκαστος γὰρ χαίρει ταῖς ἑαυτοῦ πράξεσι, καὶ διὰ τοῦτο ἥδεται καὶ ταῖς τῶν ἄλλων, ὅταν ὅμοιαι ὦσι ταῖς αὐτοῦ πράξεσιν, ἢ αἱ αὐταί. Αἱ δὲ τῶν σπουδαίων καὶ ἀγαθῶν πράξεις αἱ αὐταὶ καὶ ὅμοιαί εἰσιν· ὥστε φανερὸν, ὅτι οἱ σπουδαῖοι ἡδεῖς εἰσι καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις. Διὰ τοῦτο ἡ τοιαύτη φιλία μόνιμός ἐστιν· ἃ γὰρ ἴδια αἱ ἄλλαι ἔχουσι φιλίαι, καὶ ὧν ἐστι χρεία τοῖς φίλοις, ταῦτα πάντα μόνη αὕτη ἡ φιλία συνείληφεν ἐν ἑαυτῇ. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ τὸ ἡδὺ, καὶ τὸ χρήσιμον· τῷ γὰρ ἀγαθῷ καὶ τὸ ἡδὺ ἕπεται, καὶ τὸ ὠφέλιμον. Καὶ ἔστι τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν οὐ καθ'

virorum, & ex virtute contrahitur, per se est, & perfecta. Tales enim bene sibi volunt mutuo, quia ipsi sunt boni: & boni quidem per se, non ob aliud. Qui vero bona evenire amicis, non sua, sed ipsorum causa volunt, hi sunt qui proprie amici sunt dicendi. Amicorum enim causa amicos diligunt beneque illis volunt, non ob aliud, aut per accidens. Talis autem & firma & stabilis est amicitia. Manet enim dum boni honestique sunt amici, & dum talibus quoque delectantur. Stabilis enim virtus: estque uterque eorum & simpliciter bonus, & amico talis. Boni quippe & per se boni sunt & invicem boni. Eodemque modo utiles sunt quoque & jucundi. Qui enim simpliciter & per se boni sunt, etiam sibi mutuo jucundi sunt. Singuli enim actionibus delectantur suis, ideoque etiam aliorum delectantur, cum aut similes sunt actionibus suis aut eædem. Bonorum vero honestorumque virorum similes sunt actiones & eædem. Unde apparet, honestos viros & sibi & inter se mutuo alterum alteri jucundos esse. Ideoque stabilis hujusmodi amicitia est. Quæ enim peculiariter reliquæ habent amicitiæ, quibusque opus est amicis, hæc omnia sola ea in se amicitia comprehendit. Nam & bonum & jucundum habet & utile. Bonum enim & jucundum sequitur & utile. Estque ejusmodi bonum, non per se

Arist. l. 8 c. 3.

Aristot. l.8.c.3.

bonum tantum, sed & ei qui amat: & jucundum & utile similiter, non per se tantum, sed & ei qui amat. Sed & voluptatem ejusmodi amicis similitudo conciliat. Et hæc est quæ plurimum & voluptatis & utilitatis habet: à cujus similitudine reliquæ quoque amicitiæ dicuntur. Præstantissima quippe amicitia est ipsa. Et quæ eam conciliant, ea sunt quæ maxime proprieque amabilia sunt. Raras autem necesse est tales amicitias esse. Pauci enim sunt eo modo boni. Non solum autem virtute bonisque moribus, sed & tempore ac consuetudine opus habet virtus talis. Fieri enim non potest, ut quis alterum, quod in proverbio est, recte noverit aut amare possit, priusquam quos vulgo dicunt salis modios simul consumpserint. Sicut nec fieri potest, ut alter amplectatur alterum, aut amet, nisi uterque alteri dignus amicitia videatur, & ab altero amari se credat. Qui vero cito amicorum inter se munera obeunt, volunt quidem amici esse, non sunt tamen: nisi forte longo tempore ac consuetudine, digni videantur qui amentur, & amari se credant. Voluntas ergo cito fit amicitiæ, ipsa vero non item. Talis ergo, sive tempus ejus inspicias, sive alia, perfecta est amicitia, ut diximus. Sed & in omnibus consistit amabilium speciebus. Eodemque modo alter accipit ab altero, quæ accipere æquum est amicos. Similes enim sunt ambo, utpote cum uterque sit bonus:

ἑαυτῷ μόνον ἀγαθὸν, ἀλλὰ καὶ τῷ φιλοῦντι· καὶ ἡδὺ καὶ ὠφέλιμον ὁμοίως, οὐ καθ' ἑαυτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ φιλοῦντι. Καὶ ἡ ὁμοιότης δὲ ποιεῖ τοῖς τοιούτοις φίλοις τὴν ἡδονήν. Καὶ αὕτη μάλιστα ἡ φιλία τὴν ἡδονὴν ἔχει καὶ τὸ ὠφέλιμον· καὶ καθ' ὁμοιότητα ταύτης αἱ ἄλλαι φιλίαι ὀνομάζονται· αὕτη γὰρ ἐστιν ἡ ἀρίστη φιλία· καὶ τὰ ταύτην ποιοῦντα ταῦτ' ἐστι τὰ μάλιστα καὶ κυρίως φιλητά. Σπανίας δὲ εἰκὸς τοιαύτας φιλίας εἶναι· ὀλίγοι γὰρ οἱ οὕτως ἀγαθοί. Οὐ μόνον δὲ ἀρετῆς δεῖται ἡ τοιαύτη φιλία καὶ τρόπων ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ χρόνου καὶ συνηθείας. Κατὰ τὴν παροιμίαν γὰρ, οὐκ ἔστιν εἰδῆσαι ἀλλήλους, πρὶν τοὺς λεγομένους ἅλας συναναλῶσαι. Οὐ δὲ δυνατὸν ἀποδέξασθαι καὶ φιλῆσαι ἀλλήλους, πρὶν ἑκάτερος ἑκατέρῳ φανῇ φιλητὸς, καὶ αὐτὸς φιλεῖν πεισθῇ. Οἱ δὲ ταχέως τὰ φιλικὰ ποιοῦντες πρὸς ἀλλήλους, βούλονται μὲν φίλοι εἶναι, οὐκ εἰσὶ δὲ, εἰ μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ συνηθείᾳ φιλητοὶ γένοιντο ἀλλήλοις, καὶ πεισθεῖμεν φιλούμενοι. Βούλησις μὲν οὖν φιλίας ταχεῖα γίνεται, φιλία δ' οὔ. Αὕτη μὲν οὖν ἡ φιλία τελεία ἐστὶ καὶ κατὰ τὸν χρόνον, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα, καθὼς εἴρηται, καὶ κατὰ πάντα ταὐτὰ γίνεται. Καὶ ὁμοίως ἐστὶν ἑκατέρῳ παρ' ἑκατέρου, ὅπερ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν. Καὶ γὰρ ὅμοιοί εἰσιν ἑκάτεροι ὄντες σπουδαῖοι, καὶ

καὶ ὅμοιοι ὅταν ὦσιν ἡδεῖς ἀλλήλοις καὶ φιλητοί.

eodemque modo jucundus alter alteri amabilisque est. Aristot. l. 8. c. 4.

ΚΕΦ. ε.

CAP. V.

Ὅτι αἱ ἀτελεῖς φιλίαι καθ' ὁμοιότητα τῆς φιλίας λέγονται.

Imperfectas amicitias, similitudine perfectæ ita vocari.

Ἡ δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν φιλία, καὶ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον, ὁμοιότητα ταύτης ἔχουσι τῆς φιλίας. Τὸ γὰρ κυρίως ἡδὺ καὶ χρήσιμον τὸ ἀγαθόν ἐστι· καὶ ἡδεῖς καὶ χρήσιμοι μάλιστα ἀλλήλοις οἱ ἀγαθοί. Καὶ ἐν τούτοις δὲ τοῖς καθ' ὁμοιότητα λεγομένοις αἱ φιλίαι διαμένουσιν, ὅταν τὸ αὐτὸ ἀλλήλοις παρέχωσιν. Οἷον ἢ χρήσιμος ἐστιν ἑκάτερος ἑκατέρῳ, ἢ ἡδύς, ἢ ὁ μὲν χρήσιμός ἐστιν, ὁ δὲ ἡδύς. Οὐ μόνον δὲ δεῖ τὸ αὐτὸ παρέχειν ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, εἴγε μέλλουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ παραμένειν· οἷον εἰ παρέχοιεν ἀλλήλοις ἡδονήν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ παρέχουσι τρόπου· ὥσπερ οἱ εὐτράπελοι τῇ εὐτραπελίᾳ χαριζόμενοι ἀλλήλοις, καὶ οὐχ ὥσπερ ἐραστὴς καὶ ἐρώμενος. Οὗτοι γὰρ ἡδονὴν μὲν παρέχουσιν ἀλλήλοις, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὁ μὲν ἐραστὴς ἥδεται τῇ ὄψει τοῦ ἐρωμένου, ὁ δὲ θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐραστοῦ. Λήγοντος δὲ τῆς ὥρας ἐνίοτε καὶ ἡ φιλία λήγει. Ἡ γὰρ ἡδονή, δι' ἣν ἡ φιλία, παύεται. Οὔτε γὰρ ἐραστὴς ἥδεται τῇ ὄψει τοῦ ἐρωμένου, οὔτε ὁ ἐρώμενος θεραπεύεται. Πολλοὶ

Cap. 4. Ἡ δὲ διὰ τὸ ἡδύ, &c.

Quæ voluptatis autem vel utilitatis causa instituitur amicitia, in iis aliqua hujus amicitiæ similitudo est. Proprie enim jucundum ac utile est bonum: maximeque & jucundi sibi mutuo & utiles sunt boni. Et in his quidem qui a similitudine amare dicuntur, tantisper amicitiæ manent, donec alter alteri idem reddiderit. Vt exempli gratia, si utilis alter alteri est aut jucundus, vel alter utilis est, alter jucundus. Neque tantum idem uterque debet reddere alteri, sed & ab eodem: si quidem permanere in amicitia velint. Sicut, facetis causa, si alter alteri voluptatem præbeat, ab iisdem præbebunt moribus. Sicut festivi, qui festivitate sibi gratificantur mutuo: non ut amator ei quem amat. Nam & illi voluptatem sibi præbent mutuo, sed non eodem modo. Amator enim aspectu delectatur ejus quem amat, amatoris contra officiis qui amatur. Cum forma autem interdum cessat amicitia. Voluptas quippe est cujus causa cessat amicitia. Nec enim aut facie ejus quem amat delectatur amplius amator, aut is qui amatur, colitur amplius. Multi nihilomi-

Aristot. l.8.c.4.

mutuum in amicitia perseverant, si ex longa consuetudine, alter alterius mores, tanquam similes suis, amaverit. Qui vero non idem sibi tribuunt mutuo, sed alter voluptatem, alter utilitatem, non persistunt in amicitia: & cum se mutuo amant, minus amant. Omnes denique qui utilitatis ergo sunt amici, cessante utilitate illa, amare quoque desinunt & dissolvuntur. Neque enim se mutuo amabant, sed utilitatem tantum. Ideoque ejus qui utilitatis causa & voluptatis contrahitur participes quoque esse possunt improbi. Potestque & improbus simul hac conjungi & probus. Quia & improbus improbum, & improbus probum, & probus improbum amare potest hac lege, & qui medius inter hos sit, utrumque eorum. Nam & probus sæpe aliqua in re eget improbo. Potest enim aliquis bonus esse navium præfectus, aut imperator exercitus, licet non admodum probis moribus; cujus tamen ope egere potest vir bonus: nihil enim hoc metuit. Sed & ut improbo aliquo delectetur vir probus, fieri aliquando potest. Sunt enim quidam, quamvis moribus longe diversis, qui in differendo, vel philosophando, aut accurata alias veritatis investigatione, aut ipsius boni, grati jucundique sunt viris bonis. Qui ergo ita amantur, non per se, sed voluptatis causa aut utilitatis amantur. Soli vero boni à bonis, ipsi & per se, amantur: neque unquam talis solvi solet amicitia,

ἢ ... ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐὰν ἐκ τῆς συνηθείας τὰ ἤθη στέρξωσιν, ὁμοήθεις ὄντες. Οἱ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ ἀντιχαρίζοντες ἀλλήλοις, ἀλλ' ὁ μὲν ἡδονὴν, ὁ δὲ τὸ χρήσιμον, ἧττον διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, καὶ ἧττον φιλοῦσιν ἀλλήλους. Ὅλως δὲ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον ὄντες φίλοι, παυομένου τοῦ συμφέροντος, καὶ αὐτοὶ παύονται φιλοῦντες, καὶ διαλύονται· οὐ γὰρ ἀλλήλων ἦσαν φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. Ταύτης μὲν οὖν τῆς φιλίας, τῆς τε διὰ τὴν ἡδονὴν, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ φαύλους ἐνδέχεται εἶναι, καὶ φαῦλον φίλον εἶναι, καὶ ἐπιεικῆ. Φιλεῖ γὰρ καὶ φαῦλος φαῦλον διὰ ταῦτα, καὶ φαῦλος ἐπιεικῆ, καὶ ἐπιεικὴς φαῦλον, καὶ μέσος τις ἑκάτερον αὐτῶν. Ἔστι γὰρ καὶ τῷ ἐπιεικεῖ τοῦ φαύλου χρεία πολλάκις. Δυνατὸν γὰρ ναύαρχόν τινα ἀγαθὸν εἶναι, ἢ στρατηγὸν ἄριστον, μὴ πάνυ τοὺς τρόπους ἀγαθὸν εἶναι, οὗ χρείαν ἔχειν τὸν σπουδαῖον ἐστὶν μάλιστα· καὶ ἥδεσθαι δὲ σπουδαῖον φαύλοις οὐκ ἔστιν ἀδύνατον. Εἰσὶ γὰρ οἱ τοὺς μὲν τρόπους ἀπᾴδοντες, διαλεγόμενοι δὲ καὶ φιλοσοφοῦντες, καὶ περὶ δεινοί τινες εἰσὶ τῆς ἀληθείας καταστοχαζόμενοι, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τοῖς σπουδαίοις ἡδεῖς χαρίονται. Οἱ μὲν οὖν οὕτω φιλούμενοι οὐ δι' ἑαυτοὺς φιλοῦνται, ἀλλὰ ἢ διὰ τὴν ἡδονὴν, ἢ διὰ τὸ χρήσιμον. Μόνοι δὲ οἱ ἀγαθοὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν αὐτοὶ δι' ἑαυτοὺς φιλοῦνται, καὶ ἡ τοιαύτη φιλία ἀδιάλυτός ἐστιν,

ἐπὶ πολλῷ δοκιμάζεται χρόνῳ, καὶ συνηθεία τελεία. Περὶ γὰρ τῶν ὑπὸ δοκιμασθέντων οὐ ῥᾴδιον τὰ χείρω πιστεῦσαι τὸν δοκιμάσαντα. Ἐν ταύτῃ δὲ ἐστὶ τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ πιστεύειν ἀλλήλοις, καὶ θαρρεῖν περὶ τῶν μεγίστων, καὶ τὸ μηδέποτ' ἀδικῆσαι, καὶ ὅσα ἄλλα ζητεῖται περὶ τῶν ὡς ἀληθῶς φιλεῖν ἐλομένων· ἐν δὲ ταῖς ἑτέραις οὐδὲν κωλύει, καὶ διαβάλλεσθαι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἀδικεῖν ἀλλήλους μὴ τὴν ἰσότητα σώζοντας καὶ τἄλλα πάσχειν. Οὐδὲν οὐδὲ φίλοι εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι κυρίως, ἀλλ' ἐπεὶ εἰώθασιν οἱ ἄνθρωποι καὶ τοὺς τοιούτους φίλους ὀνομάζειν, ἢ διὰ τὴν χρείαν, ὥσπερ αἱ πόλεις τοὺς συμμάχους ὀνομάζουσι φίλους, ἢ δι' ἡδονήν, ὥσπερ οἱ ἐν συνηθείᾳ παῖδες ἀλλήλους· διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς φίλους μὲν αὐτοὺς ὀνομάζομεν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὥσπερ τοὺς ἀγαθούς· οὐ γὰρ ὁμοειδεῖς οἰόμεθα εἶναι, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα φίλους ὀνομάζομεν. Καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ εἴδη φαμὲν εἶναι φιλίας. Καὶ ἐστι φιλία, πρώτως μὲν καὶ κυρίως, ἡ τῶν ἀγαθῶν, ᾗ ἀγαθοί· καθ' ὁμοιότητα δὲ αἱ λοιπαί. Καὶ γὰρ καὶ τὸ ἡδύ, καθὸ ἀγαθόν τί ἐστιν, ὡς ἡδὺ συνάπτει τοὺς φιληδόνους. Ἀγαθὸν γάρ τι ἐστὶ τοῖς φιληδέσι τὸ ἡδύ· καὶ ἀγαθῷ ἔοικεν, ὅτι αὐτοῖς ἀγαθὸν δοκεῖ· καὶ τὸ χρήσιμον ἀγαθὸν δοκεῖ τῷ χρωμένῳ. Διὰ τοῦτο καθ' ὁμοιότητα τῆς ἀληθοῦς φιλίας αἱ τοιαῦται φιλίαι λέγονται. Μικτὴ δὲ φιλία ἀπὸ χρησίμου καὶ ἡδέος οὐ πά-

quia multo longoque tempore & perfecta explorata est consuetudine. Neque .n. facile fieri potest, ut de eo quem ita exploravit, sinistrum aliquid credere possit is qui exploravit. Hujus præterea amicitiæ proprium est, ut & sibi credant mutuo amici, & maxima quæque libere communicent, caveantque sedulo, ne injuriam faciant, reliquaque quæ in verorum amicorum requiri possunt amicitia. Cum in reliquis speciebus nihil obstet, quo minus calumniæ interveniant, & injuria alterum alter sublata æquitate afficiat: & reliqua hujusmodi. Unde neque proprie amici sunt tales. Sed quia amicos etiam illos vocare solent homines, vel quod opus illis habeant, sicut urbes socios belli amicos vocant, vel voluptatis causa, sicut pueri qui una vivunt, se mutuo hoc nomine appellare solent: ideo & nos eos amicos dicimus. Non eo vero modo quo bonos. Neq; enim ejusdem esse speciei putamus, sed à similitudine amicos vocamus. Ideoq; multas amicitiæ esse dicimus species. Estq; amicitia, primo quidem proprieq; bonorum, qua sunt boni: ad similitudinem vero cæteræ. Etenim & jucundum, quatenus bonum quid est, tanquam jucundū conjungit eos qui hoc delectantur. Bonum enim aliquod est jucundum quoque, iis quos jucundum capit: ideoq; bono simile est, quia bonum illis videtur. Ita & utile bonum utenti videtur. Ideoq; ad veram similitudinem amicitiæ, tales amicitiæ dicuntur. Mixta

Aristot, l. 8. c. 4.

Aristot. l. 8. c. 5.

Mixta vero ex utili & jucundo amicitia, non facile invenitur: hoc est, ut alter amicorum jucundum, alter utile in amicitia spectet. Id quippe quod amicos conjungit, per accidens est in illis. Cum hoc potissimum eos conjungat, quod iisdem delectentur, eademque ament. Ideo Socrates amat Platonem, quia ambo amant Socratem, Socratisq; bonis ambo delectantur. Vel quia voluptatem amant, aut ambo id quod est utile. In mixta autem amicitia non eodem delectantur ambo. Alter jucundo enim, alter utili. Per accidens vero idem diligunt. Uterque enim utroque delectatur, & bona illi optat: non illius tamen causa, sed jucundi & utilis. Ideoque non facile amicitia instituitur talis, quia commune utriusque per accidens unum est; unum autem per accidens non facile conjungit.

ου γίνεται, ὅτι τὸ φιλεῖν τῷ μὲν διὰ τὸ ἡδὺ φιλεῖν, τῷ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον· τὸ γὰρ συνάπτον τοὺς φίλους, κατὰ συμβεβηκὸς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· συνάπτει τὸ φιλεῖν τὸ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ τὰ αὐτὰ φιλεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Σωκράτης φιλεῖ τὸν Πλάτωνα, ὅτι τὸν Σωκράτην ἀμφότεροι φιλοῦσι καὶ τοῖς Σωκράτους ἀγαθοῖς ἀμφω χαίρουσι. Ἢ ὅτι τὴν ἡδονὴν ἀμφότεροι, ἢ τὸ χρήσιμον ἀμφω. Ἐν δὲ τῇ μικτῇ φιλίᾳ οὐ τῷ αὐτῷ χαίρουσιν· ὁ μὲν γὰρ τῷ ἡδεῖ, ὁ δὲ τῷ χρησίμῳ. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τὰ αὐτὰ φιλοῦσι. Συγχαίρει γὰρ ἑκάτερος ἑκατέρῳ, καὶ συνεύχεται τὰ ἀγαθά· οὐ δι' αὐτὸν δὲ, ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδύ. Διὰ τοῦτο δὴ οὐ ῥᾳδίως ἡ τοιαύτη φιλία γίνεται, ὅτι τὸ κοινὸν κατὰ συμβεβηκὸς ἓν· τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς ἓν οὐ ῥᾳδίως συνάπτει.

CAP. VI.

ΚΕΦ. ς'.

Amicos ex eo quod simul vivant atque simul versantur, ipso actu amicos fieri.

Ὅτι συζῆν καὶ συνεῖναι ποιεῖ τοῖς φίλοις τὸ ἐνεργείᾳ φίλους εἶναι.

Cap. 5 Ὥσπερ δ' ἐπὶ τῶν ἀρετῶν, &c.

Cum in has ergo amicitia distinguatur species, illud apparebit, improbos voluptatis aut utilitatis causa amicos esse: quia in parte similes videntur. Viri autem boni per se sunt amici: quatenus enim boni sunt ambo, ambo quoque alterum diligunt. Tales ergo & simpliciter & proprie & per se sunt amici. Hi vero per accidens.

Εἰς ταῦτα δὲ τὰ εἴδη τῆς φιλίας διῃρημένης, οἱ μὲν φαῦλοι ἔσονται φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, ταύτῃ ὅμοιοι ὄντες· οἱ δὲ ἀγαθοὶ δι' ἑαυτοὺς ἔσονται φίλοι· ᾗ γὰρ ἀμφω ἀγαθοί, διὰ τοῦτο φιλοῦσιν ἀλλήλους· Οὗτοι μὲν οὖν ἁπλῶς φίλοι, καὶ κυρίως, καὶ καθ' αὐτούς. Οὗτοι δὲ κατὰ συμβε-

συμβέβηκεν, καὶ τῷ ὁμοιοῦσθαι ἐκείνοις τὸ ὄνομα τῆς φιλίας ἔχουσιν.

Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οἱ μὲν καθ' ἕξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ λέγονται· οἱ μὲν γὰρ ἕξιν ἔχουσι δικαιοσύνης, οὐκ ἐνεργοῦσι δὲ κατ' αὐτήν, ὑπό τινων τῶν ἔξωθεν κωλυόμενοι· οἱ δὲ ἐνεργοῦσι καὶ τὰ δίκαια, κατὰ τὴν ἕξιν ἣν ἔλαβον τῆς δικαιοσύνης, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας συμβαίνει. Οἱ μὲν γὰρ συζῶντες ἀλλήλοις χαίρουσι τοῖς ἀλλήλων ἀγαθοῖς, καὶ πορίζουσιν ἑκάτερος ἑκατέρῳ τὰ δυνατὰ ἀγαθά. Οἱ δὲ καθεύδοντες ἢ κεχωρισμένοι τοῖς τόποις οὐκ ἐνεργοῦσι μὲν πρὸς ἀλλήλους τὰ φιλικά, οὕτω δ' ἔχουσιν ὥστε ἐνεργεῖν φιλικῶς.

Οἱ γὰρ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν.

Ἐὰν δὲ χρόνιος πολλὴ ἡ ἀπουσία γένηται τῶν φίλων, δοκεῖ καὶ τῆς φιλίας γίνεσθαι λήθην· ὅθεν εἴρηται.

Πολλὰς δὴ φιλίας ἀπροσηγορία διέλυσεν.

Οἱ δὲ πρεσβῦται καὶ στρυφνοὶ φαίνονται οὐχ οἱ [illegible] φιλικοὶ εἶναι. Βραχὺ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς· οἷς δὲ οὐκ ἔστιν ἡδονή, οὐδεὶς συνεῖναι καὶ συνημερεύειν δυνατόν. οὐδεὶς γὰρ ἂν δύναιτο συνδιάγειν τῷ λυπηρῷ ἢ τῷ μὴ ἡδεῖ. φαίνεται γὰρ ὅτι ἡ φύσις φεύγει μὲν τὸ λυπηρόν, ἐφίεται δὲ τοῦ ἡδέος ἀεί. οἱ δὲ οὐ δυνάμενοι συνεῖναι, τούτους οὐκ ἔνι φίλους εἶναι· ἀλλ' εὐ-

dens, & quatenus illis sunt similes, nomen amicitiæ habent. Aristot. l. 8. c. 5.

Sicut autem in virtutibus, alii quidem habitu, alii vero actu boni dicuntur (alii enim habitum tantum justitiæ obtinent, non agunt vero reipsa ex eo: quia ab externis impediuntur quibusdam.) Alii vero et ipsa agunt etiam quæ justa sunt, habitumque quem consecuti sunt justitiæ in vita exprimunt. Eodem modo fit in amicitia quoque. Qui enim una vivunt, alter alterius bonis gaudent, præbetque alter alteri quæ præberi possunt bona. Qui vero aut dormiunt, aut locis divisi sunt, non possunt amicitiæ ultro citroque munera in ipsa obire. Et tamen ita se habent, ut possint agere amice.

Neque enim amicitiam simpliciter dissolvunt loci, sed actum. Οἱ γὰρ τόποι, &c.

Quod si diuturnam esse contingat hanc absentiam, videtur etiam aliqua amicitiæ obrepere oblivio. Unde illud: ἂν δὲ χρόνιος, &c.

Dissolvit multos sermonis intermissus amicos. Οὐ φαίνονται δ' οὐθ' οἱ πρεσβῦται, &c.

Non videntur autem senes, nec qui severi sunt, ad amicitiam idonei esse. Parum enim in illis voluptatis inest. Nemo autem cum eo diu versari, in quo voluptas nulla est, potest. Nemo enim cum tristi aut non jucundo potest vivere. Videtur enim fugere omnis id quod triste est maxime, appetere autem quod est jucundum. Qui vero una non possunt vivere, hi mutua benevolentia quidem esse possunt, [illegible]

tudo

Aristot. l. 8. c. 5. tudo quippe & mutua amicos facit conversatio.

Οἱ δ' ἀποδεχόμενοι, &c. Qui enim animo se mutuo amplectuntur quidem, neque simul vivunt tamen, benevoli magis inter se sunt quam amici.

Οὐδὲν γδ ἔτως ἐςὶ φίλων, &c. Nihil enim tam proprium amicorum est, quam versari simul & vivere. Nam nec illi qui utilitatis causa amici dicuntur esse, non simul vivere possunt. Cum enim alter opus habeat altero: alter quoque altero uti postulat, quod non possunt, nisi qui simul vivunt. Multoque minus quos voluptas conjungit. Sed nec qui proprie amici sunt, ipsi nimirum felices. Licet enim alter altero non egeat, alter tamen alteri est jucundus. Ideoque ut non simul velint vivere, non potest fieri. Solitariam enim vitam hi praecipue agere non possunt, quos felices dicimus. Sed omnino necesse est ut simul vivant, cum iisdem delectentur. Illud vero ut iisdem quis gaudeat, sodalem etiam quam vocant in juvenibus constituit amicitiam, quoties nimirum eadem studiose petunt.

Μάλιςα μὲν ἐν ἐςι φιλία, &c. Maxime ergo amicitia est, quemadmodum saepe diximus, bonorum: videtur enim amabile & eligendum esse, id quod simpliciter proprieque bonum est & jucundum. Rursusque singuli amabile judicant & eligendum, quod ipsis est bonum. Bonus autem bonum ob haec duo diligit. Bonum quippe ipsius, & simpliciter proprieque, & amico est bonum. Unde sequitur utraque de causa bonum virum esse amabilem. Ideoque ut simul vivere

συνήθεια καὶ τὸ συνδιάγειν τῆς φιλίας ποιεῖ.

Οἱ γὰρ ἀποδεχόμενοι ἀλλήλους, μὴ συζῶντες δὲ, εὖνοι εἰσιν ἀλλήλοις μᾶλλον ἢ φίλοι.

Οὐδὲν γὰρ ἔτως ἐςὶ φίλων ὡς τὸ συζῆν. Οὔτε γὰρ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον δυνάμενοι μὴ συνοικεῖν· ἐνδεεῖς γὰρ ὄντες ἀλλήλων δέονται ἀλλήλοις χρῆσθαι, ὃ ἐκ δυνατὸν ἄνευ τῦ συνοικεῖν· ἔτι δὲ διὰ τὴν ἡδονὴν πολλῷ μᾶλλον· ἔτι οἱ κυρίως φίλοι, οἵτινές εἰσιν οἱ μακάριοι· ἀλλήλων μὲν γὰρ ἐκ εἰσὶν ἐνδεεῖς, ἡδεῖς δὲ εἰσὶν ἀλλήλοις. Καὶ διὰ τῦτο καὶ συνδιάγειν ἐθέλειν, ἀμήχανον· ἐ γὰρ δὴ μονώτας τινὰς τοὺς μακαρίους εἶναι συμβαίνει, ἀλλ' ἀνάγκη μετ' ἀλλήλων εἶναι τοῖς αὐτοῖς χαίροντας. Τῦτο δὲ τὸ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν καὶ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν ποιεῖ τὴν τῶν νέων, ὅταν περὶ τὸ αὐτὸ σπουδάζωσι.

Μάλιςα μὲν ἐν ἐςι φιλία ἡ τῶν ἀγαθῶν, καθάπερ πολλάκις εἴρηται. Δοκεῖ γὰρ φιλητὸν μὲν καὶ αἱρετὸν τὸ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθὸν, ἢ ἡδὺ· ἑκάςῳ δὲ φιλητὸν καὶ αἱρετὸν τὸ αὐτῷ ἀγαθόν. Ὁ δὲ ἀγαθὸς τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ δι' ἄμφω ταῦτα. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν αὐτῷ καὶ ἁπλῶς καὶ κυρίως ἀγαθόν ἐςι, καὶ τῷ φίλῳ ἀγαθόν ἐςιν. Ὥςε ὁ ἀγαθὸς φιλητός ἐςι, καὶ κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους· καὶ διὰ τῦτο συζῆν ἀλλήλοις τοὺς ἀγαθοὺς πᾶσα ἀνάγκη

ἀνάγκη βούλεσθαι· χαίροντας ἀλλήλοις καὶ ὡς ὁμοίοις, καὶ ὡς ἀγαθοῖς ἁπλῶς, καὶ ἀλλήλοις ἀγαθοῖς.

boni oportet viri, plane est necesse: cum nimirum delectentur se mutuo, tum ut similibus, tum ut simpliciter bonis, tum etiam ut sibi mutuo bonis. Aristot. l. 8. c. 5.

ΚΕΦ. ζ'.

Περὶ τῆς τε φιλίας, καὶ τῆς φιλήσεως.

CAP. VII.

De amicitia & amatione.

ΕΠεὶ δὲ ἀρετή ἐστιν ἡ φιλία, ἐν πάσῃ δὲ ἀρετῇ πάθος τι θεωρεῖται καὶ ἕξις, ζητητέον τί ἐστιν ἐν τῇ φιλίᾳ πάθος, καὶ τί ἕξις. Ἔοικε τοίνυν ἡ μὲν φίλησις πάθει, ἡ δὲ φιλία ἕξει. Πάθος μὲν γάρ ἐστιν, ὃ καὶ μὴ προαιρουμένοις συμβαίνει· ἕξις δὲ, ὃ μετὰ προαιρέσεως γίνεται, καὶ καθ' ἣν μετὰ προαιρέσεως ἐνεργοῦμεν. Ἡ μὲν οὖν φίλησις καὶ ἡ πρὸς τὰ ἄψυχά ἐστιν ἀγάπη, καὶ ὅθεν οὐκ ἔστιν ἀντιφιλεῖσθαι· τὸ δὲ τοιοῦτον πάθος· οὐ γὰρ κρίναντες καὶ λογισάμενοι ἀγαπῶμεν οὐδὲ προαιρούμενοι, ἀλλ' ἐκεῖθεν κινούμενοι μόνον, ὅπερ ἐστὶ καθαρῶς πάθος· ἡ δὲ φιλία, ἡ πρὸς τοὺς φιλοῦντας ἀγάπη ἐστὶν, ὃ δήπου ἐστὶ μετὰ προαιρέσεως· κρίνομεν γὰρ ὡς δεῖ φιλεῖν τὸν φιλοῦντα, καὶ κινούμεθα οὐ μόνον ἔξωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ λογισμοῦ. ἡ δὲ μετὰ λογισμοῦ καὶ προαιρέσεως κίνησις, ἀφ' ἕξεως. Ἔστιν ἄρα ἡ μὲν φίλησις πάθος, ἡ δὲ φιλία ἕξις.

Ἔτι, οἱ φίλοι βούλονται τοῖς φιλουμένοις τὰ ἀγαθὰ, αὐτῶν ἕνεκα, οὐ κατὰ

CUm autem virtus sit amicitia, in omni autem virtute aliquis spectetur affectus & habitus, quaerendum quid in amicitia affectus sit & quid habitus. Similis ergo amatio affectui est, amicitia vero habitui. Affectus quippe est, id quod inconsultis etiam accidit nobis: habitus vero, quod consultis nobis accidit, & quo consulto aliquid producimus in actum. Amatio ergo est, quia inanima etiam amamus, planeque talia, unde redamari non possumus. Hoc vero est affectus. Nec enim cum judicio aut ratione talia amamus, aut consulto, sed impulsu illius quod simpliciter est affectus. Amicitia vero quaedam est, qua amicos prosequimur dilectio: qui affectus, est cum praelectione. Prius enim quomodo diligere oporteat amicum, judicamus; neque solum exterius, sed à nobis ipsis nostraque ratione movemur. Ille autem qui cum ratione & praelectione motus est, proficiscitur ab habitu. Unde sequitur amationem affectum, amicitiam vero esse habitum.

Ἔοικε δ' ἡ μὲν φίλησις πάθει, &c.

Praeterea, amici iis quos amant bona volunt evenire omnia, idque illorum causa: non ex

Καὶ φιλοῦντες τὸν φίλον, &c.

ex

Aristot. l.8.c.6. passionem, sed ex habitu. Nemo enim sine fictione, sed [illegible] propter causam [illegible]. [illegible] autem velle aliquem, ut bona eveniant amico, [illegible] ipsius causa, in definitione amicitiæ ponitur. Habitus ergo est amicitia. Præterea, bonum amicum, quia sibi bonus est, amandum putat aliquis: cum enim amicus sit vir bonus, bonus quoque fit amico. Uterque igitur [illegible] tanquam proprium amat bonum: sed & bona evenire illi optat, & jucundius est [illegible].

Καὶ τὸ ἴσον ἀντιποιεῖ δεῖν, &c. Æqualitatem [illegible] illi reddit: æqualitas enim amicitia vocatur. Sine prælectione autem hæc non fiunt. Prælectio autem ab habitu. Amicitia ergo est habitus. Amatio vero cum sine prælectione fit, purus putusque est affectus.

πάθος, ἀλλὰ καθ' ἕξιν. [illegible] ἀλόγως ἀλλὰ [illegible] βούλεσθαι τοῖς φιλουμένοις τἀγαθὰ ἐκείνων ἕνεκα, ἐν τῷ λόγῳ δεῖ τῆς φιλίας· ἡ ἄρα φιλία ἕξις ἐστί. ἔτι, φιλεῖ τις τὸν ἀγαθὸν φίλον, ὅτι ἑαυτῷ ἀγαθός ἐστιν· ὁ γὰρ ἀγαθὸς φίλος γενόμενος, ἀγαθὸς γίνεται τῷ φίλῳ· ἑκάτερος οὖν φιλεῖ ἑκάτερον τὸ αὑτῷ ἀγαθὸν δίκαιον, καὶ βούλεται τὰ ἀγαθὰ καὶ ἡδὺς ἐστὶ φίλος.

Καὶ ὅλως τὸ ἴσον ἀντιποιεῖ δεῖν· λέγεται γὰρ φιλότης ἡ ἰσότης. Ταῦτα δὲ οὐκ ἄνευ προαιρέσεως· ἡ δὲ προαίρεσις ἀφ' ἕξεως· ἡ ἄρα φιλία ἕξις ἐστίν. ἡ δὲ φίλησις ἄνευ προαιρέσεως ἔσαι καὶ [illegible] πάθος.

CAP. VIII.

ΚΕΦ. η.

Multis simul perfectum esse amicum posse neminem: qualis item eorum qui in dignitatibus versantur, sint amicitiæ.

Ὅτι πολλοῖς εἶναι τελείως φίλον οὐκ ἐνδέχεται, καὶ ποῖαι αἱ ἐν ἐξουσίαις φιλίαι.

Cap. 6. Ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς, &c. OMnia igitur quæ spectant ad amicitiam aut requiruntur in amico, in sola bonorum inveniuntur amicitia. In severis vero & senioribus eo minus amicitiæ contrahitur, quo sunt morosiores, minusque consuetudine delectantur mutua. Consuetudo quippe, vitæque conjunctio, [illegible] formare amicitiam videntur. Ideoque cito amicissimi juvenes, seniores autem minime. Neque enim

Πάντα μὲν οὖν τὰ φιλικὰ καὶ ἃ προσήκει φίλοις, ἐν τῇ φιλίᾳ συμβαίνει τῶν ἀγαθῶν μόνῃ· ἐν δὲ τοῖς στρυφνοῖς καὶ πρεσβυτικοῖς ἧττον γίνεται ἡ φιλία, ὅσῳ δυσκολώτεροί εἰσι, καὶ ἧττον ταῖς ὁμιλίαις χαίρουσιν· ταῦτα γὰρ ὁμιλία καὶ τὸ συνεῖναι δοκοῦσιν εἶναι φιλίας ποιητικά. Διὰ τοῦτο νέοι μὲν ταχέως γίνονται φίλοι, πρεσβῦται δ' οὐκ· οὐ γὰρ δυνατὸν φί-

κον

ᾷον εὑρέσθαι τινὰ ὃς οὐ χαίρει οὐδὲ ἥδεται συνών. Τοῦτο δὲ ἥκιστα τοῖς πρεσβύταις οὐ πάνυ συμβαίνει· ὀλίγον γὰρ αὐτοῖς τὸ τῆς ἡδονῆς. Διὰ ταῦτα δὴ καὶ οἱ στρυφνοὶ ταχὺ γίνονται φίλοι, ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι εὔνοι μὲν εἰσὶν ἀλλήλοις· βούλονται γὰρ ἀλλήλοις τὰ ἀγαθὰ διὰ τὴν χρείαν, καὶ λαμβάνουσι παρ' ἀλλήλων, ὧν ἑκάτερος ἑκατέρου δεῖται· φίλοι δὲ οὐ πάνυ εἰσὶ, διὰ τὸ μὴ συνημερεύειν μηδὲ χαίρειν ἀλλήλοις· ἃ δὴ μάλιστα εἶναι δοκεῖ φιλικὰ καὶ ποιητικὰ φιλίας.

Πολλοῖς δὲ φίλον εἶναι τὸν σπουδαῖον κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν οὐκ ἐνδέχεται, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐρᾶν πολλῶν ἅμα δυνατόν. Ὑπερβολὴ γάρ τις ἐστὶ φιλίας ἡ τελεία φιλία. Τὸ δὲ τοιοῦτον πρὸς ἕνα πέφυκε γίνεσθαι. Τὸ γὰρ τοῖς αὐτοῖς χαίρειν σφόδρα, οὐ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς εἶναι· ἔπειτα δὲ οὐδὲ ἀγαθοὺς καὶ σπουδαίους πολλοὺς εἶναι ῥᾴδιον. Ἄλλως τε τῇ τοιαύτῃ φιλίᾳ καὶ μακροῦ δεῖ χρόνου, καὶ συνηθείας, καὶ πείρας ἀκριβοῦς ἀλλήλων. Τοῦτο δὲ χαλεπόν. Κατὰ δὲ τὰς ἄλλας φιλίας πολλοὺς ἐνδέχεται φιλεῖν· καὶ γὰρ διὰ τὸ χρήσιμον πολλοῖς ἀρέσκειν ἐνδέχεται τινὰ, καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν πολλοὺς ἐφέλκεσθαι· πολλοὶ γὰρ οἱ τούτοις χαίροντες, καὶ διὰ ταῦτα φιλοῦντες, καὶ οὐ πολλοῦ χρόνου δέονται πρὸς τὸ πεῖραν λαβεῖν ἀκριβῆ τῶν φίλων, ἀλλ' αὐτίκα διὰ τὴν χρείαν ἢ τὴν ἡδονὴν ὁμολογοῦσι φιλεῖν. Ἡ μὲν οὖν τελεία φιλία ἐστὶν, ἡ διὰ τὸ

quisquam ei quo vel non delectatur, vel cum quo non libenter vivit, esse amicus potest. (Aristot. l. 8. c. 6.) Quod in senioribus raro evenit: parum enim voluptatis est in illis. Unde nè severi quidem facile amici fiunt: sed benevoli potius tales inter se sunt: (bona enim sibi mutuo evenire volunt, quibus opus habent) sed, & alter ab altero accipit quibus opus habet, amici tamen esse vix possunt, quia neque consuetudine utuntur mutua, neque altero delectatur alter: quæ maxime ad amicitiam spectare eamque facere videntur.

Ut autem multis amicus sit perfecta amicitia vir bonus, non evenit. Sicut neque ut multos amet aliquis fieri potest. Excessus enim quidam amicitiæ est perfecta amicitia. Id autem cum uno esse potest. Iisdem enim vehementer delectari, non est multorum. Sicut neque boni facile & honesti sunt multi. Sed & in tali amicitia longum tempus ac consuetudo, tum vero diligens amicorum inter se requiritur exploratio. Hoc vero est molestum. In reliquis vero amicitiis, multos amare possumus. Etenim & utilitatis causa multis placere potest aliquis, & voluptate multos allicit. Multi enim sunt qui his delectentur, ac propterea amant: neque multo opus est tempore, ut tales explorent amicos, Sed statim utilitatis causa aut voluptatis se amare fatentur. Quæ ergo boni causa instituitur amicitia, est perfecta. Ad similitudinem autem hujus, quæ

Πολλοῖς δ' εἶναι φίλον κατὰ τὴν τελείαν, &c.

Aristot. l. 8. c. 6. Τούτων δὲ μᾶλλον ἔοικε φιλία, &c.

quæ utilitatis causa & voluptatis.

Earum vero quæ à similitudine dicuntur, ea quæ voluptatis causa, magis ad veram accedit: quoties eadem sibi mutuo reddunt amici. Aut alter delectatur altero, aut iisdem. Quales adolescentum sunt amicitiæ. Etenim in jucunda amicitia, magis quam in utili apparet liberalitas. Utilis n. forensium & illiberalium quorundam est hominum. Sed & vera amicitia jucundo opus habet, utili nequaquam. Beati quippe utilibus non egent, sed jucundis. Cum enim vivere velint cum aliquo, cum tristibus tamen & molestis non possunt. Exiguo enim ferent tempore id quod molestum est. Nemo enim diu sustinebit molestiam. Sed nè bonum quidem quisquam ferre poterit, si molestum sit ipsi. Ideoque amicos boni viri quærunt jucundos, hoc est, ut cum boni sint, sibi quoque sint tales. Ita enim illis erit quicquid adesse amicis oportet. Unde sequitur amicitiam jucundam magis accedere ad perfectam, quam ea quæ utilis vocatur.

Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις, &c.

Qui vero in dignitatibus versantur, non iisdem amicis, tanquam utilibus utuntur & jucundis. Alii enim illis utiles sunt, alii jucundi. Ut vero ambo sint iidem, fit raro. Cujus rei causa est, quod utile simul & jucundum in perfecta amicitia est, quæ est bonorum. Illi vero tales non quærunt. Neque enim eos quos virtus jucundos

ἀγαθόν· καὶ ἡ καθ' ὁμοιότητα ἡ τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ ἡδέος.

Τῶν δὲ καθ' ὁμοιότητα ἡ τοῦ ἡδέος μᾶλλον ὁμοία ἐστὶ τῇ ἀληθινῇ φιλίᾳ, ὅταν ταὐτὰ παρ' ἀλλήλων τοῖς φίλοις γίγνηται· καὶ χαίρωσιν ἀλλήλοις, ἢ τοῖς αὐτοῖς. Οἷαι τῶν νέων εἰσὶν αἱ φιλίαι. Καὶ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἡδέος φιλίᾳ μᾶλλόν ἐστι τὸ ἐλευθέριον, ἢ ἐν τῇ τοῦ χρησίμου. Ἡ γὰρ τοῦ χρησίμου ἀγοραίων τινῶν ἐστὶ καὶ ἀνελευθέρων. Ἔτι ἡ ἀληθὴς φιλία καὶ τοῦ ἡδέος δεῖται, τοῦ χρησίμου δὲ ἥκιστα. Οἱ γὰρ μακάριοι χρησίμων μὲν οὐ δέονται, ἡδέων δέ. Συζῆν μὲν γὰρ βούλονταί τισι, λυπηρὸν δὲ οὐ δύνανται συνεῖναι. Τὸ γὰρ λυπηρὸν ὀλίγον φέρουσι χρόνον. Συνεχῶς δὲ οὐδεὶς ἂν ὑπομείνειε λυπούμενος, οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν δυνήσεται φέρειν οὐδείς, εἰ λυπηρὸν αὐτῷ εἴη. Διὰ τοῦτο τοὺς φίλους οἱ μακάριοι ἡδεῖς ζητοῦσιν ἴσως ἀγαθοὺς ὄντας καὶ αὐτοῖς ἀγαθούς. Οὕτω γὰρ αὐτοῖς ὑπάρξει ἃ δεῖ τοῖς φίλοις ὑπάρχειν. ἡ ἄρα καθ' ἡδονὴν φιλία μᾶλλον ἔοικε τῇ τελείᾳ φιλίᾳ, ἢ ἡ κατὰ τὸ χρήσιμον.

Οἱ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις οὐ τοῖς αὐτοῖς χρῶνται φίλοις ὡς χρησίμοις καὶ ὡς ἡδέσιν. Ἄλλοι γάρ εἰσιν αὐτοῖς χρήσιμοι, καὶ ἕτεροι ἡδεῖς. Ἄμφω δ' οἱ αὐτοὶ οὐ πάνυ. Τὸ δ' αἴτιον, ὅτι τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν τῇ τελείᾳ φιλίᾳ ἐστὶν, ἢ ἐστι τῶν σπουδαίων. Οἱ δὲ οὐ τοιούτους ζητοῦσιν. Οὔτε γὰρ τοὺς δι' ἀρετὴν ἡδεῖς ζη-

τοῦσιν,

τέσιν, οὔτε τοὺς χρησίμους εἰς τὰ καλά. Ἀλλὰ τοῖς μὲν εὐτραπέλοις χρῶνται διὰ τὴν ἡδονὴν, τοῖς δὲ δεινοῖς ὡς χρησίμοις, δυναμένοις πρᾶξαι τὸ ἐπιταχθέν· ταῦτα δὲ οὐ πάνυ συνέρχονται ἐν τῷ αὐτῷ. Ἡδὺς γὰρ καὶ χρήσιμος ἅμα, καθὼς εἴρηται, ὁ σπουδαῖός ἐστιν, ὃς οὐ γίνεται φίλος ὑπερέχοντι, ἂν μὴ κατ' ἀρετὴν ὑπερέχηται, καὶ ὑπὸ τὸν σπουδαῖον ἑαυτὸν τάττῃ, καὶ κρείττονα ἑαυτοῦ ἡγεῖται. Οὕτω γὰρ ἐξισάσει ὁ σπουδαῖος τῷ κατ' ἐξουσίαν ὑπερέχοντι, ἀνάλογον ὑπερέχων καὶ ὑπερεχόμενος. Ἐξισάζων δὲ ἔσται φίλος· ἂν δὲ μὴ οὕτως ἐξισάζῃ, οὐκ ἔσται· ἐπεὶ δὲ οἱ ἐν ἐξουσίαις οὐ πάνυ τοιοῦτοι γίνονται, διὰ τοῦτο οὐδὲ φίλοι αὐτοῖς οἱ σπουδαῖοι.

facit, quærunt illi, neque qui ad honestatem sunt utiles. Sed facetis quidem voluptatis utuntur causa, sagacibus vero, utilitatis: utpote qui quod imperatum fuerit, strenue exequi solent. Hæc vero raro concurrunt in eodem. Jucundus enim simul utilisque, sicut dicebamus, est vir bonus: qui præstantiori se non fit amicus, nisi virtute superetur: ideoque tanquam bono viro se submittat, quatenus se meliorem eum judicet. Ita enim æquabit eum qui dignitate præcellit vir bonus: si quemadmodum postulat proportio, & superet & superetur. Nam cum æquaverit, amicus erit, si vero non æquaverit hoc modo, non erit. Quia vero raro qui in dignitatibus versantur, sunt tales, ideo nè quidem amici illis sunt viri boni. Aristot. l. 8. c. 6.

ΚΕΦ. Θ'.

Περὶ τῆς ἡδείας καὶ χρησίμου φιλίας, ὅτι κατά τι φιλίαι, κατά τι οὐ φιλίαι εἰσί· καὶ περὶ τῆς καθ' ὑπεροχὴν φιλίας.

Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ εἰρημέναι φιλίαι ἐν ἰσότητί εἰσι. Τὰ γὰρ αὐτὰ τοῖς φίλοις ἐξ ἀλλήλων γίνεται, καὶ τὰ αὐτὰ βούλονται ἀλλήλοις, ἢ καὶ ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου ἀντικαταλλάττονται, ἴσον ἴσου, οἷον ἡδονὴν ἀντὶ ὠφελείας.

Αἳ τινες ὅτι ἧττον εἰσὶ τῶν ἄλλων φιλίαι καὶ ὀλιγοχρονιώτεραι, εἴρηται. Τῶν δὲ

CAP. IX.

De utili amicitia, & jucunda, eas nimirum ex parte esse amicitias, ex parte non esse. Et de amicitia quæ in excellentia consistit.

OMnes igitur, quas hactenus commemoravimus, in æqualitate consistunt amicitiæ species. Eadem enim sibi mutuo reddunt amici, eademq; optant: aut alterum cum altero commutant, æquum cum æquo. Ut, exempli gratia, cum utilitate voluptatem. Ὅτι δὲ καὶ ἧττόν εἰσι, &c.

Quas quidem species & minus esse amicitias quam cæteras, & minus esse diuturnas, jam diximus.

Aristot. l.8.c.7.

mus. Inter eas autem quæ utilitatis causa instituuntur, & quæ voluptatis ex parte amicitiæ videntur esse, ex parte non item. Quatenus enim ad perfectam accedunt amicitiam, amicitiæ dicuntur, quatenus vero ab ea recedunt, non sunt amicitiæ. Similes autem sunt, quatenus in perfecta & bonum est & jucundum: rursus dissimiles sunt, quod illa quidem & culpa vacat & est stabilis, hæ vero cito mutantur. Sed & aliæ non paucæ sunt differentiæ. Hæ ergo omnes in similitudine & æqualitate species consistunt.

Cap. 7. Ἕτερον δὲ φιλίας εἶδος. &c.

Est vero & alia amicitiæ species, quæ in excellentia præstantiaque consistit: sicut inter patrem & filium, omnemque eum qui provectior ætate est, & juniorem: virum præterea & uxorem, omnemque magistratum & subditum.

Διαφέρουσι δ' αὗται ἀλλήλων, &c.

Sed & hæ inter se differunt. Neque enim eadem parentibus cum liberis, & magistratui est cum subditis. Sed nec patri cum filio, aut filio cum patre: nec marito cum uxore, nec uxori cum viro. Ut non tantum ipsa inter se amicitia, sed & amatio hic differat & redamatio. Alia enim cuique horum est virtus & officium: nec non diversæ, cur vel ament vel amentur, causæ. Quare & amicitiæ quoque & amationes sunt diversæ. Eæ autem, quas supra dicebamus, quia eadem ab altero accipit alter, propterea tantum sunt stabiles. Hic vero non item. Neque enim eadem pater à filio, quæ filius petit à patre.

φιλικῶν ἢ διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ, κατά τι μὲν δοκοῦσιν φιλίαι, κατά τι δ' οὔ· καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐοίκασι τῇ τελείᾳ φιλίᾳ, φιλίαι εἰσί, καθ' ὃ δὲ ἀνόμοιοί εἰσι πρὸς αὐτήν, οὐκ εἰσὶ φιλίαι. Ἐοίκασι μὲν γάρ, ὅτι ἡ τελεία καὶ τὸ ἀγαθὸν ἔχει, καὶ τὸ χρήσιμον· οὐκ ἐοίκασι δὲ ὅτι ἡ μὲν ἀδιάβλητος καὶ μόνιμός ἐστιν· αἱ δὲ ταχέως μεταπίπτουσι, καὶ ἄλλοις διαφέρουσι πολλοῖς. Αὗται μὲν οὖν πᾶσαι καθ' ὁμοιότητα καὶ ἰσότητά εἰσιν.

Ἕτερον δὲ φιλίας εἶδος τὸ καθ' ὑπεροχήν· οἷον πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ ὅλως πρεσβυτέρῳ πρὸς νεώτερον, ἀνδρί τε πρὸς γυναῖκα, καὶ παντὶ ἄρχοντι πρὸς ἀρχόμενον.

Διαφέρουσι δὲ αὗται ἀλλήλων. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γονεῦσί τε πρὸς τέκνα, καὶ ἄρχουσι πρὸς ἀρχομένους· ἀλλ' οὐδὲ πατρὶ πρὸς υἱόν, καὶ υἱῷ πρὸς πατέρα, οὐδ' ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα. Ὥστε οὐχ αἱ φιλίαι μόνον διαφέρουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ αἱ φιλήσεις πρὸς τὰς ἀντιφιλήσεις. Ἑτέρα γὰρ ἑκατέρου τούτων τῶν φίλων ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ ἔργον, καὶ ἕτερα δι' ἃ φιλοῦσι καὶ δι' ἃ φιλοῦνται. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ φιλήσεις καὶ αἱ φιλίαι ἕτεραι. Ἐν μὲν οὖν ταῖς προειρημέναις φιλίαις τὸ μόνιμον ἐποίει τὸ τὰ αὐτὰ ἑκατέρῳ τῶν φίλων παρ' ἑκατέρου γίνεσθαι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ ὁ πατὴρ τὸν υἱόν, καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα ἀπαιτήσει.

Οὐ

Οὐ γὰρ δεῖ τὴν ἰσότητα τοῦ πάθους κατὰ ταῦτα φυλάττειν, ἀλλ' ὅταν ἐκεῖνα ἑκάτερος παρ' ἑκατέρου λαμβάνῃ, ἃ δεῖ τὸν μὲν δοῦναι τὸν δὲ λαβεῖν, μόνιμος ἡ τῶν τοιούτων καὶ ἐπιεικὴς ἔσται φιλία.

Neque in his eo modo est servanda æqualitas: sed quoties ab altero ea accipit alter, quæ hunc dare, illum accipere æquum est, tum demum firma & qualis oportet eorum futura est amicitia.

Aristot. l. 8. c. 7. Ὅταν δὲ γινῶσι, &c.

Καὶ τὴν φίλησιν δὲ ἀνάλογον δεῖ γίνεσθαι ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις· τὸν γὰρ ἀμείνω δεῖ μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν, καὶ τὸν ὠφελιμώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ὁμοίως. Δεῖ γάρ τινα γίνεσθαι καὶ ἐν τούτοις ἰσότητα. Τοῦτο γὰρ τὴν φιλίαν συνέχει.

Sed & proportioni quoque consentaneam oportet esse amationem in iis, quæ in excellentia consistunt, amicitiis. Magis amari enim quam amare debet præstantior: sicut & qui utilior est, eodemq; modo in reliquis. Nam & in his aliqua esse debet æqualitas. Hoc enim est id quod amicitiam sustinet.

Ἀνάλογον δ' ἐν ἁπάσαις, &c.

Γίνεται δέ πως ἰσότης, ὅταν κατ' ἀξίαν ἡ φίλησις γίνηται, καὶ τὸ δίκαιον δὲ ἐν τῇ ἰσότητι σώζεται. Ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἔχει τὸ ἴσον ἔν τε τοῖς δικαίοις, καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς δικαίοις πρώτως μὲν ἴσον ζητεῖται, τὸ κατ' ἀξίαν, καὶ ἀνάλογον τοῖς δεχομένοις· δευτέρως δὲ ζητεῖται τὸ κατὰ τὴν ποσότητα ἴσον· ἐὰν γὰρ κατ' ἀξίαν καὶ ἀνάλογον γίνηται ἡ διανομή, δικαία ἐστί· κἂν σφόδρα τῷ ποσῷ διαφέρῃ, οὐδὲν κωλύει τὸν τοῦ δικαίου σώζεσθαι λόγον· εἰ δὲ κατὰ τὸ ποσὸν ἴση εἴη καὶ μὴ ἀνάλογον, οὐ δύναται εἶναι δικαία· ἐπὶ δὲ τῆς φιλίας ἀνάπαλιν. Τὸ γὰρ ἴσον ἐν ταύτῃ ζητεῖται, πρῶτον μὲν κατὰ τὴν ποσότητα, δευτέρως δὲ κατὰ τὸ ἀνάλογον.

Fit autem aliquo modo æqualitas, cum pro dignitate fit amatio, & in æqualitate servatur justum: cum tamen non eodem modo se habeat æquum in amicitia & in justo. In justo quippe primum spectatur æquum quod pro dignitatte est alicujus, & proportione ei respondet qui accipit. Secundo id quod secundum quantitatem est spectatur æquum. Si pro dignitate enim & proportione instituatur distributio, justa est: & licet multum quantitate differat, nihil tamen obstat, quo minus justi constet ratio. Sin vero quantitate, non autem proportione sit æqua, justa esse non potest. In amicitia autem contra. Æquum siquidem in ea quæritur primo quidem quantitate, secundo autem proportione.

Ὅταν γὰρ κατ' ἀξίαν, &c.

Ἐὰν γὰρ πολὺ διαφέρωσιν, καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα οὐκ ὀλίγον ἢ σφόδρα, ὁ δὲ ἕτερος θατέρου ὑπερέχῃ ἀρετῇ, ἢ εὐπορίᾳ, ἢ τινι ἄλλῳ, οὐκ εἰσὶ

Si enim multum differant, neque parum distent, sed longe alterum virtute alter, aut opibus superet, aut alio quocunque non sunt amici.

Δῆλον δὲ ἐὰν πολὺ διάστημα, &c.

Aristot. l.8.c.7.

Nam nec volunt esse nec possunt. Quod quidem in nobis manifestius est & in Deo. Quia enim longe magis quam nos omnibus excellit bonis, ideo locum ibi amicitia non habet. Idemque & in regib. videre est. Nam nec horum amicitia, qui multo inferiores sunt, dignos se deputant. Ut nec optimis sapientissimisque, nullius precii homines. Qui ergo multum differunt, amici esse non possunt. In mediocri tamen fieri potest excellentia.

Ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις, &c.

In quanta autem definite dicere, aut accuratam rationem reddere, nemo poterit. Nam si multa alteri eripiantur amicorum, ita ut excellat alter, manere nihilominus amicitia potest: sicut contra ea solvitur, cum nimis magnum incipit discrimen esse: velut inter nos & Deum.

Ὅθεν δὲ ἀπορεῖται, &c.

Unde etiam dubitatur, utrum maxima amicis bona velle debeant amici. Nam si debent, etiam ut Dii fiant optabunt: hoc autem amicitiam solvet. Itaque si maxima illis volunt bona, etiam ut non sint amici volunt. Hoc autem cum amicitiæ pugnat ratione. Sed nè quidem illis boni erunt, si non sint amici. Quare neque talia illis optabunt bona. Ad quod respondendum est: amicum amico optare bona, illius causa. Quod si illius causa, manere oportet amicum, ut bona evenire illi possint. Manebit autem si homo sit, neque Deus fiat ex homine. Homini autem maxima quidem amicus optabit

φίλοι. Οὔτε γὰρ δύνανται, οὔτε βούλονται. Φανερώτερον δὲ γίνεται ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ. Ὅτι γὰρ πλεῖστον ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχει, διὰ τοῦτο ἡ φιλία ἐνταῦθα χώραν οὐκ ἔχει. Δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων. Οὐ γὰρ οὐδὲ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι, οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις ἢ σοφωτάτοις οἱ μηδενὸς ἄξιοι. Οἱ μὲν οὖν σφόδρα διαφέροντες οὐ δύνανται εἶναι φίλοι· ἐν δὲ μετρίᾳ ὑπεροχῇ δυνατόν.

Ἐν πόσῃ δὲ ὡρισμένως εἰπεῖν, καὶ ἀκριβῆ δοῦναι λόγον, οὐκ ἔνι· καὶ γὰρ πολλῶν ἀφαιρουμένων παρὰ θατέρου τῶν φίλων, ὥστε θάτερον ὑπερέχειν, συμβαίνει μὲν τὴν φιλίαν ἔτι μένειν, συμβαίνει δὲ λύεσθαι, ὅταν πολὺ γίνηται μεταξὺ τὸ διάστημα, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ.

Διὰ τοῦτο καὶ ἀπορεῖται, μήποτε οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ βούλονται, συνεύξονται αὐτοῖς καὶ θεοῖς γενέσθαι· τοῦτο δὲ λύσει τὴν φιλίαν. Ὥστε εἰ βούλονται αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, βούλονται μὴ εἶναι αὐτοῖς φίλους· τοῦτο δὲ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς φιλίας, ἔτι δὲ οὐδὲ αὐτοῖς ἔσονται ἀγαθοὶ, μὴ ὄντες φίλοι. Οὐκ ἄρα συνεύξονται αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα ἀγαθά. Ῥητέον δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ συνεύχεται τὰ ἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα· εἰ δὲ ἐκείνου ἕνεκα, δεῖ τὸν φίλον μένειν, καὶ αὐτῷ συμβῆναι τὰ ἀγαθά. μένοι δ' ἂν, εἰ ἄνθρωπος εἴη, καὶ μὴ θεὸς γένοιτο ἐξ ἀνθρώπου· ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται ὁ φίλος τὰ μέγιστα

ἀγαθὰ

γίνεϑαι ἀγαϑά. ἴσως δ' οὐ πάντα, καθάπερ οἱ πλείους τῶν φίλων ἔχουσιν. Αὑτῷ γὰρ μάλιστα ἕκαστος βούλεται τὰ ἀγαθά.

bona. Non tamen fortaſſe omnia, quemadmodum plerique faciunt amici. Sibi enim maxime bona evenire volunt.

Ariſtot. l. 8 c. 8.

ΚΕΦ. ι.

CAP. X.

Περὶ τῆς ἐν τῷ μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι, οὔσης φιλίας.

Magis in eo, ut amet quis, conſiſtere amicitiam, quam ut ametur.

Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί, καὶ ἥδονται κόλαξι συνόντες, ὅτι ὑπερέχουσιν αὐτῶν, δοκούντων εἶναι φίλων. Τὸ δὲ ὑπερέχειν τῶν φίλων τοῖς φιλοτίμοις ἡδύ. Καὶ γὰρ οἱ κόλακες προσποιοῦνται πάντα τῶν συνόντων ἡττᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο φιλεῖν μᾶλλον, ἢ φιλεῖσθαι. Τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται.

Τὸ δὲ τιμᾶσθαι οὐ δι' ἑαυτὸ ζητοῦσιν οἱ ζητοῦντες, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· δι' ἄλλο γὰρ δοκεῖ αὐτοῖς ἀγαθὸν ἡ τιμή. Τοῖς μὲν πολλοῖς ὑπὸ τῶν ὑπερεχόντων τιμωμένοις, διὰ τὴν ἐλπίδα. Οἴονται γὰρ τυχεῖν ἂν ὧν δέονται παρὰ τῶν τιμώντων, καὶ ὡς σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ. Οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν ὀρεγόμενοι, τιμᾶσθαι διὰ τοῦτο διώκουσι τὴν τιμήν, ὅτι ἐφίενται βεβαίως περὶ ἑαυτῶν τὰ ἄριστα ὑπολαμβάνειν. Βεβαιοῦσι δὲ τὰς περὶ ἑαυτῶν ἀγαθὰς δόξας τῇ ψήφῳ τῶν τιμώντων. Χαίρουσι

Vulgus autem, quia ambitioſum eſt, amari videtur malle, quàm amare. Quare & amant adulatores plerique & libenter cum iis verſantur: quia ſuperiores illis ſunt, cum tamen amici videantur. Superiorem autem eſſe amicis, ambitioſis gratum eſt. Voluntq; videri cedere ubiq; amicis adulatores. Ideoq; amare magis quam amari. Amari autem idem fere quod honorari eſt: quod pleriq; ſequuntur.

Cap. 8. Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι, &c.

Honorari autem non per ſe petunt, ii qui id petunt, ſed per accidens tantum. Alterius enim cauſa bonum illis videtur honor eſſe. Sicut vulgo cùm à ſuperioribus afficitur honore, ſpei cauſa. Quibus enim ſibi opus eſſe ſciunt, ea ſe ab iis à quibus honore afficiuntur, conſecuturos eſſe putant, ideoq; tanquam futuri beneficii ſigno, honore illo delectantur. Meliores vero & qui viciſſim à melioribus honore quoq; affici gaudent, ideo honorem conſectantur, quia libenter optima quæq; de ſe quam firmiſſime ſibi perſuadere volunt. Quas enim de ſe concepere opiniones bonas, eorum à quibus honore afficiuntur ſuffragio confirmant.

Οὐ δι' αὑτὸ δ' ἐοίκασιν, &c.

Aristot. l. 8. c. 8.

firmant. Atq; hinc honore delectantur: bonos enim esse se confidunt. Honore ergo affici ob aliud, amari vero per se appetitur. Dulce quippe per se est & amabile. Unde etiam præstantius quam honore affici & per se eligenda esse amicitia videtur. Cum enim in eo ut ametur aliquis & amet consistat, si utrumque per se eligendum est, sequitur amicitiam etiam per se eligendam esse. At vero non tantum amari, sed & amare per se eligendum est; & quidem multo magis, quanto est præstantius.

Δοκεῖ δὲ ἐν τῷ φιλεῖν, &c.

Unde, sequitur amicitiam quoque magis in eo ut quis amet, quam ut ametur, esse. Exemplo sunt matres, quæ amare gaudent, neque tamen contra amari à liberis quærunt. Quædam enim aliis suos ad tempus supponunt aut certe nutriendos dant liberos, à quibus cum ignorentur, amari non possunt: ipsæ tamen quæ norunt eos amant, vicissimq; amari, si utrumq; fieri non possit, non vehementer curant. Satisq; iis videtur esse, si recte cum iis agi videant. Cum ergo magis in eo sit amet aliquis quam ut ametur sit amicitia, iique qui amant amicos soleant laudari; virtus amicorum videtur esse, amare.

Ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται, &c.

Quare in quibus hoc est pro dignitate, firmi sunt amici, firmaque eorum est amicitia. Atq; ita inæquales quoque, si pro dignitate alter alterum colat, amici fient. Ita enim æquales sibi mutuo fient. Æqualitas autem est amicitia.

δὴ τῇ τιμῇ ὅτι ἐντεῦθεν. Πιστεύουσι δὲ ἑαυτοῖς ἀγαθοὶ εἶναι. Τὸ μὲν οὖν τιμᾶσθαι δι' ἄλλο ζητεῖται· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, δι' ἑαυτό. Καὶ γὰρ ἡδὺ καὶ φιλητόν ἐστι καθ' ἑαυτό. Διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι· καὶ ἡ φιλία δὲ καθ' ἑαυτὴν αἱρετὴ εἶναι· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ φιλεῖσθαι καὶ τῷ φιλεῖν ὁμιλεῖσθαι, εἰ ἑκάτερον καθ' ἑαυτὸν ἐστὶ αἱρετὸν, φανερὸν, ὅτι καὶ ἡ φιλία καθ' ἑαυτὴν αἱρετή ἐστιν· ἔστι δὴ οὐ μόνον τὸ φιλεῖσθαι καθ' ἑαυτὸ αἱρετὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ βέλτιον.

Ὅθεν καὶ ἡ φιλία ἐν τῷ φιλεῖν ἐστὶ μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι. σημεῖον δὲ, αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσαι, καὶ μὴ ὑπὸ τῶν τέκνων φιλεῖσθαι οὐ ζητοῦσαι. Ἔνιαι γὰρ ὑποποιοῦσιν ἄλλαις τὰ ἑαυτῶν, ἢ καὶ ἄλλως ἐκδιδόασιν ἐπὶ τῷ παρ' αὐτῶν τρέφεσθαι, καὶ ἀγνοούμεναι οὐ φιλοῦνται. Αὗται δὲ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δὲ οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται· ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πράττοντας τοὺς παῖδας. Μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν εἶναι.

Ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τῶν τοιούτων φιλία βέβαιά ἐστιν. Οὕτω δὲ γένοιντ' ἂν καὶ οἱ ἄνισοι φίλοι, εἰ ἀξίως ἀλλήλους φιλοῖεν. Ἰσοῖ γὰρ ἂν ἀλλήλοις ἐπὶ γίνοιτο ἡ δὲ ἰσότης φιλότης.

ΚΕΦ. ια΄. | CAP. XI.

Aristot. l.8 c.8.

Περὶ βεβαιότητος φιλίας, καὶ ὅθεν τό, τε φιλεῖν, καὶ τὸ φιλεῖσθαι.

Αὕτη δὴ ἡ ὁμοιότης ἐν μὲν τοῖς σπουδαίοις μάλιστα καὶ κυρίως εὑρίσκεται· ἐν δὲ τοῖς φαύλοις ἀμυδρῶς, ἐν δὲ τοῖς διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδύ, μᾶλλον· οἱ μὲν γὰρ σπουδαῖοι καὶ ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν· οὐ γὰρ εὐμετάβολοί εἰσιν, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλοις χαίρουσιν, ἀλλὰ τοῖς σπουδαίοις ἔργοις· μόνιμος γὰρ ἡ ἀρετὴ ὅτι ἕξις ἐστί, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλήλοις ἀεὶ ὅμοιοί εἰσι, καὶ διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ· καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιούτοις, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ διακωλύουσι. Τῶν ἀγαθῶν γὰρ μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν, μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν. Οἱ δὲ μοχθηροὶ καὶ τοῦτο μοχθηροί εἰσιν, ὅτι οὐκ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσιν. Ὅθεν οὔτε ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν ἀεί, οὔτε τοῖς φίλοις· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον χρόνον μένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ· οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς μᾶλλον μένουσιν ἐν τῇ ὁμοιότητι. Μονιμωτέρα γὰρ ἡ τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ ἡδέος ζήτησις, καὶ διὰ τοῦτο ὅμοιοί εἰσιν ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις, παρὰ τὸ χρήσιμον ἀμφοτέρους ζητεῖν, ἢ τὸ ἡδύ, ἕως ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς ἢ ὠφελείας ἀλλήλοις. Αἱ μὲν οὖν διὰ ὁμοιότητος φιλίαι τοιαῦται.

De stabilitate amicitiæ, & unde amare & amari.

Hæc autem similitudo inter bonos maxime invenitur ac proprie. Inter improbos autem vix apparet. In iis autem qui utilitatis causa aut voluptatis amant, magis. Probi enim sibi quoque mutuo sunt similes: neque enim facile mutantur aut nunc his delectantur nunc illis, sed bene agendo tantum. Stabilis enim est virtus, quia est habitus, ideoq; sibi mutuo semper sunt similes, & in amicitia persistunt. Sed neque quod turpe est postulant, neque in talibus ministros se præbent, sed quodammodo vetant quoq; ne id fiat. Est enim bonorum, ut neque ipsi delinquant, neque amicis permittant ut administri sint talium. Improbi vero, etiam eo sunt improbi, quod non iisdem semper delectentur. Unde neque sibi semper neq; amicis sunt similes. Ideoque parvo admodum tempore in amicitia persistunt, quia alterius improbitate delectatur alter. Utiles vero magis in similitudine illa persistunt & jucundi, quia diuturnius est id quod utrique quærunt. Ideoque similes sibi mutuo & inter se sunt, quia id quod utile est aut quod jucundum uterq; quærit: donec utilitatem alter alteri suppeditare potest, aut voluptatem. Et eæ quidem quæ ex similitudine instituuntur amicitiæ, sunt tales.

Aristot. 1 8. c 8 'Ἐξ ἐναντίων δὲ μάλιστα, &c.

Videtur autem ex contrario ea amicitia maxime constare, quam utilitatis causa esse diximus. Ut, si quis, exempli gratia, pauper amicus esset diviti, vel imperitus perito. Qui .n. id petit quo sibi opus esse videt, aliud reddit quod à se dari potest. Ad quam amicitiæ speciem amator quoq; & amasius referri possit, pulchriq; amicitia & turpis. Ideoq; ridiculi non raro amatores videntur, qui ab amasiis suis formosissimis æque amari postulant, cum sint deformes. Si n. æque sunt amabiles, non indigna petunt, neque amari minus merentur: si a minus, sunt ridiculi. Ideoque ex contrario constare hæc amicitia videtur: quia formosos deformes, pauperes opulenti, indocti amant peritos. Sicut in natura rerum humida quoque appetuntur à siccis. Talis autem contrariorum amicitia non per se fit sed per accidens. Neq; enim quatenus se mutuo amant sunt contrarii, sed contra accidens in iis est quod sunt contraria. Pauper n. amat divitem, quia & prodest illi & utilis est dives, Qui v. utilis est aut prodest, non contrarius illi cui usum exhibet sui per se est. Omnis enim qui utilis est cuilibet utenti esset contrarius. Quin neque miles duci, neque præceptor est contrarius discipulo. Sic & amator amasium, quia jucundus sibi est, amplectitur. Qui delectat autem ei quem delectat non est contrarius, licet per accidens fiat ut sint contrarii. Natura autem sic-

*Vide ut potius esse οἱ πένητες τῶν πλουσίων, sic enim paulo post se 1.

Δοκεῖ δὲ καὶ ἐξ ἐναντιότητος συστῆναι φιλία, ἥτις καὶ διὰ τὸ χρήσιμον ἐστιν. Οἷον εἴ τις πένης πλουσίῳ γίνοιτο φίλος, καὶ ἀμαθὴς εἰδότι. Τοῦ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεὴς, τούτου ἐφιέμενος, ἀντιδωρεῖται ἄλλο ὃ αὐτὸς δύναται δοῦναι. Εἰς ταύτην δὲ τὴν φιλίαν ἀνάγοιτο ἂν καὶ ὁ ἐραστὴς καὶ ἐρώμενος, καὶ ὁ τῶν καλῶν καὶ αἰσχρῶν φιλία. Διὰ τοῦτο καὶ γελοῖοι δοκοῦσιν οἱ ἐρασταὶ πολλάκις, ἀξιοῦντες ὁμοίως ἐρωμένην ἀντιφιλεῖσθαι, αἰσχροὶ ὄντες, ὄντων καλῶν. Εἰ μὲν γὰρ ὁμοίως εἰσὶ φιλητοὶ, τὰ εἰκότα ἀξιοῦσι, καὶ δίκαιοί εἰσιν ὁμοίως φιλεῖσθαι· εἰ δὲ μὴ, γελοῖοι. Διὰ ταῦτα δοκεῖ καὶ ἐξ ἐναντίων συνεστάναι φιλίαν, ὅτι οἱ αἰσχροὶ τῶν καλῶν ἐρῶσι, * καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οἱ ἀμαθεῖς τῶν ἐπιστημόνων· καὶ ἐν τῇ φύσει τὰ ξηρὰ τῶν ὑγρῶν ἐφίενται. Γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη φιλία τῶν ἐναντίων οὐ καθ' αὑτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γὰρ καθὸ φιλοῦσιν ἀλλήλα, ἐναντία ἐστιν, ἀλλὰ συμβέβηκεν αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. Καὶ γὰρ ὁ πένης ἐρᾷ τοῦ πλουσίου, ὅτι ὠφέλιμός ἐστιν αὐτῷ καὶ χρήσιμος· χρήσιμος δὲ καὶ ὠφέλιμος τῷ χρωμένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος καθ' αὑτό· ἢ γὰρ ἂν πᾶς χρήσιμος τῷ χρωμένῳ ἦν ἂν ἐναντίος. Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ὁ στρατιώτης τῷ στρατηγῷ ἐναντίος, οὐδὲ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθητῇ· καὶ ὁ ἐραστὴς δὲ τὸν ἐρώμενον φιλεῖ, ὅτι ἡδύς ἐστιν αὐτῷ. Ἡδὺς δὲ ἡδομένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος, ἀλλὰ συμβαίνει αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. Φύσει δὲ

τὸ

τὸ ξηρὸν ἐφίεται, οὐ τοῦ ἐναντίου ὑγροῦ, ἀλλὰ τοῦ μέσου. Ἡ γὰρ ὄρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστίν. Ἀγαθὸν δὲ τὸ μέσον. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γὰρ οὐ πάνυ οἰκεῖά εἰσι τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

cum, non contrarium petit humidum sed medium. Boni enim illa appetitio est. Bonum autem est medium. Atque hæc quidem relinquamus. Cum præcipue non admodum ad præsens faciant subjectum. Aristot. l. 8. c. 9.

ΚΕΦ. ιβʹ.

Περὶ τῆς πολιτικῆς φιλίας.

Ἔοικε δέ, καθὼς εἴρηται πρότερον, ὅτι περὶ τὰ αὐτὰ εἶναι ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον. Καὶ γὰρ τὸ δίκαιον ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ζητεῖται, ἐν ταύταις δὲ καὶ ἡ φιλία γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ σύμπλοι, καὶ στρατιῶται, καὶ ὅλως οἱ πράξεών τινων καὶ ἐπιτηδευμάτων κοινωνοῦντες ἀλλήλοις, καὶ τὰ δίκαια φυλάττειν πρὸς ἀλλήλους ζητοῦσι, καὶ φίλοι εἰσὶν ἀλλήλοις, καὶ καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσι, κατὰ τοσοῦτον καὶ φιλοῦσιν ἀλλήλους, καὶ τὰ δίκαια πρὸς ἀλλήλους ποιοῦσιν. Ὅθεν καὶ ἡ παροιμία φησί, κοινὰ τὰ τῶν φίλων, ὀρθῶς. Ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. Διαφέρουσι δὲ αἱ κοινωνίαι. Ἀδελφοῖς μὲν γὰρ καὶ ἑταίροις πάντα κοινά, τοῖς δὲ ἄλλοις οὐ πάντα, ἀλλ' ἔνια ἀφωρισμένα. Καὶ τούτων τοῖς μὲν πλείω, τοῖς δὲ ἐλάττω. Ἀναλόγως δὴ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἔχουσιν. Αἱ μὲν γὰρ μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον γίνονται, ταῖς κοινωνίαις ἀκολουθοῦσαι. Ὁμοίως καὶ τὰ δίκαια ταῖς φιλίαις ἀναλο-

CAP. XII.

De amicitia civili.

Videtur autem, quemadmodum & supra dictum est, in iisdem amicitia cum jure versari. Cap. 9. Ἔοικε δὲ καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, &c. In mutuis quippe hominum communionibus jus quoque spectatur: in quibus amicitia quoque consistit. Nam & qui navigant & militant, aut quos denique vel actiones aliquæ communes vel instituta conjungunt, jus inter se mutuo conservare conantur, & inter se sunt amici: quantumque communione aliqua inter se sunt conjuncti, tantum & amare se mutuo solent, & jus inter se conservare. Unde illud, communia amicorum, recte vulgari dicitur proverbio. In communione enim amicitia est. Ipsæ autem communiones differunt. Fratribus enim sodalibusque communia sunt omnia: aliis vero non omnia sed certa quædam. Aliisque horum plura, aliis pauciora. Communionibus autem proportione amicitiæ respondent. Aliæ enim magis, aliæ minus sunt, quemadmodum proportiones ipsæ. Eodemque modo communionibus quoque jura proportione respondent.

Aristot. l. 8. c. 9.

debit. Neque enim jus idem fratribus inter se, quod patri cum filio, aut civibus inter se est & sodalibus, sed aliud majusque illud & minus, pro amicitiarum ratione est. Neque enim similiter injustum est, pecuniis sodalem fraudare aut civem, fratri petenti non succurrere aut peregrino, patrem denique pulsare, aut alium quemcunque. Crescit enim cum amicitia jus quoque cum utrumque in iisdem versetur, & ad eadem se extendat. Unde & eum qui magis amicus fuerit, & qui majori nobis communione conjunctus est, afficere injuria magis indignum est, quam quem eum minor nobis aut communio aut amicitia conjungit.

Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μόριοις, &c.

Quævis autem in qua vel jus vel amicitia est communio, civilis pars est. Civilis quippe utilitatis causa est communio. Quam ob causam & instituitur omnis à principio, & conservatur Respublica. Omnis autem utilitatis causa est communio: alia quidem hujus, alia vero illius. Quæ enim conducere nobis putamus, hujusmodi communione acquirimus: ideoque instituitur à nobis communio, ut ex qua ad vitam nobis sunt comparemus necessaria. Hanc autem etiam legislatores publicam utilitatem spectant, qui jus esse volunt id quod publice conducit. Quare & aliæ societates, tum ipsæ ut sunt integræ, tum vero partes earum, utilitatem quærunt. Sicut, exempli gratia, nautæ eam quæ in navigatione est utilitas: ut puta, pe-

γίνεται. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δίκαια ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ πατρὶ πρὸς υἱὸν, ἢ πολίταις, ἢ ἑταίροις πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἕτερα· καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον γίνεται ταῖς φιλίαις ἀκολουθοῦντα. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἄδικον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον καὶ πολίτην, καὶ μὴ βοηθῆσαι δεομένῳ, ἀδελφῷ καὶ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα καὶ ὁντινοῦν ἄλλον. Αὔξεσθαι γὰρ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. Καὶ τὸν φίλτερον δεινότερον ἀδικεῖν, καὶ τὸν μᾶλλον κοινωνοῦντα καὶ φιλοῦντα, ἢ πρὸς ὃν ἧττον ἡ κοινωνία καὶ ἡ φιλία γίνεται.

Πᾶσαι δὲ κοινωνίαι, ἐν αἷς ἐστὶν ἡ φιλία καὶ τὸ δίκαιον, μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. Ἡ γὰρ πολιτικὴ κοινωνία ἐστι τοῦ συμφέροντος ἕνεκα· διὸ καὶ συνέστη τὸ ἀρχαῖον ἡ πολιτεία καὶ μένει. Πᾶσα δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος ἐστὶν ἕνεκα· ἡ μὲν τοῦδε τοῦ συμφέροντος, ἡ δὲ ἐκείνου· διὰ γὰρ τὸ κοινωνεῖν τὰ συμφέροντα πορίζουσιν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀλλήλοις κοινωνοῦσιν, ἵνα πορισώμεθά τι τῶν εἰς τὸν βίον. Τούτου δὲ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιον φασὶν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι καὶ αἱ ὅλαι, καὶ τὰ μέρη αὐτῶν, τοῦ συμφέροντος ἐφίενται ἰδίου· πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν τοῦ συμφέροντος, εἰς χρημάτων, ἢ ἄλλου

ἀλλὰ πρός· συνεπονται δὲ τῷ κατὰ τὸν πόλεμον συμφέροντος ὀρέγονται, οἷον χρημάτων, ἢ νίκης, ἢ πόλεως. Ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται. Τινὲς δὲ τῶν κοινωνιῶν τοῦ ἡδέος ἐφίενται, καὶ διʼ ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, ὥσπερ ἡ τῶν θιασωτῶν κοινωνία, καὶ ἡ τῶν ἐρανιστῶν. Ἡ μὲν γὰρ θυσίας ἕνεκα γίνεται, ἡ δὲ συνουσίας, ἢ καὶ ἀμφοῖν τοῦ ἡδέος ἐπὶ μᾶλλον. Καὶ αὗται δὲ μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. Τέτακται γὰρ καὶ αὗται πρὸς τὸ κοινὴ συμφέρον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. Καὶ γὰρ οὐ μόνον, ὃ νῦν ἐστι συμφέρον, ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ ὃ νῦν μὲν οὐ συμφέρει, συνοίσει δὲ, καὶ τοῦτο διώκει· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος μόνον συμφέροντος ἐφίεται, ἀλλὰ τοῦ μέχρι βίου. Διὰ τοῦτο θυσίας τε εἰσήγαγε, καὶ συνόδους, καὶ συγκοίτας μεθʼ ἡδονῆς, καὶ πόνων ἀναπαύσεις. Μετὰ γὰρ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς αἵ τε σύνοδοι ἐγίνοντο, καὶ αἱ θυσίαι, ἀπαρχαί τινες οὖσαι. Μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. Διὰ δὴ τούτων τῶν κοινωνιῶν τό τε θεῖον ἵλεων αὐτοῖς ἐγίνετο, ὃ συμφέρειν ἐδόκει, καὶ αὐτοὶ ἀναπαυόμενοι νεαροὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος πόνων ἥπτοντο. Διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι πᾶσα κοινωνία, καὶ ἡ ἡδέος ἕνεκα γινομένη, καὶ τοῦ συμφέροντος, τὸ συμφέρον ἔσχατον ἔχει τέλος. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαι μέρη εἰσὶ

cuniias, aut aliud quodcunque. Qui simul militant, utilitatem quæ in bello spectatur, pecunias nimirum, aut victoriam, aut urbem solent sibi proponere. Eodemque modo tribules & populares. Aliæ rursus jucunditatem respicere ejusque causa contrahi videntur societates: quales sunt quas sodalitates vocant in urbibus, & qui de symbolis una vivunt. Illa enim sacrificii, hæc vero convictus causa instituitur. Sicut jucunditatis causa magis utraque. Ipsæ autem civilis partes sunt. Unde etiam publici boni causa à civili instituuntur scientia. Non enim tantum id quod nunc conducit, sed & illud quod ut nunc non prodest, ita in posterum prodesse poterit, quærit. Quia non præsens tantum, sed vitæ potius totius spectat commodum. Ideoque & sacrificia, & publicos conventus, & convictus jucundos introduxit, & remissiones laborum. Post collectas enim fruges, quidam indicti sunt, conventus, ut sacrificia, quæ primitiarum instar essent. Hoc enim maxime ociari solebant tempore. Quia talibus congressibus, & propitium sibi reddebant numen divinum, quod è re sua sciebant esse, & ipsi tantisper quieti indulgentes, rursus de integro collectis viribus, utiles sibi subibant labores. Unde apparet omnem, tam quæ voluptatis quam quæ utilitatis causa instituitur, communionem utilitatem tanquam ultimum spectare finem. Ideoque partes omnes sunt civilis. Aristot. l. 8. c. 9.

Has

Aristot. l. 8. c. 7.

Nam nec volunt esse nec possunt. Quod quidem, in nobis manifestius est & in Deo. Quia enim longe magis quam nos omnibus excellit bonis, ideo locum ibi amicitia non habet. Idemque & in regib. videre est. Nam nec horum amicitia, qui multo inferiores sunt, dignos se deputant. Ut nec optimis sapientissimisque, nullius precii homines. Qui ergo multum differunt, amici esse non possunt. In mediocri tamen fieri potest excellentia.

Ἀκριβὴς μὲν οὖν ἐν τοῖς τοιούτοις, &c.

In quanta autem definite dicere, aut accuratam rationem reddere, nemo poterit. Nam si multa alteri eripiantur amicorum, ita ut excellat alter, manere nihilominus amicitia potest: sicut contra ea solvitur, cum nimis magnum incipit discrimen esse: velut inter nos & Deum.

Ὅθεν δὲ ἀπορεῖται, &c.

Unde etiam dubitatur, utrum maxima amicis bona velle debeant amici. Nam si debent, etiam ut Dii fiant optabunt: hoc autem amicitiam solvet. Itaque si maxima illis volunt bona, etiam ut non sint amici volunt. Hoc autem cum amicitiæ pugnat ratione. Sed nè quidem illis boni erunt, si non sint amici. Quare neque talia illis optabunt bona. Ad quod respondendum est: amicum amico optare bona, illius causa. Quod si illius causa, manere oportet amicum, ut bona evenire illi possint. Manebit autem si homo sit, neque Deus fiat ex homine. Homini autem maxima quidem amicus optabit

φίλοι. Οὔτε γὰρ δύνανται, οὔτε βούλονται. Φανερώτερον δὲ γίνεται ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ. Ὅτι γὰρ πλεῖστον ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχει, διὰ τοῦτο ἡ φιλία ἐνταῦθα χώραν οὐκ ἔχει. Δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βασιλέων. Οὐ γὰρ οὐδὲ τούτοις ἀξιοῦσιν εἶναι φίλοι οἱ πολὺ καταδεέστεροι, οὐδὲ τοῖς ἀρίστοις ἢ σοφωτάτοις οἱ μηδενὸς ἄξιοι. Οἱ μὲν οὖν σφόδρα διαφέροντες οὐ δύνανται εἶναι φίλοι· ἐν δὲ μετρίᾳ ὑπεροχῇ δυνατόν.

Ἐν πόσῃ δὲ ὡρισμένως εἰπεῖν, καὶ ἀκριβῆ δοῦναι λόγον, οὐκ ἔνι· καὶ γὰρ πολλῶν ἀφαιρουμένων ἔτι θατέρου τῶν φίλων, ὥστε θάτερον ὑπερέχειν, συμβαίνει μὲν τὴν φιλίαν ἔτι μένειν, συμβαίνει δὲ λύεσθαι, ὅταν πολὺ γίνηται μεταξὺ τὸ διάστημα, καθάπερ ἐφ' ἡμῶν καὶ τοῦ θεοῦ.

Διὰ τοῦτο καὶ ἀπορεῖται, μήποτε οὐ βούλονται οἱ φίλοι τοῖς φίλοις τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ βούλονται, συνεύξονται αὐτοῖς καὶ θεοῖς γενέσθαι· τοῦτο δὲ λύσει τὴν φιλίαν. Ὥστε εἰ βούλονται αὐτοῖς τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, βούλονται μὴ εἶναι αὐτοῖς φίλους· τοῦτο δὲ ἐναντίον ἐστὶ τῷ λόγῳ τῆς φιλίας, ἔτι δὲ οὐδὲ αὐτοῖς ἔσονται ἀγαθοὶ, μὴ ὄντες φίλοι. Οὐκ ἄρα συνεύξονται αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα ἀγαθά. ῥητέον δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι ὁ φίλος τῷ φίλῳ συνεύχεται τὰ ἀγαθὰ, ἐκείνου ἕνεκα· εἰ δὲ ἐκείνου ἕνεκα δεῖ τὸν φίλον μένειν, καὶ αὐτῷ συμβῆναι τὰ ἀγαθὰ μένοι δ' ἂν, εἰ ἄνθρωπος εἴη, καὶ μὴ θεὸς γένοιτο ἐξ ἀνθρώπου· ἀνθρώπῳ δὲ ὄντι βουλήσεται ὁ φίλος τὰ μέγιστα

ἀγαθὰ

γνέσθαι ἀγαθὰ ἴσως δ' οὐ πάντα, καθάπερ οἱ πλείους τῶν φίλων ἔχουσιν. Αὑτῷ γὰρ μάλιστα ἕκαστος βούλεται τὰ ἀγαθά.

bona. Non tamen fortasse omnia, quemadmodum plerique faciunt amici. Sibi enim maxime bona evenire volunt. Aristot. l. 8 c. 8.

ΚΕΦ. ι.

CAP. X.

Περὶ τῆς ἐν τῷ μᾶλλον, ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι, οὔσης φιλίας.

Magis in eo, ut amet quis, consistere amicitiam, quam ut ametur.

ΟΙ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι διὰ φιλοτιμίαν βούλεσθαι μᾶλλον φιλεῖσθαι ἢ φιλεῖν· διὸ φιλοκόλακες οἱ πολλοί, καὶ ἥδονται κόλαξι συνόντες, ὅτι ὑπερέχουσιν αὐτῶν, δοκούντων εἶναι φίλων. Τὸ δὲ ὑπερέχειν τῶν φίλων τοῖς φιλοτίμοις ἡδύ. Καὶ γὰρ οἱ κόλακες προσποιοῦνται πάντα τῶν συνόντων ἡττᾶσθαι, καὶ διὰ τοῦτο φιλεῖν μᾶλλον, ἢ φιλεῖσθαι. Τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἐγγὺς εἶναι δοκεῖ τοῦ τιμᾶσθαι, οὗ δὴ οἱ πολλοὶ ἐφίενται.

Τὸ δὲ τιμᾶσθαι οὐ δι' ἑαυτὸ ζητοῦσιν οἱ ζητοῦντες, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· δι' ἄλλο γὰρ δοκεῖ αὐτοῖς ἀγαθὸν ἡ τιμή. Τοῖς μὲν πολλοῖς ὑπὸ τῶν ὑπερεχόντων τιμωμένοις, διὰ τὴν ἐλπίδα. Οἴονται γὰρ τυχεῖν ἂν ὧν δέονται παρὰ τῶν τιμώντων, καὶ ὡς σημείῳ τῆς εὐπαθείας χαίρουσι τῇ τιμῇ. Οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιεικῶν ὀρεγόμενοι τιμᾶσθαι διὰ τοῦτο διώκουσι τὴν τιμὴν, ὅτι ἐφίενται βεβαίως περὶ ἑαυτῶν τὰ ἄριστα ὑπολαμβάνειν. Βεβαιοῦσι δὲ τὰς περὶ ἑαυτῶν ἀγαθὰς δόξας τῇ ψήφῳ τῶν τιμώντων. Χαίρουσι

Cap. 8. Οἱ πολλοὶ δὲ δοκοῦσι, &c.

VUlgus autem, quia ambitiosum est, amari videtur malle, quàm amare. Quare & amant adulatores plerique & libenter cum iis versantur: quia superiores illis sunt, cùm tamen amici videantur. Superiorem autem esse amicis, ambitiosis gratum est. Voluntq; videri cedere ubiq; amicis adulatores. Ideoq; amare magis quam amari. Amari autem idem fere quod honorari est: quod pleriq; sequuntur.

Οὐ δι' αὐτὸ δ' ἐοίκασιν, &c.

Honorari autem non per se petunt, ii qui id petunt, sed per accidens tantum. Alterius enim causa bonum illis videtur honor esse. Sicut vulgo cùm à superioribus afficitur honore, spei causa. Quibus enim sibi opus esse sciunt, ea se ab iis à quibus honore afficiuntur, consecuturos esse putant, ideoq; tanquam futuri beneficii signo, honore illo delectantur. Meliores vero & qui vicissim à melioribus honore quoq; affici gaudent, ideo honorem consectantur, quia libenter optima quæq; de se quam firmissime sibi persuadere volunt. Quas enim de se concepere opiniones bonas, eorum à quibus honore afficiuntur suffragio con-

Aristot. l. 8. c. 8.

firmant. Atq; hinc honore delectantur: bonos enim esse se confidunt. Honore ergo affici ob aliud, amari vero per se appetitur. Dulce quippe per se est & amabile. Unde etiam præstantius quam honore affici & per se eligenda esse amicitia videtur. Cum enim in eo ut ametur aliquis & amet consistat, si utrumque per se eligendum est, sequitur amicitiam etiam per se eligendam esse. At vero non tantum amari, sed & amare per se eligendum est: & quidem multo magis, quanto est præstantius.

δὴ τῇ τιμότητι ἐντεῦθεν. Πιστεύουσι δὲ ἑαυτοῖς ἀγαθοῖς εἶναι. Τὸ μὲν οὖν τιμᾶσθαι δι' ἄλλο ζητεῖται· τὸ δὲ φιλεῖσθαι, δι' ἑαυτό. Καὶ γὰρ ἡδὺ καὶ φιλητὸν ἐστι καθ' ἑαυτό. Διὸ δόξειεν ἂν κρεῖττον εἶναι τοῦ τιμᾶσθαι, καὶ ἡ φιλία δὲ καθ' ἑαυτὴν αἱρετὴ εἶναι· ἐπεὶ γὰρ ἐν τῷ φιλεῖσθαι καὶ τῷ φιλεῖν ὡρίσθαι, εἰ ἑκάτερον καθ' ἑαυτὸν ἐστιν αἱρετὸν, φανερὸν, ὅτι καὶ ἡ φιλία καθ' ἑαυτὴν αἱρετή ἐστιν· ἔστι δὴ οὐ μόνον τὸ φιλεῖσθαι δι' ἑαυτὸ αἱρετὸν, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν, καὶ πολλῷ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ βέλτιον.

Δοκεῖ δὲ ἐν τῷ φιλεῖν, &c.

Unde sequitur amicitiam quoque magis in eo ut quis amet, quam ut ametur, esse. Exemplo sunt matres, quæ amare gaudent, neque tamen contra amari à liberis quærunt. Quædam enim aliis suos ad tempus supponunt aut certe nutriendos dant liberos, à quibus cum ignorentur, amari non possunt: ipsæ tamen quæ norunt eos amant, vicissimq; amari, si utrumq; fieri non possit, non vehementer curant. Satisq; iis videtur esse, si recte cum iis agi videant. Cum ergo magis in eo ut amet aliquis quam ut ametur sit amicitia, itaque qui amant amicos soleant laudari; virtus amicorum videtur esse, amare.

Ὅθεν καὶ ἡ φιλία ἐν τῷ φιλεῖν ἐστὶ μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι. σημεῖον δὲ, αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσι, καὶ ὅμως τῶν τέκνων φιλεῖσθαι οὐ ζητοῦσαι. Ἔνιαι γὰρ ὑποποιοῦσιν ἄλλαις τὰ ἑαυτῶν, ἢ καὶ ἄλλως διδόασιν ἐπὶ τῷ παρ' αὐτῶν τρέφεσθαι, καὶ ἀγνοούμεναι οὐ φιλοῦνται. Αὗται δὲ φιλοῦσι μὲν εἰδυῖαι, ἀντιφιλεῖσθαι δὲ οὐ ζητοῦσιν, ἐὰν ἀμφότερα μὴ ἐνδέχηται· ἀλλ' ἱκανὸν αὐταῖς ἔοικεν εἶναι, ἐὰν ὁρῶσιν εὖ πράττοντας τοὺς παῖδας. Μᾶλλον δὲ τῆς φιλίας οὔσης ἐν τῷ φιλεῖν, καὶ τῶν φιλοφίλων ἐπαινουμένων, φίλων ἀρετὴ τὸ φιλεῖν ἔοικεν εἶναι.

Ὥστε ἐν οἷς τοῦτο γίνεται, &c.

Quare in quibus hoc est pro dignitate, firmi sunt amici, firmaque eorum est amicitia. Atq; ita inæquales quoque, si pro dignitate alter alterum colat, amici fient. Ita enim æquales sibi mutuo fient. Æqualitas autem est amicitia.

Ὥστ' ἐν οἷς τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι, καὶ ἡ τούτων φιλία βεβαία ἐστίν. Οὕτω δὲ γένοιντο ἂν καὶ οἱ ἄνισοι φίλοι, εἰ ἀξίως ἀλλήλους φιλοῖεν. Ἴσοι γὰρ ἂν ἀλλήλοις οὕτω γένοιντο. Ἡ δὲ ἰσότης φιλότης.

ΚΕΦ.

Aristot. l. 8. c. 8.

ΚΕΦ. ιά.

Περὶ βεβαιότητος φιλίας, καὶ ὅθεν τό, τε φιλεῖν, καὶ τὸ φιλεῖσθαι.

Αὕτη δὴ ἡ ὁμοιότης ἐν μὲν τοῖς σπουδαίοις μάλιστα καὶ κυρίως εὑρίσκεται· ἐν δὲ τοῖς φαύλοις ἀμυδρῶς, ἐν δὲ τοῖς διὰ τὸ χρήσιμον καὶ ἡδὺ, μᾶλλον. Οἱ μὲν γὰρ σπουδαῖοι καὶ ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν· οὐ γὰρ εὐμετάβολοί εἰσιν, οὐδὲ ἄλλοτε ἄλλοις χαίρουσιν, ἀλλὰ τοῖς σπουδαίοις ἔργοις· μόνιμος γὰρ ἡ ἀρετὴ ὅτι ἕξις ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀλλήλοις ἀεὶ ὅμοιοί εἰσι, καὶ διαμένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ· καὶ οὔτε δέονται φαύλων, οὔθ' ὑπηρετοῦσι τοιαῦτα, ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ διακωλύουσι. Τῶν ἀγαθῶν γὰρ μήτ' αὐτοὺς ἁμαρτάνειν, μήτε τοῖς φίλοις ἐπιτρέπειν ὑπηρετεῖν. Οἱ δὲ μοχθηροὶ καὶ τοῦτο μοχθηροί εἰσιν, ὅτι οὐκ ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσιν. Ὅθεν οὔτε ἑαυτοῖς ὅμοιοί εἰσιν ἀεὶ, οὔτε τοῖς φίλοις· καὶ διὰ τοῦτο ὀλίγον χρόνον μένουσιν ἐν τῇ φιλίᾳ, χαίροντες τῇ ἀλλήλων μοχθηρίᾳ· οἱ χρήσιμοι δὲ καὶ ἡδεῖς μᾶλλον μένουσιν ἐν τῇ ὁμοιότητι. Μονιμωτέρα γὰρ ἡ τοῦ χρησίμου καὶ τοῦ ἡδέος ζήτησις, καὶ διὰ τοῦτο ὅμοιοί εἰσιν ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις, τῷ τὸ χρήσιμον ἀμφοτέρους ζητεῖν, ἢ τὸ ἡδὺ, ἕως ἂν πορίζωσιν ἡδονὰς ἢ ὠφελείας ἀλλήλοις. Αἱ μὲν οὖν διὰ ὁμοιότητος φιλίαι τοιαῦται.

CAP. XI.

De stabilitate amicitiæ, & unde amare & amari.

HÆc autem similitudo inter bonos maxime invenitur ac proprie. Inter improbos autem vix apparet. In iis autem qui utilitatis causa aut voluptatis amant, magis. Probi enim sibi quoque mutuo sunt similes: neque enim facile mutantur aut nunc his delectantur nunc illis, sed bene agendo tantum. Stabilis enim est virtus, quia est habitus, ideoq; sibi mutuo semper sunt similes, & in amicitia persistunt. Sed neque quod turpe est postulant, neque in talibus ministros se præbent, sed quodammodo vetant quoq; ne id fiat. Est enim bonorum, ut neque ipsi delinquant, neque amicis permittant ut administri sint talium. Improbi vero, etiam eo sunt improbi, quod non iisdem semper delectentur. Unde neque sibi semper neq; amicis sunt similes. Ideoque parvo admodum tempore in amicitia persistunt, quia alterius improbitate delectatur alter. Utiles vero magis in similitudine illa persistunt & jucundi, quia diuturnius est id quod utrique quærunt. Ideoque similes sibi mutuo & inter se sunt, quia id quod utile est aut quod jucundum uterq; quærit: donec utilitatem alter alteri suppeditare potest, aut voluptatem. Et eæ quidem quæ ex similitudine instituuntur amicitiæ, sunt tales.

Aristot. 18 c 8 Ἐξ ἐναντίων δὲ μάλιστα, &c.

Videtur autem ex contrario ea amicitia maxime constare, quam utilitatis causa esse diximus. Ut, si quis, exempli gratia, pauper amicus esset diviti, vel imperitus perito. Qui n. id petit quo sibi opus esse videt, aliud reddit quod à se dari potest. Ad quam amicitiæ speciem amator quoq; & amasius referri possit, pulchriq; amicitia & turpis. Ideoq; ridiculi non raro amatores videntur, qui ab amasiis suis formosissimis æque amari postulant, cum sint deformes. Si n. æque sunt amabiles, non indigna petunt, neque amari minus merentur: sin minus, sunt ridiculi. Ideoque ex contrario constare hæc amicitia videtur: quia formosos deformes, pauperes opulenti, indocti amant peritos. Sicut in natura rerum humida quoque appetuntur à siccis. Talis autem contrariorum amicitia non per se fit sed per accidens. Neq; enim quatenus se mutuo amant sunt contraria, sed contra accidens in iis est quod sunt contraria. Pauper n. amat divitem, quia & prodest illi & utilis est dives, Qui v. utilis est aut prodest, non contrarius illi cui usum exhibet sui per se est. Omnis enim qui utilis est cuilibet utenti esset contrarius. Quin neque miles duci, neque præceptor est contrarius discipulo. Sic & amator amasium, quia jucundus sibi est, amplectitur. Qui delectat autem ei quem delectat non est contrarius, licet per accidens fiat ut sint contrarii. Natura autem sic-

Δοκεῖ δὲ καὶ ἐξ ἐναντιότητος συστῆναι φιλία, ἥτις καὶ διὰ τὸ χρήσιμόν ἐστιν. Οἷον εἴ τις πένης πλουσίῳ γένοιτο φίλος, καὶ ἀμαθὴς εἰδότι. Τοῦ γὰρ τυγχάνει τις ἐνδεὴς, τούτου ἐφιέμενος, ἀντιδωρεῖται ἄλλο ὃ αὐτὸς δύναται δοῦναι. Εἰς ταύτην δὲ τὴν φιλίαν ἀνάγοιτο ἂν καὶ ὁ ἐραστὴς καὶ ἐρώμενος, καὶ ὁ τοῦ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ φιλία. Διὰ τοῦτο καὶ γελοῖοι δοκοῦσιν οἱ ἐρασταὶ πολλάκις, ἀξιοῦντες ὁμοίως ἑαυτοὺς τῶν ἐρωμένων ἀντιφιλεῖσθαι, αἰσχροὶ ὄντες, ὄντων καλῶν. Εἰ μὲν γὰρ ὁμοίως εἰσὶ φιλητοὶ, τὰ εἰκότα ἀξιοῦσι, καὶ δίκαιοί εἰσιν ὁμοίως φιλεῖσθαι· εἰ δὲ μὴ, γελοῖοι. Διὰ ταῦτα δοκεῖ καὶ ἐξ ἐναντίων συνεστάναι φιλίαν, ὅτι οἱ αἰσχροὶ τῶν καλῶν ἐρῶσι, * καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οἱ ἀμαθεῖς τῶν ἐπιστημόνων· καὶ ἐν τῇ φύσει τὰ ξηρὰ τῶν ὑγρῶν ἐφίενται. Γίνεται δὲ ἡ τοιαύτη φιλία τῶν ἐναντίων οὐ καθ' αὑτὸ, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. Οὐ γὰρ καθὸ φιλοῦσιν ἄλληλα, ἐναντία ἐστὶν, ἀλλὰ συμβέβηκεν αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. Καὶ γὰρ ὁ πένης ἐρᾷ τοῦ πλουσίου, ὅτι ὠφέλιμός ἐστιν αὐτῷ καὶ χρήσιμος· χρήσιμος δὲ καὶ ὠφέλιμος τῷ χρωμένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος καθ' αὑτό· ἤ γὰρ ἂν πᾶς χρήσιμος τῷ χρωμένῳ ἦν ἂν ἐναντίος. Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ ὁ στρατιώτης τῷ στρατηγῷ ἐναντίος, οὐδὲ ὁ διδάσκαλος τῷ μαθητῇ· καὶ ὁ ἐραστὴς δὲ τὸν ἐρώμενον φιλεῖ, ὅτι ἡδύς ἐστιν αὐτῷ. Ἡδὺς δὲ ἡδομένῳ οὐκ ἔστιν ἐναντίος, ἀλλὰ συμβαίνει αὐτοῖς ἐναντίοις εἶναι. Φύσει δὲ

* Vide ut potius esse οἱ πένητες τῶν πλουσίων, sicut paulo post sequitur.

τὸ ξηρὸν ἐφίεται οὐ τοῦ ἐναντίου ὑγροῦ, ἀλλὰ τοῦ μέσου. Ἡ γὰρ ὄρεξις τοῦ ἀγαθοῦ ἐστίν. Ἀγαθὸν δὲ τὸ μέσον. Ταῦτα μὲν οὖν ἀφείσθω· καὶ γὰρ οὐ πάνυ οἰκεῖα εἰσι τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ.

cum, non contrarium petit humidum sed medium. Boni enim illa appetitio est. Bonum autem est medium. Atque hæc quidem relinquamus. Cum præcipue non admodum ad præsens faciant subjectum. Aristot. l. 8. c. 9.

ΚΕΦ. ιβʹ.

Περὶ τῆς πολιτικῆς φιλίας.

Ἔοικε δέ, καθὼς εἴρηται πρότερον, ὅτι περὶ τὰ αὐτὰ ἐστὶν ἥ τε φιλία καὶ τὸ δίκαιον. Καὶ γὰρ τὸ δίκαιον ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις ζητεῖται, ἐν ταύταις δὲ καὶ ἡ φιλία γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ σύμπλοι, καὶ στρατιῶται, καὶ ὅλως οἱ πράξεών τινων καὶ ἐπιτηδευμάτων κοινωνοῦντες ἀλλήλοις, καὶ τὰ δίκαια φυλάττειν πρὸς ἀλλήλους ζητοῦσι, καὶ φίλοι εἰσὶν ἀλλήλοις, καὶ καθ' ὅσον δὲ κοινωνοῦσι, κατὰ τοσοῦτον καὶ φιλοῦσιν ἀλλήλους, καὶ τὰ δίκαια πρὸς ἀλλήλους ποιοῦσιν. Ὅθεν καὶ ἡ παροιμία φησί, κοινὰ τὰ τῶν φίλων, ὀρθῶς. Ἐν κοινωνίᾳ γὰρ ἡ φιλία. Διαφέρουσι δὲ αἱ κοινωνίαι. Ἀδελφοῖς μὲν γὰρ καὶ ἑταίροις πάντα κοινά, τοῖς δὲ ἄλλοις οὐ πάντα, ἀλλ' ἔνια ἀφωρισμένα. Καὶ τούτων τοῖς μὲν πλείω, τοῖς δὲ ἐλάττω. Ἀναλόγως δὴ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἔχουσιν. Αἱ μὲν γὰρ μᾶλλον, αἱ δὲ ἧττον γίνονται, ταῖς κοινωνίαις ἀκολουθοῦσαι. Ὁμοίως καὶ τὰ δίκαια ταῖς φιλίαις ἀναλο-

CAP. XII.

De amicitia civili.

Videtur autem, quemadmodum & supra dictum est, in iisdem amicitia cum jure versari. In mutuis quippe hominum communionibus jus quoque spectatur: in quibus amicitia quoque consistit. Nam & qui navigant & militant, aut quos denique vel actiones aliquæ communes vel instituta conjungunt, jus inter se mutuo conservare conantur, & inter se sunt amici: quantumque communione aliqua inter se sunt conjuncti, tantum & amare se mutuo solent, & jus inter se conservare. Unde illud, communia amicorum, recte vulgari dicitur proverbio. In communione enim amicitia est. Ipsæ autem communiones differunt. Fratribus enim sodalibusque communia sunt omnia: aliis vero non omnia sed certa quædam. Aliisque horum plura, aliis pauciora. Communionibus autem proportione amicitiæ respondent. Aliæ enim magis, aliæ minus sunt, quemadmodum proportiones ipsæ. Eodemque modo communionibus quoque jura proportione respondent.

Cap. 9. Ἔοικε δὲ καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, &c.

Aristot. l.8.c.9.

debit. Neque enim jus idem fratribus inter se, quod patri cum filio, aut civibus inter se est & sodalibus, sed aliud majusque illud & minus, pro amicitiarum ratione est. Neque enim similiter injustum est, pecuniis sodalem fraudare aut civem, fratri petenti non succurrere aut peregrino, patrem denique pulsare, aut alium quemcunque. Crescit enim cum amicitia jus quoque cum utrumque in iisdem versetur, & ad eadem se extendat. Unde & eum qui magis amicus fuerit, & qui majori nobis communione conjunctus est, afficere injuria magis indignum est, quam quem eum minor nobis aut communio aut amicitia conjungit.

Αἱ δὲ κοινωνίαι πᾶσαι μορίοις, &c.

Quævis autem in qua vel jus vel amicitia est communio, civilis pars est. Civilis quippe utilitatis causa est communio. Quam ob causam & instituitur omnis à principio, & conservatur Respublica. Omnis autem utilitatis causa est communio: alia quidem hujus, alia vero illius. Quæ enim conducere nobis putamus, hujusmodi communione acquirimus: ideoque instituitur à nobis communio, ut ea quæ ad vitam nobis sunt comparemus necessaria. Hanc autem etiam legislatores publicam utilitatem spectant, qui jus esse volunt id quod publice conducit. Quare & aliæ societates, tum ipsæ ut sunt integræ, tum vero partes earum, utilitatem quærunt. Sicut, exempli gratia, nautæ eam quæ in navigatione est utilitas: ut puta, pe-

γῦσιν. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δίκαια ἀδελφοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ πατρὶ πρὸς υἱὸν, ἢ πολίταις, ἢ ἑταίροις πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ἕτερα· καὶ μᾶλλον καὶ ἧττον γίνεται ταῖς φιλίαις ἀκολουθοῦντα. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἄδικον χρήματα ἀποστερῆσαι ἑταῖρον καὶ πολίτην, καὶ μὴ βοηθῆσαι ἀδελφῷ, ἀδελφῷ καὶ ὀθνείῳ· καὶ πατάξαι πατέρα, καὶ ὁντινοῦν ἄλλον. Αὔξεσθαι γὰρ πέφυκεν ἅμα τῇ φιλίᾳ καὶ τὸ δίκαιον, ὡς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, καὶ ἐπ' ἴσον διήκοντα. Καὶ τὸν φίλτερον δεινότερον ἀδικεῖν, καὶ τὸν μᾶλλον κοινωνοῦντα καὶ φιλοῦντα, ἢ πρὸς ὃν ἧττον ἡ κοινωνία καὶ ἡ φιλία γίνεται.

Πᾶσαι δὲ κοινωνίαι, ἐν αἷς ἐστὶν ἡ φιλία καὶ τὸ δίκαιον, μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς. Ἡ γὰρ πολιτικὴ κοινωνία ἐστὶ τοῦ συμφέροντος ἕνεκα· δι' ὃ καὶ συνέστη ἐξ ἀρχῆς ἡ πολιτεία καὶ μένει. Πᾶσαι δὲ κοινωνίαι τοῦ συμφέροντος εἰσὶν ἕνεκα· αἱ μὲν τοῦδε τοῦ συμφέροντος, αἱ δὲ ἐκείνου· διὰ γὰρ τὸ κοινωνεῖν τὰ συμφέροντα πορίζουσιν ἑαυτοῖς, καὶ διὰ ταῦτα ἀλλήλοις κοινωνοῦσιν, ἵνα πορισώμεθά τι τῶν εἰς τὸν βίον. Τούτου δὲ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος καὶ οἱ νομοθέται στοχάζονται, καὶ δίκαιον φασὶν εἶναι τὸ κοινῇ συμφέρον. Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι, καὶ ἐν ὅλαις, καὶ τὰ μέρη αὐτῶν, τοῦ συμφέροντος ἐφίενται· οἷον πλωτῆρες μὲν τοῦ κατὰ τὸν πλοῦν τοῦ συμφέροντος, εἴτε χρημάτων, ἢ ἄλλου

ἀλλά τινος· συνεφίεται δὲ τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον συμφέροντος ὀρέγονται, οἷον χρημάτων, ἢ νίκης, ἢ πόλεως. Ὁμοίως δὲ καὶ φυλέται καὶ δημόται. Τινὲς δὲ τῶν κοινωνιῶν τοῦ ἡδέος ἐφίενται, καὶ δι' ἡδονὴν δοκοῦσι γίνεσθαι, ὥσπερ ἡ τῶν θιασωτῶν κοινωνία, καὶ ἡ τῶν ἐρανιστῶν. Ἡ μὲν γὰρ θυσίας ἕνεκα γίνεται, ἡ δὲ συνουσίας· ἀλλὰ καὶ ἄμφω τοῦ ἡδέος ἐστὶ μᾶλλον. Καὶ αὗται δὲ μέρη εἰσὶ τῆς πολιτικῆς· τάττονται γὰρ καὶ αὗται πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. Καὶ γὰρ οὐ μόνον, ὃ νῦν ἐστὶ συμφέρον, ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ, ὃ νῦν μὲν οὐ συμφέρει, συνοίσει δὲ, καὶ τοῦτο διώκει· οὐ γὰρ τοῦ παρόντος μόνον συμφέροντος ἐφίεται, ἀλλὰ τοῦ μέχρι βίου. διὰ τοῦτο θυσίας τε εἰσήγαγε, καὶ συνόδους, καὶ συνουσίας μεθ' ἡδονῆς, καὶ πόνων ἀναπαύσεις. Μετὰ γὰρ τὰς τῶν καρπῶν συγκομιδὰς αἵ τε σύνοδοι ἐγίνοντο, καὶ αἱ θυσίαι, ἀπαρχαί τινες οὖσαι. Μάλιστα γὰρ ἐν τούτοις ἐσχόλαζον τοῖς καιροῖς. Διὰ δὴ τούτων τῶν κοινωνιῶν τό, τε θεῖον ἵλεων αὐτοῖς ἐγίνετο, ὃ συνοίσειν ἐδόκει, καὶ αὐτοὶ ἀναπαυόμενοι, νεαροὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος πόνων ἥπτοντο. Διὰ τοῦτο φαίνεται, ὅτι πᾶσα κοινωνία, καὶ ἡ ἡδέος ἕνεκα γινομένη, καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος, τὸ συμφέρον ἔσχατον ἔχει τέλος. Καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαι μέρη εἰσὶ

cunias, aut aliud quodcunque. Qui simul militant, utilitatem quæ in bello spectatur, pecunias nimirum, aut victoriam, aut urbem solent sibi proponere. Eodemque modo tribules & populares. Aliæ rursus jucunditatem respicere ejusque causa contrahi videntur societates: quales sunt quas sodalitates vocant in urbibus, & qui de symbolis una vivunt. Illa enim sacrificii, hæc vero convictus causa instituitur. Sicut jucunditatis causa magis utraque. Ipsæ autem civilis partes sunt. Unde etiam publici boni causa à civili instituuntur scientia. Non enim tantum id quod nunc conducit, sed & illud quod ut nunc non prodest, ita in posterum prodesse poterit, quærit. Quia non præsens tantum, sed vitæ potius totius spectat commodum. Ideoque & sacrificia, & publicos conventus, & convictus jucundos introduxit, & remissiones laborum. Post collectas enim fruges, quidam indicti sunt, conventus, ut sacrificia, quæ primitiarum instar essent. Hoc enim maxime ociari solebant tempore. Quia talibus congressibus, & propitium sibi reddebant numen divinum, quod è re sua sciebant esse, & ipsi tantisper quieti indulgentes, rursus de integro collectis viribus, utiles sibi subibant labores. Unde apparet omnem, tam quæ voluptatis quam quæ utilitatis causa instituitur, communionem utilitatem tanquam ultimum spectare finem. Ideoque partes omnes sunt civilis.

Aristot. l.8.c.9.

Has

Aristot. l. 8. c. 10. Has ergo amicitiæ etiam sequentur communiones. Quare sicut illæ, ita & hæ dividentur. Talesque erunt amicitiæ, quales sunt & communiones.

τῆς πολιτικῆς· ταύταις δὲ ταῖς κοινωνίαις καὶ αἱ φιλίαι ἀκολουθήσουσι, καὶ ὥσπερ αἱ κοινωνίαι, οὕτω καὶ αἱ φιλίαι διαιρεθήσονται, καὶ τοιαῦται ἔσονται αἱ φιλίαι, οἷαι αἱ κοινωνίαι.

CAP. XIII.

De tribus Reip. formis.

Cap. 10. Πολιτείας δ' ἐστὶν εἴδη τρία, &c. JAm de civili societate dicendum est. Hujus autem tres sunt formæ. Regnum nimirum, Aristocratia, & Timocratia, quam Remp. solent plerique vocare: quæ censu comparatur. Qui enim pecunias dederint, imperium accipiunt. Unde etiam Timocratiam vocant proprie. Harum vero præstantissima Regnum, deterrima vero est Timocratia. Atque hæ quidem Reip. formæ sunt. Defectus vero harum & quasi corruptelæ, Regni quidem Tyrannis: ambæ enim sunt monarchiæ, multum licet differant. Tyrannus enim suum spectat commodum, sicut rex subditorum: neque enim rex est qui non sufficiens est sibi, bonisque excellit omnibus. Talis autem opus non habebit, ut aliorum ad se pertrahat bona. Ideoque id quod sibi conducit non spectat vir civilis & qui in Rep. versatur, sed tantum id quod subditis. Neque enim è publico, sed è privato utilitatem procurat suam. Qui vero talis non erit, is forte potius creatus esse quam rex

ΚΕΦ. ιγ.

Περὶ τῶν τριῶν πολιτείας εἰδῶν.

ΡΗτέον δὲ ἐστὶ περὶ τῆς πολιτικῆς. Ταύτης δὴ τρία εἰσὶν εἴδη· βασιλεία, ἀριστοκρατία, καὶ τιμοκρατία, ἣν καὶ πολιτείαν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι καλεῖν, ἥ τις ἐστὶν ἀπὸ τῶν τιμημάτων. Διδόντες γὰρ χρήματα τὸ ἄρχειν λαμβάνουσι· διὰ τοῦτο τιμοκρατικὴν οἰκεῖον ἐστὶ καλεῖν. Τούτων δὲ τῶν πολιτειῶν βελτίστη μὲν ἡ βασιλεία, χειρίστη δὲ ἡ τιμοκρατία· αὗται μὲν οὖν αἱ πολιτεῖαι· αἱ δὲ παρεκβάσεις καὶ οἷον φθοραὶ τῶν πολιτειῶν, τῆς μὲν βασιλείας ἡ τυραννίς· ἄμφω γὰρ μοναρχίαι· διαφέρουσι δὲ πλεῖστον. Ὁ μὲν γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων. Οὐ γάρ ἐστι βασιλεὺς ὁ μὴ αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχων. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ δεῖται· τὰ τῶν ἀρχομένων εἰς ἑαυτὸν ἕλκειν. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὠφέλιμα αὐτῷ οὐ σκοπεῖ πολιτευόμενος καὶ τὰ κοινὰ πράττων, μόνα δὲ τὰ τῶν ἀρχομένων. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἀλλ' οἴκοθεν ποιεῖ τὰ συμφέροντα ἑαυτῷ. Ὁ δὲ μὴ οὕτως ἔχων κληρωτὸς μᾶλλον ἂν τις εἴη, ἢ βασιλεύς.

λεύς. Ἔστι τοίνυν ἡ τυραννὶς ἐναντία τῇ βασιλείᾳ· ὁ γὰρ τύραννος τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθὸν διώκει, καὶ πολὺ μᾶλλον, ἢ ὁ κληρωτός. Καὶ φανερωτέρα ἡ διαφορὰ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι καὶ χείρων. Διὰ τοῦτο καὶ ἐναντίον ἐστὶ τῇ βασιλείᾳ ἡ τυραννίς, ὅτι τὸ μὲν βέλτιστον, τὸ δὲ κάκιστον. Τὸ γὰρ κάκιστον ἐναντίον τῷ βελτίστῳ. Μεταβαίνει τοίνυν ἡ πολιτεία ἐκ βασιλείας εἰς τυραννίδα. Φαυλότης γάρ ἐστι μοναρχίας ἡ τυραννίς, καὶ ὁ μοχθηρὸς βασιλεὺς τύραννος γίνεται. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας παρέκβασις ἡ τυραννίς, τῆς δὲ ἀριστοκρατίας ἡ ὀλιγαρχία. Ὅταν οἱ ταύτην πολιτευόμενοι τὴν πολιτείαν νέμωσι τὰ τῆς πόλεως ἑαυτοῖς παρὰ τὴν ἀξίαν. Καὶ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα· οἱ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διδόασι διοικεῖν, ἵνα συνήθεις αὐτοῖς γενόμενοι δι᾽ αὐτῶν καρποῦσθαι δύνωνται τὰ κοινά. Ὅθεν συμβαίνει ὀλίγους τινὰς ἐπὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, καὶ μοχθηροὺς ἀντὶ τῶν ἐπιεικεστάτων. Τῆς δὲ τιμοκρατίας παρέκβασις ἡ δημοκρατία. Σύνοροι γάρ εἰσιν αὗται· πλήθους γὰρ βούλεται ἡ καὶ τιμοκρατία εἶναι, καὶ ἴσοι πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι. Ἥκιστα δὲ μοχθηρεία ἐστὶν ἡ δημοκρατία. Μικρὸν γὰρ παραβαίνει τὸ τῆς τιμοκρατείας εἶδος. Κοινωνεῖ γὰρ αὐτῇ μᾶλλον ἢ διαφέρει. Τῷ τιμήματι μὲν γὰρ διαφέρει, κοινωνεῖ δὲ κατά τε τὴν ἰσότητα, ἴσοι γὰρ πάντες οἱ ἐν τῷ τιμήματι, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος.

videbitur. Quare regno contraria Tyrannis est. Id enim quod sibi bonum est, Tyrannus spectat, multoque magis quam qui sorte est creatus: eo autem longius differre à rege videtur, quod illo est deterior. Ideoque regno contraria est tyrannis, quia alterum optimum, alterum deterrimum est. Pessimum enim contrarium est optimo. Solet autem à regno transire in tyrannidem Respublica: corruptela enim Monarchiæ Tyrannis est: fitque Tyrannus rex qui non bonus est. Regni igitur excessus est Tyrannis, sicut Aristocratiæ Oligarchia est: quod fit quoties qui illam constituunt Rempublicam, quæ civitatis sunt, contra quam oportet, sibi vindicant: & vel omnia, vel plurima. Iidemque magistratus urbis & imperia semper tribuunt iisdem, ut familiares eos sibi faciant, atque ita opera eorum res peculentur publicas. Unde fit ut & pauci rerum præsint summæ, & pro optimis viris, scelesti. Timocratiæ autem defectus, Democratia est. Finitimæ enim hæ duæ sunt. Nam & plebis esse vult Timocratia, & pares sunt omnes qui censu continentur. Minime autem corrupta Democratia est, quippe quæ parum à Timocratia forma recedit. Plusque cum ea commune, quam ab ea diversum habet. Censu enim differt, æqualitatem autem cum ea communem habet. Pares enim sunt omnes qui censu continentur, etiam in plebe.

Aristot. l.8.c.10.

Aristot. l.8.c.10.

CAP. XIV.

De illarum formarum similitudine.

ET civilis quidem formæ societatis in has potissimum mutantur. Ad minimum enim singulæ earum quas diximus formarum, in contrarium sibi solent transire, facillimeque in eam mutantur. Sunt tamen & in domestica re imagines illius & exempla quasi. In familia enim regni imaginem & Aristocratiæ, reliquarumque invenire est formarum. Quæ enim patri est cum liberis societas, regni formam habet. Liberorum enim curam gerit pater. Unde & Homerus patrem vocat Jovem. patrium enim imperium videtur regnum esse, quod Persæ dum excedunt, Tyrannidem efficiunt, liberis enim imperant ut servis. Tyrannis enim est imperium in servos. Domini quippe commodum semper spectant servi. Quare vitiosum est, cum in liberos exercetur tale imperium: sicut rectum est, quod ad regnum accedit. Cum enim differat filius à servo, differre quoque imperium necesse est. Quare quæ patri est cum liberis, similis regno est, societas: sicut Aristocratiæ, quæ viro cum fœmina. Pro dignitate enim, & tanquam præstantior vir imperat. Eritque vera Aristocratia, quoties quæ viro conveniunt, sibi vir tribuit: sicut fœminæ, quæ fœminis. Hanc autem for-

Ὁμοιώματα δ' αὐτῶν καὶ οἷον παραδείγματα, &c.

ΚΕΦ. ιδ'.

Περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν τρόπων τῶν εἰδῶν.

ΤΑ μὲν οὖν εἴδη τῆς πολιτικῆς εἰς ταῦτα μεταβάλλει μάλιστα. Τὸ ἐλάχιστον γὰρ ἑκάστη τῶν εἰρημένων πολιτειῶν εἰς τὴν ἀντικειμένην αὐτῇ μεταβάλλει, καὶ εἰς ταύτην ῥᾷστα μεταβαίνει. Εἴη δ' ἂν καὶ ἐν τῇ οἰκονομικῇ ὁμοιώματα αὐτῶν, καὶ οἷον παραδείγματα. Ἐν γὰρ ταῖς οἰκίαις καὶ βασιλείας εἰκόνα ἴδοι τις ἂν καὶ ἀριστοκρατίας, καὶ τῶν ἄλλων. Ἡ μὲν γὰρ πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία βασιλείας ἔχει σχῆμα. Τῶν τέκνων γὰρ τῷ πατρὶ μέλει. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ Ὅμηρος τὸν Δία πατέρα προσαγορεύει. Πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ἡ βασιλεία εἶναι, ὡς οἱ Πέρσαι ὑπερβαίνοντες τυραννίδα ποιοῦσι. Τῶν γὰρ υἱῶν ὡς δούλων ἄρχουσι. Τυραννὶς δ' ἡ τῶν δούλων ἀρχή. Τὸ γὰρ τοῦ δεσπότου συμφέρον ζητεῖται ἀεὶ παρὰ τῶν δούλων. Ἔστι δὴ τοιαύτη τῶν τέκνων ἀρχὴ ἡ ἡμαρτημένη. Ἡ δὲ βασιλεία ἔοικεν τοῦ λέοντος ἔχεσθαι. Διὰ γὰρ, ἐπεὶ υἱὸς διαφέρει δούλου, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν διαφόρους εἶναι. Ἡ μὲν οὖν πατρὸς πρὸς υἱοὺς κοινωνία τῇ βασιλείᾳ ἔοικεν, ἀριστοκρατία δ' ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα. Κατ' ἀξίαν γὰρ, καὶ ὡς βελτίων, ὁ ἀνὴρ ἄρχει· καὶ ἔσται δὴ ἀριστοκρατία, ὅταν ἃ μὲν προσήκει ἀνδρὶ, ἑαυτῷ ἀποδιδῷ ὁ ἀνήρ, ἃ δὲ γυναιξὶν ἁρμόζει, τῇ γυναικὶ παραχωρῇ. Ὑπερ-

βάνοι

βαίνεται δὲ τὴν ἀριστοκρατίαν ἡ τοιαύτη κοινωνία, καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν μεταβάλλει, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἁπάντων κυριεύῃ. Παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐχ ᾗ ἀμείνων. ἐνίοτε δὲ ἄρχουσιν αἱ γυναῖκες, ὅταν ἐπίκληροι ὦσι, καὶ διὰ τοῦτο πλούτῳ καὶ δυνάμει τῶν ἀνδρῶν ὑπερέχωσιν. Οὐ γὰρ γίνεται ἡ τοιαύτη ἀρχὴ δι' ἀρετήν, ἀλλὰ καθάπερ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, διὰ πλοῦτον καὶ δύναμιν. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ ἐν οἰκίᾳ ἀριστοκρατία, καὶ ὀλιγαρχία. Τιμοκρατία δὲ ἡ τῶν ἀδελφῶν κοινωνία. Ἴσοι γὰρ πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. Διόπερ, ἂν πολὺ ταῖς ἡλικίαις διαφέρωσιν, οὐκ ἔτι ἀδελφικὴ γίνεται ἡ φιλία, ἀλλὰ πατρικῇ τινὶ ἔοικε πρὸς παῖδας. Δημοκρατία δὲ μάλιστα μὲν ἐν ταῖς ἀδεσπότοις τῶν οἰκήσεων γίνεται. ἐνταῦθα γὰρ πάντες ἐξ ἴσου. Γίνεται δὲ καὶ ἐν αἷς ὁ ἄρχων ἀσθενής, καὶ διὰ τοῦτο ἕκαστος ἑαυτοῦ ἐξουσιάζει.

mam excedet, & in Oligarchiam mutabitur, cum in omnibus imperium sibi vir vindicat. Præter dignitatem enim suam, neque quatenus est melior, hoc facit. Interdum tamen mulieres imperant, cum bonorum paternorum sunt hæredes. Ideoque opulentia viros excedunt & potentia. Neque à virtute est hoc imperium, sed quemadmodum in Oligarchiis, à divitiis potentiaque. Talis ergo Aristocratia & Oligarchia est in familiis. Sicut Timocratia, fratrum societas. Pares enim sunt, nisi quatenus ætate aut superant aut superantur. Quo fit, ut si multum differant ætate, non amplius fraterna sit amicitia, sed potius paternæ similis fiat & quæ cum liberis. Democratia autem in iis potissimum, quæ sine hero sunt, familiis. Ibi enim pares sunt omnes. Sicut & ubi qui præest, viribus deficitur, ideoque quilibet præest sibi. Aristot. l 8. c. 11.

ΚΕΦ. ιε.

CAP. XV.

Περὶ τῆς καθ' ἑκάστην τῶν πολιτειῶν φιλίας.

De ea quæ in singulis Reb. pub. est amicitia.

Αὗται μὲν οὖν αἵ τε ἐν πολιτικῇ καὶ ἐν οἰκονομικῇ κοινωνίαι. Πάσαις δὲ ταύταις ταῖς κοινωνίαις φαίνεται ἡ φιλία ἀκολουθοῦσα, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον.

Τῇ μὲν οὖν βασιλικῇ κοινωνίᾳ ὑπεροχικὴ φιλία. εἰ ὁ βασιλεὺς ὑπερέχει ταῖς εὐεργεσίαις καὶ εὖ ποιεῖ τὴν βασ-

HÆ ergo & civiles communiones sunt & domesticæ, quas omnes sequi amicitia videtur, & in tantum quidem, quantum jus ipsum. Cap. 11. Καθ' ἑκάστην, &c.

Ac Regiam quidem, quæ in excellentia consistit. Siquidem bene faciendo rex excellit, beneque de subditis meretur suis: & eorum curam gerit, ut Βασιλεῖ μὲν πρὸς τοὺς βασιλευομένους, &c.

Aristot. L.8.c.11.

ut bene sit illis, bonus ipse: plane sicut ovium pastor. Unde & Homerus pastorem populorum Agamemnonem vocat. Talis autem & paterna est amicitia: nam & hæc in excellentia consistit: quamvis beneficiorum differat magnitudine. Majora .n. sunt quæ confert pater. Causa .n. est ut sit filius: quod quidem omnium videtur maximum. Tum ut alatur & erudiatur. Quæ eadem etiam tribuuntur majoribus. Natura enim pater filiis, minoribus majores, rex imperat subditis. Sunt ergo omnes tales amicitiæ in excellentia: unde etiam honore afficiuntur parentes. Eodemque modo cum amicitia jus quoque non idem est, sed in excellentia consistit. Quod enim patri est in filium longe majus eo est, quod in patrem est filio: id enim pro dignitate est reddendum. In quo & amicitia consistit.

σπλαδευομένυς, καὶ ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἀγαθὸς ὢν ἵν' εὖ πράττωσιν, ὥσπερ νομεὺς προβάτων. Ὅθεν καὶ Ὅμηρος τὸν Ἀγαμέμνονα ποιμένα προσηγόρευσε λαῶν. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρικὴ φιλία· ὑπεροχικὴ γάρ ἐστι καὶ αὐτή. Διαφέρει δὲ τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων. Μείζω γὰρ ὁ πατὴρ εὐεργετεῖ. Αἴτιος γὰρ τῷ παιδὶ τοῦ εἶναι, ὃ μέγιστον ἁπάντων δοκεῖ. Καὶ ἔτι τροφῆς, καὶ παιδείας. Καὶ τοῖς προγόνοις δὲ ταῦτα ἀπονέμεται. Φύσει γὰρ ἀρχικὸν, ὅ,τε πατὴρ τῶν υἱῶν, καὶ ὁ πρόγονος τῶν ἐγγόνων, καὶ βασιλεὺς βασιλευομένων. Εἰσὶ δὴ πᾶσαι αἱ τοιαῦται φιλίαι ἐν ὑπεροχῇ. Διὸ καὶ τιμῶνται οἱ γονεῖς· καὶ τὸ δίκαιον δὲ ἀκολούθως τῇ φιλίᾳ οὐ τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ἐν ὑπεροχῇ. Τὸ γὰρ πρὸς πατέρα δίκαιον ὑπερέχει τοῦ πρὸς υἱόν. Τὸ γὰρ κατ' ἀξίαν ἀποδοῦναι δεῖ. Τοῦτο καὶ ἡ φιλία συνίσταται.

Καὶ ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα, &c.

Non vero regiam communionem tantum, sed & eam quam Aristocraticam vocant, amicitia sequitur. Cum majore enim major quoque requiritur dilectio. Talis autem viri & uxoris amicitia est. Ea quippe Aristocratia est in familia. Virtutis enim respectu vir præest. Tum præstantiori quoque plus dilectionis tribuendum est. Similiter autem in excellentia hic quoque jus consistit.

Οὐ τῇ βασιλικῇ δὲ μόνον κοινωνίᾳ ἡ ὑπεροχικὴ φιλία ἀκολουθεῖ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀριστοκρατικῇ. Πρὸς γὰρ τὸν ἀμείνω μείζων γίνεται ἡ φίλησις. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα φιλία. Ἡ γὰρ τοιαύτη κοινωνία ἀριστοκρατία ἐστὶν ἐν οἰκίᾳ. Κατὰ τὴν ἀρετὴν γὰρ ὁ ἀνὴρ ἄρχει, καὶ τῷ ἀμείνονι δεῖ πλέον ἀπονέμειν φιλήσεως. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ δίκαιον κἀνταῦθα ἐν ὑπεροχῇ.

Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν, &c.

Eam vero quam Timocratiam vocant communionem, qualis est fratrum, sodalitia sequitur amicitia quæ in æqualitate

Τῇ δὲ τιμοκρατικῇ κοινωνίᾳ, οἷα ἐστὶ καὶ ἡ τῶν ἀδελφῶν, ἡ ἑταιρικὴ φιλία ἀκολουθεῖ, ἥ τις ἐν ἰσότητί ἐστιν.

ἐστίν. Οἱ γὰρ ἑταῖροι ἴσοι καὶ ἡλικιῶται. Οἱ δὲ τοιοῦτοι ὁμοπαθεῖς καὶ ὁμοήθεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰσί· εἰσι καὶ οἱ ἐν τιμοκρατικῇ. Ἴσοι γὰρ οἱ πολῖται βούλονται, καὶ ἐπιεικεῖς εἶναι· καὶ ἄρχουσιν ἕκαστος ἐξ ἴσου, καὶ ἄρχονται ἐν τῷ μέρει. Ἐξ ἴσου δὴ καὶ ἡ φιλία, καὶ τὸ δίκαιον. Ταῖς μὲν οὖν ὑγιέσι πολιτείαις, καὶ κοινωνίαις οὕτως ἡ φιλία ἀκολουθεῖ, καὶ τὸ δίκαιον.

Ταῖς δὲ παρεκβάσεσι τῶν κοινωνιῶν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ μικρὸν ἐστιν, οὕτω καὶ ἡ φιλία.

Ἐπεὶ δὲ τῶν παρεκβάσεων χείριστη ἐστὶν ἡ τυραννίς, διὰ τοῦτο οὐδαμῶς ἐν αὐτῇ φιλία εὑρίσκεται, ἢ πάνυ μικρόν. Ἐν οἷς γὰρ μηδὲν κοινὸν ἐστὶ τῷ ἄρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, οὐδὲ φιλία. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ δίκαιον· ἀλλ' ὥσπερ ὁ τεχνίτης ἔχει πρὸς τὸ ὄργανον, καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα, οὕτω δεσπότης ἔσται πρὸς δοῦλον, καὶ τύραννος πρὸς ἀρχομένων. Ὠφελεῖται μὲν γὰρ τό, τε ὄργανον ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, καὶ τὸ σῶμα ὑπὸ τῆς ψυχῆς, φιλία δὲ πρὸς αὐτὰ οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ πρὸς τὰ ἄψυχα φιλία δύναται εἶναι· οὐδὲ δίκαιόν τι πρὸς αὐτά ἐστιν ἀπὸ τῶν χρωμένων, ὥσπερ οὐδὲ πρὸς βοῦν, ἢ πρὸς κύνα. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὐδὲ πρὸς δοῦλόν ἐστι φιλία δεσπότου, ἢ πρὸς ἀρχομένους τυράννῳ, καθόσον εἰσὶ δοῦλοι. Οὐδὲν γὰρ κοινὸν δεσπόταις καὶ δούλοις. Ὁ γὰρ δοῦλος ἔμψυχον ὄργανον, καὶ τὸ ὄργανον

consistit. Æquales enim sunt sodales & ætate sunt pares. Tum studiorum quoque & morum plerumque similitudine conjunguntur: quales etiam sunt qui in Timocratia versantur. In hac enim æquales esse cives & honesti volunt. Tum vicissim & imperant singuli æqualiter & parent. Ex æquo igitur & amicitia illorum & jus est. In bene constitutis ergo vel Rebuspublicis, vel societatibus, hoc modo & jus sequitur & amicitia.

Aristot. l. 8. c. 11.

Quæ autem aberrant ab iis, & recedunt, in iis & jus parvum est, & amicitia.

Ἐν δὲ ταῖς παρεκβά[illegible]σεσιν, &c.

Cum autem omnium quæ aberrant, Tyrannis sit pessima, ideo vel omnino non in ea reperitur amicitia, vel quam minime. In quibus .n. nihil commune habet qui paret & qui imperat, nè amicitia quidem est: siquidem nec jus est: sed sicut ad instrumentum artifex, ad corpus se habet anima, ita ad famulum dominus, & ad subditos se habebit Tyrannus. Juvatur enim ab artifice instrumentum, corpus ab anima. Nulla tamen intercedit amicitia. Siquidem inter inanima amicitia esse potest nulla. Sicut nec jus inter ea est & qui utuntur: quemadmodum nec cum bove est aut cane. Eodemque modo nulla cum servo amicitia intercedit hero, aut cum subditis Tyranno: quatenus sunt servi. Nihil .n. heris commune est & servis. Animatum enim instrumentum est servus, sicut instrumentum sine anima est

Ἐν τυραννίδι γὰρ οὐδὲν, &c.

Aristot. l.8.c.12.

servus. Qua ergo servus est, nulla cum eo amicitia esse potest: qua vero homo, potest. Cuilibet enim homini jus aliquod cum quolibet videtur esse homine: qui modo legis esse alicujus particeps potest aut pacti. Illud quippe jus, quod intercedit inter homines, legum facit communio: quae autem ex justo est, haec quoque amicitiam introducit communio. Quare amicitia erit cum subditis Tyranno, quatenus sunt homines. Unde obscurum admodum & jus in his est & amicitia.

Αἱ δὲ ἐν ταῖς, &c.

Sicut in Democratia plurimum. Iis enim qui aequales sunt multa quoque sunt communia.

ἄψυχος δοῦλος. ᾗ μὲν οὖν δοῦλος, οὐκ ἔστι φιλία πρὸς αὐτόν· ᾗ δ' ἄνθρωπος, ἔστι. Δοκεῖ γὰρ εἶναί τι δίκαιον παντὶ ἀνθρώπῳ πρὸς πάντα ἄνθρωπον τὸν δυνάμενον κοινωνῆσαι νόμων καὶ συνθηκῶν· ἡ γὰρ κοινωνία τῶν νόμων τὸ πρὸς ἀλλήλους ποιεῖ δίκαιον, ἡ δὲ κατὰ τὸ δίκαιον κοινωνία, καὶ τὴν φιλίαν εἰσάγει. Ἔστι τοίνυν τυράννῳ πρὸς ἀρχομένους φιλία, καθ' ὅσον εἰσὶν ἄνθρωποι. Διὰ τοῦτο ἀμυδρὸν πάντη ἐνταῦθα καὶ τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλία.

Ἐν δὲ τῇ δημοκρατίᾳ ἐπὶ πλεῖστον. Πολλὰ γὰρ τὰ κοινὰ ἴσοις οὖσιν.

CAP. XVI.

De sodalitia, consanguinia amicitia, & oeconomica.

Cap. 12. Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν πᾶσα φιλία, &c.

Omnis ergo amicitia in communione, quemadmodum dictum est, consistit. Sola autem cognatorum amicitia & sociorum, non videtur in communione consistere. In communione autem eae, quae convento constant aut pacto, consistunt: quales inter se tribules exercent, aut qui una navigant, & similes. Quibus adjungi etiam recte hospitalis possit.

Καὶ ἡ συγγενικὴ δὲ φαίνεται, &c.

Cognatorum vero ac sociorum neque convento constat nec pacto, sed alios natura conjunxit, alios aetas eadem, eademq; in quibus versantur studia.

Ac primo quidem de cogna-

ΚΕΦ. ις'.

Περὶ ἑταιρικῆς φιλίας, καὶ συγγενικῆς, καὶ οἰκονομικῆς.

Πᾶσα μὲν οὖν φιλία ἐν κοινωνίᾳ ἐστί, καθάπερ εἴρηται· μόνη δὲ ἡ συγγενικὴ καὶ ἑταιρικὴ φιλία οὐ δοκοῦσιν ἐν κοινωνίᾳ εἶναι. Κοινωνικαὶ γὰρ εἰσὶ φιλίαι αἱ καθ' ὁμολογίαν καὶ συνθήκην τινὰ συνιστάμεναι, οἷαί εἰσιν αἱ φυλετικαὶ, καὶ συμπλοϊκαὶ, καὶ ὅσαι τοιαῦται· εἰς ταύτας δὲ τάξειεν ἄν τις καὶ τὴν ξενικήν.

Ἡ δὲ συγγενικὴ φιλία καὶ ἡ ἑταιρικὴ οὐ καθ' ὁμολογίαν, ἢ συνθήκην τινὰ συνίσταται, ἀλλὰ τὰς μὲν ἡ φύσις συνέδησε, τὰς δὲ τὸ τυχεῖν ἡλικιώτας εἶναι, καὶ περὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύματα ἀναδέξειν.

Ῥητέον δὴ περὶ τῆς συγγενικῆς.

[illegible] Ἔστι δὴ πολυειδὴς ἡ συγγενικὴ φιλία, καὶ τῆς πατρικῆς [illegible] [illegible] οἱ [illegible] φιλοῦσιν [illegible] [illegible] [illegible] τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς [illegible] [illegible] Μᾶλλον [illegible] οἱ γονεῖς τὰ τέκνα [illegible] ὅτι ἐκ τούτων. Καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ αἴτιον καὶ τὸ γεννῆσαν [illegible] ἢ τὸ ποιηθὲν [illegible] γεννηθὲν [illegible] Τὸ γὰρ ἔκ τινος ἀν[illegible] οἰκεῖόν τινι, ὥσπερ [illegible] ἢ θρὶξ τῷ ἔχοντι οἰκεῖόν ἐστι, τρίχι δὲ καὶ ὀδόντι [illegible] ἔστιν οἰκεῖον ὁ ἔχων. Ἡ [illegible] οὐδαμῶς ἐστὶν οἰκεῖον τῷ αἰτιατῷ τὸ αἴτιον, καὶ τῷ ἔκ τινος τὸ ἐξ οὗ, οὐδέ τινα [illegible] ἔχει πρὸς αὐτό, ἢ, εἰ ἔχει, [illegible] ἐλάττω ἔχει, ἢ ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸ ἔχει. Καὶ τὰ τέκνα δὴ τοὺς γονεῖς ἧττον φιλοῦσιν, ἢ ὑπ' ἐκείνων φιλοῦνται. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Τὰ

torum dicendum est. Est autem multiformis ea, & ex paterna dependet. Quia enim patrem communem habent, aut generis autorem cum quo conjunguntur, tum fratres se mutuo tum alii amant cognati. Liberos enim tanquam partem sui amant parentes. Liberique contra parentes, ut qui à parentibus sunt oriundi. Fratres autem fratres, ut qui ex iisdem sunt oriundi. Magis autem norunt parentes ex se oriundos esse liberos, quam liberi se à parentibus oriundos esse. Magis enim conjungitur causa, & id quod producit, cum eo quod fit aut producitur: quam id quod factum est, cum eo quod fecit, & quod productum est, cum eo quod produxit. Quod enim ex aliquo, proprium ei ex quo est: sicut dens aut capillus est habenti proprius. Cum tamen neque capillo ipsi nec denti proprius sit qui habet. Quare vel omnino non est propria causa suo effecto, & id quod ex aliquo, ei ex quo, neque ullam cum ipso relationem habet: aut si habet, minorem quam illud ad ipsum. Ideoque minus amant parentes suos, quam ab iis amantur liberi. Quod quidem etiam ex tempore apparet. Illi enim statim ut nati sunt amant liberos, liberi vero ipsos, postea, cum jam intellectu praediti fuerint & sensu. Quare matres quoque magis amant liberos quam patres: quia prius eos diligunt. Ideoque sicut seipsos amant parentes liberos: qui enim ex ipsis, tanquam

Aristot. l. 8. c. 12.

 quam

Aristot. l.8.c.12.

quam alii sunt ipsi, & alii quod separati sint; non alio discrimine liberos ergo tanquam ex se natos amant parentes.

Ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν, &c.

Fratres vero quod ex iisdem nati sint amant se mutuo. Quia enim ex iisdem nati sunt parentibus, hoc ut iidem quoque inter se sint, efficit. Plane sicut ramos eadem radix conjungit. Ideoque dici solet, idem sanguinem & radicem, ac similia. Utrumque enim in multis & quæ sunt divisa unum est idemque. Ad amicitiam etiam non parum confert educatio eadem, eademque ætas. Æqualis namque æqualem diligit. Sed & consuetudo sodales efficit. Unde etiam fraternam, sodalitiæ dicunt similem. Consobrini vero reliquique cognati, ex fratribus conjunguntur: quia enim ex iisdem sunt, quodammodo etiam iidem inter se sunt. Sunt autem alii è cognatis magis propinqui, alii minus: prout vel minus ab autore distant generis vel magis. Quibus enim longe petita est communio, sensim quasi evanescit, minor quippe semper fit procedendo. Estque ea qua parentes liberos, homines Deum amant, tanquam ad bonum & excellens amicitia. Maxima enim contulerunt beneficia: nam & hoc quod sunt, & educationem iis debent ac disciplinam. Quæ vero cognatis inter se, in æqualitate consistit. Habet vero voluptatem quoque, & utilitatem talis amicitia tanto magis, quam eorum qui genere alieni sunt: quanto magis com-

γὰρ ἐξ αὐτῶν, οἷον ἄλλοι αὐτοί, τῷ χωρὶς εἶναι μόνον διαφέροντες· τέκνα δὲ φιλοῦσι γονεῖς, ὡς ἐξ αὐτῶν πεφυκότα.

Ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς γονεῖς ταυτότης καὶ αὐτοῖς ταυτότητα ποιεῖ πρὸς ἀλλήλους, ὥσπερ τοὺς κλάδους ἡ τῆς ῥίζης ταυτότης συνάπτει· διὸ φασιν ταυτὸν αἷμα καὶ ῥίζαν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἔστι γὰρ ἀμφότερα ταυτὸ καὶ ἐν πολλοῖς καὶ διῃρημένοις. Μέγα δὲ πρὸς φιλίαν καὶ τὸ συντραφῆναι, καὶ ἥλικας εἶναι. Ἧλιξ γὰρ ἥλικα φιλεῖ, καὶ οἱ συνήθεις, ἑταῖροι. Διὸ καὶ ἡ ἀδελφικὴ τῇ ἑταιρικῇ ὁμοιοῦται. Ἀνεψιοὶ δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν συνῳκείωνται. Τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοί πως ἀλλήλοις εἰσίν. Γίνονται δὲ οἱ μὲν οἰκειότεροι τῶν συγγενῶν, οἱ δ᾽ ἀλλοτριώτεροι, τῷ σύνεγγυς, ἢ πόρρω τὸν ἀρχηγὸν εἶναι τοῦ γένους. Οἷς γὰρ πόρρωθεν ἡ κοινωνία, ἀμυδρὰ γίνεται, τῷ περιεῖναι ἐλαττουμένη. Ἔστι δὲ ἡ μὲν τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς φιλία, καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεόν, ὡς πρὸς ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον· εὐεργέται γάρ εἰσι τὰ μέγιστα εὐεργετήσαντες, τὸ εἶναι καὶ τραφῆναι, καὶ παιδευθῆναι, ἡ δὲ τῶν συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν ἰσότητι. Ἔχει δὲ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ χρήσιμον ἡ τοιαύτη φιλία μᾶλλον, ἢ ἡ τῶν ἀλλοτρίων κατὰ γένος, ὅσῳ καὶ κοινό-

τερος

τέλειος ὁ βίος ἐστὶν αὐτοῖς, καὶ πλεῖστα κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις. Μάλιστα δὲ ἡ ἀδελφικὴ φιλία. Συμβαίνει γὰρ αὐτῇ πάντα, ἃ καὶ τῇ ἑταιρικῇ, καὶ μᾶλλον αὐτῇ, ἢ ἐκείνῃ. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἐπιεικεῖς εἶεν οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὅμοιοι μᾶλλον φιλήσουσιν ἀλλήλους, ἢ οἱ ἑταῖροι· οἰκειότεροι γάρ εἰσιν ἀλλήλοις καὶ ὁμοιότεροι, καὶ φύσει ἀλλήλους στέργουσι, καὶ ὁμοηθέστεροί εἰσιν, ὅτι καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ἔφυσαν, καὶ ὁμοίως ἐπαιδεύθησαν· καὶ ἡ κατὰ τὸν χρόνον δοκιμασία μείζων ἐνταῦθα, καὶ βεβαιοτέρα. Ἡ μὲν οὖν μεγίστη ἐν ταῖς συγγενικαῖς φιλία ἡ ἀδελφική ἐστιν. Αἱ δὲ ἄλλαι ἀνάλογον ἔχουσι τῇ κατὰ γένος οἰκειότητι.

Ἀνδρὶ δὲ, καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπάρχειν. Ἄνθρωπος γὰρ τῇ φύσει τεκνοποιητικὸν μᾶλλον, ἢ πολιτικὸν, ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον οἰκία πόλεως, καὶ ὅσῳ κοινότερον ζῴοις τεκνοποιΐα, ἢ πολιτεία. Τὸ μὲν γὰρ πᾶσι ζῴοις ἔνεστιν, ἡ δὲ πολιτεία μόνοις τοῖς ἀνθρώποις. Τοῖς μὲν ἐν ἄλλοις ζῴοις ἐπὶ τοσοῦτον μόνον ἡ κοινωνία ἐστὶν, ἐφ' ὅσον ἂν τεκνοποιῶνται, τοῖς δὲ ἀνθρώποις οὐ τῆς τεκνοποιΐας χάριν μόνον ἡ κοινωνία ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον. Εὐθὺς γὰρ διῄρηται αὐτῶν τὰ ἔργα, καὶ ἄλλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ἕτερα γυναικός. Ἐπαρκοῦσιν οὖν ἀλλήλοις εἰς τὸ κοινὸν τιθέντες τὰ ἴδια. Διὰ ταῦτα καὶ τὸ χρήσιμον, καὶ τὸ ἡδὺ ἐν ταύτῃ τῇ φιλίᾳ εἶναι δοκεῖ.

munis eorum vita est, ut qui plurimorum inter se sint participes. Et fraterna quidem maxime. Omnia .n. illi quæ sodalitiæ accedunt: magisq; huic quam illi. Ideoque si honesti sint fratres & similes, magis se mutuo amabunt quam sodales. Quippe cum & familiares sint magis, magisque similes, & ex quo nati sunt alter alterum dilexerit, majorq; accedat consuetudo & necessitas: ut qui ex iisdem sint nati, eademque imbuti disciplina. Sed & experientia à tempore hic major est & firmior. Cognatarum ergo amicitiarum maxima est fraterna. Aliæ vero rursus pro ratione sanguinis, proportionem quoque habent.

Viri vero & uxoris à natura videtur esse amicitia. Magis enim proprium est homini liberorum procreatio, quam Reip. institutio: quanto prior magisque necessaria familia quam urbs est: quantoque magis animalibus hæc propria est quam illa. Alterum enim omnibus animalibus, alterum solis adest hominibus. Reliquis enim animalibus eatenus tantum sua est communio, quatenus procreare possunt: hominibus vero non procreandi tantum causa sua est communio, sed & communis vitæ causa. Statim enim à principio, divisa videmus esse eorum opera. Alia enim viri, alia mulieris sunt opera. Alter enim alteri succurrit, & inter se communicant propria. Ideoque utilitas quoque in hac amicitia videtur esse & voluptas,

Aristot. l.8.c.12.

Ἀνδρὶ δὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ, &c.

Arist. eu. l.8.c.13.

Sicut bonum quoque & virtus, si sint honesti. Vtrique enim sua est virtus. Et si uterq; congeniente sibi praeditus sit virtute, hoc quoq; eos magis conjunget. Videntur autem quasi vinculum amicitiae talis, esse quoque liberi. Quare facilius qui liberis destituuntur solent dissolvi. Commune enim utriusq; bonum sunt liberi. Quod autem commune est, conjunctum tenet, ea quae communicant.

ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀγαθόν. Καὶ δι᾽ ἀρετὴν, εἰ ἐπιεικεῖς εἶεν. Ἔστι γὰρ ἑκατέρου ἀρετή. Καὶ χαίροιεν ἂν τῷ τοιούτῳ. Σύνδεσμος δὲ τὰ τέκνα δοκεῖ εἶναι· διὸ θᾶττον οἱ ἄτεκνοι διαλύονται. Κοινὸν γὰρ ἀγαθὸν ἀμφοῖν τὰ τέκνα. Συνέχει δὲ τὸ κοινόν.

CAP. XVII.

De iis, quae in utili amicitia oriuntur querelis.

ΚΕΦ. ιζ.

Περὶ τῶν ἐν τῇ χρησίμῳ φιλίᾳ ἐγκλημάτων.

Quomodo autem viro cum uxore, fratri cum fratre, amico denique sit cum amico vivendum, velle quaerere, nihil aliud est, quam quomodo juste sit vivendum. Sequitur enim quamvis communionem proportione amicitiae etiam jus, sicut dictum est saepius. Neque enim idem jus amico cum amico, neque cum extraneo, neque cum fratre aut sodale videtur esse aut condiscipulo.

Cap. 13. Τριῶν δ᾽ οὐσῶν φιλιῶν, &c.

Cum ergo tres sint amicitiae species, quae boni, quae voluptatis & quae utilitatis causa instituuntur, & in singulis, alii in aequalitate, alii in excellentia amici consistant (Nam & qui similes sunt, vel boni, vel voluptatis, vel utilitatis causa, amici fiunt quemadmodum & deterioribus meliores.)

Τοὺς ἴσους μὲν καθ᾽ ἰσότητα, &c.

Pares quidem aequaliter amare oportet, & in caeteris

Πῶς δὲ συμβιωτέον ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ ὅλως φίλῳ πρὸς φίλον, οὐδὲν ἕτερον φαίνεται ζητεῖσθαι, ἢ πῶς δίκαιον. Οὐ γὰρ ταὐτὸ φαίνεται τῷ φίλῳ πρὸς τὸν φίλον, καὶ τὸν ὀθνεῖον, καὶ τὸν ἑταῖρον, καὶ τὸν συμφοιτητήν.

Τριῶν δ᾽ οὐσῶν φιλιῶν, καθάπερ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ καθ᾽ ἑκάστην τῶν μὲν ἐν ἰσότητι φίλων ὄντων, τῶν δὲ καθ᾽ ὑπεροχήν· καὶ γὰρ ὁμοίως ἀγαθοὶ φίλοι γίνονται, καὶ ἀμείνους χείροσιν, ὁμοίως δὲ καὶ ἡδεῖς, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον.

Τοὺς ἴσους μὲν κατ᾽ ἰσότητα δεῖ τῷ φιλεῖν καὶ τοῖς

ἄλλα

ἀλλὰ πάντα ἰσάζειν· τοὺς δὲ ἀνίσους ἀναλόγως τῇ ὑπεροχῇ ἢ καὶ ἐλλείψει φιλεῖν καὶ φιλεῖσθαι.

Μόνη δὲ ἐν τῇ κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίᾳ ἢ ταύτῃ μάλιστα, τὰ ἐγκλήματα καὶ αἱ μέμψεις τῶν φίλων γίνονται πρὸς ἀλλήλους εἰκότως. Οἱ μὲν γὰρ δι᾽ ἀρετὴν φίλοι ὄντες εὖ ποιεῖν ἀλλήλους προθυμοῦνται. Τοῦτο γὰρ ἀρετῆς καὶ φιλίας. Πρὸς τοῦτο δὲ ἁμιλλωμένων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα οὐδὲ μάχαι. Τὸν γὰρ φιλοῦντα καὶ εὖ ποιοῦντα οὐδεὶς δυσχεραίνει. Ἀλλ᾽ ἐὰν ᾖ χαρίεις, ἀμύνεται καὶ αὐτὸς εὖ ποιῶν. Ὁ δὲ ταῖς εὐεργεσίαις τὸν ἕτερον ὑπερβάλλων, τυγχάνων οὗ ἐφίεται, οὐκ ἂν ἐγκαλοίη τῷ φίλῳ. Ἐφίεται γὰρ ἑκάτερος τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ εὖ ποιεῖν.

Οὐδὲ μὴν οἱ δι᾽ ἡδονὴν φιλοῦντες πάνυ δυσχεραίνειν ἀλλήλους δύνανται. Ἅμα γὰρ ἀμφοῖν γίνεται οὗ ὀρέγονται, εἴπερ τῷ συνδιάγειν χαίρουσι. Γελοῖος γὰρ ἂν εἴη ὁ ἐγκαλῶν τῷ μὴ τέρποντι φίλῳ, ἐξὸν ἄλλῳ συνδιάγοντα τέρπεσθαι. Οὔτε τοίνυν ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν φιλία ἐγκλήματα ἔχει καὶ μέμψεις, οὔτε ἡ δι᾽ ἡδονήν.

Μόνη δὲ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον ἐγκληματική ἐστιν. Ἐπ᾽ ὠφελείᾳ γὰρ χρώμενοι ἀλλήλοις ἀεὶ τοῦ πλείονος δέονται, καὶ ἔλαττον ἔχειν οἴονται τοῦ προσήκοντος, καὶ μέμφονται, ὅτι οὐχ ὅσων δέονται, τοσούτων τυγχάνουσιν, ἀξιοῦντες αὐ-

quoque aequari omnibus. Impares vero proportione vel defectus vel excellentiae, amare oportet aut amari. Aristot. l. 8. c. 13.

In sola quidem ea, quae utilitatis causa instituitur amicitia, aut hac certe maxime, accusationes & querelae inter se amicorum reperiuntur. Et quidem merito: qui enim virtutis causa sunt amici, libenter beneficia alter conferunt in alterum. Hoc autem proprium virtutis & amicitiae est. In hac enim contentione nec querelae oriuntur, nec pugnae. Eum quippe qui amat, & qui beneficia confert, nemo odit. Imo nisi inhumanus sit, benefaciendo refert gratiam. Qui vero beneficiis alterum superat, si consequatur id quod petit, nunquam amicum accusabit. Uterque enim bonum appetit, & beneficium conferre. Γίνεται δὲ τὰ ἐγκλήματα, &c.

Sed nec in ea quae voluptatis causa instituitur, mutuis offensionibus locum esse admodum potest. Simul enim contingit ambobus quod petunt, si quidem consuetudine delectantur. Ridiculus enim esset, qui accusaret alterum ex quo voluptatis nihil perciperet, cum voluptatem ex alterius quaerere possit consortio: quare neque quae boni instituitur causa, neque quae voluptatis, accusationibus locum relinquit aut querelis. Οὐ πάνυ δ᾽ οὐδ᾽ ἐν ταῖς, &c.

Sola vero quae utilitatem spectat, accusationum plena est. Cum enim emolumenti causa, alter altero utatur, semper plus petunt, minusque quam oportet habere se arbitrantur. Neque quantum desiderant se consequi queruntur, cum se Ἡ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, &c.

Aristot. l.8 c.13.

se dignos judicent qui consequantur. Qui enim beneficia conferunt, suppeditare iis omnia quibus opus habent nequeunt. Semper enim pluribus opus habent quibus bene fit, quam conferre qui benefaciunt, possint.

τῆς τυχούσης. Οἱ γὰρ εὖ ποιοῦντες οὐ δύνανται ἐπαρκεῖν αὐτοῖς τοσοῦτον, ὅσων δέονται. Ἀεὶ γὰρ οἱ εὖ πάσχοντες πλειόνων δέονται, ἤπερ εὖ ποιεῖν οἱ εὐεργέται δύνανται.

Ἔοικε δὲ καθάπερ τὸ δίκαιον, &c.

Videtur autem quemadmodum jus duplex est, (unum non scriptum, alterum vero legibus constitutum) sic & illius quæ secundum utilitatem instituitur amicitiæ, utilitatem aliam moralem esse, aliam legitimam. Et legitima quidem utilitas, cum quis aliquid dat alicui, ut aliquid accipiat: idque certum ac definitum. Moralis vero, cum aliquis alicui tanquam amico aliquid dederit: pro quo tantum vel amplius accipiat, non certum tamen neque definitum. In utraque autem utilitate hac, accusationes amicitiam sequuntur & querelæ. Maxime vero cum alter legitimam, alter vero moralem utilitatem introducit amicorum. Facile enim dissolvuntur tales. Si enim alter pecuniis prosit, eodemque modo alterum prodesse velit sibi, ac tantundem accipere, quantum contulit; ille vero alio prosit modo, non possunt in amicitia persistere. Rursus ea quam legitimam dicunt, utilitas, alia circumforanea plāe, alia est liberalior. Nolle enim dare nisi statim recipias, de manu in manū, quod aiunt, circumforaneum est omnino. Multoque ut qui dat recipere differat, est liberalius. Ex conventione enim hoc fit: quid pro quo debeatur. Definitū enim hic debitum minimeque controver-

Ἔοικε δέ, ὅτι καθάπερ τὸ δίκαιον διττόν ἐστι, τὸ μὲν γὰρ ἄγραφον, τὸ δὲ κατὰ νόμον, οὕτω καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας τὸ μὲν ἠθικὸν εἶναι, τὸ δὲ νομικόν. Νομικὸν μὲν χρήσιμον, ὅταν τις τινι δῷ, ἐφ' ᾧ λάβοι τι ῥητὸν καὶ ὡρισμένον. Ἠθικὸν δέ, ὅταν τις τινι ὡς φίλῳ δωρῆται, κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλέον, οὐ ῥητὸν οὐδὲ ὡρισμένον. Κατ' ἄμφω δὲ τὰ χρήσιμα, ταῖς φιλίαις ἐγκλήματα καὶ μέμψεις ἀκολουθεῖ. Μάλιστα δέ, ὅταν τῶν φίλων ὁ μὲν τὸ νόμιμον χρήσιμον εἰσάγῃ, ὁ δὲ τὸ ἠθικόν. Οἱ τοιοῦτοι γὰρ ταχέως διαλύονται. Εἰ γὰρ ὁ μὲν εἰς χρήματα ὠφελεῖ, καὶ ἀξιοῖ ὁμοίως ὠφελεῖσθαι, καὶ τοσοῦτον λαβεῖν, ὅσον δέδωκεν, ὁ δὲ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ὠφελεῖ, οὐ δύνανται ἐν τῇ φιλίᾳ μένειν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦ νομίμου χρησίμου τὸ μὲν πάντη ἀγοραῖον, τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον. Τὸ μὲν γὰρ μὴ δοῦναι εἰ μὴ αὐτίκα εἴη λαβεῖν, ἐκ χειρὸς εἰς χεῖρα, πάντη ἀγοραῖον. Τὸ δὲ δόντα ἀναβάλλεσθαι τὴν λῆψιν, ἐλευθεριώτερον. Καὶ τοῦτο δὲ καθ' ὁμολογίαν γίνεται, τί ἀντὶ τίνος ὀφείλει. Ὡρισμένον γὰρ τὸ ὀφείλημα, καὶ οὐκ ἀμφίλογον.

λογον. Ἡ δὲ ἀναβολὴ τῆς κομιδῆς ἐλευθεριώτερόν πως καὶ φιλικώτερον ποιεῖ τὸ συνάλλαγμα· διὸ παρ' ἐνίοις τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, οὐδὲ δικάζονται ἀλλήλοις περὶ τῶν χρεῶν, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας. Ὁ δὲ κατὰ τὸ ἠθικὸν χρήσιμον ὠφελῶν, οὐκ ἐπὶ ῥητοῖς, ἀλλ' ὡς φίλῳ, δωρεῖταί τι, ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ὠφελεῖ. Κομίζεσθαι δὲ ἀξιοῖ τὸ ἴσον ἢ πλέον, ὡς οὐ δεδωκὼς, ἀλλὰ χρήσας· μὴ λαβὼν δὲ, οὐχ ὥσπερ χρήσας οὕτως ἐγκαλεῖ τῷ μὴ δόντι, ἀλλ' ὡς φίλῳ. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὸ βούλεσθαι μὲν πάντας ἢ τοὺς πλείστους τὰ καλὰ, προαιρεῖσθαι δὲ τὰ ὠφέλιμα. Τὸ δὲ εὖ ποιεῖν, μὴ ἵνα ἀντιπάθῃ, καλόν. Ὠφέλιμον δὲ τὸ εὐεργετεῖσθαι. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ὠφέλιμον ζητοῦσι, μὴ τυχόντες δὲ βούλονται καλοὶ δοκεῖν.

Τοὺς δὲ τοιούτους φίλους, καὶ ἵνα εὖ πάθωσιν, εὖ ποιοῦντας, πάσῃ σπουδῇ εὖ ποιητέον τοὺς δυναμένους, καὶ τὴν ἀξίαν εὐεργεσίαν ἀποδοτέον. Οὐ γὰρ ἕλκειν δεῖ βίᾳ πρὸς τὴν ἀληθῆ φιλίαν μὴ βουλομένους, ἀλλὰ δυσχεραίνειν, ὅτι ἔλαθον εὖ παθόντες ὑφ' οὗ οὐκ ἔδει. Οὐ γὰρ ὑπὸ φίλου, καὶ ζητεῖν ὅπως ἑκόντες ἀποτείσωνται τὰς ἀκουσίας εὐεργεσίας, ἃς ἄκοντες ἐδέξαντο τῷ ἀγνοεῖν τὸν εὐερ-

sum. Dilatio vero perceptionis liberalius multoq; amicius pactum facit. Quamobrem de his alicubi actiones nullæ dantur. Neq; de debito inter se contendunt: quod censeant amandos eos potius, qui bona fide contraxerint. Utilitas vero moralis, omnino certis præscriptisq; conditionibus non constat, sed ut amico aliquid dat, aut aliud aliquid confert. Ita tamen ut qui dedit vel tantundem expectet, vel amplius, ut qui non proprium sed mutuum dederit. Si vero non accipiat, non quasi mutuo dederit, tum demum accusat eum, qui non reddit, ut amicum tamen. Idq; usu venit propterea, quod omnes aut certe plurimi, voluntate quidem ad honesta deferantur, utilia tamen postea præferant & commoda. Honestum autem est, ita benefacere, ut nihil vicissim beneficii exspectes, utile vero & commodum beneficium accipere. Ideoque id quod utile est, quærunt, quod cum non consequuntur, honesti videri volunt. — Aristot. l. 8. c. 13.

His vero amicis, qui ut beneficium recipiant, beneficium conferunt, bene vicissim facere debent qui possunt, quantumq; merentur reddendum est. Nec enim vi ad veram amicitiam aut nolentes debent pertrahere: sed potius dolere, quod ab alio quam oportebat beneficium acceperint: neque enim ab amico. Quare dabunt operam, ut prompto animo fœda dispungant beneficia quæ inviti admiserunt: quia à quo ea acciperent non satis pervidebant. — Δυναμένῳ δ' ἀνταποδοτέον τὴν ἀξίαν, &c.

Aristot. lib. 9. c. 2.

debent. Quod facient, si tantundem reddant, modo possint, & quemadmodum si certa esset præfixa conditio, debitum confestim dissolvant. At si statim non possint, simul ac potuerint se reddituros esse promittant. Quod si omnino reddere non possint, ne illi quidem qui contulerunt, quippiam ab iis exigent. Itaque si possint, statim reddent. Priusquam vero beneficium accipiant, considerare debent singula, quo, & qua de causa accipiant, ut tum harum cognoscant, utrum admittendum id sit, an secus.

γνῶσιν. ἀποτείσοντες δ' εἰ καὶ δύναιντο, καὶ αὐτίκα ἀποδόντες, ὥσπερ ἐπὶ ῥητοῖς αὐτοὺς ἀπολύοντες. Εἰ δὲ μὴ δύναιντο παραυτίκα, ὁμολογοῦντες δυνηθέντες ἢ μὴν ἀποδώσειν. Εἰ δὲ πάντως ἀδυνάτως ἔχοιεν ἀποδοῦναι, οὐδὲ οἱ δόντες ἀπαιτήσουσιν αὐτούς. Ὥστε εἰ δύναιντο, ἀποδώσουσιν αὐτοῖς. πρὸ δὲ τῆς εὐεργετήσεως σκοπεῖν ἐχρῆν, ὑπὸ τίνος εὐεργετεῖται, καὶ ἐπὶ τίσιν, ὡς ἂν εἰδείη, εἰ δεῖ δέξασθαι ἢ μή.

CAP. XVIII.

De mensura retribuendi in amicitiis, in quibus in excellentia amicitiæ versantur querelæ.

ΚΕΦ. ιη.

Περὶ μέτρου ἀντιδόσεως ἐν τῇ χρησίμῳ, καὶ τῇ καθ' ὑπεροχὴν φιλίᾳ μεμψέων.

Ἀμφισβήτησιν δ' ἔχει πότερον δεῖ, &c.

In reddendis autem inter se in mutuo amicorum beneficiis, restat difficultas. Cum enim parum sæpe magna præstant beneficia iis qui accipiunt, contraque multum parum (fit enim sæpe ut aliquis multo, vel labore vel sumptu pariter impetret aliquid, ac vicissim) videndum est, utrumnam reddendo beneficio utilitas, an vero beneficii spectanda sit mensura. Etenim qui acceperunt beneficium, talia se ab iis qui dederunt accepisse aiunt, quæ illis parva essent, & quæque ab aliis sumi potuissent: atque ita ea deprimunt. Contra qui dederunt, dedisse se ex suis maxima, &

Ἐν ταῖς δὲ ταύτης αὐτοὺς ἀλλήλους ἐν χρήσει φιλίαις ἀμοιβαῖς ἀπορία ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ ἀπὸ μικρῶν εὐεργετημάτων μεγάλαι ὠφέλειαι γίνονται τοῖς εὐεργετηθεῖσι, καὶ ἀπὸ μικρῶν μεγάλα πολλάκις· οὐ δέχεται γὰρ πολλὰ δαπανήσαντα καὶ ἀναλώσαντα φίλον, τὸν φίλον ὠφελῆσαι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν, πότερον ὠφελείᾳ μετρεῖσθαι δεῖ τὰς ἀμοιβὰς σκοπεῖν, ἢ τῷ τῆς εὐεργεσίας μέτρῳ. Καὶ γὰρ οἱ μὲν εὖ πάσχοντες τοιαῦτα φασὶ λαβεῖν αὐτοὶ τὴν εὐεργεσίαν, ἃ μικρὰ τοῖς δοῦσιν ὑπῆρχε καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, ταπεινοῦντες καὶ σμικρύνοντες τὰς εὐεργεσίας. Οἱ δ' αὖ παρασχόντες τὸ

[illegible]

quæ ab aliis sumi non potuissent: cum in periculis, aliisque necessitatibus contulisse. Quare dubitatur, utro metiri retributionem quis debeat, an accipientis commodo, an vero conferentis beneficio. Quod quidem non eodem modo in omni faciendum est amicitia. Sed in ea, quæ utilitatis instituitur causa, ejus qui beneficio afficitur, utilitati respondebit: aut etiam eam superabit: quod quidem præstat. Hic enim est, qui ope indiget, alterque ei suppeditat, tantundem recepturus. Tanti ergo fuit hoc subsidium, quanti emolumentum quod percepit, aut pluris. Suo denique ipsius metiri retributionem debet commodo, quia amicus est propterea. In ea autem quæ virtutis instituitur causa, nullæ sicut hic querelæ existunt, ubi utrique ad commodum quam maxime suum beneficia referre conantur: neque ejus qui beneficium accipit emolumento, retributionem metimur, sed conferentis instituto. Virtutem quippe & mores in animi proprio instituto spectamus. Quia ergo virtutis causa alterum amat alter, beneficii retributionem etiam instituto metientur: ideoque omni querela amicitia vacat ejusmodi: cum aliæ contra querelarum plenæ sint semper. Aristot. l. 8. c. 14.

Qualia ea quoque est quæ in excellentia consistit: quoties nimirum major minorem, vel qui plus prodest, eum amat, qui minus. Plus habere enim petit qui excellit: alter quia præstantior est, alter quia Cap. 14. Διαφέρονται δ' ἐν ταῖς, &c.

Aristot. l. 8. c. 14.

quia plus prodest. Si enim, inquiet, uterque amicorum quantum potest tribuat, & non quantum debet accipiat, onus quoddam amicitia futura est. Ideoque volunt non paria tantum, sed majora aliquem debere ex amicitia consequi. Putant n. quemadmodum in mercatura qui plus conferunt pecuniæ, plus quoque accipiunt, ita in amicitia quoque habere. Et ita quidem qui excellunt. Contra autem qui excellentia vincuntur, negant hoc iis qui excellunt convenire amicis, sed contra. Boni enim amici esse, indigentibus succurrere. Quid enim, aiunt profuerit magno ac potenti amicum esse homini, si nihil ad nos ex ejus perveniat bonis? Hoc modo, dum uterque accusat alterum, paremque uterque sibi potiorem vindicat, facillime dissolvuntur.

Ἔοικε δὲ ἑκάτερος ὀρθῶς ἀξιοῦν, &c.

Videtur autem æquum postulare uterque: oportet enim plus quodammodo ex amicitia tribuere utrique: non ejusdem rei tamen. Verum excellentiori plus honoris, egeno plus eorum quibus eget. Præmium virtutis quippe ac beneficiorum, honor est. Egestatis vero subsidium lucrum est, aut aliud quodcunq; quo quis eget. Eodemq; modo & in rebus publicis habere se res videtur. Semper enim iis qui beneficium conferunt aliquod, honor persolvitur. Neq; enim honore, qui non aliquid contulerit in publicum, affici solet. Publicum enim præmium ei redditur, qui bene de publico meritus fuerit: publicum autem est honor. Neque

ὁ δὲ, ὅτι ὠφελιμώτερος. Εἰ γὰρ ἑκάτερος, φασὶ, τῶν φίλων κατὰ τὴν δύναμιν εἰσηνέγκατο, καὶ οὐ κατ' ἀξίαν λήψεται, λειτουργία τις ἔσται ἡ φιλία. Διὰ τοῦτο φασὶ δεῖν οὐχ ὁμοίαν τυγχάνειν τῶν ἐκ τῆς φιλίας, ἀλλὰ μειζόνων. Ἀξιοῦσι γὰρ, καθάπερ οἱ κατ' ἐμπορίαν συνεισφέροντες χρήματα, οἱ πλεῖον, πλέον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς φιλίας ἔχειν. Καὶ ταῦτα μὲν οἱ ὑπερέχοντες. Οἱ δὲ ὑπερεχόμενοι οὐ ταὐτά φασι προσήκειν τοῖς ὑπερέχουσι φίλοις, ἀλλὰ τὸ ἀνάπαλιν. Φίλου γὰρ ἀγαθοῦ εἶναι τὸ ἐπαρκεῖν τοῖς ἐνδεέσι. Τί γὰρ, φασὶν, ὄφελος σπουδαίῳ, ἢ δυνάστῃ φίλον εἶναι, μηδέν γε μέλλοντα ἀπολαύειν τῶν τοῦ φίλου ἀγαθῶν; οὕτω δὲ ἐγκαλοῦντες ἀλλήλοις, καὶ ἀξιοῦντες ἑκάτεροι πλέον ἔχειν, ῥᾷστα διαλύονται.

Ἔοικε δὲ ὀρθῶς καὶ ἑκάτερος ἀξιοῦν· δεῖ γὰρ ἑκατέρῳ τὸ πλέον νέμειν ἐκ τῆς φιλίας, οὐ τοῦ αὐτοῦ δέ· ἀλλὰ τῷ μὲν ὑπερέχοντι δεῖ πλέον νέμειν τιμῆς, τῷ δὲ ἐνδεεῖ πλέον ἀποδιδόναι ὧν δεῖται. Τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς καὶ εὐεργεσίας ἡ τιμὴ γέρας, τῆς δὲ ἐνδείας ἐπαρκεία τὸ κέρδος, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, ὁ ἐνδεὴς δεῖ. Τὸν ἴσον δὲ τρόπον καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις φαίνεται ἔχον. Ἀποδίδοται γὰρ ἀεὶ τοῖς εὐεργέταις ἡ τιμή· οὐ γὰρ τιμᾶται ὁ μηδὲν ἀγαθὸν τῷ κοινῷ πορίζων. Τὸ κοινὸν γὰρ δίδοται τῷ τὸ κοινὸν εὐεργετοῦντι· ἡ τιμὴ δὲ κοινόν.

κοινόν. Οὐ γάρ ἐστιν ἅμα χρηματίζεσθαι ἀπὸ τῶν κοινῶν, καὶ τιμᾶσθαι. Ἀλλ' ὁ ἐνδεὴς τὰ τοῦ κοινοῦ χρήματα μὲν λαμβάνει, τιμᾶται δὲ οὐδαμῶς. Οὐδεὶς γὰρ ἀνέχεται κατ' ἄμφω ἐλαττοῦσθαι, καὶ κατὰ τὴν τιμὴν, καὶ κατὰ τὰ χρήματα. Ἀλλὰ τὸ ἕτερον δεδωκὼς, τὸ ἕτερον λήψεται. Διὰ τοῦτο τῷ μὲν περὶ χρήματα ἐλαττουμένῳ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τὴν τιμὴν νέμουσι· τῷ δὲ δωροδόκῳ, χρήματα. Τὸ κατ' ἀξίαν γὰρ ἐπανισοῖ καὶ σώζει τὴν φιλίαν, καθάπερ εἴρηται. Τοῦτον δὴ τὸν τρόπον καὶ τοῖς ἀνίσοις φίλοις ὁμιλητέον, καὶ τῷ εἰς χρήματα ὠφελουμένῳ, ἢ εἰς ἀρετὴν, τιμὴν ἀνταποδοτέον τῷ τελοῦντι. Ἀνταποδώσει δὲ τὸ ἐνδεχόμενον.

Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, οὐ τὸ κατ' ἀξίαν. Οὐ γὰρ δύνανται πάντες τὰ κατ' ἀξίαν ἂν ὀφείλωσιν ἀποδιδόναι. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἐπὶ πάντων τὸ κατ' ἀξίαν εὑρεῖν, ὥσπερ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ γονέας τιμαῖς οὐδεὶς τὴν ἀξίαν ἀποδοῦναι δύναται. Ὁ δὲ θεραπεύων κατὰ τὴν δύναμιν, καὶ ὅσον ἔξεστιν, ἐπιεικὴς εἶναι δοκεῖ. Διὰ τοῦτο δοκεῖ μὴ ἐξεῖναι υἱῷ πατέρα ἀπείπασθαι, καὶ μὴ ὑπακοῦσαι περὶ ὁτουοῦν ἀξιοῦντα· ἀεὶ γὰρ ὀφείλει, καὶ διὰ τοῦτο ἀνταποδοτέον ἀεί· οὐδὲν γὰρ ἄξιον ἂν εὐεργετηθεὶς δέδρακε πρὸς τὸν πατέρα· τῷ πατρὶ δὲ ἀπείπασθαι τὸν υἱόν. Ἔξεστι γὰρ τοῖς εὐεργέταις τοὺς ὀφείλοντας ἀποπέμ-

enim fieri poteſt ut & lucretur ſimul e publico aliquis, & honorem conſequatur. Sed qui egent, pecunias quidem accipiunt e publico, honorem vero minime. Nemo enim utriuſque damnum vult pati, & pecuniarum & honoris videlicet: ſed cum alterum dedit, alterum accipit. Ideoque ei qui pecuniarum Reipublicæ cauſa damnum ſubivit, reddunt honorem, ſicut ei qui pecunias præfert, has conferunt. Dignitatis enim & meriti ratio exæquat, ut dictum eſt, amicitiam, & conſervat. Eodem autem modo cum inæqualibus etiam agendum eſt amicis: & is qui vel pecuniis ab aliquo augetur vel virtute, honorem viciſſim ei reddere debet à quo ea accipit. Sic enim reddet quod poteſt.

Quod enim poteſt non quod dignitati debetur aut merito, amicitia requirit. Neq; enim poſſunt omnes pro dignitate ejus reddere quod debent aut merito: quia id in omnibus invenire non poteſt. Sicut in Deorum, exempli gratia, aut parentum honoribus, nemo pro dignitate poteſt perſolvere aut merito quod debet. Qui vero quantum poteſt & pro viribus eos colit, probus atque honeſtus videtur eſſe. Ideoque videtur non licere filio abdicare patrem, aut quicquam eorum quæ petierit negare: ſemper enim debet. Quare etiam ſemper reddendum: nihil enim unquam paternis dignum beneficiis præſtitit. Contra vero patri licet abdicare filium: licet enim eis qui contulerunt beneficium abdicare debitores.

Ariſtot. l.8.c.14.

Τὸ δυνατὸν γὰρ ἡ φιλία ἐπιζητεῖ, &c.

tores. Quamvis fortasse nullus pater filium relinquat suum: nisi eximio quodam modo sit improbus. Praeterquam enim quod naturalis eo impellit amicitia, humanum quoque est, subsidium non aversari aut reiicere. Filius autem si sit improbus, plane aut odit aut certe non admodum studet patri ferre auxilium. Plerique enim affici beneficiis volunt: ea vero conferre tanquam rem fugiunt inutilem. Ac de his hactenus quidem.

Aristot. l. 8. c. 14.

δοῦναι. ἴσως δ' οὐδείς ποτ' ἀφίστασθαι δόξειεν ἂν μὴ ὑπερβάλλοντι μοχθηρίᾳ· χωρὶς γὰρ τῆς φυσικῆς φιλίας, τὴν ἐπικουρίαν ἀνθρωπικὸν μὴ διωθεῖσθαι. Τῷ δ' υἱῷ μοχθηρῷ ὄντι φευκτὸν ἢ οὐ σπουδαστὸν τὸ ἐπαρκεῖν. Οἱ γὰρ πολλοὶ εὖ πάσχειν βούλονται, τὸ δὲ ποιεῖν φεύγουσιν ὡς ἀλυσιτελές. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

ARISTO

ARISTOTELIS ETHICORUM

LIBER IX.

ΚΕΦ. α. | CAP. I. Aristot. l.9.c.1.

Ποῖα τὰ τὴν φιλίαν σώζοντα.

ΕΤι δὲ λέγωμεν περὶ φιλίας, καὶ ὧν δεῖ προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις. Ἐν μὲν οὖν ταῖς κατ' ἰσότητα φιλίαις τὰ ἴσα ἀνταποδοτέον ἀλλήλοις τοὺς φίλους, ἐν δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι φιλίαις, καθὼς εἴρηται, τὸ ἀνάλογον. Ἡ γὰρ ἀναλογία σώζει τοὺς φίλους ἐν ταῖς πολιτικαῖς κοινωνίαις. Ὁ γὰρ σκυτοτόμος ἀντὶ τῶν ὑποδημάτων οὐχ ὑποδήματα, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν καὶ τὸ ἀνάλογον λήψεται, ὡς ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ διὰ πλειόνων εἴρηται. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ὑφάντης καὶ οἱ ἄλλοι. Τοῦτο γὰρ σώζει τῆς πολιτικῆς κοινωνίας,

Quæ sint quæ amicitiam conservent.

ADhuc de amicitia dicamus, & quæ opus est superioribus addamus. In iis ergo quæ æqualitate constant amicitiis, æqualia quoque sibi mutuo reddere amici debent. In iis vero quæ sunt inæquales, proportionis tantum, sicut dictum est, habenda est ratio. In civili quippe societate, æquare amicos solet proportio. Sutor enim pro calceis, non calceos, sed precium, & quod proportione iis respondet, accepturus est: quemadmodum in quinto pluribus diximus. Eodemque modo textor quoque & alii. Hoc enim est quod civilem sustinet societatem, ut cum pro-

Cap. 1. Ἀπάσαις δὲ ταῖς ἀνομοιοειδέσι, &c.

Aristot. l.9.c.1. proportione dentur & accipiantur omnia, quibus vel egent vel abundant singuli. Et in civili quidem societate communis mensura, quo omnia referantur, & quo tam ea quæ damus, quam quæ accipimus, metiri solemus, est nummus. In morali vero & quæ amicitia constat, nihil habemus, quo ea quæ sunt dissimilia metiri possimus. Quamobrem querelarum atque accusationum plenæ sunt hujusmodi amicitiæ: qualis quoque est amatoria.

Ἐν δὲ τῇ ἐρωτικῇ, &c. Interdum enim amator accusat eum quem amat, quod cum vehementer amet, ab illo vicissim non ametur: cum fortasse amore dignus non sit. Sæpe qui amatur amantem accusat, quod cum prius omnia promiserit, nunc nihil præstet. Solet autem hoc fieri, cum alter voluptatis, alter utilitatis causa amat: postea vero neque hic admodum jucundus, neque ille admodum est utilis. Cum enim horum causa contracta sit amicitia, si non adsint ea, necessario amicitia dissolvitur: quia non alter alterum, sed alterius bona amat alter: quæ cum stabilia non sint, amicitia quoque ruinam secum trahunt. Qui vero se mutuo, moresque alter alterius diligunt, quales sunt honesti viri, in amicitia persistunt. Amicos enim propter ipsos, non alia de causa, amant. Ipsi vero cum maneant qui sunt, secum quoque amicitiam conservant. Suboriuntur inter dissimiles quoque amicos simultates, quoties alia ab amicis, quæ non petebant,

τὸ ἀναλόγως διδόναι καὶ λαμβάνειν, ὧν ἕκαστος δεῖται ἢ εὐπορεῖ. Ἀλλ᾽ ἐν μὲν ταῖς πολιτικαῖς κοινωνίαις ἐστὶ κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα, πρὸς ὃ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ τὰς δόσεις καὶ τὰς λήψεις μετροῦμεν. Ἐν δὲ ταῖς ἠθικαῖς τε καὶ φιλικαῖς οὐκ ἔστιν ᾧ μετρῆσαι δυνατὸν τὰ ἀνομοιειδῆ. Διὰ τοῦτο ἐν ἐγκλήμασιν ἀεὶ εἰσὶν αἱ τοιαῦται κοινωνίαι, οἵα ἐστὶν ἡ ἐρωτική.

Καὶ γὰρ ἐνίοτε μὲν ὁ ἐραστὴς ἐγκαλεῖ τῷ ἐρωμένῳ, ὅτι ὑπερφιλῶν οὐκ ἀντιφιλεῖται, οὐκ ἄξιος ὢν φιλεῖσθαι, εἰ οὕτως ἔτυχε. Πολλάκις δὲ ὁ ἐρώμενος τῷ ἐρῶντι μέμφεται, ὅτι πρότερον ἐπαγγελλόμενος πάντα, νῦν οὐδὲν ἐπιτελεῖ. Συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα, ὅταν ὁ μὲν δι᾽ ἡδονὴν ἐρῶν, ὁ δὲ διὰ τὸ χρήσιμον, εἶτα μήτε οὗτος πάνυ ἡδὺς ᾖ, μήτε ἐκεῖνος χρήσιμος· διὰ ταῦτα γὰρ τῆς φιλίας οὔσης, ἐπειδὰν μὴ παρῶσι, διάλυσις γίνεται. Οὐ γὰρ ἀλλήλους ἔστεργον, ἀλλὰ τὰ ἀλλήλων, ἃ μὴ ὄντα μόνιμα καὶ τὴν φιλίαν συναπόλλυσιν. Οἱ δὲ ἀλλήλους στέργοντες, καὶ τὰ ἀλλήλων ἤθη, οἷοί εἰσιν οἱ σπουδαῖοι, μόνιμοί εἰσιν ἐν τῇ φιλίᾳ. Φιλοῦσι γὰρ ἀλλήλους δι᾽ αὑτοὺς, καὶ δι᾽ οὐδὲν ἄλλο. Αὐτοὶ δὲ μένοντες ἐφ᾽ ἑαυτῶν, καὶ τὴν φιλίαν διασώζουσι. Διαφέρονται δὲ οἱ ἀνομοιοειδεῖς φίλοι, καὶ ὅταν ἕτερα γίνηται αὐτοῖς παρὰ τῶν φίλων, καὶ μὴ

καὶ ἂν ὀρέγονται. Ὅμοιον γὰρ τῷ μηδὲν γίνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ. Ὥσπερ ὁ τῷ κιθαρῳδῷ ἐπαγγειλάμενος, ὅσον ἄμεινον ᾄσειε, τοσούτῳ πλεῖον δώσειν, εἰς ἕω δὲ ἀπαιτοῦντι τὰς ὑποσχέσεις, ἀνθ᾽ ἡδονῆς ἡδονὴν ἀποδεδωκέναι ἔφη. Εἰ μὲν οὖν ἑκάτερος ἡδονὴν ἐβούλετο λαβεῖν, ἱκανῶς ἂν εἶχεν ἡ κοινωνία· εἰ δὲ ὁ μὲν τέρψιν ἐζήτει, ὁ δὲ κέρδος· καὶ ὁ μὲν ὃ ἐζήτει ἔλαβεν, ὁ δὲ μή, οὐκ ἂν εἴη τὸ κατὰ τὴν κοινωνίαν καλῶς. Ὧν γὰρ ἕκαστος δεῖται, τούτων ἕνεκα δίδωσιν ἃ τυγχάνει κεκτημένος αὐτός.

consequuntur. Propemodum enim nihil accipere videtur, qui non accipit id quod petebat. Sicut ille, exempli gratia, qui promittebat citharœdo, quanto melius caneret, tanto se plus illi daturum: mane autem cum promissum exigeret, voluptatem voluptate remunerasse se dicebat. Si ergo uterq; voluptatem petiisset, recte constitisset societatis ratio. Sin autem delectationem alter, alter vero lucrum petebat, & hic quidem quod petebat acceperat, ille autem non item, non potuit sarta tecta conservari societatis ratio. Singuli enim ut accipiant quibus opus habent, dare ea solent quæ habent. Aristot. l.9.c.1.

ΚΕΦ. β΄.

Περὶ τοῦ τίνος ἐστὶν ἐν τῇ ἄνευ διομολογίας γινομένῃ εὐεργεσίᾳ τὴν ἀμοιβὴν τάττειν. Καὶ ἔτι περὶ τῆς κατ᾽ ἀρετὴν, καὶ τῆς κατὰ τὸ χρήσιμον φιλίας, ἐν ᾗ διομολογία οὐ γίνεται.

CAP. II.

Cujus sit in iis quæ sine pacto inferuntur beneficiis, precium ponere: item de ea quæ virtutis & quæ utilitatis causa sine pacto contrahitur amicitia.

ΕΝ μὲν οὖν ταῖς ἀνομοίοις φιλίαις τὸ ἀνάλογον καὶ κατ᾽ ἀξίαν ζητεῖται. Ἀπορία δέ ἐστι, πότερος κύριος τάττειν ἀξίαν ἀμοιβήν, ὁ προέμενος, ἢ ὁ λαμβάνων· ὁ γὰρ προέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν τῷ λαμβάνοντι τάξαι τὴν ἀξίαν ἀμοιβήν, ὥσπερ Πρωταγόρας ἐποίει. Τοὺς γὰρ φοιτητὰς τῆς διδασκαλίας τὸν μισθὸν οὐκ αὐτὸς ὁριζόμενος ἀπῄτει, ἀλλ᾽ αὐτοὺς ἐκέλευε τιμᾶν ὅσου νομίζου-

IN dissimilibus ergo amicitiis proportio & dignitatis requiritur ratio: Quæstio autem movetur: utrius sit remunerationem ponere, an qui prius dedit, an vero qui accepit. Qui enim prius dedit, videtur ei qui accipit permittere; ut de remunerationis dignitate ipse statuat, quéadmodum Protagoras solebat. Neq; n. aut certam discipulis suis præfiniebat, aut quã præfinierat exigebat institutionis mercedem: sed ipsos æstimare jubebat, quanti Τὴν ἀξίαν δὲ πότερος τάξαι, &c.

Aristot. l.9.c.1. ea essent quæ didicissent: ac deinde quod illis videbatur accipiebat. In ejusmodi autem communionibus quibusdam ea sufficit quæ in proportione consistit remuneratio, quibus Hesiodi illud satis est:

σιν ἄξια μεμαθηκέναι, καὶ τοσοῦτον ἐλάμβανεν. Ἐν ταῖς τοιαύταις δὲ κοινωνίαις ἐνίοι ταῖς ἀναλόγοις ἀμοιβαῖς ἀρκοῦνται, καὶ ἀγαπῶσι τοῖς Ἡσιόδου.

Οἱ δὲ προλαβόντες, &c. *Merces nempe viro satis est &c.* Forenses autem quidam, & quorum in mercatura consistit societas, plura quærunt. Fit enim nonnunquam ut ante pecunias acceperint, quas statim se reddituros esse promiserant, eas autem cum non reddant, neq; quicquam eorum quæ promiserant faciant, non immerito accusantur: quia nimirum quicquid præstant minus est promissis. Ideoq; & sophistæ non nisi accepta prius mercede solent docere quoniam nemo pecuniis ea emere vellet quæ docet, quia nullius sunt precii. Jam vero cum magna quædam & præclara se docturos esse promittant, mercedem quidem accipiunt, ac postea ineptissima quædam eos docent. Hi ergo cum precium acceperint, neq; tamen id quod promiserant præstiterint, merito accusantur.

Μισθὸς δ᾽ ἀνδρὶ ἀρκιος ἔστω.

Οἱ δὲ ἀγοραῖοι, καὶ κατ᾽ ἐμπορίαν ταῖς κοινωνίαις χρώμενοι πλείω ζητοῦσιν, οἱ καὶ προλαβόντες ἐνίοτε τ᾽ ἀργύριον, καὶ αὐτίκα δώσειν ἐπαγγειλάμενοι, οὐκ ἀποδιδόασιν, οὐδὲ ποιοῦσιν οὐδὲν ὧν ἔφασαν. Καὶ ἐγκαλοῦνται δικαίως, ὅτι τὰ ἔργα ταῖς ἐπαγγελίαις ὑπερβάλλουσι. διὰ τοῦτο καὶ οἱ σοφισταὶ οὐ διδάσκουσι πρὶν μισθὸν λαβεῖν τῆς διδασκαλίας, διὰ τὸ μηδένα ἂν δοῦναι ἀργύριον ὧν μεμάθηκεν ἕνεκα, ὅτι φαῦλα· ἐπαγγελλόμενοι δὲ μεγάλα διδάξειν, λαμβάνουσι μὲν τὸν μισθὸν, διδάσκουσι δὲ τὰ φαυλότατα. Οὗτοι μὲν οὖν ἂν ἔλαβον τὸν μισθὸν μὴ ποιοῦντες, εἰκότως ἐν ἐγκλήμασιν εἰσιν.

Ἐν οἷς δὲ μὴ γίνεται διομολογίαι, &c. Ubi autem pactum non intercedit conventum retributionis aut operæ, si qui amicis per se subsidium tulerunt, suaq; amicorum causa dimiserunt, ut honesti solent homines, eos accusari non posse diximus. Talis enim est quæ virtutis causa instituitur amicitia. Atque ibi ex consilio propositoque reddenda est remuneratio. Illa quippe amici & virtutis est, ut in superioribus ostendimus. Talis autem est & philosophica commu-

Ἐν αἷς δὲ κοινωνίαις οὐ γίνεται διομολογία τῆς ἀμοιβῆς ἢ τῆς ὑπουργίας, οἱ μὲν ὠφελοῦντες τοὺς φίλους δι᾽ αὐτοὺς, καὶ προϊέμενοι τὰ ἑαυτῶν τῶν φίλων ἕνεκα, διοί εἰσιν οἱ ἀνυδικοι, εἴρηται ὅτι ἀνέγκλητοι. Τοιαύτη ἡ κατ᾽ ἀρετὴν φιλία· τὴν ἀμοιβὴν τε ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν. Αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ τῆς ἀρετῆς, ὡς ἐν τοῖς προειρημένοις ἐδείχθη. Τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἡ κατὰ φιλοσοφίαν κοινωνία. Ὁ

γὰρ

γὰρ διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας τὸν μαθητὴν οὐ χρήματα ἀπαιτεῖ, ἢ τιμὴν ὡρισμένας. Μηδὲ ἔστιν ἄξιον τῆς φιλοσοφίας οὔτε ἐν χρήμασιν οὔτε ἐν τιμῇ, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν σκοπεῖ. Ἔργον δὲ καὶ ἀμοιβὴν ἱκανὸν ἡγεῖται τὸ ἐνδεχόμενον, καθάπερ καὶ τὸ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς γονεῖς ἔχει δίκαιον. Οἱ μὲν οὖν τοῖς φίλοις χαριζόμενοι δι' αὐτοὺς οὕτω μετροῦσι τὴν ἀξίαν τῆς ἀμοιβῆς.

Αἱ δὲ ἐπί τινι, ἢ διὰ χρήσιμον, ἢ διὰ ἡδονήν, οὕτω δώσουσι καὶ λήψονται τὴν ἀμοιβήν, ὡς ἀμφοτέροις δοκεῖ ἄξιον εἶναι. Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο καθαρὰν ἐγκλημάτων τὴν κοινωνίαν γενέσθαι. Εἰ δὲ μὴ συμβαίνει τοῦτο, μηδὲ δύνανται καὶ ἄμφω κρίνειν τὴν προσήκουσαν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἢ ὁ ἕτερος μόνον, ἢ μηδέτερος, ἀνάγκη κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δεξαμένου τὰς εὐεργεσίας, τὰς ἀμοιβὰς γίνεσθαι. Εἰ γὰρ ὁ μὲν ἀντὶ τοσούτων τοσαῦτα διδόναι βούλεσθαι λέγοι, ὁ δὲ ἐπὶ τούτοις παρέχοι, ὁ μέν, ἃ δοῦναι συνέθετο, δώσει, καὶ ἀμείψεται ἢ ἡδονήν, ἢ ἄλλην τινὰ ὠφέλειαν ἀποδιδούς. Ὁ δὲ οὐκ ἐγκαλέσει λαβών, ἃ λαβεῖν ἔκρινεν ἄξιον εἶναι. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπαλλάττει πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ δίκαιον. Εἰ γάρ τις ὧν βούλεται τύχοι, οὐκ ἀδικεῖται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ὠνίοις οὕτω φαίνεται

nio. Neq; enim qui docet eam, aut pecunias à discipulis suis aut honorem, definitum exigit, cum neq; in hoc, neq; in illis quicquam illa dignum sit. Quare consilium tantum propositumq; respicit: id vero opus, aut remunerationem quam præstare quisque potest, judicat sufficere: sicut illud quod cum Dis nobis jus est & parentibus. Qui ergo causa amicorum benefaciunt amicis, ita remunerationis solent æstimare precium. Aristot. l.9.c.1.

Qui vero alicujus causa, utilitatis, dico, aut voluptatis hoc faciunt, ita dabunt remunerationem & accipient, quemadmodum uterque dignum esse existimat. Eo enim modo demum pura ab omnibus querelis amicitia futura est. Quod si non contingat, neq; uterq; de ea quam meretur remuneratione judicare possit, sed aut alter tantum, aut fortasse neuter, necesse est pro ejus qui beneficio accepit judicio, institui remunerationem. Si enim alter pro tot tantisq; quæ accipiat beneficiis, tot vicissim tantaq; reddere se velle promittat, alter vero hac conditione ei hæc tradat: alter quidem quæ daturum se promiserat dabit, & quod acceperat compensabit, sive voluptate, sive alio quoq; beneficio paria cum eo faciendo; alter vero de quo queratur non habebit, ut qui acceperit, quod deberi pro iis sibi judicabat. Hoc vero non necessarium modo est, & omni molestia humanum liberat consortium, sed & justum. Si quis enim quæ velit consequatur, injuriam sibi fieri dicere non potest. Ideoq; & in mercimo-

Μὴ τοιαύτης δ' οὔσης τῆς δόσεως, &c.

Aristot. l. 9. c. 1

nis hoc fieri solet. Qui enim emit precium instituit, suaq; ipsius aut utilitate aut voluptate rem illam metitur, tantiq; esse dicit mercem quam empturus est. Unde & alibi leges sunt, quæ judicia de voluntaria in contrahendis rebus obligatione fieri prohibent, neq; volunt alium quæri in tali negotio judicem, aliasve leges: quod oporteat cum eo cui quis credidit & cum quo communicavit sua, ex pacti ratione decidi. Censent enim æquius esse, ut ille cui ab initio commissa res est, de remuneratione judicet, quam qui commisit. Aliter enim qui commisit ei qui accepit, se et sententiam. Jam vero in suis nemo fide dignus judex est. Propria enim pleriq; & quæ dant ipsi magno æstimare solent. Cui vero permissum est, ut remunerationem eorum quæ accipit statuat beneficiorum, si molestiam illi exhibuerit postea, qui participem suorum fecit ipsum, quod nimirum minus quam oportet, referat, atq; ille ad prius pactum recurrat, de quo inter utrumq; convenit, recte judicabit; quod nimirum alter accepit, alter vero tulit. Neque enim quanti ea nunc æstimat, postquam accepit, sed quanti ea æstimabit prius quam accepisset: tantum pro iis reddet.

γινόμενον. Ὁ γὰρ ἀνούμενος τάττει τὴν τιμὴν, καὶ μετρεῖ τῇ ἑαυτοῦ ὠφελείᾳ, ἢ τῇ ἡδονῇ, καὶ τοσούτου ἄξιον εἶναι λέγει τὸ ζητούμενον ὤνιον. Καὶ νόμος δὲ ἐνιαχοῦ πού κεῖται τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, μηδὲ ζητεῖν δικαστὴν ἕτερον ἐν ταῖς τοιαύταις κοινωνίαις, μηδὲ νόμους ἑτέρους, ἀλλ' ᾧ τις ἐπίστευσε, καὶ κεκοινώνηκε τῶν αὑτοῦ, καὶ ταῖς συνθήκαις χρησάμενον, διαλύεσθαι. Δικαιότερον γὰρ οἴονται κρίνειν τὸν ἐπιτραπέντα ἐξ ἀρχῆς τάξαι τὴν ἀμοιβὴν, ἢ τὸν ἐπιτρέψοντα· ὁ μὲν γὰρ ἐπιτρέψας τῷ δεχομένῳ ψηφίσεσθαι· περὶ τῶν ἑαυτοῦ δὲ οὐδεὶς ἀξιόπιστος ἐστι κριτής. Ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ οἰκεῖα, καὶ ἃ δίδωσιν ἕκαστος, πολλοῦ ἄξια νομίζει. Ὁ δὲ ἐπιτραπεὶς τάξαι τὴν ἀμοιβὴν ὧν δέχεται εὐεργεσιῶν, ἐὰν ὕστερον πράγματα αὐτῷ παρέχῃ ὁ κοινωνήσας τῶν ἑαυτοῦ ὡς οὐκ ἀξίως ἀμειψάμενος, δύναται κρίνειν ὀρθῶς, χρησάμενος ταῖς ἐξ ἀρχῆς συνθήκαις, ἃς οὗτός τε διωμολόγησε, κἀκεῖνος συνέθετο. Οὐ γὰρ ὅσου νῦν ἄξια νομίζει μετὰ τὸ λαβεῖν, τοσαῦτα παρέξει, ἀλλ' ὅσου ἐτίμα μήπω λαβών.

CAP. III.

ΚΕΦ. γʹ.

Cap. 2. Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ τοιάδε &c.

Quæ quibus sint tribuenda.

Τίνα τίσιν ἀποδοτέον.

ET hæc quidem hactenus. Est autem & illud quæren-

ΚΑὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο·

κἀκεῖνο· πότερον τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλτάτοις πάντα ἀποδοτέον καὶ πειστέον, ἢ ἔστιν ἃ τοῖς ἧττον τιμίοις καὶ φιλουμένοις μᾶλλον ἀποδώσομεν ἢ τοῖς τιμιωτάτοις καὶ φιλτάτοις· οἷον τῷ πατρὶ πάντα πειστέον, ὅ, τι ἂν, καὶ ἡνίκα κελεύοι, ἢ οὐκ ἀεὶ, ἀλλὰ κάμνοντα μὲν ἰατρῷ πειστέον, πολεμοῦντα δὲ στρατηγικῷ· καὶ στρατηγὸν χειροτονεῖν ἄξιον οὐ τὸν φίλον ἢ τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν πολεμικόν. Ὁμοίως δὲ δεῖ ὑπηρετεῖν ποτέρῳ μᾶλλον, τῷ φίλῳ, ἢ τῷ σπουδαίῳ, καὶ χάριν δοῦναι τῷ ἑταίρῳ ἢ τῷ εὐεργέτῃ, καὶ ᾧ τυγχάνομεν ὀφείλοντες, ἐάν γε ἀμφοτέροις εὖ ποιῆσαι οὐκ ἐνδέχεται.

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα κατὰ μέρος καὶ ἀκριβῶς διορίσασθαι οὐ ῥᾴδιον. Πολλὰς γὰρ καὶ παντοίας ἔχει διαφορὰς, καὶ ποικίλως διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι, καὶ τῷ καλῷ, καὶ τῷ ἀναγκαίῳ. Οὐ γὰρ ὁμοίως πάντα μικρὰ ἢ μεγάλα ἢ καλὰ ἢ ἀναγκαῖα εἰσίν. Ἀλλ' ἐνίοτε τὸ θεραπεύειν τὸν φίλον, ἀναγκαιότερον δοκεῖ τοῦ τὸν σπουδαῖον θεραπεύειν. Ἐνίοτε δὲ τὸν εὐεργέτην κάλλιον εὖ ποιεῖν ἢ τὸν φίλον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Διὰ τοῦτο λόγον ἀκριβῆ περὶ τούτων ἑκάστου δοῦναι οὐ δυνατόν.

Τοῦτο δὲ φανερὸν, ὅτι οὐ πάντα τῷ αὐτῷ ἀποδοτέον·

dum: utrum illis qui maximis à nobis colendi sunt honoribus maximeq; cari sunt, tribuenda sint omnia, & in omnibus mos sit gerendus: an sint quædam quæ aliis, qui minus nobis colendi sunt, minusq; sunt cari, tribuenda sint potius quam aliis, quibus & maximus honor à nobis debetur, quiq; maxime sunt cari. Ut, exempli gratia, Patrine in omnibus gerendus mos sit, quoties & cum jusserit: an vero non semper: sed potius qui æger est medico parere, qui militat imperatori morem gerere debeat. Rursusque, uter pro imperatore eligendus sit, amicusne aut pater, an vero qui militiæ laude excellit. Uti item, amicone an viro bono magis sit inserviendum: & an amico magis, quam ei à quo beneficium accepimus, & cui hoc debemus potius sit gratificandum: quoties de utroque bene mereri res non finit.

Aristot. 9 c. 2.

Hæc ergo omnia sigillatim accurateq; definire admodum difficile est. Cum multas præsertim variasq; admittant differentias, neq; eodem inter se varient modo, sed pluribus: magnitudine nimirum, exilitate, honesto, & necessario. Non eodem enim modo parva omnia, aut magna, aut honesta deniq; ac necessaria videntur esse. Interdum enim inservire amico magis videtur necessarium, quam viro honesto: interdumq; ei à quo benificium acceperis, honestius est benefacere quam amico: & contra. Ideoq; ratione singulorũ reddere accuratam, nemo omnino potest. Illud certe, non omnia eidem danda esse, manifestum est,

Ἀλλ' οὖν τὰ τοιαῦτα, &c.

Ὅτι δὲ οὐ πάντα, &c.

Aristot. l 9. c. 2

Etenim iis à quibus beneficium acceperis, beneficium vicissim reponere, justius plerumque est, quam sodalibus gratificari. Quemadmodum debitum creditori potius persolvendũ est quam sodali.

Ἴσως δ' οὐ τοῦτο ἀεὶ, &c.

Plerumq; autem propterea dico quia interdum fit, ut contra magis sit justum. Ut, exempli gratia, si quem captum à latronibus aliquis redemit, nunquid hic vicissim illum redimere debeat, quicunq; tandem fuerit? aut, an alii non capto, sed impensam repetenti pecuniam, persolvere eam potius debeat, quam redimere patrem: cum præ seipso quoq; unusquisq; liberare patrem debere, videatur? Ideoq; plerumque, non vero semper, reddendum potius id esse quod debetur diximus, quam amico gratificandum esse. Sin vero gratificari amico ita vehementer vel honestum sit vel necessarium, ut jus illud quod ei à quo beneficium accepimus debetur, excedat, potius eo inclinandum. Præsertim cum neq; semper jus postulet, ut beneficium ei à quo accepimus reponamus, si improbus sit à quo beneficium accepimus. Ponamus enim hominem improbum aliquid credidisse viro bono: non enim propterea improbo cogetur credere vir bonus; Alter enim quod sciret se id recepturum esse à viro bono, id credidit: vir autem bonus cum sciat se non recepturum esse ab improbo, injuste non facit, si non credit. Sive ergo verum est quod de improbo illo suspicatur vir bonus, eum nimirum hac quoque in parte improbum futurum neq;

ἀλλὰ τὰς μὲν εὐεργεσίας τοῖς εὐεργέταις ἀνταποδιδόναι δικαιότερον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μᾶλλον, ἢ χαρίζεσθαι τοῖς ἑταίροις. Καθάπερ δάνειον τῷ χρήσαντι μᾶλλον δοτέον, ἢ τῷ ἑταίρῳ.

Ὡς δὴ τὸ πολὺ δὲ λέγω, ὅτι συμβαίνει καὶ τὸ ἀνάπαλιν δικαιότερον εἶναι. Οἷον τῷ λυτρωθέντι παρὰ λῃστῶν, πότερον τὸν λυσάμενον ἀντιλυτρωτέον, κἂν ὁστισοῦν ᾖ, ἢ μὴ ἑαλωκότι μὲν, ἀπαιτοῦντι δὲ αὐτῷ ἀποδοτέον, ἢ λυτρωτέον τὸν πατέρα. Δόξειε γὰρ ἂν καὶ ἑαυτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. Διὰ τοῦτο εἴρηται, καθόλου μὲν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνταποδοτέον τὸ ὀφείλημα μᾶλλον ἢ χαριστέον τῷ φιλουμένῳ. Ἐὰν δὲ τὸ χαρίσασθαι τοῖς φίλοις οὕτω σφόδρα ἀναγκαῖον ᾖ καὶ καλὸν, ὡς ὑπερβάλλειν, τὸ πρὸς τοὺς εὐεργέτας δίκαιον, πρὸς τοῦτο ἀποκλιτέον, ἐπεὶ οὐδὲ ἀεὶ δίκαιόν ἐστιν τὸν εὐεργέτην ἀμείψασθαι, εἰ μοχθηρὸς εἴη ὁ εὐεργέτης. Οἷον εἴ τις ἀγαθῷ δεδάνεικε μοχθηρὸς, οὐ γὰρ ὁ ἀγαθὸς δανείσει τῷ μοχθηρῷ. Ὁ μὲν γὰρ εἰδὼς ὅτι λήψεται παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, δεδάνεικεν, ὁ δὲ ἀγαθὸς οὐκ ἐλπίζων ἀπολήψεσθαι οὐκ ἀδικεῖ μὴ δανείζων. Εἴτε τοίνυν ἀληθῶς περὶ τοῦ μοχθηροῦ νομίζει ὁ ἀγαθὸς, ὡς καὶ τοῦτο μοχθηρὸς ἔσται, καὶ οὐκ ἀποδώσει, εἰκότα ποιεῖ

μὴ

μὴ δανείζων· εἴτε μὴ οὕτως ἔχει, οἴεται δὲ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀμείβεται τοῖς ἴσοις, καὶ οὕτως οὐ πόρρω ποιεῖ τοῦ δικαίου. Οὐ γάρ ἐστι δίκαιον, ἃ δίδωσιν ὁ φαῦλος τῷ σπουδαίῳ, ταῦτα καὶ παρ' ἐκείνου λαμβάνειν. Οὐ γάρ ἐστιν ἴσον τὸ παρὰ τοῦ φαύλου τῷ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ, ὅταν τὸ αὐτὸ γίνεται παρ' ἀλλήλων ἀμφοτέροις. Μεῖζον γὰρ γίνεται τῷ ἀξιώματι τοῦ διδόντος. Διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι οὐκ ἀεὶ τοῖς εὐεργέταις μᾶλλον ἀνταποδοτέον, ἢ χαριστέον τοῖς φίλοις. Ὃ γὰρ πολλάκις εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ περὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν πράξεων λόγοι, τοῖς πάθεσι καὶ ταῖς πράξεσιν ἀκολουθοῦσιν, ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντες, ὥσπερ ἐκεῖνα· καὶ ὡρισμένους περὶ ἑκάστου καὶ ἀκριβῶς ἀποδοῦναι οὐ δυνατόν.

Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταυτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, οὐδὲ τῷ πατρὶ πάντα, καθάπερ οὐδὲ τῷ Διῒ πάντα θύομεν, φανερόν. Ἐπεὶ δὲ ἄλλα μὲν ὀφείλομεν τοῖς γονεῦσιν, ἕτερα δὲ τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἄλλα τοῖς εὐεργέταις ἢ ἑταίροις, ἀπονεμητέον ἑκάστοις τὰ οἰκεῖα, καὶ τὰ ἁρμόζοντα. Ταῦτα δὴ ποιοῦντες φαίνονται σχεδὸν πάντες. Εἰς γάμους μὲν γὰρ καλοῦσιν οὐ τοὺς εὐεργέτας, ἢ τοὺς ἑταίρους, ἀλλὰ τοὺς συγγενεῖς. Τούτοις γὰρ κοινὸν τὸ γένος, καὶ αἱ περὶ τοῦτο δὴ πρά-

redditurum id esse, æquum facit, si non credat: sin autem aliter se habet, ille vero id suspicatur tantum, ideoq; par pari non reddit, nè sic quidem admodum à justo recedere videtur. Neq; enim justum est quæ in bonum virum confert homo improbus, eadem ab illo ut accipiat vicissim: quia neque æquale est id quod dat improbus ei quod dat vir bonus: licet idem sit quod uterque confert utrique. Quippe cum à dignitate dantis precium suum mutuetur: ideoq; & majus fit. Quare diximus, non semper iis è quibus beneficium accepimus, id reddendum esse potius, quam gratificandum amicis. Quod enim sæpe in superioribus dictum est à nobis, ea quæ de actionibus affectibusq; instituitur agendi ratio, ipsos affectus atq; actiones sequitur, ideoq; semper alio atq; alio modo, quemadmodum & illa, habere se solet. Quare ut definite quis de singulis atq; accurate agat: fieri omnino non potest. Aristot. l.9.c.2.

Ex his itaque nec eadem danda esse omnibus, neq; patri omnia, quemadmodum nec omnia sacrificamus Jovi, satis manifestum est. Cum vero alia parentibus, alia fratribus, alia iis qui beneficium dederunt, aut sodalibus debeantur: ea quæ singulis sunt propria, maximeque conveniunt, singulis tribuemus. Quod quoq; fieri ab omnibus propemodum videmus. Ad nuptias enim non tam eos à quibus beneficium acceperunt, aut sodales, quam propinquos vocant, His quippe & genus & generis Ὅτι μὲν οὖν ταυτὰ πᾶσιν ἀποδοτέον, &c.

Aristot. l.9.c.2.

actiones sunt communes. In funera quoq; cognatos potissimum prodire eadem de causa debere, plerique arbitrantur. Ideoque parentibus, ut victus potissimum suppetat, & magis quidem quam sibi, curandum esse aliquis existimaverit. Vitam enim parentum, unde ipsi suam acceperunt, conservare debent liberi. Honor quoque iis tanquam Dis tribuendus est. Non omnis tamen, neque quilibet. Neque enim patri idem ac matri. Sicut neque utrique sapientis & imperatoris tribuendus est: hoc est, quem sapienti aut imperatori tribuimus. Sed qui patris est, patri, qui matri vero convenit, matri. Cunctis quoque senioribus, pro ratione ætatis, honor exhibendus est: qualem videlicet juniorem exhibere seniori æquum est: ut assurgat videlicet, locoque cedat, & similia. Sodalibus vero ac fratribus, orationis libertas, omniumque rerum concedenda est communio: ut & propinquis, tribulibusque ac civibus, aliisque omnibus. Danda denique opera est, ut suum cuique tribuatur. Qua in re consideranda est singulorum qua nos tangunt propinquitas, usufque, ac virtus: quibus honores qui illis debentur ac communionem metiemur. Ac de propinquis quidem facilius est judicium. Facile n. quæ propinquis, civibus, tribulibus, aliisq; quos mores nobis conjungunt, tribuenda sint, intelligemus: quæ vero extraneis, iisque qui multum à nobis differunt, invenire est operosius.

ξεις, καὶ εἰς τὰ κήδη δὲ μάλιστα οἴονται δεῖν τοὺς συγγενεῖς ἀπαντᾶν τὴν αὐτὴν ἕνεκα. Δόξειε δ' ἂν τοῖς μὲν γονεῦσιν τροφὴν ἐπαρκεῖν, καὶ τούτοις μᾶλλον, ἢ ἑαυτοῖς. Ἴσο γὰρ εἶναι δεῖ συντηρεῖν τοῖς γονεῦσιν, ὅθεν ἔστιν αὐτοῖς τὸ εἶναι· καὶ τιμὴν δὲ ἀπονεμητέον αὐτοῖς, καθάπερ θεοῖς. Οὐ πᾶσαν δὲ τιμὴν καὶ παντοίαν. Οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν πατρὶ καὶ μητρί, οὐδὲ ἀμφοτέροις τὴν τοῦ σοφοῦ τιμὴν ἀποδοτέον, ἢ τὴν τοῦ στρατηγοῦ, ἣν δηλαδὴ τιμῶμεν τὸν σοφόν, ἢ τὸν στρατηγόν· ἀλλὰ τὴν πατρικὴν μὲν τῷ πατρί, τῇ δὲ μητρὶ τὴν προσήκουσαν. Ἀπονεμητέον δὲ καὶ παντὶ πρεσβυτέρῳ τιμὴν τὴν καθ' ἡλικίαν, οἵαν δηλονότι προσήκει νέον ἀποδοῦναι γέροντι, ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, καὶ τοῖς τοιούτοις· ἑταίροις δέ, καὶ ἀδελφοῖς ἀποδοτέον παρρησίαν καὶ κοινότητα, καὶ συγγενέσι, καὶ φυλέταις, καὶ πολίταις, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι· καὶ πειρατέον τὸ οἰκεῖον ἀπονέμειν ἑκάστῳ, θεωροῦντα τὴν ἑκάστου πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα, ἢ χρῆσιν, ἢ τὴν ἀρετήν, καὶ τούτοις μετροῦντα τὰς πρὸς αὐτοὺς τιμὰς καὶ κοινωνίας. Τῶν μὲν οὖν ὁμογενῶν ῥᾴων ἡ κρίσις· τοῖς γὰρ συγγενέσιν, ἢ πολίταις, ἢ φυλέταις, ἢ καὶ ἄλλως ὁμοτρόποις, ἃ δεῖ ἀποδιδόναι, ῥᾳδίως ἐπιγνωσόμεθα· τοῖς δὲ ἀλλοτρίοις καὶ διαφέρουσιν εὑρεῖν ἃ δεῖ ἀπονέμειν, ἐργωδέστερον.

δίστερον. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀποστατέον τῶν εἰκότων, ἀλλ' ὡς ἐνδέχεται διοριστέον, περὶ ἑκάστου, καὶ περὶ πάντα τὰ κατὰ τὸ δέον γινόμενα τηρητέον.

Quamvis nec propterea est desistendum neque minus quid fieri sit æquum est definiendum, sed prout argumentum permittit, singula definienda sunt, & in omnibus decori est habenda ratio. Aristot. l. 9. c. 3.

ΚΕΦ. δ'.

CAP. IV.

Περὶ τοῦ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή.

An dissolvi soleant, nec ne, amicitiæ.

ΕΤι δὲ κἀκεῖνο ζητητέον ἐστὶν, εἰ δεῖ διαλύεσθαι τὰς φιλίας, ἢ μή· ἔχει γὰρ ἀπορίαν, εἰ δέον ἐστὶν ἐνίοτε τοῦ φίλου στέργοντος ἔτι καὶ φιλοῦντος, αὐτόν τινα παύεσθαι τῆς φιλίας.

Λέγομεν τοίνυν, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον ἢ ἡδὺ φιλουμένους, ὅταν μηκέτι ταῦτ' ἔχωσιν, οὐδὲν ἄτοπον διαλύεσθαι· τοῦ ἡδέος γὰρ, ἢ τοῦ χρησίμου διαλιπόντος, ὧν ἦσαν φίλοι, εὔλογον μὴ φιλεῖν. Ὅταν δὲ οἱ διὰ τὸ χρήσιμον ἢ ἡδὺ φιλοῦντες, προσποιῶνται διὰ τὸ ἦθος φιλεῖν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ διὰ τοῦτο διαλυόμενοι ἐλέγχωνται, ἀδικοῦσι, καὶ δικαίως ἐν ἐγκλήμασίν εἰσιν. Ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, ἐγκλημάτων αἱ τοιαῦται φιλίαι γέμουσιν, ὅταν μὴ διὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὁμοίως φιλῶνται καὶ φιλῶσιν ἀλλήλους, μηδὲ οἴωνται φιλεῖσθαι ὥσπερ φιλοῦνται, ἀλλὰ ἀπατῶνται. Τηνικαῦτα γὰρ ἐλεγχομένης τῆς ἀπάτης ἐγκα-

SEd & illud quærendum est, utrum dissolvendæ, nec nè, sint amicitiæ: dubitari enim potest, an aliquis dum ab amico vehementer adhuc amatur ac diligitur, desistere ab amicitia debeat. Cap. 3. Ἔχει δ' ἀπορίαν, &c.

Dicimus ergo, cum iis qui aut utilitatis causa aut voluptatis ab aliquo amantur, si iis destituantur, dissolvi sine reprehensione amicitiam posse. Ἡ πρὸς μὲν τοὺς διὰ τὸ χρήσιμον, &c. Quoties enim aut voluptas eos deficit aut utilitas, quorum amici erant, mirum non est si non ament. Quoties autem illi qui utilitatis causa amant aut voluptatis, morum causa & honesti ipsius amare se simulant, posteaque dissolvuntur, ac propterea in reprehensionem incurrunt, injuste agunt, meritoque accusantur. Plenæ enim querelarum sunt, quod initio dicebamus, amicitiæ ejusmodi, cum non eadem de causa atque eodem modo amantur ac inter se amant: neque amari se intelligunt quemadmodum amantur, sed falluntur. Tunc enim cum detegitur fraus, alter alterum accusat. Si quis ergo

Aristot. l.9.c.3

ergo falsa ducitur credulitate, morumq; suorum gratia amari se existimat, cum alter tamen nihil tale agat aut dicat, quod illi solent qui morum gratia aliquem amant, tum se ipse merito accusare potest. Cum vero simulatione decipitur alterius, merito illum à quo deceptus est accusat: eoq; id quidem magis quam si quis nummos adulteret: qua in re majoris precii hoc maleficium versatur. Atq; ii quidem qui utilitatis causa amicitiam aut voluptatis colunt, hoc modo dissolvi solent.

Ἐὰν δὲ ἀποδέχηται ὡς ἀγαθόν, &c.

Si quis vero morum gratia amat aliquem, & ut virum amplectitur bonum, ille vero improbus postea aut evadat, aut amico talis videatur, quæritur, utrum amandus porro, an potius dissolvi amicitia debeat. Respondendum autem est: fieri nè quidem posse, ut qui non bonus videatur, amabilis esse possit (id enim quod amabile est, est bonum: quod vero improbum est, ne justum quidem est) Neminem enim aut amare malum, aut similem fieri malo oportet. Nam si amet, omnino necesse est, ut similis illi fiat quoque. Jam enim ante diximus, simili simile gratum & acceptum esse.

Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον, ἢ οὐ πᾶσιν, &c.

Nunquid igitur repente talis dissolvenda est amicitia? An non omnium, sed eorum modo, quorum insanabilis est improbitas, quia modum excedit. Si qui vero ita ægri sunt, ut curari possint tamen, & correctionem admittant, minime ea quidem dissolvenda videtur. Quin potius omni studio ac diligentia subveniendum est talibus, moresque eorum sunt emendandi: ut potius

λυσιν ἀλλήλοις. Ὅταν μὲν οὖν διαψευσθῇ τις καὶ ὑπολάβῃ φιλεῖσθαι διὰ τὸ ἦθος, μηδὲν τοιοῦτον ἐκείνου πράττοντος, ἢ λέγοντος, ὃ προσήκει τῷ διὰ τὸ ἦθος φιλοῦντι, ἑαυτὸν ἂν αἰτιῷτο δικαίως. Ὅταν δὲ ὑπὸ τῆς ἐκείνου προσποιήσεως ἀπατηθῇ, δίκαιον ἐγκαλεῖν τῷ ἀπατήσαντι, καὶ μᾶλλον ἢ τοῖς τὸ νόμισμα κιβδηλεύουσιν, ὅσῳ περὶ τὰ τιμιώτερα ἡ κακουργία. Τοῖς μὲν οὖν διὰ τὸ χρήσιμον, καὶ ἡδὺ φίλοις, οὕτω δικαίως συμβαίνει διαλύεσθαι.

Εἰ δέ τις διὰ τὸ ἦθος φιλεῖ, καὶ ὡς ἀγαθὸν ἀποδέχεται, γένοιτο δὲ μοχθηρὸς, ἢ καὶ δοκεῖ τῷ φιλοῦντι, ἆρα φιλητέον ἔτι, ἢ διαλυτέον; ῥητέον δὴ, ὅτι οὔτε δυνατὸν ἐστὶ τὸν μὴ ἀγαθὸν δοκοῦντα φιλητὸν εἶναι. Τὸ γὰρ φιλητὸν, ἀγαθὸν, τὸ δὲ πονηρὸν οὔτε δίκαιον. Φιλοπόνηρον γὰρ οὐ χρή τινα εἶναι, οὐδ' ὁμοιοῦσθαι φαύλῳ. Εἰ δὲ φιλεῖ, πᾶσα ἀνάγκη ὁμοιοῦσθαι. Εἴρηται γὰρ, ὅτι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ φίλον.

Ἆρ' οὖν εὐθὺς διαλυτέον; ἢ οὐ πᾶσιν εὐθὺς διαλύεσθαι χρὴ, ἀλλὰ τοῖς ἀνιάτοις διὰ ὑπερβολὴν μοχθηρίας; τοῖς δὲ ἰάσιμα νοσοῦσι καὶ δυναμένοις ἐπανόρθωσιν δέξασθαι, οὐ διαλυτέον, ἀλλὰ δεῖ βοηθῆσαι πάσῃ σπουδῇ, καὶ τὸ ἦθος ἐπανορθῶσαι, καὶ σῶσαι αὐτοῖς τὴν ἀρετὴν μᾶλλον ἢ τὴν οὐσίαν· ἐπεὶ

βέλτιον

βέλτιον τῆς οὐσίας ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ εἰς ταύτην βοηθεῖν τοῖς φίλοις φιλικώτερον, ἢ τὸν πλοῦτον διασώσασθαι· εἰ δὲ πενίαν ἀπελαύνειν δεῖ τῆς τοῦ φίλου οἰκίας τὸν δυνάμενον, πόσῳ δικαιότερον τὴν ἀρετὴν ἐπανάγειν, ἄλλως τε καὶ οἰκειότερον ὂν, ὅτι διὰ τὴν ἀρετὴν εἰσὶ φίλοι· τὸ μὲν οὖν βέλτιον, τὸ καὶ μοχθηρὸν γινόμενον τὸν φίλον φιλεῖν ἔτι, καὶ ζητεῖν ἐπανορθοῦν, εἰ δέ τις εὐθὺς διαλύοιτο, οὐ δοκεῖ ποιεῖν ἔξω λόγου. Οὐ γὰρ τῷ μοχθηρῷ φίλος ἦν, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ. Τὸν δὲ ἀγαθὸν μηκέτι ὄντα μὴ φιλῶν οὐδένα ἀδικεῖ· τὸν τοίνυν ἀγαθὸν ἀλλοιωθέντα ἀδυνατῶν ἀνασῶσαι, ἀφίσταται τῆς πρὸς αὐτὸν φιλίας. Εἰ μὲν οὖν ὁ φίλος ἐξ ἀγαθοῦ πονηρὸς γένοιτο, οὕτω χρηστέον τῇ διαλύσει.

Εἰ δὲ τῶν φίλων ὁ μὲν ἐπιεικέστερος ἑαυτοῦ γένοιτο, καὶ πολὺ διαλλάττοι τῇ ἀρετῇ, ὁ δὲ ὡς εἶχε μένοι, ἆρα χρηστέον τὸν σπουδαῖον τῷ μὴ τοιούτῳ, ἢ οὐκ ἐνδέχεται, ἀλλὰ διαλυτέον; ἐν μεγάλῃ δὲ διαστάσει μάλιστα δῆλον γίνεται. Εἰ γὰρ δύο παίδων φίλων ὄντων, διὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ τῶν διατριβῶν καὶ παιδιᾶς κοινωνεῖν, ὁ μὲν εἰς ἄνδρας ἐλθὼν σπουδαῖος γένοιτο. καὶ ἀνὴρ εἴη τοῖς ὅλοις, ὁ δὲ νεαρὸν ἔτι

eorum virtus à nobis, quam facultates aut opes sartæ tectæque conserventur: si quidem opibus ac facultatibus virtus est præstantior, multoq; magis dignum est amicis, ibi subsidium inferre iis, quam eorum opes conservare. Quod si paupertatem à familia amici propulsare is tenetur qui potest, quanto magis virtutem illi addere, cum præcipue hoc magis amicitiæ conveniat? Virtutis enim causa sunt amici. Est igitur magis quidem laudandum, si quis amicum, quamvis jam improbus evaserit: amare tamen non desinat, sed potius emendationi ejus incumbat: si vero statim ab eo se disjungat, nihil præter rationem facere videtur. Neq; enim improbo amicus erat, sed honesto. Cum vero eum qui honestus esse desinit, amare quoq; desinit, nemini injuriam facit. Cum enim eum qui ex bono improbus evasit, conservare se non posse videat, ab illius divortium amicitia facit. Atq; ita quidem, si ex honesto bonoq; viro amicus improbus evadat, dissolvi amicitia debet.

Aristot. l.9.c.3.

Jam vero, utrum, si eodem in statu manente altero, alter probior se ipso evadat, multumq; virtutibus excellat, utrum, dico, ille qui tanto est probior, altero qui talis amplius non est, uti porro, an contra renunciare potius amicitiæ debeat? Quod quidem in magno potissimum apparet discrimine. Ut, exempli gratia, Si duo inter se pueri mutuo amarent, tum quod ætate pares, tum quod studiis iisdem eodemq; lusu delectatur uterque, atq; eorum alter cum virilem attigisset ætatem, homo gravis, ac plane omnibus quæ ætatem illam decent, consum-

Εἰ δ' ὁ μὲν διαμένοι, &c.

Aristot. l.9 c.4.

consummatus virtutibus evaderet, alter vero pueriles illos mores retineret: quomodo tantum amici hi possent esse: cum neq; eadem probarent, neq; ex iisdem voluptaté molestiamq; caperent? Neq; enim amplius alter quoque alteri gratificari posset. Quia neuter quo conciliaret sibi alterum ei oblectaret, quicquam posset facere. Sed nè vivere quidem una poterunt: sine quibus tamen consistere, ut diximus amicitia non potest.

μένοι τὸ ἦθος ἔχων, πῶς ἂν εἶεν φίλοι, μήτε τοῖς αὐτοῖς ἀρεσκόμενοι, μήτε τοῖς αὐτοῖς χαίροντες ἢ λυπούμενοι; οὐδὲ γὰρ χαιρεῖται οὐδέτερος οὐδετέρῳ· οὐδὲ γὰρ ἔχει ὃ ποιήσας ἡδύ τι ποιήσει τὸν φίλον. Ἔτι δὲ οὐδὲ συζῆν δυνήσονται, ἄνευ χωρὶς οὐκ ἔνι φιλίαν συστῆναι, καθὼς εἴρηται.

Ἆρ᾽ οὖν οὕτω πρὸς αὐτόν.

Num autem ita erga eum affectus esse debebit vir bonus, ut si amicus non fuisset unquam, an vero præteritæ aliqua amicitiæ conservanda erit memoria? & quemadmodum amicis potius quam exteris gratificandum putamus, ita iis, qui aliquando amici fuerunt, amplius tribuere, quam quibus nunquam usi sumus, oportet? Videtur certe aliquid præteritæ iis deberi amicitiæ causa: nisi forte quia modum omnem eorum improbitas excedit, instituatur dissolutio.

Ἆρ᾽ οὖν οὕτω πρὸς αὐτὸν διακεῖσθαι δεῖ τὸν σπουδαῖον, ὥσπερ εἰ μηδέποτε γεγονὼς φίλος, ἢ δεῖ μνείαν ἔχειν τῆς γενομένης συνηθείας, καὶ καθάπερ φίλοις μᾶλλον ἢ ὀθνείοις οἰόμεθα δεῖν χαρίζεσθαι, οὕτω καὶ τοῖς ποτὲ γενομένοις φίλοις πλέον δεῖ νέμειν, ἢ οἷς οὐδέποτε ἐχρησάμεθα· δοκεῖ τοίνυν ὀφείλεσθαί τι αὐτοῖς, διὰ τὴν προγενομένην φιλίαν, ἐὰν μὴ δι᾽ ὑπερβολὴν μοχθηρίας ἡ διάλυσις γένηται.

CAP. V.

De officiis amicorum, & amicum eodem modo erga se & amicum, improbum autem neq; erga se neque amicum esse animo amico.

ΚΕΦ. ε.

Περὶ φιλικῶν ἔργων, καὶ ὅτι φίλος ὁμοίως εἰς ἑαυτόν τε καὶ τὸν φίλον· φαῦλος δὲ οὔτε εἰς ἑαυτόν πως, οὔτ᾽ εἰς ἄλλον φιλικῶς διάκειται.

Cap. 4. Τὰ φιλικὰ δὲ πρὸς τοὺς, &c.

ATque ita quidem commode dissolventur amicitiæ. Restant tamen & alia nonnulla, quæ de amicitia nobis sunt dicenda. Officia autem amicitiæ, & in quibus consistit illa, tanquam normam aliquam & prin-

ΚΑὶ οὕτω μὲν γίνοιντο ἂν ἐπιεικέως αἱ τῶν φιλιῶν διαλύσεις. Ἔτι δὲ περὶ αὐτῆς τῆς φιλίας λέγωμεν. Τὰ τοίνυν φιλικὰ καὶ ἐν οἷς ἡ φιλία συνίσταται δοκοῦσιν ὥσπερ κανόνα τινὰ ἔχειν καὶ ἀρχὴν

τὰ

τὰ παρ᾽ ἑκάστου ἑαυτῷ ὀφειλόμενα. Ταῦτα γὰρ ζητοῦσι παρ᾽ ἀλλήλων οἱ φίλοι, ἃ παρ᾽ ἑαυτῶν.

Καὶ διὰ τοῦτο φίλον ὁρίζονται ἐκεῖνον εἶναι, τὸν βουλόμενον τὰ ἀγαθὰ τῷ φίλῳ καὶ πράττοντα ἐκείνου ἕνεκα, ἢ τὸν βουλόμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον αὐτοῦ χάριν, ὅπερ αἱ μητέρες πρὸς τὰ τέκνα πεπόνθασι. Βούλονται γὰρ τὰ τέκνα ζῆν καὶ εὖ πράττειν αὐτῶν ἕνεκα τῶν τέκνων, ἐπεὶ καὶ μὴ φιλούμεναι πολλάκις ὑπὸ τῶν τέκνων, ἢ μηδὲ γνωριζόμεναι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῖς συνεύχονται. Τοῦτο δὲ πάσχουσι καὶ τῶν φίλων οἱ προσκεκρουκότες μὲν καὶ περιοφθέντες, μένοντες δὲ αὐτοὶ ἐν τῷ φιλεῖν· βούλονται γὰρ τοῖς φίλοις πάντα τὰ ἀγαθά, μηδὲν ἐλπίζοντες κοινωνήσειν αὐτοί, ἀλλὰ αὐτῶν ἕνεκα· ἔτι δὲ φίλον ὁρίζονται εἶναι καὶ τὸν συναλγοῦντα καὶ συγχαίροντα τῷ φίλῳ· ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα περὶ τὰς μητέρας συμβαίνει. Ἀπὸ τούτων δὲ καὶ ὁ τῆς φιλίας ὁρισμὸς ἀπὸ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν ἐχόντων· καὶ ὁ ὁρισμὸς τοῦ σώφρονος τὸν τῆς σωφροσύνης ὁρισμὸν παρέχει. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τῆς φιλίας καὶ τῶν φίλων ὁρισμοί. Ἐλήφθησαν δὲ ἀπὸ τῶν ὀφειλομένων παρ᾽ ἑκάστου πρὸς ἑαυτόν, καθὼς εἴρηται.

Καὶ γὰρ ὁ σπουδαῖος ταῦτα πάντα πρὸς ἑαυτόν ἐστιν, ἅπερ ὁ ἀληθὴς φίλος πρὸς

cipium, ea quæ quisque nostrum debet sibi, habere videntur. Ea enim quisque ab amicis petit, quæ à se ipso. Aristot. l. 9. c. 4.

Ideoq; amicum definiunt esse eum, qui bona omnia amico contingere cupiat, ipseq; ea in amicum conferat, quæ bona esse judicat, idque illius causa. Aut qui superesse & vivere amicum cupiat ipsius causa: quemadmodum ergo liberos afficiuntur matres. Nam & superesse & felices esse optant eos, idq; eorum causa. Si quidem frequenter, licet non amentur aut nè à liberis cognoscantur quidem, bona tamen omnia illis & felicitatem optant. Quod in amicis quoque illis fieri videmus, inter quos quædam intercesserunt offensiunculæ, aut qui ab aliis neglecti fuerunt: cum ipsi propterea amare non desinant. Omnia enim bona optant amicis, cum eorum nullam ipsi partem exspectent, sed eorum causa tantum. Sicut & amicum definiunt, qui iisdem cum amico aut delectetur aut doleat. Quod ipsum quoq; maxime in matribus videmus. Unde & definitionem amicitiæ, ab eorum nimirum qui ea præditi sunt definitione, desumunt. Sicut temperantis definitio, temperantiæ ipsius definitionem præbet. Atque hæ quidem amicitiæ atque amicorum definitiones sunt. Quæ quidem ab iis quæ quisque sibi debet, desumptæ, sicut diximus, & mutuatæ sunt.

Τιθέασι γὰρ φίλον τὸν βουλόμενον, &c.

Quicquid enim verus amicus est amico, vir bonus est sibi: maximeque is amicus est sibi, qui

Πρὸς ἑαυτὸν δὲ τῷ ἐπιεικεῖ, &c.

Aristot. l.9 c.4.

qui vir bonus est, aut talem esse se arbitratur. Quod si non omnes, & exempli gratia, improbi, ea quibus constat amicitia tribuunt sibi, nihilo tamen minus procedit quod dicimus. Etenim quæ boni & honesti faciunt viri, hæc sunt quæ in hominibus & in communi maxime excellunt natura. Etenim vir bonus, atque ipsa virtus, humanorum tum affectuum tum actionum quasi mensura est. Quæ vero improbus spectat, ne ad communem quidem referuntur naturam. His enim de rebus non ab iis qui ægri sunt, sed qui sunt sani, desumemus sententiam. Virum autem bonum, omnia quæ in amicitia requiruntur sibi tribuere, planum est. Ille enim & consentit secum, eademque petit: sive rationalem, sive eam, quæ ratione destituitur animæ videas partem. Neq; quemadmodum qui judicio destituuntur, contrarium quærit: aut partes in eo quæ affectibus sunt destinatæ, pugnant cum iis in quibus est ratio. Sed & quæ bona sunt optat sibi vir bonus: bona dico, tum proprie ita dicta, quæ ad virtutem ducunt: tum quæ bona videntur, & virtuti quasi aliquod adferunt subsidium. Quin & sui ipsius causa bona optat sibi. Quod non facit improbus, qui non sui ipsius causa optat illa: Ea quippe pars in qua vis mentis est, humanā constituere naturam putatur: cujus causa omnia facit vir bonus, bonaq; quærit omnia: sicut contra nihil improbus. Neq; enim contemplationem fi-

τὸν φίλον. Καὶ ὁ φίλος ἐν αὐτῷ μάλιστα ὁ ἐπιεικής ἐστι, καὶ ὃς οἴεται ἐπιεικὴς εἶναι. Εἰ δὲ μὴ πάντες, καὶ οἱ φαῦλοι τὰ φιλικὰ ἀπονέμουσιν ἑαυτοῖς, οὐδὲν διαφέρει τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ ἃ οἱ σπουδαῖοι καὶ ἐπιεικεῖς ποιοῦσι, ταῦτά εἰσι τὰ διαφέροντα τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τῇ κοινῇ φύσει· καὶ γὰρ μέτρον ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ σπουδαῖος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν, καὶ τῶν πράξεων. Ἃ δὲ ὁ φαῦλος ζητεῖ, οὐκ εἰς τὴν κοινὴν ἀνάγεται φύσιν. Τὴν γὰρ περὶ ταῦτα ψῆφον οὐκ ἀπὸ τῶν νοσούντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαινόντων ληψόμεθα. Ὅτι δὲ ὁ ἐπιεικὴς τὰ φιλικὰ ἑαυτῷ πάντα ἀπονέμει, δῆλον. Οὗτος γὰρ ὁμογνωμονεῖ ἑαυτῷ, καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγεται, κατά τε λογικὴν ψυχὴν, καὶ κατὰ τὴν ἄλογον. Καὶ οὐ καθάπερ ὁ ἀκρατὴς τἀναντία ζητεῖ, καὶ τὸ παθητικὸν αὐτοῦ τῷ λογικῷ πολεμεῖ. Καὶ βούλεται δὲ ὁ σπουδαῖος τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ, τά τε κυρίως ἀγαθὰ, ὅσα εἰς ἀρετὴν φέρει, καὶ τὰ φαινόμενα ἀγαθὰ, καὶ αὐτῇ τῇ ἀρετῇ βοηθοῦντα, καὶ βούλεται ἑαυτῷ ἀγαθὰ ἑαυτοῦ ἕνεκα. Ὁ γὰρ φαῦλος οὐχ ἑαυτοῦ ἕνεκα. Τὸ γὰρ διανοητικόν ἐστι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, οὗ ἕνεκα ὁ μὲν σπουδαῖος πάντα ποιεῖ καὶ τὰ ἀγαθὰ πάντα ζητεῖ, ὁ δὲ φαῦλος, οὐδέν. Οὐ γὰρ τὴν θεωρίαν ὁ φαῦλος ἔ-

χει

γὰρ τέλος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν τὴν φαύλην· ὅθεν οὐ βούλεται τὰ ἀγαθὰ ἑαυτῷ ἑαυτοῦ ἕνεκα· ἔτι δὲ καὶ ζῆν βούλεται ἑαυτὸν ὁ σπουδαῖος καὶ σώζεσθαι, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ διανοητικὸν, καὶ πάντα πράττει, ἃ οἴεται ἀγαθὰ εἶναι ἑαυτῷ, καὶ ἃ πρὸς τὸ ζῆν φέρει καὶ τὸ σώζεσθαι. Τῶν δὲ ἄλλων οἱ μὲν μὴ πάνυ ἐκτετραμμένοι τοῦ ὀρθοῦ, ἀλλ' οὕτως ἔχοντες, ὥστε δύνασθαι οἴεσθαι ἐπιεικεῖς εἶναι, τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ καὶ αὐτοὶ ζητοῦσι. καὶ βούλονται ἑαυτοῖς καὶ ζῆν καὶ σώζεσθαι. Οὕτω δὲ ἔχουσιν, ὅτι τρόπον τινὰ ἐοίκασι τοῖς σπουδαίοις. Οἱ δὲ σφόδρα φαῦλοι καὶ ἀνοσιουργοὶ οὐδὲν τούτων ἔχουσιν· οὔτε γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ διώκουσιν, ἀλλὰ ἄλλα μὲν βούλονται, ἑτέρων δὲ ἐπιθυμοῦσιν, οἷοί εἰσιν οἱ ἐγκρατεῖς, καὶ οἱ διὰ δειλίαν καὶ ἀργείαν ἀφίστανται τοῦ πράττειν, ἃ οἴονται ἑαυτοῖς βέλτιστα εἶναι. Οὔτε τοίνυν τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ διώκουσιν, οὔτε βούλονται ἑαυτοῖς τὸ ζῆν καὶ σώζεσθαι. Ἔνιοι γὰρ τῶν πολλὰ καὶ δεινὰ πράξαι μισηθέντες διὰ μοχθηρίας ὑπερβολὴν, φεύγουσι τὸ ζῆν, καὶ ἀναιροῦσιν ἑαυτούς. Ὁ δὲ σπουδαῖος βούλεται ἑαυτῷ ζῆν. Ἀγαθὸν γὰρ τῷ σπουδαίῳ τὸ εἶναι. Τὴν γὰρ θεωρητικὴν διώκει ζωήν. Ἐν γὰρ τῷ νοεῖν ἡ ἑκάστου οὐσία συνίσταται, ἢ ἐν τούτῳ

nem suarum actionum ponit improbus, sed improbam contra voluptatem. Quo fit, ut nulla sibi bona, sui optet causa. Vitam vult etiam diuturnam, & se salvum atq; incolumen esse vir bonus, eaq; sui potissimum parte, in qua vis est mentis. Sed & omnia agit, quæ conducere sibi existimat, & ad vitam atq; incolumitatem suam spectare videntur. Ex aliis autem ii qui non plane à bono sunt aversi, sed qui ita se gerunt, ut videri possint viri boni esse, ea quæ videntur bona, ipsi quoq; quærunt, tum vitam atq; incolumitatem optant sibi. Id autē faciunt, quia quodammodo bonis adhuc viris sunt similes. Qui vero improbi omnino sunt & scelesti, nihil tale habent. Nam neque illa quæ videntur bona sequuntur: sed alia quidem volunt, alia vero concupiscunt. Quales sunt continentes, aut qui vel timiditate ab actione eorum abstinent, quæ sibi optima esse putant vel ignavia. Quare nè ea quidem sequuntur, quæ bona esse judicant: sed neque vitam sibi, aut incolumitatem cupiunt contingere. Multos enim qui quamplurima & quidem scelesta egerunt, postquam propter summam scelerum suorum vim, alienum in se concitarunt odium, vitæ suæ piget, mortemque sibi consciscunt. Contra vero vir bonus, vitam sibi cupit contingere: bonum enim viro bono est, esse. Contemplativam enim sequitur vitam. In mente autem & cogitatione omnium natura consistit: aut certe in ea maxime.

Aristot. l. 9. c. 4.

Ariſtot. l.9.c.4

maxime. Qui vero partem illam in ſe quæ ratione caret, & vivere vult & incolumem eſſe, ſibique bona vult contingere, quatenus naturam ſuam, & proprie, hoc quod eſt mutavit, non amplius ſibi vult bona, ſed illi quod eſſe cœpit. Neque quiſquam eſt qui non ſibi bona vult contingere, quam diu ſe manere exiſtimat id quod eſt. Quod ſi alium ſe eſſe factum videat, nunquam optabit ut omnia bona contingant illi, quod eſt factus. Nihil enim differt, utrum alii velit bona contingere, poſtquam jam mutavit, an ſibi. Nemo enim contentus eſt, ſi alii eveniant bona. Deo enim, exempli gratia, bona adſunt omnia: eſtque tamen ille quicquid eſt tandem. Ideoque eo nos contenti non ſumus: quo minus nobis ipſis aut amicis, qui quaſi pars noſtri ſunt, bona optemus. Sed & ſecum ipſe ſolus degere ætatem vult vir bonus, quia ſe ipſo eſt contentus, ſibique eſt acceptus. Partim enim eorum quæ egit ſecum ipſe delectatur memoria, partim etiam bona ſe acturum ſperat, & quæ bona ſunt inventurum eſſe. Sed & plurimas præclaras mente cogitationes concipit. Quæ quidem omnia ut ipſe ſit acceptus ſibi efficiunt: libenterque ſolus ipſe ſecum otioſe verſatur.

Contra vero alios cum quibus verſentur quærunt improbi, ſeq; ipſi vitant. Multa enim ac moleſta iis in mentem, cum ſoli ſunt, venire ſolent: ſed & multa ſperant ejuſmodi, quorum ſi

μάλιστα. Ὃς δὲ τῷ ἀλόγῳ βούλεται τὸ εἶναι καὶ σώζεσθαι, καὶ ἑαυτῷ βούλεται τὰ ἀγαθὰ τοῦ οἰκείου εἶναι προτραπέντι, οὐχ ἑαυτῷ βούλεται τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἐκείνῳ, εἰς ὃ μετέβαλεν, καὶ ἕκαστος δὲ ἑαυτῷ βούλεται γίνεσθαι τὰ ἀγαθὰ, οἰόμενος μένειν ὅπερ ἐστίν. Εἰ δὲ συνίδοι ἑαυτὸν ἄλλον γινόμενον, οὐκ ἂν ἕλοιτο πάντα τὰ ἀγαθὰ ἔχειν ἐκεῖνο τὸ γινόμενον. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἄλλῳ τινὰ βούλεσθαι τὰ ἀγαθὰ, ἢ ἑαυτῷ μεταβληθέντι. Οὐδεὶς δὲ ἀγαπᾷ, ἐὰν ἄλλῳ τινὶ γίνηται τὰ ἀγαθά. Καὶ γὰρ τῷ θεῷ πάντα πάρεστι τὰ ἀγαθὰ, ἀλλ' ἔστιν αὐτὸς ὅ, τι ποτὲ ἐστι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀγαπῶμεν, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς, ἢ τοῖς φίλοις, συνευχόμεθα τὰ ἀγαθὰ, ὅτι ἡμῶν τι εἰσὶ καὶ οἱ φίλοι. Καὶ μὴν καὶ συνδιάγειν ἑαυτῷ μόνος ὁ σπουδαῖος βούλεται, ὅτι αὐτάρκης ἐστὶ, καὶ ἡδύς ἐστιν ἑαυτῷ. Ἥδεται γὰρ ἅ τε ἔπραξε μιμνησκόμενος ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐλπίζων ἔτι ποιήσειν ἀγαθὰ καὶ ἀγαθοῖς ἐντεύξεσθαι, καὶ γενναίων εὐπορεῖ θεωρημάτων τῇ διανοίᾳ. Ταῦτα δὲ πάντα ἥδιστον αὐτὸν ἑαυτῷ ποιεῖ, καὶ ἥδεται κατὰ σχολὴν αὐτὸς ἑαυτῷ συνὼν καὶ συνδιάγων.

Οἱ δὲ μοχθηροὶ ζητοῦσι μεθ' ὧν συνημερεύσουσιν, ἑαυτοὺς δὲ φεύγουσιν. Ἀναμιμνήσκονται γὰρ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες πολλῶν καὶ δυσχερῶν, καὶ τοιαῦτα ἕτερα ἐλπίζουσι, ἂν μεθ'

μεθ' ἑτέρων ὄντες ἐπιλανθάνονται. Ἔτι δὲ συναλγεῖ· καὶ συνήδεται ἑαυτῷ μάλιστα ὁ σπουδαῖος, ὅτι τὰ αὐτὰ βούλεται καὶ τῶν αὐτῶν ἐπιθυμεῖ, καὶ οὐ μάχεται τὸ λογικὸν τῷ παθητικῷ· καὶ διὰ τοῦτο τὸ αὐτὸ ἀεὶ λυπηρόν ἐστιν αὐτῷ, καὶ τὸ αὐτὸ ἡδύ. Ἀμετάβολος γὰρ, ὡς εἰπεῖν· οἱ δὲ μοχθηροὶ οὐκ ἔτι. Οὐδὲν γὰρ φιλητὸν ἔχοντες, οὐδὲν φιλικὸν πάσχουσι πρὸς ἑαυτούς· διὰ τοῦτο οὐδὲ συγχαίρουσιν ἑαυτοῖς, οὐδὲ συναλγοῦσι. Στασιάζει γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ, καὶ πολεμεῖ τῷ λογικῷ τὸ ἄλογον. Καὶ τὸ μὲν ἄλογον ἀλγεῖ τῶν μοχθηρῶν ἀπεχόμενον, τηνικαῦτα δὲ οὐ συναλγεῖ τὸ λογικὸν, ἀλλὰ χαίρει. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν· καὶ ὅλως τὸ μὲν δεῦρο τὸ δὲ ἐκεῖσε ἕλκει, καθάπερ διασπῶντα. Εἰ δὲ μὴ οἷόν τε κατὰ ταυτὸν καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἥδεσθαι, ἀλλὰ μετὰ μικρόν γε λυπεῖται, ὅτι πρότερον ἥδετο· οὐ γὰρ ἐβούλετο τὴν τοιαύτην αὐτῷ γενέσθαι ἡδονήν. Μεταμελείας γὰρ οἱ φαῦλοι γέμουσι. Φαίνεται τοίνυν ὅτι οὐδὲ πρὸς ἑαυτὸν φιλικός ἐστιν ὁ μοχθηρὸς, ὅτι οὐδὲν φιλητὸν ἔχει.

Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἔχειν λίαν ἐστὶν ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν πάσῃ σπουδῇ, καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ καὶ σπουδαῖον ἕκαστον εἶναι. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ πρὸς ἑαυτὸν φιλικῶς ἔχοι, καὶ ἑτέρῳ γένοιτο φίλος.

cum aliis versentur, oblivisci solent. Rursus vero dolet gaudetque secum ipse quam maxime vir bonus. Quia vult eadem, eademq; concupiscit semper, neq; pars in eo quæ ratione prædita est, cum ea pugnat quæ ratione caret: ideoq; idem illi molestum ac jucundum est semper. Nunquam enim propemodum mutatur. Quod de improbis dici non potest. Cum enim nihil quod amore dignum sit habeant, nullo modo ut amici erga se ipsi affecti esse possunt. Quare neq; gaudere secum ipsi neq; dolere possunt. Semper enim quasi seditionibus eorum agitatur animus, pugnatq; id quod ratione caret, cum eo quod ratione est præditum. Quod enim ratione in iis destituitur, dolet cum ab improbis abstinendum est: sicut tum non dolet una sed gaudet, quod ratione est præditũ & contra. Alterum deniq; huc, alterum illuc, & quasi in diversas partes animum divellit. Licet enim fieri non possit ut doleat simul ac gaudeat eodem aliquis tempore, nihilominus tamen paulo post dolet, quia gaudebat prius: illamq; sibi evenisse nollet voluptatem. Pœnitentia enim abundant improbi. Unde apparet, nullo modo amice erga se affectum esse posse improbũ, quia nihil quod amari possit habet. Aristot. l.9.c.4.

Quod si ita affectum esse admodum est miserum, omni fugienda ratione est improbitas, imprimisque ut probi sint ac honesti singulis videndum est. Ita enim & amice erga se affectus erit quisque, & amicus erit aliorum. Εἰ δὲ τὸ οὕτως ἔχειν, &c.

Aristot. l. 9. c. 5. Τῷ ἢ πρὸς αὐτὸν, &c.

Quoniam ergo ea quæ sibi vir bonus tribuit, ea quoq; tribuenda sunt amico: (erga amicum n. quemadmodum erga se affectus esse debet quilibet: alter n. ipse, est amicus) sequitur ea quæ sibi vult fieri & tribuit vir bonus, amicitiæ esse officia, & in his amicitiam consistere.

Ἐπεὶ τοίνυν, ἅπερ ὁ σπουδαῖος ἑαυτῷ ἀπονέμει, ταῦτα δεῖ καὶ τῷ φίλῳ ἀπονέμειν· δεῖ γὰρ πρὸς τὸν φίλον ἔχειν ὥσπερ πρὸς ἑαυτόν. Ὁ γὰρ φίλος ἄλλος αὐτός· φανερὸν, ὅτι ἅπερ ὁ ἐπιεικὴς ἑαυτῷ βούλεται καὶ ἀπονέμει, ταῦτά εἰσι τὰ φιλικὰ, καὶ ἐν τούτοις ἡ φιλία συνίσταται.

Πρὸς αὐτὸν δὲ πότερον, &c.

Quærere autem utrum hæc sit amicitia, qua singuli se ipsos diligunt, an secus, hoc prætermittatur loco. Duorum enim aut trium, quemadmodum ex superioribus apparet, est amicitia. Quod si quis hoc quoq; quo se ipse aliquis diligit, vocare amicitiam velit, amicitia quidem erit eatenus, quatenus a se ipse differt, parsq; ea quam affectus tenent, cum altera ea conciliatur, quæ ratione est prædita. Præterea quia omnis quæ excellit, maxime illi, qua quisq; se ipse diligit, similis est amicitia, etiam illa vocari amicitia poterit.

Τὸ δὲ ζητεῖν πότερον φιλία ἐστὶν ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἑκάστου ἀγάπη, ἢ μὴ, ἀφείσθω ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἡ γὰρ φιλία δύο, ἢ τριῶν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. Καὶ εἴ τις καὶ τὰ πρὸς ἑαυτὸν φιλίαν καλεῖ, εἴη ἂν φιλία, καθ' ὅσον ἐστὶν αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν διαφέρων, καὶ τῷ λογιστικῷ τὸ παθητικὸν συνάπτεται. Καὶ διότι δὲ ἡ ὑπερβολὴ τῆς φιλίας ἔοικε τῇ ἑκάστου πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπῃ, καὶ αὐτὴ καλοῖτο ἂν φιλία.

CAP. VI.

ΚΕΦ. ϛʹ.

De benevolentia.

Περὶ εὐνοίας.

Cap 5. Ἡ δ' εὔνοια, &c.

Est autem similis quidem amicitiæ benevolentia, nondum amicitia tamen. Sæpe enim benevolentia eos complectimur, quibus nondũ amici sumus. Sed & ignotum sæpe benevolentia amplectimur, quæ tamen eum cui bene volumus latet. Quod cõvenire amicitiæ nõ potest, quemadmodum pluribus ante diximus.

Ἡ δὲ εὔνοια φιλίᾳ μὲν ἔοικεν, οὐ μήν ἐστί γε φιλία. Καὶ γὰρ εὐνοοῦμεν καὶ οἷς οὐκ ἐσμὲν φίλοι· καὶ γίνεται εὔνοια καὶ πρὸς ἀγνῶτα, καὶ λανθάνουσα τὸν φιλούμενον. Φιλία δὲ οὐκ ἔτι, καθὼς καὶ πρότερον διὰ πλειόνων εἴρηται.

Ἀλλ' οὐδὲ φίλησίς ἐστι, &c.

Quare nec amicitia est benevolentia, neq; dilectio videtur esse. Dilectio enim impetu quodam &

Οὔτε τοίνυν φιλία ἐστὶν ἡ εὔνοια, καὶ οὐδὲ φίλησις ἔοικεν εἶναι. Καὶ γὰρ ἡ μὲν φίλησις ὁρμήν τινα καὶ κίνησιν

νησιν εἰς τὸ φιλούμενον ἔχει, καὶ ὄρεξιν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖ ὁ φιλῶν ἀεὶ τὸ φιλούμενον. Ἡ δὲ εὔνοια οὐ τοιαύτη. Οἱ γὰρ εὖνοι βούλονται μὲν τὰ ἀγαθὰ οἷς εἰσὶν εὖνοι· συνεῖναι δὲ οὐ πάνυ ζητοῦσιν. Ἔτι δὲ ἡ μὲν φίλησις μετὰ συνηθείας, χρόνῳ γάρ τινι καὶ συνηθείᾳ ἡ φίλησις γίνεται. Ἡ δὲ εὔνοια ἀθρόον, ὡς εἰπεῖν, οἷς ἐπιγίνεται, συμβαίνει· καθάπερ οἱ θεώμενοι πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους διατίθενται. Εὖνοι γὰρ γίνονται πρὸς αὐτοὺς εὐθὺς νικῶντας ὁρῶντες, καὶ συνθέλουσιν αὐτοῖς τὰ ἀγαθά· συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδέν. οὐ γὰρ φίλησιν ἔχουσιν εἰς αὐτούς, χρόνῳ τινὶ καὶ συνηθείᾳ στέρξαντες· ἀλλ' ἅμα τε εἶδον καὶ ἥσθησαν αὐτοῖς· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιπολαίως στέργουσιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ εὔνοια.

Φαίνεται τοίνυν ἀρχὴ φιλίας ἡ εὔνοια εἶναι, καθάπερ τοῦ ἐρᾶν ἀρχὴ γίνεται ἡ διὰ τῆς ὄψεως ἡδονή· καὶ ὥσπερ οὐ δυνατὸν ἐρᾶν μὴ πρότερον ἡσθέντα τῷ εἴδει τοῦ ἐρωμένου, δυνατὸν δὲ ἡδόμενον μὴ ἐρᾶν· τότε γάρ τις ἐρᾷ ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ· οὕτω δὴ καὶ φίλους οὐχ οἷόν τε εἶναι, μὴ εὔνους γενομένους· εὔνους δὲ μὴ φίλους εἶναι δυνατόν. Οἱ γὰρ εὖνοι βούλονται μὲν τὰ ἀγαθὰ οἷς εἰσὶν εὖνοι, συμπράξαιεν δ' ἂν οὐδὲν, οὐδ' ὀχληθεῖεν ὑπὲρ αὐτῶν. Διὸ τοῦτο με-

motu ad id quod diligit pertrahitur, & appetitu quodam fertur, semperq; qui ita amat, illud quærit quod amat. Talis autem non est benevolentia. Benevoli enim bona iis cupiunt contingere quibus sunt benevoli: versari autem cum iis non admodum desiderant. Est præterea cum consuetudine quadam conjuncta dilectio. Tempore enim paulatim crescit ac consuetudine benevolentia. Simul vero & subito in quibus est suboritur benevolentia. Quemadmodum spectatores erga eos qui certant afficiuntur. Continuo enim benevolentia eos prosequuntur, quos vincere vident: omniaq; iis bona cupiunt contingere: neq; propterea tamen auxilium iis ferant. Non enim diligunt eos, neq; tempore aut consuetudine crevit hic affectus: sed simul ac viderunt eos, delectari iis cœperunt. Ideoque leviter tantum, & quasi superficie tenus amãt: quod est benevolẽtiæ. Aristot. l. 9. c. 5.

Principium ergo amicitiæ videtur esse benevolentia, quemadmodmodum amoris ea quæ videndo concipitur voluptas. Et quemadmodum nemo amare potest, quem non primo delectaverit illius quem amat facies, potestq; tamen fieri ut delectetur aliquis & non amet tamen (quia tum demum amat aliquis, cum absentem etiam diligit, ejusque præsentiam desiderat) ita fieri non potest, ut amici sint qui non prius fuerint benevoli. Fieri tamen potest, ut qui benevoli sunt, non sint amici. Benevoli enim bona iis cupiunt contingere, quibus sunt benevoli: neq; unquam Ἔοικε δὲ ἀρχὴ φιλίας εἶναι, &c.

Aristot. l.9.c.6.

tamen eos opera juvabunt, aut aliquam eorum causa molestiam subibunt. Quare translate aliquis eã otiosam vocare amicitiã posset. Si enim tempus accedat & consuetudo, fieri amicitia solet.

Ὁ τὴν διὰ τὸ χρήσιμον, &c.

Amicitia dico, non quæ utilitatis aut voluptatis, sed quæ honestatis causa instituitur. Benevolus enim aliquis fit alicui virtutis causa aut probitatis: quoties aut fortis ei videtur esse, aut simili aliquo præditus bono. Qui vero aut voluptatis aut utilitatis causa bene de aliquo vult mereri, non illi est benevolus, sed sibi: sicut neq; amicus est, qui est talis. Quemadmodum nec ille qui, quia beneficium ab aliquo accepit, bene illi vult à quo accepit, benevolus dici potest proprie, sed justus potius. Nam qui vicissim illi à quo beneficium accepit gratificatur pro iis quæ accepit, non virtute illius, sed suo gaudere bono videtur.

Quare nec amicitia nec dilectio, sed amicitiæ principium est benevolentia. Si autem tempus ac consuetudo, reliquaque quæ ad amicitiam requiri solent, accedant, fiet amicitia: & ea quidem, quam honesti virtutisque causa dicimus institui.

ταφορικῶς τις καλέσειεν ἂν αὐτὴν ἀργὴν φιλίαν· χρονιζομένη γάρ, καὶ εἰς συνήθειαν ἀφικνουμένη, φιλία γίνεται.

Φιλία δὲ οὐχ ἡ διὰ τὸ χρήσιμον, ἢ τὸ ἡδύ, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα. Εὔνους γάρ τις τινὶ γίνεται δι' ἀρετὴν καὶ ἐπιείκειαν, ὅταν αὐτῷ καλός τις φανῇ, ἢ ἀνδρεῖος, ἢ τι τοιοῦτον. Ὁ δὲ διὰ τὸ ἡδύ, καὶ χρήσιμον βουλόμενός τινα εὐπραγεῖν, οὐκ ἐκείνου ἐστὶν εὔνους, ἀλλ' ἑαυτοῦ, καθάπερ οὐδὲ φίλος ἐστὶν ὁ τοιοῦτος. Ὁμοίως δὲ οὐ διότι ἔλαβε βουλόμενος τῷ εὐεργέτῃ τὰ ἀγαθά, εὔνους ἂν εἴη κυρίως, ἀλλὰ τὰ δίκαια δρῶν, καὶ ἀποδιδοὺς τῷ εὐεργέτῃ τὴν χάριν ἂν εὖ πέπονθεν αὐτός, οὐ τῇ ἐκείνου ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ ἀγαθῷ φαίνεται χαίρειν.

Ἔστι τοίνυν ἡ εὔνοια οὔτε φιλία, οὔτε φίλησις, ἀλλὰ φιλίας ἀρχή, χρόνον δὲ καὶ συνήθειαν, καὶ τἄλλα φιλικὰ προσλαβοῦσα, φιλία γίνεται ἡ διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετήν.

CAP. VII.

De concordia.

Cap.6. Φιλικὸν καὶ ἡ ὁμόνοια, &c.

VIdetur ad amicitiam referri quoq; posse concordia: quæ amicitiam sequitur quoque. Est autem concordia, non ut aliquis idem sentiat, quasi opinio-

ΚΕΦ. Ζ'.

Περὶ ὁμονοίας.

Ἡ δὲ ὁμόνοια φιλικόν τι καὶ αὐτή ἐστι, καὶ τῇ φιλίᾳ ἀκολουθεῖ. Ἔστι δὲ ὁμόνοια οὐ τὸ τὰ αὐτὰ δοξάζειν, οἷον ὁμοδοξία τις.

Η

Ἡ μὲν γὰρ ὁμοδοξία γίνοιτο ἂν καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους. Οὐδὲν γὰρ κωλύει περὶ τῶν αὐτῶν τὰ αὐτὰ δοξάζειν, καὶ ἐπιστήμην ἔχειν τῶν αὐτῶν τὴν αὐτὴν μηδὲ εἰδότας ἀλλήλους.

Ἡ δὲ ὁμόνοια τῶν ἐν κοινωνίᾳ τινὶ καὶ φιλίᾳ ὄντων ἐστί.

Καὶ γὰρ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασὶν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ τὰ αὐτὰ καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα.

Ἔστι τοίνυν ὁμόνοια τῶν φίλων ὁμογνωμοσύνη, οὐκ ἐν τοῖς θεωρητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς πρακτοῖς, καὶ τούτων τοῖς ἀξιολόγοις, καὶ ἐν μεγέθει τινὶ οὖσι. Περὶ γὰρ τῶν ἐν τῷ βίῳ μικρῶν οὐ λέγονται ὁμονοεῖν ἀλλήλοις οὔτε πόλις οὔτε φίλοι, δῖον οἴκοι μένειν, ἢ βαδίζειν εἰς ἀγοράν, ἢ τόδε εἰπεῖν, ἢ δρᾶσαι, δι' ἃν οὔτε ὠφέλειά τις μεγάλη, οὔτε βλάβη ἀκολουθεῖ. Περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων οὐ λέγονται ὁμόνοιαν ἔχειν. Ἀλλὰ τῶν μεγάλων, καὶ συμφερόντων ἢ τοῖς φίλοις ἀμφοῖν, ἢ τῇ πόλει κοινῇ: δῖον, ὅταν πάσῃ τῇ πόλει κοινῇ δοκῇ τοὺς ἄρχοντας μὴ κληρωτοὺς εἶναι διαδοχῇ τινὶ κτωμένους τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ αἱρετοὺς, ἢ συμμαχεῖν Λακεδαιμονίοις, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, ὅπερ ἀξιόλογόν τε ἐστὶ καὶ τῇ πόλει πάσῃ διαφέρει. Καὶ τοὺς φίλους ὁμοίως ὁμονοεῖν λέγομεν, ὅταν τὸν αὐτὸν ἑλων-

num aliquis consensus. Cum inter eos etiam qui se mutuo ignorant, consensus esse possit talis. Nihil enim vetat, quo minus de iisdem idem sentiant, eandemq; eorundem habeant scientiam, licet se mutuo non nôrint. Aristot. l. 9. c. 6.

Concordia vero in iis quæ ad vitæ communionem amicitiamq; spectant versatur. Οὐδὲν γὰρ περὶ, &c.

Unde & civitates concordes esse dicimus, cum de iis quæ conducunt & è re sua sunt eandem habent sententiã, eademq; agunt quoque quæ omnibus videntur. Ἀλλὰ τὰς πόλεις, &c.

Est ergo concordia amicorum communis sententia, non in iis quæ ad contemplationẽ, sed quæ ad actionem pertinent: idq; in iis qui magni alicujus sunt momenti, & in magnitudine aliqua consistunt. In parvis enim quibusdam quæ ad vitam spectant nostram, neq; urbem neq; amicos dicimus concordes esse. Ut, exempli gratia, utrum domi sit manendum, an in forum abeundum, illudne dicendum sit aut faciendum: quæ quidem neque utilitas quædam singularis neq; damnum excipit: unde in ejusmodi neminem concordem esse dicimus. Sed in magnis, & quæ aut utriq; amicorum simul, aut civitati publice conducunt. Ut, exempli gratia, cum tota urbs sentit, magistratus sorte creandos non esse, nec succedere debere, sed eligendos esse, aut belli cum Lacedæmoniis societatem ineundam esse. Aut aliud deniq; quid simile, quod alicujus est momenti, aut in quo Reip. vertitur salus. Eodemq; modo concordes quoq; amicos esse dicimus, quo- Οἷοι αἱ πόλεις ὅταν πᾶσι δοκῇ, &c

Aristot. l.9.c.6

ties aut eandem eligunt vitam, vel quæ in vita sunt maxima, aut ad utilitatem utriusq; vel damnum faciunt, uterque simul vel sequitur vel fugit. Neque enim idem sentire tantum debent concordes, sed similiter quoque in toto. Ut, exempli gratia, si utrique videatur amicorum, ut dux vitæ alteri sit alter, neque eundem tamen esse uterq; velit, sed uterque se proponat: ibi enim idem quærunt quidem, non in eodem tamen, sed uterq; sibi: quod non est concordem esse. Sic & in urbium comitiis tum concordes dicuntur esse, cum eidem omnes magistratum deferunt, aut saltem optimum omnes, non se quisque. Quemadmodum in Phœnissis suis Euripides poeta fecit. Neque enim id quod omnibus placet eo modo fieri potest; quod concordia dici non potest, sed cum omnes id quod petunt consequuntur, tum demum sunt concordes.

Πολιτικὴ δὲ φιλία, &c.

Quare civilis quædam amicitia est concordia; itaque appellatur. Nam in iis quæ ad actiones spectant & quæ conducunt, quæque ad vitam pertinent humanam, spectatur: quæ omnia civilis sunt disciplinæ.

Ἔστι δὲ ἡ τοιαύτη ὁμόνοια, &c.

Est autem inter honestos concordia: hi enim & secum & cum aliis consentiunt, cum in iisdem sint, ut ita dicam. Horum enim permanent, neque quemadmodum Euripus refluunt voluntates. Nam & quæ justa sunt, & quæ utilia volunt, & hæc communiter quidem.

Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν, &c.

Improbi vero concordes esse non possunt homines: nisi ad

τὸν βίον, καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῷ βίῳ, καὶ ἀμφοῖν ἢ πρὸς βλάβην ἢ πρὸς ὠφέλειαν φέροντα ἀμφότεροι ὁμοίως ἢ φεύγουσιν, ἢ διώκουσιν. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δεῖ ζητεῖν μόνον τοὺς ὁμονοοῦντας ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ ὁμοίως τοῖς ὅλοις· οἷον εἰ δοκεῖ τοῖς φίλοις ἀμφοῖν ἡγεμόνα βίου ἑκάτερον τὸν ἕτερον γενέσθαι, βούλοιντο δὲ οὐ τὸν αὐτὸν, ἀλλ' ἑκάτερος ἑαυτόν. Τηνικαῦτα γὰρ τὸ αὐτὸ μὲν ζητοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ, ἀλλ' ἑαυτῷ ἑκάτερος, ὅπερ οὐκ ἔστιν ὁμονοεῖν. Καὶ ἐν ταῖς πόλεσι δὲ ὁμονοοῦσιν ἐν ταῖς ἀρχαιρεσίαις, ὅταν τὸν αὐτὸν ἕλωνται πάντες, καὶ μὴ ἑαυτὸν ἕκαστος, καθάπερ Εὐριπίδης ἐν ταῖς Φοινίσσαις ἐποίησεν. Οὕτω γὰρ οὐ τὸ πᾶσιν ἀρεστὸν γίνεται. Τὸ δὲ οὐκ ἔστιν ὁμόνοια, ἀλλ' ὅταν τύχωσι πάντες, οὗ ἐφίενται, τηνικαῦτα ὁμονοοῦσιν.

Ἔστι τοίνυν ἡ ὁμόνοια πολιτική τις φιλία, καὶ οὕτω λέγεται. Καὶ γὰρ περὶ τὰ πρακτά, καὶ τὰ συμφέροντά ἐστι, καὶ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα. Ταῦτα δὲ τῆς πολιτικῆς.

Ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἐπιεικέσιν ἡ ὁμόνοια. Οὗτοι γὰρ καὶ ἑαυτοῖς ὁμονοοῦσι, καὶ ἀλλήλοις ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὄντες, ὡς εἰπεῖν. Τῶν τοιούτων γὰρ ἵσταται τὰ βουλήματα, καὶ οὐ μεταρρεῖ, καθάπερ Εὔριπος, βούλονταί τε τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα· τούτων δὲ καὶ κοινῇ ἐφίενται.

Τοὺς δὲ φαύλους οὐχ οἷόν τε ὁμονοεῖν πλὴν ἐπὶ μικρόν,

κρόν, καθάπερ καὶ φίλοι βέβαιοι οὐ δύνανται εἶναι πλεονεξίας ἐφιέμενοι, καὶ μεῖζον ἔχειν ἑκάτερος ἑκατέρου ζητοῦντες ἐν τοῖς συμφέρουσιν· ἐν γὰρ τοῖς πόνοις καὶ ἐν ταῖς ὑπὲρ ἀλλήλων λειτουργίαις ἀεὶ ζητοῦσι τὸ ἔλαττον ἔχειν, καὶ ἑαυτὸν ἑκάτερος ἄξιον νομίζων ὀλίγα μὲν πονεῖν, μεγάλα δὲ ὠφελεῖσθαι, τὸν ἕτερον εὐθύνει, περὶ τῶν λειτουργιῶν ἀκριβολογούμενος, καὶ κωλύων τῶν συμφερόντων ἀπολαύειν, ὅσον ἐθέλει, ὡς μεγάλων, φαύλων ἀπονεμόμενον πόνων. Διὰ τοῦτο μὴ τηροῦντες τὸ κοινὸν, ἀλλ' ἑκάτερος τὸ ἑαυτοῦ, τάχιστα διαλύονται· τὸ γὰρ συνάπτον διασπῶσιν, ὅπερ ἐστὶ τὸ κοινὸν καὶ ἡ ὁμόνοια. Τοῦ συνάπτοντος δὲ διαλυθέντος, οὐ δύνανται συνημμένοι εἶναι. Συμβαίνει τοίνυν αὐτοῖς στασιάζειν, ἀπαιτοῦσι μὲν παρ' ἀλλήλων τὰ φιλικὰ, αὐτοῖς δὲ οὐ βουλομένοις τὰ δίκαια ποιεῖν· ὅθεν ἐν τοῖς φαύλοις οὐ δυνατὸν ὁμόνοιαν εἶναι, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιεικέσι μόνοις.

tempus fortasse parvum: quemadmodum neque amici esse stabiles possunt, cum uterque plus sibi vindicare, & majorem altero partem consequi velit in iis quæ utilia esse arbitrantur. Sicut in laboribus contra, iisque quæ alterius causa ministeriis subire solet alter, minus habere quærunt semper: cumque uterque se dignum existimet, ut labores habeat quam minimos, utilitatis vero consequatur plurimum, in ministeria alterius, diligenter nimis atque accurate inquirit: cumque eum vetet frui quanta vult utilitate, tamen quam maximos subire patitur labores. Quare quia quod commune utriusq; est non conservant, cito dissolvuntur. Conjunctionis enim solvitur vinculum: quod quidem communio est, & concordia, eo autem soluto, conjungi diutius non possunt. Unde inter eos seditiones oriuntur: cum amicitiæ officia ab utroque exigat uterque, neque ipsi tamen quæ justa sunt velint agere. Quo fit ut inter improbos concordia esse non possit, sed inter probos tantum. Aristot. l. 9. c. 7.

ΚΕΦ. η'.

Περὶ εὐεργεσίας.

Ἐκεῖνο δὲ ζητητέον, ἔνθ' ὅτι τοὺς εὖ πάσχοντας οἱ εὐεργέται φιλοῦσι μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐκείνων φιλοῦνται. Καὶ γὰρ ὡς παράλογον γινόμενον ἐπιζητεῖται. Οἱ μὲν γὰρ

CAP. VIII.

De beneficiorum collatione.

Est & illud quærendum, cur qui beneficia conferunt magis eos ament in quos contulerunt, quam ab iis amantur. Quia enim præter rationem fieri videtur, quæri solet. Et vulgus Cap. 7. Οἱ δὲ εὐεργέται τοὺς εὐεργετηθέντας, &c.

Aristot. l.9.c.7.

gus quidem eadem de causa fieri autumat, ut magis ament qui beneficium contulerunt, quemadmodum creditores debitores amant suos, cum à debitoribus vicissim non amentur. Qui enim crediderunt, saluti debitorum consulunt, omnique iis subveniunt modo, ut redire ad eos pecuniæ suæ possint: debitores vero creditoribus non item. Vellent enim non esse eos: quia felicius dissoluto ære victuri videntur. Eodem ergo modo & hic dicunt fieri: eos nimirum qui beneficia contulerunt, optare vitam eorum & salutem in quos ea contulerunt, quod eo modo beneficiorum persolutionem suorum ab iis consecuturos se existiment. Eos vero in quos collata sunt, non admodum eorum, qui contulerunt, salutem optare. Quod non ita curæ sit hominibus ut reddant, quam ut accipiant. Atque hæc quidem ea est, quam vulgus esse arbitratur, causa. Quæ quidem credere & existimare coacti sunt, quod ingratos tantum atque improbos respiciant homines: & quod apud Epicharmum est, è malo spectantes. Quod quidem homini proprium videtur esse: immemores enim sunt plerique, magisq; affici beneficiis quam conferre ea desiderant. Videri autem possit magis physica esse causa, minimeque simile illi quod de creditoribus diximus. Inter eos quippe qui afficiunt beneficio & qui afficiuntur, quædam intercedit dilectio, quæ inter creditores debitoresq;, intercedit nulla.

πολλοὶ διὰ τοῦτο φασὶ φιλεῖν μᾶλλον τοὺς εὐεργέτας, δι' ὃν καὶ οἱ δανεισταὶ φιλοῦσιν οἷς ἐδάνεισαν, μὴ φιλούμενοι ὑπὸ τῶν ὀφειλόντων. Οἱ μὲν γὰρ χρήσαντες βούλονται τοῖς ὀφείλουσι τὴν σωτηρίαν, καὶ πάντα τρόπον βοηθοῦσιν, ἵνα αὐτοῖς τὰ χρήματα ἐπανέλθῃ· οἱ δὲ ὀφείλοντες, οἷς ὀφείλουσιν οὐκ ἔστι. Βούλοιντο γὰρ ἂν αὐτοὺς μὴ εἶναι, ὡς ἄμεινον οὕτω πράξοντες τοῦ δανείου λυθέντος. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον φασὶ καὶ ἐπὶ τούτων, τοὺς μὲν εὐεργέτας βούλεσθαι εἶναι καὶ σώζεσθαι τοὺς εὖ παθόντας, ὡς οὕτω κομιουμένους τὰς ἀμοιβάς· τοὺς δὲ εὖ παθόντας οὐ σφόδρα φιλεῖν τὴν τῶν εὐεργετῶν σωτηρίαν. Οὐ γὰρ οὕτως ἐπιμελὲς τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀνταποδοῦναι, ὡς τὸ ἀπολαβεῖν. Ἡ μὲν ἂν δόξουσι τοῖς πολλοῖς αἰτία αὕτη εἶναι, καὶ ταῦτα προσήχθησαν νομίζειν, πρὸς τοὺς ἀγνώμονας καὶ πονηροὺς ἀποβλέποντες τῶν ἀνθρώπων· καὶ ὅ φησιν Ἐπίχαρμος, ἐκ πονηροῦ θεώμενοι. Ἔοικε δὲ ἀνθρωπικὸν τὸ τοιοῦτον εἶναι. Ἀμνήμονες γὰρ οἱ πολλοὶ, καὶ μᾶλλον εὖ πάσχειν, ἢ ποιεῖν ἐφίενται. Δόξειε δ' ἂν φυσικώτερον εἶναι τὸ αἴτιον, καὶ οὐχ ὅμοιον τῷ περὶ τοὺς δανείσαντας. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς εὐεργέταις, καὶ τοῖς εὖ πάσχουσι φίλησίς ἐστιν, ἐν δὲ τοῖς δανειζομένοις, καὶ δανεισταῖς οὐ φίλησις. Οὐ

γὰρ

γὰρ φιλεῖ ὁ δανείσας τὸν ὀφείλοντα, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο μόνον σώζεσθαι αὐτὸν βούλεται τῆς κομιδῆς ἕνεκα, καὶ ἵνα τὸ δάνειον ἀπολάβῃ· οἱ δ' εὖ πεποιηκότες φιλοῦσι καὶ ἀγαπῶσι τοὺς εὖ πεπονθότας, κἂν μὴ ὦσι χρήσιμοι, μηδὲ δύνωνται γενέσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν συμβέβηκε. Πᾶς γὰρ τὸ οἰκεῖον ἔργον ἀγαπᾷ μᾶλλον, ἢ ἀγαπηθείη ἂν ὑπὸ τοῦ ἔργου ἐμψύχου γενομένου. Μάλιστα δὲ τοῦτο περὶ τοὺς ποιητὰς συμβαίνει· ὑπεραγαπῶσι γὰρ οὗτοι τὰ οἰκεῖα ποιήματα, στέργοντες ὥσπερ τέκνα. Τοιοῦτο δὲ ἔοικεν εἶναι καὶ τὸ τῶν εὐεργετῶν. Οἱ γὰρ εὖ πάσχοντες ὑπ' αὐτῶν κατὰ τοῦτο ἔργα αὐτῶν εἰσὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀγαπῶσι μᾶλλον αὐτοὺς, ἢ τὰ ἔργα αὐτοὺς ἀγαπᾷ. Τούτου δὲ αἴτιον, ὅτι τὸ μὲν εἶναι πᾶσιν αἱρετὸν καὶ φιλητόν· ἐσμὲν δὲ κυρίως ὅταν ἐνεργείᾳ ὦμεν. Ἐσμὲν δὲ ἐνεργείᾳ ἐν τῷ ζῆν καὶ πράττειν. Ὁ δὲ πράττων ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῷ ἔργῳ. Ἡ γὰρ οἰκοδομικὴ, ὁ λόγος ἐστὶ τῆς οἰκοδομίας, ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Καὶ ἔστιν αὐτὴ ἡ οἰκία, καθὸ οἰκία, ὁ τεχνίτης ἐνεργείᾳ, καθὸ τεχνίτης. Ὁμοίως καὶ πᾶς ἐνεργῶν ἐνεργείᾳ ἐστὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν φυσικὸν μὲν ἐφίεσθαι τοῦ εἶναι, τὸ εἶναι δὲ ἐστὶν ἐν τῷ πράττειν, τὸ ἔργον δὲ ἐστὶν αὐτὸς ὁ πράττων ἐνεργείᾳ, φανερὸν ὅτι καθόσον ζητεῖ τις τὸ ἑαυτοῦ εἶναι, κατὰ τοσοῦτον ζητεῖ καὶ τὸ ἔργον εἶ-

Nec enim amat debitorem creditor: sed saluti ejus studet tantum, ut recipiat quod dederat, debitumque consequatur suum. Qui vero contulerunt beneficium, eos in quos contulerunt amant, licet illis utiles non fuerint, ac nè esse possint quidem. Quod ipsum quoque in artificibus fieri videmus. Quilibet enim opus magis amat proprium, quam amari ab eo opere suo posset, quamvis viveret atque animaretur. Quod quidem in poetis fieri potissimum videmus: qui supra modum sua amant poemata, neque aliter quam parentes amant liberos. Cui similis est eorum qui beneficia dederunt affectio. Qui enim eorum sunt experti beneficia, opera eorum sunt hoc respectu: ideoque magis eos amant, quam ab operibus amantur suis. Hujus autem rei causa est, quia esse omnes volunt ac diligunt. Proprie autem tum sumus, cum actu sumus. Actu autem, vivendo sumus atque agendo. Qui vero agit, actu est in opere. Sic ars ædificandi, quæ ædificii est ratio, actu est in ædificio. Estque ipsum ædificium quatenus est ædificium: sicut artifex actu, quatenus est artifex. Atque ita in reliquis, quicunque operatur, actu opus suum est. Si ergo naturale est, ut quis esse amet, esse autem est in agendo, opus autem ipse est qui agit actu, manifestum est, quatenus quis seipsum desiderat esse, eatenus quoque opus suum ut desideret esse.

Aristot. l.9.c.7.

Natura

Aristot. l.9.c.7.

Natura autem aliquis se amat ipse & esse vult. Natura ergo aliquis opus amat suum esse. Cum autem maxime semet amet aliquis, maximeque opus suum amet, etiam eum quem beneficio affecit, quatenus opus ipsius est, maxime amabit. Ideoque magis etiam quam à quo beneficio est affectus. Maxima enim, qua aliquis se diligit dilectio est. Præterea, quia is qui dat beneficium, se ipso, dum dat, benefaciendo fit melior, bonumque illi est benefacere. ideo quoque eo qui beneficium accipit delectari solet, quia in eo bonum videt suum. Cum contra qui beneficium accipit, non fiat melior se ipso, qua accipit: neque in eo qui dat beneficium ullum habeat bonum. Ex iis enim quæ ipse agit, melior solet fieri aliquis. In operando enim, quemadmodum supra dictum est, humanum consistit bonum. Quare, si quid ille cui beneficium datur, in eo à quo accipit voluptatis habet, id non bonum est illi, sed utile. Id autem quod utile est, non ita aut jucundum est aut amabile, ut id quod est bonum, Id enim quod bonum est, finis est ejus quod est utile: eaque de causa quia bonum est, amabile quoque est & jucundum, id quod est utile. Magis ergo qui beneficio afficit eum amat qui beneficio afficitur, quam ab illo amatur. Præterea boni ipsius jucunda & functio & spes est ac memoria. Functio quidem præsentis & dum adhuc fit; spes, futuri:

ναι. Φύσει δέ τις φιλεῖ ἑαυτὸν καὶ βούλεται εἶναι. Φύσει ἄρα φιλεῖ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον. Ἐπεὶ δὲ μάλιστα τις φιλεῖ ἑαυτὸν, καὶ μάλιστα φιλεῖ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, καὶ τὸν εὐεργετούμενον, καθ᾽ ὅσον ἔργον ἐστὶν αὐτοῦ, μάλιστα φιλήσει: καὶ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον, ἢ τὸν εὐεργέτην. Ἡ γὰρ μεγίστη φίλησίς ἐστιν, ἣ τις φιλεῖ ἑαυτόν. Ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν εὐεργέτης ἑαυτοῦ γίνεται βελτίων εὐεργετῶν, καὶ ἀγαθὸν αὐτοῦ ἐστὶ τὸ εὐεργετεῖν, καὶ διὰ τοῦτο χαίρει τῷ εὖ πάσχοντι, ὅτι ἐν αὐτῷ θεωρεῖ τὸ ἑαυτοῦ ἀγαθόν. Ὁ δὲ εὖ πάσχων οὐ γίνεται βελτίων ἑαυτοῦ τῷ πάσχειν· οὐδὲ ἐν τῷ εὐεργέτῃ ἔχει τι ἀγαθόν. Βελτίων γάρ τις δύναται γενέσθαι ἐξ ὧν αὐτὸς ποιεῖ. Ἐν τῷ ἐνεργεῖν γάρ ἐστι τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Διὰ τοῦτο εἴ τι ἐστὶν ἡδὺ τῷ εὖ πάσχοντι παρὰ τῷ εὐεργέτῃ, οὐκ ἀγαθόν ἐστιν αὐτοῦ, ἀλλὰ συμφέρον. Τὸ δὲ συμφέρον οὐχ οὕτως ἡδὺ καὶ φιλητόν ἐστιν, ὡς τὸ ἀγαθόν. Τὸ μὲν ἀγαθὸν τέλος ἐστὶ τοῦ συμφέροντος, καὶ διὰ τὸ ἀγαθὸν, καὶ τὸ συμφέρον, φιλητόν ἐστι καὶ ἡδύ· μᾶλλον ἄρα φιλεῖ ὁ εὐεργέτης τὸν εὖ πάσχοντα, ἢ ὑπ᾽ ἐκείνου φιλεῖται. Ἔτι τοῦ ἀγαθοῦ ἡδεῖά ἐστι καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ ἐλπὶς, καὶ ἡ μνήμη· ἐνέργεια μὲν παρόντος, καὶ γινομένου, ἐλπὶς δὲ μέλλοντος, μνήμη

δὲ

ἢ παρεληλυθότος. Ἥδιον δὲ παρὸν τὸ ἀγαθὸν, ἢ μέλλον, ἢ καὶ παρεληλυθός. Ἔστι δὲ ὁ μὲν εὐεργετηθεὶς παρὸν ἀγαθὸν τοῦ εὐεργετήσαντος. Μένει γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ πολυχρόνιόν ἐστιν, ὃ ἐν τῷ εὖ παθόντι ὁ εὐεργέτης θεωρεῖ. Τοῦ δὲ εὖ παθόντος τὸ ἀγαθὸν οὔτε μένει· καὶ γὰρ χρήσιμον ἦν, καὶ ἅμα τῇ χρήσει παρελήλυθεν· οὔτε ἀγαθὸν ἐστι κυρίως. Καὶ διὰ τοῦτο εἰ καὶ ἄμφω παρῶσιν, ἥδιον ἂν εἴη τὸ τοῦ εὐεργέτου ἀγαθόν· εἴτε καὶ ἄμφω παρέλθοιεν, ἡδίων ἂν εἴη ἡ μνήμη τοῦ εὐεργετηκέναι ἢ τοῦ εὐεργετηθῆναι, καθόσον ἡ τοῦ ἀγαθοῦ μνήμη ἡδίστη ἐστὶ μάλιστα, ἡ δὲ τοῦ χρησίμου οὐ πάνυ, ἢ ἧττον. Εἰ γὰρ ἡ προσδοκία τῶν χρησίμων ἀνάπαλιν ἔχει, καὶ ἡδίων ἐστὶ τῆς μνήμης παρεληλυθότων ἀγαθῶν· φαίνεται τοίνυν καὶ διὰ ταῦτα μᾶλλον φιλεῖν τὸν εὐεργέτην τὸν εὖ πάσχοντα, ἢ ὑπ᾽ ἐκείνου φιλεῖσθαι. Ἔτι ἡ μὲν φίλησις ἐνεργείᾳ ἔοικε, τὸ δὲ φιλεῖσθαι πάθει. Τοῖς τοίνυν ἐνεργοῦσι τὰ φιλικὰ δηλονότι τοῖς εὐεργέταις, μᾶλλον προσήκει φιλεῖν, ἢ τοῖς πάσχουσιν. Ἔτι τὰ πόνῳ κτηθέντα στέργουσι μᾶλλον καὶ φιλοῦσι τῶν ῥᾳδίως κατορθωθέντων· ὅθεν καὶ τὰ χρήματα οἱ κτησάμενοι τῶν διαδεξαμένων μᾶλλον φιλοῦσιν. Ἔστι δὲ ἄπονον μὲν τὸ εὖ πάσχειν, ἐργῶδες δὲ τὸ εὖ ποιεῖν· ἔστι δὲ τὸ μὲν πάσχειν ἐν τῷ εὐ-

memoria, præteriti. Jucundius autem est bonum, dum est præsens, quam aut futurum, aut præteritum. Est autem qui beneficium accepit præsens bonum ejus qui dedit. Manet enim ac diuturnum est bonum, quod in accipiente contemplatur is qui confert. Ejus vero bonum qui beneficium accepit, neq; manet (erat enim utile, unaq; cum utilitate abit) neq; proprie est bonum. Ideoque, sive utrumq; est præsens, jucundius ejus qui beneficium dedit, bonum est: sive utrumq; præteriit, tamen aliquem à se beneficio affectum esse, quam ab aliquo beneficium se accepisse, jucundior est recordatio. Quatenus boni maxime, utilitatis vero non admodum aut minus certe jucunda est recordatio. Licet utilitatis contra se habeat expectatio: quæ præteritorum bonorum recordatione est jucundior. Ideo & hanc quoque ob causam magis amare videtur, quem beneficio affecit is qui beneficio afficit, quam ab eo amatur. Præterea functioni actionis similis est dilectio, cum amare contra passioni sit simile. Iis ergo qui amicitiæ officia agunt, qui dant nimirum beneficia, magis amare convenit, quam qui accipiunt. Præterea, ea quæ labore nobis comparavimus, magis amamus, magisq; amplectimur, quam quæ sine molestia aut negotio. Unde & opes suas majores illi faciunt, qui pepererunt, quam qui à parentibus eas acceperunt. Jam vero ut quis bene fieri sibi patiatur, sine labore est, benefacere autem cum labore

Aristot. l.9.c.7.

con-

Aristot. l.9.c.7.

conjunctum. Bene autem fieri, ei competit qui accipit: sicut benefacere ei qui confert. Ideoque magis qui accipit beneficium amatur, quam qui confert. Neque alia est causa, cur liberos suos magis ament matres, (quia nimirum labore eos pariunt) quam matres liberi; quia nimirum nullos in partu experiuntur dolores. Magisque norunt è se esse liberos suos matres, quam se è matribus illis oriundos esse liberi. Quæ quidem illis quoque qui beneficia conferunt, competere videntur. Neq; enim solum in dando labores aliquos perferre beneficio videntur: sed & magis sciunt se in eos beneficia contulisse, quam ii se à talibus accepisse. Fieri enim potest, ut qui beneficium confert, non ipse instinctu proprio, sed alterius cui inservit, beneficium conferat, ideoq; ut non sit ipse qui beneficium contulit: vel ut ipse sua sponte beneficium conferat, sed non illius causa, in quem confert, sed sua & utilitatis ergo: atq; ita ipse non sit à quo beneficium confertur. Quæ faciunt, ut qui beneficium accipit, non satis certo eum cognoscat qui dedit. Sicut contra nihil est, quod obstet, quo minus ille qui beneficium confert, eum noscat qui accipit: quia se accurate novit, sed & beneficium revera se conferre non ignorat. Ac propterea qui dat beneficium magis eum amat qui accipit, quam ab eo amatur.

εὐεργετουμένῳ, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἐν τῷ εὐεργέτῃ· καὶ διὰ τοῦτο ὁ εὐεργετούμενος μᾶλλον, ἢ ὁ εὐεργέτης, φιλεῖται. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνότεραι μᾶλλον, ὅτι πόνῳ γεννῶσι, ἢ οἱ παῖδες φιλομήτορες, τῷ μηδὲν ὑπὲρ τοῦ τεχθῆναι ποιῆσαι. Καὶ μᾶλλον ἴσασιν αἱ μητέρες, ὅτι ἐξ ἐκείνων οἱ παῖδες, ἢ οἱ παῖδες, ὅτι αὐταὶ παρήγαγον εἰς τὸν βίον. Ταῦτα δὲ δόξειεν ἂν εἶναι καὶ τοῖς εὐεργέταις οἰκεῖα. καὶ γὰρ οὐ μόνον ἐπίπονόν τι ποιοῦσιν ὑπὲρ τῶν εὖ πασχόντων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἴσασιν ὅτι εὐεργετοῦσιν, ἢ ἐκεῖνοι γινώσκουσιν ὅτι ὑπὸ τούτων εὐεργετοῦνται. Καὶ γὰρ ἐνδέχεται τὸν εὖ ποιοῦντα οὐκ αὐτὸν οἴκοθεν, ἀλλ' ἑτέρῳ ὑπηρετούμενον εὐεργετεῖν, καὶ διὰ τοῦτο μὴ αὐτὸν εἶναι τὸν εὐεργέτην ἢ αὐτὸν μὲν οἴκοθεν εὐεργετεῖν, οὐκ αὐτοῦ δὲ ἕνεκα τοῦ εὖ πάσχοντος, ἀλλ' ἑαυτοῦ, καὶ διὰ τὸ χρήσιμον. Ταῦτα δὲ ποιεῖ τὸν εὖ πάσχοντα μὴ πάνυ βεβαίως τὸν εὐεργετοῦντα γινώσκειν. Τὸν μέντοι εὐεργέτην οὐδὲν κωλύει τὸν εὖ πάσχοντα γινώσκειν, ὅτι ἑαυτὸν ἀκριβῶς γινώσκει, ὅτι εὐεργέτης ἐστὶν ἀληθῶς. Διὰ ταῦτα ὁ εὖ ποιῶν τὸν εὖ πάσχοντα φιλεῖ μᾶλλον, ἢ ὑπ' ἐκείνου φιλεῖται.

Aristot. l. 9. c. 8.

KEΦ. θ'.

Περὶ τῆς φιλαυτίας.

ΚΑὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσῦτον. Ζητητέον δὲ κἀκεῖνο, πότερον ἑαυτὸν δεῖ φιλεῖν μάλιστα, ἢ ἄλλον τινά. Δοκεῖ γὰρ τὸ ἑαυτὸν μάλιστα φιλεῖν οὐκ ἀγαθῶν ἀνδρῶν εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο ἐπιτιμῶνται οἱ ἑαυτοὺς μάλιστα ἀγαπῶντες, καὶ ὡς ἐν αἰσχρῷ φίλαυτοι ἀποκαλοῦνται. ἔτι δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν φαῦλος δοκεῖ πάντα πράττειν ἑαυτοῦ χάριν, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ φαυλότερος. Καὶ ἐγκαλεῖται διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν πλέον τῶν ἰδίων ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ἑαυτοῦ χάριν πάντα ποιεῖ. Ὁ δὲ ἐπιεικὴς διὰ τὸ καλὸν πάντα πράττει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ βελτίων καὶ ἐπιεικέστερος. Καὶ διὰ τὸν φίλον, καὶ ἵνα δῷ τοῖς ἄλλοις τῶν ὧν δέονται, παρίησι τὰ ἑαυτοῦ· διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ μὴ δεῖν μάλιστα πάντων φιλεῖν ἑαυτόν. Τούτοις δὲ τὰ ἔργα διαφωνεῖ, καὶ οὐκ ἀλόγως. Φασὶ γὰρ δεῖν εἶναι μάλιστα φιλεῖν τὸν μάλιστα φίλον, μάλιστα δὲ φίλος ὁ σώζων πάντα τὰ φιλικὰ πρὸς τὸν φιλούμενον. Φιλικὰ δέ ἐστι τὸ βούλεσθαι τὰ ἀγαθὰ τῷ φίλῳ ἐκείνου ἕνεκα, καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται τοῦτο, καὶ τὸ συζῆν μάλιστα ζητεῖν, καὶ τὸ συναλγεῖν καὶ συγχαίρειν. Ταῦτα δὲ πάντα αὐτός τε ἑαυτῷ ἀπονέμει, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἑαυτὸν καὶ τα-

CAP. IX.

De amore sui.

Cap. 8. Ἀπορεῖται δὲ πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν, &c.

ET hæc quidem huc usque. Jam vero & illud quærendum est, utrum se ipse maxime aliquis amare debeat, an alium. Videtur enim se amare maxime, bonorum non esse hominum; ideoq; vituperantur qui se amant maxime, &, tanquam ignominioso nomine, amatores sui vocantur. Præterea quia omnia sui causa facere videtur improbus, eoq; magis, quo aliquis est improbior, ideo quoq; accusatur, quod nihil præter propria quærat, suaq; unius causa agat omnia. Vir autem probus honestatis causa facit omnia, eoq; magis quo & melior est & honestior. Qui & amici causa, & ut aliquid in alios quos egere videt, possit conferre, propria etiam prætermittit. Atq; hæc quidem sunt, quorum causa videtur non debere aliquem se amare maxime. Ab his autem opera dissentiunt, nec sine causa. Dicunt enim maxime amandum esse qui maxime sit amicus, maxime autem est amicus, qui omnia amicitiæ in eo quem amat, officia conservat. Ea autem sunt, ut quis bona alicui & illius quidem causa velit contingere, licet clam hoc sit futurum: tum ut simul vivere quærat quam maxime, eademque de causa aut gaudeat aut doleat. Hæc autem nobis ipsis tribuere solemus omnia: ideoque & ab eo quo quisque erga se est affectus modo, & quæ sibi

Aristot. l.9.c.8

sibi solet tribuere, etiam quæ amicis tribuenda sunt desumimus, quemadmodum in quarto dictum est capite. Quod ipsum etiam omnia confirmat proverbia. Quoties enim singulares designare amicos volunt, una eademque anima, solent dicere. Deinde & illud, communia amicorum, pertinet eodem, & æqualitas est amicitia, & genu sura propius. Si enim id quod commune est, & æqualitas amicitia est, & proximum, quidnam cuilibet esse charius seipso possit? Maxime ergo ipse cuilibet amicus est sibi. Si vero eum quoque qui maxime est charus, amare quoque oportet maxime, maxime se ipse amare debet quilibet.

πρὸς τοὺς φίλους ἐλήφθη, καθὼς ἐν τῷ δ' εἴρηται κεφαλαίῳ. Τούτοις δὲ καὶ αἱ παροιμίαι πᾶσαι μαρτυροῦσι. Τοὺς γὰρ σφόδρα φίλους δηλοῦντες, μία ψυχὴ φασί. Ἔτι δὲ καὶ τὸ, κοινὰ τὰ τῶν φίλων, εἰς τοῦτο φέρει, καὶ ἰσότης φιλότης, καὶ γόνυ κνήμης ἔγγιον. Εἰ γὰρ τὸ κοινὸν, καὶ ἡ ἰσότης, καὶ τὸ ἔγγιστα, φιλία, τί γένοιτ' ἂν ἑκάστῳ φιλαιτέρον ἑαυτοῦ; μάλιστα ἄρα φίλος αὐτὸς ἑαυτῷ. Εἰ δὲ τὸν μάλιστα φίλον φιλεῖν δεῖ μάλιστα, ἑαυτὸν δεῖ μάλιστα φιλεῖν.

Ἀπορεῖται δ' εἰκότως, ποτέροις χρεών, &c.

Quare cum hoc modo utræque veræ videantur esse opiniones, merito utrum sequi oporteat dubitatur. Nos igitur si diligenter dividamus rem ipsam & distinguamus, facile quo usque verum ab utroque dicatur & quomodo inveniemus. Si namque vocis φιλαύτους, de qua agitur, & quæ amatorem sui designat, significationem & quo pacto utrobique sumatur videamus, statim apparebit id de quo dubitatur. Prima ergo opinio, αὐτοφιλαύτους, id est, sui amatores, eos vocat, non qui se ipsi amant simpliciter, sed qui sibi ipsi maximam tribuere partem quærunt: ideoque non ipsius boni aut virtutis, sed in pecuniis ac honoribus reliquisque voluptatibus corporis. Hæc enim sunt quæ plerique desiderant, & quæ studiosissime sequuntur, quod omnia ea esse optima judicent: ideoque contentionum multarum ac certaminum causa videntur. Qui ergo in his plus

Οὕτω τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν λόγων ἀληθῶν εἶναι δοκούντων, εἰκότως ζητεῖται ποτέρῳ χρὴ ἀκολουθεῖν. Εὑρήσομεν δὲ διελόντες καὶ διορισάμενοι, ἐφ' ὅσον, καὶ πῶς ἑκάτεροι ἀληθεύουσι. Εἰ γὰρ λάβοιμεν τὴν τῆς φιλαύτου σημασίαν, ὃ βούλεται παρ' ἀμφοτέροις τῶν λόγων, δῆλον τὸ ζητούμενον γένοιτ' ἄν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος λόγος αὐτοφιλαύτους λέγει, οὐ τοὺς ἑαυτοὺς φιλοῦντας ἁπλῶς, ἀλλὰ τοὺς ζητοῦντας ἑαυτοῖς ἀπονέμειν τὸ πλέον, οὐκ ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ἐν χρήμασι καὶ τιμαῖς, καὶ ταῖς σωματικαῖς ἡδοναῖς. Τούτων γὰρ οἱ πολλοὶ ὀρέγονται, καὶ ἐσπουδάκασι περὶ αὐτὰ ὡς ἄριστα ὄντα, διὸ καὶ περιμάχητά ἐστιν. Οἱ δὴ περὶ ταῦτα πλεο-

νεκ-

νῶν χαρίζονται ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ὅλως τοῖς πάθεσι, καὶ τῷ ἀλόγῳ τῆς ψυχῆς. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν οἱ πολλοί. Διὰ τοῦτο καὶ τούτοις ἡ προσηγορία γέγονε. Τοῖς γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γινομένοις τὰ ὀνόματα τίθεται. Τὰ δὲ σπάνια οὐδὲ σφόδρα ὀνομάζονται. Καὶ γὰρ τούτων ἔνια οὐδὲ γινώσκονται. Εἰσὶ δὲ οἱ μὲν φαῦλοι, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀγαθὰ ἑαυτοῖς ἀπονέμοντες, πολλοί· οἱ δὲ σπουδαῖοι, σπάνιοι. Διὰ τοῦτο τοὺς πολλοὺς φαύλους ὄντας καὶ φιλαύτους ἀποκαλοῦσιν. Οἱ δὴ οὕτω φίλαυτοι, καὶ δικαίως ἐγκαλοῦνται. Ὅτι δὲ τοὺς φαύλως ἔχοντας περὶ τὰς ἐπιθυμίας φιλαύτους οἱ πολλοὶ καλοῦσιν, οὐκ ἄδηλον. Εἰ γάρ τις ἀεὶ σπουδάζει τὰ δίκαια πράττειν αὐτὸς μάλιστα πάντων, ἢ τὰ σώφρονα, ἢ ὁποιαοῦν ἄλλα τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς, καὶ ὅλως ἀεὶ τὸ καλὸν ἑαυτῷ περιποιοῖτο, οὐδεὶς αὐτὸν ἐρεῖ φίλαυτον, οὐδὲ ψέξει. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος λόγος φίλαυτον ὀνομάζει τὸν φαύλως ἑαυτὸν φιλοῦντα. Καὶ διὰ τοῦτο ἀληθής ἐστιν. Οὐ γὰρ δεῖ τοῦτον τὸν τρόπον φιλεῖν ἑαυτόν. Ὁ δὲ δεύτερος τὸν σπουδαῖον, καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν περιποιούμενον ἑαυτῷ, μάλιστα φησὶν φιλεῖν ἑαυτόν.

Ὃς καὶ φίλαυτος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον εἰκότως· ἑαυτῷ γὰρ χαρίζεται. Τῷ γὰρ κυριωτάτῳ ἑαυτοῦ τῷ διανοητικῷ, τὰ κάλλιστα

sibi vindicant, cupiditatibus suis reliquisque gratificantur affectibus, ac ei animi sui parti, quae ratione caret. Tales autem sunt multi, hoc est, hominum vulgus. Unde & iis impositum fuit hoc nomen. Iis enim quae plerumq; sic se habent imponitur nomen. Quae vero rara sunt vix nominantur: cum incognita etiam quaedam sint illorum. Sunt autem improbi, & qui ea quae videntur sibi tribuunt bona, multi: boni autem & honesti, pauci. Ideoque multos, hoc est, vulgus hominum, qui sunt improbi, amatores vocant sui. Qui quidem sui amatores merito quoq; accusantur. Jam vero eos qui improbe in libidinibus se gerunt, amatores sui appellari a vulgo, planum est ac manifestum. Si quis enim semper studiose prae reliquis, quae justa sunt, agit, aut temperanter vivit reliquasque virtutis actiones exercet, semper denique ea quae honesta sunt sibi vindicat, nemo eum amatorem sui dicet, aut vituperabit. Prima ergo loquendi ratio, eum qui improbe se amat, amatorem appellat sui. Ideoq; verum est: nec enim hoc modo quisquam se amare debet. Secunda autem virum bonum, quique virtutem bonumque sibi vindicat, maxime se ipsum amare dicit.

Aristot. l. 9. c. 8.

Qui quidem magis quoque amator esse sui videbitur: gratificatur sibi enim: ei namque parti, quae maxime proprie ipsius est, quae contemplationi dico aut cogitationi destinata est, quae praestantissima

Δόξειε δ' ἂν τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον φίλαυτος, &c.

Aristot. l.9.c.8.

tissima maximeque sunt tribuit bona. Qui vero maxime propriæ gratificatur parti, sibi quoque ipse gratificatur maxime. Nam ut civitas ea quæ proprie maxime civitatis pars est, civiumque præstantissimi, vocantur: sic & homo est potissimum, id quod proprium in homine est maxime. Unde & amator sui maxime, qui illud amat illique gratificatur. Sicut & continens & incontinens aliquis dicitur, non quod simpliciter aut contineat, aut contineatur: sed quod mens illius aut imperet affectibus, aut pareat. Itaque cum mens ejus contineat, ipse continere dicitur. Cum vero affectus, non ipse continere, sed magis contineri. Unde apparet singulos maxime eam esse partem, qua cogitare & contemplari possumus. Eamque qui partem diligit, omnique ratione ei gratificatur, amatorem sui dici merito posse. Diversa videlicet ab ea quæ vituperatur, specie, & quæ tantum differt, quantum ex ratione vivere & ex affectu: aut quantum boni appetitus, improba à cupiditate. Cum ergo probos & honestos homines maxime & laudent & amplectantur omnes, omnes autem probos esse oporteat (si enim cuncti enitantur ac contendant, ut honestissimas edant actiones, omnia & publice & privatim singulis evenient bona) manifestum est, bonum cum primis virum amatorem sui esse oportere. Etenim & sibi bene agendo proderit, aliosque eo-

καὶ μάλιστα ἀποδίδωσιν ἀγαθά. Ὁ δὲ τῷ κυριωτάτῳ ἑαυτοῦ χαριζόμενος, οὗτος, μάλιστα χαρίζεται ἑαυτῷ. Καὶ γὰρ ὥσπερ πόλις ἐστὶ μάλιστα τὸ κυριώτατον τῆς πόλεως, καὶ οἱ ἄριστοι τῶν πολιτῶν, οὕτω καὶ ἄνθρωπος, ἐστὶ μάλιστα τὸ κυριώτατον τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Διὰ τοῦτο καὶ φίλαυτος μάλιστα ὁ τοῦτο ἀγαπῶν καὶ τούτῳ χαριζόμενος, ἐπεὶ καὶ ἐγκρατής τις ἢ ἀκρατὴς λέγεται, οὐ τῷ ἁπλῶς κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, ἀλλὰ τῷ τὸν νοῦν ἢ ἄρχειν τῶν παθῶν ἢ ἄρχεσθαι. Ὥστε τοῦ μὲν νοῦ κρατοῦντος αὐτός τις λέγεται κρατεῖν. Τῶν δὲ παθῶν κρατούντων, οὐκ αὐτὸς κρατεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον κρατεῖσθαι. Ὅθεν φανερὸν, ὅτι αὐτός τις ἐστὶ μάλιστα ἕκαστος τὸ αὐτοῦ διανοητικόν· καὶ ὁ τὸ ἑαυτοῦ διανοητικὸν ἀγαπῶν, καὶ πάντα τρόπον αὐτῷ χαριζόμενος, φίλαυτος εἰκότως ἂν λέγοιτο καθ' ἕτερον εἶδος τοῦ ὀνειδιζομένου, καὶ διαφέρων τοσοῦτον, ὅσον τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος, καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ὄρεξις τῆς τοῦ φαύλου ἐπιθυμίας. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τοὺς σπουδαίους καὶ ἐπιεικεῖς ἐπαινοῦσι καὶ ἀποδέχονται πάντες, δεῖ δὲ πάντας ἐπιεικεῖς εἶναι (καὶ γὰρ πάντων εἰς τὸ καλὸν ἁμιλλωμένων, καὶ διατεινομένων τὰ κάλλιστα πράττειν, πάντα ἀπαντήσει τὰ ἀγαθὰ, καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ) φανερὸν, ὅτι δέον ἐστὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν φίλαυτον εἶναι. Καὶ γὰρ αὐτός τε ἑαυτὸν ὠφελήσει τὰ καλὰ πράττων, καὶ τοὺς ἄλλους

ἄλλους ἐπὶ τὰ ἴσα χαυνήσει· τὸν δὲ μοχθηρὸν οὐκ ἔτι. φιλῶν γὰρ καὶ χαριζόμενος ἑαυτῷ βλάψει καὶ ἑαυτὸν, καὶ τοὺς πέλας, πάθεσιν ἑπόμενος φαύλοις. Ἐπεὶ τὰ παρὰ μὲν τῷ σπουδαίῳ ταυτόν ἐστιν ὃ πράττουσι, καὶ ὃ πράττειν δὲ προσήκει· καὶ γὰρ πᾶς μὲν νοῦς αἱρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ. Οἱ δὲ πειθαρχοῦσι καὶ ἀκολουθοῦσι τῷ νῷ. Παρὰ δὲ τοῖς φαύλοις τὸ δέον, καὶ ὃ ποιοῦσι, διαφωνεῖ. Καὶ διὰ τοῦτο τοὺς μὲν οὐ δεῖ φιλαύτους εἶναι, τοὺς δὲ ἑαυτοὺς μάλιστα προσήκει φιλεῖν. Οὕτω μὲν ὁ ἀληθὴς διῄρηται λόγος. Λυτέον δὲ καὶ τὸν πρῶτον λόγον, δι' ὃν ἐδόκει τὸν ἀγαθὸν μὴ εἶναι φίλαυτον, ὅτι τῶν μὲν ἑαυτοῦ ἀμελεῖ, ζητεῖ δὲ τὰ τῶν φίλων καὶ τῆς πατρίδος ἀγαθὰ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀποθνήσκει δέησιν. Ὅτι μὲν οὖν τοιοῦτός ἐστιν ὁ σπουδαῖος, ἀληθές ἐστιν. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ῥητέον αὐτὸν μὴ μάλιστα φίλαυτον εἶναι. Δι' αὐτὰ μὲν οὖν φαίνεται φίλαυτος εἶναι. Καὶ γὰρ ἀντὶ μεγάλων μικρὰ προΐεται, καὶ τὰ μικρὰ ῥίπτων, τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἑαυτῷ περιποιεῖται. Τοῖς μὲν γὰρ φίλοις, καὶ τῇ πατρίδι χρήματα, καὶ τιμὰς, καὶ τοιαῦτα παρέχει, ἑαυτῷ δὲ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ χρηστὸν, καὶ φιλόπολιν εἶναι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν ἐκεῖνα πάντα ἐλάττω. Καὶ ὅταν δὲ ὑπὲρ τῶν φίλων, καὶ τῆς πόλεως ἀποθάνῃ, καὶ

dem exemplo suo impellet. Improbum vero non item. Si enim aut amare se, aut gratificari sibi cœperit, & sibi nocebit & aliis, quia improbis nimirum morem gerit affectibus. Quoniam in hominibus probis idem est quod agunt, & quod agi oportet: mens autem omnis id eligit quod est bonum: illi vero parent menti ac sequuntur. In improbis vero id quod oportet, & quod fit ab iis, sunt diversa. Ideoque hos sui amatores esse oportet: illi vero se quam maxime amplecti atque amare debent. Atque hactenus quidem veram distinximus opinionem. Jam vero & ad primam respondendum est, quæ persuadere conabatur, virum bonum sui amantem non esse: quia propria negligit, amicorum vero patriæq; incumbit bonis: quorum quidem causa nè ipsa quidem detrectanda mors sit. Talem ergo esse virum bonum, verum est: neque propterea dicendum est eum non maxime amantem sui esse. Cum etiam hac de causa maxime sui amans esse videatur. Maximorum enim gratia, exigua amittit. Et dum minima quædam abjicere videtur, maxima consequitur bona. Amicis quippe patriæq; pecunias, honores, atq; hujusmodi largitur: sibi vero honesti bonique, atq; humani viri patriæq; amantis ac similium famam atq; existimationem acquirit: quibus longe minora sunt reliqua. Cumque aut patriæ aut amicorum causa subit mortem, vitamque impendit,

Aristot. l.9.c.8.

Aristot. l.9.c.9.

majora tamen lucratur, quam impendit. Mavult enim ad parvum tempus honesta illa ac laudabili frui voluptate, quam longa ac levi. Multoque præstare sibi existimat vitam illam suam exiguam magnis ac præclaris esse facinoribus refertam, quam si & plus vitæ & minus laudis consequeretur. Aut unum aliquod illustre atque honestum edidisse facinus, quam multa ac vulgaria. Hoc enim illis præclarius. Sed & præclaras interdum actiones amico concedit. Cumque ipse eas possit agere, amico hunc honorem transcribit. Ubi nihilo tamen minus majus sibi largitur bonum. Multo enim honestius est, quam si ipse eas egisset, quod honestæ hujus existimationis causa sit amico. Quare merito videtur probus esse, quia rebus honestatem præfert omnibus, partemque sibi majorem non nisi in bonis quærit & honestis. Videtur ergo maxime se ipse amare vir honestus, semperque majorem honestatis sibi vindicare partem.

τὴν ἑαυτοῦ προΐεται ζωὴν, ἢ μείζω ἐκέρδανεν, ἢ προήκατο. Αἱρεῖται γὰρ ὀλίγον χρόνον ἡσθῆναι σφόδρα τὴν ἀγαθὴν καὶ ἐπαινετὴν ἡδονὴν, ἢ πολλὴν ἠρέμα, καὶ βέλτιον αὐτῷ εἶναι ἡγεῖται τὸν βίον μικρὸν ὄντα μεγάλων γέμειν κατορθωμάτων, ἢ μακρὸν βιώσαντα μὴ οὕτως ἐπαινετὸν εἶναι, καὶ μίαν πρᾶξιν ποιῆσαι καλὴν καὶ μεγάλην, ἢ πολλὰς καὶ μικράς. Ταῦτα γὰρ ἐκείνων κάλλιω. Καὶ πράξεις δὲ σπουδαίας ἐνίοτε προΐεται τῷ φίλῳ, καὶ ἐξὸν αὐτὸν πράττειν, ἐκείνῳ τῆς φιλοτιμίας παραχωρεῖ, καὶ τηνικαῦτα δὲ τὸ μεῖζον ἀγαθὸν ἑαυτῷ ἀπονέμει. Κάλλιον γὰρ τοῦ αὐτὸν πρᾶξαι τὸ αἴτιον τοῦ καλοῦ τῷ φίλῳ γενέσθαι. Διὰ ταῦτα δὲ εἰκότως δοκεῖ σπουδαῖος εἶναι, ἀντὶ πάντων αἱρούμενος τὸ καλὸν, καὶ τὸ πλέον ζητῶν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς σπουδαίοις. Φαίνεται τοίνυν μάλιστα ἑαυτὸν φιλῶν ὁ σπουδαῖος, καὶ ἑαυτῷ τοῦ καλοῦ τὸ πλέον ἀεὶ ἀπονέμων.

Οὕτω μὲν οὖν δεῖ, &c.

Atque ita quidem sui amantem esse oportet, sicut diximus. Sicut autem plerique, non oportet. Quomodo ergo aliquis amare semet debeat maxime, dictum sit hactenus.

Οὕτω μὲν οὖν δεῖ φίλαυτον εἶναι, καθάπερ εἴρηται. Ὡς δὲ οἱ πολλοὶ, οὐ χρή. Ὅπως μὲν οὖν δεῖ μάλιστα φιλεῖν ἑαυτὸν, ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

CAP. X.

ΚΕΦ. Ι.

Etiam felicem honestis opus amicis habere.

Ὅτι καὶ εὐδαίμων φίλων σπουδαίων δεῖσθαι.

Cap. 9. Ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ τοῦ, &c.

JAm vero & de felicibus dubitatur; utrum videlicet opus

ΑΜφισβητεῖται δὲ καὶ περὶ τοῦ εὐδαίμονος, εἰ

εἰ δεήσει φίλων αὐτοῖς, ἢ μή· φασὶ γὰρ μὴ χρείαν εἶναι τοῖς μακαρίοις καὶ αὐτάρκεσιν. Αὐτάρκεις γὰρ ὄντες, καὶ πάντα ἔχοντες τὰ ἀγαθὰ, πῶς ἂν ἄλλων δέοιντο; καὶ γὰρ οἱ φίλοι δέονται τῶν φίλων, καὶ καρποῦνται δι' ἐκείνων ἃ δι' ἑαυτῶν οὐ δύνανται κτᾶσθαι· καὶ γὰρ ὁ φίλος ἄλλος αὐτός. Ἐπεὶ δὲ αὐταρκεῖς οἱ εὐδαίμονες ἀρκοῦσιν, οὐ χρείαν ἔχουσι φίλων, διὰ τοῦτο φασὶν,

Ὅταν ὁ δαίμων εὖ διδῷ, τί δεῖ φίλων;

Διὰ ταῦτα μὲν οὖν δοκεῖ μὴ χρείαν εἶναι τοῖς εὐδαίμοσι φίλων.

Καθ' ἕτερον δὲ λόγον ἄτοπον ἔοικεν εἶναι τὸ πάντα ἀπονέμοντας τὰ ἀγαθὰ τῷ εὐδαίμονι, φίλους μὴ ἀποδιδόναι, ὃ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν τὸ μέγιστον εἶναι δοκεῖ. Ἄλλως τε καὶ ὅτι τὸ μὲν εὐεργετεῖν ἀναγκαῖον ἐστὶ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ δὲ καλλίστη καὶ μάλιστα ἐπαινουμένη εὐεργεσία πρὸς τοὺς φίλους ἐστίν· ἄρα δεῖ φίλων τοῖς εὐδαίμοσιν, ἐπεὶ χρεία τὴν ἀρίστην εὐεργεσίαν εὐεργετεῖν. Μάλιστα δὲ φίλῳ προσήκει τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ τὸ εὖ πάσχειν· καὶ κάλλιον εὐεργετεῖν φίλους, ἢ ὀθνείους καὶ ἀγνῶτας, καὶ μηδὲν προσήκοντας, οὔτε τῶν ἠθῶν ἕνεκα, οὔτε τῆς πολιτείας. Διὰ ταῦτα δὴ φαίνεται δεῖσθαι φίλων τὸν εὐδαίμονα, καὶ τούτου ἕνεκα καὶ ζητεῖται, πότερον ἐν εὐτυχίαις χρεία φίλων μᾶλλον, ἢ ἐν ἀτυ-

habeant amicis, an contra. Negant enim nonnulli beatis, & quibus omnia adsunt per se abunde, opus esse amicis. Cum enim se sint contenti, omniaque in se bona habeant, quomodo egere possunt aliis? Amici enim opus habent amicis, eorumque opera ea consequuntur, quæ per se consequi non poterant. Est enim quasi alter ipse, amicus. Cum autem seipso contenti sint felices, amicis opus habere non possunt. Atque hinc illud est, quod dicunt. Aristot. l. 9. c. 9.

Quid amicis opus est, cum benignus est Deus?

ideoque videtur nihil amicis opus esse felici.

Rursus vero alia ratio est, quæ absurdum esse probat, omnia felici tribuere quæ bona existimamus, neque amicos tribuere tamen: quod inter externa bona maximum videtur. Cum aliis de causis, tum quia benefacere ad felicitatem est necessarium: honestissimum autem & quod maxime laudatur, est quod in amicos confertur, beneficium. Quare amicis quoque opus habent felices, quia opus habent ut benefaciant, & beneficia quæ præstantissima sunt alibi ponant. Maxime autem convenit amico bene ut faciat, & beneficia ut accipiat. Quin & honestius est bene amicis facere, quam ignotis aut exteris, quibus nulla vel morum vel civitatis nobiscum intercedit conjunctio. Atque ideo amicis videtur opus habere, is qui est felix. Ideoque quæri solet, utrum in secunda fortuna magis opus sit amicis, an

Ἔοικε δ' ἄτοπον τὸ πάντα, &c.

 adversa.

Aristot. l. 9. c. 9.

adversa. Nam & qui adversa utitur, amicis opus habet, qui succurrant, illamque quodammodo fortunam fulciant: & qui secunda, ut possit benefacere. Sed & illud absurdum est, eum qui solitarius sit, & sibi vivat tantum, felicem arbitrari. Res enim eligenda est felicitas. Solitarius autem esse, nemo eligeret. Nemo enim solus habere bona vult omnia. Civile n. animal est homo: & cui hoc natura innatum est, ut libenter cum aliis vivat. Hæc autem habet & felix, cum aliis n. vivit libenter. Quæ n. natura bona sunt, ipse quoque habet. Quod si cum aliis vivere oporteat felicem, manifestum est, cum optimis hominibus hoc eum facturum esse, maximeque illi propriis. Illi autem amici sunt & viri boni, cum quibus præstat, multoque jucundius est vivere, quam cum peregrinis & quibuslibet. Amicis quoque ergo opus habet vir felix.

Τί οὖν λέγουσι, &c.

Primo autem prima solvenda est opinio, quæ probare conabatur amicis non egere felicem. Ut appareat quid velit, & quatenus vera sit. Dicimus ergo plerosque existimare eos qui prosunt amicos esse & qui non boni causa, sed utilitatis amantur. Ut & illos qui voluptatis ergo. Quibus quidem felix non eget. Ac primum quidem utili amico: quia bona habet omnia. Sed nec jucundo: quia jucunda est vita ejus; neque externa eget voluptate.

Οὐ δεόμενος δὲ, &c.

His vero quia non eget, egere amicis non videtur, qui re-

χίαις. Δεῖ γὰρ καὶ ἀτυχοῦντι φίλων βοηθούντων καὶ ἐπανορθούντων αὐτῷ τὴν τύχην· καὶ τῷ εὐτυχοῦντι, ἵνα εὐεργετεῖν δύνηται. Ἔτι δὲ ἄτοπον κἀκεῖνο, τὸν μονώτην καὶ ἑαυτῷ μόνῳ ζῶντα μακάριον οἴεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ εὐδαιμονία αἱρετόν· τὸ δὲ μονώτης εἶναι οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο· οὐδεὶς γὰρ βούλεται καθ᾽ ἑαυτὸν πάντα ἔχειν τὰ ἀγαθά. Πολιτικὸν γὰρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ φύσει ὀρέγεται μετ᾽ ἄλλων ζῆν. Ταῦτα δὲ ὑπάρχει καὶ τῷ εὐδαίμονι, καὶ συζῆν βούλεται. Τὰ γὰρ φύσει ἀγαθὰ καὶ αὐτὸς ἔχει. Εἰ δὲ συζῆν ἀνάγκη τὸν εὐδαίμονα, φανερὸν, ὅτι τοῖς βελτίστοις τῶν ἀνθρώπων καὶ οἰκειοτάτοις. Οἱ δὲ εἰσὶν οἱ φίλοι καὶ οἱ ἐπιεικεῖς, μεθ᾽ ὧν βέλτιον καὶ ἥδιον συνημερεύειν, ἢ μετὰ ὀθνείων, καὶ τῶν τυχόντων. Δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

Λυτέον δὲ τοὺς πρώτους λόγους, δι᾽ οὓς ἐδόκει μὴ δεῖν φίλων τοῖς μακαρίοις. Καὶ ῥητέον τί λέγουσι, καὶ πῇ ἀληθεύουσι. Λέγομεν τοίνυν, ὅτι οἱ πολλοὶ φίλους οἴονται τοὺς χρησίμους εἶναι, καὶ οὐ διὰ τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ διὰ τὴν χρείαν ἀγαπωμένους, καὶ ἔτι τοὺς διὰ τὴν ἡδονήν. Τούτων δὲ ὁ εὐδαίμων οὐ δεῖται. Τοῦ μὲν χρησίμου, ὅτι πάντα ἔχει τὰ ἀγαθά· τοῦ δὲ ἡδέος, ὅτι ἡδὺς ὁ βίος αὐτῷ, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἔξωθεν ἡδονῆς.

Οὐ δεόμενος δὲ τῶν τοιούτων, φίλων, οὐ δοκεῖ δεῖσθαι φίλων

τῶν

τῶν ὡς ἀληθῶς φίλων, ὅσοι διὰ τὴν ἀρετὴν φιλοῦνται, καὶ τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθής. Καὶ δῆλον ἐκεῖθεν.

Καθάπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴρηται, ἡ εὐδαιμονία ἐνέργειά ἐστιν. Ἡ δὲ ἐνέργεια φανερὸν ὅτι γίνεται, καὶ ἐν τῷ γίνεσθαι τὸ εἶναι ἔχει, καὶ οὐ γέγονε καὶ ὑπάρχει ἤδη, καθάπερ τι κτῆμα. Συνίσταται μὲν οὖν ἡ εὐδαιμονία ἐν τῷ ζῆν καὶ πράττειν. Τὸ γὰρ ζῆν κατ' ἀρετὴν, καὶ πράττειν τὰ σπουδαῖα, εὐδαιμονεῖν ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια ἡδεῖά ἐστι τῷ σπουδαίῳ. Ὅτι τε ἀγαθὴ, καὶ ἡδεῖα καθ' ἑαυτὴν, ὡς ἐν ἀρχῇ εἴρηται, καὶ ὅτι οἰκεία αὐτῷ, τὸ ἄρα θεωρεῖν τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἥδιστόν ἐστι τῷ εὐδαίμονι· θεωρεῖν δὲ τὰ τῶν πέλας δυνάμεθα μᾶλλον ἢ τὰ οἰκεῖα. καὶ τὰς ἐκείνων πράξεις, ἢ τὰς ἡμετέρας. Ὁ ἄρα εὐδαίμων μάλιστα θεωρήσει τὰς τοῦ φίλου πράξεις, καὶ ἀγαθαῖς δὲ οὔσαις ἡσθήσεται μάλιστα. Εἰ δὲ ἀνάγκη τὴν ἀγαθὴν ἡδονὴν ἥδεσθαι τὸν εὐδαίμονα, φανερὸν, ὅτι χρεία τῷ εὐδαίμονι φίλων τοιούτων, εἴπερ θεωρεῖν αἱρεῖται πράξεις ἐπιεικεῖς καὶ οἰκείας, διαὶ εἰσιν αἱ τοῦ ἀγαθοῦ φίλου ὄντος.

Ἔτι δὲ πάντες οἴονται ἡδίστην τὴν τοῦ εὐδαίμονος ζωήν. Ἡ δὲ ζωὴ τοῦ εὐδαίμονός ἐστι τὸ κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν, τὸ δὲ ἐνεργεῖν συνεχῶς μεθ' ἑτέρων μὲν ῥᾴδιον, καθ' ἑαυτὸν δὲ χαλεπόν· ὅθεν χαλεπὸς ὁ μονώτης βίος. Τὸ δὲ ῥᾴδιον ἥδιον τοῦ δυσχεροῦς· τὸ ἥδιον δὲ μᾶλλον

vera sunt amici. Hi autem sunt, qui boni causa aut virtutis amantur. Hoc autem verum non est: quod vel ex illo apparet. Aristot. l. 9. c. 9.

Felicitas enim functio est, ut in principio dicebamus. Functionem autem fieri, & in eo quod fit consistere, est planum. Neque enim facta est atque adest sicut possessio. In vivendo ergo atque agendo consistit felicitas. Vivere enim ex virtute, & honesta agere, est felicem esse. Cum autem viro bono jucunda sit talis functio, quia bona per se est & jucunda, ut initio dicebamus, & quia maxime est propria illi, talem quoq; videre functionem jucundissimum est felici. Jam vero quæ aliorum sunt, magis videre, quam quæ à nobis, possumus, illorumque actiones magis quam nostras: quare amici actiones maxime videbit vir felix, & cum sint optimæ, maxime quoque iis delectabitur. Quod si necesse est bonam esse voluptatem qua delectetur vir felix, manifestum erit talibus quoque amicis egere felicem: siquidem honestas videre velit actiones sibique proprias, quales sunt viri boni, cum amicus est præsertim. Ἐν ἀρχῇ γὰρ εἴρηται, &c.

Omnes præterea jucundissimam felicis esse existimant vitam: vita autem felicis est ex virtute operari, operari autem perpetuo cum aliis quidem facile, secum autem est difficile (unde & difficilis solitaria est vita) quod vero facile est jucundius est, quam quod difficile est: quod autem jucundius est, ma- Οἴονται δὲ δεῖν ἥδιστα ζῆν, &c.

Aristot. l.9.c.9.

gis quoq; competit felici. Præterea frequentior quoq; ei futura est functio, si sit jucunda. Hoc autem convenit felici, ut frequenter ex virtute operetur: quod rursus illi hanc augebit voluptatem. Delectatur enim vir bonus iis quæ ex virtute sunt actionibus, qua bonus: improbis vero aversatur. Quemadmodum & musicus bonis delectatur carminibus, malis vero offenditur.

Γένοιτο δ' ἂν καὶ, &c.

Non solum autem quem jam consecutus est habitum, frequentius in functionem producit vir probus, dum vivit probe, sed & quem non habet consequetur, aut quem habet, emendabit. Vivendo enim cum bonis, virtus quoque accrescit, quemadmodum Theognis ait. Quare amicis opus habebit, is qui est felix.

Φυσικώτερον δὲ ἐπισκοποῦσιν, &c.

Quod & hinc apparebit, si magis naturalibus ad illustrationem hujus quæstionis uti rationibus voluerimus: hoc est, si consideremus, non ex iis quæ peculiariter adsunt felici, sed quæ omnibus communiter. Jam ergo constat vitam omnibus natura jucundam esse animalibus. Vitam autem in iis quidem quæ ratione destituuntur animalibus, sensus facultatem definiunt, in hominibus vero sensus vel intelligentiæ. Jam vero propter actum est facultas, & quod in ea præcipuum est in actu consistit. Si ergo facultatem sensus habere aut intelligentiæ, est vivere: multo magis actu sentire & intelligere. Quare sentire actu aut intelligere hoc ipsum est

λον προσήκει τῷ μακαρίῳ. καὶ ἅμα ἡ ἐνέργεια συνεχεστέρα αὐτῷ ἔσται, ἡδεῖα οὖσα. τοῦτο δὲ τῷ μακαρίῳ προσήκει συνεχῶς κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν. Τοῦτο δὲ αὐτὴν μείζω αὐτῷ ποιήσει τὴν ἡδονήν· ἥδεται γὰρ ὁ σπουδαῖος ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσιν, ᾗ σπουδαῖος. Ταῖς δὲ ἀπὸ κακίας δυσχεραίνει. Καθάπερ ὁ μουσικὸς τοῖς καλοῖς μέλεσιν ἥδεται, ἐπὶ δὲ τοῖς φαύλοις λυπεῖται.

Οὐ μόνον δὲ τὴν οὖσαν ἕξιν συνεχέστερον ἐνεργήσει ὁ σπουδαῖος, ἀπὸ τοῦ σπουδαίως ζῆν, ἀλλὰ καὶ τὴν μὴ οὖσαν κτήσεται, ἢ, ἃς ἔχει, ἄμεινον ἕξει. Γένοιτο γὰρ ἂν ἐπίδοσις ἀρετῆς ἀπὸ τοῦ συζῆν τοῖς ἀγαθοῖς, καθάπερ καὶ Θέογνις φησι. Δεῖ ἄρα τῷ εὐδαίμονι φίλων.

Ἔτι δὲ καὶ οὕτω δῆλον ἔσται φυσικώτερον τὸν λόγον ἐπισκοποῦσι. Σκεψώμεθα γὰρ οὐκ ἀπὸ τῶν ἰδίᾳ προσόντων τῷ εὐδαίμονι, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν κοινῇ πᾶσι. Τὸ μὲν οὖν ζῆν πᾶσι τοῖς ζῴοις φύσει ἐστὶν ἡδύ. Τὸ δὲ ζῆν ὁρίζονται ἐν μὲν τοῖς ἀλόγοις δυνάμει αἰσθήσεως, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις δυνάμει αἰσθήσεως, ἢ νοήσεως. Ἡ δὲ δύναμις διὰ τὴν ἐνέργειάν ἐστι, καὶ τὸ κύριον ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. εἰ τοίνυν τὸ δύνασθαι αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν, ζῆν ἐστι· πολλῷ μᾶλλον αὐτὸ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ νοεῖν ἐνεργείᾳ. τὸ ἄρα αἰσθάνεσθαι ἢ νοεῖν ἐνεργείᾳ, αὐτό ἐστι τὸ ζῆν.

ζῆν. Τὸ δὲ ζῆν ἡδύ τί ἐστι καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἀγαθὸν, καὶ μάλιστα μὲν, ὅτι ὡρισμένον τί ἐστι τὸ ζῆν· τὸ δὲ ὡρισμένον, τῆς τοῦ ἀγαθοῦ φύσεως, καθάπερ καὶ Πυθαγορείοις ἐδόκει. Καὶ γὰρ ἔταττον ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ συστοιχίᾳ τὸ ὡρισμένον. Ἔπειτα καὶ ἅπαντα πάντα τοῦ ζῆν ἐφίεται. Οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, ἀγαθόν ἐστι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἡδύ. Λέγω δὲ ζωὴν, οὐ τὴν μοχθηρὰν, καὶ μυρίων γέμουσαν συμφορῶν. Ἀόριστοι γὰρ αἱ τοιαῦται, καθάπερ καὶ τὰ ταύτῃ συμβαίνοντα. Λεχθήσεται δὲ περὶ αὐτῆς ἐν οἷς περὶ ἡδονῆς ἐροῦμεν. Ἐπεὶ τοίνυν τὸ μὲν ζῆν καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἡδύ, χαίρει δέ τις καὶ ἥδεται ὁρῶν ἐν ἑαυτῷ ἀγαθόν τι καὶ ἡδύ· χαίρομεν ἄρα καὶ ἡδόμεθα αἰσθανόμενοι ὅτι ζῶμεν. Καὶ γὰρ αἰσθανόμεθα ὅτι ζῶμεν, ὥσπερ ὁρῶντες αἰσθανόμεθα ὅτι ὁρῶμεν, καὶ ἀκούοντες ὅτι ἀκούομεν, καὶ βαδίζοντες ὅτι βαδίζομεν, καὶ νοοῦντες καὶ αἰσθανόμενοι γινώσκομεν ὅτι νοοῦμεν καὶ αἰσθανόμεθα. Τὸ δὲ νοεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι τοῦτό ἐστι τὸ εἶναι τῶν αἰσθανομένων καὶ νοούντων· νοοῦμεν ἄρα ὅτι ἐσμὲν, καὶ ὅλως ἐστί τις ἐν ἡμῖν δύναμις, ᾗ γινώσκομεν ὅτι ἐνεργοῦμεν καὶ ζῶμεν. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἀγαθὸν, τὸ δὲ συνειδέναι τινὰ ἑαυτῷ ἀγαθὸν, ἡδὺ καθ' ἑαυτό ἐστι, τὸ ἄρα εἰδέναι ὅτι ζῶμεν, ἡδύ ἐστιν. Ἐπεὶ τοίνυν τὰ φύσει ἀγαθὰ καὶ

quod vivere vocamus. Vivere autem jucundum per se est & bonum: idque maxime, quia definitum aliquid est, vivere. Quod autem definitum est, ex boni natura est, quemadmodum & Pythagoricis videbatur: qui in eo, quem statuebant, bonorum ordine, definitum quoque statuebant. Adde & quod omnia vitam appetant: quod autem omnia appetunt, bonum est per se & jucundum. Vitam autem intelligo, non improbam, aut quæ mille plena est calamitatibus. Indefinitæ enim sunt tales, quemadmodum ea quæ insunt ipsi. De quibus cum de voluptatibus agimus, tractandum nobis erit. Cum ergo bonum per se sit & jucundum, vivere, neque quisquam sit qui non id quod bonum & jucundum est, si in se ipso videat, eo delectetur: sequetur hoc ipso quoque quod sentimus nos vivere, delectari nos & gaudere. Vivendo enim sentimus nos vivere, sicut videndo nos videre, audiendo audire, incedendo incedere: quemadmodum & intelligendo quoque ac sentiendo intelligere nos ac sentire percipimus. Jam vero intelligere ac sentire, idem est, quod ex eorum numero esse, qui sentiunt ac intelligunt. Quare intelligimus nos esse, estq; facultas aliqua in nobis, qua percipimus in actu nos esse, & vivere. Quod si vivere est bonum, & boni alicujus sibi esse conscium, jucundum per se est, sequitur vitæ suæ, aut ejus quod vivimus sibi esse conscium, bonū esse. Cum ergo ea quæ natura

Aristot. l.9.c.9.

Aristot. l. 9. c. 9. bona sunt & jucunda, viro etiam bono bona sint & jucunda, delectabitur vivendo vir bonus: & quidem plus quam reliqui vir bonus, quanto eligenda magis & jucunda ejus vita est ac beata. Delectabitur autem, quia percipit se vivere. Vivere autem est intelligere: quare dum se intelligere percipit, delectatur sapiens. Jam vero ad amicum, quemadmodum ad se ipsum, habet se sapiens, alter enim idem est amicus. Quare sequitur, quod sicut ipsum esse gratum est & eligendum ipsi, ita etiam ut idem sit amico, optet; ut amicus intelligat nimirum. Esse enim & vivere, est intelligere. Sicut autem delectatur dum percipit se intelligere, ita jucundum illi est & acceptum, quod amicum percipit intelligere. Hoc autem ut intelligere percipiat amicum, tum fit re ipsa, cum ipsa ea percipit quæ intelligit, non cum simpliciter aliquid cogitare eum percipit. Hoc autem in mutuo cum aliis fit consortio, ubi sermones & cogitationes communicamus nostras. Hoc enim modo simul vivere homines dicuntur. Neque enim quod in eodem sint loco, una vivere dicuntur, sicut pecudes, cum simul pascuntur, una vivere dicimus. Ex quo sequitur, una cum amicis vivere, eligendum esse viro bono & jucundum. Quod vero eligendum est ei, hoc esse quoque ei debet. Sin minus, hac in parte deficiet, quod cum felicitate pugnat. Quare bonis amicis opus habebit felix.

ἡδέα, καὶ τῷ σπουδαίῳ ἀγαθά εἰσι καὶ ἡδέα, ἡσθήσεται μὲν ζῶν ὁ σπουδαῖος, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἕκαστος, καθ' ὅσον ἡ αὐτοῦ ζωὴ αἱρετωτέρα ἐστὶ, καὶ ἡδίων, καὶ μακαρία. Ἥδιστον δὲ γινώσκων ὅτι ζῇ. Τὸ δὲ ζῆν ἐστὶ τὸ νοεῖν. Ἥδεται ἄρα ὁ σπουδαῖος γινώσκων ὅτι νοεῖ. Οὕτω δὲ πρὸς τὸν φίλον, ὡς πρὸς ἑαυτὸν, ὁ σπουδαῖος ἔχει. Ἕτερος γὰρ αὐτὸς ὁ φίλος ἐστίν. Οὐκοῦν φανερὸν, ὅτι καθάπερ τὸ αὐτὸν εἶναι καὶ ζῆν αἱρετόν ἐστιν αὐτῷ καὶ ἡδὺ, οὕτω καὶ τὸ τοῦ φίλου εἶναι ζητεῖ, τουτέστι τὸ τὸν φίλον νοεῖν· τὸ γὰρ εἶναι καὶ ζῆν, τὸ νοεῖν ἐστίν. Ὥσπερ δὲ χαίρει γινώσκων ὅτι νοεῖ, οὕτως ἡδὺ ἐστὶν αὐτῷ καὶ αἱρετὸν τὸ γινώσκειν ὅτι ὁ φίλος νοεῖ. Τὸ δὲ γινώσκειν τὸν φίλον ὅτι νοεῖ, τότε ἐστὶν ἐνεργείᾳ, ὅταν αὐτὰ γινώσκῃ ἃ νοεῖ, οὐχ ἁπλῶς ὅτι διανοεῖται. Τοῦτο δὲ γίνοιτ' ἂν ἐν τῷ ζῆν μετ' ἀλλήλων, καὶ κοινωνεῖν λόγων καὶ διανοίας. Τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον συζῆν οἱ ἄνθρωποι λέγονται. Οὐ γὰρ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι συζῆν ἐστὶ, καθάπερ ἐπὶ τῶν βοσκημάτων τὸ ἐν τῷ αὐτῷ νέμεσθαι. Τὸ ἄρα συνεῖναι τοῖς φίλοις αἱρετόν ἐστι τῷ σπουδαίῳ καὶ ἡδύ· ὃ δέ ἐστιν αὐτῷ αἱρετὸν, τοῦτο δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ· εἰ δὲ μὴ, ἐνδεὴς ἔσται τοῦτο τὸ μέρος, ὃ ἐναντίον ἐστὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Δεήσει ἄρα τῷ εὐδαιμονήσοντι φίλων σπουδαίων.

ΚΕΦ. ια.

Περὶ φίλων ἀριθμοῦ.

Ἐπεὶ δὲ χρεία τῷ εὐδαίμονι φίλων, ζητητέον πότερον πλείστους φίλους ὡς ἔνι μάλιστα ποιητέον αὐτόν· ἢ καθάπερ ἐπὶ τῆς ξενίας εἴρηται καλῶς καὶ ἁρμοδίως, ὡς οὐ δεῖ μήτ᾽ ἄξενον εἶναι, μήτε πολύξενον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φίλων εἰκός ἐστι μήτ᾽ ἄφιλον εἶναι, μήτε πολύφιλον.

Λέγομεν τοίνυν ἐκεῖνο, ὅτι τριχῶς τῆς φιλίας διαιρουμένης, καὶ τῆς μὲν διὰ τὸ χρήσιμον οὔσης, τῆς δὲ δι᾽ ἡδονήν, τῆς δὲ τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα καὶ τῆς ἀρετῆς, τῶν μὲν διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὴν ἡδονὴν φίλων, ὀλίγων ἂν γένοιτο χρεία, μάλιστα τῶν μὲν διὰ τὸ χρήσιμον, ὅτι ὀλίγοις ἄν τις ἀρκέσειεν ἃ χρῄζουσι βοηθεῖν, καὶ τὸ πολλοὺς θεραπεύειν ἐπίπονον, μάλιστα εἰ τύχοιεν περίεργοί τινες ὄντες, καὶ ζητοῦντες θεραπεύεσθαι περιττῶς.

Τῶν δὲ διὰ τὴν ἡδονήν, ὅτι ὀλίγης ἡδονῆς χρεία τῷ βίῳ καὶ ἀνέσεως, καθάπερ ἐν εὐωχίᾳ τοῦ ἡδύσματος.

Τῶν δὲ σπουδαίων καὶ διὰ τὴν ἀρετήν, καὶ τὸ ἀγαθὸν φιλούντων, πλειόνων μὲν τῷ εὐδαίμονι δεήσει. Πλὴν ἔσται τι καὶ αὐτῶν μέτρον. Καθάπερ γὰρ πόλεώς ἐστι μέτρον, καὶ οὔτε ἐκ δέκα ἀνθρώπων γένοιτ᾽ ἂν πόλις, οὔτε ἐκ δέ-

CAP. XI.

Aristot. l. 9. c. 10.

De numero amicorum.

Cum ergo constet opus esse amicis felici, illud quaerendum restat, utrumne plures aut quam fieri potest plurimos conciliare sibi debeat. An quemadmodum recte ac convenienter de hospitalitate dictum est, neque nullos neque plures quam oportet admittendos esse hospites, ita & de amicis sit dicendum, neq; nullos neq; multos esse habendos? Cap. 10. Ἆρ᾽ οὖν ὡς πλείστους, &c.

Respondemus ergo: cum triplex sit amicitia, quarum alia utilitatis, alia voluptatis, alia boni & ipsius virtutis causa instituitur; iis quidem qui vel utilitatis, vel voluptatis, maximeque qui utilitatis causa sunt, amicis paucis opus esse, quia paucis tantum suppeditari possunt necessaria, multisque simul inservire molestia non caret: si potissimum sint difficiles, & vehementer coli desiderent. Τοῖς μὲν διὰ χρῆσιν, &c.

Iis autem qui voluptatis causa, quia modicum tantum voluptatis ac remissionis vita postulat, sicut condimenti epulum. Καὶ οἱ πρὸς ἡδονήν, &c.

Probis vero & qui virtutis causa atque ipsius amant boni, pluribus opus habebit felix. Ita tamen, ut & hic certa constet ratio. Sicut enim certus urbis est modus, & neque ex decem hominibus, neque ex centum hominum millibus constare urbs solet (quia Τοὺς δὲ σπουδαίους πότερον, &c.

Aristot. l.9.c.10.

(quia amplius urbs non erit, quæ à tam multis habitabitur) ita definitos esse amicos oportet, certumque aliquem eorum esse modum. Et quemadmodum in urbe nulla definita est quantitas, neque certus aliquis multitudinis, quæ urbi conveniat, est numerus, sed ejus quæ major est quam oportet multitudinis in urbe, ejusque quæ minor est definito modo, mediam quantitatem, urbis esse modum dicimus, (sicut, exempli gratia, neq; mille urbem facient, neq; centum millia, sed quod inter utrumq; est) sic neq; in amicis definitus sumi potest numerus, sed requirentur, quot ad vivendum una sufficere videbuntur. Hoc enim maxime amicitiæ convenire videtur. Neque enim fieri posse, ut cum pluribus quis vivat, & in multos quasi sese partiatur, satis manifestum est. Vivere enim cum amicis cogimur perpetuo: quod si plures fuerint, factu est difficillimum. Adde quod & dolere cum iis & gaudere oporteat: quod ipsum quoq; molestissimum fuerit, si multis aliquis uti voluerit amicis. Multi enim si fuerint, alii gaudebunt eodem aut dolebunt tempore: & utrisq; quasi se partiri amicus debebit. Hoc autem molestia non caret. Quare præstabit fortasse non admodum multos sibi comparare amicos, sed tot modo admittere, quot aut ad vitam una transigendam, atque agendam continuo, aut ad dolendum simul ac gaudendum suffecerint. Ita autem multis uti non possumus. Nam ne in amatoria quidé multis esse amici

καὶ μυριάδων· οὐ γὰρ ἂν ἔτι πόλις ἡ τοιαύτη ἂν εἴη συνοικία· οὕτω δεῖ καὶ τοὺς φίλους ὡρίσθαι, καὶ μέτρον αὐτοῖς εἶναι. Καὶ ὥσπερ ἐπὶ τῆς πόλεως οὐ τὸ ποσὸν ὡρισμένον, καὶ ἀριθμὸς ῥητός ἐστι τοῦ πλήθους τῇ πόλει προσήκοντος, ἀλλὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος ἀριθμοῦ τὸ τῆς πόλεως μέτρον, καὶ τοῦ ἐλλείποντος ἀριθμοῦ, τὰ μεταξὺ ποσὰ μέτρον εἶναι φαμὲν πόλεως· οἷον, οὔτε οἱ χίλιοι πόλις ἂν εἴη, οὔτε αἱ δέκα μυριάδες, ἀλλὰ τὰ μεταξύ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν φίλων οὐκ ἔστι λαβεῖν ἀριθμὸν ὡρισμένον ἀλλ' ἴσως ἂν τοσοῦτον, ὅσοις δύναταί τις συζῆν. Τοῦτο γὰρ ἐδόκει φιλικώτατον εἶναι. Ὅτι γὰρ οὐχ οἷόν τε πλείοσι συζῆν καὶ διανέμειν ἑαυτὸν, φανερόν. Δεῖ δὲ καὶ συνημερεύειν τοῖς φίλοις· πλείοσι δὲ οὐκ ἔστιν ἐργῶδες μάλιστα· καὶ μὴν καὶ συναλγεῖν δεῖ, καὶ συγχαίρειν ὁμοίως. Καὶ τοῦτο δὲ χαλεπὸν, εἰ πολλοῖς τις χρήσαιτο φίλοις. Πολλῶν γὰρ ὄντων οἱ μὲν χαίρουσιν, οἱ δὲ ἄχθονται κατὰ ταυτόν. Καὶ δεῖ τὸν φίλον ἐπιμερίζειν ἑαυτὸν ἑκατέρῳ. Τὸ δὲ ἐπίπονον· ἴσως οὖν εὖ ἔχει μὴ ζητεῖν σφόδρα πολυφιλώτατον εἶναι, ἀλλὰ τοσούτους ἀναδέχεσθαι φίλους, ὅσοις δυνάμεθα συζῆν, καὶ συνημερεύειν, καὶ συναλγεῖν, καὶ συγχαίρειν. Οὕτω δὲ χρῆσθαι πολλοῖς οὐκ ἐνδέχεται διὰ τοῦτο, οὐδὲ κατὰ τὴν ἐρωτικὴν φιλίαν πολλῶν ἐνδέχεται φίλον εἶναι. Ἡ

γὰρ

γὰρ ἐρωτικὴ φιλίας ἐστὶν ὑπερβολή, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς ἕνα δύναται γίνεσθαι. Τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς κατ' ἀρετὴν φιλίας πολλοὺς σφόδρα φιλεῖν, καὶ τὰ φιλικὰ πάντα σώζειν πρὸς αὐτοὺς οὐκ ἐνδέχεται, ὀλίγοις δὲ οὕτω χρήσασθαι δυνατόν. Τούτοις δὲ τοῖς λόγοις καὶ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ. Οὐ γὰρ γίνονται φίλοι πολλοὶ κατὰ τὴν ἑταιρικὴν φιλίαν· ἀλλ' αἱ μάλιστα ὑμνούμεναι ἑταιρικαὶ φιλίαι ἐν δυσὶ γενέσθαι λέγονται.

Οἱ δὲ πολύφιλοι, καὶ πᾶσιν οἰκείως ἐντυγχάνοντες, καὶ ἃ δεῖ ἑκάστῳ τῶν πολιτῶν καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἀποδιδόναι δοκοῦντες, οὐδενὶ φίλοι εἰσὶ κατὰ τὴν ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ φιλίαν. Ἀλλὰ φίλοι μὲν λέγοιντο κατὰ τὴν λεγομένην πολιτικὴν φιλίαν. Τούτων δὲ οἱ μὲν ἄρεσκοί εἰσι, πάντα τοῖς συνοῦσι χαριζόμενοι, περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται· οἱ δὲ ἐπιεικεῖς εἰσι, καὶ πρὸς ἀλήθειαν συνεῖσι καὶ τὸ ἀγαθόν, οἳ καὶ φίλοι καλοῦνται διὰ τὴν πρὸς τὴν φιλίαν ὁμοιότητα, καὶ εἰσὶ μεταξὺ τῶν τε ἀρέσκων καὶ τῶν δυσκόλων ἐπαινετοί, ἀμφοτέρων ψεκτῶν, καθὼς ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου διείληπται· τοιούτους μὲν οὖν φίλους πολλοὺς ἄν τις εὕροι· τοὺς δὲ κυρίως φίλους ἀγαπητὸν καὶ ὀλίγους εὑρεῖν.

possumus amicitia. Est enim quasi amicitiæ quidam excessus, amatoria: ideoque cum uno tantum institui solet. Eodemque modo in ea quæ virtutis causa colitur amicitia, ut multos admodum diligamus, omniaque erga eos amicitiæ tueamur officia, vix fieri potest: sed contra cum paucis ita agimus. Quibus rationibus etiam exempla respondent. Nunquam enim multi in ea quam sodalitiam vocant amicitia, sunt amici: sed eæ quæ maxime in hoc genere celebrantur, duorum fuisse dicuntur. Aristot. l.9.c.10.

Qui vero & plures habent & omnibus familiariter utuntur amicis, sed & singulis quæ oportet tam verbis quam re tribuere videntur civibus, nulli vera illa & solida amicitia sunt amici: sed amici tantum civili esse amicitia dici possunt. Quorum alii sunt quos blandos vocant, qui in omnibus gratificari amicis solent; de quibus supra dictum est: alii quos æquos dicunt, qui & veritatis studio & honestatis cum amicis versantur: qui quidem ab ea quam cum amicitia habent similitudine, amici dicuntur: suntque inter blandos ac morosos laude digni: quemadmodum in octavo libri quarti dictum est capite. Tales ergo multi inveniri possunt amici. Eos vero qui proprie ita dicuntur, vel paucissimos invenire suffecerit. Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν, &c.

CAP.

Aristot. l.9.c.11.

CAP. XII. — ΚΕΦ. ιβʹ.

Utrum in secunda, an vero in adversa fortuna, magis amicis opus habeamus: deinde vivere cum amicis & versari proprium tam in bonorum quam improborum amicitiis opus esse.

Πότερον ἐν εὐτυχίαις φίλων μᾶλλον δεῖ ἢ ἐν ἀτυχίαις, καὶ ὅτι τὸ συζῆν ἰδιαίτατον ἔργον ἐν φιλίαις σπουδαίων τε καὶ φαύλων.

Cap. 11. Πότερον δ' ἐν εὐτυχίαις, &c.

Cum ergo & felices opus habeant amicis & infelices; illud quærendum est, utri magis opus iis habituri sunt. Nam & qui adversa utuntur fortuna, amicorum opus auxilio habent: & felices tum cum quibus vivere, tum de quibus bene possint mereri. Nam & bene volunt facere, & ad felicitatem iis hoc necesse est.

Ἐπεὶ δὲ δεῖ φίλων τοῖς τε εὐδαίμοσι καὶ τοῖς δυστυχέσι, ζητητέον ποτέροις μᾶλλον δέονται τῶν φίλων. Οἵ τε γὰρ ἀτυχοῦντες δέονται τῆς παρὰ τῶν φίλων ἐπικουρείας, οἵ τε εὐδαίμονες οἷς συζήσουσι, καὶ οὓς εὖ ποιήσουσιν. Ἐθέλουσι γὰρ εὖ ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖον αὐτοῖς ἐστὶν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

Ἀναγκαιότερον μὲν, &c.

Aliqua igitur ex parte magis qui adversa utitur fortuna opus amicis habet, aliqua rursus, qui secunda. Alter quidem necessitatis, alter vero honestatis causa. Ei enim qui adversa utitur fortuna magis necessarii amici sunt quam qui secunda.

Ἔστι τρόπον μέν τινα τῷ δυστυχεῖ χρεία φίλων μᾶλλον, κατ' ἄλλον δὲ τρόπον τῷ εὖ πράττοντι μᾶλλον· τὸ μὲν διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τὸ δὲ διὰ τὸ καλόν. Τῷ μὲν γὰρ δυστυχεῖ ἀναγκαιότεροι οἱ φίλοι, ἢ τῷ εὐδαίμονι.

Κάλλιον δ' ἐν ταῖς, &c.

Felici tamen & qui secunda utitur fortuna, pulchrius, quam qui adversa: ideoque in adversis quidem rebus non tam honestis opus est amicis, quam utilibus & qui prodesse possunt: in secunda autem minime utilibus, sed honestis tantum. Probos enim magis quærunt qui feliciores sunt, talesque magis beneficiis afficere gestiunt, & cum iis vivere.

Τῷ εὐδαίμονι δὲ κάλλιον, ἢ τῷ κακῶς πράττοντι. διὰ τοῦτο ἐν μὲν ταῖς ἀτυχίαις οὐ τοσοῦτον δεῖ φίλων σπουδαίων, ὅσον ὠφελίμων καὶ χρησίμων, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις οὐδαμῶς χρησίμων, ἀλλὰ ἀγαθῶν μόνον. Τοὺς γὰρ ἐπιεικεῖς οἱ εὐδαίμονες ζητοῦσι, καὶ τούτους βούλονται μᾶλλον εὐεργετεῖν, καὶ μετὰ τούτων διάγειν.

Κουφίζονται γὰρ οἱ λυπούμενοι, &c.

Ipsa enim, etiam cum favet fortuna, grata esse solet amicorum præsentia. Aliquid enim de dolore suo remittunt qui ad-

Ἔστι γὰρ καὶ ἡ παρουσία αὐτὴ τῶν φίλων ἡδεῖα, καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις. Κουφίζονται γὰρ

οἱ

οἱ λυπούμενοι συναλγούντων αὐτοῖς τῶν φίλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, ἀνθ' ὅτου κουφίζονται τῷ συναλγοῦντας τοὺς φίλους ὁρᾶν, δοκεῖ γὰρ ὥσπερ βάρος μεριζόμενον καὶ πρὸς τοὺς φίλους κουφίζεσθαι. Τὸ δὲ οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τῶν φίλων ἡδονή, καὶ τὸ τοὺς συναλγοῦντας ὁρᾶν ἡδὺ ὄν, ἐλάττω ποιεῖ τὴν λύπην. Ἡδονὴ γὰρ λύπην ἐλαύνει. Εἰ μὲν οὖν διὰ ταῦτα, ἢ δι' ἄλλό τι κουφίζονται, ἀφείσθω ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ὅτι δὲ ῥᾴους γίνονται οἱ λυπούμενοι διὰ τὴν παρουσίαν τῶν φίλων, φανερόν ἐστι.

Ἔοικε δὲ μὴ καθαρῶς χαίρειν αὐτοὺς τοῖς συναλγοῦσι τῶν φίλων, μηδὲ ἄμικτον αὐτοῖς εἶναι τὴν τοιαύτην ἡδονήν, ἀλλὰ καὶ ἀλγεῖν ἐν τῷ μέρει. Αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ ὁρᾶν τοὺς φίλους ἡδύ, μάλιστα τοῖς ἀτυχοῦσι, καί τις αὐτῷ γίνεται ἐπικουρία πρὸς τὸ μὴ λυπεῖσθαι. Παραμυθητικὸν γὰρ ὁ φίλος, καὶ ὁρώμενος καὶ λέγων, ἐὰν ᾖ ἐπιδέξιος· γινώσκει γὰρ τὸν τοῦ φίλου τρόπον, καὶ οἷς χαίρει, καὶ οἷς λυπεῖται, καὶ δύναται παραμυθήσασθαι ῥᾳδίως.

Κατὰ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ἡδεῖά ἐστιν ἡ παρουσία τῶν φίλων. Τὸ δὲ λυπούμενον αἰσθάνεσθαι τὸν φίλον ἐπὶ ταῖς ἑαυτοῦ ἀτυχίαις, λυπηρὰν ποιεῖ τηνικαῦτα τὴν συνουσίαν τῶν φίλων· πᾶς γὰρ λυπηρὸν ἡγεῖται

versa utuntur fortuna, si cum iis doleant amici. Unde dubitare posset aliquis: quæ sit rei hujus causa, & cur pleriq; minus doleant, si dolere secum videant amicos. Videtur enim dolor, instar oneris cujusdam, quod dividitur & cum amicis mitigatur: quod ita non est tamen. Sed ea quæ ex amicorum præsentia concipitur voluptas, & quod adversam nobiscum sortem moleste ferre amicos visu sit jucundum, nostrum minuit dolorem. Voluptas quippe abigit dolorem. Interim tamen quæstionem hanc, an nimirum hæc sit causa, quod minuatur dolor eorum, an vero alia, in præsentia differamus. Nam certe præsentibus amicis mitigari dolorem, manifestum est.

Aristot. l. 9. c. 11.

Videntur tamen non plene neque simpliciter iis quos secum dolore vident delectari, neque meram esse hanc eorum voluptatem, sed cum dolore aliquo conjunctam. Ipse enim per se amicorum gratus est conspectus, idque in adversa præcipue fortuna: estque hoc quasi aliquod adversus dolorem remedium. Consolationem enim tam sermone, quam conspectu adfert amicus, si præsertim dexter fuerit. Nam & mores amici habet perspectos: tum quibus gaudeat aut quæ aversetur novit: nec difficile illi est solari lugentẽ.

Ἔοικε δὲ ἡ παρουσία μικτή, &c.

Hoc igitur modo grata amicorum est præsentia. Dolorem vero ejus in adversis nostris sentire casibus, molestum tum temporis quodammodo amicorum efficit consortium. Molestiæ enim causam esse

amicis,

Aristot. l.9.c.11.

amicis, cuilibet molestum videtur. Et ideo, qui natura sunt viriles, ii ægre committunt, ut in partem secum doloris veniant amici, & nisi maximum adferre queant solatium, aut in maximis succurrere doloribus, sed contra exigua sit in qua nobis dolorem suum commodare possunt molestia, nolunt cum iis communia habere mala, neque aliquem qui secum lugeat admittunt; quia nec ipsi lubenter lugent, sed forti potius animo molestiam ferunt. Contra vero mulierculæ, & qui his similes sunt viri, gaudent lugentibus, eosque tanquam amicos amant & doloris socios. Quos quidem imitari non oportet: sed viriles illos potius. In omnibus enim ea quæ meliora sunt sequi oportet. Atque ita quidem adversæ amicorum fortunæ succurrunt amici.

τὸ λυπεῖν αὐτὸν ἡδόμενον τοῖς φίλοις. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἀνδρώδεις τὴν φύσιν, εὐλαβοῦνται συλλυπεῖσθαι τοὺς φίλους αὐτοῖς, κἂν μὴ μεγάλη μὲν ἡ παραμυθία ᾖ καὶ ἐπὶ μεγίσταις συμφοραῖς, μικρὰ δὲ ἡ λύπη, ἐν ᾗ συναλγοῦσιν αὐτοῖς, οὐκ ἀνέχονται κοινωνεῖν τοῖς φίλοις τῶν κακῶν, ὅλως τε τοὺς συνθρηνοῦντας οὐ προσίενται, διὰ τὸ μηδὲ αὐτοὶ θρηνητικοὶ εἶναι, ἀλλὰ γενναίως ἔχειν πρὸς τὰ λυπηρά. Γύναια δὲ, καὶ οἱ γυναικώδεις τῶν ἀνδρῶν τοῖς στενάζουσι χαίρουσι, καὶ φιλοῦσιν ὡς φίλους καὶ συναλγοῦντας. Δεῖ δὲ οὐ τούτους, ἀλλὰ τοὺς ἀνδρείους μιμεῖσθαι. Ἐν ἅπασι γὰρ προσήκει τὰ βελτίω διώκειν. Οὕτω μὲν ἐν ταῖς δυστυχίαις οἱ φίλοι βοηθοῦσιν.

Ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις, &c.

In secundis vero rebus dupliciter amicorum grata est præsentia; tum quia jucundum sit cum amicis versari, quatenus sunt amici, tum quia delectari eos bonis videmus suis: quod maximæ testimonium est benevolentiæ.

Ἡ δὲ ἐν ταῖς εὐτυχίαις παρουσία τῶν φίλων διττῶς ἡδεῖά ἐστιν, ὅτι τε ἡδεῖα ἐστὶν ἡ μετὰ τῶν φίλων διατριβὴ, καθ' ὅσον εἰσὶ φίλοι, καὶ ὅτι βλέπουσι χαίροντας τοῖς αὐτῶν ἀγαθοῖς, ὃ τῆς μεγίστης εὐνοίας τεκμήριόν ἐστι.

Διὸ δόξειε δ' ἂν δεῖν, &c.

Siquidem ergo quoties cum amicis adversam nostram communicamus fortunam, molestia eos afficimus, quoties secundam, exhilaramus, videtur decere magis ut cupide quidem in secundis, timide autem & cunctanter in adversis eos advocemus rebus. Bene enim facere pulchrum est; quam minime autem communicanda sunt

Ἐπεὶ τοίνυν κοινωνοῦντες μὲν τοῖς φίλοις τῶν συμφορῶν λυποῦμεν, μεταδιδόντες δὲ τῆς εὐδαιμονίας εὐφραίνομεν, δόξειεν ἂν δεῖν τοὺς προθύμως μὲν καλεῖν αὐτοὺς εἰς τὰς εὐτυχίας, εἰς δὲ τὰς ἀτυχίας ὀκνεῖν. Τὸ μὲν γὰρ εὐεργετεῖν καλόν· μεταδιδόναι δὲ τῶν κακῶν ὡς ἥκιστα δεῖ.

Διὰ

διὰ τοῦτο καὶ ὁ τραγῳδὸς φησιν, Ἅλις ἐγὼ δυστυχῶν. Οὐδὲ γὰρ δεῖ τοὺς φίλους τῶν οἰκείων ἀναπιμπλάναι κακῶν. Τηνικαῦτα δὲ παρακλητέον τοὺς φίλους ἐπὶ τὸ συναλγεῖν, ὅταν μέλλωσιν ὀλίγα ὀχληθέντες μεγάλα τοὺς λυπουμένους ὠφελήσειν.

Ἀντιστροφῶς μὲν τοι τοὺς φίλους τὸ ἀνάπαλιν ἁρμόζει ποιεῖν πρὸς τοὺς ἐν συμφοραῖς, ἔξω συμφορῶν ὄντας. Ἰέναι γὰρ δεῖ πρὸς μὲν τοὺς ἀτυχοῦντας ἀκλήτους καὶ προθύμως· φίλου γὰρ τὸ εὖ ποιεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν χρείᾳ, καὶ μήπω ἀξιώσαντας. Τοῦτο γὰρ ἀμφοτέροις, καὶ τῷ διδόντι, καὶ τῷ λαμβάνοντι καὶ κάλλιον καὶ ἥδιον. Εἰς δὲ τὰς εὐτυχίας ἰέναι μὲν ἀλλὰ πρὸς μὲν τὸ συνεργεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς φίλοις τὴν εὐτυχίαν προθύμως ἔχειν. Πρὸς δὲ τὸ κοινωνεῖν τῆς εὐπαθείας αὐτοῖς, σχολαιότερον. Οὐ γὰρ καλὸν τὸ προθυμεῖσθαι ὠφελεῖσθαι. Προθυμουμένους δὲ καὶ ἐπειγομένους τοὺς φίλους ὠφελεῖν, ἴσως οὐ δεῖ ἀπωθεῖσθαι καὶ ἀποσείεσθαι τὴν εὐεργεσίαν, μὴ καὶ δόξωσι πρὸς τοὺς φίλους ἀηδῶς ἔχειν. Τοῦτο γὰρ ἐνίοτε συμβαίνει.

Φανερὸν δὴ ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τοῖς φίλοις αἱρετώτατόν ἐστι τὸ ζῆν μετ' ἀλλήλων. Καὶ καθάπερ τοῖς ἐρῶσιν ἀγαπητότατόν ἐστι τὸ ἀλλήλους ὁρᾶν, καὶ μᾶλλον αἱροῦντες κατὰ ταύτην τὴν αἴσθησιν εν-

mala. Ideoque & Tragicus ait: Satis est quod ego miser sum. Neque enim malis nostris onerare amicos convenit: quare tum demum in doloris societatem vocandi sunt amici, quoties quam minimo ipsi animi dolore plurimum prodesse amicis possunt.

Ipsos vero contra facere amicos oportet, quoties adversis premi casibus amicum vident, ipsi vero extra calamitatem vivunt. Sponte enim ac lubenti animo ad eos qui cum adversa colluctantur fortuna, se conferre debent: proprium enim benefacere, amici est, maximeq; si quis egeat, neque tamen adhuc postulet. Illud enim utrique, tum qui dat, tum qui accipit, & honestius est & jucundius. Et in secundis quidem rebus accedendi sunt: eo tamen animo, ut subsidium iis, & opem nostram, etiam in fortunæ prosperitate, prompto offeramus animo: ut vero boni aliquid ex eo consequamur, tardius. Neque enim beneficio lubenter velle affici, honestum est: sicut nec illi qui studiose aut cupide prodesse amicis conantur, forte sunt rejiciendi, aut eorum respuendum est beneficium: ne parum humano erga amicos videamur esse animo. Hoc enim fieri nonnunquam solet.

Apparet ex superioribus ergo, nihil mutua illa vivendi inter se consuetudine amicis gratius esse. Et quemadmodum amantibus, si se mutuo conspiciant longe id gratissimum est, magisque hoc sensu dum una versantur, quam alio

Aristot. l. 9. c. 12.

Ἰέναι δὲ ἀνάπαλιν ἴσως, &c

Cap. 12. Ἆρ' οὖν ὥσπερ τοῖς ἐρῶσι, &c.

Aristot. l.9.c.12.

alio quovis frui gaudent, idque propterea quod ex hoc potissimum & nascatur primo & consistat amor ipse: ita & amicis nihil ex reliquis, quæ in amicitia requiruntur, officiis, mutua illa consuetudine præferendum est.

Κοινωνία γὰρ ἡ φιλία, &c.

Communio enim quædam est & omnium communionum perfectissima, hæc simul vivendi ratio. In communione autem consistit amicitia: communio enim est amicitia. Ut omittam quod & sensus sui quatenus se esse sentit aliquis, omnibus est gratissimus, quemadmodum & supra dicebamus: amici autem respectu quivis so habet tanquam sui: quare & amici sensus, quatenus eum esse sentit, maxime est eligendus est. Re ipsa autem amicum sentit, qui cum eo agit, vivit, ac versatur. Quare & libenter una vivunt amici. Ideoque quilibet id quod humanam esse arbitratur functionem, & cujus rei causa vitam appetit, aut quod ipsam esse existimat humanam vitam, in hoc ipso vivere optat cum amicis, & versari. Quare alii potare, alii aleam ludere, alii venari, alii gymnasticis cum amicis exercere se malunt studiis: quia hæc magni faciunt, & horum socios habere amicos volunt. Alii rursus simul philosophantur, alii aliis in functionibus aut vivendi generibus adhibent amicos: omnes deniq; in iisdem vitam ponere amant una cum amico studiis, quæ plurimi in vita facienda esse arbitrantur. Quia enim libenter

νεῖναι ἀλλήλοις, ἢ κατὰ τὰς ἄλλας, ὡς διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως καὶ γινομένου τοῦ ἔρωτος ἐξ ἀρχῆς καὶ συνισταμένου, οὕτω καὶ τοῖς φίλοις τῶν ἄλλων φιλικῶν μάλιστα πάντων, αἱρετώτατόν ἐστι τὸ συζῆν.

Κοινωνία γάρ ἐστι τὸ συζῆν, καὶ κοινωνιῶν ἡ τελειοτάτη. Ἡ δὲ φιλία ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἔχει τὸ εἶναι. Κοινωνία γὰρ ἡ φιλία. Ἄλλως τε καὶ ὅτι τὸ αἰσθάνεσθαί τινα ἑαυτοῦ αἱρετώτατόν ἐστιν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Πρὸς δὲ τὸν φίλον οὕτως ἔχει, ὡς πρὸς ἑαυτόν. Ὥστε καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τοῦ φίλου αἱρετὸν ἂν εἴη μάλιστα πάντων. Αἰσθάνοιτο δ' ἄν τις ἐνεργείᾳ τοῦ φίλου συνών, καὶ συζῶν, καὶ συνδιάγων αὐτῷ· ὥστε εἰκότως ἐφίενται συζῆν ἀλλήλοις οἱ φίλοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἕκαστος ὃ νομίζει εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, καὶ οὗ ἕνεκα αἱρεῖται τὸ ζῆν, καὶ ὃν ἀνθρώπινον ἡγεῖται βίον, ἐν τούτῳ μετὰ τῶν φίλων βούλεται ζῆν καὶ διάγειν· καὶ οἱ μὲν συμπίνειν οἴονται δεῖν τοῖς φίλοις, οἱ δὲ συγκυβεύειν, οἱ δὲ συνθηρεύειν καὶ συγγυμνάζεσθαι, ὅτι ταῦτα αὐτοῖς τίμια εἶναι δοκεῖ, καὶ δεῖν τούτων κοινωνοὺς ἔχειν τοὺς φίλους. Ἕτεροι δὲ συμφιλοσοφοῦσι: καὶ ἄλλοι ἄλλων ἐνεργειῶν καὶ βίων κοινωνοῦσι τοῖς φίλοις, καὶ ὅλως ἕκαστοι ἐν τούτῳ συνημερεύειν βούλονται τοῖς φίλοις, ὅτι περ μάλιστα ἀγαπῶσι τῶν ἐν βίῳ. Συζῆν γὰρ βουλόμε-

νοι μετὰ τῶν φίλων ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τούτων κοινωνοῦσιν ἃ καὶ ἀμφοτέροις ἡδέα ἐστίν. Οὕτω γὰρ συζῆν δυνατόν.

Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων φιλία μοχθηρά, καὶ κοινωνοῦσιν ἀλλήλοις τῶν φαύλων, καὶ ἡ φιλία αὐτοῖς οὐχ ἕστηκεν. Ἀβέβαιοι γάρ εἰσι καὶ χείρους δὲ γίνονται ἑαυτῶν, ὁμοιούμενοι ἀλλήλοις καὶ παρακαλοῦντες ἀλλήλους ἐπὶ τὰ φαῦλα.

Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν φιλία ἐπιεικής ἐστι καὶ βεβαία, συναυξανομένη ἀεὶ ταῖς ὁμιλίαις· δοκοῦσι δὲ καὶ βελτίους γίνεσθαι ταῖς ἀγαθαῖς ἐνεργείαις, διορθοῦντες ἀλλήλους. Ἀπομάττονται γὰρ παρ' ἀλλήλων τὰ παρ' ἑκατέρῳ ἀγαθά, δι' ἃ φιλοῦσιν ἀλλήλους. Διὰ τοῦτο καὶ ποιητής τις φησίν,

Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἄπ' ἐσθλά.

Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθά, ἀπὸ δὲ τῶν φαύλων φαῦλα καρπούμεθα. Περὶ μὲν οὖν φιλίας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω. Ἑπόμενον δ' ἂν εἴη διελθεῖν περὶ ἡδονῆς.

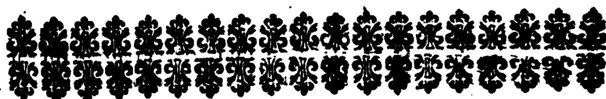
cum amicis vivunt, ea & faciunt & cum iis communia habere volunt, quæ utrisque sunt jucunda. In his enim mutua illa consuetudo consistit. Aristot. l.9.c.12.

Improborum igitur & malorum talis quoq; esse amicitia solet: improbarum enim & malarum inter eos rerum est communio: sed neq; manet eorum aut consistit amicitia. Inconstantes sunt enim: tum quotidie similitudine mutua, & quia ad res detestandas & improbas alter alterum exhortari solet, pejores evadunt. Γίνεται οὖν ἡ μὲν τῶν φαύλων, &c.

Proborum vero contra & proba est & constans amicitia: quæ cum ipsa vivendi quoq; accrescit consuetudine: sicut bonis quoq; meliores evadere functionibus videntur: alter enim alterum emendat. Sed & ab altero alter mutuatur bona: quare alter quoque alterum diligit. Unde & poeta quidam ait, Ἡ δὲ τῶν ἐπιεικῶν, &c.

Namque boni bona sola docent.

A bonis enim bona, sicut ab improbis improba consequimur. Ac de amicitia quidem hactenus sit dictum. Sequitur ut de voluptate dicamus.

ARISTOTELIS ETHICORUM LIBER X.

Aristot. l. 10. c. 1.

CAP. I.

De voluptate.

POst hæc vero de voluptate sequitur ut plenius agamus, quæ quidem quodammodo cum humano nata est eiq; adhæsit genere. Ideoque in disciplina juventutis, voluptate eam ac dolore ducimus: & dolore quidem à malis avertimus, voluptate autem ad bonum propellimus. Unde apparet, natura & dolorem nos vitare, & voluptatem sequi. Quia vero cum de affectibus humanis, tum de actionibus institutus nobis sermo est, etiam de voluptate agendum nobis erit, quod & argumenti nostri ratio requirit. Videtur autem ad consequendam moralem virtu-

Cap. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς, &c.

ΚΕΦ. α.

Περὶ ἡδονῆς.

ΜΕτὰ δὲ ταῦτα περὶ ἡδονῆς ἀκόλουθον δεῖ διελθεῖν τελεώτερον· καὶ γὰρ συμπεφυκυῖά πως καὶ συνῳκειωμένη τῷ γένει ἡμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ παιδαγωγοῦντες τοὺς νέους ἄγομεν ἡδονῇ καὶ λύπῃ, διὰ μὲν τῆς λύπης ἀπάγοντες τῶν φαύλων, διὰ δὲ τῆς ἡδονῆς εἰς τὸ ἀγαθὸν προτρεπόμενοι. Ὅθεν δῆλον, ὅτι φύσει τὴν μὲν λύπην φεύγομεν, τὴν δὲ ἡδονὴν διώκομεν. Ἐπεὶ δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ πράξεων ὁ λόγος ἡμῖν, καὶ περὶ τῆς ἡδονῆς διαλαβεῖν εἰκὸς ἂν εἴη, καὶ πρέπον τῇ πραγματείᾳ. Φαίνεται δὲ ὅτι οὐ μικρὰ συμβάλλεται πρὸς τὴν κτῆσιν τῆς ἠθικῆς

δοκεῖ τῆς ἀρετῆς τὸ χαίρειν οἷς χαίρειν ἀρμόζει, καὶ μισεῖν ἃ δεῖ μισεῖν. Ταῦτα γὰρ διαπαντὸς παρεκτείνεται τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Καὶ γὰρ τοῖς μὲν χαίρομεν, τοῖς δὲ λυπούμεθα. Καὶ μεγάλην ῥοπὴν ἔχει πρός τε τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν εὐδαίμονα βίον, εἰ καὶ καλῶς, καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν γίνονται λόγον.

Περὶ δὲ τῶν τοιούτων μὴ λέγειν ἥκιστα ἂν δόξειεν εἰκὸς εἶναι, ἐπεὶ μηδὲ ἁπλοῦς μηδὲ σαφὴς ὁ περὶ τῆς ἡδονῆς λόγος, ὥστε μὴ δεῖσθαι πολλῶν καὶ σπουδαίων λόγων· ἀλλὰ οὕτω πολλήν τινα τὴν ἀμφισβήτησιν ἔχει ὥστε τοὺς μὲν αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν εἶναι φασίν· οἱ δὲ οὐδ' ἀγαθὸν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον κομιδῇ φαῦλον. Καὶ τῶν λεγόντων φαῦλον ἡδονήν, οἱ μὲν καὶ αὐτοὶ φρονοῦσιν οὕτως ἔχειν, καὶ πεπεισμένοι εἰσὶ φαῦλον αὐτὴν εἶναι· οἱ δὲ φρονοῦσι μὲν ἀγαθήν τινα ἡδονὴν εἶναι, τοὺς ἄλλους δὲ ἐθέλουσι πείθειν φαῦλον ἁπλῶς ἅπασαν εἶναι, νομίζοντες οὕτως βέλτιον εἶναι τῷ βίῳ, καὶ λυσιτελέστερον τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἡδονὴν οἴεσθαι φαῦλον εἶναι. Φύσει γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἰς αὐτὴν ῥέποντας δεῖν εἶναι φασὶν εἰς τοὐναντίον ἕλκειν, καὶ δι' ὧν ἔξεστι πάντως τῆς ἡδονῆς ἀπάγειν, ἵνα δυνηθῶσιν εἰς τὸ μέσον ἐλθεῖν, καὶ ὡς δεῖ πρὸς τὴν ἡδονὴν ἔχειν. Ταῦτα δὲ οὐ καλῶς λέγουσιν. Οὐ γὰρ οὕτω

tem non parum conferre, ut quis iis quibus debet gaudere, gaudeat, quæ odisse debet, ea oderit. In universam enim hæc se extendunt vitam. Aliis enim delectari, alia odisse solemus. Quæ duo tum ad beatam multum ponderis habere vitam videntur, si bene atque honeste, & quemadmodum recta postulat ratio, se habeant. Aristot. l. 10. c. 1.

De his autem talibusque ut nihil dicamus, minime videtur æquum esse. Cum præcipue non ita simplex aut aperta sit ac manifesta ea quæ de voluptate haberi solet disputatio, ut non multæ ac gravissimæ ad intellectum ejus requirantur rationes: sed tam multa adhuc in ea controversia sint relicta, ut alii ipsum summum bonum esse voluptatem, alii ne bonum quidem esse dicant, sed contra omnino malum. Et ex iis quidem qui malum esse dicunt voluptatem, alii quidem ita sentiunt, & ita esse sibi persuadent, esse scilicet malum: alii vero bonam aliquam esse voluptatem non ignorant, aliis vero id persuadere conantur, simpliciter malum omnes esse: quod existiment hoc magis vitæ conducere, magisq; e re esse hominum, ut malum esse arbitrentur voluptatem. Cum enim omnes ad eam natura propensi sint homines, in contrarium eos pertrahendos esse, & qua potissimum fieri potest ratione, omnino ab iis avertendos esse: ut ad medium nimirum pervenire, & quemadmodum oportet se habere ad voluptatem possint. Quod quidem non recte ab iis dicitur: neq;

Τῶν δὲ τοιούτων ἥκιστα ἂν δόξειε, &c.

Aristot. l. 10. c. 1.

enim hoc modo improborum vulgus à voluptate deterrere aut avertere poterunt homines. Humani quippe affectus quæq; agunt homines, magis faciunt fidem, quam quæ de iis disputantur. Quum ergo verbis quidem voluptatem vituperent, actionibus autem suis eandem & affectibus commendent, atq; eo sibi contradicant modo, ab iis qui audiunt ea aut vident, ridentur. Neque quicquam iis verbis apud populum proficiunt, quæ re ipsa arguuntur. Qui enim vituperare voluptatem solet, si semel appetere eam videatur, inclinare in eam, bonamque eam existimare videtur. Quo persuadet præsentibus, non quandam tantum voluptatem bonam esse, sed omnem simpliciter laudandam. Definire enim aliquid aut distinguere, & hanc quidem bonam, illam vero malam esse posse, dijudicare non est vulgi. Sed simul ac cordatum virum delectari aliqua vident voluptate, omnem quoque voluptatem bonam esse judicant atque eligendam. Atque ita non tantum non probarunt quod volebant, sed & ipsam quoque simul everterunt veritatem.

Ὅθεν φανερὸν ὅτι οἱ ἀληθεῖς &c.

Unde manifestum est, veros sermones, non modo ad cognitionem esse utilissimos, quia omnem purgant errorem, verum etiam, quia vitæ conducunt: creduntur enim, quia vitam sequuntur.

διωκήσονται τοὺς πολλοὺς τῶν φαύλων ἀπαγαγεῖν ἡδονῶν. Τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ ἃ δρῶσι, πιστότερά εἰσι τῶν ἀεὶ αὐτὰ λόγων. Ὅταν τοίνυν οἱ μὲν λέγουσι τὴν ἡδονὴν ψέγουσι, δι' ἃ δὲ ποιοῦσι καὶ πράττουσιν ἐπαινοῦσιν, ἑαυτοῖς ἀντιλέγοντες, ὑπὸ τῶν ἀκουόντων καὶ ὁρώντων καταγελῶνται· καὶ τοῖς λόγοις οὐδὲν μᾶλλον ὀνῆσαν τοὺς πολλοὺς, ὑπὸ τῶν πραγμάτων ἐλεγχομένοις. Ὁ γὰρ ψέγων τὴν ἡδονὴν ὀρθεὶς ποτε ἐφιέμενος αὐτῆς, ἀποκλίνειν δοκεῖ πρὸς αὐτὴν, καὶ ἀγαθὸν ἡγεῖσθαι. Καὶ οὕτω δόξαν ἐντίθησι τοῖς ὁρῶσιν οὐ τινα ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, ἀλλ' ἁπλῶς ἅπασαν ἐπαινεῖσθαι. Τὸ γὰρ διορίζειν καὶ διαιρεῖν, καὶ τὸ μὲν ἀγαθὸν εἶναι κρίνειν, ἐνδέχεσθαι δὲ ἄλλην φαύλην εἶναι, οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν. Ἀλλ' ἅμα τι εἶδον τὸν νοῦν ἔχοντα ἡδονῇ τινὶ χαίροντα, καὶ πᾶσαν ἡδονὴν ἀγαθὸν καὶ αἱρετὸν αἰσθησαν εἶναι. Καὶ οὕτως οὐ μόνον ἃ ἐβούλοντο οὐκ ἔπεισαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθειαν προσαπώλεσαν.

Ὅθεν φανερὸν, ὅτι οἱ ἀληθεῖς λόγοι οὐ μόνον πρὸς τὴν γνῶσιν χρησιμώτατοί εἰσι, πλάνης καθαίροντες ἁπάσης, ἀλλὰ καὶ πρὸς βίον λυσιτελοῦσι· πιστεύονται γὰρ τοῖς ἔργοις ἀκολουθοῦντες.

Aristot. l. 10. c. 2.

ΚΕΦ. β΄.

Ἡ τοῦ Εὐδόξου περὶ ἡδονῆς ὑπόληψις, καὶ Πλάτωνος, καὶ ἑτέρων· καὶ ἔτι ὅτι ἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ, καὶ οὐ πᾶσα αἱρετή· καὶ λύσις τῶν ἐναντίων λόγων.

Περὶ μὲν τούτων ἅλις· λέγωμεν δὲ περὶ ἡδονῆς. Καὶ πρῶτον ἐκθησόμεθα τὰς τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῆς δόξας. Ὁ μὲν οὖν Εὔδοξος αὐτὸ τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν ᾤετο τὴν ἡδονὴν εἶναι, διότι πάντα ἑώρα τῆς ἡδονῆς ἐφιέμενα, καὶ λογικὰ, καὶ ἄλογα. Οὗ δὲ πάντα ἐφίεται, τοῦτό γε τὸ πάντων ὑπερέχον τῶν ἀγαθῶν· ᾤετο γὰρ ἀγαθὸν μὲν ἑκάστῳ εἶναι ὃ ἰδίως ἕκαστος ζητεῖ. Καθάπερ καὶ τροφὴν ἕκαστον διώκει τὴν αὐτῷ ἀγαθὴν καὶ λυσιτελῆ· πᾶσι δὲ κοινῶς ἀγαθὸν οὗ πάντα κοινῶς ἐφίενται, καὶ πορίζειν βούλονται ἑαυτοῖς. Ὃ δὲ πᾶσιν ἐστὶν ἁπλῶς ἀγαθὸν, καὶ οὗ πάντα ἐφίεται, τοῦτο εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· ταῦτα μὲν οὖν Εὔδοξος ἀπεφαίνετο περὶ τῆς ἡδονῆς. Ἐπιστεύοντο δὲ οἱ λόγοι διὰ τὴν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος ἀρετὴν μᾶλλον, ἢ δι᾽ ἑαυτούς. Σώφρων γὰρ ὢν διαφερόντως, οὐχ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς ἐδόκει ταῦτα λέγειν, ἀλλὰ τῆς σφόδρα τῆς ἀληθείας φροντίζειν. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τῇ ἡ-

CAP. II.

Eudoxi & Platonis de voluptate opinio; item aliorum: tum bonum esse voluptatem, neque omnem tamen eligendam esse: tum contrariorum argumentorum solutio.

Cap. 2. Εὔδοξος μὲν οὖν τὴν ἡδονὴν, &c.

Et de his quidem satis: jam vero de voluptate dicamus. Ac primo quidem veterum de ea opiniones exponamus. Eudoxus igitur ipsum summum esse bonum voluptatem judicabat: quia voluptatem appetere videbat omnia, tum quæ ratione sunt prædita, tum quæ ea carent. Quod vero ab omnibus appetitur, id omnium bonorum est maximum. Id enim quod singuli petunt, singulis quoque bonum putabat esse. Sicut quisque cibum sibi bonum appetit, aut quem conducere existimat. Communiter vero bonum omnibus, quod omnes petunt communiter, & comparare volunt sibi. Quod vero omnibus simpliciter bonum est, & quod omnes appetunt, illud esse extremum bonum. Et hæc quidem sunt, quæ de voluptate Eudoxus pronunciabat. Accedebant autem ejus opinioni homines, magis virtutis quam in moribus ejus observabant, quam ipsius causa. Cum enim singulari esset præditus temperantia, non ut amicus voluptatis dicere illa videbatur, sed quod magnam veritatis rationem haberet. Sed & ex contrarietate doloris cum voluptate i-

Aristot. l. 10. c. 2.

dem quoque manifestum esse videbatur. Cum enim omnia dolorem fugiant, necessarium quoq; esse ut voluptatem omnia sequantur. Quod vero sequuntur omnia, id voluptatem esse. Sed & hoc modo argumentari conabatur. Id maxime expetendum esse, quod per se expetendum est, quodq; non ob aliud, neque alterius causa expetimus. Talem autem revera esse voluptatem. Nemo enim rogat, cujus rei causa voluptatem expetamus. Cum de aliis tamen hoc quærere soleamus: sicut, exempli gratia, cujus rei gratia pecunias vel honorem expetamus. De voluptate autem non item. Nemo enim finem dare voluptatis posset, cujus causa ea velit affici: sed ipsam per se eligit, ut quæ per se sit talis. Cum autem id quod per se est eligendum, finis sit extremus, ipsumq; adeo bonum, hinc colligebat, voluptatem esse extremum bonum. Sed & hinc manifestum esse id putabat de quo agitur, virtus enim cuicunq; accedat bono, optabilius illud facit magisq; expetendum. Temperantiæ enim si adjungas voluptatem aut justitiæ, jucundiorem eam magisque efficies expetendam se ipsa. Quod vero cuicunq; accedit bono melius illud efficere potest, hoc extremum esse existimabat bonum. Hoc autem secus se habet. Quod enim cum accedit bono, melius hoc efficit bonum, bonum esse, est manifestum; neq; tamen necesse est extremum hoc esse bonũ, aut quodlibet melius. Quodlibet enim bonum, si alii acce-

δονῆ τῆς λύπης φανερὸν ᾤετο εἶναι. Τὴν γὰρ λύπην πάντα φεύγοντα, τὴν ἡδονὴν ἀνάγκην εἶναι πάντα διώκειν. Ὃ δὲ πάντα διώκει, τοῦτο εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ἔτι καὶ οὕτως ἐπεχείρει λέγων, μάλιστα αἱρετὸν εἶναι, ὃ δι' ἑαυτὸ αἱρετόν ἐστι, καὶ ὃ μὴ δι' ἕτερον, μηδὲ ἑτέρου χάριν, αἱρούμεθα. Τοιοῦτον δὲ φανερῶς τὴν ἡδονὴν εἶναι· οὐδεὶς γὰρ ἐρωτᾷ τίνος ἕνεκα τὴν ἡδονὴν βουλόμεθα· ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ἐρωτώμεθα, οἷον, φέρε εἰπεῖν, τίνος ἕνεκα τὰ χρήματα, ἢ τὴν τιμήν. Περὶ δὲ τῆς ἡδονῆς οὐκ ἔτι. Οὐδεὶς γὰρ δύναιτ' ἂν τέλος τῆς ἡδονῆς, οὗ ἕνεκα βούλεται ἥδεσθαι· ἀλλὰ αὐτὴν αἱρεῖται καθ' ἑαυτήν, ὡς καθ' ἑαυτὴν οὖσαν. Ἐπεὶ δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸ αἱρετὸν τὸ τέλος ἐστὶ τὸ ἔσχατον, καὶ τὸ ἀγαθὸν αὐτό, διὰ τοῦτο συνῆγε τὴν ἡδονὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν εἶναι. Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν δῆλον εἶναι ᾤετο τὸ προκείμενον· προστιθεμένη γὰρ ἡ ἡδονὴ τῶν ἀγαθῶν ὁτῳοῦν, αἱρετώτερον ποιεῖ, καὶ ἀρετὴν μᾶλλον· ἡ γὰρ σωφροσύνη τὴν ἡδονὴν προσλαβοῦσα, ἢ ἡ δικαιοσύνη, ἡδίων ἐστὶ καὶ αἱρετωτέρα ἑαυτῆς. Ὃ δὲ προστιθέμενον παντὶ ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, τοῦτο ἐνόμιζεν εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν. Ἔχει δὲ οὐχ οὕτως. Ὃ γὰρ προστιθέμενον ἀγαθῷ βέλτιον δύναται ποιεῖν, φαίνεται ὅτι ἀγαθόν ἐστιν· οὐκ ἀνάγκη δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν, ἢ ἕτερον ὁτιοῦν,

τιθὲν, βέλτιον. Πᾶν γὰρ ἀγαθὸν ἑτέρῳ προστεθὲν ἀγαθῷ αἱρετώτερον ποιεῖ· μεῖζον γὰρ τὸ ὅλον τοῦ μέρους ἐπὶ παντός. Καὶ ἃ μὲν ἐδόκει τῷ Εὐδόξῳ περὶ ἡδονῆς, ταῦτα.

Πλάτων δὲ οὐκ εἶναι ἔφασκεν αὐτὴν τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν, ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρῶν λόγων, ὅθεν Εὔδοξος ἐπειρᾶτο τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν τὴν ἡδονὴν ἀποφαίνειν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστι, φησὶν, ἀγαθὸν ἔσχατον, ὃ ἐνδέχεται μεῖζον γενέσθαι· αὐτὸ γὰρ εἰκὸς εἶναι τὸ μέγιστον ἀγαθόν· ᾧ ἄρα ἀγαθῷ ἄλλο ἀγαθὸν προστεθὲν μεῖζον ἐποίησε καὶ αἱρετώτερον, τοῦτο οὐκ ἔστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· οὐ γάρ ἐστι τὸ μέγιστον ἀγαθὸν, οὗ μεῖζον ἄλλο δύναται γενέσθαι· ἡ δὲ ἡδονὴ τοιαύτη. Ὁ γὰρ ἡδὺς βίος φρόνησιν ἢ σωφροσύνην προσλαβὼν, ἡδίων γίνεται καὶ αἱρετώτερος. Ἔστιν ἄρα τι βέλτιον τῆς ἡδονῆς. Οὐκ ἄρα ἡ ἡδονή ἐστι τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· ἀλλὰ ἀγαθόν τι ἐστὶ τοιοῦτον, οἷα ἀγαθά εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, καὶ τἄλλα, ὧν καὶ ἡμεῖς κοινωνοῦμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ζητοῦμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος δεῖξαι, τούτων τῶν ἀγαθῶν ἕν τι εἶναι τὴν ἡδονήν· ἕτεροι δὲ ἐνιστάμενοι πρὸς τοὺς τοῦ Εὐδόξου λόγους ἔφασκον μὴ εἶναι ἀγαθὸν, οὗ πάντα ἐφίεται· λέγουσι δὲ οὐδέν. Ἐκεῖνο γὰρ φαμὲν ἀληθὲς εἶναι, ὃ πᾶσι δοκεῖ ἀληθές. Ὁ δὲ ταύτην ἀναιρῶν τὴν κοινὴν δόξαν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποστερῶν πίστιν, πῶς ἂν δύναιτο

dat bono magis eligendum hoc efficit bonum. Semper enim totum majus est parte, & hæ quidem Eudoxi de voluptate erant sententiæ. Aristot. l. 10. c. 2.

Plato autem extremum eam esse negabat bonum: qui iisdem id probare conabatur argumentis, quibus bonum esse extremum probabat Eudoxus. Cum enim extremum esse nequeat, dicebat ille bonum, quo dari majus potest: quia illud ipsum esse oportet maximum: tale cui bonum si adjunctum fuerit alterum, majus illud esse magisque facit expetendum, illud certe extremum non est bonum. Neque enim maximum est bonum, quo majus esse potest aliud. Talis autem esse voluptas. Vita enim, exempli gratia, suavis, si prudentiam adjungas aut temperantiam, jucundior magisque fit expetenda. Est ergo aliquid voluptate præstantius. Quare neque extremum bonum est voluptas. Sed tale quoddam est bonum, quale virtutes ac scientiæ, reliquaque sunt, quorum nos participes sumus. Nam & illud in præsentia ostendere conamur, aliquod ex his esse bonis voluptatem. Alii Eudoxi rationibus aliud opponebant, negabantque illud esse bonum, quod omnia appetunt: qui tamen nihil dicunt. Illud enim verum esse dicimus, quod omnibus videtur verum esse. Qui vero hanc communem tollit opinionem ejusque labefactare postulat fidem, quomodo ipse magis fide digna possit dicere non video. Bonum autem

Τοιούτῳ δὴ λόγῳ καὶ Πλάτων, &c.

Aristot. l.10.c.2

autem id esse quod omnia appetunt, omnibus communi sensu præditis videtur. Ea enim quibus eo pervenire possint, sequuntur. Quare quin bonum arbitrentur esse, non est dubium. Si enim bruta solum ea appeterent, solis quoque iis essent bonum: neque procederet aut firmum esset suffragium brutorum: neq; revera bonum esse videretur. Cum vero simul & bruta, & cætera quæ prudentia sunt prædita communiter id bonum esse judicent animalia, quo pervenire solemus, quid adhuc obstat, quo minus sit revera bonum? Ut omittam in brutis quoque naturale aliquod bonum esse, quod eorum imbecillitatem transcendit, quo cum bono ipso conciliantur, & tanquam proprium sibi solent appetere. Et ad primum quidem Eudoxi ita instare solent argumentum. Ad secundum vero, quod desumptum est à contrario, negant necessario hoc sequi. Si dolor malum est, bonum est voluptas. Neque enim si quid sit malum, hoc quod ei est contrarium, id bonum esse, quia interdum malum quoque contrarium est malo. Sic, exempli gratia, intemperantiæ contraria est stoliditas, cum utrumq; sit malum, & temperantiæ utrumque contrarium. Hæc autem licet non absurde, non de voluptate tamen vere dicuntur. Si enim utrumque malum esset, & voluptas & dolor, utrumque quoque fugiendum esset; sicut si utrumque bonum esset, utrumque quoque eligendum esset: aut si neque bonum, neque fugiendum, neque eli-

πρότερα λέγειν· ὅτι γὰρ ἀγαθόν ἐστιν οὗ πάντα ἐφίεται, πᾶσι τοῖς ἐν αἰσθήσει δοκεῖ. Δι' ὧν γὰρ εἰς αὐτὸ φέρονται διώκουσιν. Ὡς ἄρα ἀγαθὸν νομίζουσιν εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ τὰ ἀνόητα μόνον ὠρέγοντο αὐτῆς, αὐτοῖς ἂν ἦν ἀγαθὸν μόνον, καὶ ἡ ψῆφος οὐκ ἂν ἦν βεβαία τῶν ἀνοήτων· οὐδ' ἂν ἐδόκει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι. Ὅταν δὲ καὶ τὰ ἀνόητα, καὶ τὰ φρόνιμα κοινῇ πάντα νομίζωσιν ἀγαθὸν εἶναι, δι' ὧν ζητοῦσιν αὐτὸ, τί ἔτι κωλύει ἀγαθὸν ἀληθῶς εἶναι; καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀνοήτοις ἐστί τι φυσικὸν ἀγαθὸν, τὴν φαυλότητα αὐτῶν ὑπερβαῖνον, δι' ὃ τοῦ ἀγαθοῦ οἰκειούμενα ὡς οἰκείου ἤδη ὀρέγονται. καὶ πρὸς μὲν τὸν πρῶτον τοῦ Εὐδόξου λόγον ταύτην νομίζουσι τὴν ἔνστασιν. Πρὸς δὲ τὸν δεύτερον, ὃς ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστὶν εἰλημμένος, ἐκείνην οὐκ ἀνάγκη φασὶν, εἰ ἡ λύπη κακόν ἐστι, τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι. Οὐ γὰρ εἴ τι κακὸν, τὸ ἐναντίον αὐτῷ ἀγαθόν· ἔστι γὰρ ἐναντίον κακὸν κακῷ. ἡ γὰρ ἠλιθιότης τῇ ἀκολασίᾳ ἐναντίον ἐστὶν, ἀμφοτέρων ὄντων κακῶν, καὶ ἀμφότερα τῇ σωφροσύνῃ. Ταῦτα μὲν οὖν καλῶς λέγουσιν, οὐ μὴν ἐπί γε τῆς ἡδονῆς ἀληθεύουσιν. Εἰ γὰρ ἄμφω κακὰ ἦν, καὶ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη, ἦν ἂν καὶ ἄμφω φευκτά· καθάπερ εἰ καὶ ἄμφω ἦσαν ἀγαθὰ, ἦν ἂν ἀμφότερα αἱρετὰ, ἢ εἰ μήτε ἀγαθὰ, μήτε φευκτὰ, οὔτε

αἱρετὰ

αἱρετὰ ὁμοίως ἀμφότερα. Νῦν δὲ τὴν μὲν λύπην φεύγομεν ὡς κακόν, τὴν δὲ ἡδονὴν αἱρούμεθα ὡς ἀγαθόν. Ὅθεν φανερόν, ὅτι ὡς κακὸν ἀγαθῷ ἡ λύπη ἡδονῇ ἀντίκειται.

Ἕτεροι δὲ λέγουσι μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν, ὅτι οὐκ ἔστι ποιότης, οὐδὲν λέγοντες ἀναγκαῖον. Οὐδὲ γὰρ αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀρετῶν ποιότητές εἰσιν, οὐδὲ εὐδαιμονία ποιότης ἐστίν. Ἐνέργεια γάρ ἐστιν. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν κωλύει ἀγαθὰ ταῦτα εἶναι.

Ἔτι δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ὡρισμένον τι ἡ ἡδονή, τὸ δὲ ἀγαθὸν ὡρισμένον, διὰ τοῦτο μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν. Ἀόριστον δὲ ἔλεγον εἶναι τὴν ἡδονήν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ αὐτή, ἀλλ' ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Εἰ μὲν οὖν ἐν αὐτῇ τῇ ἡδονῇ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐθεωρεῖτο, ἦν ἂν ἀληθὴς ὁ λόγος αὐτοῖς. Νῦν δὲ ἡ ἐπίτασις καὶ ἡ ἄνεσις ἐν τοῖς ἡδομένοις γίνεται· ὅτι ἡδόμενοι μᾶλλον καὶ ἧττον ἥδονται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ταῖς ἀρεταῖς συμβαῖνον φαίνεται. Δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ἀνδρεῖοι· καὶ δικαιοπραγεῖν καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστιν. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀόριστοί εἰσιν αἱ ἀρεταί. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡ ἡδονὴ αὐτὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν οὐκ ἔστιν ἀόριστος, ἐν δὲ τοῖς ἡδομένοις τὴν ἐπίτασιν καὶ τὴν ἄνεσιν ἐπιδέχεται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀμιγὴς λύπης ἐν πᾶσιν, οὐδὲ ὁμοίως, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ὑγιείας συμβαίνει, καὶ γὰρ αὐτὴ ὡρισμένη ἐ-

gendum esset utrumque. Nunc dolorem fugimus, ut malum, voluptatem vero eligimus, ut bonum. Unde apparet, sicut malum bono, ita voluptati esse oppositum dolorem. Aristot. l. 10. c. 3.

Alii volunt voluptatem non esse bonum, quia non est qualitas: quod quidem argumentum non est necessarium. Nam neq; functiones virtutum sunt qualitates, ut neque ipsa felicitas. Aliqua enim est functio. Neq; quicquam tamen obstat, quin hæc sint bona. Cap. 3. Οὐ μὴν οὐδ' εἰ μὴ, &c.

Negant præterea definitum quid esse virtutem, bonum autem esse definitum, atq; ex eo sequi, bonam non esse voluptatem. Non esse definitam autem propterea dicebant virtutem, quia non est eadem, sed magis recipit & minus. Si ergo in ipsa voluptate majus respiceremus aut minus, verum eorum esset argumentum. Nunc vero in ipsa voluptatis perceptione, intensio hæc fit & remissio: quia qui illam percipiunt magis percipiunt aut minus, quod quidem in ipsis quoq; accedere virtutibus videtur. Alii enim magis alii minus sunt aut justi aut fortes. Sicut quoq; juste ac temperanter vel magis agere vel minus possumus. Neq; tamen indefinitæ idcirco sunt virtutes. Eodem modo ipsa per se indefinita non est voluptas, sed in iis qui voluptate afficiuntur remissionem illam recipit ac intensionem: quia non mera est, & sine omni dolore in omnibus, neque eodem modo, sicut & in sanitate fieri videmus. Nam cum ipsa sit defi- Λέγουσι δὲ τὸ μὲν ἀγαθόν, &c.

nito,

Aristot. l. 10, c. 3.

nita, in iis qui sanitatem recipiunt, intendi solet aut remitti. Non enim eadem semper est in omnibus competentia, neque eadem in uno semper, sed modo in majus modo in minus abit; & modo penitus alicui sanitatem corpus recipit, modo aliquid admistum est morbi. Simile est quod in voluptate fieri videmus.

Τὴν ἡδονὴν μὴ ἀγαθὸν, &c.

Sed & illinc inferebant, voluptatem bonum non esse. Motus quidam & generatio est voluptas, motus vero imperfecta sunt & generatio: quod autem imperfectum est non est bonum: bonum enim est perfectum: voluptas ergo non est bonum. Falsa autem est eorum minor: quia neque motus neque generatio est voluptas. Non esse autem motum, vel hinc apparet.

Οὐδ' ἔσται κίνησιν, &c.

Omni enim motui celeritas competere videtur & tarditas: licet nullus sui respectu celer videtur aut tardus, quod celerius seipso aut tardius moventur ea quæ moventur, sicut ea quæ inæqualiter moventur, sed respectu alterius aut tarde moveri aut celeriter dicuntur. Sicut, exempli gratia, cœli motus, per se quidem est æqualis, si vero cum motu conferatur siderum, celer esse dicitur. Omni ergo motui celeritas competit ac tarditas. Voluptati autem non competit. Motus ergo non est voluptas. Non esse autem hæc in voluptate, manifestum est. Voluptate enim cito affectum fu-

σα ἐν τοῖς ὑγιαίνουσιν ἐπιτείνεται καὶ ἀνίεται. Οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ συμμετρία ἐν πᾶσίν ἐστιν, οὐδ' ἐν τῷ αὐτῷ μία τις ἀεὶ, ἀλλὰ μεταβάλλει ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ μεῖζον, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ ἔλαττον, καὶ νῦν μὲν καθαρῶς ὑγιαίνει τινὶ τὸ σῶμα, νῦν δὲ ἔνεστί τι καὶ νόσου. Τοιοῦτον δὲ καὶ περὶ τὴν ἡδονὴν ἐνδέχεται εἶναι.

Ἔτι δὲ κἀκεῖθεν συνῆγον τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθόν. Ἡ ἡδονὴ κίνησίς τις καὶ γένεσίς ἐστι· κίνησις δὲ καὶ γένεσις ἀτελῆ· τὸ δὲ ἀτελὲς οὐκ ἔστιν ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν τέλειον· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστιν ἀγαθόν. Ἔστι δὲ αὐτοῖς, ἡ ἐλάττων πρότασις ψευδής· οὔτε γὰρ κίνησις, οὔτε γένεσίς ἐστιν ἡ ἡδονή. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι κίνησις, δῆλον ἐκεῖθεν.

Πάσῃ μὲν γὰρ κινήσει δοκεῖ οἰκεῖον εἶναι τάχος καὶ βραδύτης, καὶ εἰ μὴ αὐτή τις πρὸς ἑαυτὴν βραδεῖα ἢ ταχεῖα φαίνεται τῷ τάχιον ἑαυτοῦ καὶ βράδιον κινεῖσθαι τὰ κινούμενα, διὰ ἐστι τὰ ἀνωμάλως κινούμενα, ἀλλὰ πρὸς ἄλλο γοῦν θεωρούμενα ταχέως ἢ βραδέως κινεῖσθαι λέγονται· καθάπερ ἡ τοῦ οὐρανοῦ κίνησις ὁμαλὴ μὲν ἐστι καθ' ἑαυτὴν, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀστέρων θεωρουμένη κίνησιν, ταχεῖα λέγεται. Πάσῃ μὲν οὖν κινήσει τὸ τάχος, καὶ ἡ βραδύτης οἰκεῖόν ἐστι· τῇ δὲ ἡδονῇ οὐ προσήκει· ἡ ἡδονὴ ἄρα οὐκ ἔστι κίνησις. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἡδονῇ ταῦτα, δῆλον. Ἡσθῆναι μὲν γὰρ λέγεται

καί τις ταχέως, ὥσπερ ὀργισθῆναι. διὰ τὸ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πρὸς τὸ ἥδεσθαι ἀπὸ τοῦ μὴ ἥδεσθαι κινηθῆναι· ἥδεσθαι δὲ ταχέως ἢ βραδέως, οὐκ ἔτι· οὔτε πρὸς ἑαυτόν, καθάπερ τὰ ἀνωμάλως κινούμενα, οὔτε πρὸς ἄλλο, καθάπερ τὰ ὁμαλά. Τὸ δὲ βαδίζειν καὶ αὔξεσθαι, καὶ ἀλλοιοῦσθαι, καὶ πάντα ὅσα κινήσεις εἰσί, μετὰ τῆς ταχύτητος θεωροῦνται καὶ τῆς βραδύτητος. Μεταβάλλειν μὲν γὰρ λέγεταί τις εἰς ἡδονὴν ταχέως ἢ βραδέως, ἐνεργεῖν δὲ κατ᾽ αὐτὴν ταχέως ἢ βραδέως οὐκ ἔστιν. Ὅρος γάρ ἐστι κινήσεως ἡ ἡδονή, καὶ ἠρεμία τις, καὶ οὐδέποτε αὐτὴ δύναται κίνησις εἶναι. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονή, δῆλον.

Ἔστι δὲ οὐδὲ γένεσις ἐστιν· εἰ γὰρ ἡ ἡδονὴ γένεσις, ἡ λύπη ἂν εἴη φθορά, καὶ ὧν γοῦν ἡ ἡδονὴ γένεσις, τούτων ἡ λύπη φθορά. Οὐ γὰρ τοῦ τυχόντος φθειρομένου τὸ τυχὸν γίνεται, ἀλλ᾽ ἐξ οὗ γίνεταί τι, εἰς τοῦτο καὶ διαλύεσθαι πέφυκεν.

Ἐπεὶ δὲ λέγουσι τὴν λύπην ἔνδειαν εἶναι τοῦ κατὰ φύσιν, εἴη ἂν ἡ ἡδονὴ τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις· ταῦτα δὲ σωματικά ἐστι τὰ πάθη. Εἰ δή ἐστιν ἡ ἡδονὴ τοῦ κατὰ φύσιν ἀναπλήρωσις, ἐν ᾧ ἡ ἀναπλήρωσις, τοῦτο ἂν καὶ ἔχοι τὴν ἡδονήν, καὶ ἥδεσθαι δύναιτο. Τὸ σῶμα ἄρα ἥδεται, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἡδονή. Τοῦτο δὲ corpus voluptate affici, & in

ille, sicut iratum fuisse, dicimus aliquem: quia exiguo temporis spatio ad perceptionem voluptatis, à non percipiendo movetur: cum tamen nec tarde propterea percipiat nec celeriter. Et hoc quidem, nec sui respectu, sicut quæ inæqualiter moventur, neq; alterius respectu, ut quæ æqualiter moventur. Incedere enim & crescere, mutari item, reliquaque quæ ad motum referuntur, cum celeritate ac tarditate considerantur. Cito enim aliquis aut tarde ad voluptatem ferri dicitur, secundum vero eam, tarde aut celeriter functionem nemo aliquam exercet. Quasi terminus enim quidam motus est voluptas ac quies: neutiquam vero motus esse potest ipsa. Non esse motum ergo voluptatem ex his apparet. Arist. l. 10. c. 3.

Sed neq; est generatio. Si enim generatio esset voluptas, corruptio esset dolor: & quorum generatio voluptas, eorum corruptio esset dolor. Neq; enim cujuslibet rei corruptione generatur quidlibet, sed ex quo generatur aliquid, in illud etiam resolvi solet. Γένεσίς τε πῶς ἂν εἴη, &c.

Quoniam autem dicunt, dolorem esse ejus quod secundum naturam est indigentiam, sequetur etiam voluptatem ejus quod secundum naturam est, repletionem esse. Hæ autem corporeæ sunt affectiones. Quod si ejus quod secundum naturam est repletio est voluptas, certe hoc voluptatem percipiet in quo est repletio, & huic voluptatis competet perceptio. Unde sequetur, hoc voluptatem esse. Hoc autem Καὶ λέγουσι δὲ τὴν λύπην, &c.

Aristot. l. 10. c. 3.

tem verum non est. Voluptatem enim percipere esse animæ videtur. Quare nec generatio nec repletio est voluptas, sed potius repletionem sequitur, sicut dolor indigentiam. Dum enim fit repletio, voluptatem percipimus, dum scindimur autem, dolorem.

Ἡ δόξα δὲ αὕτη δοκεῖ, &c.

Videtur autem ex corporeis, iisq; qui ad nutrimentum spectant doloribus ac voluptatibus orta esse hæc sententia. Postquam enim indigere cœpimus ac prius aliquem dolorem sensimus, repletione delectamur. Quod in omnibus locum non habet voluptatibus. Carent enim dolore & mathematicæ, tum quæ in sensibus consistunt voluptates. Sic, exempli gratia, eas quæ ex auditu, aut odoratu, aut visu oriuntur, nullus omnino dolor præcedit voluptates: neq; ulla in iis indigentiæ est repletio. Adde quod & spes & recordationes bonorum sunt jucundissimæ. Harum vero voluptates, cujus tandem rei esse generationes dicemus? Nullius enim rei præcessit indigentia, cujus esse possent repletio. Unde apparet, voluptatem generationem non esse.

Πρὸς δὲ τὰς προφερομένας, &c.

Alii rursus negant voluptatem bonum esse, idque ut ostendant probrosas in medium adducunt voluptates. Quibus hoc respondemus: non esse hæc jucunda, quæ improbis videntur jucunda. Neque enim si male affectis jucunda ea sint, simpliciter etiam jucunda esse existimandum est; sed illis tantum. Sicut nec quæ ægris salubria aut dulcia videntur, aut amara, simpliciter sa-

οὐκ ἔστιν ἀληθές. Τὸ γὰρ ἥδεσθαι τῆς ψυχῆς εἶναι δοκεῖ. Οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ γένεσίς τις καὶ ἀναπλήρωσίς ἐστιν, ἀλλὰ ἕπεται τῇ ἀναπληρώσει, καθάπερ καὶ τῇ ἐνδείᾳ ἡ λύπη. Γινομένης μὲν γὰρ ἀναπληρώσεως ἡδόμεθα, τεμνόμενοι δὲ λυπούμεθα.

Δοκεῖ δὲ γενέσθαι αὕτη ἡ δόξα ἀπὸ τῶν σωματικῶν, καὶ τῶν περὶ τὴν τροφὴν λυπῶν καὶ ἡδονῶν· ἐνδεεῖς γὰρ γενόμενοι καὶ προλυπηθέντες ἡδόμεθα τῇ ἀναπληρώσει. Τοῦτο δὲ οὐ περὶ πάσας συμβαίνει τὰς ἡδονάς. Ἄλυποι γάρ εἰσιν αἵ τε μαθηματικαί, καὶ αἱ ἐν ταῖς αἰσθήσεσι· καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὴν ἀκοὴν ἡδοναί, καὶ κατὰ τὴν ὄσφρησιν, καὶ κατὰ τὴν ὅρασιν, μηδεμιᾶς προηγησαμένης λύπης γίνονται, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεμία αὐτῶν ἐνδείας ἀναπλήρωσις. Ἔτι δὲ καὶ ἐλπίδες καὶ μνῆμαι τῶν ἀγαθῶν ἥδισται εἰσίν. Αἱ δὲ κατὰ ταύτας ἡδοναὶ τίνος εἰσὶν γενέσεις; οὐδενὸς γὰρ ἔνδεια ἐν αὐτοῖς προηγήσατο, οὗ γένοιντ' ἂν ἀναπλήρωσις, ὅθεν φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡ ἡδονὴ γένεσις.

Ἕτεροι δὲ ἀξιοῦσι μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθόν, προφέροντες τὰς ἐπονειδίστους τῶν ἡδονῶν. Πρὸς οὓς ἐκεῖνο λέγομεν, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα ἡδέα, ἃ τοῖς φαύλοις ἡδέα δοκεῖ. Οὐ γὰρ εἰ τοῖς κακῶς διακειμένοις ἡδέα ταῦτά ἐστιν, οἰητέον ἤδη αὐτὰ καὶ ἡδέα ἁπλῶς εἶναι, ἀλλὰ τούτοις μόνον ἡδέα. Καθάπερ οὐδὲ τὰ τοῖς κάμνουσιν ὑγιεινά, ἢ γλυκέα, ἢ πικρὰ ἁπλῶς

ἁπλῶς ὑγιεινά, ἢ γλυκέα, ἀλλὰ αὐτοῖς· ἐπεὶ οὐδὲ λευκὰ ἁπλῶς τὰ φαινόμενα τοῖς ὀφθαλμιῶσι λευκά. Φανερὸν δή, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ τούτων τῶν λόγων δόξειεν ἂν ἡ ἡδονὴ μὴ ἀγαθὸν εἶναι. Μάλιστα μὲν γάρ, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἡδοναὶ αἱ παρὰ τοῖς μοχθηροῖς ἡδοναί· ἔπειτα, εἰ καὶ ταύτας ἡδονὰς εἶναι δῶμεν, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη, διὰ τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἁπλῶς φαύλην εἶναι. Οὐ γὰρ μία ἐστὶν ἡ ἡδονὴ τῷ εἴδει, ἀλλὰ πολλαί. Καὶ οὐδὲν κωλύει τὰς μὲν φαύλας εἶναι, τὰς δὲ ἀγαθάς. Ἕτεραι γὰρ αἱ ἀπὸ τῶν καλῶν καὶ ἐπαινετῶν ἡδοναί, καὶ ἄλλαι αἱ ἀπὸ τῶν αἰσχρῶν· καὶ αἱ μὲν ἀγαθαί, αἱ δὲ φευκταί. Ὥσπερ τὸ πλουτεῖν ἢ ὑγιαίνειν· ἔστι γὰρ πλουτεῖν καλῶς κτώμενον ὅθεν οὐδεὶς ἀδικεῖται, καὶ ἔστιν αἰσχρῶς πλουτεῖν, προδόντα τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα ἢ ἐξανδραποδιζόμενον τοὺς οἰκείους. Καὶ ἔστιν ὑγιαίνειν καλῶς ἀνθρωπικῇ διαίτῃ χρώμενον, καὶ κακῶς, ὅταν οὐχ ὅθεν δεῖ κτησώμεθα τὴν ὑγίειαν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἐπὶ τῶν ἡδονῶν. Καὶ ὅλως ἕτεραί εἰσι τῷ εἴδει, καὶ οὐκ ἔστιν ἡσθῆναι τὴν τοῦ μουσικοῦ ἡδονήν, μὴ ὄντα μουσικόν, ἢ τὴν τοῦ δικαίου μὴ ὄντα δίκαιον. Ὅθεν φανερόν, ὅτι ἄλλη ἐστὶ τῷ εἴδει ἡ τοῦ μουσικοῦ ἡδονή, καὶ ἄλλη ἡ τοῦ δικαίου· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Οὐ τοίνυν εἰ ἡ τῶν φαύλων ἡδονὴ κακόν, ἤδη ἁπλῶς ἡ ἡδονὴ φευκτόν ἐστιν.

lubria aut dulcia sunt, sed ipsis. Sicut neque alba simpliciter, quæ lippientibus videntur. (Aristot. l.10.c.3.) Ex quo manifestum est, nè ex hoc quidem argumento effici, voluptatem bonum non esse. Primum quidem, quia voluptates non sunt, quæ improbis videntur: deinde, quia licet has demus voluptates esse, non tamen propterea necesse est, voluptatem simpliciter malam esse. Neque enim una specie est voluptas, sed multæ. Neq; quicquam vetat alias malas, alias bonas esse. Aliæ enim sunt quæ ex honestis & laude dignis, aliæ sunt quæ ex turpibus & flagitiosis voluptates petuntur. Aliæ enim bonæ, aliæ fugiendæ sunt. Sicut ditescere aut sanum esse. Potest enim fieri, ut sine ullius injuria ditescat aliquis, & facultates sibi comparet: potest & fieri ut turpiter ditescat aliquis, si patriam prodat suam, & propinquos divendat, sic & recte sanitatem comparare sibi potest aliquis, si victum, quo uti consuevere homines, adhibeat: & male, si non unde oportet rectam sibi paret valetudinem. Eodemque modo in reliquis. Sic & in voluptatibus solet fieri. Sunt enim omnino specie diversæ. Sic, exempli gratia, voluptate musici affici non potest, qui non sit musicus, justi, qui non sit justus. Unde apparet aliam specie esse musici, aliam voluptatem justi. Atque ita in reliquis. Quare si improborum voluptas est malum, non idcirco simpliciter fugienda est voluptas.

Deinde

Aristot. l. 10. c. 3. Ἐμφανίζειν δὲ δοκεῖ καὶ ὁ φίλος, &c.

Deinde & ex differentia adulatoris & amici, bonum non esse videtur voluptas. Adulator namque reprehenditur, quia ad voluptatem instituere consuetudinem videtur suam: cum amicus laudetur, quod non ad voluptatem, sed ad veritatem eam dirigat ac bonum. Unde sequi videtur probrosam esse voluptatem. Quod tamen minime ex his colligi potest: quia contra potius differre specie voluptates: aliamque laude, aliam autem probro esse dignam. Etenim amicum quoque & jucundum esse, & aliquam amico adferre quis ignorat voluptatem? Apparet ergo utrumque aliquam ei cum quo versatur adferre voluptatem. Ita ut vituperio adulatoris, laude prosequantur amicos.

Præterea & ex eo vituperanda esse videbatur voluptas. Non enim ullus mente præditus, toto vitæ tempore ex puerilibus cogitationibus voluptatem sibi optaret aut gaudiis (quod ab illis fieri videmus) aut aliud quid turpe committere, ut quam diu viveret gaudere posset. Ideoque ne sic quidem ullo modo est necesse, ut malum sit voluptas. Neque puerilem vir sapiens fugit vitam, aut actiones omnino turpes, illius causa voluptatis: sed ipsas per se, quia flagitiosæ sunt.

Περὶ πολλά τε σπουδὴν, &c.

Cum præsertim multa quæ ad voluptatem tendant, non ipsius tamen voluptatis causa petamus: sed quia per se eligenda sunt. Sic, exempli gratia, videre, meminisse, scire, virtutibus esse præditum, nemo non eligeret,

Ἔτι δὲ καὶ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ κόλακος καὶ τοῦ φίλου τὴν ἡδονὴν ἔδοξεν μὴ εἶναι ἀγαθόν. Ὁ μὲν γὰρ κόλαξ ψέγεται, ὅτι πρὸς ἡδονὴν ὁμιλεῖ, ὁ δὲ φίλος ἐπαινεῖται, ὅτι μὴ πρὸς ἡδονὴν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν. Ὅθεν δοκεῖ συμβαίνειν, τὴν ἡδονὴν ἐπονείδιστον εἶναι. Οὐ δεῖ δὲ ἀπὸ τούτων συνάγειν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι διαφέρουσι τῷ εἴδει αἱ ἡδοναί· καὶ ἡ μὲν ἐπαινετή, ἡ δὲ ἐπονείδιστός ἐστιν. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ φίλος ἡδύς ἐστι, καὶ ἡδονὴν ἔχει τῷ φίλῳ, τίς ἀγνοεῖ; φαίνεται οὖν ἑκάτερον ἡδονὴν ἐπιφέρειν τοῖς συνοῦσι. Καὶ ἡ μὲν τοῦ κόλακος διαβάλλεται, ἡ δὲ ἐπαινεῖται ἡ τοῦ φίλου.

Ἔτι δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἐπονείδιστον ἐδόκει εἶναι ἡ ἡδονή. Καὶ γὰρ οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ζῆν ἔχων ἡδέως διὰ βίου τὴν παιδίαν ἡδονὴν διανοούμενος καὶ χαίρων, ὥσπερ ἐκεῖνα, ἢ ἄλλο τι αἰσχρὸν ποιῶν, ἵνα ἥδοιτο διὰ βίου. Διὰ τοῦτο δὲ οὐδαμῶς ἀνάγκη τὴν ἡδονὴν φαῦλον εἶναι. Οὐ γὰρ φεύγει ὁ νοῦν ἔχων τὴν παιδικὴν ζωήν, καὶ τὸ αἰσχρὸν πράττειν διὰ τὴν ἐκεῖθεν ἡδονήν, ἀλλὰ αὐτὰ δι' ἑαυτά, ὅτι φαῦλά ἐστιν.

Ἔπειτα καὶ πολλὰ πρὸς ἡδονὴν φέροντα διώκομεν οὐ διὰ τὴν ἡδονήν, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ δι' ἑαυτά εἰσιν αἱρετά. Τὸ γὰρ ὁρᾶν, καὶ μνημονεύειν, καὶ εἰδέναι, καὶ τὰς ἀρετὰς ἔχειν, σπουδάσαιμεν ἂν,

καὶ

καὶ εἰ μηδεμίαν ἐπιφέροι ἡδονήν. Εἰ δ' ἐξ ἀνάγκης ἕπονται τούτοις ἡδοναὶ, οὐδὲν διαφέρει· βουλόμεθα γὰρ ἂν ταῦτα ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ εἰ μηδεμία γίνοιτ' ἂν ἀπ' αὐτῶν ἡδονή. Ὅτι μὲν οὖν οὐ πᾶσα ἡδονὴ αἱρετὸν καὶ ἀγαθὸν, καὶ ὅτι εἰσί τινες αἱρεταὶ καθ' ἑαυτὰς διαφέρουσαι τῷ εἴδει τῶν φαύλων, ἢ ταῖς αἰτίαις ὅθεν γίνονται, δῆλον ἔοικεν εἶναι.

licet nullam adferre nobis voluptatem possunt. Licet enim necessario hæc voluptates sequantur, nihil tamen refert: quia nihilominus ea peteremus nobis, quamvis nulla ex iis oriretur voluptas. Non omnem ergo eligendam esse voluptatem aut esse bonum, nonnullasque esse quæ per se vel specie, vel iis unde oriuntur causis, differunt ab improbis, manifeste ostendisse videmur. Aristot. l. 10. c. 4.

ΚΕΦ. γ'.

Περὶ τοῦ ὅτι οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονή.

Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης ταῦτά ἐστιν. Ζητοῦμεν δὲ ἤδη περὶ αὐτῆς τί ἐστιν, ἢ ποῖόν τι· τοῦτο δὲ γένοιτ' ἂν καταφανὲς ἄνωθεν ἀναλαβοῦσι τὸν λόγον. Ἔστι τοίνυν ἡ ἡδονὴ τελεία. Καὶ καθάπερ ἡ ὅρασις, καθ' ὁντιναοῦν χρόνον τελεία ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστι λαβεῖν μέρος τοῦ ἐν τῷ ὁρᾶν χρόνου, καθ' ὃν γίνεται, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ· ἐν γὰρ ἑκάστῳ μέρει ἀτελής ἐστιν ἡ κίνησις, καὶ ἑτέρα τῷ εἴδει. Τὰ γὰρ μέρη τῆς κινήσεως διαφέρουσι, καὶ τῆς ὅλης κινήσεως καὶ ἀλλήλων, ὥσπερ ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας. Τῆς γὰρ ὅλης ποιήσεως, φέρε εἰπεῖν, τοῦ ναοῦ ἑτέρα ἡ τῶν λίθων σύνθεσις, καὶ ἄλλη ἡ τῶν κιόνων κατασκευή. Καὶ διαφέρουσι πρός τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ὅλην οἰκοδομίαν. Ἡ μὲν γὰρ τελεία· καὶ γὰρ οὐδενὸς ἐν-

CAP. III.

Voluptatem non esse motum.

Aliorum ergo de voluptate ac dolore opiniones hæ sunt. Jam vero ipsi, quid sit videbimus & qualis. Quod fiet perspicuum, si paulo altius disputationem revocemus. Est ergo voluptas perfecta. Et quemadmodum quovis tempore perfectus est visus, neque pars ejus quo videmus potest sumi temporis, quo nimirum fiat illud, cum fit in toto: in quavis enim parte imperfectus est motus differtque specie. Motus enim partes non tantum à toto motu, sed etiam inter se differunt singulæ: sicut in ædificatione. Totius enim, exempli gratia, operis, ut puta ipsius templi, alia est lapidum coagmentatio, alia columnarum extructio, quæ quidem inter se & à tota differunt fabrica. Hæc enim est perfecta: nihil enim illi deest eorum quæ adesse

Cap. 4. Τί δ' ἐστὶν ἢ ποῖόν τι, καταφανέστερον, &c.

Aristot. L.10.c.4.

adesse oportet: at vero basis adhuc imperfecta est & triglyphi fabrica. Partis autem fabrica tam hæc quam illa est. Differunt ergo specie, neque in ulla potest temporis parte, quod respectu quidem motus dicitur, motus sumi specie perfectus quod in perfecto quæritur motu: sed in toto tempore motus efficitur perfectus. Eodemque modo in incessu se res habet, aliisque motibus. Diversas quippe motuum species in iis continet loci mutatio. Saltus enim, volatus, ac ingressus loci quidem mutationes sunt omnes, specie tamen inter se differunt, neque illud tantum, sed in singulis illis loci commutationibus diversæ quoque incessus species existunt. Unde .n. & quo diversi sunt termini. Diversi autem cum sint termini, diversæ quoque incessus existunt species. Sic, exempli gratia, pars illius qui in stadio est incessus, diversos ad totum habet incessum terminos. Neque ad totum tantum, sed & ad reliquas partes quoque. Si enim, exempli gratia, totus incessus esset, ab A ad B, qui ab A ad C esset, tum à toto, tum ab eo qui à C ad D esset, differret terminis, tum ab eo qui à D ad F, & ab eo qui ab F ad E. Cum autem diversi sint termini, ipsos quoque sequitur differre specie. Si enim singuli incessus lineam eandem transirent specie, aliud esset: cum vero in loco aliquo singulæ sint lineæ, loci autem sint diversi, ideo diversi quoque sunt motus. Ac ad motum qui-

λείπει τῶν δεόντων· ἡ δὲ τῆς κρηπῖδος καὶ τοῦ τριγλύφου, ἀτελής. Μέρους γὰρ οἰκοδόμησις ἑκατέρα. Τῷ εἴδει οὖν διαφέρουσι, καὶ ὅλως οὐκ ἔστιν ἐν ὁτῳοῦν χρόνου μέρει, δηλονότι τοῦ κατὰ κίνησιν χρόνου, τελείαν λαβεῖν κίνησιν, κατὰ τὸ εἶδος, ὃ ζητεῖται ἐν τῇ τελείᾳ κινήσει, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ χρόνῳ ἡ τελεία κίνησις ἀποτελεῖται. Ὁμοίως δὲ ἔχει καὶ ἐπὶ βαδίσεως, καὶ τῶν λοιπῶν κινήσεων. Καὶ γὰρ ἡ φορὰ διάφορα εἴδη κινήσεων περιέχει. Καὶ γὰρ ἅλσις, καὶ πτῆσις, καὶ βάδισις, πᾶσαι φοραὶ μέν εἰσι, διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων κατ' εἶδος, οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκάστῃ τῶν φορῶν τούτων διάφορα εἴδη γίνεται βαδίσεως. Οἱ γὰρ ὅροι διάφοροι, τὸ πόθεν, καὶ ποῖ. Τῶν ὅρων δὲ διαφόρων ὄντων, διάφορα καὶ τὰ εἴδη τῆς βαδίσεως. Τῆς γὰρ ἐν τῷ σταδίῳ βαδίσεως τὸ μέρος διαφόρους ἔχει τοὺς ὅρους πρὸς τὴν ὅλην βάδισιν· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὴν ὅλην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ μέρη. Εἰ γὰρ εἴη ἡ βάδισις ὅλη ἀπὸ τοῦ α ἐπὶ τὸ ε, ἡ ἀπὸ τοῦ α ἐπὶ τὸ γ' διάφορος ἂν εἴη κατὰ τοὺς ὅρους, τῆς τε ὅλης, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ γ' ἐπὶ τὸ δ', καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ δ' ἐπὶ τὸ ζ', καὶ ἔτι τῆς ἀπὸ τοῦ ζ' ἐπὶ τὸ ε. Διαφόρων δὲ ὄντων τῶν ὅρων, καὶ αὗται διάφοροι ἂν εἶεν τῷ εἴδει. Εἰ γὰρ καὶ γραμμὴν ἑκάστη βάδισις διαπορεύεται· τὴν αὐτὴν οὖσαν τῷ εἴδει, *** ἀλλ' ἐπεὶ ἑκάστη γραμμὴ ἐν τόπῳ ἐστίν, οἱ δὲ τόποι διάφοροι, διὰ τοῦτο διάφοροί εἰσιν αἱ κινήσεις. Τὰς μὲν οὖν ἀκριβεῖς περὶ κινήσεως

νήσεως λόγους ἐν ἄλλοις ἐποιησάμεθα. Τοῦτο δὲ μόνον ἐνταῦθα εἰπεῖν ἀναγκαῖον, ὅτι οὐκ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία ἐστὶν ἡ κίνησις, ἀλλ' ἐν τῷ ὅλῳ. Αἱ δὲ ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ ὅλου χρόνου κινήσεις, ἀτελεῖς εἰσὶ, καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει· εἴπερ οἱ ὅροι τῆς κινήσεως τὸ πόθεν καὶ ποῖ, τὴν κίνησιν εἰδοποιοῦσι. Τῆς δὲ ἡδονῆς τὸ εἶδος ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ τέλειόν ἐστι. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ ἡδονὴ, καὶ ἡ κίνησις ἕτεραί εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ ὅλον τι πρὸς τέλειόν ἐστιν, ἡ δὲ κίνησις οὐκ ἐν παντὶ χρόνῳ τελεία, καὶ ὅτι κίνησιν μὲν ἄνευ χρόνου οὐκ ἐνδέχεται εἶναι, ἡδονὴν δὲ δυνατόν. Καὶ γὰρ ἐν μὲν τῷ νῦν καὶ τῷ ἀτόμῳ οὐ δυνατὸν κινηθῆναι, ἡσθῆναι δὲ δυνατὸν ὅλην καὶ τελείαν ἡδονήν.

Ex τούτων δὲ δῆλον, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔστι κίνησις ἡ ἡδονὴ, ἀλλ' οὐδὲ γένεσις. Οὐ γὰρ πάντων ἁπλῶς γένεσίς ἐστιν, ἀλλὰ τῶν μεριστῶν καὶ μὴ ὅλων, ἐπεὶ μηδὲ ὁράσεως ἐστὶ γένεσις, οὐδὲ στιγμῆς, οὐδὲ μονάδος. Ὅτι ὅλον τι ἕκαστον αὐτῶν ἐστὶ, καὶ οὐ μεριστὸν, οὐδὲ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς ἐπὶ τὸ τέλειον ἔρχεται, ἀλλ' ἐν ὁτῳοῦν χρόνῳ ὅλον τι καὶ τέλειον ἕκαστον αὐτῶν ἐστίν. Ἥτε γὰρ μονὰς οὐ τὸ μὲν τελεία ἐστὶ, τὸ δὲ ἀτελὴς, καὶ τῷ χρόνῳ τελειοῦται, οὔτε ἡ στιγμή. Τό, τε ὁρᾶν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁρῶμεν, τέλειόν

dem quod attinet, accurate alibi de eo disputavimus. Illud tantum hic dicere necesse est non in omni tempore perfectum motum esse, sed in toto. Qui enim in partibus temporis totius sunt motus, sunt imperfecti, specieque inter se different: siquidem motus ipsius termini, unde videlicet & quo, motus species distinguunt. Voluptatis vero quovis in tempore perfecta est species. Unde apparet voluptatem motumque specie inter se diversas esse. Et voluptas quidem, præterquam quod perfecta est, tota est: motus vero non omni in tempore est perfectus: deinde sine tempore esse motus non potest, potest voluptas. In præsenti enim, & ipso temporis puncto moveri nihil potest; potest vero aliquis tota & perfecta affici voluptate. Aristot. l. 10. c. 4.

Ex quibus apparet, non tantum non motum, sed nec generationem esse voluptatem. Neque enim omnium simpliciter, sed eorum tantum quæ dividi possunt & non tota sunt, est generatio; siquidem nec visus, nec puncti, neque unitatis est generatio. Quia totum est unumquodque eorum, nec divisionem recipit, neque ab imperfecto ad perfectum tempore procedit, sed in quolibet tempore quidlibet totum & perfectum est eorum. Neque enim unitas partim perfecta, partim imperfecta est, neque tempore perficitur, ut nec punctum. Sicut, exempli gratia, videre, in qualibet temporis parte quo videmus, est Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, &c.

Aristot. l. 10. c. 4. perfectum. Cujuslibet denique sensus, qui in sensibili suo operatur subjecto, in qualibet temporis parte perfecta est functio.

CAP. IV.

Omnem functionem à voluptate perfectam effici.

Αισθήσεως δὲ πάσης πρὸς τὸ αἰσθητόν, &c. Sensus autem & cogitationis nostræ functiones sequitur voluptas: idque potissimum cum bene affecti perfectissimam proponunt sibi functionem, & in pulcherrimo exercent eam subjecto, sensus quidem eorum quæ sensuum, cogitatio autem quæ cogitationis sunt objecta. Tum enim maxime ac perfecte functione sua fungitur functio, aut qui functioni servit habitus. Nihil enim differt, sive hunc fungi dicas, sive illam. Sic, exempli gratia, quoties sincere & perfecte, & pulcherrimum quod videri potest videmus, perfectissima exsistit functio. Eodemq; modo in cognitione, aliisque sensibus. Quæ autem jucundissima est, est & perfectissima. Jam vero cogitationis ac reliquorum aliquam esse voluptatem sensuum, satis manifestum est. Nam & quæ cogitamus, jucunda esse dicimus, & iis, quæ contemplamur, gaudemus, & iis, quæ videmus, delectamur, eodemque modo quæ audimus, ac maxime cum perfecte functione illa fungimur, sicut jam dictum est, hoc est, quæ optima sunt videmus, vel contemplamur, vel alio aliquo percipimus sensu.

ἐστι. Καὶ ὅλως πάσης αἰσθήσεως ἐνέργεια πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἀληθινὸν ἐνεργούσης τελεία ἐστὶν ἐν παντὶ μέρει τοῦ χρόνου.

ΚΕΦ. Δ'.

Περὶ τοῦ, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή.

Ἕπεται δὲ ταῖς ἐνεργείαις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας ἡ ἡδονή, καὶ μάλιστα ὅταν ὑγιαίνοντες τελειοτάτην προβάλλονται τὴν ἐνέργειαν, καὶ περὶ τὸ κάλλιστον ἐνεργῶσιν, ἡ μὲν αἴσθησις τῶν αἰσθητῶν, ἡ δὲ διάνοια τῶν διανοητῶν. Τηνικαῦτα γὰρ μάλιστα καὶ τελείως ἐνεργεῖ ἡ ἐνέργεια, ἢ ἡ ἐνεργοῦσα ἕξις. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει ταύτην ἐνεργεῖν εἰπεῖν, ἢ ἐκείνην. Ἐπειδὰν γὰρ ὑγιῶς τε καὶ τελείως ὁρῶμεν, καὶ τὸ κάλλιστον ὁρῶμεν τῶν ὁρατῶν, τελειοτάτη γίνεται ἡ ἐνέργεια. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας, καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Ἡ δὲ τελειοτάτη, καὶ ἡδίστη. Ὅτι δὲ γίνεται κατὰ τὴν διάνοιαν ἡδονή, καὶ καθ᾽ ἑκάστην αἴσθησιν, φανερόν. Φαμὲν γὰρ διανοήματα ἡδέα εἶναι, καὶ θεωρήμασι χαίρομεν, καὶ ὁράμασιν ἡδόμεθα, καὶ ἀκούσμασι, καὶ μάλιστα ὅταν τελείως τε ἐνεργῶμεν, καθὼς εἴρηται, καὶ τὰ βέλτιστα ὁρῶμεν, ἢ θεωρῶμεν, ἢ ἄλλως αἰσθανόμεθα.

Talia enim cum & sensus & sensuum objecta, & cogitatio & cogitationis sint objecta, semper erit voluptas, donec vel cogitatio vel sensus afficiatur objectis.

Functionem ergo ipsam sequitur voluptas, estq; ejus quasi quædam perfectio. Perficit autem non quemadmodum habitus eum qui præditus est illo, ab eo quod potentia est deducendo ad actum, sicut eum qui, exempli gratia, potentia est architectus architectura perficit, actuque architectum facit: sicut neq; sanitas & medicus eodem modo causæ sunt, ut sanus sit aliquis. Altera enim, quamvis non ipsa hoc fit, sanitatis inducit actum: alter conservat & custodit, & ut permaneat operam impendit. Præterea non quemadmodum sensuum objectum perficit sensum, aut cogitationis objectum perficit cogitationem, sic etiam voluptas functionem perficit eorum, qui voluptate afficiuntur. Habitus siquidem & objectum, ab eo quod potentia est ad id quod est actu, functionem promovent. Voluptas vero cum ipsi quasi, quæ fit, annata sit functioni, & cohæreat cum illa, conservat eam & custodit. Functionem autem ipsa functionis persuadet actio, & ad functionem impellit: estq; quasi finis quidam, qui accedit functioni & supervenit, quemadmodum iis qui in ipso ætatis flore sunt, venustas, sequiturq; hanc semper, donec aut est, aut in objecto functione sua cogitatio fungitur, vel sensus: ac potissimũ cum bene se aut optime habent, & in optimo operantur.

Aristot. l. 10. c. 4.

Τελειοῖ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή, &c.

Aristot. l. 10. c. 4 Πῶς οὖν οὐδεὶς συνεχῶς ἥδεται, &c.

Hoc autem si ita se habeat, dubitare posset aliquis, qui fiat, ut nemo qui eo operatur modo, perpetua afficiatur voluptate. Ad quod respondendum est: omnia defatigari mortalia, neque perpetuo functione fungi posse quenquam. Quare neq; continua quisquam frui potest voluptate, quia functionem sequitur actio. Sunt autem & quædam, quæ cum primo objiciuntur nobis, delectant: postquam v. aliquandiu adsuerint nobis, & quasi longa nobis usitata esse incipiunt consuetudine, minus jucunda videntur, minusq; adferunt voluptatis. Causa autem est quam dixi. Primum enim incumbit in ea cogitatio, intenteque admodum in iis functionem suam exercet, sicut in videndo, qui aliquid intuentur. Postea vero non similis est functio, sed remissa. Unde fit etiam ut obscuretur voluptas.

Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, πῶς οὐδεὶς οὕτως ἐνεργῶν συνεχῶς ἥδεται. Πρὸς ὃ ῥητέον, ὅτι κάμνει πάντα τὰ ἀνθρώπεια, καὶ οὐ δύναται συνεχῶς ἐνεργεῖν. Διὰ τοῦτο οὐδ' ἥδεσθαι δύναται συνεχῶς, ἐπεὶ ἡ ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ ἀκολουθεῖ. Ἔνια δὲ τέρπει μὲν καινὰ φανέντα, χρόνον δέ τινα συνεθισθέντα οὐχ οὕτως ἡδέα δοκεῖ. Τὸ δ' αἴτιον, ὅπερ ἔφην. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον παρακέκληται ἡ διάνοια, καὶ ἐπιτεταμένως περὶ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ὥσπερ κατὰ τὴν ὄψιν οἱ ἐμβλέποντες· μετέπειτα δ', οὐ γίνεται τοιαύτη ἡ ἐνέργεια, ἀλλὰ παρημελημένη· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται.

CAP. V.

Voluptatem naturaliter appetendam: deinde specie quoque differre voluptates.

ΚΕΦ. ε.

Περὶ τοῦ, ὅτι φύσει διωκτὸν ἡ ἡδονή· καὶ ἔτι περὶ τοῦ, ὅτι εἴδει διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί.

Ὀρέγεσθαι δὲ τῆς ἡδονῆς οἰηθείη, &c.

CUm vero omnem functionem atque actum perficiat voluptas, ipsum autem vivere etiam sit actus, sequitur ea quæ vivunt, voluptatem appetere, quia perfectio est ejus. Omnia autem appetunt vitam. Ex quo, ut dico, sequi videbitur, omnia appetere voluptatem. Siquidem omnem functionem atque actum magis eligendum facit vo-

ΕΠεὶ δὲ πᾶσαν ἐνέργειαν τελειοῖ ἡ ἡδονή, ἐνέργεια δὲ καὶ τὸ ζῆν, τὰ ἄρα ἐφιέμενα τοῦ ζῆν ὀρέγονται τῆς ἡδονῆς, ὅτι τελειότης ἐστὶν αὐτοῦ. Πάντα δὲ ἐφίενται τοῦ ζῆν· ὥστε δόξειεν ἂν πάντα ἐφίεσθαι τῆς ἡδονῆς. Πᾶσαν γὰρ ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ αἱρετωτέραν ποιεῖ· καὶ ἕ-

καστος

ἕκασος περὶ ταῦτα καὶ τούτοις ἐνεργεῖ μάλισα, οἷς μάλισα ἥδεται. Οἷον ὁ μουσικὸς τῇ ἀκοῇ περὶ τὰ μέλη, καὶ ὁ φιλομαθὴς τῇ διανοίᾳ περὶ τὰ θεωρήματα, καὶ τῶν ἄλλων ἕκασος. Ἐπεὶ οὖν οὕτω ποιεῖ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονὴ καλλίω καὶ αἱρετωτέραν, εἰκότως τὰ ὀρεγόμενά τινος ἐνεργείας, καὶ τῆς καθ' αὐτὴν ὀρέγονται ἡδονῆς. Τὰ ἄρα τοῦ ζῆν ἐφιέμενα εὐλόγως καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐφίενται ἡδονῆς, ὅτι τὸ αἱρετὸν καὶ ἐφετὸν αὐτοῖς τελειοῖ. Τὸ δὲ ζητεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος, πότερον πότερου ἕνεκα αἱρετόν, ἡ ἡδονὴ διὰ τὸ ζῆν, ἢ τὸ ζῆν διὰ τὴν ἡδονήν, ἀφείσθω. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀδιαίρετά εἰσι ταῦτα ἀλλήλων, καὶ οὔτε ἡδονὴν χωρὶς ἐνεργείας, οὔτε ἐνέργειαν χωρὶς ἡδονῆς εὕροι τις ἄν. Τελείωσις γὰρ ἐνεργείας ἡ ἡδονή, καὶ διὰ τοῦτο οὐ δύναται χωρὶς εἶ.

Διὰ ταῦτα φαίνεται, καὶ ὅτι αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῷ εἴδει. Καὶ γὰρ διαφόρων τῷ εἴδει ἐνεργειῶν τελειότητες οὖσαι καὶ αὐταὶ διάφοροι εἰσιν. Αἱ γὰρ τελειότητες τῶν διαφόρων εἰδῶν οὐ δύνανται μὴ διάφοροι εἶναι τῷ εἴδει. Οἷον αἱ τῆς διανοίας ἐνέργειαι τῶν τῆς αἰσθήσεως διαφέρουσι τῷ εἴδει, καὶ ἔτι αὗται ἀλλήλων· ὥστε καὶ αἱ ἡδοναί. Τοῦτο δὲ δεῖ φανερὸν ἐκ τοῦ πάσῃ ἐνεργείᾳ οἰκείαν ἡδονὴν προσεῖναι. Ὅτι δὲ οἰκεία, δῆλον· καὶ γὰρ συναύξει τὴν ἐνέργειαν ἡ οἰκεία ἡ-

luptas. Quilibet autem circa ea & in his ipsis functione sua fungitur maxime, quibus delectatur maxime. Sicut, exempli gratia, musicus auditu in modulis, studiosus discendi cogitatione in contemplationibus, ac ita singuli aliorum. Cum ergo eo modo pulchriorem magisq; eligendam functionem faciat voluptas, non est mirum ea quæ functionem appetunt aliquam, ejus quoque functionis appetere voluptatem. Unde sequitur ea quæ vitam appetunt, ejus quoque appetere voluptatem: quia id quod eligendum videtur, ac petendum illis, perficit. Illa autem quæstio, utrum voluptas vitæ ipsius, an vero vita voluptatis causa appetenda sit, in præsentia omittatur. Videntur autem hæc disjungi non posse, neque voluptatem sine functione aut actu, neque functionem aut actum sine voluptate inveniri posse. Perfectio enim functionis est voluptas, ideoque seorsum esse ab ea non potest. Arist. l. 10 c. 5.

Hinc etiam apparet specie inter se differre voluptates. Diversarum enim specie functionum cum perfectiones sint, sequitur ipsas quoq; diversas esse. Diversarum quippe perfectiones specierum, non possunt non specie diversæ esse. Sicut cogitationis functiones à sensus functionibus specie differunt, & ipsæ inter se rursus unde & voluptates. Quod ex eo manifestum est, quia singulis propria sua voluptas adest functionibus. Propriam autem esse manifestum est. Conjuncta enim Cap. 5. Ὅθεν δοκοῦσι καὶ τῷ εἴδει, &c.

Aristot. l. 10. c. 5.

enim functionem: propria ejus auget voluptas. Maxime enim singula & cognoscimus, & accurate percipimus, & omnino efficimus, quoties cum voluptate hoc facimus. Sicut Geometræ fiunt maxime, qui eo delectantur studio, magisque singula intelligunt: atq; ita deinceps cujuslibet in proprio suo opere conatum promovet voluptas. Si ergo functiones augent voluptates conjunctæ, quæ vero conjuncta augent aliquid, ei quod augent sunt propria, quæ vero differentibus specie sunt propria, etiam ipsa specie differunt, manifestum fit voluptates quoque ipsas specie inter se differre. Præterea diversas esse specie voluptates etiam illinc potest probari. Videmus quippe functionibus obsistere & impedimento esse voluptates alienas, sicut eas propriæ perficiunt. Sic, exempli gratia, tibiarum voluptas facile disciplinarum contemplationem confundit: nisi forte habitum disciplinarum studio proprium consecutus sit qui contemplatur, sed magis tibiam audiendo delectetur, quam contemplando, atq; ita illam quæ disciplinis occupatur functionem corrumpat voluptas. Eodemq; fieri modo in reliquis amat, quoties duas aliquis eodem tempore functiones agit. Alteram enim semper elidit jucundior, eoq; magis, quo magis voluptate excellit. Si enim longe alterius voluptatem antecedat alterius, plane etiam alteram delebit functionem, ut alterius plane ab agendo supersedere cogatur functio. Ideoq;

ἐργόν. Μάλιστα γὰρ ἕκαστα γνώσκει καὶ ἐξακριβοῖ, καὶ ὅλως ἐνεργεῖ, ὅταν μεθ' ἡδονῆς τοῦτο ποιῇ. Καὶ γὰρ γεωμετρικοὶ γίνονται μάλιστα οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν, καὶ κατανοοῦσιν ἕκαστα μᾶλλον, καὶ ἕκαστος ἐπιδίδωσι πρὸς τὸ οἰκεῖον ἔργον ἐπιδιδόναι ποιεῖ. Εἰ τοίνυν τὰς ἐνεργείας συναύξουσιν αἱ ἡδοναί, τὰ δὲ συναύξοντα οἰκεῖα, τὰ δὲ οἰκεῖα τοῖς διαφόροις τῷ εἴδει, καὶ αὐτὰ διάφορα κατὰ τὸ εἶδος, φανερὸν ὅτι αἱ ἡδοναὶ ἕτεραι τῷ εἴδει ἀλλήλων· ἔτι καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον τὸ τὰς ἡδονὰς διαφόρους εἶναι τῷ εἴδει· καὶ γὰρ ἐμποδίζουσι ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί, καθάπερ αἱ οἰκεῖαι τελειοτέρας ποιοῦσιν. Ἡ γὰρ τῆς αὐλητικῆς ἡδονὴ συγχέοι ἂν ῥᾳδίως τὴν ἐν τοῖς μαθήμασι θεωρίαν, ὅταν μὴ ἕξιν μαθηματικὴν ὁ θεωρῶν ἔχῃ, ἀλλ' ἤδη μᾶλλον αὐλητικὸς ἀκούων θεωρεῖ, καὶ οὕτω φθείρει τὴν περὶ τοὺς λόγους ἐνέργειαν ἡ τῆς αὐλητικῆς ἡδονή. Ὁμοίως δὲ ἔστι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων συμβαίνει, ὅταν δύο ἐνεργείας τις κατὰ ταὐτὸν ἐνεργῇ· καὶ γὰρ ἡ ἡδίων τὴν ἑτέραν ἐκκρούει, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον ὅσῳ κατὰ τὴν ἡδονὴν διαφέρει. Εἰ δὲ σφόδρα ὑπερβάλλει τὴν τῆς ἑτέρας ἡ τῆς ἑτέρας ἡδονή, καὶ παντελῶς ἀφανίζει τὴν ἀλλοτρίαν ἐνέργειαν, ὥστε μηδὲ ὅλως κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖν, διὰ τοῦτο ἐκεῖνοι

χαίρο-

χαίρωμέν τινι σφόδρα, οὐ πάνυ δρᾶμεν ἕτερον. Εἰ δὲ οὐ πάνυ ἡδόμεθα ὁτῳοῦν, καὶ ἄλλα πράττομεν, ὅπερ ποιοῦσι καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις τραγηματίζοντες· ὅταν γὰρ φαῦλοι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὦσι, καὶ οὐ πάνυ χαίρωσι τῷ θεάματι, τότε μάλιστα αὐτὸ δρῶσιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν οἰκεία ἡδονὴ τὰς ἐνεργείας ἐξακριβοῖ, καὶ χρονιωτέρας καὶ βελτίους ποιεῖ, ἡ δὲ ἀλλοτρία λυμαίνεται, φανερὸν ὅτι πολὺ διαφέρουσιν ἀλλήλων. Σχεδὸν γὰρ ὥσπερ αἱ οἰκεῖαι ταῖς ἐνεργείαις λῦπαι κώλυμα γίνονται, καὶ προχωρεῖν οὐκ ἐῶσιν, οὕτω καὶ αἱ ἀλλότριαι ἡδοναί. Φθείρουσι γὰρ αἱ οἰκεῖαι λῦπαι τὰς ἐνεργείας. Εἰ γάρ τις ἐπὶ τῷ γράφειν λυποῖτο, οὐ γράψει, καὶ εἰ τῷ τὸ λογίζεσθαι ἀηδές, οὐ θεωρήσει. Τοῦτο δὲ πείσονται, καθὼς εἴρηται, καὶ ὑπὸ τῆς ἀλλοτρίας ἡδονῆς. Εἰ τοίνυν ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ παραπλήσιον ποιεῖ ταῖς οἰκείαις λύπαις, ἡ δὲ οἰκεία λύπη τῇ οἰκείᾳ ἡδονῇ ἐναντίως ἔχει, φανερὸν ὅτι ἡ ἀλλοτρία ἡδονὴ τῇ οἰκείᾳ ἐναντίως ἔχει. Τὰ δὲ τοιαῦτα οὐ δύναται τὰ αὐτὰ εἶναι τῷ εἴδει. Ἡ ἄρα ἡδονὴ οὐκ ἔστι μία κατὰ τὸ εἶδος.

quoties aliquo delectamur vehementer, aliud vix facere solemus. Sin vero non admodum delectemur aliquo, etiam alia agimus. Plane quemadmodum illi faciunt qui in theatris bellaria gustare solent. Qui plerumque cum ineptos esse actores vident, neque admodum delectantur spectaculo, facere hoc maxime solent. Quia vero functiones magis accuratas magisque & diuturnas & bonas proprie efficit voluptas, sicut aliena destruit, multum eas inter se differre satis apparet. Fere enim sicut proprii functiones impediunt dolores, neque porgere eas permittunt, ita & alienæ faciunt voluptates. A propriis autem corrumpi functiones doloribus, est certum. Si quis enim cum dolore scribat, non scribet; si cui contemplari non jucundum est, non contemplabitur. Idem autem ei ab aliena, quemadmodum jam diximus, eveniet voluptate. Si ergo aliena voluptas idem fere quod proprii efficiat dolores, cum voluptate autem propria pugnet dolor proprius, sequitur alienam quoque voluptatem esse contrariam propriæ. Talia autem specie esse eadem non possunt. Quare neq; eadem specie est voluptas.

Aristot. l. 10. c. 5.

Aristot. l.10.c.5.

CAP. VI.

Differre honestate inter se voluptates & improbitate: item sinceritate: deinde aliorum animalium esse alias: & quæ sit vera.

Διαφέρουσι δὲ τῶν ἐνεργειῶν ἐπιεικείᾳ, &c.

QUoniam autem quælibet cum ea ex qua nascitur, functione convenit voluptas, ipsæ vero inter se functiones honestate differunt & turpitudine, aliæque eligendæ, aliæ fugiendæ sunt, aliæ vero neutrum; eodem modo se habere voluptates necesse est, ut aliæ bonæ, aliæ turpes, aliæ nec hoc sint nec illud. Et honesta quidem voluptas ea est ac bona, quæ honestæ ac bonæ probæq; propria est functioni: sicut turpis, quæ turpi propria est functioni. Nam & cupiditates honestorum laude, turpiũ vero vituperatione dignæ censentur, quæ vero functioni quæ nec laude nec vituperatione est digna, propria est voluptas, ipsa quoq; est neutrum. Cum vero in functione quoque considaretur appetitus, unde ad illam aliquis propellitur functionem, videndum est, utrum functioni magis, an appetitui propria sit voluptas. Videtur autem magis functioni esse propria. Cum appetitu enim nec cohæret, neque eodem cum illo fit tempore voluptas: sed & tempore & natura differt ab ea. Quippe & functionem & ejus voluptatem præcedit appetitus. Cum functione autem ita cohæret, ita indivulso quodam modo conjuncta est

ΚΕΦ. ϛʹ.

Περὶ τοῦ ὅτι ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ ἔτι καθαρειότητι διαφέρουσιν αἱ ἡδοναί· καὶ ὅτι ἑτέρων ζώων καὶ ἕτεραι· καὶ τίς ἡ ἀληθής.

ΕΠεὶ δὲ ἑκάστη ἡδονὴ τῇ ἐνεργείᾳ, ὅθεν ἐστὶν, οἰκείας ἔχει, αἱ ἐνέργειαι διαφέρουσιν ἀλλήλων ἐπιεικείᾳ καὶ φαυλότητι, καὶ αἱ μὲν αἱρεταί εἰσιν, αἱ δὲ φευκταί, αἱ δὲ οὐδέτεραι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰς ἡδονὰς ἔχειν ἀνάγκη, καὶ τὰς μὲν ἀγαθὰς εἶναι, τὰς δὲ φαύλας, τὰς δὲ οὐδέτερον τούτων· καὶ ἐπιεικὴς μὲν καὶ ἀγαθὴ ἡδονή ἐστιν ἡ οἰκεία τῇ ἐπιεικεῖ καὶ ἀγαθῇ καὶ σπουδαίᾳ ἐνεργείᾳ, φαύλη δὲ ἡ τῇ φαύλῃ ἐνεργείᾳ οἰκεία. Καὶ γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν μὲν καλῶν ἐπαινεταί, τῶν δὲ φαύλων ψεκταί· ἡ δὲ οἰκεία τῇ ἐνεργείᾳ, ἣ οὔτε ἐπαινετή ἐστιν, οὔτε ψεκτὴ, καὶ αὐτὴ οὐδετέρα ἐστίν. Ἐπεὶ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ὄρεξίς ἐστιν ὅθεν κινεῖταί τις ἐπὶ τὸ ἐνεργεῖν, ζητητέον πότερα μᾶλλόν ἐστιν οἰκεία ἡ ἡδονὴ, τῇ ἐνεργείᾳ, ἢ τῇ ὀρέξει. Φαίνεται δὲ ὅτι οἰκειοτέρα ἐστὶ τῇ ἐνεργείᾳ. Τῇ μὲν ὀρέξει γὰρ ἡ ἡδονὴ οὔτε συμπέφυκεν, οὔτε ἅμα γίνεται αὐτῇ κατὰ τὸν χρόνον, ἀλλὰ διέστηκεν αὐτῆς, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τῇ φύσει. Προηγεῖται γὰρ ἡ ὄρεξις τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῇ ἡδονῆς·

νης· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ οὕτω συμπέφυκεν ἡ ἡδονή, καὶ οὕτως ἀγχιστα ἔχει, ὥστε ἀμφισβητεῖται, εἰ ταυτόν ἐστι τῇ ἐνεργείᾳ ἡ ἡδονή. Φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ μᾶλλον οἰκειοῦται ἡ ἡδονή, ἢ τῇ ὀρέξει· ταυτὸν δὲ οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ ταυτὸν ἡδονὴ διανοίᾳ, οὐδὲ αἰσθήσει οὐδεμιᾷ· ἄτοπον γὰρ οὕτως οἴεσθαι. Ἀλλὰ τῷ ἀγχιστα ἀλλήλων ἔχειν δοκεῖ μηδὲν διαφέρειν ἐνεργείας.

Διάφοροι δὲ εἰσὶ καὶ αὗται αἱ ἡδοναὶ πρὸς ἀλλήλας, ὅτι αἱ ἐνέργειαι. Διαφέρει γὰρ ὄψις ἁφῆς καθαρειότητι, καθ' ὅσον ἡ μὲν τοῦ εἴδους ἀντιλαμβάνεται μόνου, ἡ δὲ ἁφὴ τῇ ὕλῃ μᾶλλον προσάγει, καὶ ἡ ἀκοὴ ταύτῃ τῆς ὀσφρήσεως καὶ τῆς γεύσεως διαφέρει, ὅτι τῆς ὕλης ἅπτονται μᾶλλον. Ὅθεν καὶ αἱ ἑπόμεναι ἡδοναὶ διοίσουσιν ἀλλήλων, καὶ τῶν ἐκ τῆς διανοίας ἡδονῶν, ὅτι διάφοροι αἱ ἐνέργειαι. Καὶ αὗται δὲ αἱ τῆς διανοίας ἡδοναὶ οὐχ αἱ αὐταὶ ἔσονται ἀλλήλαις, ὅτι διάφοροι ἐνέργειαι διανοίας.

Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἑκάστῳ ζώῳ οἰκεία τις ἐστὶν ἡδονή, καθάπερ καὶ ἔργον ἐστὶν οἰκεῖον. Εἰ γὰρ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἡδοναὶ ἀκολουθοῦσιν, ἑκάστῳ δὲ ζώῳ οἰκεία τίς ἐστιν ἐνέργεια κατάλληλος τῇ φύσει, καὶ ἡ ἡδονὴ ἂν εἴη οἰκεία. Τοῦτο δὲ καὶ καθ' ἕκαστον θεωροῦντι γίνεται δῆλον. Ἑτέρα γὰρ ἵππου ἡδονή, καὶ κυνός, καὶ ἀνθρώπου. Καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, ὅ-

voluptas, ut dubitetur, sit ne idem cum functione voluptas. Aristot. l. 10. c. 5. Unde apparet magis cum functione quam cum appetitu cohærere voluptatem. Neque est tamen idem. Neque enim aut cum cogitatione aut cum alio aliquo sensu idem est voluptas. Hoc enim existimare, est absurdum. Sed quia indivulse, ut jam diximus, quodammodo inter se cohærent, nihil differre à functione videntur.

Sed & inter se ipsæ quoque differunt voluptates, quia differunt functiones. Διαφέρει δὲ ἡ ὄψις, &c. Puritate enim à tactu differt visus, quatenus ille quidem solam apprehendit speciem, tactus vero magis ad materiam deducit: sicut hoc ipso modo ab olfactu & gustu differt auditus, quia illi ipsam magis tangunt materiam. Unde etiam quæ ex his sequuntur, partim inter se, partim ab iis quæ animo ac cogitatione percipiuntur voluptatibus, differunt: quia diversæ functiones ejus partis sunt. Sicut & ipsæ animi ac cogitationis non eædem inter se erunt voluptates, quia diversæ illorum sunt partes.

Jam vero & singulis propria quædam voluptas videtur esse animalibus, sicut proprium quoq; est opus. Δοκεῖ δὲ ἑκάστῳ ζώῳ, &c. Si enim functiones sequantur voluptates, cuilibet autem animali propria & quæ naturæ ejus respondeat, est functio, etiam voluptas erit propria. Quod in singula eorum intuenti apparebit. Alia enim equi, alia canis, alia hominis voluptas est. Quemadmodum Heraclitus ait, asi-

Aristot. l.10.c.5.

asinum stramenta malle quam aurum. Gratior enim auro cibus est asinis. Quare propriæ diversis functionibus voluptates, ipsæ quoque sunt diversæ: quæ vero earundem sunt functionum, eas quoque easdem esse specie, fit verisimile: eo tamen quod vel plus sunt, differunt, vel minus. Non iisdem enim omnes delectari functionibus, constat satis. Cum vero tanta sit differentia, ut ex iisdem, alii voluptatem, alii percipiant molestiam: sicut nec dulcia omnibus eadem: neque enim eadem febricitanti dulcia videntur & sano: neque calida eadem infirmo & bene constituto. Quod & in aliis fieri consuevit.

Δοκεῖ δ᾽ ἐν ἅπασι τοῖς τοιούτοις, &c.

Sicut in ejusmodi autem jucundis, ea quæ vere sunt jucunda ab iis quæ videntur, à sanis discernimus distinguere: ita morales etiam voluptates ab iis qui bonis sunt præditi moribus, hoc est, viris honestis, distinguere discemus. Quod si hoc vere dicitur, & cujuslibet mensura est virtus, estque vir bonus virtute quilibet, etiam voluptates erunt veræ quæ probo tales videntur, & jucunda, quibus delectatur ille. At quibus vero abhorret ille, neque jucunda dici merito poterunt, neque voluptates. Corruptis autem ita videri hominibus non est mirum. Multæ namque & corruptelæ in hominibus & labes existunt: suntque jucundæ, non tamen simpliciter, sed corruptis. Quare eas quæ sine controversia sunt turpes, volu-

νον σύρματ᾽ ἂν ἕλοιτο μᾶλλον, ἢ χρυσόν. Ἥδιον γὰρ χρυσοῦ τροφὴ ὄνοις. Αἱ μὲν οὖν οἰκεῖαι ἡδοναὶ ταῖς διαφόροις ἐνεργείαις καὶ αὐταὶ διαφέρουσιν εἴδει. Τὰς δὲ τῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν τὰς αὐτὰς εὔλογον κατὰ τὸ εἶδος. Διαφέρουσι δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Ὅτι γὰρ ταῖς αὐταῖς ἐνεργείαις οὐχ ὁμοίως ἥδονται πάντες, φανερόν. ἐπεὶ καὶ τοσαύτη γίνεται διαφορά, ὥστε τοῖς αὐτοῖς τοὺς μὲν ἥδεσθαι, τοὺς δὲ λυπεῖσθαι. καὶ γλυκεῖα οὐ πᾶσι τὰ αὐτά. οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ δοκεῖ γλυκέα τῷ πυρέττοντι, καὶ τῷ ὑγιαίνοντι, οὐδὲ θερμὰ τὰ αὐτὰ τῷ ἀσθενεῖ καὶ εὐεκτοῦντι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ᾽ ἑτέρων συμβαίνει.

Καθάπερ δὲ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡδέων τὰ ἀληθῶς ἡδέα τῶν δοκούντων, ὑπὸ τῶν ὑγιαινόντων γνωρίζεσθαι δεῖ λέγειν· οὕτω καὶ τὰς ἐν τῷ ἤθει ἡδονὰς ὑπὸ τῶν εὖ ἐχόντων ἀεὶ τὸ ἦθος, δηλαδὴ τῶν σπουδαίων, διορίζεσθαι. εἰ δὲ τοῦτο καλῶς λέγεται, καὶ ἑκάστου μέτρον ἡ ἀρετὴ, καὶ ὁ ἀγαθὸς ᾗ τοιοῦτος, καὶ ἡδοναὶ ἂν εἶεν ἀληθῶς, αἱ τῷ σπουδαίῳ φαινόμεναι ἡδοναί, καὶ ἡδέα οἷς οὗτος χαίρει. Πρὸς ἃ δὲ οὗτος ἀηδῶς ἔχει, οὐκ ἂν εὐλόγως ἡδέα λέγοιντο οὐδὲ ἡδοναί. Εἰ δὲ τοῖς διεφθαρμένοις ἡδέα δοκεῖ ταῦτα, οὐδὲν θαυμαστόν. Πολλαὶ γὰρ φθοραὶ καὶ λῦμαι ἀνθρώπων γίνονται, καὶ ἡδέα εἰσὶν, ἀλλ᾽ οὐχ ἁπλῶς ἡδέα, ἀλλὰ τοῖς γε διεφθαρμένοις. Τὰς μὲν οὖν ὁμολογουμένως αἰσχρὰς δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴη ῥητέον ἡδονάς

ἡδονὰς ... ἀλλ' ἢ τοῖς διεφθαρμένοις.

Τῶν δὲ ἐπιεικῶν ἡδονῶν, τίνα ῥητέον κυρίως ἀνθρωπίνην ἡδονὴν εἶναι; καὶ τοῦτο φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἐπεὶ γὰρ αἱ ἑπόμεναι ταῖς ἐνεργείαις ἐν ... ἡδοναὶ, ληπτέον τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ἣ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ ... ἀνθρώπου, εἴτε μία ἐνέργεια ἐστὶν, εἴτε πλείους. Αἱ γοῦν ταύτας τὰς ἐνεργείας αἱ τελειοῦσαι ἡδοναὶ, τὰς δὲ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρὸς, αὗται κυρίως λέγονται τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀνθρώπου, εἶναι· αἱ δὲ λοιπαὶ δευτέρως καὶ πολλοστῶς λέγονται ἀνθρώπιναι, καθάπερ καὶ αἱ ἐνέργειαι.

ΚΕΦ. ζ.

Περὶ εὐδαιμονίας.

Ἐπεὶ δὴ περὶ τῶν ἀρετῶν εἴρηται, καὶ τῆς φιλίας, καὶ τῆς ἡδονῆς, λοιπὸν περὶ εὐδαιμονίας τύπῳ διελθεῖν, ἐς περὶ τέλος αὐτὴν τῶν ἀνθρωπίνων τιθέμενοι. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖν σαφὴς καὶ ῥᾴδιος ὁ λόγος, εἰ τὰ προειρημένα περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀναλάβοιμεν.

Εἴρηται τοίνυν περὶ αὐτῆς ἐν τῷ ιγ' κεφαλαίῳ τοῦ πρώτου βιβλίου, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕξις. Ἐνδύμιων γὰρ ἂν εἴη καὶ ὁ διὰ βίου καθεύδων, καὶ ὁ φυτοῦ βίον ζῶν, καὶ ἔτι ὁ τὰ μέγιστα δυστυχῶν. Ἐνδέχεται γὰρ ἕξιν ἔχοντα ἀρετῆς οὕτω βιῶναι.

Εἰ δὲ τοῦτο ἄδοξον, εὐδαίμονα τὸν οὕτως ἔχοντα

parates dici non posse, nisi corruptis appareat.

Ex voluptatibus autem honestis, quamnam proprie humanam esse voluptatem dicemus? Etiam hoc ex superioribus apparet. Cum enim propriis functionibus, ex quae sequuntur ipsas, sint voluptates, ea sumenda est hominis functio, quae hominis est, qui est homo, sive unica ea sit, seu plures. Quae has ergo functiones perficiunt voluptates, viri dico boni functiones & beati, hae sunt hominis qua homo est voluptates. Reliqua autem secundum ac multifariam, sicut & functiones, dicuntur humanae.

Aristot. l. 10. c. 6. Τῶν δ' ἐπιεικῶν δοκουσῶν, &c.

CAP. VII.

De felicitate.

Quoniam autem de virtutibus dictum est, amicitia & de voluptate, restat ut de felicitate obiter dicamus: siquidem omnium eam rerum humanarum finem ponimus. Ita autem demum tota haec nobis plena est disputatio, si ea quae supra de felicitate diximus, obiter revocemus.

Cap. 6. Εἰρημένων δὲ τῶν περὶ, &c.

Diximus ergo lib. primi decimotertio capite de ea, habitum non esse. Ita enim & qui toto vitae dormit tempore, & qui in maximis vitae versatur calamitatibus, felix dicendus esset. Cum habitu enim felicitatis eo modo vivere possumus.

Εἴπομεν δ' ὅτι οὐκ ἔστι, &c.

Sin vero eum qui ita vivat, velle felicem dicere, absurdum futu-

Εἰ δὴ ταῦτα, &c.

Aristot. l.10.c.6.

futurum sit, sequitur functionem quandam esse voluptatem. Restat ergo, ut quænam humanarum sit actionum videamus.

Τῶν δ' ἐνεργειῶν αἱ μὲν εἰσιν, &c.

Cum enim functionum aliæ necessariæ sint, alioque deducant, atque alia de causa petantur: aliæ per se autem; sequitur inter eas quæ per se petendæ sunt, felicitatem reponendam esse. Per se quippe sufficiens est, neque ullius eget felicitas: quod vero alterius causa eligendum est, illo opus habet, cujus causa, ut eligendum sit & bonum, solet quæri.

Τοιαῦται δ' εἶναι δοκοῦσιν, &c

Per se autem sufficientes sunt functiones virtutis, quæ non alterius, sed sua ipsius de causa petuntur. Pulchra quippe & honesta agere, inter ea ponimus quæ per se eligenda sunt. Sicut & lusus jucundi, non ob aliud petuntur: qui enim eos sequuntur, nihil ex iis commodi capiunt: imo damnum potius: dum & corpus, easque quæ corporis causa comparari solent, negligunt possessiones. Ideoque multi ex fortunatis, & quibus prospere in vita succedunt omnia, ludibundam vitam sequuntur, hominesque magni faciunt festivos. Unde & eos qui apud tyrannos venuste jocari norunt, esse in existimatione magna videmus. Dum enim ea suppeditant illis, quibus ad eam quæ vulgo putatur, opus habent felicitatem, jucundi sunt iis. Felicitati ergo ludi videntur convenire & joci: quia ii qui rerum potiuntur, maxime in iis versantur. Non conveniunt tamen maxi-

καλοίη, ἐνέργειά τις ἂν εἴη ἡ εὐδαιμονία. Ζητητέον δὴ τίς τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἐστίν.

Ἐπεὶ γὰρ αἱ μὲν τῶν ἐνεργειῶν ἀναγκαῖαί εἰσι, καὶ πρὸς ἄλλα φέρουσι, καὶ δι' ἄλλα ζητοῦνται, αἱ δὲ καθ' ἑαυτάς εἰσιν αἱρεταί, δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν θετέον εἶναι τῶν καθ' ἑαυτὰς αἱρετῶν· αὐτάρκης γὰρ ἡ εὐδαιμονία, καὶ οὐδενός ἐστιν ἐνδεής. Τὸ δὲ δι' ἄλλο αἱρετὸν ἐκείνου δεῖται, δι' ὃ ζητεῖται πρὸς τὸ αἱρετὸν εἶναι καὶ ἀγαθόν.

Καθ' ἑαυτὰς δὲ εἰσιν αὐτάρκεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι, ἃς οὐ δι' ἄλλο ζητοῦμεν, ἀλλὰ δι' ἑαυτάς. Τὸ γὰρ τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν, τῶν καθ' ἑαυτὰ αἱρετῶν. Καὶ τῶν παιδιῶν δὲ αἱ ἡδεῖαι οὐ δι' ἄλλα ζητοῦνται. Οἱ γὰρ αἱρούμενοι αὐτὰς οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν ὠφελοῦνται· βλάπτονται μὲν οὖν μᾶλλον τῶν σωμάτων ἀμελοῦντες, καὶ τῆς κτήσεως τῶν ὑπὲρ τοῦ σώματος ζητουμένων. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ τῶν εὐτυχεῖν, καὶ τὸν βίον εὐθυμουμένων, ἐπὶ τοὺς παιδιάδη τρέχουσι βίον, καὶ πολλοῦ τιμῶνται τοὺς εὐτραπέλους. Καὶ οἱ παρὰ τοῖς τυράννοις παίζειν ἡδέως εἰδότες εὐδοκιμοῦσιν. Ἡδεῖς γάρ εἰσιν, αὐτοῖς παρέχοντες ὧν ἐφίενται καὶ δέονται πρὸς τὴν νομιζομένην εὐδαιμονίαν. Δοκεῖ μὲν οὖν τὰς παιδιὰς εὐδαιμονικὰς εἶναι, διὰ τὸ τοὺς ἐν δυναστείαις ἐν τούτοις μάλιστα διατρίβειν. Οὐχ οἷα

δὲ

δή. Οὐ γὰρ ἱκανὸν σημεῖον τῶν τοιούτων ἀνδρῶν ἡ ψῆφος. Οὐ γὰρ ἐν τῷ δυναστεύειν ἡ ἀρετή, οὐδὲ ὁ ὑγιαίνων μάλιστα νοῦς, ἀφ' ὧν αἱ σπουδαῖαι ἐνέργειαι. Οὐδὲ γάρ, ἐπεὶ τῆς ἐλευθερίου καὶ εἰλικρινοῦς ἡδονῆς ἄγευστοι καθάπαξ ὄντες ἐπὶ τὰς σωματικὰς καταφεύγουσιν ἡδονάς, διὰ τοῦτο ταύτας εὔλογον οἴεσθαι τῶν ὡς ἀληθῶς ἡδονῶν αἱρετωτέρας εἶναι. Καὶ γὰρ οἱ παῖδες τὰ παρ' αὐτοῖς τιμώμενα κράτιστα οἴονται εἶναι. Ἀλλ' οὔτε τοῖς ἀνδράσι τίμια τὰ τῶν παίδων δοκεῖ, οὔτε ἐπιεικεῖς οὐ θαυμάζουσιν ἅπερ οἱ φαῦλοι. Ἄλλα τοὺς μὲν ἡ δοκοῦσα, τοὺς δὲ ἡ ἀληθὴς ἡδονὴ μάλιστα τέρπει.

me. Neque enim talium sufficit calculus hominum. Non enim in imperio aut virtus est, aut mens sana maxime, à quibus honestæ proficisci functiones solent. Neq; quia liberalem ac sinceram nunquam omnino gustarunt voluptatem, ac propterea ad corporeas transcurrunt, ideo has quoque sequitur iis quæ omnino veræ sunt præferendas esse. Nam & pueri ea quæ in precio apud se vident esse, putant esse maxima. Cum neque viri ea magni esse facienda existiment, quæ sunt puerorum, neq; honesti viri mirentur, quæ sunt improborum. Alios quippe quæ videtur, alios autem vera maxime delectat voluptas. Aristot. l. 10. c. 6.

Καθάπερ οὖν ἐν ἀρχῇ εἴρηται, τὰ ὡς ἀληθῶς τίμια καὶ σπουδαῖά ἐστιν ἃ θαυμάζει, καὶ οἷς ἥδεται ὁ σπουδαῖος. Ἐπεὶ δὲ ἀκολούθως ταῖς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τὰς ἐνεργείας ἕκαστος ἐπιζητεῖ, καὶ ταύτας οἴεται μάλιστα αἱρετωτάτας εἶναι, ὁ δὲ σπουδαῖος κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς ζῇ, φανερόν, ὅτι ταῖς ἐνεργείαις ἥδεσται ταῖς κατὰ τὴν ἀρετήν, καὶ ταύτας τιμίας ἡγήσεται καὶ ἡδείας. Τῶν δὲ παιδιῶν, ὡς ἀλλοτρίων τῆς ἕξεως, καταφρονήσει. Ἐπεὶ δὲ ὀρθῶς καὶ ὑγιῶς οὗτος ψηφίζεται, οὐκ ἄρα τίμιον ἡ παιδιά, οὐδ' ἄρα ἐν αὐτῇ ἡ εὐδαιμονία. Καὶ γὰρ ἄτοπον παιδιὰν εἶναι τῶν ἀνθρωπίνων τὸ τέλος, καὶ πάντα πραγματεύεσθαι, καὶ

Quemadmodum in principio ergo dicebamus, vere honore digna sunt & honesta, quæ miratur quibusque delectatur vir probus. Quoniam autem eas, quæ internis animi habitibus respondent functiones, nemo non quærit, easque maxime eligendas esse existimat, ex virtutis autem habitu vivit vir probus, manifestum est, virtutis quoque functionibus virum delectari probum, easque honore dignas & jucundas esse existimare, ludos v. jocosque tanquam ab habitu suo alienos contemnere. Cum autem recte sanoque modo is judicet, sequitur nec honore dignum esse ludum ac jocum, & per consequens nec in eo felicitatem esse. Absurdum enim esset, rerum humanarum finem esse ludum: omniaque & gerere, Καθάπερ δὴ καὶ πολλάκις εἴρηται, &c.

&

Aristot. l. 10. c. 6.

& omnes calamitates pati vitae tempore lusus causa subire. Si quis enim eam esse supponat felicitatem, sequetur ut hoc etiam concedat. Felicitatis enim causa omnia petimus: lusus vero causa laborare toto vitae tempore & res serias tractare, stultum nimis videtur & perquam puerile. Contra vero, ut seria possis agere, lusum sequi, recte cum primis ac honeste fit, ut dicebat Anacharsis. Etenim quasi quies quaedam laborantibus est lusus, qui assiduis laboribus pares esse non possent: ideoque vires illis restituit & iisdem indefessos rursus laboribus tradit. Quare non functionis finis est quies, sed quietis finis est functio. Praeterea, secundum virtutem esse vitam felicem omnes fatentur. Seria autem est illa. Neque probus est vir probus qua ludit, sed qua seria agit. Praeterea meliora esse dicimus seria, quam quae cum ioco sunt coniuncta & risu: sed & melioris animae partis functionem esse maxime quoque seriam dicimus: quod vero melius & melioris est partis, felicitati magis convenit. Praeterea, corporearum voluptatum omnes, tum plebei homines tum improbi fiunt participes & serviles, neque improbissimis minus adsunt quam optimis. At solorum optimorum esse dicitur felicitas, neque quisquam eam improbis adesse dixerit: sicut neque eandem utrorumque vitam: quia non in prava vi-

κακοπαθεῖν διὰ βίου τοῦ παίζειν χάριν. Εἰ γάρ τις ταύτην ὑποθεῖτο τὴν εὐδαιμονίαν, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ ταῦτα δὲ συγχωρεῖν. Τῆς γὰρ εὐδαιμονίας ἕνεκα πάντα ζητοῦμεν· τῆς παιδιᾶς δὲ χάριν πονεῖν διὰ βίου καὶ σπουδάζειν ἠλίθιον παιδικόν τε λίαν ἐστὶ καὶ τοῦτο δὴ μειρακιῶδες. Τὸ ἀνάπαυλαν μὲν ἕνεκα τοῦ δύνασθαι σπουδάζειν αἱρεῖσθαι, κατ' Ἀνάχαρσιν, καλῶς καὶ ὀρθῶς ἂν ἔχοι. Καὶ γὰρ ἀνάπαυσίς τίς ἐστιν ἡ παιδιὰ τοῖς ἀγωνιζομένοις, συνεχῶς οὐ δυναμένοις πονεῖν, ἣ τὴν δύναμιν αὐτοῖς ἀνακαλεῖται, τοῖς πόνοις ἀκμῆτας ἀποδίδωσιν. Ὅθεν οὐ τέλος τῆς ἐνεργείας ἡ ἀνάπαυσις, ἀλλὰ τῆς ἀναπαύσεως ἡ ἐνέργεια τέλος. Ἔτι πᾶσιν ὁμολογεῖται τὸν εὐδαίμονα βίον κατὰ τὴν ἀρετὴν εἶναι· οὗτος δὲ μετὰ σπουδῆς· καὶ ὁ σπουδαῖος οὐ παίζων, ἀλλὰ σπουδάζων. Ἔτι δὲ βελτίω λέγομεν εἶναι τὰ σπουδαῖα τῶν μετὰ γελοίων καὶ χαρίεντος, καὶ τὴν ἐνέργειαν βελτίονος τῆς ψυχῆς μέρους σπουδαιοτάτην φαμέν· τὸ δὲ βέλτιον καὶ τοῦ βελτίονος μέρους μᾶλλον τῇ εὐδαιμονίᾳ πρέπει. Ἔτι δὲ μὲν ἀπόλαυσις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν κοινή ἐστι καὶ τοῖς τυχοῦσι καὶ τοῖς φαύλοις, καὶ ἀνδραπόδοις· καὶ τοῖς μοχθηροτάτοις ὑπάρχει οὐχ ἧττον, ἢ τοῖς ἀρίστοις. Ἡ δὲ εὐδαιμονία τῶν ἀρίστων λέγεται μόνων, καὶ οὐδεὶς ἂν εἴποι καὶ τοῖς φαύλοις προσεῖναι· καὶ γὰρ οὐδὲ βίον τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων εἶναι, ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ φαύλῃ δια-

ἡ εὐδαιμονία, ἀλλ' ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται.

vendi ratione, sed in functionibus virtutis, sicut ante dictum est, felicitas consistit. Aristot. l. 10. c. 7.

ΚΕΦ. η. — CAP. VIII.

Περὶ τῆς θεωρητικῆς εὐδαιμονίας.

De contemplativa felicitate.

Ἐπεὶ δὲ ἡ εὐδαιμονία ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν ἐνεργείαις δέδεικται εἶναι, εἴ τις εἴη κρατίστη τῶν τούτων ἐνεργειῶν, μάλιστα ἐν ταύτῃ ἂν εἴη.

Κράτιστον γὰρ καὶ ἄριστον ἡ εὐδαιμονία· κρατίστη δ' ἡ ἐνέργεια ἡ τοῦ κρατίστου τῶν ἐν ἡμῖν ἐνεργούντων, ὃ κατὰ φύσιν ἄρχει καὶ ἡγεῖται πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀγαθόν, εἴτε νοῦς τοῦτο ἂν καλοῖτο εἴτε ἄλλο τι, ὃ δὴ ἔννοιαν ἔχει περὶ καλῶν τε καὶ θείων, εἴτε θεῖον ὂν καὶ αὐτό, εἴτε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θειότατον· ἡ δὴ τούτου ἐνέργεια δὲ καὶ καλῶς γινομένη, καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετήν, εἴη ἂν ἡ τελεία εὐδαιμονία.

Καὶ ἔστι θεωρητική, καθὼς πρότερον εἴρηται· ὅτι δὲ ἐν ταύτῃ τῇ ἐνεργείᾳ ἐστὶν ἡ τελεία εὐδαιμονία, καὶ τὰ πρότερον ῥηθέντα ἡμῖν περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, καὶ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ.

Καὶ γὰρ ὡς ἐν τῷ περὶ φιλίας εἴρηται, ὁ νοῦς ἐστι τὸ ἡμέτερον εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο κρατίστη ἐστὶν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια, καὶ ἃ γινώσκει κράτιστά εἰσι τῶν αἰσθήσει γινω-

Quoniam autem in functionibus virtutis ipsam consistere ostendimus felicitatem, si quæ earum functionum sit præstantissima, in ea potissimum consistere eam oportebit. Cap. 7. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία, &c.

Præstantissimum enim ac optimum est felicitas: præstantissima autem functio, præstantissimæ earum quæ in nobis aliquo munere funguntur, partium est functio: quod natura sua ad veritatem nobis præit & bonum, sive mens, sive alio quocunq; id dicatur nomine, quod divinarum honestarumq; rerum notione est præditum: seu id divinum re vera, sive omnium quæ in homine sunt partium, sit divinissimum. Hujus ergo functio, si recte ac ut oportet, maximeq; secundum propriam fiat virtutem, perfecta erit felicitas. Αὕτη δ' εἴη τοῦ ἀρίστου, &c.

Estq; contemplativa sicut ante dictum est. Porro perfectam in hac functione felicitatem esse, partim ea quæ de functionibus supra à nobis dicta sunt humanis, partim ipsa veritas confirmat. Ὅτι δ' ἐστὶ θεωρητική, &c.

Etenim quemadmodum in superiore de amicitia disputatione diximus, mens nostra est essentia, ideoq; præstantissima est ipsius functio: & quæ mens percipit, omnium quæ sensu percipiuntur ullo, sunt Κρατίστη γὰρ αὕτη, &c.

Aristot. l.10.c.7.

sunt præstantissima. Quod si optimum rerum humanarum esse felicitas debet, in optimo quoque eam esse omnino necesse est.

Ἔτι δὲ συνεχὲς, &c.

Requiritur præterea ut continua sit felicitas. Eo enim demum modo perfecte beatus esse potest aliquis, si ejus non interrumpatur felicitas. Hoc contemplantibus autem maxime contingit. Facilius enim continuo contemplari, quam aliud quicquam agere possumus.

Οἰόμεθα δεῖν, &c.

Sed & voluptatem cum felicitate conjunctam esse debere diximus. Omnium autem judicio, earum quæ in virtute consistunt maxime jucunda est sapientiæ functio. Videtur autem miras habere voluptates philosophia, tum quod sit pura & ab omni separata materia, tum quod sit stabilis, & in iis quæ non mutantur, sed eodem semper modo se habent, functionem exerceat suam. Activa quippe, quam dicimus, scientia subjectum requirit, & in contingentibus consistit: talia enim sunt quæ aguntur: quo fit ut nemo perfectam in ea consequatur felicitatem.

Ἡ τε λεγομένη αὐτάρκεια, &c.

Deinde etiam se ipso contentum esse debere diximus felicem. Hoc autem contemplativæ magis quam alterius est scientiæ. Iis enim quæ ad vitam requiruntur, & is qui in contemplatione opus habet, & qui in actione versatur. Sed præter hæc aliis etiam ad virtutis functionem opus habet is qui agit. Sic justus opus habet illis in quibus justitiam exerceat suam, & cum quibus: temperans item & fortis, & quicunque alius si-

σκομένων. Εἰ δὲ ἄριστον δεῖ εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν, ἐν τῷ ἀρίστῳ εἶναι πᾶσα ἀνάγκη.

Ἔτι τὸ συνεχὲς ἀποδιδόναι δεῖ τῇ εὐδαιμονίᾳ. Οὕτω γὰρ ἂν τελείως δύναιτό τις εὐδαιμονεῖν, μὴ διακοπτομένης αὐτῷ τῆς εὐδαιμονίας. Τοῦτο δὲ θεωροῦσι μάλιστα δυνατόν. Θεωρεῖν γὰρ δυνάμεθα συνεχῶς μᾶλλον, ἢ ὁτιοῦν ἕτερον πράττειν.

Ἔτι καὶ ἡδονὴν οἰόμεθα δεῖν τῇ εὐδαιμονίᾳ παραμεμῖχθαι. Ἡδίστη δὲ τῶν κατ᾽ ἀρετὴν ἐνεργειῶν ἡ κατὰ σοφίαν ὁμολογουμένως ἐστί· φαίνεται τοίνυν ἡ φιλοσοφία θαυμαστὰς ἔχουσα ἡδονάς, διά τε τὴν καθαρότητα, καὶ τὸ ὕλης ἀπηλλαγμένην καθάπαξ εἶναι, καὶ διὰ τὸ βέβαιον, ὅτι περὶ τὰ ἀκίνητα καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἐνεργεῖ. Ἡ γὰρ πρακτικὴ τῆς τε ὕλης δεῖται, περί τε τὰ ἐνδεχόμενά ἐστι· τοιαῦτα γὰρ τὰ πρακτά· ὅθεν οὐκ ἔνι τελείως κατὰ ταύτην εὐδαιμονεῖν.

Ἔτι καὶ αὐτάρκη τὸν εὐδαίμονα εἶναι δεῖ. Τοῦτο δὲ τῆς θεωρητικῆς ἐστὶ μᾶλλον, ἢ τῆς ἑτέρας· τῶν μὲν γὰρ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ ὁ θεωρητικὸς δεῖται καὶ ὁ πρακτικός. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ μὲν πρακτικὸς καὶ ἄλλων δεῖται πρὸς τὸ τὴν ἀρετὴν ἐνεργῆσαι· καὶ γὰρ ὁ δίκαιος δεῖται πρὸς οὓς δικαιοπραγήσει, καὶ μεθ᾽ ὧν, καὶ ὁ σώφρων, καὶ ὁ ἀνδρεῖος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος. Ὁ δὲ σοφὸς

φὸς, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὢν, δύναται θεωρεῖν, καὶ οὐδενὸς δεῖται πρὸς τοῦτο, καὶ μᾶλλον ὅσῳ σοφώτερος· εἰ δὲ δεῖταί πως καὶ αὐτὸς ἄλλων, ὅτι μετ' ἄλλων βέλτιον θεωρήσει, πρός γε τὸ τὴν ἐνέργειαν τελείως ἐνεργῆσαι καθ' ἑαυτὸν αὐταρκέστατός ἐστιν.

Ἔτι καὶ δι' ἑαυτὴν αἱρετὴν καὶ ἀγαπητὴν εἶναι δεῖ τὴν εὐδαιμονίαν. Φαίνεται δὲ ἡ θεωρητικὴ ζωὴ αὐτὴ δι' ἑαυτὴν φιλουμένη. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἀπ' αὐτῆς ἄλλο ζητοῦμεν, οὐδέ τι γίνεται ἡμῖν ἕτερον παρὰ τὸ θεωρεῖν. ἀφ' ἑκάστης δὲ τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἔστι τι ἄλλο, ἢ μικρὸν ἢ μεῖζον, λαβεῖν. Καὶ γὰρ ἀπὸ μὲν τῆς ἀνδρείας νίκη, ἀπὸ δὲ σωφροσύνης ἡ κατὰ ψυχὴν ἠρεμία, ἀπὸ δὲ φρονήσεως τὸ εὑρεῖν τὰ πρὸς τὸ ἔσχατον φέροντα τέλος, ἀπὸ δὲ πασῶν ἡ πολιτικὴ εὐδαιμονία· τῇ δὲ θεωρίᾳ οὐδὲν ἀκολουθεῖ, δι' ὃ δοκεῖ δεῖν εἶναι ζητεῖσθαι, ἀλλὰ αὐτὴ δι' ἑαυτὴν ἀγαπᾶται. Φαίνεται ἄρα ταύτην εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

Ἔτι καὶ ἐν ἠρεμίᾳ τινὶ καὶ σχολῇ συνεστάναι δεῖ τὴν εὐδαιμονίαν. Τέλος γάρ τι ἐστιν ἡ σχολὴ, καὶ ἀσχολούμεθα, ἵνα δυνηθῶμεν σχολάσαι, καὶ πόλεμον αἱρούμεθα διὰ τὴν εἰρήνην. Αἱ μὲν οὖν ἐνέργειαι τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἐν τοῖς πολιτικοῖς εἰσὶ καὶ πολεμικοῖς· αἱ δὲ τοιαῦται πράξεις μάλιστα δοκοῦσι πόῤῥω πάσης ἠρεμίας καὶ σχολῆς εἶναι· αἱ μὲν

mili virtutum præditus est genere. At vero sapiens, etiam solus cum est, contemplari potest, neque ullo hac in parte eget homine, eoque magis quo est sapientior. Licet autem aliis etiam egere videatur, quia contemplari melius cum aliis videtur, ad perfectam tamen virtutis functionem se ipso contentus esse potest, nec ullius magnopere requirere præsentiam. Aristot. l. 10. c. 7.

Adde quod eligendam per se atque amplectendam esse oportet felicitatem. Contemplativa autem per se amanda esse vita videtur. Nihil quippe aliud ex ea quærimus: neque præter contemplationem aliud quicquam assequimur. E singulis autem activis quas vocant virtutibus, aliud quicquam, vel minus vel magis consequimur. E fortitudine enim victoria, è temperantia animi tranquilitas, è prudentia ut ea quæ ad extremum deducunt inveniamus finem: ex omnibus autem civilis oritur felicitas. Contra vero nihil omnino, cur petenda esse videtur, contemplationem sequitur: sed per se ipsa amatur. Unde humanam hanc esse felicitatem, manifestum est. Δόξειε δ' ἂν αὐτὴ μόνη, &c.

In ocio præterea quodam & quiete consistere felicitatem oportet. Finis enim aliquis est otium: & in negotiis otii causa versamur: sicut pacis causa suscepimus bellum. Quare in civilibus reb. ac bellicis activæ virtutis functiones occupantur. Tales autem actiones, ab ocio omni & quiete quam longissime abesse videntur. Et omnino Δοκεῖ δὲ ἡ εὐδαιμονία, &c.

Aristot. l. 10. c. 7. quidem bellicæ. Nihil enim ibi est quietis. Quod si esset, per se eligendum esse bellum videretur. Nemo autem bellum belli petit gratia, neque quisquam est qui sua ipsius causa bellum parat. Fœdam enim in eo cædium cupiditatem esse judicaret quivis, si quis amicos sibi hostes faceret, tantum ut prælia & neces spectaret. Sed & civiles omni ocio destituuntur actiones: qui enim in iis versatur, præterquam quod administrare Remp. oporteat, potentiam etiam & honores, ipsam denique felicitatem sibi suisque civibus omni modo comparare conatur. Alia enim ipsius, alia Reip. est felicitas. Quod vel ex his manifestum est. Quia non satis ipsi est sed quod ipse sit felix, quia nihilominus de Reip. etiam felicitate cogitat: ex quo apparet, aliam eam esse.

Ει δὴ τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς, &c. Quoniam ergo inter reliquas virtutis actiones, civiles maxime bellicæque pulchritudine ac magnitudine excellunt: illæ vero otio carent ac quiete, aliumque sibi finem proponunt, neq; per se sunt eligendæ: mentis vero dignior, longe ac præstantior est functio, quia præstantissimæ animi partis est, nec ullius causa appetitur, neque aliud quisquam præter ipsum sibi in ea finem proponit, propriamq; quandam & majorem quam activæ functiones habet voluptatem, quæ conjuncta cum ea promovet eam ac intendit, tum qua maxime se ipsa contenta ac tranquilla mentis est functio, quatenus quidem id fieri in ho-

πολεμικαὶ παντελῶς· οὐδὲν γὰρ ἐν αὐταῖς ἐστὶν ἠρεμίας· εἰ γὰρ ἦν, δι' ἑαυτὸν ἂν ὁ πόλεμος ἐζητεῖτο. Οὐδεὶς δὲ αἱρεῖται τὸ πολεμεῖν τοῦ πολεμεῖν ἕνεκα, οὐδέ τις ἐθέλει δι' ἑαυτὸν τὸν πόλεμον παρασκευάζειν· δόξειε γὰρ ἂν μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο, ἵνα μάχαι καὶ φόνοι γίνωνται. Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ τοῦ πολιτικοῦ πράξεις φανερῶς ἄσχολοι, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι περιποιούμεναι δυναστείας καὶ τιμὰς, ἢ τήν γε εὐδαιμονίαν ἑαυτῷ, καὶ τοῖς πολίταις. Ἑτέρα γὰρ ἡ αὐτοῦ, καὶ ἄλλη ἡ τῆς πόλεως εὐδαιμονία. Καὶ δῆλον· εὐδαίμων γὰρ αὐτὸς γενόμενος οὐκ ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν ζητεῖ, δῆλον ὡς ἑτέραν οὖσαν.

Ἐπεὶ τοίνυν τῶν μὲν κατὰ τὰς ἀρετὰς πράξεων αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ κάλλει καὶ μεγέθει προέχουσιν, αὗται δὲ ἄσχολοι, καὶ τέλους τινὸς ἐφίενται, καὶ οὐ δι' ἑαυτάς εἰσιν αἱρεταί· ἡ δὲ τοῦ νοῦ ἐνέργεια σπουδαιοτέρα τε ἐστιν, ὅτι τοῦ βελτίστου τῆς ψυχῆς ἐστὶ μέρους, καὶ οὐδενὸς ἕνεκα ζητεῖται, οὐδὲ ἄλλου παρ' αὐτὴν ἐφίεται τέλους, ἔχει τε οἰκείαν ἡδονὴν μείζονα ἢ κατὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας, ἡ δὴ ἡδονὴ συναύξει τὴν ἐνέργειαν· ἔτι δὲ ἡ τοῦ νοῦ ἐνέργεια καὶ αὐτάρκης ἐστὶ μάλιστα καὶ ἠρεμαία, ὡς ἀνθρώποις δήποθεν δυνατόν· καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μακα-

ρίῳ

εἰῳ ἀπονέμονται, κατὰ ταύτην τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ὄντα. Φανερὸν οὖν, ὅτι ἡ τελεία τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία αὕτη ἂν εἴη τέλειον μῆκος βίου λαβοῦσα. Τῶν γὰρ τῆς εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀτελές ἐστι προσήκει.

mine potest; & quia reliqua quæ felici tribuuntur, in hac sunt functione, satis apparet perfectam esse hanc hominis felicitatem, modo perfecta vitæ longitudo accedat. Quia nihil quod in ulla felicitatis parte collocatur, imperfectũ esse oportet. Aristot. l. 10. c. 7.

ΚΕΦ. Ϛʹ.

Ὅτι μείζων ἢ κατ' ἄνθρωπον ἡ θεωρητικὴ εὐδαιμονία· καὶ ἔτι περὶ τῆς ἠθικῆς, ἤγουν τῆς κατ' ἄνθρωπον.

Ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος βίος κρείττων ἢ κατ' ἄνθρωπον. Ὁ γὰρ οὕτω ζῶν οὐχ ᾗ ἄνθρωπος, οὕτω βιοῖ, ἀλλὰ καθ' ὅτι θεῖον αὐτῷ ὑπάρχει. Ὅσῳ δὲ διαφέρει τοῦτο τὸ θεῖον τοῦ καθ' ἡμᾶς συνθέτου, τοσοῦτον διοίσουσιν αἱ τούτου ἐνέργειαι τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν, καὶ ἡ τούτου ἀρετὴ τῆς ἄλλης ἠθικῆς ἀρετῆς. Εἰ γὰρ θεῖον ὁ νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ νοῦν βίος θεῖος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον.

Οὐ χρὴ δὲ ταῖς ἐνίων παραινέσεσιν ἑπομένους ἀνθρώπινα φρονεῖν ἀνθρώπους ὄντας, καὶ θνητὰ θνητοὺς, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐνδέχεται ἕκαστον ἑαυτὸν ἀπαθανατίζειν, καὶ πάντα ποιεῖν πρὸς τὸ ζῆν κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ. Κράτιστον δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς ἐστίν· εἰ γὰρ μεγέθει καὶ ὄγκῳ οὐδενὸς ὑπερέχει, διὰ τὸ ὑπερβαλ-

CAP. XI.

Majorem quam quæ in hominem poßit cadere contemplativam esse felicitatem: item de morali, hoc est de humana.

Est autem talis vita, quam pro homine, præstantior. Ὁ δὲ τοιοῦτος ἂν εἴη κρείττων βίος, &c. Qui enim ita vivit, non qua homo ita vivit, sed quatenus in eo aliqua divinitatis pars est, quantumq; hoc ab eo differt quod in nobis est compositum, tantum etiam illius à reliquis humanis functionibus different functiones, & à reliqua morali virtute, virtus illius. Si enim divinum hominis respectu mens est, etiam ea quæ secundum mentem est, vitæ humanæ respectu, vita est divina.

Neque tamen ut nonnulli monent, quos omnino sequi nefas est, humana sapere homines oportet, mortalia mortales, sed quantum in se est à mortalitate vindicare debet se quisque, & omni studio in id incumbere, ut præstantissima sui vivat parte. Præstantissimum autem quod in nobis est, mens est. Quæ licet mole ac pondere nullo major sit, quia Χρὴ δὲ οὐ κατὰ τοὺς παραινοῦντας, &c.

Aristot. l.10.c.8.

materiam omnem excedit, potentia tamen maximum omnium est ac præstantia. Adde quod maxime absurdum sit futurum, si quis non suam, sed alicujus alterius sibi ipsi eligeret vitam. Id enim quod in quoque proprium est ac præstantissimum, hoc ipse est: & qui secundum hoc vivit, sibi vivet maxime, maximeque sibi vitam ducet propriam. Siquidem & hic locum habet, quod ante diximus: quod enim cujusque maxime proprium naturæ est, idem illud jucundissimum cuique est & præstantissimum: mentis autem functionibus fungi, proprium maxime est homini, siquidem ipsa mens est homo. Proprium autem est, ut convenienter sibi functione sua fungatur qui ibet qui fungitur. Unde sequitur, præstantissimam eam homini, qua secundum mentem vivitur, vitam esse. Quæ eadem quoque felicissima est: neque alia est quæ primo ac præcipue humana dici felicitas meretur.

Cap. 8. Δευτέρως δὲ ὁ κατὰ ας.

Proxima vero, quæ secundum cæteras virtutes est. Ejus quippe functiones humanæ sunt, & in mutua inter se hominum conversatione consistunt. Eæ namq; quæ ex justitiæ & fortitudinis præscripto à nobis fiunt; item quæ secundum reliquas à nobis virtutes, in actionibus, usibusque, & contractibus cum aliis hominibus geruntur, & in quibus habita alterius ratione affectus moderamur nostros: hæc dico omnia, illam, quam compositam diximus, conservant vitam. Hæc autem sunt humana. Morales præterea virtutes

νοῦν, τὴν ὕλην, ἀλλὰ τῇ γε δυνάμει καὶ τιμιότητι μέγιστόν ἐστιν ἁπάντων, ἐπεὶ καὶ δεινῶς ἄτοπον, εἴ τις ἑαυτοῦ μηδὲ τὸν ἑαυτοῦ βίον αἱροῖτο, ἀλλὰ τόν τινος ἄλλου. Καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ἕκαστος τὸ κυριώτατον καὶ ἄριστον τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ κατὰ τοῦτο ζῶν, ἑαυτοῦ ἂν βιώῃ, καὶ τὸν οἰκεῖον μάλιστα βίον. Ἄλλως τε τὸ πρότερον λεχθὲν ἁρμόσει καὶ νῦν· τὸ γὰρ οἰκεῖον τῇ φύσει ἑκάστου, τοῦτο κράτιστον καὶ ἥδιστόν ἐστιν ἑκάστῳ. Τῷ ἀνθρώπῳ δὲ μάλιστα πάντων τὸ κατὰ νοῦν ἐνεργεῖν, εἴπερ αὐτός ἐστιν ὁ νοῦς. Οἰκεῖον δὲ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργεῖν ἑκάστῳ τῶν ἐνεργούντων· κράτιστος ἄρα καὶ ἥδιστος ὁ κατὰ νοῦν βίος ἀνθρώπῳ· οὗτος ἄρα καὶ εὐδαιμονέστατος, καὶ αὕτη ἂν εἴη πρώτως ἡ ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία.

Δευτέρως δὲ ἡ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετήν. Αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν ἐνέργειαι ἀνθρωπικαὶ ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίαις συνεστάμεναι. Δίκαια γὰρ καὶ ἀνδρεῖα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὰς ἀρετάς, πρὸς ἀλλήλους πράττομεν, ἐν πράξεσι καὶ χρείαις, καὶ συναλλάγμασι, καὶ τὰ πάθη παιδαγωγοῦμεν, τὸ πρέπον τὸ πλησίον διατηροῦντες. Ταῦτα δὲ πάντα τὴν σύνθετον ταύτην συντηροῦσι ζωήν. Τὰ δὲ τοιαῦτα ἀνθρωπικά. Ἔτι αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ

πολλὴν

πολλὴν ἔχουσιν ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ σώματος τὴν σκοπήν· καὶ γὰρ σωφρονικοί τινες εἰσὶ φύσει, καὶ πρὸς ἀνδρείαν δὲ ἔχουσι, καὶ πρὸς μεγαλοψυχίαν, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαθέσεως. Καὶ ὅλως σφόδρα οἰκειοῦται τοῖς πάθεσιν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φρόνησις. Συνέζευκται γὰρ τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ, ὡς καὶ δέδεικται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐπεὶ φρόνησις μὲν τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἔχει· τὸ γὰρ ὀρθοδοξεῖν περὶ τὸ τέλος, ἐκεῖθεν.

Ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετὴ, πῶς δεῖ τοῦ τέλους τυχεῖν ἀπὸ τῆς φρονήσεως λαμβάνει, καθὼς ἐν τῷ ιγ' κεφαλαίῳ τοῦ ς' βιβλίου διείληπται. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ μὲν ἠθικὴ ἀρετὴ περὶ τὰ ἀνθρώπινά ἐστι πάθη, καὶ τούτοις ἐστὶ συνεζευγμένη, ταύτης δὲ ἀχώριστος ἡ φρόνησις εἶναι ἐδείχθη, φανερὸν, ὅτι πᾶσα ἀρετὴ πρακτικὴ τοῖς πάθεσίν ἐστι συνεζευγμένη. Περὶ τὸ σύνθετον ἄρα, καὶ τὴν ἐν τούτῳ ζωήν· αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ ἀνθρωπικαί. Ὁ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ὁρισμὸς ἀπὸ τοῦ συνθέτου· ὥστε καὶ ὁ βίος, ὁ κατὰ ταύτας τὰς ἐνεργείας, ἀνθρωπικὸς, καὶ ἡ εὐδαιμονία· ὁ δὲ κατὰ νοῦν βίος μόνος ἐστὶ κεχωρισμένος τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ ἡ κατὰ τοῦτον εὐδαιμονία. Πῶς δὲ κεχωρισμένος ἐστὶ, καὶ ὡς ἔχει, διακριβῶσαι, μεῖζόν ἐστι τοῦ προκειμένου, καὶ θεολογίᾳ μᾶλλον προσῆκον, τοσοῦτον δὲ μόνον εἰπεῖν ἀρκέσει ἐν τῷ παρόν-

multum nonnunquam corpori debent. Natura enim quidam ad temperanter vivendum sunt idonei, & ad fortitudinem atque animi magnitudinem ab ipsa corporis constitutione formantur. Omnino denique magnum morali virtuti cum affectibus est commercium, sicut & ipsi prudentiæ. Cum morali quippe virtute quasi cohæret, ut supra dicebamus, quoniam à moralibus principia sua virtutibus habet prudentia: ut enim recte aliquis de fine judicet suo, ab illa est. Aristot. l. 10. c. 8.

Quomodo autem ad finem pervenire suum debeat, à prudentia moralis discit virtus: quemadmodum in decimo tertio libri sexti capite ostendimus. Cum ergo in humanis virtus moralis versetur affectibus, & cum iis cohæreat, ab hac vero prudentiam separari non posse, jam probaverimus, apparet omnem activam cum affectibus conjunctam esse virtutem. In composito ergo illo, & in hac vita versatur. Hujus autem compositi, virtutes sunt humanæ. Definitio quippe hominis ab hoc sumitur composito. Itaque & vita quæ in his consistit functionibus, humana est, ut & felicitas. Sola vero quæ secundum mentem vivit, ab omnibus humanis separata est vita, sicut & ejus felicitas. Quomodo autem sit separata, & quomodo se habeat, velle accurate ostendere, majus est hoc argumento, magisque Theologiæ convenit. Hoc in præsentia dixisse sufficiat,

Aristot. l. 10 c 8
Δέξει δ' ἂν δὲ τῆς ἐκτὸς, &c

ciat, vitam eam transcendere humanam.

Quod quidem etiam illinc apparet. Neque in externis bonis aut eorum apparatu ad functionem suam opus habet. Is enim qui contemplatur, quippe cum homo sit, externis quibusdam ad vitam opus habet bonis: ad ipsam vero functionem nullis. Qui in activa vero versatur, iis quoque opus habet quibus qui in contemplativa, magisque hic, quo magis ad obeundas corpore functiones utitur. Sed & ad functiones externo quoque opus habet apparatu. Opibus quippe liberalis, liberalitatem ut exerceat egebit, justus vero ut reddat quæ accepit. Sine externis enim his nemo illorum quæ virtuti suæ propria sunt, aget. Etenim & fortis tempore idoneo, ut animi sui exerceat præsentiam & robur, habet opus. Sicut potestate temperans, hoc est, ut si velit, possit voluptatibus se dedere. Atque ita singuli propriis quibusdam egent & idoneis, ut suam singuli exercere possint virtutem. Nisi enim quis secundum habitum agat virtutis, nec de voluntate potest constare nec de habitu. Quippe cum quidam simulent, qui justi non sunt, juste se velle agere, & cum liberales non sint, liberaliter se velle agere. Deinde nec in sola prælectione perfecta est virtus, sed etiam opus actione est. In utroque enim est: & ita quidem, ut quæratur, in utro magis an in prælectione dico, an

τι, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ὑπερβαίνει.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐκεῖθεν γένοιτ' ἂν δῆλον. Οὐ γὰρ δεῖται τῶν ἐκτὸς, καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγίας εἰς τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν. Δεῖται μὲν γὰρ ὁ θεωρῶν ἄνθρωπος ὢν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων· εἰς δὲ αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν οὐδενός· ὁ δὲ πρακτικὸς δεῖται μὲν καὶ ὧν ὁ θεωρητικὸς, καὶ μᾶλλον οὗτος, ὅσῳ καὶ μᾶλλον τῷ σώματι πρὸς τὰς ἐνεργείας χρῆται. Δεῖται δὲ ἔτι πρὸς τὰς ἐνεργείας καὶ τῆς ἔξωθεν χορηγίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐλευθέριος χρημάτων πρὸς τὸ τὰ ἐλευθέρια πράττειν· ὁ δὲ δίκαιος, ἵνα ἀνταποδῷ. Χωρὶς γὰρ τῶν ἔξωθεν τούτων οὐ πράξουσιν οὐδὲν τῶν κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἕκαστος. Δεῖ γὰρ τῷ μὲν ἀνδρείῳ καιροῦ τινὸς καταλλήλου, καὶ τῆς ἐν σώματι δυνάμεως, ὅθεν ἐπιδείξεται τὴν τόλμαν, καὶ τὴν καρτερίαν. Καὶ τῷ σώφρονι ἐξουσίας, καὶ τοῦ δυνατὸς, εἰ βούλοιτο, ταῖς ἡδοναῖς ἐφεῖναι· καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ χρεία τῶν καταλλήλων, ἐν οἷς δύναται πρᾶξαι τὴν ἀρετήν. Ἄνευ γὰρ τοῦ πρᾶξαι κατὰ τὴν ἕξιν τῆς ἀρετῆς, μάλιστα μὲν ἄδηλος ἡ βούλησις, καὶ ἡ ἕξις. Προσποιοῦνται γὰρ ἔνιοι μὴ δίκαιοι ὄντες βούλεσθαι δικαιοπραγεῖν, καὶ ἐλευθέρια πράττειν, μὴ ὄντες ἐλευθέριοι. Ἔπειτα οὐδὲ τελεία ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἐν μόνῃ τῇ προαιρέσει, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς πράξεως· ἐν ἀμφοῖν γὰρ ἐστὶν, καὶ οὕτως ἐν ἀμφοῖν ἐστὶν, ὥστε ζητεῖται ἐν ποτέρᾳ μᾶλλόν ἐστιν ἡ ἀρετὴ, ἐν τῇ προαιρέσει,

ἢ ἐν τῇ πράξει. Τὸ γὰρ τέλειον δῆλον, ὡς ἐν ἀμφοῖν ἂν εἴη. Φανερὸν τοίνυν, ὅτι ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ πρὸς τὸ τέλειον εἶναι, τῆς ἔξωθεν χορηγίας δεῖται· καὶ τοσούτῳ πλεῖον, ὅσῳ μείζων ἐστὶ καὶ καλλίων· αἱ γὰρ κατ' αὐτὴν πράξεις μεγάλαι, καὶ ἀξιόλογοι οὖσαι καὶ πλειόνων δέονται τῶν ἔξωθεν. Τῷ δὲ θεωρητικῷ οὐδενὸς τῶν τοιούτων πρὸς γε τὴν ἐνέργειαν χρεία. Ἀλλ' ὡς εἰπεῖν, καὶ ἐμποδὼν ἵσταται ταῦτα τῇ θεωρείᾳ. Δεήσεται δὲ οὐχ ὡς θεωρητικὸς, ἀλλ' ὡς πρακτικὸς, ἐπεὶ ἄνθρωπος ὢν καὶ ἀνθρώποις συζῶν, αἱρεῖται τὰ κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν, ἵνα πρὸς τοὺς συνόντας τὰ ἀνθρώπινα σώζῃ.

vero in actione sit virtus. Quod enim perfectum est, in utroque esse manifestum est. Apparet ergo activam virtutem, ut perfecta esse possit, externo egere apparatu: tantoq; magis: quanto major est ac pulchrior. Ejus enim actiones magnæ cum sint & eximiæ, pluribus etiam egebunt externis. Is vero qui contemplatur, nullo eorum ad functionem suam opus habet. Sed quodammodo etiam obesse hæc, ut ita dicam, & impedire contemplationem videntur. Egebit autem non ut qui contemplativam, sed ut qui activam colit vitam. Cum n. homo sit, & cum hominibus vivat, quæ activæ conveniunt virtuti eligit sibi, ut apud eos cum quibus versatur, ea quoq; quæ in homine requiruntur, conservet.

Aristot. l. 10, c. 8.

ΚΕΦ. ι.

Ἔτι περὶ τοῦ θεωρητικοῦ βίου, καὶ ὅτι ἡ τελεία εὐδαιμονία ἐν αὐτῷ ἐστί.

CAP. X.

De contemplativa vita, & perfectam in ea felicitatem esse.

Φαίνεται δὲ καὶ ἐκεῖθεν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ συνεστάναι τὴν τελείαν εὐδαιμονίαν. Ἡ γὰρ θεωρεία μόνον θεοῦ ἔργον ἐστὶν, ὅς ἐστιν ἀληθῶς μακάριος καὶ εὐδαίμων. Ποίας γὰρ ἄλλας πράξεις ἀποδοτέον αὐτῷ; τὰς δικαίας; ἢ γελοῖον συναλλάττειν αὐτὸν, καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόναι, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείας; πῶς οὖν ὑπομενεῖ τὰ φοβερὰ, καὶ περὶ τῆς ζωῆς κινδυνεύσει τοῦ καλοῦ ἕνεκα; καὶ γὰρ καὶ

Sed & ex illo apparet, in contemplativa vita perfectam felicitatem esse. Solius enim Dei opus est contemplatio, qui revera beatus & felix est. Quæ enim aliæ tribui ei possint actiones? Anne justæ? Hoc vero ridiculum erit, si permutare eum dicamus, aut depositum reddere, & si quæ sunt hujusmodi. An vero fortes? Quomodo ergo terribilia subibit, aut in periculum de vita veniet honesti causa? Hoc vero & dictu est absurdum.

Ἡ δὲ τελεία εὐδαιμονία, &c.

Aristot. l.10.c.8 An autem liberales? Cui ergo & quid dabit? Nam & hoc absurdum erit, si nummos illi tribuamus, aut quid simile: quibus cum ipse ad vitam opus habeat, honestatis tamen causa, ea tradat aliis. Jam vero temperans quomodo erit, cum ne malas quidem habeat cupiditates? Omnes ergo ejusmodi actiones sunt exiguæ, neq; Deo dignæ. Quoniam autem vivere eum omnes consentiunt, necesse est etiam functione aliqua fungi. Neque enim ociosus Endymionis instar poterit dormire. Cum vero in hac functione neque agat, sicut dictum est, multo autem minus faciat (neq; enim perpetuo in perficiendo aliquo opere, quemadmodum artifices operarii, versari eum verisimile est) quid restat, nisi ut contempletur? Quare, cum beatitudine excellat Dei functio, contemplationem eam esse sequetur. In contemplativa ergo vita perfectam eam esse omnino est necesse. Est enim divinæ quam maxime cognata functioni.

Σημεῖον δὲ καὶ τὸ μὴ μετέχειν, &c. Id ipsum etiam ex eo apparet, quia nullum ratione destitutum animal, felicitatis sit particeps: quæ contemplativa illa penitus privata sunt functione. Dei quippe vita tota felix est: hominum autem quatenus similis est ei, & divinæ illius functionis aliquam imaginem habet. Reliquorum vero animalium nullum est beatum, quoniam nulla ex parte cum contemplatione quicquam habet commune. Quæ ergo contemplatione, etiam prædita sunt felicitate, & quæ ma-

εἰπεῖν ἄτοπον. Ἀλλὰ πῶς ἐλευθερίως; τίνι οὖν καὶ τί δώσει; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτῷ νόμισμα, ἤτι τοιοῦτον, οὗ δεόμενος αὐτὸς εἰς τὸν βίον, ἔπειτα ἄλλῳ δίδωσιν, ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ. Σώφρων δὲ πῶς ἂν εἴη φαύλας οὐκ ἔχων ἐπιθυμίας; πᾶσαι μὲν οὖν αἱ τοιαῦται πράξεις μικραὶ καὶ ἀνάξιαι θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ ζῆν πάντες ὑπειλήφασιν αὐτὸν, ἀνάγκη καὶ ἐνεργεῖν. Οὐ γὰρ δεῖ καθεύδειν ἐξηργηκότα, καθάπερ τὸν Ἐνδυμίωνα· ἐπεὶ δὲ ἐνεργῶν οὔτε πράττει, καθὼς δέδεικται, οὔτε πολλῷ μᾶλλον ποιεῖ· οὐ γὰρ συνεχῶς περὶ ἀποτελέσματά τινα διατρίβειν εὔλογον αὐτὸν κατὰ τοὺς δημιουργικοὺς τῶν τεχνιτῶν, τί λείπεται πλὴν θεωρεῖν; ἡ ἄρα τοῦ θεοῦ ἐνέργεια μακαριότητι διαφέρουσα, θεωρητικὴ ἂν εἴη. Ἐν ἄρα τῷ θεωρητικῷ βίῳ συνεστάναι πᾶσα ἀνάγκη τὴν τελείαν. συγγενεστάτη γάρ ἐστι τῇ τοῦ θεοῦ ἐνεργείᾳ.

Φαίνεται δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ μηδὲν τῶν ἀλόγων εὐδαιμονίας μετέχειν, τῆς θεωρητικῆς ἐνεργείας ἐστερημένα τελείως. Τῷ μὲν γὰρ θεῷ πᾶς ὁ βίος μακάριος, τοῖς δ' ἀνθρώποις ἐφ' ὅσον ἔοικε καὶ εἰκόνα φέρει τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας. Τῶν δ' ἄλλων ζώων οὐδὲν μακάριον, ἐπεὶ οὐδαμοῦ κοινωνεῖ θεωρίας. Ὅσα τοίνυν θεωρίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας μετέχει, καὶ

καὶ ἃ μᾶλλον θεωρεῖ, καὶ μᾶλλον εὐδαιμονεῖ, καὶ ὅλως ἐφ' ὅσων ἡ θεωρία, καὶ ἡ εὐδαιμονία διατείνει· οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, ἀλλὰ κατ' αὐτὴν δήπου τὴν θεωρίαν· αὕτη γὰρ τιμία δι' ἑαυτὴν ἡ θεωρία. Ὥστ' εἴη ἂν ἡ εὐδαιμονία θεωρία τις, ἡ ἀρίστη δὴ καὶ τελειοτάτη.

Χρεία καὶ δὲ τῶν ἔξωθεν τῷ θεωρήματι πρὸς τὸ συνεστάναι τὸ σῶμα καὶ ὑγιαίνειν. Οὐκ εὔλογον γὰρ μὴ δεῖσθαι τῶν τοιούτων ἄνθρωπον ὄντα, οὐ γὰρ αὐτάρκης ἡ φύσις τὰ τοιαῦτα.

Δεήσεται καὶ οὐ τοσούτων ὅσων ὁ πρακτικός· οὐδὲ ἁπλῶς πολλῶν τινῶν καὶ μεγάλων, ἐπεὶ φαμὲν χρείαν αὐτὸν ἔχειν τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ μετρίων. Οὐ γὰρ ἡ περιβολὴ τοῦ πλούτου, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἔξωθεν ἀγαθῶν αὐτάρκη ποιεῖ τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ πείθει κρίνειν ὀρθῶς περὶ τῶν πρακτῶν, ἢ πράττειν τὰ δέοντα. Δυνατὸν γὰρ καὶ μὴ ἄρχοντα γῆς καὶ θαλάττης πράττειν τὰ καλὰ, καὶ ἀπὸ μετρίων τινῶν ποιεῖν ἃ προσήκει τοῖς μεγάλην περιβεβλημένοις ἀρχήν. Τοῦτο δὲ ὁρᾶν ἐστὶν ἐναργῶς· οἱ γὰρ ἰδιῶται τῶν μέγα δυναμένων οὐχ ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὰ ἐπιεικῆ φαίνονται πράττοντες. Τοσούτων τοίνυν εὐπορεῖν τὸν εὐδαίμονα ἱκανὸν πρὸς εὐδαιμονίαν· ἐνεργήσει γὰρ τὴν ἀρετὴν ἀκωλύτως, καὶ τὸν εὐδαίμονα βιώσεται βίον· μαρτυρεῖ δὲ

gis contemplantur, magis quoque sunt felicia: quam latè denique contemplatio, tam late quoque se extendit felicitas; non per accidens, sed ipsius causa contemplationis: ipsa enim per se honore digna est contemplatio. Unde sequitur, contemplationem quandam, felicitatem esse; optimam nimirum maximeq; perfectam. Aristot. l. 10. c. 8.

Habet tamen externis quoque opus qui contemplatur: ut & consistere ejus corpus possit & sanitas. Neque enim verisimile est, homo cum sit, iis opus eum non habere. Quia non sponte sua hæc suppeditat natura, aut per se suis est contenta. Δεήσει δὲ καὶ τῆς ἐκτὸς, &c

Non tamen tam multis, quam qui in activa versatur vita, egebit, neq; simpliciter multis magnisque: quia necessariis egere eum quidem dicimus, sed modicis. Neque enim opum abundantia, aut reliquorum, quæ externa dicimus, bonorum, se ipso contentum facit felicem: aut recte de iis quæ agenda sunt judicare, aut ea quæ oportet agere. Potest enim aliquis, licet nec terræ imperet nec mari, quæ honesta sunt agere, & ab exiguis facultatibus aut modicis, quæ magno digna imperatore sunt, efficere. Quod quidem per se res ipsa evincit. Siquidem privatos quosdam homines non minus, & fortasse magis quam qui plurimum possunt, ea quæ proba sunt agere videmus. Talibus ergo instructum esse eum quem felicem dicimus, ad felicitatem est satis. Virtutis quippe sine impedimento ullo exercebit functiones, & Οὐ μὴν οἰητέον γε πολλῶν, &c.

felicem

Aristot. l. 10. c. 8.

felicem vivet vitam. Quod quidem confirmat & Solon, qui non externis felicitatem definiebat bonis, sed eos felices dicebat esse, qui externis instructi bonis, actiones exercuissent honestas, & temperanter vixissent: fieri enim potest, ut qui modica possideant, ea quæ oportet agant. Sed nec Anaxagoras divitem hominem aut potentem judicare felicem videtur. Neque enim mirandum dicebat esse, si absurdus vulgo videretur. Fieri enim potest ut qui bonus sit ac felix, improbus tamen ac miser à vulgo habeatur, qui ab externis tantum, quæ sola illi sentiunt, judicare solent. Ex quo apparet, cum nostra sententia, veterum quoque philosophorum convenire opiniones. Quæ aliquo modo fidem quoque aliquam iis faciunt quæ diximus: quum tamen veritas activa ab ipsis operibus & vita probetur. Hinc enim mendacium evincitur, cum rebus ipsis non consentiunt sermones. In ipsis enim actionibus præcipuum consistit. Diligenter igitur consideranda sunt quæ diximus, actionibusque humanis applicare & vitæ oportet: & quæ illi respondent, admittenda: quæ vero non congruunt, meri sermones & inanes sunt habendi.

Ὁ δὲ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν, &c.

Postremo etiam hinc evincitur, eum qui mentis functionibus fungitur, felicissimum esse: quia Deo est gratissimus quo quid felicius possit esse? Si enim Deo res humanæ curæ sunt, earumque, sicut omnibus videtur & revera est, rationem habet, quo

τοῖς λόγοις καὶ Σόλων, οὐ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τὴν εὐδαιμονίαν ὁρίζων, ἀλλ' εὐδαιμονίας ἀποφαινόμενος εἶναι τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς κεχορηγημένους, πεπραγότας τε τὰ κάλλιστα, καὶ βεβιωκότας σωφρόνως· ἐνδέχεται γὰρ μέτρια κεκτημένους πράττειν ἃ δεῖ. Δοκεῖ δὲ καὶ Αναξαγόρας οὐ πλούσιον οὐδὲ δυνάστην ὑπολαβεῖν τὸν εὐδαίμονα εἶναι· φησὶ γὰρ οὐδὲν θαυμαστὸν, εἰ δόξειέ τις τοῖς πολλοῖς ἄτοπος εἶναι. Δυνατὸν γὰρ ἀγαθὸν καὶ εὐδαίμονα ὄντα, πονηρὸν καὶ ἄθλιον νομισθῆναι τοῖς πολλοῖς, οἳ τοῖς ἐκτὸς καὶ φαινομένοις κρίνουσι, τούτων αἰσθανόμενοι μόνον. Ὥστε τοῖς ἡμετέροις λόγοις καὶ αἱ τῶν σοφῶν συμφωνοῦσι δόξαι· καί τις καὶ ἀπὸ τούτων τοῖς εἰρημένοις γίνεται πίστις μετρία· τὸ γὰρ ἐν τοῖς πρακτικοῖς ἀληθὲς ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τοῦ βίου φαίνεται. Καὶ τούτοις ἐλέγχεται τὸ ψεῦδος, ὅταν οἱ λόγοι μὴ φαίνωνται τοῖς πράγμασιν ἐξακολουθοῦντες. Ἐν γὰρ ταῖς πράξεσι τὸ κύριον· δεῖ τοίνυν σκοπεῖν τὰ προειρημένα καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσι καὶ τῷ βίῳ φέροντας ἐφαρμόζειν· καὶ συνᾴδοντα μὲν ἀποδεκτέον, διαφωνοῦντα δὲ λόγους κενοὺς ὑποληπτέον.

Ἔτι δὲ καὶ ἐκεῖθεν γίνεται δῆλον, εὐδαιμονέστατον εἶναι τὸν κατὰ νοῦν ἐνεργοῦντα· καὶ γὰρ θεοφιλέστατός ἐστιν οὗ τί γένοιτ' ἂν εὐδαιμονέστερον; εἰ γάρ τι τῶν θεῶν μέλει τῶν ἀνθρωπίνων, καί τις ἐστὶν αὐτῶν ἐπιμέλεια παρ' ἐκείνου, καθάπερ πᾶσι δοκεῖ, καὶ εἴη

ἂν

γε, τινι τῶν ἐν ἀνθρώποις χαίρειν τὸν θεὸν μᾶλλον εἰκὸς, ἢ τῷ ἀρίστῳ καὶ συγγενεστάτῳ; τοῦτο δὲ ὁ νοῦς ἐστίν. Εἰ δὲ τῷ νῷ μάλιστα χαίρει, καὶ ἀγαπῶντας μάλιστα τοῦτον καὶ τιμῶντας, καὶ κατ' αὐτὸν ἐνεργοῦντας, ἀντευποιήσει πάντως, ὡς τῶν φίλων αὐτῷ καὶ συγγενῶν ἐπιμελουμένους, καὶ ἄλλως ὡς ὀρθῶς καὶ καλῶς πράττοντας. Οὗτος δὲ ὁ σοφός ἐστι καὶ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν· θεοφιλέστατος ἄρα. Τὸν αὐτὸν δὲ εἰκὸς καὶ εὐδαιμονέστατον εἶναι. Καὶ διὰ τοῦτο ἄρα ὁ σοφὸς μάλιστα εὐδαίμων. Ἡ ἄρα τελεία εὐδαιμονία ἐν τῷ θεωρητικῷ συνίσταται βίῳ.

tandem magis delectari Deum putabimus, quam eo quod est optimum maximeque illi cognatum? Hoc autem mens est. Quod si mente delectatur maxime, etiam iis qui hanc amant maxime & honorant ejusque functionibus funguntur, bene vicissim faciet; ut qui eorum, quæ maxime illi grata & accepta sunt & cognata, diligenter curam gerant, atque ideo quoque recte & honeste agant. Hic autem est sapiens, & qui mentis functione fungitur. Hic ergo maxime acceptus est Deo. Eundem autem necesse est & felicissimum esse. Ac propterea videlicet sapiens est maxime felix. Perfecta ergo in contemplativa vita consistit felicitas. Aristot. l. 10. c. 9.

ΚΕΦ. ιά.

Ὅτι περὶ ἀρετῆς οὐχ ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλ' ἔχειν καὶ χρῆσθαι πειρατέον.

Ἃ Μὲν οὖν προσῆκε περὶ τῆς ἀρετῆς ὡς ἐν τύπῳ διαλαβεῖν, ἔτι τε φιλίας, καὶ ἡδονῆς, καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ἱκανῶς εἴρηται. Καὶ οὐδενὸς ἴσως ἔτι δεήσει τῇ πραγματείᾳ πρός γε τὸν περὶ αὐτῆς λόγον. Τί οὖν; ἤνυσται τὸ προτεθὲν ἡμῖν ἤδη, καὶ τὸ προσῆκον τέλος ἔλαβεν ἡ σπουδή; καὶ μὴν πρακτική τίς ἐστιν ἡ φιλοσοφία, καὶ δεῖ καταλλήλου τέλους αὐτῇ. Τὸ δὲ εἰδέναι τί ἐστιν ἀρετὴ, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, idoneum. At vero, scire

CAP. XI.

Non satis esse sciri ea quæ ad virtutem spectant, sed habenda esse, & utendum iis esse.

Quæ ergo rudi quasi pinguiq; Minerva dicenda esse de virtutibus, item de amicitia, voluptate ac felicitate videbantur, satis jam dicta sunt. Neque aliud quid fortasse in hoc argumento requiritur, quod quidem tradi de eo posse videatur. Quid igitur? Num ergo institutum plane absolvimus nostrum, & ad finem suum nobis pervenit hæc consideratio? Atqui vero meminisse oportet, activam esse hanc philosophiam, finemque eam sibi requirere idoneum. At vero, scire quid sit virtus, singulaq; ex Cap. 9. Ἀρ' οὖν εἰ περὶ τούτων, &c.

reli-

Aristot. l. 10. c. 9

reliquis, nihil aliud quam quædam contemplatio est. Quemadmodum ergo is qui ad virtutem contendit, non hunc diligentiæ suæ debet ponere terminum, ut sciat quid agere, & à quibus abstinere debeat, quid item sit virtus ac vitium, vel quis extremus rerum humanarum sit finis, sed ad actiones etiam se conferre, ut hanc fugiat, illam vero sequatur, & ad consequendam nihil non faciat felicitatem. Ita doctor quoque, & ut ita dicam, alipta virtutis, non sola contentus esse disciplina debet, neque hoc tantum curare, ut naturam intelligat singulorum, sed etiam ut fiant dare operam debebit, atque hoc ipsum docere, neque existimare aliter se posse vere virtutis esse doctorem. Eo enim, ut perfectus in arte sua esse possit gymnasta, totam docendi rationem suam dirigere oportet eum qui docet. Illa autem erit athletæ virtutis perfectio, si bonus esse & quæ honesta sunt agere possit. Unde apparet, reliquæ in qua hactenus versati sumus de moribus doctrinæ, hoc quoque addendum esse, quibus actionibus singuli, aut habitu, convenienter virtutem se habebunt & bonum: quomodo item quæ de ea traduntur libenter audire, & ex præscripto ejus vivere poterunt. Ita enim demum quæ de moribus traditur perfecta erit doctrina, si ubiq; actionem adjungat. Hæc ergo docendi quoq; explicanda est ratio. Si enim ad persuadendam virtutem sufficerent qui de virtute

θεωρία τίς ἐστι μόνον. Οὐκοῦν καθάπερ τῷ πρὸς ἀρετὴν ἐπειγομένῳ οὐ μέχρι τούτου εἶναι δεῖ τὴν σπουδὴν, μαθόντι τίνα δεῖ πράττειν, καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τί τε ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ τίς ἡ κακία, καὶ τί τὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἔσχατον τέλος, ἀλλὰ καὶ πράξεων ἅπτεσθαι, καὶ τὴν μὲν φεύγειν, τὴν δὲ διώκειν, ὑπὲρ δὲ τοῦ τῆς εὐδαιμονίας τυγχάνειν πάντα ποιεῖν. Τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς ἀλείπτην ἀνάγκη μὴ τούτοις ἀγαπᾷν μόνον τοῖς λόγοις, ὅθεν ἔνι μαθεῖν ἕκαστα τί ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὅπως ἂν γένοιτο κατορθῶσαι. Καὶ τοῦτο διδάσκειν, οἰόμενον οὕτως ἂν ἀληθῶς γενέσθαι διδάσκαλον ἀρετῆς. Πρὸς γὰρ τὴν τελείωσιν τοῦ γυμναζομένου τὸν παιδοτρίβην προσήκει τάττειν τοὺς λόγους. Τελείωσις δ' ἂν εἴη τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀθλητοῦ, τὸ ἀγαθὸν αὐτὸν γενέσθαι καὶ πρακτικὸν τῶν καλῶν. Φανερὸν τοίνυν, ὡς ἄρα τοῖς περὶ τῶν ἀρετῶν εἰρημένοις ἐκεῖνα προσθεῖναι δεῖ, τί ποιῶν ἕκαστος, ἢ πῶς ἔχων, οἰκείως εἰς ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἕξει, καὶ τῶν περὶ αὐτῆς ἡδέως ἀκούσεται λόγων, καὶ βιῶναι δυνήσεται κατ' αὐτήν. Οὕτω γὰρ ἂν ὁ περὶ τῆς ἀρετῆς αὐτάρκης γένοιτο λόγος, διὰ πάντων τὸ γινόμενον σώζων, Πειρατέον δὴ ταύτην τὴν μέθοδον ἀποδοῦναι. Εἰ μὲν οὖν ἱκανὸς ἦν ὁ περὶ τῆς ἀρετῆς λόγος

πεῖσαι

πεῖσαι γίνεσθαι χρηστούς, πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους δικαίως κατὰ τὸν Θέογνιν ἐφερόμην, καὶ πολλῶν ἔδει τοῦτον ὠνεῖσθαι, καὶ ζητεῖν ἐκ παντὸς τρόπου λαβεῖν.

Νῦν δὲ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς καὶ ἐλευθερίους τῶν νέων, καὶ ὅσοις εὐγενὲς καὶ φιλόκαλον ἦθος, φαίνονται δυνάμενοι πείθειν, καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ταύτης πρᾶξιν καὶ τὴν ἕξιν παρακαλεῖν.

Τοὺς πολλοὺς δὲ οὐκ ἔτι. Δύναται γὰρ οὐδεὶς τῶν τοιούτων λόγῳ τινὶ καὶ πειθοῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἑλέσθαι, καὶ τὴν κακίαν φυγεῖν. Οὐ γὰρ αἰδὼς αὐτοὺς ἄγει δεινὸν ἡγουμένους αὐτὸ τὸ δόξαι κακοὺς, ἀλλὰ φόβος. Οὐδὲ ἀπέχονται τῶν φαύλων, διότι φαῦλα, καὶ ὅτι τὸ ταῦτα πράττειν αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι λόγῳ μὲν οὐ ζῶσιν. ὅθεν αἰδεῖσθαι συμβαίνει, πάθεσι δὲ ἀκολουθοῦντες τὰς ἑπομένας τοῖς πάθεσι διώκουσιν ἡδονὰς, καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἀντικειμένας φεύγουσι λύπας. Τὸ δὲ φεύγειν τὰς λύπας, τοῦτό ἐστι τὸ φοβεῖσθαι. Τοὺς δὴ οὕτως ἔχοντας, καὶ τοὺς μὴ γεύσασθαι τῶν ὡς ἀληθῶς καλῶν καὶ σπουδαίων, μηδὲ εἰς ἔννοιαν τούτων δυνηθέντας ἐλθεῖν. τίς ἂν λόγος μεταρρυθμίσαι; καὶ γὰρ ἀδύνατον, ἢ οὐ ῥᾴδιον, τὰ χρόνῳ πολλῷ τοῖς ἤθεσιν ἐμπαγέντα καὶ βεβαιωθέντα, λόγῳ κινῆσαι μόνῳ. Δεῖ γὰρ

habentur sermones, multa nec exigua merito dignus esset mercede, ut Theognis ait, labor hic noster: magnoque emendus esset talis aliquis, & omni nobis ratione comparandus. Aristot. l.10.c.9.

Nunc vero bonos quidem adolescentes atque ingenuos, quibus generosa & honesti studiosa est indoles, videntur persuadere, & ad virtutem, ejusque actionem & habitum adhortari posse. Νῦν δὲ φαίνονται, &c.

Vulgus vero non item. Neque enim eorum quisquam ratione ulla aut persuasione ad honesti studium ac boni, & ad fugiendum incitari satis vitium potest. Neque enim pudore impelluntur, ut hoc ipsum dedecus esse existiment quod improbi habeantur, sed metu. Neque abstinent à malis, quia sunt mala, & quia agere ea turpe est ac inhonestum, sed propter pœnas. Causa autem est, quia ratione non vivunt, ex qua pudor oritur, sed affectus sequuntur, easq; vicissim quæ affectum sequuntur voluptates quoq; ipsi sectantur: ideoque eos qui cum iis pugnant fugiunt dolores. Fugere autem dolores, hoc est quo perturbantur. Eos autem qui ita se habent, & cum nunquam ea quæ vera sunt bona gustaverint & honesta, & nè quidem ad considerationem eorum atq; cogitationem pervenire possint, quæ tandem emendare posset ratio? Neq; enim aut omnino aut certe non facile fieri potest, ut ea quæ multo tempore infixa moribus hæserunt, & quasi jam sunt confirmata, sola ratione moveantur. Τοὺς δὲ πολλοὺς ἀδυνατεῖν, &c.

Requi-

Aristot. l. 10. c. 9.

Requiruntur enim & alia, quæ si adfuerint, tum demum bene etiam nobiscum agetur, si virtutis, morumq; participes esse poterimus bonorum. Cum ergo ad id de quo in præsentia agimus sola per se non sufficiat disciplina, quærẽdum restat, quænam sint illa, quæ substerni prius oportet, ut bonũ ipsũ persuadere nobis possit ratio

καὶ ἑτέρων, ὧν παρόντων ἀγαπητὸν εἴ τις ἀρετῆς καὶ χρηστῶν ἠθῶν μεταλάβοι. Ἐπεὶ τοίνυν οὐκ αὐτάρκεις οἱ λόγοι πρὸς τὸ προκείμενον, ζητητέον τίνα ἐστὶν, ὧν προϋποκειμένων καὶ ὁ λόγος τὸ ἀγαθὸν δύναται πείθειν.

CAP. XII.

Quomodo honestus ac bonus evadere possit aliquis: idque ut fiat, lege opus esse.

ΚΕΦ. ιβ'.

Πῶς ἐστὶ καλὸν καὶ ἀγαθόν τινα γενέσθαι· καὶ ὅτι δεῖ πρὸς τοῦτο τοῦ νόμου.

Γίνεσθαι δ' ἀγαθοὺς οἴονται οἱ μὲν, &c.

CAusæ igitur virtutis in hominibus tres esse videntur omnibus. Natura, disciplina, & consuetudo. Jam vero naturam in nostra potestate non esse, manifestum est. Etenim ut quis ad virtutem nascatur idoneus, in felicibus vere hominibus à divina aliqua causa contingit: doctrinam vero & virtutis disciplinam omnes persuadere non posse, satis ex iis quæ hactenus diximus apparet. Cum necesse sit bona prius consuetudine præparatum esse auditoris animum, ut & gaudere quibus oportet, & odisse possit, quæ debet. Ita namq; demum cum fructu admittet disciplinam, non aliter quam terra semen, quod nutrire jam potest. Sine hoc vero quomodo audire eam possit doctrinam, quæ à voluptate abstrahere eum conatur? Aut quomodo omnino intelligere, quamdiu ex affectus ratione vivit? Aut quo pacto diversa illi persuaderi queant, qui ita se habet? Verisimile enim est non ra-

ΤΑ' τοίνυν αἴτια τῆς ἀρετῆς τοῖς ἀνθρώποις, τρία πᾶσι δοκεῖ. Φύσις, καὶ διδασκαλία, καὶ ἔθος· ἡ μὲν οὖν φύσις, ὅτι ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔστι, φανερόν. Τὸ γὰρ πεφυκέναι πρὸς ἀρετὴν διά τινος γίνεται θείας αἰτίας τοῖς ὡς ἀληθῶς εὐτυχέσιν, ἡ δὲ διδασκαλία καὶ ὁ περὶ τὴν ἀρετὴν λόγος, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς οὐ πάντας δύναται πείθειν, ἀλλ' ἀνάγκη τὴν τοῦ ἀκροατοῦ ψυχὴν ἔθεσί τισιν ἀγαθοῖς προδιεσκευασμένην εἶναι, πρὸς τὸ χαίρειν οἷς δεῖ, καὶ μισεῖν ἃ δέον ἐστίν. Οὕτω γὰρ ἂν καλῶς ὑποδέξαιτο τὴν διδασκαλίαν, καθάπερ ἡ τὸ σπέρμα θρέψαι δυναμένη γῆ. Χωρὶς δὲ τούτου πῶς ἂν ἀκούσειε λόγου τῶν ἡδονῶν ἀφιστάντος; πῶς δ' ἂν ὅλως καὶ δυνηθείη συνεῖναι ζῶν κατὰ πάθος; τὸν δὲ οὕτως ἔχοντα, πῶς οἷόν τε μεταπεῖσαι; δῆλον γὰρ, ὡς οὐ λόγῳ δύναται τὸ πάθος

πάθος ὑπείκειν, ἀλλὰ βίᾳ τινί. Διὰ τοῦτο οὐχ ἱκανὸς ὁ λόγος ποιῆσαι χρηστούς, τὸ δὲ ἔθος προϋποκεῖσθαι δεῖ τῆς διδασκαλίας, δι' οὗ τὸ ἦθος τοῦ ἀκροατοῦ πρὸς ἀρετὴν οἰκείως ἂν ἔχοι, στέργων μὲν τὸ καλὸν, δυσχεραίνων δὲ τὸ αἰσχρόν.

Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἀγαθὸν ἦθος δεῖ προϋπάρχειν, καὶ τὴν ψυχὴν προδιατιθέναι, δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἐπιθυμῆσαι δὲ πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τυχεῖν ἀγωγῆς ὀρθῆς καὶ πρὸς ἀρετὴν φερούσης διαίτης, πῶς ἂν γένοιτο χωρὶς τῶν ὀρθῶν καὶ δικαίων καὶ ὅλως καταλλήλων ἀρετῇ νόμων; δεῖ γὰρ ὑπὸ νόμοις τοιούτοις ἔτι νέον ὄντα τραφῆναι. Τὸ γὰρ σωφρόνως ζῆν καὶ καρτερικῶς οὐχ ἡδὺ τοῖς πολλοῖς καὶ μάλιστα νέοις ἐστί· καὶ διὰ τοῦτο προσήκει νόμοις τετάχθαι αὐτοῖς τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ τὴν τροφὴν, καὶ τἄλλα, δι' ὧν ὁ βίος. Καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴη λυπηρὰ αὐτοῖς, διὰ τὸ συνήθη γενέσθαι. Οὐ μόνον δὲ νέοις ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι χρεία τῶν νόμων· οὐ γὰρ ἱκανὸν πρὸς τὸ γενέσθαι χρηστούς, τὸ νέους ὄντας μόνον τροφῆς ὀρθῆς καὶ ἐπιμελείας τυγχάνειν ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνδρωθέντας ἐπιτηδεύειν δεῖ τὰ καλὰ, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἑαυτοὺς ἐθίζειν, καὶ τηνικαῦτα δεησόμεθα νόμων, καὶ ὅλως περὶ πάντα τὸν βίον. Οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκῃ πειθαρχοῦσι μᾶλλον, ἢ λόγῳ· καὶ

tione sed vi potius expugnandum esse affectum. Quare neq; sola sufficit doctrina, ut bonos faciat viros, sed oportet ut doctrinam præcedat consuetudo: qua ad virtutem prius præparabitur & idonea auditoris reddetur indoles, ut nimirum id quod honestum est amet, quod autem turpe & flagitiosum est, detestetur

Aristot. l. 10. c 9.

Debere ergo bonam præmitti consuetudinem, priusque benè constituendam esse animam, ex præcedentibus apparet. Jam vero ut aliquis bonum agere assuescat, rectaq; & quæ ad virtutem ducat institutione imbuatur ac vivendi ratione, sine rectis justisq; & quæ virtuti conveniunt legibus, id fieri non potest. Oportet enim sub talibus jam usq; à teneris eum educari legibus. Quia ad temperantiam vitam suam componere & tolerantiam, plerisq; ac maxime juvenibus gratum esse non solet. Ideoq; certis quibusdam oportet legibus instituta iis atq; educationem, cæteraq; quæ ad vitam ut decet agendam requiruntur, præscribi. Ita fiet ut molesta iis esse desinant: cum jam usitata esse cœperint. Neq; juvenibus tantum, sed & viris opus est legibus. Quia non sufficit ut boni fiant viri, si à prima statim ætate diligens cura adhibeatur atq; educatio: sed cum potissimum ubi ad virilem pervenerint ætatem, quæ honesta sunt agere, & virtutis sibi comparare habitum debeant, etiam tum opus erit legibus, & quamdiu deniq; vivemus. Pleriq; enim homines vi magis quam rationi, pœnis magis

Ἐκ νέου δὲ ἀγωγῆς ὀρθῆς, &c.

Aristot. lib. 10, c. 9.

magis parent quam honestati. Atq; hæc causa est cur nonnulli arbitrentur, legislatoris esse officium, ut prius rationibus & verbis ad virtutis studium deducat & bonum, propositaq; eos honestate adhortetur. Ita enim futurum, ut boni viri fiant meliores, si bene agere assuescant: deinde ut & iis qui nou parent, & ab officio suo natura alieni sunt, supplicia imponat & pœnas. Eos postremo qui sanari non possunt, è numero sanorum ejiciat, & eorum qui viri boni munus possunt implere. Decet quippe, ut vir bonus. & qui ex præscripto vivit honesti, obtemperet rationi. Improbus vero, quia cum voluptatem assiduo sequatur, & affectibus omni ratione destitutis morem gerat, ratione emendari non possit, dolore potius subjiciendus est, sicut jumentum. Unde est quod dicunt, eos homines, qui ratione fere omnino destituuntur, iis castigandos esse doloribus, qui cum voluptatibus illis, quas illi maxime sequuntur, pugnant maxime. Ut, exempli gratia, qui plus quam oportet, sibi vindicat, bonis privetur omnibus, qui arrogans est & contumeliosus, infamia, qui intemperans, verberibus afficiatur.

Ει δ' ἦν καθάπερ εἴρηται, &c.

Quod si hæc dura sint ac molesta, & tamen bonum esse oportet, unumquemq; hominem ac probum, statim à prima ætate, bene educari, ac institui, & ad probitatem assuefieri singulos oportet, atq; ita deinceps in iisdem persistere ac vitam traducere institutis neque sponte ac invito agere id quod à virtute est

ταῖς ζημίαις, ἢ τῷ καλῷ. Διὰ τοῦτο καί τινες οἴονται δεῖν τοὺς νομοθέτας προτρέπειν μὲν λόγοις ἐπὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐνάγειν, προτρεπομένους τοῦ καλοῦ χάριν. Οὕτω γὰρ ἂν τοὺς ἐπιεικεῖς ἀμείνους γενέσθαι, πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐθισθέντας· ἔπειτα τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ ἀφυῶς ἔχουσι κολάσεις καὶ τιμωρίας ἐπιτιθέναι, τοὺς δ' ἀνιάτους ἐξορίζειν τῆς χώρας τῶν ὑγιαινόντων, ἢ δυναμένων. Προσήκει γὰρ τὸν μὲν ἐπιεικῆ καὶ πρὸς τὸ καλὸν ζῶντα τῷ λόγῳ πειθαρχήσειν· τὸν δὲ φαῦλον ἡδονῆς ὀρεγόμενον καὶ πάθεσιν ἀλόγοις ἀκολουθοῦντα λόγῳ μὲν οὐκ ἂν βελτίω γενέσθαι, λύπῃ δὲ κολαζόμενον, ὥσπερ ὑποζύγιον. Ὅθεν καὶ φασὶ δέον εἶναι τοὺς ἀλογωτέρους ἐκείναις ταῖς λύπαις κολάζειν, αἳ πρὸς τὰς ἀγαπωμένας ὑπ' αὐτῶν ἡδονὰς ἐναντίως ἔχουσιν. Οἷον τὸν μὲν πλεονέκτην ἀπογυμνῶσαι τῶν ὑπαρχόντων, τὸν δὲ ἀλαζόνα καὶ ὑβριστὴν ἀτιμάσαι, τυπτῆσαι δὲ τὸν ἀκόλαστον.

Εἰ δὲ ταῦτα σκληρὰ καὶ ἀηδῆ, καὶ ἀγαθὸν εἶναι δεῖ καὶ ἐπιεικῆ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον, ἐκ παιδὸς καλῶς καὶ ὀρθῶς προσήκει τραφῆναι, καὶ παιδευθῆναι, καὶ τὴν ἐπιείκειαν ἐθισθῆναι, καὶ οὕτως ἔπειτα ζῆν ἐν ἐπιτηδεύμασιν ἀγαθοῖς, καὶ μήτε ἄκοντα μήτε ἑκόντα πράττειν

τὰ

τὰ φαῦλα· τοῦτο δὲ δύναται γίνεσθαι βιουμένοις κατά τινα τάξιν καὶ λόγους ἀφωρισμένους, κῦρος ἔχοντας καὶ ἰσχύν. Τὰ μὲν οὖν τῶν πατέρων πρὸς τοὺς παῖδας προστάγματα, τὴν ἰσχὺν οὐκ ἔχει οὕτω μεγάλην ὥστε βιάζεσθαι, οὐδέ τινος ἑνὸς ἀνδρὸς, μὴ τυράννου ὄντος ἢ βασιλέως, οἱ λόγοι δύνανται τοσοῦτον, ὥστε μὴ βουλομένους ἐπάγειν ἐπὶ τὰ καλὰ τοὺς πολλούς. Μόνος δὲ ὁ νόμος ἀναγκαστικήν τινα δύναμιν ἔχει. Πιστεύεται γὰρ ἀπό τινος νοῦ καὶ φρονήσεως τεθῆναι τὸ ἐξ ἀρχῆς. Ὅθεν τοῖς μὲν ἀνθρώποις ἐχθαίρουσιν οἱ πολλοὶ ταῖς ὁρμαῖς αὐτῶν ἐναντιουμένοις, κἂν ὀρθῶς αὐτὸ δρῶσι. Τῷ νόμῳ δὲ οὐδεὶς ἄχθεται τάττοντι τὸ ἐπιεικές, καὶ τῶν πονηρῶν ἀφιστάντι· τοὺς μὲν γὰρ ζῶντας τῶν παιδευτῶν ἴσως ἔστι νομίσαι μίσει τινὶ ἢ φθόνῳ κινουμένους λυπεῖν· τοῖς νόμοις δὲ οὐ τοῦτο συμβαίνει. Φανερὸν μὲν οὖν, ὡς ἄρα δεῖ νόμων ῥυθμιζόντων καὶ διαπλαττόντων πρὸς τὴν ἀρετὴν εὐθὺς ἐκ παιδός.

Τοιοῦτοι δὲ νόμοι μόνῃ τῇ Λακεδαιμονίων ἐγένοντο πόλει, καί τισιν ἄλλαις ὀλίγαις κομιδῇ· ταῖς δὲ πλείσταις πόλεσιν οὐκ ἐμέλησε περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἕκαστος ὡς βούλεται τάττει τὸν βίον καὶ τὴν οἰκίαν, Κυκλωπικῶς θεμιστεύων,

Παίδων ἠδ' ἀλόχου.

Κράτιστον μὲν οὖν τὸ γινε-

alienum. Quod fieri poterit, si ex præscripto quodam ordine, & definitis quibusdam præceptis vivamus, quæ autoritate quadam publica vim habeant quandam & potentiam. Et patrum quidem, quibus liberos suos in officio continere solent, præcepta, vim quidem ita magnam non habent, ut cogere eos possint: sicut neq; unius alicujus hominis, nisi qui regis aut tyranni potestate sit præditus, tantum possunt, ut invitum ad honeste vivendum compellant populum. Sola autem lex, cogendi vim quandam habet. Quilibet enim credit non sine provida mente & prudentia ab initio latam fuisse. Unde fit ut ipsis succenseant hominibus pleriq; quos obsistere affectibus vident suis, quamvis recte meritoque hoc ab illis fiat. Legi vero quæ id quod æquum est ac fieri oportet, præscribit, & à vitiis homines avertit, nemo est qui succenseat. Etenim vivi virtutis præceptores, odio aliquo interdum atq; invidia adducti nocere velle existimantur: quod in legibus locum non habet. Unde apparet, certas requiri leges, quæ ad virtutem statim ab ætate prima dirigant mores nostros ac componant. | Aristot. l. 10. c. 9.

Tales autem leges sola Lacedæmoniorum urbs habuit: ut & aliæ nonnullæ admodum paucæ. In reliquis vero nulla earum habetur ratio, in quibus prout lubet, singuli vitam regunt suam & familiam, more Cyclopum intemperantes, | Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Λακεδαιμονίων, &c.

Conjugibus natisque.

Optimum ergo est communem

Aristot. l. 10, c. 9

aliquam rectamque suscipi curam: utque omnes ordine & quemadmodum recta postulat ratio, vitam instituant suam. Quod si non fiat, neque ulla publica habeatur cura, id potissimum singulos decere videbitur, ut quisq; liberis suis & amicis aliquid ad virtutem adjumenti adferat, aut saltem id facere conetur. Qua quidem in re amicis potissimum succurrere poterit, qui ad leges ferendas maxime futurus est idoneus, quemadmodum ex superioribus apparet. Omnis enim cura ejusmodi est à legibus. Recommunis quidem à communibus: sicut honesta ac proba institutio ac cura, quæ privata est, ab iis quæ respondent huic: ab honestis dico legibus ac probis.

Γεγραμμένων δ' ἢ ἀγράφων, &c.

Sintne autem scriptæ leges aut non scriptæ, nihil refert: sicut nec utrum unus instituatur iis an multi, nullam adfert legibus differentiam. Ut, in musico, exempli gratia, & gymnastica, ac similibus fieri institutis videmus: quæ enim unum in gymnastice exercere possunt, possunt & multos & quæ unum efficere musicum, nihil obstat quin possunt & multos: sicut & contra. Ideoq; nihil obstat quo minus ille qui unam dirigere ac disponere familiam potest, aut qui unum instituere potest hominem, leges quoq; ferre possit, ac in ejus rei cognitione excellere, non minus quam qui urbem totam regit aut populum. Nam quemadmodum in urbibus vim habent instituta legitima & mores: ita & in una familia præcepta & mores quibus do-

δεῖ κοινὴν ἐπιμέλειαν καὶ ὀρθὴν, καὶ πάντας ζῆν δύνασθαι τεταγμένως, καὶ ὡς ὁ ὀρθὸς ἀπαιτεῖ λόγος. εἰ δὲ μὴ τοῦτο γίνοιτο, καὶ τὸ κοινὸν ἀμελοῖτο, προσήκειν ἑκάστῳ δόξειεν ἂν τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις καὶ φίλοις εἰς ἀρετὴν βοηθεῖν, ἢ βοηθεῖν προθυμεῖσθαι· δυνηθείη δ' ἂν ἕκαστος ταῦτα πολὺ οἰκεῖως ἐνεργετεῖν νομοθετικὸς γενόμενος, ὡς φανερὸν ὅτι ἐκ τῶν εἰρημένων. Γίνεται γὰρ πᾶσαι ἐπιμέλειαι διὰ νόμων· καὶ αἱ μὲν κοιναὶ ἐπιμέλειαι διὰ τῶν κοινῶν νόμων, αἱ δὲ σπουδαῖαι καὶ ἐπιεικεῖς ἐπιμέλειαι καὶ παιδεῖαι διὰ τῶν καταλλήλων, τῶν σπουδαίων καὶ ἐπιεικῶν, φημὶ, νόμων.

Γεγραμμένως δὲ ἢ ἀγράφως εἶναι τοὺς νόμους, οὐδὲν διαφέρει· οὐδὲ τὸ πολλοὺς παιδεύειν, ἢ ἕνα ῥυθμίζειν, σπουδαιότερον ἂν τοῖς νόμοις διαφέρειν. Ὥσπερ ἐπὶ τῆς μουσικῆς, καὶ τῆς γυμναστικῆς, καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων συμβαίνει· καὶ γὰρ τὸν ἕνα δυνάμενοι γυμνάσαι, καὶ τοὺς πολλούς· καὶ ὁ εἷς ἂν εἷς μουσικὸς, καὶ πολλοὺς οὐδὲν κωλύει ποιῆσαι, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν οἰκίαν διατιθέντα μίαν καὶ ῥυθμίζοντα, ἢ ἕνα ἄνθρωπον παιδεύοντα, οὐδὲν κωλύει νόμους πολλοὺς καὶ εἶναι νομοθετικὸν οὐδὲν ἧττον τοῦ πόλιν ὅλην, ἢ ἔθνος διατιθέντος. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς πόλεσιν ἰσχύει τὰ νόμιμα καὶ τὰ ἔθη, οὕτως καὶ ἐν οἰκίᾳ μιᾷ οἱ πατρικοὶ λόγοι, καὶ τὰ ἔθη διὰ φαίνεται

χαίρων,

-ζόνων, μεγάλην ἐν τοῖς παισὶ καὶ τοῖς ἄλλως οἰκείοις δύναμιν ἔχει, καὶ πολλῷ πλέον διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ τὰς εὐεργεσίας. Εὖνοι γάρ εἰσι διὰ ταῦτα τῷ πατρὶ μᾶλλον οἱ παῖδες, ἢ οἱ πολῖται τῷ νομοθέτῃ. Καὶ διὰ τοῦτο ῥᾷον ἄγονται, καὶ τοῖς νόμοις πείθονται μᾶλλον, κἂν ἄλλως ἀπειθεῖς ὦσι, φύσει τινὶ στέρξαντες ἐξ ἀρχῆς. Ἔτι δὲ καὶ ἀκριβέστεροι γίνοιντο ἂν τῶν κοινῶν οἱ καθ᾽ ἕκαστον νόμοι, καὶ διὰ τοῦτο λυσιτελέστεροι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς ἔχει. Καὶ γὰρ οἱ μερικοὶ ἰατρικοὶ λόγοι, οἱ ἑνὸς ἐφαρμόζοντες σώματος ἕξει, βέλτιον ἰάσονται τῶν καθόλου. Καθόλου μὲν γὰρ τῷ πυρέττοντι συμφέρει ἀσιτία καὶ ἡσυχία, τινὶ δὲ ἴσως οὐ ταῦτα, ἀλλὰ τἀναντία, λυσιτελήσει· καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἑνὶ σώματι νομοθετῶν, ἀκριβέστερον νομοθετήσει τοῦ πᾶσιν ἁπλῶς διαιτῶντος· καὶ ὁ πυκτικὸς δὲ, ἐὰν ἀπὸ τοῦ ἀεὶ παρόντος ἀνταγωνιστοῦ τὸν ἀγῶνα διατιθῇ, καὶ τὴν μάχην οὐχ ὁμοίαν οὐδὲ ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ προσήκουσαν ἑκάστῳ ποιούμενος, ἄμεινον ἀγωνιεῖται. Καὶ ὅλως ἀκριβέστερον ἕκαστον ἀ[illegible], τῆς ἐπιμελείας ἰδίας καὶ καθ᾽ ἕκαστον γινομένης· ἕκαστος γὰρ ἑκάστῳ τεύξεται τοῦ προσήκοντος τυχεῖν. Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἐπιμεληθείη μὲν ἄριστα καὶ ἑνός τινος καὶ ὀλίγων ὁ τὸ καθόλου γινώσκων, ἢ ἰατρὸς ἢ γυμναστὴς ἢ νομοθέτης· [illegible] τὸν καθόλου

lectatur ille, magnum apud liberos reliquosque familiares habent pondus, multoque magis propter sanguinis vinculum, & beneficia paterna. Magis enim benevoli ob ea patri suo sunt liberi quam legislatori cives. Ideoq; facilius ducuntur magisque legibus parent, quamvis alias sint immorigeri, quia naturalem aliquam benevolentiam adferunt & amorem. Præterea multo accuratiores quam publicæ leges erunt privatæ, ideoque magis conducunt: quemadmodum in medicina habet. Singularia enim medicinæ præcepta & quæ ad unum tantum accommodata sunt corporis habitum, melius quam universalia sanabunt. Generaliter enim febre laboranti inedia conducit & quies, cuidam tamen fortasse non hæc sed contraria conducent. Ideoque qui uni corpori fert leges, accuratius illud est facturus, quam qui omnibus. Sicut & peritus pugil, si pro ratione semper ejus cum quo congreditur adversarii, certamen dirigat, neq; luctam semper eandem aut similem, sed prout convenit singulis, instituat, melius certabit. Quicquid deniq; id fuerit, multo geretur accuratius, si peculiarem illi aliquis adhibuerit diligentiam. Ita enim id quod requirunt consequentur singula. Manifestum est ergo facilius eum rem unam aut paucas diligenter curaturum esse, qui universalem prius habet scientiam, sive is medicus, sive gymnasta fuerit, aut legislator: quoties dico universalem scientiæ ratio- Aristot. l. 10. c. 9.

Aristot. l. 10. c. 9.

nem conjunxerit cum singulari. Novit enim quæ omnibus, sive hoc, sive illo se habeant modo conveniant ac prosint. Ejus enim quod commune est & sunt & dicuntur scientiæ. Neq; tamen quicquam prohibet, quo minus qui universalia ignorat, sed tantum simpliciter quæ singulis accidant, longa fuerit experientia contemplatus, unum aliquid efficiat diligenter. Sic, exempli gratia, quidam suorum corporum sunt medici, qui hac in re aliis prodesse nihil possent. Eodemque modo in aliis se res habet artibus atque institutis. Et tamen licet hoc modo ad agendas res singulas & instituta hominum sufficere videatur experientia, nihilominus omni studio ac ratione incumbendum est scientiæ, & ad universalia eundum est ei, qui artifex vult evadere, aut recte contemplari. In universalibus enim versatur scientia. Ita autem scire oportet id quod est universale, sive id in medicina sit, sive in legislatoria, sive in alia quacunque simili scientia, non tanquam immobile, & quod eodem semper se habeat modo, sed ut quam maxime contingens. Ex contingentibus enim, non ex immobilibus, tales sunt scientiæ. Et tamen quærenda nihilominus in singulis est scientia: eumq; qui cum cura meliores velit vel multos efficere vel paucos, hoc agere oportet, ut ferendarum sibi legum comparet scientiam. Solis quippe legibus ad id quod bonum est & ad virtutem impellimur. Neque enim hoc modo

λόγον τῆς ἐπιστήμης συνάψη τῷ ἰατρικῷ. Καὶ γὰρ εἰδείη, ἃ πᾶσιν, ἢ τοιοῖσδε ἢ οὕτως ἔχουσι, λυσιτελεῖ. Τοῦ κοινοῦ γὰρ αἱ ἐπιστῆμαι λέγονταί τε καὶ εἰσιν. Οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ τὸν μὴ τὸ καθόλου εἰδότα, τεθεαμένον δὲ ἀκριβῶς τὰ συμβαίνοντα ἑκάστῳ δι' ἐμπειρίαν, ἑνός τινος καλῶς ἐπιμεληθῆναι. Καὶ γὰρ ἰατροί τινες εἰσὶ τῶν σωμάτων τῶν ἑαυτῶν, ἄλλοις τοῦτο μὴ δυνάμενοι βοηθεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων συμβαίνει· καὶ οὕτως δὲ τῆς ἐμπειρίας ἀρκούσης πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἑκάστων, τήν γε ἐπιστήμην ζητητέον πάσῃ σπουδῇ, καὶ βαδιστέον ἐπὶ τὸ καθόλου τῷ τεχνικῷ καὶ θεωρητικῷ βουλομένῳ γενέσθαι. Περὶ γὰρ τὸ καθόλου ἡ ἐπιστήμη· γνώσεται δὲ οὕτω χρὴ τὸ καθόλου, τό γε τῆς ἰατρικῆς, ἢ νομοθετικῆς, ἢ ἄλλης τοιαύτης ἐπιστήμης, οὐχ ὡς ἀκίνητον, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχον, ἀλλ' ὡς μάλιστα ἐνδεχόμενον. Τῶν ἐνδεχομένων γὰρ, καὶ οὐ τῶν ἀκινήτων αἱ τοιαῦταί εἰσιν ἐπιστῆμαι. Ζητητέον τοίνυν ἐφ' ἑκάστου τὴν ἐπιστήμην· καὶ τὸν βουλόμενον δι' ἐπιμελείας βελτίους ποιεῖν, εἴτε πολλοὺς, εἴτε ὀλίγους, νομοθετικὸν πειρατέον γενέσθαι. Καὶ γὰρ διὰ τῶν νόμων πρὸς τὸ ἀγαθὸν κινούμεθα, καὶ τὴν ἀρετήν. Οὐ γὰρ ἔτι τοῦ τυχόντος ἢ πολλοὺς, ἢ ἕνα τινὰ

καλῶς

καλῶς διαθεῖναι, καὶ παιδεῦσαι πρὸς ἀρετὴν ἔχειν ἐπιτηδείως, ἀλλ' εἴγε τοῦτο δυνατὸν ἐν ἀνθρώποις, ἐκεῖνος ἂν δύναιτο μάλιστα, ὅς ἐστι δὴ νόμους ποῦ μὲν κρίνειν, ποῦ δὲ τιθέναι.

est cujuslibet, vel multos vel unum aliquem recte disponere, & ut ad recipiendam fiat idoneus virtutem, disciplina sua obtinere. Sed si hoc ab ullo fieri possit homine, certum est ab eo id posse, qui & ferre leges, & de legibus judicare possit. Aristot. l. 10. c. 9.

ΚΕΦ. ιγ'.

Περὶ τῶν σοφιστῶν τε, καὶ τῶν τὰ πολιτικὰ διδάσκειν ἐπαγγελλομένων· καὶ ὅτι τὸ περὶ τῆς νομοθεσίας σκέψασθαι πρὸς τὴν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας τελείωσιν ἔτι λοιπόν ἐστι.

CAP. XIII.

De sophistis, reliquisque, qui civilium rerum promittunt scientiam: item, curam de ferendis legibus ad summam activae scientiae consummationem adhuc reliquam esse.

Ὅτι μὲν οὖν νομοθετικὸν εἶναι δεῖ τὸν τῆς ἀρετῆς ἀλείπτην, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅπως δὲ δύναιτ' ἄν τις νομοθετικὸς γενέσθαι, ζητητέον ἐστίν. Ἢ φανερόν ἐστιν, ὅτι καθάπερ ἀπὸ τοῦ εἰδότος τὰ γραμματικὰ ἢ τὰ μουσικὰ γραμματικός τις γένοιτ' ἄν ἢ μουσικός, οὕτω καὶ νομοθετικὸς ἀπὸ τοῦ εἰδότος νομοθετεῖν, ὅς ἐστιν ὁ πολιτικός. Τῆς γὰρ πολιτικῆς ἡ νομοθετικὴ μέρος.

Debere igitur legum ferendarum præditum esse scientia, eum qui doctrinam de virtute velit tradere, ex superioribus apparet: quomodo vero ad eam pervenire possit, deinceps est quærendum. Nisi forte per se manifestum est, quod quemadmodum ab eo qui grammaticæ peritus est aut musicæ, grammaticus quis esse discit aut musicus, ita & legum ferendarum, ab eo qui peritus hujus est, sibi comparabit scientiam: is autem est quem civilis scientiæ peritum dicimus. Civilis enim scientiæ pars ea est, quam legislatoriā dicimus. Ἆρ' οὖν μετὰ τοῦτο, κτλ.

Καί τοι δοκεῖ οὐ τὸ αὐτὸ συμβαίνειν τῇ πολιτικῇ, καὶ ταῖς ἄλλαις δυνάμεσι καὶ ἐπιστήμαις. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις οἱ αὐτοὶ φαίνονται τάς τε μεθόδους τῶν ἐπιστημῶν παραδιδόντες, καὶ κατ' αὐτὰς ἐνεργοῦντες. Ἰατρὸς γὰρ καὶ ζωγράφος τὴν τε τέχνην ἕκαστος διδάσκει, καὶ ὁ αὐτὸς

Atqui non idem quod in reliquis facultatibus ac disciplinis, in civili quoque usu videtur venire scientia. In aliis enim iidem videntur viam ac rationem tradere scientiarum, & ex earum præscripto operari. Sic pictor quilibet & medicus, artem suam & docet, simulque & pingit quoque ipse, & medicinam exer- Ἢ οὐχ ὁμοίως φαίνεται ἐπὶ τῆς, &c.

Aristot. l. 10. c. 9. exercet. In civili autem aliter habere videtur scientia. Sophistæ quippe ea quæ ad civilem spectant docturos se esse promittunt scientiam, cum nihil quod ad civitatis dirigendæ curam spectet, agant tamen. Contra vero qui civilem exercent in Rep. disciplinam, agunt quidem, non docent tamen. Neq; enim possunt.

Οἱ δόξαιεν ἂν δυνάμει, &c. Non enim hoc certa arte, aut civilium rerum faciunt peritia, sed naturali quadam facultate, magisq; experientia quam intelligentia. Nihil autem posse eos de civili docere scientia, satis manifestum est. Nihil enim aut docuerunt aut scripserunt de ea, aut dixerunt hactenus: quod procul dubio facerent, si possent. Multo enim plus ex eo honoris consequerentur, quam ex iis, quas in judiciis habent, orationibus & cognitionibus. Præterea, filios etiam suos civili imbuerent disciplina aliosque ex amicis, si hoc possent. Neque enim verisimile est, cum possint, nolle amicos suos, imo amicissimos, tali afficere beneficio. Cum præcipue nullum etiam majus aut Reip. ullius possint relinquere bonum, quam si hæc scribant & doceant. Neque sibi, aut filiis suis aut amicis majus velle possunt bonum, quam hanc relinquere scientiam. Manifestum est igitur eos, si civilem docere potuissent disciplinam, etiam voluisse, & docturos fuisse. Cum autem appareat eos non docere, sequitur eos nè docere quidem potuisse: neque certa ratione aliqua ea quæ ci-

καὶ γράφει ἢ ἰατροί. Περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν ἑτέρως φαίνεται ἔχειν. Οἱ μὲν γὰρ σοφισταὶ τὰ πολιτικὰ διδάσκειν ἐπαγγέλλονται, μηδὲν πράττοντες πολιτικόν· οἱ δὲ πολιτευόμενοι πράττουσι μὲν, διδάσκουσι δὲ οὐδέν. Οὐ γὰρ δύνανται.

Οὐ γὰρ μεθόδῳ τινὶ πράττουσι καὶ ἐπιστήμῃ πολιτικῇ, ἀλλὰ φυσικῇ τινὶ ἐπιτηδειότητι, καὶ ἐμπειρίᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ. Ὅτι δὲ οὐ δύνανται τι ἀεὶ τῆς πολιτικῆς διδάσκειν, φανερόν. Οὐ γὰρ διδάσκουσιν, οὐδέ τι γράφουσιν ἢ λέγουσιν περὶ τῶν τοιούτων, εἰ δύναντες ἂν, εἴπερ ἐδυνάσαντο. Μεῖζον γὰρ ἂν ἦν αὐτοῖς εἰς φιλοτιμίαν τοιούτους καταστῆναι λόγους, ἢ δικανικούς τε καὶ δημηγορικούς. Ἄλλως τε καὶ τοὺς υἱέας τοὺς ἑαυτῶν πολιτικοὺς ἐποίησαν ἂν, ἤ τινας ἄλλους τῶν φίλων, εἴπερ ἐδυνάσαντο. Οὐ γὰρ εὔλογον δυναμένους μὴ τοιαῦτα τοὺς φίλους καὶ τοὺς φιλτάτους εὐεργετεῖν· ἔτι γὰρ οὐδὲν μεῖζον ἀγαθὸν καὶ συμφορώτερον τῇ πόλει καταλιπεῖν, ἢ ταῦτα, συγγραψάμενοι καὶ διδάξαντες. Οὔτε ἑαυτοῖς, ἢ τοῖς υἱέσιν, ἢ τοῖς ἑταίροις μεῖζον ἂν προέλοιντο ἀγαθὸν, τῶν τοιούτων δυνάμεων. Φανερὸν τοίνυν εἴπερ ἐδυνάσαντο διδάσκειν τὰ πολιτικὰ, ὅτι καὶ ἐβουλήθησαν ἂν, καὶ ἐδίδασκον· ἐπεὶ δὲ οὐ φαίνονται διδάσκοντες, φανερὸν, ὅτι οὔτε ἐδυνήθησαν διδάσκειν, οὔτε αὐτοὶ λόγῳ τινὶ τὰ πολιτικὰ

ποιοῦσιν,

ποιοῦσιν, ἢ ἐπιστήμῃ, ἀλλ' ἐμπειρίᾳ· καὶ γὰρ οὐ μικρὸν ἡ ἐμπειρία πρὸς τὸ πράττειν συμβάλλεται. Γίνονται γὰρ διὰ τῆς πολιτικῆς συνηθείας μᾶλλον πολιτικοί. Διὰ τοῦτο τοῖς ἐφιεμένοις περὶ τῆς πολιτικῆς εἰδέναι, καὶ ἐμπειρίας τινὸς χρεία καὶ συνηθείας.

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ σοφισταὶ, διδάσκειν μὲν ἐπαγγέλλονται τὴν νομοθετικὴν, διδάσκουσι δὲ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ περὶ ταύτης, ἃ προσήκει, δύνασθαι λέγειν, ὥστε οὐδὲ τίς ἐστιν ἡ νομοθετικὴ, ἢ ποῖόν τί ἐστιν, ἴσασι· καὶ γὰρ ταυτὸν ἢ χεῖρον ἡγοῦνται εἶναι τῆς ῥητορικῆς· εἶτα καὶ τὸ νομοθετεῖν οὕτω ῥᾴδιον, ὡς παντὸς εἶναι. Νομίζουσι γὰρ τὸ συναγαγεῖν νόμους τοὺς εὐδοκιμοῦντας, καὶ τούτων ἐκλέξασθαι τοὺς ἀρίστους, τοῦτο εἶναι τὸ νομοθετεῖν. Τὸ δὲ κρῖναι νόμους καὶ τὸν ἄριστον λαβεῖν, μὴ πάνυ χαλεπὸν εἶναι· καίτοι πρῶτον μὲν οὐ ῥᾴδιον οὐδὲ τοῦ βουλομένου τὸ δύνασθαι κρίνειν ὀρθῶς περὶ τῶν προτεθέντων ἑκάστου, ἀλλὰ θαυμαστῆς δεῖ συνέσεως καὶ διανοίας πρὸς τὴν τοιαύτην δύναμιν· οἱ γὰρ ἔμπειροι περὶ ἕκαστα, καὶ δύνανται κρίνειν περὶ αὐτῶν, ὥσπερ ὁ τῶν μουσικῶν ἔμπειρος τὰ μουσικὰ δύναται κρίνειν, καὶ ὁ τῶν γραμματικῶν τὰ γραμματικὰ, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως, οὗτοι γὰρ ἴσασι δι' ὧν ταῦτα ἢ ἐκεῖνα γίνονται, καὶ ποῖα ποιεῖν συνάδει, καὶ πῶς ἕκαστον ἔχει. Οἱ δὲ ἄπειροι οὐδὲν τούτων εἰδότες οὐκ ἐλλ-

vilis sunt scientiæ ab iis administrati aut scientia, sed tantum experientia. Neque enim parum ad agendum confert experientia. Ipsa enim consuetudine magis periti civilis evadunt scientiæ. Ideoque ii qui civilis sunt studiosi scientiæ, experientia quoq; opus habent aliqua & consuetudine. Aristot. l. 10. c. 9.

Sed & ipsi sophistæ cum hujus artis promittant scientiam, nihil tamen propterea præstant: sed tantum abest ut de hac quæ oportet possint dicere, ut nè quidem quæ sit ferendarum legum scientia, aut qualis sit ea, intelligant. Nam aut eandem aut minoris esse putant momenti, quam sit Rhetorica: deinde leges ferre, ita facile, ut sit omnium. Arbitrantur enim, leges aliquot corradere, & ex iis præstantissimas eligere, hoc esse quod leges ferre dicimus: at vero dijudicare eas optimasque excerpere, nulla cum difficultate conjunctum esse. Atqui primo omnium non facile est, nec cujusvis qui velit, recte quæ de singulis proponas judicare, sed mirabilis ad hanc facultatem intellectus requiritur & vis mentis. Soli enim qui periciam singulorum habent, bene quoque judicare possunt de iis; sicut qui musices peritus est, de musicis; qui grammatices, judicare potest de grammaticis, eodemque de reliquis modo. Soli enim hi sciunt qua ratione hæc aut illa fieri debeant; quæ item facienda sint, & quæ sit natura singulorum. Imperiti vero cum nihil sciant horum, nè quidem melio-

Τῶν δὲ σοφιστῶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι, &c.

Arist. l. 10 c. 9. meliora eligent aut optima. Etenim bene agitur cum imperitis si hoc solum sciant, bene aut male opus factum esse: sicut & in pictura se habet. Quippe in præstantissima aliqua imagine hoc intelligere, bene eam pictam esse, etiam eorum esse potest qui nunquam attigerunt picturam: intelligere autem quod sit præstantissima, & qua in parte differat ab aliis, solius ejus est qui pingere aut potest, aut aliquam saltem ejus artis consecutus est peritiam. Quare nec de pictoris opere, aut musici, aut grammatici, sine artis ejus quisquam recte judicabit peritia: neq; de civili scientia præditi, nisi qui civilis disciplinæ consecutus sit peritiam, judicare quisquam potest. Opus autem ejus qui civilis disciplinæ præditus scientia est, lex est. Quare primo leges colligere, & ex iis præstantissimas eligere, nemo sine civilis disciplinæ potest peritia. Deinde licet hoc concedamus, sine hac civili scientia aliquem de legibus judicare, & ex iis optimas posse colligere, nè hoc quidem tamen, ut in civili aliquis aut legum ferendarum scientia excellat, poterit sufficere: sicut nec medici, libros colligendo ac perlegendo medicos, fiunt medici. Et tamen illi non de remediis tantum, sed & quomodo pristinam qui his usi sunt consecuti sint valetudinem, & quomodo singuli curandi sint morbi, deque habitibus singulorum ac differentiis morborum loqui conantur: & nè ita quidem tamen sunt medici. Nam & experien-

ξονται τὰ καλλίω, καὶ τὰ ἄριστα. Καὶ γὰρ ἀγαπητὸν, εἰ τοῦτο μόνον γνώσονται ἁπλῶς, ὅτι καλῶς ἢ κακῶς πεποίηται τὸ ἔργον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς γραφικῆς ἔχει. Καὶ γὰρ τὸ μὲν τὴν ἀρίστην εἰκόνα γνῶσαι μὲν, ὅτι καλῶς γέγραπται, καὶ τῶν μὴ ζωγράφων ἂν εἴη, τὸ δὲ εἰδέναι ὅτι ἀρίστη, καὶ ὅπῃ τῶν ἄλλων διαφέρει, μόνου ἐστὶ τοῦ γράφειν εἰδότος, ἢ ἐμπειρίαν τινὰ κεκτημένου περὶ αὐτό. Οὔτε τοίνυν τὸ ζωγράφου ἔργον, ἢ τὸ τοῦ μουσικοῦ, ἢ τοῦ γραμματικοῦ, χωρὶς τῆς περὶ αὐτὰ ἐπιστήμης οὐδεὶς ὀρθῶς δύναται κρίνειν, οὔτε τὸ τοῦ πολιτικοῦ ἔργον, ἄνευ τοῦ τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην εἰδέναι, κρῖναι δυνατόν. Ἔργον δὲ τοῦ πολιτικοῦ ὁ νόμος ἐστί· πρῶτον μὲν οὖν τὸ συναγαγεῖν νόμους, καὶ ἐκλέξασθαι τοὺς ἀρίστους ἄνευ τῆς περὶ τὰ πολιτικὰ ἐμπειρίας οὐ δυνατόν· ἔπειτα εἰ καὶ τοῦτο δώσομεν, ὡς ἄρα δυνατὸν ἄνευ τοῦ πολιτικὸν εἶναι νόμους κρίνειν εἰδέναι, καὶ συναγαγεῖν τοὺς ἀρίστους, οὐδὲ τοῦτο ἀρκέσει πρὸς τὸ γενέσθαι πολιτικὸν, καὶ νομοθετικὸν, ἐπεὶ οὐδὲ ἰατροὶ γένοιντο ἂν ἀπὸ τοῦ τὰ ἰατρικὰ συγγράμματα συναγαγεῖν καὶ ἀναγνῶναι· καί τοι οἱ τοιοῦτοι πειρῶνται λέγειν οὐ μόνον τὰ θεραπεύματα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἰάθησαν οἱ τούτοις χρησάμενοι, καὶ ὅπως προσήκει τῶν νοσημάτων ἕκαστον θεραπεύειν, καὶ διαιρεῖσθαί γε τὰς ἕξεις τῶν νοσημάτων, ἀλλ' ὅμως οὐκ εἰσὶν ἰατροί.

Δεῖ

Δεῖ γὰρ καὶ ἐμπειρίας καὶ συνηθείας τινός. Τὰ δὲ συγγράμματα, καὶ αἱ τοιαῦται θεωρίαι τοὺς μὲν ἐμπείρους καλλίους ποιοῦσι, τοὺς δὲ ἀπείρους οὐδὲν ὤνησαν πρός γε τὸ δύνασθαι θεραπεύειν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν νόμων ἂν ἔχοι, καὶ τῆς πολιτείας. Τὸ γὰρ συναγαγεῖν νόμους καὶ διερευνήσασθαι τὰς ἑκασταχοῦ πολιτείας, τοὺς μὲν ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας δυναμένους ἕκαστα καλῶς θεωρῆσαι καὶ συνιδεῖν, ἅ τε ὀρθῶς, καὶ ἃ φαύλως ἔχουσι, καὶ ποῖα ποίοις ἁρμόττει, πάνυ ἂν ὠφελήσειε. Γένοιντο γὰρ ἂν ἑαυτῶν τὰ πολιτικὰ καλλίους· τοῖς δὲ ἄνευ τῆς τοιαύτης ἕξεως καὶ πείρας τὰ τοιαῦτα διεξιοῦσιν, ἀνόνητος ἡ σπουδὴ πρός γε τὸ νομοθετικοὺς γενέσθαι. Οὐ γὰρ δυνήσονται κρίνειν ὀρθῶς περὶ αὐτῶν, εἰ μὴ ἄρα τύχῃ τινί· γένοιντο δ' ἂν ἴσως εὐσυνετώτεροι πρὸς ταῦτα τρόπον τινὰ, μαθόντες περὶ τῶν πολιτικῶν· φαίνεται μὲν οὖν, ὅτι οὔτε οἱ σοφισταὶ, οὔτε πολιτευόμενοι περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ νομοθετικῆς οἷοί τε ἐγένοντο διδάσκειν.

Ἐπεὶ δὲ ἀκόλουθόν ἐστιν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, τὸν τῆς ἀρετῆς διδάσκαλον καὶ περὶ τούτων διεξιέναι, τῶν προτέρων οὐ πάνυ περὶ νόμων καὶ πολιτείας διερευνησαμένων, βέλτιον ἴσως ἡμᾶς ἐπισκέψασθαι περὶ τούτων, ὅπως ἡ προκειμένη ἡμῖν φιλοσοφία, περὶ τῶν ἀνθρωπίνων οὖσα παθῶν καὶ πράξεων

tia quædam requiritur & consuetudo. Scripta vero & ejusmodi contemplationes, eos quidem qui periti sunt magis reddunt idoneos, imperitis vero nihil in curandis prosunt morbis. Eodem modo in legibus res habet & Republica. Etenim leges singulorum componere, omnesque quæ sunt alibi terrarum perscrutari Resp. eos quidem qui quod scientia sint præditi, omnia recte considerare possunt ac intelligere, quæ bene habent & quæ contra, quæ item singulis conveniant, multum juvare potest. Eo enim modo se ipsis in civili præstantiores evadent scientia: iis vero, qui sine habitu tali & peritia ea percurrunt, nihil omnino confert hæc cura, ut ferendarum legum præditi evadant scientia. Nam nè recte quidem, nisi forte fortuna, judicare de iis poterunt: quamvis aliquanto eos perspicaciores in his evadere, si civilem prius didicerint scientiam, negari non potest. Apparet ergo, nec sophistas, nec eos qui Remp. administrant, civilem aut eam quæ in ferendis occupatur legibus, docere posse scientiam. (Aristot. l. 10. c. 9.)

Cum ergo sequatur, sicut in superioribus ostendimus, eum qui doctrinam morum tradat, etiam hæc persequi debere, cum præsertim neque ii qui ante nos scripserunt, accurate quæ ad leges spectant aut Rempublicam investigarint; præstiterit forsasse hæc à nobis considerari, ut ea in qua jam versamur philosophia, quæ de humanis actionibus agit atque affectibus, (Παραλιπόντων τῶν προτέρων, &c.)

quem

Aristot. l.10, c.9.

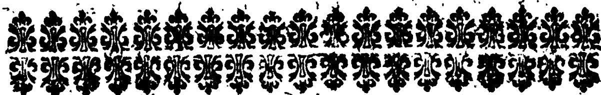
quem oportet consecuta finem, nihil eorum quæ huc spectant desiderare possit. Quare primo omnium, si quid recte dictum est à superioribus, sigillatim id percurrere conemur; deinde singulas colligamus Respublicas, & in iis, quæ aut corrumpant urbes videamus, aut conservent. Deinde quæ singulas aut constituant aut dissolvant. Quæ item sint quæ regnum contineant aut statum popularem, singulasq; eodem modo formas: quæ item evertant. Sed & illud videamus, quanam de causa aliæ Resp. recte vero contra sint constitutæ. Ex horum enim omnium contemplatione, etiam illud intelligemus, quænam sit optima Respublica, quomodo item constitutæ singulæ, quibus item legibus usæ moribusque, quam plurimum prodesse poterunt civibus. Quare hinc jam tractationis nostræ ducatur exordium.

τοῦ προσήκοντος τετυχηκότες τέλους, μηδενὸς ἐλλείπῃ τῶν εἰς τοῦτο φερόντων. πρῶτον μὲν οὖν, εἴ τι καλῶς περὶ αὐτῶν εἴρηται τοῖς πρεσβυτέροις, κατὰ μέρος ἐπελθεῖν πειρασώμεθα, εἶτα συναγαγόντες τὰς πολιτείας θεωρῶμεν ἐν αὐταῖς, ἅτε φθείρει, καὶ ἃ σώζει τὰς πόλεις. Ἔτι τε τῶν πολιτειῶν ἑκάστην ἃ συνίστησι, καὶ ἃ διαλύει· καὶ τίνα μὲν βασιλείαν συνέχει, τίνα δὲ δημοκρατίαν, καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην, καὶ τίνα πέφυκε λύειν· καὶ μὴν κἀκεῖνο σκοπῶμεν, διὰ ποίας αἰτίας αἱ μὲν τῶν πολιτειῶν καλῶς πολιτεύονται, αἱ δὲ ἐναντίως ἔχουσι. Τούτων γὰρ δὴ πάντων θεωρηθέντων συνίδοιμεν ἂν καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη, τοῖς πολιτευομένοις λυσιτελήσει· λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

Τέλος τῶν εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Νικομαχείων.

Finis Interpretationis Paraphraseos Ethicorum Aristotelis Nicomachiorum.

FINIS.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ,

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ

Περὶ παθῶν.

Πάθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις δι' ὑπόληψιν κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ, καὶ παρὰ φύσιν τῇ ὁρμῇ πλεονάζουσα· ἢ πάθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις χωρὶς * λογισμοῦ τε καὶ κρίσεως ἐπιτελουμένη. Ἡ πάθος ἐστὶν * ἐπιφορὰ ψυχῆς ὀρέξεις, εἰς ποιεῖν * διάνοιαν ἔξωθεν ἐπιθυμίαν λαμβάνουσα· οἷον λύπη, ἡδονή, φόβος, ἐπιθυμία· καὶ καθόλου, ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ὅσα πάσχομεν κατὰ τὴν ἔξωθεν ἐπισυμπτωσιν τῶν πραγμάτων. Τὸ γὰρ κυρίως πάθος ἔξωθεν πᾶν, καὶ ἐν μεταβολῇ * τῇ γ' ὑπό τινος ἄλλου κινοῦντος. τὰ δὲ γενικώτατα πάθη, τέσσαρα, λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονή.

Ὅρος λύπης.

Λύπη μὲν οὖν ἐστὶν ἄλογος συστολή· ἤ, δόξα προσφατὸς κακοῦ παρουσίας, ἐφ' * ᾧ οἴονται δεῖν συστέλλεσθαι.

Ὅρος φόβου.

Φόβος δ' ἐστὶν ἄλογος ἔκκλισις· ἤ, φυγὴ ἀπὸ προσδοκωμένου δεινοῦ.

Ὅρος ἐπιθυμίας.

Ἐπιθυμία, ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις· ἤ, δίωξις προσδοκωμένου ἀγαθοῦ.

Ὅρος ἡδονῆς.

Ἡδονὴ δὲ, ἄλογος ἔπαρσις· ἢ δόξα πρόσφατος ἀγαθοῦ παρουσίας ἐφ' ᾧ οἴονταί δεῖν ἐκτείνεσθαι.

Εἴδη δὲ λύπης.

Ἔλεος, φθόνος, ζῆλος, ζηλοτυπία, δυσθυμία, συμφορά, ἄχθος, ἄχος, σφακελισμός, πένθος, δυσχέρανσις, ὄχλησις, ὀδύνη, ἀνία, μεταμέλεια, σύγχυσις, ἀθυμία, ἄση, νέμεσις, δυσφορία, γόος, βαρυθυμία, κλαυθμός, φροντὶς, ἄλυτος.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἔλεος μὲν οὖν ἐστὶ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς ἀναξίως πάσχοντος ἐκείνου.

Φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς· ἤ, λύπη ἐπὶ τῇ τῶν ἐπιεικῶν εὐπραξίᾳ.

Ζῆλος δὲ λύπη ἐπὶ * τῷ ἑτέρους τυγχάνειν ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ· ἤ, λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλοις ὑπάρχειν, ἡμῖν δὲ μή.

Ἐστι

* ἄλλ. κα-γισμοῦ.
* ἐπὶ χαρᾷ.
* al. διάθεσιν.
*) in altero deest.
*) deest in al.
* al. τοῖς ἑτέροις.

Ἔστι δὲ ζῆλος μακαρισμοῦ καὶ ἀστειότητος. ἢ, ζῆλος * ἐστὶ ψυχῆς λογικῆς θερμότης ἐπ' ἀγαθῷ καὶ κακῷ μετὰ παραδείγματος ἐξαπτομένη.

* al. ἐπὶ.

Ζηλοτυπία δὲ ἐστὶ λύπη, ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλοις ὑπάρχειν, καὶ ἡμῖν ὑπάρχειν.

Δυσθυμία δὲ λύπη ἐπ' ἀλύτῳ ἢ δυσλυτῷ πράγματι.

Συμφορὰ δὲ λύπη ἐπὶ συμπεφυρμένοις κακοῖς.

Ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα.

Ἄχος δὲ, λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα.

Σφακελισμὸς δὲ ἐστὶ λύπη σφοδρά.

* al. συνδέουσα.

Πένθος δὲ λύπη, ἐπὶ ἀωρεὶ τέλους.

Δυσχέρανσις δὲ λύπη ἐξ ἐναντίων λογισμῶν.

* al. φαντασίας

Ὄχλησις δὲ λύπη στενοχωροῦσα, ἢ ἀναστροφὴν οὐ διδοῦσα.

Ὀδύνη δὲ λύπη εἰσδύνουσα καὶ ὀξεῖα.

Ἀνία δὲ λύπη ἐξ ἀναλογισμῶν.

Μεταμέλεια δὲ, λύπη ἐπὶ ἁμαρτήμασι, πεπραγμένοις * καὶ διά τι * γεγονός.

* ὑφ.

* al. γεγόνασιν.

Σύγχυσις δὲ λύπη διορῶσα, τὸ δὲ μέλλον οὐ κωλύουσα.

Ἀθυμία δὲ λύπη ἀπελπίζοντος ὧν ἐπιθυμεῖ τυχεῖν.

Ἄση δὲ, λύπη μετὰ ῥυπασμοῦ.

Νέμεσις δὲ λύπη ἐπὶ ἐπαιρομένοις παρὰ τὸ προσῆκον.

Δυσφορία δὲ λύπη μετ' ἀπορίας τοῦ πῶς χρήσεται τοῖς παροῦσι.

Γόος δὲ θρῆνος, * ἀγόμενος κατὰ λύπην.

* al. ἀγόμενον.

Βαρυθυμία δὲ λύπη βαρύνουσα καὶ ἀνάνευσιν οὐ διδοῦσα.

Κλαῦσις δὲ, διάχυσις λυπουμένου νεύροντος ἐπὶ τὸ χεῖρον. φροντὶς δὲ λογισμὸς λυπούμενου.

Οἶκτος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς.

Φόβου εἴδη.

Ὄκνος, αἰσχύνη, δεῖμα, δέος, ἔκπληξις, κατάπληξις, δειλία, ψοφοδεΐα, ἀγωνία, μέλλησις, ὀρρωδία, θόρυβος, δεισιδαιμονία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὄκνος μὲν οὖν ἐστὶ φόβος μελλούσης ἐνεργείας.

Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας.

Δεῖμα δὲ, φόβος ὑφορώμενος.

Δέος δὲ φόβος * συνεστώς.

Ἔκπληξις δὲ, φόβος ἕνεκεν ἀσυνήθους φαντασίας δεινοῦ.

Κατάπληξις δὲ φόβος διὰ μείζονος φαντασίας.

Δειλία δὲ, ὑποχώρησις ἀπὸ φαινομένου καθήκοντος διὰ * φαντασίαν δεινοῦ.

Ψοφοδεΐα δὲ, φόβος κενός.

Ἀγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, ἢ φόβος ἥττης, ἢ φόβος ἐμποιητικὸς ἐναντίων ἐλπίδων, περὶ ὧν ὄρεξιν σφοδρὰν ἔχομεν.

Μέλλησις δὲ ὄκνος διεγνωκότος ποιεῖν.

Ὀρρωδία δὲ, φόβος ἐννοηθέντος.

Θόρυβος δὲ, φόβος μετὰ φωνῆς κατεπείγων.

Δεισιδαιμονία δὲ, φόβος τοῦ δαίμονος, ἢ ὑπερέκπληξις τῆς περὶ θεοὺς τιμῆς.

Ἐπιθυμίας δὲ εἴδη.

Ὀργὴ, θυμὸς, χόλος, πικρία, μῆνις, κότος, ἔρως, ἵμερος, πόθος, δυσμένεια, δύσνοια, ἀψικορεία, μεταφθαλμία, σπάνις, τραχύτης, ἔρις, προσπάθεια, φιληδονία, φιλοχρηματία, φιλοτιμία, φιλοζωΐα, φιλοσωματία, γαστριμαργία, οἰνο-

οἰνοφλυγία, λαγνεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ ἠδικηκέναι δοκοῦντος· ἢ, λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι.

Θυμὸς δὲ ὀργὴ ἀναρχομένη.

Χόλος δὲ, ὀργὴ διοιδοῦσα.

Πικρία δὲ, ὀργὴ παραχρῆμα ἐκρηγνυμένη.

Μῆνις δὲ, ὀργὴ εἰς παλαίωσιν ἀποτεθειμένη.

Κότος δὲ, ὀργὴ καιρὸν ἐπιτηροῦσα.

Ἔρως δὲ ἐπιθυμία φιλίας· ἢ ἐπιθυμία * δρῦ εἰς ναῶν κατὰ κόσμησιν * καλῶν, * ἣν * ἐπιβολὴν καλοῦσι φιλοποιίας, διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον.

Ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὁμιλίας.

Πόθος δὲ, ἐπιθυμία κατὰ ἔρωτα ἀπόντος.

Δυσμένεια δὲ δύσνοια ἐπιτηρητικὴ κακοποιός.

Δύσνοια δὲ, ἐπιθυμία τοῦ κακῶς εἶναί τινα, ἕνεκεν ἐκείνου.

Ἀψικορία δὲ, ἐπιθυμία ταχὺ ἐμπιπλαμένη.

Ῥιψοφθαλμία δὲ, ταχύτης περὶ τὸ ἰδεῖν τὸ ποθούμενον· ἢ * ἐξυδερκία περὶ τὸ αὐτό.

Σπάνις δὲ, ἐπιθυμία ἀτελής.

Τραχύτης δὲ, ἐπιθυμία ἀνώμαλος.

Ἔρις δὲ παρόρμησις εἰς * ἀντίταξιν κακοποιητικήν.

Προσπάθεια δὲ, ἐπιθυμία δεδουλωμένη.

Φιληδονία δὲ, ἐπιθυμία ἡδονῶν ἄμετρος.

Φιλοχρηματία δὲ, ἐπιθυμία ἄχρηστος· ἢ ἄμετρος χρημάτων ἐπιθυμία.

Φιλοτιμία δὲ, ἐπιθυμία ἄμετρος τιμῆς.

Φιλοζωία δὲ, ἐπιθυμία ζωῆς ἄλογος.

Φιλοσωματία δὲ, ἐπιθυμία εὐθηνίας σώματος παρὰ τὸ δέον.

Γαστριμαργία δὲ, ἐπιθυμία σιτίων ἄμετρος.

Οἰνοφλυγία ἐστὶν ἐπιθυμία οἴνου ἄπληστος.

Λαγνεία δὲ, ἐπιθυμία συνουσίας ἄμετρος.

ἡδονῆς εἴδη.

Ἀσμενισμός, τέρψις, κήλησις, χαιρεκακία, γοητεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἀσμενισμὸς μὲν οὖν ἐστιν, ἐπὶ ἀπροσδοκήτοις ἀγαθοῖς ἡδονή.

Τέρψις δὲ, ἡδονὴ ἢ δι' ὄψεως, ἢ δι' ἀκοῆς.

Κήλησις δὲ, ἡδονὴ δι' ἀκοῆς κατακηλοῦσα· ἢ, ἡδονὴ ἐκ λόγου τε καὶ μουσικῆς, ἢ δι' ἀκοῆς γινομένη, ἢ ἀπάτης.

Χαιρεκακία δὲ, ἡδονὴ ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι.

Γοητεία δὲ ἡδονὴ διὰ μαγείας, ἢ κατὰ ἀπάτην.

Ἀπαθείας εἴδη.

Βούλησις, χαρὰ, εὐλάβεια, εὐπείθεια.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Βούλησις μὲν οὖν, ἐστὶν εὔλογος ὄρεξις.

Χαρὰ δὲ, εὔλογος ἔπαρσις.

Εὐλάβεια δὲ, εὔλογος ἔκκλισις, ἢ φυλακὴ κακοῦ· ἢ ἐπιμέλεια φυλακῆς.

Εὐπείθεια δὲ, ἕξις κάτω ἐστραμμένας τὰς κόρας ἔχουσα.

Βουλήσεως εἴδη.

Εὔνοια, εὐμένεια, ἀσπασμός.

ὅροι εἰδῶν.

Εὔνοια μὲν οὖν ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν, αὐτῷ, ἕνεκεν ἐκείνου.

Εὐμένεια δὲ, εὔνοια ἐπίμονος.

Ἀσπασμὸς δὲ ἀδιάστατος ἀγάπησις.

Χαρᾶς

* al. θεῦ
* al. καὶ καλῶν.
* ἐπιβολήν.
* al. ὀξυδερκία.

Χαρᾶς εἴδη.

Τέρψις, εὐφροσύνη, εὐθυμία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Τέρψις μὲν οὖν ἐστι χαρὰ πρέπουσα ταῖς περὶ αὐτὸν ὠφελείαις.

Εὐφροσύνη δὲ, ἐπὶ τοῖς τοῦ σώφρονος ἔργοις χαρά.

Εὐθυμία δὲ χαρὰ ἐπὶ διαμονῇ καὶ ἀνεπιζητησίᾳ παντός.

Εὐλαβείας εἴδη.

Αἰδὼς, ἁγνεία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Αἰδὼς ἐστὶν εὐλάβεια ὀρθοῦ λόγου.

Ἁγνεία δὲ εὐλάβεια τῶν περὶ θεὸν ἁμαρτημάτων.

Εἴδη ἀρετῆς.

Φρόνησις, σωφροσύνη, δικαιοσύνη, ἀνδρεία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Φρόνησις μὲν οὖν ἐστιν ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων· *) ἢ, φρόνησις ἐστὶν ἡ τῶν πρακτῶν ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς καὶ μετ' αἰτίας θεωρεία· ἡ φρόνησις ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ περὶ τὰ αἱρετὰ καὶ φευκτὰ, καὶ τὴν κρίσιν τῶν χειρόνων ἢ βελτιόνων.

*) deest in alt.

Σωφροσύνη δὲ ἐπιστήμη αἱρετῶν καὶ οὐκ αἱρετῶν, καὶ οὐδετέρων. Δικαιοσύνη δὲ ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστου. Ἀνδρία δ' ἐπιστήμη δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν, καὶ οὐδετέρων.

Τριμεροῦς δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετὴ ἡ φρόνησις· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἡ πραότης, καὶ ἡ ἀνδρεία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἐγκράτεια. Ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἐλευθερία, καὶ ἡ μεγαλοψυχία. Κακία δέ ἐστι τοῦ μὲν λογικοῦ, ἡ ἀφροσύνη· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς, ἡ ὀργιλότης καὶ ἡ δειλία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ ἀκολασία, καὶ ἡ ἀκρασία· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἥ τε ἀδικία, καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἡ μικροψυχία.

Περὶ φρονήσεως.

Ἔστι δὲ φρόνησις, ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, κατασκευαστικὴ τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντεινόντων. Σύμβαμοι δὲ αὐτῇ εἰσιν, εὐβουλία, ἀγχίνοια, πρόνοια, βασιλικὴ, στρατηγικὴ, πραγματικὴ, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, ἠθικὴ, διαλεκτικὴ, ῥητορικὴ, φυσική.

Εὐβουλία μὲν οὖν ἐστιν ἐπιστήμη συμφερόντων.

Ἀγχίνοια δὲ, ἕξις ἐξ ὑπογύου τὸ καθῆκον εὑρίσκουσα, καὶ κατασχεδιαζομένη τοῦ δέοντος.

Πρόνοια δὲ, ἕξις ἐνθυμεῖν δυναμένη * τὸ μέλλον, ὡς ἂν πράττηται τὸ μέλλον ὡς χρή· ἢ, παρασκευαστικὴ πρὸς μέλλοντά τινα.

Βασιλικὴ δὲ, ἐμπειρία τοῦ ἄρχειν πλήθους ἀνυπευθύνως.

Στρατηγικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν τῷ στρατοπέδῳ συμφερόντων.

Πραγματικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Πολιτικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων.

Οἰκονομικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῷ οἴκῳ συμφερόντων.

Ἠθικὴ δὲ, ἐπιστήμη κοσμητικὴ τῶν ἠθῶν.

Διαλεκτικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ εὖ διαλέγεσθαι.

Ῥητο-

Ῥητορικὴ δὲ ἐπιστήμη τοῦ εὖ λέγειν.

Φυσικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῆς περὶ τὴν φύσιν.

Ἔργα δὲ τῆς φρονήσεως, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· τὸ κρῖναι τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά. Τὸ χρῆσθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς ὡς δεῖ. Τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς. Τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ· τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων ἁπάντων.

Μνήμη δὲ, καὶ ἐμπειρία, καὶ ἀγχίνοια, καὶ ἐπιδεξιότης, καὶ εὐβουλία, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει, ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῇ φρονήσει, καθάπερ ἡ ἐμπειρία, καὶ ἡ μνήμη. Τὰ δὲ ἀπὸ τῆς φρονήσεως, οἷον ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ ἐπιδεξιότης καὶ ἡ ἀγχίνοια.

Πρᾳότης δὲ ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν πρὸς ὀργὰς γίνονται ἀκίνητοι· ἧς μεσότης περὶ ὀργάς· ἧς ἡ μὲν ὑπερβολὴ, ὀργιλότης, καὶ τὸ ἀκρόχολον· ἡ δὲ ἔλλειψις, ἀοργησία ἢ ἀναλγησία. Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ δύνασθαι φέρειν ἐγκλήματα καὶ ὀλιγωρίας μετρίως· καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὴν τιμωρίαν· καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον πρὸς ὀργὰς, ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει, καὶ ἀφιλόνεικον.

Περὶ ἀνδρείας.

Ἀνδρεία δὲ ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ' ἣν δυσέκπληκτοι εἰσι περὶ φόβον ἢ θάνατον λέγονται. Οἰκεῖα δὲ αὐτῆς εὐψυχία, λῆμα, μεγαλοψυχία, ἀρρενότης, καρτερία, μεγαλοπρέπεια, ἀνδραγαθία.

Εὐψυχία μὲν οὖν, ἐστὶν εὐτονία ψυχῆς πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν τὰ ἑαυτῆς ἔργα.

Λῆμα δὲ, ἕξις προχείρως ἐργαζομένη ἐπιχειρεῖν τὸ δέον χρῆν, καὶ ὑπομένειν ὃ λόγος αἱρεῖ.

Μεγαλοψυχία δὲ, ἕξις ὑπεράνω ποιοῦσα τῶν κοινῇ συμβαινόντων φαύλοις τε καὶ σπουδαίοις.

Ἀρρενότης δὲ, ἕξις αὐτάρκης παρεχομένη ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν πόνοις.

Καρτερία δὲ, ὑπομονὴ λύπης ἢ πόνων ἕνεκα τοῦ καλοῦ.

Μεγαλοπρέπεια δὲ, ἕξις ἐπαίρουσα τοὺς ἔχοντας αὐτὴν, καὶ φρονήματος πληροῦσα.

Ἀνδραγαθία δὲ, ἀνδρὸς ἀρετὴ, ἐπιτηδευτικὴ κοινῶν ἔργων. Ἔργα δὲ ἀνδραγαθίας τὸ δυσέκπληκτον εἶναι ὑπὸ φόβου τοῦ περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσεῖν ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ αἰσχρῶς σωθῆναι. Καὶ τὸ νίκης αἴτιον διὰ παντὸς γίνεσθαι.

Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ εὐτολμία, καὶ ἡ εὐψυχία, καὶ τὸ θάρσος. Ἔτι δὲ ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καρτερία.

Περὶ σωφροσύνης.

Σωφροσύνη δὲ ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν ἀνόρεκτοι γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν.

Οἱ-

Οἰκεῖαι δ' αὐτῇ, αὐστηρία, ἐγκράτεια, εὐτέλεια, λιτότης, κοσμιότης, εὐταξία, αὐτάρκεια.

Αὐστηρία μὲν οὖν ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν οἵτινες οὔτε προσφέρουσιν ἄλλοις τὴν τῶν φαύλων ἡδονῶν ὁμιλίαν, οὔτε παρ' ἄλλων ταύτην προσδέχονται· ἢ ἕξις ψυχῆς, μὴ ἀνεχομένη ὁμιλίαν φαύλων ἡδονῶν, μηδὲ λόγων.

Ἐγκράτεια δέ, ἕξις ἀήττητος ὑφ' ἡδονῆς.

Εὐτέλεια δέ, ἕξις ἀνυπέρβατος ἐν δαπάναις καὶ παρασκευαῖς.

Λιτότης δὲ ἕξις ἀρκουμένη τοῖς τυχοῦσι.

Κοσμιότης δέ, ἐπιστήμη περὶ τὸ πρέπον, ἐν κινήσει καὶ σχήματι σώματος· ἢ εὐταξία περὶ σχῆμα καὶ κίνησιν σώματος.

Εὐταξία δέ, ἐμπειρία καταχωρισμοῦ πράξεως· ἤ, περὶ τὰς πράξεις ἔχουσα τὸ βέβαιον, ἤ, τοὺς καταχωρισμοὺς τῶν πράξεων.

Αὐτάρκεια δὲ ἕξις ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν καθήκοντα ὁρίζουσα.

Ἔργα δὲ σωφροσύνης, τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι ἀπάσης ἀπολαυστικῆς αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι τὰ περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε σμικροῖς καὶ μεγάλοις.

Παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐκοσμία, αἰδώς, εὐλάβεια.

Περὶ ἐγκρατείας.

Ἐγκράτεια δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν κατέχειν τῷ λογισμῷ δύναται τὴν ἐπιθυμίαν, ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἡδονάς.

Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ δύνασθαι κατέχειν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν· τὸ καρτερικὸν καὶ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας τε καὶ λύπης.

Περὶ δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνη ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς τοῦ κατ' ἀξίαν διανεμητική.

Ἴδιον δὲ δικαιοσύνης ἐστί, τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἑκάστῳ, ὧν ἄν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκαταβάλληται. Οἰκεῖα δὲ αὐτῇ ἐλευθεριότης, χρηστότης, δικαστική, εὐγνωμοσύνη, εὐσέβεια, χαριστία, ὁσιότης, εὐσυναλλαξία, νομοθετική.

Ἐλευθεριότης μὲν οὖν ἐστιν ἕξις ἐν προέσει δὲ λήψει ὁμολογουμένως ἀναστρεφομένους παρεχομένη.

Χρηστότης δὲ ἕξις ἑκουσίως εὐποιητική.

Δικαστικὴ δέ, ἐπιστήμη κρίσεων καὶ κολάσεων καὶ ἀδικημάτων.

Εὐγνωμοσύνη δέ, ἑκούσιος δικαιοσύνη.

Εὐσέβεια δέ, ἐπιστήμη θεοῦ θεραπείας.

Εὐχαριστία δέ, ἐπιστήμη τοῦ τίσι καὶ πότε παρεκτέον χάριν, ἢ πῶς, ἢ παρὰ τίνων ληπτέον.

Ὁσιότης δὲ ἐπιστήμη παρεχομένη πιστοὺς καὶ τηροῦντας τὰ πρὸς τὸ θεῖον δίκαια· ἢ ὀρθὴ ἐπιστήμη περὶ θεοῦ τιμῆς, ἣ

αὐτὴ

αὐτὴ δὲ καὶ δικαιοσύνη λέγεται.

Εὐσυναλλαξία δὲ, ἕξις ἐν συναλλαγαῖς φυλάττουσα τὸ δίκαιον.

Νομοθετικὴ δὲ, ἐπιστήμη διαταγμάτων πολιτικῶν πρὸς κοινωνίαν ἀναφερομένων.

Ἔργα δὲ δικαιοσύνης, τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ᾽ ἀξίαν. Τὸ σώζειν τὰ πάτρια ἔθη. Τὸ σώζειν τοὺς ἐπιγεγραμμένους νόμους. Τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι. Τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας.

Ἔστι δὲ πρῶτον τῶν δικαίων τὰ πρὸς τὸν θεόν· εἶτα τὰ πρὸς πατρίδας καὶ γονεῖς· εἶτα τὰ πρὸς τοὺς κατοιχομένους. Ἐν οἷς καὶ ἡ εὐσέβεια, ἢ μέρος οὖσα δικαιοσύνης, ἢ παρακολουθοῦσα.

Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ πίστις, καὶ μισοπονηρία.

Ἔστι δὲ πίστις ἡ ὡς ἀληθεῖ τῷ γνωσθέντι συγκατάθεσις.

Περὶ ἐλευθερίας.

Ἐλευθερία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς εὐδάιμονος εἰς τὰ καλά.

Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ παρεκτικὸν εἶναι χρημάτων πρὸς τὰ ἐπαινετά. Τὸ δαψιλεύεσθαι ἐπὶ τῷ εἰς δέοντα ἀναλωθῆναι· καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι ἐν τῷ διαφόρῳ, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ.

Μεγαλοψυχία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ᾽ ἣν εὖ δύνανται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, τιμὴν καὶ ἀτιμίαν.

Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἁπλότης, γενναιότης, καὶ ἀλήθεια.

Κατὰ χρύσιππον.

Φρόνησίς ἐστιν ἐπιστήμη τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δ᾽ οὔ.

Ἀφροσύνη δὲ, ἡ ἄγνοια τῶν αὐτῶν· καὶ ἄφρονες, οἱ τούτων τι ἀγνοοῦντες, καὶ περὶ ταῦτα διεψευσμένοι. Ἐστὶ γὰρ ἀφροσύνη, ἄγνοια τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δ᾽ οὔ.

Ὑποτέτακται δὲ τῇ φρονήσει, εὐβουλία, εὐλογιστία, ἀγχίνοια, νουνέχεια, εὐστοχία, εὐμηχανία.

*

Εὐλογιστία δέ ἐστιν ἐπιστήμη συγκεφαλαιωτικὴ τῶν γινομένων καὶ ἀποτελουμένων.

*λείπει εἶναι τὸ τῆς εὐβουλίας εἶδος.

Ἀγχίνοια, ἐστὶν ἐπιστήμη εὑρετικὴ τοῦ καθήκοντος παραχρῆμα.

Νουνέχεια, ἐστὶν ἐπιστήμη χειρόνων καὶ βελτιόνων.

Εὐστοχία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐπιτευκτικὴ τοῦ ἐν ἑκάστῳ σκοποῦ.

Εὐμηχανία, ἐστὶν ἐπιστήμη εὑρετικὴ διεξόδων πραγμάτων.

Ὑποτέτακται τῇ ἀνδρείᾳ καρτερία, θαῤῥαλεότης, μεγαλοψυχία, εὐψυχία, φιλοπονία.

Καρτερία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐμμονος τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσι.

Θαῤῥαλεότης, ἐστὶν ἐπιστήμη,

μη, καθ' ἣν οἴδαμεν, ὅτι οὐ περιπεσούμεθα.

Μεγαλοψυχία, ἐστὶν ἐπιστήμη τῶν πεφυκότων ἐν σπουδαίοις γίνεσθαι καὶ φαύλοις.

Εὐψυχία, ἐστὶν ἐπιστήμη ψυχῆς παρεσκευασμένη ἑαυτῇ ἀήττητος.

Φιλοπονία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐξεργαστικὴ, τοῦ προκειμένου, οὐ καταναλισκομένη ὑπὸ πόνων.

ΤΕΛΟΣ.

Index

INDEX

Rerum quæ in Paraphrasi *Ethicorum Nicomacheorum* sunt memorabiliores.

A.

 Actio-

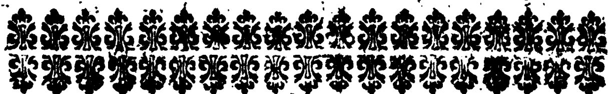
Aristot. l.10,c.9. quem oportet consectus finem, nihil eorum quæ huc spectant desiderare possit. Quare primo omnium, si quid recte dictum est à superioribus, sigillatim id percurrere conemur: deinde singulas colligamus Respublicas, & in iis, quæ aut corrumpant urbes videamus, aut conservent. Deinde quæ singulas aut constituant aut dissolvant. Quæ item sint quæ regnum contineant aut statum popularem, singulasq; eodem modo formas: quæ item evertant. Sed & illud videamus, quanam de causa aliæ Resp. recte vero contra sint constitutæ. Ex horum enim omnium contemplatione, etiam illud intelligemus, quænam sit optima Respublica, quomodo item constitutæ singulæ, quibus item legibus usæ moribusque, quam plurimum prodesse poterunt civibus. Quare hinc jam tractationis nostræ ducatur exordium.

τοῦ προκειμένου τέλους, μηδενὸς ἐλλείπη τῶν εἰς ταῦτα φερόντων· πρῶτον μὲν οὖν, εἴ τι καλῶς περὶ αὐτῶν εἴρηται τοῖς προγενεστέροις, κατὰ μέρος ἐπελθεῖν πειρασώμεθα· εἶτα συναγαγόντες τὰς πολιτείας, θεωρῶμεν ἐν αὐταῖς, ἅτε φθείρει, καὶ ἃ σώζει τὰς πόλεις. Ἔτι τε τῶν πολιτειῶν ἑκάστην ἃ συνίζησι, καὶ ἃ διαλύει· καὶ τίνα μὲν βασιλείαν συνέχει, τίνα δὲ δημοκρατίαν, καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστην, καὶ τίνα πέφυκε λύειν· καὶ μὴν κἀκεῖνο σκοπῶμεν, διὰ ποίας αἰτίας αἱ μὲν τῶν πολιτειῶν καλῶς πολιτεύονται, αἱ δὲ ἐναντίως ἔχουσι. Τούτων γὰρ δὴ πάντων θεωρηθέντων συνίδοιμεν ἂν καὶ ποία πολιτεία ἀρίστη, καὶ πῶς ἑκάστη ταχθεῖσα, καὶ τίσι νόμοις καὶ ἔθεσι χρωμένη, τοῖς πολιτευομένοις λυσιτελήσει· λέγωμεν οὖν ἀρξάμενοι.

Τέλος τῆς εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Νικομάχεια.

Finis Interpretationis Paraphraseos Ethicorum Aristotelis Nicomacheorum.

FINIS.

ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ,

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ

Περὶ παθῶν.

Πάθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις δι' ὑπόληψιν κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ, καὶ παρὰ φύσιν τῇ ὁρμῇ πλεονάζουσα· ἢ πάθος, ἐστὶν ἄλογος ψυχῆς κίνησις χωρὶς * λογισμοῦ τε καὶ κρίσεως ἐπιτελουμένη. Ἡ πάθος ἐστὶν * ἐπιπολάζουσα ψυχῆς ὄρεξις, εἰς ποιὰν * διάνοιαν ἔξωθεν ἐπιθυμίαν λαμβάνουσα, οἷον λύπη, ἡδονὴ, φόβος, ἐπιθυμία· καὶ καθόλου, ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δηλοῖ, ὅσα πάσχομεν κατὰ τὴν ἔξωθεν ἐπισυμπλήρωσιν τῶν πραγμάτων. Τὸ γὰρ κυρίως πάθος ἔξωθεν πᾶν, καὶ ἐν μεταβολῇ *) τῇ ὑπό τινος ἄλλου κινοῦντος· τὰ δὲ γενικώτατα πάθη, τέσσαρα, λύπη, φόβος, ἐπιθυμία, ἡδονή.

ὅρος λύπης.

Λύπη μὲν οὖν ἐστὶν ἄλογος συστολή· ἢ, δόξα πρόσφατος κακοῦ παρουσίας, ἐφ' * ᾧ οἴονται δεῖν συστέλλεσθαι.

ὅρος φόβου.

Φόβος δὲ ἐστὶν ἄλογος ἔκκλισις· ἢ, φυγὴ ἀπὸ προσδοκωμένου δεινοῦ.

ὅρος ἐπιθυμίας.

Ἐπιθυμία, ἐστὶν ἄλογος ὄρεξις· ἢ, δίωξις προσδοκωμένου ἀγαθοῦ.

ὅρος ἡδονῆς.

Ἡδονὴ δὲ, ἄλογος ἔπαρσις· ἢ δόξα πρόσφατος ἀγαθοῦ παρουσίας ἐφ' ᾧ οἴονταί δεῖν ἐκτείνεσθαι.

εἴδη δὲ λύπης.

Ἔλεος, φθόνος, ζῆλος, ζηλοτυπία, δυσθυμία, συμφορὰ, ἄχθος, ἄχος, σφακελισμός, πένθος, δυσχέρανσις, ὄχλησις, ὀδύνη, ἀνία, μεταμέλεια, σύγχυσις, ἀθυμία, ἀσυνέμεσις, δυσφορία, γόος, βαρυθυμία, κλαυθμός, φροντὶς, ἄμυτος.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἔλεος μὲν οὖν ἐστὶ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς ἀναξίως πάσχοντος ἐκείνου.

Φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς· ἢ, λύπη ἐπὶ τῇ τῶν ἐπιεικῶν εὐπραγίᾳ.

Ζῆλος, δὲ λύπη ἐπὶ * τὸν ἑτέρους τυγχάνειν ὧν αὐτὸς ἐπιθυμεῖ· ἢ, λύπη ἐπὶ τῷ ἄλλοις ὑπάρχειν, ἡμῖν δὲ μή.

* al. [illegible] καγετμῶν.
* ἐπὶ χαρρῷ.
* al. διάθεσιν.
*) in altero deest
*) deest in al.
* al. τοὺς ἑτέρους.

Ἐστι

Ἔστι δὲ ζῆλος μακαρισμοῦ καὶ ἀστειότητος· ἢ, ζῆλος * ἐπὶ ψυχῆς λογικῆς θερμότης ἐπ' ἀγαθῷ καὶ κακῷ μετὰ παραδείγματος ἐξαπτομένη. [* al. ἐπὶ.]

Ζηλοτυπία δὲ ἐστὶ λύπη, ἐπὶ τῷ καὶ ἄλλοις ὑπάρχειν, καὶ ἡμῖν ὑπάρχειν.

Δυσθυμία δὲ λύπη ἐπ' ἀλύτῳ ἢ δυσκινήτῳ πράγματι.

Συμφορὰ δὲ λύπη ἐπὶ συμπεφυρμένοις κακοῖς.

Ἄχθος δὲ, λύπη βαρύνουσα.

Ἄχος δὲ, λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα.

Σφακελισμὸς δὲ ἐστὶ λύπη σφοδρά. [* al. συν-δνον.]

Πένθος δὲ λύπη, ἐπὶ ἀώρῳ τέλει.

Δυσχέρανσις δὲ λύπη ἐξ ἐναντίων λογισμῶν. [* al. φαντασίας]

Ὄχλησις δὲ λύπη στενοχωροῦσα, ἢ ἀναστροφὴν οὐ διδοῦσα.

Ὀδύνη δὲ λύπη εἰσδύνουσα καὶ ὀξεῖα.

Ἀνία δὲ λύπη ἐξ ἀναλογισμῶν.

Μεταμέλεια δὲ, λύπη ἐπὶ ἁμαρτήμασι πεπραγμένοις * καὶ διά τι * γεγονός. [* αὐτ.] [* al. γεγό- μασι]

Σύγχυσις δὲ λύπη διορᾶν τὸ δὲ μέλλον οὐ κωλύουσα.

Ἀθυμία δὲ λύπη ἀπελπίζοντος ὧν ἐπιθυμεῖ τυχεῖν.

Ἄση δὲ, λύπη μετὰ ῥυπασμοῦ.

Νέμεσις δὲ λύπη ἐπὶ ἐπαιρομένοις παρὰ τὸ προσῆκον.

Δυσφορία δὲ λύπη μετὰ ἀπορίας τοῦ πῶς χρήσεται τοῖς παροῦσι.

Γόος δὲ θρῆνος, * ἀγόμενος κατὰ λύπην. [* al. ἀγό- μενον.]

Βαρυθυμία δὲ λύπη βαρύνουσα καὶ ἀνάνευσιν οὐ διδοῦσα.

Κλαῦσις δὲ, δάκρυσις λυπουμένου νεύοντος ἐπὶ τὸ χεῖρον.

Φροντὶς δὲ λογισμὸς λυπουμένου.

Οἶκτος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς.

Φόβου εἴδη.

Ὄκνος, αἰσχύνη, δεῖμα, δέος, ἔκπληξις, κατάπληξις, δειλία, ψοφοδεία, ἀγωνία, μέλλησις, ὀρρωδία, θόρυβος, δεισιδαιμονία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὄκνος μὲν οὖν ἐστὶ φόβος μελλούσης ἐνεργείας.

Αἰσχύνη δὲ φόβος ἀδοξίας.

Δεῖμα δὲ, φόβος ὑφορώμενος.

Δέος δὲ φόβος * [illegible].

Ἔκπληξις δὲ, φόβος ἕνεκεν ἀσυνήθους φαντασίας δεινοῦ.

Κατάπληξις δὲ, φόβος ἐκ μείζονος φαντασίας.

Δειλία δὲ, ἀποχώρησις ἀπὸ φαινομένου καθήκοντος διὰ * φαντασίαν δεινοῦ.

Ψοφοδεία δὲ, φόβος κενός.

Ἀγωνία δὲ, φόβος διαπτώσεως, ἢ φόβος ἥττης, ἢ φόβος ἐμποιητικὸς ἐναντίων ἐλπίδων, περὶ ὧν ὄρεξιν σφοδρὰν ἔχομεν.

Μέλλησις δὲ ὄκνος διεγνωκότος ποιεῖν.

Ὀρρωδία δὲ, φόβος ἐννοηθέντος.

Θόρυβος δὲ, φόβος μετὰ φωνῆς κατεπείγων.

Δεισιδαιμονία δὲ, φόβος τοῦ δαίμονος, ἢ ὑπερέκπτωσις τῆς πρὸς θεοὺς τιμῆς.

Ἐπιθυμίας δὲ εἴδη.

Ὀργὴ, θυμὸς, χόλος, πικρία, μῆνις, κότος, ἔρως, ἵμερος, πόθος, δυσμένεια, δύσνοια, ἀψικορία, ῥιψοφθαλμία, σπάνις, τραχύτης, ἔρις, πραγματεία, φιληδονία, φιλοχρηματία, φιλοτιμία, φιλοζωία, φιλοσωματία, γαστριμαργία, οἰνο-

οἰνοφλυγία, λαγνεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ ἠδικηκέναι δοκοῦντος· ἢ, λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι.

Θυμὸς δὲ ὀργὴ ἀναρχομένη.

Χόλος δέ, ὀργὴ διοιδοῦσα.

Πικρία δέ, ὀργὴ παραχρῆμα ἐκρηγνυμένη.

Μῆνις δέ, ὀργὴ εἰς παλαίωσιν ἀποτεθειμένη.

Κότος δέ, ὀργὴ καιρὸν ἐπιτηροῦσα.

Ἔρως δὲ ἐπιθυμία φιλίας· ἢ ἐπιθυμεία * θρῦ εἰς ναῶν κατὰ κόσμησιν * καλῶν, * τὴν * ἐπιβολὴν καλοῦσι φιλοπονίας, διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον. * al. θεῦ * al. καὶ καλῶν. * ἐπιβολήν.

Ἵμερος δὲ ἐπιθυμία φίλου ἀπόντος ὁμιλίας.

Πόθος δέ, ἐπιθυμία κατὰ ἔρωτα ἀπόντος.

Δυσμένεια δὲ δύσνοια ἐπιτηρητικὴ κακοποιός.

Δύσνοια δέ, ἐπιθυμία τοῦ κακῶς εἶναί τινα, ἕνεκεν ἐκείνου.

Ἀψικορία δέ, ἐπιθυμία ταχὺ ἐμπιπλαμένη.

Ῥιψοφθαλμία δέ, ταχύτης περὶ τὸ ἰδεῖν τὸ ποθούμενον· ἢ * ὀξυδορκία περὶ τὸ αὐτό. * al. ὀξυδερκία.

Σπάνις δέ, ἐπιθυμία ἀτελής.

Τραχύτης δέ, ἐπιθυμία ἀνώμαλος.

Ἔρις δὲ παρόρμησις εἰς * ἀντίταξιν κακοποιητικήν.

Προσπάθεια δέ, ἐπιθυμία δεδουλωμένη.

Φιληδονία δέ, ἐπιθυμία ἡδονῶν ἄμετρος.

Φιλοχρηματία δέ, ἐπιθυμία ἄχρηστος· ἢ ἄμετρος χρημάτων ἐπιθυμία.

Φιλοτιμία δέ, ἐπιθυμία ἄμετρος τιμῆς.

Φιλοζωΐα δέ, ἐπιθυμία ζωῆς ἄλογος.

Φιλοσωματία δέ, ἐπιθυμία εὐθενίας σώματος παρὰ τὸ δέον.

Γαστριμαργία δέ, ἐπιθυμία σιτίων ἄμετρος.

Οἰνοφλυγία ἐστὶν ἐπιθυμία οἴνου ἄπληστος.

Λαγνεία δέ, ἐπιθυμία συνουσίας ἄμετρος.

ἡδονῆς εἴδη.

Ἀσμενισμός, τέρψις, κήλησις, χαιρεκακία, γοητεία.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Ἀσμενισμὸς μὲν οὖν ἐστὶν, ἐπὶ ἀπροσδοκήτοις ἀγαθοῖς ἡδονή.

Τέρψις δέ, ἡδονὴ ἡ δι' ὄψεως, ἢ δι' ἀκοῆς.

Κήλησις δέ, ἡδονὴ δι' ἀκοῆς κατακηλοῦσα· ἢ, ἡδονὴ ἐκ λόγου τε καὶ μουσικῆς, ἢ δι' ἀκοῆς γινομένη, ἢ ἀπάτης.

Χαιρεκακία δέ, ἡδονὴ ἐπὶ τοῖς τῶν πέλας ἀτυχήμασι.

Γοητεία δὲ ἡδονὴ διὰ μαγείας, ἢ κατὰ ἀπάτην.

Ἀπαθείας εἴδη.

Βούλησις, χαρά, εὐλάβεια, εὐπείθεια.

ὅροι τῶν εἰδῶν.

Βούλησις μὲν οὖν, ἐστὶν εὔλογος ὄρεξις.

Χαρὰ δέ, εὔλογος ἔπαρσις.

Εὐλάβεια δέ, εὔλογος ἔκκλισις, ἢ φυλακὴ κακοῦ· ἢ ἐπιμέλεια φυλακῆς.

Εὐπείθεια δέ, ἕξις κάτω ἐστραμμένας τὰς κόρας ἔχουσα.

Βουλήσεως εἴδη.

Εὔνοια, εὐμένεια, ἀσπασμός.

ὅροι εἰδῶν.

Εὔνοια μὲν οὖν ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν, αὐτῷ, ἕνεκεν ἐκείνου.

Εὐμένεια δέ, εὔνοια ἐπίμονος.

Ἀσπασμὸς δὲ ἀδιάλειπτος ἀγάπησις.

Χάρις

Χαρᾶς εἴδη.

Τέρψις, εὐφροσύνη, εὐθυμία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Τέρψις μὲν οὖν ἐστὶ χαρὰ πρέπουσα ταῖς περὶ αὐτὸν ὠφελείαις.

Εὐφροσύνη δὲ, ἐπὶ τοῖς τοῦ σώφρονος ἔργοις χαρά.

Εὐθυμία δὲ χαρὰ ἐπὶ διαμονῇ καὶ ἀνεπιζητησίᾳ παντός.

Εὐλαβείας εἴδη.

Αἰδὼς, ἁγνεία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Αἰδὼς ἐστὶν εὐλάβεια ὀρθοῦ λόγου.

Ἁγνεία δὲ εὐλάβεια τῶν περὶ θεὸν ἁμαρτημάτων.

Εἴδη ἀρετῆς.

Φρόνησις, Σωφροσύνη, Δικαιοσύνη, ἀνδρεία.

Ὅροι τῶν εἰδῶν.

Φρόνησις μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ οὐδετέρων· *) ἢ, φρόνησίς ἐστιν ἡ τῶν πρακτῶν ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς καὶ μετ' αἰτίας θεωρία· ἢ φρόνησις ἐστὶν ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ περὶ τὰ αἱρετὰ καὶ φευκτὰ, καὶ τὴν κρίσιν τῶν χειρόνων ἢ βελτιόνων.

*) deest in alt.

Σωφροσύνη δὲ ἐπιστήμη αἱρετῶν καὶ οὐκ αἱρετῶν, καὶ οὐδετέρων. Δικαιοσύνη δὲ ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστου. Ἀνδρία δ' ἐπιστήμη δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν, καὶ οὐδετέρων.

Τεμνομένης δὲ τῆς ψυχῆς λαμβανομένης κατὰ Πλάτωνα, τοῦ μὲν λογιστικοῦ ἀρετὴ ἡ φρόνησις· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἡ πραότης, καὶ ἡ ἀνδρεία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ σωφροσύνη, καὶ ἡ ἐγκράτεια. Ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἡ ἐλευθερία, καὶ ἡ μεγαλοψυχία. Κακία δὲ ἐστι τοῦ μὲν λογικοῦ, ἡ ἀφροσύνη· τοῦ δὲ θυμοειδοῦς ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δειλία· τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ, ἡ ἀκολασία, καὶ ἡ ἀκρασία· ὅλης δὲ τῆς ψυχῆς, ἡ τε ἀδικία, καὶ ἡ ἀνελευθερία, καὶ ἡ μικροψυχία.

Περὶ φρονήσεως.

Ἔστι δὲ φρόνησις, ἀρετὴ τοῦ λογιστικοῦ, παρασκευαστικὴ τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντεινόντων. Σύμβαμοι δὲ αὐτῇ εἰσὶν, εὐβουλία, ἀγχίνοια, πρόνοια, βασιλικὴ, στρατηγικὴ, πραγματικὴ, πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, ἠθικὴ, διαλεκτικὴ, ῥητορικὴ, φυσική.

Εὐβουλία μὲν οὖν ἐστὶν ἐπιστήμη συμφερόντων.

Ἀγχίνοια δὲ, ἕξις ἐξ ὑπογύου τὸ καθῆκον εὑρίσκουσα, καὶ καταστχαζομένη τοῦ δέοντος.

Πρόνοια δὲ, ἕξις ἐνθυμεῖν δυναμένη * τὸ μέλλον, ὡς ἂν πράττηται τὸ μέλλον ὡς χρή· ἢ, παρασκευαστικὴ πρὸς μέλλοντά τινα.

Βασιλικὴ δὲ, ἐμπειρία τοῦ ἄρχειν πλήθους ἀνυπευθύνως.

Στρατηγικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ τῶν τῷ στρατοπέδῳ συμφερόντων.

Πραγματικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Πολιτικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῇ πόλει συμφερόντων.

Οἰκονομικὴ δὲ, ἕξις θεωρητικὴ τῶν τῷ οἴκῳ συμφερόντων.

Ἠθικὴ δὲ ἐπιστήμη κοσμητικὴ τῶν ἠθῶν.

Διαλεκτικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ εὖ διαλέγεσθαι.

Ῥητο-

Ῥητορικὴ δὲ, ἐπιστήμη τοῦ εὖ λέγειν.

Φυσικὴ δὲ, ἐπιστήμη τῶν περὶ τὴν φύσιν.

Ἔργα δὲ τῆς φρονήσεως, τὸ εὖ βουλεύεσθαι· τὸ κρίνειν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ αἱρετὰ καὶ φευκτά. Τὸ χρῆσθαι πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς ὡς δεῖ. Τὸ συνιδεῖν τοὺς καιρούς. Τὸ ἀγχίνως χρήσασθαι καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ· τὸ τὴν ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν χρησίμων ἁπάντων.

Μνήμη δὲ, καὶ ἐμπειρία, καὶ ἀγχίνοια, καὶ ἐπιδεξιότης, καὶ εὐβουλία, ἤτοι ἀπὸ τῆς φρονήσεως ἑκάστη αὐτῶν ἐστιν, ἢ παρέπεται τῇ φρονήσει, ἢ τὰ μὲν αὐτῶν οἷον συναίτια τῇ φρονήσει καθάπερ ἡ ἐμπειρία, καὶ ἡ μνήμη. Τὰ δὲ ἀπὸ τῆς φρονήσεως, οἷον ἡ εὐβουλία, καὶ ἡ ἐπιδεξιότης, καὶ ἡ ἀγχίνοια.

Πρᾳότης δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ᾽ ἣν πρὸς ὀργὰς γίνονται ἀκίνητοι· ἧς μεσότης περὶ ὀργάς· ἧς ἡ μὲν ὑπερβολὴ, ὀργιλότης, καὶ τὸ ἀκρόχολον· ἡ δὲ ἔλλειψις, ἀοργησία ἢ ἠλιθιότης. Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ δύνασθαι φέρειν ἐγκλήματα καὶ ὀλιγωρίας μετρίως· καὶ τὸ μὴ ταχέως ὁρμᾶν ἐπὶ τὴν τιμωρίαν· καὶ τὸ μὴ εὐκίνητον πρὸς ὀργὰς, ἄπικρον δὲ τῷ ἤθει καὶ ἀφιλόνεικον.

Περὶ ἀνδρείας.

Ἀνδρεία δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ θυμοειδοῦς, καθ᾽ ἣν δυσέκπληκτοί τινες περὶ φόβους ἢ θάνατον, γίνονται. Οἰκεῖα δὲ αὐτῇ εὐψυχία, λῆμα, μεγαλοψυχία, ἀρρενότης, καρτερία, μεγαλοπρέπεια, ἀνδραγαθία.

Εὐψυχία μὲν οὖν, ἐστὶν εὐτονία ψυχῆς πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν τὰ ἑαυτῆς ἔργα.

Λῆμα δὲ, ἕξις προχείρως ἐργαζομένη ἐπιχειρεῖν τε ὅσα χρὴ, καὶ ὑπομένειν ἃ λόγος αἱρεῖ.

Μεγαλοψυχία δὲ, ἕξις ὑπεράνω ποιοῦσα τῶν κοινῇ συμβαινόντων φαύλοις τε καὶ σπουδαίοις.

Ἀρρενότης δὲ, ἕξις αὐτάρκης παρεχομένη ἐν τοῖς κατ᾽ ἀρετὴν πόνοις.

Καρτερία δὲ, ὑπομονὴ λύπης ἢ πόνων ἕνεκα τοῦ καλοῦ.

Μεγαλοπρέπεια δὲ, ἕξις ἐπαίρουσα τοὺς ἔχοντας αὐτὴν, καὶ φρονήματος πληροῦσα.

Ἀνδραγαθία δὲ, ἀνδρὸς ἀρετὴ, ἐπιτηδευτικὴ κοινῶν ἔργων. Ἔργα δὲ ἀνδρείας τὸ δυσέκπληκτον εἶναι ὑπὸ φόβου τοῦ περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ εἶναι ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον πρὸς τοὺς κινδύνους, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς, ἢ αἰσχρῶς σώζεσθαι. Καὶ τὸ νίκης αἴτιον εἶναι παντὸς γίνεσθαι.

Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ εὐτολμία, καὶ ἡ εὐψυχία, καὶ τὸ θάρσος. Ἔτι δὲ ἡ φιλοπονία καὶ ἡ καρτερία.

Περὶ σωφροσύνης.

Σωφροσύνη δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ᾽ ἣν ἀνόρεκτοι γίνονται περὶ τὰς ἀπολαύσεις τῶν φαύλων ἡδονῶν. Οἱ-

Οἰκεῖαι δ' αὐτῇ, αὐστηρία, ἐγκράτεια, εὐτέλεια, λιτότης, κοσμιότης, εὐταξία, αὐτάρκεια.

Αὐστηρία μὲν οὖν, ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν τινὲς οὔτε προσφέρουσιν ἄλλοις τὴν τῶν φαύλων ἡδονῶν ὁμιλίαν, οὔτε παρ' ἄλλων ταύτην προσδέχονται· ἢ ἕξις ψυχῆς, μὴ ἀνεχομένη ὁμιλίαν φαύλων ἡδονῶν, μηδὲ λόγων.

Ἐγκράτεια δὲ, ἕξις ἀήττητος ὑπ' ἡδονῆς.

Εὐτέλεια δὲ, ἕξις ἀνυπέραρτος ἐν δαπάναις καὶ παρασκευαῖς.

Λιτότης δὲ ἕξις ἀρκουμένη τοῖς τυχοῦσι.

Κοσμιότης δὲ, ἐπιστήμη περὶ τὸ πρέπον, ἐν κινήσει καὶ σχήματι σώματος· ἢ εὐταξία περὶ σχῆμα καὶ κίνησιν σώματος.

Εὐταξία δὲ, ἐμπειρία καταχωρισμοῦ πράξεως· ἢ, περὶ τὰς πράξεις ἔχουσα τὸ βέβαιον, ἢ, τοὺς καταχωρισμοὺς τῶν πράξεων.

Αὐτάρκεια δὲ ἕξις ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν καθήκοντα ὁρίζουσα.

Ἔργα δὲ σωφροσύνης, τὸ μὴ θαυμάζειν τὰς ἀπολαύσεις τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ εἶναι ἁπάσης ἀπολαυστικῆς αἰσχρᾶς ἡδονῆς ἀνόρεκτον, καὶ τὸ φοβεῖσθαι τὰ περὶ τὸν βίον ὁμοίως ἔν τε σμικροῖς καὶ μεγάλοις.

Παρέπεται δὲ τῇ σωφροσύνῃ εὐκοσμία, αἰδὼς, εὐλάβεια.

Περὶ ἐγκρατείας.

Ἐγκράτεια δέ ἐστιν ἀρετὴ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καθ' ἣν κατέχειν τῷ λογισμῷ δύναται τὴν ἐπιθυμίαν, ὁρμῶσαν ἐπὶ φαύλας ἡδονάς.

Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ δύνασθαι κατέχειν τῷ λογισμῷ τὴν ἐπιθυμίαν ὁρμῶσαν ἐπὶ τὰς φαύλας ἀπολαύσεις τῶν ἡδονῶν· τὸ καρτερικὸν καὶ ὑπομονητικὸν εἶναι τῆς κατὰ φύσιν ἐνδείας τε καὶ λύπης.

Περὶ δικαιοσύνης.

Δικαιοσύνη ἐστὶν ἀρετὴ ψυχῆς τοῦ κατ' ἀξίαν διανεμητική.

Ἴδιον δὲ δικαιοσύνης ἐστὶ, τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἑκάστῳ, ὧν ἄν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκαταβάλληται. Οἰκεῖα δὲ αὐτῇ ἐλευθεριότης, χρηστότης, δικαστική, εὐγνωμοσύνη, εὐσέβεια, χαριστία, ὁσιότης, εὐσυναλλαξία, νομοθετική.

Ἐλευθεριότης μὲν οὖν ἐστὶν ἕξις ἐν προέσει δὲ λήψει ὁμολογουμένως ἀναστρεφομένους παρεχομένη.

Χρηστότης δὲ ἕξις ἑκουσίως εὐποιητική.

Δικαστική δὲ, ἐπιστήμη κρίσεων καὶ κολάσεων καὶ ἀδικημάτων.

Εὐγνωμοσύνη δὲ, ἑκούσιος δικαιοσύνη.

Εὐσέβεια δὲ, ἐπιστήμη θεοῦ θεραπείας.

Εὐχαριστία δὲ, ἐπιστήμη τοῦ τίσι καὶ πότε παρεκτέον χάριν, ἢ πῶς, ἢ παρὰ τίνων ληπτέον.

Ὁσιότης δὲ ἐπιστήμη παρεχομένη πιστοὺς καὶ τηροῦντας τὰ πρὸς τὸ θεῖον δίκαια· ἢ ὀρθὴ ἐπιστήμη περὶ θεοῦ τιμῆς, ἢ

αὐτὴ

αὐτὴ δὲ καὶ δικαιοσύνη λέγεται.

Εὐσυναλλαξία δὲ, ἕξις ἐν συναλλαγαῖς φυλάττουσα τὸ δίκαιον.

Νομοθετικὴ δὲ, ἐπιστήμη διαταγμάτων πολιτικῶν πρὸς κοινωνίαν ἀναφερομένων.

Ἔργα δὲ δικαιοσύνης, τὸ διανεμητικὸν εἶναι τοῦ κατ' ἀξίαν. Τὸ σώζειν τὰ πάτρια ἔθη. Τὸ σώζειν τοὺς ἐπικειμένους νόμους. Τὸ ἀληθεύειν ἐν τῷ διαφέροντι. Τὸ διαφυλάττειν τὰς ὁμολογίας.

Ἔστι δὲ πρῶτον τῶν δικαίων τὰ πρὸς τὸν θεόν· εἶτα τὰ πρὸς πατρίδας καὶ γονεῖς· εἶτα τὰ πρὸς τοὺς κατοιχομένους. Ἐν οἷς καὶ ἡ εὐσέβεια, ἢ μέρος οὖσα δικαιοσύνης, ἢ παρακολουθοῦσα.

Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότης, καὶ ἀλήθεια, καὶ πίστις, καὶ μισοπονηρία.

Ἔστι δὲ πίστις ἡ ὡς ἀληθεῖ τῷ γνωσθέντι συγκατάθεσις.

Περὶ ἐλευθερίας.

Ἐλευθερία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς εὐδάπανος εἰς τὰ καλά.

Ἔργα δὲ αὐτῆς, τὸ παρεκτικὸν εἶναι χρημάτων πρὸς τὰ ἐπαινετά. Τὸ δαψιλεύεσθαι ἐπὶ τῷ εἰς δέοντα ἀναλωθῆναι· καὶ τὸ ἠθικὸν εἶναι ἐν τῷ διαφόρῳ, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ τὸ μὴ λαβεῖν ὅθεν οὐ δεῖ.

Μεγαλοψυχία δέ ἐστιν ἀρετὴ ψυχῆς, καθ' ἣν εὖ δύνανται φέρειν εὐτυχίαν καὶ ἀτυχίαν, τιμὴν καὶ ἀτιμίαν. Ἀκολουθεῖ δὲ τῇ μεγαλοψυχίᾳ ἁπλότης, γενναιότης, καὶ ἀλήθεια.

Κατὰ χρύσιππον.

Φρόνησίς ἐστιν ἐπιστήμη τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δ' οὔ.

Ἀφροσύνη δὲ, ἡ ἄγνοια τῶν αὐτῶν· καὶ ἄφρονες, οἱ τούτων τι ἀγνοοῦντες, καὶ περὶ ταῦτα διεψευσμένοι. Ἐστὶ γὰρ ἀφροσύνη, ἄγνοια τοῦ ποῖα δεῖ ποιεῖν, ποῖα δ' οὔ.

Ὑποτέτακται δὲ τῇ φρονήσει, εὐβουλία, εὐλογιστία, ἀγχίνοια, νουνέχεια, εὐστοχία, εὐμηχανία.

*

Εὐλογιστία δέ ἐστιν ἐπιστήμη συγκεφαλαιωτικὴ τῶν γινομένων καὶ ἀποτελουμένων.

*λείπει ἴσως τὸ τῆς εὐβουλίας εἶδος.

Ἀγχίνοια, ἐστὶν ἐπιστήμη εὑρετικὴ τοῦ καθήκοντος παραχρῆμα.

Νουνέχεια, ἐστὶν ἐπιστήμη χειρόνων καὶ βελτιόνων.

Εὐστοχία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐπιτευκτικὴ τοῦ ἐν ἑκάστῳ σκοποῦ.

Εὐμηχανία, ἐστὶν ἐπιστήμη εὑρετικὴ διεξόδων πραγμάτων.

Ὑποτέτακται τῇ ἀνδρείᾳ καρτερία, θαῤῥαλεότης, μεγαλοψυχία, εὐψυχία, φιλοπονία.

Καρτερία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐμμονος τοῖς ὀρθῶς κριθεῖσι.

Θαῤῥαλεότης, ἐστὶν ἐπιστήμη,

μη, καθ᾽ ἣν οἰδαμεν, ὅτι οὐ ἀπειπόσομεν.

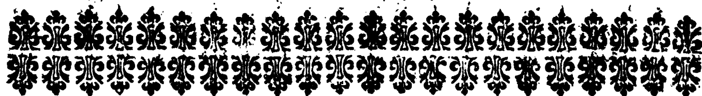
Μεγαλοψυχία, ἐστὶν ἐπιστήμη τῶν πεφυκότων ἐν σπουδαίοις γίνεσθαι καὶ φαύλοις.

Εὐψυχία, ἐστὶν ἐπιστήμη ψυχῆς παρεπομένη ἑαυτῇ ἀήττητος.

Φιλοπονία, ἐστὶν ἐπιστήμη ἐξεργαστική, τοῦ προκειμένου, οὐ καταναλισκομένη δὲ ὑπὸ πόνου.

ΤΕΛΟΣ.

Index

INDEX

Rerum quæ in Paraphrasi *Ethicorum Nicomacheorum* sunt memorabiliores.

A.

Amici-

 dum

Cupi-

D.

E.

Effe-

Feli-

Home-

In-

utrum

Magni-

N.

O.

P.

non

N.

S.

Sapi-

Sponte

R.

S.

Sponte

Verax

Virtus

docetur

de

FINIS.

MOnui quidem (Lector Benevole) in *Præfatione* nullam hic *Erratorum tabulam* futuram; opere autem ad umbilicum perducto (nam jam tum non nisi primas Paginas inspexeram) cùm penitiùs introspicienti longè plura, quàm putârim, occurrerent, censui Librum integrum percurrendum; raptim tamen, atque oculis (neque enim aliter licuit) fugientibus; E gravioribus itaque, quæ primo intuitu obvia, notavimus; Minuta, quæque videbantur *Lectoribus* nihil obfutura (cujusmodi sunt accentus sæpiusculè malè habiti, literæ indistinctiùs excusæ, aliquando etiam *in versione* mutatæ) consultò, nè multitudine obruaris, omisimus.

PAg. 2. Lin. 18. Lege τέχνην. 37. τῷ. 38. τὰς. 34. ἀ. 3. 14. περιτιμότε-ρον. 5. 10. σώζειν. 7. 21. ἐπιτηδειοτέρους. 28. χρῶμα. 12. 10. putent. 11. principio. 31. eædem. 20. 33. συστοιχία. 23. 18. καθ'. 24. 11. τηλικοῦτον. 27. 32. Bonum. 31. 38. τοσοῦτον. 33. poscit. 38. 7. destituatur. 39. 6. etenim. 42. 9. an non dum. 57. 15. ὀμινύμεθα. 59. 29. ὥσπερ. 60. 29. γενομένας. 62. 5. κατ'. 75. 24. ἀποτυγχάνειν. 84. 21. post καὶ pone διὰ. 90. 36. ποιῆσαι. 94. 41. invita. 96. 18. ἀγνοοῦντες. 101. 30. βούλησις. 108. 36. βουλευτόν. 112. 11. διατεινόμενος. 112. 28. ἐνεργοῦντας. 121. 2. illius. 126. 25. κινούμεθα. 127. 8. οἴονται. 138. 24. μετενεχθῆναι. 145. 28. ὁ μὲν--*mox* ὁ δὲ. 156. 9. παραπετάσ-ματα. 189. 4. ἕξις. 195. 43. ἤδη. 208. *in margine*, videntur deesse τὰ, ἀδί-κον, ἔτι. 221. 20. τῷ. 223. 14. πιθοῦσαι. 224. 1. θεοῖς. 226. 3. ἥττησις. 244. 13. ἠδικημένη. 246. 22. ὥσπερ. 250. 14. τοῖς. 20. ἤδη. 257. 11. falsa. 279. 42. inferunt. 306. 30. ἀσθενεῖς. 339. 8. ἰδιογνώμονες. 354. 24. βιοῦντα. 42. βλάπτει. 359. 2. ἀληθές. 373. 29. ὧσι. 403. 39. χείρω. 407. 5. μόνη. 410. 3. pro γὰρ, καὶ. 415. 14. ἰσάζει. 418. 27. φαυλότατα. 420. 5. τὸ. 20. ψηφίσηται. 427. 5. ἀπολαύειν. 439. 25. συνημμένοι. 443. 7. ὃ. 453. 4. ἀληθές. 458. 6. ἀρέσαι. 468. 40. προθύμως. 464. 4. συνισταμένης. 469. 20. ὃ. 472. 27. εἰ-λημμένος. 485. 2. ἐνεργεῖ. 498. 44. ἠρεμαία. 500. ult. ἠθικοί. 501. συμπα-ρόν. 508. 27. ἀρετῆς. 524. 9. ἀθυμία. 32. φωνῆς. 525. 32. ὄρεξις. 527. 34. ἐλευθεριότης. 36. ὀλιγωρίας. 528. 11. ὁμιλίαν. 13. ἄπληστος. *in præfat.* 2. 11. ἑαυτῷ. 19. vendidisse.

